

મહુમ લેડી ધીરોજબાઈ કીરોઝગાહા મેહેતા.

જન્મ—તાં ૧૬ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૮૫૦. મૃત્યુ—તાં ૧૨ મી નવેમ્બર, ૧૯૦૭.

ઓમર પાશા,

એક તવારીખ્ખી વાર્તા.

(પુષ્કળ ચિત્રોસાથે.)

રચનાર,

પ્ર. બે. મરઝખાન,

“વિવેક વાણી” (યાને ઇંગ્લેન્ડ રીતજ્ઞાંત),

“ગુલિવરની યુસાફરોગી,”

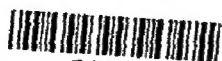
“મજ્જુક કુટારો,”

જગેરના રચનાર.

પ્રાઈ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,

મુંબાઈ.

૧૯૧૦.

9882

૪૬૩.૩૨

મનદૂ

(ઓગ)

૮૮૮૨

આ પુસ્તક ૧૮૬૭ ના ૨૫ માં કાયદામુજબ સરકારમાં રેજિસ્ટર કરાવ્યું છે, માટે કૃત્તીની પર્વાનગી
બિના એનો કોઇ પણ ભાગ છાપવાની, યા બીજી કોઇ પણ રીતે ઉપયોગ કરવાની સખ્ત મનાઇ છે.

મારી અતિ વાહાલી મહુમ ખેલેન દીનખાઈ,

તારી મારીતરૂની હંમેશની અતિ ખરાં દેવની માયા,

ગરીબોતરૂની સંપૂર્ણ દેલસુઝી, કુટુંબીઓતરૂનો અતિશય પ્યાર,

તારો મીઠો, શાંત, અને નર્મ સ્વભાવ,

તારી સખુરી, સાદાઈ, અને સાદેસાઈ,

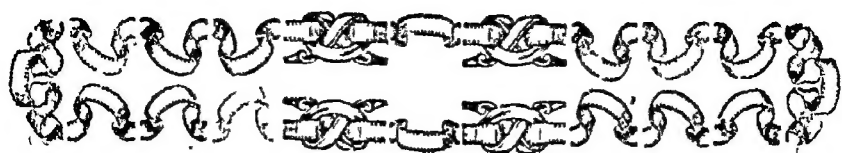
એ સર્વેની ભલી યાદ, જે અમારી છાતીમાં ડોતરાઈ રેહેલીછે,

તે હવેપછી પણ કાયમ રાખવામાંટે

આ પુસ્તક હું તુંને મારા અતિયંત પ્યાર અને અહુસાનસાથે

અર્પણ કરું છું.

ખુદ તારાં પવિત્ર રૂહને શાંતી અખશે !

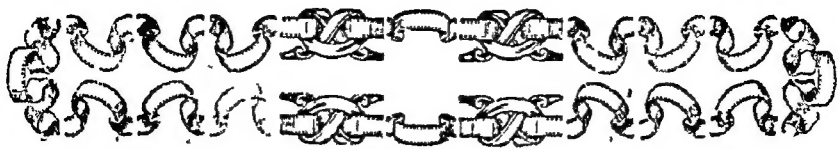

દીખાયા.

હાલમાં ગુજરાતી ભાષામાં જેટલાં પુસ્તકો પારસી લખનારાઓને હાથે લખાય છે, તેમાંનાં થોડાક અપવાદોસિવાય ઘણાંખરાં પારસી સંસારી વાર્તાઓનાંજ હોય છે. તેવી-જરીતે વર્તમાનપત્રો, તથા માહવારી ચોપાન્યાઓમાં પણ એવીજ કેસમની વાર્તાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. જોકે ફેરસતનો વખત ગાળવામાટે એવાં લખાણો વાંચવામાં યાજું વાંધાજેવું તો કશું નજરે આવતું નથી, તોયે એવાં એકનીએક જાતનાં લખાણોથી તે વાંચનારાં કુમળાં કે પુખ્ત બેજાનને કશો ફાયદો થતો હોય, એ શક્યજેવું છે. વાર્તા એવી હોવી જોઈએ, કે જેમાંથી તેના વાંચનારને ધોધ મળવાજીવરાંત, તવારીખનેલગતું, દુનિયાદારીનેલગતું, કે હરકોઈ ખીજી રીતનું જ્ઞાન મળવાસાથે રમુજ મળે, અને વળી સાથે ખીજા ફાયદા થાય, તથા મઝા ખિલે. એવાં વાંચનાથી જો કાંઈ પણ લાભ થાય તો ઠીક, નહીંતો વખત અને પૈસા ફેકટમાં ગુમાવેલા ગણાય.

ઘણી વાજેખી મગરૂરીસાથે જણાવું છું, કે મારાં આગળાં ત્રણ પુસ્તકો “વિવેક વાણી”, (યાને ઇંગ્રેજી રીતભાતનું પુસ્તક), “ગુલિવરની મુસાફરોઓ,” અને “મજુક લુટારો”ને મનમાનતો, બલકે પુરતો આસરો ગુજરાતી વાંચનારી આલમતરફથી મળ્યો-છે, અને તેમાંટે તેનો આ પ્રસંગે ખરાં દેલથી ઉપકાર માતું છું. મારું છેલ્લું પુસ્તક ૧૮૯૩નાં સાલમાં બહાર પડવાપછી ઘણો લાંબો વખત નિકળી ગયો, અને ખીજાં કામોની રોકાણનેસબબે ખીજાં વધુ પુસ્તકો બહાર પાડવાની ફેરસત મળી નહીં, પણ જેવી મને તેમ કરવાની તક મળી, કે સેવકે આ પુસ્તક બહાર પાડવાનો વિચાર કર્યો. હું ખુલ્લેખુલ્લું જણાવી દઉં છું, કે મને લખનારતરીકે બહાર આવવાનો જરા પણ અભાખરો કે વિચાર નથી, પણ જ્યારે સ્ટેજજેટલીખી ફેરસત મળે, ત્યારે આજસુ પડી રહેવાકરતાં, કોઈ પણ રીતે તેનો સારો લાભ લેવાય, કે જેથી મને પોતાને ઉપરાંત વાંચનારને ફાયદો થાય, એવાજ વિચારથી લખું છું.

જે સુઝ વાંચનારાંઓ ઇંગ્રેજી ભાષાથી નસીબવંત હોય, છતાં જેઓએ અત્યાર-આગમચના “ક્રિમિયાની લડાઈ”નેલગતાં પુસ્તકો વાંચ્યાં ન હોય, તેઓને તે એકવાર વાંચવાની હું મઝાજુત લલામણુ કરું છું. જગત્પ્રકાર આ લડાઈથી શું-શું ખાના-ખરાખીઓ થવા પામી હતી, પણ તેમ વળી તેથી શું-શું ફાયદાઓ થવા પામ્યાં છે, તે સર્વે જાણવાની ભારે સ્પર્શત્ય છે, એમ કહેવામાં કશું ખોટું ગણાશે નહીં. આ એક લડાઈએ તવારીખમાં મોટું નામ કાઢાડ્યું છે, અને ખીજાં ઘણાં વર્ષોસુધી તેની સ્મર

દીબાચા.

હાલમાં ગુજરાતી ભાષામાં જેટલાં પુસ્તકો પારસી લખનારાઓએ લખે લખાયછે, તેમાંનાં થોડાક અપવાદોસિવાય ઘણાંખરાં પારસી સંસારી વાર્તાઓનાંજ હોયછે. તેવી-જરીતે વર્તમાનપત્રો, તથા માહવારી ચોપાન્યાઓમાં પણ એવીજ કેરમની વાર્તાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવેછે. જોકે ફેરસતનો વખત ગાળવામાંજે એવાં લખાણો વાંચવામાં ઝાઝું વાંધાજેવું તો કશું નહરે આવતું નથી, તોયે એવાં એકનીએક જાતનાં લખાણોથી તે વાંચનારાં કુમળાં કે પુખ્ત ભેજને કશો ફાયદો થતો હોય, એ શકભરેલુંછે. વાર્તા એવી હોવી જોઈએ, કે જેમાંથી તેના વાંચનારને યોધ મળવાજીવરાંત, તવારીખનેલગતું, દુનિયાદારીનેલગતું, કે હરકોઈ ખીજ રીતનું જ્ઞાન મળવાસાથે રમુજ મળે, અને વળી સાથે ખીજ ફાયદા થાય, તથા મઝ ખિલે. એવાં વાંચનોથી જો કંઈ પણ લાભ થાય તો ઠીક, નહીંતો વખત અને પૈસા ડોકડમાં ગુમાવેલા ગણાય.

ઘણી વાળેખી મગરૂરીસાથે જણાવુંછું, કે મારાં આગળાં ત્રણ પુસ્તકો “વિવેક બાણી”, (યાને ઇંગ્રેજી રીતભાતનું પુસ્તક), “ગુલિવરની મુસાફરોઓ,” અને “મણુક લુટારો”ને મનમાનતો, બલકે પુરતો આસરો ગુજરાતી વાંચનારી આલમતરફથી મળ્યો-છે, અને તેમાંજે તેનો આ પ્રસંગે ખરાં દેલથી ઉપકાર માતુંછું. મારું છેલ્લું પુસ્તક ૧૮૯૩નાં સાલમાં બહાર પડવાપછી ઘણો લાખો વખત નિકળી ગયો, અને ખીજાં કામોની રોકાણનેસખએ ખીજાં વધુ પુસ્તકો બહાર પાડવાની ફેરસત મળી નહીં, પણ જેવી મને તેમ કરવાની તક મળી, કે સેવકે આ પુસ્તક બહાર પાડવાનો વિચાર કર્યો. હું ખુલ્લેખુલ્લું જણાવી દઉંછું, કે મને લખનારતરીકે બહાર આવવાનો જરા પણ અભખરો કે વિચાર નથી, પણ જ્યારે સ્ટેજજેટલીખી ફેરસત મળે, ત્યારે આજસુ પડી રહેવાકરતાં, કોઈ પણ રીતે તેનો સારો લાભ લેવાય, કે જેથી મને પોતાને ઉપરાંત વાંચનારને ફાયદો થાય, એવાજ વિચારથી લખુંછું.

જે સુદ વાંચનારાંઓ ઇંગ્રેજી ભાષાથી નસીબવંત હોય, છતાં જેઓએ અત્યાર-આગમચના “ક્રિમિયાની લડાઈ”નેલગતાં પુસ્તકો વાંચ્યાં ન હોય, તેઓને તે એકવાર વાંચવાની હું મઝબુત ભલામણ કરુંછું. જગત્પ્રકાર આ લડાઈથી શું-શું ખાના-ખરાખીઓ થવા પામી હતી, પણ તેમ વળી તેથી શું-શું ફાયદાઓ થવા પામ્યાછે, તે સર્વે જણવાની ભારે અગત્યછે, એમ કહેવામાં કશું ખોટું ગણાશે નહીં. આ એક લડાઈએ તવારીખમાં ખોટું નામ કાઢાયુંછે, અને ખીજાં ઘણાં વર્ષોસુધી તેની સમકર

યાદ યુરોપની પ્રજાઓનાં મગ્ગમાંથી વિસરાયએમ નથી. આ લડાઇ કેવીરીતે ઉભી થવા પામી હતી, અને તેમાં બુદ્ધાબુદ્ધ રાજ્યવાળાઓએ કેવો અને કેટલો ભાગ બળવ્યો હતો, વગેરે બાબતોથી બાલુકાર શવામાંટે અમારાં વાંચનારાંઓને “A History of Modern Europe, by C. A. Fyffe, M. A., Vol. III, Chap. III, pages 178 to 240,” વાંચવાની હું સખ્ત ભલામણ કરું છું.

આ પુસ્તક ખરીદનારાં મારાં મેહરબાન ધરાકેને કદાચ તેની રૂપિઆ પાંચની કીમત પ્રથમ આકરી લાગશે, પણ જો તેઓ એનાં ઉંચાં કાગઝ, ૬૦૦ સફાઓ, મઝાલુત કપડાંની બાંધણી, પુષ્કળ ચિત્રો, ઇત્યાદિ બાબતો ધ્યાનમાં લેશે, તો પછી સ્ટેજ વારમાં તેઓની ખાતેરી થશે, કે આ કીમત કાંઈ ઘણી નથી. જેટલી બાબત એમાં સમાવેલી છે, તેમાંથી ખાસાં ચાર ન્હાનાં પુસ્તકો બહાર પાડી શકાય, અને તેઓની કીમત જો સામટી ગણવામાં આવે, તો તે આ એક પુસ્તકની કીમતસાથે સરખાવતાં ઘણી વધારે થવા જાય.

હાલનાં વખતમાં “ક્રૅટાઝિકો”ની કળાથી ઘણાં સરસ ચિત્રો મેળવી શકાય છે, પણ તેઓ કીમતમાં વધી જાય છે. વળી વાંચનારે જાણવું જોઈએ છે, કે આ વાર્તાના બનાવને લગભગ ૫૬ વર્ષો થઈ ગયાં છે, અને તેટલામાંટે ચિત્રો પણ આગળીજ ઢબનાં હોવાં જોઈએ. વળી તે સસ્તાં થવાં જોઈએ, એટલામાંટે લંડનના જોશીતા અને આગેવાન પુસ્તકો બહાર પાડનાર, મી. જોન ડિક્સને જ્યારે સેવકે તેનાં ઈંગ્રેજીમાં છપાયેલાં પુસ્તકમાંનાં ચિત્રોની નકલો મને પુરી પાડવાની અર્જ કરીધી, ત્યારે તે મેહરબાન ગ્રહસ્થે તે ખુશીથી કબુલી, અને આ પુસ્તકનેમાંટે કેદાયતે તે ચિત્રો પુરાં પાડ્યાં, કે જેમાંટે હું જો તેવણુનો ઉપકાર આ તકે ન માનું, તો નમકહરામ ગણાઉં. મારાં આગળાં પુસ્તકો વખતે પણ મને એવીજ સગવડ વિલાયતની બીજી “કુપની”ઓતરફથી કરી આપવામાં આવી હતી, જેઉપરથી જણાશે, કે ઈંગ્રેજો પારકા મુલકના લખનારાઓને પણ પોતાથી બની શકતી મદદ આપવાને કેટલા આતુર છે, અને તેમ કરીને પોતાનું કેટલું મોટું મન દેખાડે છે. દેશી છાપનારાઓએ આ લોકોનો દાખો લઈ મોટું દેવ દેખાડવું જોઈએ છે. “હુંજ ખાઉં, હુંજ કમાઉં, હુંજ કીર્તિ મેળવું,” વગેરે સાકડું મન રાખવાથી આપણા દેશીઓ ઘણા પછાત રહેલા છે, અને કદાચ હજી પણ રહેશે, એ ચોક્કસ માનવું.

આ પુસ્તક વાંચતીવેળા સાથે નકશાઓ (maps) રાખીને તેમાં જણાવેલાં મથકો જોવાથી આ વાર્તા વધારે સહેલાઈથી સમજ પડશે, એટલુંજ નહીં, પણ તેમાં વધારે રસ ઉમેરાશે, તથા વળી ભૂગોળની માહિતી થવાથી પણ ફાયદો થશે, માટે તેમ કરવાની હું મારાં શાણાં વાંચનારાંઓને ભલામણ કરું છું.

આ પુસ્તકને છેડે કેટલીક “નોટો” આપવામાં આવી છે, કે જે પણ વળી કેટલાંક અગ્ગણ વાંચનારાંઓને કામની થઈ પડશે, એમ ધારું છું.

મારા મુસલમાન ભાઈઓને આ પુસ્તક હરખાવ્યાવગર રહેશે નહીં, કેમકે ટર્કીએ જે બહાદુરી બતાવી છે, જે કીર્તિવંત જીતો મેળવી છે, કે જેનું ખ્યાન આ વાર્તામાં આપવામાં આવ્યું છે, તે તવારીખમાં યાદગાર રહી ગયાં છે, અને ક્યો દેશાભિમાની મુસલમાન તેમાંટે મગરૂર ન થશે?

કેટલાક ઈંગ્રેજી શબ્દો, જેવાકે “ સ્ટીમર,” “ પીસ્ટોલ,” “ ટેબલ,” ઇત્યાદિ હાલના વખતમાં એટલાતો સાધારણછે, કે તેજ વાપરવાને હમણાંના લખનારાઓને કશી અડચણજેવું નથી.

આ વાર્તાનો મૂળ પાયો એક ખરા બનેલા બનાવઉપરથી રચાયેલો હોવાને- સખ્યો, તેમાં જણાવેલી જગ્યાઓ, તથા તેમાં ભાગ લેતા મુખ્ય આસામીઓનાં નામો, વગેરે અસલજ રાખ્યામાં આવ્યાંછે, કે જેથી તેની ખરી ખાંભીખુખી માલુમ પડે.

છેલ્લે, મારાં જે કદરદાન વાંચનારાંઓએ આ પુસ્તક ખરીદી મને આસરો આપ્યો- છે, અને આશાછે, કે હવેપછી પણ આપતાં રહેશે, તેઓનું હું અને ખરાં દેલથી અહસાન માનું છું.

સેવક,

પ્રફુલ્લ બેહરામજી મરઝવાન.

નેસ્ચિટ રોડ, મઝગામ, }
મુંબાઈ, ૧૯૧૦. }

સાંકળિયું.

પ્રકરણ.

બાબત.

પાનું.

૧ હું.	લગ્નરી કવાયદ.	૧.
૨ છું.	ખંદીવાન.	૯.
૩ છું.	સોનાના બે સેકાઓ.	૧૭.
૪ થું.	ફાન્સટન્ટોપલ.	૨૬.
૫ મું.	સીરાસકિયર.	૩૭.
૬ હું.	બાગે બેહેસ્ત.	૪૪.
૭ મું.	વાંધાવાળું પ્રગણું.	૫૧.
૮ મું.	છળ કપટ.	૬૦.
૯ મું.	પાપી ચેહેરો.	૬૮.
૧૦ મું.	ભેદી દાખડો.	૭૪.
૧૧ મું.	ગુફા.	૮૨.
૧૨ મું.	જનરલ અને તેની બેટી.	૮૬.
૧૩ મું.	ઢોળ ચઢાવેલું ઘડિયાળ.	૯૩.
૧૪ મું.	લઢાઈની સાંજ.	૧૦૧.
૧૫ મું.	વરો સેનાધિપતિ.	૧૦૮.
૧૬ મું.	ઓતેનિત્તા.	૧૨૨.
૧૭ મું.	મિન્સ ગોર્ડરચંકાંક.	૧૨૯.
૧૮ મું.	રશિયન ડાવણી.	૧૩૮.
૧૯ મું.	કાંકો અને ભાગીને.	૧૪૬.
૨૦ મું.	પુશારેસ્ટ.	૧૫૩.
૨૧ મું.	મિન્સ અને છુપો ખુની.	૧૬૧.
૨૨ મું.	ભોંયરાંભાનું કૈદખાનું.	૧૬૮.
૨૩ મું.	સિતોપ.	૧૭૮.
૨૪ મું.	ઝિલાહ.	૧૮૬.
૨૫ મું.	સિટાટ.	૧૯૨.
૨૬ મું.	રાહવાન-સિલિદિયા.	૨૦૦.
૨૭ મું.	આલ્મા નહી.	૨૦૬.
૨૮ મું.	હરીફ આરાકો.	૨૧૫.
૨૯ મું.	બાલાકલાવા.	૨૨૩.
૩૦ મું.	ઝિલાહ.	૨૨૬.
૩૧ મું.	કીરાકાલ.	૨૩૮.
૩૨ મું.	ખુની.	૨૪૬.
૩૩ મું.	શંસી.	૨૫૨.
૩૪ મું.	ઝુઆવ.	૨૬૦.
૩૫ મું.	સેબારદ્યોપાલ.	૨૬૯.
૩૬ મું.	ઇનકરમાન.	૨૮૦.
૩૭ મું.	ઇનકરમાનના ઢોળાવો.	૨૮૭.
૩૮ મું.	તંત્ર.	૨૯૨.
૩૯ મું.	યુપ્પોદિયા.	૩૦૧.
૪૦ મું.	ઝેક પોલ્કો ભેટી.	૩૧૦.
૪૧ મું.	કાલ.	૩૨૦.

૪૨ મું.	બંસિલ.	૩૩૦.
૪૩ મું.	કીનો.	૩૩૬.
૪૪ મું.	બાપ અને બેટો. ૮	૩૪૮.
૪૫ મું.	વંટ. ૮	૩૫૬.
૪૬ મું.	યુસાડિ.	૩૬૩.
૪૭ મું.	આડી ગલી.	૩૭૮.
૪૮ મું.	ટોગાલિ.	૩૮૮.
૪૯ મું.	ગોફતેયુ.	૩૯૬.
૫૦ મું.	મુલાકાત.	૪૦૫.
૫૧ મું.	સેનાધિપતિનો મુલાકાતનો આરહો. ૮	૪૧૫.
૫૨ મું.	છુપો જસુસ. ૮	૪૨૩.
૫૩ મું.	તપાસ.	૪૩૦.
૫૪ મું.	આમણસાંમણ વાતચિત—કૃદખાનાંની કોટડી. ૮	૪૩૮.
૫૫ મું.	રોરનાયામાં તપાસ.	૪૪૭.
૫૬ મું.	બંદીવાન. ૮	૪૫૭.
૫૭ મું.	એલમાનોફ.	૪૬૪.
૫૮ મું.	કારાખેલનાઈયાહ.	૪૭૩.
૫૯ મું.	નાયકની રોન.	૪૮૩.
૬૦ મું.	કરનલનો કુતરો. ૮	૪૯૨.
૬૧ મું.	હકિમ મેટરબે.	૪૯૮.
૬૨ મું.	મોસ્કિયનો.	૫૦૬.
૬૩ મું.	ફિલિપેરકા.	૫૧૩.
૬૪ મું.	એક, બે, ને ત્રણ. ૮	૫૨૩.
૬૫ મું.	જંગ. -	૫૩૧.
૬૬ મું.	મામેલોન અને ખાણો.	૫૩૬.
૬૭ મું.	માલાકોફનો યુદ્ધ.	૫૪૭.
૬૮ મું.	રીકાન.—પશ્ચરનો પૂલ.	૫૫૫.
૬૯ મું.	કેઈચ.	૫૬૦.
૭૦ મું.	છુદો કારભારી.	૫૬૮.
૭૧ મું.	ડેરો.	૫૭૬.
૭૨ મું.	હાઝી મુરાદ.	૫૮૮.
૭૩ મું.	અરસપરસનો ખોલાસો.	૫૯૫.
૭૪ મું.	બકુરા.	૬૦૩.
૭૫ મું.	વરાળ ચંત્રવાળી નહાની મનવાર.	૬૧૧.
૭૬ મું.	આનાપા.	૬૧૮.
૭૭ મું.	કોર્કશિયન વચેરાન જંગલો.	૬૨૬.
૭૮ મું.	મુસાફરી ચાલુ.	૬૩૪.
૭૯ મું.	ચીરહો.	૬૪૩.
૮૦ મું.	કેલ્લો.	૬૫૦.
૮૧ મું.	રીમીલ.	૬૫૮.
૮૨ મું.	શતો.	૬૬૭.
૮૩ મું.	એમર પાશા કોન્સ્ટન્ટિનોપલખાતે.	૬૭૪.
૮૪ મું.	પ્રશિયન કુરનલ, અને તેની બેટી.	૬૮૧.
૮૫ મું.	સુફેદ પુશાકવાળી ખાતુ. ૮	૬૯૪.
૮૬ મું.	કાચવું ખારણું. ૮	૭૦૪.
૮૭ મું.	બાપ અને બેટી. ૮	૭૧૪.
૮૮ મું.	“ પીરટોલ ” કોડીને આપેલી ચેતવણી. ૮	૭૨૪.
૮૯ મું.	“ સોલિસિટર ”નો બેટો.	૭૩૧.
૯૦ મું.	સુફેદ પુશાકવાળી ખાતુએ ત્રીજીવાર દીધેલો દેખાવ.	૭૩૮.
૯૧ મું.	પિતા.	૭૪૬.

૯૨ મું.	કાઉટેસ વૉન ઍલનરટીન.	૭૫૪.
૯૩ મું.	જવાન સૌશયાનો ઠરાવ.	૭૬૦.
૯૪ મું.	સ્વીઝર્ગ અને શૈરનાયા.	૭૬૭.
૯૫ મું.	ગ્રીક કુટુંબ.	૭૭૪.
૯૬ મું.	હમલો કરનાર.	૭૮૨.
૯૭ મું.	કાઝીની અઘલત.	૭૯૦.
૯૮ મું.	શાદી.	૭૯૭.
૯૯ મું.	છેલ્લી તૈયારીઓ.	૮૦૩.
૧૦૦ મું.	સેબાસ્થોપોલિયું પડી લાંગવું.	૮૧૧.
૧૦૧ મું.	કાસ્ટિલપરનો ઘેરો.	૮૧૮.
૧૦૨ મું.	કાસ્ટી લડાઇ.	૮૨૯.
૧૦૩ મું.	સુયુમ-કાલેહ.	૮૩૫.
૧૦૪ મું.	ઈનગુરિ.	૮૪૨.

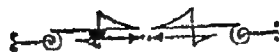

નોટોનું સાંકળિયું.

નોટ.	બાબત.	પાનું.
૧ લી.	ગ્રીક દેવલનો પંથ.	૮૪૮.
૨ છ.	મારશલ.	૮૪૯.
૩ છ.	કંરનલ.	૮૫૦.
૪ થી.	લેફ્ટનન્ટ.	૮૫૦.
૫ મી.	‘ખરાક’.	૮૫૦.
૬ હી.	એડી-કાંગ.	૮૫૦.
૭ મી.	ડગુન.	૮૫૦.
૮ મી.	સુસાદિરખાનાં.	૮૫૦.
૯ મી.	આંટામન.	૮૫૧.
૧૦ મી.	પાંચ વારની નેમાજ.	૮૫૧.
૧૧ મી.	ગોલડન હોર્ન.	૮૫૧.
૧૨ મી.	‘ફૂલ’.	૮૫૧.
૧૩ મી.	હીવાન.	૮૫૧.
૧૪ મી.	જનિસરી.	૮૫૧.
૧૫ મી.	આસમાનલિ.	૮૫૧.
૧૬ મી.	અર્ધ-ચાંદની આકૃતિ.	૮૫૨.
૧૭ મી.	બે અથવા બેગ.	૮૫૨.
૧૮ મી.	પાશા અથવા પામજા.	૮૫૨.
૧૯ મી.	મેનર.	૮૫૨.
૨૦ મી.	પ્રિન્સિપલ-જનરલ.	૮૫૨.
૨૧ મી.	જનરલ.	૮૫૨.
૨૨ મી.	મામેલુકો અથવા મેમલુકો.	૮૫૨.
૨૩ મી.	આસપ્રસ.	૮૫૩.
૨૪ મી.	તોપોમાં ખીલા ખારી રદ કરવી.	૮૫૩.
૨૫ મી.	મીરાલિયો.	૮૫૩.
૨૬ મી.	‘હુલમેટ’.	૮૫૩.
૨૭ મી.	હાથને જુસો લેવો.	૮૫૪.
૨૮ મી.	અખડુલ-મેડનિડ.	૮૫૪.
૨૯ મી.	ખેરન.	૮૫૪.
૩૦ મી.	‘સાત મનારનો કેલ્સો’.	૮૫૫.
૩૧ મી.	‘પોસ્ટલિયન્સ’.	૮૫૫.
૩૨ મી.	‘અનડેસ’.	૮૫૫.
૩૩ મી.	કપટન.	૮૫૫.
૩૪ મી.	ખારણિયો ખંધ રાખવાવિષે.	૮૫૫.
૩૫ મી.	ખાણું પોકારવાવિષે.	૮૫૫.
૩૬ મી.	પ્રિન્સ આલેક્ઝાંદર સેરનેવિટચ મેન્ટરિચકોફ.	૮૫૫.
૩૭ મી.	પ્રિન્સ.	૮૫૬.
૩૮ મી.	‘મિસિશિયા’.	૮૫૬.
૩૯ મી.	એલચીઓનાં શેહેર છોશી જવાવિષે.	૮૫૬.
૪૦ મી.	‘સ’.	૮૫૬.

૪૧	મી.	હૈંસપોડોર.	૮૫૬.
૪૨	મી.	“વૉલન્ટિયર.”	૮૫૬.
૪૩	મી.	કૉર્કસસ.	૮૫૬.
૪૪	મી.	આસેર.	૮૫૭.
૪૫	મી.	વઝીર.	૮૫૭.
૪૬	મી.	“હાઇનેસ.”	૮૫૭.
૪૭	મી.	“એકસેલન્સી.”	૮૫૭.
૪૮	મી.	પ્રિન્સ માઇકલ ગાર્ટરચેકાફ.	૮૫૭.
૪૯	મી.	“આઉટપોસ્ટસ.”	૮૫૭.
૫૦	મી.	સાર્ન્ટ.	૮૫૭.
૫૧	મી.	સેન્ટ પીટર્સબર્ગ.	૮૫૭.
૫૨	મી.	સાઇબીરિયા.	૮૫૮.
૫૩	મી.	અંકમિરલ.	૮૫૯.
૫૪	મી.	સેબાસ્ટોપોલ.	૮૫૯.
૫૫	મી.	“સરન્યન.”	૮૫૯.
૫૬	મી.	મસ્કોવીટ.	૮૫૯.
૫૭	મી.	ફ્રીલ્ડ-મારશલ.	૮૫૯.
૫૮	મી.	ટાન્સિલવેનિયા.	૮૬૦.
૫૯	મી.	જેસેફ ઇમ.	૮૬૦.
૬૦	મી.	જૅક્સ લેરોય ડે સેન્ટ આરનોલ.	૮૬૦.
૬૧	મી.	લોર્ડ જેમ્સ હેનરી ફ્રિટઝરોય રૅગલૅન	૮૬૦.
૬૨	મી.	એનહિયસ.	૮૬૦.
૬૩	મી.	અંઆન્સ.	૮૬૦.
૬૪	મી.	“પીરામિડો.”	૮૬૧.
૬૫	મી.	“અંઅયુલન્સ.”	૮૬૧.
૬૬	મી.	ટોકવામાં આવવાવિષે.	૮૬૧.
૬૭	મી.	વરદીનો શબ્દ.	૮૬૧.
૬૮	મી.	જેરેસેલેમ.	૮૬૨.
૬૯	મી.	રીજમીટોનાં નામો.	૮૬૨.
૭૦	મી.	ચામડાંનો ચાણુક.	૮૬૨.
૭૧	મી.	“હિસચાર્જ.”	૮૬૨.
૭૨	મી.	પોલ.	૮૬૨.
૭૩	મી.	“પ્રનાઇટ.”	૮૬૩.
૭૪	મી.	વગરપઇડાંની ગાડી.	૮૬૩.
૭૫	મી.	નિકૉલસ ૧ લો.	૮૬૩.
૭૬	મી.	“વિન્ટર પેલેસ.”	૮૬૪.
૭૭	મી.	“પિકચર-ગેલરી.”	૮૬૪.
૭૮	મી.	ઇવાન્સ ડે નો.	૮૬૪.
૭૯	મી.	ઇસિલ (ઇવાન ૪ થો.)	૮૬૫.
૮૦	મી.	ફ્રિયોડોર આઇવનોવિટચ.	૮૬૫.
૮૧	મી.	ડિમેટ્રિયસ	૮૬૫.
૮૨	મી.	બારિસ ગોર્ડોનાવ.	૮૬૫.
૮૩	મી.	આલેક્સિસ, મધકલોવિટચ.	૮૬૫.
૮૪	મી.	ફ્રિયોડોર, આલેક્સિસવિટચ.	૮૬૫.
૮૫	મી.	પીટર ધ ગ્રેટ.	૮૬૬.
૮૬	મી.	આલેક્સિસ.	૮૬૬.
૮૭	મી.	કૅંઠરાઇન ૧ લી.	૮૬૭.
૮૮	મી.	પીટર ૨ નો.	૮૬૮.

૮૯	મી.	આના ઈવાનોવના.	૮૬૮.
૯૦	મી.	પોટર ૩ લે.	૮૬૮.
૯૧	મી.	કુંઠરાઇન ૨ છ.	૮૬૮.
૯૨	મી.	પૌલ ૧ લો.	૮૬૯.
૯૩	મી.	આલેક્ઝાંડર ૧ લો.	૮૭૦.
૯૪	મી.	રશિયાના ઝારોનો અંત.	૮૭૧.
૯૫	મી.	લગાઈમાં સુદ્ધ વાવટાનો ઉપયોગ.	૮૭૨.
૯૬	મી.	લીવનટાઇનના યાત્રુઓ.	૮૭૨.
૯૭	મી.	પ્રિરટી નામે ખોલાવવાવીયે.	૮૭૨.
૯૮	મી.	“સંપર્સ ઝાંડ માઇનર્સ.”	૮૭૨.
૯૯	મી.	કાઉંટ.	૮૭૨.
૧૦૦	મી.	વાલેકો.	૮૭૨.
૧૦૧	મી.	હુંસખર્ગ.	૮૭૨.
૧૦૨	છ.	મેયર.	૮૭૩.
૧૦૩	છ.	યુકસાઇન.	૮૭૩.
૧૦૪	થી.	પીડમૅન્ડ્રીસો.	૮૭૩.
૧૦૫	મી.	પોર્ટસમાઉઠની લક્ઝરી કાલેજ.	૮૭૩.
૧૦૬	ઠી.	ગામડયાસઇ લાવાવિયે.	૮૭૩.
૧૦૭	મી.	“રટીમરો”ના “પેડલો” કે “પ્રોપેલર.”	૮૭૩.
૧૦૮	મી.	અલખરઝ.	૮૭૩.
૧૦૯	મી.	પીવાનાં પેયાલાં.	૮૭૪.
૧૧૦	મી.	“સેલ્મનડર.”	૮૭૪.
૧૧૧	મી.	“આરડર આવ ધ બાઠ.”	૮૭૪.
૧૧૨	મી.	શામીલ.	૮૭૫.
૧૧૩	મી.	રુપાહોનો કેલો.	૮૭૫.
૧૧૪	મી.	ફેડરિક ૨ લે.	૮૭૬.
૧૧૫	મી.	“લિન્થન આવ આનર.”	૮૭૬.
૧૧૬	મી.	ફેચ થત.	૮૭૬.
૧૧૭	મી.	બાશિ-બાહુકો.	૮૭૭.
૧૧૮	મી.	ઝલ્લાની કોરને ચુખન કરવું.	૮૭૭.
૧૧૯	મી.	માહમુદ ૨ લે.	૮૭૭.
૧૨૦	મી.	ડયુક, અર્લ, મારકવિસ, નાઇટ, અને બેરોનેટ.	૮૭૮.
૧૨૧	મી.	નીવા નદી.	

ચિત્રોનું સાંકળિયું.

ચિત્ર.

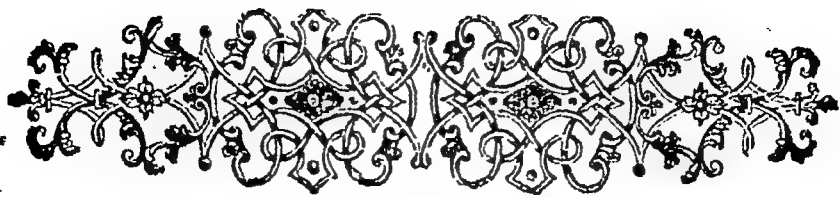
બાબત.

પાતાની સાંમે.

- ૧ છું. મુખા સાહેબને તેના ઘોડાઉપરથી ખેંચી કાઢાડી, નિચ્ચે ધુળમાં રગડોળ્યો ! ૧૬.
- ૨ જી. તે એક હીવાનઉપર બેઠેલો હતો, અને તેનીહજુરમાં, * * * લશ્કરી અમલદારો ઉભેલા હતા. ૪૦.
- ૩ જી. માથાઉપરથી પોતાની ટોપી માનથી ઉતારી, * * * પોતાનાં એક ધુંટણઉપર પડ્યો. ૫૬.
- ૪ છું. પોતાના ઉંચી તુખના સુફેદ દુધજેવા ઘોડાઉપર સવાર થઈ, તે મહલ્લાઓમાંથી પસાર થતો હતો. ૮૦.
- ૫ મું. પોતાનો એક હાથ પોતાની બેટીનાં સુફેદ ખલાઉપર રૂટી, અને બીજા હાથે પેલું ધડિયાળ દેખાડી તે બોલ્યો. ૬૬.
- ૬ હું. મુલતાન અખલ-મેહનિહજુરમાં એમર પાશાને હાથેલ કંઠામાં આવ્યો. ૧૨૦.
- ૭ મું. એક ઘોડેસવાર અમલદાર, * * * તેનીહજુરમાં આ કમનસીખ બંધવાને લઈ જવામાં આવ્યો. ૧૩૬.
- ૮ મું. બીજે દિને ખચોરને વખતે એમર પાશા પોતાનાં વડાં મચકમાં પોતાના એર-ડામાં બેઠેલો હતો, તેનીહજુરમાં તેના કેટલાક એડી-કાંગો ઉભેલા હતા. ૧૬૦.
- ૯ મું. "મોટા સરદાર, આપ નામવર આ પિછાણી શકો છો?" ૧૭૬.
- ૧૦ મું. તરતજ એક લયલીત ધડાકા થયો. ૨૦૦.
- ૧૧ મું. આપ્રમાણે આવતાંને વાર થોડીજ "મિનીટો"માં તેણે કંઈક રેશિયનોને ઝખ્લ કરી નાખ્યા ! ૨૧૬.
- ૧૨ મું. અને તેજ ધડિએ એક વિકાળ દેખાવના રેશિયનતરફ પોતાની "ચીરટોલ" છોડી. ૨૪૦.
- ૧૩ મું. પણ તેજ ધડિએ "લાઇટ" ઘોડેસવાર રીજમીટ તેઓનીવચ્ચે પોતાના ઘોડાઓ દોડાવી લાવી. ૨૫૬.
- ૧૪ મું. એક લાંબું ખજાર તેનાં મિયાનમાંથી તેણે ખહાર ખેંચી કાઢાડ્યું. ૨૮૦.
- ૧૫ મું. ગુંગળાવીને મારી નાખનારાં તે દારકાના છેડા ખેંચીને તે ગુનાહગારને ઉપર લટકાવી દેવામાં આવ્યો. ૨૬૬.
- ૧૬ મું. તે ખહાર પ્રિટિશ જનરલ મરણતાળ ઝખ્મી થઈ પોતાના ઘોડાઉપરથી ઝમીનઉપર તુટી પડ્યો. ૩૨૦.
- ૧૭ મું. ત્યારપછી સુઆવે આ બંધે હુકડીઓવચ્ચે ખુનખાર કાપાકાપી થતી નેઇ. ૩૩૬.
- ૧૮ મું. કારણકે ઈજીપ્શિયન રીજમીટોની એક હુકડી, * * * તે ખહાર સેલિમ પાશાની સરદારીતળે શહેરમાંથી ત્યાં આવતી હતી. ૩૬૦.
- ૧૯ મું. ઝાર નિકોલસ પોતાનાં મોતનાં બિગાણાઉપર પડેલો હતો. ૩૭૬.
- ૨૦ મું. તેના લાઇએ * * * પણ નમન કરી શાહનશાહતરીકે તેને માન આપ્યું. ૪૦૦.
- ૨૧ મું. ગંજવર મોટો ઘંટ તુરાનના ગઝાટજેવા લારે આવાઝસાથે નિચ્ચે આવી પડ્યો. ૪૧૬.
- ૨૨ મું. જે દુરખીનવડે તે રેશિયન કેલેબ્રેટીની તપાસ કરતો હતો. ૪૪૦.
- ૨૩ મું. તરત પાશાના પગાઆગળ હાથ નેડીને પડી. ૪૫૬.
- ૨૪ મું. જ્યાં આ ત્રણે ખાનુઓ ફરતી હતી. ૪૮૦.
- ૨૫ મું. પછી બીજીજ પળે ક્રેંચો અને રેશિયનો એક ખુની ઝપાઝપીમાં નેડાઇ ગયા. ૪૯૬.
- ૨૬ મું. અદમ વાળીને તે ઘેરો ઘસેલાં શહેરતરફ નેઇ ઉંડા વિચારમાં મચ્ચુલ થયો. ૫૨૦.
- ૨૭ મું. એક હાથે તેણે પોતાનો ચહેરો ઢાંક્યો—અને બીજા હાથે તેમાં પકડેલો રૂમાલ નિચ્ચે નાખ્યો. ૫૩૬.
- ૨૮ મું. ન્યારે પ્રિટિશ સેપાહોએ પેલેસિયેરના લડવૈયાઓને મક્કમપણે અને ઉલટ-લર તે ખડકવાળી ટેકરીઉપર ધસી જતા નોયા. ૫૬૦.

- ૨૯ મું. આગળ ધર્યા જતા દ્રેચમેનોઉપર જે મારો ચલાવ્યામાં આંચો હતો, તે કેટલો લચાનક હતો. ૫૭૬.
- ૩૦ મું. આ ચારે જાનરલોવચ્ચે જે સલામઅકરામ થઇ તે હુંડી પણ સભ્યતાલરી હતી. ૬૦૦.
- ૩૧ મું. રેશિયનો હરી ગયા: તેઓની મોટી સંખ્યા પૂલઉપર મારી ગઇ. ૬૧૬.
- ૩૨ મું. બેદરાના હાથઉપર આ વેળા એક ઘણીજ નાદર હતી કીમતની શાલ નાખેલી હતી. ૬૪૦.
- ૩૩ મું. હંથાડે પગે—અને હાલહવાલ કપડાંસાથે એક બાતુને બેઠેલી તેણે જોઇ. ૬૫૬.
- ૨૪ મું. પણ તેટલાં ત્રણ શિક્ષકશિષ્યન પાયદલ સેપાહો તેનીઉપર તુટી પડ્યા. ૬૮૦.
- ૩૫ મું. આ સલાતું વડપણ ઓમર પાશાને આપવામાં આવ્યું હતું. ૬૯૬.
- ૩૬ મું. તે નામદાર મુલતાનની મુલાકાતે તેના શાહનશાહી મેહેલમાં પધાર્યો. ૭૨૦.
- ૩૭ મું. થોડીક પગોમુધી રાત ધારતીનેમારે જાણે તેને લડવા થયો હોય, એમ પૂતળાંનીપેઠે ઉભોજ રહ્યો. ૭૩૬.
- ૩૮ મું. આ દેખાવ જોઇ કોર્લ ન વર્ણવી શકાયએટલી ધારતીથી દુઃખાના બેઠા સાદે બોલ્યો, “મુદ્રેદ પુશાકવાળી બાતુ!” ૭૬૦.
- ૩૯ મું. લગ્નની ક્રિયા કર્યામાં આવી. ૭૭૬.
- ૪૦ મું. તેતું લાલ અજવાળું પાણીઉપર પડતું હતું, અને તેનેબીચે રોહરમાંહેલી નજદીકની ઇમારતો ખુલ્લી દેખાતી હતી. ૮૦૦.

ઓમર પાશા.

પ્રકરણ ૧ લું.

લશ્કરી કવાયદ.

કે શિયાનો મુલ્ક એ પ્રગણાઓમાં વેહેંચાઈ ગયેલોછે, કે જેમાંનું એક દર્કીનાં રાજ્યને, અને બીજું ઑસ્ટ્રિયાનાં રાજ્યનેલગતુંછે, અને તેટલાઉપરથી એક ભાગને “ઑસ્ટ્રિયન ક્રોશિયા” તથા બીજા ભાગને “ટર્કિશ ક્રોશિયા” ના નામથી ઓળખવામાં આવેછે. ઑસ્ટ્રિયન ક્રોશિયાનો મુલ્ક પ્રથમ ઘણો નજીવો ગણાતો હતો, પણ પછી તે વધીને એક ઘણું મોટું પ્રગણું બની ગયું, કે જેમાં તરેહવાર કોમનાં, ધર્મનાં, અને વર્ગનાં લોકોનો વસવાત થયો હતો. તેની પશ્ચિમ દિશાએ ઍડ્રિયાટિક સમુદ્ર આવેલો; તેની જગ્યા તમામ પર્વતોથીભરેલી; તેના રેહેવાસીઓ જંગલી હાલતના પણ લગાયક; અને તેઓનો ધર્મ *ગ્રીક દેવલનેલગતોછે. તેઓ ઑસ્ટ્રિયાના રાજ્યની બુસરી ઘણાંજ અસંતોષસાથે લઈ ચલાવેછે, અને જેવીરીતનો ઝુલ્મ ઑસ્ટ્રિયાનાં રાજ્યનાં બીજાં પ્રગણાઓમાં ચાલેછે, તેવો જો આ પ્રગણાનાં લોકોઉપર ચલાવ્યામાં આવે, તો ખચિત તેઓ રાજ્યનીસાંમે બળવો ઉઠાવી પોતાને ગળેની બુસરી ડાહાડી નાખવાનો પ્રયત્ન કરે, એ બનવાનુંછે. ઑસ્ટ્રિયાતરફથી આ પ્રગણાઉપર એક હાકમ નેમવામાં આવતો, કે જે “ખાન” ના એલકાબથી ઓળખાતો, અને તેને તમામ લશ્કરી અને મુલ્કી સત્તા આપવામાં આવતી હતી. આ પ્રગણાનાં મુખ્ય શેહેરો કાર્લસ્ટાડ અને આગ્રામ કરીને હતાં, તથા તે બંધે અંદરના ભાગમાં આવેલાં હતાં, અને તે બંધેમાં બુદેબુદે વખતે હાકમનું વડું મથક કર્યામાં આવ્યું હતું.

આપણી આ વાર્તા ઈસ્વી સને ૧૮૨૦ ના વર્ષમાં શુરૂ થાયછે. જુન મહિનાની એક ખુશનુમા સવાર હતી, અને આખું ક્રોશિયા ગડગડસડબડથી હળમળી રહ્યું હતું, કારણકે હાકમ શેહેરનીનજીકના એક યોગાનમાં લશ્કરી કવાયદની તપાસ લેનાર હતો. લોકોના કેટલાક હકોઉપર તરાપ મારવામાં આવેલી હોવાથી લોકો રાજ્યતરફ બેદિલ થયેલાં હતાં, અને તેટલામાંટે ચોક્કસી રાખવાની મતલબે આગળાં ઘણાંક વર્ષોસુધી કોઈવાર ન આવેલું, એટલું મોટું ઑસ્ટ્રિયન લશ્કર ત્યાં જમા કર્યામાં આવેલું હતું. ખુદ ક્રોશિયાના દેશી-

ઓથી બનેલું એક લશ્કર તો હતુંજ, છતાં તે લશ્કરકરતાં ઑસ્ટ્રિયન લશ્કર ઘણું સરસ છે, અને જે કાંઈ ખટપટ ઉઠે, તો તેઓને દાખી નાખવાને તે કેટલું બધું શક્તિવાન છે, એવું દેખાડવાની મતલબે ખુદ ઑસ્ટ્રિયાથી ખીજું ઘણુંક લશ્કર ઓલાવ્યામાં આવ્યું હતું. હમણાંનો ધ્યાન, કે જેની નેમણુક દુકે મુદતઉપરજ થયેલી હતી, તે તેની આગળ થઈ ગયેલા બાનકરતાં લોકોતરફ ઘણો કરડો હતો; તે એક પાકો ઑસ્ટ્રિયન હતો, અને ખુદ રાજધાની શહેર વિયેનાથી ક્રોશિયાનાં લોકોને મજબુત હાથે દાબેલા રાખવા એવો ખાનગી હુકમ બેકે તેને મળેલો હતો, તોયે તેકરતાં પણ વધારે સખ્તાઈથી તે તેઓઉપર હાકમી ચલાવતો હતો. ખંડે ઓહ્યે, તો રાજ્યતરફથી ક્રોશિયાની રૈયતઉપર ખુલ્મ શુભરવામાં આવતો હતો. તેના વખતમાં લોકોની બેદિલી એટલેસુધી તો વધી ગઈ હતી, લોકો તેને એટલાંતો ધિક્કારતાં હતાં, કે મોડેવેહુજે એક મોટો બળવો બગી ઉઠે, એવાં તમામ ચિન્હો જણાતાં હતાં. ફક્ત લોકોમાંજ નહીં, પણ સાથે લાગી ક્રોશિયન લશ્કરના સેપાહોમાં પણ બેદિલી પંથરાયલી જણાતી હતી, આ સર્વે કારણોનેલીધે આપણે આગળ જણાવ્યું છે, તેમ ઑસ્ટ્રિયન લશ્કરની મોટી સંખ્યા ક્રોશિયાખાતે ભેગી કરવામાં આવી હતી, અને લોકોમાં દેહેશત ઉપજવવાના વિચારથી લશ્કરી કવાયદ ભારે દમામસાથે કરવામાં બાનની બાહુશ મતલબ હતી.

અંદરબાનેથી તેની મતલબ ગમે તે હોય, છતાં કાર્લસ્ટાડટ શહેરમાં તો તે કારણનેલીધે એક તેહેવારજેવો થઈ પડ્યો હતો. શું જવાન કે છુદાં, શું તવંગર કે ગરિખ, શું ઝોરત કે મર્દ કે બાળક, સર્વે જણાં કવાયદના મયેદાનતરફ રસ્તો લેતાં જણાતાં હતાં. બદેખાંઓ કંઈ “બાવા આદમ”ના વખતની મોટી ગાડીઓમાં સવાર થયેલાં હતાં, અને ઉપર તેવાજ જુના પુરાણા પોશાક પેહેરેલા નોકરો બિરાજેલા હતા! તેમ વળી કેટલાક ખુખસુરત જવાનો અને ધક્કી પોશાક સજેલી બાનુઓ સુંદર ઘોડાઉપર સવાર થયેલી હતી. વળી વચલે વાંધેનાં મર્દો અને ઝોરતો પગે ચાલતાં જતાં હતાં, અને તેઓ ઉતરતે વાંધેનાં લોકોનાં ટ્રેળાંઓમાં ભેળાતાં હતાં. ઉંચે વાંધેનાં લોકોના પોશાક ઘણો ભપકાદાર અને કિમતી હતો, વચલે વાંધેનાં લોકો સાદા અને હાકમાકવગરના પોશાકમાં સજ થયેલાં હતાં, પણ ગરિખ વર્ગનાં તો તરેહવાર પોશાકોમાં બિરાજેલાં હતાં.

મર્દો પોતાના મજબુત, ભોળા, પણ હેમતી દેખાવથી, અને ઝોરતો પોતાના ખુખસુરત, મરોહદાર દેખાવથી, અને મોટી ચળકતી આંખોથી સર્વેનું ધ્યાન ખેંચતાં હતાં.

પુષ્કળ આવાઝોનેલીધે હવામાં એક જાતનો ગુલુગુલુ કરતો સાદ પંથરાઈ રહેલો હતો, અને ગરિખ વર્ગની ક્રોશિયન ઝોરતોના ખુશ હસવાના આવાઝથી ઘણું દિલપસંદ લાગતું હતું. પણ તેટલાં વાળનાં દિલ ઉસ્કેરનારા મરોહો વાગતા સંભળાયા, અને તેની સાથે કેટલીક રીજમીટની દુકડીઓ જુદીજુદી જગ્યાઓએથી કુચ કરતી આવી, અને જ્યાં કવાયદ થતાર હતી, ત્યાં જમા થવા લાગી. બાને ખાસ હુકમ કાઢાયો હતો, કે ઑસ્ટ્રિયન લશ્કરે શહેરના એક ભાગમાંથી, અને ક્રોશિયન લશ્કરે બીજા ભાગમાંથી કુચ કરીને આવવું, કે જેથી ઑસ્ટ્રિયન લશ્કરનો દમામદાર દેખાવ, અને મોટી સંખ્યા શહેરીઓનાં જોવામાં જમણીગમથી આવે, અને ક્રોશિયન લશ્કરનો નર્મ દેખાવ ડાખી

બાબુથી દેખાય. એમ કરવામાં હાકમની મતલબ ફક્ત લોકોમાંજ ત્રાસ ખેસાડવાની નહતી, પણ ફોશિયન લશ્કરને પણ એવું દેખાડવાની તેની મતલબ હતી, કે જો તેઓ બેદિલ થઈને બળવો કરશે, તો તેઓને મજબુત હાથે દાખી દેવામાંટે ઑસ્ટ્રિયન લશ્કર તદ્દન શક્તિવાન અને તૈયાર હતું.

હવે તમામ લશ્કર મથેદાનમાં આવી ઉભું હતું. સર્વે રીજમીટો પોતાનેમાંટે નક્કી કરેલી જગ્યાએ સફ સમારીને ઉભી હતી; અને જોકે ઑસ્ટ્રિયન અને ફોશિયન રીજમીટો અફકનીપાસે ઉભેલી હતી, છતાં ભેળાયાવગર તદ્દન છુટીજ હતી. એક જમણી બાબુ, તો બીજી ડાબી બાબુ ખડી હતી. શેહેરીઓ અને ઑસ્ટ્રિયન લશ્કર તથા તેના અમલદારોવચ્ચે ગમેએવો કડવાસાજતાં, દેખાવ સમજો લપકાલરેલો અને ડોઝનાં પણ દિલમાં દેહેશત ઉપજાવેએવો લાગતો હતો. સૂર્ય તેજથી પ્રકાશતો હતો, અને પાયદલ રીજમીટના સેપાહોની બાગનેટો, ઘોડેસવારોના ચળકતા લાલોઓ, અને અમલદારોની તલવારો તેથી ચળકી રહ્યાં હતાં, અને બાજુ આખું મથેદાન સળગી ઉઠ્યું હોય, તેવા દેખાવથી આંખો ઝંખવાઈ જતી હતી. “બેંડ” સુંદર સરોદો વગડતાં હતાં; અમલદારો પોતાના કશ્મી લશ્કરી પોશાકોથી ઝળઝળ થતા પોતાની રીજમીટોઆગળ ટાળું થઈને ઉભા રહી અપસઅપસમાં વાતો કરતા હતા, અને તેમાં વળી તમાશગીરોના દેખાવથી સુંદરતામાં વધારો થતો હતો.

જે ફોશિયન રીજમીટો ત્યાં ઉભેલી હતી, તેમાંની એક સર્વેકરતાં તમાશગીરોનું વધારે ધ્યાન ખેંચતી હતી, કારણકે તે તમામ શેહેરીઓની વધારે માનીતી હતી. તેને સરહદની “ઑઝુલિન રીજમીટ”ને નામે ઓળખવામાં આવતી હતી. તેના સેપાહો પોતાના સારા, ઉંચા, મજબુત કદનેલીધે, તેઓના રમણીક પોશાકનેલીધે, તેનાં સુંદર “બેંડ”નેલીધે, તેના સેપાહોની શેહેરીઓતરફની મમતાભરેલી વળણુનેલીધે બીજી રીજમીટોકરતાં સર્વેનું વધારે ધ્યાન ખેંચતી હતી. સરહદતરફના ઉંચા પાહાડોના ખરતલ રેહેવાસીઓમાંથી મજબુત યાંધાના જવાનોને ચુંટી કાઢીને તેઓની આ રીજમીટ ઉભી કર્યામાં આવી હતી; લડાઈમાં બ્યાંબ્યાં તેને મોકલવામાં આવી હતી, ત્યાંત્યાં તેને પોતાની વફાદારી અને બહાદુરીથી સાફ નામ કાઢાડ્યું હતું; અને જે પણ શેહેરની ચોકીમાંટે તેને મોકલવામાં આવતી, ત્યાંના શેહેરીઓતરફની પોતાની સારી અને માયાળુ ચાલચલણુનેલીધે, તથા ઑસ્ટ્રિયન રાજ્યનો ઝુલ્મ બનતીરીતે શેહેરીઓઉપર ઓછો પડે એવીરીતે તેઓતરફ વર્તવાનેલીધે, તેને લોકો ઘણી ચાહતાં, અને માન આપતાં હતાં. આ સર્વે કારણોનેલીધે ફોશિયાના શેહેરીઓની આ “ઑઝુલિન રીજમીટ” ઘણી માનીતી હતી. અને તેજ કારણુનેલીધે હમણાંનો જાહ્મી હાકમ આ રીજમીટતરફ અણગમો દેખાડે, અને અંદરખાનેથી તેને ધિક્કારે તેમાં નવાઈ શી? તે બનતાંતુલીક આ રીજમીટતરફ ધણો કરડો અને તોછડો રહેતો હતો, તો જોકે તે તેનેથી મનમાં ધણો ડરતો હતો.

લશ્કરી “બેંડ” પોતાના સરોદો વગડવાનાં બંધ કર્યાં, અને પછી “બ્યુગલ”ના આવાજ થયો, એવું જણાવવાને, કે હાકમ સાહેબ પોતાના રસાલાસાથે આવતા હતા.

તરતજ પોતાની રીઝમીટઆગળ ઉભેલા અમલદારો વિખરાઈ ગયા, અને સર્વે પોતપોતાની જગ્યાએ જઈ ઉભા.

કાર્લસ્ટાડટરકથી મયેદાનગમ જોતાં કેટલાક ઘોડેસવારોને માથે જુદીજુદી જાતની મુશોલિત કલગીઓ હાલતી દેખાવા લાગી. આ ઘોડેસવારોની સ્હેજ આગળ એક ઘોડેસવાર એક ઘણાજ ખુબસુરત, મજબુત ઘોડાઉપર સવાર થયેલો હતો. આ પુરૂષ તે કોશિયાનો નામદાર ખાન હતો, અને તેનીપુઠે ચાલતો તેનો લપકાદાર રસાલો હતો. થોડીક પળમાં આ આખી પાયગાની સવારી ક્વાયદના મયેદાનમાં આવી પુગી, અને ત્યાં જમા થયેલાં તમાશખીનોનીસાંમેથી પસાર થઈ ગઈ.

ખાન મધ્યમ કદનો પુરૂષ હતો. તેણે આ વેળા ઑસ્ટ્રિયન રાજ્યના એક * મારશલનો અતિ સુંદર પોશાક સજેલો હતો: તેનો દેખાવ સૈપાહબચ્ચાને છાજતો હતો. તેણે ઘણીક લડાઈઓ જોઈ હોય, એમ તેના દેખાવઉપરથી તરતજ જણાઈ આવતું હતું. પોતે લશ્કરી અને મુશ્કેલીખાતાંનો વડો હતો, તેથી જોકે તેના 'દેખાવ ઘણો દમામદાર હતો, છતાં તેના ચહેરાઉપરથી ખુદ્દુ જણાતું હતું, કે તે સર્વેને ધિક્કારતો હતો, અને જાતે કપટી હોય, એવું તેના દેખાવઉપરથી સાફ જણાઈ આવતું હતું. તે પોતાનો સુંદર ઘોડો ધીમેધીમે ચલાવતો હતો, અને તેનીપછવાડે તેનો આખો રસાલો ચાલતો હતો. પોતે શાહનશાહી સુબોછે, માટે દરેક જણ પોતાની ટોપી ઉતારીને અને નમીને તેને માન આપશે, એવી આશા તે રાખતો હોય, એમ તેનાં ચહેરાઉપરથી ખુદ્દુ જણાતું હતું. તેને સારીરવેસે માલુમ હતું, કે લોકોમાં અત્યારઆગમજની બેદિલી પંધરાઈ ગયેલી હતી, અને જો તે મજબુત હાથે કામ ન લેશે, તો વધારે નહાઈ રૂપ લેશે, એમ પણ તે સારીપેઠે જાણતો હતો, પણ લોકોનો જુસ્સો આટલી બધી હદસુધી રાજ્યનીસાંમે વધી ગયો છે, એવી તેને ખબર નહતી.

પણ ખરેખર તો તેમજ હતું; તેણે પોતાના ઘોડાને ઉભેા રાખવા, એવાતો ઝોરથી એકદમ લગામ ખેંચી, કે તે બિચાઈ જનવર પોતાના પાછળા પગો ઉપર ફસડાઈ પડ્યું, અને પછી એકઠાં થયેલાં લોકોતરફ તેણે પોતાની ધિક્કારલરેલી આંખો ફેરવી. કારણકે કોઈ એક જણે પણ તેનાં માનમાં ટોપી ઉતારી નહતી; ફક્ત થોડાક ખુશામદિઆઓએ આવકાર દેવામાટે હુરેરેરેનો કાંઈક નખજો આવાજ કાહડવાની કોશેશ કરીધી; અને પેલી સુક્રિયાણી ગાડીઓમાંથી ફક્ત થોડીક બાનુઓએ સુક્રેદ રમાલો ઉઘાર્યા. ટુંકમાં, ખાનને એટલોતો થડો આવકાર આપવામાં આવ્યો, કે તેનું ખ્યાન પણ થઈ ન શકે. જો નખજા આવાજે હુરેરેરેનો પોકાર કર્યામાં આવ્યો, તે જો નહીંજ કર્યામાં આવતે, અને જો તદ્દનજ ચુપકીદી અખત્યાર કર્યામાં આવતે, તો હાકમતરફનો રૈયતનો ધિક્કાર વધારે ઓછો માલુમ પડી આવતે. તોયે પોતાના ઘોડાને એકદમ ઉભેા રાખવાશિવાય, અને તમાશખીરોતરફ ધિક્કારતી નજર ફેંકવાશિવાય, કોઈ પણ ખીલ્લીતે તેઓતરફનો પોતાનો જુસ્સો, નાખુશી, અને નાઉમેદી તે દેખાડી શક્યો નહીં; કેમ દેખાડે? શું તે આખી પ્રજાને સામટી શિક્ષા કરે? અને તે પણ શામાટે? તેમ કદી ન જનવાજોગે હતું, વળી તે ખવાસે મગર હતો, એટલે પોતાનો જુસ્સો જોમ તેમ દાખી રાખીને પોતાનો ટેક જાળવી રાખ્યો.

તેના રસાલાના અમલદારે ઘણાખરા ઑસ્ટ્રિયન રેહેવાસીઓ હતા, પણ થોડાક ક્રોશિયાના પણ હતા, અને તેઓ પોતાથી બની શકે તેવીરીતે હંમેશાં પોતાના વડાતરફ દિલસોઝી દેખાડવાની તબીબ કરતા હતા, અને તેટલા માટે તેઓએ પણ બનતાં-તુલીક તમાશગીરિતરફ ધિક્કારની નજરથી જોવા માંડ્યું, અને પછી પોતપોતામાં ધાસ્તી-ભરેલી આંખોથી એશારતો કરવા માંડી. તેઓ સારીરીતે બાણતા હતા, કે બાનનો ગુસ્સો ઉત્કેરાયલો હતો, તેનું દિલ દુઃખાયલું હતું, તે બંને કપટી હતા, અને તેની હંમેશની ચાલપ્રમાણે હવે તે તેઓમાંહેલા કોઈ એક જાણુઉપર કાંઈનેકાંઈ ખલાને, તે દહાડો ખલાસ થાય, તેઆગમજ પોતાનો ભરાઈ રેહેલો ગુસ્સો ખાલી કરવાનોજ.

હાકમે પોતાનો થોડો આગળ દપટાવ્યો, અને તેના રસાલાએ પણ તેની પુંઠપુંઠ ચાલવા માંડ્યું. એમ કરતાં, તેઓ ન્યાં રીજમીટો ઉભેલી હતી, ત્યાં આવી પુગ્યા; નીશાની થતાંજ સવં “બેડા” એ રાજગીતના સરોદો વગાડવા માંડ્યા; અને તમામ લશ્કરે આ મોટા અમલદારને હથિયારો નમાવી ઘટતું માન આપ્યું. આ લશ્કરી ક્રિયા પુરી થવાપછી બાન પોતાના રસાલાસાથે ન્યાં રીજમીટો સપ્ત સમારી ઉભેલી હતી, ત્યાં તેઓની તપાસ કરવા ગયો. પ્રથમ તેણે ઑસ્ટ્રિયન રીજમીટો તપાસી, અને જોકે પોતે ઘણાજ ઉત્કેરાયલો હતો, છતાં તેઓમાં જરાસરખી પણ ખામી કાઢાડવાને તેણે દરેસ્ત ધાર્યું નહીં, કારણકે તે સારીરવેસે બાણતા હતો, કે આવા કડાકડીના વખતમાં સલામતીમાટે તેને તેઓનીજઉપર ભરેસો રાખવાનો હતો, એટલામાટે તેઓને જેમ અને તેમ ખુશી રાખવામાંજ તેણે ડાહ્યાપણુ જોયું. હવે ક્રોશિયન રીજમીટોને તપાસવાની વારી આવી, અને તેઓઆગળ આવી લાગતાંજ તેનાં મ્હોંડાંઉપર ગુસ્સાની, ધિક્કારની, અને કપટની છાપ ખુલ્લી દેખાઈ આવી. પેહેલી રીજમીટ-આગળ આવતાંજ તેના વડા અમલદારે તેને માન આપ્યું, અને તે તેણે ઘણું સ્ટેજ ડાકું નમાવી તોછડાઈથીજ સ્વિકાર્યું, અને ધીમેધીમે આગળ વધ્યો. તેની તિલાણુ આંખો તેઓમાં કાંઈ પણ ખોડખાપણુ શોધી કાઢાડવાને એમથીતેમ ક્યારી કરતી હતી, અને તેના આવા ચરકી ગયેલા મીઝાજમાં તે કાંઈ પણ ખામી શોધી કાઢાડે, તેમાં નવાઈ શી ?

જે બીજી રીજમીટઆગળ તે આવી પુગ્યો, તે સરહદઉપરની “ઑઝુલિન” પાયદલ રીજમીટ હતી. તેનો વડો અમલદાર *કરનલ ક્રોઝકિ નામે હતો. તેણે એક બહાદુર અમલદારનેછાજતી સમ્યતાથી પોતાના વડા હાકમને લશ્કરી સલામ કીધી, અને નહીં દેખાયએટલું માથું ધુણાવી બાને તેનો સ્વિકાર કીધો. તેનું ધકધ્યાન આ રીજમીટના સેપાહોના પોશાકમાં, કે હથિયારમાં, કે તેઓની લશ્કરી વર્તણૂકમાં કાંઈ નજીવીજેવી પણ ખોડખાપણુ શોધી કાઢાડવામાં હતું, પણ તે બંનેજ કેમ ? કોઈપણુ લશ્કરી અમલદાર, પછી તે ગમેએવો કરડો હોય, તેનેથી પણ તેમાં કશી કસુર કહડાય એમ નહતું : આ હાકમ, કે જેનું દિલ આ રીજમીટઉપર રહેલું હતું, તેનેબદલે જો કોઈ બીજોજ હતો, તો તે આવા સરસ કવાયદવાળા, ખુબસુરત, મજબુત, બહાદુર જવાન સેપાહોને જોઈને ખુશી થવાવિના રહેતે નહીં. તેઓ એવીતો સારી કવાયદ પામેલા હતા, કે નહીં કોઈ એક બાલભાર આગળ, કે પાછળ ઉભેલો. બંદુકો વળી એવીતો સરસ-રીતે ધરી પકડેલી, કે જો એક નાકે જઈ કોઈ જુવે, તો જાણે ફક્ત એકજ બંદુક ,

એકજ સેપાહ પકડીને ઉભેલો હોય, એમ લાગે, એવા સરખા તેઓ ઉભેલા હતા. તેઓનો પોશાક અતિશય સ્વચ્છ હતો, તેઓનો સામાન અને હથિયારો ન વર્ણવી શકાય. એવાં સારી હાલતમાં હતાં. નહીં પીતળઉપર એક ડાઘ, કે નહીં લોખંડઉપર જરા કાટ. સર્વે સાફ, સફાઈદાર, અને જગજગ કરતું હતું. હુંકમાં, દુનિયાની સર્વેથી સુધરેલી રૈયતોમાંની કાંઈ પણ રૈયતની રીજમીટને જોય દે, એવો આ “ઝોઝુલિન રીજમીટ”નો દમામદાર દેખાવ હતો.

પણ ફોશિયાના સુખાચે તો કાંઈ પણ કરીને તે રીજમીટમાં ખામી કાઢાડવાનો કરાવજ કાઢેલો હતો : ફોશિયાની ખીણ કાઈ પણ રીજમીટકરતાં એજ રીજમીટથી તે વધારે ડરતો હતો, અને તેટલામાટે તેને વધારે ધિક્કારતો હતો. હલકાં મજનના લોકોનીપેઠે, કાંઈ પણ રીતે તે આ રીજમીટને ખરાબ લગાડવાને અને ધમકી આપવાને તૈયાર હતો, કારણકે વાંચનારે જોયું હશે, કે ફોશિયન રૈયતનીસામે કાંઈ કરીને પણ પોતાનું વેર દેખાડવાને તે તણખી રહેલો હતો. હવે આપણે આગળ જાણ્યું છે, તેમ આ રીજમીટ રૈયતની અતિ માનીતી હતી, રૈયત તેનેમાટે મગર હતી, એટલે જો કાંઈ પણ કરીને તેનીઉપર પોતાનો ગુસ્સો ખાલી કરે, તેને અપમાન કરે, ઇંપકા આપે, તો તેમ કરી આ બેવકુફ સુખો પોતાની રૈયતનું દિલ દુઃખાવવામાં ફતેહ પામે.

ધારાપ્રમાણે પોતાની રીજમીટની તપાસ ખાત કરે, ત્યારે વડા અમલદારે તેની સાથે જવું જોઈએ, એટલામાટે કરનલ કુંઝકિ સુખાનીસાથેજ પોતાનો ઘોડો ચલાવતો હતો, પણ ખાનનો સ્વભાવ આ વેળા ચસ્કેલો હતો, તેથી તે મનમાં ઘણો ખીલતો હતો, કે રખેને તે ગુસ્સો તેની રીજમીટઉપર ખાલી થાય, અને તેમાં તે ભૂલતો નહતો.

હાકમે કુંઝકિને ઘણા ગુસ્સાભરેલા અને તોછડા સાદે કહ્યું, “કરનલ તમોએ તમારાં માણસોને જેમ શરીરની કવાયદમાં કેળવ્યાં છે, તેવીજરીતે તેઓની આલચલણમાં પણ કેળવવાં જોઈએ. હું જોઉં છું, કે આ પાહાડી ‘ઝોઝુલિનો’ની ઢળમાં જોઈતી સભ્યતા ખીલકુલ દેખાતી નથી.”

કરનલ કુંઝકિ—“નામવર સાહેબ, બેઅદબી માફ છે, પણ તેઓનો દેખાવજ એવો લડવૈયાઓને જાજતો છે, અને તમો નામદારની મારી આહીને કહીશ, કે તેટલામાટે તેઓને વધારે શાખાશી ધટે છે.”

પોતાના હાથમાંના ઘોડાના આગકાવડે જાણે પટા ખેળતો હોય, અને કરનલને તેના આમુજબે ખુલ્લાં દિલથી જોલવામાટે ઝુડી કાઢાડવા માગતો હોય, તેવા આળા કરીને ખાન તીખાસથી જાલ્યો, “સાહેબ, શું, તમો મને શિખવવા આવ્યા છો ?”

શાહનશાહી સુખાતરફ શાંતપણે નજર ફેરવીને કરનલે જવાબ આપ્યો, “નહીં, નામવર સાહેબ. એક સેપાહતરીકે પોતાના વડાને સલાહ આપવી, એ ઘણું બેઅદબી-લયું છે, તે હું સારીપેઠે જાણું છું. પણ આપ નામદારે મને જે સલાહ પુછ્યો, તેનો મારેથી બનેએવો લાયક જવાબ મેં આપ્યો છે.”

આ રકજક સાંભળી “ઝોઝુલિન રીજમીટ”ના દરેકેદરેક સેપાહતું લોહી ઉઘળી આવ્યું; ગુસ્સાને અને દિલગીરીનેમારે તેઓનાં મ્હોંડાંઉપર લાલ રંગ ચઢી આવ્યો;

રહેજ ચીમકી તેના ગાલને લાગી, એથી પાછો તે જવાનનો ગુસ્સો તપી આવ્યો; તેના એહેરાઉપર પાછો રતાસ ચઢી આવ્યો; પણ ખીજીજ પળે તે રંગ ઉતરી જઈને તેનો એહેરો ઉજળો પુણીનેવો થઈ ગયો; જાણે જે વિચારભર્યા શબ્દો તે બોલવા જઈ હતા, તે દાખવા માગતો હોય, તેમ તેણે પોતાના હોઠો ગુસ્સાથી ખીડ્યા; તેનું આખું શરીર ધુળવા લાગ્યું, તે એટલાસુધી કે તેના હાથમાં પકડેલી તલવાર તેના ખભાઉપર હાલતી દેખાઈ.

આ સર્વે જોઈ સુખો પોકારી ઉઠ્યો, “ખુદા કસમ! શું હજી પણ તું મારી સામે થવાની હેમત કરેછે?” અને પોતાનો ઘણા વખતનો ભારે ગુસ્સો તે જાલકાં મગ્ગનો પુરૂષ દાખી શક્યો નહીં, અને એટલું બોલતાંસમેત ઉચ્છેરાઈને ઠીયોડોર લાદોસના એહેરાઉપર પોતાના હાથમાંના ચાખકવડે એક મજબુત ફટકો ઝુડી કાઢ્યો.

પછી શું બન્યું, તે એક ઘડીતુંજ કામ હતું. આ ફટકાથી જે ચમચમાત થયો, તેનાંકરતાં વધારે પોતાને થયેલી એહોરમતીથી ચચરીને, તેણે પોતાના હાથમાંની તલવાર ફેંકી દીધી; એક વાઘ પોતાનાં રહેઠાણમાંથી શેકારઉપર તરાપ મારે એવી ઝડપે તેણે કુદકો માર્યો, અને આંખ ઢાંકીને પાછી ઉંઘાડ્યે, તેટલા વખતમાં તો (જુઓ ચિત્ર ૧ જી) સુખા સાહેબને તેના ઘોડાઉપરથી ખેંચી કાઢાડી, નીચે ધુળમાં રગડોળ્યો !

પ્રકરણ ૨ જી.

અધિવાન.

હવે આપણે આપણો દેખાવ ક્વાયદનાં મયેદાનતરફથી કાર્લિસ્ટાડ્ટ શેહેરની લશ્કરી ચોપ્રીનેલગતાં અધિવાનાની એક નહાની કોટડીતરફ ફેરવ્યો. સાંજનો વખત હતો, અને તે કોટડીમાં એક બેઠપ નહાની મેઝઉપર એક મોમઅત્તિ બળતી હતી, કે જે ત્યાં અધાર પડવાનેલીધે સળગાવવામાં આવી હતી. તેની ઝાંખી ને હાલતી રોશની ઠીયોડોર લાટોસનાં હેમતવાન પણ શીકા મારી ગયેલા ચેહેરાઉપર રહેજ અજવાળું નાખતી હતી.

તે એક ઘણોજ નવજવાન પુરૂષ હતો. તેની ઉંમર આ વખતે પ્રકત વીસ વર્ષોની હતી. જોકે તે સાધારણ ઉંચાઈનો હતો; જોકે તેનું કદ ઘણું પાતળું હતું, તોયે મરોડદાર હતું; તેની અદ્યઅદા ઘણી સારી હતી; અને સામટીરીતે તેનું બદન મજબુતાઈ અને ચંચળાઈ દેખાડતું હતું; તેનાં શરીરનો આકાર સર્વે પ્રકારે સરખા પ્રમાણમાં હતો; અને પાતળોછતાં તે એવો તો તતલુખાર હતો, કે તેથી તે હતો, તેકરતાં સામાની નજરે ઉંચો હોયએવો લાગતો હતો. તેની છાતી પોહોળી હતી, છતાં તેની પાતળી કમરનેલીધે તે વધારે પોહોળી દેખાતી હતી. તેનાં સરખાં સોટાજેવાં કદનેલીધે, તેણે જે ભપકાદાર અને શોભિતો લશ્કરી પોશાક પહેરેલો હતો, તેથી તે વધારે સોહામણો લાગતો હતો. પણ, આ વેળા તેની બાલુમાં તેની તેજ તલવાર નહતી, કારણકે તે તો હમણાં આ નહાની કોટડીમાં એક અધિવાનતરીકે કદ પડેલો હતો!

લશ્કરેનન્ટ લાટોસ કાંઈ પ્રકત શરીરેજ શોભિતો નહતો, પણ તે અતિ ઘણો ખુબસુરત હતો. તેનો ચેહેરો ઘટમદાર હતો, અને તેઉપર મદાનગી નજરે પડતી હતી; તેનું કપાળ ઉંચું હતું; તેનાં ભવાં ભરેલાં હતાં, કે જેથી તે હેમતી અને બાહુશ જણાતો હતો; તેની કાળી ભમર આંખો, સાધારણ કદની પણ અતિશય ચંચળ હતી, અને તે જેમ માયા દેખાડતી વેળા નર્મ લાગતી, તેમ જ્યારે તે ગુસ્સે થતો, ત્યારે આતશનીપેઠે ચળચળ થતી હતી. તેનાં મ્હોંની દાખડી ભરેલી, પણ રોણકદાર હતી, અને તેઉપરથી જણાતું હતું, કે તે મક્કમ ઠરાવનો માણસ હતો; જ્યારે તેના હોઠો ખુળતા, ત્યારે હાથીદાંતજેવા સુદૃઢ દાંતો તેમાંથી દેખાતા હતા; તેને ઘણીજ થોડી મુશ્કેલી હતી, પણ તેનાં માથાંનાજેવાજ કાળા ભમર અને ખુદરતી ચળકતા બાલની તે હતી; તેનું માથું રહેજ કરચલ્યા બાલોથીભરેલું હતું, કે જેમાં પોતાના ઘટમદાર હાથો ખોસી હમણાંજ તેણે પોતાના બાલોના ઝુલકાં ઉપર કીધાં હતાં. જોકે તેની ચામડીનો રંગ એકદમ શીકાદ્ર્ય ઉજળો નહતો, પણ તે ગોરો અને રતાસદાર હતો. રહેજ સામળો કલ્લે, તો ચાલે; તેના હોઠો લાલ ને ભરેલા હતા. જોકે તે ઘણો જવાન અને પાતળિયો હતો, તોયે ઠીયોડોરનો બહારનો દેખાવ એક સેપાહબચાનેજાણતો હતો; તેની ઢપછપ એક લડવાયેનેલાયકની હતી; તે જાણે લડાઈનેજમોટે જન્મેલો હોય, એમ લાગતું હતું; અને કમનસિખે જે કોઈ અડચણ વચ્ચે ન નડે, તો તે આગળ

મોટું નામ કાઢાડે, એવું દયાળું દિલ, હુશિયારી, હેમત, અને ખંત ધરાવતો હતો. એટલું બધું તેનું વિગતવારે વર્ણન કરવાની આપણી મતલબ એજ છે, કે હવેપછી આપણને તેનીસાથે ધણું કામ પડનાર છે.

પણ હાલમાં તો તે આપડો બંદિખાનામાંની પોતાની કોટડીમાં પડેલો હતો. આપણે આગળ કહ્યું છે, તેમ વખત સાંજનો હતો; ટેન્ડર ઉપર ઝાંખી રોશની આપતી એક મીણબત્તિ બળતી હતી; અને તે ઉપર તેને આપવામાં આવેલો ખોરાક, જરા પણ હાથ લગાડ્યા વિના એમનોએમ પડેલો હતો. તે કોટડીમાં ઘણોજ થોડો અને સાધારણ સામાન હતો; તેના દરવાજો ભારે મજબુત અને સંગીન હતો; અને ફક્ત ત્યાં એકજ નહાની બારી ભીંતમાં ઉંચેથી આવેલી હતી, કે જેને લોખંડના મજબુત સળિયાઓ જડી લીધેલા હતા. ઠીયોડોર એક નહાની કંગાળ પથારી ઉપર બેઠેલો હતો. આપણે આગળ જણાવી ગયા છીએ, તેમ હમણાં તેના ચેહેરા ઉપરનો તંદરેસ્ત લાલ રંગ ઉડી ગયેલો હતો; તેના હોઠો ખીરેલા હતા; તેની આંખોમાં એક જાતની રોશની ઝળકતી હતી; અને તેનું શરીર ધૂજવાનેબદલે તદ્દન સ્થિર હતું, તે ઉપરથી જણાતું હતું, કે જોકે તેનું દિલ દુઃખી હતું, તોયે તે મજબૂત હતું, અને તે જવાન બંદિવાનની ભારે હેમત દેખાડી આપતું હતું.

તરતજ કોટડીનો દરવાજો ખોલાયો, અને કરનલ કુઝાકિ અંદર દાખલ થયો. જેવી-રીતે ઠીયોડોર લાટોસ એક નહાની પદવીના અમલદારનો એક અચ્છો નમુનો હતો, તેવીજ-રીતે આ ગ્રહસ્થ પણ ક્રોશિયન સેપાહના ઉંચી પદવીના એક અમલદારને લાયકનો નમુનો હતો. તે આસરે ચાળીસ વર્ષોની ઉમરનો, ઉંચાં કદનો, સત્તા ચલાવવાલાયક દેખાવનો, જોકે ખુબસુરત તો નહીં, તોપણ સોહામણો હતો; તે ઝબર હેમતવાન, મોટાં મનનો, દયાળુ, અને ઉમદા ખવાસનો હતો, કે જે સર્વે સદચુણો તેના ચેહેરા ઉપર ખુબ પ્રગટી નિકળેલા હતા.

કોટડીમાં દાખલ થતાંજ તેણે તુરંગના કિલ્લીદારને, કે જેણે તેને અંદર દાખલ કર્યો હતો, તેને પાછો દરવાજો બંધ કરવાનો, તથા આસરે અર્ધા કલાક પછી પાછા આવી તેને બહાર કાઢાડવાનો હુકમ કર્યો. જોકે પોતે એક રીજમીટનો વડો હતો, છતાં આસીતે તેને પોતાને પણ બંધ કરવોજ બેઠ્યો, એવો સખ્ત કાયદો હતો, અને તે કાયદાને માન આપવાને તે પોતાના ગમેએવા ઉંચા દરજ્જા છતાં બંધાયેલો છે, એમ તે સારી-રવેસે સમજતો હતો. વળી આ જવાન કેદી ઉપર પુરતી ચોકાસી રાખવાનો હુકમ તે બંદિખાનાના લાગતાવળગતાઓને થયેલો હતો, કારણકે આ કાંઈ શેહેરી બંધવાઓને રાખવાનું કેદખાતું નહતું, પણ તે તો “ઝોઝુલિન રીજમીટ”ને લગતી “બરાકાના કદખાનાને લગતી એક નહાની કોટડી હતી, કે જેમાં ઠીયોડોર લાટોસને પુરવામાં આવ્યો હતો.

પોતાના વડાને માંહે દાખલ થતો બેઠો ઠીયોડોર સમ્યક્તાથી પોતાની કંગાળ પથારી ઉપરથી ઉડી ઉભો થયો, અને પોતાના સુંદર હલકે, તોયે તદ્દન મજબૂત અને શાંત સાદે બોલ્યો, “કરનલ, તમો અત્રે પધાર્યા, તે તમારાં ઉદાર દિલની એક ગુવાહી છે ! ખચિતજ તમારી મારી ઉપર ઘણી મેહેરબાની થઈ છે ! હું જાણું છું, કે મને ટેપ મરાર્થ સુઝી છે,

અને તે મને જણાવવા આવવાને તમોએ તસ્દી લીધી છે, કેમ ખરું કેની ? કોઈ બીજને કે જેને મારેવાસ્તે કરી દાઝ નહોય, તેવાને તોછડે મ્હોંથી મને મારી જીવલેણ ખબર કેહેવાડવાનેબદલે, તમોએ પોતેજ તે ધીરજ અને નર્માશથી કેહેવાનું, વાજખી ધાર્યું છેની ? ખચિત હું તમારો ઘણેજ ઉપકારી થાયો છું ! પણ આટલી બધી ચોક્કસી લેવાની, કે તસ્દીમાં પડવાની કાંઈ ઘણી ઝર નહતી. હું તો પ્રથમથીજ જાણી ચુક્યો છું, કે મને મોતની સજા થશેજ, અને તે એક ખરા ખ્રિસ્તીને અને એક શૂરા સંપાદકનાને જાજતીરીતે ખમવાને હું તૈયાર થઈ રહ્યો છું.”

આ સાંભળીને કરનલનાં નર્મ દિલમાં ઘણું લાગી આવ્યું. તેણે ઠીયોડોરને હાથ પોતાના હાથમાં લઈને માયાથી દાખ્યો, અને પછી ગમગીન સાદે કહ્યું, “મારા ગરિબ જવાન દોસ્ત, તમોએ કીધેલી અગમચેતી તદ્દન ખરી છે. તમોને ટેપ મરાઈ ચુકી છે—પણ હજી થોડીક આશા છે !”

આ સાંભળી અબ્બય થઈ, ધરીહર થોખીને તે બોલ્યો, “આશા !” પણ તરતજ મન પાછું મુક્રમ કરી તે થંડા સાદે બોલ્યો, “પેલા ઝુલ્મગાર ખાનના પગોઆગળ પડી તેનેથી મારી ચાહવાશિવાય બીજી કંઈ રીતે આશા રાખી શકાય ?”

થોડીક પગોસુધી કરનલ ક્રોઝકિ મુંગોમંતર થઈ ઉભો રહ્યો, અને પછી બોલ્યો, “હા, ઠીયોડોર, આ એકજ ઉપાય છે, કે જેથી તારી જવાન ઝેંદગી બંચાવી શકાય. આટલી નહાની ઉમરે આ દુનિયાને સલામ કરી જવું, એ ખરેખર ઘણુંજ દિકટ છે !”

જતાં મજબુતાઈ અને શાંતપણે લાટોસે પાછો ઉત્તર વાળ્યો, “ખચિત, કરનલ, તમો એક બહાદુર માણસનેજાજતી ચીવટાઈથી આ ઝેંદગીને વળગી રહો છો, પણ સમજો, કે તમો મારી હાલની હાલતમાં હોવ, તો મને થયેલાં અપમાનની કિમતે તમો ઝેંદગી બંચાવવાનું વાજખી ધારો ?”

આ સાંભળીને તે વડો અમલદાર પાછો મુંગો થઈ ગયો. તે જુકું બોલેએવો નહતો, અને જે સાચુંજ બોલવા માગે, તો તે પોતે પણ ઠીયોડોરને તેની ઝેંદગી બંચાવવાનેમોટે ખાનપાસે માફ માગવાની અને દયા મેળવવાની કદી સલાહ આપે, એમ પણ નહતું.

જરા પણ ડર્યાવગર લાટોસે પાછો સવાલ કર્યો, “મને ક્યારે મોતની શિક્ષા કરવામાં આવનાર છે ?”

કરનલ ક્રોઝકિ—“આવતી કાલે સવારના સૂર્ય ઉગતાં, પણ મારા વહાલા ઠીયોડોર માફ કહ્યું સાંભળો ! એક અઘોડ સંપાહતરીકે હું જે કરું, તે તમો એક જવાન અમલદારતરીકે તો નહીંજ કરો. હું કશુંલ કરું છું, કે તમોને શુરસે થવાનું ધણુંજ મુસ્તફીમ કારણ મળ્યું છે, પણ તેમ વળી તેનેમોટેની સજા પણ સખ્ત કરવામાં આવી છે. શુરસે થવાનું કારણ જેમ તમામ લસ્કરનીસામે મળ્યું છે, તેમ સજા પણ તેનીજસામે થઈ છે. તમારી હેમતમોટે કોઈને જરા પણ શક નથી, તોયે તમારી ઝેંદગી બંચાવવાની એક કોશિશ કરવાવગર તમો તેને શરણ થાઓ, એમ તો બનેજ નહીં, એમ મને ખાતરીથી લાગે છે.”

ડીયોડોર લાટોસ ચુપ ઉભોજ રહ્યો, તોયે તેના ચેહેરાઉપરથી સાફ જણાતું હતું, કે તે પોતાના વડાની સારી નિષ્ટાછતાં મક્કમ ઠરાવ કરી રહ્યો હતો.

કરનલે પછી આગળ ચલાવ્યું, “હાકમના એક *એડી-કાંગે હમણાંજ મારીસાથે વાત કરતાં જે ઇસારો કીધોછે, તેઉપરથી મને માનવાનું કારણ મળ્યુંછે, કે નામદાર હાકમે પોતે પણ જ્ઞેયુંછે, કે જોઈએ તેકરતાં તેણે આ બાબદમાં ઘણાં સખત પગલાં લયાંછે, અને પોતાના ઉરકરાયલા ગુસ્સાની લગામ લગાર વધારે ઢીલી મુકી દીધીછે. તમોને જ્યારે કવાયદનાં મયેદાનમાં પકડવામાં આવ્યા, ત્યારે તમોને છોડવવામાં જે ગુસ્સાથી અને વાજખીરીતે ઉરકરાયને તમામ રીજમીટ તૈયાર થઈ રહી હતી, તેઉપરથી બાનને લાગ્યુંછે, કે જો બની શકે, તો આપણી રીજમીટને થંડી પાડવી.” પછી જરા ખીજવાઈને તે બોલ્યો, “હું હવે ખચિત મારાં દિલથી દિલગીર થાઉંછું, કે મેં તે વખતે તેઓને તેમ કરવાને ફક્ત એકજ શબ્દ કહ્યો નહીં, કે માત્ર એકજ એશારત કીધી નહીં, કેમકે જો તેમ મેં તે વખતે કીધું હતે, તો તમારો છુટકારો કરવાને તળપી રહેલી આખી રીજમીટ તુટી પડતે ! પણ તે વખતે મારી મઝીઉપર લશ્કરી કાયદો ફાવી નિકળ્યો; મેં આપણાં માણસોને દાખી રાખ્યાં; હા, ખચિત મેંજ તેઓને કાણુમાં દાખેલાં રાખ્યાં, અને હવે હું મારી ભૂલ જોઉંછું !”

આ છેલ્લા બોલો તે ખરેખરા ખીજવાતથી બોલ્યો હતો. કારણકે આ ઉદાર દિલના કરનલને ખરેખરી દિલગીરી લાગતી હતી, કે ડીયોડોરને અંચાવવામાં જે તેણે પોતાના બહાદુર સંપાહોને ધસી જવા દીધા હતા, તો તેનું પરિણામ પછી ગમે તે આવતે, તોયે ફિકર નહીં, પણ તેનો માનીતો ડીયોડોર જે આવી હાલતે હંમણાં આવી પડ્યોછે, તેમ આવી પડતે નહીં.

પોતાના વડાની આવી તેનીતરફની કાળજી અને માયા જોઈને, તથા તેને હવે ખરેખરો દિલગીર થાતો જોઈને લાટોસ બોલ્યો, “નહીં, તે કામ દિવાનાપણાંજેવું ઠરતે ! તેમાંથી બેશક કતલ થાતે. ઑસ્ત્રિયન કસાઈઓ (સંપાહો)ની સખ્યા ઘણી વધારે હોવાથી બહાદુર ક્રીટ લશ્કરને તેઓ ઘેરી લેતે, અને પછી તેઓની લયકાર કતલ ચાલતે. મારા જ્યાં એક નહીં જણીતા અને મિસક્રીન માણસનેમાંટે આટલું બધું કિમતી લોહી નાહકનું રેકાય, તે હું કદી પણ સાંખી શકતે નહીં ! નહીં, કરનલ, તમે તેઓને અટકાવી રાખવામાં ખચિતજ કાઢાપણ વાપર્યું છે ; તમોને હવે તેનો શોક કરવાનું કશું કારણ નથી ; આવાં નિર્દય ઑસ્ત્રિયન ઘાતકીપણાંનો હું જે એક એકસો ભોગ થઈ પડ્યોછું, તે વિચારથી મને ઘણી ખુશી ઉપજેછે, અને મારું મોત હું વગરઆંચકાએ ખમવાને તૈયારછું !”

કરનલે કોઝકિ—“મારા જવાન દોસ્ત, આ તમારા વિચારો તમારો અભિરી ખવાસ દેખાડેછે, અને આવા લલા ખવાસો ધરાવનાર એક શખ્સ, કે જે દુનિયામાં નામ કાઢાડવાનેલાયકછે, તે સ્ટેજ કમુરમાં મોતજેવી લયકાર શિક્ષા ભોગવવા તૈયાર થયોછે, તે વિચારથીજ મારું હૈયું કંપેછે !”

ગમેએટલી કોશેશ કરવાછતાં લાટોસથી એક નહાની હાથ મરાવાવિના રહી નહીં, અને તે બોલ્યો, “હા, મેં આશા રાખી હતી, કે વખતજતે દુનિયામાં હું કીર્તિ મેળવીશ, પણ હવે તે સઘળા ખ્યાલી વિચારો જણાયાછે, કેમકે જે તલવારવડે હું તેવું નામ કાઢાડવાનો ખ્યાલ ધરાવતો હતો, તે મારી માનીતી તલવાર મારીસોડેથી ખુચવી લેવામાં આવીછે.”

તેને આપ્રમાણે દિલગીર થતો જોઇ, એક સારી તક મળેલી ધારી, કરનલે કહ્યું, “અને ત્યારે શાસાઈ, ઠીયોડોર, તમો એવી એક કિમતી ઝેંદગી ખંચાવી લેતા નથી, હું જાણું છું, કે ખાન હરકોઇ નજીવે બહાને પણ તમોને મારી બખ્શવાને ધણો ખુશી જણાયછે, કે જેમ કરવાથી જાણે તે પોતે આત્મી નથી, એવું દેખાડવાની તક શોધેછે ! હું ખાતરીથી માનું છું, કે જે એડી-કાંગે મને એવું સમજાવવાની ધારણા રાખીછે, કે ફક્ત ભોળાઇથી મારીઆગળ આ સઘળું તે બોલ્યોછે, તે ખરેખર જેતાં ભોળાઇથી નહીં, પણ ખાખસુસ ખુદ ખાનની શિખવણીથી બોલ્યોછે—”

ઠીયોડોર—(વચ્ચે બોલી ઉઠીને) “પણ જો હું હાકમપાસેથી દયા માગું, તો તે શું મને મારી તલવાર પાછી સંપોરદ કરશે ? શું તે મને પાછો તમારી રીજીમીટમાં મારા અસલ હોદ્દાઉપર આવવા દેશે ? શું તે પોતાનો કોઇ અને કિનો ભૂલી જઈ મને મારી કારકીર્દી આગળ વધતી અટકાવવાનેબદલે મારી લાયકીપ્રમાણે આગળ વધારશે ?”

કરનલ ક્રોઝકિ—“પણ સમજો, કે તેમ નહીં કરશે, તો તમારેમાટે દુનિયાં કાંઈ ખાલી નથી. ફોશિયા કે ઓસ્તિયાનેબદલે તમારેમાટે બીજી ધણી નોકરીઓ ઉંધાડીછે, કે જ્યાં તમારાજેવા એક બહાદુર માણસની તલવારની સેવા ધણી ખુશીથી કબુલવામાં આવશે.”

ઠીયોડોર—“હું સમજ્યો. તમે માનોછો, કે જોકે સુખો મને મારું જીવતદાન તો બખ્શશે, પણ મને મારો હોદ્દો પાછો આપશે નહીં. નહીં, તેમ કદી બનનાર નથી !”

કરનલ ક્રોઝકિ—“ખરી વાત છુપાવવામાં જોડુંછે. તે નામદાર તમારી ઝેંદગી તો ખંચાવશે, લિકન તમો એટલુતો કબુલ કરશો, કે તમોએ લશ્કરી કાયદાને જે લાંબ કર્યોછે, અને જોકે તમોને ગુસ્સે થવાનું પુરવું કારણ તેણે આપ્યુંછે, તોયે તેમાટે તમોએ જે કામ કર્યુંછે, તેસાઈ કાંઈ પણ શિક્ષા કરવાવિનાં તમોને પાછા તમારા હોદ્દાઉપર નેમવા, એ તેનાજેવા આ દેશના માનવંત સુખાથી ન બને એમછે.”

ઠીયોડોર—“હું તે બરાબર સમજું છું, પણ મારો કાંઈ ખરેખરો કસુર નહીં, તે. માટે મારી આહી હું પોતાને કદી પણ હલકો પડવા દેનાર નથી. મને મારી ઝેંદગી વાહાલી-છે, તે હું કબુલ કરું છું; અને જો બારીના સળિયાઓ તોડી નાખીને, કે આ દરવાજો ભાંગીને, કિંવા પથ્થરની આ બાડી મઝખુત દિવાર તોડીને જો હું છટકી જવા પામું, તો તેમ કરવાને કદી સુકું નહીં. પણ ખાનઆગળ હું નિચો પડું, નહીં, કદી પણ નહીં !”

આ જવાન લશ્કરેનંદતરફ થોડીક પળોસુધી ખુલ્લી અજાયબીસાથે જોઇને કરનલ ક્રોઝકિ ધીમે સાદે અને રહેજ વિચારવંત ઢપે બોલ્યો, “ત્યારે તમે છટકી જવા માગોછો ? પણ, અફસોસ ! છટકી જવાનું, તો કદી ન બને એવુંછે !”

એજ પળે દરવાજાનો મોટો અડગડો પાછો ખસડાતો સંભળાયો; દરવાજો ખૂલ્યો; અને દિલ્લીદાર સેપાહ પાછો નહરે પડ્યો.

આ જોઇ કરનલે તે સેપાહને કહ્યું, “મૅનફ્રેડ, અમોને જે મિનિટો વધારે મળવા દે.” આ સાંભળી તે સેપાહ સમ્મતતાથી વળી પાછો ફર્યો, અને જેવો દરવાજો પાછો ઢાંક્યામાં આવ્યો, કે કુંઝકિએ લાટોસને કહ્યું, “અગરજો હું આજે હાકમને મળીશ નહીં, તો પછી ઘણું અસુરું થઇ જશે. તમારીતરફથી મને તેને કાંઇ દેહેવાનું છે?”

તે જવાને જવાબ આપ્યો, “નહીં કંઇજ નહીં.”

ફરીથી કરનલે ખતીને ઓજરખાહીથી પુછ્યું, “કંઇજ નહીં, તમારીતરફેણમાં નાખતી કરવામાં કે એક ખોલ પણ નહીં?”

લાટોસ—“નહીં, કંઇજ નહીં”

આ સાંભળીને કુંઝકિને ઘણુંજ લાગી આવ્યું, અને તે બોલ્યો, “પણ મારા જવાન દોસ્ત, તમારી ઝેંઢગીનું કેમ? તમારી ઝેંઢગી, આ તમારો જવાન જીવ કાંઈ પણ કુરીને ખંચાવવો તો જોઇએ છે! વિચાર કરો, દરિયાફત કરો! શું મારે હાકમને કંઇજ દેહેવાનું નથી?”

હીયોડોરે ત્રીજવાર પાછો તેજ જવાબ આપ્યો, “નહીં, કંઇજ નહીં.”

કરનલે આઉપરથી લાટોસગમ ઘણીજ દિલગીરીથી ટીકીટીકીને જોયું; અને તે આ જવાનની આવી બહાદુરી જોઈને મનમાં ઘણો ખુશી અને અન્યથા થયો, પણ તેટલાં કોટડીના દરવાજો પાછો ઉંઘડ્યો.

ભાંગિતુદે, ગળગળતે, અને જાણે ડચકાં ખાતો હોય, તેવા ધીમા સાદે, તથા હીયોડોરનો શોભિતો હાથ પોતાના હાથમાં ઘણી માયાથી લઇ, તે અત્યાતુર જુરસાથી અને ખરા પ્યારથી ચાંપીને કરનલ બડબડ્યો, “મારા પ્યારા બેટા, ખોદા તમારું લજું કરજો! અલ્લાહની તમારીઉપર મદદ હોજો!” ફક્ત આટલા શબ્દો બોલીને અમિરી ખવાસનો કુંઝકિ તે કોટડીમાંથી જલદીથી બહાર નિકળી પડ્યો.

હીયોડોર લાટોસ પણ એકવાર પાછો એકલો પડ્યો. સવારના પહોરમાં તેની કોટડીની ખારીના સળિયાઓમાંથી સૂર્યનાં તેજદાર કીરણો જેવાં માંહે દાખલ થશે, તેવાજ તેની ઝેંઢગીનો પણ છેડો આવશે, પણ ત્યાંસુધી તો તેને ત્યાંજ ગોંધાઇ રહેવું પડશે, એવો વિચાર કરતો તે પાછો પોતાનાં બિઝાણાંઉપર બેઠો; તેજ બિઝાણાંઉપર કે જ્યાંથી જ્યારે કરનલ માંહે આવ્યો હતો, ત્યારે તેને મળવાને તે ઉઠી ઉભો થયો હતો. તોયે તેણે જે ફરાવ કર્યો હતો, તેખામે તેને એક પણ પાણું પસ્તાવો થયો નહતો. હજી પણ તે પોતાના ફરાવને મક્કમ વળગી રહ્યો હતો. અગરજો તેને દશ હજાર ઝેંઢગી હોય, તો ઝાલ્મી ખાનની આગળ નિચ્ચા પડવાનેબદલે તે દશ હજારવાર મોતને તાબે થવાને તૈયાર હતો!

કલાકપછી કલાક પસાર થવા લાગ્યા; નજદીકના કોઈ મિનારાઉપરના ઘડિયાળનાં ઘંટના ભારે ટકોરાથી જણાતું હતું, કે મધરાત થઇ હતી; પણ હીયોડોર લાટોસ પોતાના

પોશાકસાથેજ પોતાનાં બિછાણાંઉપર શાંત અને ખુશ ઉંઘમાં પડેલો હતો. જીવલેણ વખત નજદીક આવતો હતો, તેની ધાસ્તી તેનાં દિલમાંથી આ વેળા થોડીકવાર દુર થયેલી હતી, સખબકે તેણે પોતાની જવાન ઝેંદગી ઘણી આખરલેલી અને લલી રીતે ગુજરેલી હતી; તેનું હૈયું સાફ હતું; અને તેણે કોઈ એવાં પાપી કર્મો ન કર્યાં હતાં, કે જેથી તેની એવી અંતની ધડત્રિ તેનું હૃદય ડાબે.

ઘડિયાળમાં મધરાતનો વખત હજીતો ઠોકાઈ ન રહ્યો, તેટલાં તેની કોટડીના ઝખર-દસ્ત દરવાજાનો અડગડો કોઈ સંભાળથી ખસાડતું હોય, તેમ જણાયું; પછી કળમાં આહરતેથી આવી ફરવાનો ધીમે સાદ સંભળાયો; ખુદ તે દરવાજો પછી ઉંઘડ્યો; અને જો-કે તેની કોટડીમાંની મિલુઅતિ તો યુગ્મઈ ગયેલી હતી, તોયે કોઈના હાથમાં પકડેલી અતિની રોશની તેની કોટડીમાં પડવા લાગી, અને આ સર્વે બનાવોથી લાર્ટોસ પોતાની મીઠી ખોવાબમાંથી બિદાર થયો. થોડો વખતસુધી, તો શું બનાવ બન્યોછે, તેનું તેને ભાન રહ્યું નહીં, પણ સુતી વેળા તે જે વિચાર કરતો હતો, તેજ વિચાર પાછો તેનાં મગજઉપર તાજો થયો, અને તેને ધીમે સાદે પુછ્યું, “કેમ વખત થયો કે ?”

કિલ્લીદાર મૅનફ્રેડ, કે જે તે વેળા હાજર હતો, તે એક હરફ પણ બોલ્યો નહીં, પણ તેનીપછવાડેથી એક ઉંઘાં કદનો શખ્સ, કે જેણે પોતાના પોશાકઉપર એક મોટો નડો ઝબ્બો આઢેલો હતો, તે તરતજ અંદર દાખલ થયો.

આ પુરૂષ કોઈજ નહીં, પણ કરનલ ક્રૅઝકિ હતો, “ઠીથોડાર, હું તમોને અંચાવવા આવ્યોછું. તમોએ છટકવુંજ જોઈએ ! અચિત તમારે નાસી જવુંજ જોઈએ !”

આ સાંભળી લાર્ટોસે કરનલનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ તે માયાથી ચાંપ્યો, અને પછી બોલ્યો, “મારા અમિરી દિલના દોસ્ત, જે તેમ કરવાથી તમો ફસી જતા-હોવ, તો તેમ કદી બનનાર નથી !”

તે હાતમ દિલનાં અમલદારે ઉતાવળે જવાબ દીધો “નહીં, હું ફસું એમ નથી. તો જોકે હું મારી સલામતીનેમાટે એકલપેટો બન્યોછું, પણ આ નિમકહલાલ મૅનફ્રેડ તમારી-સાથે નાસી જશે. જેમ કરવાથી બધો દોષ એનીઉપર આવશે, પણ તમારી ઝેંદગી અંચાવવાના નેક કામનું માન પણ એનેજ મળશે. જીન બાંધેલા બે ઘોડાઓ તૈયારછે, અને ઠીથોડાર, તમારા અર્થમાંટે નાણાંની આ કોથળી પણ હું લેતો આવ્યોછું.”

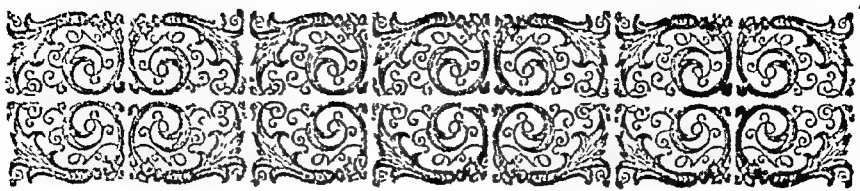
એમ બોલીને કરનલે પૈસાની તે ભારી થેલી આ જવાંમદના હાથમાં બોહોંસથી આપી. આટલી બધી માયા પોતાઉપર કરતો જોઈને લાર્ટોસનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું, અને તેણે ક્રૅઝકિનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ તેઉપર બોસો લીધો. મોતથી ડરીને જેણે એક આંસુ ખેરવેલું નહીં, તે પોતાઉપર થતી આવી મેહેરબાની કરેલી જોઈ ગડગડ આંસુઓ ખેરવી રડવા લાગ્યો; પોતાના મદદની દરબજાને જરા પણ ઘોડકા ન પુગે, એવા વિચારથી જેણે પોતાની કિમતી ઝેંદગી આપવામાંટે દૃઢ સાદે ના પાડેલી, તે હવે અમિરી ખવાસના કરનલને પોતાઉપર આટલોબધો ઉપકાર કરતો જોઈ ઘણાંજ ભાંગાતુટા અને ધૂજતા આવાજે આભાર માનવા લાગ્યો.

કુંઝડિએ ઠીયોડોરને ઉતાવળે ડાટડીમાંથી બહાર કાઢાડ્યો; તેઓનીપુઠે મૅનફ્રેડ પોતાના હાથમાં એક ફાણુસ લઈને ચાલતો હતો. તેઓ એક નહાતી ચાલમાંથી પસાર થઈ એક નહાતાં ચોગાણુમાં આવ્યા, અને એક ચાવી, કે જે મૅનફ્રેડે ચોડિયાનોની ચોર-ડીમાંથી તકડાવી તૈયાર રાખી હતી, તેવડે એક દરવાઝો ઉઘાડ્યો, કે જેમાંથી એક તખેલામાં જવાતું હતું, અને જે તખેલાઓમાં ખાસ અમલદારોના ઘોડાઓ રાખવામાં આવતા હતા, ત્યાં ત્રણે જણા આવી પહોંચ્યા. આ જગ્યાએ ખુદ ફરતલના બે ઝડરી ઘોડાઓઉપર ઝીન બાંધી, અને લગામ પેહેરાવી તૈયાર રાખેલા હતા. પછી બહારનું એક બારણું ઉઘાડવામાં આવ્યું; કુંઝડિ અને ઠીયોડોરે ફરીથી એકમેકસાથે પ્યારભરી “શેડહાંડ” ટીધી, એક-મેકને મમતાના સખુનો દેશા, અને પછી તરતજ લાટૉસ ઘોડેસવાર થઈ એક એકાંત જગ્યાએથી નિડળી ચાલ્યો. તેનીપછવાડે નિમકહલાલ મૅનફ્રેડ પોતાનો ઘોડો દપતાવતો હતો. છુટ્યો ! નસિબવાન ઠીયોડોર લાટૉસ આખરે ઝાલેમ બંદિખાનામાંથી છુટ્યો !

(ચિત્ર ૧ હ.) “ સુખા સાહેબને તેના ઘોડાઉપરથી ખેંચી કાઢાડી, નિર્યજી ધુળમાં રગડોડ્યો. ! (પાનું ૮૪.)

મકરણ ૩ જી.

સોનાના બે સેકાઓ.

શિયન ટેકીઓઉપર સવારનું ઝંઝળું પડતું હતું, ન્યારે બે સવારો પ્લાસ્ટિકનાં નહાનાં ગામડાંતરે એક સ્ટેજ ઉપર ટેકીઉપરથી ઉતરતા જણાતા હતા. આ ગામડું કાર્લસ્ટાડટથી આસરે ત્રીસ માઇલો દુર હતું. આ લાંબા છેટા જીન માસના એક ખુશનોમા દિવસે મધરાત અને સવારના ટુંક વખતવચ્ચે આ બન્ને સવારોએ શયો હતા, અને તે પછી તમામ જંગલી પહાડોનાં ગામોમાંથી. આઉપરથી વાંચનારને તરત માલુમ પડ્યો, કે પોતાના ઘોડાઓ આ પુરૂષોએ ઘણાં ઝડપથી દોડાવેલા હોવા ભેદ્ય.

અસબતાં આ સવારો તે ઠીયોડોર લાઈસ અને તેનો ચોડિયાન મેનફ્રેડ હતા, તે તે વાંચનારે અગાઉથી જાણ્યુંજ હશે, એટલે વધારે ખોલાસાથી કેહેવાની કશી અર નથી. જે ઉંચાણ ટેકીઉપરથી તે જવાન ઉતરી આવતો હતો, ત્યાંથી જે ગામડું દેખાતું હતું, તે લાઈસની જન્મભૂમિ હતી, કે જે ભેદને તેનાં દેશમાં કાંઈ અજાણ્ય અસર થવા લાગી. આ જગ્યાએ તે પોતાનાં વહાળાંઓને છેલ્લી સલામ કરવા જવાની ઉતાવળમાં પડ્યો હતો, કે જેઓથી કદાચ હવેપછી તે હંમેશાનો છુટો પડનાર હતો! તેની નજરે ન્યારે ત્યાંનાં ઘરો અને ખીજન દેખાવો પડ્યા, ત્યારે તેનાં બચપણના ઘણાં બનાવો આ જગ્યાએ બનેલા તેને યાદ આવ્યા. આ જગ્યાએ એક નહાતું પણ મઝામુત બાંધણીનું ઘર, તથા તેનેલગતા બાગ, વગેરે તેનાં કુટુંબની ઘણીક ઐલાદોના હવાલામાં હજી રહેલો હતો, અને જ્યાં તેનો પોતાનો પણ જન્મ થયેલો હતો, તેનેથી સ્ટેજ દુર જરા વધારે શોભીતો એક વજીરો હતો, કે જ્યાં અસલ તેનો મરહુમ બાપ રહેતો હતો. લાઈસનો બાપ લશ્કર-માંથી ફારેગ થયેલો એક લશ્કરેન્ટ હતો, કે જેને સરકારતરફથી તેના અર્ધા પગારજોડણું “પેનશન” મળતું હતું. વળી તે આ ગામડાંના “માનિફ્રેટ”ના માનવત હોદ્દો પણ ધરાવતો હતો. તે આ જગ્યાઉપર ઘણાંક વર્ષોનુવી રહ્યો હતો, અને દરેક રીતે સુખી હતો. લોકો તેને સાદું માન આપતાં હતાં, હયાંજ તે અને તેની બાપડી બંધે મરણ પામ્યાં હતાં, અને તેજ ગામડાંનાં દેવલમાં આ એકવારનાં સુખી ધણીધણિયાણીને ભૂમિદા કરવામાં આવ્યાં હતાં. આ સર્વે દેખાવ ભેદ ઠીયોડોરની આંખોમાં પાણી ભરાઈ આવ્યાં. દેવલનીપાસેનું નહાતું મકાન, કે જેની દીવારઉપર સુંદર, ખુશખોદાર પ્રલોના વેલાઓ ચઢાવેલા હતા, અને જેના નહાના બાગમાં બેસુમાર ઉંચા શુલાઓ ખીલી નિરંજેલા હતા, તેમાં હાલ તેનો કાકો, કે જે ક્રિસ્ત હાલ તેના બાપનાં કુટુંબમાં બાકી રહેલો હતો, તે રહેતો હતો, કે જે હાલમાં તે ગામડાંનાં દેવલનો એક ગ્રીક પાદરી હતો. તેનેથી થોડે દુર એક લાખું, નીચી બાંધણીનું, સુદેઢ, “બરાક”નાજેવા દેખાવનું મકાન હતું, કે જે તે પ્રણાલિની લશ્કરી કેળવણી આપવાની નિશાળ હતી અને જ્યાં ઠીયોડોરે પોતે પોતાની શુર્યાતની લશ્કરી

કેળવણી લીધી હતી. કે જ્યાંથી પછી તેને કાર્લસ્ટાટનીપાસેની ઠુમની વધારે ઉંચી નિશાળમાં મોકલવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે તેનો આપ પોતાની હૈયાતીમાં લડાઈઓઉપર જતો, ત્યારે તેનો મરહુમ છુટો અપાવો તેને, તથા તેની માને ઘણીજ માયા અને સંભાળથી રાખતો હતો, તે જગ્યા જ્યારે તેની નજરે પડી, ત્યારે તરતજ તેણે પોતાની આંખો દુઃખથી ફેરવી નાખી, કારણકે તે સારીરવેસે જાણતો હતો, કે હવે તે જગ્યાને તેને હંમેશની તજવી પડશે. તો જોકે ખુદ એજ પોતાની જન્મભૂમિતરફ હાલમાં ઠીયોડોર, પોતાની સાથે મૅનફ્રેડને લઈને જતો હતો.

થોડાજ વખતમાં આપણી વાર્તાનો આ જવાન નાયક તેનાકરતાં આસરે ત્રણ કે ચાર વર્ષો મોટી ઉમરના બીજા આસામીની અગલગીરીમાં જઈ પડ્યો, કે જે શખ્સ લાર્ટોસને તે મહાનના દરવાજાઆગળ થોડાઉપરથી ઉતરતો જોઈ, તેને આવકાર દેવાને દોડી આવ્યો હતો. તે કોઈજ નહીં, પણ લાર્ટોસનો એકનો એક ભાઈ જૉસેફ હતો, કે જે હંમેશાં તે વજીકાનો વારસ થયેલો હતો.

ઠીયોડોરે પોતાઉપર અનેલી તમામ હકિકત પોતાના ભાઈને ઉતાવળે કહી જણાવી. જૉસેફ લાર્ટોસ તો આશામાં હતો, કે તેનો વહાળો ભાઈ કંઈ જ અકવાડિયાંની કે જે માસની રજાઉપર પોતાને ઘર મઝાહ કરવા આવ્યો હશે, કે જેમ આવવાનો તે વિચાર રાખતો હતો, પણ જ્યારે આ સર્વે બિના તેણે જાણી, ત્યારે તેની નાસેપાસીનો પાર રહ્યો નહીં. વધારે દેલગીરી તો એટલાવાસ્તે લાગતી, કે થોડો વખત પણ થોજવાનેઅદલે તેને તરતજ ત્યાંથી જતા રહેવાનું હતું, કેમકે તે જો તેમ ન કરે, તો બાનના જસુસો કાર્લસ્ટાટથી ઝડપ આવીને તેને પાછો ફેર કરે. આ કારણનેલીધે જૉસેફ લાર્ટોસને પોતાનાં ઘરમાં પોતાના નહાના ભાઈને થોડો વખત પણ રહેવાની માગણી કરવી ફાટ્ટ હતી. એટલુંજ નહીં પણ આખાં ઑસ્ટ્રિયન રાજ્યના, બોહોળા વિસ્તારમાં પણ હવેથી તેને પોતાનું ઘર રાખી શકાય એમ ન હતું!

જૉસેફ લાર્ટોસ એક વર્ષથી થોડુંકજ વધુ વખતઉપર પરણ્યો હતો, અને આ શાદીપછી તેને ત્યાં એક બાળક બેટાનો જન્મ થયો હતો, કે જે હંમેશાં ફક્ત જે માસની ઉમરનો હતો. ઠીયોડોર પછી પોતાના ભાઈની આયડીને ભેટ્યો, કે જેણી એક નાનું દેખાવની, નર્મ સ્વભાવની બાતુ હતી, અને તેબાદ એક કાકાની મગફળીસાથે પાળણામાં પોટેલા પોતાના ભલીજના એહેરાઉપર ચુંમી લેવાને દોડ્યો.

વાંક વળી આ નિર્દોષ બચ્ચાને ચુંમી લેતાં, તે બોલ્યો, “વહાળાં બચ્ચાં, તુંને મોટો થતો જોવામાં, તારી નિર્દોષ ગમત ભોગવવામાં મને કેવી ખુશહાલી ઉપજતે ! પણ અફસોસ ! ખુદાની મર્જી જુદીજ છે. મારાં સ્વદેશમાં કદી પણ પાછું ન ફરતાં બોહોળી દુનિયામાં હવે હું દેશનિશાળ થનાર છું !”

“આવા નાઉમેદીના સુખનો શાનેમાંટે કાહાડોછે ? મારા વહાળા બેટા, તું બનાવ બચ્ચોછે ?” એમ એક બોહુર્ગ દેખાવના મર્દે પુછ્યું. તેણે પાસીનો પુશાક પેહેર્યો હતો, અને તે તરતનોજ તે નહાનાં મહાનનાં દેવાનખાનામાં દાખલ થયો હતો.

તેને નેતાંજ ઠીયોડોર પોતાના જુઠા થીક પાદરી કાકા લાટોસના હાથોમાં દોડી ગયો, અને બંધેજે એકમેકને ખરા પ્યારથી બગલગીરી કીધી. તેને પણ જે બનાવ કાલ્સ્ટાડટખાતે બન્યો હતો, તેથી તરતજ વાંકે ક્યાંમાં આવ્યો. તે સાંભળી જુઠા પાદરી બહુજ દેલગીર થયો, તેણે કાંઈપણ ગુસ્સાના શબ્દો આચરવાનેબદલે તેણે પોતાના ધર્મીં ધંધાને છાજતા દેલાસાના સુખનો કલા, અને પોતાના જવાન ભગીનને ખુદાઉપર એતખાર રાખવાની ભલામણ કીધી. ઠીયોડોરના ત્રણે કુટુંબીઓએ ખાનને અથવા તેથી પણ આગળ વધીને ખુદ શાહાનશાહને અર્ક કરવાને ખાલેસ દેલથી ભલામણ કીધી, પણ આપણી વાર્તાના આ જવાન નાયક ઘણાજ ઉપકારસાથે પણ મગરૂરીથી તે સર્વે ભત્રામણોને નાકબુલ કીધી.

ઠીયોડોર—“ નહીં, આ ઑસ્ટ્રીયન ઝાલેમગારોને દયાનેમટે હું પોતે અર્કી કરવાનો નથી, કે મારીતરફથી કાઈને પણ કરવા દેનારખી નથી ! હું મારાં નસિયને આધીન થઈશ; હું કાંઈ બીજી જગ્યાએ મારું નસિય અજમાવવાને દુનિયામાં બહાર પડીશ; હું કદાચ મારી ઉમેદમાં ક્ષેત્ર પામીશ, અને મારું કુટુંબ મારેમટે કદાચ મગરૂર થશે.” આમ બોલતાં ઠીયોડોરની કાળી આંખોમાં જુસ્સાનો આતશ ચમકવા લાગ્યો. પછી તે વધુ બોલ્યો, “ પણ કદાચ હું મારી ઉમેદોમાં નિષ્ફળ પણ થાઉં !” આ સુખનો બોલતાં, તેનો ચહેરો પાછો દેલગીરીભર્યો, અને તેનો આવાજ રોડાતુર બની ગયો. “દુનિયાનાં કાંઈ એકાદ ખુણામાં, મારાં સ્વદેશથી દુર, મારાં વહાળાંઆથી દુર, એક ગરીબ અને નામવગરની ઘોરમાં કદાચ ઉતાવળે મારો અંત પણ આવે !”

જૉસેફ લાટોસ—(બગલગળે આવ્યો) “ પણ પ્યારા ભાઈ, તું ક્યાં જનારછે ?”

ઠીયોડોર—હું પોતે પણ તે જાણતો નથી, પણ હાલ જે થોડો વખતસુધી આપણે સર્વે સાથે મળ્યાં છે, તેટલો વખત પણ દેલગીરીમાં શામાંટ પસાર કર્યે ! આવી વખતે, અને આવા સંજોગોવચ્ચે પણ આપણાથી બનેએટલા આપણા જીવો ખુશ કરી લેયે. હાલનો વખત નિર્મિતાઈમાં પસાર કર્યે, અને ભવિષ્યનેમટે સારી ઉમેદો રાખે !”

ફરીથી જુઠા કાકાજીએ દયામટે અર્ક કરવાની ભલામણ કીધી, અને ફરીથી જૉસેફ લાટોસે પુછ્યું, “ પણ મારા વહાળામાં વહાળા ભાઈ, તું ક્યાં જનારછે ?”

“ જ્યાં પણ મારી તલવારની નોકરી કબુલ રાખવામાં આવશે ત્યાં,” બહાદુર જવાન કોટે જવાબ આપ્યો.

ઘણીજ અધીરાઈથી પણ અતિશય માયાથી જૉસેફે પુછ્યું, “પણ તું અમોને કાગઝ-પત્ર તો લખશે કેની ? વખતોવખત તું કેમછે, અને તારું કેમ ચાલેછે, તેથી અમોને વાંકે તો ક્યાં કરશેની ?”

ઠીયોડોર—“ હા, હું મારેથી બનશે તેમ તેમમાણે કરવાની કોશિશ કરીશ, પણ એવો પત્રવ્યવહાર ઘણીજ ચોક્કસથી ચલાવવો પડશે. જુઓ, મારા વહાળા ભાઈ ! એક માણસ કે જે નવું નસિય અજમાવવા બહાર પડેછે, તેને દુનિયામાં નવેજ નામે બહાર પડવું નેઈએ. મહીતો આગળાં કમનસિયની પીડા પગેજ વળગેલી રહેછે !”

લગાર ઠપકાઈપી ઢપે જુઝુર્ગ પાદરી કાકા બોલ્યો, “ ઠીયોડોર ! શું તું તારું કુટુંબી નામ તજ દેશે ? તે કુટુંબ, કે જે નેકે ગરીબછે, તેણે તેનાં નામઉપર કોઈ દહાડો ફરી નામોશી લાગેલી નથી, તે તું છોડી દેશે ?”

હીયોડોર—“ નહીં, કાકાજી, તે કુટુંબનાં નામને આજસુધી તો નામોશી ઢાળી નથી ! અને હંમણાં થોડાક કલાકોમાં જેજે બનાવો બનવા પામ્યાછે, તેમાં પણ હું ક્યું નામોશી કે ખેતવતજેવું તો હતો નથી ! તોયે મને તે તજી દેવાની ફરજ પડેછે. જો જરા વીરજી રાખો, તો હું તેનો સખખ સમજાઉં ! કાફિસ્ટાન્ટખાતે જે બનાવ બન્યોછે, તેનો ખખર સઘળી-ગમ ફરી વળી હશેજી. કેમકે મારાજેવા એક નહાતી પદવીના અમલદારને હથે એક ખાન, કે જે એક સરસુખા, યાને એક સાહજાદાજેવોછે, તેને માર ખાવો પડે, એ કાંઈ નહાતીસુણી વાત નથી, અને તે પણ વળી તેનાં પોતાનાંજ તમામ લશ્કરનીસાંમે ! લશ્કરી કાયદાનાં પંધારણને સખ્તાઈથી માન આપીને આકનારાઓ, તે કાયદાઓને માન આપનારાઓ મને ગુસ્સે થવાનું જે મોટું કારણ મળ્યું હતું, તેઉપર તો આંખવીંચામણાજ કરે, પણ તેનાં પરિણામમાંટે તો ખુલ્લું જણાવે, કે મેં લશ્કરી કાનુન તોડ્યોછે, અને તેનેવાસ્તે મને મોતની શિક્ષા થવીજ નેંદરજ્યે, એમ ધારે. આવા સંજોગોવચ્ચે ક્યો રાજા, ક્યો સેનાપતિ, ક્યો સરદાર મને પોતાની નોકરીમાં રાખે ? ને જો અમલપણામાં રાખેખી, તો તેની જાણમાં મારી ચાલ આવ્યાપછી શું મને તરત પાછો હાંકી નહીં કાઢાડે ? માટે મારાં વહાણાંઓ, તમો હવે જોશો, કે આ કંગાલ હાકમનેલીધે મને દેશવટો ભોગવવો પડશે, અને વળી મને મારું નામ પણ ફેરવવાની કાંઈ ફરજ પડશે ! ”

હીયોડોરનું આ વાજેખી બોલવું સાંભળી ખુદા લાટોસ પાદરીની, જોસેફની, અને તેની આયડીની આંખોમાં આંસુઓ આવી ગયાં.

પછી આપણા આ જવાન બહાદુરે આગળ ચલાવ્યું, “હવે તમે જોશો, કે મારી હાલત ઘણી કઠંગી થઈ પડીછે, અને સાધારણરીતે કાગજપત્રો તમોઉપર લખવાનું ઘણું ધારતીભર્યું થઈ પડશે, કેમકે જો હું તેમ કહું, અને કદાચ ખાન મારાં કાગઝો જતાં-આવતાં પડે, તો હંમણાં તે મારીઉપર ઘણાજ કીનાયાંજ થયેલો હોવાથી ઝડર તે તમોને હથેરાત કરવાને સુકે નહીં. આ અતિ પાપી ઑસ્ટ્રિયન રાજ્યમાં તમામ જગ્યાએ છુપી લુચ્ચાઈઓ અને ખુલ્લો જુદમાત પંથરાઈ ગયોછે.” પણ તેટલાં હીયોડોરને એકાએક કાંઈ વિચાર સુઝ્યો, અને તેણે કરનલ ક્રોઝકિએ આપેલી પેસાથીભરેલી થેલી બહાર ખેંચી કાઢાડી, અને તેમાંથી સોનાના બે સેકાઓ બહાર કાઢાડી, તેજ આરડામાં ટાંગેલાં હથિયારોમાંથી એક ખંજર હાથમાં લીધું, અને તેની તીક્ષણ અણીવડે તે બંધે સેકાઓઉપર જરાજર એકસરખી આકૃતિઓ પાડી, અને પછી બોલ્યો, “પણ જો લાઈ ! આ બંધે સોનાના સેકાઓઉપર જરાજર એકજ નતની નેશાનીઓ મેં કીધીછે. હું તેમાંનો એક મારીપાસે રાખુંછું, અને જોસેફ, જીજો તમો તમારીપાસે સાચવી રાખજો. અગરજો કોઈ કાસદ તમારીપાસે તમારા કોઈ વહાણા ગેરહાજર ખેસીની ખખર લાવવાની હેમત કરે, કે જેમ બોલવાને હું તેને શિખવીશ, તો તમો તેનીપાસેથી કાંઈ ઈલાણી માગજો, અને અગરજો તે આ નેશાની કીધેલો સોનાનો સેકો રજુ કરે, તો તમે ખાતરીથી જાણજો, કે તે ખચિત મારીતરફથીજ આવ્યોછે. પણ જો તે આ ઈલાણી રજુ કરી ન શકે, તો જાણજો, કે તે મારો એક જસુસ નથી ! ”

જોસેફ લાટોસ, કે જેની આંખોમાં આ વેળા પાણી ભરાઈ આવેલાં હતાં, તેણે તે સેકો લઈ પોતાનાં ગળવામાં મુક્યો, અને પછી હીયોડોર વાત ફેરવી નાખવાના ઓરાદથી

પોતાના નહાનકડા ભત્રીજાનાં પાળણાગમ ફરી ગયો, અને પુછ્યું, “ તમારા આ હેતવંત બાળકનું નામ શું રાખ્યું છે ? ”

જૉસેફ લાટૉસ-“ વહાળા ભાઈ, તારા પોતાનાં નામઉપરથી અમોએ એનું નામ ઠીયોડોર રાખ્યું છે. ”

આ સાંભળી ઠીયોડોરની છાતી પાછી ભરાઈ આવી. તે જોલ્યો, “ કીક, ત્યારે ખુદા કરશે, તો મારા વહાળા નામરાસિયાને, હું તેનો કોકો, કોઈ દહાડે આલાવાનેલાયકનો પુરવાર થઈશ ! ”

આમુજ્યે યોલી, તેણે ફરીથી તે જોઆખમાં પડેલાં ભુલકાંના ચેહેરાઉપર જોઈ ફરી, અને પછી જે નિયામત અચ્છું ખાણું તૈયાર કર્યામાં આવ્યું હતું, તેને એન્સાફ આપવાને સર્વે બેઠાં. નિમકહલાલ મૅનફ્રેડને પણ તેઓએ પોતાનીસાથે જમવા બેસાડ્યો, અને જેવું ખાણું પુરું થયું, કે ઠીયોડોર ઉઠી ઉભો થયો, અને કહેવા લાગ્યો, “ મારાં વહાળાંઓ, હું આ મકાનમાં લગભગ બે કલાક થયાં રહ્યો છું, અને હવે હયાંથી જતા રહેવામાં મારે ઢીલ કરવી નહીં જોઈએ. ઘોડાઓને પણ પુરતી થાક મળી છે. મૅનફ્રેડ, જાઓ, અને તેઓને જલ્દી તૈયાર કરો. ”

કાકાએ અને ભાઈએ બંધેએ પોતાની કોથળીમાંથી ખીજ સોનાના સેકાઓ કાઢાડી ઠીયોડોરને તે આપવાની બોલોંસ કીધી, કે અડીભીડીએ કામ લાગે, પણ ઠીયોડોર જાણતો હતો, કે તેઓની હાલત ગરીબ હતી, અને ગમેએટલી કાંકુદીછતાં તેઓનો એક સેકો વડીક લેવાને તેણે ના પાડી. તેણે તેઓની ખાતરી કીધી, કે તેને જોઈએ તેકરતાં વધારે નાણું તેનીપાસે હતું, છતાં તેના ભાઈનાં હથિયારોમાંથી તેણે બે તલવારો અને બે “ પિસ્ટોલો ” ચુટીને પોતાનેમાંટે તથા મૅનફ્રેડનેમાંટે પસંદ કીધી. એવીરીતે હરકોઈ આગરદાર ક્રોશિયન પોતાનાં ધરમાં હથિયારો રાખતો હતો. પછી એકબીજાને છેલ્લી સલામો કરવામાં આવી; કોટીઓ અને બોટીઓ લેવાઈ; રડારોળ ચાલી; આર્શિવાદો દેવાયા; દેલાસાનાં સુખનો કહેવાની કોશેશો થઈ; અને લાટૉસ તથા મૅનફ્રેડ આખરે ત્યાંથી છુટા પડ્યા ! ઠીયોડોર અને નિમકહલાલ મૅનફ્રેડ ન્યાંસુધી દેખાયા, ત્યાંસુધી ખુદા પાદરી કાકાએ, જવાન ભાઈ જૉસેફ અને તેની બાઈડીએ ધરના દરવાજાઆગળ ઉભા રહી, પોતાના હાથમાં પકડેલા રમાલો ઉડારી છેલ્લી સલામ કર્યા કીધી.

પ્હારિકેનો નહાનો વર્કીટો આપણા આ બેઉ મુસાફરોને છોડી ગયાને ચાર કલાક થઈ ગયા હતા, એટલું વાંચનાર, તુંને જણાવવું જોઈએ—હંમણાં બપોરના મધ્યાહનો વખત હતો—અને તેઓએ ખાસો ચાળીસ માઇલોનો રસ્તો આગળ કાપ્યો હતો.

જ્યારે તેઓ એક ઉંડી, પણ સાંકડી ખીણમાંથી રસ્તો કાપી એક વિશાળ ખુદલાં મહેદાનમાં બહાર પડ્યા, ત્યારે ઠીયોડોર જોલ્યો, “ મૅનફ્રેડ, જો ગામની મારી માહિતી ભૂલતો ન હોઈ, તો હવે આપણે ટર્કીશ ક્રોશિયાની સરહદથી ફક્ત ચાર માઇલો દુર છીએ. એકવાર આપણે તે હદ ઝોળાંગી, કે પછી તદ્દન સલામત છીએ, એમ જાણવું, અને જે પેહેલું ટર્કીનું મથક આવશે, તે નાંવિનું ગામ આવશે. ”

મૅનફ્રેડ—“હા સાહેબ, ત્યાં જેમ જલ્દી જઈએ, તેમ વધારે સારું. એક દલાદઅગાઉ આપણે જે બનાવ બંધાયે, તેથી મારી તો ખાતરી થયે, કે દરેક બાબુએ બાનતરફથી લશ્કરી દુકડીઓને આપણને પડવાને છોડી મુકવામાં આવીએ, માટે જો આપણે તે સરહદ ઉપર જલ્દી પહોંચી જઈએ, તો તેમાં આપણી પોતાનીજ સલામતીએ.”

ડીયોડોર—“પેલા બાર ડુંગુનોના હાથમાંથી આપણે મહા મુસીબતે છટકવા પામ્યા હો ! તેઓ જ્યારે આપણીપુઠે લાગ્યા હતા હં ! પણ આપણાં સારાં નસિબ, કે આપણે અંધે વજનમાં દલદલ હોવાથી, અને આપણા ઘોડાઓ ઘણા મજબૂત અને તેજ ચાલના હોવાથી, આપણે તેઓના સપાટામાંથી નિકળી જવા પામ્યાછે. તોયે આપણે તેઓને ખુબ હંફાવ્યા, કેમ ?”

આ સાંભળી મૅનફ્રેડે ઉત્તરું, “ભલે કાજે કે આપણે પેલાં નાળાંતરફ દોડ્યા, કે જેથી આપણી પોતાની અને આપણી પુઠે લાગનારાઓનીવચ્ચે ઉંચા પહાડોની કંઠણો આવી ગઈ.”

ડીયોડોર—“આપણા નિમકલલાલ ઘોડાઓએ ઘણી બહાદુરીથી ઝડપ દેખાડી. ખચિત આપણે તે બીચારાઓનો નાળાના ખડખડા રસ્તાઉપર ખુબ દમ લીધો, અને આપણે નોંધે પહોંચીશું, કે—સાંભળો !”

બોલતો ચટ્ટી જઈને, અને એક ધડીભર ઘોડાને દોડતો ધીમે પાડીને ડીયોડોરે કહ્યું, અને પછી દમ ઉંચો રાખીને કાન દબ સાંભળવા ‘લાગ્યો, કે જેમ તેના સોબતીએ પણ કંઈ. તેઓ એક પણ બીજાં બોલ એકબીજાને બોલે, તેનીઅગાઉ તેઓની આંખો એકમેકને મળી, ને તેની મતલબ અંન્ને સમજી ગયા, કે શું બનાવ બન્યો હતો.

ડીયોડોર—“આપણી પુઠે લાગનારાઓ આવી લાગ્યાએ !” અને હજી તો તે શબ્દો પુરા પણ કરી ન રહ્યો, તેટલાં તે નાળાંની બાબુની ઉંચી ટેકરીઉપરથી બાર ઓસ્ટ્રિયન ઘોડેસવારોની એક ટોળી તેઓનીસાંમે આવી ઉભી.

લાર્ડસ અને મૅનફ્રેડ અંધે મયદાનતરફ બનતી ઝડપે દોડ્યા, અને તેઓના બહાદુર ઘોડાઓ પણ જાણે પોતાના ઘણીઓની જોખમભરેલી હાલત સમજી ગયા હોય, તેમ શેકારી કુતરાઓનીપેઠે દમ બાંધીને દોડવા લાગ્યા. પણ પેલા ડુંગુનો તેઓની વધારેનેવધારે નજીક આવતાજ ગયા. તેઓ પણ પુષ્કળ ઝડપે પોતાના ઘોડાઓને દોડાવતા હતા. એકપછી એક ઉપરાસાપરી ફેટલીક “પિસ્ટોલો”ના બારો થયા, પણ તેમાંહેલી ગોળીઓ જોડે તેઓની ઘણીજપાસેથી પસાર થઈ ગઈ, તોયે તેથી ડીયોડોરને કે તેના સોબતીને કશીપણ ઇજા થઈ નહીં.

ડીયોડોર—“મૅનફ્રેડ, હાલમાં તમારાં હથિયારોનો કશો ઉપયોગ કરતા ના ! કેમકે આપણે આપણી ‘પિસ્ટોલો’ પાછી ભરવાની તક મળશે નહીં. આપણને જલ્દીથી તેની ઝડપે પડશે !”

હજી તો તે ચાટલા બોલો પુરા કરી ન રહ્યો, તેટલાં મૅનફ્રેડના ઘોડાનો પગ એક ખાડામ પડવાથી તે તુટી પડ્યો, અને તેનો સવાર તેની ગરદનઉપરથી ઉથલાઈને થોડેક છેટે ઉડીને પડ્યો.

પણ બહાદુર મૅનફ્રેડ, જરા પણ વખત જોહોવાવગર તરત ઉડી ઉભો થયો; એક પળકારામાં ટીથોડોર લાટોસે પણ પોતાના ઘોડાને થોભાવ્યો, એવી મતલબથી કે તે પોતાના નિમકદલાલ નોટરને મદદ કરે, પણ ફેફટ ! થોડીજ પળમાં આ ગંધે જલ્લાનીઆસપાસ ઓન્ટ્રિયન ડ્રેયુનો ડરી વળ્યા.

ટીથોડોર—“મૅનફ્રેડ, મારીઆગળજ રહેજે ! મારીનકદીકજ ઉભા રહેજે, ને હું તમારો અંચાલ કરીશ.” આ વખતે મૅનફ્રેડ ઘણી ધારનીભરેલી હાલતમાં આવી પડ્યો હતો, કારણકે પાંચનારે જત્યુંછે, તેમ તેને પાછો પોતાના ઘોડાઉપર સવાર થવાનો વખત મળ્યો નહતો.

ઉપલી ટોળીના વડા અમલદારે પુકાર માર્યો, “લફ્ટેનન્ટ લાટોસ, શરણુ ધા !”

પણ આપણો નાયક હેમત હારે એવો નહતો. તેણે બહાદુરીથી જવાબ આપ્યો, “કદી નહીં !” અને એટલું જોલતાંજ તેણે એક વિજળીના અમકારાનીપેઠે પોતાની તલવાર મિયાનમાંથી અદાર ખેંચી કાઢાડી.

જોલ જોલતામાં તેની અને તે અમલદારનાંવચ્ચે તલવારોથી લડાઈ ચાલી; જાણે જે સાંપો એકબીજાને વળગતા હોય, તેમ અંને તલવારો અકેમકેસાથે વિટળાઈ, પણ અન્ય-અજેવી ઝડપે ટીથોડોરે પોતાનાં માથાંઉપર તલવાર ફેરવી, અને પછી તેના હરીફની કોલાહ-ઉપર એક એવોતો અપરહરન સાથુત ફટકો માર્યો, કે કોલાહના જે હુકા થઈ, તેનાં માથાંનાં પણ જે ફાડ્યાં થઈ ગયાં ! આ જોઈ જીન ડ્રેયુનો ખુનઉપર ચડ્યા, અને લાટોસ તથા મૅનફ્રેડઉપર સામટો હમલો કર્યો, એવા વિચારથી કે તેઓ પોતાનો કીનાબાક ગુસ્સો તેઓઉપર ખાલી કરી, તેઓને મારી નાખે.

પણ આ વખતે ટીથોડોર લાટોસે ઘણી મદદગી અતાવી. ઉરકેરાઈ જવાનેબદલે તેણે શાંતપણે પણ હેમતથી પોતાનો નકર સાથુત રાખી, અને પોતાઉપર પડતા ઉપરાસાપરી તલવારના ફટકાઓ, અને તેનીનકરે દોઢલી “પિરોલો”ને પોતાની તલવારવડે છટકાવ્યા કીધાં. વળી સાથે લાગી પોતાનો અંચાલ કરવામાં અને સાથેસાથે હમલો કરવામાં તેણે ધમ્મી ઉઠાડ અને અંચળાઈ અનલાવી. પોતાના ઘોડાઉપર એવો તો અચ્છો કાણુ રાખ્યો, કે ત્યાંજ ઝર પડે, ત્યારે તેને અહીંથીતહીં એવોતો સરસરીતે ચલાવ્યો, અને ઝર જોઈ એવીતો સારીરીતે આગળ દોડાવ્યો અને પાછળ દહાવ્યો, કે કોઈ બિનઅનુભવી પણ જોઈ શકે, કે તે જીવઉપર આવીને ઘણીજ કાળજીથી લડતો હતો. પણ ખરેખર જોતાં, તો તેનું લડવું ખમીર તેનું દેહ ઉરકેરતું હતું, અને તેથી કાંઈ અદભૂત ઝોર તેનાં શરીરમાં આ વેળા અડતું હતું. એક પળ પણ તેણે પોતાનું સાવધપણું, પોતાનું શાંતપણું, કે પોતાનો મેનફ્રેડ જોલાં નહીં.

ઘણી મિનિટો આગ્રમણે ઝપાઝપી ચાલી નહીં, કેમકે અંધે બાણુએ લડનારોએની સંખ્યામાં ઘણો તફાવત હતો. મૅનફ્રેડ એક સીંહનાજેવી બહાદુરીથી લડ્યો, અને પુનઃપુનઃ બહાદુર શેઠને ઘણી સરસરીતે મદદ કીધી, અને ફકત જે મિનિટોથી પણ ઘોડા વખતમાં આર ડ્રેયુનો સુવેલા કે મેરવાજેવા ઝમીનઉપર પડ્યા, અને તેઓના ઘોડાઓ પોતાના મેનફ્રેડ વગર મયેદાન ઓળંગી નાસી ગયા. એટલીવારમાં તો પાંચમો સેપાહ પણ ટીથોડોરને

થયારાવી નાખનારી તલવારનો ભોગ થઈ પડ્યો. જાણે તેની ઝેંદગીઉપર કાંઈ બહુ અસર થયેલી હતી, પણ અદસોસ તેવું કેસમત આપડા મેંનકેડનું નહતું. નઝદીકથી ફોડેલી એક “પિરોલ” ની ગોળીથી તેનું માથું વિંધાઈ ગયું, અને તે બહાદુર, નિમક-હલાલ નોકર સુરદુ થઈ તેનીજખાસે પડ્યો ! પછી પોતાના ઘોડાને કાંટા મારી, બાકી રહેલા ડુંગુનોનીવચ્ચેથી આપણો આ બહાદુર જવાન બહાર નિકળ્યો, અને જાણે કમાનમાંથી એક તીર છુટે તેવી ઝડપે તે કતલના જગ્યાએથી નિકળી ગયો.

પણ હજી ઝાઝી ધડા પામ્યાવગરના, અને તેટલામાટે તેની પુઠું લાગી શકે એવી હાલતના છ ડુંગુનો બાકી રહેલા હતા. તેઓ હજી પણ ટીથોડોર લાટોસને પકડવાની આશામાં પોતાના ઘોડાને ઝડપથી ઘોડાની તેનીપુઠું લાગ્યા. આ વખતનો દેખાવ કાંઈ પણ જ્ઞેનારનું દેહ ઉચ્કેરેએવો હતો !

પોતાનીપાછળ ફરી પોતાનીપુઠું લાગનારાઓવચ્ચે ફેટલો તક્કવત હતો, તે જ્ઞેનને ટીથોડોર મનમાંજ બોલ્યો, “નાંવિ તો હજી છ માઈલ દુરછે !”

જેકે તે લોકોથી દુરનેદુર નાસ્તો હતો, પણ એએક માઈલ ગયાપછી પાસે બદલાઈ ગયો, અને તેઓ તેની વધારેનેવધારે નઝદીક આવતા જણાયા.

આ જ્ઞેન લાટોસે વિચાર કર્યો, કે પાછા ફરીને તેઓનીસામે થાઉં ! મરું ત્યાંસુધી લડું ! પણ શાવાસ્તે નાહકતું લોહી રેડી, પોતાની ઝેંદગી પણ આટલા બધા જણાઓસામે જીખ-મમાં નાંખે ? માટે જ્ઞે હજી પણ કાંઈ તદખીરથી છટકી જવાય, તો સાઈ.

તે ઘોડાજેવા અસીલ જનવરના યુણોથી બધી રીતે માહિતગાર હતો, માટે રહેજ વાંકા વળી પોતાના નાસ્તો ઘોડાને પસવાયો, અને માયાભરેલા અને ઉલટ આપનારા બોલો. તેને કહ્યા. હંમેશાં એવા બોલો ઉંચી તુખમના ઘોડાઓ સમજતા જણાયછે; અને તેનો ઘોડો પણ જાણે તેનાં કહેવાની મતલબ સમજી ગયો હોય, તેમ જોટલી પોતાનામાં શક્તિ હતી, તેટલી પુર ઝડપે ઘોડવા લાગ્યો. આગળ શેકાર, અને પાછળ શેકારીઓ ઘોડવા લાગ્યા; બીજા એએક માઈલો વળી પાછા પસાર થયા; લાટોસે વળી ફરીથી પાછું ફરી જ્ઞેયું, તો ડુંગુનો તેનીનઝદીક આવતા જતા હતા; વળી પાછો તેણે પોતાના ઘોડાને પસવાયો, અને એરીતે તે મયેદાનમાં શેકાર કરવાનું ચાલુંજ રહ્યું.

પોતાને લાટોસની ઘણા નઝદીક આવેલા જ્ઞેન ડુંગુનો ખુશીમાં આવી ગયા, અને બોલ્યા, “હજી પણ આપણે એને પકડી શકીશું !” અને પછી પોતાના ઘોડાનાં પાંસળાં-ઓમાં અણીદાર કાંટાઓ ઘાંચી, તેઓને લોહીલુહાણુ ફરી ઝોરમાં આગળ ઘોડાવવા લાગ્યા.

થોડેજ તક્કવતે ઝાડોની ઘટામાંથી થોડાં ઘરોના ઝુખડો લાટોસનાં દિશામાં આવ્યો, તે જ્ઞેન તે મનમાંજ બોલ્યો, “આહા ! ખુદા તારી મદદ ! હવે હું સલામત રહીશ ! એક બીજી કોશેશ મારા બહાદુર ઘોડા, ફક્ત એકવાર વધુ કોશેશ, અને પછી તું ને હું બંધે-જણા સલામત જઈશું !”

જાણે આ સર્વે બોલેલું તે આલાક જનવર સમજતું હોય, તેમ તે બીચારાં મુંગા પ્રાણીએ વધુનેવધુ ઝોરથી ઘોડવા માડયું. આગળ લાટોસ વચ્ચે જતો હતો, ને પુઠેનેપુઠે તે ડુંગુનો લાગેલા રહેલા હતા ! અલદે તેઓ નઝદીકનેનઝદીક આવતાજ ગયા, અને જાણે

એમ લાગે, કે નૉવિના જે મકાનો લાટૉસની નઝરે પડ્યાં હતાં, તેઓનીતરફ જવા-
નેબદ્ધે તે મકાનો તેને ભેટવાને તેનીનઝદીક દોડી આવતાં હોય, એટલી ઝડપથી તેઓ અને
ઠીયોડોરવચ્ચેનો અંતરો ઓછો થતો જતો હતો !

“શાઆશ, મારા બહાદુર રખ્સ ! શાઆશ !” આવા ખુશહાલીભર્યા સુખનો ઠીયો-
ડોરનાં મ્હોંમાંથી નિકળ્યા, કારણકે ઑસ્ટ્રિયાની સરકારની સરહદ ઓળંગી, તે દરેક સર-
કારની સરહદમાં હવે જઈ પહોંચ્યો હતો. તે નૉવિનાં ગામની પાદરે આવી પુગ્યો હતો, માટે
હવે તેણે પોતાના ઘોડાની ઝડપ ઓછી કરી.

તેણે પાશું ફરી જોયું, તો ડૂંગુને પશુ પોતાના ઘોડા થોપાવેલા દિશા, કારણકે
તેઓની અને લાટૉસનીવચ્ચે પથરોનો એક ઢગલો પડેલો હતો, કે જે દરેક અને
ઑસ્ટ્રિયાના રાજ્યોની સીમા દેખાડવામાટે તે અંધે રાજ્યોતરફથી ત્યાં માર્યામાં આવ્યો હતો.
તે સંપાહો પોતાને માત થયેલા જોઈ બહુ ખીજ્યાઈ ગયેલા હતા, અને લાટૉસતરફ
ધમધીભરેલા ચાળાઓ ફરી પોતાના ગુસ્સાનો ઉભરો ખાલી કરતા હતા ! પશુ તેવાજ
હલકા ચાળા ફરી ઠીયોડોર પોતાને હલકા પાડ્યો નહીં, પણ તેઓતરફ ધિક્કારની
નઝર ફેંકી તેણે પોતાના ઘોડાને ધીમેધીમે આગળ ચલાવ્યો, અને તે નૉવિ ગામના
મુખ્ય મુસાફરખાનાનીસાંમે આવી પોતાના અમીરી જતનવરની પીઠથી ઉતર્યો.

જુઓ નોટ ૮ માં.

પ્રકરણ ૪ થું.

કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલ.

જેવો *ઑટોમનોનાં આ બાદશાહી શહેરમાં ઠીયોડોર લાટોસ દાખલ થયો, તેવો “અલ્લાહ સર્વેથી મોટોછે!” એવો પુકાર કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલના દરેક મિનારા-ઉપરથી પુકારવામાં આવતો હતો. જુલાઇ માસનો મધ્યાન અપોરનો તે વખત હતો; મસ્જિદો અને મહેલોના હઝારો મિનારાઓ સૂર્યનાં તડકાંથી આપેલાં સોનાનીપેઠે સર્વે ઠંડાણે ચળકતા હતા. ઑસ્ટ્રિયન ફેયુનોના હાથમાંથી છટકવામાં જે નિમકહલાલ ઘોડાએ તેને કિમતી મદદ આપી હતી, તેનીજઉપર હાલમાં તે સવાર થયેલો હતો. તે નાંવિ ગામની સરહદ છોડી ઑસનિયા અને રૂમાલિયાના મોટાં પ્રગણાંઓ પસાર કરી છસો માઇલોની મુસાફરી નહાનીનહાની મંજસો પોતાના અમીરી ઘોડાઉપર ધીમેધીમે કાપી, આખરે કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલના બાદશાહી શહેરમાં હવે આવી પુગ્યો હતો, અને હયાં તેનો વિચાર દર્દીના સુલતાનની નોકરીમાં રહેવાંનો હતો.

એક મુસલમાન લશ્કરમાં નોકરી શોધવાની ઠીયોડોર લાટોસની શી મતલબ હતી, તે હવે આપણે વાંચનારને જાણવીશું. તેનાં ધણાં મુસ્તકીમ કારણો હતાં. એક તો આ જવાન પોતાઉપર થયેલા ગેરઠનસાફમાંટે હવે ઑસ્ટ્રિયાનાં રાજ્યતરફ ધણોજ ક્રોધમાન થયેલો હતો; તેને સારીરીતે ખબર હતી, કે આણુ લાંબો વખત થયો, દર્દીનાં અને ઑસ્ટ્રિયાનાં રાજ્યોવચ્ચેનો સંબંધ કચડાયલોજ આલ્યા કરતો હતો, અને ટુંક વખતમાં તે બંધે રાજ્યોવચ્ચે સળગી ઉઠી, લડાઇ જાગે તો તેને ખુશીસાથે ઑસ્ટ્રિયાના જુલમાતસામે પોતાની તલવાર ચલાવવાની તક મળે એમ હતું, અને સુલતાનની નોકરીમાં પોતાની તલવારનો ઉપયોગ કરવાનો તેનો મુખ્ય સખખ એજ હતો. વળી તેમ કરવામાંટે તેઉપરાંત બીજાં પણ કારણો તેનીપાસે હતાં. તે સારીરવેસે જાણતો હતો, કે જેમ બીજાં રાજ્યોમાં બડેખાં કુટુંબોનેજ લશ્કરમાં ચઢતા હોદ્દાઓ તેઓની લાયકાતનેલીધે નહીં, પણ ફક્ત લાગવગથી મળ્યા જતા હતા, અને ખરેખરા લાયક બહાદુર નરોને તેથી બેહદ ગેરઠનસાફ થતો હતો, તેમ દર્દીનાં રાજ્યમાં નહતું. ત્યાં તો સૌ કાઇને તેઓની લાયકાતમુજબે આગળ વધવાની સારી તક મળતી હતી, અને તે કારણનેલીધે ગમેએવો એક ગરીબ માણસ પણ પોતાની જાતી બાહુશી અને બહાદુરીથી, તથા પોતાની નિમકહલાલીથી ગમેએવા નહાના હોદ્દાથી વધીને મોટામાં-મોટા હોદ્દાઉપર આવી શકતો હતો. જેમ બીજાં રાજ્યોમાં માનના મોટા હોદ્દાઓ વંશપરંપરા બડેખાંઓને અને તવંગરોને મળ્યા જતા હતા, પછી તેને તેઓ લાયક હોય, કે ન હોય, તેથી દર્દીમાં તદન ઉલટુંજ હતું, યાને માનભરેલા હોદ્દાઓ અને હૈલત એક ગરીબમાંગરીબ પુરૂષ પોતાની લાયકાતથી મેળવવા પામતો હતો. વળી ઠીયોડોર જાણતો હતો, કે મુસલમાન રૈયતવચ્ચે ભેળાઇ જઇને, તથા ત્યાં કાઈ બીજાં નામ ધારણ કરીને જે તે રહેશે, તો કાંટા

ઠીયોડોર લાટોસનું નામ વિસરાઈ જઈ તેને ત્યાં કોઈ ઓળખશે પણ નહીં, અને કાર્લસ્ટાડટખાતે જે મોઠો બનાવ બનવા પામ્યો હતો, તેથી તેનાં હકમાં કશું જોડું થશે નહીં. વળી ટર્કીનો નામવર સુલતાન યુરોપના બીજા કોઈનેકોઈ મોટા રાજ્યસાથે હંમેશાં લડાઈમાં રોકાયેલો રહેતો હતો. તેની અતિ જોડોળા વિસ્તારની હકુમતનાં કેટલાંક પ્રગણાઓમાં બુદાબુદા ધર્મનાં લોકો વસ્તાં હતાં, કે જેઓ વારંવાર તેનાં રાજ્યસાંમે બળવો ઉઠાવ્યા કરતાં હતાં, યાતો તેનાં રાજ્યની સરહદોપર આવેલા બીજા ખ્રિસ્તી રાજ્યવાળાઓ કીમેકીમે તેની જગ્યાઉપર પ્રગપેસારો કરી ગામો પચાવી જતા હતા, તેઓનીસાંમે સુલતાનને વારંવાર લડવું પડતું હતું, અને આ સળગોનેલીધે ટર્કીને જ્યુકનું મોટું લસકર રાખવું પડતું હતું, અને તે ઘણોખરો લડાઈઓમાં રોકાયેલોજ રહેતો હતો. તેનો અમલ ઘણો મોટો હતો, અને તેનું રાજ્ય એ વેળા ઘણું અખરદસ્ત ગણાતું હતું. આ તમામ કારણોનેલીધે આપણા આ જવાનને ઓટોમન નૌકરી વધારે લાભકારક જણાઈ, કે જેમાં તે ફક્ત પોતાની તેજ તલવારથી હેમતભરેલી આશાઓથી, પોતાને આગળ વધવાનો રસ્તો કરી શકે. આવા દેલને ખુશ કરનારા વિચારો કરતો ઠીયોડોર આખરે ટર્કીનાં પાયતંબત શહેરમાં આવી પુગ્યો હતો.

આપણા આ જવાન બહાદુરે ઘણી સારી કેળવણી લીધેલી હતી. તે ત્યારે ઠુમની લસકરી પાઠશાળામાં તાલીમ લેતો હતો, ત્યારે ત્યાં તે બીજી કેટલીક ભાષાઓ શીખ્યો હતો. તેને જે લાયક કેળવણી ત્યાં આપવામાં આવતી હતી તેથી, અને વળી ખુદ પોતાની ચાલુ ઉલટ અને કાળજીથી તે હવે જરમન, ઇટાલિયન, ફ્રેન્ચ, ઇંગ્રેજ, અને ટર્કીશ ભાષાઓમાં પણ સારી-રીતે પ્રવીણ બન્યો હતો. તેટલાંમાટે જે દેશની નૌકરીમાં તે હંમણાં જોડવાનો વિચાર કરતો હતો, તે દેશની ભાષાથી તે કાંઈ અજાણ્યો નહોતો: તે દેશની ત્વારિખ અને રાજ્યકારોબારથી પણ તે સારીરીતે માહિતગાર હતો. વળી તે ઓસ્તિયાના ક્રોશિયાનો રહેવાસી હતો, કે જે પ્રગણું ટર્કીના ક્રોશિયાની ચડોઅડ આવેલું હોવાથી, તે બંધેવચ્ચે અલગતાં ઘણું નિકટપણું હતું, અને તે કારણોનેલીધે તે ઓટોમન લોકોની ચાલચલણ, રીતભાત, રવાજ, વગેરે બાબદોથી તદ્દન જાણીતો હતો.

આપણે આગળ જણ્યુંછે, તેમ હંમણાં ખરી બપોરનો વખત હતો, અને તે દહાડાની ક્ષીણ નેમાઝનો વખત થવાથી “ મુએનિઝા ” યાને બાંગીઓ કુન્સટન્ટિનોપલના મિનારાના અજખાઓઉપર પુકાર મારતા હતા, ત્યારે ઠીયોડોર શહેરમાં દાખલ થયો. મહદલામાંથી તે ધીરેધીરે આગળ વધતો હતો; તે એક ધર્મશાળાની જોળમાં હતો, એવી ધર્મશાળા, કે જેમાં કરકસરસાથે સગવડથી તે રહી શકે. આખરે તેને તેવી એક ધર્મશાળા શોધી કાઢાડી, અને તેના દરવાજાઆગળ આવી ઉત્યો. ફેકટનો વખત નહીં જોવાના ઓરાદાથી, તેણે તરતજ અંધાળ કીધું, અને પછી પોતાનો મુસાફરીથી ખરાબ થયેલો પુશાક બદલી નાખ્યો, કે જેથી તે જે કામમાટે જવાની ઉમેદ રાખતો હતો, ત્યાં જતાં તે વધારે આખરદાર દેખાવનો લાગે. પછી તરતજ ઓરાકપાણી કરી, પોતાના ઉમદા ઘોડાની ખખર કાઢાડવા તબેલામાં ગયો. તેની ત્યાં પુરતી માવજત કર્યાંમાં આવીછે, એવી પોતાની ખાતરી કરી તેણે તે ધર્મશાળાના માલિકને પોતાને જોસરો પાશાના મહેલતરફ લઈ જવાને એક ભોમિયો મેળવી આપવાની અર્જ કીધી.

રાખ્યો આ મોટો અમલદાર ત્યાં સીરાસકિયર હતો, યાને તે લડાઈખાતાના વઝીરના અને લશ્કરના વડા સેનાપતિના બંને મોટા હોદ્દાઓ ધરાવતો હતો. આ ધર્મશાળાવાળો, કે જે જાતે એક દુર્દી હતો, અને જેને ઠીયોડોરે એક ભોમિયો મેળવી આપવામાટે અર્જ કરી હતી, તે અન્યબીથી બોલી ઉઠ્યો, “ઈનશાલ્લા !” દુર્દીઓ હંમેશાં ઘણા ગંભીર લોકો છે, અને તેવીજરૂરિયાતે ઉપલેા ધર્મશાળાવાળો પણ પોતાની ગંભીરતા સાચવી રાખીને, અને ઘણી અન્યબીસાથે ટીકીટીકીને પણ માનસાથે લાઈસગમ જોવા લાગ્યો. ખરી વાત છે, કે ઠીયોડોરનો દેખાવ અને ઢપઢપ એવાં હતાં, કે તે સીરાસકિયરપાસે ખાનગી કામે જવાને લાયક દેખાતો હતો, અને તેને તે નામદારના મેહેલમાં ડરી પણ દીલવગર દાખલ કરી શકાય, એવો સરસ તેનો દેખાવ હતો, તોયે તેણે સેપાહો કામઉપર ન હોય, ત્યારે જે સાદો પુશાક પહેરે છે, તેવો હંમણું પહેરેલો હતો. યુરોપના દુર્દી-તરફથી તેણે લણુથી ચાર અડવાડિયાંની જે લાંબી મુસાફરી કરી હતી, તેથી અલખતાં તેના પુશાક ખરાબ થઈ ગયેલો હતો, અને સીરાસકિયરજેવા મોટા મોલાવાળા આસામીની મોલાકાતમાટે તે ઘણો ખરાબ થઈ ગયેલો હતો. તેટલામાટે આ કોઈ હેમતવાન જવાન ખિસ્તી હોવો જોઈએ, કે જે આવા પુશાકમાં ખોસેરા પાસાજેવા મોટા વઝીરની મોલાકાતે જવા માગે છે, એમ તે ધર્મશાળાવાળાએ ધાર્યું, તેમાં તેનો કશો તકસીર નહતો.

તેણે દેખાડેલી અન્યબીથી, અને તેના દેખાવથી પામી જઈને ઠીયોડોર ફરીથી પુછ્યું, “કદાચ વઝીરને મળવાનો વખત હંમણું નહશે ?”

ધર્મશાળાવાળો—“નહીં, તેથી ઉલટું જ છે. ઘણુંકરીને હંમણુંજ બપોર અને આઠતાપ અસ્ત પામવાની નેમાઝના વખતવચ્ચેજ તે નામદારની મોલાકાત લેવાઈ શકાય છે.”

ઠીયોડોર—“ત્યારે મને એક ભોમિયો મેળવી આપવાને તમો અચકવો છો કંઈ ?”

ધર્મશાળાવાળો—“એટલાજમાટે, કે જો તમારીપાસે બીજા સારો પુશાક હોય; ને તે એવે વખતે પહેરીને જાઓ, તો સારું.”

ઠીયોડોર—“હું જ્યારે તમારી ધર્મશાળાઆગળ ઉઠ્યો, તેવેળા મારા વોડાનાં બીનસાથે તમોજે જે કાચળો બાંધેલો જોયો હતો, તેમાં જે પુશાક હતો, તેજ મારીપાસે-છે, બીજા વધારે કંઈ નથી. હવે એઉપરથી તમોજ દરિયાકત કરો, કે બીજા એથી સારો પુશાક હું ક્યાંથી લાઉં ?”

ધર્મશાળાવાળો—(પોતાનાં ખભાં ચઢાવીને) “માશાલ્લા ! તે તો તમારું કામ છે. મને તો જે વાજેબી લાગ્યું, તે મેં તો તમોને કહ્યું.”

ત્યારપછી તેણે એક નહાના નૌકરને બોલાવ્યો, અને તેને આપણા મિત્ર ઠીયોડોરને સીરાસકિયરના મેહેલતરફ લઈ જવાનો હુકમ કર્યો.

લાઈસ આ ભોમિયાનીપુઠેપુઠે કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલના મહલ્લાઓમાંથી ચાલવા લાગ્યો, અને મનમાં વમાસ્વા લાગ્યો, “આ મોટા દરજ્જાના દુર્દીશ હોદ્દેદારોઆગળ જવાનું કામ લગાર બિડત લાગે છે, પણ જો હું એક વેળા તેમ કરવામાં ફતેહ પામ્યો, તો પછીનું કામ કંઈ અઘરું નથી. એક વેળા જો આઈમન નૌકરીમાં દાખલ થયો, તો પછી એક હેમતવાન, મક્કમ ડરાવના, અને લાયક આસામીને આગળ વધવાને કાંઈ હરકતજેવું લાગતું નથી.”

જ્યારે ઠીયોડોર પોતાનાં મનસાથે આપ્રમાણે વિચાર કરતો હતો, ત્યારે તેનો ભોમિયો તેને ઐવીતો સાંકડી ડુંગળીઓમાંથી લઇ જતો હતો, કે તેનાં ઉંચાં ઘરો જાણે એકબીજાને ભેટતાં હોય, તેટલાં પાસેપાસે હતાં. ત્યારપછી તેઓ પોહોળા મોટા રસ્તાઓ-ઉપર ચાલવા લાગ્યા, કે જ્યાં મોટાં સુંદર મકાનો આવેલાં હતાં. ત્યાંથી તેઓ બાઝારવાળા રસ્તાઓઉપરથી પસાર થયા, કે જ્યાંની તમામ દુકાનો તરેહવાર વેપારી માલોથી ભરચક હતી. ત્યારબાદ તેઓ શોભીતી બાદશાહી દેખાવની મસ્જીદોઆગળથી પસાર થયા. રસ્તામાં ઠીયોડોરની નજરે ટર્કો, આરમીનિયાનો, યાહુદીઓ, ઇંગ્રેજો, ગ્રીકો, વગેરે જુદીજુદી કોમનાં લોકો પડ્યાં. આખરે તેનો ભોમિયો સંગેમરમરના એક મોટા દરવાઝાઆગળ ઉભો રહ્યો, અને તેણે ઠીયોડોરને તે દરવાઝાગમ આંગળી બતલાવી. આ દરવાઝાની બંધ બાજુએ એ પોહોરગીરો ઉભેલા હતા, કે જેઓએ તે વખતના રાજ્યકર્તા સુલતાન માહમુદે દાખલ કીધેલા અતિ લપકાદાર લશ્કરી પુશાકો પહેરેલા હતા. ઠીયોડોરે જાણ્યું, કે તે જે રસ્તે આવ્યો હતો, તે રસ્તેથી તે હવે વગર ભોમિયાએ પોતાની ધર્મશાળાતરફ પાછો ફરી શકશે. તેટલાંમોટે તેણે પોતાના ભોમિયાને લાયક બખ્શીશ આપી વિદાય કર્યો, અને પોતે હેમતથી સીરાસકિયરના મેહેલના દરવાઝાતરફ ચાલ્યો.

ઠીયોડોર લશ્કરી ફર્જીથી સારીરીતે માહિતગાર હતો, માટે તેણે તે પોહોરગીરોને કશો સવાલ કર્યો નહીં, પણ બેઘડકે એક નહાના ચોકમાં દાખલ થયો, કે જ્યાં એક હુશી દરવાન પોતાના હોદ્દાઉપર ઉભેલો હતો.

આ નોકરે ઘણીજ ગંભીરતાથી, પણ સાથે ઘણીજ નમનતાઈથી ઠીયોડોરને પુછ્યું, “કાણુને પુછોછો?”

પોતાની હંમેશની સાદાઈ, અને જવાનીના તોરસાથે લાટોસે જવાબ દીધો, “નામદાર બોસરો પાશાને. હું તે નામવર વઝીરસાથે વાત કરવા ચાહું છું.”

હુશી દરવાન—“તે નામદાર લશ્કરી અમલદારોસાથે દરબારમાં રોકાયલાછે, અને હાલમાં કોઈને પણ તેવણુપાસે જવા દેવાનો હુકમ નથી.”

ઠીયોડોર—“પણ દરબાર ખલાસ થવાપછી?” અને આપ્રમાણે પ્રશ્ન કરી તેણે એક સોનાનો સેકકો કાઢાડી, તે હુશીની નજરે પડે તેમ પકડ્યો.

હુશી દરવાન—(સેકકો જોઈને) “એવા સો સેકકોઓ તમે મને આપો, તોપણ હું તમોને હંમણું અંદર દાખલ કરી શકતો નથી. આજે તો હું તમારી મર્જી બનવી શકીશ નહીં.”

આ જવાબથી ઠીયોડોર લગાર નાઉમેદ થયો, પણ પાછું પુછ્યું. “પણ વાઈ કાલે?”

હુશી દરવાન—“આહા, કાલે! જોઈશું!” ટર્કો તેમજ તેઓના નોકરો લવિબ્યને-માટે કોઈ પણ કબુલાત આપીને બંધાઈ જતા નથી, અને તેવીજ ચોકસાઈથી હુશીએ પણ આ વેળા જવાબ દીધો હતો.

આપણા દોરતે આઉપરથી ધર્મશાળાતરફ પાછું ફરવા માડ્યું. જે ઉલટ અઝપે તે વઝીરના મેહેલતરફ ગયો હતો, તેથી ઉલટીજરીતે નાઉમેદ અને ધીમે પગે

પાછો ફર્યો; તે ઉદાસ થઈ ગયો હતો; પણ જુવાનો ઘણા નાઉમેદીના ભોગ થઈ પડતા નથી, તેમ તેણે પોતાનાં મનને માર્યું, કે ફેકર નહીં, વળી કાલે કદાચ તે વધારે ફતેહમંદ થશે. કાલ પણ આવી; ઓસરો પાશાના મેહેલની ખીજ મોલાકાત થઈ; અને વળી પાછી તે નામદારસાથે મોલાકાત થઈ નહીં. દરરોજ તે જવાન ક્રૂટ મક્કમ ઠરાવે તેજ જગ્યાએ આવતો પણ કાંઈ દાદ લાગતી નહીં. આમુજ્યે એક પખવાડિયું પસાર થઈ ગયું, અને પેહેલે દહાડે જ્યારે તેણે કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલમાં પગ મુક્યો હતો, અને તેની મોરાદ બર આવી નહતી, તેવોજ હાલ આજે પણ તેનો હતો. આહેસ્તેઆહેસ્તે તેની ધીરજ ખુટવા લાગી; તેની નાઉમેદી વધવા લાગી; કારણકે તેણે વઝીરના “સેક્રેટરી”ને એક કાગઝ લખ્યો હતો, તેનો જવાબવટીક મળ્યો નહતો. આ કાગઝમાં તેણે એક ધારણ કીધેલું ‘ખોટું’ નામ લખ્યું હતું, અને તેજ નામે તે ધર્મશાળામાં પણ ઓળખાતો હતો.

આ આખાં પખવાડિયાંમાં તે મોટા હોદ્દાદારને ફક્ત નઝરે જોવાથી પણ બેનસિબ રહ્યો હતો, કારણકે તે નામદાર થોડુંક થયું ખીમાર ચાલ્યા કરતો હતો, અને તેટલામાંટે બહાર આવવાનેબદલે પોતાના મેહેલમાંજ તે ઘણુંકરીને રહેતો હતો. વળી જો તેને ખાસ અધિકારીઓની મંડળીમાં, કે ખુદ સુલતાનની દરબારમાં જવું પડતું, તો તે એક ગાડીમાં જતો, કે જેનીઆસપાસ ફોટલા બધા તો ચોકીપાહારાઓ રહેતા, કે ખુદ ગાડીનીપાસે આવવાનું, કે તેનીઉપર નઝરવટીક ફેંકવાનું કોઈ રાહદારીથી કદી ન બની શકેએમ હતું.

આખરે જ્યારે તરેહવાર અધીરાઈ અને નાઉમેદીસાથે આ પખવાડિયું પસાર થયું, ત્યારે ટીયોડોરની જાણમાં આવ્યું, કે ઓસરો પાશા હવે તદ્દન તંદરોસ્ત થયો હતો, અને કદાચ પાસેની મસ્જેદમાં સાંજની નેમાઝનેમાંટે પધારશે. રાજ્યના મોટા અધિકારીઓનો એવો સ્વાગ હતો, કે નેમાઝ ખલાસ થવાપછી બહાર નિકળતીવેળા પવિત્ર મસ્જેદનાં મકાનઆગળ જે કોઇને કાંઈ અર્જી કે કાંઈ ખીજું આપવું હોય, તો તે સ્વિકારવું. આ ઉપરથી ટીયોડોરે પણ એક નહાની અર્જી લખી કાઢાડી, અને તેમાં પોતે ટર્કીની નૌકરીમાં રહેવાને કેટલો એન્તેઝીર હતો, તે દર્સાવ્યું હતું, અને તેઉપર સીરાસડિયરે ધ્યાન પહોંચાડવાની મેહેરબાની કરવી, એવી તેમાં અર્જ ગુબરી હતી. આ અર્જી પોતાનીસાથે રાખીને આપણો જવાન સાંજના સૂર્ય અસ્ત પામવાને વખતે જે મસ્જેદમાં ઓસરો પાશા નેમાઝ કરવાને આવતો હતો, ત્યાં જઈ ઉભો. ત્યાં ખીજાં ઘણાંક લોકો તે નામદારનાં દીદાર જોવાને તથા માન આપવાને હાઝર થયેલાં હતાં, કારણકે ઓસરો પાશા તે વખતના ખીજ પ્રધાનાકરતાં ઘણો લોકપ્રિય હતો. પણ આજેખી ટીયોડોરનાં નસિબમાં નાઉમેદ થવાનું હતું, અને તેવીજ-રીતે ખીજાં લોકોનાંબાબમાં પણ હતું, સમયકે તરતજ ખબર થઈ, કે કામની બારે શકાણુનેલીધે તે દિને ઓસરો પાશા મસ્જેદમાં નેમાઝ પઢવા આવનાર નહતો.

અતિ નાઉમેદીસાથે આપણો જવાન લાઠોસ અફસોસ કરતો ભેગાં મળેલાં લોકોનાં ટોળાંમાંથી બહાર નિકળ્યો, અને વિચારમાનેવિચારમાં તે ક્યાં જાયછે, તેનું પણ તેને લાન રહ્યું નહીં; જ્યાં જવાય, ત્યાં તે ચાલવા લાગ્યો. આહેસ્તેઆહેસ્તે અંધારૂં થવા માડ્યું, અને જ્યારે પોતાના વિચારમાંથી છુટો થયો, ત્યારે તેને માલુમ પડ્યું, કે તે શહેરના કોઈ એવા લતાઉપર હતો, કે જેથી તે તદ્દન અજાણ્યો હતો, તે પોતાનો રસ્તો એક સાંકડી

સેરીમાંથી લેતો હતો, કે જે તદ્દન એકાંત હતી; ત્યાં એટલુંતો ચુપ હતું, કે તેનાં પોતાનાં પગલાંના આવાઝશિવાય, અને ઑટોમન રાજધાનીના દરેક મહલ્લાઓમાં જેમ પુષ્કળ કુતરાંઓ રખડતાં ફરેછે, તેઓનાં ભસવાના આવાઝશિવાય, ત્યાં ખીન્ને કાંઈ પણ આવાઝ સંભળાતો નહતો.

પોતે જે ધર્મશાળામાં રહેતો હતો, ત્યાં જવાનો રસ્તો કોઈ રાહદારી દેખાડે, એવી મતલબથી તે કોઈની ત્યાં આવવાની આશા રાખતો, આગળ વધ્યો જતો હતો. અગર તેમ નહીં, તો કોઈ ગરીબ માણસ થોડાક પૈસાની ઉમેદે તેને ત્યાં લઈ જાય, એવા વિચારમાં તે હતો. પણ તેની મતલબ પાર પડી નહીં, અને આ એકાંત મહલ્લો તે પસાર કરીને બહાર પડ્યો, તો તેની નજરે *ગોલડન હોર્નનાં પાણી નજરે પડ્યાં. એકાએક આ જવાન ક્રોટનાં સાંભળવામાં કોઈ છાકટાઓની ધિગામસ્તીના અને ગડબડસડબડના સાદ આવ્યા, અને એક હલકું પીહું, કે જે પડોશમાંજ આવેલું હતું, તેમાંથી થોડાંક માણસો બહાર ધસી આવ્યા. તેઓના પુશાકઉપરથી તેઓ ખલાસીઓએ લાગતાં; તેઓની ઝખાનઉપરથી ડૂંધોડોરને જણાયું, કે તેઓ દ્રેઓ હતા. તેઓ કોઈ વેપારી વહાણના ખલાસીઓ હોય, એમ ખુલ્લું જણાયું હતું, અને ખલાસીઓનાં બાળમાં જેમ હંમેશાં બનેછે, તેમ પોતાનાં વહાણઉપર લાંબો વખત ગોધાઈ રહેવાપછી જ્યારે છુટ મળેછે, ત્યારે બનતાંસુધી દારૂ પી મસ્તી કરવામાં મગાહ લેછે, તેમ તેઓ પણ કરતા હતા, એમ લાગ્યું. ઘણુંકરીને ગર્મ દેશોમાં સાંજનું ઝઝકણું વધારે વખત રહેછે, તેમ અત્રે પણ હોવાથી લાટોસન જેવામાં આવ્યું, કે તેઓની સંખ્યા આસરે છતી હતી. વળી પીઠાંમાંની રાશતી જે બહાર પડતી હતી, તેઉપરથી તેઓના એહેરા તેનાં જેવામાં ખુલ્લા આવ્યા, અને તેઓ તદ્દન છાકટા થયેલા હતા.

હજીતો તેઓ ડૂંધોડોરની નજરે પડ્યા નહીં, તેટલાંતો તેઓની વગર મતલબની ગડબડ અને હુમબરાડ વધારે પરગરા તેને કાને પડ્યા.

તેઓમાંહેલો એક બોલ્યો, “ખુદા શાહેદ, એક ટર્ક ! એક ભુદો ટર્ક ! ચાલો, ચાલો, આપણે એને આપણી સલામતી લેવાડવા ધુમ દારૂ પાયે !”

ત્યારે ખીન્ને મોટે સાદે ઘાટો પાડીને બોલ્યો, “એ સુફેદ દાઢીવાળો એની આખી ઝેંઢગીમાં કદાચ આજેજ પેહેલીવાર દારૂનો સ્વાદ આખશે, જોકે એ લોકોના ધર્મમાં તો દારૂ પીવાની સખત મનાયછે !”

વળી ત્રીજે બોલી ઉઠ્યો, “એને ઉંચકીને પીઠાંમાં લઈ જઈએ !” એમ બોલી વળી પાછા બધા સાથે ગડબડ કરવા લાગ્યા.

આ વેળા ડૂંધોડોર નદીઆગળથી ફરીને આગળ ચાલવા જતો હતો, એવી આશાથી કે કોઈ ભોમિયો તેને ઘેર પહોંચાડવા કદાચ મળી જશે, તેટલાંજ પીઠાંમાંથી નિકળેલા મસ્તીખોરા ખલાસીઓ હસ્તાહસ્તા તેનીસાંમે થઈ ગયા. આપણો જવાન તેઓથી ફક્ત વીસ વારને છેટે દુર હતો, અને પોતાનીસાંમે શું બનેછે, તે ખુલ્લું જોઈ શકતો હતો.

તેનાં જોવામાં આવ્યું, કે દુર્કી લેખાશવાળો એક મદદ પાસેની ગલીમાંથી તેજ મહદલામાં આવ્યો આવતો હતો, અને પેલા ફ્રેંચોનીવચ્ચે જઈ લાગ્યો હતો. તેઓ સઘળા તેનીઉપર તુટી પડ્યા; અલખતાં તેઓની મતલબ કાઢપણુ રીતે તેને હથેરાન કરવાની નહતી, તોયે તે ગંભીર દેખાવના અને મોભાદાર મુસલમાનનીસાથે જેવીરીતે વર્તવું જોઈએ, તેવીરીતે તેઓ વર્તતા નહીંજ હતા. તેણે તેઓનીસાથે તેઓની ફ્રેંચ ભાષામાંજ વાત ચલાવી, કે જે તે ઘણી સારીરીતે બોલી તથા સમજી શકતો જણાતો હતો; તેણે તેઓને તેઓની આવી અધતિત ચાલમાંટે સખ્ત ઠપકો આપ્યો, પણ તે સાંભળે દ્રાણુના બાપ ! તેઓતો દારૂથી મસ્ત થયેલા હતા, અને તદન તુંકાની બની, જેમ તેઓએ પોતે જણાવ્યું હતું, તેમ મસ્તી કરવાપરજ પડ્યા હતા. તેઓએ તે મુસલમાનને પોતાના મઝબુત હાથોમાં ઉપાડ્યો, અને તેને પીઠાંમાં લઈ જવા જતા હતા. તેઓના હાથમાંથી છુટવાને તેણે ઘણાં ઢાંઢાં માર્યાં; અને તેઓનાં તેમ કરવાસામે સખ્ત વાંધો ઉઠાવ્યો, પણ જો તરત મદદ મળી નહતે, તો તેઓ તેમ કરવામાં અર રહેહ પામતે.

બિચારા યુદ્ધ દર્કને આવી હાલતમાં જોઈ, અને પોતાને આટલું બધું અપમાન થયેલું જોઈને ધણો ગુસ્સે થયેલો જોઈ, ઠીથોડેર લાટોસ, તે ફ્રેંચોનીવચ્ચે એકદમ ધસી ગયો; તેઓને ધક્કા મારી બાજુ હઠાવ્યા, અને તેઓના હાથમાંથી તે મુસલમાનને છુટો કીધો. આ સઘળો બનાવ આપણે આ બાબદ વાંચ્યે છેયે, તેનાં કરતાં પણ ઓછા વખતમ બન્યો, અને એટલેતો ઝડપથી, કે પેલા ખલાસીઓ તો તદન અકળાઈને સાવજજેવા થઈ ગયા, અને તેઓને બપ્પર પણ નહતી, કે તેઓનીસામે થનારતો ફક્ત એકલો એકજ પુરૂષ હતો ! તરતજ ઠીથોડેર તે સુદેદ દાઢીવાળા દર્કને એક બાજુએ ખસાડી દીધો; પોતાની તલવાર મિયાનમાંથી ખેંચી કાઢાડી; અને પેલા ખલાસીઓને તેઓના જીવને જોખમે ફરીથી તે શખ્સને હાથ લગાડવાની ધમકી આપી. ફ્રેંચોપાસે કશાં પણ હથિયારો નહતાં, છતાં તેઓ કાંઈ એક જણની તલવારથી ડરી જાય, તેમ નહતું, માટે બધાઓ સાથે મળી ઠીથોડેરઉપર સામટો હમલો કરવા જતા હતા, તેટલાંજ તેઓનો એક અમલદાર ભોગજોગે ત્યાં આવી લાગ્યો. તેણે તેઓને તેઓના મજબામાં એકદમ પાછા ફરવાનો ધમકાથી હુકમ કર્યો, અને તેઓને નાચારીએ પોતાના વડાને તાબે થવાની ફર પડી. પણ પોતાની ખાસ્સી ગમતમાં આટલાસરખા પોરિયાએ જે ખલલ કાઢી હતી, તેને કાઢરીતે તેઓ શિક્ષા કરી શક્યા નહીં, તેમાંટે પોતાની દેલગીરી ઝાહેર કરીને તેઓએ ત્યાંથી ચાલતી પકડી. જેવો તેઓનો અમલદાર તેઓને એકતરફથી લઈ આવ્યો, કે ઠીથોડેર પોતાની તલવાર મિયાનમાં પાછી ખોસી, અને પછી પેલા યુદ્ધ દર્કને લઈ બીજતરફ આવ્યો.

થોડીક ઝાંખી રોશની જે પડતી હતી, તેનેથી ઠીથોડેરને જણાયું, કે જે શખ્સનો તેણે આપ્રમાણે બંચાવ કર્યો હતો, તે ઘણાજ મુકલેસ પુશાકમાં હતો, તો જોકે તેની ટપછપ ઘણી મોભાદાર અને કાઢને પણ પસંદ પડેએવી હતી; તેની ઉમર સાઠથી થોડાંક વધુ વર્ષોની હતી; અને તેની બાલથીભરેલી દાઢીથી તેનો દેખાવ ધણો યુઝુર્ગ લાગતો હતો. તેના એહેરાઉપરથી તે ગંભીર અને વળી સાથે ઉદાર દિલનો દેખાતો હતો. પેલા હુલડખોરા ખલાસીઓના હાથમાંથી પોતાનો બંચાવ થવાપછી તેણે તરતજ પોતાનું સાવધપણું પાછું દેખાડ્યું, અને તેઉપરથી ઠીથોડેરની ખાતરી થઈ, કે તે કાંઈ ઘણાંજ મક્કમ મનનો માણસ હોવો જોઈએ.

તે શુદ્ધ દર્કે પોતાનો ઉપકાર થોડાજ યોગ્યોમાં કહી સંભળાવ્યો, પણ તે થોડા યોગ્યો તે ઘણીજ લાયકરીતે અને ઘણીજ સંભાળથી ફ્રેંચ ભાષામાં બોલ્યો હતો. પણ તેના પાછો જવાબ ઠીથોડોરે દર્કેશ ઝબાનમાં આપ્યો.

તે સાંભળીને તે શુદ્ધ બોલ્યો, “માશાલ્લા ! ત્યારે શું તમે પોતેથી એક ફ્રેંચ નથી ?”

ઠીથોડોર—“નહીં, સાહેબ, હું તો ઍડ્વોકેટ સમુદ્રના પૂર્વ કેનારાઉપરનાં એક પ્રગણાંતો રહેવાસી છું, અને ત્યાંથીજ આવ્યો છું.”

શુદ્ધ દર્કે—(વધારે ખંતથી) “હં ! ત્યારે કદાચ તમે એક ડાલમાશિયન હશે ? અગર નહીંતો એક ક્રોશિયન હશે ?”

ઠીથોડોર—“હા, સાહેબ, હું એક ક્રોટ છું, પણ ખરું પુછાવો, તો જાતે એક ક્રોટ છતાં ઍસ્ટ્રિયાની ઝાલ્મી બુસરીને ધિક્કારનારો છું, અને તેટલાજ સખળે મારું સ્વદેશ છોડીને હાં આવ્યો છું.”

શુદ્ધ દર્કે—“અને ત્યારે તમે કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલમાં શું કામ આવ્યાછો ?”

ઠીથોડોર—“સુલતાનની નૌકરીમાં મારી તલવારથી ક્રોધ ચાકરી મેળવવાની ઉમેદમાં હું અત્રે આવ્યો છું, પણ તેટલામાંટે એક આખું પખવાડિયું થયું, સીરાસકિયરને મળવાને હું ફેકટમાં ફાંફાં માર્યાં કરું છું.”

શુદ્ધ દર્કે—“તેમાં કશો શક નથી ! અમારા આ બેઠાં હોદ્દાશોની મુલાકાત લેવાનું ઘણું દિલ્લ કામ છે. પણ તમે ક્યાં રહેછો ? અને આવે વખતે તમે હાં કેમ આની લાગ્યા, કારણકે અંધારું થવાપછી આ જગ્યાએ ઘણી ધાસ્તીભરેલી છે ?”

ઠીથોડોરે પોતાની સર્વે હકીકત વિગતવારે તેને તરતજ કહી સંભળાવી, અને વઝીર મસ્જેદઆગળ આવે, ત્યારે તેને આપવાને જે અર્ઝી તૈયાર કરી હતી, અને તેમ કરવામાં તે કેવીરીતે નાઉમેદ થયો હતો, તે સર્વેનું ધ્યાન તેનીઆગળ કહી સંભળાવ્યું, અને પછી પોતે કેવીરીતે રસ્તો ભુલ્યો હતો, તે પણ કહ્યું.

આ સર્વે સાંભળી તે શુદ્ધ બોલ્યો, “તમોએ આજે મારી ખરેખરી એક ઘણી મોટી ખેદમત બજાવી છે, અને તેના અહસાનમાં હું વધુ તો કાંઈ કરી શકતો નથી, પણ જે મહલ્લામાં તમારી ધર્મશાળા આવી છે, ત્યાંસુધી હું તમારીસાથે આવીને તમોને રસ્તો બતાવવાનીશ, અને તેમ કરવામાં મને કાંઈ ઘણી અડચણ પડશે નહીં, સખળકે મારાં ગરીબ ધરઉપર જવાનો રસ્તો પણ ત્યાંથીજ થઈને છે.”

આ બુઝુર્ગ મુસલમાનની માયાનેમાંટે ઠીથોડોરે તેના ઘણા ઉપકાર માન્યો, અને તેઓ બંધ સાથેસાથે ચાલવા લાગ્યા.

પછી વળી પાછી દર્કે વાત ચલાવી, “ખિસ્ટી, મને એક સલાહ આપવાની રજા આપશો, અને તે એજ છે, કે તમોને મળેલી નાઉમેદીછતાં, તમોએ હજી તદ્દન હેમત હારવી નહીં. આ તમારા કામમાં, તેમજ દરેક ખીજાં કામોમાં જો તમો ખંત રાખશો, તો ઝર તમોને તેમાં ફતેહ મળશે. હું આહું છું, કે ફક્ત મહેડિથી તમોને સલાહ આપવાને બદલે તમોને તમારાં કામમાં ક્રોધ ખીજરીતે મદદ કરી શકતો હતો, પણ હું તો એ

કમતરીન આદમીછું, અને મોટા હોદ્દારોમાં કાંઈ લાગવગ ધરાવતો નથી. છતાં, જે તમોને મારાં બોલવામાં રાસતી જણાતી હોય, તો સીરાસકિયરના મેહેલઆગળ ફરીથીને-ફરીથી જયા કરજો, અને તેમ કરવાછતાં પણ જે તમો તમારી અર્જી તેને પુગાડ્યામાં પ્રતેહ નહીં પામે, ત્યારેતો તમારાં મોટાં કમનસીબની વાત ! તમો જે મહલામાં રહેછો, તે આજેજછે, અને મારાજેવો એક જુદો તમોને આશીર્વાદ દેછે, કે જુદા તમારું કામ ફક્ત કરે !”

ત્યારબાદ ઠીયોડોર અને તે જુઝુર્ગ ટર્ક જુદા પડ્યા, ઠીયોડોરે પોતાની ધર્મશાળા-તરફનો રસ્તો લીધો, અને તેતરફ આહેસ્તેઆહેસ્તે મનમાં વિચાર કરતો ચાલવા લાગ્યો. તે પોતાનાં મનસાથે બોલવા લાગ્યો, “ખચિત, મારે હજી પણ ખંત રાખવી જોઈએ ! તેમ કરવાશિવાય મારો ખીન્ને કશો છુટક નથી ! કદાચ જુદાએ મારીઉપર મેહરબાની કરીનેજ આ જુદા માણસને મારા રસ્તાઉપર મુક્યો હશે, કે જેથી તેની વાજેખી સલાહથી મારાં જંગમમાં પાછી નવી ઉમેદ પેદા થઈ, કારણકે હું તો ખરેખર તદ્દન નાઉમેદ થઈ ગયો હતો.”

સુવા જવાઅગાઉ ઠીયોડોર પદાર્થિકખાતેનાં પોતાનાં ઘરમાં જે સોનાના સેકકાઉપર નેશાની કીધી હતી, તે બહાર કાઢાડી, તે જોવા લાગ્યો, અને જે જુદાં તેનાં નસીબને કાંઈ ચારી આપે, તો કોઈ વિશ્વાસુ ખેપિયાને તે સેકકા આપી પોતાને ઘર પોતાના વાહાલાંઓને સારી ખખર મોકલી આપવાનો તે વિચાર કરવા લાગ્યો. વળી એજ વેળાએ તેને પોતાનો નમકહલાલ મેનફ્રેડ યાદ આવ્યો, અને તે સાંભરી આવ્યાથી તેને અતિશય દુઃખ થવા લાગ્યું; તેની આંખોમાંથી ગડગડ આસુઓ ટપકવા લાગ્યાં, કારણકે તે દયાળુ દેલનો સેપાહ જે હંમણાં જીવતો હતો, તો તે કોઈ ઘણા જુવા વેપમાં વખત આવવે તેનીતરફથી સેકકા લઈને કોશિયા જતો.

આપણો નાયક ત્યારપછી બિછાણે ગયો; તેને હવે બધા સારાજ સ્વખાઓ આવવા લાગ્યા; અને સવારના જ્યારે તે ઉંઘમાંથી બીહાર થયો, ત્યારે પોતાનાં દેલસાથે કહેવા લાગ્યો, “ખચિત પેલા જુઝુર્ગ ટર્ક જે સુખનો મને કલાએ, તે ફતેહની ખુશ ખખરની આગાહી આપનારાજેવાછે !”

ખખરના હંમેશને વખતે ઠીયોડોર લાટાસે સીરાસકિયરના મેહેલતરફનો પાછો રસ્તો ધર્યો. પોતાથી બની શકેએટલી સારીરીતે તેણે પોતાનો પુશાક સંભળ્યો હતો, અને જોકે તેનો મુસાફરીનો પુશાક તો જોવો જોઈએ તેવો સરસ નહોતો, છતાં તેવું કદ, અને જવાન લશ્કરી દેખાવ કોઈનું પણ દેલ તેનીતરફ ખેંચેએવાં હતાં, અને તેટલામાંટે જ્યારે તે રસ્તામાંથી પસાર થતો હતો, ત્યારે ઘણીક જવાન ખુબસુરત બાનુઓ, તેની ખુબસુરતી અને ટપકપ જોઈને પોતાના જુરખામાંથી ચળકતી આંખો તેનીતરફ ફેંકીને દેલમાં ખુશ થતી હતી !

આખરે તે ખોસરો પાશાના મેહેલઆગળ આવી પહોંચ્યો; તે હંમેશનીપેઠે તેના ચોકમાં દાખલ થયો; અને હંમેશનીમુવાફિક પેલા હજીશી દરબાન તેને સાંમે મળ્યો. આ પુરૂષ, કોણ જાણે પોતાને હંમેશની પડેલી આદતપ્રમાણે, કે કોણ જાણે પોતાની ફરજી,

એમ સમજીને, જ્યારે પણ લાઈસને મળતો ત્યારે એકનોએકજ સવાલ પુછતો, કે “કોણને પુછો છો?” અને આ વેળાએ તો જાણે તેને આગળ કોઈવાર જોયોજ નહીં હોય, એમ અન્યાય થઈ ઠીયોડોરને તેજ સવાલ ફરીથી કર્યો.

ઠીયોડોર—“હું નામવર ઓસરો પાશાને મળવા માંગું છું.”

આ સાંભળી તે હજી નમ્યો, અને કહ્યું, “હીક, મારીપછવાડે આવો.”

આજે આ ન ધારેલી ફતેહ થયેલી જોઈ ઠીયોડોરનું દેહ ધાળું ખુશ થઈ ગયું. જોકે આજે તે મહેલતરફ વધારે આશાવંત આજ્યો હતો, અને તેટલામાંટે આજની ફતેહથી તે આગળી સર્વે નાઉમેદીએ ભુલી ગયો. પેલો હજી તેને અંદરના એક બીજા ચોક્કમાં લઈ ગયો, કે જ્યાં એક સુંદર કુવારો ઉડતો હતો, અને આસપાસ મેદી, માંત્રુંગાં, છત-ફળ, વગેરેનાં પુષ્કળ ઝાડો રોપેલાં હતાં, અને જ્યાં મોટી સંખ્યામાં તથા તરેહવાર શોભિતા પુશાકોમાં સજ થયેલા નોકરો, અહીંતહીં ફરતા હતા. કેટલાક ટોળાં થઈ અરસ-પરસમાં ગોઠતેજ ચલાવતા હતા, ત્યારે વળી કેટલાકો સંગેમરમરના બાંકોઉપર અરડાઈને પડેલા હતા. ત્યાંથી ઠીયોડોરને એક ઉંચા મેહરાબવાળા દરવાઝામાંથી લઈ જવામાં આવ્યો, કે જ્યાંથી પેલો હજી નોકર તેને નમીને જતો રહ્યો.

આ જગ્યાએ વળી જે જવાન, ખુશસુરત હઝુરિયાઓ, અર્ધ લશ્કરી આસ્માની રંગના પુશાકમાં સજ થયેલા ઉભેલા હતા. તેઓના પુશાકઉપર સુફેદ “બટનો” અને કિનારીઓ જડેલાં હતાં, અને માથાઉપર “ફેઝ” કે કોઈપણ જાતની પાઘડીનેબદલે પીછાંવાળી શોભિતી ટોપીઓ પહેરેલી હતી. તેઓ હવે આપણા જવાનનાં ભોમિયાઓ થયા, અને તેને એક પોહોળા, મોટા, શુદ્ધ સંગેમરમરના સુંદર દાદરઉપરથી ઉપર લઈ ગયા, કે જે દાદરની બધે બાજુએ અતિશય મોટાં કદનાં શોભિતાં પુલદાનો થોડેથોડે છેટે મુકેલાં હતાં, કે જેમાંનાં કુલોમાંથી અતિ દેહપસંદ ખુશ્ખુ નિકળી સર્વે ઠંડાણે પંથરાઈ ગઈ હતી. મથાળે જઈ પુગ્યાપછી એક મોટાં, ઉંચાં બારણાંને તે હઝુરિયાઓએ રહેજ હાથ લગાડ્યો, કે તરત તે બારણાં ઉઘડી ગયાં, કે જેમાંથી થઈને દીવાનખાનાંની બહારના એક મધ્યમ કદના ઓરડામાં તેઓ દાખલ થયા, કે જ્યાં તરેહવાર જાતના કસબી પુશાકમાં સજ થયેલા કેટલાક લશ્કરી અમલદારો ઉભેલા હતા. એજ ઓરડામાં બીજા જે હજી ગુલામો, અસલ “ફાશિન”ના ટર્ટી કપડાંમાં ઉભેલા હતા. તેઓનાં માથાઉપર મોટી પાઘડીઓ, દેહમાં લાંબા ઝબ્લાઓ, અને પગમાં અતિ પોહોળાં સૂરવાળો પહેરેલાં હતાં. તેઓએ ઠીયોડોરને તથા પેલા જે હઝુરિયાઓને જોતાંને વાર સોનેરી ગીલીટવાળા જે ન્હાનાં બારણાંઓ ખોલ્યાં, કે જેમાંથી વળી ઠીયોડોર પસાર થયો. જેવો તે માંહે દાખલ થયો, કે બારણાં જાણે આંપથી ઉગાડબધ થતાં હોય, તેમ તરતજ પાછાં બંધ થઈ ગયાં. આ દીવાનખાનાંમાં આવ્યાપછી ઠીયોડોરને જણાયું, કે તે કોઈ શખ્સની હાઝરીમાં આવી ઉભો હતો. તે એક (જુઓ ચિત્ર ૨ જી) †દીવાનઉપર બેઠેલો હતો, અને તેનીહઝુરમાં, ન્હાનાં દીવાનખાનાંમાં હતા, તેનાંકરતાં બધું વધારે સંખ્યામાં લશ્કરી અમલદારો ઉભેલા હતા.

આપણા જવાન ફીયોડોરે વાકાં વળી ઘણીજ સભ્યતાથી કુરનેશ બળવી, કારણકે તેની ખાતેરી હતી, કે તે શખ્સ કોઈજ નહીં, પણ સીરાસકિયર પોતેજ હતો.

લાંબા વખતની કંટાળાભરેલી નાઉમેદીઓપછી પોતાની ખરી આશાઓ આપ્રમાણે સફળ થયેલી જોઈ, તે દેશમાં ઘણેજ ખુશ થવા લાગ્યો, અને તેનું મગ્ગ ચક્રભ્રમ થવા લાગ્યું. તે કાંઈ ઉપલા મોટા મરતખાના વઝીરની, કે તેનીઆસપાસ ઉભેલા ભપકાદાર પુશાકવાળા બહેખાં અમલદારોની હાઝેરીનેલીધે નહતું, કેમકે આ જવાન કોટ, ઘણા બહાદુર સ્વભાવનો ને મજબુત ભેજનો હતો, પણ આપ્રમાણે થવાનું કારણ જુદુંજ હતું, અને તે એ હતું, કે જ્યારે ફીયોડોરે અદ્યત્થી કુરનેશ બળવ્યાપછી પોતાનું ડોકું પાછું ઊંચક્યું, કે તરત તે ચમક્યો, કારણકે તે તખ્તઉપર બેઠેલો સીરાસકિયર ઓસરો પાશા તો કોઈજ નહીં, પણ તે બુટો મદદ કે જેને તેણે તુફાની ફ્રેંચ બલાસીઓના હાથમાંથી બંધાવ્યા હતા, તે પોતે હતો. પ્રથમતો ફીયોડોર સમજ્યો, કે તે કાંઈ સ્વપ્નું જોતો હશે, પણ તેણે પોતાની આંખોઉપર હાથ ફેરવી, અને પછી તેની ખાતેરી થઈ, કે તે સ્વપ્ન નહીં, પણ ખરેખરે બનાવ હતો.

પ્રકરણ ૫ મું.

સીરાસકિયર.

મો લાકાત લેવાના જે દીવાનખાનામાં ઠીયોડોર લાટૉસને લઈ જવામાં આવ્યો હતો, તે ઘણો સરસરીતે શણગારેલો હતો. તેમાં મુકેલા ‘‘ગ્રોશ’’ ઉપર ઉંચાંમાંઉંચી રંગબેરંગી મખમલો જડેલી, અને તેને ફરતી સોનેરી અલોરો હતી; સર્વે તકિયાહથો કિમતી અરકસી કપડાંના બનાવેલા હતા. જે હોદ્દેદારો સીરાસકિયરની દરબારમાં હાજર હતા, તેઓ સર્વે સાથી ઉંચી પદવીના લશ્કરી અમલદારો હતા, કે જેઓમાં જેનિસરીઓનો આગા, યાને કરનલ પણ હતો. જે ખિસ્તી લશ્કાગ્રો, જેઓ પોતાનું લશ્કર છોડીને દુશ્મનની નૌકરીમાં રહેછે, તેઓની ખાસ એક રીજમીટ હંમેશાં રાખવામાં આવેલી હતી, કે જેઓનું ચક્કણ છેક સુલતાનઉપર વરીક ચાલતું હતું. પણ હાલમાં આ જેનિસરીઓની રીજમીટ હુસ્તી ભોગવતી નથી. જ્યારે આ વાર્તામાં જણાવેલે વખતે ઠીયોડોર લાટૉસ કૉન્સ્ટન્ટિનો-પોલિસમાં આવ્યો હતો, ત્યારે ટર્કીમાં સુલતાન માહમુદ રાજ્ય કરતો હતો, અને તેનાં ત્યાં આવ્યાપછી સાત વર્ષો રહીને આ રીજમીટ બળવો ઉઠાવ્યો, તેથી નામદાર સુલતાને તેઓને જડમૂળથી ઉખેડી કાઢાડ્યા હતા.

આપણા આ જવાનના ચેહેરાઉપર પોતે જે ન્તેયું, તેથી જે અબ્બયખી ઉપજી હતી, તે જોઈને ખોસરો પાશા મનમાં જરા હસ્યો, અને પછી સ્થેજ શંક છુપી એશારત કરવાથી, જે સર્વે લશ્કરી હોદ્દેદારો ત્યાં ઉભેલા હતા, તેઓ તરતજ જુદેજુદે દરવાજેથી બહાર નિકળી ગયા, અને ફક્ત ઠીયોડોરજ સીરાસકિયરનીહજુરમાં એકલો રહી ગયો.

ખોસરો પાશા—(ઘણીજ મમતાથી) ‘‘જવાન મર્દ, આગળ આવો. ગઈ કાલે રાત્રે તમોએ જે મારી અચ્છી સેવા બજાવીછે, તેમોટે ફરી એકવાર તમારું અહસાન માનવાની મને જે તક મળીછે, તેમોટે હું ઘણો ખુશી થયોછું. તે ફ્રેંચ કુંતરાઓ અરર મને પિઠાંમાં ધસડી લઈ જઈ, મને ત્યાં ઘણું અપમાન આપતે, અને હથેરાન કરતે, અને તેથી સઘળા ચુસ્ત અને ભલા મુસલમાનોમાં મને ઘણું ખરાબ લાગતે; હું લોડોની હંમેશની હાસીમાં આવી પડતે, અને મારી તે ફજીહતી હંમેશાસુધી એક કહેવતસુજ્ઞે ચાલુ રહેતે. પણ તમે મને એવી ખીઆબરમાંથી બંધાવ્યોછે, અને તેમોટે હું તમારો અહસાનમંદજું.’’

ઠીયોડોર—‘‘જો આપસાથે વાત કરવામાં મેં વધારે છુટાપણું લીધું હોય, તો તેનું કારણ એજ હતું, કે આપ છુપા વેપમાં હોવાથી મેં આપ સાહેબને આગખ્યા નહીં. મને જરાપણ ખ્યાલ નહતો, કે જે શુદ્ધ મર્દસાથે હું વાત કરું છું, તે આપજેવા આલા દરજેનાં નામદાર સાહેબજો.’’

ઓસરો પાશા—(જરા હસીને) “હું તે જાણું છું, અને એક વખતે મને ઘણી લાલચ થઈ, કે હું જાણું છું, તે તમોને જાણવી દઉં, અને તમોને આજે અત્રે મારીહુસ્તમાં આવવાને પ્રમાણ, પણ તમો તો મને એક મેસ્કીન છુટોજ ધારતા હતા, અને તેવા એક ગરીબની સલાહમુજબે તમો આવશો કે નહીં, તે તપાસવાનો મને ખ્યાલ થયો. વળી તમો મારા મેહેલમાં આવ્યા કરવાની કાળજી રાખશો કે નહીં, તે જાણવાને પણ હું આતુર હતો, એટલે ચુપજ રહ્યો. પણ મારે તમોને જાણાવવાની કશી ઝર નથી, કે જ્યારે ફરી તમો સીરાસકિયરને મળવા માંગો, ત્યારે તમોને તરત મેહેલમાં દાખેલ કરવાનો મેં હુકમ ફરમાવી મુક્યો હતો.”

આ સાલેસાઈલ્યું ઓલવું સાંભળીને ડીયોડોર લાટોસ અદબથી વાંકો વળી પાછો નમ્યો, અને પછી વહીરે તેને પોતાનાં તખ્તની જમણી બાજુએ એક “સોફા” ઉપર બેસવાને ફરમાવ્યું; અને થોડીક “મિનિટિ” સુધી જાણે તેનાં લક્ષાને માટે ઘણી કાળજી રાખતો હોયતેમ તેનીતરફ ટીકીટીકીને જોયા કર્યું.

ઓસરો પાશા—“તમો કોશિયાના એક રેહેવાસી છેઓની? તમોએ ગઈ રાતે મને તેમ કંઈ જાણવ્યું હતું ખરું, અને વળી તમો કંઈ જાણ્યા, તેઉપરથી મને માનવાને કારણે, કે તમો ઓસ્ટ્રિયાનાં રાજ્યની નૌકરીમાં હતા, ખરું કે?”

ડીયોડોરને લાગ્યું, કે જોઈએ તેકરતાં વધારે લાલ તેનામાં સીરાસકિયર લેતો હતો, તેથી થું જવાબ દેવો, તેના વિચારમાં તે પડ્યો,

ઓસરો પાશાએ વળી જરા વધારે બારીકીથી ડીયોડોરગમ જોઈને કહ્યું, “તમોએ ગઈ રાતે મને જાણવ્યું, કે ‘ખરું તો કેહેવું જોઈએ,’ તેઉપરથી હું માવું છું, કે તમો રાસ્ત જાણવાનું પસંદ કરોછો—”

ડીયોડોર આ સાંભળી શર્માઈને લાલચોળ થઈ ગયો, અને પછી જાણ્યો, “મેં આપ નામવરને એવું કયું કહ્યું નથી, કે જેથી જુડું જાણવાનો કશો શક મારીઉપર આવે.”

ઓસરો પાશા—“પણ તમોએ મારા ‘સેક્રેટરી’ને એક કાગઝ લખ્યોછે, અને તેમાં તમે ‘કુબિટક’ નામની સહી કરીછે.”

આ સાંભળીને ડીયોડોર લાટોસના ગાલઉપર રતાસ ચઢી આવ્યો, છતાં અમીરી અને માણસાઈ સાફ દેલથી તેણે જવાબ આપ્યો, “નામવર ઉમરાવ, હું કયુલ કરું છું કે, મેં એક નામ ધારણ કરીધુંછે, કે જે મારું પોતાનું ખરું નામ નથી. તોયે ખુદાને હાઝરનાઝરે જાણીને હું કહું છું, કે જે નામ મારા મરહુમ આપે મને આપ્યુંછે, તેને નામોસી લગાડવાજેવું કયું કામ મેં કર્યું નથી!”

ઓસરો પાશા—(તેને જાણતો અટકાવીને) “હું તે જાણું છું. હુન્વાદારીનીરીતે તમો બેગુનાહો, પણ સખ્ત લશ્કરી કાયદા સંભાળનારાઓની આંખોમાં તમો કદી માફ ન થાય, એવા શુનાહગાર ઠર્યાછે.”

ડીયોડોર—“હું જોઈું છું, કે તમો નામદાર મારેમાટે ઘણું જાણોછો, બલકે સઘળું જાણોછો! અને જો મેં એક જુદુંજ નામ એખાતિયાર કર્યું હોય; અગરજો જે બનાવ બન્યોછે, તે છુપાવવાનું આ હુન્વામાં મને કારણ મળ્યું હોય, તો તે—”

ઝોસરો પાશા—(વચ્ચે ઝોલી ઉઠીને) “તમો તેમ કરવામાં વાળેખી હતા ! મારેથી અનેએટલું તમારું લણું કરવાની મારી તેમમાં જે ચોકસ ખતાવો મારી જાણમાં આવ્યા-છે, તેથી તેમાં જરા પણ ખતરો પડનાર નથી ! એક ઘડી પણ નહીં ! હવે આપણે આગળ વાત ચલાવ્યે તેનીઆગમજ ગઈ રાત્રે અનેલા ખતાવનાંસંબંધમાં મારે તમોને કેટલીક બાબદોથી વાકેફ કરવા જોઈએ. હું વારંવાર ઘણા મેચીન પુશાકમાં અંધારું થવાપછી શેહેરમાં ફરવા નિકળું છું. એવી મતલબથી, કે મારી જાતે ખાતેરી કરું, કે “બરાકો”માં બધું શાંત અને મુલેહલચું છે કે નહીં; પેલા કબ્રિયાખોર અને હુલ્લડખોર જૈનસંસ્કારિઓ લસકરી કાયદાપ્રમાણે અમલ કરેછે, કે નહીં,” અને જરા હસીને તે વધુ બોલ્યો, “નામદાર મુલતાન જે સુધારાઓ કરવાનાં પગલાં લેનારછે, તેઓએ લોકો શું વિચાર ધરાવેછે, તે ખાતગીરીતે મારાં જાણવામાં આવે. પણ હવે તમારે પોતાનેવિષે, ઠીયોડોર લાટોસ—”

પોતાનું ‘ખડ’ નામ સાંભળતાંજ આપણો જવાન પોકારી ઉઠ્યો, “આહા ! ત્યારે આપ નામદારે મને ખરેખરો પિછાણ્યોછે ! પણ કેવીરીતે—”

ઝોસરો પાશા—શું ટર્કીની સરહદસુધી તમારી પુઠ પકડવામાં ન આવી હતી ? અને તમો ત્યાંથી થઈને પછી ફ્રાન્સ-સર્વિન્ટનાપ્લ જઈ ઑટોમન સરકારની નૌકરીમાં જોડાશો, એમ ધારવામાં ફ્રેશિયાનો ખ્યાન શું વાળેખી નહતો ? તે હાકમ હંમણાં તમારો કેટલો દુસ્મન થઈ લાગ્યોછે, એમ તમોને જણાવવાની હવે કશી અડર રહી નથી, અને તેટલામાંટિ હવે તમારે જાણવાની પણ અગયછે, કે તેણે હાં તમારી ઉમેદ તોડવાને અને તમારી ઉમેદોના ભંગ કરવાની ડ્રોશો કરવામાં કયું બાકી રાખ્યું નથી. તેણે ખુદ મારીઉપર એક રૂકો લખી, પોતાના ખાસ કાસેદને અત્રે મોકલ્યો હતો, અને તેમાં તમારી તમામ હકીકત—”

ઠીયોડોર—(લગાર ખીજવાઈને) “હા, અને તેમાં મને ખરાબ લાગે એવીરીતે ખુબ મરીમસાલો ભરીને ગેશક લખેલું હશેજ.”

ઝોસરો પાશા—“પણ તમોજ બુઝ્યાછો, કે તમોને ખરાબ લગાડવામાં તે કેતેહ પામ્યો નથી. તેનીતરફથી મોકલવામાં આવેલો કાસેદ આજેજ સવારના અત્રે આવી પુગ્યો હતો, અને તે કાગઝ લાવ્યો હતો, તેમાં તમારા દેખાવ, વગેરેની નેશાનીઓનું એક હુણ્ણુ બ્યાન કર્યામાં આવ્યુંછે. તેઉપરથી ગઈ રાત્રે મારા છુટકારા કરનારને મેં તરતજ પિછાણ્યોછે. વળી તમોએ ગઈ રાત્રે તમારી જે થોડીક હકીકત મને કહી હતી, તેઉપરથી ‘કુમિટઝ’ નામ ધારણ કરનાર કાણુછે, તેનું ‘ખડ’ નામ શુંછે, તે શામાંટિ હાં આવ્યોછે, વગેરે, સર્વે હું તરત પામી ગયો હતો.”

ઠીયોડોર—“ત્યારે, કદાચ, આપ નામદારના સર્વે અધિકારીઓમાં પણ હું ખરેખરો કાણુછું, તે તો જણાઈજ ગયું હશે ?”

ઝોસરો પાશા—“અને સમજો, કે તેમ જણાઈ પણ ગયું હોય, તો તેમાં તમોને શર્માવાળેવું શુંછે ? પણ ખરેખર તો તેમ નથી. ફક્ત મારો ‘સંકેટરી,’ કે જે મારા બધા અધિકારીઓમાં સર્વેથી વધારે વિશ્વાસુછે, તેજ એકલો આ તમામ બાબદથી માહિતગારછે. લે આલો, હવે આપણે તમારીજ બાબદઉપર વાત કર્યે. હું તમારી સર્વે લલી ઉમેદો પાર પાડવાને ખુશીછું. પણ જવાન મદદ, તમારે જાણવું જોઈએ,” અત્રે ઝોસરો પાશાએ

લગાર ગંભીર સાદે કહ્યું, “તમોને ખબર પણ હોવી નેઈએ, કે હું, તરતજ તમોને લશ્કરના એક અમલદારની પદવી આપવા માંગું છું; પણ તે કશુલ કરવાઆગમજ તમારે એક સરત સ્વિકારવી નેઈએ—”

આ સાંભળી ઠીયોડોર, કે જે પેહેલાં આ ખુશ ખબરથી હરખાઈ ગયો હતો, તેનો ચહેરો દેલગીર થઈ ગયો, અને તે ગળગળતે સાદે બોલ્યો, “નામદાર સાહેબ, હું તે બાણું છું, હું ઑડોમન રવાઝથી પુરતો વાંકડે હોવાથી, મને તે ભોગ આપવો પડશે, તે હું આગમજથીજ બાણુતો હતો. હુંકમાં કહું, તો હું બાણું છું, નામવર માલિક, કે સુલતાનની નોકરીમાં નોકરાવા પેહેલાં મારે મારે બાપીકા ધર્મ ત્યાગ કરી, મારે એક મુસલમાન થવું નેઈએ!” આટલું બોલતાં તેનો સાદ શુંગળાવા લાગ્યો.

ખોસરો પાશા—(ઠીયોડોરના ચહેરાતરફ ટીટીટીટીને બોવાપછી) “અને તેમ કરતાં તમોને ઘણુંજ દુઃખ લાગેછે, ખરું કેની? જો એમજ હોય, તો જવાન મર્દ, થોભ, અને વધારે પુખ્ત વિચાર કરવાવગર કુવામાં ભુસકો મારતો ના! પોતાનાં જંગમમાં ખતરો રાખીને ફરનાર કોઈ દિને પણ એક મુનઁદો સેપાહબચ્ચો બનતો નથી. સાંભળો! હું તમારા ઘણાં અહસાનમાં છું, અને તેનો બદલો હું બીજી રીતે વાળી આપી શકું એમ છે. અગરજો તમો તમારા બાપદાદાઓનો મઝહબ ત્યાગ કરવાને આંચકી ખાતા હોય, તો પૈસા લેઓ, હું નાણાંની મોટી રકમ તમોને બખ્શવાને ખુશી છું, કે તેલછ તમો કોઈ દુરદેશાવર નિકળી બચ્ચો કે જ્યાં—”

ઠીયોડોર—(વચ્ચે બોલી ઉઠીને) “નહી! નહી! હું કોઈ પણ ભોગ આપવાને તૈયાર છું—પછી તે ધર્મ પણ હોવ તો શું થયું! તેમ કરવામાં મારી મતલબ એટલીજ છે, કે તેથી કરીને કોઈ દહાડે મને ઑસ્ટ્રિયનોનીસાંમે લડવાની તક મળશે. આ તક મને ખેરાક સુલતાનની નોકરીમાં નોકરાવાથી ઝર મળશે—હું તમારી માંગણી કશુલ રાખું છું!”

ખોસરો પાશા—(લગાર દયાળુ દેલથી) “જવાન મર્દ, એથી વધારે બેહતર તમો કશું કરી શકશો નહીં. તમારા હકમાં ઘણું સખ્ત નુકશાન કર્યામાં આવ્યું છે, તેપણ એવું સખ્ત, કે જેબાએ તમોને કરી ખબર પણ પડી નહશે!”

પોતાની બેઠકઉપરથી કુદકો મારી ઠીયોડોર ઉઠી ઉભો થયો, અને તેનાં મનમાં તરતજ એક વિચારથી ધારતી ઉપજ આવી, અને બોલી ઉઠ્યો, “આહા! શું એમ છે! શું તે ધાતકી અને જનુની બાને મારા લાઇને, તેની વાહાલી મહોરદારને, અને તેઓનાં પુલ બચ્ચાંને, મારા ખુર્ગા કાકા, ભલા પાદરીને—”

ખોસરો પાશા—(તેને હયાંજ બોલતો અટકાવીને) “મારા જવાન દોસ્ત, જે બન્યું છે, તે નહીં બન્યું થનાર નથી, મોટે એટલો ઉરકેરાઈ ના બન! અલ્લાહ એન્સાશી છે, અને તેનો હુકમ કોઈ કદી પણ ફેરવી શકવું નથી.”

જેકે સીરાસદિયરે લાઈસને પોતાના સ્વભાવઉપર કાણુ રાખવાની બલામણુ ટીધી હતી, છતાં તેણે ઘણાં ઉરકેરાઈને કહ્યું, “પણ તેઓની ઝેંઘી, નામવર સાહેબ, જેઓ મારાં ઘણાંજ અતલગનાં વાહાલાં છે, તેઓની કિમતી ઝેંઘીનું કેમ ?”

ખોસરો પાશા—“તેઓ સલામત છે.”

હું કાંઈ તુંને ફર્ક પાડતો નથી. મારી મતલબ તો પ્રકત એ હતી, કે જે બનાવો તારી-પછવાડે બન્યાછે, તેથી તુંને વાકેફ કરવો, અને તું તારાં કુટુંબબાળે કાંઈ પણ રીતે થાય ! ” શકમંદ રહે, તેનાંકસ્તાં બેહતર કે જે વધારે ખરાબ બનાવ બન્યોછે, તેથી તું બાલુકાર

જેકે આ વેળા ઠીયોડોરનો ચેહેરો અર્ધ થઈ ગયેલો હતો, તોયે તે મક્કમ ઠરાવનો અને કરડો દેખાતો હતો. તેણે સીરાસકિયરને કહ્યું, “તમો નામદાર મારીતરફ ઘણીજ ઉદારતા અને માયાથી વર્ત્યાછો. આ ખબર સાંભળવાપછી મને મારી જન્મભૂમીતરફ કાંઈ રીતનો સંબંધ રહ્યો નથી. હવે જે દેશને મેં મારો પોતાનો કરી લીધોછે, તેતરફથી જો અરે પડશે, તો હું લડીશ, અને મરીશ ! હા, અને જો એકવાર આ ધિક્કારભરેલા ઓસ્ત્રિયનોતરફ મારી તલવાર મેં ખેંચી, તો પછી મિયાનને છેલ્લી સલામ ! તે કદીપણ પાછી તેની મિયાનમાં ખોસાવાની નથી ! મારા મુરખ્ખી, મેં હવે મારો ઠરાવ નક્કી કર્યોછે; મારાં વાહાલાઓ, કે જેઓ મારેખાતેર આગળ પામેછે, તેઓનેમાટે હવે હું એકપણ વધુ આસુ ખેરવીશ નહીં. નહીં, બસ મારાં દુઃખનો અહીંજ છેડો આવી ગયોછે ! હવે મને મારા કીનાનોજ વિચાર કરવા દેઓ ! ”

તે ખુદો ટક, કે જે ભારે હેમત ધરાવતો હતો; જે ઘણીક લડાઈઓમાં બહાદુરીથી લડેલો હતો; અને જે હંમેશાં લડાયક ખમીરને ધણો ચાહતો હતો, તેવટીક આ જવાનને આવી છટા અને હેમતથી બોલતો સાંભળી ધણો ખુશ અને અન્યથા થયો, અને તેની-તરફ ટીકીટીકીને જોવા લાગ્યો, સળબડે તેનીસામે ઉભેલા જવાનનું કંઈ જાણે તેને મોટું થતું હોય, એવું જણાયું; તેનો દેખાવ જાણે દૃઢશત ઉપજવેએવો લાગ્યો; અને તેનાં બોલવામાં જાણે ચોક્કસ જાતની સચાઈ હોય, એમ તેને લાગ્યું; યાને તેનો આખો દેખાવજ જાણે ફેરવાઈ ગયો હોય, તેવો શુદ્ધ સીરાસકિયરને તે લાગ્યો. તેને લાગ્યું, કે તે જાણે જવાન ઠીયોડોરને બસ જોયાજ કરે; અને તેને જોઈને તે પોતાને પણ જાણે પાછો જવાન થતો હોય, એમ માનવા લાગ્યો ! કારણકે તે પોતે પણ ઓસ્ત્રિયનોને ખરાં દેલથી ધિક્કારતો હતો; તેને પોતાને પણ તેઓતરફ કડવી અદાવત હતી; અને આ જવાનની તેઓતરફની આવી સખ્ત લાપા સાંભળીને તેની પોતાની રંગેરંગમાંનું શુદ્ધ લોહી ઉકળવા લાગ્યું.

વળી પાછા થોડોક વખત બંધે જણાં ચુપ રહ્યા. આ વેળા પોતાની આંખો ઠીયોડોર લાઈસતરફથી ફેરવીને ખોસરો પાશા કાંઈ ઉંડા વિચારમાં હોય, એમ લાગ્યો, પછી તે જોલ્યો, “મારા જવાન દોરત, આજથી તારૂં ભવિષ્ય મેં મારા હાથમાં લીધુંછે, કારણકે એક નજીવા બનાવે અદલાહે તુંને મારા રસ્તાવચ્ચે ગઈ રાત્રે નાખેલો જણાતો નથી. એમાં કાંઈ ઘણો ઉંડો ભેદછે. આ દુન્યામાં એકજ જણ મને અતિશય વાહાલુંછે, અને ગઈ રાત્રે ઘેર પાછા ફર્યાપછી મેં તેણીને જે સર્વે બનાવ બન્યો હતો, તે કહી સંભળાવ્યો, અને હું કેવી કપ્પઝ હાલતમાં આવી પડ્યો હતો, કેવીરીતે એક ઉદાર દેલના જવાન અન્નણ્યા ખ્રિસ્તીએ મારો બંચાવ કર્યો હતો, વગેરે બધારે મેં તમામ ક્યેફિયત તેણીને કહી, ત્યારે તેણીનું દેલ અહસાનની લાગણીથી ઉભાઈ ગયુંછે, અને જેકે અમારાં દેશનો રવાઝ તો નથી, તોયે ખુદ પોતાને મ્હેરિજ તમારૂં અહસાન માનવાને તેણી ઘણીજ આર્જુમંદછે. એઉપરથીજ તમારી ખાતેરી થશે, કે હું તમારાં ભલાંમાં કેટલો લાભ લઉંછું.”

આપ્રમાણે બોલી ઓસરો પાશા જે તખ્તઉપર બેઠેલો હતો, તેઉપરથી ઉઠ્યો, અને એક શોભિતો મખમલનો પર્દો, કે જેઉપર ભારેભાર કર્ચી ઝાલરો જડેલી હતી, તે ખસાડી જે બારણાઉપર તે ટાંગેલો હતો, તેઉપર ધીમેથી ટેકરા માર્યા. તે સાંભળતાંજ અતિ સુંદર અને કિમતી પુરાકવાળો એક હુશી નોકર હાઝર થયો, અને પોતાના શેઠને ઘણીજ આદાબથી વાંકા વળી નમન કીધું. પાશાએ તેનાં કાનમાં ઘણું ધીમેથી કાંઈ કહ્યું, અને તે સાંભળી નોકરે ફરીથી નમન કીધું. પછી ઓસર પાશાએ ઠીયોડોરનો હાથ પકડીને પુછ્યું, “ત્યારે તમોએ પાકો ઠરાવ કયોછે?”

ઠીયોડોર—(મક્કમપણે) “સર્વે કરારસાથે કબુલ કરું છું.”

ઓસર પાશા—“તમો તમારી સ્વદેશી જગ્યા, તમારા બાપદાદાનો મઝહબ, અને ખુદ તમારું નામવટીક ત્યાગ કરવાને રાઝીછો?”

ફરીથી ઠીયોડોરે આગળનાંજેવાં મક્કમપણાંથી જવાબ આપ્યો, “સર્વે ત્યાગ કરવાને કબુલ કરું છું.”

ઓસર પાશા—“હીક ત્યારે આજથી હું તમોને ‘ઓમર’ નામ આપું છું, અને એ નામશિવાય બીજાં કોઈ પણ નામથી હવે તમે ઓળખાશો નહીં. તમો તે કબુલ કરોછો? તમો અમારી રીતલાંત, અમારા રવાઝો, અમારી દીન, અમારી ધર્મક્રિયા, એ સર્વે કબુલ રાખશો?”

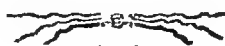
ત્રીજવાર ઠીયોડોરે જરાપણુ અચકાયાવગર કહ્યું, “એ સર્વે હું કબુલ રાખું છું.”

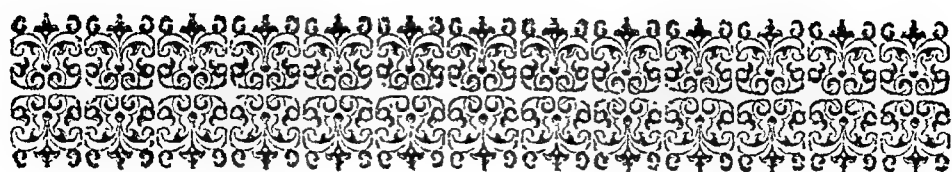
આઉપરથી ખુદા પાશાએ કહ્યું, “હીક, ત્યારે જ્યાં તમોને આ ગુલામ લઈ જાય, ત્યાં એનીપુઠે જાઓ. બેટા, મેં તારેવાસ્તે જે ધારી રાખ્યુંછે, તે સર્વેનેલાયકનો તુછે!”

ઓમર—કારણકે હવે આપણે આપણા જવાન ઠીયોડોર લાડાંસને એજ નામે ઓળખીશું—તરતજ ઘુન્ટણિયે પડ્યો, અને જે હાથ તેનીઆગળ ધરવામાં આવ્યો હતો, તે ચુમ્યો; તેનો પોતાનો હાથ પણ સીરાસકિયરે પોતાના હાથમાં લઈ એક બાપનાજેવી માયાથી દાખ્યો; અને પછી પેલા કાળા ગુલામનીપુઠે તેજ સોનેરી ઝાલરવાળા મખમલના પર્દાવાળા દરવાઝામાં ઉતાવળે ચાલ્યો.

તે ગુલામ આપણા નાયકને એક સાંકડી ચાલમાંથી એક મોટાં દીવાનખાનામાં લઈ ગયો, કે જ્યાંથી તે મેહેલના બીજા ત્રણ બુદાબુદા ભાગોમાં જવાઈ રહાતું હતું. આ દીવાનખાનામાં તેઓ બેઉ જણાશિવાય બીજા કોઈ હાઝર નહતું. ત્યાંથી તે ગુલામ સાંમિની એક બીજી ચાલતરફ ગયો, અને ઓમર પણ તેનીપુઠે ચાલ્યો. આ બીજી ચાલને નોકે એક બારણું હતું, જે તે હુશી ગુલામે ઉઘાડ્યું, અને પછી પાછા હઠી જઈ, ઓમરને તેમાં દાખેલ થવાની એસારત કીધી. ઓમરે તેમુજ્યે કયું, અને પેલા હુશીએ બારણું પાછું બંધ કીધું, અને હવે ઓમરજ ત્યાં એકલો રહ્યો.

ત્યાં એક દેલપઝીર દેખાવ જે તેની નજરે પડ્યો, તેવિધે હવે આપણે આવતાં પ્રકરણમાં જાણીશું.

પ્રકરણ ૬ હું.

બાગે બેહેશ્ત.

એક ઘણાજ મુશોભિત બાગમાં એમરે પોતાને આવી ઉભેલો જોયો. તેમાં તરેહવાર જતના અને રંગના અતિ ખુબસુરત પુલોના ક્યારાઓવચ્ચે નહાના પગરતાઓ ડીઘેલા હતા, કે જેઉપર ચક્રચક્ર કરતી કોડીઓ બિછાવેલી હતી, અને તેથી એવું લાગતું હતું, કે જાણે સંગેમરમરના કટકાઓથી મઢી લીધેલી ઝમીન બનાવેલી હોય, એવી સરસ ત્યાં માણસને હાથની કારીગરી ડીધેલી હતી. સૌથી ઉંચી કોડીના, અને આરસપહાણમાંથી કોતરી કાઢાડેલા ઝખરદસ્ત મોટાં પુલદાનો તરેહવાર જતના પુલો, અથવા ખુશ્બુદાર પાણીથી ભરેલાં ત્યાં જગેજગ હતાં. વળી ત્યાં દેકાણેદેકાણે પુવારાઓમાંથી પાણી ઉડતાં હતાં. આ કારણનેલીધે ત્યાં દેલને ખુશ લાગેએવી ઠંડી અને ખુશ્બુદાર લેહેડી આવતી હતી. ઘણાજ શોભિતાં અને રંગરંગના પિચ્છોવાળાં પક્ષિઓ ત્યાં હતાં, કે જેઓના લાલચટક, ઘેરા જાંબુરા, લીલમનાજેવા લીલા, અતિશય પીળા, કે ગુલછડીજેવા સુદેદ પુલોનાજેવા રંગો આંખે ઉડી વળગતા હતા. વળી ત્યાં તરેહવાર રંગના સંગેમરમરની બેઠકાઉપર સોનેરી પાંજરાઓ મુકેલાં હતાં, તથા ઝાડોની ડાળીઓઉપર ટાંગેલાં હતાં, કે જેમાં બંધ ડીધેલાં પંખેરાઓ પોતાનો સુંદર આવાજ કાઢાડતાં હતાં, ઘણીજ શોભિતી રંગેલી, અને ઝોનાની અણીવાળી લાકડીઓઉપર તરેહવાર જતના પોપટો, મેના, વગેરેને બાનુઓ પોતાનાં ગળાંમાં પેહેરેછે, તેવી ઘણીજ બારીક નકશીની અને સોનારૂપાની ઝીણી સાંકળોથી પગો બાંધીને બેસાડેલાં હતાં. હાંજ વળી માણુમાં અને નારંગીના ઝાડો ફળોથી ઝુમાઇ જતાં હતાં; મીઠી, મોટી, રસીલી દ્રાક્ષોથી માંડવાઓ તો ઝુળાઇ જતા હતા, અને તેઓના લીલા ફંજરજેવા વેળાઓથી આસપાસ સઘળે લીલાંલેહર લાગતી હતી; ક્યે પાણુ ન જોયલાંએવાં મોટાં મેદીનાં ઝાડો હાં જોવામાં આવતાં હતાં; પુશ્કલ માંડવાઓઉપર અતિ ખુશ્બુદાર ગુલાબો ઝુમી જતા હતા. આ સર્વે દેખાવ બાગે બેહેશ્તજેવો લાગતો હતો, તેનીવચ્ચે કોઇ કિમતી અને કવચિત મજેએવાં લાકડાંની નહાની “ટેબલ,” કે જેઉપર તમામ સીપનો મીનો ડીધેલો હતો, તે ગોઠવેલી હતી. આ “ટેબલ”ઉપર સુંદર વાસણો બર્ફથી ઠંડાં ડીધેલાં ઉંચાં શર્ષતોથી ભરીને તેમજ ઉંચી કોડીની રકાબીઓ ઘણાંજ સરસ ફળો ઉપરસુધી ભરીને મુકેલી હતી, વળી ત્યાં કાચના કિમતી વાસણોમાં મીઠાઈમિવો ભરેલો હતો; યાને રહેજ મહોં સમારવાને સઘળું ત્યાં તૈયાર હતું.

આ સર્વે દેખાવનું જ્યાન કરવાની આપણાંમાં શક્તિ નથી! જોકે ઘણાજ સરસ સણગારેલા એક મેહેલમાંથી થઇને હાં આવવાનું હતું, તોયે જેવો તે મેહેલનો ઉંખર જાણાંજો, અને બારણાં તેનીપછવાડે બંધ થયાં ને એમરે આ જગ્યાએ આવી પહોંચ્યો, કે તેને એમજ લાગ્યું, કે તે પરીઓનાં રહેઠાણમાં, ખરેખરાં બેહેશ્તમાં આવી લાગ્યોછે! આ રમણિય બાગનીઆસપાસ ઉંચી દીવાર ભરી લીધેલી હતી, પણ તેઉપર ફળોના અને

પુલોના વેળાઓ એવીતો સરસરીતે ચઢાવ્યામાં આવ્યા હતા, કે કોઈને માણસ પણ ન પડે, કે તે બાગની હદ ક્યાં આવી છે ! ખરેખર તો એમજ લાગતું હતું, કે બાગનો છેડોજ નહતો !

આવા સરસ બાગમાં ઓમર પોતાને આવી લાગેલો જોયો. તેને એમજ લાગ્યું, કે તેને કોઈએ બેહેસ્તમાં લાવી નાખ્યો છે ! પણ જ્યારે તેણે પોતાની નજર ઉંચે કરીને ચક્રચક્રીત આસ્માનતરફ જોયું, ત્યારેજ તેની ખાતેરી થઈ, કે નહીં તે આ દુન્યામાંજ હજી હતો ! થોડાક વખત તો ઓમર ઉંખરઉપરજ ઉભો રહ્યો; તેને કશું લાન રહ્યું નહીં; તે પોતાઉપર પડેલી જઘ્ઘાવટીક થોડાક વખત ભુલી જઈને ખુશીમાં આવી ગયો; તેને જાણે એમ લાગ્યું, કે તે જરાબી હાલશે, કે ખુશહાલીના એક બોલ પણ બોલશે, તો આ સરસ દેખાવ તેની આગળથી એક સવપ્નાપેરે શુભ થઈ જશે; પણ ધીરેધીરે આ દેખાવ ખ્યાલી નહીં, પણ ખરો છે, એવી તેની ખાતેરી થવા લાગી, અને પછી તે ધીમે ડગલે વચ્ચેના પગસ્તાતરફ આગળ વધવા લાગ્યો. ત્યાં તેની નજરે કોઈ પણ આદમ પડ્યું નહીં, તોયે સીરાસકિયરને મ્હોડે જે સુખનો તેણે સાંભળવા હતા, તે હજી તેનાં મગજઉપર તાઝા હતાં, અને તેથી તેણે ચોક્કસ માન્યું, કે આવા એક મોહોમેદન બેહેસ્તખાનામાં બીરાજતી એક પરી પણ ત્યાં હોવીજ નહિયે !

તે આગળ ચાલ્યાજ દીધા; પોતાનીઆસપાસ અધિરાઈથી જોવા લાગ્યો, અને પેહલે તો લગાર ખડીને, પણ પછીથી વધારે હેમતથી તે માડવાઆગળ ચાલ્યો, કે જ્યાં આપાવાનું સર્વે ગોઠવી મુક્યું હતું. જેમજેમ તે આગળ વધતો ગયો, તેમતેમ તેને વધારેને વધારે હેમત પણ આવવા લાગી. હજી પણ તે ત્યાં એકલોજ હતો, તે હવે વધારે હેમતથી ઝાડોની ઘટાઓવચ્ચે નજર દોડાવવા લાગ્યો. આપ્રમાણે અર્ધો કલાક નિકળી ગયો, અને તેને એમ લાગ્યું, કે ત્રીસ “મિનીટો” નેખદલે ફક્ત ત્રીસ “સેકન્ડો” થયાંજ તે બાગમાં આવ્યો હતો, વખત એટલો જલ્દીથી વહી ગયો હતો, કેમકે દર પગલે તેની નજરે કાંઈ નવું નેનવું અને અન્યથાજેવું પડ્યુંજ જતું હતું, કે જે જોઈ આંખોને આનંદ થતો, ને દેહમાં ખુશહાલી પેદા થતી હતી. ત્યાં એવાંતો સરસ પુલો હતાં, કે તેનાં નામોનીવટીક તેને ખખર નહતી; ત્યાં એવાંતો સારાં ફળો હતાં, કે તેવાં ક્રોશિયાના ઓરિટ્રન મોટા અધિકારીઓના મોટા અને શોભિતા બાગોમાં પણ ઉગેલાં નહતાં. પુલદાનો અને તેઓની કારીગરી તથા તેઓઉપરનું ઉત્તમ કોતરકામ સર્વે તેના માલેકનો અચ્છો અને ઉંચો શોખ બતાવતાં હતાં. આ સર્વેવચ્ચે જાણે સ્વપ્નું જોતો હોય, એવીરીતે ઓમર ગળીકુંચીવાળા સ્તાઓમાં, અને ક્યારાઓમાં ફરવા લાગ્યો.

તરતજ તેને કાને ગાયનનો સુંદર આવાજ પડ્યો, તે એટલોતો ધીમો હતો, કે પ્રથમ તો તેણે ધાર્યું, કે તે ફક્ત ખ્યાલી વિચાર હતો, પણ ધીમેધીમે તે આવાજ વધારે પરગરો સાંભળવા લાગ્યો, અને વળી આ નવા બતાવથી દીઠસુગ થઈ, દમ ઉંચો રાખી, તે ધ્યાનથી સાંભળવા લાગ્યો. ઓમરને જણાયું, કે કોઈ મ્હોડેથી ગાતું હતું, અને સાથે વાજું પણ વગાડતું હતું, અને તે બંધના સાથે ભેળાવાથી ઘણુંજ દેહખુશ લાગતું હતું. પ્રથમતો તેને લાગ્યું, કે તે ફક્ત ખ્યાલી તુરંગ હતો; પછી લાગ્યું, કે નહીં, તે ખરેખરો આવાજ હતો; તે કોણતરફથી આવતો હતો, તે પોતે જોઈ શકતો નહતો; તે પુલોના

ક્યારાઓઉપરથી કોઈ અણુદિઃ પરીઓતરફથી આવતો હતો, એમ તેને પછી લાગ્યું. ગાનારાઓના હલક મીઠા હતા; વાંસળીઓના આવાજ ધીમા હતા. તેને માલુમ ન પડતું, કે આવાજો આ બાબુથી આવતા હતા, કે પેલી બાબુથી; તે ઉપરથી આવતા હતા, કે નિચ્ચેથી; તેનું બ્યાનજ નહીં થઈ શક્યેવી રીતે તે આવાજો આવતા હતા.

કેટલો વખત ગાયન ચાલુ રહ્યું, તે ઓમર કહી શક્યો નહીં. તેને પોતાને કશું ભાનજ રહ્યું નહતું. પણ આખરે તે આવાજો દુર જતા ગયા, અને પછી સંભળાતા તદ્દન બંધ થયા. હવે જાણે ખુશ બાબમાંથી બીદાર થયો હોય, એમ ઓમરને લાગ્યું, પણ તે વળી બોજ અન્તયબીમાં ગર્ક થવામાંડે હતું.

વચ્ચોવચમાંના પગરતાઉપરથી ધુરખો નાખીને એક ઔરત તેનાતરફ આવતી હતી, કે જેણીપછવાડે કાળી તથા ગોરી ગુલામડીઓ પણ પોતાના ચેહેરા ધુરખામાં છુપાવીને પછવાડે થોડેક છોટે ચાલતી હતી. જોકે આ ધિક્કારવાળેજ ઢાંકણથી તે બાબુનો ચેહેરો તો તદ્દન ઢાંકાઈ ગયલો હતો, તોયે તેણી જવાન હતી, એમ તો ઓમરની તરત ખાતેરી થઈ, કારણકે તેણીનાં શરીરની કાંતી અતિ સુંદર હતી; તેણીનો હાલચાલ, જોકે ધીમી, શર્માળ, અને બેઠકાણુ હતી, તોયે ઘણી મરોડદાર, અને જવાનીના તોરમાં હતી; તેણીના નાઝુક ધાટના પગોમાં કિમતી કર્ખીભરેલી સપાટો પહેરેલી હતી; તેણીના પગની ઉંઘાડી ઘુંટીઓ એવીતો ઘટમદાર હતી, એવીતો સરસ ગોળ ભરેલી, અને એવીતો સુફેદ હતી, કે તેથી તેણીની ચાલ હલકી, કમાનિયતી, અને નહીં વર્ણવી શકાયએવી મરોડવાળી લાગતી હતી; તો જોકે તેણી ઘણીજ ધીમે અને અચકાઈઅચકાઈને ચાલતી હતી; તેણીનો પુશાક તદ્દન ઉગમણુ દેશતરફનો હતો; તેણીએ ઉપર પેહેરેલો ધાધરો જાંબુરી મખમલનો તથા ઉંચા કર્ખકામથી ભરેલો હતો, અને તેથી તેણીના ખુબસુરત શરીરની કાંતી ખિક્કી નિકળેલી હતી; જેમ યુરોપીયન બાબુઓ પોતાના શરીરને ઘાટ આપવા પટાઓ વગેરેથી કસીને બાંધેછે, તેમ કશું તેણીએ કશું નહતું, છતાં તેણીનાં શરીરનો કુદરતી ધાટજ એવોતો સરસ હતો, કે તેણીને તેવી ખોટી મદદની કશી અગત્યજ નહતી; તેણીનો બીજો પુશાક પણ તેટલોજ ઉંચો, કિમતી, અને શોભિતો હતો; પટાનેબદલે તેણીએ એક શાલ પોતાની કમરે વેંટાળેલી હતી, અને તેને આગળથી એક “બકલ” વડે બાંધી લીધેલી હતી. તે “બકલ” નફર ઝોનાનું, અને અતિશય ઉમદા ફારીગરીનું બનાવેલું હતું, અને તેનીઉપર બે મોટાં કદના કિમતી ઝવાહેરો મઢેલાં હતાં, કે જેવાં ઓમરે પોતાની આખી ઝેંઢગીમાં કદી પણ જોયાં નહતાં; તેણીનું સરવાળ મોટું અને ઉગમણુ દેશતરફની ઢપનું હતું; તેનો આકાર એક “બહુન”જેવો હતો, પણ તેથી તેણીની હાલચાલમાં કશી ચડચણુ પડેએવો નહતો, વળી તે તેણીને શોભિતો લાગતો હતો. આ સરવાળને ઘુંટીઓનીવચ્ચેથી બંધ ડીધેલું હતું, કે જેથી તેણીની ઘુંટીઓનો થોડોક લાગ આપણે આગળ જણાવી ગયાછે, તેમ ઉંઘાડો રહેલો હતો, કારણકે તેણીએ કશાં મુઝાં પેહેરેલાં નહતાં. વળી ઉપરના ઝબ્લાની બોયો ટ્રાણીની સહેજ નિચ્ચેસુધી હોવાથી, તેણીના હાથો ઉંઘાડા દેખાતા હતા, કે જે શુદ્ધ સુફેદ, તદ્દન ડાઘકુદ્રવગરના અને ઘણા સરસ હતા. તેઉપર ઘણીજ કિમતી પોહોંચીઓ પેહેરેલી હતી. એક હાથે તેણીએ પોતાનો ધુરખો પકડેલો હતો, કે જેમ કરવાથી તેણીનાં

નાઝુક અણિયાળાં આંગળાંઓ દેખાતાં હતાં. તેણીનાં નખોઉપર મેંદીના લાલ રંગ ચઢાવેલો હતો, અને તેઓના આકાર બદામનાજેવો હતો. બીજા હાથમાં તેણીએ થોડાંક ઝુલોનો ઝુમખો પકડેલો હતો. હુંકમાં, આ બાનુ દરેકરીતે બેહેસ્તની પરીભરણ હતી!

તેણી ધીમેધીમે, મરોડદાર ચાલથી, અને બાજુ શર્માતી હોય, તેવીરીતે આગળ ચાલી આવતી હતી. આ વેળા ઓમરનું ધ્યાન તો હજી પેલાં ગાયનતરણ બેચાયણું હતું. પણ તેણીને ઘણીજ નઝદીક આવેલી જોઈ, તેને મર્દતરીકની પોતાની ફર્ક યાદ આવી. તે તરતજ આગળ દોડી ગયો, (બુઆ ચિત્ત ડ બુ) માથાઉપરથી પોતાની ટોપી માનથી ઉતારી, અને આવી એક નવજવાન બાનુને જોતાંજ પોતાનાં એક ઘુંટણઉપર પડ્યો. આ જોઈ, તેણીના ધુજતા હાથોમાંથી ઝુલો ઝમીનઉપર પડ્યાં; તેણીએ ધીરથી પોતાનો ધુરખો ઉંચક્યો, અને ઘણાજ મધુર પણ શર્માળ આવાજે કહ્યું, “મારા બાપ-કરતાં પણ વાહાલા કાકાને જગ્ગી ફેચોના હાથોમાંથી જોડાવનારનું અહસાન ખરાં દેવથી માનવાને હું છાં આવી છું.”

આ સાંભળી એક “મિનીટ” સુધી તો ઓમર કંથો પણ જવાબ દઈ શક્યો નહીં. તે આશા તો રાખતોજ હતો, કે તે બાનુ ખુબસુરત તો હોવીજ જોઈએ, પણ જ્યારે તેણીએ પોતાનો ધુરખો ઉંચકીને પોતાનો અતિ ખુબસુરત ચેહેરો દેખાડ્યો, ત્યારેતો ઓમરની અક્ષ ધ્રુમ થઈ ગઈ! તેણે કહી પણ આવો ચેહેરો જોવાની આશા રાખી નહતી! તેણીનાં કાળાં, ભરેલાં, અને ચળકતા બાલોનાં ઝુદશંચિાઉપર એક ફેંટો વિરાજેલો હતો, કે જેઉપર ‘મોતીચોનું’ વણત કીધેલું હતું, અને તેઉપર કિમતી ઝવાહેરો મઢી લીધેલાં હતાં, તથા વચ્ચેવચ્ચમાં સોનાનો *અર્ધ-ચાંદનો એક આકાર હતો, પેલા ચિત્કારવાળેજ ધુરખાને તદ્દન ખસેડી નાખવાથી, બાજુ કોતરી કાઢાડેલી હોય, એવી તેણીની રોનકદાર લાંબી ગર્દન ખુદી દેખાતી હતી. ચેહેરાની આમડીનો રંગ ઘણાજ સુદેદ, અને એવોતો સફાઈદાર હતો, કે-તેઉપરથી આ સોલ વર્ષની બાનુની કુમારી હાલતની તાઝગી જણાઈ આવતી હતી. જોકે તેણીના ગાલોઉપર સ્થેજ કુદ્રતી રતાસ હતો, છતાં હમણાં શર્મનેમારે તે વધારે લાલ દેખાતા હતા. તેણી પોતાની કાળી મહોટી આંખો ઝમીનતરફ રાખીને ઉભેલી હતી, કે જેથી તેણીના લાંબા, કાળાં ભમ્મરજેવાં પાપણો તેણીના ગાલોઉપર પડતાં હતાં. હિંગળાજેવા લાલ હોઠો જરા હસ્તા ઉઘડેલા હતાં, અને તેમાંથી મોતીના દાણાજેવી સુદેદ કળીબંધ દાંતની હારો દેખાતી હતી. તેણીનો ચેહેરો નાઝુક પણ શોહામણો હતો. ઓમરે પોતાની આખી ઝેંદગીમાં આવી ખુબસુરત પરીજેવી બાનુને કેયે પણ જોઈ નહતી!

પોતાના પગોઆગળ ઓમરને ઘુંટણિયે પડેલો જોઈ, તેણી બોલી, “ઉઠો, તમારે મારીઆગળ ઘુંટણઉપર પડવું નહીં જોઈએ! જો આપણા બેમાંથી કોઈએ પણ પડવું હોય, તો તે મારેજો, કે જેના વાહાલા ખેસીને ઝુદમજસ્તી અને અપમાનમાંથી તમોએ બહાદુરીથી બચાવ્યાછે.”

તેણીનું આ બોલવુંજ દેલને એક મધુર ગાયનસમાન હતું, અને બાજુ તેણીનાં મોંમાંથી નિકળતો દમ આસપાસની હવામાં વધુ ખુશ્ખુ ફેળાવતો હતો. તરતજ ઓમર

ઉઠી ઉભો થયો, અને તેણે એક મદનેછાજતા આવાઝ અને ઢપે જવાબ આપ્યો, “બાતુ, આપના કાકાજેવા એક ઉંચી પદવીના અમલદારની સેવા બળવવી, એમાં હું ખરી મગરૂરી માનું છું. મારી કોંઠગીની સૌથી સુખીમાં સુખી. અને મધુરમાં મધુર ઘડી આ છે, કે જે વેળા તમોજેવાં એક બાતુ મારો ઉપકાર માનોછો !”

તારીફના આ શબ્દો સાંભળી, તે બાતુ આગળકરતાં પણ વધારે શર્માઈને લાલ થઈ, અને બોલી, “મારા કાકાની ખરેખર તમોજે એક ઘણી મોટી સેવા બળવવી છે. અગરજો તેમ નહીં હોતે, તો મારા દેશના સખ્ત સ્વાઝનીવિરુદ્ધ મને તમારું અહસાન માનવા દેવામાંટે તમારી મુલાકાત લેવા દેવાની, તમારીસાથે છુટથી ગોઠતેશુ કરવાની, અને તે પણ ખુરખાવગર, તેવણુ કદી પણ રઝા આપતે નહીં. તમો સીરાસકિયરની દોસ્તી અત્યારઆગમજની મેળવી ચુક્યાછો, પણ તેવણુની ભત્રીજનો તમોતરફનો સારો વિચાર, જોડે તે ગમેજેવો નજીવો હોય, તોયે ખરાં દેલનોછે, જોકે એવણુ મારા કાકાછે, છતાં મને તેવણુની ભત્રીજ કહો, કે ગમેતો તેવણુની કડી લીધેલી દીકરી—સલિમા કહો, બંધે એકસર-ખુંજછે.”

ખુશીથી ઉભાઈ જતાં દેલે ઓમર બોલ્યો, “ખુખસુરત સલિમા ! આજથી તમારું નામ હું મારી બંદગીમાં બોલીશ; તમારો એહેરો મારાં મગજઉપર કોતરાઈ રહેશે, અને તે જ્યારે મને યાદ આવશે, ત્યારે જે નૌકરીમાં હું જોડાયોછું, તેમાં વધારે આગળ વધવામાંટે મને ઉલટ આપશે.”

થોડીકવાર થોળીને સલિમા બોલી, “તમોને અત્રે હાજેરી આપવા દેવામાં આવીછે, તેઉપરથીજ જણાયછે, કે તમોતરફ મારા કાકાનો કેટલો બધો ખ્યારછે, અને હું ધારું છું, કે હવેથી તમો તમારી તલવાર સુલતાનની નૌકરીમાં ખેંચનારછો ?”

ઓમર—“અગરજો સીરાસકિયરનીહજુરમાં કચુલાત આપતીવેળા મારાં દેલમાં જરા પણ આનાકાની અને દગદગો રહ્યો હોય, તો તે તમોજેવાં બાતુનાં મ્હોંથી મારે-વિષેની કાળજી સાંભળીને એકદમ દુર થયાંછે. હા—હું સુલતાનની નૌકરીમાં હવે જોડાનાર-છું ! આપદાદાનો મઝહુબ અને મુલક, બંધે મેં આજથી તજ્યાંછે, અને ખુખસુરત બાતુ સલિમા તમોસાથે ઓમરનાં નામથી હાલ હું વાત કરું છું !”

ઓસરો પાશાની ભત્રીજી આવા એક અતિ ખુખસુરત, મરોડદાર કદના જવાનતરફ ખીદરકાર રહે એમ તો બનેજ ક્યાંથી ? તેની દેલ જીની લેએવી અદબઆદા, અને તેનો મીઠા પણ મદાંગીલયો આવાઝ તે નવજવાન બાતુઉપર અસર ન કરે, એમ તો બનેજ ક્યાંથી ? વળી તેની કાળી ચળકતી આંખો જે તેણીનીતરફ ટીકાઈ રહેલી હતી, તેથી શું તેણી અબાણી હતી ? ના, તેણી સારીપેઠે જાણતી હતી, કે જવાન ઓમરના હૈયાંઉપર તેણીએ પોતાનો છાપ માર્યો હતો ! તેણી સારીરીતે જાણતી હતી, કે તેણીના કાકાએ જે જવાનને પોતાની મેહરબાનીતજે લીધોછે, જેણે પોતાનો ખિસ્તી ધર્મ ત્યાગ કરી એસ્લામી ધર્મ અખતિયાર કર્યોછે, તે હવેપછી પોતાનો કડી લીધેલા દેશતરફ કેટલો ઈમાનદાર નિવડશે, તેલ્લામાંટે જ્યારે ઓમરે ઘણા જુસ્સાથી અને ખરાં દેલથી પોતાનો ધર્મ અને દેશ

ત્યાગ કીધેલો ઝાઢેર કર્યો, ત્યારે સલિમાનાં દેલમાં ખુશહાલીની ભારે લાગણી પૈદા થઈ; તેણીની હંમેશની નર્મ માયાળુ આંખોમાં ઉલટ અને જુસ્સો ચળકવા લાગ્યો; નિમકહલાલી, અભયખી, અને મુહબતની સર્વે લાગણીઓ જે તેનાં મ્હોંઉપર પ્રકાશી નિકળી હતી, તે ખરેખરીરીતે જ્ઞેતાં, તો તેણીનાં દેલનીજ લાગણીનો પડછાયો હતો. પણ પછી જાણે તેણીની આંખોમાં કાંઈ તેલેસ્મ હોય, અને તેથી તેનું દેલ તેણીનીતરફ ખેંચાતું હતું, એમ તેને લાગ્યું. તેણી પણ જાણે પોતાના પ્યારની નબળાઈ દેખાડવાથી શર્માતી હોય, એવીરીતે નિચ્ચે નજર રાખીને ચુપ બિલી. જોકે તેણી આરીતે ચુપ બિલી હતી, છતાં તેણીનાં દેલમાં શું થતું હતું, તે તેણીની આંખો અને ચહેરો કહી આપતાં હતાં, અને ઝોમર તે સમજી ગયો; અને તેનું દેલ અંદરખાનેથી ધડકવા લાગ્યું, અને તેથી હેમત પકડીને તે પાછો ઘુંટણિયે પડ્યો, અને ધીમે સાદે બોલ્યો, “ખુબસુરત સલિમા, મને માર કર! હું અર્જ કરું છું, કે તું મને માફ કર!—પણ કેહે, કે જો આ હાથથી હું મારી તલવારવડે નામદારી મેળવું, તો કોઈ દહાડો એવો પણ આવે ખરો, કે તારો હાથ મેળવવાની ઉમેદ રાખું?”

આ સાંભળી શર્મનેમારે કહ્યો, કે પ્યારના જુસ્સાનેલીધે જવાન સલિમાનાં મ્હોંકાં-ઉપર લાલ રંગ ચઢી આવ્યો, અને પોતાની આંખો ઝમીનતરફજ નિચ્ચે રાખીને તેણી બોલી, “ઝોમર, શું તમે જાણતા નથી, કે મારા કાકાનો તમારીઉપર કેવો મઝબુત પ્યાર બેઠોછે તે? જો તેમ નહીં હોતે, તો તેવણું મને આરીતે તમારી મુલાકાત લેવા પણ દેતે?”

આ બોલોથી ઝોમરને લાગ્યું, કે તેણીના મીઠા, સુંદર હલકથી જાણે તેનીઆસ-પાસની હવામાં પ્યારની ખુસ્મુજ પંથરાઈ ગઈ હતી! તેનાં દેલમાં જે પ્યારનો આતશ સળગ્યો હતો, તે હવે તેને વધારે આશાવાંત બનાવા લાગ્યો! હવે બધું તેને સાફજ દેખાવા લાગ્યું!

જાણે હજી પણ તે સ્વપ્નજ જ્ઞેતો હોય, અને આ જે તે સાંભળેછે, તે ન માન્યાંમાં આવેએવુંછે, એમ તેને લાગ્યું. પછી તે બોલ્યો, “ત્યારે શું મને તારો હાથ મેળવવાની ઉમેદછે? શું મારાજેવા એક મેસ્કીન અને ન જણાયલા પુરૂષને, એ ખુબસુરત બાનુ, તું તારા પ્યારથી નવાઝશે? અરે, મેં જે સર્વે ખમ્યુંછે, તેનો આ ખરેખરો એક પદલોછે, તે સર્વે ખમેલાં દુઃખો હવે કુચ્છ બિસાદમાં નથી!” પણ આટલું બોલતા તેને તેના દેશનિકાળ થયેલાં અને હાડમારી ભોગવી ચુકેલાં વાહાલાં ખેસીઆ યાદ આવ્યાં, અને તેનો ચહેરો પાછો દેલગીર થઈ ગયો.

આ જોઈ સલિમાને તેની ધણીજ દયા આવી, અને પોતાની મર્જી હોય, કે ન હોય છતાં તેણીએ પોતાનો હાથ લંબાવ્યો, એવી મતલબથી કે પોતાનીસાંમે ઘુંટણિયે પડેલા તે જવાનને પાછો ઉભો કરે. પછી તેણી બોલી, “ત્યારે, શું તમોઉપર ધણોજ અઝાબ પડ્યોછે?”

તે જવાને તે નર્મ સુફેદ હાથ પોતાના હાથોમાં લઈ તેપર ખુસા લીધા અને ઉઠી ઉભો થયો, અને બોલ્યો, “તમારા આ માયાળુ શબ્દોનેમોટે, વાહાલી બાનુ, ખુદા તમારું ભણું કરજો! હા, મેં ઘણું, ઘણુંજ ખમ્યુંછે! મારી પોતાનીઉપર સખ્ત ઝુલમાત ગુન્યો નથી, પણ મારાં નજીદકના ખેસીઆ, કે જેઓ મારાં વાહાલાં ખેસીઆછે, તેઓઉપર

પણ મારેલીધે પુષ્કળ દુઃખ આવી પડ્યું છે ! હંમણું થોડીજ વારચગાઉ, બાતુ, તમારા નામવર ખેસીને ખુદ મ્હેડે જે હકીકત મેં સાંભળી છે, તેથી મારું દેલ ફાટી જાય છે ! અને સાથે તેઓઉપર ગુદમાત ગુજરનારાઓઉપર સખ્ત થાય છે ! પણ હવે મને એમ લાગે છે, કે એક ફરેશતાનો હાથ મને મદદ આપે છે ! અને તેની અસર મારીઉપર થતી મને લાગે છે, તે અસર આ તારી મીડી અશ્મોમાંથી થાય છે ! ”

લાગણીસાથના આ શબ્દો સાંભળી નર્મ હૈયાંની સલિમાની આંખોમાંથી ટપકટપક આંસુઓ ખરવા લાગ્યાં; તેણી બોલી, “ હવે તમે જાઓ. ઓમર, મને છોડી જાઓ. આપણને હવે પાછાં મળવાની ઉમેદ, આંસુથી—પણ, આહ, ” જરાવધારે જુસ્સાથી “ મને કાંઈ એવી અસરત થાય છે, કે આપણે ઘણાંજ જલ્દીથી પાછાં મળીશું ! ઘણાં, ઘણાંજ જલ્દી ! બહાદુર ઓમર, મને દેલમાં એમ લાગે છે, કે તમે નામદારીનાં મધે-દાનમાં ઘણા જલ્દી નામ કાઢાડશો ! અને હંમણું જોકે તમે ઘણાં મેસ્કીન છો, ને તમારું નામ અધારામાં છે, છતાં તમારી બાલુમાં લટકતી આ તલવાર તમારું નામ ભવિષ્યમાં નામવર કરશે ! જાઓ, ઓમર, જાઓ, ખુદા તમારો નેગાહબાન થાઓ ! ”

આટલું બોલીને, પોતાની મુલાકાત ટુંકી કરવાની મતલબથી નહીં, પણ પોતાને જે લાગતું હતું, તે છુપાવવાની મતલબથી સલિમાએ તરત પોતાનો જુરખો ચોંદરાઉપર ઢાંકી દીધો; અને બીજીજ પળે તેણી ઓમરઆગળથી ચાલી ગઈ. ખરેખર પુછે, તો તેણીએ તેને પોતાની મુહબતનો થોડો ઘણો કાલ આપ્યો હતો !

તેણીના ગયાપછી ઓમરે વાંકા વળી, જે કુલો તેણીના હાથમાંથી ત્યાં પડ્યાં હતાં, તે ઉંચકી લીધાં; પોતાના હોઠાસાથે દાખ્યાં ! અને પછી પોતાની છાતીઆગળ મુક્યાં ! બાગમાંથી મેહેલતરફ સુંદર ઝાડોથીભરેલા રસ્તાને છેક નાકે ઉભી રહી, સલિમાએ પોતાનો સુફેદ રૂમાલ પ્યારથી ઓમરતરફ હળાવ્યો, અને પછી તરતજ પોતાની ગુલામડીઓની ટોળકીસાથે તેણી ત્યાંથી ગુમ થઈ ગઈ !

ઓમર, કે જેતું દેલ આ વખતે ખુશીથી બાગબાગ થતું હતું, તે પણ જે રસ્તે પોતે આવ્યો હતો, તે રસ્તે પાછો મેહેલના દરવાજાઆગળ આવી પહોંચ્યો.

ત્યાં પેલોજ હખ્શી ગુલામ હાજર હતો. તેણે બારણું ઉંઘાડ્યું, અને કાંઈ પણ બાલ્યા-વગર ગુપચુપ ઓમરને પાછો સીરાસકિયરનીહજુરમાં લઈ ગયો. ત્યાં તેની અને ઓમરે પાશાનીવચ્ચે શું બન્યું, તે વર્ણવાની હાલ કશી અર નથી. તે વાંચનાર, તું તેને વખતે જાણશે. હાલતો એટલુંજ કહેવું બસ થશે, કે ઓમરે વઝીરથી રજા લીધી, અને ભવિષ્યનેમાટે ઉમેદભર દેલે, ખુશ ચોંદરાસાથે પોતાને મકાને પાછો ફર્યો.

પ્રકરણ ૭ મું.

વાંધાવાળું પ્રગણું.

દેહલા બનાવપછી ત્રણ વર્ષો વહી ગયાં હતાં. ૧૮૨૩ નાં સાલના જુન મહિનાની અધ-
વચનો વખત હતો, કે જ્યારે એક ટર્કિશ રીજમીટ નૌવિ શેહેરમાં દમામસાથે દાખલ
થતી હતી, કે જ્યાં તે હાલ તરત પોતાનું મુકામ કરવાની હતી. આચ્છેજ શેહેરમાં ત્રણ
વર્ષોઅગાઉ, નાસી આવેલા ડીયોડોર લાટોસે ઑસ્ત્રિયન ડ્રેગુનોથી છટકી જઈને આસરે
લીધો હતો. તે આપણે અહાદુર હમણાં ક્યાં હતો? વાંચનારને તે હવે તરત જણાવીશું.

સવારનું પહર હતું, કે જ્યારે ભપકાબંધ પુશાકવાળું અને પુરતાં હથિયારોથી સજ
થયેલું એક પાયદલ લશ્કર, આપણે ઉપર વાંચ્યું છે તેમ, ટર્કિશ ક્રોશિયાનાં આ શેહેરમાં
આવી પહોંચ્યું હતું. લશ્કરને ભેટવાને આખી રૈયત અહાર પડી હતી. તે તેને પ્રશસ્તાલીના
પોકારોથી આવકાર દેતી હતી. વળી તેના વડા અમલદારને લાયક આવકાર દેવાને ત્યાંના
સત્તાવાળાઓ પણ હાઝરે થયા હતા. પણ આ ભક્તિભાવ કાંઈ તે લશ્કરના કરનલતરીકે,
યા ઉંચ પદવીના *બ્રેતરીકે તેનીતરફ દેખાડવામાં આવતો નહતો, પણ તેણે અત્યારઆગમજ
પોતાનાં કુવતથી જે નામ આસકારા કર્યું હતું, અને જે કીર્તિ હજી એક જવાન્યાંછતાં
તેણે મેળવી હતી, અને તેમ કરીને જે ઉંચી પદવીએ હમણાં તે હતો, તેપર ચઢ્યો હતો,
તેતરફ પોતાનો ખરાં દેલનો પ્રેમ દેખાડવાને આ સર્વે ગડબડ હતી. હજીતો આ રીજ-
મીટના કરનલની ઉમર ફકત ત્રેવીસ વર્ષોની હતી, અને તેનું નામ ઓમર હતું !

ટર્કિશ લશ્કરમાં જેમ ધારો હતો, તેમ આ રીજમીટ પણ ત્રણ પલટણોની બનેલી
હતી. તેમાં ખાસા ૩,૦૦૦ લડાયક સેપાહો હતા. વળી તેનીસાથે એક નહાતું તોપખાતું
પણ હતું, કે જેમાં ચાર તોપો હતી. હવે વાંચનારે જાણ્યું હશે, કે નૌવિજેવાં શેહેરની નહાની
વસ્તીમાં લોકોએ ખંડ ઉઠાવ્યું હોય, તો આટલાં મોટાં લશ્કરની કાંઈ ત્યાં ઝર હોયજ
નહીં, પણ તે તો પ્રકત સરહદઉપરની ચઢાઈનેમાટે તેના લશ્કરી સરંબમસાથે રવાના કર્યામાં
આન્યું હતું.

હવે આપણે તેનો થોડોક ખોલાસો કરીશું. ઑસ્ત્રિયન ક્રોશિયાના બાને જે કીના-
ભરેલો પયેધામ ડીયોડોર લાટોસનેમાટે સીરાસકિયર ખોસરો પાશાઉપર મોકલ્યો હતો,
તેના કશો પણ જવાબ તે ભલા ઉમરાવે પાછો વાળવાનું દરોસ્ત જોયું નહતું. એથી બાનને
મનમાં માહું લાગ્યું, અને તેણે જાણ્યું, કે ટર્કિશ વઝીર એમ કરીને તેનાતરફ દેખાઈતો
દેમાગભરેલો તિરસ્કાર દેખાડ્યો હતો. એક તો બાનને સુલતાનની આખી રૈયતસાંમે અવ-
લધીજ કુદર્તી ક્રોધ હતો, અને તેમાં વળી પોતે જાતે ધણો કીનાખાઝ સ્વભાવનો હોવાથી,
તેનો ગુસ્સો ટર્કિશોસાંમે ધણોજ ઉસ્કેરાયો. આપણે આગળ જાણ્યું છે, તેમ ઑસ્ત્રિયન અને
ટર્કિશ ક્રોશિયાવચ્ચે પોતપોતાની સરહદની એક “લાઈન” ભરી લીધેલી હતી, છતાં બાને

તે સરહદ જાણે અબજાણપણાંમાં ઝોળંગી જતા હોય, તેવીરીતે સામી બાબુનાં ખેતરોમાં ધુસી જવાને પોતાનાં લશ્કરના થોડાક સેપાહોને ઉસ્કેર્યા. આગમજથી ખરાબ વિચાર બાંધી ખેડેલા ખાનજેવા એક આદમીનેમાટે તેમ કરવામાં અડચણજેવું કાંઈ રહ્યું નહીં. તેણે તો કોઈ પણ રીતે કીનો લેવો, એટલે આ બહાનું તેને હીક મળી ગયું. ટર્કિશ કોશિયા અને ઑસ્ટ્રિયન કોશિયાવચ્ચે સેવ નામની નદી વેહેછે. પણ તે નદીથી સ્હેજ દુર ક્લાકુસનાં ગામડાંસુધી ઝમીનનો એક ટુકડો લંબાયલોછે, કે જે ગામડું ઑટોમન રાજ્યને હસતક હતું. ખાને ૭૬ લીધી, કે ૫૩ત નદીસુધીજ ટર્કીની હદછે, અને તેટલામાટે ક્લાકુસનું ગામડું તેનાં પ્રગણાંની હદમાં, અને તેનાં રાજ્યની હકુમત તથેછે. ઑસનિયા અને ટર્કિશ કોશિયાનાં સામટાં પ્રગણાંઓનો તે વેળાનો હકિમ એક સાન્ડળક બે નામનો હતો, કે જેણે પોતાની જવાનીના વખતમાં પોતાના ધણી સુલતાનની ધણી અચ્છી સેવા બળવી હતી, પણ હમણાં યુદ્ધ થઈ જવાથી, તેને પોતાનો આગળો જુસ્સો ખોલી દીધો હતો. એટલામાટે જ્યારે ખાને પોતાની ખીઅદથી ધણી હદસુધી ચલાવી, અને ક્લાકુસનાં ગામમાં એક લશ્કરી મજબુત ટુકડીવટીક મોકલી આપી તેના કખ્જો પોતે લેવાની હેમત કીધી, છતાં સાન્ડળક બે તેનીસાંમે થયો નહીં. ખાનના ધાતકી ઑસ્ટ્રિયન સેપાહોએ તે કમનસીબ પ્રગણાંને તદ્દન વચેરાન કરી નાખ્યું, અને તેથી ધારતી ખાઇને છુટાપલા, હાડમાર થયેલા, અને સર્વેરીતે પાયમાલ થયેલા ટર્કિશ ખેડુતો નાસેપાસ થઈ નાંવિ ગામમાં નાસી આવ્યા, આઉપરથી ઑસ્ટ્રિયાની રાજધાની વિયેનાખાતેના સુલતાનના એલચીએ વાંધાઓ ઉઠાવ્યા, પણ લુચ્છાં અને કાવાદાવાવાળાં ઑસ્ટ્રિયન રાજ્યે તે સરહદનેલગતા નકશાઓ, આગળ થયેલા કૌલકરારો, વગેરે તપાસવાને મસે વખત ગાળી કાઢાડવા માંડ્યો. તેઓ એમ સમજવા લાગ્યા, કે એમ વખત જતે આ વાત દબાઈ જશે, અને આ પચાવી પાડેલું ગામ ઑસ્ટ્રિયન કોશિયાની સાથે જોડાઈ જશે. પણ આપણો ઝોમર બે છેલ્લાં ત્રણ વર્ષો થયાં કાંઈ બહાનું ઑસ્ટ્રિયાનાં રાજ્યસાંમે થવાનું શોધ્યાજ કરતો હતો, પણ તે તેને મળ્યું નહતું, તેને હવે આ હીક તક હાથ આવી ગઈ. તેણે પોતાના મુરખી અને દોસ્ત જોસરો પાશાને આ વાતથી વાકિફ કર્યો, અને તે યુદ્ધ સીરાસકિયરે પોતાના જવાન સરદારની અર્જ કબુલ કીધી. આગળી સારી સેવાઓનેમાટે જોકે યુદ્ધ સાન્ડળક બેને તેના હાલના હોદ્દાઉપર ટર્કિશ કોશિયાખાતે ચાલુજ રાખ્યામાં આવ્યો, છતાં આ હકિમથી તદ્દન અસાહેદ રહીનેજ આ બાબતમાં પગલાં ભરવામાટે ઝોમરને સંપૂર્ણ સત્તાસાથે ત્યાં આ વાંધાવાળી જગ્યાએ તેની રીજમીટસાથે મોકલી આપવામાં આવ્યો.

આ કારણનેલીધે આપણે આગળ જાણ્યુંછે, તેમ ઝોમર બે પોતાના ૩,૦૦૦ સેપાહોનાં બહાદુર લશ્કરસાથે, તથા તોપખાનાની એક ટુકડીસાથે નાંવિ શેહેરમાં આવી લાગ્યો હતો. આ નાંવિ શેહેર પણ નદીનાં કાંઠાઉપરજ વાંધામાં પડેલી જગ્યાનીસાંમેજ આવેલું હતું, અને હજી પણ ઑસ્ટ્રિયન કોશિયામાં તે વાંધાવાળી જગ્યા એક ફાંચડીપેટ આવેલીછે. જેવી નાંવિખાતે ખજર ફેળાઈ, કે જાણીતો ઝોમર બે આ વાંધાનો નિકાળ કરવામાટે આવેછે, કે રૈયતનાં લોકોની ખુશહાલી અને આશાનો પાર રહ્યો નહીં. કારણકે લોકોને સારીરવેસે ખજર હતી, કે ઝોમર બે કાગઝોથી વાંધાઓ ઉઠાવ્યા કરે અને ફાંકટનો પત્ર વ્યવહાર ચલાવીને વખત યુમાવેએવો રાખસ નહતો, પણ પોતાની તલવારને ઝોરે “એક ચણાંની

બે ફૂટ તરત કરી દે તેમાંનો આસામી હતો. પોતાનાં લશ્કરને મોખરે, ઉડતી ધગગ્યા અને વાળનાં સરોદોસાથે જ્યારે નૌવિ શહેરમાં દાખલ થયો, ત્યારે તેને હુરરેરનાં ગંભીર પોકારોથી વધાવી લીધામાં આવ્યો, અને તેના ખુબસુરત ઘોડાનીઆસપાસ ફલાફુસ પ્રગળામાંથી પાયમાલ થઈને નાસી આવેલાં લોકો ફરી વળ્યાં, અને તેઓનો ખંચાવ કરવાને અને દુઃખમાંથી છોડવવાને કાકલુદી કરવા લાગ્યાં; પોતાની માલમિલકત અને મકાનો પાછાં મેળવી આપવાને અર્જ કરવા લાગ્યાં; એટલુંજ નહીં, પણ તે કર્પિણ ઓસ્ટ્રિયન પીઠારાઓ ઉપર કીનો લેવાના કાલાવાલા કરવા લાગ્યાં.

પણ હમણાં જ્યારે પોતાનાં લશ્કરને મોખરે નૌવિ શહેરમાં દાખલ થતો હતો, ત્યારે ઓમરનાં મનમાં શું વિચારો આવતા હતા? ફક્ત ત્રણ વર્ષોઅગાઉ તે આગ્રજ જગ્યાએ નાસી આવેલો એક મેસ્કીન હતો; તેને પકડી આપનારને કે તેને મારીને તેનું ઘડ લાવી આપનારને એનામ આહરે કર્યામાં આવ્યું હતું; તે તેજ ધર્મશાળાઆગળ ઉતર્યો, કે જ્યાં તે પ્રથમ આવી ઉતર્યો હતો, અને ત્યાંજ હમણાં લોકો તેને માન આપવાને એકઠું થયેલું હતું; તે વેળાએ તે ભવિષ્યનેમોટે ઘણો અચોક્કસ હતો; પણ હમણાંતો તેની કીર્તિ સાંભે આવી ઉભેલી હતી. તેને પદવી દર પદવી ચઢાવ્યામાં આવ્યો હતો, અને હાલમાં તે એક ઉંચા લશ્કરી હોદ્દાઉપર હતો, અને હજી પણ વધારે આગળ વધવાની તેને હમેદ હતી; તેને ઘેની અમીરી પદવી મળી હતી, અને હવેયછી તે જો કોઈ મહાભારત કામ બળવે, તો તેને *પાશાની અતિ માનવંત પદવીએ ચઢાવવામાં આવે, એ ચોક્કસ હતું. તે વખતે તેની હાલત કેવી હતી! હમણાં તેની આગળ વધવાની આશા કેવી હતી! ત્રણ વર્ષોઆગળના નાસી આવેલા અને ન જણાયલા કીયોડોર લાટોસ, અને હમણાંના અમીર ઓમર એવચ્ચે કેટલો યથો તફાવત?

પણ શું આ ખુશહાલીભરેલા વિચારોમાં કાંઈ દુઃખી વિચારો તેને ન આવતા હતા? શું તેનાં સુખના પેયાલામાં દુઃખનો એક કોરો ભેળાયલો નહતો? હા, પોતાનાં દુઃખી અને દેશનિકાષ થયેલાં વાહાલાંઓને તે હરદમ યાદ કર્યો કરતો હતો! જોકે તેનો સ્વ-લાલ કીનાઆજ નહતો, તેથીઉલટું તેનું દેલ હાતેમ અને ખવાસ દયાળું હતાં, છતાં ઓસ્ટ્રિયન ક્રોશિયાના પાનઉપર વેર લેવાને તેનો જીવ તલપાપડ થતો હતો.

નૌવિ શહેરમાં આવતાંનેવાર વાંધાવાળાં ફલાફુસ પ્રગળાંબાળે, અને ઓસ્ટ્રિયન લશ્કરે તેનો કેવીરીતે કબ્જો લીધો હતો, વગેરે બાબતોની તલાશ તેણે ચલાવવા માંડી. આ ઠેકાણે વાંચનારને જણાવવાની અગત્યછે, કે વાંધાવાળાં પ્રગળાંનો વિસ્તાર આસરે ત્રીસ માઇલ લાંબો, અને વીસ માઇલ પોહોજોછે; તેનો આકાર પડારોકોછે, અને ફલાફુસનું શહેર તેને મથાળે આવેલુંછે, યાને સર્વેથી ઉંચી ટોચઉપર આવેલુંછે. આસરે ૪,૦૦૦ સેપાહોનાં ઓસ્ટ્રિયન લશ્કરે આ પ્રગળાંનો કબ્જો લીધેલો હતો. અને તેઓમાંનો મોટો ભાગ ખુદ ફલાફુસ શહેરની ઘણો નજદીકમાંજ પડાવ નાખીને પડ્યો હતો. બાકીનું, આસરે ૧,૦૦૦ માણસનું લશ્કર ઓસ્ટ્રોસાટરખાતે પડેલું હતું. તોયે ઓમર વગર વખત ખોવે ઉતાવળી કૃત્ય કરીને નૌવિ આવી પહોંચ્યો. લાંબી મંજલથી તેના સેપાહો ચાકી

ગયેલા હોવાથી લડાઈ શકે કરવાઆગમ્ય તેણે તેઓને પુરતી આસાયશ આપી. તોયે આ વખતે પણ તેણે ફાકટમાં જવા દીધો નહીં. સંપાહો આસાયશ લેતા હતા, તે વખતનાઅર-સામાં તેણે પોતાનીતરફથી એક કાસેદને જે અમલદારના હાથતળે ઑસ્તિયન લશ્કર હતું, તેનીપાસે મોકલ્યો, અને આ વાંધાવાળું પ્રગણું એકદમ છોડી જવાને ફરમાવ્યું. અગરજો તેમ તે અમલદારે કયું હતે, તો નહીં થતે, કે તે પ્રગણું હકદાર રીતે ટર્કિશ હુકમતને-લગતું હતું. પોતાને સંપવામાં આવેલાં કામનો “રીપોર્ટ” કરવાને ઓમરનો તે કાસેદ ખીજ સવારે આવી પહોંચ્યો. ઓમરના હાથતળે લશ્કરની જે ચાર ટુકડીઓ હતી, તેમાંની એકનો તે વડો હતો, અને મેજરની પદવી ધરાવતો હતો, છતાં ઑસ્તિયન લશ્કરનાં † પ્રિંગ્લિયર-જનરલે તેને ધણોજ અસમ્યક્કરેલો આવકાર દીધો હતો.

તે પ્રિંગ્લિયર-જનરલે કહ્યું, “તમારા કરનલને કેહો, કે આ પ્રગણું ઑસ્તિયાના અમારા નામદાર શાહનશાહતુંછે; અને જો તેમ આગળ થયેલા કોલકરાશેનીફરે નહીં હોય, તો હવે અમોએ છતી લેવાથી તે થયુંછે.”

ટર્કિશ મેજરે પાછો જવાખ આપ્યો, “હીક, ત્યારે હું પણ પાછા જવાખમાં કહુંછું, કે આ પ્રગણું અમારા નામદાર સુલતાનતુંછે, અને જ્યારે તમોએ તે તલવારથી ખોટીરીતે કપ્પા કીધુંછે, તો અમો પણ હકદારરીતે તલવારથીજ તે પાછું તમારા હાથમાંથી ખુચવી લઈશું!”

આવો “રીપોર્ટ” ઓમર બેને કરવામાં આવ્યો, અને તેઉપરથી તેણે બનતી ઉતા-ધળે પગલાં ભરવાનો ફરાવ કર્યો. તેને મજબુત શક હતો, કે તેની હાલચાલ તપાસવાનેમાટે નૉવિમાં ઑસ્તિયન બસુસો હોવાજ જોઈએ, અને તેથી કોઈરીતે દુશ્મનને લાલ ન થાય, તેની તેણે ઘણી સંભાળ રાખી, અને તેટલામાટે ખીજો આખો દહાડો જ્યારે તે નૉવિમાં હતો, ત્યારે તેણે પોતાનાં લશ્કરને કુચ કરવાની તૈયારી કરવાનો કસો હુકમ આપ્યો નહીં. તેમો હંમેશના નિયમ એવોજ હતો, કે તે જે કરવાનો હોય, તે પોતાનાં મન-માંજ રાખતો, અને કોઈને પણ તેખાળે જણાવતો નહતો. તે પોતાનું સુઝયું કર્યો કરતો હતો, અને પોતાના હાથતળેના અમલદારોનીવટીક તે સલાહ લેતો નહતો. તે ખીજે દહાડે નૉવિથી કુચ કરી જશે, એવી લોકો આશા રાખતાં હતાં, અને તેથી જ્યારે કલાકપછી કલાક પસાર થવા લાગ્યા, અને ઓમરે તો કરી પણ તૈયારી કરવાનાં ચિન્હો નહીં દેખાડ્યાં, ત્યારે તેઓ અજાણ થવા લાગ્યાં, અને તેઓમાં લગાર નાઉમેદી પણ પંથરાયલી જણાઈ. શેહેરમાં શું બનતું હતું, તેવિષે ઓમર સારીરીતે માહિ-તગાર હતો, પણ તે કાંઈખી જોલ્યો નહીં. એટલાઉપરથી જ્યારે સૂર્ય અસ્ત પામ્યો, ત્યારે સર્વેને લાગ્યું, કે આ ખીજ રાત પણ લશ્કર નૉવિ શેહેરમાંજ, તથા તેનીઆસપાસમાંજ ચુલ્લરશે, એવા ખ્યાલમાં લોકો નાઉમેદી અને નાખુશીસાથે સુવા ગયાં.

જે ધર્મશાળામાં ઓમરે પોતાનું મથક કીધું હતું, ત્યાં રાતના દશ વાગતે તેણે પોતાના હાથનિચ્છેના ચારે મેજરોને ગુપચુપ જોલાવ્યા, અને પોતાને જે ઘટતા હુકમો આપવા હતા, તે તરતજ ખાનગીરીતે આપ્યા. હુકમપ્રમાણે શ્રદ્ધત અર્ધા કલાકમાં તમામ

લશ્કર કુચનેમાટે હથિયારબંદ થઈ તૈયાર ઊભું. એક દુકડીને જે તોપોસાથે ખનતી ઉતાવળે ઑસ્ટ્રોસાટઝખાતે ઉપડી જવાનો હુકમ થયો, કે જે નૌવિ શેહેરથી આસરે વીસ માઈલિ-જેટલું દુર હતું. જ્યારે બાકીની ત્રણ રીજમીટા, અને બાકીની જે તોપો લઈને ઑમર પોતે ક્લાહુસ શેહેરખાતે કુચ કરી ગયો. આ પગલાં એવીતો છુપીરીતે, અને એટલાંતો ઝડપથી લેવામાં આવ્યાં, કે નૌવિ શેહેરના રહેવાસીઓને તેની કશી ખબરવડીક પડી નહીં; તેઓ તો નિરાંતે સુતેલાં હતાં. વળી બેએક ઑસ્ત્રિયન જનસુસો, કે જેઓ ખરેખર તે શેહેરમાં હતા, તેઓ પણ અજાનપણમાં નચિતે સુતેલા રહ્યા. જ્યારે સવાર પડી, ત્યારે ગામમાં ખબર ફેળાઈ ગઈ, કે લશ્કર તો પેહેલી રાત્રેજ છુપાછુપ ઉપડી ગયું હતું. આ ખબરથી લોકોની ખુશહાલીનો, તેમજ પેલા ઑસ્ત્રિયન જનસુસોના ગભરાટનો પાર રહ્યો નહીં !

જે દુકડીને ઑસ્ટ્રોસાટઝખાતે રવાના કર્યામાં આવી હતી, તે ત્યાં સવારના આસરે આઠ વાગે નજરે પડી, અને તે જે મેજરની સરદારીહેઠલ હતી, તેણે તેને એવીતો હેઠ-મતથી ગોઠવી, કે જે ઑસ્ત્રિયનોનાં જોવામાં આવે, તો તેઓ એમજ સમજે, કે તેઓનીસાંમે ઘણું મોટું લશ્કર લાવ્યામાં આવ્યું છે. જે ઑસ્ત્રિયન લશ્કર ઑસ્ટ્રોસાટઝ-ખાતે મુકામ કરી પડેલું હતું, તે ૩,૦૦૦ સેપાહોનું અનેકું હતું. આ સંખ્યા ટર્કિશ સેપાહોકરતાં ખરેખર વધારે હતી; તેઓ પોતાને તદ્દન સક્ષામત ધારતા હતા; રાતની બેળા તેઓનીસાંમે આગ્રમાણે કુચ કરી આવ્યાંમાં આવશે, એવો તેઓને જરા ખ્યાલ પણ નહોતો; તેટલામાટે જ્યારે તેઓને ખબર કરવામાં આવી, કે પાસેની ટેકરીઓઉપરથી ટૂંકો ઉતરી આવેછે, ત્યારે તેઓ તદ્દન ગભરાઈ ગયા. તોયે તેઓ તરતજ હથિયારબંદ થયા, અને પોતાના કુરનલની સરદારીહેઠળ શેહેરમાંથી ઑટોમનોનીસાંમે થવાને બહાર પડ્યા. પછી ટર્કિશ મેજરે પાછી પોતાની દુકડીને સંક્રાવ્યાવી નાખી, અને પોતાના સેપાહોને જરા દમ ખાવાનો વખત આપવામાટે ઊભા રાખ્યા, અને તેઓસાંમે એક દુક પણ ઉસ્કરનાઈ લાપાણ કરી સંભળાવ્યું. તેનો જવાબ તેના સેપાહોએ અત્યાતૂર પોકારોથી આપ્યો; દુકડીનેલગતો વાવટો ઉડતો કર્યામાં આવ્યો; અને પછી હલ્લો કરવાનો હુકમ થયો.

સારપછી બંધવચ્ચે ઝપાઝપી થઈ, તે ખરેખર ખુનરેઝીભરેલી હતી, પણ ઝમીન જે લોહીથી રંગાઈ તે મુખ્ય કરીને ઑસ્ત્રિયન લોહીથી હતી. ટૂંકોની તલવાર, બાગનેટો, અને બંદુકોના મારાથી આટલા બધા પોતાના સાથીઓને માર્યા ગયેલા જોઈ, ઑસ્ત્રિયન સેપાહો ઘણા જનુનઉપર આવ્યા, અને જીવઉપર આવીને લડવા માંડ્યું. તેઓપાસે ચાર તોપો હતી, કે જેથી ટર્કિશ લશ્કરમાં ભયંકાર ખાનાખરાળી થવાની ધારતી પ્રથમમાં હતી, પણ તેઉપર ટૂંકોએ હમલો કર્યો, અને પોતાને કબ્જે લીધી. જે ક્લાહુથી પણ ઓછા વખતમાં આ ઝપાઝપીનો છેડો આવ્યો, અને ઑસ્ત્રિયનોમાં ભારે નાસાનાસ થઈ, કે તરતજ ટર્કિશ ધળ પાછી ઑસ્ટ્રોસાટઝની દીવારઉપર ઉડતી કર્યામાં આવી.

હવે આ વેળા ઑમર જે ત્રણ રીજમીટોની સરદારી લઈ ક્લાહુસતરફ ધસ્યો જતો હતો. પણ નૌવિથી તે જગ્યાનો તક્ષવત ઑસ્ટ્રોસાટઝ કરતાં વધારે હતો, માટે જ્યાં ઑસ્ત્રિયન લશ્કર મુકામ કરી પડ્યું હતું, ત્યાંસુધી પહોંચતાં બપોરના મધ્યાનનો વખત થયો હતો. શેહેરથી ત્રણ કે ચાર માઈલોને તક્ષવતે ક્લાહુસનો એક શેહેરી ઘોડેસવાર થઈને જતો ઑમર એને રસ્તામાં મળ્યો, અને તેણે તેને ઘણીકે અગત્યની ખબર આપી. તેણે

જાણીયું, કે કુશિયાનો પ્લાન પોતે લશ્કરની બે રીજમીટો, તથા કેટલાક ઘોડેસવારોની એક ટુકડી લઈ કુલાહુસખાતે ગઈ રાતે આવી પહોંચ્યા હતા, અને તેથી હાલમાં ત્યાં બધું મળી ૫,૦૦૦ થી પણ વધુ સેપાહોનું લશ્કર જમા થયેલું છે. ઓમરનાં લશ્કરમાં ફક્ત ૨,૨૦૦ સેપાહોજ હતા, અને તેટલામાંટે આ બે લશ્કરોની સંખ્યાવચ્ચે ઘણો ફર્ક હતો. પણ આપણા જવાન બહાદુરના જીવને નિરાંત હતી, અને વળી તેણે પોતાનાં લશ્કરને એક સુભાષિત ભાષણ કરી ઉત્કેરી મુક્યું હતું. નાવિથી ગુપચુપ જે લશ્કર મોકલ્યું હતું, તેથી ઓસ્માનિયોસાદખાતે તો ફતેહ મળોજ હશે, એમ તેની ખાતેરી હતી. કેમકે તે ત્યાં પહોંચે ત્યારે ઓસ્માનિયો લડવાને તૈયાર તો નહીંજ હોવા નેમ્દગ્ય, અથવા કંઈજ નહીં તો તેઓને કુલાહુસથી વધારે લશ્કર પોતાની મદદે બોલાવવાની તક તો નહીંજ મળેલી હોવી નેમ્દગ્ય, એમ તે સારીરીતે સમજતો હતો, અને તેટલામાંટે તે દહાડો પુરો થાય, તેનીઆગમચ કુલાહુસનાં શહેરઉપર, કે જેતરફ તે હમણાં ધસ્યો જતો હતો, સાં ઓટોમનનો વાવટો ઉડતો કરવાનો તેને પાકો ઠરાવ કર્યો હતો.

ઓમરે પોતાનાં લશ્કરને બે ભાગમાં વહેંચી નાખ્યું, અને તે દરેક ભાગસાથે અફેકી તોપ રાખી. પણ તે બંધે ભાગોને અફેકથી એટલાતો નઝદીક રાખ્યા, કે કામ પડવે તેઓ તરત પાછા એકઠા થઈ જઈ શકે, અને તેમ કરી કોઈ લાયક દાવપેચ રમી શકાય. શહેરની વધારે નઝદીક આવી પહોંચતાં ઓસ્માનિયન લશ્કર એક મયેદાનઉપર તેણે જોયું, અને ઓમરે પોતાની દુરખીનથી સાફ જોયું, કે પ્લાન પોતે પોતાનાં લશ્કરની કવાયદ કરાવતો હતો. જ્યારે ઓસ્માનિયન રીજમીટોની નજરે ટર્કિશ લશ્કરના સેપાહોની બાગનેટોઉપર સૂર્યનો ઝળકાટ પ્રકાશતો દેખાય, એટલા નઝદીક તેઓ આવી લાગ્યા, સારે તેઓ પોતાની કવાયદની જગ્યાએથી ખસી ગયા, અને લશ્કરી કવાયદનું મયેદાન બદલાઈને લડાઈનું મયેદાન થઈ પડ્યું!

ઓમરનું લશ્કર બે ભાગોમાં વ્યાજબી વધ્યું. તેણે પોતે એક ભાગની સરદારી લીધી હતી, અને બીજા ભાગની સરદારી તેણે પોતાની પદવીથી ઉતરતા બીજા એક મેજરને સોંપી હતી. એક ગરૂડ પક્ષિનાજેવી તીક્ષ્ણ આંખો આપણા નાયકે દુશ્મનના મોટાં લશ્કર-ઉપર ફેરવી. તેની મતલબ પોતાની ખાતેરી કરવાની હતી, કે લશ્કરમાં કોટની એકાદ રીજમીટ હતી, કે નહીં. પણ જ્યારે તેણે જોયું, કે તમામ લશ્કર ખુદ ઓસ્માનિયન સેપાહોનુંજ બનેલું હતું, ત્યારે તે દેલથી ઘણો ખુશ થયો. સખબકે ખુદ પોતાનાજ સ્વદેશીઓસાંમે લડવામાંટે તેનું દેલ રંજીદ થતું હતું. તેમાં સુખ્યકરીને પોતે જે ઓઝુલિન રીજમીટમાં એકવાર હતો, તેનીસાંમે પોતાનાં હથીયારો ઉચકવાને તેને ઘણીજ આનાકાની લાગતી હતી. વળી કદાચ જો તેમ હોય, તો તેની સરદારી પણ પોતાની ઝેંદગી બચાવનાર ઉદાર દેવના કુઝકિના હાથમાં હોવી નેમ્દગ્ય, એમ તે જાણતો હતો. પણ નહીં: તેથીઉલટુંજ હતું, ઓસ્માનિયન સેપાહોની સરદારી પ્લાને પોતેજ લીધી હતી, અને તેનીસાથે તેનો ભપકાદાર રેસાલો હાઝરે હતો.

ઓમરે અપાઝખી શરૂ કરવામાંટે મોટેથી પોકાર માર્યો, “ઓસ્માનિયન હમલો કરનારાઓને મોતને શરણુ કરો!”

(ચિત્ર ૩ જી.) “ભાથાંડિપરથી ચોતાની દોપી માનથી ઉતારી, * * * ચોતાનાં ક્ષેત્ર છુટાજીવર ખડ્યો.” (પાનું ૪૭ મું.)

આ સાંભળતાંજ દર્દિશ વાળવાળાઓએ એક લશ્કરી રાગ વગાડવા માંડ્યો; રીજ-મીટનો મોટો લાલ વાવડો ખુલ્લો થયો; તેનીઉપર દર્દિનાં રાજ્યની સોનેરી અર્ધ-ચાંદની સુંદર આકૃતિ પાડેલી હતી; અને પછી ફલાપુસની લડાઈ શરૂ થઈ.

અપોરના એક વાગી ગયેલો હતો, અને ગર્મી તો કેહે, માથું ડાંમ, પણ પવનની ધીમી લેહેરી ઝુંકતી હતી, કે જેથી દર્દિશ ધૂળ ઉડતી, અને તેનો દેખાવ ઘણો દમામદાર લાગતો હતો, અને તેનો લોહીનાજેવો લાલચટક રંગ જાણે ચતારી ખુનરેઝીનો માઠો શુકન દેખાડતો હતો. ખાન પોતે એક ઉંચી જગ્યાએ ઉભેલો હતો, અને પોતાનાં લશ્કરસાથે સરખાવતાં દર્દિશ લશ્કર ઘણું નહાનું હોવાથી ઘણો ખીદરદાર હતો; તેને થોડીજ ખબર હતી, કે જે નામદાર સરદાર ઓમરની સરદારીહઠલ દર્દિશ લશ્કર લાલ લડતું હતું, તે કોઈજ નહીં, પણ ઠીથોઠાર લાટાંસ હતો, અને જેનેવિષે તેનાં દેલમાં હાડવેર હતું, અને જેનો નાશ કરવાને તે તળખી રહેલો હતો.

પેહેલાજ હુલામાં પોતાનાં લશ્કરને હડી જતાં જોઈને ખાનને ઘણી અન્યથા ઉપજ, અને તેથી તેના ગુસ્સા ઘણાજ ઉસ્કરાયો. તે તો એમજ જાણતો હતો, કે જે લશ્કરમાંટે તે ઘણો મગર હતો, તે પેહેલેજ સપાટે દર્દિશ સેપાહોનો ધાણ કાહાડી નાખશે ! ઓસ્ત્રિયનોની આઠ તોપોએ દર્દિઉપર પોતાના ગોળાઓ છોડવાનું શરૂ કર્યું. ઓમરે જોયું, કે જે ફક્ત અર્ધો કલાક પણ આ તોપોનો મારો ચાલુ રહે, તો તેનાં લશ્કરની ઘણી ખાતાખરાખી થશે, એટલામાટે તેણે પોતાની જે દુહડીઆસાથે તે તોપોઉપર હેમતથી હલ્લો કર્યો. આ કાવપેચ એવીતો હેમત અને એટલીતો ઝડપથી તે રમ્યો, કે તેથી તેની ધારેલી ઉમેદ પાર પડી. દર્દિ સેપાહોએ તોપો હાથ છોડી, પણ દુરમનના હાથમાં જવાઆગમચ ઓસ્ત્રિયન તોપંદાઓએ તેઓમાં ખીલા મારી તે રદ કરીને નાદા. પણ એજ વેળાએ દર્દિશ લશ્કરમાંની જે તોપોએ એવીતો સરસરીતે મારો ચાલુ રાખ્યો, કે તેથી ઓસ્ત્રિયન લશ્કરમાં મોટું ભંગાણ પડ્યું. આ માઠા શુકનો જોઈને, તથા લડાઈની બાઝી ફેરવાઈ ગયેલી જોઈને ખાન ઘણાજ ક્રોધમાન થયો, અને ઘોડેસવાર લશ્કરની એક દુહડીની સરદારી પોતે લઈ દર્દિશોનીસાંમે ધસ્યો; તેણે બહાદુરીથી હલ્લો કર્યો, પણ વંધારે બહાદુરીથી તેને મારી હઠાવ્યામાં આવ્યો, અને ઓટોમન બાગનેટથી વિંધાઈને સવારોના ઘોડાઓએ પાછા નાસ્ત્રા માંડ્યું, આ જોઈ દર્દિશ સેપાહોએ “આન-લા-ઇદલાલા”ના પોકારો મારી ભાગતા ઘોડેસવારોનીપુઠે લાગી, તેઓઉપર હમવો કર્યો. આ સર્વે લડાઈ પ્રકત જે કલાકોસુધી ચાલુ રહી.

હવે અંધે બાલુવાળા પુર જોસથી અને જીવઉપર આવીને લડતા હતા. તોયે ઓટો-મનોની જીત ચાલુજ રહી, અને ઓસ્ત્રિયનો વંધારેનેવંધારે હઠતાજ ગયા. આગળ વંધતા દર્દિઉપર એક બાલુથી હલ્લો થતો જોઈ ઓમર પોતે લડાઈનાં મયેદાનમાં પડ્યો; તેનીસાંમે જે આવે તેને પોતાની તેજ તલવારથી તે કાપતોજ ગયો; અને તેને હાથે માર્યા ગયેલાઓનાં શરીરો કચડતો તેનો ઘોડો આગળ વધ્યો જતો. આખરે એવો બનાવ બન્યો, કે આ ભારે કલમાં ઓમર અને ખાન સામસામા આવી ગયા, અને બંને જણાં પોતાની તલવારોથી એકબીજાસાથે આમણસામણ લડવા મંડ્યા.

હાલના વખતમાં લડાઈમાં બે સરદારો પોતેજ હાથોહાથ લડે, એ લગાર ન બનવા-
જોગજો, માટે આવો બનાવ બનેલો જોઈ બંધે બાબુના સેપાહો શું નિવેડો આવશે, તેનો
આગળથીજ વિચાર બાંધી બેઠા હતા. તેઓ સારીરીતે બાણતા હતા, કે જે સરદાર પડશે,
તેની બાબુ હારેલી ગણવામાં આવશે, એમ સમજી તેઓ પોતાની ખુનરેઝીબરી કાપાકા-
પીમાંથી થોડીક “મિનીટો” સુધી થોળ્યા.

એક ઘડીભર બાનને લાગ્યું, કે તે જે ઑટોમન કરનલસાથે લડતો હતો, તે તેનેથી
તદન અબ્બણો નહતો ! પણ તે કોણ હતો ? તેને તેણે ક્યાં જોયો હતો, વગેરે વધારે વિચાર
કરવાની હાલ તેને ફેરસત નહતી. જોકે તે દરેકરીતે ખરાબ હતો, છતાં એટલુંતો ફેલેવાઈ
શકાશે, કે તે હિચકારો નહતો, માટે લડાઈનાં હંગામમાં તેને પોતાને લડવાની ઝર જણાઈ,
તો તેથી કાંઈ તે ડરી ગયો નહીં. તેના જલ્દીથી બીજવાઈ બયએવા સ્વભાવનેલીધે, ઓમર
જે ઠંડા સ્વભાવથી પણ હેમતથી લડતો હતો, તેમાં બાનને ઘણું ખમવું પડતું હતું, અને
તેજ કારણનેલીધે આ બંધે જણાંઆવચ્ચેની લડાઈનો પણ જલ્દીથી અંત આવી ગયો.
બાન જે નેમથી ફટકો મારતો, તે આપણો પહલવાન અચ્છી સેફતથી પોતાની તલવારને
ઝટકે છટકાવી નાખતો, પણ ઓમરના દરેક ઝટકાએ તે ઑલિયન સેનાપતિતું લોહી
રેડાયું જતું. આખરે ઘણું લોહી જવાથી દીવાનાજેવો બની, બાને પોતાનાં ઝીનઉપર લટ-
કાવેલી “પિરટોલ” બહાર કાઢાડી, અને પોતાના હરીફઉપર છોડી. તેમાંની ગોળી ઓમ-
રના છેક કાનઆગળથી પસાર થઈ ગઈ, પણ આંખ વિંચીને ઉંઘાડ્યે, તેટલા વખતમાં
ઓમરની તલવાર બાનની છાતીમાં ભોંકાઈ ગઈ ! એક ભયંકાર ચીસ પાડી, તેણે પોતાના
બંધે હાથો ઉંચા ધર્યા. એક હાથમાંથી તલવાર, અને બીજા હાથમાંથી “પિરટોલ” નિચ્યે
પડ્યાં, અને પોતાના ઘોડાઉપરથી તે નિચ્યે તુટી પડ્યો. આ જોઈ દર્કોએ ખુશીનો પોકાર
ઉઠાવ્યો, અને સાંભી બાબુના સેપાહોઉપર એક છેલ્લો હુકમો કરવા વરૂનીપેઠે તુટી પડ્યા !

આપ્રમાણે કાપાકાપી ચાલતી હતી, તેટલાં ઓમર પોતાના ઘોડાઉપરથી કુદી પડ્યો,
અને ભોંયઉપર લાંબા થઈ પડેલા બાનની ઉપર વાંકા વળીને તેનીગમ જોયું. આ વખતે
ત્યાં તેઓ બંધે એકલાજ હતા, કારણકે ઑલિયનો ત્યાંથી નાસ્તા હતા, અને દર્કો તેઓ-
નીપુઠે દોડતા હતા. બાનનો દમ બંધાઈ જતો લાગતો હતો, અને તેના હોઠોમાંથી ઘણાજ
ધીમે સાદ નિકળ્યો, “પાણી !”

પાસેજ એક ન્હાનો ઝરો હતો, અને નઝદીકમાંજ એક ઑલિયન સેપાહની * કાલાહ
પડેલી હતી. તરત તેણે તે ઉપાડી લીધી; ઝરાપાસે દોડ્યો; અને તેમાં નિર્મળ પાણી ભરી,
તે પાછો દોડતો બાનપાસે આવ્યો; તેણે પોતાના મરતા દુસ્મનને પોતાના હાથોમાં
ઉંચક્યો; પાણીથીભરેલી તે કાલાહ તેના હોઠોઆગળ પકડી; અને બાને તે આસુઢગી
આપનાર પાણી પીધું !

મરતાંમરતાં પણ તે કુર સ્વભાવના સરદારને પોતાના ફતેહમંદ દુસ્મનને પોતાનીતરફ
દયા દેખાડતો જોઈ લાગી આવ્યું, અને તે બોલ્યો, “તમે ઘણું ઉદાર દેલના દુસ્મનછો.”

પોતાના કંટા વેરીતરફ પણ દયા કરવાવગર ઓમરથી રહેવાયું નહીં. તેનો જતી ખવાસજ દયાળુ ને ઉદાર હતો. તેના ચેહેરાગમ જોઈ તે બોલ્યો, “તમે મને ઝાળખોછો, હું ડ્રોલુછું તે ?”

બાને પોતાની ઝાંખી થતી જતી આંખો પાછી ઉંઘાડી, અને ધારીધારીને આપણા બહાદુરના ચેહેરાતરફ જોવા લાગ્યો. તેની ઝાળખમાં તે આવતો હોય, તેમ તેનાં મ્હોંડાં-ઉપરથી લાગ્યું, અને પછી તેના ચેહેરા શયેતાનનાજેવો થઈ ગયો, અને તે બડબડ્યો, “અગરજે હું આગમજથી જાણતું, કે તું નાસી જનાર વટલેલછે, તો મારા જીવનેખાતેર પણ હું તારે હાથનું એક ટીપું પાણી પીતે નહીં !”

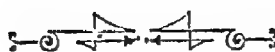
ઓમર—(કડવાસથી) “વટલેલ ! મને વટલેલ થવાની ડ્રોલું ફર્જ પાડી ? ડ્રોલું મારા ખેસીઓને દેશનિકાળ કીધા ?”

બાને પાછો જવાબ આપવાની કોશિશ કીધી, પણ તેનેથી બોલી શકાયું નહીં, તેનાં ગળાંમાં જાણે કંઈ આવી અટકી બેઠું હતું ! તેનો ધરટલો ચાલવા લાગ્યો, અને શયેતાનનાજેવો ચેહેરાસાથેજ તે પછવાડે પડી ગયો, અને તેનો જીવ નિકળી ગયો.

અર્ધા કલાકપછી, પોતાના પ્રતેહમંદ લશ્કરસાથે ઓમર કલાકુસમાં દાખેલ થયો, અને તેજ દિને સાંજના ચાર વાગે તે શહેરનાઉપર ઑટ્ટોમન સરકારનો વાવટો ફડફડવા લાગ્યો ! વળી તેજ વખતે ઑસ્ટ્રીયાસાટઅથી એક કાસેદ ત્યાં થયેલી પ્રતેહની ખુશ ખબર લાવ્યો, અને આમુજબે ઑસ્ટ્રિયન ધાધપડુઓના હાથમાંથી તે વાંધાવાળું પ્રગણું પાછું ટકિશોચે છતી લીધું, અને તે પાછું સુલતાનની હકુમત તળે આવ્યું.

જ્યારે આ જલ્દી મેળવેલી ફતેહની, અને આપણા જવાનની બહાદુરીની ખબર કૉન્સ્ટન્ટિનોપલખાતે પહોંચી, ત્યારે ખુદા સીરાસકિયરની ખુશહાલીનો પાર રહ્યો નહીં. તેણે જવાન ઓમરને *જનરલની ઉંચી પદવીએ ચઢાવ્યો, એટલુંજ નહીં પણ નમકહલાલ ઑટ્ટોમન સુલતાને શાહઝાદાનેખરનો પાશાનો નામચીન અઝકાબ ઓમરને એનાયત કર્યો.

* જુઓ નોટ ૨૧ મી.

પ્રકરણ ૮ મું.

છળ કપટ.

૬ લાહુસ પ્રગણામાં બનેલા આ બનાવોથી પછી હજી પણ 'શુ'શુ' બનાવો બનશે; લડાઈનું પરિણામ આપ્રમાણે આવવાથી ઔસ્ત્રિયા ટર્કીસાંમે મોટી લડાઈ ઉઠાવશે કે નહીં; અથવા ઔસ્ત્રિયન કેશિયાખાતે બાનની જગ્યાએ જે બીજા હાકેમની નેમણુક કરવામાં આવશે, તે આ જે કાપાકાપીના આવેલાં આફતભરેલાં પરિણામથી પોતાનું તમામ લશ્કર એકઠું કરી તે જગ્યા પાછી મેળવવામાંટે પાછો ત્યાં કુચ કરી આવશે કે નહીં, વગેરે બાબતોથી શકમંદ હોવાનેલીધે ઓમર પાશા નૌવિખાતે થોડાંક અઠવાડિયાં પડી રહ્યો. કામ પડે, તો તેને મદદ લાગે, એવા એરાદાથી ટર્કીની સરકારે બીજા જે વધુ રીજમીટા તેના હાથ-તળે સરહદઉપર મોકલી આપી. પણ આ વખતે વધુ ભયંકાર મોટી લડાઈમાં ઉતરવાનું ઔસ્ત્રિયાની સરકારને વાળેથી લાગ્યું નહીં, અને તેટલામાંટે આ વાંધાવાળાં પ્રગણાંનેલીધે ઉઠેલી ખટપટનો છેડો લાવવાનું તે સરકારે એલચીઆને સોંપ્યું. એથી પોતે પાછાં છતી લીધેલાં પ્રગણાંની ફતેહને ત્રણ માસ વિટયાંકે ઓમર પાશાને તેની સગવડે કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલખાતે પાછા ફરવાનો હુકમ થયો. ફેહેવાની કરી ઝર નથી, કે જે કુકુબોને ઔસ્ત્રિયન ધાઈપિડુઆએ તેઓનાં સુખી ઘરમાંથી હાંકી કાઢીને, તથા તેઓની માલમિલકત ફના કરીને પાયમાલ કરી નાખ્યાં હતાં, તેઓ હવે પાછાં પોતાને મક્કને આગ્યાં. ઓમર પાશાના મઝમુત હથોથી તેઓનો દલદેસરીમાંથી છુટકો થયો હતો, માટે તેઓ હવે તેને પોતાના તારનારતરીકે ફક્ત આહવાજ નહીં, પણ તેને લગભગ પૂજવા લાગ્યાં, યાને નૌવિના રેહેવાસીઓ પોતાનાવચ્ચે આ બહાદુર જવાન પહલવાનને ભેષ્ટને મગરૂર થવા લાગ્યાં.

નૌવિથી ઉપડી જવાનો ઓમર પાશા એરાદો રાખતો હતો, તેની જે દીવસોઆગમજ એક સાંજે ધર્મશાળાનાં પોતાનાં મુકામઉપર તે એકલો બેઠેલો હતો. સાંજનું ઝઝકણું થયેલું હતું; ઓમર પોતાના કાંઈ વિચારમાં ગરકાવ હતો; જ્યારે એક નૌકરે આવીને ખચર કીધી, કે એક મુસાફર, કે જે હમણાંજ શહેરમાં આવી પુગ્યોછે, તે તેને મળવાં માગેછે. તેણે પોતાનું નામ તે નૌકરને આપ્યું નહતું, પણ ફક્ત એટલુંજ જણાવ્યું હતું, કે તે નામદાર પાશાને મળવા માગેછે. ઓમરે તે શખ્સને તરત હાઝર કરવાનો હુકમ આપ્યો; અને થોડીજ પળમાં તે મુસાફર તેનીઆગળ આવી ઉભો. તેનીઉપર અવલમાં નઝર ફેંકતાંજ ઓમરને જણાયું, કે તે શખ્સ ઉંચાં કદનો હતો; તે મઝમુત બાંધો હતો, અને દમામદાર દેખાવનો હતો; તેણે પોતાના પુશાકઉપર એક લશ્કરી ઝબ્બો પેહેરેલો હતો. આ સર્વે તે આરડામાંનાં ઝાંખાં અજવાળાંથી ઓમર ભેષ્ટ શરૂો હતો.

તે મુસાફરે ઓમરને જોતાંનેવાર તરત પોતાની ટોપી ઉતારીને 'તેને સલામ કીધી, સલામ કરવાની બચઉપર ઓમરને લાગ્યું, કે તે કાંઈ લશ્કરી આદમી હોવો ભેષ્ટજી. પછી તે મુસાફર જરમન જ્યાનમાં બોલ્યો, "હું જે ભાષામાં તમે નામદારસાથે વાત કરું છું, તે આપ સમજી શકાશે, કે નહીં તે મને માલુમ નથી."

ઓમરે તરત કાંઈ ઉત્તર દીધો નહીં; તેનો આવાજ તેના કાનને જાણે જાણીતો હોય, એમ લાગ્યો; પણ બેત્રણ ડગલાં આગળ વધીને તેણે તેનીં મુલાકાતે આવનારનું મ્હોં પોતાની ગરૂનાજેવી ચંચળ આંખોએ બારીકીથી તપાસ્યું. જોકે આપણે આગળ કહ્યું, તેમ આ વેળા ઓરડામાં અંધારું હતું, છતાં ઓમરે તેને તરત પિછાણ્યો, અને તેને જોઈને આપણા નાયકનાં દેહમાં ન વર્ણવી શકાય, એટલી ખુશહાલી પૈદા થઈ, અને તે દાખવામાંટે અને પાછી હેમત લાવવામાંટે થોડીક પગોસુધી તે બારીતરફ ફરી ગયો.

તે મુસાફર લગાર ડાંગપણાંથી અને મગરૂરીથી બોલ્યો, “હું કાંઈ બીઆબરૂબરેલા વિચારથી આગ્યો છું, એમ તમો નામદાર ધારશો નહીં, એવી હું આશા રાખું છું, તો જોકે મારા હાં આવવાનું કારણ ચોકસુ સળગ્યોનેલીધે થયું છે.”

“મારા અસીલ અને કદી ન ભુલાયલા દોસ્ત ! હું તમારેમાંટે કદી પણ એવું વિચારું નહીં,” એમ બોલી, ઓમર પોતાની મુલાકાતે આવનારનો હાથ ઝાલવા એકદમ તેનીઆગળ ધસી ગયો. તેનો હાથ પોતાના બધે હાથોમાં પકડીને તેણે અતિશય માયાથી દાખ્યો. “કુંઝકિ, મારા ખરા દોસ્ત, કુંઝકિ ! તમોએ જે અહસાન મારીઉપર કર્યું છે, તે હું મારી ઝેંદગીના છેડાસુધી ભુલુંએમ નથી ! શું સારાં નસીબનેસબબે તમો અને પધાર્યાછો ?”

તેઉપરથી અમીરી ખવાસના કોટે જવાબ દીધો, “યા ખુદા ! શું આ ખરેખરો બનાવછે ? તમો, હીયોડાર ! અને તે પણ વળી એક મસ્હુર જનરલ, અને ઉંચી પદવીના એક પાશા ! આ દુન્યાઝહેર થયેલી કીર્તિ મેળવનાર બહાદુર મર્દ તે તમો !” એમ બોલી કુંઝકિએ ઓમરને ચાંપીને કાઢી કીધી.

લગાર દેલગીર સાથે ઓમર બોલ્યો, “શું તમો હવે ઝાળખવાછતાં મને માન આપોછો ? શું તમો હજી મને એક દોસ્તતરીકે ચાહોછો ?”

કરનલ કુંઝકિ—“હું તમારી વખાણ કરું, કે તમોબાબે અબ્જબ થાઉં, તો તેમાં નવાઈ શીછે ? તમોએ ઘણાજ થોડા વખતમાં કેટલી બધી નામદારી મેળવીછે ? મારા જવાબ દોસ્ત, હું સત દેલથી કહું છું, કે જેટલો હું મારા પોતાના છોકરામાંટે ખુશી ને મગરૂર થાઉં, તેટલોજ હું તમારેમાંટે થાઉં છું, કેમકે તમોએ આખી દુનિયામાં એવુંતો સરસ નામ કાઢાડ્યું છે, કે તેવું ઘણાજ થોડા જણ કાઢાડી શકે !”

ઓમર—“તમારા આવા ઉમદા સુખનામાંટે તમારો હઝારગણો અહસાન મારું છું, પણ મને જહદીથી તમારેવીધે જણાવીને મારી આતુરતા શાંત કરો ! શું કાંઈ નાખુશ બનાવ બન્યોછે, કે જેથી તમોને બે રાન્યોવચ્યેતી સરહદ ઝાળગી અને આવવું પડ્યું છે ?”

કરનલ કુંઝકિ—“મારે પોતાનેવિષે તો કશો નાખુશ બનાવ બન્યો નથી. મેં તો પ્રકટ તમારેજખાતેર આ ઉતાવળી મુસાફરી કીધીછે. બનતી ચોકસાઈથી હું છુપાછુપ અન્ને આગ્યો છું, અને મને જે જણાવવું છે, તે કદી હું અન્નેથી પાછો તરત રવાના થવા મારું છું.”

આ સાંભળી ઓમર અંજબખીમાં પડ્યો, અને પકી પુછ્યું, “ત્યારે શું આ બાંધત મને પોતાનેકળતીછે ?”

કરનલ કૉઝકિ—“હા, અને તમોને કેરીરીતે લાગતીવળગતીછે, તે હવે તમો બાણુશો. તમોને કદાચ ખબર તો હશેજ, કે કોશિયાના મરનાર પાનનો એક બેટાછે—”

ઝોમર—“હા, ડેનિયલ લેમબર્ગ નામનો તેનો એક છોડરોછે ખરો, પણ જ્યાં મુઘી મને યાદછે, ત્યાંમુઘી મેં તેને કદી જોયોવડીક નથી. હું કાર્લસ્ટાડ્ટખાતે તમારી રીજમીટમાં હતો, ત્યારે તે ત્યાં નહીં હતો.”

કરનલ કૉઝકિ—“નહીં. પણ હમણાં છેલ્લાં બે વર્ષો થયાં ડેનિયલ લેમબર્ગ કાર્લસ્ટાડ્ટખાતે એક મોટો મુઠ્ઠી હોદ્દો ધરાવેછે. તેના આપના સર્વે બદ ખવાસો તેનાંમાં ઉતરેલાછે, તો જોકે મરનારનાજેવી બહાદુરી તેનાંમાં નથી. ખરું પુછો, તો તેના આપકરતાં પણ વધારે વેરી તેનો ખવાસછે—”

પોતાની હંમેશની કુદર્તી સાંત હેમતથી ઝોમર જોલ્યો, “અને કદાચ તેટલામોટે તેણે પોતાનું હડતું વેર મારીઉપર લેવાના સૌગંદ ખાધા હશે. જો તેમજ હશે, તો તે મારીઉપર પોતાનો દુષ્ટ કીનો લેવાને ગમેએવા તરકડી અને હલકા ઉપાયો લેવાને ચુકશે નહીં, એમજ કેની ?”

કરનલ કૉઝકિ—“હા, ખરેખર તેમજછે. પણ હું ખુદનો ઉપકાર માનુંછું, કે આણું ઝખુન કામ કરનાર મારો એક સ્વદેશી કૉટ નહીં, પણ એક નીચ ઓસ્ટ્રિયનછે, કે જે શયેતાનીયતીભરેલા અને ખુનીનેલાયકના મિત્રારો તમારીસાંમે ધરાવેછે !”

ઝોમર—“મારા વાહાકા દોસ્ત, હવે તમારા અને આવવાની ઉમદા નેમ હું સમજી ગયોછું. આ મુસાફરી તમોએ એટલાજમોટે માથે ઉઠાવીછે, કે તેમ કરીને તમોએ એક ખુનીના બદ ઠરાવથી મને ચેતાવેલો રાખો ?”

કરનલ કૉઝકિ—“હા—એવાજ એરાદાથી હું અત્રે આવ્યોછું. હું તો ઝોમર પાશાનેજ ચેતાવવાના ઠરાવથી આવ્યો હતો, પણ હવે મને ખમણી ખુશહાલી ઉપજેછે, કે તેનેબદલે તો હું ઝોમર પાશામાં મારા એક આગળા જની દોસ્તને જોઉંછું, કે જે દોસ્તને હું હંમેશાં યાદ કરતો રહ્યોછું, અને જેનાં લવાંનેમોટે હું હંમેશાં આતુર રહ્યોછું ! હવે મને થોડોક ખોલાસો કરવા દેઓ. જ્યારે કકાકુસની લડાઇની, અને તેમાં પાનના માર્યા જવાની ખબર કાર્લસ્ટાડ્ટખાતે આવી પહોંચી, ત્યારે તે સાંભળીને ડેનિયલ લેમબર્ગ ઘણોજ ઉદાસ થઈ ગયો; ઘણાંક અઠવાડિયાંઓમુઘી તો તે પોતાના દોસ્તો અને જોળખાણુખાળખાણુવાળાઓથી દુરનોદુર રહ્યો; તે એકાંત વખતે અને એકાંત જગ્યાઓએ એકલો ભટક્યા કર્યો; અને તેનો અવતાર એક દીવાના માણસજેવો થઈ ગયો.”

ઝોમર—“પણ શું ત્યારે તેને કોઈએ એમ ન જણાવ્યું, કે તેનો આપ તો વાજેથી અને ઇમાનદાર લડતમાં માર્યો ગયો હતો ?”

કરનલ કૉઝકિ—“હા, તેમ તેને ખબર કર્યામાં આવી હતી. ધણી તેને એમ પણ કેહેવામાં આવ્યું હતું, કે ખુદ ટર્કિશ સરદારને હાથેજ પાન માર્યો ગયો હતો, પણ ડેનિયલ લેમબર્ગજેવા ખરાખ ખવાસના માણસને તેથી કાંઈ દેવાંસો મળ્યો નહીં. તેના દેલમાં તમામ જનુની અને પાપી બુરસાઓ ઉરકરાઇ આવ્યા; અને તેના સર્વે હલકામાંહલકા

હવસોને તો તેથી વધારે ઉત્તેજન મળ્યું. દુકમાં કહું છું, કે તે એક ધાતકી કીનો લેવાના વિચારમાંને વિચારમાં ફર્યા કીધો, પણ તે તેના પાપી વિચારો ફક્ત ગર્ભ કાલેજ મારી નાણમાં આવ્યાછે. કાર્લસ્ટાડ્ટ શહેરની બહાર એક એકાંત જગ્યાએ ઐમર બંધે જણા ન ધારેલા મળી ગયા, અને મેં તેની સાથે વાત કરવાની પેહેલ કાઢાડી. તેનાં દેહમાં શું શું વિચારો હતા, તેની મને પ્રથમ તો કાંઈ ખબર પણ નહતી. તેના બાપના મરણને લીધે તે અતિ દુઃખમાં ગરકાવ હશે, અને તેથી તે આ રીતે એકાંતમાં ફર્યા કરતો હશે, એવા વિચારથી હું તો તેની દયા ખાવા લાગ્યો, અને તેનું દુઃખ ઓછું થાય, એવા નેક વિચારથી તેને દેલાસો દેવા લાગ્યો. પણ તેણે તો મને એકદમ બોલતો અટકાવ્યો. જોકે તે ફક્ત થોડાજ સુખનો બોલ્યો. પણ ફક્ત એક ‘મિનીટ’થી પણ ઓછા વખતમાં મેં તરત જોઈ લીધું, કે તેની ધારણા ઘણીજ પાપી હતી. હવે, મારા દોસ્ત, હું તમોને દુકમાંજ કહું છું, કે તેણે સૌગંદિપર તેનો શું વિચાર હતો, તે મને જણાવ્યો, અને તે એજ હતો, કે તેના બાપની હાર અને મોત, એ બંધનું વેર લેવા માટેજ હવે તેણે પોતાની બાકીની ઝેંદગી ગુજારવાનો મક્કમ ઇરાવ કર્યો. તેનું ખુની બંજર તમારું લોહી પીશે, ત્યારેજ તેનો કીનો વળશે, એમ તે બોલ્યો. એક લડવૈયો, કે જેણે પોતાનાં પરક્રમેથી મોટું નામ કાઢાડ્યું છે, તે એવી રીતે એક ધાતકી, પાપી ખુનીને હથે માર્યો જાય, એ વિચાર મને પસંદ આવ્યો નહીં, અને તેટલા માટે મેં ઇરાવ કર્યો, કે વેપધારણ કરી, અને નામ જણાવ્યા વિના ઐમર પાશાને તેને માથે ભટકતાં કાળબાળે વાકેફ કરવો, અને, ઓહો ! હું હવે કેટલો ખુશ થાઉં છું, કે જે સારો ઇરાવ મેં કર્યો હતો, તેનો કેવો સરસ બદલો મને મળ્યો છે ! કેમકે ઐમર પાશામાં તો હું મારા આગળા ગુમ થઈ ગયેલા ઠીચોડારને જોઉં છું, અને મેં તેની સેવા બજાવી છે !”

ઐમર—“ મારા વાહાલા ક્રોઝકિ, જો હું ઐમર પાશા પણ હતો, તોખી મારી-તરફની તમારી લડી લાગણી ખરેખર ઘણીજ ઉદાર કેહેવાતે, પણ હવે તો આગળી મિત્રા-ચારીનો ગાંઠ ઘણો વધારે મઝબુત થયો છે, કે જે મેહેલાઈથી હવે તુટે એમ નથી ! એક દેખાણતા અને હડડતા દુસ્મનસાંમે એક માણસ પોતાનો બંચાવ પોતાની તલવારથી કરવાને શક્તવાન થાય, પણ મધરાતે ખુન કરનાર એક હિયકારો, કે જે એક ફસડાતા નાગની પેઠે તેની પુઠે લાગી, તેને ખાખમાં તેનાં હૈયામાં પોતાના કાતેલ ડાંખથી ડાંખે, તેની સાંમે તે કેવી રીતે પોતાનો બંચાવ કરી શકે ?” પછી ઘણીજ લાગણીથી ઐમર વધુ બોલ્યો, “ મારા અઝીઝ દોસ્ત, મને લાગે છે, કે તમોએ આસુધાં બે વાર મારી ઝેંદગી બંચાવી છે ! ”

ત્યારપછી ક્રોઝકિએ ઐમરને ડંનિયલ લેમબર્ગનાં શરીર, ચેહેરા, વગેરેનું એક સંપૂર્ણ વર્ણન કહી સંલખાવ્યું, અને તે ન્યારે પુરૂં કરી રહ્યો, કે જરા થોળીને તે બોલ્યો, “ ખલાસ્કિખાતે તમારાં જે ખેસીઓ રેહેતાં હતાં, તેઓની કાંઈ ખબર તમોને મળી છે ? ”

ઐમર—(એક સદે હાથ મારીને) “ અફસોસ, કંઈજ નહીં ! ત્રણ વર્ષો અગાઉ ક્રોશિયા છોડ્યા પછી હું કૉન્સ્ટેન્ટિનાપલ ખાતે ગયો, જ્યાં મારાં સારાં નસીબે હું સીરાસ-કિયર ખોસરો પાશાની મેહરબાની મેળવવા પામ્યો. જેવો હું મારા વંધામાં ફરી હામ થયો,

કે મેં એક વિશ્વાસ કાસેદને પલાસ્કિખાતે મારાં વાહાલાં ખેરીઓની ખખર કાહાડના મોડલ્યો, એવી મતલબથી કે તેઓને દેશનિકાળ કીધાપછી તેઓ ક્યાં જઈને રવાંછે, તેની કાંઈ ખાતરી મળે, પણ તે ફક્ત એટલીજ ખખર લાગ્યો, કે મારો યુઝુર્ગ કાકા, મારો વાહાલો ભાઈ અને તેની બાપડી, અને તેઓનો નહાનો બેટો, એ સર્વેને તેઓનાં મુખી ઘરમાંથી હાંકી કાહાડી, થોડાક સંપાહોના પહરાહેલવ કેથે મોડલાવી દીધામાં આવ્યાંછે, પણ તે ક્યાં, તે મારો જસુસ શોધી કાહાડી શક્યો નહીં. ઓસ્ત્રિયન બાને એવીરીતે પોતાનું વેર લીધું હતું! અને બેકે તે મરી ગયોછે, અને તેટલામાંટે મારે તેનેવિષે બદ સુખનો તો આચરવા નહીં બેઠ્યો, છતાં એટલુંતો કલાવગર મને આવતું નથી, કે તે પેલી જહાનમાં પોતાના પૈદા કરનારઆગળ આ જહાનમાં તેણે ચલાવેલી પોતાની તમામ પાપી ચાલનો જવાબ આપવા ગયોછે!”

ઓમર પાશા અને કરનલ ક્રોઝકિવચ્ચે પછી થોડીક વધારે વાર વાતો ચાલી, પણ તે અને જણાવવાબેગ કાંઈ નહતી. ત્યારબાદ બંધેએ સાથે ખાલું ખાધું, અને તે ઉદાર દેલનો કોટ પોતાના જવાન દોસ્તને પ્યારભરેલી રીતે છેલ્લી સલામ કરી, છુટો પડ્યો.

બીજા દિવસ ઉગ્યો; બપોરના એક વાગતાનો સુમાર હતો; ઓમરે ત્યાંથી ઉપડી જવાઅગાઉ પોતાનાં લશ્કરને કામ પડે, તો મદદ કરવામાંટે જે બે વધુ રીજમીટો આવી હતી, તેની કવાયદ કરાવી બેઠી, તે પોતાની ધર્મશાળામાં તરતનોજ આવેલો હતો. ધર્મશાળાના દરવાજાઆગળ પોતાના થોડાઉપરથી ઉતરતાંજ તેને ખખર ક્યાંમાં આવી, કે એક જવાન શખ્સ તેની મુલાકાત કરવાને ચાહતો હતો. તે ખખર સાંભળતાંજ આપણા જવાનનાં મનમાં કાંઈક વિચાર આવી ગયો. તોયે પ્રત શાંત રાખી, તે ઉપર પોતાના ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો, અને તે જવાન શખ્સને પોતાનીહુરમાં લાવવાનો હુકમ કરમાવ્યો; પોતાના ઓરડાની એક બળીવાળી બારીઆગળ બાણે તે કશું બાણતો નહોય, તેવીરીતે નભરવસ થઈનેબેઠો; પોતાના ચેહેરાઉપરથી પોતાના કસ્યગિયાં બુદ્ધાંઉંચાં કર્યાં. એકાદબે “મિનીટો”માં તે શખ્સ, કે જે તેને મળવા માંગતો હતો, તેને તેનીહુરમાં તેના ઓરડામાં દાખેલ કર્યામાં આવ્યો. તેનેવિષે ઓમરના મનમાં જે શક હતો, તે હવે પાકી થયો, કારણકે તેનો દેખાવ કરનલ ક્રોઝકિવ જે વર્ણન કર્યું હતું, તેને હુબહુ મળતો આવતો હતો.

ડનિયલ લેમમર્ગ લગભગ આપણા જવાન નાયકનીજ ઉમરનો હતો, યાને તેની ઉમર ત્રેવીસ વર્ષો અને થોડાક મહિના વધુની હતી; તે કદે લીંગણો પણ આવળની ગાંઠજેવો મઝબુત હતો; તેનો દેખાવ બળિયલ અને ચીડાઉં હતો, તો બેકે હમણાં તે બોળોભટ્ટાક અને સાફ દેલનો હોય, એવો ખોટો દેખાવ ધારણ કરતો હતો; સામગ્રીરીતે બેનતાં તે કાંઈ બદસુરત તો કેહેવાયજ નહીં, તોયે તેને બેતાંજ કાંઈ પણ તેને ધિક્કારે એવો તેનો દેખાવ હતો. તે ખામખા ઘણાંજ ચિથરેહાલ અને કંગાળ કપડાં પેહેરીને આવ્યો હતો, પણ તેમાં તેની ખાસ મતલબ સમાયલી હતી. તેનાં શરીરઉપર કાંઈ પણ હથિયાર સજેકું જણાતું નહતું.

ઓમરની હાઝેરીમાં આવતાંને વાર તેણે ઘણાં વાંકા વળીને કુરેશ બનવી, અને બાણે બોળાં દેલથી બોલતો હોય, તેમ વગર વખત બોલે બોલવા માંડ્યું. “તમા નામદાર તમારીસાંમે ઓસ્ત્રિયન બુદ્ધમાનથી ઘણા હાડમાર થયેલા એક ઓસ્ત્રિયનને બુલોછો. મેં

મારું આપિકું વતન તણ દીકુંછે, અને ઓમર પાશાવિષે થણી સારી વાતો સાંભળવાથી તમારી મદદમાટે આવ્યોછું, અને તમો નામદારના પગઆગળ પડી અર્જ કરુંછું, કે મને કાંઈ નોકરી અપ્પશવાની મેહરખાની કરવી, પછી તે ગમેએવી હલકાંમાંહલકી હશે, તોમે તમારો ગુલામ તે કબુલ રાખશે.”

ઓમર—(થણાંજ ઠંડા સ્વભાવે) “ અને તમોને કેવીરીતે ગરએન્સાદ્ કર્યામાં આવ્યોછે ? ”

ખોટાં બહાનાતજે ડંનિયલ લેમ્બર્ગે તોપ મારવા માંડી; જુડીસાચી ગરએન્સાદીઓ ઉભી ડીધી, કે જે અત્રે દરસાવવાની કરી અગત્ય નથી. એટલુંજ ફક્ત જણાવીશું, કે તે તેણે થણી કાવાખાજરીતે ગોઠવી કહાડી હતી, અને તે કહી સંભળાવતાં સાચાંબના એવોતો સરસ દેખાવ લજ બતાવ્યો, કે જો ઓમરને આગમચથી ચેતાવ્યામાં આવ્યો નહતે, તો તે પણ તે સર્વે વાત સાચી માનતે. છતાં તે જાણે કશું જાણતોજ નહોય, તેમ નીચી મુંડીએ બેસીને તેણે સઘળું સાંભળ્યા ક્યું. નીચું બેવાની તેની મતલબ એ હતી, કે તેના એહેરાઉપરથી તે સઘળું તરકટ જાણેછે, એવી કરી નેશાની ડંનિયલને માણસ પડે નહીં. પણ જ્યારે તેનો મન્યુખાદાર ખુની પોતાની સઘળી તરકટભરેલી વાનનો છેડો લાવ્યો, ત્યારે ઓમર ધીમેથી પોતાનું મોંકું ઉંચું કરી, તેની કાળી લમ્મર આંખોથી ટીકીટીકીને ડંનિયલ લેમ્બર્ગતરફ જોવા લાગ્યો.

“ આપ્રમાણે પોતાને ધારીધારીને જાંતો જાંછ, તે પાપી લગાર ગભરાટમાં પડ્યો, કે તરતજ ઓમરે સવાલ કર્યો, “અને તમારું નામ શું ? ”

લેમ્બર્ગ—“મેહરખાન નામદાર, મારું નામ આરનોલ્ડ હુનહાર્ટ છે.”

તે હગાર કંગાળતરફ હજપણ વધારે ટાંકીને તે જોવા લાગ્યો, અને તેથી તે વધારેને વધારે ગભરાવા લાગ્યો, પછી ઓમરે પાછો સવાલ કર્યો, “એજ તમારું ખરું નામજે, એમ તમો ચોકસછો ? ”

લગાર ધ્રુજતે સાદે તેણે જવાબ દીધો, “હા—તેજ મારું નામજે. પણ તમો નામદાર એ સવાલ મને શાસારું—”

ઓમર પોતાની એકઉપરથી ઉઠ્યો, પોતાના અંધ હાથોથી પોતાની છાતીઉપર અદ્ધ વાળી, અને જે માણસે તેનો જન લેવાના કરમ ખાધા હતા, તેનીઆગળ આવ્યો, અને વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો, “નહીં ! તમોએ નહીં, પણ મને તમોને સવાલ કરવા જોઈએ ! ડંનિયલ લેમ્બર્ગનેઅદલે આરનોલ્ડ હુનહાર્ટ નામ તમે કયે દહાડેથી અદલ્યુછે ? ”

આ સાંભળી વિજળીનો એક સખ્તમાંસખ્ત આંચકો લાગે, તેવીરીતે તે આંચિયન ચોક્યો, અને હમણાં તે ઓમરના પગોઆગળ તુડી પડશે, એવું લાગ્યું, પણ તરતજ ખીજ પળે, પોતે એક થણીજ કહંગી હાલતમાં આવી પડ્યોછે, એમ તેને લાગતાંનેવાર પોતાના કંગાળ પુશાકમાં છુપાવેલું એક ખંજર તેણે ખેંચી કાઢાડ્યું, અને એક લયંકાર પોકાર મારી એક જંગલી હયેવાનનીપેઠે તે ઓમરનીઉપર કુદ્યો. પણ તે એવીરીતે કરશેજ, એમ ઓમર આગમચથી સારીપેઠે જાણતો હોવાથી તૈયારજ હતો, તેણે એક હાથે તે ખુનીના

હાથની કાંડી પકડી, અને ઘીજે હાથે તેના હાથમાંથી ખંજર કુટાવી લીધું. થોડીવાર તો ડેનિયલ લેમબર્ગ ગલરાઇને દિઠમુગ થઇને ઉભોજ રહ્યો, પણ પછી પોતાનાં ઘુટણોઉપર પડી, જેની ઝેંઘી તેણે અતી ઘાટકારીતે લેવાની કોશિશ કરી હતી, તેનીજખાસ પોતાની હિચકારી ઝેંઘી અંગાવવાને કાલાવાલા કર્યા.

પોતાના હાથમાં આવેલું ખંજર ઓમરે પોતાનીપછવાડે ઓરડાનાં છેદ દુરના એક ખુણામાં ફેંકી દીધું, અને બોલ્યો, “હીક, તારી ઝેંઘી લે ! હું તુંને જીવતો રાખું છું, અને તે એવીજ સતલખથી, કે મારી ચાલથી હજી પણ તારી છાતીમાં કાંઈ સારી લાગણી પેદા થાય, જે લાગણીજેવું તારાં દેલમાં કાંઈ પણ હોય તો ? કંગાળ માણસ, શું તુંને ખબર નથી, કે તુંને હમણાનેહમણાં ફાંસી દેવાની સત્તા હું ધરાઉં છું ? કારણકે આ જગ્યાએ હું દરેક રીતની હકુમત ધરાઉં છું, અને મારો એક હરફજ તેમ કરવાને બસ છે. પણ હું તુંને ફરીથી કહું છું, કે હું તારી ઝેંઘી અંગાઉં છું ! નિકળ લાંથી, અને ફરીથી તું મારીનઝઢીક આવવા નહીં પામે તેની ઘણીજ સંભાળ રાખજે !”

બરાબર સંભળાય પણ નહીં, તેવા ધીમા સાદે કંગાળ લેમબર્ગ કાંઈ બોલ્યો, અને પછી લજવાઇને નીચી મુંડીએ ઓરડાની બહાર જવા કરતો હતો, તેટલાં કોઇનાં પણ દેલમાં દહશત ઉપજાવેએવા મઝબુત સાદે ઓમરે પોકાર માર્યો, “સચુર !”

આ સાંભળી દયા ઉપજાવેએવા સાદે લેમબર્ગે કહ્યું, “અફસોસ ! અફસોસ ! મહાન પાશા, તમેએ મારીતરફ દેખાડેલી રહમદેલીમાટે શું પરતાઓછો ?” જે તેમજ—”

ઓમર—“ નહીં, હું પરતાતો નથી. એક વખત આપેલો કોલ પાછો ખેંચી લઉંએવો આદમી હું નથી. તારી કંગાળ ઝેંઘી તું લઇને જા, પણ તું મારીઆગળથી જાય, તેઆગમય મને જે બે સુખનો તુંને કેહેવાયે, તે સાંભળતો જા. તેં ઑસ્ત્રિયન જુદમાતની જે વાતો મારીઆગળ કહી, તે તો જેકે તદ્દન જુડીછે, તોયે હું જે એક ઑસ્ત્રિયન જુદમાતનો દાખલો આપવા માગું છું, તે તો ખરો બનેલોછે ! અને તે જુદમાતનો હું પોતેજ એક ભોગ થઇ પડ્યોછું. જે જુદમગારે મારીઉપર અઝાબ ગુન્નયોછે, જેણે મને અતિ દુઃખી કર્યોછે, જેણે મારાં વાહાલાં ખેસીઆને ઘરબારવિનાના કરી નાખ્યાંછે, તે કોણ હતો ? તે ખુદ તારો બાપ !”

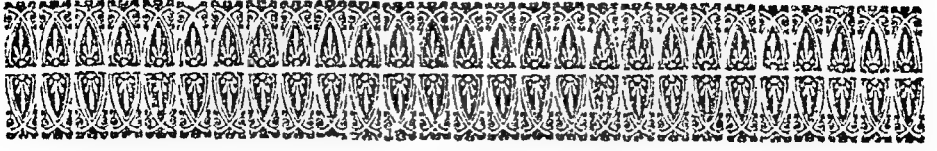
આ સાંભળતાંજ લેમબર્ગના મઝમમાં વિચાર આવી ગયો, અને તે બોલી ઉઠ્યો, “આહા ! ત્યારે તમે નામદાર—”

ઓમર—(તેને બોલતો અટકાવીને) “ હું કોણ હતો, તેની ફેકર નહીં ! એટલુંજ બસ થશે, કે તારો બાપ મને અને મારાં વાહાલાંઆને સર્વેથી વધુમાંવધુ દુઃખી કરનાર હતો, અને ખુદનો એવોજ હુકમ હશે, કેતે મારેજ હાથે માર્યો જવો નેહએ. પણ તે વાજેળી મારામારીમાંજ માર્યોગયોછે. માફેર લેવાનેમાટે આખી દુનિયાનેખાતેર પણ હું તેને એક ખુનીનાં ખંજરે મારતો નહીં ! હવે, ડેનિયલ લેમબર્ગ, એક ખુનીનીપેઠે મારી ઉપર ગલણો કરવાનો તુંને શો સબબ મળ્યોછે ? મેં તારું એવું તે શું બગાડ્યુંછે, કે જેથી તું મારો કદો દુસ્મન થઇ લાગ્યોછે ? તારા બાપે તો મને દુઃખ દીધું—અને કદાચ તેમ કરવામાટે તો તેને કાંઈ

પણ કારણ મળ્યું હશે. પણ મારાં નિર્દોષ કુટુંબીઓને વગરદયાએ દુઃખ દેવાનો તેને શો સબબ હતો ? તારા બાપને, અને મને દુઃખ દેનારને મારેજ હાથે વાળેખી સજા થાય, એવો તે ખુદાનો હુકમ હશે, પણ હવે તે મારો કાનો હું તેનાં મોતપછી તેનીસાથેજ કબ્રમાં ઢાંકી દઉં છું, હું તેનું વેર કાઢીતે તારીઉપર લેવાનો એરાદો રાખતો નથી. તેથીઉલટું, જોકે તું માણસ અને ખુદા બન્નેની આંખોમાં તકસીરવાર ફરી ચુક્યોછે, છતાં હું તુંને તારું જીવતદાન બખ્શું છું, અને આશા રાખું છું, કે જે નર્માશયી હું તારીસાથે વર્ત્યો છું, તે તું હંમેશાં યાદ રાખશે ! હવે, જા.”

કદાચ કાંઈ ઉપકારના શબ્દો તે બોલે, તે અટકાવવાના એરાદાથી ઓમરે પોતાના હાથવડે તેને એકદમ ત્યાંથી જતા રહેવાની એશારત કીધી, કારણકે તે સારીરવેસે બાણતો હતો, કે તે જે કાંઈ પણ ઉપકારના સુખનો આવચતે, તે ખરાં દેજના તો નહીંજ હોય. આપછી ડેનિયલ લેમબર્ગ હલકો પડીને, ફડીહત થઈને, નાઉમેદ બનીને, લજવાતોલજવાતો તે એરડામાંથી પોખારા માપી ગયો.

પ્રકરણ ૯ મું.

પાપી ચેહેરો.

આપણે જે વાત આગળાં પ્રકરણમાં વાંચી ગયા, અને હમણાં તે પાછી ચાલુ કર્યે છેએ, તે બેનીવચ્ચે ચાર વર્ષો આસાનીથી વહી ગયાંછે. આ વખતે કૉન્સર્ટન્ટિનોપલમાં ભયંકાર બનાવ બન્યો હતો, કે જેવો ધાસ્તીભરેલો મામલો ટર્કીની તવારીખમાં આગળ કવચિતજ બન્યો હશે. આ બાબત તે જર્નિસ્ટરીઓને નાણુદ કરવાવિધેની હતી.

આપણે આગળ જણાવી ગયા છેએ, તેમ આ વેળા જર્નિસ્ટરીઓનો મોટો દોર કૉન્સર્ટન્ટિનોપલખાતે ચાલતો હતો. પોતાના દેશમાં ચુનાહ કરી નાસી આવેલા ખ્રિસ્તીઓનું એક મઝબુત લશ્કર ટર્કીના ઘણા આગળા સુલતાનોએ પોતાનાં રાજ્યમાં ઉભું કરીધું હતું; તેઓ આ વાત્તાને વખતે એટલાતો પગભર થઈ ગયેલા હતા, કે તેઓના હાથમાં સુલતાનો તો લગભગ પૂતળાજેવા થઈ પડ્યા હતા; તેઓ વારંવાર સુલતાનોની સત્તાનીવટીક સાંભા થતા હતા; તે એટલી હદમુધી, કે જો કોઈ સુલતાન તેઓની સત્તાની જરા પણ સાંભે થતો, અથવા જે આપખુદી તેઓ રાજ્યમાં ચલાવતા, તેને દાખી દેવાની તજનીજ કરતો તો તે તેઓના અણગમમાં આવી પડતો, અને તે કારણે તેઓ તેને બેધડક ગાદીઉપરથી ઉઠાડી મુકી, તેનેબદલે પોતાની મર્ઝના સુલતાનના કાંઈ ખેશીને ઝનાનામાંથી ખેંચી લાવી ગાદી-નશીન કરતા; આ રીતે ગાદીઉપર આવનાર કુદર્તીરિતે તેઓથી બહીને ચાલતો, અને તેઓને માલમિલકત અને ખઝાનાથી ભરપુર કરતો.

આ વખતે સુલતાન માહમુદ પોતાના માનીતા અને વીશ્વાસુ છુદા સીરાસકિયર ખોસરો પાશાની મદદ અને સારી સલાહથી રાજ્યદુઆરી બાબતમાં, શેહેર સુધરાઈખાતાંમાં, અને સંસારી બાબતોમાં ઘણા સારા સુધારાઓથી રાજ્યમાં ઉકેલપાડેલ કરતો હતો. આ કામ ખરીરીતે જોતાં ઘણું નેક અને ઉમદા હતું. પોતાના વંશપરંપરા ચાલતા આવેલા રવાઝોમાં આ સુધારાઓથી નારાજ થઈ રૈયતે કાંઈ બંડ ઉઠાવ્યું નહતું, તેઓ તો તેથીઉચ્ચા ખુશી થતા હતા.

પણ આ સુધારાઓ જ્યારે જર્નિસ્ટરીઓના કેટલાક હુકોનાબાબમાં કર્યામાં આવ્યા, ત્યારે તેઓએ દેશમાં બળવો ઉઠાવ્યો. આ વેળા તેઓની સંખ્યા ખાસી ૩૦,૦૦૦ સેપાહોની હતી. જોકે દેખાઈતીજરીતે આ બળવો ઝખરો હતો, તોયે સીરાસકિયર ખોસરો પાશાએ આગમચથી મોત ચેતીને કૉન્સર્ટન્ટિનોપલખાતે ૫૦,૦૦૦ સેપાહોનું એક મઝબુત લશ્કર લાવી તૈયાર રાખેલું હોવાથી સુલતાન તેઓની સરકશી દાખી દેવાને તદ્દન શકિતવાન હતો. આ લશ્કર સુલતાનના સુધારાઓનીતરફેણમાં હતું, અને વળી તે સુલતાનનો ખુદ બંચાવ કરવાને પણ પુરતું લાયક હતું. આ આખાં લશ્કરનો એક ભાગ, કે જેમાં પાંચ રીજીમીટો હતી, અને જેમાં બધા મળી ૧૮,૦૦૦ સેપાહો હતા, તે ઓમર પાશાની સરદારીતળે હતા, કારણકે વઝીરને આ જવાન સરદારની બહાદુરી અને સારી સમજમાટે ઘણો ઉંચો વિચાર હતો.

આખરે જૈનિસૈરીઓએ બળવો જગાડ્યો, અને તેથી સુલતાનના નમકહલાલ સેપાહોએ આ મસ્તાન સેપાહોની “બરાકો” ઉપર હમલો કર્યો; એક ખુનખાર ઝપાઝપી થઈ; ઓમરે પોતાની બહાદુર રીજમીટોને બહાર પાડી; અને “બરાકો”માંની એકઉપર છાપો માર્યો, અને જૈનિસૈરીઓના જનરલ, યાને આગાના મથકનો કબ્જો લીધો. કૉન્સ્ટન્ટિનોપલના મહલ્લાઓમાં ઘણા કલાકોસુધી લયંકાર કતલ અને ચક્ર કરી નાખેતેવી ખુનરેઝીઓના દેખાવો નઝરે પડ્યા લાગ્યા ! શાણુ સુલતાનનીસાંમે બળવો જગાડવાના પોતાના ગુનાહની તક્સીરમાંટે ૨૦,૦૦૦ જૈનિસૈરીઓ પોતાના જનથી ગયા, અને એક વારની આ ત્રાસદાયક કૌજના બાકી રેહેલાઓ નાસી ગયા, કે બંદીવાન થઈ પડ્યા. તોયે મોટાં દેલના સુલતાને તેઓને માફી બખ્શી, પોતાના બાથુકનાં લશ્કરમાં જોડી નાખ્યા, અને આરીતે ઓટોમન રાજ્યમાંથી જૈનિસૈરીઓનાં ટોળાંનો અંત આવી ગયો. આ હુદહડખોરોનીસાંમે થવામાં અને માહમુદની તરફથી નમકહલાલીથી લડવામાં જેજે સરદારોએ ભાગ બળબ્યો હતો, તેઓને ઘણાં ઉદાર દેલથી નવાઝવામાં આવ્યા, અને તેઓમાં આપણો જવાન ઓમર પાશા પણ એક હતો. તેને એક ઘણો મોટો બેઠામુસારો સુલતાન તરફથી નક્કી કરી આપ્યામાં આવ્યો, એટલુંજ નહીં, પણ “એ ઘોડાની પુછડીના પાશા” નો નામિયો અમીરી ખેતાબ એનાયત કર્યામાં આવ્યો.

જે દિવસે કાપાકાપી થઈ, અને જે દિને ઓમરને “એ ઘોડાની પુછડી”ની ચમરી યોતું માન. ખુદ સુલતાનને હાથે મળ્યું, તેજ દિવસે સાંજના આસરે છ વાગે તે વઝીરને ત્યાં હાઝર થયો. તે આવશે, એવી આશા ખોસરો પાશા રાખતોજ હતો, કારણકે તે જાણતો હતો, કે હવે સૌથી વધારે મોટાં અને વાહલાં એનામપર પોતાનો હક મેળવવાનો દાવો કરવાને તે આવવાનોજ—અલખતાં આપણા નાયકની નઝરે તે હક, મોટા બેઠામુસારાકરતાં, અથવા ખુદ સુલતાનને હાથે મેળવેલા સૌથી ઉંચા અમીરી ખેતાબકરતાં પણ વધારે મોટા અને પ્યારો હતો.

ઓમરને તરતજ આ પ્રતાપી વઝીરનીઆગળ હાઝર કર્યામાં આવ્યો, કે જે વઝીરે જેમ આગળ એક પ્રખ્યાત લડવૈયાતરીકે નામ કાઢાડ્યું હતું, તેમ હમણાં થોડાંક વર્ષો થયાં તે રાજ્યનીતિમાં કુશળ સર્વેથી મોટા આદમીતરીકે જાણીતો થયેલો હતો. જે દીવાનખાનાંમાં સાત વર્ષોઅગાઉ સુલતાનની નૌકરીમાં દાખેલ થઈ પોતાની કમરે લટકાવેલી તલવારને ઝોરે પોતાની રોટી મેળવવાની અર્જ કરવામાંટે તેને દાખેલ કર્યામાં આવ્યો હતો, તેજ લપકાદાર દીવાનખાનાંમાં હમણાં પણ ખોસરો પાશા બ્યારે ઓમર ત્યાં આવ્યો, ત્યારે એકલો એકલો હતો, પણ હમણાં તેની હાલત તે વખતનાંકરતાં કેવી જુદીજ હતી ! કેવી સૌથી ચઢતી હાલતે તેની ઉમેદો હમણાં બર આવેલી હતી ! હાલમાં તેની કમરે એક ઘણી ન્હાની પદવીના અમલદારની સાધારણ તલવાર લટકાવેલી નહતી, પણ ઝવાહરોથી મટેલી એક જ જનરલની પદવીવાળા અમલદારની તે હતી, અને તેની છાતીએ પોતાની જુદીજુદી બહાદુરીઓ અને મહાન કામોથી મેળવેલા હીરાજડીત પુષ્કળ ચાંદો અને ખેતાબો લટકાવેલા હતા !

હંમેશના નિયમી વિવેકપ્રમાણે ઝોમર ઝોસરો પાશાનીસાંમે ઘુંટણિયે પડવા જતો હતો, પણ તેટલાં તે જુદા વઝીરે, તરત પોતાના દીવાનઉપરથી ઉતરી આવી, તેને પોતાની જાતીસાથે દાખ્યો, અને ખુશહાલીભર્યાં ઉભરાથી બોલ્યો, “ઝોમર, મારીસાંમે ઘુંટણ મરડિયે પડતો ના ! તું, કે જે હવે ખુદ મારા કબીલામાં દાખલ થવાનોછે, તેને હવે એમ કરવું સજાવાર નથી !”

ઝોમર—“તમે નામદારે ઘણી મેહરબાનીસાથે મને જે કસુલાત આપી હતી, તેનીરૂએ હવે હું મારી મહેરદાર મેળવવાને આબ્યોધું.”

ઝોસરો પાશા—“બહાદુર અને ખુબીવંતા જવાન મર્દ, સલિમા હવે તારીજછે ! અને મારી આખી લાંખી ઝેંઘીમાં જે મારા કોનો મેં પાળ્યાછે, તેમાંના આ કોલ પાળતાં મને સૌથી વધારે ખુશી ઉપજીછે. મેં અવલથીજ જોઈ લીધું હતું, કે દરેકરીતે ફતેહમંદ થવાની દરેક ખુબીઓ તારામાંછે, પણ તુંને ફતેહ મળવામાંટે જોગવાઈ અને તક મળે, તો તું આગળ જતાં પિલી નિકળે એવોછે, અને તેટલાજઉપરથી જ્યારે સાત વર્ષોઅગાઉ તું આએજ જગ્યાએ મારીસાંમે આવી ઉભો હતો, ત્યારે મેં તુંને જે સુખનો કલા હતો, તે આજે બોલિયોલ પાછા કહી સંભળાઈંછું. મેં તુંને કહ્યું હતું, કે ‘ઝોમર, તારેખાતેર આજે મેં મારા વતનનો ધારો અને તરીકા છોડ્યોછે; મેં મારી કામના રવાજથી કિલટા જઈ તુંને તે બાનુનો ચેહેરો જોવા દીધોછે, કે જેણીને જો તું ચાહે, તો હવેપછી તારી મહેરદાર કરી શકશે; જા, ઝોમર, દુનિયામાં આગળ પડ; તારે હાથે નામ કાઢાડ; કીર્તિ મેળવ; અને માન પામ; અને જ્યારે તું “જે લોડાની પુછડીઓ”નો ખેતાખ મેળવે, ત્યારે મારીઆગળ આવજે, અને ત્યારે સલિમા તારીજછે ?” આમુજ્યે મેં તુંને સાત વર્ષોઆગમય કહ્યું હતું, તે મને હજી બરાબર યાદછે. મેં જે ઉમેદો તારીઉપર રાખી હતી, તેમાં તું પુરેપુરો ફતેહ પામ્યોછે, અને હવે સલિમા તારીજ થશે !”

આ વખતે ઝોમર પાશો ઝોસરો પાશાના પગોઆગળ ઘુંટણિયે પડ્યો, અને આ વેળા વઝીર તેને તેમ કરતો અટકાવી શક્યો નહીં. આપણા નાયકે પોતાના બુદ્ધિ મુરખ્ખીનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડી તેઉપર ખુશહાલીથી ખુસો લીધો. ત્યારપછી સીરાસકિયરે પોતાના હુખ્શી ગુલામને બોલાવ્યો. આ તેજ ગુલામ હતો, કે જે સાત વર્ષોઅગાઉ ઝોમરને પેલા સુંદર બાગિચામાં લઈ ગયો હતો, અને તેજ નોકરીની ફર્જ ઝોસરો પાશાતરફથી એક એશારત થતાંજ તે હમણાં પણ બળવવાને તૈયાર હતો. ઉછળતાં હૈયાએ ઝોમર તે ગુલામનીપછવાડે આલ્યો, કે જે તેને તેજ જોહેસ્તના બાગમાં જવાના દરવાજા સુધી લઈ ગયો.

હા—આએજ જગ્યાએ સાત વર્ષોઅગાઉ ઝોમરે એક અતિ દેલપઝીર દેખાવ જોયો હતો ! લાંજ સાત વર્ષોઅગાઉ તે અતિ ખુબસુરત સલિમાથી બુદ્ધો પડ્યો હતો ! તે લાંખા વખતનાઅરસામાં એક પણ વખત તેને આ જગ્યાએ ફરીથી દાખલ થવા દેવામાં આવ્યો નહતો ! કે પોતાના બુદ્ધિ મુરખ્ખીની ખેટીસમાન ભત્રીજીને તેને મળવા દીધામાં આવ્યો નહતો ! જોકે આ લાંબો વખત તેને ઘણાં ઉપયોગી કામો કરવામાં કાઢાડ્યાં હતાં, તોયે તે

ઓમરને માથેથી ધણું આસાનીથી પસાર થઇ ગયાં હતાં. જોકે હમણાં તેનો દેખાવ વધારે મદાનગીભરેલો લાગતો હતો, તોયે તેઆગળના જેવોજ, કે જેવો આપણે આપણાં વાંચનારનીસનમુખ તેને પેહેલો ધર્યો હતો, સરખો અને મરોડદાર રહેલો હતો. પોતાના સંપાદોઉપર હુકમ ફરમાવવાની આદતનેલીધે જોકે તેનો આવાજ લગાર મોટો અને ઘાટો થયો હતો, તોયે તે આગળનાજેવો ઉદાર અને બહાદુર હતો.

તે બાગિયામાં દાખલ થયો, અને થોડીક “મિનીટો” સુધી તે ત્યાં એકલોજ ઉભો રહ્યો, પણ પછી પેલોજ આગળો ગાયતનો મીઠો હલક અને વાજાંત્રનો ખુશનોમા આવાજ તેને ધને એકવાર પાછો પડ્યો. આહા ! શું ખરેખર સાત વર્ષો પસાર થઇ ગયાં હતાં ? શું આજ તે સુંદર ધ્રુવરૂળનો બાગિયો હતો, કે જ્યાં સાત વર્ષોઅગાઉ તેજ મીઠો હલક અને સુંદર વાજાંત્ર તેણે સાંભળ્યું હતું ? શું તે હમણાં સ્વપ્ન તો ન જોતો હોય ? મધુર ખુશખવાળી, ઠંડી લેહેકીવાળી જગ્યાએ તે ખાખ તો કરી ઉઠ્યો ન હોય ? અને સ્વપ્નમાં તેણે કલાહુસની લડાઇ, તથા ખીજી જગ્યાએ કીધેલાં પરાક્રમો જ્યાં તો નહોય ? માન અને મરત્યો ફક્ત ખ્યાલી તો નહોય ? અને તેને જે પ્યાર મેળવવાનો હતો, તે ફક્ત તેનાં ખાખી મગ્ગનો ખોટો વીચાર તો નહોય ? આ સર્વોઉપર વિચાર કરતો થોડોક વખત ઓમર ગુંચવાયલોજેવો ઉભો રહ્યો, કારણકે વધારે વિચારવાનું તેનાં મગ્ગમાં કુવત નહતું. તેનીઆસપાસની તમામ ચીજો અને દેખાવ તે છેલ્લો ત્યાં આવ્યો હતો, તેવાંજ હુબહુ હતાં, તેની નજરે તેજ ધ્રુલો પડ્યાં; દેરખતોઉપર તેજ મેવો અને ફળો બેસુમાર લટકતાં તેણે જોયાં; તેજ ખુશનોમા હવા; તેજ સૂર્યની રોશની; અને વળી તેજ વાજાંત્ર અને ગાયનનો સરોદ. ત્યારે શું સાત વર્ષોનો ફક્ત એક સ્વપ્ન તો નહતો ? પણ નહીં, જ્યારે તેણે પોતાની છાતીગમ નજર ફેરવી; પોતાની બાજુમાં લટકતી હીરાજડીત તલવાર જોઇ; ત્યારે ખુશીનેમારે એકવાર પાછું તેનું દેલ અંદરથી ધડકવા લાગ્યું ! નહીં, તે સ્વપ્ન તો નહીં, પણ ખરો બનાવ હતો !

વળી તે આ વેળા ધણોવાર એકલો રહ્યો નહીં. તેનો નજરે એક ફરેસ્તાર્થ દેખાવ પડ્યો. તે ફળો અને ધ્રુલોથીભરેલા બાગિયાની, તે સૂર્યથી પ્રકાશ પામતી જગ્યાની, તે સુંદર સરોદની પરી હવે તેની નજરે હુબહુ પડી. આગળ સાત વર્ષોઉપર આ જગ્યાએ જેમ બહીતી ધીમેધીમે આવી હતી, તેમ આ વેળાએ તેણી આવી નહીં, પણ જવાનીના તોરમાં શર્માતીશર્માતી છતાં બેધડક ઉતાવળે ત્યાં ચાલી આવી. તેણીની આંખોમાં નામુક પ્યારનો પડછાયો પ્રકાશી નીકળ્યો હતો ! તેણીનો મુરખો ઉંચકી નાંખેલો હતો ! આગળ હતી, તેનાકરતાં આ વખતે સલિમા ઘણી વધારે ખુબસુરત ઓમરની નજરે દેખાઇ ! તરતજ ખુશહાલી અને અનન્યથી ઉરફેરાઈ જઈ ઓમર પાશાએ તેણીને પોતાના હાથોમાં પકડી, અને ચાંપીને બધલગીરી કીધી !

કેવી ખરી ખુશહાલી, કેવા પુરેપુરા પ્યારથી ઓમરે આ ખિલતી કળીને પોતાની છાતીસાથે દાખી ! કેવા સર્વોત્તમ વાહાલથી આ જવાન છોડીએ પોતાના ખરા આશકને આવકાર દીધો ! તેનું પુરેપુરું બ્યાન કરવાને કલમમાં કુવત, કે કળાનમાં ઝોર નથી ! તેનેમોટે આપણીપાસે પુરતા શબ્દો નથી ! આ વખતે બધેનાં દેલમાં જે લાગણી

પૈદા થઈ હતી, તે અત્રે જણાવી શકાયએવી નથી ! તેઓ આરીતિ અકેકને વળગીને તે સુખના આગે બેહેસતમાં ધીમેધીમે ફરવા લાગ્યાં, અને એકબીજાને પ્રેમભરી આંખોથી નિહાળવા લાગ્યાં. સાત વર્ષોઅગાઉ વીસ વર્ષની ઉંમરે ઐમરે પોતાની ખુબસુરતીથી જે છાપ આ જવાન કુમારિકાનાં હૈયાઉપર માર્યો હતો, તેજ ખુબસુરતી અને મર્દાનગીભરેલા દેખાવથી હમણાં સત્તાવીસમે વર્ષે પણ જેવોતેવોજ તેણીનાં દેહમાં પડેલો રહ્યો હતો. જ્યારે પુરી ખિલતી એક કળીનીપેઠે સલિમા પોતાની આ ત્રેવીસ વર્ષની ઉંમરે એક નહાની છોકરી નહીં, પણ ખિલેલી, ખુબસુરત એક જવાન બાનુ બનેલી હતી. બંધ આશકમાણુક આ જોળા ખરેખર સુખો ને સંતોષી હતાં !

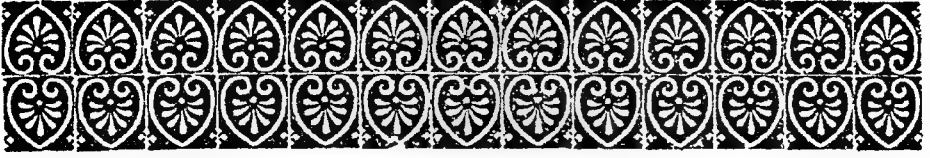
બીજે દિને ઐમર પાશા શાહીના ગાંઠથી જોડાવામાંટે સીરાસકિયરના મેહેલમાં જવા નિકળ્યો. આખાં શહેરમાં વિજળીનીપેરે ખુશ ખબર ફેળાઈ ગઈ હતી, કે આજે ઐમરની શાહીનો શાદમાન દિવસ હતો. (જુઓ ચીત્ર ૪ થું) પોતાના ઉંચી તુખમના સુદેદ દુધજેવા ઘોડાઉપર સવાર થઈ, તે મહદલાઓમાંથી પસાર થતો, ત્યારે હુરરેરેના ગંજતર પોકારો-થી તેને વધાવી લેવામાંટે હઝારોહઝાર લોકો ત્યાં ભેગાં મળ્યાં હતાં, કારણકે ઐમર પાશા-કરતાં વધારે પ્યાઈ નામ તે વેળા લોકોનાં મહોંઉપર કાઢપણુ બીજું નહતું. તેનાં બહાદુરી-ભર્યાં કામો, તેની કીર્તિ, પોતાનીજ ખંત, મહેનત, અને હુશિયારીથી જે મોટી પદવી, ઘૈલત, અને મરતબો તે ધણો જલ્દી મેળવવા પામ્યો હતો, તેસાથે જે જવાની અને ખુબસુરતી તે ધરાવતો હતો, સુલતાને હાથ ધરેલા સર્વે મુધારાઓ, કે જે લોકોને પસંદ હતા, તેમાં તેણે જે આગેવાનીભર્યો ભાગ લીધો હતો, અને સર્વેથી વધારે અગત્યનું કામ, જે તેણે મગફર, મેઝાછ, અને મસ્તાની જનિસરિઓનો તોર અને જુદમ તોડીને, અને છેલ્લે બળવો બેસાડી દબને બબબુનું હતું, તે સર્વેનેલીધે આઝામન પ્રબ્બ તેનાતરફ ફેદાફેદા થઈ ગઈ હતી, અને તેમ થાય તેમાં અબયબજેવું થું હતું ? ટકો, ફેંચો, ચાહુદીઓ, અને આરમીનિયાનોનાં ટોળેટોળાં તેનો અખ્તાવર ચેહેરો જતવાને, તેને પોતાનાં ખરાં દેહની લાગણીથી વધાવી લેવાને અધિરાં પડી, રસ્તાઓ ઘેરી ઉભાં હતાં, અને તેટલામાંટે સીરાસકિયરના મેહેલતરફ જવાના રસ્તાઓ ગરદીથી એટલાનો ઉભાઈ ગયા હતા, કે ત્યાંથી મેહેલાઈથી પસાર પણ થઈ શકાતું નહતું. જેટલી ભારે ગરદી હતી, તેટલુંજ ભારે માન પણ ઐમરને આપવામાં આવેલું હતું.

ઘણાક રસ્તાઓ પસાર કરીને જ્યારે તે વઝીરના મેહેલના દરવાઝાની લગભગ નજ-દીક આવી પુગ્યો, ત્યારે પોતાનીતરફ ઉંચે જોતા ખુશહાલીથી ઉસ્કેરાઈ ગયેલાં લોકોના ચેહેરાઓમાં તેનાં દિશાંમાં એક પાખી ચેહેરો દેખાયો. બાણે એક ઘડીપણ એક ઝહરી સર્પની આંખોસાથે તેની પોતાની આંખો મળી ગઈ હોય, એમ તેને લાગ્યું. પણ બીજીજ ઘડીએ તે નાખુશભરી આંખો તેનીતરફથી દુર થઈ, અને તે પાખી આંખોનો ધણી ત્યાંથી એકદમ ગેપ થઈ ગયો ! તોયે તેથી કાંઈ આપણો આ બહાદુર જવાન ખ્લીધો નહીં, પણ પોતાના હંમેશના હેમતી સ્વભાવે, બાણે કશું બન્યું નહોય, તેમ શાંત રહ્યો, અને હઝારો-હઝાર લોકોમાંથી કાઢ એકે પણ ન બાણ્યું, કે કાંઈ અસાધારણ બનાવ તેની આંખોએ પડ્યો હતો. ઐમરે પાછું ફરી તેજ જગ્યાએ જાયું, કે જ્યાં તે પાખી અક્ષમો તેની

ચરમાસાથે મળી હતી, પણ ત્યાં તે આ વેળા હતો નહીં. કશી પણ દરકાર કર્યાવગર તે આગળ વધ્યો, છતાં તેનાં દેવમાં ખાતેરી હતી, કે તેણે કૌનિયલ લેમબર્ગનો કપટી અને જનુની ચેહેરો હુબહુ જોયો હતો, અને તેની આંખો તેની પોતાનીતરફ જોતી હતી.

આખરે સીરાસકિયરના મેહેલઆગળ તે આવી પહોંચ્યો. આ વખતે પોતાની યેટી-સમાન વાહાલી લત્રીજના થનાર ખાવંદને હર્ષભર્યો આવકાર દેવાને ખુદો વઝીર બહારના ચોકમાં આવી ઉભો હતો. એજ વેળાએ બહાર ઉભેલાં લોકોનાં ટોળાંમાં વઝીરના સંખ્યાબંદ ગુલામોએ મુઠમુઠાભરી રૂપાનાં સેક્રાઓ ફેંકીને 'રીતસરની ખ્યેરાત કીધી. શાદીની ખરેખરી ક્રિયા કરવાઆગમય ધારામુજબે શરૂઆતની ક્રિયા કર્યામાં આવી, અને ત્યારે ઝોમરની જાણમાં આવ્યું, કે પોતાની મહોરદારના કાકાતરફથી તેને નવ લાખ રૂપિયાની પેહેરામણી કર્યામાં આવી હતી. અલગતાં જોકે આ વેળા ઝોમર પોતે પણ બહુ દૈલ-તમંદ થયેલો હતો, છતાં આ રકમથી તેની દૈલતમાં ઘણો વધારો થયો. પણ ખુબસુરત સલિમાના હાથની જે પેહેરામણી તેને થઇ હતી, તેનીઆગળ સરખાવતાં આ સર્વે પેહેરામણીઓ તેને મનથી કુચ્છ નહતી. જ્યારે તેણે સલિમાનો ખુબસુરત, ખુશીભર્યો અને ખુખીવંતો ચેહેરો જોયો, ત્યારે લોકોનાં ટોળાંમાં જે પાપી ચેહેરો જોયો હતો, તેની અસર એકદમ તેનાં મનમાંથી દુર થઇ ગઇ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

લેદી દાખડો.

હવે ઉપલા ખુશીભર્યા બનાવપછી, વળી પાછાં બાર વર્ષોનો આપણે ખાંચા ખાવો પડશે, યાને હવે ૧૮૩૯ નાં સાલની અધવચ્ચ હતી. આ વેળા આપણા નાયક, ઓમર પાશાની ઉમર ઓગણચાળીસ વર્ષોની હતી. અને વાંચનારને સારીપેઠે ખબર હશે, કે તેની ખુબસુરત આયડી સલિમા, તેનાંકરતાં ચાર વર્ષો ન્હાની હતી. તેઓની પરણેલી જેઠ્ઠી ઘણીજ શાંત, સુલેહભરેલી, અને સુખી નીવડી હતી, અને જોકે તેઓને પેટે કાંઈ પણ પ્રજા થયાં નહતાં, છતાં તેઓ એકબીજાસાથે ખ્યારની સાંકળથી મજબુત સીકડાયલાં રહેલાં હતાં. ઓમરઉપર તેની ઉમરે કશો છાપ માર્યો નહતો, તેથીઉલટો તે હતો, તેકરતાં પણ વધારે જવાન દેખાતો હતો, અને તેવોજ હાલ સુંદર સલિમાનો પણ હતો.

જોકે આ બાર વર્ષો વહી ગયાં હતાં, પણ તે લાંબા વખતનાઅરસામાં ઓમર કાંઈ આળસુ રહ્યો નહતો. ઑઠામન રાજ્યના ગંભીર વિસ્તારમાં તેને બુદ્ધાબુદ્ધ મોટા હોદાઓ-ઉપર મોકલવામાં આવ્યો હતો, અને તે દરેક ઠેકાણે એક લડવૈયાતરીકે, અને રાજ્યઅધિ-કારીતરીકે તેણે પોતાના શાહનશાહી ધણીની ઘણી અચ્છી સેવાઓ બજાવી હતી. તેણે ઑસનિયા અને મોંટીનીગ્રોખાતે ઉઠેલા બળવાઓ દાખી નાખ્યા હતા; સીરિયાની લડાઈ-ઓમાં ઇજીપ્ટના બળવાખોર રાજ્યકર્તાઓસામે સુલતાનનાં લશ્કરને લઈ જવામાં તેણે મોટો ભાગ લીધો હતો; અંશિયા માઇનરનાં પ્રગણાંઓમાં લીબંનનના પહાડી મુલકોમાં, અને આલબાનિયાનાં જંગલી પ્રગણાંઓમાં ઓમરનું નામ હાકેમતરીકેના તેના વખાણુવાલાયક કારોબારમાંટે, અથવા લડવૈયાતરીકે તેનાં કુવતમાંટે એકસરખીરીતે ઘણું જાણીતું થયેલું હતું. આ સર્વે તેની ચઠાધર્યા વેળા તેની નમકહલાલ અને વાહાલી સલિમા તેનીસાથેની-સાથેજ હતી. જોકે હવે તે એક મુસલમાન ધર્મ પાળતો હતો, છતાં ઓમર પોતાની ચાલચલણમાં એક ખ્રિસ્તીતરીકે વર્ત્યો હતો, યાને જેમ મુસલમાન ધર્મમાં એકથી વધુ બાયડીઓ કરવાની છુટ હતી, તેમ તેણે કર્યું નહતું, પણ પ્રક્ટ એકજ બાયડી સલિમાનેજ પરણીને તે ઝેઠો હતો. તો જોકે બ્યારે તે તેણીને પરણી આવ્યો, ત્યારે જેટલી આહાતો હતો, તેથી લેશભાર પણ હમણાં તે તેણીને ઓછી આહાતો નહતો.

હમણાં ૧૮૩૯ નાં સાલમા ઓમર અને સલિમા કોન્સ્ટન્ટિનોપલખાતે પાછાં આવી રહ્યાં હતાં, આ બાદશાહી શહેરનીઅંદર એક ઘણાજ લપકાદાર મેહેલમાં તેઓ રહેતાં હતાં, અને ડાહ્યાસફારસના કેનારાઉપર એક ન્હાનું પણ સુંદર મકાન હવા ખાવા જવા-માંટે તેઓએ લીધું હતું. તેઓનાં આ બંધે મકાનોમાં બુઝર્ગ ખોસરો પાશા વારંવાર જઈને તેઓના પરાણાતરીકે રહેતો હતો. તેઓ બંધેને તે પોતાના ખુદ બેટાખેટીતરીકે આહાતો હતો. સલિમાનો બાપ તેણીને ઘણી ન્હાની સુકીને મરી જવાથી ખોસરો પાશાએ

તેણીને એક બેટીતરીકે પાળી હતી, અને ઔમરે પોતાની જાતી મેહેનત અને જળકતી કારકીર્દીથી એટલુંતો મોટું નામ કીધું હતું, કે તેને પણ તે પોતાના એક બેટાતરીકે જ આહાતો હતો. તેને માટે ખાસરો પાશા હંમેશાં ઘણો સંતોષી અને મગરૂર હતો, અને તેની ઉપર ઘણો જ પ્યાર રાખતો હતો.

હમણાં આપણે આ વાત વાંચ્યે છે, તે ૧૮૩૯ નાં સાલની તા. ૩૦ મી જુનનો દિવસ હતો; વખત સાંજના મોડેથી હતો. આ વેળા સુલતાનના આદશાહી રાજમેહેલ-માંથી ઔમરના ખાસફૌરસના કેનારાઉપરનાં ન્હાનાં મકાનમાં એક કાસેદ ઉતાવળે આવ્યો, અને જણાવ્યું, કે નામદાર સુલતાન ઔમરને મળવાને તરત બોલાવે છે. પોતાનાં કુવત અને કીર્તિનિમોટે તેને વારંવાર આપ્રમાણે બોલાવી ચઢાધ્યાઉપર ઉપડી જવાને હુકમ સુલતાન કરતો હતો, માટે આ પયેધામથી તેને કાંઈ ઘણી અજાયબી ઉપજી નહીં, પણ તોયે થોડાંક અડવાડિયાં થયાં નામદાર માહમુદ ઘણો ખીમાર ચાલતો હતો, અને ઔમરે થોડાજ વખતઉપર સાંભળ્યું હતું, કે તે નામવર મોતને બિછાણે પડેલો છે, તેટલામાટે જ્યારે કાસેદ આવ્યો, ત્યારે તેને તરેહવાર અંદીશાઓ દેલમાં થવા લાગ્યા. તેને મેહેલમાં પોતાની આગળ લાવવામાટે સુલતાને ખુદ પોતાનો એક સુંદર સણગારેલો આદશાહી મછવો મોકલી આપ્યો હતો. પોતાને આવેલાં તેડાંમાટેની સર્વે હકીકતથી તેણે સલિમાને વાકેફ કીધી, અને પછી ઉતાવળે મછવાભણી આવ્યો, કે જે આ વખતે તેનાં મકાનઆગળજ ખાસ-ફૌરસનાં પાણીમાં કેનારાઆગળ લંગર કરીને પડેલો હતો. સુલતાનનો પયેધામથી પણ ઔમરની સાથે ત્યાં આવ્યો, અને મછવામાં તૈયાર રહેલાં છ મઝખુત હલેસાં મારનારાઓ તરતજ તે મછવાને મેહેલના આગના પંછવાડેના ખાનગી દરવાજાઆગળ લાવ્યા. આ વખતે અંધારું થયેલું હતું, હવા ખુશોનામા હતી, તારાઓ પુર તેજથી પ્રકાશતા હતા, અને તેઓનો પડછાયો ખાસફૌરસનાં સ્થિર નિર્મળ પાણીમાં પડતો હોવાથી, તથા વળી સર્વે ઠેકાણે ચુપ હોવાથી, સર્વે દેખાવ ઘણો જ મનહરણુ લાગતો હતો.

આ રાજમેહેલ કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલ શહેરના ઇશાનખુણાંમાં આવેલો છે; તેનો વિસ્તાર અતિશય બોહોળો છે; અને ત્યાંથીજ ખાસફૌરસનાં પાણી શહેરમાં વહેવાનાં શરૂ થાય છે. અંધારું કલાકથી પણ ઓછા વખતનાં અરસામાં સંજેમરમરનાં પગથિયાંઓઆગળ આવીને તે મછવો ઉભો રહ્યો; ત્યાંજ થોળવાને તે કાસેદે હલેસાં મારનારાઓને ફરમાવ્યું, અને ઔમરને તેની પછવાડે આવવાને અર્જ કીધી. ત્યારબાદ તેઓ એક બાગ આળંગી ગયા, અને ત્યાંથી આપણા જવાન નાયકને એક મોટા દાદરઉપરથી થઈને એક અતિ સરસરીતે આરાસ્તે કીધેલાં દીવાનખાનાંમાં લઈ જવામાં આવ્યો, કે જ્યાં થોડીક “મિનીટો” થોળવાને તેને પેલા કાસેદે માનપૂર્વકરીતે જણાવ્યું. આ ન્હાના દીવાનખાનામાં સુલતાનના ઘરખટલાનેલગતા કેટલાક હજીરિયાઓ હાજર હતા, અને જેવો ઔમર ત્યાં દાખેલ થયો, કે તેઓ તરત પોતાની બેઠકોઉપરથી ઉઠી ઉભા થયા, ઘણાં વાંકા વળીને કુરનેશ બજાવી, અને જ્યાંસુધી તે ત્યાં થોળ્યો, ત્યાંસુધી તેઓ પણ એક બાજુએ જઈ અદબથી ઉભા, કારણકે તેનાજેવી ઉંચી પદવીના એક પુરપનીસાંમે તેઓથી વિવેકના તરીકામુજબે બેસી શકાય, એમ નહતું. પેલો પયેધામથી ઔમરને ત્યાંજ રાખીને અંદરના એક ખીજા ઓરડામાં

ગયો; એક કે બે “મિનીટા”માં તે પાછો ફર્યો, અને ઓમરને જણાવ્યું, કે થોડાજ વખતમાં નામદાર સુલતાન તેવણની મુલાકાત લેશે.

આમુજ્યે આસરે ખીન્ને પાએક કલાક વહી ગયો, અને પછી તે દીવાનખાનાંને છેક નાકેતું એક ખારણું ઉંઘડ્યું. લાંખી સુફેદ દાઢીવાળો એક યુદો ટકું, કે જેનો દેખાવ ઘણો પાપી અને કેાધને પણ જેવા નહીં ગમેએવો હતો, અને જેણે લગાર કંગાળ પુશાક પહેરેલો હતો, તેને લધને છ હજુરિયાઓ તે ખારણુવાટે બહાર આવ્યા. તેઓ સર્વે બ્યારે તેનીનઝદીક આવ્યા, ત્યારે ઓમરને જણાવ્યું, કે તે ઘણીના હાથે તેની પીઠપાછળ બાંધેલા હતા, અને તેને એક બંદીવાન કર્યામાં આવ્યો હતો. તેઓમાંનું કોઈ એક હરફ પણ બોલ્યું નહીં. પણ બ્યારે તે આરડામાંથી બંધવાને લઈ જતા હતા, ત્યારે તે જણે દયાને માટે આર્જુમંદ હોય, એવીરીતે પોતાનીઆસપાસ નઝર ફેંકતો હતો. થોડીક “મિનીટા”માં જે દરવાઝે ઓમર દાખેલ થયો હતો, તેજ દરવાઝે તે બંધવાને પણ બહાર લઈ જવામાં આવ્યો, અને પછી તે ખારણું બંધ કર્યામાં આવ્યું. હવેજ ઓમરને જણાવ્યું, કે તેને જે મજવામાં ત્યાં લાવ્યામાં આવ્યો હતો, તે તેને પાછો ઘર લઈ જવામાં તે ત્યાં થોભાવ્યામાં આવ્યો નહતો, પણ તે તો આ કંગાળ પુરખને લઈ જવામાં તેજ રોકવામાં આવ્યો હતો.

વળી પાછો અંદરનો દરવાઝો ઉંઘડ્યો; તેના ઉંખરઉપર એક ખીન્ને હજુરિયો આવી ઉભો; અને તેણે ઓમરને તેનીસાથે જવાની એશારત દીધી. આ ન્હાનાં આરડામાંથી ખીજા એક વધારે મોટાં દીવાનખાનાંમાં તેને લઈ જવામાં આવ્યો, કે જ્યાં ગંબીર ચેહેરાસાથના પાંચ કે છ આરમીનિયાનો અને ફેરો ઉમેલા હતા. તેઓ પોતપોતામાં ઘણીજ આતુરતાસાથે કાંઈ મસ્લહત ચલાવતા હતા. ઓમરે તરત જાણ્યું, કે તેઓ નામદાર સુલતાનના હઝીમો હતા. તેઓના ચેહેરાઉપરથી, તથા જેરીતે તેઓ પોતપોતામાં વાર્તા કરતા હતા, તેઉપરથી ઓમરને લાગ્યું, કે તેઓના નામિયા ખીમારની હાલત ઘણીજ માઠી થયેલી હોવી જોઈએ. તે તેઓઆગળથી પસાર થતો હતો, ત્યારે તે હઝીમોએ તેનાજેવા પાસાની પદવીવાળાને છાજે એવીરીતે વાંકા વળીને કુરનેશ બબ્બી. પેલો હજુરિયો પછી તેને એક મોટી ચાલમાંથી એક દરવાઝાઆગળ લાવ્યો, કે જેઉપર લારી સાંનેરી ઝાલરોથી મટેલો મખમલનો એક મોટો પદો નાખેલો હતો. આ પદો તરત ખસેડવામાં આવ્યો; તે દરવાઝો કાંઈ પણ આવાઝગર ઉંઘડ્યો; તે હજુરિયો અદખથી એક બાબુ થઈ જઈ ઉભો; અને આપણો નાયક તે આરડામાં દાખેલ થયો, કે જ્યાં સુલતાન માહમુદ પોતાનાં મોતનાં બિઠાણાઉપર સુતેલો હતો. તે ખીજાણાગમ ઓમર આવ્યો, કે જ્યાં તેણે આગળ કોઈ વાર પણ ન દીઠેલા એક જવાનને બિઠાણાઉપર વાંકો વળીને ઉભેલો જોયો. મખમલ જડેલા એક મોટા તખ્તાઉપર એક સુંદર પલંગ ગોઠવેલો હતો. ત્યાં આવતાંજ ઓમર ઘુંટણિયે પડ્યો.

તેને જોઈને તે મરણકાંઠે પડેલો રાજકર્તા બોલ્યો, “મારા નમકહલાલ અને વાહાલા ઓમર, મારીનઝદીક આવ. મારીપાસે આવ, અને તારા બાદશાહનો છેલ્લો હુકમ સાંભળ, કે જે બાદશાહની તે લાંખી અને ઘણી અચ્છી નોકરી બબ્બીછે.”

હુકમને તાબે થઈ પાસા તે પલંગતરફ ગયો; આ વેળાં તે જવાન, કે જે આપણા નાયકને આ સંઘજો વખત દીકાને જોયા કરતો હતો, તેના ચેહેરાતરફ માયાથી જોઈને

માહમુદ સુલતાન બોલ્યો, “ઓમર, જે વશાદાર સેવા, તે’ આજસુધી મારી બળવી છે, તેવી હવે થોડા વખતપછી તું ને આ જવાનની બળવવી પડશે.”

આ સાંભળી ઓમરે ઘણાંજ વાંકા વળી તે જવાન શાહઝાદાને નમન કર્યું; તેને જોઈને તેનાં દેલમાં તેની ઘણીજ દયા ઉસ્કેરાઈ, એટલાજ વિચારથી કે આવાં મોટાં રાજ્યની જાંજળમાં, જોખમોમાં, અને રાજ્યના તરેહવાર ફત્વોમાં ખીચારા આ તદ્દન જવાન શાહઝાદાને હવે સિકંદરપુ’ પડશે. અને ઓમરજેવા ઉદાર દેલના અક્કલમંદ, અને દુરઅંદીશ પુરૂષની છાતીમાં તે જવાનબાબે દયા ઉસ્કેરાય તેમાં નવાઈજેવું શું હતું? કારણકે તે શાહઝાદા અમુદુલ—મેઝિડની ઉમર ફકત સત્તર વર્ષની હજી હમણાંજ સર થયેલી હતી. તે ઉંચાં કદનો, પણ શરીરે ઘણાજ પાતળિયો હતો, છતાં મરોડદાર દેખાવનો, અને સીધો હતો; છેલ્લી માંદગીમાંથી તે તરતનો સાજો થયેલો હોવાથી, તેમજ સુલતાનની ખીમારીની અને ખીજી ચિંતાઓનેલીધે તેનું મ્હોંડું તદ્દન ફિક્કું મારી ગયેલું હતું, પણ તેનો બાંધો હંમેશનો રાગી હોય, એવો લાગતો હતો; તેના ચેહેરાઉપર હંમેશની ઉદાસી અને દેલગીરીનો છાપ જણાતો હતો; છતાં તેના આ ચેહેરાઉપર શાહઝાદાનેબરની મગફરી દેખાતી નહતી; તોયે કોઈ ચક્રાર આંખોને તરત જણાઈ આવે, કે તે એકદન બુદ્ધિનો હતો, અને કામ પડવે દુનિયામાં આગળ પડવાની લાગણી તેનામાં હતી; તેના ગાલોઉપર જરા પણ રતાસ નહતો; તેની આંખો કાળી ભમ્મરજેવી, મોટી, ચળકતી, અને ખુબસુરત હતી, અને તેના ફિક્કાં મ્હોંડાંઉપર ચક્રચક્ર થતી હતી; તેના હોઠો ભરેલા હતા; તેના દાંતો એક ઔરતનાજેવા કળીબંધ અને સફાઈદાર હતા; તેના ચેહેરાઉપર અહીંતહીં સહિ-એડના ઝાંખા ડાંચો પડેલા હતા; અને તે હજી અતિશય જવાન હોવાનેલીધે દાઢીઉપર બાલની જરા પણ નેશાની નહતી; તેનો સ્વભાવ મળતાવડો, તેનો દેખાવ જોવા ગમેએવો, અને સામગ્રીરે લેતાં આ જવાન શાહઝાદો સર્વે બાબતોમાં કાંઈને પણ જોતાંનિવાર પસંદ પડેએવો હતો. તેણે યુરોપિયન ઢબનો પુશાક સજેલો હતો. પોતાનાં ઇંગ્રેજી ઢપના ડગલા-ઉપર તેણે “નિસામ-અદ્દિલશાર”નો હીરાજડીત ચંદ્રના આકારનો ચાંદ લટકાવેલો હતો. બ્યારે ઓમરે થોડાક લાયક શબ્દોમાં પોતાની વશાદારી તે જવાન શાહઝાદાને ઝાહેર કરી, ત્યારે તેણે તેના પાછો જવાબ તેવાજ લાયક શબ્દોમાં વાળ્યો, તેઉપરથી જણાવ્યું, કે તેનો આવાઝ ધીમો, નર્મ, અને ગંભીર હતો.

પછી તે મરવા સુતેલા સુલતાને કર્યું, “મારા બેટા, હવે તું થોડોક વખત છાંથી બ, અને અમોને એકલા રહેવા દે. થોડીક પળ પણ તારેથી છુટું રહેતાં મને ખીહક દુઃખ ઉપજે છે, કે બ્યારે આ દુનિયામાં મારો વખત હવે ઘણાજ થોડો રહ્યો છે, પણ મને આપણા વશાદાર ઓમરને કાંઈક ખાનગી વાતો જણાવવી છે.”

આઉપરથી અમુદુલ-મેઝિડ ત્યાંથી ચાલી ગયો, અને આપણો નાયક અને મરણ-કાંઈ આવેલો સુલતાન બંધે એકલાજ રહ્યા.

શાહઝાદાનાં ત્યાંથી જવાપછી બ્યારે તે દીવાનખાનાંનું ખાનગી બારણું બંધ થયું, કે માહમુદે બોલવાનું પાછું શરૂ કર્યું, “ઓમર, આ દુનિયામાં હવે મારો વખત ઘણાજ

થોડો રહ્યો છે, તે માફ કેહેવું તો તે સાંભળ્યું છે. મને લાગે છે, કે મોતના દેવ એકરાયલે પોતાનો દસ્ત હવે મારીકિપર નાખ્યો છે. અગરજે મારી યાદદાસ્તશક્તિ દગો ન દેતી હોય, તો હું ધારું છું, કે તે તારા મરવા પડેલા માલેકની નોકરી ઓગણીસ વર્ષોસુધી બજાવી છે? અને તે બધો વખત તું ખરો નમકહલાલ, સાચો, અને આખરદાર નિવડ્યો છે. હવે, મને તું એક છેલ્લું પણ વિશ્વાસુ કામ સોંપવું છે, અને તું મારીતરફ હવે એક છેલ્લીજ ફર્જ બજાવવાની રહી છે. જેઓએ માફ નમક ખાધું છે, તેઓ સર્વેમાં તું ફક્ત એકલો આ મારી ખાસ નોકરી બજાવવાનેલાયક છે, અને મને તારીકિપર પુર એતબાર છે. ઓમર, મને કેહેવામાં આવ્યું છે, તે શું ખરું છે? કે તું ફક્ત એકજ બાબત ધરાવે છે, અને તેણીની સાથે મુહબત અને વફાદારીથી રહે છે? તારા દરજનેખાતેર, તે બીજી ઔરતો સાથે નેકાહ કર્યા નથી, અને તારા હવસનેખાતેર તે તારા ઝનાનામાં ખુબસુરત લોડીઓ રાખી નથી, શું એ તમામ સાચું છે?”

ઓમર—“મારા નામવર બાદશાહ, હા, એ વાત તમામ સાચી છે. મારી ખુબસુરત અને લલી સલિમાન મારાં દેલમાં એકલી રાજ કરે છે.”

મુલતાન—“એ ઘણી નેક વાત છે, અને તેટલાવાસ્તે જે એક નાઝુક બાબતરફ એક પેદરતરીકેની કે એક ઘેરાદરતરીકેની ફર્જો તારે માથે નાખવામાં આવે, તો તે તું વફાદારીથી, માનથી, અને રાસ્તોથી બજાવશે?”

ઓમર—(ગંભીરાર્થથી) “આપ નામવર શાહનશાહતરફ જેવી વફાદારીથી હું વત્સોઈ છું, અને જેનાં હમણાંજ આપ નામદારે વખાણ કર્યાં છે, તેનાં કરમ લખને હું જણાઉં છું, કે તમે નામવરનો હમણાં અને હવેપછી જે કાંઈ બાદશાહી હુકમ થશે, તે હું વફાદારીથી બજાવીશ.”

મુલતાન—“અને જે થોડા વખતનેમોટે એક માદરની કે બેહેનની માયાની ઝર પડે, તો તે ફર્જ તારી લાયકીવાળી અને દાનાવ મહોરદાર, બાતુ સલિમા, એક મેહરબાનીતરીકે બજાવશે, એમ તું મને ખાતેરી આપે છે?”

ઓમર—“જેવીરીતે એક પેદર કે એક ભાઈતરીકે તે બાબતરફ વર્તવાને હું તૈયાર છું, તેવીજરીતે સલિમા એક માદર કે એક બેહેનતરીકે તેણીને ચાહારો, તેની હું પુર ખાતેરી આપું છું.”

મુલતાન—“તારાજેવા ઉદાર દેલના આદમીથી હું જેટલી ઉમેદ રાખું, તેથી કોઈ પણ રીતે ઓછી આ તારી વાત રાસ્ત નથી, તેમજ બાતુ સલિમાનેમોટે તે જે મને ખાતેરી આપી છે, તેઉપર હું કોઈરીતે ઓછો એતબાર રાખતો નથી. જ્યાંસુધી આ કાળખુતમાં જન છે, ત્યાંસુધી મારો એકેએક હુકમ એક કાયદાખરાબર છે, અને કરોડો આસામીના પનાહ આપનારતરીકે હું તેણીનાકિપર મારા છાયાની ઢાલ આડી પકડવાને તૈયાર છું. પણ થોડાજ કલાકોમાં આ જન આ તન છોડી જશે, અને ઝોરાવર માહમુદતું આ કાળખુત જે માટીમાંથી ઉભું થયું છે, તે માટીસાથે પાછું મળી જશે. મારો બેટો જોકે ઘણો રાંક અને તાબેદાર છે, છતાં ઓટામન તવારીખમાં એવા ઘણા દાખલા બન્યા છે, કે જેમાં પોતાના આપના મરતીવેળાના સુખનો તે બેટાઓએ પાળ્યા નથી. એટલામોટે, ઓમર, જ્યાંસુધી આ તનમાં જન છે, ત્યાંસુધી

તે બાતુ, કે જેણીને માટે હું હમણાં બોલું છું, તેણીના બનતીરીતે બંધાવ કરવાનો મેં એકાદો રાખ્યો છે, તેમ કરીને હું મારા બેટાના રસ્તામાંથી એક લાલચ દુર કરવા માંડું છું. કારણકે તે ગમે એટલો શાણો હોય, કે પોતાના બાપનો તાબેદાર હોય, તો શું થયું, તોયે તે લાલચને વશ થવાવગર રહેશે નહીં, એવી મારી ખાતરી છે. ઝોમર, મારી કેહેવાની મતલબ તો તું હવે સમજી ગયો હશે ?”

ઝોમર—“ નામવર બાદશાહ, જેટલું આપ બોલ્યા છે, તેટલાંની મતલબ તો હું પુરેપુરી સમજ્યો છું. મેં આપ નામદારનો એકેએક હરફ ધ્યાન દઇને સાંભળ્યો છે, અને મારી છાતીમાં તે કાતરાઈ રહ્યો છે.”

મુલતાન—“કીક, ત્યારે તેવાજ ધ્યાનથી હું જે કહું છું, તે સાંભળ. આ બાદશાહી મેહેલમાં એક જવાન બન છે, કે જેણીના ઉપર હું એકવાર ખરેખર આશક પડ્યો હતો, પણ વખત એવો આવ્યો, કે આશકને બદલે હું તેણીને એક પેદરના પ્યારથી ચાહવા લાગ્યો. આ મેહેલમાં અવલમાં જેવી નિર્દોષ અને પાક તેણી આવી હતી, તેવીજ પાક મનની અને પાક તનની તેણી આ મકાન તારીસાથે છોડી બહાર પડશે, અને તે મને કૌલ આપ્યો છે, કે તેણીની દામનને કાઢી રીતે અલવલ ન પુગે, તેની તું સંભાળ રાખશે. તું તેણીને તારીસાથે લાંબી લઈ જા; તારી ખુબસુરત સલિમાસાથે તેણીને મેળવતાં, તારા બાદશાહે પોતાનાં માતાનાં બિછાણાઉપરથી જે હકીકત જણાવી છે, તે તમામ બિના તું તેણીને કેહેજે. તારી નેક સલિમાસાથે તે જવાન છોડીને કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલથી દુર લઈ જવામાં તું દેર કરતો ના. ખીજી સવારે આક્રતાય તણ થાય, કે તું તારી મુસાફરી શરૂ કરજે. તે ઘણી લાંબી છે, કારણકે ઓસ્ત્રિયાનાં રાજ્યનાં ટ્રાન્સીલવનિયાનાં પ્રગણાંમાં તુંને જવું છે. ત્યાં હુરમાનસ્ટાડની પડોશમાં, ઉમરાવ ઍર્ન ડી કેહરીનનો કેલેબંદીવાળો એક મોટો મેહેલ તું શોધી કાઢાડજે. તે લાંબો વખત થયાં રંડાયેલો છે, અને જો હાલમાં જીવતો હોય, તો તેને ઘણો ઝેર થયેલો તું જોશે. તેના કોઈ ખેશી કે વાહાલાં હમણાં નથી, સંવાયકે આ—પણ તેની કાંઈ ફેર નહીં ! જો તે જીવતો હોય, તો તું આ જવાન બાતુને તેને મેળવી આપજે, કે જેણી આ મેહેલમાં તો અઘશાનાં નામથી ઓળખાય છે, પણ હું જે કેલેબંદીવાળો મેહેલને માટે કહું છું, ત્યાં ગયાપછી તેણી પોતાને ખરે નામે ઝાહેર થશે. આ સંઘળું બળ લાવવાને તું કરમ ખાય છે ?”

ઝોમર—“ મારા મેહરબાન મુરખખી સાહેબ, હું ખરાં દેલથી કરમ ખાઉં છું. પણ જો તે ઍર્ન ડી કેહરીન હાલમાં હયાત નહોતો તો ?”

મુલતાન—“ હું તે તુંને જણાવવાનોજ હતો.” એમ બોલી આ મરવા સુતેલા મુલતાને ઘણા ઝાલરઝુલરવાળા તકિયાહંચો, કે જેને અહીંગીને તે અર્ધી બેઠેલી હપે પોતાનાં બિછાણાંમાં અજેટાયેલો હતો, તેની નિચ્ચે પોતાનો હાથ ખોસી, એક નહોનો દાખડો બહાર ખેંચી કાઢાડ્યો. આ દાખડો કોઈ અબજબજેવાં હિંદુસ્તાનનાં લોકડાંનો બનાવેલો હતો; તેની ઉપર ઉંચી સીપોનો સણગાર કીધેલો હતો; અને તેની તમામ કોરો સોનાથી મઢી લીધેલી હતી; તેને મથાળે નફર સોનાતું એક કડું હતું, કે જેની સાથે રેશમી દોરીથી એક

ચાવી બાંધેલી હતી. પણ કુંચી ખોસવાનાં નાકાંઉપર સુલતાનની બાદશાહી મોટી મહોર ફાંધેલી હતી. પછી ગંભીર આવાજે સુલતાને આગળ ચલાવ્યું “ જો ઈર્ન ડી ફેડરીન હયાત નહોય, અને જો તેની માલમિલકત તેનાં વસિયતનાંકીએ કોઈ બીજાં શખ્સોના હાથમાં ગઈ હોય, અને ટુંકમાં કહું છું, કે જો અમીશા આસરાવગરની અને દોસ્તવગરની થઈ પડે, તો આ દાખડો તેણીને ઉઘાડવા દેજે. પણ તેથીઉલટું જો ઈર્ન હયાત હોય, ને તે જો અમીશાને આવકાર દે, કે જેમ હું ઉમેદ રાખું છું, કે તે કરશેજ, તો આ દાખડો તું અમીશાના હવાલામાં આપજે, પણ તે એવાં કોલસાથે, કે જ્યાંસુધી કોઈશખ્સ તેણીની સાથે શાદી કરે નહીં, ત્યાંસુધી તે ખોલવો નહીં. પણ વળી બીજી પણ એક શર્ત કહેવું, અને તે એછે, કે જો તેણી અગિયાર વર્ષોતુલીક શાદી થવાવગર પડી રહે, તો તે સુદત બાદ, તેણી જાણે શાદી કરીજ ગઈ હોય, તેમ તે દાખડો ખોલે. આ બધું તું બરાબર સમજ્યોછે ?”

ઓમર—“ મેં ઘણાંજ ધ્યાનથી સર્વે હકીકત સાંભળીછે, અને તે હું બરાબર સમજ્યોછું. જાણે એક સખડનો મેં ઘણાં વર્ષોતુલીક અભ્યાસ કર્યો હોય, ને તે મારાં મગ્ગ ઉપર ઠસી ગયો હોય, તેવીજ સારીરીતે આપ નામદારનું કહેવું મારાં મગ્ગઉપર ઠસી ગયુંછે.”

સુલતાન—“ અને મારા નમકહલાલ ઓમર, તું આ તમામ બરાબર બજાવવાને ફરી એકવાર કરમ ખાયછે ?”

ઓમર—(ઘણીજ ગંભીરપદ્ધતિ) “ હા, હું કરમ ખાઉં છું.”

સુલતાન—“ ઘણું બેહતર કીધું !” એમ બોલી તેણે પોતાનો હાથ ઓમરને આપ્યો, કે જેઉપર તેણે ખુસા લીધા.

ત્યારપછી માહમુદે તે દાખડો ઓમરને આપ્યો, કે જે ન્હાનો હોવાથી તેણે પોતાના પુશાકમાં તે સહેલાઈથી છુપાવ્યો. પછી જે હઝુરિયો તેને ત્યાં લઈ આવ્યો હતો, તેને ખોલાવવાને સુલતાને ઓમરને કહ્યું. કે જેમ તરતજ કર્યામાં આવ્યું. સુલતાને આ હઝુરિયાને કાનમાં કાંઈ થોડાક બોલોમાં હુકમ કર્યો. હવે ઓમરને અને મરવા સુતેલા તેના બાદશાહને છુટા પડવાનો વખત આવ્યો; આ વખતે બંધને દેલમાં બીહદ દુઃખ થતું હતું; કેમકે તેઓ હંમેશાનેમટિ છુટા પડવાની છેલ્લી સલામ એકબીજાને કરતા હતા ! અને તેમજ બન્યું. થોડાક કલાકોપછી આ ઝોરેમંદ માહમુદ—સુધારાનો મોટો ખાં—દુનિયાનાં જે અતિ હુશિયાર અને મશ્હુર બાદશાહો, કોઈ પણ વખતે કે કોઈ પણ દેશમાં તખ્તઉપર બેઠેલા, તેઓમાંહેલો એક આ ફાની જહાનથી કુચ કરી ગયો, અને તેનેબદલે તેનો બેટો અબ્દુલ-મેઝિડ તખ્તઉપર બેઠો.

સુલતાન માહમુદના આરડામાંથી પછી તે હઝુરિયો ઓમરને આગળાંજ ન્હાનાં દીવાનખાનાંમાં કે જ્યાં તેણે હકીમોને ઉમેલા બેસા હતા, કે જે દીવાનખાનાંમાંથી તેણે પેલા સુફેદ દાઢીવાળા કુટા ટકને એક બંદીવાનતરીકે લઈ જતાં બેસ્યો હતો, ત્યાં નહીં લઈ ગયો, પણ એક ચાલમાંથી થઈને એક અતિશય મોટાં અને ઘણાં સરસરીતે સજ્જારેલાં દીવાનખાનાંમાં લઈ ગયો, કે જ્યાં ઘણુંજ મનપસંદ ખાવાનું તૈયાર કરી એક મેઝઉપર ગોઠવી મુકેલું હતું. આ જગ્યાએ તેને એકલાને પા કલાકથી પણ વધુ વખત થોળવું પડ્યું.

(ચિત્ર ૪ થી.) “ચોતાના ઉચ્ચી પુરખના સુદે દુધલેવા ઘોડાઉપર સવાર થઈ, તે મહામ્યામ્યાથી પસાર થતા હતા.” (પાનું ૭૨ થી.)

મરવા મુતેલા મુલતાને તેને જે કામ સોંપ્યું હતું, તેવિધે વિચાર કરવાને હાં તેને ઘણી સારી તક મળી; તે ત્યાં બેસીને અમરશાના પેલા કેહેવાતા બેશી ખર્ચન ડી કેહરીન-બાથે વિચાર કરવા લાગ્યો. શું અમરશા તે ઉમરાવની બેરી હશે? શું કોઈ બીજાનામની તે ટ્રાન્સીલવેનિયાની ખ્રિસ્તી બાતુ હશે, તો બેંક હમણાં તેણી એક મુસલમાન નામથી આજખાતી હતી, અને એક મુસલમાનના મેહેલમાં રહેતી હતી? પણ તેમ હોય, તો મુલતાન માહમુદના ઓરડામાંથી પેલા સુફેદ દાઢીવાળા બુઢા ટર્કને એક બંદીવાન કરીને લઈ ગયા તેની મનસખ શી હશે? શું આ બુઢા ટર્કને અને પેલી જવાન ખ્રિસ્તીને કોઈ જાતનો સંબંધ હશે? પેલા બુઢા ટર્કને મુલતાનના ઓરડામાંથી એક બંદીવાનતરીકે બહાર પાડ્યાપછી, તેને પોતાને તેનીઆગળ લઈ જવામાં આવ્યો, અને ત્યાં તેણે જે સાંભળ્યું, તેઉપરથી તેનાં મનમાં ખાતેરી થવા લાગી, કે અમરશાની બાબતને અને પેલા બુઢાને કાંઈ પણ લાગતું વળગતું હોવું નેહએ.

તે આપ્રમાંણે વમાસણ કરતો હતો, તેટલાં બે હપ્તી હીજડાઓ, કે જેઓને દાલત-મંદોનાં કતાનાખાનાંનાં કામનેમોટે ધાતકરીતે દુનિયાંથી રદ કરી નામદં બનાવ્યામાં આવેછે, તેઓ તે ઓરડામાં આવ્યા. તેઓએ ઘણા ઉંચા લેબાશ પહેરેલા હતા. તેઓ બન્નેની વચ્ચે મ્હોંડાંઉપર ભારી શુરખો નાખી એક બાતુ ચાલતી હતી. તેણીનું કદ ઉંચું હતું; અને તેણીની ચાલની અપળાઈઉપરથી તેણી જવાન જણાતી હતી; તેણીનો પુશાક પણ વળી ઘણો ભપકાદાર અને ઉંચી ડેસ્મનો હતો; તેણીની ચાલ મરોડદાર હતી. તેણીને પોતાનીતરફ આવતી જોઈ ઓમર પોતાની બેંકઉપરથી ઉડીને તેણીનીસાંમે ગયો. થોડીક “મિનીટા” તેણી કાંઈ પણ બોલવાવગર તેનીગમ પોતાના શુરખાનાં આંધરાંઓમાંથી જોવા લાગી, અને જાણે તેનીઉપર વિશ્વાસ મુક્યો કે નહીં, તેના અંદીશામાં પડી હોય, એમ લાગ્યું. પણ પછી તેણીની ખાતેરી થઈ, અને તેણીએ ઓમરનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડ્યો, અને લગાર લુગતે, પણ ઘણાજ નર્મ અને મધુર આવાજે કહ્યું, “ઉદાર દેલના પાશા, હું તમોને એક દોસ્તરીકે, અથવા એક ભાઈતરીકે ગણું છું.”

પોતાના હંમેશના હેમતલર્થા બુસ્સાથો ઓમરે જવાબ આપ્યો, “બાતુ, હું ડેસ્મ-ઉપર જણાઉં છું, કે તમોએ મારીઉપર મેલેલા એતબારને હું સાચો નિવડીશ.”

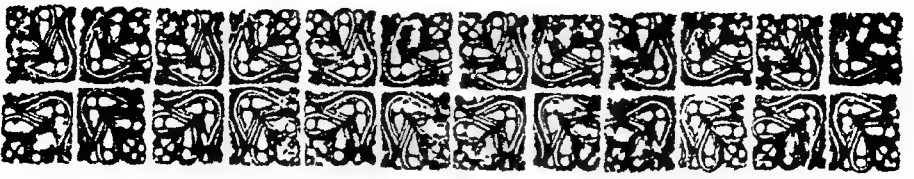
આ સાંભળી ઉપકારના કાંઈ શબ્દો અમરશા ધીમેથી બોલી; તેણીઉપર ઓમરના કેહેવાથી ઘણીજ ઉંડી અસર થઈ હતી; પણ તે અસર કાંઈ ઓમરનાં બોલવાથીજ નહીં, પણ તેને પોતાના આગળા દહાડાઓ યાદ આવ્યાથી, તથા હવે તેણીની હાલતમાં જે સારા ફેરફારો થવાના હતા, તેથી થઈ હતી. જોકે તેણીએ પોતાનો શુરખો ઉંચક્યો નહીં હતો, તોયે અંદરથી જે ડચકાં ખાતી હતી, તે ઓમરનાં જાણવામાં આવ્યું. ઓમરે તેણીને પોતાનો હાથ આપ્યો, અને પેલા બે હીજડાઓને રસ્તો દેખાડવાને એશારત કીધી. નદી-ઉપરથી મેહેલમાં જે આરસપહાણની સીડીઓઉપરથી તે અંદર આવ્યો હતો, ત્યાં તે હીજડાઓ તેને એક ચાલમાંથી લઈ ગયા, કે જ્યાં લગાર વધારે સાદા પુશાકવાળો એક ત્રીજો હપ્તી ગુલામ હાજર હતો, કે જેનાં માથાઉપર એક મોટી પેટી હતી. આ સર્વે જણાં પછી બાગમાંથી પસાર થઈ તે સીડીઓઉપરથી ઉતરી નિચ્ચે આવ્યાં, કે જ્યાં એક મધ્યે

તેઓનેમાંટે તૈયાર રાખવામાં આવ્યો હતો. પેલી પેટી, કે જેમાં અધશાનો સામાન હતો, તે તે મઘવામાં આવી, અને જ્યારે ઓમર પોતાની જવાન સાથીને અંદર ઉતારતો હતો, ત્યારે સાફ અંદરણામાં તેનાં જોવામાં આવ્યું, કે જે મઘવામાં તે મેહેલમાં આવ્યો હતો, તે નહીં પણ આ બીજાનું મઘવો હતો.

ત્યારે મેહેલની સીડીઓઆગળ તેને ઉતારવાપછી પેહેલા મઘવાનું શું થયું હતું? પેલા સુફેદ દાઢીવાળા ટર્કને “સાત મેનારના કેલા”માં, કે કોઇ બીજા જગ્યાએ તેને કાઢેલી કોઇ તક્સીરનેમાંટે કૈદ કરવા લાઇ જવામાંટે તે મઘવો કામમાં લેવામાં તો ન આવ્યો હોય? માણસગતનો ગતી ખવાસજાણે, કે જે ભેદી ખનાવો તે જાણે, તેમાંટે જાણવાને તે હંમેશાં આતુર રહેછે, અને ઓમર પોતે પણ તેમ આતુર રહે, તો તેમાં નવાઈજેવું શું છે? તોયે તેણે મનમાં પાકો મન્સુખો કાઢ્યો હતો, કે તેઓએ કે બીજા હરકોઇ આખતમાંટે અધશાને સવાનો કરવા નહીં, પણ તેણી પોતાની રાઝીખુશીથી જેટલી આખત જણાવે તેજ જાણવી.

જુઓ નોટ ૩૦ મી.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

ગુફો.

આ ગળાં પ્રકરણમાં આપણે જે સર્વે બિના જણાવી ગયા હૈયે, તે બન્યાબાદ આસરે એક પખવાડિયાંપછી મુસાફરોની એક ન્હાની ટોળી વાલાશિયાનાં પ્રગણાંમાંથી ટ્રાન્સીલ્વેનિયાની સરહદતરફ પોતાનો રસ્તો કાપતી હતી. ચાર ઘોડા જોડેલી એક ગાડીમાં બે બાતુઓ તથા એક નોકરો હતી; એક પાશા ઘોડાઉપર સવારી કરતો હતો; તેનીસાથે પાંચ મર્દ ખેદમતગારો હતા, કે જેઓ સઘળા પણ સારા ઘોડાઓઉપર સવાર થયેલા હતા. કેહેવાની કશી અગત્ય નથી, કે તે બે બાતુઓમાંની એક સલિમા અને બીજી અમરશા હતી.

ટ્રાન્સીલ્વેનિયાની ઓસ્ટ્રિયન સરહદતરફ જવામાં ઓટોમનના રૂમેલિયા, બલ્ગેરિયા, અને વાલાશિયાનાં મોટાં પ્રગણાંઓમાંથી ઘણી લાંબી મુસાફરી કરવી પડતી હોવાને લીધે, તેઓ ન્હાનીન્હાની મંજલો કાપતા આસાનીથી મુસાફરી કરતાં હતાં, કારણકે રખેને બાતુઓને થાક ચઢે, તેની એકમરને ફેકર હતી. મરહુમ સુલતાનને આપેલા પવિત્ર કૌલને તે નમકહલાલીથી વળગી રહ્યો હતો, અને તેવીજરીતે શાણી અને રહમદેલ સલિમા પોતે પણ પોતાનો ભાગ માયાથી બજવતી હતી. તેણી હંમેશાં અમરશાનીપાસેની પાસેજ રહેતી હતી, અને તેટલામાંટે મુસાફરીદરમિયાન સલિમાને એકમરસાથે ખાનગીમાં પુરાપાધરા બાર બોલો પણ બોલવાની તક મળી નહતી. તોયેપણ એક વખતે થોડાક બોલો ઉતાવળે કેહેવાની સલિમાને તક મળી ગઈ. તેણીએ એકમરને ખાનગીમાં જણાવ્યું, કે મળતાવડા સ્વભાવની અમરશાએ પોતાની આગળી ઘણી ખરી તમામ ક્યેફિયત તેણીને ખુલ્લાં દેલથી જણાવી હતી. વળી તે એકમરથી કોઈપણ રીતે છુપી રાખવાની અમરશાએ બાધ રાખી નહતી, તેટલામાંટે જ્યારે તેઓ પોતે માથે લીધેલું કામ પુરું કરી પાછાં બંધે એકલાં મળશે, ત્યારે સલિમા તે સર્વે તાઆજબુખીલરેલી હકીકત એકમરને જણાવશે, એમ પણ તેણીએ કહ્યું હતું.

જે જગ્યાએથી તેઓ મુસાફરી કરતાં હતાં. ત્યાં હુટાઓનો ડર ધણો હતો, પણ તેજ કારણનેલીધે કાંઈ એકમર ગાડીમાં બાતુઓસાથે મુસાફરી કરવાનેબદલે ઘોડાઉપર સવાર થયો નહતો, પણ તેનું ખરું કારણ તો એ હતું, કે તેમ કરવાથી અમરશાને કોઈરીતે અડચણ ન પડે, અને તેણી ખુલ્લાં દેલે સલિમાસાથે વાતો કરે. રખેને કોઈપણ પારકા મર્દની નજર તેણીનીઉપર પડે; એવી ધાસ્તીથી તેણી હંમેશાં પોતાનાં મ્હોંડાઉપર શુરખો નાખેલો રાખતી હતી, અને તેટલાંઉપરથી એકમરની ખાતેરી થઈ, કે મુસલમાન સ્વાજ આવો ચીવટપણે અમરશા રાખતી હોવાથી, તેણી મુસલમાન ઝનાનામાં લાંબો વખતસુધી રહેલી હોવી જોઈએ. આ સખબનેલીધે તેને એકવાર પણ અમરશાનો ચેહેરા અછડતોવટીક જોવાની તક મળી નહતી, અને તેવી તક મેળવવાની તેણે જરા પણ કોશિશ કદી કરી નહતી. હુંકમાં, કંટાળો આવેએવી ખતથી, પોતાની હંમેશની લાયકીથી, અને નેક ચાલથી એકમર પોતાના મરહુમ મુરખી નામદાર સુલતાન માહમુદના હુકમને બોલેબોલ માન આપી વર્ત્યો હતો.

આપણે આગળ જણાવ્યું છે, તેમ આપણાં મુસાફરો ઝૂમેલિયા અને બલગરિયાનાં પ્રગણાંઓ પસાર કરીને નિકાંપોલિસઆગળ કેન્યુબ નદી ઓળંગી ગયાં, અને પછી વાલાશિયાનાં પ્રગણાંમાં પોતાનો રસ્તો કાપતાં હતાં. આલુટા નદીને રસ્તે થઇને, ટ્રાન્સીલવાનિયાનાં શહેરનાં હરમાનસ્ટાડટ ગામમાં જવાનું હતું, ત્યાં આવેલાં સ્લાટિનાનાં ન્હાનાં શહેરનીનઝદીક તેઓ એક સાંજના આવી પુગનાર હતાં, કે જે શહેરમાં તેઓએ તે રાત ગુન્નરવાનો ઠરાવ કર્યો હતો. જુલાઇ માસ હતો, અને તેટલામાંટે ત્યાં હવા ઠીક હતી, પણ જેમજેમ સાંજ પડવા લાગી, તેમતેમ કાળાં વાદળાંઓ આકાશઉપર ચઢવા લાગ્યાં; પવન, કે જે હમણાંતુલીક ધીમો ધ્રુકેતો હતો, તે એકાએક પડી ગયો; આ પવનના બંધ પડી જવા સાથે તુફાન થવાની ધાસ્તી ઉપજી; અને તેનેલીધે ગર્મી તો કેહે કે માફ કામ.

ઐમર આગળ વાલાશિયામાં આવી ગયેલો હોવાથી તેને ત્યાંની દરેક જગ્યાનાં માહિતી હતી, તેઉપરથી તેણે જોયું, કે સ્લાટિના પહોંચવામાંટે હજી સાત માઇલોનો રસ્તો કાપવો પડશે. વળી રસ્તામાં નહીં કોઇ ગામડું, કે જ્યાં સગવડભરેલો ઉતારો મળી શકે. એટલાઉપરથી તેણે માથે ચઢેલાં તુફાનનેલીધે પોતાનીસાથની બાનુઓવીધે ચિંતા થવા લાગી, અને તેણે તે ગાડીના ઘોડાઓઉપર સવાર થયેલા આલુકસવારોને જલદી આગળ વધવાનો હુકમ કર્યો. પણ તેટલાં એટલોતો ધોધમાર વરસાદ પડવા લાગ્યો, કે તે અને બીજા મદદો જેઓ ઘોડાઓઉપર ખુલા હતા, તેઓ ભીજીને તરખોર થઇ ગયા. ખુદ પોતાનેવીધે તો તેણે કાંઈ પણ દરકાર નહતી. તેને ચઢાઇઓમાં તડકેતાપ, ભુખખાસ, સર્દીગર્મી, વગેરે ઘણાં ખમેલાં હોવાથી, તે એવી બાબતોમાં ઘણો ઘડાઇ ગયેલો હતો, પણ વરસાદ તો બાનુઓવાળી ગાડીમાં પણ દાખેલ થવા લાગ્યો, અને વળી અધુરામાં પુરું તેજ વખતે એક ખડખડા રસ્તાઉપર આંચકો લાગવાથી ગાડીની એક ધરી ભાંગી ગઇ! હવે તો ત્યાં થાબવાસેવાય બીજા કાંઇજ ઇલાજ રહ્યો નહીં. ત્યાંઆગળજ એક ઉભી ટેકરીની બાજુમાં એક ગુફા આવેલો હતો. આ ગુફામાં ઐમર અને તેના સાથીઓ તે બંધે બાનુઓ, અને ઐરત નૌકરોને બંધવી ઉતારવળે લઇ ગયા. તેઓ સર્વે જણીઓ ગર્મ શોભો અને ઝલ્લાઓમાં સારીરીતે ઢંકાયલી હોવાથી તેઓને ઝાઝી ભીનાશ લાગી નહતી. તેઓ હજીતો ગુફામાં જઇને ઠર પડ્યાં નહીં, તેટલાં ફડકાધડકાઓ સાથે, ઝબરદસ્ત વિજળીના ચમકારાઓ થઇ, બાણે આખું આસ્માન તુટી પડતું હોય, તેમ ગાજવીજ થઇ વરસાદ તુટી પડ્યો.

હવે શું કરવું? જ્યાંમુઘી તુફાન અને વરસાદ નર્મ પડે, ત્યાંમુઘી તે ગુફામાં રહેવા-સેવાય કશો છુટક નહતો. તેણે તુફાનનાં ઝોરઉપરથી જણાતું હતું, કે તે જલદીથી સમી જશે. પોતાનીસાથે ત્રણચાર ખેદમતગારોને લઇ મારમારના વરસાદમાં ભાંગેલી ધરી દરેસ્ત કરવાને ઐમર કામે લાગ્યો, એવી આશાથી, કે કાંઈ નહીં, તો સ્લાટિના પહોંચેએટલી પણ જન ધરી ઠીક થાય, તો સાફ. સારાં નસીબે ગાડીમાં પુરતું ખાવાપીવાનું હતું, અને તે તરતજ બહાર ઘાઘડી બાનુઓનેમાંટે તૈયાર કર્યામાં આવ્યું.

જ્યારે ઐમર અને તેની સાથવાળાઓ ધરી દરેસ્ત કરવામાં રોકાયેલા હતા, ત્યારે તેઓએ એક ઘોડાનાં પગલાંનો આવાજ તેઓતરફ ઝડપથી આવતો સાંભળ્યો, અને વિજળી

થયાપછી જે અ'ધાર' થતું, તેમાં જેમતેમ જેતાં તેઓએ એક સારા મઝબુત ઘોડાઉપર સવાર થયેલા એક મુસાફરને તેઓનીઆગળ આવી ઉભેલો જોયો.

ગાડીથી થોડેક છેટે તરતજ પોતાના ઘોડાની લગામ જે'થી, તેને ઉભો રાખી, તે મુસાફરે પુછ્યું, “શું છે ? કાંઈ અકસ્માત બન્યો છે ?”

આ સાંભળીને ઐમર ચોંક્યો. તે આવાજ તેને નજીકનો લાગ્યો. તોયે તેણે તે છેલ્લો સાંભળ્યો હતો, તેનાકરતાં જરા વધારે ઘાડો થયેલો લાગ્યો. પણ ખીજીજ ઘડિયે કદાચ તે ભુલ કરતો હોય, એમ ધારી પોતાની હંમેશની સભ્યતાથી પાછો જવાબ આપ્યો, “હા, એક અકસ્માત બન્યો છે, અને વળી વધારે દેલગીરીભર્યું, તો એ છે, કે મારી-સાથે બાતુઓ—”

પણ તે જાંજ ખોલતો અટકી ગયો: કારણકે તે સવારે તરતજ પોતાના ઘોડાને એડ મારી, તે જગ્યાએથી તરતજ નાસી ગયો !

આ જાંજ ઐમર મનમાં ફેલેવા લાગ્યો, “ખચિત, તે તેજ હતો. તેનો આવાજ સાંભળી, એક ઘડી પણ હું શકમાં કેમ રહ્યો ? અંતઃકરણથી ક'ખેલો તે હિચકારો મને જતાંજ જાંજીજ પોખારા માપી ગયો છે !”

વાંચનારને ફેલેવાની કશી અગત્ય નથી, કે આ આવાજ ડૉનિયલ લૅમબર્ગનાજ હતો, કે જે અંચળા ઐમરે તરતજ પિછાડ્યો હતો. નોંધિખાતે તે લુચ્છાનાં તરકટને માત કરવાને સોળ વર્ષો થઈ ગયાં હતાં; પછી જ્યારે તે પોતાની વાહાલી સલિમાસાથે શાદી કરવા જતો હતો, ત્યારે કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલના રસ્તામાં લોકોની ભીડવચ્ચે તેનો પાપી ચેહેરો તેણે બાર વર્ષોઅગાઉ જોયો હતો. ત્યારપછી ઘણો લાંબો વખતસુધી તેનેવિષે કશો પણ વિચાર તેણે કરીધો નહતો, તો જોકે અવારનવાર જ્યારે તે તેને યાદ આવતો, ત્યારે ઐમર તેને તરતજ પોતાનાં મઝામાંથી કાઢાડી નાખતો, અને વળી હમણાં પણ જ્યારે ઐમરને જાંજને ડૉનિયલ લૅમબર્ગ નાસી ગયો. ત્યારે પણ આપણા જવાને તેનાબાળે ઝાઝી કનવાર કરીધી નહીં, કારણકે તરતવેળા કામ ચાલે એટલી ગાડીની ધરી દરોસ્ત થઈ હતી. એપછી તેણે ગુફાતરફ ફરવા માડ્યું.

આ વખતે વરસાદનું ઝોર પણ નર્મ પડ્યું હતું; ગગડાટ અને ગાજવીજ તેઓને માંથેથી બંધ થઈ દુર સંભળાતાં હતાં; અને ચિજળી પણ ઘણી નર્મ અને લાંબે વખતે પડતી હતી; યાને તુશન વડી જતું હતું; અને ઐમરને લાગ્યું, કે ઘણાજ થોડા વખતમાં તેઓ પાછા સ્લાવિનાતરફની કુચ શરૂ કરવાને શક્તિવાન થશે.

તે ટેકરીનાં મ્હોંઆગળથી તે ગુફા આસરે પચાસ “શીટ” ઉંડો હતો, અને ઐમરના ખેદમતગારોએ તેમાં બેએક મશાલો, સળગાવીને ગોડવી હતી. જ્યારે આપણો નાયક ગુફામાં દાખલ થયો, ત્યારે તેને માલુમ પડ્યું, કે અઘશા મ્હોંઉપર ભારી શુરખો નાખી એક નૉકર બાતુના ખોળાઉપર માથું મુકી ઉંઘાતી હતી. જ્યારે સલિમા ઝમીનઉપર એક બડો ઝંભેલો બિંછાવી તેઉપર ચુપ બેસીને અઘશાની ચોક્કસી કરતી હતી. પોતાના વાહાલા ખાવંદને અંદર આવતો જોઈ સલિમા ઉડી ઉભી થઈ, અને તેને ચુપ રહેવાને એશારત કરીધી. એમ ધારીને કે રખે તેનાં બોલવાચાલવાથી અઘશાની ઉંઘમાં કાંઈ ખલલ

થાય. પછી તેનો હાથ પકડી, તેણી તેને ગુફાનાં મ્હોંઆગળ લઇ ગઈ, એવી મતલબથી કે તેણી જોઈ શકે, કે મુસાફરી આગળ ચલાવી શકશે કે નહીં.

ત્યાં ખુબસુરત સલિમાએ ઓમરને કહ્યું, “ ધારતી અને થાકને વશ થઈને અમદશા ભરઉંઘમાં પડીછે.”

ઓમર—“ મારી વાહાલી, હજી મુસાફરી પાછી શરૂ કરવાને ખીજે અર્ધો કલાક છે, તેટલાં તેણીને આરામ કરવા દે. જોકે તુફાન નર્મ પડતું બન્યું છે, તોયે અર્ધા કલાકની આગમ્ય આપણેથી બહાર નિકળાય એમ નથી.”

સલિમા—“ ત્યારેતો ખીચારી મારી જવાન સહીને માટે કીક થયું, કારણકે મેં હમણું તમોને જણાવ્યું છે, તેમ તેણી મુસાફરીની થાકથી તદ્દન આજેજ થઈ ગઈ છે.”

ઓમર—“ તો જોકે તેણીને થાક ન ચડે, એવા ઐરાદાથી ટુંકીટુંકી મંજલે આપણે કુચ કીધી છે, અને મેં મારેથી બનતી સંભાળ—”

સલિમા—(અધીરાઈથી વચ્ચે બોલી ઉઠીને) “ મારા સૌથી પ્યારા ખાવંદ, હા, હા, તમારેથી બનતી દરેક સંભાળ અને માવજત તમોએ લીધી છે, અને અમદશા ખરાં દેલથી તે તમારી તમામ માયા અને સારી સમજને માટે તમારું અહસાન માને છે.”

આ સાંભળી ઓમરે સલિમાના ગુલાખી, ભરેલા ગાલોઉપર માયાથી હાથ ફેરવ્યો, કે જે ગાલોઉપર તેણીની અતિ જવાન વયે, જે ખુબસુરતી અને રતાસ રહેલો હતો, તે હજી હતો. પછી તે ધીમેથી બોલ્યો, “ મારી અતિ વાહાલી સલિમા, અને તેણી તારી માયાને માટે પણ ઉપકાર માનતી હોવી જોઈએ. તારી કદરશનાસીને માટે તારી જવાન સહીનાં દેલમાં ઘણીજ માયા અને મુહબત પેદા થયાં હશે ! સલિમા, મને જણાવ, કે શું તેણી ખરેખરી સુખી છે ? આ મુસાફરીનું પરિણામ તેણીનાં ખરેખરાં સુખમાં આવશે, એમ શું તેણી ધારે છે ?”

સલિમા—“ જરા થોભો ! મને ખાતેરી કરવા દો, કે તેણી ખરેખરી ભરઉંઘમાં પડી છે કે ? અને જો તેમ હશે, તો પછી હું તેણીની તમામ ક્ષેત્રેયત થોડા બોલોમાં તમોને જાહેરી જણાવી દઈશ.”

આગ્રમણે બોલી સલિમા ઘણી આહેરતેથી કંઈ પણ ગડબડ કરવા વિના ગુફાનાં માંહેના ભાગમાં ગઈ, અને ઓમર ગુફાનાં મ્હોંઆગળથી આસરે વીસ પગલાં દુર જઈ તુફાનની નેશાનીઓ કેવી છે, અને મુસાફરી પાછી ચાલુ કરી શકશે, કે નહીં, તે નક્કી કરવા આસ્માન તરફ જોવા લાગ્યો. એક “ મિનીટ ” માંજ તે ગુફાનાં મ્હોંઆગળ પાછો ફર્યો, કે જ્યાં તે પોતાની બાયડી સાથે હમણાંજ વાતે ઉભો હતો. અંદર સળગાવેલી મશાલોમાંની એકનાં અજવાળાથી તેણે જોયું, કે કોઈ છુપાઈને ત્યાંથી ચાલી જતું હતું, અને પોતાની ઘણીજ નઝદીકમાં તેણે કોઈનાં પગલાં પણ સાંભળ્યાં. પછી શું બન્યું, તે ફક્ત એકજ પળનું કામ હતું. આંખ ઢાંકીને પાછી ઉઠાડ્યે, તેથી પણ થોડા વખતમાં તે બનાવ બની ગયો હતો !

ઘણોજ ધાતકી અને જગ્જી આવાઝ તેના કાનઉપર પડ્યો, કે “ આખરે કીતો લીધો !” તેજ વેળા હૈયું ફાડી નાખે એવી મોટી એક ચીચિઆરી ગુફામાંથી આવતી સંભ-

ળાઈ, અને ત્યાંની રોસ્તીથી ઓમરની આંખોઉપર કાંઈ ચળકાટ પડ્યો, અને તરતજ તેની ગર્દનઉપર તેની માનીતી પ્યારી સલિમાના હાથો વિંટળાઈ ગયા !

એક કૂટકો લગાવ્યામાં આવ્યો હતો ! સલિમાનાં મ્હોંમાંથી ખીજ એક ચીસ સંભળાઈ ! અને જે જગ્યાએ આ કરપિણ કર્મ કરવામાં આવ્યું હતું, સાંથી ઉતાવળાં પગલાં ધસારાખંદ બહાર નિકળી જતાં જણાયાં !

આ સર્વે જોઈ ઓમર દુઃખથી દીવાનોજેવો બની જઈ પોકારી ઉઠ્યો, “ તરકટ ! તરકટ થયું છે, ખુનીને પકડો ! ” કારણકે આ વેળા તેના એહરાઉપર ગર્મ લોહીની ધારાએ વહેતી હતી ! અને પોતાના આ ભારે ગભરાટવેળા તેને જાણવાને એટલી પણ શુદ્ધિ રહી નહતી, કે આ લોહી તેતું પોતાતું હતું, કે સલિમાતું !

આહા ! અગરજો તે તેતું પોતાતું લોહી હતે, તો તેની તે જરા પણ દરકાર કરતે નહીં ! પણ અગરજો તે તેની ઘણીજ માનીતી અને વાહાલી સલિમાતું હોય, તો બસ થઈ ચુક્યું !

સલિમા થીમે સાદે બોલી, “ યા અલ્લાહ, તારું અહસાન માતું છું ! યા ખુદા તારી તારીફ કહે છું ! કે તેં મારા વાહાલા જનનો જીવ બંચાવ્યો છે ! ”

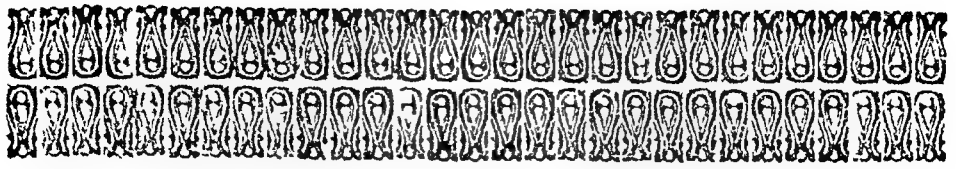
અવીતો માયાથી સલિમા ઓમરની ગર્દનને વળગી તેની છાતીઉપર માથું નાખી ઉભી હતી, કે શું બન્યું છે, તેની જુસ્તોણ કરવાઆગમજ થોડીક “ મિનીટો ” વહી ગઈ; તેને આ સંધળો બતાવ શું હતો, તે જાણવાને ભારે અનુત્કાંક્ષી થઈ, અને “ મારી મીઠામાં મીઠી, વાહાલામાં વાહાલી સલિમા, આ તું શું બોલે છે ? ” એટલુંજ કહી, તે ત્યાં ઉભો રહ્યો, અને પેલો ખુની, કે જેનો સાદ તેણે ઓળખ્યો હતો, તેની શોધમાં દોડવામાં ઢીલ થઈ.

બંધે ગુલામડીઓ, અઘશા પોતે, અને જેત્રણ ખેદમતગારો એટલીવારમાં તો ત્યાં દોડી આવી પાશા અને તેની પાનુનીઆસપાસ ફરી વળ્યા હતાં, અને તેઓએ જ્યારે બંધેને લોહીથી ખરડાયલાં જોયાં, ત્યારે કમકમાટ, દહશત, અને દુઃખના આવાજો તેઓનાં મ્હોંમાંથી નિકળી પડ્યા ! ખીચારી અઘશા તો બેશુદ્ધ થઈ ગઈ, અને એક ગુલામડી તરત તેણીને ગુફાની અંદરના ભાગમાં ઉઠાવી લઈ ગઈ. આ વખતે લગલગ દીવાના થઈ ગયેલા બાપડા ઓમરને ખરી બિના શું હતી, તેની સમજ પડી. તે ખુની, કે જેનાં બંજરતું પાતું, તેની પોતાની જેઠ્ઠી લેવામાં નિષ્ફળ ગયું હતું, તે આખરે તેની વાહાલી, નિર્દોષ મહોરદારની છાતી ચીરી નાખવામાં પ્રતેહમંદ નિવડ્યું હતું ! તેણીની હાલત હવે ખરાબ થતી જતી હતી ! તેણીની જેઠ્ઠીની ઓટ જલ્દી થવા માડતી હતી ! ઓમરે પોતાનાં ઘુંટણઉપર પડી, પોતાની જેગરસમાન વાહાલી મહોરદારને પોતાના હાથોમાં પકડી, તેણીનું માથું લઈ પોતાની છાતીસાથે દાબ્યું. આ વેળાના દુઃખી દેખાવની લાગણીનું વર્ણન કરવાને ગમેએવી સરસ ઝબ્બાનમાં ઝોર નથી, કે કલમમાં કુવત નથી ! તેતું ખ્યાનજ ન થાય, એવો તે દેખાવ હતો ! સલિમાના ટ્રેસ્ટાઈ એહરાઉપર એક પવિત્ર ગંભીરતા અને ખરાં દેવની ખુશહાલી ઝાહેર થતી હતી, અને તેણી ધણાજ નયળા સાદે બોલી, “ મારાં વાહાલાં જેગર, આમુજ્યે તારા પોતાના હાથોમાં મરવું, મને કેવું મધુર લાગે છે ! વળી જ્યારે હું

જાણું છું, કે મારાં મોતથી તારો કીમતી જન સંવામત રહેવા પામ્યો છે, ત્યારે તો મારું મોત મને વધારે મીઠું લાગે છે ! ઓમર, મારે માટે ગમ ના કર ! રડ ના ! આપણે આ દુનિયામાં પેહેલાં મારા કાકાના જે સુંદર બાગમાં એકમેકને મળ્યાં હતાં, તે કરતાં હાર દરજે સુંદર અને ખુબસુરત બેહેશ્તના બાગમાં આપણે હવે પછી એક દિન પાછાં મળીશું. કે જ્યાં પછી ફરી છુટાં પડવાનું નથી ! મારાં વાહાલાં જોગર, અલ્લાહ તુંને સુખી રાખે !”

ભારે લડાઈઓ, કે જેમાં આપણા આ લડવૈયાએ જનની દરકારવગર ક્રિપણાવેલું, કે જ્યાં તેણે પોતાના પગોઆગળ હારો જનો તડકડીને મરી જતા જોયલાં, છતાં તે આ વેળા પોતાના હાથમાં પકડેલી સલિમાને આવી હાલતમાં જોઈને એક બચ્ચાનીપેટ ઉચકાં ખાઈ રડવા લાગ્યો. તેણીની પ્યારભરી આંખો આ વખતે ઓમરગમ જોયા કરતી હતી; તેણી ઓમરને માટે દુઆના કાંઈ શબ્દો બબડી, અને પછી જાણે એક નહાતું બાળક પોતાની માતાની ગોદમાં આરામ કરવાને જતું હોય, તેવી શાંતિથી નેક સલિમા આ દુનિયાની હંમેશની નિદ્રામાં પડી ! તે બલો કીમતી જન, તે કિસ્તારને હવાલે ગયો !

પ્રકરણ ૧૨ મું.

જનરલ અને તેની બેટી.

હવે દેખાવ બદલાય છે; આપણી વાર્તા વળી લાંબો વખત લે છે; આપણે આગળું પ્રકરણ, કે જેમાં સલિમાનું ખુન થયેલું જણાવ્યું છે, તે બનાવપટ્ટી, સાડા તેર વર્ષો વળી પાછાં વહી ગયાં છે; તેર વર્ષો અને છ મહિનામાં આપણા નાયક ઓમર પાશાઉપર તરેહવાર લીલીસુફી પડી ચુકી છે; તરેહવાર બનાવો તેનાખાખમાં બની ચુક્યા છે; અને તે સર્વે હકીકત વાંચનારને વખત આવવે જણાવ્યામાં આવશે. પણ હાલમાં તો વળી ખીજજ બાખતો-ઉપર બોલવું પડે છે, કે જે કદાચ અમારાં વાંચનારને આ વાર્તાસાથે લાગુ પડતી ન જણાશે, પણ વખત આવવે તે આ તવારીખમાં લાગ લેવાની છે, એમ તેની ખાતેરી કરશે.

૧૮૫૩ નાં સાલનો જાનેવારી માસ હતો; ખ્રિષ્ટિય રાજ્યધાની લંડન શહેરના પશ્ચિમ છેડાતરફ એક મુંદર મકાનનીમાલિકો દેખાવ હતો, એમ વાંચનારે જાણવું. આ મોટું મકાન, કે જે સર જેમ્સ કુઝ્બર્ટની માલિકીનું હતું, તે પાર્ટમેન સ્કુવેર નામના મહદ્વામાં આવેલું હતું. તેનો ઘણી શ્રીમંત હતો, અને ઇંગ્રેજ લશ્કરી નૌકરીમાં ‘મેજર-જનરલ’ની ઉંચી પદવી ધરાવતો હતો. હાલમાં તે એક જાણીતી પાચદલ રીજમીટનો કરનલ હતો.

જનરલ સર જેમ્સ કુઝ્બર્ટ, હમણાં ત્યારે આપણે વાંચનારસનમુખ તેને રજુ કર્યું છે, સારં પાંસેઠ વર્ષોની ઉંમરનો હતો. કદે તે પાતળિયો પણ લાંબો હતો; કમર-માંથી સહેજ વાંકો વળેલો હતો, પણ તે તેની ઉંમરનેલીધે નહીં, પણ લાંબી અને મુશ્કેલ નૌકરીનેલીધે હતું. તોયે તે પુલાદી કાઢીનો હતો, અને ઉંમરનો થવાછતાં, તે વખતનાં ઘણાક જવાન મદોંકરતાં વધારે ચપળ હતો. તે મજબુત બુદ્ધિનો હતો, અને તેની મનશક્તિ હજી તદ્દન વધારે સારી હાલતમાં હતી. જોકે તે ઉંમરનો હતો, છતાં પોતાની ચપળાઈ-નેલીધે, તે હતો તેકરતાં વધારે જવાન લાગતો હતો. તેનો દેખાવ દરેકરીતે લશ્કરી હતો, અને તેમાં વળી તેને બડી ભરેલી મુંછ હોવાથી તે ખ્રિષ્ટિયનેબદ્ધે જાણે કોઈ પરદેશી જનરલ-અમલદાર હોય, તેવો લાગતો હતો. તોયે ખયાસે તે બુદ્ધો શરૂયેથી ખાલેઆલ એક ખ્રિષ્ટિય હતો. તેના આચારનિયારો, તેની ચાલચલણ, તેનાં મનો, તેની મગફરી, તેનો માયાળુ સ્વભાવ, એટલુંજ નહીં, પણ તેના ભુલભરેલા વિચારો અને શકમંદ ખવાસવટીક પુરેપુરાં ખ્રિષ્ટિય હતાં. સાચાં આપણને કેહેવાની ફર્જ પાડે છે, કે સર જેમ્સ કુઝ્બર્ટ, જોકે એક ઘણો સરસ બુદ્ધો લડયેલો હતો, છતાં ઘણાક ભુલભરેલા વિચારો તે ધરાવતો હતો, અને તે પણ વળી ઘણાજ મજબુત ભુલભરેલા.

તેણે પરદેશમાં ઘણી નૌકરી બજાવી હતી; તેણે પોતાની જવાનીમાં હિંદુસ્તાનખાતે ડાર્જિલિંગ મેળવી હતી; તે પાર્ટલુની પ્રખ્યાત લડાઈમાં લડ્યો હતો; એક સંસ્થાનનો હાકમ-

વડીલે તેમાયો હતો. આરીતે ખટપટી નૌકરીઓમાં રોકાયેલા હોવાનેલીધે તેણે પરણવાનો વિચાર લાગેા વખતેતુલીક સુઝ્યો નહીં. આ લાયક જનરલ આગીસ અને પચાસ વર્ષોની ઉમરે પોતે ભેગી કાઢેલી મોટી દૌલતનો લાભ લેવાના વિચારથી પરણીને એક ઠંડાણે કાપેમ રહેવાનો ઐશર્ય કીધા તેઉપરથી પોતાને લાયકની એક લક્ષી યાતુ, કે જેણી પોતાના એક મરનાર અમલદાર દોસ્તની મેહેન થતી હતી, તેણીનીસાથે લગ્નનાં ગાંઠથી તે જોડાયો. લગ્ન વખતે આ યાતુ ત્રીસથી ચોરાંક વધુ વર્ષોની ઉમરની હતી, આ લગ્નથી તેઓને પેટે ફક્ત એક બેટીનું ફર્કદ થયું હતું, કે જેણીને જન્મ આપતીવેળા લેડી કુઝર્નટ મરણ પામી હતી. પોતાને ગયેલી આ મોટી ખોટથી તેણીના ભરથારને થોડોક વખતસુધી તો કદી નહીં વિસરાયએવો ભારે ગમ લાગ્યો, પણ વખતનાં વેહેવાસાથે તેનું દુઃખ ઓછું થવા લાગ્યું, અને તે પોતાનો શોક ભુલાવવામાટે તે હવે પોતાનાં આ એકપુરાં અચ્ચાંઉપર મગરૂરી અને પ્યારથી જોઈ પોતાનો વખત ગાળવા લાગ્યો.

આ બેટીનું ખ્રિસ્તી નામ તેણે એલ્ઝાબેથ રામ્પુ; તે તેણીને ઘણીજ માવજતથી ઉછેરવા લાગ્યો; પણ તેમ વળી તેણી તેના પ્યારથી એકદમ છડીને બગડી ન જાય, એટલા માટે એકસ અકુશ તેણીનીઉપર રાખવા લાગ્યો. સર જેમ્સ કુઝર્નટના, તેમજ મર્ડુમ લેડી કુઝર્નટનાં કાંઈ નકલોડનાં સગાંઓ ન હોવાથી તેણે એક ઘણીજ સારી આલચલણવાળી, ઉમરની બાઈને તેણીને કેળવણી આપવા, તથા સાથે રહેવામાટે મેળવી, અને આ ભલી “ગવરનેસ” યાને સ્ત્રીશિક્ષકની અથાગ મેહેનત અને કાળજીતળે, તેમજ ખુદ કરના લની જતી સંભાળહેઠળ આ નિર્દોષ એલ્ઝાબેથ ઉછરવા લાગી. તેણી એક યાતુનેલાયકતા સંસ્કરણો, કેળવણી, ખુબસુરતી, અને નીતિવચ્ચે ઉધરતી ગઈ.

આપણે જણાવ્યું જોઈએ, કે લગ્નપછીની સર જેમ્સ કુઝર્નટ પોતાની નૌકરીમાંથી ફરેગ થયો હતો, પણ જ્યારે તેની બાયડી મરણ પામી, ત્યારે પોતાનો ભારે શોક ભુલાવવામાટે પોતાનું ચિત્ત કરાંઉપર લગાડવાને તેણે હરાવ કર્યો. એટલામાટે શોક રાખવાને વખત પુરો થતાંજ, તેણે એક શેહેર, કે જેમાં લશ્કર પડી રહેતું હતું, તેની હાકિની, તથા લાંનાં લશ્કરનું વડપણ કબુલ રાખ્યું. કેટલાંક વર્ષોતુલીક તેણે હાકિની ભોગવી, પણ પછી પોતાનો બેટી મોટી થવાથી તેણીને મંડળીઓમાં દાખલ કરવાના વિચારથી તેણે પોતાના હોદ્દાનું રાઝીનામું આપ્યું, પણ શેજનીટના વડ કરતવતરોંકે ફક્ત માનનો હોદ્દો આપી રાખી, તે લડન શેહેરમાં રહેવા આગ્યો, અને આપણે આગળ જણાવ્યુંછે, તેમ પાર્ટ મેન સ્કુવેરના લતાઉપર આવી વસ્યો.

હમણાં આપણે વાંચનારને આ યિનાથી વાકેફ કર્યો છે. ત્યારે ૧૮૫૩ નાં જાનેવારી માસની શરૂઆત હતી, અને તેવેળા એલ્ઝાબેથની ઉમર અઢાર વર્ષોની હતી. આપણે કહી ગયા છે, કે તેણી મનમાં તેમજ તનમાં ખૂબી નિકળેલી હતી. તેણી ખરેખરી ઘણીજ રૂપાળી હતી. તેણીનું કદ મધ્યમસરની ઉંચાઈનું હતું; તેણી સરખાં કદની એક વનદેવીજેવી હતી; તેણીની હાલચાલ દેવપસંદ હતી; તેણીનાં બાલ ઘણા ઘેરા ભુરા રંગના, અને કુદર્તી ચળટતા હતા; તેણીની સુંદર આંખો ખુલા ભુરા રંગની, મોટી, અને ચળકતી હતી; તેણીનાં પાપણો તેણીનાં સાથાંના બાલકરતાં

પણ વધારે ઘેરા રંગના, અને લાંબાં હતાં; લવાં પાતળાં, અને કમાનદાર, તથા કપાળ ઉંચું અને શોભિતું હતું; તેણીનો એકેરો જવાનીનો બહાર, અને તંદ્રેસ્તીનો વિચાર આપતો હતો; તેણીના હોઠ લાલ કેરમઝી, તથા મ્હેની દાબડી ન્હાની હતી; અને દાંતો બહો મોતીની બે હારે હોય, એવા સરખા અને મુદ્દેદ હતા. ટુંકમાં. એલોઇસનો દેખાવ ઘણો ખુબસુરત, અને કાંઈ પણ મન હરી લેએવો હતો. તેણી પોતે પણ બાણતી નહતી, કે તેણી એટલી ખુબસુરતછ.

સર જેમ્સ કુટુંબનો એવો વિચાર હતો, કે તેણીની ઉમરની એક જવાન બાનુએ ઉંચે વાંધેનાં મંડળમાં ભેળાવું ઝરતુંછે, છતાં પોતાનાં ઘરમાં કાણુને પરોણાતરીકે બેલાવવા તેવિધે તે ઘણી સંભાળ લેતો હતો. તેમજ તેટલીજ સમજા કાણુનાં ઘરમાં તેણીને પોતાનીસાથે મુલાકાતે લઈ જવી, તેની પણ તે લેતો હતો. આવી દેરેસ્તાઈ ખસલતની એક બાનુએ સભ્યતાવાળાં, વિવેકી, અને વગરએમનાં મંડળોમાંજ ફરતું જોઈએ, એવો તેનો મક્કમ વિચાર હતો. આ કારણુનેલીધે તેણીને બોહોળી આળખાણ કરવાની ઝાઝી તક મળી નહતી, તોયે તેણીનાં જે થોડાં આળખાણપિઠાણવાળાંઆ હતાં, તેઓ નીતિમાન, અને ઘણાં આખરદાર હતાં.

એક કુટુંબનાં ઘરમાં, કે જ્યાં તેણીના આપને ઘણી ઘાડી મિત્રાચારી હતી, ત્યાં એલોઇસને એક જવાન દ્રેચ ગ્રહસ્થસાથે પિઠાણુ થઈ, કે જે પોતાનાં સ્વદેશની સારી રીજ-મીટામાંની એકમાં લફટેનન્ટનો લશ્કરી હોદ્દો ધરાવતો હતો. ઍડ્રિયન ડેલાંશી એલોઇસ-કરતાં ત્રણ વર્ષો મોટો હતો. તે જવાન, દેખાવ ખુબસુરત, કેળવણીમાં મજબૂત, મુઠ્ઠેલો, ચંચળ, ગ્રહસ્થાઈ રીતભાતનો, ઉમદા ખયાસનો, અને તદ્દન ખામીવગરની સાક્ષ્ય-લણુનો હોવાથી કાંઈ પણ જવાન બાનુ તેના પ્યારમાં પડે, તો તેમાં બોટું કે નવાઈજેવું કશું નહતું. તે કાંબા અને મરોડદાર દેખાવનો હતો; તેનો દેખાવ ફક્ત ખુબસુરત નહીં, પણ તેનાં મ્હેડાંઉપર શુદ્ધિનો, અબરનો, પ્રમાણિકપણાનો, અને બહાદુરીનો છાપ ખુલ્લો પ્રગટી નિકળેલો જણાતો હતો. તેના બાલ કાળા, અને દરચલિયા, અને તેનું કપાળ ઉંચું હતું. તેને કાળી, ઝીણી મુંછ હતી, અને દાંતો મુદ્દેદ હાથી-દાંતજેવા હતા. સાધારણરીતે દ્રેચો જેમ ઘણા સભ્યતાવાળા હોયછે, તેમ તે ઘણો વિવેકી હતો. તો જોકે તેઓનાજેવો ખાલી દમામ, પુશાકની ઈશકાઈ, વગેરે બીજા અવશ્યો તેનાંમાં નહતા. તેનો સ્વભાવ હસમુખોછતાં તેના બતભાઈઓનાજેવો હનકાઈભરેલો નહતો. જે સારા શુણો તેના સ્વદેશીઓ ધરાવેછે, તે ધરાવવાઉપરાંત તે ઈંગ્લેન્ડના લક્ષા શુણો પણ ધરાવતો હતો. તે ઉંચે કુળનો હતો, અને જોકે પોતાના આપનો ન્હાનો બેટો હતો, છતાં દ્રેચ લશ્કરમાં લફટેનન્ટના દરમાયાઉપરાંત, તેની બીજા ખાનગી આવડ હતી.

જ્યારે વીસ વર્ષનો હતો, ત્યારે ઍડ્રિયન ડેલાંશીએ લશ્કરી વિદ્યાસંબંધી એક પુસ્તક રચી બહાર પાડ્યું હતું, કે જે આખાં ફ્રાન્સ દેશમાં ઘણું વખણાયું હતું. લગઈપાતાંના પ્રધાને ઍડ્રિયન ડેલાંશીની શુદ્ધિ, તરત પિઠાણીને, તેને પોતાપાસે બોલાવી ઈંગ્લાંડ જઈ, ત્યાં લશ્કરસંબંધી વધારે અભ્યાસ કરવાની સુચના કીધી. પણ તે એક છુપા બસુસતરીકે નહીં, પણ ખુલ્લી અને આખરલેલી રીતે. તેમ કરવાની પ્રધાનની મતલબ એજ હતી,

કે ઈંગ્રેજ લશ્કરી બંધારણમાં જે સારું હોય, તે પોતાનાં ફ્રેંચ લશ્કરમાં દાખલ કરી તેમાં સુધારો કરવો. ડેલાંશીએવા એક સારી ચાલચલણના, હુશિયાર, અને લાયકાતવાળા અહસ્થના દરજ્જને છાજે એટલામાંટે, તેમજ વળી જે કારણસારું તેને લાંડન મોકલવામાં આવનાર હતો, તેમાં તેને પુરેપુરી તક મળે એટલામાંટે બ્રિટિશ દરબારના ફ્રેંચ એલમીના અંગત મદદનિશનો હોદ્દો આપી તેને ત્યાં મોકલવામાં આવ્યો હતો, આ કારણનેલીધે ઈંગ્રેજ રાજધાની શેહેરનાં ઉંચે વાંધેના આગરદાર મંડળોમાં ભેળાવાની તેને ઘણી સારી તક મળી, અને આપણે આગળ જણાવ્યુંછે, તેમ જોને એલોઇસ કુઝ્ગર્ટસાથે ઓળખાણ પડી.

આટલો અગત્યભંગો ખોલાસો કીધાપછી, ૧૮૫૩ નાં સાલનાં જાનેવારી માસની શરૂઆતમાં એક ચોક્કસ દહાડે સર જેમ્સ કુઝ્ગર્ટનાં મકાનમાં આપણે વાંચનારને કાંચ લાગ્યા હૈયે, તે હવે જણાવીશું.

વખત સાંજનો હતો, અને જનરલે તે દહાડે પોતાને ત્યાં રાએતામુજબે એક ન્હાની મજલેસ ખોલાવી હતી. નોતરેલાં પરાણુઓમાં ઍફ્રિયન ડેલાંશી પણ એક હતો. હવે એતે-કાક એવો બન્યો, કે પોતે ધારતો હતો, તેકરતાં વધારે વખતસુધી સર જેમ્સ કુઝ્ગર્ટ પોતાનાં કામમાં રોકાઈ ગયો, અને તેમાંથી રાતના છેક નવ વાગ્યાપછી તેનો છુટકારો થયો, કે જ્યારે પરાણુઓ તો તેને ત્યાં આવીને ભેગાં મળ્યાં હતાં. તેણે પોતાનો “અર્ધ-લશ્કરી પુશાક પેહેરેલો હતો. પોતાના આરડામાં જઈ પોતાનો પુશાક બદલીને ખાનગી પુશાક પેહેરી આવે તેઆગમચ પોતે ન ધારેલીરીતે રોકાઈ જવાનું કારણ દરસાવી પોતાનાં પરાણુઓની માફી ચાહવાના વિચારથી તે જ્યાં તેઓ હતાં, ત્યાં થોડાક વખત આવ્યો. તેણે પોતાનાં પરાણુઓઉપર નકર ફેંકી; તેઓને આવકારના સુખનો કલ્પ; અથેલી હીલમાંટે માફી આપી. તરતજ તેની પ્યારી બેટી તેનીઆગળ દોડી ગઈ, એવા વિચારથી, કે તેનું ખાણું જમવાનાં આરડામાં તેનેમાંટે તૈયાર કરાવી રાખ્યુંછે, તેઓએ તેને ચેતાવે. બોકે તેણે તેણીના ગાલઉપર માયાથી હાથ ફેરવ્યો, તોયે એલોઇસને લાગ્યું, કે તે ગમેએટલી માયા તેણીનીતરફ દેખા-હતો હતો, છતાં તેના એહેરાઉપર ખીજવાટ અને ગુસ્સાની એધાણીઓ આ વખતે જણાતી હતી.

આ જોઈ ખુદ તેણીનું મહોંડું ઉતરી ગયું. તેણીની ખાતેરી થઈ હતી, કે કાક બનાવ એવા બનવો જોઈએ, કે જેથી તેણીના વાહાલા પિતાને ખીજવાવાનું કારણ મળ્યું હોય, તોયે જનરલ એક “મિનીટ” ત્યાં થોડ્યો, અને પછી પોતાનીપછવાડે પાસેના આરડામાં આવવાને પોતાની બેટીને એશારન કીધી.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

દોળ ચઢાવેલું ઘડિયાળ.

જ્યોરડામાં તે જવાન અને ગુપ્તચરને એકાદસ પોતાના બાપનીપછવાડે ગઈ તેની, અને જે જ્યોરડામાં પરાણાઓ ભંગાં મળ્યાં હતાં, તે બંનેનીવચ્ચે એક ઘણી કીમતી, ભારી સોનેરી ઝાકરવાળો મખમલનો પદો નાખેલો હતો. પદો નેકે થોડો ખસાડેલો હતો, છતાં જ્યાં સર જેમ્સ કુડબર્ટ અને તેની બેટી ઉભેલાં હતાં, ત્યાં પામિના જ્યોરડામાંથી દેખાતું નહતું. વળી પરાણાઓ અને આ બાપબેટીવચ્ચે એટલો મોટો અંતરો હતો, કે તેઓ જે કાંઈ વાત કરે, તે પરાણાઓ સાંભળી શકે નહીં. આપણે આપણી વાર્તા આગળ ચલાવ્યે, તેઅગાઉ આટલો ખાસાસો કરવાની ઝર નેકેલ્યે છે.

તે જ્યોરડામાંના સામાનઉપરથી તે ઘરનો ઘણી તવાંગર હતો, એમ જણાઈ આવતું હતું. ઘણી મોંઘી કીમતના ઝુમરો છતઉપર ટાંગેલાં હતાં; ટાંગેલા પદોઓ ઘણી ઉંચી કીમતના હતા; અને ત્યાં મુકેલો તમામ સામાન ઉંચા શોખનો, અતિ શોભિતો, દરેકરીતે સગવડભરેલો, અને ભારે કાઠમાડવાળો હતો. વિલાયતમાં અને ખીજાં ડંડીના મુકેલાંમાં ડંડી દુર કરવામાં જે મુંઢ સગડીઓ દરેક જ્યોરડામાં બાંધવામાં આવેછે, તેનીઉપરની બેઠકઉપર જેમ હંમેશાં શોભિતી ચીજોનો સળંગાર કરવામાં આવેછે, તેમ હાં પણ કીધેલો હતો. ઘણીજ ઉમદા કારીગરીનાં સગેમરમરનાં બે મહાનાં પુતળાંઓ તેઉપર અલેક નાકે ગોઠવી મુકેલાં હતાં. એક બહાદુર લડવાયા ડચક આવ વેલિંગટને જે વેળા વાટરલુની લડાઈનાં મયેદાનમાં ફતેહની વખતે પોતાના ઘોડાઉપર દેખાવ દીધો હતો, તેની નકલ હતી; ખીજું પુતળું તેના જંગી હરીફ મહાન નેપોલિયનેનું હતું, કે જે જાણે હવે પુરેપુરી તેની હાર થઈછે, તે પામી જતો હોય, તેની હાલત દેખાડતું હતું. આ બે પુતળાંઓનીવચ્ચે પીતળનું પણ સોનાનો દોળ ચઢાવેલું એક અતિ શોભિતું ઘડિયાળ હતું, કે જેની બનાવતનું બ્યાન અત્રે કરવાની ઝરછે. તે ઘડિયાળનો ચંદો બ્રિટિશ સીલ અને ફ્રેંચ મરવાનીઉપર ટેકેલો હતો, જાણે તે બંધવચ્ચે દોસ્તીનું મઝામુત નાતું હોય, એમ બતલાવવામાં તેઓનાં મોંઘાં એકમેકનીસાંમે કરીને ઉભા રાખેલા હતા. ચંદાનીઉપર ઈંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સની ધજાઓ એકબીજાસાથે મેળવીને બનાવેલી હતી. જાણે વધારે એવું દેખાડવા, કે બંધે રાજ્યોવચ્ચે ભારે મિત્રાચારીભર્યો સંબંધ હોય.

આપણે જણાવ્યું નેકેલ્યે, કે આ ઉત્તમ ઘડિયાળ સર જેમ્સ કુડબર્ટને મારશલ મુદ્દત, યાને ડચક આવ કાલમાંશિયાએ ભેટ આપ્યું હતું. નામદાર મહારાણીજી વિક્ટોરિયા જ્યારે રાજ્યગાદીઉપર આવ્યાં, ભારે ફ્રાન્સના રાજા લુઈ ફિલિપે માનનેખાતેર પોતાના પ્રતિનિધિતરીકે આ મમદુર ઉમરાવ અને સરદારને ઈંગ્લાંડ મોકલ્યો હતો. પોતાનાં મકાનમાં કાંઈ સારી જગ્યાએ આ ઉંચી ભેટ મુકવાની સર જેમ્સ કુડબર્ટને મર્યાદા, લાયકી, અને ગ્રહસ્થતરીકેની લાગણીનેલીધે ફર્જ પડી હતી. તેણે દોસ્તીની જે આકૃતિઓ તેઉપર પાડેલી હતી, તેઓએ આ કસાયલા ઈંગ્રેજ જનરલને ખીસક ધણો રાખેલો હતો.

વિચારના લડવૈયાઓમાંહેલો તે એક હતો, કે જેઓ ફ્રેંચને ઇંગ્લેન્ડના કુદર્તી દુશ્મનો-તરીકે ગણતા હતા. તોયે મંડળીમાં જે થોડાક ફ્રેંચોસાથે તેને ઓળખાણ પડી હતી, તેઓવિષે તે સારો વિચાર ધરાવતો હતો; તોયે બાકીની આખી ફ્રેંચ પ્રજાતરફ તે ધિક્કારની લાગણીથી જોતો હતો. અંધે દેશોવચ્ચે ખરાં દેલની અને હંમેશની દોસ્તી રહે, એ વિચારનેજ તે અંદરખાનેથી ધિક્કારતો અને હસી કાઢાડતો હતો. રાજા લુઇ ફિલિપની દોસ્તીની સાચાઈખાતે તેને જરા પણ વિશ્વાસ નહતો. તે તેને ભરોસા નહીં રખાયએવા, અદેખા, કાવચાંખોર, અને કાલાકાવાળા એક રાજ્યકર્તાતરીકે લેખતો હતો. તેવીજરીતે તે ત્રીજા નેપોલિયનના મીઠા ઓલોંઉપર પણ એતખાર રાખતો નહતો. એટલામાટે જોકે એક પ્રહસ્યના તરીકાતરીકે સર જેમ્સ કુઝન્ટે તે ઘડિયાળને પોતાનાં મકાનમાં એક ઘણી દેખાઈતી જગ્યાએ મુક્યું હતું, તોયે અસલી વિચારના એક સંપાદનચ્યાતરીકે, અને એક વેહેમી પ્રિન્ટિશ પ્રજાતરીકે તે તેનીતરફ નાખુશીથી જોતો હતો, અને આ બે રાજ્યોવચ્ચે મિત્રાચારી દેખાડનારી બનાવટને લુચ્છાઈ અને ડગાઈતરીકે માનતો હતો.

જે ચોરડામાં પોતાના બાપે તેણીને એશારતથી બોલાવી હતી, ત્યાં એલોઈસ પોતાના પિતાનીપુઠે ધડકતી છાતીસાથે ગઈ. ત્યાં ગયાપછી તે જનરલે તરત પોતાની જવાન બેટી-તરફ એકદમ ઉભા રહી જઈને જોયું. તેનાં મ્હોંડાંઉપરથી તે કરડો તેમજ માયાળુ હોય, એમ જણાયો. બીચારી એલોઈસ પોતાના પિતાના ચેહેરાતરફ ખીટક અને એન્તે-ઝારીથી જોતી ઉભી.

જનરલ—“મારી વાહાલી એલોઈસ, હવે વખત આવ્યોછે, અને ખુદાપાસે દુઆ ચાહું છું, કે હજી પણ ઘણું મોડું થયું નથી ! કે જ્યારે મારે તુંને એતવણીના બે મુખનો કેહેવા જોઈએ.”

આ સાંભળી બાપડી એલોઈસ ચોંકી, અને પોતાના બાપને એવીરીતે ગંભીરતાથી બોલતો સાંભળી તેનીતરફ ધારતી અને દુઃખથી જોવા લાગી, કારણકે તે તેણીને શું કેહેવા માગતો હતો, તેનો કાંઈક અંખો ખ્યાલ તેણીને આવ્યો હતો. તોયે ભોળાં દેલની હોવાથી તેણી તેનું બોલવું તદ્દન સ્પષ્ટરીતે સમજી ગઈ નહતી.

તે ખુદા જનરલે એલોઈસનાં માથાંઉપર માયાથી હાથ ફેરવીને લગાર વધારે ધીમા સાદે કહ્યું, “મારાં અતિ વાહાલાં બચ્ચાં, હું હમણાં તારીસાથે એક બાપતરીકે વાત કરું છું. મેં તુંને મારા જીવનીપેઠે સાચવીછે, અને જેવીરીતે તું એક બેટીતરીકે મારાતરફ હેત કરેછે, તેવીજરીતે હું તારીતરફ પણ એક બાપતરીકે માયા રાખું છું ! ભવિષ્યમાં તારૂં ભલું થયેલું જોવાને હું ઘણોજ એન્તેઝારું છું, અને ખુદા મારો સાક્ષી છે, કે તેમ કરવાને હું મારો બનતી કોશિશ કરું છું. તુંને સુખી થયેલી જોવાને, તારૂં ભલું થાય તે જોવાને, અને મંડળીઓમાં તું જે સારો દરજ્જો ભોગવેછે તે સાચવવાને હું ઘણો આતુરું છું.”

પછી સર જેમ્સ કુઝન્ટે થોડીક પગોસુધી ચોખ્યો. બીચારી તે જવાન બાનુનાં મનમાં જે શક હતો, તે હવે ખુદલો થયો. હવે તેણી સર્વે વાતનો ભરમ સમજવા લાગી, અને ફરીથી જ્યારે તેણીએ પોતાના પિતાનાં મ્હોંડાંતરફ જોયું, ત્યારે તેણીના ખુબસુરત ગાંધો-ઉપરની સુખાં ઉડી ગયેલી હતી.

હજી પણ વધારે થીમા અને વધારે માયાભરેલા સાદે જનરલે આગળ ચલાયું, “એલોઈસ, હું એક ઘડીભર પણ ધારતો નથી, કે તે તારો પ્યાર કોઈને કશુલ્લો હોય. તોયે એક ચોટસ બાબતઉપર ખુલાં દેલથી તારીસાથે વાત કરવા મારું છું. મેં ઘણીવાર જોયું છે, કે એક ચોટસ જવાન અહસ્થ—એક પારકા મુલકના શખ્સ—પણ મારે તેનું નામ દેવાને અચકાવું શું કરવા જોઈએ? લે, હું તે કહી દઉં છું, તે અહસ્થ મૉંશિયુ. એલાંશીએ—તે તારીતરફ જોઈએ તેકરતાં વધારે ખ્યાન આપતો મને જણાયો છે, અને હમણાં જ્યારે હું ઘરમાં આવ્યો, ત્યારે પાસેના ઓરડામાં, મેં વળી પાછો તેને તારીપાસે જોડેલો જોયો હતો.”

એલોઈસે શર્માઈને નિચ્ચે જોયા કર્યું, અને સર જેમ્સ કુલ્પર્ટનાં જોવામાં આવ્યું, કે જ્યારે તે બોલતો હતો, ત્યારે તેણી ગભરાટનેમારે ધુલતી હતી.

જનરલ—“મારી વાહાલી બેટી, મારી પ્યારી એલોઈસ, હું ધારું છું, તેકરતાં વાત કાંઈ વધારે બેઠેકી છે કે? કાંઈ પ્યારના સુખનો તુને કેહેવાને મૉંશિયુ એલાંશીએ હમત કીધી છે?”

એલોઈસે પોતાના પિતાગમ જોયું, અને પોતાની ઘંરી ભુરી આંખોએ તેનીગમ જોઈને બોલી, “નહીં બાવાજી, કદી નહીં!”

આ સાંભળી તે ખુદા સેપાહબચ્ચાને ધીરજ આવી, છતાં હજી તેનાં મનમાં કાંઈ સંદેહ હોય, એમ લાગ્યું. તેણે ફરીથી પુછ્યું, “અને હવે મારી પ્યારી બેટી, જે સાચાં અને સાફ દેલથી તે આ કશુલ્લો, તેવાજ સાચાં અને સાફ દેલથી મને વધુ જણાવ, કે તારા બીજા ઓળખીતા જવાન અહસ્થોકરતાં તું મૉંશિયુ એલાંશીને કોઈ રીતે વધારે પસંદ કરે છે?”

આ સાંભળીને એલોઈસના ચેહરાઉપર રતાસ ચઢી આવ્યો, પણ તે તરત ઉતરી જઈ તેણીનું મોંડું પાછું ફિક્કું મારી ગયું, પછી તેણીએ આગળનીજ પેઠે નિર્દોષપણે જવાબ દીધો, “ મૉંશિયુ એલાંશી જેરીતે મારીતરફ વર્તે છે, તે કાંઈ મને નાપસંદ તો નથીજ.”

આ બોલવું સાંભળી ખુદાજીને શુરસો ઉપજતો હોય, એવો તેનો દેખાવ થયો, તોજી આપતરફ જે મમતા તેણી રાખતી હતી, તેવીજ મમતા અને અતિશય નર્મ સ્વભાવે તેણીએ કહ્યું, “ મારા આતિ વાહાલા બાવાજી, મારાં દેલમાં જે વાત હતી, તે સાચી કેહેવાને તમેએ મને ફરમાવ્યું, અને મેં તેમ કીધું છે!”

જનરલ—“ એલોઈસ, તારાં દેલને પુછ, અને મને જણાવ, કે શું તું આ જવાન કેંચમેનને ચાહે છે?”

પાછો તેણીનો ચેહરો લાલ થઈ આવ્યો, અને તે જોઈ સર જેમ્સ કુલ્પર્ટ જોયું, કે તેને લગાર અવિચારી પગલું ભર્યું હતું, કેમકે જે સવાલ તેણે પુછ્યો હતો, તેજ એલોઈસને ખરી ઝિનાથી જાગરત કરવાને પુરતો હતો. તેણીને તરતજ પોતાનાં દેલની ખરી લાગણી જાહેર થઈ ગઈ; ખરો ઉગતો પ્યાર, જે એક નિર્દોષ બાનુનાં દેલમાં પૈદા થાય છે, તે હવે પ્રગટી નિકળ્યો; તેણીએ હવેજ જાણ્યું, કે તેણી અંડિયન એલાંશીને ચાહતી હતી!

તેણીનાં મનમાં આ વેળા શું થતું હતું, તે તેણીનો બાપ તરત પામી ગયો; તેણે વગરસંભાળે અને ઉતાવળાંપણાંથી જે કામ ક્યું હતું, તેમાટે અંદરખાનેથી હવે પસ્તાવા લાગ્યો; તેણે હવે જોયું, કે તેની જવાન બેટીનાં દેવમાં જે પ્યાર હજી જણાયેલા નહતો, તે તેને પોતાને હાથે દાખેલ કીધો હતો; તેણીનું ધ્યાન બીજાગમ રોડીને જે જુદો માર્ગ તેણે લેવો જોઈતો હતો, તેનેબદલે તેને તેણીને જુદેજ રસ્તે દોરવી હતી; કે જે માર્ગ હવે તે કાઢીને દેરવી શકેએમ નહતું.

જનરલ—પ્યારી એલોઈસ, તું સાચું દેવથી બોલી છે. તારી મતલબ હું સમજી ગયો છું ! પણ હું તુંને અર્જ કરું છું, કે તારા બાપનું બોલવું ધ્યાન ધરીને સાંભળ. મૅન્સ્યુ ડેલાંશી ખીરાક એક ઘણો સમ્બતાવાળો અને હુશિયાર જવાન ગ્રહસ્થ છે, પણ તે એવી એક પ્રજાનેલગતો છે, કે જે પ્રજાનીસામે હું કનેહામ લગાઈ ચલાવી આવ્યો છું, અને તેઓતરફ દોરતીની લાગણી હું ધરાઉં, એ કદી ન બને એમ છે. એલોઈસ, મારાં બચ્ચાં—તુંને એક મેન્સ્યુમેનસાથે પરણેલી જોઈ, તો મારું દેલ તુટી જાય ! તે ઉપરાંત, વળી મેં તારેવાસ્તે કાઈ બીજેજ વિચાર કરી રાખ્યો છે. મારો લગાઈનો જુનો સાથી અને મારો મિત્ર જનરલ હુઝલઉડ, કે જે મરણ પામ્યો છે. તેનો બેટો પણ તારીતરફ પ્યારની નજરથી જુએ છે તે મેં જોયું છે—હું તે પામી ગયો છું—અને મેં તેનીતરફ મારો વિચાર આપ્યો છે. લે, હું તુંને ખરેખર કહી દઉં છું, કે સિડની હુઝલઉડે એ બાબતસર આજે મારીસાથે વાત પણ કરી છે, અને તેટલામાટે જ્યારે હું ઘરમાં આવ્યો, ત્યારે મૅન્સ્યુ ડેલાંશીને તારીતરફ પ્યારલ-રેલીરીતે વર્તતાં જોઈને મને કેટલું દુઃખ લાગ્યું હશે, તેનો તુંજ વિચાર કર. તે જોતાંજ મેં તારીસાથે આ બાબતઉપર વાત કરવાનો તરત ઠરાવ કર્યો. કદાચ તે વાત કરવાનો વખત હમણાં તુંને સારો ન લાગેએવો અને કવખતનો લાગતો હશે, એમ હું ધારું છું, પણ જો હમણાં *કુપટન સિડની હુઝલઉડ આપણે ત્યાં આવી લાગશે, અને સર જેમ્સ કુઝન્ટની બેટીને (લગાર મગરીથી) પ્રિટિશ પ્રજાનાં કુદર્તી દુસ્મનોના એકનીસાથે પ્યાર કરતી તે જોય, તે હું ચાહતો નથી.”

પોતાનો પિતા જે શબ્દો ઉતાવળે બોલી ગયો, તે એલોઈસે ઘણાંજ દુઃખી દેને સાંભળ્યા પોતે હજીતો હમણાંજ જાણવા શીખી હતી, કે તેણી જેને ચાહે છે, તેનેથી દુર કરી તેણીનો પિત તેણીનો હાથ બીજા એકને આપવા ઇચ્છે છે, કે જે મર્દતરફ એક સાધારણ ઓળખાણવાળા ગ્રહસ્થ સેવાય બીજા કોઈ પણ રીતની લાગણી તેણી ધરાવતી નહીં, અને જેનો પોતાનીતરફના પ્યાર બાબે તે બીચારી હમણાંસુધી બીદરકાર રહી હતી. આ સર્વેઉપરથી જે દુઃખ અને ફેકર તેણીને ઉપજ્યાં, તે હવે વધીને ધાસ્તીમાં બદલાઈ ગયાં, અને તે આ જવાન બાનુનાં મ્હોંડાઉપર ખુલ્લાં જણાઈ આવતાં હતાં. તેણીનો ચેહેરો લાલ થઈ આવેલો, કે ફિફો પડી જતો. આ સર્વે જોઈ તે જુદા સેપાહબચ્ચાને પણ ઘણું દુઃખ ઉપજવા લાગ્યું. ધીકર તેણે આજુજ કે ડપકો આપવાનો વિચાર થતો; પણ જે મર્દે આખી જેંઢી છાવણીમાં ગુળરેલી, જેણે પોતાના સેપાહોઉપર હુકમ કરવાની ટેવ પડેલી, તે એકદમ આવી રીત પોતાના ધરખટલામાં કેવીરીતે એખતિયાર કરે ?

(ચિત્ર પૃ. ૩૭.) “ ચોતાનો ઝાંક હાથ ચોતાની બેટીનાં સુરેદ ખલાઉપર રુકી, અને બીજે હાથે પેશુ ઘડિયાળ દેખાડી તે બોલ્યો. ” (પા. ૩૭. ૬૭૩.)

પોતાનો એક હાથ પોતાની બેટીના સુકેદ ખભાંડિપર મુકી, અને બીજે હાથે પેલું ધડિયાળ દેખાડી (જુઓ ચિત્ર ૫ મું) તે બોલ્યો, “એલોઈસ, તું કદી પણ એમ ના થારી, કે એક સાધારણ સભ્યતાને ખાતેર મેં આ ફ્રેંચ સોનેરી દોળ ચઢાવેલું રમકડું મારા ઘરમાં જે આવી જાહેર જગ્યાએ મુક્યું છે, તેથી તેઉપરનાં બીવકુદાઈભરેલાં પુતળાંઓથી હું દોરવાઈ જઈશ. તેઉપર ઈજ્જાડ અને ક્રાન્સવચ્ચેનો જે મેળાપ પાડેલો છે, તે માત્ર પોકળ અને ખોટો છે. એક ઇંગ્રેજ બાનુ અને એક ફ્રેંચ ગ્રહસ્થવચ્ચેનાં લગ્ન કદી પણ સુખી નિવડે નહીં. જ્યાંસુધી મારું ચાલે છે, ત્યાંસુધી હું કદી પણ એવાં લગ્ન થવા દેનાર નથી ! અને તું એ પણ મારી બેટીતરીકે એવી લાગણીઓ, કે જે મારા પાકા ઈરાવ, અને કદી પણ નહીં ફેરવાય એવા વિચારોની સામે જાય, તે તારાં દેલમાંથી કાઢાડી નાખવી.”

એલોઈસ—(બહીતી બહીતી) “બાપાજી, તમારા તરફ પુરતાં માનસાથે મને જણાવવું જોઈએ, કે તમે એ સ્વદેશાભિમાની વેર તમારાં દેલમાંથી—”

જનરલ—(ગુસ્સાથી) “ખુદા કરમ ! હું જોઈ છું, કે અફ્રિકન, ડેલાશીયન, બહા સાગ પાઠો તુંને બહાવવાના શરૂ પણ કરીધા છે—”

એક બાનુને છાજતા ખરા ટેકસાથે, તેમજ પોતાના આપતરફનાં માન, અને દીકરી તરફનાં પ્યારસાથે એલોઈસ વચ્ચે બોલી ઉઠી, “પિતાજી, મૈસ્યુ ડેલાશીયન એવા એક પણ હરફ મને કહ્યો નથી, અને જો તેણે કહ્યો હોત, તો તમે ખાતેરી રાખજો, કે હું તેની સામે થવાવગર રહેતે નહીં.”

પોતાની બેટીની આવી લાગણી અને જુસ્સો જોઈ સર જેમ્સ કુઝન્ટ ખુશીસાથે અન્યથા થવાવગર રહ્યો નહીં, અને તેઉપરથી તે હવે આગળ કરતાં ઘણા વધારે માયાળુ અને ઠંડા સ્વભાવે બોલ્યો, “મારી વાહાલામાં વાહાલી એલોઈસ, મારી ખાતેરી છે, કે જે મને ગમે તેજ તું કરશે. એક થોડી ‘મિનીટો’ વધારે તું મારું સાંભળ, અને પછી આપણી વાતનો છેડો આવી જશે. સદીઓસુધી ઈજ્જાડ અને ક્રાન્સ એકબીજા સાથે લડ્યાં છે, અને જોકે હમણાં સાડગ્રીસ વર્ષો થયાં, આ બંધ રાજ્યોવચ્ચે સુઝેહ રહેલી છે, તોયે તેઓ બંધ એક થઈ જશે, એમ કાંઈ કેહેવાઈ શકતું નથી. ફ્રેંચોની બહાદુરીવિષે મારાં કરતાં કોઈ પણ બીજા વધારે વખાણ કરી શકશે નહીં. જો એક ધડીભર પણ તેઓની બહાદુરીવિષે શક લઈ જવાય, તો તેથી કેટલું આપણાં પોતાનાં લશ્કરની અર્ધી કીર્તિ ધુળ મળે, કે જેઓએ તેઓને વારંવાર હરાવ્યા છે. પણ જોકે આ બે ધન્યો (ધડિયાળતરફ ફરીથી આંગળી દેખાડીને) પુતળાંઓમાં તો સાથે ફડકે છે, તોયે આ દુનિયામાં ખરેખર તો તેઓ કદી પણ સાથે મળનાર નથી. હું પોતે તો ચાહું છું, કે આ બંધ ધન્યો તેવીરીતે એક મેક્સાથે ઉડતી થાય, કારણકે તેમાં તમામ સુધરેલી પ્રજાઓનું બહુ છે; પણ તેમ કદી થનાર નથી, તે જાણી હું નાસેપાસ થાઉં છું. કારણકે મને સારીરવેસે ખબર છે, કે આ બંધ રાજ્યોવચ્ચે હડડતું જનમવેર છે.”

નિર્દોષ એલોઈસ જોયું, કે જ્યારે તેણીના પિતા આ બાપતઉપર વધારે તકરાર કરવાને ખુશી છે, ત્યારે તેણી બોલી, “મારા અતિ વાહાલા પિતાજી, આ બે પ્રજાઓ એકમેક સામે જોડાયા અને બહા લાગણીઓ ધરાવે છે, તેની એક હાર સાથે તેઓ થું નથી ?”

પરોણાઓ ઈંગ્લાંડમાં આવેછે, અને શું તેઓને આપણે ખુશીસાથે માયાભર્યાં આવકાર દેતા નથી? અને તેવીજરીતે ઇંગ્રેજ પરોણાઓની ફ્રાન્સ જે ઘણી આગતાસ્વાગતા કરેછે, તેઓએ શું તેઓ ઘણી તારીફ કરતા નથી?”

જનરલ—(હડીલાઇનેમારે) “એ બધી ફક્ત ઉપરઉપરની સભ્યતાછે. શું તું એમ ધારેછે, કે જો કોઈ સુધારાનેખાતેર એકાદ લગાઇ જાગે, તો ઈંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સ જોડેજોડ ઉભા રહીને લડશે? શું તું એમ નહીં ધારતી, કે આપણીસામિનાં તેઓનાં જીનાં વેરનેખાતેર તેઓ આગળનીજપેઠે આપણીસામે કમર કસીને ઉભા રહેશે? અને શું તું એમ નહીં જાણતી, કે આપણને મદદ કરવાનેખદલે, આપણીસાથે જોડમાં ઉભા રહીને લડવાનેખદલે, તેઓ દુશ્મનોસાથે મળી જઈ, આપણોજ ઘાણુ કાઢાડશે?”

એલોઇસ—(નર્મીશથી) “મારા વાહાલા બાવાજી, એવી બાબતનો મને ધણાજ થોડો અનુભવછે, પણ હું તમારાં બોલવાને અને તમારાં મતને હંમેશાં માનતી આવીશું, તેમ આ વખતે પણ માનુંછું. અગર નહીંતો હું તો તેથીકેલટુંજ ધારતે.”

આ સાંભળી તે ક્યુટો સેપાહબચ્ચો અધીરાધથી બોલી ઉઠ્યો, “શું! આટલી બધી પુરવારીઓ હું આપુંછું, તેછતાં તું એવો વિચાર ધરાવેછે? આપણાં દેશઉપર હુમ્મો લાવવાનો વિચાર આ નવો ફ્રેંચ રાજકર્તા આજ એક વર્ષ થયું ક્યોં જાયછે, તેઓએ શું તુંને કાંઈજ ખબર નથી? એકએક જો એવો કોઈ હમ્મો લાવવામાં આવે, તો તેનીસામે થવામાંટે આપણાં રાજ્યે સર્વે તૈયારીઓ કરી રાખીછે, તેથી શું તું અંજાણીછે? શું આપણે—”

તેના ઉત્તરમાં દેહ જીતી લેએવા દેખાવસાથે એલોઇસ બોલી, કે જેથી તેણીની તકરારને ઘણું વજન મળ્યું “પણ મારા પ્યારા બાવાજી, તમે પોતેજ એવા હમ્મો લાવવાના વિચારને હસી કાઢાડ્યો હતો, તેવું કેમ?”

જનરલ—“નહીં! હમ્મો લાવવાની કોશિશને મેં નથી હસી કાઢાડી, તે તો બનવાજોગછે, પણ તેમાં તેઓ કદી પણ ફતેહ પામે, એવું જો તેઓ ધારતા હોય, તો તે વિચારને મેં તો હસી કાઢાડ્યોછે. એલોઇસ, હું હવે ફરી એકજ વાર વધુ જણાઉંછું, કે ફ્રેંચો આપણા જન્મના વેરીછે. ઇંગ્રેજો તેઓનીસામે લડ્યાછે, અને જો કામ પડશે, તો લડશે. આહા! જો લડાઈનાં મયેદાનમાં આ બધે ધન્યઓને (ફરી એકવાર ઘડિયાળ-તરફ આંગળી દેખાડીને) એકજ બાબુતરફથી સાથે ઉડતી હું જોઉં, એકજ કારણનેમાટે સાથે મલીને લડતાં જોઉં. ઇંગ્રેજો અને ફ્રેંચોને સાથે મલીને એકજ ફતેહને માટે કોશિશ કરતાં જોઉં, તો પછી ખચિત મારો વિચાર ફરે, મારો મત ઉત્તરાય, અને પછી પેલા જવાન ફ્રેંચમેનને તારીતરફ પ્યાર કરતો જોઇ હું મગારી અને સંતોષસાથે મારાં કુટુંબમાં થનારાં એવાં એક જોડાણુમાંટે ખુશી થઇ હસું. પણ એ બધું કશું કોઇ પણ દહાડે બનનાર નથી!”

હવેતો જેબી નજીવી આશા હાથ આવે, તેને વળગી પડીને, કે જેથી તેણીને નિડની હુંઝલઉત્તરફથી દેખાડવામાં આવતો પ્યાર ખમવો પડે નહીં, એલોઇસ બોલી ઉઠી, “વાહાલા બાવા, કોણ જાણી બેઠુંછે, કે એવોબી દહાડો કાં ન આવે? તેટલાં તમોએ જે વિચાર બાંધ્યોછે, તે મુક્તવી રાખો. જે પ્રજાને તમો ધિક્કારોછો, અને જેનીતરફ તમો

બેવિશ્વાસથી જુઓછો, તેજ પ્રગ્નનેલગતો તેછે, એટલામાંતે તમોએ તેને પણ ધિક્કારવો ન જોઈએ. તેનેવિષે ખરાબ મત બાંધી લેવો ન જોઈએ !”

જનરલ — (ધિક્કારભરેલી ઢોપે) “છોકરી ! શું બોલી ? મારા વિચારને સુલતવી રાખવો જોઈએ ? શું નહીં બનવાજોગ કદી બનનારછે ? દુનિયાના બે છેડાઓ કદી સાથે મળનારછે ? દુધને શાષ સાથે મળે, ને તેમ થવાપછી દુધ સુકેદજ રહે ને શાષ કાળીજ રહે ? એકજ કારણનેમાટે આ બે ધળઓ સાથે ફડફડશે, એવો જો વિચાર હું રાખું, તો તે વિચાર ખચિત બિવકુદ્ધાબલરેલો હોવો જોઈએ ! પણ તું સાંભળ ! જો કે તારો આ વિચાર તો બચ્ચાંસઈ; તારાં મનનો એક નાદાન ફાટોછે; કદી પણ ન બને, એવો એક ખ્યાલી વિચારછે. છતાં હું ખુશીછું, કે આપણે આ બાબતઉપર આજે વાત ચલાવીએ. જો કદાચ હું તારીસાથે પ્રથમમાં સખ્તાઈથી અને ગેરસલુકાઈથી વર્ત્યો હોઉં, તો હવે હું વિચારથી અને તકરારથી તેનો છેડો લાઉંછું. હવે આપણે આ વાત વધારે કરવી નહીં. તું હજી ઘણી જવાનછે, અને જો તું મને કબુલાત આપે, કે મૌન્યુ ઉલાંશી જે કાંઈ પ્યારભરી વલાણુ તારીતરફ દેખાડે તેને તું ઉત્તેજન આપશે નહીં. તો હુંબી તુંને કબુલાત આપુંછું, કે સિડની હુંઝલઉતરફથી દેખાડવામાં આવતા પ્યારને કબુલજ કરવાની હું તુંનેબી ફર્જ પાડીશ નહીં.”

પોતાના બાપનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડી તેડેપર જુએ લઈ બેઠાઈસે જવબ આપ્યો, “ મારા પ્રિય પિતા, તમો મ. હંમેશાં એક તાતેદાર પડી જોશો તમાને માલુમ પડશે, કે તમારી એકાદસ તમારી મર્જીવિરૂદ્ધ કાંઈ પણ કરશે નહીં !”

જે તકરાર દુઃખઅરેલીરીતે રાફ થઈ હતી, તેનો સુનેહઅરેલીરીતે છેડો આવેલો જોઈ જુદો જનરલ કાંઈ થોડો ખુશી થયો નહીં, તે બોલ્યે, “ આ તરફ બોલવું ડાહ્યાપણુઅરલું અને વાજેબીછે. મેં તો આશા રાખી હતી કે—પણ ચાલ તેની કાંઈ ફેર નહીં, આપણાંવચ્ચે જે કબુલાતો અપાઈછે, તેમાં હું મારો ભાગ ખુશી ની બનતીશ. નહીં, એટલુંજ નહીં, પણ તેથીબી વધારે હું તુંને કબુલાત આપુંછું, કે જો ન બનવાજોગ બનવા બને, યાને અગરજો આ બધે ધળઓ સાથે જોડાઈને એકજ કારણુમાટે એકજ બામુથી સાથેસાથે લડે, તો અફ્રિયન ઉલાંશીતરફનો પ્યાર કબુલ કરવાને હું તુંને રજા આપુંછું, અને તે લગનનું માગું કરવા મારીપાસે બેધડક આવજો.” ફરીથી પોતાની બેટીનાં માથાઉપર માયાથી હાથ પસવારીને, “ અને હવે મારાં બચ્ચાં, તું શાંત થા, અને પાસેના ઓરડામાં આપણાં પરોણાંઓઆગળ પાછી જા. હું થોડીજ પગમાં ત્યાં તમો લોકોઆગળ આંડેછું.”

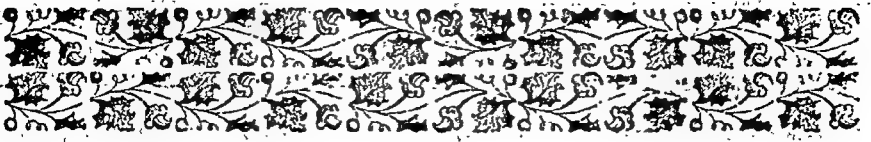
સર જેમ્સ ફડબર્ટે પોતાની દીકરીના ગાલઉપર પ્યારભરી ચુંબી લાંબી, અને તેજ ઓરડાને છેક છેડેના એક દરવાજામાંથી નિકળી ચાલ્યો. જ્યારે એકાઈસ પેલાં પુતળાંવાળાં ધડિયાળઆગળ થોડીક વાર ઉભી કે જે પુતળાંઓની બનાવટમાં કાંઈક મતલબ સમાવડી હતી. પછી તેણીએ પોતાનો ઉરકેરાયલો ચેહેરો પાછો શાંત કરીધો.

તે જુદો સેપાહબચ્ચો પોતાનો પુશાક બદલવા, વગેરેમાટે પોતાના ઓરડામાં ગયો. તે મનમાં મળકાવા લાગ્યો, કે પોતાની બેટીને અફ્રિયન ઉલાંશીસાથે જે કબુલાતે પરણવાની રજા તેણે આપીછે, તે કદી પણ બને એમ નથી. તેમ વળી બીજા હાથઉપર તે

જવાન બાનુના જીવને પણ કાર થયો હતો, કેમકે કુંપટન હું અલગિતરફથી દિવાડામાં આવતા પ્યારને કબુલ ન કરવામાંટે તેણીને ચોક્કસ મુદતનો છુટકારો મળ્યો હતો. આ છુટકારાથી થયેલી નચિંતાઈ, અને પોતાના આપતરફની તાબેદારી, આ બંધે કારણોનેલીધે તેણીએ અરિયન 'ડેલાંશીને કાઠરીતે વધારે ઉમેદ રાખવાનું કારણ ન આપવાનો નિશ્ચય કર્યો, તો જોકે તેણીની છાતીમાં આશાનું એક કિરણ હજી બાકી રહ્યું હતું, કે આ પ્યાર, કે જે ફક્ત એક કલાકઆગમય તેણીને ખુલ્લો જણાયો હતો, તે મોડેવહેલે મેળવવામાં તેણી ફતેહ પામશે. જોકે આ પ્યાર મેળવવાને હજી વાર હતી; તે હજી અચોક્કસ હતો; અને હજી તે તેણીના સમજવામાં પુરેપુરો આવ્યો નહતો !

પણ જ્યારે તેણીની સુંદર ભુરી આંખો તે પીતળનાં સોનેરી ઢોળ ચઢાવેલાં શોભતાં ઘડિયાળઉપર પાછી પડી, જ્યારે તેણીએ પ્રિટિશ અને ફ્રેંચ ધન્યોની આકૃતિઓ એક બીજીસાથે ભેળાઇને ઉભેલી જોઇ, ત્યારે તેણીની નર્મ છાતીમાં ભારે અફસોસ થવા લાગ્યો; તેણી મનમાં વમાસવા લાગી, કે "મારી આખી ઝેંઢગી પ્રસાર થશે, પણ આ આવતનો નિવેડો કદી આવતાર નથી! ઓહો, ખુદા!"

પ્રકરણ ૧૪ મું.

લગાઇની સાંજ.

ચારડામાં પરાણાંચો ભેગાં મળ્યાં હતાં, ત્યાં પછી એલોઇસ કુઝ્મટ પાછી ફરી, અને ન્યાં તેણીની એ સહીઓ એઠેલી હતી, તેઓનીવચ્ચે જગ્યા લીધી, એવી મતલબથી, કે તેમ કરવાથી અરિયન એલાંશીને તેણીનીપાસે એસવાની જોગવાઈ ન મળે, અને તેમજ વળી તેનાં મનમાં માહું ન લાગે.

પ્રિય વાંચનાર ! તું જે તારી જવાનીમાં ખરાં દેલથી કોઈ બાતુઉપર પ્યારમાં પડ્યો હશે, તો તુંને માલુમ હશે, કે પ્યાર ઘણો તીક્ષણ સુદ્ધિનાછે ! તેજપ્રમાણે એલાંશી તરત પામી ગયો, કે એલોઇસ અને તેણીના આપવચ્ચે તેને ખાતેર કાંઈક બનાવ બન્યોછે ખરો. વળી તેને તરત જણાયું, કે જોકે એલોઇસ જાણે કશું બન્યું નહોય, એવી શાંતરીતે, અને ધરતી યજમાનતરીકે વર્તવાની તંજવીઝ કરતી હતી, છતાં કોઈ ચોક્કસ અંકુશમાં પોતાને દાખી રાખતી હતી. આઉપરથી તેનાં મનમાંની શંકા વધારે મઝથુત થઈ. વળી તેને ઊંડા જનરલનો તેના પોતાના દેશતરફનો અલાવ સારીરીતે ખબર હતો. ન્યારે તે આપ્રમાણે પ્યારમાં પડ્યો હતો, ત્યારે આ અલાવ તેની આડે આવશે, એમ તે પેહેલેથીજ ડરતો હતો, અને તેની આ ધાસ્તી હવે ખરી પડતી જણાઈ.

આવા સંજોગોવચ્ચે તેણે શું કર્યું, તેના વિચાર તે કરતો હતો. તેની ખાતેરી હતી, કે એલોઇસ તેને આહાતી હતી, માટે પોતાનો ખરો પ્યાર તેણે અંકદમ તેણીને ઝાહર કરી દેવો, કે વખતઉપર વાત રાખીને થોળવું, એવાએવા વિચારો તેનાં મનમાંથી પસાર થતા હતા, તેટલાં તે ચારડાતું ચારણું ઉઘડ્યું, અને કુપટન હુઝલઉડ તેમાં દાખેલ થયો.

જે બહારના ખુબસુરત દેખાવઉપરજ છળકાચએવો એલોઇસનો ખવાસ હતો, ત્યારેતો અરિયન એલાંશીને સિડની હુઝલઉડથી બ્હીવાતું ઝર ઝારણુ રેહેતે, કેમકે આ જવાન અમલદાર અરિયનના પોતાનાજજેટલો ખુબસુરત હતો, બલકે તે તેનાંકરતાં પણ વધારે મહાનગીભર્યા દેખાયતો હતો. તેની રીતભાત પણ એક ખરા અદસ્તનેલાયકની હતી, પણ જે ચઢતા પ્રકારની ચંચળાઈ અને હુશિયારી આ જવાન ફ્રેચમેન ધરાવતો હતો, તેવી હુઝલઉડમાં નહતી. તે એલાંશીકરતાં એકાદ્યે વર્ષો વડો હતો, એટલુંજ નહીં, પણ પૈસાની આખતમાં પણ તે એલાંશીકરતાં ઘણો ચઢતો હતો. તે મોટી દૌલતનો ધણી હતો. આપણે આગળ જણાવ્યુંછે, તેમ તે લશ્કરમાં કુપટનનો હોદ્દો ધરાવતો હતો, અને હમણાં તે પોતાના લશ્કરી પુશાકમાં સજ થઈને ત્યાં આવ્યો હતો.

પોતાને સર જેમ્સ કુઝ્મટનીસાથે તેજ સવારના એલોઇસખાખે જે વાતચિત થઈ હતી, તેઉપરથી કુપટન હુઝલઉડ વધારે આશામાં હતો. નસીબસંજોગે એવું બન્યું, કે

જેજોગો નોટ ડર મી.

આલિય પાંચમ પ્રકાશક

એલોઈસનીઆસપાસ બેઠેલી બે બાનુઓમાંની એક “ટેબલ” ઉપર મુકેલી ઉમદાં ચિત્રોની ચોપડી જોવાને ત્યાંથી ઉઠી ગઇ, કે લાગલો તે જગ્યાએ સિડની હુંઝલઉડ જઈને ગોડવાઇ ગયો. એલાંશી પણ એલોઈસના હાથનો એક ઉમેદવાર છે, એમ તેને થોડોધણો શક હતો, માટે રમે તે ત્યાં બેસે, એવા વિચારથી તે ઉતાવળો જઈને ત્યાં બેસી ગયો; તેણે મનપસંદ વાત કરવાની ચાલુ કરી, અને તે જવાન ફ્રેંચમેનની દુનિયાવર્ણુ અને ડાહી વાતને ઢાંકી નાખવાના વિચારથી તે ગમેતે બોલીને એલોઈસને રીઝવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

પોતાની ગમેએટલી લાયકી, નિર્દોષતા, અને સારી રીતભાતછતાં, પોતાને ગમતા પ્યારને દુકેથી ડામી દેવાજેટલી શક્તિ એલોઈસમાં નહતી, અને તેમ અને એ કુદ્રતી હતું, અને તેમાં વળી અધુરામાં ‘પુર’ પોતાને ન ગમતા એક જવાનતરફથી જે પ્યારના આળાઓ તેણીનીતરફ થતા, તે તેણીને હવે વધારે કંટાળાભર્યા લાગ્યા. વળી તેણી કાંઈ એક નખરાં બાઝ નાર નહતી. તે આરડામાં દાખેલ થવાપછી તેણીએ જાણીજોઈને અંડ્રિયનને દુરનોદુર રાખ્યો હતો એ ખરી વાત છે, પણ તેમછતાં સિડની હુંઝલઉડનાં ખંતી નખરાંને ઉતેજન આપવાનો જરા પણ ખ્યાલ તેણી ધરાવતી નહતી. વાંચનારે જોયું હશે, કે તેણીને એક વિકટ લાગ જન્વી બતાવવાનો હતો. મક્કરખાઝીના જરા પણ અંશ તેણીના ભોળા અને ભલા દેહમાં નહતો, માટે પોતે કોઈરીતે અંડ્રિયનને ધિક્કારતી નહતી, એવું દેખાડવાની, તેમજ બીજી વખતે કુપટન હુંઝલઉડતરફથી દેખાડવામાં આવતા પ્યારને તેણી નાપસંદ કરે છે, એવું પણ દેખાડવાની, તેણી પોતાથી બનતી કોશેશ કરતી હતી. તેણી તેનીતરફ ઠંડીજ રહી; તેના દમવગરના હસવાના ટાહુકાઓ સાંભળી સમ્યતાનેખાતેર તેણી જરા હસવનું ડોળ ધાળતી; અને જ્યારે તે તેણીની તારીફમાં કાંઈ બોલતો, ત્યારે તેતરફ પોતાની નાપસંદગી દેખાડતી. વળી જ્યારે હુંઝલઉડે વાંકા વળી, તેણીના કાનમાં જાણે કાંઈ ખાનગી વાત કેહેતો હોય, એવો દેખાય કર્યો, ત્યારે તરતજ તેણીએ પોતાનું મોંહું પોતાની બીજી બાજુએ બેઠેલી બાનુતરફ ફેરવી નાખ્યું; અને તેણીનીસાથે વાત કરવા મંડી ગઇ.

આ વેળાએ સર જેમ્સ કુબર્ટ પણ પુશાક સજીને તે આરડામાં દાખેલ થયો; તેણે પોતાની અંચળ નજરે એક ઘડીમાં જોઈ લીધું, કે કુપટન હુંઝલઉડની બાજુમાંજ એલોઈસ બેઠેલી હતી, અને અંડ્રિયન તો એક બાજુએ દુર ઉમેલો હતો. આ જોઈ જુદાજ સંતોષ પામ્યા ! ફક્ત સંતોષજ પામ્યા નહીં, પણ પોતાની બેરી પોતાનું કંઈ માનીને કુપટનનો પ્યાર કબુલ રાખતી હતી, એમ ધારી મનમાં મળકાવા લાગ્યા ! વખત જતે એ બધે જણાં પરણી જશે, એવું વિચારી લઈ ખુશ થયા ! તે બીજા પાસેના આરડામાં ચાલી ગયો, અને ત્યાં બીજાં પરણુઓસાથે નચિત હેડે પાનાં રમવામાં ગુંથાયો.

આ વેળા વળી શું બન્યું, તે જુઓ ! એલોઈસની બાજુએ બેઠેલી બાનુ સમજ. કે આ બધે જવાન જીવડાઓને કાંઈ ખાનગી વાતો કરવી હશે, અને તેથી તેણી “કવા-બમાં હાડકું” થઇ પડતી હશે, એમ ધારી તેણી કાંઈ મસે, ત્યાંથી ઉઠી ગઇ. એલોઈસ પણ જે લાગ ફાવે, તો ત્યાંથી ઉઠી જવાને ઘણી આતુર હતી, પણ તેમ કરવાથી કુપટન હુંઝલઉડતરફ અસમ્યતા કીધેલી ગણાશે, એમ ધારી આપડી ત્યાંજ બેસી રહી. તોયે તેણીને અંદરથી લગાર ગલરાટ અને અંચવાડો થતો હતો, કારણકે કુપટન હુંઝલઉડ હવે ખુલ્લીરીતે

તેણીનીનરક પ્યારના ચાળાઓ દેખાડવા લાગ્યો, પણ ખુદ આ વેળા તેણીને સહાય થયો, અને એક બીજો ધમધમ્યો પરાણો તેજ વેળા ત્યાં આવી લાગ્યો. કે જેને આવકાર દેવાનાં બહાનાતણે તેણી તે નવા આવનારતરફ પોતાની બેઠકઉપરથી ઉઠી દોડી ગઈ.

આ નવા આવનારને આવકાર દેવાની ગડબડમાં તેણીના રૂમાલ ભેંચઉપર પડી ગયો, જેવિધે તેણીને કાંઈ ખબર પડી નહીં, તેમજ સિડની હુંઝલઉડનાં જોવામાં પણ તે આંલ્યો નહી, કારણકે જેવી તેણી તે નવા આવનારને આવકાર દઈને પરવાડે, તેવાજ પાછો તેણીનીઆગળજ તે રહે, એવા વિચારથી તે પણ ઉઠીને તેણીની સાથેજ ગયો હતો. પણ ઍડ્રિયન ઉલાંશીએ તે રૂમાલ પડતો જોયો હતો; તે તરતજ ત્યાં દોડી ગયો, અને તે ઉચકી લીધો; અને જેવી એલાઇસ આરણ્યાઆગળથી પાછી ફરી, કે તે તેણે તેણીને સ્થાપિત કર્યો. તેજ ઘણી, કે જેને એલાઇસ અર્ધો કલાક થયો ઉડાવીને દુરનોદુર રાખતી હતી, તો જોકે તેણીનાં હૈયામાં આ સઘળો વખત તો તે દુર નહતો, તેને પાછો પોતાનીપાસે આવેલો જોઈ, તેણીના મ્હોંઁઉપર લોહી ધાર્ધ આવ્યું. આ સઘળો બનાવ સિડની હુંઝલઉડે જોયો, અને તેથી તેની ખાતેરી થઈ કે મીસ કુડગર્ટ, તે ધારતો હતો, તેમ ખરેખર ઍડ્રિયન ઉલાંશીને આહાતી હતી. આ વખતે સિડનીનાં હૈયામાં અદેખાઇનો અને ધિક્કારનો આતશ સળગ્યો; જોકે તે જાતે તો ઉદાર દેલનો એક જવાન હતો, તોયે તે ઍડ્રિયનને એક હરીફતરીકે ધિક્કારની નજરથી જોવા લાગ્યો.

એલાઇસને જણાયું, કે ઉલાંશી તથા હુંઝલઉડ બંધે એકીજ વખતે તેણીનીસાથે વાત કરવાને તૈયાર થઈ રહ્યા હતા. એમ ધારી તે તેઓ બંનેઆગળથી જાણે પોતાના બાપસાથે કાંઈ વાત કરવા માગતી હોય, એવો દેખાવ કરી ત્યાં તે ખુદો જનરલ બેસીને પાનાં રમતો હતો, ત્યાં આવી ગઈ. સારાં નસીબે ત્યાં એક વૃદ્ધ લશ્કરી અમલદાર તેણીનીસાથે વાતે વળગ્યો; અને જ્યારે ખાણુ પોકારવામાં આવ્યું, ત્યારે તેનીસાથેજ તેણી જમવાના ઓરડામાં ગઈ, અને તેની બાજુમાંજ બેસી; વળી બાકીનો વખત પણ તેણીએ તેનીઆગળનોઆગળજ કાઢાડ્યો. એથી કેપટન હુંઝલઉડના પ્યારના નાપસંદ ચાળાઓ ઉડાવવામાં તેણી ફેનેહ પામી, તેમજ વળી ઍડ્રિયન ઉલાંશીઆગળ જવાની ફર્જમાંથી પણ મોક્લી થઈ.

આ રાતપછીથી સિડની હુંઝલઉડ તે જવાન ફ્રેઅર્મનને પોતાનો એક હરીફ ધારી તેનેથી ડરવા લાગ્યો, અને તેટલામાટે તેને ધિક્કારવા પણ લાગ્યો; તેણે મનમાં સૌગંદ આધા, કે કાંઈ પણ બહાને, અને જો કાંઈ બહાનું હાથ ન આવે, તો કાંઈ છીદુ શોધીને, તેણે ઍડ્રિયનને ગુસ્સે કરવો, અને તેમ કરી તેનીસાથે “પિરડોલ”બાકી રમવાની ફર્જ પાડવી.

હીક, હવે આપણે અત્રે આ બંધે હરીફ આશકોને થોડોક વખત હાલ તરત પડના મુશ્કીયું; તેમજ બ્રિટિશ કેનારને પણ થોડી વખત છોડી જઈયું; અને પાછા ઍડ્રિયન રાજ્યમાં વાંચનાર તુને લઈ જઈયું. વાંચનાર, તુને યાદ તો હશે, કે જ્યારે અત્રે આ બ્યાન કર્યો હોયે, ત્યારે ૧૮૫૩ નું સાલ ચાલતું હતું, આ ઉપરનો બનાવ બન્ને, તેની થોડાંક અઠવાડિયાંપછી આ રાજ્યના ઉત્તરતરફના બાગમાં રાજદુઆરી ખટપટ જાગી ઉઠી હતી.

ત્યાં હાલમાં લડાઈ જતી હતી, પણ તે શા સબબથી. વગેરે બાબતને આપણી વાર્તા સાથે જાડી નેચત નથી, કારણકે તેવિષે અમારાં વાંચનારાંઓમાંહેલાં ઘણાંખરાં જાણીતાં હોવાં જોઈએ. તવારીખના સફાઓમાં રશિયન એસવી, *† પ્રિન્સ મેન્ટસ્ચિકોફને સારીપેઠે લખવામાં આવ્યું છે. આ અમલદારે પોતાના શાહનશાહી માલેક રશિયાના આરતરથી ટર્કીનાં સુલતાનકેપર કેટલીક ચોકસ માગણીઓ મોકલી, અને તે માગણીઓ પણ ઘણીજ મગરૂર હોય, અને અપમાનભરેલીરીતે મોકલવામાં આવી હતી, પણ તેથી ઉસ્કરાઈ જવાનેમદ્દે સુલતાન અબ્દુલ-મેડજિદ અને તેના પ્રધાનો ઘણાજ શાંત અને બોજદાર રહ્યા; જ્યાં તેઓને વાળેખી લાગ્યું, ત્યાં પોતાની આબરુને કશો ઘોંઘા ન પુગે, એવીરીતે છુટછાટ મુકી. આ સઘળા બખેડાંનું મૂળ પૅંકેસ્ટાઈનખાતે આવેલી કેટલીક ખિસ્તી પત્રિત જગ્યાઓબામે હતું. પણ જ્યારે રશિયાએ એવી માગણી કરી, કે આઝમન સરકારની હકુમતતળેની એક કરોડ વીસ લાખ માણસોની ખિસ્તી રૈયતને આરતરની હકુમતતળે મુકવી, ત્યારે સુલતાને બહાદુરીથી અને તુચ્છકારથી તે માગણી કબુલ રાખવાને સાફ ના પાડી.

આ વખતે એકગમથી પ્રિન્સ મેન્ટસ્ચિકોફ પોતાના આરતર એક એલચીતરીકે કૉન્સ્ટન્ટિનોપલખાતે ઘણી તુંડીથી રાજ્યદુઆરી ખટપટ ચલાવતો હતો, ત્યારે બીજી ગમથી તે સઘળો વખત રશિયા કોઈ પણ બહાને લડાઈ ઉભી કરવાની મતલબથી ઘણા અંબરદસ્ત પાયાઉપર લડાઈની તૈયારી કરતું હતું. આ જોઈ સુલતાનની સરકારને પણ તેવાજ મોટા પાયાઉપર પોતાને ત્યાં પણ તૈયારીઓ કરવાની અરૂર જણાઈ. પોતાના લોભી, જોખમભર્યા, અને ધારતી ઉપજવેએવા પડોશીએ જે પગપેસારો કરવાની ધમકી આપી હતી, તેને મઝામુત હાથે પુગી વળવાને ટર્કીએ એક રૈયતતરીકે જે દેખાવ કર્યો, તે અચિત ઘણાજ ભારે હતો. જે † “મિલિશિયા” લશ્કર રાખવામાં આવ્યું હતું, તેને લડાઈનિમોંટે બહાર પડવાનો હુકમ થયો; હંમેશની પગારદાર ચાલુ લશ્કરની રીજીમીટોને પુરતા સેપાહોથી પાછી મઝામુત કર્યામાં આવી; અને રાજ્યનાં દરેક ખુણાંમાંથી રૈયતે શાહનશાહી જમદારખાનાંમાં ખુશીથી નાણાંની ઘણી મોટી રકમો મોકલી આપવા માડી.

ટર્કીનાં રાજ્યની તવારીખમાં તા. ૧૮ મી મે ૧૮૫૩ નો દિવસ ઘણો યાદગાર ગણાય છે. એ દિને જે તે છેલ્લો જવાબ મોકલવાની પ્રિન્સ મેન્ટસ્ચિકોફે માગણી કરી, અને તે માગણીને સુલતાન અને તેના પ્રધાનોએ તુચ્છકારી કાઢાડી. આ પગલું ખરેખર ઘણું અગત્યનું, મોભાદાર, અને ગંભીર હતું; આરે સુલતાનનાં સાંમે લડવાની આ માગણીએનું નહતું, તેથીઉલટું સુલતાને પોનેજ આરને લડાઈમાં ઉતરવાની સીંધીરીતે રજૂ પાડી હતી. પોતાના સુલતાન અબ્દુલ-મેડજિદ, અને તેના પ્રધાનોએ લીધેલાં આ બહાદુરીલયાં પગલાંથી ટર્કીશ રૈયત ઘણી ખુશી થઈ હતી, અને ઘણીજ ઉસ્કરાયલી હતી. તે જોઈ તેઓએ કોઈરીતે અવિચારી મતને વળગી રહી કોઈ રીતનું ધર્મનું જનુન દેખાડ્યું નહીં, તેઓમાં ફક્ત ઉલટમંદ જુસ્સો ફેળાયલો હતો; ખરીરીતે જોતાં એક ઉત્તમ સરકારને ઉત્તમ રૈયતનો ખરાં દેલનો ટેકો હતો.

તેની મગરૂરીભરી માગણી ટર્કીશ સરકાર આવા તુચ્છકારથી ના પાડશે, એવી પ્રિન્સ મેન્ટસ્ચિકોફને સ્વપ્ને પણ આશા નહતી, અથવા જેને તે નિચ્ચો પાડવા માગતો, તે

નિચ્ચો પડનાર નથી, એમ તેણે કદી પણ ધાર્યું નહતું. મામલો આરીતે ફેરવાઈ ગયેલો જોઈ, તે ઑટોમન રાજ્યધાની શહેર છોડી ગયો. તા. ૨૨ મી મેને દિવસે રશિયન સરકારના રાજ્યચિન્હો તથા વાવટો ક્રાન્સલ્ટન્ટનોપલખાતેનાં રશિયન એલચીખાતાનાં મકાન-ઉપરથી ઉતારી પાડવામાં આવ્યાં, એવું દેખાડવા, કે હવે આ બંધે દેશોવચ્ચેનો એખલાસ તુટી હતો, અને તેઓવચ્ચે હવે કોઈપણ રીતનો રાજ્યદુઆરી સંબંધ રહ્યો નહતો. હમણાંતુલીક એવું માનવામાં આવતું હતું, કે રશિયા એટલુંતો બળવાનછે, કે તે જે આહે તે કરી શકે; તે જે આહે, તે પોતાને હાથ લઈ શકે; ઑટોમન રાજ્યધાનીની ઘણું નકદીક આવેલું મેળાસ્ટોપોલિસ ઝખરદસ્ત બાઈ કદી નહીં જતાયજેવો મોટો દરિયાઈ કાફેલો બહાર પાડવાને સામર્થ્યવાનછે, એમ ધારવામાં આવતું હતું, અને જોકે અઠવાડિયાંઓ અને મહિનાઓ પસાર થઈ ગયા, અને ગયો ઉડી રહી, કે મોલડોવિયા અને વાલાશિયાના ટર્કિશ મુખ્ય મથકોઉપર હમલો કરવામાં રશિયાતું લશ્કર મોટી સંખ્યામાં જમા થતું હતું, છતાં મુસલમાનોનાં દેલ તુટ્યાં નહીં; સુલતાન હેમત હાથે નહીં; કે રશિયન એકચીતરફ જે હેમતભરી ઢપે કામ લેવામાં આવ્યું હતું, તેમાંટે તેના પ્રધાનોને કાઢીરિતે પસ્તાવો થયો નહીં. તેથીઉલટું આ કટોકટ વખતે રશિયનોસાંમે એકલા ઉભા રહેવાનો ઑટોમન રાજ્યે નક્કી કરાવ કર્યો. આ અટપટમાં ઑસ્ત્રિયનોઉલટા ટર્કીનીસાંમા રહ્યા; ક્રાન્સઉપર જરા પણ ભરોસો રખાય એમ નહતું; અને ઈંગ્લાંડે શું કર્યું, તે હજી નક્કી કર્યું નહતું. કોઈ પણ જાતની આશા કે મદદવગર બહાદુર ટર્કિશ દૈયત જે દેશઉપર પોતાનો ખરો હક તેમાંટે મરણની ધડીસુધી લડવાને, ચોકસ કરાવ કરી રહી હતી. જેવો ઈંગ્રિજને ઈંગ્લાંડઉપર, જેવો ફ્રેંચને ક્રાન્સઉપર હક હતો, તેવાજ આ દેશઉપર ટર્કીનો પોતાનો હક હતો, એમ તે માનતું હતું. પ્રિન્સ મેન્ટરિચકોફને ક્રાન્સલ્ટન્ટનોપલ છોડી ગયાપછી થોડાં અઠવાડિયાં પસાર થઈ ગયાં, અને જરા પણ ખાંચો ખાધાવગર ઑટોમન સરકારે લડાઈની તૈયારીઓ મોટા પાયાઉપર કરવાની ચાલુજ રાખી. લોકોમાં જોસભર ઉલટ પંથરાયલી હતી, તો જોકે તેઓમાં કશું પણ ધર્મનું જગ્ગી જતુન જણાતું નહતું; બહાદુરીભરેલું દેશાભિમાન જગૃત થયું હતું, તો જોકે ઝોરઝુલ્મ, લુટ, કે એવાંજ બીજાં કારણોનો તેઓને વિચાર પણ નહતો; આખરે નવા શિખાઉ સેપાહોનાં ટોળેટોળાં, કે જેઓને કોઈ પણ જાતની લશ્કરી તાલીમ મળેલી નહતી, અને કોઈ પણ દહાડો લડાઈ જોયલી નહીં, છતાં ઘણા ઉલટભેર, ઑટોમન રાજ્યના સઘળા ભાગોમાંથી આવીને એકઠા થવા લાગ્યા, ત્યારે સવાલ ઉભો થયો, કે આ મોટાં લશ્કરની સરદારી કોણને આપવામાં આવશે? આવ-જુદાંજુદાં ખવાસનાં ટોળાંને ખરાખર ગોઠવીને ચલાવવામાંટે એવો કોણ કેળવાયલો સરદાર મળશે? ઝારનાં ધાસ્તીભરેલાં લશ્કરને મારી હાંવવામાં ફતેહ પામે, એવો શરો નર કોણ નેમાશે?

જેજ વર્ષની, યાને ૧૮૫૩ નાં સાલની ૩૦ મી જુને સાજનાં સુલતાન પોતાના પ્રધાનો અને બીજા મોટા હોદ્દેદારોની આ બાબતનો ફડચો કરવામાંટે મળેલી દબ્બખાભરેલી વડી રાજ્યસભામાં પ્રમુખસ્થાને બિરાજ્યો. અબદુલ-મેઝિન્ડની ઉમર આ વખતે ત્રીસ વર્ષોની હતી: જે ઈંગ્રેજ પુશાક તે હંમેશાં સજતો હતો, તે તેણે આ વખતે કાહાડી નાખી, પોતાનો ટર્કિશ લેખાશ કે જે તેના વડેઓ પહેરતા આવ્યા હતા, તેમાં સજ થઈ, ત્યાં હાજર થયો હતો. તેનો

સુલતાન—“અને તું મારા દુશ્મનનીસાંમે લડવાને, મારીતરફથી મગફર અને તુંડ રૂશનીસાંમે જંગમાં ઉતરવાને રાઝીછે?”

ઓમર—“હા, હું છઉં.”

આ વખતે સવારતું પેહેલું ઝઝકળું નઝરે પડ્યું; બાંગીઓએ બંદગીમાંટે બાંગ પોકાર્યા, કે “અલ્લાહ સૌથી મોટોછે!” અને આવા પોકારો આખાં કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલના મેનારાઓઉપરથી નિકળ્યા, અને તેજ વખતે સુલતાનના ખુદ હથેલી વડા સરદાર અને સેપાહસાલારના હોદ્દાતું મુખતિયારનામું ઓમર પાશાને એનાયત કરવામાં આવ્યું.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

વડો સેનાધિપતિ.

“અણાહ સૌથી મોટાછે!” એવા પોકારો કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલની દરેક મસ્જિદના મેનારાઓઉપર થવા લાગ્યા, યાને સવારની નેમાઝમાંટે જે ધડિએ ખાંગીઓ પોકારતા હતા, તેજ ધડિએ એમર પાશાને તેના સુલતાને વડા સેનાધિપતિની સનદ આપી હતી. તે મળવાપછી સરદાર વધુ વખત આ બાદશાહી શેહેરમાં ખોટી થયો નહીં, પણ તે તરતજ બૉસફૉરસને કેનારે આવેલાં પોતાનાં સુંદર મકાનતરફ ગયો, અને ત્યાં પોતાની આયડી બાતુ અમ્મશાની ભેટ લઈ તેણીથી છુટો પડ્યો. કેમ વાંચનાર ! તું અમ્મશાતું નામ સાંભળીને ચોંક્યો કેમ ? પણ હા, ખરેખર તેમજ હતું. ટ્રાન્સિલવેનિયાની આ ખુબસુરત બાતુ, કે જેણીનીતરફ એમરે, અને તેથી વધુ બીચારી મહુમ સલ્તિમાએ, જે અતિશય માયામેહરબાની દેખાડી હતી, તે હમણાં આપણા નાયકની મહોરદાર થયેલી હતી. તે બનાવ કેમ બનવા પામ્યો, અને સુલતાન માહમુદના ભેદભર્યા ન્હાના દાબડાતું શું થયું, તેવિષે આપણે હવે જલ્દીથી વાકેફ થઈશું.

આપણે આગળ જણાવી ગયા હૈયે, તેમ બાતુ અમ્મશાને છેલ્લી સલામ કરવાને એમર પોતાનાં સુંદર મકાને ગયો, અને તેણીએ એક મહોરદારતરીકેની અમીરી મગફરીસાથે પોતાના વાહાલા આવંદને તેના બાદશાહતરફથી, પોતાના કરી લીધેલા દેશતરફથી ઝારનાં લશ્કરસાંમે લડવા જવાને હુમતથી રજા આપી; તો નેકે છુટાં પડતીવેળા તેણી ઘણી રડી, છતાં તેનો બહાદુર આવંદ વધારે કીર્તિ મેળવવા પામશે, એવા વિચારોથી આખરે તેણીનો ચેહેરો હસ્તો થયો.

એમર પાશા ત્યારપછી શુભલાખાતે ગયો, કે જે બલગૉરિયા પ્રાંતનો એક કસ્બો હતો, અને હ્યાં તેણે પોતાતું વડું મથક કીધું. હવે તેની ઝેંદગીનો એક નવો સફા ખુલ્લો થયો. તેણે પોતાને ૧,૦૦,૦૦૦ માણસોનીઉપર સરદાર નેમાયલો જોયો. નેકે દેખાઈતી તો આ સંખ્યા ઘણી મોટી હતી, છતાં તેનો દશમો ભાગ પણ ખરેખરી લડાયક ક્વાયદથી માહિતગાર નહતો. આ નવા સેપાહોનાં ટોળાંઓને કેળવીને લડાઈમાં ભાગ લેવાલાયક કરતાં આપણા એમરને બહુ મેહેનત પડી. એજ વખતે રશિયનો મૉલડૉવિયા અને વાલાશિયાનાં વડાં મથકોખાતે ૧,૨૦,૦૦૦ માણસોનાં લશ્કરસાથે દખ્ખેલ થયા હતા, આ સઘળા સારી ક્વાયદ લીધેલા સેપાહો હતા; તેઓ ધર્મ-જનુની બનેલા હતા; અને મુસલમાનોસાંમે ધિક્કારના ધકધકતા આતશથી ઝળતા હતા. એમરને જણાયું કે જ્યારે ઑટૉમન આંદ રશિયન જૂં કૉસ સાથે લડાઈમાં ઉતરશે, તે કાંઈ બચ્ચાંની રમતજેવું ન થશે, અને તેટલામાંટે આ મહાભારત કામને બરાબર લાયક ઉતારવામાંટે તેણે પોતાનાં લશ્કરને સારી હાલતમાં મુકવાને ખતથી મેહેનત કરવાની ચાલુ રાખી. લશ્કરના તમામ અમલદારો અને સેપાહોએ જ્યારે જાણ્યું, કે આવા મોટા અને જોખ-

મભયાં હોદ્દાઉપર ઝોમરજેવા એક કસાયલા અને બહાદુર સરદારની નેમણુક કર્યામાં આવીછે, ત્યારે તેઓની ખુશહાલીનો પાર રહ્યો નહીં, તેઓ સર્વે પોતાના કીર્તિવંત સરદારની શાખાથી મેળવવાને જાણે હરીફાઈમાં પડ્યા હતા.

શુમલાના કરખાની કેલ્લેળાંદી ઝોમરને ઘણીજ ખરાબ હાલતમાં જણાઈ, અને તેડલામાંડે ઝરની વેળાએ તે પોતાનો ખંચાવ કરવાને સામર્થ્યવાન થાય, એવા ગોરાદાથી તેણે તેની કેલ્લેળાંદી મઝ્યુત કરવાના ઉપાયો લીધા. વિડિનથી સિલિલ્લિયાસુધીનાં ડેન્યુબ નદીઉપરનાં બલગેરિયાનાં આખાં પ્રગણાંમાં આવેલાં સર્વે શેહેરો અને કેલ્લાઓની તેણે મુલાકાત લીધી; કયા કેલ્લાઓને વધારે મઝ્યુત કરવા, ક્યાંક્યાં ખંચાવનાં નવાં બાધકામો ઉભાં કરવાં, તે સર્વે તેની અનુભવી આંખોએ તેણે જોઈ લીધું. તે ફક્ત ચાર કલાકો ઉંઘાતો, અને બાકીનો આખો વખતસુધી પોતાના ઘોડાઉપર સવાર થયેલો રહેતો. જાણે તેને મનથી થાક શું તે તો અજાણ્યુંજ હતું, અને તે જોઈ તેના રેસાલાના અમલદારો, તેમજ તેનું આખું લશ્કર હચરત પામતું. આરીતે અઠવાડિયાંઓ અને મહિનાઓ વહી ગયા, પણ ઝોમર જરાપી તેની તનદરોસ્તીમાં લઠડ્યો નહીં, કે નહીં તેનો ઉદ્યાગ કમી થયો. દિવસે તેને લીધેલી આવી ચાલુ મેહેનતથી, અને રાતે કીધેલાં જાગરણથી નિપજેલું અજાયબજેવું પરિણામ હવે જણાઈ આવ્યું. શુમલાનું ગામ જાણે જલ્દીથી થયું હોય, તેવીરીતે હમલાથી નહીં જીતાયએવા એક કેલ્લામાં ફેરવાઈ ગયું; ડેન્યુબ નદીઉપરનો આખો બલગેરિયન કોરતો તદન ખંચાવ કરવાલાયક હાલતમાં મેળાયો; અને ટર્કિશ લશ્કર ઘણી સારી કવાયદ પામી તૈયાર થયું. સઘળા દેશોનાં લોકો ઝોમરના રાજ્યનાં ખંચાવનાં આ મથકો એક અજાયબીતરીકે જોવા ઉતરી પડ્યાં, અને ઝોમર પાશા, કે જેની કીર્તિ અત્યારઆગમયની આખી દુનિયામાં મશહુર થયેલી હતી, તેણે બજબેલાં આ મહાભારત કામો જોઈ આશ્ચર્યથી દંગ થઈ ગયાં !

વિડિનથી તે સિલિલ્લિયાસુધી ડેન્યુબ નદીના કેનારાઉપર આવેલા તમામ કેલ્લાઓ, તથા ખીજાં કેલ્લેળાંદીવાળાં શેહેરો, કે જેની મરામત કરવામાં આવી હતી, કે જ્યાં નવાં બાધકામો કર્યામાં આવ્યાં હતાં, ત્યાં સઘળે ઠેકાણે વડા સેનાધિપતિએ પોતાના પુરેપુરા ભરોસાદાર અમલદારો નેમ્યા. લશ્કરનો મોટો ભાગ શુમલાખાતે રાખ્યામાં આવ્યો, કે જ્યાંથી આસપાસ સર્વે ઠેકાણે જોઈતી લશ્કરી મદદ મોકલવાને બને એમ હતું. કોઈ-કોઈવાર ઝોમર ખાણું બાધ ઘોડેસવાર થતો, અને પોતાનીસાથે ત્રણ કે ચાર એડી-કાંગોને લઈને સાઈ, હેંસી, કે સો માઈલ દુર આવેલાં ખીજાં લશ્કરી મથકોની મુલાકાતે ઝડપમાં દોડી જતો. આ કારણમાંડે ઠેકાણેઠેકાણે ઘોડાઓના ટપ્પાઓ સરદારનેસાફ તૈયાર રાખવામાં આવતા, અને તેની મદદથી તે નહીં મનાયએટલી ઉતાવળે પોતાની મુસાફરી પુરી કરતો. જ્યારે લોકો ધારતાં, કે તે કોઈ દુરની જગ્યાએજે, તેટલાંતો તેઓનાં મ્હોંઝાં-સાંમે આવીને તે ઉભો રહેતો, અને તેઓને અજાયબીમાં નાખતો. આમુજબ કરવાથી તેનો હુકમ જરાબર બજબવામાં આવેજે, કે નહીં તેવિષે તેની ખાતેરી થતી, એટલુંજ નહીં, પણ તેનાં લશ્કરમાં ભારે ચોંટ રહેતી.

આપણે આગળ કહ્યુંજે, તેમ આ વખતે ઘણાં અઠવાડિયાંઓ અને મહિનાઓ પસાર થઈ ગયાં હતાં. તેને સુલતાનનાં આખાં લશ્કરનો સંરદાર અને સેપાહસાધાર તા. ૧ લી

જુલાઈ ૧૮૫૩ ને દિને નેમવામાં આવ્યો હતો, અને હમણાં તેજ વર્ષની તા. ૧ લી નવેમ્બરનો દિવસ હતો, કે જેઉપર અમારું પ્રિય વાંચનારું ધ્યાન ખેંચવાની અગત્ય છે. સવારના સાત વાગતાનો વખત હતો; શુભલાખાતે એક ઘરમાં જ્યાં પોતાનું મથક કાઢેલું હતું, ત્યાં ઓમર પાશા પોતાના ઓરડામાં એકલો બેઠેલો હતો; એક “ટુબ્બ” ઉપર કાણુસ બેસેલું હતું, અને તેનો ઉમ્મશ ટર્કિશ મારશલનાં મ્હોંડાંઉપર પડતો હતો; તેનું ધ્યાન તેનીસાંમે પડેલા સંખ્યાબંધ નકશાઓ, “પ્લાનો,” દસ્તાવેજો, વગેરેમાં રોકાયેલું હતું. આ વેળા ઓમરની ઉમર ત્રેપન વર્ષોની હતી, પણ તેણે તે એટલી ઉમરનો જણાવતો નહતો. તેની જવાબીમાં તનતું જે કુવત, અને મનની ચપળતા, તે ધરાવતો હતો, તે હજી તેનાંમાં મૌજુદ હતી; તેની મોટી કાળી આંખોમાં તેજ આગળો ચળકાટ રહેલો હતો; તેના દાંતો હજી જેવાનેતેવા કળીબંદ સુદેદ અને સાધુત હતા; પણ તેવીજરીતે તેના કાળા ભન્મર બાલો રહ્યા નહતા. તેના બાલો હવે થોડાથોડા સુદેદ થવા માડ્યા હતા, અને તેઉપરથીજ તેની મહિનાઓની એન્ટેઝરી અને મેહેનત માલુમ પડી આવતી હતી; તેથીજ તેને ચઢતી થાક અને કરવા પડતાં જગરણ જણાઈ આવતાં હતાં.

તરતજ તેના ઓરડાનું બારણું ઉઘડ્યું, અને તેમાં એક એડી-કાંગ દાખેલ થયો. પોતાના વડાતરફ અદખથી, અને લશ્કરી ઢબે સલામ કીધી, તેણે ઓમરને જણાવ્યું, કે કૉઝકિ નામનો એક ક્રોશિયન ગ્રહસ્થ નામદાર પાશાને મળવાને અર્જ કરતો હતો. આબાર અને આનંદની લાગણીથી ઓમરે તે ગ્રહસ્થને તરતજ તેનીઆગળ રજુ કરવાનો હુકમ કર્યો, પણ જ્યારે તેનીસાંમે બાલ પાડેલા, કમરમાંથી વાંકા વળેલા એક છુટા આદમીને લાવ્યામાં આવ્યો, ત્યારે આપણો નાયક લગાર ચોંક્યો. તેને શક ઉત્પન્ન થયો, કે આ મર્દ શું તેનો વાહાલો મિત્ર કૉઝકિજ હતો કે નહીં. તેણે વધારે બારીકીથી જોતાં તેની ખાતેરી થઇ, કે અચિત તે કૉઝકિજ હતો. કારણકે તેનાં દિઠાંમાં તેજ અમીરી ચેહરો આવ્યો; તેની ક્રોશિયન આંખો હજી જેવીતેતેવીજ તિક્ષ્ણ હતી. એક પેટાનાજેવા પ્યાર અને માનથી ઓમર તેને વળગી પડ્યો, અને તે છુટા શખ્સે પણ એક બાપનાજેવીજ મમતાથી તેને ચાંપીને પાછી બધ-લગીરી કીધી, કે જે વેળા તેની આંખોમાંથી નવધાર આંસુઓ પડતાં હતાં.

ખુશીનેમારે લગાર ધુન્નતે સાહે કૉઝકિ જોલ્યો, “નાંચિખાતે હું તમોને કલાકુસના પહલવાનતરીકે મળવાપછી ત્રીસ વર્ષો પસાર થઇ ગયાં છે, અને હમણાં હું મારી વખાણુ તેજ શખ્સને ઝાહેર કરવા આવ્યો છું, કે જેનીતરફ હાલના હંગામમાં આખી દુનિયાની નજર ખેંચાઇ રહી છે ! મારી પેઢુલી પિછાણુ વખતે તમો એક ગરીબ અને લણી નહાની પદવીના અમલદાર હતા; હવે હું તેજ શખ્સને એક ઝોરાવર લશ્કરના વડા સેનાધિપતિ તરીકે જોઉં છું ! અને આટલી બધી ચઢતી થવાછતાં વચ્ચે કેટલો થોડો વખત પસાર થયો છે !”

ઓમર—“એક રીતે જોતાં, તો મારીઉપર પડેલા ઓશ્ચિયન ઝુદ્દમાતનો ઉપકાર માનવો ઘટે છે, કેમકે તેને મને દુનિયામાં હાંકી કાઢાડ્યો. તે વેળા મને મારું નસીબ આઝમાવવાને મારી બાજુમાં એક તલવારસેવાય બીજું કાંઇ નહતું. પણ મારા અઝીઝ દોસ્ત, તેવીજરીતે ઝુદ્દમાત ખમેલાં મારાં વાહાલાં ખેશીઓબાળે કાંઇ ખબર તમોએ સાંભળી છે ?”

કૉઝિક—“નહીં, કાંઈ પણ નહીં. જો મને કાંઈ પણ ખબર મળી હતે, તો તે હું તમોને જણાવવાને કદીખી ચુકતે નહીં. કેમકે તમોને કાગઝ મોકલીને ક્યાં જણાવવું, તે તો હું સારીપેટે જાણતો હતો. તમો ક્યાં છેઓ, શું કરોઓ, તેની તો આખી દુનિયાને ખબર પડેછે. લીબનનના હાકેમતરીકે, ઑસનિયાના બળવાખોર ઐઝોઉપર તમોએ મેળવેલી ફતેહબાબે, વાલાશિયામાં બાદશાહી કમિશનરતરીકે, તથા તમારા નામચીન શેઠ સુલતાનના લડાઈખાતાંના એક પ્રધાનતરીકે તમારું નામ હંમેશાં મારા સાંભળનામાં આવતું હતું, અને જો કાંઈ સારા સમાચાર મારી જાણમાં કોઈખી વખતે આવ્યા હતે, તો તે હું તમોને તરતજ ખુશીસાથે જણાવતે. પણ શું તમો મને એમ કહેવા માંગોઓ, કે તમોને પોતાને તમારાં ખેશીઓના કશા સમાચાર મળ્યા નથી ?”

ઓમર—(દેલગીરીથી) “નહીં, કંઈ પણ મળ્યા નથી, અને તેથીજ તેઓનાખાબમાં કાંઈ ખરાબ બનાવ બન્યો હોય, એમ હું લાંબો વખત થયો ફેર રાખું છું. મારી ખાતેરીછે, કે વર્ષોઅગાઉના મારા ગ્રીક પાટરી બુઝુર્ગ કાકાજી તો ક્યારેમાં આરામ લેવા ગયા હશે, પણ મારો વાહલો ભાઈ, તેની મહોરદાર, અને તેઓનો બાળક બેટો, કે જેને મેં પાળણાંમાં ઉઘેલો જોયો હતો, અને જેને મારાં નામઉપરથી ‘ટીચોડોર’ નામ આપવામાં આવ્યું હતું, તે સઘળાંઓતું શું થયું હશે, તેનો વિચાર મને હંમેશાં આવ્યા કરેછે. કોઈ વેળા તેઓખાબે મારાં મનમાં ખરાબ વિચારો આવેછે. વળી તેઉપરાંત જ્યારે એક કરપિણ બનાવનો પણ મને હંમેશાં દેલગીરીભર્યો વિચાર આવેછે, ત્યારે મારું હૈયું ફાટફાટ થાયછે.”

ધણાજ મમતાભરેલા દેખાવ અને દયાળુ સાદે કૉઝિક બોલ્યો, “અફસોસ, તમો શાંતેમો બોલોઓ. તે હું સારીપેટે જાણું છું ! તમારી મહોરદારના ઘાતકી મોતની માહી ખબર તે દુષ્ટ બનાવ બન્યાપછી તરતજ મેં સાંભળી હતી, અને વળી મેં એવો પણ બુમાટો ઉડેલો સાંભળ્યો હતો, કે તે હિંચકારું ખુન કરનાર પાપી શખ્સ કોણ હતો, તેથી પણ તમે વાકેફ હતા.”

આ સાંભળી ઓમરના ખુબસુરત એહેરાઉપર ભારે દેલગીરી ફેળાઈ ગઈ, અને તેણે જવાબ આપ્યો, “તે ઘાતકી ફટકો મને મારવાનો એરાદો હતો, પણ મારી ફેરેશ્તાઈ ખસલતની સલિમા મને બંધાવવા વચ્ચે પડી, અને તેમાં મરણ પામી.”

કૉઝિક—“અને તે ખુની, જો હું મારા શકમાં ખરો હોઉં, તો પેલો—”

ઓમર—(ભારે દેલગીર સાદે) “તે પાપી કોઈજ નહીં, પણ ઉનિયલ લેમખર્ટ હતો ! તે ગભરાટના વખતમાં તેની પુઠ પકડવી ફેાકટ હતી, અને તેથી તે છટકી જવા પામ્યો. ત્યારપછી મેં તે કપડી ચંડાળખાબે કશું પણ સાંભળ્યું નથી. કૉઝિક, જોકે હું એક લડાઈના માણસછું, તોયે ફેાકટનું લોહી રેડનારો આસામી હું નથી. હું મોતની સજાને ધિક્કારું છું, અને નાપસંદ કરું છું, અને જોકે લડાઈઓમાં મેં પુષ્કળ ખુનામર્કી જોઈછે, લડાઈઓમાં મારાં લશ્કરને લઈ ગયોછું, અને ભારે કાપાકાપીમાં મેં મારો ભાગ બજાવ્યોછે, તોયે બીનઝરરી ઘાતકીપણાંનો દોષ આ મારા હાથોને કદી લાગવા દીધો નથી ! છતાં હું ખુદલું જણાઉં છું, કે જો તે ચંડાળ પાપી મારીઆગળ આવે, તો મારી પોતાની તફવારવડે તેની છાતી વિંધી નાખવાવગર હું રહું નહીં !”

કૃાઝકિ—“ જો તે જીવતોજ હશે, તો ખાતેરી રાખજો, કે તે તમારા કીનાનો ભોગ થવાવગર રહેશે નહીં. પણ જો તે હમણાં મરી ગયો હશે, તો તે ખચિત કંગાળ માતેજ મુવો હશે. માણસાઈ અવતારનો તે દૈત કાંઈ સારો ફેજ તો પામેજ નહીં !”

થોડીક વાર થોળીને ઓમર બોલ્યો, “ તમે મારેમાંટે ઘણી અન્યયજેવી વાતો સાંભળી હશે, પણ મારી ખીજવારની શાદીખાખે સાંભળીને તો તમે અન્યય નહીંજ થશો !”

કૃાઝકિ—“ તમારેલગતી ખાખતો જાણવાને મેં ઘણી સંભાળ લીધીછે, અને તેટલામાંટે તમારી શાદીખાખે કાંધ હું અગ્નયો રહું, એમ તો ખતેજ નહીં. જો હું ભુલનો નહોઉં, તો તમારાં હાલનાં મહોરદાર લેડી આલિડા ફેહરીનછે, ખરું કેની ?”

ઓમર—“ તમે ખરા છેઓ. હા, તેમજ છે. આ મારી ખીજવારની શાદી એક કેસાહજેવીછે, અને તેખાખે મારેં તમોને વિગતવારે જણાવવું જોઈએ, પણ તેમ કરું, તેઆગમય મારે તમોને તમારેલગતા એકુએ સવાલ પુછવાછે. હમણાંસુધી બધી વાત મારેજલગતી થઈછે, પણ મારા ખારા કૃાઝકિ, ખચિત માનજો, કે તમારેલગતી કેટલીક ખીના જાણવાને હું ઘણો એન્તેઝારછું.”

કૃાઝકિ—“ લાંબો વખત થયો મેં ઑસ્ત્રિયન સરકારની નોકરી છોડી દીધીછે. ખ્યાન જેલાશિશ, કે જે ઘણો વખતસુધી મારાં દેશો પ્રગણાંનો હાકેમ હતો, તેના બુદ્ધમા-તોથી કંટાળી જઈને મેં મારી રીજમીટની સરદારીનું રાજીનામું આપ્યું. મારો સાધારણ ખર્ચ નિકળે, અને હું આસાનીથી રહી શકું, એટલું દ્રવ્ય મારીપાસેછે, પણ આજસુ પડીને દહાડા કાઢાડવાનો મારો ખવાસ નથી, અને તેટલામાંટે હમણાં તમારી મુલાકાત લેવામાં મારી બે મતલબોછે. પેહેલી મતલબ તો એછે, કે તમો જેવણનાંમાં હું હંમેશાં મોટો લાભ લેતો આવ્યોછું, તેવણને જે માનનેલાયકછો, તે તમોને મળીને મારે મહોંડે ઝાહેર કરવું ખીજ મતલબ એછે, કે મારેથી જે ગરીબ નોકરી થાય, તેમાંટે તમોને અર્જ કરવી.”

ઓમર—“જેવું તમારું નામ મને જણાવ્યામાં આવ્યું, કે તેજ વેળા તમોમાંટે કાંઈ પણ કરવાનો ઉમેદ મારાં દેલમાં બરપા થઈ આવી !” એમ બોલી તેણે પાછો પોતાના દોસ્તનો હાથ પોતાના હાથમાં લઇ ઘણી માયાથી હળાવ્યો. “ખચિત, તમારી નોકરી મને ઘણી કીમતી થઇ પડશે. હું તે તરતજ કયુલ રાખુંછું, અને તમોને શું હોદ્દો જોઈએછે, તે મને જણાવો.”

કૃાઝકિ—“તેખાખે આપણે હવેપછી નક્કી બંદોખસ્ત કરીશું, પણ તેટલાં મારાં ખરાં દેલથી તમારો ઉપકાર માનુંછું, તે કયુલ કરો, કેમકે તમોએ જરાપણ આનાકાનીવગર તરતજ મારી માગણી કયુલ કીધીછે. હવે તમારેલગતી હકીકત, જે તમે મને કેહેનાર હતા, તે શરૂ કરો.”

૧૮૩૯ નાં સાલમાં ઓમર પાશાની સંભાળમાં મુલતાન માહમુદે અમીરશાને કેવી-રીતે સોંપી હતી; કેવીરીતે તેણીને ટ્રાન્સીલવેનિયાનાં હુરમાનસ્ટાડટ શહેરની પડોશમાં આવેલાં ઍરન ડી ફેહરીનનાં કેલેબેયનીવાળાં આલિશાં મકાનમાં લઇ જવાની હતી; અને કેવીરીતે તેણીના હવાલામાં પેલો ભેદી દાખડો મુકવામાં આવનાર હતો, કે જે એકસ શર્તોએજ ઉઘાડવાનો હુકમ હતો, તે સર્વે હકીકત ઓમરે હવે કૃાઝકિને કહી સંભળાવા માડી. પછી તે બોલ્યો, “આમુજબ બ્યારે લેમખર્જના ખુતી હાથે મારી વાહાલી

સલિમાને મોતનો ઝઘ્ઘા માર્યો, સારે અઠસા ત્યાં હાઝેર હતી. તે બોઈ તેણી બીહુશ થઇ ગઇ, અને તેણીને બીજી ઔરત નોકરોના હવાલામાં સોંપવામાં આવી, બ્યારે પાંછી હુશમાં આવી, ત્યારે દેલગીરીનેમારે અને દુઃખથી દીવાનીબેવી થઈ ગઇ; આ 'ખરાખ બનાવતું' કારણ તેણીજ હતી, એમ જણાવી તેણી પોતાનેજ બદનામ કરવા લાગી; કારણકે તેણીને પોતાને ઘર સલામત પહોંચાડવાનાં કારણે અમારું તેતરફ જવું થયું હતું, એમ તેણી કેહેવા લાગી; મારાં દુઃખી દેલે જોડેલો દેલાસો મારેથી દેવાય, એટલો મેં આ કમનસીબ જવાન બાતુને દીધો; અને ટુંકમાં કહુંછું, કે અમોએ પછી ત્યાંથી ઉડાંગરી કરી વાલા-શિયા પ્રગણાના સ્લાટિના, કે જેની નઝદીકમાંજ આ કરપિણ કામ કરવામાં આવ્યું હતું, તેતરફ પાંછી કુચ શરૂ કરીધી. આ શહેરમાં મારી વાહાલી મહોરદારની લાશને દફન આપવામાં આવ્યું. આ કામ પાર ઉતારવામાંટે અમોને તે શહેરમાં થોડાક દિવસો થોભવું પડ્યું, અને પછી અમોએ અમારી મુસાફરી પાંછી શરૂ કરીધી. આ સઘળો વખત અઠસા પેલી ઔરત નોકરોનીસાથે ગાડીમાંજ મુસાફરી કરતી હતી, અને હું આગળનીબેઠે ઘોડા-ઉપર સવારી કરતો હતો. તે મુસાફરી પુરી થઈ, ત્યાંસુધી એકવાર પણ અઠસાનો એહેરો મારા જોવામાં આવ્યો નહોતો, અને સહ્યતાનેખાતેર જે થોડાક હરફે કાઠકાઠ વાર બોલવાની ઝરજ પડતી, તેસેવાય કાંઈપણ બીજી વાત અમો બંધે જણાવ્યુંયે થઇ નહતી. આખરે અમો હુરમાનસ્ટાડટની પડોશમાં આવી લાગ્યાં, અને ત્યારેજ જેમ હું લાંબો વખત થયો ધારતો હતો, તેમ પેહેલીજ વાર મારા જણવામાં આવ્યું, કે એક બેટીને, હું તેણીનાં લાંબા વખતના છુટા પડેલા દુઃખી બાપને સ્વાધિન કરવા લઈ જતો હતો. તે મને કેમ જણાયું, તે હું તમોને કહુંછું. બ્યારે અમો હુરમાનસ્ટાડટનીનઝદીકમાં આવી પહોંચ્યાં, ત્યારે અઠસા ઘણી આતુરતાથી ખચર કાઢાડવા લાગી, કે બૅરન ડી કેહરીન હજી જીવતો હતો, કે નહીં? તેનો જવાબ 'હા'માં મળવાથી અઠસાએ ખુશહાલીનો એક પોકાર માર્યો, અને તેણી બોલી ઉઠી 'અલ્લાહ કરીમ, તારો અહસાન માતુંછું, કે મારો વાહાલો બાપ હજી હયાતછે!' ત્યારપછી અમોએ જે મકાનતરફ રસ્તો લીધો, તે એક ઘણુંજ આલિશાં મકાન હતું. પણ તે વેળા મારા હકમાં બનેલા અતિ ખરાખ બનાવનેલીધે મારું દેલ એટલુંતો ગમખવાર હતું, કે તે મકાનનેલગતો બાગેબેહુસ્તજેવો બાગિચો, કે જેમાંથી અમો પસાર થતાં હતાં, તેઉપર મેં કશું ધ્યાનવટીક આપ્યું નહીં; તેમાં મને કશી મોજજેવું લાગ્યુંજ નહીં. અમોને ખચર પડી, કે બૅરન તે વેળા ઘરમાંજ હતો. મેં મારે હવાલે સોંપેલી જવાન બાતુનો ધુજતો હાથ મારા હાથમાં પકડયો; અમોને જ્યાં તે નામદાર બૅરન બેઠેલો હતો, તે જોરડામાં લઇ જવામાં આવ્યાં; તરતજ અઠસા પોતાના બાપઆગળ ઘુંટણિયે પડી, પોતાના એહેરાઉપરનો ખુરખો ઉચકી નાખ્યો, અને બોલી, 'ધ્યારા પેદર, તમારી લાંબા વખતની ગુમાઇ ગયેલી આલિફાને લેઓ!' અને બીજીજ પળે તે ખુબુર્ગ બાપે પોતાની બેટીને પોતાનાં હૈયાંસાથે ચાંપી."

થોડાક વખતસુધી ઓમર પાશા ચુપ રહ્યો, અને પછી નિચ્ચેસુજબે બોલવાનું પાછું શરૂ કર્યું:—

"આ પેહેલીજ વાર મેં આલિફા ડી કેહરીનનો એહેરો જોયો હતો. તેણી અતિ-શય ખુબસુરત હતી, અને તેણીની ઉમર આસરે ઓગણીસ વર્ષોની હતી. તેણીએ પોતાના

આપસાથે મારી ઓળખ કરાવી; અને જ્યારે તેણે મારું નામ જાણ્યું, અને મારી ઉપર બનેલા છેલ્લા ગઝબખાએ વાકેફ થયો, ત્યારે મને ઘણાજ માયાબરેલો આવકાર દીધો. તે વખતના દેખાવખાએ હું વધારે લંબાણ કરતો નથી, પણ આલિડાખાએજ તમોને વધારે વિગતે જણાવીશ, કે જેણીને માટે મને પછી તેજ દિને બધી હકીકતથી વાકેફ કર્યામાં આવ્યો હતો. મને એવું જણાવવામાં આવ્યું, કે જ્યારે આલિડા એક ન્હાતું બચ્ચું હતું, ત્યારે તેણીની મા મરણ પામી, અને તેણી ધૈર્યનું એકજ પુરું બચ્ચું હતું, તેટલા માટે ધૈર્યનનો તેણીનાંમાં ઘણો જીવ હતો. તે એલચીતરીકે એક ઘણો ખબરદાર મર્દ હોવાથી, જ્યારે આલિડા દશ વર્ષની હતી, ત્યારે ઓસ્મિયન સરકારે તેને ઈરાનના શાહની દરબારમાં પોતાના એક ખાસ કામને માટે એલચીતરીકે નેમ્યો હતો. તે ત્યાં જવા નિકળ્યો, ત્યારે પોતાની બેટીને પોતાની પછવાડે સુકી જવા તેને ગમ્યું નહીં, તેટલા માટે તેણે તેણીને, તથા તેણીને માટે એક સ્ત્રીશિક્ષકને સાથે લઈને જવાનો ઠરાવ કર્યો. તેઓ સઘળાં ઈરાન ગયાં, અને યુરોપથી બે વર્ષોની મુદત સુધી ગેરહાજર રહ્યાં, કે જે વખત વિત્યાખાદ તેઓ ઈસફાહનની દરબારમાંથી પાછાં ઘર આવવા નિકળ્યાં. આ વેળા આલિડાની ઉમર બાર વર્ષોની હતી, અને તેણી ઘણીજ ખુબસુરત હતી. એશિયા માધનરમાં આવેલાં ડિયારબેકિરનાં ટર્કિશ પ્રગણાંમાંથી તેઓ પસાર થતાં હતાં, તે વેળા તે એલચીખાતાંની ટાળી ઉપર લુટારાઓએ હલ્લો કર્યો; તેઓ પાસે જે હતું તે તમામ લુટી લેવામાં આવ્યું, અને ચીસો પાડતી આલિડાને તેણીના દીવાનાજેવા થઈ ગયેલા આપસોડેથી છિનવી લઈ ગયા. તેણીને અતિ ખુબસુરત બેઠને તે ચંડાળોએ તેણીને સારી રકમે એક ગુલામડીતરીકે વેચવાનો ઠરાવ કર્યો. તેઓ તેણીને અલેપોખાતે લઈ ગયા, કે જ્યાં તેણીને એક બુઢા ટંકને વેચવામાં આવી, કે જે ગુલામો ખરીદવા અને વેચવાનો નીચ ધંધો કરતો હતો. આ શખ્સ, કે જેનું નામ ઈબ્રાહીમ હતું, અને જેની સાથે તે લુટારાઓને લેવડદેવડ હતી, તે તેણીને અમ્રશા નામ આપી, બીજી ગુલામડીઓનાં ટાળાં સાથે કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલ ખાતે લાવ્યો. બીચારી આલિડાએ પોતાનો છુટકારો કરવા માટે તે નાપાક શખ્સના ઘણા કાળાવાળા કર્યા, પણ ફેફડા. તેણીની કાકલુદી અને કાળાવાળાથી તે ઉલટો વધારે ગુરસે થઈ તેણીને ખરાબ ગાળગળાય કરવા, અને સખ્ત માર મારવા લાગ્યો. આખરે તેણીને કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલ ખાતે ક્ષાવીને ગુલામોના બાઝારમાં વેચવા ખુલ્લી મુકી, અને ત્યાંથી તેણીને મહુમ સુલતાન માહમુદના ઘરખટલાનેવાસ્તે એક બાંડીતરીકે વેચાતી લેવામાં આવી. સુલતાનના જે અમલદારે તેણીને ખરીદી હતી, તેની આગળ આલિડાએ પોતાનો તમામ અહવાલ કહ્યો, પણ તે ઉપર તેણે પણ કાંઈ ધ્યાન આપ્યું નહીં. ત્યારપછી તેણીને બાદશાહી ઝનાનામાં એક બાંડીતરીકે મોકલવામાં આવી, કે જ્યાં પોતાના બદખખતને તાબે થઈ જેમ રહેવાયું, તેમ તેણી દિવસો કાઢાડવા લાગી. વખત વેહેવા લાગ્યો; વર્ષો પસાર થઈ ગયાં, અને એક દિને જ્યારે તેણીની ઉમર સતર વર્ષોની હતી, ત્યારે આલિડાની ખુબસુરતી ઉપર સુલતાન માહમુદની નજર ખેંચાઈ. તેણીને ઘણાજ ખુબસુરત બેઠ તે તેણીની ઉપર મોહિત પડ્યો, અને પોતાની માનીતીઓમાં આલિડાને પણ દાખલ કરી હતો, પણ આ અર્ધી દીવાનીજેવી ડુઃખી છોકરીએ તે નામદારના પ્રગઉપર પોતાનું માથું નાખી, તેનેથી દયા

આહી. પોતાની તમામ ક્યેફિયત સુલતાન માહમુદને કહી સંભળાવી. તે નામદાર ધણાં ઉમદાં દેલનો મદદ હતો, તેણે પોતાનાં મનઉપર કાબુ રાખી, તેણીની માગણી કબુલ કીધી. તોયે તેણે આલિઝને પોતાને ઘર પાછી મોકલવાની અર્જઉપર તરતજ ધ્યાન આપ્યું નહીં, કેમકે તે એમ ધારતો હતો, કે વખતના વેહેવાસાયે તેની તેણીનીતરફની અતિશય માયા-મેહરબાની જોઈ આલિઝ પિગળશે, અને તેની માયાળુ ખતથી તેણીનો પ્યાર હજી પણ તે મેળવવા પામશે, અને તેમ થશે, તો તે આલિઝને પોતાનાં જનાનામાં રાખી શકશે. પણ વખત તો વેહેયોજ ગયો, અને સુલતાનનાં દુરનેદુર રહેવામાં, તથા તેની તમામ માયામેહરબાનીમાં જોઈ આલિઝ તેનાં ધણાં અહસાનમાં હતી, છતાં તેની રાખેલી ઔરતતરીકે રહેવાને તેણી ધણીજ નામુશ હતી. અત્રે મારે જણાવવું જોઈએ, કે આલિઝની ક્યેફિયત સાંભળીને પેલા પાપી ગુલામી વેપાર ચલાવનાર ઇબ્રાહીમને શોધી કાઢાડવાને ધણીક તબીજ કર્યામાં આવી, અને ડિયારબેકિરના પાશાને પુછાવતાં, એવું માલુમ પડ્યું, કે આ રાખસ તે પ્રગણમાં ઉભાજ નતા લુટારાઓસાયે છુપો સંબંધ રાખવામાં તે ત્યાં જાણીતો હતો, અને તે સર્વેથી ખુબસુરત જીવડાઓનો વેપાર ચલાવવામાં મસ્દુર હતો. આઉપરથી એવો હુકમ કરવામાં આવ્યો, કે ફરી જ્યારે ઇબ્રાહીમ કું-સઈનિટનોપક્ષખાતે દેખાવ દે, ત્યારે તેને પકડીને કેદ કરવો. આપ્રમાણે વખત વહી ગયો; સુલતાન માહમુદ હજી પણ આલિઝને કાઢી પણ રીતે પઞવવાનું મોકુફ રાખ્યું હતું; છતાં તેણીનો છુટકારો કરવાજેટલું મોટું દેજ તેણે દેખાડ્યું નહીં. માહમુદની છેલ્લી ખીમારીની થોડુંકજઉપર એક દિને તેના બેટા અબદુલ-મેડનિઝ, કે જે હાલમાં સુલતાનજે, તેણે આલિઝને જનાનાને-લગતા બાગમાં ખુલ્લે ચહેરે ફરતી અછાડતી જોઈ. આ જવાન શાહજાદો, કે જે તે વખતે ફક્ત એક નહતો છોકરો હતો, તે તેણીના પ્યારમાં પડ્યો; તેણે આલિઝ કોણ હતી, ક્યાંથી આવી હતી, વગેરે ખબરો મેળવી, અને તેણી પોતાના આપના જનાનામાં રાખેલી ઔરતોમાંની એક નહતી, એમ જ્યારે જાણ્યું, ત્યારે તેણીનીઉપર પ્યારનો એક ડાગજ લખ્યો, કે જે અકસ્માતથી તેના આપ માહમુદના હાથમાં જવા પામ્યો: આલિઝએ કાઠખીરીતે તેના બેટાને આ કામમાં ઉત્તેજન આપ્યું હતું કે નહીં, અને તેણી પોતે પણ તેનીસાથે પ્યારમાં હતી કે નહીં, તેખામે સુલતાને તેણીને પુછ્યું. તેણીએ જોણાં દેલથી તે વાતનો એન્કાર કર્યો. આ બનાવ બન્યાપછી એકાએક સુલતાન માહમુદ ખીમાર થયો; અને ખીમારીનાં દુઃખોમાં, અને તે ઘડીસુધી રાજ્યની સંભાળખામેતી કાળ-જમાં, તે આલિઝને તો લગભગ ભુલીજ ગયો. પણ જ્યારે તે નામદારને લાગ્યું, કે હવે તે જાઓ વખત આ ફાતી દુનિયામાં રહેરો નહીં, ત્યારે જે ખુબસુરત જીવડાને હજીતો તેણી બચ્યું હતું, તેટલાં તેણીના આપના હવાલામાંથી ઘાતકીપણે છિનવી લેવામાં આવી હતી, તેને વાળેખી એન્સાફ આપી એક બહું કામ કરવાનો ઓરદો કર્યો. વળી તેમ કરવાનું તેને વધારે મોટું ખીજું કારણ એ હતું, કે તેના મુવાબાદ તેનો છોકરો અબદુલ તેના પોતાનાજેવોજ ઉદાર દેલથી વિવેકી નિવડશે નહીં, પણ તેથીઉલટા પોતાનો જવાન હવસ પુરો પાડવામાં તે સુલતાનતરીકેની પોતાની પુર સત્તા વાપરી, તે ખીચારી જવાન બાલુનાં સુખનો નાશ કરશે, એમ તે નામદારને લાગ્યું, જોકે માહમુદને તેમ વિચારવાનું પુખ્ત કારણ હતું, છતાં મારે તો જણાવવું જોઈએ, કે તેમ વિચારવામાં તેણે પોતાના

બેટાને ધણી ગેરએન્સારી કીધીછે, કારણકે અખદુલ-મેડજરડનો ખત્રાસ ધણો ઉદાર, દયાળુ, અને ઉમદાછે. તેણેપણ એવું નક્કી કર્યામાં આવ્યું, કે આલિડાને છુટકારો ખખ્ખી અખદુલ-મેડજરડના હાથમાં ન જાય, માટે ત્યાંથી દુર કરવી. આ કામ બખવવામાંટે મને ચુંટી કાઢાડવામાં આવ્યો.”

ફરીથી ઓમર ચોડાક વખતસુધી છાં બોલતો મુગો રહ્યો, કે જ્યારે કૉઝિકે તો આ દેલપસંદ બાબતનો છોડો શું આવશે, તે જાણવાની અધીરાઇમાં પડ્યો હતો.

પાશાએ આગળ ચલાવ્યું, “છાં મારે જણાવવું જોઇએ, કે તે યાદગાર સાંજ, કે જ્યારે મને પોતાનીપાસે તેડી લાવવાને સુલતાન પોતાના કાસેદને ફરમાવતા હતા, તેજ વખતે તે નામદારને ખખર ફરવામાં આવી, કે તેની આગળે દિને પેલો ગુલામી વેપારી ઇબ્રાહીમ કૉન્સટન્ટિનોપલખાતે આવી ચઢવાથી, તેને પકડવામાં આવ્યોછે. તેઉપરથી માહમુદે તેને પોતાનીહજુરમાં લાવવાનો હુકમ કર્યો. જ્યારે તેને લાવવામાં અને સવાલો કર્યામાં આવ્યા, ત્યારે આલિડાએ જણાવેલી તમામ હકીકત ઘણીજ નફરતાઇથી તે નાસુ-કેર ગયો, અને કસમ ખાવા લાગ્યો, કે તેણે તો તેણીને આલેકઝાંડ્રિયાના ગુલામી ખાઝારમાંથી વેચાતી લીધી હતી. આઉપરથી માહમુદે આલિડાને જે ઓરડામાં તે ઘીમાર પડેલો હતો, ત્યાં બોલાવી મંગાવી, અને તેનીસાંમે રજુ કીધી. જે બાબત તેણીએ સુલતાનને પ્રથમ જણાવી હતી, તેજ બાબત તેણીએ ખુદ્દાં દેલથી વેપારીનાં મ્હોંડાંઉપર પાછી કહી સંભળાવી. આઉપરથી ઇબ્રાહીમ પોતાની લુચ્છાઈ ધ્રુળ મળેલી જોઈ તે નામદારનીસાંમે ઘુંટણ મરડિયે પડી તેની મારી ચાહવા લાગ્યો, પણ સુલતાન ધણો ગુસ્સે થયેલો હોવાથી તે નામદારે તે પાંખી શખ્સને ‘સાત મેનાસવાળા’ જાણીતા અને અખરદસ્ત કેદશામાં જન્મસુધી કેદ કરવાને ફરમાવ્યું. જ્યારે હું મેહેલમા નામદાર સુલતાનના હુકમથી આવ્યો હતો, ત્યારે મેં જે સુફેદ દાઢીવાળા યુદ્ધ ટકંને બહારના ઓરડામાંથી બંદીવાનતરીકે લઈ જતો જોયો હતો, તે એજ ઇબ્રાહીમ હતો. જે બાદશાહે આલિડાતરફ આટલી બધી માયા દેખાડી હતી, તેણીને તે નામદારે તેણીથી છુટાં પડતાં ઘણાકે આશીર્વાદો દીધા, કે જે વેળા તેણીએ તે નામદારનીસાંમે ઘુંટણિયે પડી પોતાના છુટકારામાંટે જે કાળજી તેણે દેખાડી હતી, તેમાંટે ધણો અહસાન માન્યો. જ્યારે તે મરણકાંડે પડેલા શાહનશાહનો ઓરડો આલિડા છોડી ગઈ, કે તરતજ મને અંદર દાખેલ કરવામાં આવ્યો, કે જે વેળા મારા આગળ જણાવ્યાસુજબે મને તેણીનાસંબંધમાં શુંશું કરવાનું હતું, તેમાંટે હુકમો ફર્માવ્યામાં આવ્યા.”

આ સર્વે હકીકત કૉઝિકે ધણાં ધ્યાનથી સાંભળી, ને તે તેને ધણી દેલપસંદ લાગી, અને પછી તેને પુછ્યું, “પણ પેલા દાખડાનું શું થયું?”

ઓમર—“હું હવે તેજ બાબતઉપર આઉંછું. પોતાની લાંબો વખતસુધી ગુમાઈ ગયેલી બેટીને પાછી જોવાથી ખૈરન ડી કેહરીન બહુ ખુશીમાં આવી ગયો; તે સુલતાનને હઝારોહઝાર દુઆ દેવા લાગ્યો; અને વળી તેણીને પોતાના અનાનામાં રાખવાછતાં તેણીની નીતિને કશો પણ ઘોઠો લગાડવાવગર પાછી મોકલવામાંટે તે તેની પુષ્કળ તારીફ ગાવા લાગ્યો. વળી મેં લીધેલી ભારે તકલીફસાઈ, તથા તેની બેટીની લીધેલી ભારી સંભાળમાંટે તે

મોરો પશુ બેહદ અહસાન માનવા લાગ્યો, અને પોતાના પરોણાતરીકે તેને ત્યાં થોડાં અક-
વાડિયાં યુગ્મરવાને કાકલુદીથી અર્જ કરવા લાગ્યો. સલિમાને ખોવાથી મને એટલેવોતો ગમ
લાગેલો હતો; કે પાછો ઘર ફરવાને લાંબી મુસાફરી કરવાની મારી ઉલટ તદ્દન મરી
ગયેલી હતી, અને તેટલામાંટે ઍરનની માયાળુ પરોણાગત એક મહિનાસુધી આખવાને હું
ત્યાં થોભી ગયો. તેણીના આપનીહજુરમાંજ મેં તેણીને પેલો દાખડો હવાલે કર્યો, અને તે
ઉંઘાડવાખાએ સુલતાને જેજે શર્તો કીધી હતી, તે તમામ મેં તેણીને કહી સંભળાવી.
કારણકે તે તરતજ ઉંઘાડવાનો નહતો, કેમકે આલિડાને આપ તો જીવતો હતો; તેણી
કાંઈ પૈસાસંબંધી મુશ્કેલીમાં નહતી; અને વળી તેણીને ઘણો માયાભર્યો આવકાર તેણીનાં
આપતરથી મળ્યો હતો. એક માસ વિત્યાકે હું ત્યાંથી પાછો ફર્યો, અને ઍરનને કથું-
લાત આપી, કે જો કોઈ કારણથી હું તેના મહેલનીનજદીકમાં આવીશ, તો ઝર ફરીથી
તેની મુલાકાત ખુશીથી લેવાને સુદીશ નહીં. આ બનાવ બન્યાપછી ઘણાંક વર્ષો વહી
ગયાં. પણ ગમેએવાં ભારી દુઃખવચ્ચે મેં આલિડાને તેણીના આપને મેળવી આપવામાં
જે ભાગ લીધો હતો, તે જ્યારે મને યાદ આવતું, ત્યારે મને એક જાતની ખુશી ઉપજતી
હતી. આ બનાવ બન્યાને છ વર્ષોપછી, એટલે ૧૮૪૫ નાં સાલમાં મને વાલાશિયાનાં
રાજવાની શહેર બુશારેસ્ટખાતે જવું પડ્યું, કારણકે ત્યાંના રાજકર્તા *હાસપોડાર, કે જે
અમારા તામદાર સુલતાનનો એક બગીરદાર હતો, તેની કાંઈક ખોટી વર્તણૂકનેલીધે તપાસ કર-
વાની ઝર હતી. આ બાણીતાં શહેરમાં મને ઍરન ડી કેહરીનની અને તેની બેટી આલિ-
ડાની ન ધારેલી મુલાકાત થઈ ગઈ. આ વેળા આલિડા બીમાર હોવાથી, તેણીના હકીમોએ
હના અને જગ્યાના ફેરફારમાંટે લલામણુ કરવાથી તેણીને લઈ ઍરન ત્યાં આવ્યો હતો,
કારણકે તેઓના ધારવાપ્રમાણે તેણીની બીમારી તનની નહીં, પણ મનની હતી, અને
તેણીનાં મગજઉપર કોઈ જાતની અંતઃકારીનો બોજો પડેલો હતો. મારાં કામને સખએ મને
કેલાક મહિનાઓસુધી બુશારેસ્ટખાતે રહેવું પડ્યું, અને તે અરસામાં હું વારંવાર ઍરન
ડી કેહરીનને ઘર તેની મુલાકાતે જતો હતો. ન ધારેલીરીતે તે બાતુની બીમારીનો છુપો બેદ
હું જાણવા પામ્યો, અને તે એજ હતો. કે તે બીચારી મારીઉપર કદી નાણું ન થાય-
એવા પ્યારમાં પડીને ઝુરતી હતી. આ બાણી મને તેણીઉપર રહમ આવી, અને રહમઉપ-
રથી વધીને પ્યાર આવવા લાગ્યો. મારી હક થયેલી વાહાલી સલિમાખાએ અમો બંધ જણાં
વાંતો કરવા લાગ્યાં, અને ધીમેધીમે મને માલુમ પડવા લાગ્યું, કે તેણીની ખુબસુરતી સલિ-
માની ખુબસુરતીને મળતી હતી. તેવાજ કાળા, અળકતા બાલો; તેવીજ અળકતી ખુબસુરત
આંખો; તેવાજ ચહેરાનો ઘટમ; અને તેવાજ મ્હોંડાંનો ફેરેસ્ટાઈ દેખાવ ! વળી તેણીની
રીતભાત પણ તદ્દન ઉગમણુ દેશની બાતુઓનાજેની; સાદ પણ જાણે મહુમ સલિમાનોજ;
તમામ બાબતોમાં તેણી મારી વાહાલી મરનાર સલિમાને તદ્દન મળતી આવતી હતી !
કોઝકિ, હવે હું ટુંકમાંજ કહું છું, કે હું પણ તેણીને આહાવા લાગ્યો, છતાં તેણીનો હાથ
મેળવવાની માગણી કરવાની હું હેમત કરી શક્યો નહીં. હું જો તેમ કરું, તો તેણી કે
જેણીએ મારો જાન બંધાવવામાંટે પોતાનો જાન આપ્યો હતો, તેણીની પવિત્ર યાદને દોષ
લાગે, એમ મને લાગ્યું. આ વખતે ઍરન ડી કેહરીનઉપર લકવાની બીમારીએ ગળ્યાં.

ક્યોં, અને થોડાજ દિવસમાં તે ખીચારો આ ફાની દુનિયા છોડી ગયો. તેનાં મોતથી તેની બેટીને ઘણોજ ઝખુન ધા લાગ્યો, અને ફક્ત મારી હાઝેરીથીજ તેણી પોતાનું દુઃખ થોડો વખત વિસરવા લાગી. હવે કશું કેમ? તેણીથી છુટા પડવું; તેણીને જણાવવું, કે હું તેણીનીસાથે શાદીના ગાંઠથી બંધાઈ શકતો નહતો; તો તેણીનાં સુખનો હંમેશસુધીનો નાશ કરવાખરાબર હતું. પણ આરીતે તેણીને હંમેશાની દુઃખી કરવી, એ મારેથી બનેએમ નહતું, અને બેરનનાં ગુજરવાપછી પાંચ યા છ મહિના વિત્યાબાદ મેં આ વાત આલિડા આગળ છેડી. મેં તેણીને સાચું જણાવ્યું, કે મેં મુસ્લીમ દીન એખતિયાર ક્યોંછે, અને તેઓનો દેશ તે હવે મારો પોતાનો દેશ થયોછે, અને તેણી જે મારીસાથે શાદી કરે, તો અમારી શાદીની ફિયા મુસ્લીમ રવાઝપ્રમાણેજ થવીજીનેઈએ. તેણીએ કરમઉપર જણાવ્યું, કે મારો મઝહબ અને દેશ હવે તેણીનો પણ થશે, અને મારેખાતેર જે પણ ભોગો આપવા પડે, તે વગર આનાકાનીએ આપવાને તેણી ઘણી ખુશી જણાઈ. આઉપરથી અમોએ શાદી કીધી, અને ત્યારપછી, મારા વાહાલા ફેઝકિ, સુલતાન માહમુદના મરતી વખતના હુકમોમુજબે, અમોએ તે દાખડો ખોલ્યો.”

વળી થોડીક વારસુધી વાત બંધ પડી, અને વળી પાછી તે ઓમર પાશાએ નિચ્ચે મુજબે શરૂ કીધી:—

“તે દાખડો ઉંઘાડવામાં આવ્યો. તેમાં ઉપરજ મહોરબંધ એક કાગઝ આલિડા ફેહરીનનાં સરનામાનું મુકેલું હતું; અને તેનીનિચ્ચે અતિ મોટી કીમતના ઝવાહેરો હતાં. આ કાગઝ મરનાર સુલતાનના ખાનગી “સેક્રેટરી”ને હાથે લખાયલું હતું, પણ તેઉપર ખુદ પોતાને બાદશાહી હાથે સુલતાને સહીસાખ કરેલાં હતાં, તેમાં આ અતિ કીમતી અને ઉમદા ભેટ આપતાં જે શતોં કીધેલી હતી, તેનો ખોલાસો માયાભરીરીતે કર્યામાં આવ્યો હતો, કે જે આલિડાને ટ્રાન્સીલવેનિયા ગયાપછી માલુમ પડે, કે તેણીનો બાપ મરણ પામ્યોછે, અને તેથી તેણી નાવારેસ અને નિરાધાર થઈ ગઈછે, તો આ દાખડામાં તેણીને માટે જેઈતી દૌલત હતી. અગર તેમ નહીં, ને તેણીનો બાપ જીવતોછતાં, તેણીને પાછી પોતાને હવાલે લેવાને ના પાડે, એવા ખ્યાલથી, કે તેણી હવે અનીતિમાન અને અર્થવિત્ર થઈ હતી, તો તેવે સમયે પણ આ દૌલત તેણીને કામ લાગે, તો જેકે કાગઝમાં લખેલી ખીનાથી બેરનની પુરતી ખાતેરી કરવામાં આવી હતી, કે આલિડા તેનીપાસે જેવી હતી, તેવીજ પાછી અને કલંકવગરની હાલતમાં પાછી આવી હતી. ત્રીલું-કે જે ટ્રાન્સીલવેનિયાખાતે પાછા ફર્યાપછી, તેણીનો બાપ તેણીને બેટીતરીકે પાછી કબુલ રાખે, અને તેથી કરીને તેણીને પૈસાસંબંધી કશી અગવડ ખમવી ન પડે, તો ન્યાંસુધી કોઈ તેણીનીસાથે ખુશીથી પરણે, ત્યાંસુધી તે દાખડો ખોલવો નહીં, પણ શાંદીને દહાડેજ તે ઉંઘાડી, તેમાંનાં અતિ કીમતી ઝવાહેરો સુલતાનતરફથી લગનની ભેટતરીકે કબુલ રાખવાં. અને યોયું-કે જે ત્રીસ વર્ષની ઉમરસુધી કોઈ તેણીનીસાથે શાદી નહીં કરે, તો પછી એમ સમજવું, કે તેણીની પરણવાની હવે ઝાઝી આશા નથી, અને તેટલામાટે આ કીમતી ખજાનો વાપરવાથી તેણીએ બેનસીબ રહેવું નહીં, પણ તે ખોલીને તેમાંહેલી દૌલતનો ગમે તે ઉપયોગ કરવો, કે જે દૌલત સુલતાન માહમુદે એક બાપતરીકેના પ્યારથી તેણીને બખ્શી હતી. આમુજબે તે કાગઝમાં ખ્યાન કર્યામાં આવ્યું હતું, જે વાંચીને અમો બંધઉપર મરનાર સુલતાને

બતાવેલી ભારે અક્લમંદી અને સખી દેલગુરદાખાએ ઘણી ઉંડી અસર થઇ. ક્રૌઝકિ, ટુંકમાં કહું છું, કે આલિડાએ મારી મહોરદાર થવાપછી અમ્મશાનું પોતાનું આગળું નામ પાછું ધારણુ કર્યું, અને આજસુધી તેણી મારીતરફ એક માયાળુ, નર્માશવાળી, અને નમક-હલાલ મહોરદારતરીકે વર્તી છે.”

હજોતો આ વાત પુરી થઇ નહીં, તેટલાં પોતાના હાથમાં મહોર કીધેલું એક “પાકેટ” લઇને એક એડી-કાંગ તે ઝોરડામાં દાખેલ થયો, અને માનસાથે ઓમરને જણાવ્યું, કે હમણાંજ એક ટાટાર, યાને સરકારી કાસેદ તે લઇને ઓટોમન રાજધાની-તરફથી આવી પહોંચ્યો હતો. આટલું જણાવી, તે આડી-કાંગે ત્યાંથી રૂખસદ લીધી, અને ઓમર પાશાએ તેઉપરનાં સરનામાતરફ રહેજ નજર ફેંકી, તે પોતાની લખવાની “ટેબલ”નાં એક ખુણામાં મુકી આવી દીધી.

પછી શાંત સ્વભાવે તે વડા સેનાધિપતિએ પોતાના દોસ્ત ક્રૌઝકિને કહ્યું, “હમણાં ફ્રાન્સ-ઈન્ડોનાયલાએ એક નવા સીરાસકિયર, યાને લડાઇખાતાના પ્રધાનની નેમલુક કર્યામાં આવી છે. આ નવો હોદ્દદાર, ખેડકણુ અને કમહેમતનો છે, અને આ દસ્તાવેઝ, જે હમણાં મને મળ્યો છે, તે તેનીતરફનો છે.”

આ સાંભળી તે યુરુર્ગ ક્રોશિયન અન્યયખીથી બોલી ઉઠ્યો, “અને તોખી તમો તે વાંચતા નથી ?”

ઓમર—(લગાર મુંઝમાં હસીને) “ફેકર નહીં, તેને વખતે થોડા દહાડાપછી તેખી વંચાશે ! તે વખતનાઅરસામાં,” પાછો ગંભીર થઇ જઇને, “હું એક એવોતો ફટકો લગાવવાની ઉમેદ રાખું છું, કે તેથી આખું યુરોપ અન્યયખીમાં ગરક થઇ જશે ! જુઓ ! યુરોપની જુદીજુદી મુખ્ય રાજધાનીઓનાં આગેવાન પત્રો હાં મૈાનુદછે,” એમ બોલી પાશાએ એક “ટેબલ,” કે જેઉપર વર્તમાનપત્રોના ઢગલાઓ પડેલા હતા, તેતરફ આંગળી દેખાડી, “લંડનનું ‘ટાઇમ્સ,’ પારિસનું ‘જુરના ડે ડેપા,’ માર્ડિડનું ‘હેરાલ્ડો,’ ફ્રેંકફર્ટનું ‘આલમાઇન ઝીટાં,’ અને બીજાં ઘણાંક પત્રો, સઘળાં ખરાં દેલના સંતોષસાથે એક આવાઝે મત આપે છે, કે મારી ફર્જ છે, કે મારે પેહેલો હમલો લઇ જવાનો જોખમ ખેડવો નહીં, પણ પોતાના સંરક્ષણનેમાટે થોખવું. ઠીક, ઠીક, મને મારી ફર્જ શિખાવવા-માટે આ ગ્રહસ્થાએ લીધેલી તકલીફમાટે અહસાન થયું ! પણ હું એ લોકોને દેખાડી આપીશ, કે હું મારી ફર્જ તે લોકોકરતાં વધારે સારીરવેસે સમજું છું ! મારા પ્યારા ક્રૌઝકિ ! જુઓ, આ ‘લંડન ટાઇમ્સ,’ કે જે પોતાને આખાં યુરોપમાં સૌથી આગેવાન પત્ર કેહેવાડવાનો ફાંકો રાખે છે, તે બીઅદખીલરી અલિમાનીસાથે શું કેહે છે ! ‘ઓમર પાશાએ તદન પોતાનાં સંરક્ષણનો બંચાવ કરવો, અને ડંન્યુબ નદી ઓળંગી જઇ, ત્યાં પોતાનાં લશ્કરને લઇ જવાનો વિચાર વરીક કરવો જોઇએ નહીં.’ એમ આ ‘ટાઇમ્સ’ પત્ર લખે છે : અને હવે, મારા દોસ્ત, તમો તરત જોશો, કે ઓમર કેવીરીતે કામ લે છે.”

તેનાં આ લાખણમાં જરા પણ શીસિયારી કે બડાઇના અંશ નહોતો, પણ તે લગાર ખુશ મસ્ખરીની, અને ટકોરની ઢપે તે ચેતવણીનાં લખાણોસંબંધી બોલ્યો હતો. આ સઘળો વખત ક્રૌઝકિ તેનીતરફ અન્યયખી અને આતુરતાથી ટીક્યા કરતો હતો; કારણકે તે પાશાને રગેરગ ઓળખતો હતો, અને તેથી તેણે જાણ્યું, કે કોઈ અબરદસ્ત ફટકો લગાવવાનો તેનો વિચાર હતો.

આઉપરથી તે ફોશિયન યોલ્યો, “તમોએ મારી કમીની નોકરી કયુલીછે. હું પણ કાંઈ આળસુ જેસી રહેવાની નહીં, પણ ઉદ્યોગી નોકરી માગું છું; પણ ખાતેરી રાખજો, કે તે કાંઈ હું મોટી પદવીની ઉમેદમાં માગતો નથી, પણ મારેલાયકનીમી હશે, તો હું મોટા ઉપકારસાથે કયુલ રાખીશ. તમારાં લશ્કરની એકાદ ટુકડીમાં મને એક * વૉલન્ટીયરતરીકે પણ રાખશો; તો—”

ઓમર—“હા, મારા મેહરબાન દોસ્ત, હું તમોને એક રીજીમીટમાં જોડવા માગું છું” પણ તમો માગોછો, તેમ એક સાધારણ સેપાહતરીકે નહીં, કે નહીં એક ઉત્તરતી પદવીના અમલદારતરીકે. હું તમોને ૪,૦૦૦ સેપાહોની અનેલી એક ઘણી સરસ, નામિયી પાયદલ રીજીમીટના વડાના હોદ્દાઉપર †મેજર-જનરલની પદવીસાથે નેમું છું, કે જે રીજીમીટો હાલમાં ટુરટુકાઈખાતે મથક કરીને પડેલીછે.”

આમુજ્યે યોલીને, હજોતો ખુશીમાં આવેલો કુંઝકિ તેનું અહસાન માને, તેઆગમય ઓમર પાશાએ ઓરડાનું બારણું ખોલ્યું, અને પછી પોતાના સઘળા એડી-કાંગોને માંહે યોલાવ્યા. પછી “ટેબલ”ઉપર મુકેલાં મહોરખંદ એક દસ્તાવેજતરફ આંગળી બતલાવીને તેણે પેહેલા એડી-કાંગને કહ્યું, “તરત ઘોડેસવાર થાઓ, અને બનતી ઉતાવળે વિડિનખાતે દોડી પહોંચી બહાદુર ઇશમાયલ પાશા, કે જેવણુ ત્યાં લશ્કરની સરદારીમાંછે, તેવણુને આ રૂકો હાથોહાથ આપો. આ કામ પુરું કરી, તમો ટુરટુકાઈખાતે મને આવી મળજો.”

એડી-કાંગે તે રૂકો લીધો, વાંકો વળી નમ્યો, અને તરત ત્યાંથી રવાના થયો.

પછી બીજા એડી-કાંગતરફ ફરીને ઓમર યોલ્યો, “તમે પણ તરત સવાર થાઓ, અને રસ્તેઅકખાતે દોડી પહોંચો. આ રૂકો ત્યાંના સરદારનેમાટેછે, તે તેને બરાબર સ્વાધિન કરી, તમો પણ મને ટુરટુકાઈખાતે આવી મળજો.” તે જવાન એડી-કાંગે પણ તે રૂકો લીધો, વાંકો વળી નમ્યો, અને ત્યાંથી ચાલતી પકડી.

ઓમર—“જનરલ કુંઝકિ, તમે પોતે પણ ટુરટુકાઈખાતે રવાના થાઓ, અને ત્યાં પુગાપછી આ ત્રીજો રૂકો ત્યાંના હાકેમ હુલિલ પાશાને આપજો. ત્યાં પડેલાં લશ્કરના તમોને નાયબ-સરદાર નેમવામાં આવ્યાછે.”

બ્યારથી ઓમરના રેસાલાના ઉપલા અમલદારો તે ઓરડામાં દાખેલ થયા હતા, ત્યારથી તે ફોશિયન પોતાની અને ઓમરવચ્ચેની અતલગ દોસ્તીનું રૂપ બદલી નાખ્યું હતું, અને તેનીતરફ હવે તે પોતાના વડાતરીકે વર્તવા લાગ્યો હતો. તેણે પણ નમન કર્યું, પોતાને આપવામાં આવેલો રૂકો લીધો, અને ત્યાંથી વિદાય થયો.

ત્યારપછી બીજા એક એડી-કાંગને ઓમરે કહ્યું, “તમો બનતી ઝડપે સિલિન્ડિયા ખાતે સવારી કરો, આ ચોથો દસ્તાવેજ ત્યાંના સરદારના હાથમાં સ્વાધિન કરો. પછી ત્યાંથી મને ટુરટુકાઈખાતે આવી મળજો.”

આ હુકમો મળતાંજ જીવ લેતા કે સર્વે એડી-કાંગો પોતાની લુદીલુદી મુસાફરીએ નિકળી ગયા; તેવીજ ઝડપે નવો નેમાયલો જનરલ કુંઝકિ પણ ટુરટુકાઈખાતે ગયો. તેની

ખાસ નોકરીમાં ઓમરે રેસાલાના જે અમલદારો આપ્યા હતા. તા. ૧ લી નવેમ્બરની સાંજ હતી, કે જ્યારે ઉપલા અમલદારો શુભલાથી ઉપડી ગયા હતા; અને તા. ૩ જીની સવારે, તેઓ જે પચેદામો લાવ્યા હતા, તેનું પરિણામ તેઓનાં જીવામાં ખુલ્લું આવ્યું. ડારણકે ચાર ભુદેભુદે ઠેકાણેથી ટર્કિશ લશ્કરોએ કેન્યુબ નદી ઓળંગીને દુશ્મનના મહોઆ મહોમાં અચ્ચુચ દેખાવ દીધા ! આમુજ્યે વિડિનથી કાલાકાતમાં, રસ્ટચકથી ગીરગેવોમાં, દુરદુકાઇથી ઑલ્તેનિત્ઝામાં, અને સિલિસ્ટ્રિયાથી કાલારાશમાં ટુર્કી લશ્કરો રશિયનોની-સામસામાં વિજળીના અમકારાઓનીપેઠે ફટી નિકળ્યાં ! તેજ યાદગાર દિવસે ઘણા અતુલવી અને હુશિયાર રશિયન અમલદાર, જનરલ ડેનેનબર્ગને ઇશમાયલ પાશાએ કાલાકાતખાતે શેકસ્ત આપી; ખીજા રશિયન લશ્કરને ગીરગેવોનીસામેના એક ટાપુમાંથી મારી કાઢાડવામાં આવ્યું, અને ત્યાંની તોપો છુટતી અંધ કરાવી દીધી; જનરલ પોલોક્સની સરદારીહેઠલનાં ચુંદા ૯,૦૦૦ રશિયન સેપાહોને ઑલ્તેનિત્ઝાખાતે, કુઝકિની સરદારીહેઠલના ૫,૦૦૦ ટુર્કોએ ઝખરદસ્ત માર માર્યો; જ્યારે વળી રશિયન લશ્કરને કાલારાશખાતેથી હાલહવાલી-સાથે હાંકી કાઢાડવામાં આવ્યું ! માશાહલા ! શાખાશ ટુર્કી ! શાખાશ તારી બહાદુરીને ! પણ હજી ઑલ્તેનિત્ઝામાં ખીજા ચોવીસ કલાકમાં વધારે યાદગાર લડાઈ થવાનું સરજેલું હતું. જનરલ પોલોક્સનાં લશ્કરની મદદે ઉતાવળે ખીજું લશ્કર મોકલી આપવામાં આવ્યું, કે જેથી તે ૯,૦૦૦ ઉપરથી વધીને ૧૬,૦૦૦ સેપાહોનું થયું. તા. ૩ જીની રાત્રે ઓમર પાશા દુરદુકાઇ આવી પહોંચ્યો, અને તે દહાડે જનરલ કુઝકિએ મેળવેલી ફતેહમાંટે તેને ખરાં દેલથી મુખારેકખાદી આપી; ઑલ્દામને ખોદેલી ખાઇઓઉપર મઝથુત લશ્કરી ચોકાસી લેવાડી; અને આરીતે તે મથકે લગભગ ૧૦,૦૦૦ ટુર્કી સેપાહોને જમા કરી, તે જગ્યા મઝથુત બનાવી.

તા. ૪ થી નવેમ્બરની યાદગાર સવાર પડી; રશિયનોને ગર્મગર્મ આવકાર દેવાને ઑલ્દામનો તૈયાર થઇ રહ્યા હતા. પણ મધ્યાન અપોરે સાડાખારને અમલે રશિયનોનું *ક્રોસેંસ થોડેસવાર લશ્કર ટર્કિશ મથકતરફ વધ્યું આવતું નહોતું; તરતજ અંધ બાણથી તોપો છોડવામાં આવી; અને ઑલ્તેનિત્ઝાની મોટી લડાઇ શરૂ થઇ.

* જુઓ નોટ ૪૩ મી.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

ઑલ્ટેનિત્ઝા.

ડૅન્યુબ નદીના બલગરિયાતરફના કેનારાઉપરની એક ઉંચી જગ્યા, કે જે દુરદુકાઈના કેલાની. નજદીક હતી, ત્યાંથી ઓમર પાશા સામાં કેનારાઉપર પોતાનાં લશ્કરના લડાઈના દાવપેચ જોતો ઉભો હતો, કે જે સઘળી બાઝી તેણે પોતેજ રચી હતી. હુલિવ પાશા, કે જે એક બહાદુર અને અતુલવી સરદાર હતો, તે પોતાની સરદારીહેઠળ ઑટોમન લશ્કરના મુખ્ય ભાગને આગળ વધાર્યો જતો હતો; જનરલ ક્રૅઝકિ સવાર પડવાની એક કલાક આગમ્યથી એક ગિચ્ચ ઝાડીવાળાં જંગલમાંથી પાયદલની ચાર દુકડીઓની પોતાની રીજમીટસાથે મથક કરી ઉભો હતો; ટર્કિશ લશ્કરનો એક ખીન્ને ભાગ ઑલ્ટેનિત્ઝાનાં ગામડાંમાં આવેલાં મકાનો અને મયેદાનમાં આવેલા નાકેના છેલ્લા કેલ્લાઓ રોકી તૈયાર હતું.

ઓમર પાશાએ ખાસ હુકમ આપ્યો હતો, કે જ્યાંસુધી દુશ્મનો ત્રણસો વારજેટલા નજદીક ન આવે, ત્યાંસુધી થોડાં હથિયારોથી સજ થયેલી પાયદલ રીજમીટોએ પોતાની બંદુકોમાંથી ગોળીઓ ફેંકવી નહીં, અને પુર હથિયારોવાળી પાયદલ રીજમીટોએ દોહોડસો વારસુધી નજદીક આવે, ત્યારેજ ગોળીઓનો વરસાદ વરસાવવો. રશિયનોની એક નહાની ઘોડેસવાર ટોળકીએ દેખાવ દીધો, તેઉપરથી જણાયું, કે તેઓનું આખું લશ્કર વધું આવતું હતું; તેઓના પાયદલ સેપાહોની દુકડીઓ એકપાછળ એક જોડાજોડમાં કુચ કરતી આવતી હતી; અને તેઓ ટર્કિશોએ ખોદેલી ખાઈઓનો કખ્ખો લેવાની આશામાં આવતા હતા. આએજ વખતે ઑટોમન-લશ્કરનું અભયબળેવું ઉંચું બંધારણ, અને લીધેલી પુખ્ત કવાયદની ગવાહી મળી આવી, કારણકે જ્યાંસુધી ઠરાવી આપેલી હદસુધી દુશ્મનો આવી પુગ્યા નહીં, ત્યાંસુધી એક પણ બંદુક ફોડવામાં આવી નહીં; પણ જેવી તે હદસુધી તેઓ આવી પહોંચ્યા, કે ટર્કિશ પાયદલ ગોળીઓનો ખાનાખરાખીભર્યો મારો શરૂ કર્યો; રશિયનો એક લાંબી હારમાં ગોઠવાઈને આગળ વધ્યાજ આલ્યા; અને તેજ વેળા જનરલ ક્રૅઝકિ જ્યાં હતો, ત્યાંથી ઑટોમનોતરફથી આઠ વીસ-રતલી તોપોએ પોતાની જગ્યાએથી મારો ચલાવ્યો. આ મારો બંધ કરવાના ઓરાદથી તેતરફ રશિયનો ધસ્યા, અને પોતાની બાર મોટી તોપો તે બાજુએ ધસડી લાવ્યા, અને તેજ ધડિએ પોતાની બાજુમાં તૈયાર ઉભેલા તુરાઈ વગાડનારને ઓમર પાશાએ ઓરથી રણસીંચુ પુંડવાની ઓશારત કીધી. રણસીંચાંનો આવાઝ હવામાં પથરાઈ ગયો; તે બંદુકોના આવાજો અને તોપોના ધડાકાઓકરતાં પણ ઓરથી સંભળાયો; ડૅન્યુબ નદીને પેજે પાર તેનો સાદ ગયો; તે ક્રૅઝકિના કાનઉપર પડ્યો, કે જે તે આવાજનેમોટેજ ઉમેદ રાખીને થોળી ઉભો હતો. આ આવાઝ સાંભળતાંજ તેને મળેલા હુકમમુજબ તે રશિયન લશ્કરની એક બાજુમાં ધસી ગયો; અને પછી બંધે લશ્કરોવચ્ચે ઝબુન ખુતામશી અને કાપાકાપી ચાલી; કારણકે બંદુકોનો મારો અવલમાં ચલાવ્યાપછી દુર્કી સેપાહો પોતાની તેઝદાર બાગનેટોસાથે રશિયનોઉપર તુટી પડ્યા; અને તેથી દુશ્મનો હારીને નાસવા લાગ્યા. તરતજ વડા સેનાધિપતિનાં રણસીંચુ વગાડનારે બીજ્યાર તુરાઈ પુંડી બીજી નેશાની

કીધી, કે જે હલિલ પાશાએ સાંભળતાંનેવાર તેને તાબે થઈ તે પણ દુશ્મનોઉપર હમલો લાવ્યો. પોતાના નાસલાગ કરતા સેપાહોનીવચ્ચે જનરલ પૉલૉફ દોડ્યો, અને ધમકાવ્યો, કયુલાતો, વગેરે આપીને હેમતથી પાછા જમા થવાને કહ્યું, અને તેમ કરવામાં તે ફતેહ પામ્યો; રશિયન સેપાહો પાછા હારખંધ એકઠા થયા, અને પછી ખુદલાં મથેદાનમાં ફરીથી લડાઈ ચાલુ થઈ.

આ વખતે બપોરનાં બે વાગતાંને અમલ હતો; આ સંઘળો વખત ઓમર પાશા પોતાના રેસાલાસાથે નદીના સામી બાબુના કેનારાઉપર પોતાનાં લશ્કરની હાલચાલ તપાસવા તથા હુકમો આપવામાં રોકાયેલો હતો, પણ હવે લડાઈની જગ્યા તેનેથી એટલી દુર થઈ, કે તેતું રણસીંચું સંભળાવા લાગ્યું નહીં; તેણે હમણાંતુલીક એક જનરલતરીકે જે કરવા ઘટે તે કહ્યું હતું, પણ હવે તેણે ખુદ પોતે લડાઈમાં એક લડવૈયાતરીકે પોતાના ભાગ લેવાનો એસદો કીધો. જે ગ્રિથુક, યાને હુકો તે ગગડાવતો હતો, તે તેણે બાબુએ નાખ્યો; તરતજ એક મછવામાં, પોતાના રેસાલાસાથે કુદી પડ્યો; બીજા મછવામાં તેઓના ઘોડાઓને ચઢાવ્યામાં આવ્યા; અને થોડીજ પળમાં ડેન્યુખ નદીને બીજે પાર બ્યાં લડાઈ ચાલતી હતી, ત્યાં તેઓ અમીનઉપર ઉત્યાં. આ જગ્યા ઘણીજ સાંકડી, ફક્ત ત્રણસો વાર પોહોળી હતી.

પોતાના ઘોડાઓઉપર પાછા સવાર થઈને, સરદાર અને તેના એડીન્કાંગો આલ્તે-નિતઝાનાં ગામડાંમાંથી પસાર થઈ લડાઈનાં મથેદાનમાં આવી લાગ્યા. ઓમર પાશાએ જોયું, કે ટર્કિશ રીજીમીટોનીસાંમે રશિયન પાયદલ લશ્કર હેમતથી થયું હતું, અને બીજીતરફથી દુશ્મનની કોસંક ઘોડેસવાર હુકડીઓ, જાણે આગળ તેઓને મારી હઠાવ્યામાં આવી નહીં હોય, એવી ઉલટથી મારો ચલાવતી હતી. સંઘળી બાબુએ ગોળીઓના વરસાદ વરસી રહ્યો હતો; બંધે બાબુએથી તોપોના ગોળાઓ ઉડી રહ્યા હતા, અને તેઓમાંથી નિકળતા ધુન્ધાના ગોટગોટ સુદેદ જોવા આ ખુનરેઝોની જગ્યાએ પંથરાઈ ગયા હતા; અમીન માર્યા ગયેલાઓથી અથવા બીચારા મરતાઓથી ધવાઈ ગઈ હતી; અખ્મી થયેલાઓ અને કપાઈ ગયેલાઓ દુઃખસાથે અહીંતહીં પડેલા હતા; પણ ઓમરની ચંચળ આંખોએ તરત જોઈ લીધું, કે તેના દર અફેક બહાદુર સેપાહીએ દુશ્મનના લગલગ ત્રણ કે ચાર સેપાહો માર્યા ગયા હતા.

પોતાના બહાદુર સરદારને ત્યાં હાઝેર થયેલો જોઈને ઑટ્ટોમન સેપાહો ખુશીમાં આવી ગયા; તેઓને નવું શર હુંદું; અને ગંબવર હુરરેરેના પોકારોથી તેઓએ પોતાના માનીતા સેનાપતિને વધાવી લીધા; તેઓ સર્વે પોતાના આ વડાની આંખોમાં વિખ્યાતિ પામવાના વિચારથી વધારે ઉલટ પકડી લડવા લાગ્યા; ખુદ ઓમર પોતે પણ બ્યાં સાથી વધારે કાપાકાપી ચાલતી હતી, ત્યાં વચ્ચે ધસ્યો; અને બીજી વાર રશિયનોએ માર ખાઈ નાસવા માડ્યું. ઑટ્ટોમન આસેરોની નહાની બંદુકોએ દુશ્મનોનો ત્રાસદાયક ઘાણ કાહાડી નાખ્યો હતો; અને ટર્કિશ પાયદલ રીજીમીટો વગરધાસ્તીએ દમબદમ હમલો લાવતી જતી; આ સર્વે જોઈ પૉલૉફે પાછા પોતાનાં ભાગતાં લશ્કરનીવચ્ચે ઝોકાવ્યું, પણ આ વેળા તે અગાઉનીપેઠે તેમાં ફતેહ પામ્યો, નહીં; તેઓ પાછા જમા થઈ શક્યા નહીં; તેઓની નાસ-ભાગ સંપૂર્ણ હતી; અને સાજના સાડાચાર વાગે ઑલ્તેનિતઝાની લડાઈ ખલાસ થઈ.

આમુજબ ૧૬,૦૦૦ રશિયનોને ૧૦,૦૦૦ ટુર્કીઓએ ઝખરદસ્ત માર મારીને હરાવ્યા; લડાઈનાં મયેદાનમાં પોતાના ૩,૦૦૦ સુવેલા સેપાહોને નાખીને રશિયનો નાહ હતા. ઓમરનાં લશ્કરમાં ફક્ત ૫૦૦ સેપાહો મર્યા ગયા હતા; છતાં જીતનારાઓના હાથમાં દુશ્મનનાં પુષ્કળ હથિયારો, અને મોટા જથ્થામાં દારૂગોળો; લડાઈનો અસખાબ, અને ખુરાફી, વગેરે આવ્યાં. પોતાની થયેલી તે દહાડાની ફતેહમાંટે ઓસ્તેનિઝાથી ત્રણવાર તોપો ફેડી, દુરદુકાઈખાતેનાં લશ્કરને વધામણી કરવામાં આવી, અને આ ખુરા ખખરના જવાબમાં કેલ્લાઉપરથી ખાણો છોડી વળતી મુબારેકબાદી આપવામાં આવી.

તેજ સાંજે ઓમર પાશા, જ્યારે દુરદુકાઈખાતેનાં પોતાનાં મકાનના ઓરડામાં જનરલ ક્રોઝકિસાથે બેઠેલો હતો, ત્યારે તે નામદાર બોલ્યો, “ તા. ૧ લીની સાંજે શુમ-લાખાતે, જે રૂકો મને મળ્યો હતો, તે આજે હવે વાંચવાની મને ફેરસત મળી છે !”

એમ બોલી તેણે તે પયેધામ કાહાડી વાંચવા માંડ્યો; તે વાંચતો હતો, ત્યારે તેના ખુબસુરત એહેરાઉપર મગરૂરીલરેલા ધિક્કારની નેશાનીઓ જણાતી હતી, પણ પાસેજ સળ-ગાવેલી સગડીમાં તે રૂકો ફેંકી દીધ, તે બોલ્યો, “ હવે તે હુકમ બળ લાવવાને ધણું અસુરું થયું છે !”

તે થોડીકવાર મુગો રહ્યો, પછી ઓમર ફરી બોલ્યો, “ આ હુકમમાં મને ફર્માબ્યામાં આવ્યું હતું, કે મારે હમલો કરવાનેબદલે, ફક્ત સંરક્ષણુજ કર્યા કરવો. મેં આગ-લથીજ ધાયું હતું, કે એવોજ કાંઈ હુકમ આવ્યો હશે, અને તેટલાજમાંટે તે રૂકો તે વખતે મેં ન વાંચ્યો.”

જનરલ ક્રોઝકિ—“ તેજ વખતે તમો નામદારે કહ્યું હતું, કે તમો એક એવો ફટકો લગાવશો, કે તેથી આખી દુનિયા અન્યબીમાં ગરકાવ થાશે; અને તે તમારો કૌલ આજરોજે ઓસ્તેનિઝાખાતે તમોએ પુરેપુરો પાર પાડ્યો છે !”

જ્યારે મોટાં જંગની, અને તેમાં દરેક ઠેકાણે ટર્કિશ લશ્કરને મળેલી ફતેહોની ખુશ ખખર ક્રોન્સ્ટેન્ટોપલખાતે થઈ, ત્યારે રૈયત તો અન્યબીમાં ગરકાવ થઈ ગઈ; સુલતાનનાં લશ્કરના વડા સરદાર અને સેપાહસાલારતરિક જે દિને ઓમરની નેમણુક થઈ હતી, તે શુભ દિવસને દરેક શેહેરી આશીર્વાદ દેવાં લાગ્યાં. પોતાના વડા સેનાધિપતિની બહાદુરી અને હુશિયારીમાંટે તેને લાયક બદલો આપવાને સુલતાન અબદુલ-મેદજિડે પણ કોઠરીતે ઢીલ કીધી નહીં. ઓમર પાશાને હવે બાદશાહી દરજ્જનેછાજતો સર્વેથી ઉંચી પદવીનો “વઝીરનો ખેતાબ બખ્શયાની સનદ આપી એક ખાસ એલચીને તરત રવાના કર્યામાં આવ્યો. આ ઉંચા ખેતાબનીરૂચે હવે ઓમરની ધનઉપર † “ ઘોડાની ત્રણ પુછડીઓ ” ની આકૃતિ જણાતી હતી, અને તેના ઉંચા ખેતાબનેલીધે તે હવે ‡ “ હાઇનેસ ” ના અલકાબને બદલે § “એક્સેલન્સી” ના અલકાબસાથે બોલાવા લાગ્યો.

આ વેળા તમામ રશિયન લશ્કરના વડા સેનાપતિ ડિપ્રિન્સ ગોર્ટરચેકોફનું વધું મથક વાલાશિયાની રાજધાની બુશારેસ્ટખાતે હતું. એજ લશ્કરે પ્રથમ ટર્કિશ મુખ્ય શેહેરેઉપર

* જુઓ નોટ ૪૫ મી.

† જુઓ નોટ ૧૮ મી.

‡ જુઓ નોટ ૪૬ મી.

§ જુઓ નોટ ૪૭ મી.

‡ જુઓ નોટ ૪૮ મી.

ચઠાવો કાઢો હતો. ઑલ્ટેનિઝાની લડાઈની ખચ સાંભળીને પોતાનીસાથે ૨૫,૦૦૦ સૈપા-
હેતું મોટું લશ્કર લઈ, તે જે જગ્યાએ ઑટોમનોને ફતેહ મળી હતી, અને રશિયનોને
નામેસી ખમવી પડી હતી, ત્યાં જવા તરત નિકળી પડ્યો. રસ્તામાં તેને 'પૉલોક્કુ' માર
ખાઈ નાંહલું લશ્કર પાછું એક સગવડભરેલી જગ્યાએ જમા થતું હતું, તેનો ભેટો થયો.
પોતાનીસાથના અને આ નાસી આવેલાં બંધે લશ્કરોને જમા કરીને ઑલ્ટેનિઝાતરફ ધસ્યા
જવાનો તેણે ઠરાવ કર્યો; અને ત્યાંથી ટર્કોને મારી કાઢાડવાના તેણે સૌગંદ લીધા. પૉલોક્કુને
તેણે સખ્તમાં સખ્ત લાપામાં ઠપકો આપ્યો, અને આ વડો સૈનાપતિ ભારે અભિમાનીથી
બોલ્યો, “ ડેન્યુબ નદીમાં હવે હું આ ઑટોમનોને ફેવીરીતે મારી હાંકી કાઢાહું છું, તે
તમેજ જોશો !”

આમુજ્યે ઑલ્ટેનિઝાતરફ રશિયનો આગળ વધ્યા, અને તા. ૧૧ મી નવેમ્બરની
સવારના આ ધસ્યું આવતું લશ્કર ઃયોકાસીમાં ટેકરી દર્કિશ દુકડીઓની નજરે પડ્યું.
તેઓ તરતજ ભયની ચેતવણી આપવાને, યાને ખરું જોતાં, તો મોટી સંખ્યામાં રશિયનો
નજીક આવી પુગ્યાછે, તેવિધેની ખચ કરવાને દોડ્યા. એક પયેધામચીને ડેન્યુબ ઓળંગી
જઈ ઓમર પાશાને દુરદુકાઈખાતે ખચ આપવાને તરત સ્વાના કર્યામાં આવ્યો, અને
દુશ્મનોની મુકાબેલ થવાને સઘળા મળી આસરે ૯,૦૦૦ પાયદલ અને ઘોડેસવાર સૈપાહો
લઈ, જનરલ ક્રૉઝકિની લાયક મદદસાથે હુલિલ પાશા તરતજ નિકળી પડ્યો. આગળ વધતી
રશિયન દુકડી તેઓને મળી તેને તેઓએ સહેલાઈથી મારી કાઢાડી, પણ તરતજ આખું
લશ્કર તેઓને આવી મળ્યું, અને ૧૩,૦૦૦ રશિયનો તથા ૯,૦૦૦ ટર્કોવચ્ચે જે કલાક-
સુધી એક ભારે લડાઈ ચાલી. રશિયનો હાર ખાઈ છુટા પડી વિખરાઈને ગભરાટમાં નાસા-
નાસ કરવા લાગ્યા. આ વખતે પ્રિન્સ ગૉર્ટસ્ચેકોફનાં લશ્કરમાં કેટલાં માણસો હતાં, તેની
ખાતમી હુલિલ પાશાને તેના જસુસોથી મળી હતી, માટે તેણે તેઓની પુઠ વધારે વખત
પકડવામાં ડાહ્યાપણુ જોયું નહીં, એ કારણે તેણે પોતાનાં ફતેહમંદ લશ્કરને મયેદાનમાં થાક
ખાવાને થોળાવ્યું, કે જેથી તાઝા થઈ તેઓ દુશ્મનસામે ફરીથી લડવાને શક્તિવાન થાય.
પણ રશિયન લશ્કરમાં તો પોતાઉપર પડેલા આ મારાથી એવી દ્રુશત પેસી ગઈ હતી,
કે તેઓની વધારે ખરાબી કરવાની પ્રિન્સ ગૉર્ટસ્ચેકોફે હામ બિડી નહીં. તે પણ તેઉપરથી
ઑટોમન લશ્કરથી ત્રણ માઈલને, અને ઑલ્ટેનિઝાથી દશ માઈલને છોટે પડાવ નાખીને પડ્યો.

સાંજનો વખત થવા આવ્યો હતો, સ્થેજ અંધારું થયું હતું, તે વેળા એક ઘોડે-
સવારે મુસાફર જે બુશારેસ્ટતરફથી પોતાનો રસ્તો કાપ્યો આવતો હતો, તેને રશિયન
છાવણીમાં સળગાવેલાં તાપણાંઓ દિઠાં. તે આસરે બચીસ કે તેત્રીસ વર્ષોની વયનો હશે,
પણ પોતાના સીધા સોટાજેવા શરીરનેલીધે, તથા તેના ચેહેરાની દ્રામળતાઈથી, તે હતો
તેથી ઘણી ઓછી ઉમરનો લાગતો હતો. તેની દાઢી સદંતર ખોડેલી હતી; તેને સુંદર કાળી
આંખો હતી; બાલો પણ કાળા ભમ્મરજેવા અને કરચલિયા હતા; તથા ચેહેરા ઘણો
અણુઆળો ને શોહામણો હતો; તેની ચામડી કુદર્તીજ ફિફા રંગની હતી, પણ મુસાફરની
કંસરતનેલીધે, તથા નવેમ્બર માસની સાંજની ઠંડીનેસખ્યે તેના ગાલઉપર રતાસ ચઢેલો
હતો, અને તેથી વધારે છોકરવનજેવો દેખાતો હતો; તેનું કદ મધ્યમ ઉંચાઈનું હતું,

અને આપણે આગળ જણાવ્યું છે, તેમ તેનું શરીર પાતળું, ઘણું મરોડદાર, અને બધી રીતે સરખું હતું; તે દેખાવે ખુબસુરત અને કોઈનું પણ દેલ છતી લેએવો હતો; તે જો પોતાને પચીસ કે છવીસ વર્ષનો જણાવે, તો તે કોઈ પણ માને, એવો તેનો દેખાવ જવાન લાગતો હતો.

તેણે શરીરઉપર સાદો પુશાક, અને માથાઉપર લાલ “ ફેઝ ” ટોપી પહેરેલાં હતાં. તેનીસાહે કાંઈ પણ હથિયાર જણાતું નહતું, તેઉપરથી માત્રમ પડતું હતું, કે તે લશ્કરી નહીં, પણ સાધારણ શહેરી હોવો જોઈએ: કારણકે તે જો રશિયન લશ્કરનો કે વાલાશિયાનાં લશ્કરનો એકાદ અમલદાર હતો, તો આવા લડાઈના હંગામમાં તે પોતાનીસાથે હથિયાર રાખવાની સત્તા ધરાવતો હોવો જોઈએ.

રશિયાનાં લશ્કરમાં સળગાવેલાં તાપણાંઓ જોઈ શકેએટલો નજદીક આવવાપછી આ મુસાફરે તરતજ પોતાના ઘોડાની લગામ ખેંચી પકડી, અને હવે ક્યો માર્ગ લેવો, તેના વિચારમાં થોળ્યો. પણ તેને થોડીજ “મિનીટા” વિચાર કર્યો, અને પછી જે ઝાહર રસ્તે તે આવતો હતો, તે છોડી ઈર્ધ રશિયનોના ચોકાસીમાં મુકવામાં આવેલાં થાણાંઓ ઉડાવવાની મતલબથી તેણે એક ઘણો લાંબો ચકરાવો લઈ આગળ વધવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ પડાવ નાખી પડેલું લશ્કર રશિયનોનું હતું, તેની તેને ખરાબર ખબર હતી. તે કાંઈ ફિન્સ ગોર્ટસ્વોઈક પુશારેસ્તથી થોડાક દિવસોઅગાઉ આ જગ્યાએ જવા નિકળ્યો હતો તેઉપરથીજ નહીં, પણ રશિયન ઘોડેસવારોના ખખટરા અને કોલાહો, જે ત્યાં સળગાવેલા આતશનેલીધે ચળકતાં હતાં, તે તેનાં દિમાં ખુલાં આવ્યાં હતાં, તેઉપરથી તેની ખાતરી થઈ હતી, કે આ લશ્કર રશિયનોનુંજ હતું. તેની મતલબ ગમે તે હોય, પણ એટલુંતો સાફ જણાતું હતું, કે તે રશિયનોથી દુર રહેવાને ઘણો આતુર હતો, અને તેઉપરથી તેણે તેઓને ચુકવીને પોતાને ધારેલે ઠેકાણે જવામાંટે ચકરાવો લઈ લાંબો રસ્તો લેવાનો ઇરાદા કર્યો હતો.

જે ખેતરોનીવચ્ચે પણ નિચાણમાં આવેલા એક ન્હાના રસ્તાતરફ આપણો આ મુસાફર આવ્યો, અને આસપાસની જગ્યા તે રસ્તાથી તેનાં માથાંસુધીની ઉંચી હોવાને સમજે રશિયન લશ્કરમાંથી તેને કોઈ જોઈ ન શકે, એમ હતું. જાણે એક ઉંડી ખાઈમાંથી તે પસાર થતો હોય, એમ તેને લાગ્યું. અંધારું વધારે થતું જતું હતું, અને આ જગ્યાથી તે કેવળ અજાણ્યો હોવાથી પોતાનો રસ્તો ચુકવાની તેને ઘણી ધાસ્તી હતી. પણ તેટલાં તે રસ્તો ત્યાંજ આવી અટક્યો, અને આપણા મુસાફરે ફરી પાછો પોતાનો ઘોડો ઉભો રાખ્યો, કારણકે તેની નજરે વળી પાછું ખુલાં મહેદાનમાં છાવણી કરી પડેલાં લશ્કરે સળગાવેલું તાપણું પડ્યું. આ તાપણાંનીસામે દેખાઈતી રીતે ચોકાસીમાંટે રાખેલા જે કે ત્રણ જણાં તેની નજરે પડ્યા, કે જેઓ અહીંથીતહીં આવ્યા કરતા હતા.

રશિયનો, કે જેઓ લાંબા તંદાવતસુધી મથક કરી પડેલા હતા, તેઓથી દુરનાદુર રહેવાના વિચારથી આ મુસાફરને કેટલાંક ખેતરો ઓળંગી જવાની પ્રજ્ઞ પડી. તે તેમ કરીને એક જગલમાં ગયો. ત્યાંનાં ઝાડોઉપરનાં તમામ પાંદડાં જોઈને ખરી પડેલાં હતાં, પણ તેણે તેઓ એટલાંતો ખીચીખીચ ઉગેલાં હતાં, કે તેથી તેની અને રશિયન લશ્કરનીવચ્ચે એક

આડો પહેંજેવા થઇ રહેલો હતો. વળી જે રસ્તે તે જવા આહોતો હતો, ત્યાંજ જંગલનો રસ્તો પણ વાંક લેતો હતો. તે આસરે પા માઇલ આગળ વધ્યો, કે જ્યારે તદ્દન અધાર થયેલું હતું, અને હવે તે વમાસવા લાગ્યો, કે સાંજ પડતાંજ તેણે ડાઇ, જગ્યાએ મુકામ કરીધું હતો, તો થયું સાડું થતે.

હજીતો પોતાનો આ ભુલ તે જોયછે, તેટલાંજ જે ઝમીનઉપરથી તે પોતાનો ઘોડો ચલાવી લાવતો હતો, તે અંદર ગરક બેસી ગઇ; તે સવાર અને તેનો ઘોડો બંધે સાથે નિચ્ચે ઊંડાણમાં તુટી પડ્યા; તેજ વખતે જાણે તે જીનોનાં રહેઠાણમાં આવી પડ્યો હોય, એવી ભયંકર ચીસો તેનીઆસપાસથી નિકળતી સંભળાઇ. આ ન દેખાતા અને અગ્નિયાં આદ-મીઆમાંથી એકે તરત એકે મશાલ સળગાવી, અને તેનાં અજવાળાથી તે મુસાફરને તરતજ માલુમ પડ્યું, કે તે રશિયનોનીવચ્ચે આવી પડ્યો હતો.

આ બનાવ કેમ બન્યો, તે આપણે હુંકમાં સમજાવીશું. આ જગ્યાએ વાલાશિયાના સૌથી ગરીબ અને કંગાળ સ્થિતિના ગામડિયાઓ ઘરો બાંધવાને અશક્ત હોવાથી ઝમીનમાં ઊંડા ખાડા ખોદી, તેઉપર વરસાદનું પાણી નિકળી જાય, એટલામાંકે ઘાસ કે ઝાવણાનાં રહેજ ટળાવદાર છાપરાં કરી તેમાં રહેતા હતા, પણ લડાઇનેસમયે તેઓ પોતાનાં આ કંગાળ રહેઠાણો છોડી નાસી ગયા હતા. હવે રશિયન લશ્કરને હુલિલ પાસાસાથે લડાઇ થવાપછી “હૅસ્પિટલ”ની થોડીજ સગવડ મળવાનેલીધે ઝમીનનિચ્ચેનાં આ કંગાળ રહેઠાણોમાં પોતાના ઝખ્મી થયેલા રશિયન સેપાહો, કે જેઓ ત્યાં એકઠા થઇ પડેલા હતા, તેઓનાં શરીરોઉપર પડવાનેલીધે, આ મુસાફરને ઘણી ગંભીર તુકસાની તો ન થઇ; તેનો ઘોડો, કે જે ઘણો અસીલ હતો, તે તરત પાછો ઉડી ચુપ ઉભો રહ્યો, જ્ઞ તેણે પછીને મસ્તીતુકાન કર્યાં હતા, તો કાંઈકે ઝખ્મી થયેલાઓને ઇવથી મારી નાખ્યા હતા, તો જ્ઞકે કેટલાકે ઝખ્મીઓ તેઓના આગ્રમાણે માઢે ગળડી પડવાથી વધારે સખ્ત ઇજા પામ્યા હતા.

આ વખતે સળગાવેલી મશાલથી અંદર સાડું અજવાળું પડતું હતું, અને તેથી તે ક્યાં આવી પડ્યો હતો, તે આપણા મુસાફરે તરત જ્ઞેઇ લીધું. આ ટેકાણે ખીજા ઘણાકે સાજતાકા સેપાહો પણ હાજર હતા, કે જેઓ ઝખ્મી થયેલાઓની સારવારને મસે, પણ ખરેખર તો ઇવણીમાંથી રાતની વખતે ચોક્કી કરવી ન પડે, એવી મનલખથી ત્યાં આવી બરાયલા હતા, કેમકે તેઓને ધાસ્તી હતી, કે કદાચ રાતની વખતે ઇવણીઉપર ટેકો હમલો થાયશે. જ્યારે તેઓ ત્યાં સુવા ગયા હતા, ત્યારે તેઓએ મશાલો જુગાવી નાખી હતી, એવી પછીકથી કે રખેને તેની રોશની જ્ઞેઇ ટર્કિશો, ત્યાં ઉતરી પડે, પણ જ્યારે તેઓનાં જ્ઞેવામાં આ મુસાફર એકલો આવ્યો, ત્યારે તેઓ સઘળા તેનીઉપર ઉલટી પડ્યા ! વાહ ! કેવા બહાદુર રશિયન સેપાહો !

તેઓ તેને તરેહવાર સવાલો કરવા મંડી ગયા; જ્ઞકે આપણો મુસાફર કાંઇ હિચકારો નહોતો, છતાં પોતાઉપર એકાએકે આવી પડેલા આ બનાવથી તે ગભરાઇ ગયો હતો. વળી સાથે રશિયન સેપાહો તેનીતરફ ઘણીજ ધમકીથી અને કુરપણે વર્તતા હોવાનેસમયે પણ તે તેઓને કશો ઉત્તર આપી શક્યો નહીં. તેના પુરાક અને દેખાવઉપરથી તેઓએ તેને વાલાશિયાનો એક રહેવાસી ધાર્યો, અને સર્વે વાલાશિયનો તેઓના છુપા કે ઝાહેર શત્રુઓ હોવાને કારણે, તેઓએ “જસુસ ! જસુસ !” કરી પોકારો ઉઠાવ્યા.

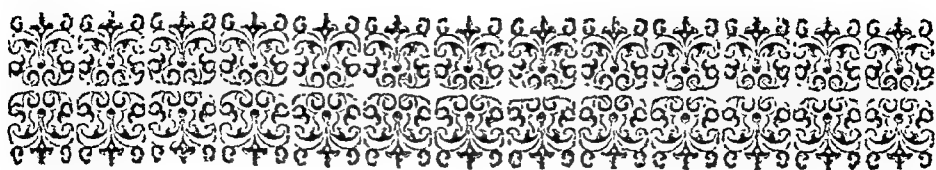
આ વખતે તે મુસાફરનો ચહેરો એવો થયેલો હતો, કે તેઓનો શક વધારે મંડળીત થયો; પણ પછી તરતજ તેનાં મ્હોંડાંઉપર મગફરીભરેલો તિરસ્કાર પ્રગટ થયેલો જણાયો, અને તે બોલી, ઉઠ્યો, “હું જસુસ નથી !”

તોયે પોતાને જે ખીંકમાં આ શખ્સે થોડાક વખતઅગાઉ નાખ્યા હતા તેનું, તેમજ પોતાના ઝખ્મી થયેલા સાથીઓને તેને પોતાને અને તેના ઘોડાનેલીધે જે વધારે નુકસાની થઇ હતી, તેનું વેર લેવાને આ ઘાતકી સંપાહો તૈયાર થયા. તેઓ હજી મોટે જુમો પાડ્યા લાગ્યા, “એ જસુસછે ! એ જસુસછે !”

તેનીઆસપાસ થઇ રહેલાં ગળ્ગડોંઘાટમાં તેનો અંચાવ કે ગુસ્સો કોઈ સાંભળી કે જાણી શક્યું નહીં, અને ત્યાં આસપાસ એવો દેખાવ થઈ રહ્યો, કે જાણે આખું દેવસ્થાન જાગી ઉઠ્યું હોય ! તરતજ એક દોરડાંનો ફ્રાંસો તેનાં ગળાંમાં નાંખવામાં આવ્યો; તેના હાથો તેની પીઠપછવાડે બાંધવામાં આવ્યા; પછી તેને એક ભાંગાતુટા દાદરઉપરથી ચઢાવીને તે ખાડાવાળી ઓરડીમાંથી બહાર લાવવામાં આવ્યો.

અતિશય ઉતાવળથી તેને જંગલમાંથી સામી બાજુએ દોરવી લઈ જવામાં આવ્યો, કે જ્યાં તંબુઓની એક સંખ્યા મારેલી હતી, અને તેની બહાર બળતાં ફીંચલાં હતાં. (જુઓ ચિત્ર ૭ મું.) એક ઘોડેસવાર અમલદાર, કે જે દેખાઈતોજ કોઈ હોદ્દદાર હતો, અને જે આ વખતે ચોડાસીમાટે ફરતો હતો, તેનીહજુરમાં આ કમનસીબ બંધવાને લઈ જવામાં આવ્યો.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

પ્રિન્સ ગોર્ડેસ્કોફ.

તેની ગરદનઆસપાસ દોરડાંનો ફાંસો નાખીને આ ખુબસુરત અગ્નિયા શખ્સને જે અમલદારઆગળ લાગ્યામાં આવ્યો હતો, તે પદવીએ એક મેજર હતો; અને આપણે આગળ જણાવ્યું છે, તેમ તે આ વેળાએ રશિયન છાવણીની તેજ ચોકસ બાબુએ ચોકાસીમાં ઢેરતો રહ્યો હતો, કે જે બાબુએથી ટૂંકાં હમલો કરે, એવી ધાસ્તી રાખવામાં આવતી હતી. તે એક ઘણા ઉંચી તુખમના ઘોડાઉપર સવાર થયેલો હતો; તેનાં માથાઉપર રશિયન સરકારની ઈલાણી બતલાવનાર બાદશાહી ગરૂડ પક્ષિની આકૃતિ હતી; તેની પોહોળી છાતીઉપર ચળકતું બખતર પેહરેલું હતું, અને ફેટલાક સેપાહોના હાથમાં પકડેલી બળતી મશાલની રોશનીથી, તે ચળકચળક થતું હતું. આ વખતેના દેખાવ ઘણાજ જંગલી પણુ અતિશય મનોરંજક લાગતો હતો, અને તે કોઇ અચ્છા ચિતારાની પિચ્છીનેલાયકનો હતો. તે મશાલો, કે જે ત્યાં કીલેલાં બળતાંમાંથી ઉચકી લેવામાં આવી હતી, તેની રોશની ત્યાં એકઠા થયેલા સર્વેનાં મ્હોંડાંઓઉપર પડતી હતી, અને તે ટોળાંના બતબતના ચેહેરાઓ તેથી પરગરા દેખાતા હતા. કોઈ ચેહેરો કરડો અને વિકાળ, કોઇ લડાયક અને જતુની હતો; તો કોઈ ઉમદા બાદશાહીભર્યો; અને કોઇ લોહીનો તરસો ખુની હતો ! સઘળાની આલસલણ અને ખવાસ તેઓના ચેહેરાઉપર પ્રગટી નિકળેલાં હતાં.

આ મુસાફર, કે જેનીઉપર “એક જસુસ !” હોવાનું આજ મુકવામાં આવ્યું હતું, તે શાંતરીતે ચુપ ઉભો રહ્યો. જ્યારે તેને લઇને સેપાહોનું ટોળું તેનીનજીક આવ્યું, ત્યારે ઉપલા રશિયન મેજરે પોતાનો ઘોડો ઉભો રાખ્યો; અને તે મુસાફરને એક બંદીવાનની હાલતમાં લાવેલો બેઠ, તેણે પણુ તરત અનુમાન કર્યું, કે તે એક જસુસ હોવો બેઠએ, તો બેઠે તેણે તેમ બોલતાં પોતાના સેપાહોને સાંભળ્યા પણુ નહતા.

મેજર—“કેમ, શું છે ? ફ્રાંસીસમાં કે એક ઉમેદવાર આવ્યો છે, શું ? અને ક્યાં પકડવામાં આવ્યો છે ? અને કેવીરીતે ?”

બંદીવાન—“સાહેબ, હું એકદમ ઝાઢેર કરવાની રજા માગું છું, કે હું એક જસુસ નથી, અને મારીસાંમે વગર કારણે મુકવામાં આવેલાં આ નીચ તોહમતનો હું એન્કાર કરું છું.”

મેજર—“પુરતાં કારણવગર તમોને આપ્રમાણે બંદીવાન તો ન કર્યામાં આવે. વાઝ, હું જ્યારે તમોને પુછું, ત્યારેજ જવાબ આપજો. સારજન્ટ, તમોને શું કહેવું છે ?”

સારજન્ટ, કે જે બંદીવાનનાં ગળાંમાં નાખેલા ફાંસાનાં દોરડાંનો છેડો પકડીને ઉભેલો હતો, તેણે ઝમીનનિચ્ચેનું રહેઠાણ, કે જે કામચલાઉ રશિયન “હોસ્પિટલ” તરીકે વપરાતું હતું, તેનાં છાપરાંવાટે તે કેવીરીતે અંદર આવી પડ્યો હતો, તેનું વર્ણન કહી સંભળાવ્યું.

અને વળી ઉં.યું, કે 'અને' જ્યારે એને સવારો દર્યામાં આવ્યા, ત્યારે એ ગભરાઇ ગયેલો હતો, અને આ વાત્તાશિયનનો ચેડેરોજ મુનાહગારતરીકે પુરવારી કરવાને બસ હતો. એ બીશક એક વાત્તાશિયનજા છે."

મિજર—"રશિયાએ ઉડાવેલી આ ખવિન લગાઈનીસામે સવળાજ વાત્તાશિયનો થયેલા છે ! પણ આ બાબતનો ચુકાદો કરવાનું કામ મારું નથી. વળી પ્રિન્સ કાંઈ અત્રેથી દુર નથી, માટે જાઓ, આ બધવાને તે નામદારનીહુરમાં લઇ જાઓ."

આગળનાજાળેવી નામોસીલરેલી રીતે તે મુસાફરને ત્યારપછી ત્યાંથી લઇ જવામાં આવ્યો. પુષ્કળ તંબુઓની હારોમાંથી પસાર થઈ, તેઓ એક ન્હાનાં ગામડાંમાં આવ્યા, કે જેનીઆસપાસ સર્વે ઠેકાણે તંબુઓ તાણેલા હતા. આ ગામડાંની એક કુંગાળ ધર્મ-શાળામાં પ્રિન્સ ગોર્ટસ્વૈકોફે પોતાનું વડું મથક કીધેલું હતું. આ ધર્મશાળાનાં પીઠાનાં ઉંબરઆગળજ એક એડી-કાંગ "સીગાર" પીતો હતો, તેને પેલા સારજન્ટ કહ્યું, જે સાંભળી તે શખસ તરતજ ઉપર દોડ્યો; જ્યારે બંદીવાન તથા તેની સાથવાળાઓ ધર્મશાળાની બહાર ઉભા રહ્યા. થોડી "મિનીટી"માં તે પાછો ફર્યો, અને પેલા સારજન્ટને જણાવ્યું, કે થોડી-વારમાં તે નામદાર આ બાબતવીધે તપાસ ચલાવશે.

આઉપરથી તે મુસાફરને ઉપર એક ગળિય લાંગાતુટા દાદરવડે પેહેલા મજલાઉપરના એક ચોરડામાં લઇ જવામાં આવ્યો, કે જ્યાં એક "ટેબલ"આગળ રશિયન વડો સેનાપતિ બેઠેલો હતો. તે "ટેબલ" નકશાઓ, દસ્તાવેજો, પથેલામો, "પ્લાનો," વગેરેથી ભરાઇ ગયેલી હતી. પ્રિન્સ ગોર્ટસ્વૈકોફે મધ્યમ કદથી સ્હેજ ઉંચો હતો; તેને સાઠ વર્ષો પુરાં કીધાં હોય, એમ જણાતું હતું; અને તેનો દેખાવ દખ્ખાભરેલો હતો. તેનો દેખાવ કરડો નહોતો, બલકે તેથીઉલટું તે નર્મ સ્વભાવનો જણાતો હતો, તેણે આંખોઉપર ચક્ષમા ચઢાવેલા હતા; તેના રેસાકાના જે ત્રણચાર અમલદારો તેનીઆગળ અદખ્યથી ઉભેલા હતા, તેઓસાથે તે વાતો ચલાવતો હતો, અને તેઉપરથી જણાતું હતું, કે તેની રીતભાત લસકરીનેઅદલે શેહે-રીને વધારે મળતી આવતી હતી; તેની દખ્ખળ એક અદ્યતનેજાજતી હતી; અને એક અજાણ્યાને તો એમજ લાગે, કે પ્રિન્સ ગોર્ટસ્વૈકોફનાકરતાં કાંઈ પણ બીજાને શખસ વધારે વિવેકી કે સમ્યક્તાવાળો ન હશે. પણ આતો સર્વે તેના દેખાઈતા સદચુણો હતા. પણ ખરે-ખર જોતાં, તો તે ઘણા તામસી મેઝાજનો પુરૂષ હતો; તેનો સ્વભાવ જરાકમાં ઉચ્છ્રાંઈ જાય તેવો હતો; અને પોતાના બાદશાહી ધણી ઝારનાજેવોજ તે ઘણો કાંત્રેમ અને વેરી હતો. એક લસકરી અમલદારતરીકે તેણે મોટી નામના મેળવી હતી, અને પોતાની લાયકા-તથીજ તે ઉંચી પદવીએ ચઢવા પામ્યો હતો. પણ તેના સંપાહો તેને એક સમ્પત અમલ-દારતરીકે ગણીને તેનેથી ઘણાજ ડરતા હતા, અને તેને ધિકારતા હતા; તેવીજ રીતે તેનાં હાથનિમ્મેના સર્વેથી ઉંચી પદવીના અમલદારો પણ તેનેથી ધુજતા, અને તેને નાપસંદ કરતા હતા. તેઓ સર્વે જણતા, કે જોકે તેના સ્વભાવ ઘણો ડરો જણાતો હતો, તોયે જરાપરખા વાંકમાં તે ધડીમાં કોંધમાન અને જુરસાવાળો,થઈ જતો હતો. લસકરી કે મુદરી સઘળા રશિયન હેફેદારોનીમુત્તાફેકે તે પણ દરેક જાતના કાવાકાવા, દગાફટકા, અને કાવ-પેચમાં પુરો હતો. તે ટર્કાનીવમ્મે પોતાના જમસુસા રાખતો હતો, એટલુંજ નહીં પણ

ખુઃ પોતાનાંજ લક્ષરમાંવડીત તેણે ખાતમીદારો મુકેલા હતા; અને જાતે જોકે તે એક બહાદુર લડવૈયો હોવા છતાં, પોતાની કોઇ પણ મતલબ સાંધવાને ગમેએવું નીચ કે હલકું કામ કરવાને પછાત પડેએવો ન હતો. આવી ચાલચવળતવાળા એક ઉંચા હોદ્દેદારનીસનમુખ તે સારજન્ટ અને જે સેપાહો પોતાના બંદીવાનને બીચ્છીનીસાથે ઘસડી લાગ્યા.

ફક્ત એક પળસુધી મિન્સ ગાર્ટસ્વૈકોફે પોતાના ચરમામાંથી આ જસુસ કેહેવાતા રાખસસાંમે જોયું, અને પછી પોતેપોતાના અમલદારોસાથે જે વાત કરતો હતો, તે પુરી કીધી. આ વેળાએ તે કાંઈ રમુછ વાત કેહેતો હતો, તે જોકે જરા પણ હસ્યાજેવી નહતી, છતાં તેના એડી-કાંગો તેને ખુશ રાખવામાટે પેટ પકડીને હસતા હતા, જાણે એવું દેખાડવા, કે તેઓના આખા જનમારામાં તેઓએ આવી સરસ અને હસ્યાજોગ વાત કહી સાંભળી ન હોય !

તે વાત અને હસ્યું પુરું થયાપછી મિન્સે પાછો ગંભીર અને કરડો દેખાવ ધારણ કર્યો, અને પોતાનીસાંમે લાવવામાં આવેલા મુકદ્દમાવિષે તપાસ ચલાવવા માડી. પેલા રશિયન મેજરને જે હકીકત સારજન્ટે જણાવી હતી, તેજ તેણે પાછી બોલેબોલ કહી સંભળાવી, કે જે મિન્સે ધ્યાન ઢઈ સાંભળી. તે પુરી થતાંજ ઘણુંજ શાંત મોભાથી, તે મુસાફર બોલ્યો. “હું ખુદાને હાજરનાઝર જાણીને જણાઉં છું, કે હું એક જસુસ નથી !”

ગાર્ટસ્વૈકોફ—“તે તો હવે આપણે તરત જાણીશું. એના ઝાડા લેઓ, અને જો અરે જણાય, તો એના બધાં કપડાં ઉમેડી નાખીને ચોકાસી કરો, કે તેની ઘડીઓમાં કે અસતરોમાં છુપાવેલાં કાંઈ ડાગઝો છેકે ?”

મુસાફર—“અગરજે તમે નામદાર મારા હાથો છોડી નાખવાનો હુકમ ફરમાવશો, તો હું પોતેજ મારી રાઝીમઝીથી મારીપાસે જેજેછે, તે સર્વે તમે સાહેબનીહજુરમાં કાહાડી આપીશ.”

ગાર્ટસ્વૈકોફ—“અમારીહજુરમાં જેને શકમંદ કારણોમાંટે હાજર કર્યામાં આવેછે, તેઓસાથે એટલી નર્માશયી અમો વર્તતા નથી. ચાલો, જલ્દી એના ઝાડા લેઓ !”

સમજવત જેટલી નકામી હતી, તેટલુંજ બિનફેકટનું આ ઝાડા લેવાનીસાંમે થવાનું પણ હતું, એમ ધારી તે મુસાફર ખામુશી પકડીને અને પોતાના હંમેશનાં શાંત મોભાસાથે ઉભો. તેના ઝાડા લેવામાં આવ્યા, પણ તેનાં ગજવામાંથી થોડાક નહાની કીમતનાં સેકા-એસેવાય દશાં પણ ડાગઝયાંઓ મળ્યાં નહીં. તેના સૌથી ઉપર પેહેરેલા ડગલાને છાતી-આગળથી ઉમેડી નાખી તપાસવામાં આવ્યો, પણ સર્વે શેકટ.

ગાર્ટસ્વૈકોફ—“આતો અમે જાણતા હતા તેમજ થયુંછે, કારણકે તમારા જસુસો પોતાને અપરાધી સંખેત કરેએવી કાંઈપણ ચીજ પોતાનાં શરીરઉપર લઇને ફરેએવા ભોળા ને બીવકુફ નથી !” પછી લગાર કરડા સાદે તે બંદીવાનને પુછ્યું, “તમારું નામ શું ?”

“લિયોપોલ્ડ પિના,” તેણે તરતજ અને વગર ખીકે જવાબ આપ્યો.

ગાર્ટસ્વૈકોફ—“તમે ક્યાંના રહેવાસીછો ? તમે એક વાલાશિયનછો કે ?”

લિયોપોલ્ડ પિના—“નામવર સાહેબ, હું જન્મે એક વાલાશિયન છું. હું એક ઓશ્ચિયન છું, પણ ઘણી નહાની વયથી ખુશારેસ્ટખાતે રહેલો છું, કે જ્યાં હું એક ગરીબ પણ આખરદાર ધંધો ચલાઉં છું.”

ગોર્ટરચ્ચકાફ—“અને હમણાં ન્યારે અકસ્માત થયો, અને તેથી તમે અમારા સેપા-હોવચ્ચે આવી પડયા, ત્યારે તમે ક્યાં જતા હતા ?”

લિયોપોલ્ડ પિના—“હું ખુલ્લેખુલ્લું કબુલ કરું છું, કે મારો એક ખેશી, જે ટર્કિશ લશ્કરમાં નોકરીએ, અથવા મારા ધારવાપ્રમાણે તેમાં હોવો બેઠ્યો, તેને ભેટવાની ઉમેદથી હું ઓલ્ટેનિટઝખાતે જતો હતો.”

ગોર્ટરચ્ચકાફ—“અને જો તમોને તે જાણ્યો હતો, તો તમોએ અમારાં લશ્કરવિધે સઘળી ખબરો તેને ખીશક આપી હતો, કે જે ખબરો ટર્કિશોને કામની થઈ પડતો, કેમ ?”

લિયોપોલ્ડ પિના—“મારા નામદાર સાહેબ, પણ એવી કોઈ ખબરો હું જાણતોજ નથી, તો પછી તે આપું કેમ !”

ગોર્ટરચ્ચકાફ—“શું તમોને ખબર નથી, કે તમે વાલાશિયાના એક રહેવાસી હોવાથી તમામ રશિયાના શાહનશાહ, તે મારા ઉંચે દરજ્જાના શેઠની એક આપનાજેવી પનાહ, અને માયાળુ રાજ્યના તાબાતળે હમણાં તમેજો ? અને વળી શું તમે જાણતા નથી, કે તેટલા-મોટા દુસ્મનસાથે કોઈ પણ જાતનો વ્યવહાર રાખવાથી મોતની સજા કરવામાં આવેછે ?”

લિયોપોલ્ડ પિના—(ખુલાં દેલથી) “નામવર સાહેબ, મારી કોઈ પણ પાપી ધારણા ન હોવાથી, મેં કોઈ પણ રીતે ધારો તોડ્યો હોય, એમ માફ હૈયું મને ડાખતું નથી.”

આ સાંભળી હવે પ્રિન્સે કરડા સાદનેબદલે વધારે નર્મ ઠપકાઈ પી ઠપે કર્યું, “પણ તમે એમ તો જાણતાજ હતા, કે તમે ખોટું કામ કરોછો, કેમકે તેમ જો નહીં હોય, તો તમોને રશિયન છાવણી સુકાવીને જવાનો સમય શો ? તમે ખેતરો ઝાળગી જવા માંગતા હતા, કે જેમ કરવા જતાં, તમે જાણે તમારેમોટા મોડેલાં છટકામાં સપડાઈ ગયા હોવ, તેમ મારા સેપાહોના હાથોમાં સપડાઈ ગયા.”

લિયોપોલ્ડ પિના—“છતાં, મારા મેહરબાન સાહેબ, તમોજ વિચાર કરો, કે જો હું રશિયન છાવણી દુર કરવાનીજ મતલબ ધરાવતો હોઉં, તો પછી તમારી ખાનગી વાતો જાણવાને એક જાસુસતરીકે મને કેમ બને ? હું ફરીથી કહું છું, કે હું મુલેહ આહનારો મુસાફર છું, અને માનપૂર્વક જાણાઉં છું, કે મારા જોલવાની સાચાઈને મારેલગતી દરેક ખાબતથી મજબુત ટેકા મળેછે, તે તો આપ સાહેબે પણ જોયું હશે ?”

થોડીક વારસુધી પ્રિન્સ ગોર્ટરચ્ચકાફ કાંઈ ઉંડા વિચારમાં પડ્યો, અને પછી એકએક પોતાનો હાથ પેલા સારજન્ટતરફ હલાવીને કર્યું, “આ બંધવાના હાથો છોડી નાખો, મને એની સાથે કાંઈ ખાનગી વાત કરવીછે.”

આ હુકમ તરતજ બજાવવામાં આવ્યો; લિયોપોલ્ડ પિનાના હાથોઉપરનું દોરડું એકદમ છોડી નાખવામાં આવ્યું; તેનાં ગળાંમાંના ફાંસા કાઢાડી નાખવામાં આવ્યો; અને પાતાના જનરલતરફથી થયેલા એશારાઉપરથી પામી જઈને સેપાહો તેમજ રેસાલાના અમલદારો, તે ઓરડામાંથી દુર થયા.

હવે રશિયન સૂનાપતિ અને લિયોપોલ્ડ પિના એજ જણાં તે ઓરડામાં એકલા રહ્યા હતા.

ગોર્ટસ્વેક્રાફ્ટ—“અને શું આ સાચુંજ છે, કે તમે ટર્કિશ લશ્કરમાંના તમારા એક ખેશીને મળવા જતા હતા? ખીશક તે કોઇ હલકી નહીં, તો સાધારણ પદવી ધરાવતો હશે?”

લિયોપોલ્ડ પિતા—“નામવર સાહેબ, એ સાચુંજ છે, અને મારા તે કહેવાની સાચાઈમાંટે હું ખુદના કરમ લઉં છું! ઝોર્ટોમન લશ્કરમાં મારા તે ખેશીની ખોળ કરવાના એરાદાથીજ હું ત્યાં જતો હતો.”

ગોર્ટસ્વેક્રાફ્ટ—“અને જો હું તમોને તમારી મુસાફરી ચાલુ રાખવાની પર્વાનગી આપું, તો પછી કેમ?”

આ સાંભળી તે મુસાફરના એહેરાઉપર ખુશહાલી પંથરાઇ, અને તે બોલ્યો, “ત્યારેતો હું આપ નામદારનું અહસાન જન્મસુધી ભુલીશ નહીં.”

તેઉપરથી પ્રિન્સે લગાર મસ્ખરીની ઢપે કહ્યું, “શબ્દોથી કે લાગણીથી અહસાન માનવો, એ બધું તો ફીડજ છે, પણ તમારાં કામથી તે પુરવાર કરી આપશો?”

લિયોપોલ્ડ પિતા—“હું ખાતેરીથી માતું છું, કે તમે નામદાર મને એવું કાંઇ નહીંજ ફરમાવશો, કે જેથી મારી આગરને ઘોંકા પુગે. બાકી ખીજી કોઇ પણ રીતે હું તમે સાહેબે દેખાડેલી મેહરબાનીનો બદલો વાળી આપવા તૈયાર છું.”

ગોર્ટસ્વેક્રાફ્ટ—“તમે તમારા ખેશીને શોધી કાઢાડવાના એરાદાથી ટર્કિશ લશ્કરમાંજાઓ છો ની? જો તેમજ હોય, તો મને એક પયેલામ ત્યાં પહોંચાડવો છે, કે જે કોઇ ખીજન સોંપું, તેને બદલે તમારેજહસ્તક મોકલું, તો તે વધારે સલામત પુગશે, એમ હું ધારું છું. હવે, લિયોપોલ્ડ પિતા! મને ધ્યાન ધરીને સાંભળો. મેં તમારી ઝેંઢગી બંધાવી છે, અને તમે તેમાંડ મારા ભારે અહસાનમાંજો. હું તમોએ જે સર્વે હકીકત જણાવી છે, તે સાચી માતું છું, કારણકે તમારામાં કાંઈક ચોક્કસ ભોળાપણું મને જણાય છે, તમે મને ઠગો નહીં, અથવા મારીતરફ નમકહરામ થાઓ નહીં, તેઓ સાવચેતીમાં રહેજો. કારણકે હું તમોને સૈયારંદ લઈ કહું છું, કે જો તમે તેમ થશો, તો તેનો કીનો લેવાનો પણ એક દિવસ આવશે, તે સત માનજો. તેમ કરવાથી જો ખીજી વેળા તમે મારા હાથમાં સપડાયા, તો હું તમોને છવતા જવા દઈશ નહીં! તેટલામાંટે ટુંકમાં કહું છું, કે હું તમોને એક મહોરખંધ રૂકા આપું, તે તમે ઝોર્ટોમન લશ્કરના સરદાર, નામદાર ઝોમર પાશાને હાથોહાથ પહોંચાડવાનું માથે લેઓછો?”

ધણા મક્કમ આવાજે અને સાફ દેવતાં ભરોસાથી લિયોપોલ્ડ પિતાએ જવાબ દીધો, “હા, હું માથે લઉં છું.”

ગોર્ટસ્વેક્રાફ્ટ—“તમે કરમ લેઓછો?”

લિયોપોલ્ડ પિતા—“હું કરમ લઉં છું?”

ગોર્ટસ્વેક્રાફ્ટ—“હું તમોને સાચા માતું છું. પણ યાદ રાખજો! તમે મારો પયેલામ પહોંચાડોછો કે નહીં, તે હું જાણવાવગર રહેવાનો નથી.”

લિયોપોલ્ડ પિતા—“સાહેબ, એક કામ જે કરવાને મને ફરી મેહેનત પડવાની નથી, કે તે બજાવવામાંડ મને કાંઈ મારો રસ્તો છોડી ખીજગમ જવું પડવાનું નથી, તે

બળવાનું માથે લેવાને મને શું વાંધો હોય ? પણ કદાચને તેમ કરવામાં મને થોડી વધારે મુસાફરી પણ કરવી પડી, તો તેમાં શું મુશ્કેલી છે ? તમે નામદારે મારીતરફ જે મેહરબાની દેખાડી છે, તેની સાથે સરખાવતાં તે લીધેલી મેહેનત કુચ્છ ગિસાદમાં નથી.”

ગોર્ટસ્વેડકે—“તમે ખરું જોલો છો. તોયે મેં આપેલી ચેતવણી હું એકવાર ફરીથી તમોને જણાવું છું. એક કે જે ખીનાઓ અને એમ છે. યાતો તમે તમારો જે કાંઈ હોય, તે વધો ચલાવવા ખુશારસ્ત પાછા ફરો, અથવા તમે દરેકની વચ્ચે તમારા ખેતીની સાથે રહી જાઓ. આ બેમાંના કોઈ પણ વખતે તમે મારા હાથમાં મોડેવહેલે સપડાયું વગર રહેવાના નથી. વળી જો તમે ઑટોમન સાથે રહેશો, ત્યારે તો વધારે જલદી મારે હાથ આવવાના, કારણકે જોકે અમોને થોડા વખતનો અટકાવ તેઓ તરફથી થયો છે ખરો, પણ હું જે મારાં કસાવનાં અને કવાયદવાળાં ઝબરદસ્ત લશ્કરને તેઓનાં નવા શિખાઉઓનાં લશ્કર મુકાબેલ લાવનાર છું, તેમાં તેઓ જલદીથી મને તાબે થશે, એ તો ચોક્કસ છે. તે વખતે હું અને તમે પાછા મળશું જ, અને તેટલામાં હું જે કામ તમોને સોંપું છું, તે નમકહલાલીથી બળવામાં તમારો જ લાલ છે.”

લિયોપોલ્ડ પિના—“નામદાર સરદાર, ખાતેરી રાખજો, કે હું તે બરાબર રીતે બળ લાવીશ.”

એપછી પ્રિન્સે લિયોપોલ્ડને એક બેઠક બતલાવી, ત્યાં થોડીવાર થોબવાને જણાવ્યું. પોતે જે પયેધામ દર્કિશ વડા સેનાધિપતિ ઉપર મોકલનાર હતો, તે લખવા બેઠો. આ પયે-ધામ ઘણો ટુંક હતો, કારણકે તે લખાઈને જલદી પુરો થયો. પછી તેને એક “એનવે-લોપ”માં મુદ્રી તે ઉપર લખી “સીલ” કરી, તે ઉપર પોતાનો ખાસ મહોર, કે જે તેની પાસે જ “ટેબલ” ઉપર પડેલી હતી, તેવડે મહોર કરવાને બદલે, પોતાના ગળવામાંથી એક રશિયન સેક્રો બહાર કાઢી, તેવડે મહોર કરી, ત્યારબાદ, તે ઉપર સરનામું કરી, “હિઝ હાઇનેસ, વઝીર ઓમર પાશા, ઑટોમન લશ્કરના સરદાર જોગ,” અને તે પત્ર પછી તેણે લિયોપોલ્ડ પિનાને આપ્યો.”

તેમ કર્યા પછી પ્રિન્સે ગોર્ટસ્વેડકે “ટેબલ” ઉપર મુકેલો એક ઘંટ વગાડ્યો, કે પેલા જ સેપાહો અને એડી-કાંગો પાછા ચોરડામાં દાખલ થયા. પોતાના એક એડી-કાંગને રશિયન સેનાપતિએ કાનમાં કાંઈ કહ્યું, અને પછી પેલા સારજન્ટને હુકમ કરી, “આ મુસાફરનો ઘોડો પાછો એવણને સ્વાધિન કરો; પણ જો અકસ્માત થયેલો હોવાથી તેને કાંઈ ઇલાજ થઈ હોય, તો એક સારો ઘોડો એવણને આપો, અને હવે, લિયોપોલ્ડ પિના, આપણુ બન્ને જણ વચ્ચે જે વાત થઈ છે, તે ધ્યાનમાં રાખીને કામ કરજો, અને તે છુપી રાખજો. અગર જો બહાર જણાશે, કે શકલરેલા બનાવો વચ્ચે એક જણ પડકારાયા હતાં, તેને માશી બખ્શવામાં આવી, અને તેનો બન બંચાવવામાં આવ્યો છે, તો તેથી ઘણો ખરાબ દાખલો બહાર બેસશે, અને ખીજાઓને તેવી રીતે ચાલવાનું ઉત્તેજન મળશે.”

તે મુસાફરે નમન કર્યું, અને તેની પાસેથી જે થોડું નાણું લઈ લેવામાં આવ્યું હતું, તે તેને પાછું સ્વાધિન કરવાની અર્જી કરી, જે તરત જ સ્વિકારવામાં આવી, અને પછી તે પ્રિન્સની હાજરમાંથી ગયો. તે એડી-કાંગ, કે જેને પ્રિન્સે કાનમાં કાંઈ કહ્યું હતું, તે પણ

લિયોપોલ્ડનીસાથે ત્યાંથી ગયો. તેણે પિતાને જણાવ્યું, કે સારજન્ટ અને તેનીસાથના સેપાહો અકસ્માતવાળી જગ્યાએ તેનો ઘોડો લાવવાને ગયાછે, તેટલાં તે ધર્મશાળામાં તેને ગમે તે ખાણું લેવાની છુટ આપવામાં આવીછે. લિયોપોલ્ડને પુરો શક હતો, કે તેને પોતાને અવાડવાપીવાડવા કરતાં તે એડી-કાંગની ખાણીપીણી કરવાની એવડી મતલબ હતી, એમ જાણી તેણે તે મતલબી માંગણી તરતજ ક્ષુલ્લ કીધી. આઉપરથી તેઓ ધર્મશાળાના જમવાના ઓરડામાં ગયા, અને ત્યાં તેઓનીસાંમે “વાઇન” કાપી મુકવામાં આવ્યો. તે અમલદારે પોતે ખાણુંને ઘણો સારો એન-સાફ આવ્યો, અને અસેમસે લિયોપોલ્ડ પિતાના કાન ખોડ્યા, કે જો તે પાના કે પાસાથી રમવા માંગતો હોય, તો હજી જવાને ઘણી વાર હતી. પણ લિયોપોલ્ડને ઘણો શક હતો, કે તેનો ડાળો, જે થોડુંક નાણું તેનીપાસે હતું, તેઉપર ખોભેલો હતો, એટલામાટે તેણે ત્યાંથી અનતી ઉતાવળે નિકળી જવાની ઘણી અગત્યછે, એમ બહાનું કાઢાડીને ઉડાવ્યો, આઉપરથી થોડી “મિનીટા”માં બારણાંઆગળ બે ઘોડાઓ લાગ્યામાં આવ્યા. તેમાંનો એક તેજ ઘોડો હતો, કે જેઉપર અકસ્માત બન્યો, તે વેળાએ તે મુસાફર સવારી કરતો હતો, બીજો તે રશિયન એડી-કાંગનો હતો.

એડી-કાંગ—“ઘોડાઉપર સવાર થાઓ, કારણકે મને તમોને લશ્કરથી દુર રાખવામાં આવેલાં ચોક્કીનાં થાણાંઓતુલ્ય સહીસલામત પહોંચાડી આવવાનો હુકમ કર્યામાં આવ્યોછે.”

લિયોપોલ્ડને તેવુંજ જોઈતું હતું. તે તરત ઘોડે ચઢી બેઠો, અને રેસાલાનો તે અમલદાર પણ પોતાના ઘોડાઉપર બેસીને તે મુસાફરને રશિયન લશ્કરી છાવણીમાંથી દોરી લઈ જવા લાગ્યો. તે પોતાના ઘોડાને ખુદખુદ આજ્ઞે ચલાવવા લાગ્યો, અને જ્યાં જગ્યા સારી ખુલ્લી મળે, ત્યાં લગાર ઉતાવળે પણ દોડાવવા લાગ્યો. તંબુઓનીવચ્ચેથી ગુંચવાળા રસ્તાઓ છોડી, ચોક્કીમાટે સળગાવેલાં ઘણાં બળતાંઓઆગળથી પસાર થઈ, તેઓ આગળ વધવા લાગ્યા. થોડીથોડી વારે તે રશિયન બોલતો, “લિયોપોલ્ડ પિતા, ઓટોમન લશ્કરને કચડી નાખવાને એકજ ઝબરદસ્ત ફટકો મારવા જે ગંબવર લશ્કર અમારો નામિયો જનરલ લઈ આવ્યોછે, તેનું બળ અને સંખ્યા તમે જોઈ કે ?”

લિયોપોલ્ડે કશો જવાબ આપ્યો નહીં. પણ તેનાં મનમાં આ વેળા શા વિચારો પસાર થતા હતા, તે જો અમારાં વાંચનાર જાણવાને ઈચ્છતાં હોય, તો તે એજ હતાં. કે તેને રશિયન સાથી જે અભિમાની રાખતો હતો, તે તો ઘોડાજ દહાડાઉપર ઓસ્તેનિત્કાખાતે બે વાર આવેલો માર, અને સવારની નાસભાગપટ્ટી તદ્દન ફેકટની હતી.

આમુજ્યે અર્ધો કલાક પસાર થઈ ગયો; તે ઝડપી સવારી હજી ચાલુ રહી; છાવણીમાંના ઘણાંએક આગાચવળા અને વાંકાડીકા રસ્તાઓ તેઓએ પસાર કીધા; તોયે આ છાવણીનો તો છોડોજ ન મળે! હજી પણ જગ્યેજગ્યે બળતાંજ દેખાયા કરતાં હતાં. તોયે સવારી તો ચાલુ હતી; બીજો અર્ધો કલાક પસાર થઈ ગયો; અને થોડેથોડે વખતને અંતરે તે રશિયન અમલદાર લિયોપોલ્ડને લશ્કરનાં ગંબવરપણાંમાટે ધ્યાન ખેંચ્યા કરતો હતો, કે જેમાંથી તે તેને લઈ જતો હતો.

તરતજ તે મુસાફરનાં મનમાં કાંઈ સ્હેજ શક હોયો થયો; તે શક વધતોજ ગયો; અને આખરે તે પાકો થયો. ચોક્કસ તંબુઓ, કે જેનીઆગળથી તેઅગાઉ પસાર થઈ ગયો

હતો, તેજ પાછા તેની નજરે પડ્યા: કેટલાક પહરાગીરોના ચેહરો; જે એક કલાક આગમય આરીફીથી તેને ગિલામણા અને વિકાળ જણાયા હતા, તેજ તેને પાછા જોયા. હવે તે સઘળું પામી ગયો! જે રસ્તેથી તેઓ પસાર થતા હતા, તે વાંકાડીક અને ગોળ હતા, અને ત્યાંથી ફેરવીફેરવીને પેલો એડી-કાંગ તે મુસાફરને લઇ જતો. એવી મતલબથી કે તે એમ સમજે, કે રશિયન લશ્કર ઝખરદસ્ત છે, અને તેની છાવણીનો વિસ્તાર થોડો મોટો છે. લિયોપોલ્ડે તે અમલદારગમ બાળે ડોળે જોયું, તો તેને માણસ પડ્યું, કે તે તેનીતરફ આરીફ તપાસથી જોતો હતો; તેનાં મનમાં આ તરફથી શું અસર થઈ હતી, તે જાણવાને તે આતુર જણાતો હતો; પણ લિયોપોલ્ડ પોતાની સાવચેતીમાં હતો, અને તેની કંગાળ હાલ તેણે પકડી પાડી હતી, એવાં કશાં ચિન્હો તેણે પોતાના ચેહરાઉપર બતાવ્યાં નહીં.

પછી તે અમલદાર મનમાં મળકાવા લાગ્યો, કે પોતાના વડા સરદારનો હુકમ તેણે હવે પુરેપુરો બજાવ્યો છે, એમ ધારી તેણે લિયોપોલ્ડને કહ્યું, “આખરે, આપણે છાવણીના છેડાસુધી આવી પહોંચ્યા છીએ. તમોને જરાથી ખ્યાલ હતો, કે અમારું લશ્કર આટલું બધું મોટું છે?”

તે મુસાફરે જવાબ દીધો, “નહીં, ખરેખર મને તેનો જરા પણ ખ્યાલ નહતો.” આ તેનો જવાબ ખરીતે જોતાં, તો વાજેબીજ હતો, કારણકે લિયોપોલ્ડ તે અમલદારની હુમ્મણ પામી ગયેલો હોવાથી, તે ખરાખર જાણતો હતો, કે લશ્કર તો જેટલું તે દેખાડ્યા માંગતો હતો, એટલું મોટું નહીં હતું. તોયે આગ્રમાણે તે ટકોરમાં બોલ્યો હતો, પણ તે ટકોરમાં હતું, એમ તેણે જાણવા દીધું નહીં.

આખરે તંબુઓની ગળીકુંચીઓનો છેડો આવ્યો; તોયે છાવણીથી લાંબે તફાવતેસુધી મુકેલાં લશ્કરી થાણાંઓમા સળગાવેલાં બળતાંઓ દેખાતાં હતાં.

જ્યાં આવી પુઆપછી તે એડી-કાંગ બોલ્યો, “જ્યાં હવે આપણે જુદા પડીશું. હું તમોને સફળ મુસાફરી ધમ્મું છું.”

લિયોપોલ્ડ—“અને તમોજે મારીતરફ દેખાડેલી સભ્યતામાંટે તમારું અહસાન માતું છું.”

ત્યારપછી રેસાલાના તે અમલદારે પોતાના ઘોડાને પાછો છાવણીતરફ ફેરવ્યો, અને લિયોપોલ્ડ ચિના ત્યાંથી આગળ વધ્યો. તે એક “માધવ” પણ આગળ ગયો નહોતો, તેટલાં માણસોનો કુચ કરવાનો આવાજ તેને કાને પડ્યો. તે વધારે ધ્યાનથી સાંભળવામાંટે તેણે પોતાના ઘોડાને ઉભો રાખ્યો; અને તેને જણાવ્યું, કે તે કાંઈ એક ખોટો ખ્યાલ નહતો. એક હથિયારબંધ લશ્કર ધસ્યું આવતું હતું, પણ તે રશિયનોનું લશ્કર હતું, કે ટર્કિશ લશ્કર પોતાના દુશ્મનની છાવણીઉપર હમલો લઈ જતું હતું, તે લિયોપોલ્ડ કહી શક્યો નહીં. ઘણા જણાનાં ચાલવાનો ભારી સાદ, તેમજ ઘોડાની ખડીઓનો તેથી પણ ભારી આવાજ તેનીનજદીક અને નજદીક આવતો, તેમજ વધારેનેવધારે પરગેરા સંભળાવા લાગ્યો. વળી લિયોપોલ્ડે પોતાના ગગડાટનો આવાજ પણ સાંભળ્યો. તેઉપરથી તેણે જાણ્યું, કે ગમે તે બાજુનું તે લશ્કર હોય, તોયે તેઓનીસાથે તોખખાતું પણ હતું.

દુશ્મનનાં લશ્કરની હાલત અને હાલઆવ તપાસવામાંટે તપાસ નિંકળેલી રશિયનોની એક ટોળો તે હશે, તો વળી તેને આપદામાં પડ્યું પડશે, એવી જીહ્વથી આપણા મુસાફરે

હતો, તેજ પાછા તેની નજરે પડ્યાઃ કેટલાક પહરાગીરોના ચેહેરા, જે એક કલાક આગમય આરીકીથી તેને બિહામણા અને વિકાળ જણાયા હતા, તેજ તેને પાછા જોયા. હવે તે સ્વપ્ન પામી ગયો ! જે રસ્તેથી તેઓ પસાર થતા હતા, તે વાંકાટીકા અને ગોળ હતા, અને ત્યાંથી ફેરવીફેરવીને પેલો એડી-કાંગ ને મુસાફરને લઇ જતો. એવી મનઃપ્રવૃત્તિ કે તે એમ સમજે, કે રશિયન લશ્કર ઝખરદસ્તછે, અને તેની છાવણીના વિસ્તાર થણા મોટાછે. લિયોપોલ્ડે તે અમલદારગમ બાજે હોજી જોયું, તો તેને માણસ પડ્યું, કે તે તેનીતરફ આરીક તપાસથી જોતો હતો; તેનાં મનમાં આ તરફથી શું અસર થઈ હતી, તે જાણવાને તે આતુર જણાતો હતો; પણ લિયોપોલ્ડ પોતાની સાવચેતીમાં હતો, અને તેની કંગાળ હાલ તેણે પકડી પાડી હતી, એવાં કશાં ચિન્હો તેણે પોતાના ચેહેરાઉપર બતાવ્યાં નહીં.

પછી તે અમલદાર મનમાં મળકાવા લાગ્યો, કે પોતાના વડા સરદારનો હુકમ તેણે હવે પુરેપુરો બળવ્યોછે, એમ ધારી તેણે લિયોપોલ્ડને કહ્યું, “આખરે, આપણે છાવણીના છેડાસુધી આવી પહોંચ્યા છીએ. તમોને જરાબી ખ્યાલ હતો, કે અમારું લશ્કર આટલું બધું મોટુંછે ?”

તે મુસાફરે જવાબ દીધો, “નહીં, ખરેખર મને તેનો જરા પણ ખ્યાલ નહતો.” આ તેનો જવાબ ખરીરીતે જોતાં, તો વાજેબીજ હતો, કારણકે લિયોપોલ્ડ તે અમલદારની લુચ્છાઈ પામી ગયેલો હોવાથી, તે બરાબર જાણતો હતો, કે લશ્કર તો જેટલું તે દેખાડવા માંગતો હતો, એટલું મોટું નહીં હતું. તોયે આપ્રમાણે તે ટકારમાં બોલ્યો હતો, પણ તે ટકારમાં હતું, એમ તેણે જાણવા દીધું નહીં.

આખરે તંબુઓની ગળીકુંચીઓનો છેડો આગ્યો; તોયે છાવણીથી લાંબે તફાવતેસુધી મુકેલાં લશ્કરી થાણાંઓમા સળગાવેલાં બળતાંઓ દેખાતાં હતાં.

હાં આવી પુગ્યાપછી ને એડી-કાંગ બોલ્યો, “હાં હવે આપણે છુટા પડીશું. હું તમોને સફળ મુસાફરી ધન્યહું.”

લિયોપોલ્ડ—“અને તમોએ મારીતરફ દેખાડેલી સભ્યતામાંટે તમારું અહસાન માનુંછું.”

ત્યારપછી રેસાલાના તે અમલદારે પોતાના ઘોડાને પાછો છાવણીતરફ ફેરવ્યો, અને લિયોપોલ્ડ પિના ત્યાંથી આગળ વધ્યો. તે એક “માદ્રા” પણ આગળ ગયો નહોતો, તેટલાં માણસોનો કુચ કરવાનો આવાજ તેને કાને પડ્યો. તે વધારે ધ્યાનથી સાંભળવામાંટે તેણે પોતાના ઘોડાને ઉભો રાખ્યો; અને તેને જણાવ્યું, કે તે કાંઈ એક જોટો ખ્યાલ નહતો. એક હથિયારબંધ લશ્કર ધસ્યું આવતું હતું, પણ તે રશિયનોનું લશ્કર હતું, કે રકિશ લશ્કર પોતાના દુશ્મનની છાવણીઉપર હમલો લઈ જતું હતું, તે લિયોપોલ્ડ કહી શક્યો નહીં. ઘણા જણાનાં ચાલવાનો ભારી સાદ, તેમજ ઘોડાની ખડીઓનો તેથી પણ ભારી આવાજ તેનીનજદીક અને નજદીક આવતો, તેમજ વધારેનેવધારે પરગેરો સાંભળવા લાગ્યો. વળી લિયોપોલ્ડે પૈડાંના ગગડાટનો આવાજ પણ સાંભળ્યો. તેઉપરથી તેણે જાણ્યું, કે ગમે તે બાબતનું તે લશ્કર હોય, તોયે તેઓનીસાથે તોફાનનું પણ હતું.

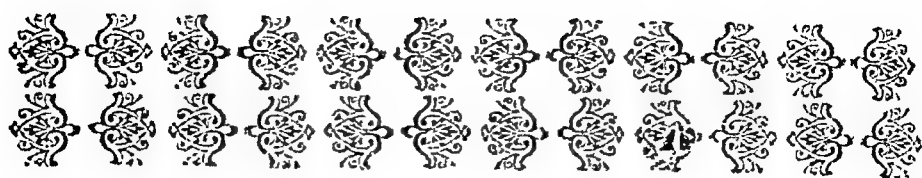
દુશ્મનનાં લશ્કરની હાલત અને હાલચાલ તપાસવામાંટે તપાસે નિંકળેલી રશિયનોની એક ટોળા તે હશે, તો વળી તેને આપદામાં પડવું પડશે, એવી બહીષ્કૃતિ આપણા મુસાફરે

(ભિ. ૭ ક્ર.) “ઘોડે ઘોડેસવારે આમલકાર, * * * , તેનીહુરખાં આ કમનસીબ બધવાને લઇ જવામાં આવ્યો.” (પા. ૩૧૮ ક્ર.)

પોતાનો સલંગ રસ્તો છોડી ફરી એકવાર ખેતરોમાંથી જવા માંડ્યું. આ વેળા વાદળોમાંથી માહતાબ બહાર નિકળ્યો, અને તેની મદદથી લિયોપોલ્ડ પિના ખેતરોમાંથી સહીસલામત પોતાનો રસ્તો લઈ શક્યો. વળી રખેને, ત્રણ કલાકોઆગમ્ય જેવો અકસ્માત બન્યો હતો, તેવો ફરીથી બને, અને તેથી વળી પાછો તે કોઈ જોખમભરેલી પીડામાં આવી પડે, એવી ચિંતાથી તે હવે વધારે સંભાળથી આગળ વધવા લાગ્યો. એક ઉંચી જગ્યાએ થોળીને તેણે તે કુચ ડરી જતાં લશ્કરતરફ નજર ફેંકી: મંદરો આગનેટોઉપર ચંદ્રના કિરણો ચળકતાં તેનાં દિઠામાં આવ્યાં; પણ તે લશ્કરનો પુશાક તેને દેખાયો નહીં, કારણકે તે તેનેથી થણું દુર હતું. તે રશિયન લશ્કર હતું, કે ટર્કિશ, તે નક્કી કરવાની આશામાં ત્યાં થોડીવાર થોભ્યો; કારણકે જો તે ટર્કિશ લશ્કર હોય, તો ઝર્ર અપાઝપી થવી જોઈએ, અને તેથી તેનું શું પરિણામ આવેછે, તે જાણવાનો તેણે ઠરાવ કર્યો હતો. આખરે એકાએક બંદુકો ઝુટવાનો આવાજ તેને કાને પડ્યો, અને “આન લા ઈલ્લા!”ના પોકારો બંદુકોના ઘેડાકાકરતાં પણ વધારે મોટે સાદે નિકળ્યા, આઉપરથી આપણા મુસાફરની ખાતેરી ધમ, કે તે ઑટોમન લશ્કર હતું, અને રશિયન આવણીઉપર હમલો લઈ જતું હતું.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

રશિયન છાવણી.

જ્યાં ઉભો હતો, ત્યાંજ ત્રિચોપોલ્ડ પિના થોભ્યો; કારણકે ત્યાંથી ધાતકી ખુનરેઝા જોવાની વધારે સગવડ હતી. થોડીઘણી તેની ખાતેરી થઈ હતી, કે આગળ વધેલી ટર્કિશ લશ્કરની એક ટુકડીને રશિયન લશ્કરની ટુકડીસાથે મેળાપ થયો હતો, અને હવે અવ-ઉપર આવીને અંધે આજુવાળાઓ લડતા હતા. કપાઝપ એકપછીએક અંદુકોના ખારો થતા હતા; અને પછી તોપ ઝુટવાનો એક કબરદસ્ત આવાઝ સંભળાયો. અંદુકો અને તોપોમાંથી નિકળતા ધુમાડાઉપરથી કંઈ આજુએ કપાઝાપી ચાલેછે, તે તેનાં જાણવામાં આવ્યું, અને પુર આંદરણમાં તેનાં જોવામાં આવ્યું, કે ટર્કિશ પાયદલનાં ધાડાનેધાડાં લડાઈતા મયેદાન-તરફ આગળ ધસ્યાં જતાં હતાં.

ઘણીજ ઉલટથી ત્રિચોપોલ્ડ પિનાએ આ સર્વે દેખાવ જોયો. એક ચોકસ આજુતરફ તેની ઘણી સારી લાગણી હતી; તેનાં દેલમાં જનુનતા આવેશની લાગણી ફેળાઈ જતી હતી; એક લડવૈયાનો જુસ્સો તેનામાં ઉડતો તેને જણાતો હતો; અને તેથી તે બોલી ઉઠ્યો, "ઓ ખુદા ! હું ચાહુંછું, કે આ લડાઈમાં લાગ લેવાનું મારી સરજતમાં હોતે !"

તેને તરત જણાયું, કે ટર્કિશોની છૂત થતી જતી હતી, અને રશિયનો પાછા હઠતા હતા. તોપનો આવાઝ ચાલુ આવ્યાજ કરતો હતો; લડનારાઓનાં હથિયારો આંદરણમાં ચળકચળક થતાં હતાં. પણ હવે ત્રિચોપોલ્ડ પિનાની નજરઆગળથી આ લડાઈનો દેખાવ દુર થતો જતો હતો, કારણકે રશિયનો હંથાજ જતા હતા, અને ટર્કિશો તેઓનીપુઠે દોડતા હતા. આ જોઈ ત્રિચોપોલ્ડ પિના તે ટેકરીઉપરથી ખેતરોમાં ઉતરી, પાછો પોતાને મુખ્ય રસ્તે પડ્યો. આપણે આગળ જણ્યુંછે, તેમ તેની મર્ઝી ટર્કિશ લશ્કરને જઈ મળવાની હતી; તેટલાઉપરથી તેણે તે મયેદાનને છેડે જઈ થોભવાનો વિચાર કર્યો, એવી મતલબથી કે લડાઈ પુરી કરીને ટર્કિશ લશ્કર બ્યારે પાછું ફરે, ત્યારે તેનીસાથે જોડાઈ જવું, અને પોતાની મુસાફરી કરવાની જે નેમ હતી, તેઆખે ચોકસ જુસ્તોબુ કરવી.

છૂતેલા ટર્કિશો આગળ વધતાજ ગયા; અને રશિયન ટુકડી તદ્દન વિખરાઈ જવાથી પોતાની છાવણીતરફ નાડી. ત્યાં પણ સર્વે પ્રકારની તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી; અને ત્રિચોપોલ્ડ પિના પણ તેઉપરથી તેતરફજ આગળ અને આગળ વધવા લાગ્યો. તોયેપણ ટર્કિશ લશ્કરથી થોડે છેડે રહીને, પેહેલી કપાઝપીવાળી જગ્યા તે પસાર કરી ગયો. જ્યાં આખી ઝમીન મુવેલા અને મરવા પડેલા સેપાહોથી સઘળી છવાઈ ગઈ હતી. કબ્રી થયેલાઓ, કે જેઓને લડાઈના જનુનમાં અને ગડબડમાં ત્યાંજ પડતા નાખી જવામાં આવ્યા હતા, તેઓ રમ્બેને તેના ઘોડાના પગોતજે કચડાઈ મરે, એવી દયાળુ લાગણીથી તેણે તે મયેદાનનો રસ્તો ચુકવી, ખીન્ને લાંગો રસ્તો લીધો. ખીજ એક સગવડભરેલી જગ્યા, કે જ્યાં તે પાછો થોભ્યો હતો, ત્યાંથી રશિયન છાવણીમાંની અસંખ્ય બતીઓ અને બળતાંઓ તે

નૈંઈ શકતો હતો. વળી તેનાં જોવામાં આવ્યું, કે તે રોશનીઓ તેને દેખાતી વારંવાર બંધ થઈ જતી હતી, કારણકે સંપાહોનાં ટોળેટોળાં આગળ વધ્યા આવતા ટર્કિશોનીસાંમે થવાને છાવણીમાંથી બહાર પડતાં હતાં, અને બીજા પા કસાકશી પણ ઓછા, વખતમાં પાછી એક મોટી લડાઈ ચાલી. બંધેતરકશી છોડવામાં આવતી તોપોના આવાઝોના ગગડટા ભારે અને ચાલુ હતા; ઝપાઝપ ઉપરાસાપરી બંદુકો છુટતી; ખુનરેઝીનાં આ મયેદાનમાં ધુમાડાના ગોટે-ગોટા ઉડતા; અને બંદુકો તથા તોપોનાં પુટવાનો ચળકાટ જાણે ઘેરાયકા વાદળોમાંથી વિજ-ળીના ચમકારા થતા હોય, એવો લાગતો હતો. કાંઈવાર થોડો વખત બંદુકો તથા તોપો છુટતી બંધ પડતી; ધુમાડો વિખરાઈ જતો; અને આપણા મુસકિરની નઝરે માણસ-બતનાં ટોળાં આગળ વધતાં પડતાં. તેઓનાં હથિયારો આંદરણમાં, કે રશિયન છાવણીમાંના સળગાવેલા આતશોથી ચળકતાં હતાં. લશ્કરી વાજાઓના સુંદર આવાઝો; લડનારાઓના ભારે પોકારો; ઝખ્મી થયેલાઓના અને મરતા સંપાહોની ચીચિયારીઓ, આ સર્વે સાથે ભેળાઈ જતું હતું, અને વળી સાથે પાછા બંદુકોના અને તોપોના ધડાકાઓ ઉડતા. અગ્નિત આ સર્વે ઘણુંજ ભયંકાર લાગતું હતું !

તરતજ લિયોપોલ્ટને પોતાનીપાછળ તેજ રસ્તેથી પુષ્કળ ઘોડાઓનાં પગલાંને સાદ સંભળાયો, વળી સાથે હથિયારોનો ખખડાટ પણ થાતો હતો, અને તેથી તેને સેહેલથી બાળ્યું, કે ટર્કિશ ઘોડેસવારોની એક મોટી ટુકડી તેનીતરફ દોડતી આવતી હતી. તરતજ પોતાના ઘોડાને એક મારીને તે એક બાજુએ દોડોવી ગયો, અને મુખ્ય રસ્તાની બાજુએ આવેલાં ખેતરોતરફ ગયો. ત્યાંથી તેણે તે ઘોડેસવારોને પસાર થતા જોયા; અને તે દેખાવ ખરેખર ઘણો ભયંકાર હતો. જાણે પોતાનીકેપર સવાર થયેલાઓ કશાં પણ વઝનના નહોય, એવીરીતે તેઓના ઘોડાઓ રસ્તાઉપરથી દોડ્યા જતા હતા; તેઓની યાત્રો અને ઢુમો, તેમજ ઓટોમન ઘોડેસવારોની “ફેઝ”નાં ઝંખરાં રંગનાં પુમટાંઓ, બ્યારે તેઓ પુર ઝોરથી દોડ્યા જતા હતા, ત્યારે હવામાં ઉડતાં હતાં. પિનાએ તેઓતરફ પોતાની આંખો ટોકેલી રાખી; તેઓ આસરે ૧,૦૦૦ ની સંખ્યામાં હતા. તેઓનાં ત્યાંથી પસાર થવા-પછી પિના પણ તેજ બાજુતરફ ચાલ્યો. તેણે તે સવારોને પણ રશિયન છાવણીતરફ દોડ્યા જતા જોયા; તેઓ પછી થોડે છેટે એક મયેદાનમાં જઈ ગોડવાયા, અને પછી તેઓથી થોડે દુર ઉભેલી એક મોટી પાયદલ ફ્રેન્કોપર હલ્લો કર્યો. તેઓનાં મઃથાંઉપરથી પુષ્કળ ધુમાડો પસાર થતો પિનાએ જોયો, અને તેથી થોડીક “મિનીટો”સુધી તેઓ તેની નઝરે પડ્યા નહીં, પણ પછી તરતજ તે ધુમાડામાંથી મોટાં બળતાં ઉડતાં દેખાયાં, અને એક ભયંકાર આગ તેનાં જોવામાં આવી. રશિયન છાવણીમાં આગ લાગવાથી તે સળગી ઉડી હતી !

એક તંબુઉપરથી બીજા તંબુને આ આગે પોતાના સપાટામાં લઈ લીધા, અનેજાણે આતશના સાંપો રમત કરતા હોય, એવો દેખાવ થઈ લાગ્યો. વળી તેટલાંમાં એક ઝખ્મર-હસ્ત લડાકો થયો. રશિયનોનું એક આખું દાઢખાનું સળગી ઉડ્યું હતું. આખી છાવણીમાં આગના સોળા ઉડ્યા હતા; અને રશિયનો પોતે જે કરી ન શક્યા, તે આ ખુદાઈ બનાવે કરી બતલાવ્યું, અને તે એજ, કે તેમ થવાથી રશિયનો અને ટર્કિશોવચ્ચે આતશનો એક પદો ઉભો થયો, અને તેનેલીધે ટર્કિશો તેઓઉપર વધુ હલ્લો લાવી શક્યા નહીં, અને ત્યાંજ

અટકી રહ્યા ! એકાએક પોતાનીતરફ એક ઘોડેસવારને ઝોરથી પોતાનો ઘોડો દોડાવતો આવતો લિયોપોલ્ડ પિનાએ જોયો; વળી તેનાં જોવામાં આવ્યું, કે કાણુ જાણે ઝખ્ખી થવાથી કે આગ જોઇને, ભડકવાથી તે જનવર પુર મસ્તીમાં આવેલું હતું, અને તેના સવારના કાણુમાં તે નહતું. આં સવાર કાંઈ ઉંચી પદ્ધતીના રશિયન અમલદાર હતો, એટલું હજીતો આપણા આ મુસાફર જોયછે, તેટલાંતો તે ઘોડાએ ઠોકર ખાધી, અને તેનાં માથાંઉપરથી ઉડળાઈને ઉપરનો સવાર ઝખ્ખીનઉપર ઝોરથી પડકાયો.

તરતજ પોતાના ઘોડાઉપરથી કુદી પડીને લિયોપોલ્ડ પિનાએ તે રશિયનના ઘોડાની લગામ પકડી લીધી, અને તેટલીવારમાં તે રશિયન પોતે પણ ઝડપથી ઝખ્ખીનઉપરથી ઉડી ઉત્તો થયો. પણ જોવો તેણે પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચકોફનો ચહેરો જોયો, કે તરતજ તેનાં મ્હોંમાંથી અજ્ઞયખીના સુખનો નિકળ્યા. તેજ ઘડિએ વળી એક ખીજને ઝખ્ખરો મોટો કડાકો રશિયન ળાવણીમાંથી સંભળાયો, અને તે સાંભળતાંનેવાર તે ઘોડો એટલોતો ચાંક્યો, કે પિનાના હાથમાંથી ભારે આંચકાસમેત લંગામ છટકાવીને તે એકદમ નાસી ગયો.

આ જોઈ પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચકોફ હાથ મારીને યોલી ઉઠ્યો, “ઓહ ખુદા ! હવે મારું મોત ખચિત આવી લાગ્યુંછે !” કારણકે તેણે તરતજ જોયું હતું, કે ત્રણ કે ચાર દર્કિશ ઘોડેસવારો તે જગ્યાએ મારતે ઘોડે આવતા હતા.

આ વેળાએ તરતજ લિયોપોલ્ડ પિનાને યાદ આવી ગયું, કે એજ રશિયન સેનાપતિને તે તેની ઝેંઘીનેમાંટે આભારી હતો. તેને આ વેળા એટલું પણ ભાણુ ન આવ્યું, કે ઓમર પાશાઆગળ પોતાની મતલબનેસર : પયેદામ પહોંચાડવાની આપમતલબથીજ પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચકોફે તેની ઝેંઘી બંધાવી હતી. પણ આ વખતજ એટલોતો ગભરાટનો હતો, કે શાંતપણે વિચાર કરવાનો તે વખત હતોજ નહીં; ફક્ત પોતાઉપર કરવામાં આવેલા ભારે આભારનેજ વિચાર આપણા મુસાફરનાં હૈયામાં આ વેળા હતો.

આપ્રમાણે પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચકોફ અફસોસસાથે યોલી રહ્યો નહીં; હજીતો લિયોપોલ્ડ પિના તે ધસ્યા આવતા દર્કિશ સેપાહોતરફ સ્હેજ નઝર ફેંકી રહ્યો નહીં, તેટલાંતો તેનાં મનની ભલી લાગણી ઉભરાઈ આવી; તેણે તે દર્કિશ સેપાહોને તેઓઉપર ધસી આવતા દિઠા. આ જોઈ તે યોલી ઉઠ્યો, “નહીં, નામદાર સાહેબ, તમારું મોત આવ્યું નથી ! આ મારા ઘોડાઉપર જરૂરી ચઢી જોસો, અને છાંથી નાસો !”

આ ઉદાર દેલની માગણીનો લાભ તરતજ તે રશિયન પ્રિન્સે લીધા. હજીતો તે કુદીને ઝીનઉપર ઘેઠો નહીં; હજીતો તેણે તે મુસાફરના ઘોડાની લગામ હાથમાં પકડી નહીં, તેટલાંતો દર્કિશ સેપાહો ત્યાં આવી ચડ્યા.

તેઓમાંનો એક પોકારી ઉઠ્યો, “પાક પયેદામખરનાં નામથી કહુંછું, કે એતો ગોર્ટસ્ચકોફ પોતેજછે !” એમ યોલી તે અને તેની સાથવાળા ખીજ જ ઘોડેસવારોએ પ્રિન્સનીપુડે પોતાના ઘોડા દપડાવ્યા, અને ચોથો જ ત્યાં રહ્યો હતો, તેને પોતાના ઘોડાઉપરથી નિચ્ચે કુદી પડી લિયોપોલ્ડને પકડ્યો, અને જતુનથી યોલ્યો, “તમા મારા બંદીવાનજો !”
લિયોપોલ્ડ—“અને હું કાંઈ સાંમે થતો પણ નથી.”

રશિયન વડા સેનાપતિને છટકી જવામાં મદદ કીધેલી જોઈ, તે મુસલમાન કુદર્તી-રીતે ઝેમજ સમજ્યો, કે લિયોપોલ્ડ પિના તે પ્રિન્સની નૌકરીમાં હશે, કિંવા એક વાલા-શિયન હશે, કેમકે ઘણા વાલાશિયનોને રશિયનોની તરફેણમાં થવાની ફર્જ, પાડવામાં આવી હતી, અને કેટલાકને તો પોતાના સ્વાર્થને લીધે પણ તેમ કરવું પડતું હતું.

તેણે પિનાને પુછ્યું, “અને હવે મેહરબાની કરી જણાવશો, કે પ્રિન્સ ગોર્ડસ્ચેકો-ફના હાથતળે તમે શું હોદ્દો ધરાવો છો? મને લાગે છે, કે તમે તેના ‘સેક્રેટરી’ હશો, કે કોઈ બીજા મુદ્દકી અમલદાર હશો.” ઝેમ તેને ધારવાનું કારણ એ હતું, કે લિયોપોલ્ડનાં શરીરઉપર કોઈ પણ જાતનું હથિયાર નહતું.

સાવચેતી કરતાં વધારે ભોળાપણથી લિયોપોલ્ડે જવાબ આપ્યો, “હું કોઈ પણ રીતે રશિયન પ્રિન્સની નૌકરીમાં નથી, તેમજ મને રશિયનોની તરફેણ કરવામાં કશો પણ લાભ નથી.”

ટર્કિશ સેપાહ—“ઈનશાલ્લા ! આઐબી ઘણો રમુછ એકરાર ! છતાં તમોએ અમારા દુશ્મનના વડાનેજ નસાડવામાં મદદ કરી છે !”

ઝેમ બોલી અતિ ગુસ્સાસમેન તે મુસલમાને પોતાની તલવાર મિયાનમાંથી ખેંચી કાઢાડી, અને લિયોપોલ્ડને કાપી નાખવાનો કસ્ટ કીધો, પણ હજી તો પિનાનાં મ્હોંમાંથી “સથુર” કરીને શબ્દ નિકળ્યો નહીં, તેની આગમ્ય તે ઉદાર દેલના ટર્કિશ સેપાહે પોતાનો હાથ ખાંચ્યો, અને “નહીં, નહીં, એ હથિયારવગરનો શબ્દ સંજો !” ઝેમ બોલી તેણે તરતજ પોતાની તલવાર પાછી નિચ્યે કીધી, કારણકે અંચાવગરના એક શખસને મારવો, એ એક બહાદુર ટર્કિશ લડવૈયાને નામનાસેજ હતું.

લિયોપોલ્ડ—“મેં જે કીધું છે, તે વગર વિચારે ફક્ત તકનો લાભ લેવા કીધું છે, અને મારી લાગણીને લીધે કીધું છે, કે જેમાં હું શર્માતો નથી.”

ટર્કિશ સેપાહ—“અલબત્ત, તમો મારા બંદીવાન છો, અને મને તમોને પાશાહજુર લઈ જવા જોઈશે.”

લિયોપોલ્ડ—(આતુરતાથી) “કયા પાશાપાસે ?”

ટર્કિશ સેપાહ—“વળી ઝોમર પાશાસેવાય બીજા કયા પાશાપાસે ? અમારા વડા સેનાધિપતિપાસે, કે જેને માટે અમો મોતના છેડાસુધી લડવાના ?”

લિયોપોલ્ડ—(વધારે આતુરતાથી) “અને હમણાં તેવણ પોતે જાતે સરદારીમાં છે ?”

ટર્કિશ સેપાહ—“માશાલ્લા ! ખચિત તેવણજ છે. પણ મારા દોસ્ત, ખરું કહું છું, કે હવે તમારું મોત આવી લાગ્યું છે. મને લાગે છે, કે તમોને લડાઈની રીતબાબે કશી ખબર નથી, કે જો કોઈ લડાઈમાં દુશ્મનને મદદ કરે, તો તેને મોતની સજા કર્યામાં આવે છે. તેના તરફ જરા પણ રહમ દેખાડવામાં આવતી નથી, અને તેમ દેખાડવી જોઈએ પણ નહીં, અગર જોકે મારી ભલી તલવારે તમોને જગાવ્યા છે, તોય પણ તમોને રાજતરફ ખીવફાતને માટે તો મોતની સજા થશેજ.”

લિયોપોલ્ડ—“રાજતરફ ખીવકાઈ? તમે શું કહેવા માંગોછો? પણ કંઈ ફેર નહીં! મને તમારા પાશાપાસ લઈ જાઓ.”

ટર્કિશ સેપાહ—(ચુસ્ત થઈને) “કંઈ ફેર નહીં! શું તમે કંઈ ખારપંદર ઝંઘી ધરાવોછો, કે આવું ગાંઠોછો? રાજતરફ ખીવકાઈ? ખરેખરજ, શું એક વાલાશિયન, કે જે જનમથીજ મુલતાનની રૈયન ગણાયછે, તે તે નામદારના દુરમનને મદદ કરે, તો રાજ-સામે ખીવકાઈભર્યો હતો નથી? અને વળી તેથી કેવો દુરમન! રશિયન લશ્કરનો સેનાપતિ પોતેજ! ચાલો, એકદમ મારીસાથે ચાલો.”

લિયોપોલ્ડ—(અધીરાઈથી) “અને તમે મને તમારા વડા સેનાધિપતિ ઓમર પાશાઆગળ લઈ જશોની?”

ટર્કિશ સેપાહ—“તમે તે નામદારની રૂબરૂમાં હવે જસ્ટીસ જશો.” અને પછી એક હાથે લિયોપોલ્ડને ધરી પકડ્યો, બીજે હાથે પોતાના ઘોડાની લગામ આળી, અને પછી બળતી છાવણીથી થોડક દુર જ્યાં ઑટોમન લશ્કરનાં ટોળેટોળાં ઉભાં હતાં, ત્યાં તેને લઈ ચાલ્યો.

આ મુસલમાન સેપાહ પોતાના બંદીવાનસાથે આટલીની ટપાટપી કરવાનું પોતાના દરજ્જાથી ઉતરતું ગણતે, પણ અનાવ એમ બન્યો હતો, કે આ બહાદુર સેપાહે બીજા ઘોડે-અવારોસાથે રશિયનોઉપર હલ્લો કરવામાં ભારે મહેનતનો ભાગ ઉઠાવી લીધો હતો, કે જે લિયોપોલ્ડ પિનાચે પણ જોયો હતો, અને તેથી તે તદ્દન ચાકી ગયો હતો, અને હવે જોકે ઑટોમનોની છત થઈ હતી, તેથી થોડીક “મિનીટો” દમ ખાવામાટે તે ત્યાંજ ઉભો રહી વાતો ચલાવે, તો તેમાં તે કંઈ ખેટું કરતો નહતો. જ્યારે તેઓ બન્ને જણ એકઠાં મળેલાં ટર્કિશ લશ્કરપાસે આવી લાગ્યા, ત્યારે ત્યાંથી દુરમનોની બળતી છાવણીના દેખાવ થયો ભયંકાર તોયે લપકાદાર દેખાતો હતો. જ્યાં પણ નજર દોડે, ત્યાં દુરસુધી આતશનાં ભડકાં ઉઠેલાં હતાં; અને તેથી પ્રતેહમંદ ઑટોમનોથી આતશની આ દીવારનેલીધે આગળ વધી શકાતું નહતું.

તેઓ સેપાહોનાં એક ટોળાંઆગળ આવી પહોંચ્યા, કે જ્યાં પાસેજ એક અમલદાર એક તોપને અટ્ટેળીને ઉભેલો હતો. તે મુસ્લીમ, કે જે લિયોપોલ્ડને બંદીવાન કરીને લાવ્યો હતો, તેણે જે અનાવ બન્યો હતો, તે કુંકમાં પણ સાચેસાચો કહી સંભળાવ્યો. આપણે મુસાફર ટર્કિશ ભાષા જાણતો હતો, માટે આપણે જે હકીકત જણાવીછે, તે વેળા તેણે ઉપલા સેપાહસાથે તેજ ભાષામાં વાત કરવામાં અડચણ પડી નહતી, અને વળી હમણાં તેજ સેપાહ અને તેના અમલદારવચ્ચે જે વાતો ચાલતી હતી; તે પણ તે સારીપેઠે સમજી શકતો હતો.

તેણે તે અમલદારને કહ્યું, “હું તમોને અર્જ કરું છું, કે મને તમારા પાશાનીહાજુરમાં લઈ જાઓ, કારણકે મારે તેવણને કંઈ ઘણી ખાતગી અને અગત્યની ખબર જણાવવીછે.”

આ સાંભળી તે અમલદાર શકની નજરે લિયોપોલ્ડતરફ જોઈને બોલ્યો, “હશે, તમારી ખબર ઘણી ખાતગી અને અગત્યની હશે, પણ જે રાખસે પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચેકોફને નસાડવામાં મદદ કરીધીછે, તે રશિયનોતરફ ઘણીજ સારી લાગણી ધરાવતો હોવો જોઈએ, અને

જે તેમ હોય, તો વળી તે દર્દિશોતરફ ઘણો મઝબુત ધિક્કાર અને દુસ્મનાઈ ધરાવતો પણ હોવો જોઈએ. હમણાં કાંઈ પેહેલીજ વાર નામદાર સરદારનો જન થનારા ખુનીને હાથ જોખમમાં આવી પડ્યો નથી.”

આ સાંભળી કગાર ગુસ્સા અને બુરસાથી લિયોપોલ્ડ બોલી ઉઠ્યો, “કરમ ખાનને જણાઉં છું, કે તેનો હવે જોખમમાં નાંખવા પેહેલાં હું મારો પોતાનોજ હવે —”

એકપરથી તે દર્દિશ અમલદાર કગાર તિખાસથી બોલ્યો, “અસ ! સુખ રહેવો ! મને સારીરવેસે ખબર છે, કે પાખી દેલના રખમ્મો લંબેમાં ચીડા સુખનો બોલવામાં ઘણા બહાદુર હોય છે. એક હરફ પણ હવે વધારે બોલતા ના. સાલેખ ! હું તમારે માટે શું કરવું, તેબાએ પાશાનો હુકમ લેવા જાઉં છું.”

એમ બોલી લિયોપોલ્ડ પિના જે વધુ બોલવા જતો હતો, તેને તેમ કરતો અટકાવી, તે અમલદાર ત્યાંથી તરતજ જતો રહ્યો, અને બીજા સેપારોનાં ટોળાંવચ્ચે ભેળાઈ ગયો. આ વખતે લિયોપોલ્ડ પિના, જે ઘોડેસવારે તેને પડડ્યો હતો, તેના સ્વાધિનમાં ત્યાંજ ઉભો રહ્યો. થોડીક “મિનીટો”માં જે બીજા ઘોડેસવારો પ્રિન્સ ઝોર્જસ્કોફનીપુઠે દોડ્યા હતા, તેઓ પણ તેટલાં ત્યાં આવી લાગ્યા. તેઓ પોતાની મનઝબમાં નિષ્ફળ થયેલા હતા, અને ઘણા ધીમેધીમે પાછા ફર્યા હતા. તેઓએ લિયોપોલ્ડના ચોક્કીદાર સેપાહેને જણાવ્યું, કે પ્રિન્સ નાસીને પોતાનાં હારેલાં અને પાછાં ફરતાં લશ્કરનીવચ્ચે જઈ લાગ્યો, ત્યાંસુધી તેઓ તેનીપુઠે ખુબ મંડ્યા રહ્યા. આ લશ્કર હવે ખુશારેસ્ટખાતે અનતી ઉતાવળે પાછું હંડ્યું જતું હતું. વાંચનારની ખાતેરી કરવાની ફરજ અગત્ય નથી, કે આ નાઉમેદ થયેલા દર્દિશ સેપાહો ઘણાજ ગુસ્સાથી લિયોપોલ્ડગમ ડોળા કાઢાડતા હતા, તોયે તેઓએ કાંઈ પણ રીતે તેનીઉપર અઝાબ ગુજારવાનું. કે મ્હોંથી એક કડવો સુખનવરીક નહીં કહેવાનું મોટું દેલ દેખાડ્યું.

થોડીજ વારમાં તે અમલદાર પાછો ફર્યો, અને ચોક્કીદારને હુકમ કર્યો, કે લિયોપોલ્ડને સંભાળીને એક ફેદીતરીકે રાખી ઑસ્ટેનિઝખાતે મોટલી આપવો, અને ત્યાંથી પછી નદીની સાંભી બાજુએ દુરદુકાઈભણી પહોંચાડવો, કે જ્યાં નામદાર ઓમર પાશા બીજે દિને તેની તપાસ ચલાવશે. જે ટીલ થયે, તેમટિ આપણો મુસાફર ઘણો દેલગીર થયો, કારણકે ત્યાં જવામાટે તેને ફરી ખંડીક નહીં હતી, અલકે તે પાશાની મુલાકાત જેમ અને એમ જલ્દી લેવાને ઘણોજ આતુર હતો. પણ તેનો કશો આગે રહ્યો નહીં, અને તેને તે હુકમને તાબે થવાની ફર્જ પડી.

રશિયન હાવણીમાં લાગેલી આગમાંથી દાડગોળાનો, હથિયારોનો, અને બીજાં જત-જતના લશ્કરી અસખાખનો એક ઘણો મોટો જથ્થો બચી જવા પામ્યો હતો. અને તે ફતે-હનાં એનામતરીકે ઑટોમનોના હાથમાં આવી પડ્યો.

આ આગ અને પોતાની હારપછી રશિયનો ખુશારેસ્ટખાતે નાહા, અને એમુજબે ઉંચુપ નદીતરફ પ્રિન્સ ઝોર્જસ્કોફને આગળ વધેલો પાછો મારી દહાવીને ઓમર પાશા પોતાનાં છતેલાં લશ્કરસાથે ઑસ્ટેનિઝખાતે પાછો ફર્યો. આપમાણે તા. ૧૧ મી નવે-મખરના યાદગાર દહાડાનો અંત આવ્યો.

ખીજે દિને બપોરને વખતે ઓમર પાશા પોતાનાં વડાં મથકમાં પોતાના ઓરડામાં બેઠેલા હતા, (બુઝ્યા ચિત્ર ૮ મું) તેનીહજુરમાં તેના કેટલાક એડી-કાંગો ઉભેલા હતા; તે કાંગે થોડુંક ધણું કાચું પાકું ખાઈ મ્હોં સમારતો હતો, અને સાથેસાથે પોતાની ચિબુક ચલાવતો હતો. થોડીજ “મિનીટો” અગાઉ તેણે લિયોપોલ્ડને પોતાનીહજુરમાં લાવવાનો હુકમ કરીધો હતો, જેનીરૂએ થોડાક સેપાહોના ચોટીપહરાતળે તેને પાશાનીહજુરમાં ત્યાં લાવ્યામાં આવ્યો. તેને જે સ્થિતિમાં પકડવામાં આવ્યો હતો, તેતરફ જોતાં સર્વેનાં મનમાં એવો વિચાર બેસી ગયો હતો, કે એ તો ખરેખરે એક રશિયન બસુસજ હતો, કે દ્રાઇ ખીજરીતે તેઓનો આડતિયો હતો, અથવા કદાચ તે દગાથી ખુન કરવાનો વિચાર ધરાવતો હતો. આમાંહેલા કાઠ પણ કારણનેલીધે જ્યારે તેને પાશાનીહજુરમાં લાવ્યામાં આવ્યો, ત્યારે તેના હાથો પીઠપાછળ બાંધવામાં આવ્યા હતા. તેને પકડવાપછી જ્યારે તેના કાઠ લેવામાં આવ્યા, ત્યારે તેનીપાસેથી પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચેકોફે સ્વાધિન કીધેલું કાગઝ પણ મળી આવ્યું હતું. પણ તેઉપરની વિચિત્ર મહોરનેલીધે તેનીતરફનો શક વધારે મજબૂત થયો. તેઓ એવું ધારવા લાગ્યા, કે ટર્કિશ સેનાપતિનીપાસે આવવાની મતલબથી અને તેમ કરીને પોતાનો ખુની મુરાદમાં પાર પડવાના વિચારથી તેણે પોતેજ આ કાગઝનું ઓહું, ઉભું કીધું હતું.

આ વેળા લિયોપોલ્ડની વર્તણૂક જ્યારે તે રશિયનોને હાથ પકડાયો હતો, તે વેળા જેવી શાંત અને ગંભીર હતી, તેવીહમણું નહતી; પણ આ વેળા તેનાં દેહમાં એક જાતનો બુરસો, ઉલટ, અને સાથે વળી બીક ઉમ્મન થયાં હતાં. જે ધડિએ તે પાશાનીહજુરમાં દાખેલ થયો, કે તેનાં મ્હોંડાંઉપરનો રંગ વારંવાર બદલાવા લાગ્યો; થોડીક પગસુધી તેણે તે નામચિન સરદારગમ અલાતુર અજબખીથી ટીકીને જોયા કીધું; અને પછી વધારેવાર પોતાની લાગણી થોભાવી ન શકવાથી, તેણે પોતાની છાતીઉપર માથું નાખ્યું, અને તેની આંખોમાંથી આંસુઓની ધારા વહેવા લાગી.

હવે તેના ચોટીદારોના અમલદારે, પાશાતરફ અતિ આદરમાનથી નમન કરીને કહ્યું, “નામદાર સાહેબ, અગર હુકમ પ્રમાણે, તો જણાઉં, કે આ કાગઝ જ્યારે આ શખ્સને પકડવામાં આવ્યો, ત્યારે એનાં શરીરઉપરથી મળી આવ્યોછે.”

તરતજ લિયોપોલ્ડ ધુજતા પણ ઉચ્છેશાયલા સાદે બોલી ઉઠ્યો, “આ કાગઝમાં શું લખેલુંછે, તેખાળે મને કશી ખબર નથી, પણ હું તમો નામદારને કાકુદીથી અર્ક કહું છું. કે માફ કહેવું એકાંતમાં સાંભળવું, કારણકે મને કાંઈ અગત્યનું આપ સાહેબને જણાવવુંછે.”

ઓમર પાશાએ પોતાની કાળી, તીક્ષ્ણ આંખોથી તે બંધવાગમ ટીકાટીકીને જોયું. અને તેથી જાણે તેની પુર ખાતેરી થઈ હોય, કે આમુજબે ખાનગી મુલાકાત લેવામાં આ પ્રમાણિત, ખુબસુરત, અને સાદે દેહનાં જવાનની કશી માપી ધારણા નથી, તેઉપરથી તેણે ચોટીદારોને હુકમ કર્યો, “એના હાથ છોડી નાખો, અને છાંથી બહાર જાઓ.”

જાલતાંને વાર તે હુકમ અજ લાવવામાં આવ્યો; લિયોપોલ્ડના હાથઉપરથી દોરડું છોડી નાખવામાં આવ્યું; અને ટર્કિશ સેપાહો ત્યાંથી બહાર ગયા; પણ પાશાના એડી-કાંગો તો સાંજ ઉભા રહ્યા.

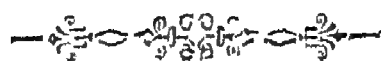
ઓમર પાશા—“મારા અમલદારોનીઅંતમાં તમારે જે કહેવું હોય, તે કહે. ખુશી ના, પણ ઉતાવળ કરો.”

આઉપરથી હેમત પકડીને લિયોપૉલ્ડ તે વડા સેનાધિપતિના પગોઆગળ ઘુંટણિયે પડ્યો, અને કાંઈ નહાની વસ્તુ પોતાનીપાસેથી કાઢાડીને લાગણીવાળે સાદે કહ્યું, (જુઓ ચિત્ર ૯ મું) “મોટા સરદાર, આપ નામવર આ પિછાણી શકોછો ?”

ઓમરે તે વસ્તુ ભોંયઉપર ઘુંટણ મરડિયે પડેલા લિયોપૉલ્ડના હાથમાંથી પોતાના હાથમાં લીધી; તે એક સેક્રો હતો: જરાસરખી નઝર તેઉપર ફેંકતાંજ તરત તેણે તે ઓળખ્યો, અને પછી ઘણા મનોનિકારથી તે જવાનગમ જોઈને અધીરાઈથી પુછ્યું, “પણ તમે પોતે કોણછો ?”

લિયોપૉલ્ડ—“મારું નામ લિયોપૉલ્ડ પિના નહીં, પણ ઠીયોડોર લાગ્રાસ છે !”

“મારો ભત્રીજો—મારો વાહાલો ભત્રીજો !” એમ બોલી તે તરત પોતાની જગ્યા-એથી ઉઠી તેનીપાસે દોડી આવ્યો, અને પોતાના ભત્રીજાને પોતાની બધલમાં આંપી, કોટી કીધી !

પ્રકરણ ૧૯ સુ.

કાફિઃ ચત્તે ભત્રીજો.

આ ગણાં પ્રકરણમાં વર્ણવેલો દેખાવ ઘણોજ અસરકારક હતો. તેત્રીસ વર્ષની લાંબી મુદતસુધી આ વાર્તાના નાયકને ખીલકુલ ખખર ન પડી હતી, કે ક્રોશિયાના ગ્રાહ્ય ખાને તેઓનાં સુખી ધરમાંથી હાંકી કાઢાડેલાં તેના વાહાલાં ખેતીઓ ક્યાં હતાં, અને તેઓનું શું થયું હતું; અને હવે એક ઘડીનીવચમાં, જ્યારે તેને જરા પણ આશા નહતી, તેજ વખતે આ વડા સેનાધિપતિને લાંબી મુદતનાં શુભાયલાંઓમાનો એક જડી આવ્યો હતો. તે મોટો લડવૈયો, કે જે લડાઈનાં મયેદાનમાં હુમતથી અને બહાદુરીથી લડેલો, તેજ આ વખતે પોતાના ભત્રીજાને ભેટતાં આંખોમાંથી આંસુઓ ખેરવવા લાગ્યો; અને તે દેખાવ જોઈ તેના રેસાલાના અમલદારોને પણ ઘણું લાગી આવ્યું. જોકે તેઓને ત્યાંથી જતા રહેવાને કેહેવામાં ન આવ્યું હતું, છતાં વિવેક અને શાણપણથી તેઓ તે ચારડો છોડી ગયા; અને હવે તે ભત્રીજા પોતાના નામચિન કાકાસાથે એકઠો રહી ગયો.

ઐમર પાશાએ તેને ઉતાવળે કેટલાક સવાલો પુછ્યા, અને તેમાં તેને ખુશહાલીભરી ખબર મળી, કે તેનો ભાઈ અને ભોંઝાઈ હજી જીવતાં હતાં, અને તેઓ હાલમાં મુશારેસ્ત-ખાતે વસ્તાં હતાં, કે બ્યાંથી ઠીયોડોર મુસાફરી કરતો આવ્યો હતો. ફરીયાનેફરીથી તે સરદારે પોતાના ભત્રીજાને બધલગીરી કીધી, કે જેને તેત્રીસ વર્ષોઅગાઉ ક્રોશિયાના પ્લા-સિકનાં ગામડાના વજીરમાં પાળણામાં પોટેલું એક બળકે જોયો હતો. તેત્રીસ વર્ષો ! તે વહી ગયેલા વખતનો પાછો વિચાર કરતાં જણાવ્યું, કે કેટલો બધો વખત વિતી ગયો હતો ! અને તે વખતનાઅરસામાં ઐમર પાશાઉપર શું શું વિત્યું હતું ! આપ્રમાણે બ્યારે વિચાર કરતો હતો, ત્યારે તેજ ધડકાએ ઠીયોડોર લાટોસનાં મનમાંથી પણ તેવાજ વિચારો પસાર થતા હતા. તે પોતાના કાકાબાએ માન અને અચરતીથી વિચાર કરતો હતો, કે જે કાકાએ આખી દુનિયાને પોતાની કીર્તિથી છક કરી નાખી હતી. તે જવાન શખ્સને આ સઘળો ખરો બનાવ એક સ્વપ્નનાજેવો લાગતો હતો—એક નહીં બનવાજોગ ખીના તે જોતો હતો, અને તે એજ કે તે પોતે ગરીબ અને નહીં જણાયલોછતાં ૧,૦૦,૦૦૦ થી વધુ સેપાહોઉપર સરદારી ભોગવતા આવા એક નામિયા વડા સેનાધિપતિનો ભત્રીજો થતો હતો ! શાહઝાદાજેવો ઉંચો ખેતાબ ધરાવતો ઐમર પાશા—તેણે બજાવેલાં મહા પરાક્રમો—રશિયાના જંગલી લશ્કર-સામે પોતે પોતાનાતરીકે કરી લીધેલાં દેશનો બંચાવ કરવામાં તેને સોંપવામાં આવેલું અતિ જોખમનું કામ—અને તમામ દુનિયાની તેનીતરફ ખેંચાઈ રહેલી આંખો અને ધ્યાન—આ સર્વેનો બ્યારે તે વિચાર કરતો, ત્યારે ઠીયોડોર લાટોસને વમાસણ થતી, કે તે ત્યાં ખરેખર ઐમર પાશાના ભત્રીજાતરીકે જોડેલો હતો, કે તેમાં કંઈ ભુલ હતી !

સરદારે પોતાના ખેરીસાથે ઘણી માયાથી વાતો ચલાવી; તે પોતાના ભાઈ તથા ભોંબલધિનેની ખબરો જાણવાને ઘણો આર્જુન'દ હતો. આ વાત ટુંકમાંજ કેહેવામાં આવી. વાંચનાર જાણેછે, તે પ્રમાણે જોસેફ સાયોસને, તેના કાકા ગ્રીક પાદરીને, તેની ભોંબલને

ગથી પણ પોતાની જાતી પ્રમાણિક મેહેનતથી પેટ પુરતું કમાવા લાગ્યું. આખરે ટર્કી અને રશિયાવચ્ચે લડાઈ જાગી, અને જોકે ઓમર પાશા, તેઆગમચ જાણીતો તો થયેલોજ હતો, છતાં આ વખતે ઉંચુળ નદીતરફ રશિયનોનીસાંમે ખંચાવ કરવાનાં અતિ અગત્યનાં કામમાંટે જ્યારે તેની નેમણુક ઝાહેર થઈ, ત્યારે તેનું નામ એટલુતો જગઆસ્કાર થઈ ગયું, કે દરેકને મ્હોંડે તે ચઢી ગયું. યુરોપનાં તમામ વર્તમાનપત્રોમાં તેનાં નામની ઝાહેરાતી થઈ; અને તે કારણનેમાંટે સુલતાનનાં લશ્કરના આ વડા સેનાધિપતિની અસલ તવારીખ જેમ બને તેમ ખોળી કાઢાડીને પોતાનાં વાંચનારાંઓસાંમે ધરવાને ઘણી ઉલટ ફેળાઈ. આઉપરથી ઓમર પાશાવિષે જોઈતી ખબરો મેળવવામાંટે દરેક પ્રજાના આગેવાન પત્રવાળાઓએ પોતાના પ્રતિનિધિઓને રવાના કર્યાં. તે સર્વેમાં એક ફ્રેંચ પત્રવાળો વધારે નસીબવંત નિવડ્યો, અને તેણે પોતાનાં પત્રમાં સર્વેથી પેહેલાં ઝાહેર કર્યું, કે આ જાણીતો સરદાર જન્મે એક ક્રોટ હતો, અને તેનું અસલ કુટુંબી નામ “લાટાસ” અથવા “લાર્ટાસ” હતું.

પોતાનો અહવાલ પોતાના કાકાઆગળ જણાવતાં ટીયોડોર વધુ બોલ્યો, કે “ગઈ પરમ દિનની સાંજે દરેકજનું કામ ખલાસ કરીને મારા બાવા એક કાફીખાનાંમાં ગયા, કે ત્યાં જઈને પરદેશનાં વર્તમાનપત્રો તેવણુ વાંચે. ફ્રેંચ આગેવાન પત્ર ‘જુરના ડે ડેખા’ લખતે વાંચવા જતાં, મારા વાહાલા કાકાજી, તેવણુ ‘ઓમર પાશા,’ એવું મથાળું વાંચ્યું, અને તેનેલગતી બાબત વાંચવાની શરૂ કરી. તે વાંચતાંજ તેવણુની અબ-યખી, યા ખુદા, તેવણુની ખુશહાલીના પાર રહ્યો નહીં; અને જ્યારે તેવણુ ‘લાટાસ’ અથવા ‘લાર્ટાસ’ નામ, અને ઓમર પાશા જન્મે એક ક્રોટ હતો, એમ વાંચ્યું, ત્યારેતો તેવણુને નવી ઉમેદો પેદા થઈ! જાણે દારૂની નેશામાં હોય, તેવા ખુશીને મારે લેલાગાંડાજેવા તેવણુ ઘરે આવ્યા, અને પોતે વાંચેલી અતિ ખુશ ખબર મને તથા મારાં માતાજીને જણાવી. તોયે અમારી આ ઉમેદ પાર પડશે, એવી અમોને ખાતેરી નહતી, અને જાણે એક ન બનેએવા બનાવતો ખાબ જોતાં હોઈએ, એમ અમોને લાગ્યું. તોયે આ ટર્કીશ સેનાપતિને શોધી કાઢાડવામાંટે મારે જવું એવો નક્કી એરાદો અમો લોકોએ કર્યો, અને જ્યારે હું બાળક હતો, તે વખતે જે સેક્રો આપવામાં આવ્યો હતો, અને જે ઘણી માયા અને માવજતથી સાચવી રાખવામાં આવ્યો હતો, તે તેવણુ પારખે, કે નહીં તે તપાસી જોવું, એવું નક્કી કર્યામાં આવ્યું. આ સેક્રાઉપર પ્લાસિડખાતેનાં મારા બાવાજીનાં ઘરમાં તમે પોતે હાથે એધાણી કીધી હતી. મેં એક લોકો મેળવ્યો, અને ગઈ કાલે સવારના સકારેથી ખુશારેરટથી નિકળ્યો.”

ત્યારપછી આગળી રાત્રે જે બનાવો તેનીઉપર બન્યા હતા, તે સર્વે ટીયોડોર લાર્ટાસે પોતાના કાકાને અવલથી આખેરસુધી કહી સંલળાવ્યા; અને તેમ કરતાં પ્રિન્સ ગાર્ટર્યે-કોફે જે કાગઝ તેને આપ્યું હતું, અને જે ખોલવાવગર હજી “ટેબલ”ઉપર પડેલું હતું, તે તેઓને પાછું યાદ આવ્યું.

ઓમર પાશા—(હસીને) “અને, મારા વાહાલા ટીયોડોર, તમોને પોતાની ધાવણી-માંથી જોળનેજોળ, લાંથી-યાં, ફરીફરીથી લઈ જવામાં તે રશિયન સેનાપતિ એમ સમજ્યો, કે જ્યારે તમો હાં આવશે, ત્યારે મને તેનાં ખોટાં ગંબવર લશ્કરબામે ખબર કરશે,

એમજ કેની ? તેની નીચ ઠગાર્થ ! કદાચ પ્રિન્સ ગોર્ટસ્વેકોફે ધાર્યું હશે, કે તમે કાંઈ ઘણા દાનાવ નહીં હશો, ને તે જે કંગાળ યુક્તિ તમારીસાથે કરતો હતો, તે તમે પારખી શકશો નહીં ! પણ જોકે આ રશિયનો જેવા જોધવ્યે તેવા બહાદુર છે, એમાં તો હશે શક નથી, છતાં ગરજની વેળા હવકામાંહવકા દાવપેચ રમવાને તે લોકો કદી સમર્થતા નથી. પ્રિન્સ ગોર્ટસ્વેકોફે એમ વિચાર્યું, કે તમે જ્યારે આવીને તેણે ઠગાર્થી દેખાડેલાં વરકરખામે અમારીઆગળ વાત કરશે, ત્યારે તે સાંભળીને અમારાં લશ્કરનાં પોતાનાં લેવારો ! પણ નહીં, ડીયોડોર, તેમ કદા બનવાનું નથી. ઓસ્તેનિત્કાખાતે અમારાં કરતાં ઘણી મોટી સંખ્યાનાં લશ્કરને અમારા મૂડીભર પણ બહાદુર ઓર્ટોમને કેવા મારી હરાવ્યા, તે તો તમે સાંભળ્યું હશે; અને વળી ગઇ રાત્રે મારા ફક્ત ૧૨,૦૦૦ સેપાહોએ તેથી ઘણાં વધારે ગોર્ટસ્વેકોફનાં લશ્કરને ફેવુ નસાડ્યું, તે તો તમે પોતેજ જોયું હતું.”

ડીયોડોર—“અને મારા વાહાલા કાકાજી, અને તેજ વખતે મેં ફેવું આણું, કે તમારા વાવટાતજે મને પણ એક હોદ્દા મળે, તો ફેવું સાફ. અમારી લાગણી અવલયીજ દર્શિયાતરફ છે, અને હવે અમે જાણ્યું છે, કે ઓર્ટોમન સેનાધિપતિ તો ખુદ અમારા પોતાના નજદીકના ખેંશી છે, તેથી જોકે અમે ઘણાં ખુશી અને મગરૂર છીએ, છતાં અમારી લાગણીમાં તેથીજ કાંઈ વધારો થતો નથી.”

આ સાંભળી ઓમર ઘણો ખુશી થયો, અને પોતાના ભત્રીજાને પુછ્યું, “અને ત્યારે તમે સુલતાનની નોકરીમાં જોડાવાને ખુશીછોની, ડીયોડોર ?”

ડીયોડોર—(ઘણી ઉત્તરથી) “હા, અત્યંત ! જ્યારે તેમ થશે, ત્યારે તે દહાડા મારી ક્રેંદગીના સર્વેથી સુખી—નહીં, સર્વેથી સુખી નહીં. સર્વેથી સુખી દહાડો, તો આજનો ગણાશે, પણ તેનેથી ખીજન સુખી દહાડો હું તે ધારીશ, કે જે દહાડે મને તમેજેવા નામ-વરના દ્વાયતજે નોકરી કરવાની પવાનગી મળશે !”

ઓમર પાશા—“તેમજ થશે, ડીયોડોર, ખચિત તેમજ થશે.”

ડીયોડોર—“અને ગઇ રાત્રે પ્રિન્સ ગોર્ટસ્વેકોફને નાસી જવામાં મેં મદદ કીધી, તેમણે તમે મારીઉપર ગુસ્સે તો નથી થયા ?”

ઓમર પાશા—“ભણી અને નમકહલાલ નિષ્ઠાથી જે કામ કરવામાં આવે, તેને માટે હું કદીપણ ગુસ્સે થાઉં નહીં, તે મારા ભત્રીજા, તમારે વાદ રાખવું. વળી જે સારી ઘડિએ મને મારા એક વાહાલો ખેંશી આવી મળ્યો છે, અને વળી જે સારી ઘડિએ મેં મારાં ખીજાં ખેંશીઆના સારા સમાચાર સાંભળ્યા છે, તેજ ઘડિએ હું ગુસ્સે થાઉં નહીં. પણ આપણે પ્રતીધી પ્રિન્સ ગોર્ટસ્વેકોફનો આ પયેધામ તો લુલીજ ગયા.”

એમ બોલી તે દર્શક સરદારે “ટેબલ”ઉપરથી તે રશિયને મોકલેલો પયેધામ લીધો, કે જે હાં જે ચોક્કિયાન ડીયોડોર લાઉસને હાં લાગ્યો હતો, તેણે મુક્યો હતો, તેણે તે ઉપરની મહોર તપાસી, અને રશિયન જનરલની પોતાની ખાનગી મહોરનેબદલે ફક્ત એક ચેક્રાથી તે કીધેલી જોઈ અજાણ્ય થયો.

પછી ધિક્કારથી પાશા બોલ્યો, “કંગાળ ઠગારો ! આ મહોરજ અંદરની ખીનાની સામેતી પુરે છે, કીક, આપણે તે શું બાબત છે તે જોઈશું.”

ઓમ બાલી ઓમરે તે કાગઝ ઉખેડ્યું, અને તેઉપર પોતાની ચંચળ આંખો ફેરવી ગયો, કે જેમાં નિચ્ચમુજબ લખેલું હતું:—

“શામદે ઓમરજેવો એક બહાદુર અને મોટો આદમી એક હવે-
પછી પાચમાલ થઈ જનારાં નળખાં દેશની સેવા બનવેછે? તમામ
રેશિયાઆના શાહનશાહ, જે આજના જમાનાના દરેક હયાત બાદશા-
હોમાં જેમ સર્વેથી વધારે બળવાનછે, તેવોજ ઉદાર પણ છે, તેની બે
ઓમર પાશા સેવા બનવે, તો તે નામદાર શાહનશાહ તેના બદલો
કેવીરીતે વાળવો, તે સારીરવેસે જાણેછે. આ કાગઝ લખનાર આસામી-
તરફથી બહાદુર ઓમર પાશા વાકેફગાર થાશે, કે આ કાગઝનો
લખનાર કોણછે, અને તેટલામાંટે જેને કબુલ્લોતો અને આપવામાં
આવેછે, તે પુરેપુરી પાર પાડવામાં આવશે, તેમાંટેની તેની પુર ખાતેર-
જમા થશે. તે કબુલ્લોતો એછે, કે તેને રેશિયાના સર્વેથી ઉચે વાંધનાં
મંડળોમાં પ્રિન્સની પદવી આપવામાં આવશે; સોનાની એક મોટી
ઢોલતથી તેને નવાજવામાં આવશે; શહેરો અને ગામડાંઆવાળી એક
મોટી જગીર, કે જેમાં ખેતીમાંટે હજારો ગુલામો હશે, તે તેને
ખખશવામાં આવશે. આ સઘળું, જે બહાદુર ઓમર મુલતાનની
વગર ઉમેદની સેવા છોડી ઈઈ રેશિયાના નામદાર શાહનશાહનીતર-
ફેણમાં આવશે, તો તેના બદલાતરીકે આપવામાં આવશે. અગરજે આ
બાબતનિષે આ કાગઝના લખનારસાથે વધારે પત્રવ્યવહાર ચલાવવાનો
વિચાર ઓમર પાશાને હોય, તો તે આ કાગઝ લખનાર શખ્સનીજ.
મારફતે ચલાવી શકશે. સેવાયકે ઓમર પાશાપાસે તેમ કરવામાંટે
તેનો કોઈ વધારે વિશ્વાસુ આદમી હોય.”

આ વાંચતીવેળા ઓટોમન સરદારનાં મહેડાંઉપર ગુસ્સાની, ધિક્કારની, અને નાખુ-
શીની જે નેશાનીઆ જણાતી હતી, તેનું વર્ણન ન કરી શકાયએવું હતું.

આખરસુધી તે કાગઝ વાંચવાજેટલી ધીરજ તે જેમતેમ રાખી શક્યો, અને તે પુર-
થતાંજ તે બાલી ઉઠ્યો, “એક ધુતારાકરતાં પણ નપેતર—એક હડહડતો બુચ્છો ! તે જેવો
પોતેછે, તેવાજ ખીજને પણ સમજેછે ! અગરજે મુલતાન દોલત અને પદવીથી તેને એક-
હાથ કરવાને આહ્વા, તો તે ખાસીરીતે ઝર પોતાના ધણીને દગો કરવાને ચુકે નહીં. અને
આ લાયકીવાળા રશિયન સરદારની બુચ્છાઈ તો બુચ્છો ! દેખાઈતીરીતે તેણે આ કાગઝ
એવા દસ્તખતે લખ્યુંછે, કે તે તેનુંજ લખેલુંછે, એમ કદી પણ જણાય નહીં—તેનીઉપર
પોતાનાં નામની ખરી સહી કરતો નથી—તે પોતાની મહોરવટીક આ કાગઝઉપર કરતો
નથી: તેમાં તેની દેખાઈતી મતલબછે, કે જે હું તેનું આ નીચ કાગઝ દુનિયામાં ઝાહેર
કરું, તો તેવિષે પોતે ખાસીરીતે નામુકેર જાય.”

ઓમરે પછી તે કાગઝ ઠીયોડોર લાટોસને વાંચવામાંટે આપ્યો, જે તેણે ઝડપથી અને
ધિક્કારથી વાંચીને પુછ્યું, “અને મારા વાહાલા કાકા, તમે આ કાગઝ દુનિયામાં
આરકારા કરશો ?”

ઓમર પાશા—“નહીં, કેટલીક ચોક્કસ ખરબચડીઆ એવી હોયછે, કે તેઓને
જુપી રાખવામાં ડાહ્યાપણછે. આ પયેદામની બાબતમાં ચુપ રહેવાથીજ ગોટરચંકોફને કૌથી

સરસ સજા થશે. તે બાણશે, કે મેં તેનાં આ લખાણતરફ ધિક્કાર બતાવ્યોછે, અને તેના લખનારતરફ તિરસ્કાર દેખાડ્યોછે. વળી દુનિયાનાં લલાંમાંટે આવાં લખાણો દાખી દેવામાંજ લાગુ છે, કેમકે નહીંતો ધણુઓને પોતાના શેઠાતરફ નમસ્કહરામ થવાની આંખો ઉઁધડેછે. અગરજો હું આ કાગઝ આશ્કારા કરું, તો લોકો એમ સમજે, કે મારી પોતાની આખર અને ભલી ચાલ દેખાડવાની મતલબથી હું તે ઝાહરે કરું છું, માટે આ નીચ પચેધામનો ફેઝ આમુજબે થવો જોઈએ !”

આપ્રમાણે બોલી, પાશાએ ગાર્ટરચેકોફનો પત્ર પોતાના લગ્નીજના હાથમાંથી લઈ, પાસે સળગાવેલી એક સગડીમાં બાળી નાખ્યો.

ઓમર પાશા—“તે મને ‘મિન્સ’ની પદવી આપવાની માગણી કરેછે, પણ તે પદવી તો હાલમાંજ હું ધરાઉં છું; તે મને એક જગીર આપવા જણાવેછે, પણ હમણાંથી હું એક બહોળા વિસ્તારના મુલ્કનો માલિક છું; ખેતીને માટે તે જગીરઉપર હજારો કંઠાળ હાલતના યુવામોનેબદલે, જ્યારે હું મારા મુલ્કની મુલાકાતે જઈ છું, ત્યારે ત્યાંના છુટાપણ ભોગવતા ખેડુતોના સુખી ચેહેરા જોઈને મને વધારે ખુશહાલી ઉપજેછે, પણ જો એક ગરીબમાંગરીબ, અને કમીનામાંકમીનો પણ આસામી હું હોતે, તોયે પણ જે બાણુતરફ હું હાલ છું, તેનીજતરફ વળગી રહેવામાં, અને આદશાહી ખેતાઓ અને આખી દુનિયાના ખજાનાને ધિક્કારતી નજરથી જોવામાં હું વધારે ખુશી થતે !”

આવા ઉમદા વિચારો સાંભળીને ઠીયોડોર લાટૉસ પોતાના કાકાતરફ વધારે માન અને મમતાથી જોવા લાગ્યો. તે આવા એક ખેશી, અને શખ્સના હાથતળે નોકરી બળવવાને હવે વધારે ઇચ્છવા લાગ્યો !

ઓમર પાશા—“અને હવે મારા વાહાલા ઠીયોડોર, આપણને હાલમાં જેઓ વધારે કાગતાંવળગતાં, અને વધારે વાહાલાંછે, તેઓબાપે પાછો વિચાર કર્યો. કાલે તમો પાછા ખુશારેસ્ટખાતે રવાના થાજો, અને તમારા બાવા અને માતાને જલદી દુરદુકાર્થ આવવાને કહેજો, કે જેઓને ભેટવાને અને માયાળુ આવકાર દેવાને તેઓનો ભાધ થણો એન્તેઝાર-છે, અને આહો ! જો કદી મારી ગંબવર દૌલત, અને ઉંચા મર્તબાથી હું મારાં વાહાલાં ખેશાઓને તેઓની ગરીબાઈમાંથી કાહાડી તેઓની બાકીની તમામ ઝેંદગીસુધી આબાદ હાલતમાં મુકવાને ફતેહ પામું, તો પછી મારી ખુશહાલીનો શો પાર !”

ઠીયોડોર લાટૉસે ઓમરનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડીને તેઉપર ખુસો લીધો. ત્યાર-પછી પાશા, જે કામ તેને સોંપવા માંગતો હતો, તેબાપે શું વાજબી પગલાં લેવાં, તેબાપે તેઓએ મસ્લહત ચલાવી.

ઠીયોડોર—“ખુશારેસ્ટમાં અમો આપણું કુટુંબી ‘લાટૉસ’ નામજ ધરાવતાં હતાં, પણ ગઈ રાત્રે જ્યારે હું રશિયનોને હાથ પકડાયો, ત્યારે મારાં ધ્યાનમાં જે પેહેલું નામ આવી ગયું, તે મેં ઠોકી દીધું, અને તે ‘લિયોપોલ્ડ પિના’ હતું, કારણકે મને દહશત લાગી, કે જો હું લાટૉસ નામ જણાવીશ, તો તેઓ સમજી જશે, કે જે ખેશીને હું ટર્કિશ લશ્કરમાં મળવા માંગતો હતો, તે તમોજ હતા. વળી તે નામ જો તેઓ જાણે, તો હું એક જસુસ છું, એમ માનીને તેઓ મને તરત મારી નાખે. આ કારણોનેલીધે મેં

લિયોપોલ્ડ પિના નામ ધારણ કર્યું. હવે ખુશારેસ્ટ પાછાં ફરતાં મને મારાં નામખાણે ઘણી ચોકસાઈ રાખવી પડશે, કારણકે વાળાશિયાનાં આ રાજવાની શહેરમાં રશિયન જનસંખ્યા ઘણા ઉભારી જાય છે, અને જે કદાચિત ગોર્ટસ્ચેકોફની જાણમાં આવે, કે મેં તેને ઠગ્યો છે, તો પછી જેને મેં તેનો ગદ્દ રાત્રે જન જાંચ્યો છે, તેણે મને સખ્ત સજા કરવાને તે ચુકે એમ નથી, સખ્તએ રશિયનોનાં દેલમાં ઉપકારજેવી તો કાંઈ લાગણીજ નથી. વળી ખીજ પીડા એ છે, કે હમણાં એવો મનાઈ-હુકમ કાઢાડવામાં આવ્યો છે, કે એક કુટુંબના એકથી વધારે આસાનીઓ સાથે ખુશારેસ્ટ છોડી જવું નહીં. રશિયન સત્તાવાળાઓ ડરે છે, કે જે તેમ કરવા દેવામાં આવે, તો થોડાજ વખતમાં આ શહેર ખાલી થઈ જશે, અને તેમ થયાથી આખી દુનિયામાં આશંકા થાય, કે રશિયન અમલ ન ખમાય એવો ઝુલ્મ માતભર્યો છે. તેટલામાં, મારા અઝીઝ કાકાજી, તમો જોશો, કે મારા બાવા અને માને મારી સાથે ખુશારેસ્ટ શહેરમાંથી કાઢાડી લાવવાનું કામ ઘણું દિકટ છે.”

ઓમર પાશા—“તોયે, ડીયોડોર, કોઈખી રીતે તેમ થવું, તો જોઈએ. કારણકે જેવી તમો જણાવો છો, તેવી હાલત વાલાશિયાનાં રાજવાની શહેરની જે થઈ હોય, ત્યારે તો મારાં વાહાલાઓને જેમ અને તેમ જલદી ત્યાંથી દુર કરવામાં આવે, તેમ બેહતર.”

કાકા ભત્રીજાએ ત્યારપછી આ બાબત ઉપર થોડીવાર વધારે મસ્લહત ચલાવી, અને પછી ઓમરે કહ્યું, “ચાલો, હવે હું તમોને મારા એક ઘણાજ અઝીઝ અને લાયકીવાળા દોસ્ત સાથે ઓળખાણ કરાઉં છું.”

સરદારે પછી જેમ અને એમ ટુંકમાં જનરલ ક્રીઝકિયાણે જે લાગતું વળગતું હતું, તે તમામ પોતાના ભત્રીજાને કહી સંભળાવ્યું, અને વળી વધાર્યું, કે “આ બહાદુર કસાયલો લડવૈયો પણ હાલમાં સુલતાનની નોકરીમાં છે. તેનું નામ હાલમાં સાદિક છે: આલ્તેનિત્ઝાખાતે પેહેલેજ દિને આંટામન લશ્કરે જે ફતેહ મેળવી, તે તેનીજ સરદારી હેઠલ હતી—અને તે ફતેહને લીધેજ તા. ૪ થીએ માનભરેલી ખીજ મોટી ફતેહ મળવા પામી હતી. મને જે પુર સત્તા આપવામાં આવી છે, તેનીએ મેં તેને બેનો ખેતાબ બખ્શ્યો છે. એજ ખેતાબ મારા પ્યારા ભત્રીજા, હું તમોને પણ હવે થોડા વખતમાં આપવાને શક્તિવાન થઈશ.”

ક્રીઝકિને, યાને સાદિક બેને મકાને તરતજ પછી એક પંચેધામચીને મોકલવામાં આવ્યો; અને તે ઉપરથી આ યુદ્ધ લડવૈયો તે હુકમને તાબે થઈ, તરતજ આવી પુગ્યો. પોતાનાં લાંબા વખતનાં ગુમાઈ ગયેલાં ખેશીઓનો ઓમરને આખરે પત્તો મળ્યો છે, એ બખ્શ જાણતાંજ તેનું ઉદાર દેલ અતિયંત ખુશી થયું, અને ખરાં દેલની માયાથી તેણે ડીયોડોરને પોતાની છાતી સાથે આંધ્યો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

પુશારેસ્ટ.

આ પછે આગળાં પ્રકરણમાં જણાવેલી બાબતપછી બીજે દિવસે સાંજે જ્યારે અઝકળું થવા માડ્યું હતું, ત્યારે ઠીથોડાર લાટાસ એક સરસ થોડો, કે જે તેને તેના કાકા એમરે બખ્શેશ આપ્યો હતો, તેઉપર સવાર થયેલો, પુશારેસ્ટ શહેરમાં દાખેલ થયો. આખું શહેર રોશનીથી ઝળઝળી રહ્યું હતું; કારણકે ટર્કીમાં રશિયનાએ કેહેવાતી પ્રતેહ મેળવવામાં શહેરમાં રોશની કરી ખુશહાલી ઝાહેર કરવાનો પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચેકોફ હુકમ કર્યો હતો. ફતેહ ! ફતેહનેબદલે તેઓ તો સખ્ત માર ખાઈ નાસી આવ્યા હતા ! નાક હતું, કે ખુપરે ? પણ આ ગોર્ટસ્ચેકોફ રશિયન હગાઇઓ, અને કાવાદાવામાં પૂરો હતો. તેમ કરવામાં તેની મતલબ હતી. વળી તેણે તમામ તવાંગર શહેરીઓમાં હુકમ ફેળાવ્યો હતો, કે તેઓએ તેઓની ગુંબશમુજબે પ્રતેહની ખુશહાલીમાં ખાણુઓ આપવાં, નાચોની મજલેસો કરવી, ગાણુતાણુની અને બીજી ખુશીની મજલેસો મેળવવી ! વળી તેણે શહેરની તમામ નાટકશાળાઓ વચલે વાંધેની અને ગરીબ વર્ગની રૈયતનેમાંટે મુફત ખુશી મુકાવી હતી ! અને તેઓમાંના જેઓ માંગે, તેઓને ગમેએટલો દારૂ મફત પાવાને પીડાવાળાઓ, અને ધર્મશાળાવાળાઓને હુકમ કર્યો હતો. રશિયાના શાહનશાહની સલામતી જાઘપી રીતે તે રાત્રે જેમ બનેએમ ઘણી લેવાય, એવો પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચેકોફ એરાદો રાખ્યો હતો.

ઠીથોડાર લાટાસ આ રોશનીથી લલુક મારતાં શહેરમાં દાખેલ થયો. એનો સખબ શો હશે, તેબાએ તે અબજબ થવા લાગ્યો, પણ આખરે તે એક દીવારઆગળ આવી પહોંચ્યો, કે જેઉપર એક ઝખરદસ્ત મોટું ઝાહેરનામું મારેલું હતું; તે વાંચવાને ઠીથોડાર ત્યાં થોભ્યો; રશિયન લશ્કરે મેળવેલી “મહાન કીર્તિ” અને ઑટોમનોની થયેલી હાર તેમાં દરસાવેલી હતી; તેમાં પોતાનું હંમેશનું લખાડીપણું ઝાહેર કર્યામાં આવેલું હતું. આઉપરથી બેહદ ધિક્કારસાથે ઠીથોડારે ત્યાંથી આગળ ચાલવા માંડ્યું; હજીતો તે થોડાં કદમ આગળ વધ્યો નહીં, તેટલાં તેણે રશિયન સેપાહોની ચોકાસીમાંટે ફરવા નિકળેલી એક ટુકડીને પોતાનીતરફ આવતી દિડી. તે ગળી સાંકડી હતી, અને ત્યાંથી બીજે કેથે નિકળી જવાનો બીજને માર્ગ પણ નહતો, અને તેટલામાંટે તે ટુકડીને ઉડાવવામાંટે તેને પાછા ફરવાસેવાય બીજને કાંઈ છુટક નહતો; પણ તેમ થઈ શકેએમ પણ નહતું. કારણકે તે બે તેમ કરે, તો સેપાહોના મનમાં તેનેવિષે કાંઈ શક ઉભો થાય. તેમ વળી કાંઈ તેને ઝાળખે નહીં, એવી પણ તેની મર્ઝી હતી, માંટે જે બને તે ખરૂં, એમ ધારી આગળજ વધ્યા કરવાનો તેણે મનસુઓ કર્યો. પણ પૂર રોશનીનેલીધે તે ટુકડીના અમલદારની નજર તેનીઉપર પડી, અને તેથી તે પોકારી ઉઠ્યો, “મારા સમ, એતો લીયોપોલ્ડ ધિનાજી !”

આ અમલદાર કાંઈજ નહીં, પણ તેજ એડી-કાંગ હતો, કે જેણે ઠીથોડારનેમસે પોતે હુમ “વાઇન” ટીંચ્યો હતો; જે તેનું બીચું ખાલી કરવાની મતલબથી, તેને પાનાં ખેળવાને લલામણુ કરતો હતો; અને તેને રશિયન ધાવણીમાંથી ફેરવીફેરવીને લઈ ગયો હતો. એમર

પાશાના ભત્રીજાને પણ તેને જોઈને પોતાનો વોડો થોળાવવાની હવે ફર્ક પડી. પછી તે એડી-કાંગ બોલ્યો, “મારા દોસ્ત, ફરી એક વાર ભલે બુશારેસ્ટ પધાર્યા. તમોને જે ચોક્કસ કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું, તે તમોએ કેવીરીતે બજાવ્યું છે, તે જાણવામાટે તમોને જોઈને નામદાર પ્રિન્સ ખચિત ઘણું ખુશી થશે.”

“આવતી કાલે તે નામદારનીહજુરમાં આવવાનું માન હું લઉંશ,” હીયોડોરે કહ્યું, તો જોકે તેમ કરવાખાતે તેનાં મનમાં શક હતો.

એડી-કાંગ—“મને માફ કરો, પણ હમણાંનાફરતાં સારી તક તમોને કાલે મળશે નહીં. કામનેમાટે ગમે તે વખતે પણ નામદાર પ્રિન્સ ગાર્ટસ્વેડકોફની મુલાકાત હંમેશાં સહેલાઈથી લેવાઈ શકાય છે, અને વળી એક ખાસ હુકમ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે, કે એક ચોક્કસ લિયોપોલ્ડ પિના નામનો શખ્સ, જે બુશારેસ્ટમાં દેખાય, તો તેને અમારા આ નામચિત સરદારની મુલાકાતે તરત આવવાને અર્ક કરવી.”

જાણે પોતાનાં મનમાં કાંઈ દગો હોય નહીં, એવો ભોજો દેખાવ ધારણ કરીને હીયોડોરે જવાબ દીધો, “હા, જે એમજ છે, ત્યારેતો હું હૅસ્ટોપોલરના મહેલમાં વગરદીલે તમારીસાથે આઉં છું.”

અમારાં વાંચનારાંઓને જાણાવવાની અગત્ય છે, કે મૅડોન્કોવિચા અને વાલાશિયાનાં મુખ્ય મથકો મૅડોન્કોવની હકુમતના આખા ભાગો છે, કે જે દરેક ભાગો પ્રિસ્ટી ખંડના રાજાઓના અમલતજો છે. આ રાજાઓ અથવા પ્રિન્સોને “હૅસ્ટોપોલર”નાં ખેતાયથી ઓળખવામાં આવે છે, અને તેઓની નેમજુદ મુલતાનતરફથી કર્યામાં આવે છે. રશિયનોની ચલાઈ વખતે, મૅડોન્કોવિચાનો પ્રિન્સ ધિકા, અને વાલાશિયાનો પ્રિન્સ સ્તિસ્લે પોતાની હકુમત છોડીને મૅસ્કિયાની રાજધાની વિયેનાખાતે જઈ રહ્યા હતા. આ કારણનેલીધે પ્રિન્સ ગાર્ટસ્વેડકોફે પોતાનું વડું મથક બુશારેસ્ટના હૅસ્ટોપોલરના મહેલમાં ક્યું હતું. તેટલામાટે આ મહેલમાં તે ટુકડી અને એડી-કાંગ હીયોડોર લાટોસને લઈ ગયાં, કે જેઓ શહેરમાં ટર્કોઉપર રશિયન લશ્કરે મેળવેલી મહાન ફતેહનેમાટે વડા સેનાધિપતિના હકુમને માન આપી બરાબર રોશની કર્યામાં આવી હતી કે નહી, રૈયતને દારૂ છુટ્ટી આપવામાં આવતો હતો કે નહીં, અને બીજી બધી રીતે ખુશીખુશહાલી લોકો કરતાં હતાં કે નહીં, તેની તપાસ રાખવાને મહલ્કાઓમાં ચોકાસીમાટે ફરવા નિકળ્યા હતા.

પણ હીયોડોર લાટોસને તરતજ પ્રિન્સ ગાર્ટસ્વેડકોફનીહજુરમાં લઈ જવામાં આવ્યો નહીં; તેને એક ન્હાનાં દીવાનખાનાંમાં થોડીક વાર થોળાવ્યામાં આવ્યો, અને તે શામાટે તેનો ખોલાસો આપણે કરીશું. *સેન્ટ પીટર્સબર્ગખાતે પ્રિન્સ ગાર્ટસ્વેડકોફના અગત્યના પણ ખોટા મતલબી ઉભા કીધેલા પયેધામો અને દસ્તાવેજો લઈને તરત ઉપડી જવામાટે આ મહેલના દરવાઝાઆગળ પયેધામચીઓ હાજર રાખ્યામાં આવ્યા હતા; અને પ્રિન્સ પોતે આ પયેધામો ખોટા ઉભા કરવામાટે ઘણાં કામમાં રોકાયેલો હતો.

તે નામદાર એક અતિ ઘણાં સરસરીતે સણગારેલાં દીવાનખાનાંમાં પોતાની ખીડ સગડીતરફ કરીને ઉભેલો હતો. જ્યારે એક “સેક્રેટરી” એક “ટેબલ”આગળ બેસીને તે નામ-

દાર જે લખાવતો હતો, તે લખી કાઢાડતો હતો. સરદાર અને તેના આ લેખકવચ્ચે શું શું ગોષ્ઠતેજુ ચાલી હતી, તેનો થોડોક બાગ અમારાં વાંચનારાંઓને જણાવેલો વ્યર્થ જશે નહીં. તેઉપરથીજ જણાશે, કે રશિયનો કેવા જુઠા, કાવાદાવાવાળા, હલકા, અને અપ્રમાણિક છે.

ગૉર્ટસ્વૈકૉફ—“શરૂઆતમાં વાંચતાં કેમ લાગે છે?”

“આ રીતે, મારા લૉર્ડ,” ‘સેક્રેટરી’એ જવાબ આપ્યો, અને પછી તે સરકારી ખતમાંથી તેણે નિચ્ચેમુજબ વાંચવા માંડ્યું:—

“એડીન્ઝાંગ જનરલ પ્રિન્સ માઇકલ ગૉર્ટસ્વૈકૉફ ઘણી તાણેદારીથી તમામ રશિયાના નામદાર શાહનશાહને નમન કરે છે, અને તે નામદારનાં શાહનશાહો લશ્કરે ઑટો-મનોઉપર જે ફેટલીક ઉમદા ફતેહો મેળવી છે, તેઓએ પોતાની ખુશહાલી જણાવવાનું માન લે છે. પ્રથમમાં તા. ૩ જુન ઑલ્ટેનિઝાખાતે એક અપાઝપી થઈ હતી, કે જે ડેન્યુબ નદીઉપરનું એક ગામકું છે. આ ઠેકાણે ટર્કો ઘણી મોટી સંખ્યામાં ઘસી આવ્યા. ઓછામાં ઓછી ગણતરીપ્રમાણે દુશ્મનોની સંખ્યા—”

અને “સેક્રેટરી” ચુપ રહ્યો, અને ઘણાં માનસાથે પ્રિન્સનાં ચેહેરાગમ જોયું, એવી મતલબથી કે તેનાં મ્હોંમાંથી જે શબ્દો નિકળે તે લખી લેવા.

ગૉર્ટસ્વૈકૉફ—“તે લડાઇની યાદી તમારીઆગળ છે, તેમાં ફેટલી સંખ્યા જણાવી છે? મારી મતલબ, કે ખરી યાદી, કે જે મને ખાનગી મોકલી આપવામાં આવી છે!” અને પછી તેણે પોતાના ચક્ષુમાંથી તે “સેક્રેટરી” તરફ ભરમભરેલી નજરે જોયું.

પોતાની બાજુમાં મુંઝલી કાગઝની એક કાપલીમાં જોઇને તે લેખક બોલ્યો, “મારા લૉર્ડ, તે યાદીમાં જણાવ્યામાં આવ્યું છે, કે તા. ૩ જુને દિને ઑલ્ટેનિઝાખાતે ખરેખર આસરે ૫,૦૦૦ ટર્કોનું લશ્કર હતું, જ્યારે આપણા જનરલ પૉલોક્સની સરદારી હેઠલ ૯,૦૦૦ સેપાહો હતા.”

ગૉર્ટસ્વૈકૉફ—“ડીક, ત્યારે લખો, કે ટર્કો ૨૭,૦૦૦, અને આપણું શાહનશાહી લશ્કર ૬,૦૦૦.”

એકાદ બે “મિનીટ” લખ્યાપછી તે લેખક બોલ્યો, “મારા લૉર્ડ, તેમ લખ્યું છે.”

ગૉર્ટસ્વૈકૉફ—“અને માર્યાં ગયેલા અને ઝખ્મી થયેલાઓનું કેમ કરીશું?”

ફરીથી તે ખાનગી યાદીમાં જોઇને “સેક્રેટરી”એ કહ્યું, “મારા લૉર્ડ, મને ફેલેવાને દેલગીરી ઉપજે છે, કે તે તા. ૩ જુને દિનની લડાઇમાં આપણા ૮૦૦ સેપાહો માર્યાં ગયા છે, અને ૧,૫૦૦ ઝખ્મી થયા છે, કે બંદીવાનતરીકે પકડાયા છે.”

ગૉર્ટસ્વૈકૉફ—“ઘણું સારું, ત્યારે લખો, કે આપણો એક સેપાહ માર્યો ગયો છે, અને ૧૩ ઝખ્મી થયા છે.”

સેક્રેટરી—“મારા લૉર્ડ, મેં તેમજબે લખ્યું છે, અને વળી મેં એમ પણ વધારે લખવાની હેમત કીધી છે, કે લડાઇનાં મયેદાનમાં ટર્કો એક લયંકાર સંખ્યા માર્યાં ગયેલા-ઓની નાખીને નાઠા હતા.”

ગૉર્ટસ્વૈકૉફ—“ઘણું જ બેહતર! અને હવે તા. ૪ થીના દિવસે ઑલ્ટેનિઝાખાતે જે મોટી લડાઇ થઈ હતી, તેઓએ યાદીમાં શું કહે છે?”

સેક્રેટરી—“૧૦,૦૦૦ ટર્કીનું, અને ૧૬,૦૦૦ આપણા શાહનશાહનું લશ્કર.”

ગોર્ટસ્વેકોફ—“ત્યારે લખો, કે તે દિને ટર્કીશ લશ્કર ૪૩,૦૦૦ સેપાહોનું, અને આપણું, હું ધારૂં છું, કે આવા વખતનેમાટે ૧૨,૦૦૦થી ઓછું નહીં લખવું જોઈએ.”

સેક્રેટરી—“લખ્યું, મારા લૉર્ડ. અને આ ખરી યાદીઉપરથી હું જોઈ છું, કે તે દિને આપણા ૩,૦૦૦ સેપાહો માર્યા ગયા હતા, ત્યારે ટર્કોના આસરે ૫૦૦ જણા.”

ગોર્ટસ્વેકોફ—“લખો, કે તે દિને ટર્કોના ૯,૦૦૦ માણસો માર્યા ગયા હતાં; આપણી સંપૂર્ણ પ્રતેહ થઈ હતી, અને જો રાત પડી ગઈ નહોતે, તો—નહીં, તેમ નહીં!” પોતેજ બોલતો અટકીને, “લખો, કે ઘણા ભારે ધ્રુમસ પડવાનેલીધે—એક સરકારી ખતમાં ધ્રુમસ ઘણો કામ લાગેછે!—”

તે ખુશામદિયો “સેક્રેટરી” બોલ્યો, “હા, મારા લૉર્ડ, ખચિત ઘણો કામ લાગેછે.”

ગોર્ટસ્વેકોફ—“હીક, ત્યારે લખો, કે જો ધ્રુમસ ઘણો પડ્યો નહોતે, તો ટર્કોને આપણું લશ્કર ડેન્યુઅ નદીમાંજ હાંકી કાઢાડતે. હા, એમ લખો.”

સેક્રેટરી—“મારા લૉર્ડ, તેમ લખ્યું. પણ તે લડાઈમાં આપણને કેટલી નુકશાની થઈ, તે તમો નામદારે જણાવ્યું નથી.”

ગોર્ટસ્વેકોફ—“આહો! એક માણસ માર્યો ગયો, અને ૧૯ ઝખ્મી થયા.”

સેક્રેટરી—“લખ્યું, મારા લૉર્ડ.”

ગોર્ટસ્વેકોફ—“હવે આપણે ૧૧ મી તારીખના યનાવખાએ જણાવવું જોઈએ. લખો, કે આસરે ૧૦,૦૦૦ સેપાહોને સાથે લઈને હું પોતે જતો ખુશારેસ્ટથી ઓલ્દેનિ-ત્રાતરફ આગળ વધ્યો. સાંમેથી હુલિલ પાશા ૨૧,૦૦૦ સેપાહોસાથે આવતો મળ્યો, જેને મેં સખ્ત મારમારીને નસાડ્યો. વળી વધુ લખો, કે રાત્રે ઓમર પાશા ખુદ પોતે પોતાનાં તમામ લશ્કરસાથે આવી પહોંચ્યો, અને છાવણી કીધી. સાથે ઉમેરો, કે અમેએ તેઓઉપર હુલો કીધો, તેઓનાં લશ્કરને વિખેરીને નસાડ્યું, અને તેઓની છાવણી સળગાવી મુકી.”

તેનાં લખાવવામુજબે તે લખનારે લખીને પુરૂં કીધાપછી તે બોલ્યો, “સર્વે લખ્યુંછે, મારા લૉર્ડ.”

ગોર્ટસ્વેકોફ—“લખો, કે સરદાર ઓમર પાશા ઉભી પૂછડીએ નાસ્તાં આપણા હાથમાં પકડાતો સ્ટેજમાં છટકી ગયો, તેનીપુઠે આપણા ત્રણ કોર્સેકા લાગ્યા, અને તે એક ચમત્કારભરેલીરીતેજ બચી જવા પામ્યોછે.”

સેક્રેટરી—“લખ્યું, મારા લૉર્ડ. અને હવે બધે બાબુએ કેટલાં માર્યાં ગયાં લખું?”

ગોર્ટસ્વેકોફ—“૫,૦૦૦ ટર્કો માર્યાં ગયા, અને ૧૩,૦૦૦ જણા ઉભી પૂછડીએ નાઠા.”

સેક્રેટરી—“અને આપણને કેટલી નુકશાની થઈ લખું, મારા લૉર્ડ?”

ગોર્ટસ્વેકોફ—“લખો, કે આપણો એક સેપાહ માર્યો ગયો, અને ૬ ઝખ્મી થયા.”

આ સાંભળી “સેક્રેટરી” લખતોલખતો અચકી ગયો, જે જોઈ પ્રિન્સ તપી જઈને બોલ્યો, “કાંય, એમ કેમ? તમો શામાટે ખોટી થાઓછો?”

ગભરાયલા અને ખીકામ થયલા “સેક્રેટરી”એ કહ્યું, “તમે નામદારની હું નમન-તાર્કસાથે મારી માંગું છું, પણ તમે સાહેબને પુરતાં માનસાથે જણાવવાની ખીચદખી કરું છું, અને ફરીથી તમે નામવરની દરચકર આહીને જણાવવાની હેમત કરું છું, કે, બધીજ જગ્યાએ ફક્ત એક માણસ માર્યા ગયેલો તમે લખાવો છો.”

આ સાંભળી ગાર્ટ્સવૈકાફ ગુસ્સાથી લાલપીલો થઈ જઈને ઘાંટો પાડીને બોલ્યો, “ખુદા કરમ ! સાહેબ ! શું તમે મારીજપાસે વધારે માણસો માર્યા ગયેલાં લખાવા માંગો છો ? તમે ધારો છો, કે હું બે માણસો લખાવવાની પણ હેમત કરી શકું ? સાહેબ, શું તમે એમ ધારો છો, કે મારી આ વયે “માઈખીરિયાનાં લયંદાર અને કંગાળ વયેરાનમાં મારે દેશનિકાળ થવું ? ચાલો, જલદી કરો, અને હું જે લખાઉં છું, તે લખી કાઢાડો.”

સેક્રેટરી—“તેમ મેં લખ્યું, મારા લૉર્ડ.”

ગાર્ટ્સવૈકાફ—“હીક, હવે એ બધું લખેલું કેમ લાગે છે ? ખરું જ બોલજો. જે તમોને વાજેખી લાગે, તેજ બોલજો, કાઢરીતે ખીશો મા.”

સેક્રેટરી—“મારા લૉર્ડ, હું તેમજ કરીશ. તમે સાહેબતરફ પુરતાં માનસાથે તમારું ધ્યાન ખેંચવાની રજા માંગું છું, કે તા. ૪ થીએ ડેન્યુબ નદીમાં મારી હઠાવ્યામાં આવેલું જણાવ્યું છે, છતાં તા. ૧૧ મીએ વાલાશિયાસુધી આટલા બધા “માઈલો” ટર્કો આગળ ધસી આવે, એ જરા અન્યબજેવું નથી લાગતું ?”

ગાર્ટ્સવૈકાફ—“પણ તા. ૧૧ મી સુધી ધુમસ ચાલુ રહ્યો હતો, તેથી તેઓ વધી આવ્યા હતા. તેઓને માટે આપણે ખીછગમ તપાસ રાખતા હતા, તેટલાં ધુમસને લીધે તેઓ ન દેખાવાથી વધી આવ્યા હતા. લખો, એમ બોલાસો કરીને લખો.”

ખુશામદિયા “સેક્રેટરી”એ કહ્યું, “ધણું સાઈ, મારા લૉર્ડ !” અને પછી સુછમાં જરા હુસ્વાની હેમત કરીને, ધીમે સાદે તે ફરીથી બોલ્યો, “ધણું હીક, ખચિત ધણુંજ બેહતર !”

ત્રિન્સ એટલા વખતમાં તો પાછો નર્મ પડી ગયો હતો, અને પોતાનો દેખાવ અને રીતભાત પાછી સભ્યતાભરેલી કરીને પુછ્યું, “અને હવે તમોને ખીછ ટીકા કરવી છે ?”

સેક્રેટરી—“મને માફ કરજો, મારા લૉર્ડ, આપણી છાવણીમાં લાગેલી આગની પેલી નહાની બાખત રહી ગઈ છે, તેવું કેમ ? મને સમજ નહીં પડતી, કે આવી કંડડતી ઠંડી હવામાં આપણા સેપાહો પોતાના તંબુઓવગર કેમ કરશે ? વળી માથે ચોમાસું પણ આવ્યું છે ?”

ગાર્ટ્સવૈકાફ—“તેઓને તે વગર લઈ ચલાવવું પડશે. લે ચાલો, હવે પચેધામ પુરે કરી નાખો. શેહેરમાં થયેલી ખુશહાલીબાબે અંદર જણાવવાને ભુલશે ના. નામદાર શાહન-શાહને એવું બતલાવજો, કે રૈયતે પોતાની રાઝીખુશીથી ખુશહાલી કીધી હતી, અને વાલા-શિયાનાં લોકોએ આપણીતરફમાં ઘણી લલી લાગણી દેખાડી છે. લુચ્છાઓ !” એક બાબુ-તરફ ફરીને “જો એ નાપાકના જણાઓ તું ચાલતું હોય, તો આપણાં ગળાં રેહેંસવાને પણ ચુકે નહીં !”

સેક્રેટરી—“ખરીતો પુરો થયોછે, મારા લૉર્ડ.”

ગૉર્ડસ્ચેફૉફ—“બહુ સારું, હવે તમે આ મેહેલનાં મોટાં દીવાનખાનાંમાં જાઓ, કે જ્યાં હોસ્ટૉડાર પોતાની દરબાર ભરતો હતો, અને ત્યાં જેટલાખી દર્દિશ વાવટા ટાંગેલા હોય, તે ઉતારવાને ખેદમતગારોને હુકમ કરો.”

સેક્રેટરી—(ધણી અજ્ઞયખીથી) “ફક્ત દર્દિશ વાવટાઓજ ઉતારાવવા, મારા લૉર્ડ ?”

ધણીજ સમ્મતાથી, જાણે “સેક્રેટરી” તેનો જની દોસ્ત હોય, તેવી માયાભરેલી હપે પ્રિન્સે જવાબ આપ્યો, “હા, ફક્ત દર્દિશ વાવટાઓજ. આ વાવટાઓ કાસેદોને સ્વાધિન કરજો; તેઓ તે સેન્ટ પીટર્સબર્ગ ખાતે લઈ જઈ આપણી મહાભારત ફેલોની નેશાનીતરીકે નામદાર શાહનશાહના પગઆગળ મુકશે. અને જો સાંભળો, મારા દોસ્ત, આ વખતે તે ખેદમતગારોને ખુબ ‘છાંટો પાણી’ આપવાને ભુલતા ના, કે જેમ કરવાથી તેઓ આ વાવટા ખરેખરા ક્યાંથી આવ્યાછે, તેનો એક હરફ પણ કાસેદોને કહેવા પામશે નહીં, નહીંતો તે નાપાકો સેન્ટ પીટર્સબર્ગ જઈને ગામમાં આ નાપસંદ ખરી હકીકત બતાવે કહી દેશે.”

“સેક્રેટરી”એ નમન કીધું, અને તે ચારડો છોડી ગયો. જેવો તે ત્યાંથી ગયો, કે પ્રિન્સ ગૉર્ડસ્ચેફૉફે રશિયન હારો અને દર્દિશ છતોને લગતી ખરી યાદી લઈ સગડીમાં ફેંકી દીધી. પછી તે “સેક્રેટરી”ની “ટેબલ” આગળ બેઠો; તે સરકારી ખરીતાઉપર પોતાની સહી કીધી, અને કાગળના એક તાવઉપર થોડીક સત્રો જલ્દીથી લખી કાઢાડી. આપ્રમાણે કીધાપછી, તેણે એક ઘંટ વગાડ્યો, જે સાંભળીને તેના એડી-કાંગોમાહેલો એક આવી ત્યાં હાજર થયો.

ગૉર્ડસ્ચેફૉફ—“જનરલ પૉલૉફે હાં હાજરછે ?”

એડી-કાંગ—“તમો નામદારના હુકમને તાબે થઈ જનરલ આવીને ખોટી થાયછે.”

ગૉર્ડસ્ચેફૉફ—“તેવણને હાં આવવાને કહો.” અને જ્યારે તે એડી-કાંગ જનરલ પૉલૉફને બોલાવવા ગયો, કે પ્રિન્સે પોતાનો કરડો દેખાવ પાછો ધારણ કર્યો.

એક “મિનીટ”થી પણ ઓછા વખતમાં જનરલ પૉલૉફે દેખાવ દીધો. તે એક લશ્કરી દેખાવનો; અઘોડ વયનો; અને ભોળા પ્રમાણિક ચહેરાવાળો હતો; તે ભલી નિષ્ઠાવાળા એક શુદ્ધ અમલદારતરીકે સર્વેમાં જાણીતો હતો; તે એન્સાશી અને ખુલાં દેલનો હતો, અને આ સર્વે ગુણોનેલીધે રશિયન અમલદારોમાં તે એક અપવાદજેવો હતો. તેણે પ્રિન્સને નમન કર્યું, અને તેનો શો હુકમ હતો, તે જાણવાને ઉભો રહ્યો.

ગૉર્ડસ્ચેફૉફ—“બેસો, અને આ ખરીતો વાંચો.”

હુકમમુજબે જનરલ પૉલૉફે કર્યું. જ્યારે તે આ લખાડ, મીઠું પિરસેલો દસ્તાવેજ વાંચતો હતો. ત્યારે વડો સેનાપતિ આતુરતાથી તેનો ચેહેરો તપાસતો હતો. તોયે જનરલે આ તદ્દન જીદી બનાવતનો ખરીતો વાંચતાં પોતાનાં દેલમાં શું થતું હતું, તે સાંતી રાખવાની પુર સાવચેતી રાખી હતી,

તે વાંચી રહેવાપછી આખરે તે લગાર દુકમાં અને તોછડાઈથી બોલ્યો, “મં વાંચ્યોછે, મારા લૉર્ડ.”

ગૌર્ડસ્વૈકૌન્ડ—“તમોને ખબર છે, કે ઝારનો હુકમ છે, કે જ્યારે પણ એક લગાઈ થઈ હોય, અને તેનો અહવાલ તે નામદારને મોકલવામાં આવે, ત્યારે મારેથી જે બીજા સર્વેથી મોટો અમલદાર હોય, તેણે તેની સાચાઈબાબે પોતાની સાખ એવા દસ્તાવેજ ઉપર કરવી. માટે તમો તમારી સહી હવે એ ઉપર મુદ્રા.”

પૌલૌન્ડ—(મક્કમપણે અને લગાર અસમ્મતાથી) “હું તેમ કરી શકતો નથી, મારા લૌડ, તેમ કરવાને મારું દેલ ના પાડે છે.” એટલું બોલી તે “ટેન્ક” આગળથી ઉઠી ઉભો થયો.

ગૌર્ડસ્વૈકૌન્ડ—(હંડાં દેલથી) “નામદાર શાહનશાહની રૈયતમાં દેલજેવી કાંઈ ચીઝ જ નથી.”

પૌલૌન્ડ—“પણ હું એક સેપાહી, મારા લૌડ, અને મને આખર શું ચીઝ છે, તે ખરાબર ખબર છે. હું કબુલ કરું છું, કે ટર્કોને હાથે મેં હાર ખમી છે. તમો નામદારને જે ગમે તે મને કરો—પણ જે કીર્તિ મેં મેળવી નથી, તેનું માન લેવાને હું કદી કબુલ કરનાર નથી. તેમજ એક બહાદુર દુશ્મન ઉપર બુદ્ધો આરોપ પણ મુકનાર નથી.”

હજી પણ વધારે હંડાં દેલથી અને રીતભાતથી ગૌર્ડસ્વૈકૌન્ડ બોલ્યો, “જનરલ પૌલૌન્ડ, તમોને આ દસ્તાવેજ ઉપર સાખ મુકવીજ પડશે.”

પૌલૌન્ડ—(વધારે મક્કમપણાથી) “મારા લૌડ, હું તેમ કરી શકતો નથી!”

ગૌર્ડસ્વૈકૌન્ડ—“જનરલ, હું ધારું છું કે જે વર્ષોની વાત ઉપર તમે બીજાવાર એક જવાબ બાનુસાથે પરણ્યા હતા ની?”

પૌલૌન્ડ—“હું તેણીને મારાં જેગરસમાન આહું છું! અને હું તેણીનો આગળ પાછો નામોસીભરી હાલતમાં જઈશ નહીં.”

ગૌર્ડસ્વૈકૌન્ડ—“જનરલ, હું ધારું છું, કે તમોને આ શાદીથી એક ફર્જ થયું છે ની? અને તમારી બાપડીએ એક બીજાં ફર્જને જન્મ આપવાની વકી છે ની?”

પૌલૌન્ડ—“મારા લૌડ, હા, તેમ છે ખરું, અને તે મારાં બાળકોને માટેજ મારે આખરેલી આલ ચલાવવી લેખ્યે છે.”

ગૌર્ડસ્વૈકૌન્ડ—“જનરલ, આ કાગઝતરફ બુઝો.” એમ કહી થોડાજ વખત ઉપર જે થોડીક સત્રો તેણે લખી હતી, તે ઉચકીને દેખાડ્યું. “આ કાગઝ તમોને તમારી પદવી છિનવી લેવાનું, અને તમારાં સંત્રળાં માનો ખુચી લેવાનું, અને ઑલ્ટેનેન્ટિઝાખાતે જંગલી ટર્કોનાં એક ટોળાંને હાથે તમે શર્મભરેલો માર બાપો, એટલામાટે તમોને જનરલના માનવંત હોદ્દા ઉપરથી પાછા એક સાધારણ સેપાહી હલકી પદવીએ ઉતારી પાડવાનું એક ‘વારંટ’ છે. નામદાર શાહનશાહને મોકલવાના ખરીતા ઉપર ફરીથી એક વાર તમારી નઝર ફેંકવાની મેહરબાની કરો, અને વિચાર કરો, કે હજી પણ તે ઉપર તમારી સાખ કરવાને તમે ચાહો છો, કે નહીં.”

આ સાંભળી જનરલ પૌલૌન્ડ સુંદર પુણીજેવો થઈ ગયો, અને ભયંકાર “વારંટ” જેતાંજ જાણે કાઈએ તેને મારી નાખવામાટે એક સખ્ત ફટકો લગાવ્યો હોય, એમ લથડિયાં ખાવા લાગ્યો. તેને પોતાની ખુશસુરત અને લાયકીવાળી જવાબ બાપડી યાદ આવી, કે જેણી હાલમાં તેનેથી દુર મૉસ્કો શહેરમાં હતી; તેને પોતાનાં ન્હાનાં બાળકોને, જે

હજી જન્મવાનું હતું, તેનો અંદીશો કીધો; એક સદી હાથ મારી; તે પાછો “ટેન્ક” આગળ બેઠો; હાથમાં કલમ પકડી; જરા પાછો અચકચો; ફરીથી ગોર્ટસ્વૈકૃતરણ બેથું; ફરી એકવાર તે લયકાર “વારંટ” ગમ નહર ફેંકી; અને પછી આથા છોડીને જીવીરીતે એક માણસ પોતાનો આત્મા શયેતાનને વેચેછે, તેમ તેણે પોતાની સહી તે દસ્તાવેજઉપર કીધી.

“મેં સહી કીધીછે, મારા લૉર્ડ,” એમ બોલી, તે “ટેન્ક” આગળથી ઉડી ઉભો થયા. આ વેળા તેનું મ્હોંડું એક મુદ્દાંજેપું ફિક્કું મારી ગયું હતું; તેણે પોતાના હાથમાંની કલમ નિચ્યે ફેંકી દીધી, અને બોલ્યો, “પણ માફ અંતઃકરણ કહેછે, કે હું એક પાપી ચંડાળ બન્યોછું.”

જાણે સંગેમરમરના પુતળાંનાં હોઠોમાંથી આવાજ આવતો હોય, તેવા ઠંડાં દેસે ગોર્ટસ્વૈકૃત બોલ્યો, “તમે શું બન્યાછો, તેની કાંઈ ફેકર નહીં, જનરલ, પણ આખરે આ ખરીતાઉપર સાબ તો થયેછે.”

એમ બોલી, તેણે પેલું ધમકીભરેલું “વારંટ” સગડીમાં ફેંકી દીધું; પાંચાંજે નમન કીધું, અને જલ્દીથી તે ઓરડામાંથી ચાલી ગયો.

તેનાં જવાપછી તરત “સેક્રેટરી” પાછો ઓરડામાં દાખલ થયો, અને પ્રિન્સને જણાવ્યું, કે વાવટાવિષે તેણે જે હુકમો આપ્યા હતા, તે બરાબર અમલવામાં આવ્યાછે. ત્યારપછી તે ખરીતાઉપર રીતસરની મહોર કરવામાં, અને સરનામું લખવામાં આવ્યું; અને જેવો તે લખને કાસેદોને પહોંચાડવા તે “સેક્રેટરી” મહેલના દરવાઝાભણી બોલ્યો, કે એક એડી-કાંગે આવી ખબર કીધી, કે લિયોપૉલ્ડ પિનાને ચોકીદારોને હસ્તકે ત્યાં લાવ્યામાં આવ્યોછે.

ગોર્ટસ્વૈકૃત—“આહ ! કીક થયું. તેને અંદર લાવવાનો હુકમ કરો.”

તરતજ તેનો આ હુકમ અમલ લાવ્યામાં આવ્યો, અને ફરી એકવાર ઠીયોડોર લાટાસે પોતાને રશિયન વડા સેનાધિપતિની હાજરીમાં ઉભેલો બેઠો.

(ક્રિષ્ ૮ મું) “બીજે દીને બપોરને વખતે મેં પાશા પોતાનાં ત્રણ મથકમાં પોતાના ક્ષાપકમાં બેઠો. હા, તેની હાથમાં તેના કાલકાં મેં કાંઈક કાલકાં હતા.” (પાનું ૧૪૪ મું)

પ્રકરણ ૨૧ શુ.

પ્રિન્સ અને છુપો ખુની.

પોતાનીમારફને ઓમર પાશાને, જે કાગઝ મોકલવાનું કામ તેને સોંપવામાં આવ્યું હતું, તે કામ તેણે હુકમમુજબે યરાબર અબ્બયુછે, એવો જવાબ પ્રિન્સ ગોર્ટ-સ્વૈકૃદને ફેરીરીતે આપ્યો, તેવિધેનો વિચાર હીયોડોર લાટોસે પોતાનાં મનમાં આગમયથી સારીપેઢે ગોખી રાખ્યો હતો. પોતે શાહનશાહને ફેરીરીતે કાગઝ મોકલીને લખ્યો હતો, તેઓ પ્રિન્સ પોતાનાં મનમાં મગન થતો હતો, કે જે કાગઝઉપર તેણે ઝોરઝુઝમથી આપકા જનરલ પોન્નોફની સાબ મુકાવી હતી. આ કારણનેલીધે તેનો સ્વભાવ હાલ ઠંડો અને ખુશહાલ હતો, તેટલામાટે જ્યારે હીયોડોર લાટોસને તેનીહજુરમાં લાવ્યામાં આવ્યો, ત્યારે તેની આલચલણ ઘણી લલમણસાધભરેલી હતી. જે બે ચોટીદારો અને એડી-કાંગને સ્વાધિન હીયોડોર હતો, તેઓને પ્રિન્સે ઓરકામાંથી બહાર જવાનો હુકમ કર્યો, અને પછી તે રશિયન સેનાપતિ અને ઓમર પાશાનો લગ્નિન્ને ફક્ત બેજ જણા ત્યાં એકલા રહ્યા.

ઠંડી પડતી હોવાથી સગડીઆગળ ઉભા રહીને ગોર્ટસ્વૈકૃદ ગર્ભી લેતો હતો, તેણે હીયોડોરને પુછ્યું, “ખુશારેસ્તમાં આટલા જલ્દી પાછા ફર્યા ? તેઉપરથી મને લાગેછે, કે ટર્કિશ લશ્કરમાંના તમારા ખેશીને શોધી કાઢાડવામાં તમે ફતેહ પામ્યા નહીં હશે ?”

“નહીં, મારા લૉર્ડ, તેથીઉલટુંજ તે મને જડ્યોછે,” હીયોડોર લાટોસે જવાબ આપ્યો, અને પછી રખેને તે ખેશી શું હોદ્દાઉપરછે, તેનું નામ શુંછે, વગેરે કાંઈ વધુ સવાલો પુછે, એવી ધાસ્તીથી તેજ પોતે બોલી ઉઠ્યો, “અને તમે નામદારે જે કાગઝ મને ઑટોમન લશ્કરના વડાને આપવા સોંપ્યો હતો, તે મેં તેવણને પહોંચાડ્યોછે.”

ગોર્ટસ્વૈકૃદ—“ઘણું નેક કીધું ! પણ તમોને તેનો કાંઈ જવાબ આપવામાં આવ્યોછે ?”

હીયોડોર—“નહીં, મારા લૉર્ડ.”

આ જવાબથી પ્રિન્સને લગાર ખીજવાટ અને નાસેપાસી ઉપછ, અને તેણે ફરીથી પુછ્યું, “તમોએ ખુદ પાશાને જોયો હતો ?”

હીયોડોર—“મેં ખુદ વડા સેનાધિપતિને તે કાગઝ હથોહાથ આપ્યો હતો. ખરેખર જોતાં, મારા લૉર્ડ, તમે નામદારને છટકી જવામાં મદદ કરવાનું માન ભોગવ્યાપછી હું પોતે ટકોના હાથમાં એક કેદી થઈ પડ્યો, અને તેપછી મને ખીજે દિને ઓમર પાશાની-સામે ઉમેા કર્યામાં આવ્યો. ઑટોમન લશ્કરનીનકદીક હું શામટિ આવ્યો હતો, તે મેં તે નામદારને કહી સંભળાવ્યું, અને પછી આપ નામવરનો પત્ર તેમણાં હાથમાં મુક્યો.”

ગોર્ટસ્વૈકૃદ—(લગાર આતુરતાથી) “તમોએ તેને તે વાંચતાં જોયો હતો ! સિયો-પોલ્ડ પિતા, મને સાચું જાહેર, જે હોય તે ખરેખરજ જણાવજો !”

હીયોડોર—“મેં ઓમર પાશાને તે કાગઝ વાંચતાં જોયો હતો.”

ગૉર્ટસ્વૈકૉફ—“ખચિત? તમે ખુદ તેને કાગઝ વાંચતાં જોયો? અને પછી શું થયું?”

ડીયોડોર—“પછી શું બન્યું, તે જો હું જણાવીશ, તો તમો નામદાર ગુસ્સે થશો. પણ જો તે હું જણાઉં, તો તમો નામદારની પુરેપુરી ખાતેરી થશો, કે મેં તે કાગઝ ખરે-ખર બરાબર પહોંચાડ્યો છે.”

આ સાંભળી અધિરાઇ અને ગુસ્સાથી તે રશિયન સેનાપતિએ પોતાના હોઠો કસ્યા: કારણકે ડીયોડોર શું કહેવાનો હતો, તે તે આગમચથી થોડાંધણો પાની ગયો હતો. તોયે બધી હકીકત જાણવાનો તેણે ઇરાવ કરેલો હોવાથી, તે બોલ્યો, “અને મેં જે કાગઝ તેનીઉપર મોકલી આપવાની મેહરબાની કીધી હતી, તે વાંચવાપછી ઓમર પાશાએ શું કહ્યું?”

ડીયોડોર—“તે વાંચવાપછી નામદાર ટર્કિશ સેનાપતિ ઘણા ગુસ્સે થયેલા દેખાયા; તેવણનાં મોંઉપર તિરસ્કાર અને અપમાનની નેશાનીઓ પ્રગટી નિહળેલી જણાઇ; પછી તેવણે તે કાગઝ ધિક્કારસાથે સગડીમાં ફેંટી દીધું.”

ગૉર્ટસ્વૈકૉફ—(ઘણા ઠંડા સાથે) “અને તમે તેવણને જણાવ્યું હતું, કે આ કાગઝનો લખનાર તો હું હતો?”

ડીયોડોર—(લગાર મક્કમપણે) “તે કાગઝમાંજ લખેલું હતું, કે તેવણને જોઇતી ખબરો હું આપીશ; કારણકે ઓમર પાશાએ તે મને વંચાવ્યો, અને પછી મને સલાહો પુછ્યા, તેના જવાબો, હાલમાં જેમ હું તમો નામદારને સાચેસાચા આપું છું, તેમ તેવણને પણ આપ્યા હતા.”

આ વખતે સેનાપતિનો ખાનગી “સેક્રેટરી” ચારડામાં પાછો આવ્યો, અને ડીયોડોર લાઇસન્સની જરા પણ ખબર લીધાવગર તે પ્રિન્સનીઆગળ ચાલી ગયો, અને તેના ધાનમાં કાંઈ ખાનગીરીતે કહ્યું.

તેનું કહેવું સાંભળીને ગૉર્ટસ્વૈકૉફ મોટેથી બોલ્યો, “થોડીક ‘મિનીટો’ તેને થોભવા જણાવો. આ શખ્સસાથની મારી મુલાકાત પુરી થવાપછી તેને મળીશ. ઘણો વખત નહીં લાગશે.”

“સેક્રેટરી”એ તે સાંભળી નમન કર્યું, અને ચારડો છોડી જવાને જેવો પાછો ફર્યો, કે તેની નજર ડીયોડોર લાઇસન્સઉપર પડી, અને તેને તરત ઓળખ્યો, અને જાણે તેનાતરફ માયા દેખાડતો હોય, તેવી ઢપે તેને નમીને સલામ કીધી. આ જોઈ ડીયોડોરનાં ગાલોઉપર રતાસ ચઢી આવ્યો, કારણકે જોકે તેણે ગૉર્ટસ્વૈકૉફના આ “સેક્રેટરી”ને આગળ દાઢવાર દિઠા હોય, એમ તેને યાદ તો ન આવ્યું, તોયે તે તેનેથી તદ્દન અજાણ્યો નહતો, એવી તેને ધાર્સ્તી પૈદા થઇ.

ડીયોડોરના ચહેરાઉપર ચઢી આવેલો રતાસ પ્રિન્સની ચક્રાર આંખોથી ધ્રુવો રહેા નહીં, અને તેથી તે બોલી ઉઠ્યો, “અહ! તમે બન્ને જણા એકમેકને ઓળખતા જણા-ઓછો? તમો આગળ કેથે મળેલા હોવા જોઈએ?” “સેક્રેટરી”તરફ ફરીને, “તમે ક્યાં મળ્યા હતા, કે આરીતે તમો લિયોપૉલ્ડ પિનાને પિગાણોછો?”

સેક્રેટરી—“એવા નામના કાંઈ શખ્સને હું પિછાણતો નથી, મારા લૉર્ડ, મને તો આ જવાન શખ્સને ઠીયોડોર લાટૉસતરીકે કાંઈ એક કે બીજી તકે ઓળખાવ્યામાં આવ્યો હતો.”

ગૉર્ટસ્વેડકે—“શું, લાટૉસ ? અને વર્તમાનપત્રોમાં જણાવ્યામાં આવ્યું છે, કે—આહા ! હવે હું સમજ્યો !” તેનાં મનમાં તરત એક વિચાર આવી ગયો, અને પછી ઠીયોડોરનાં મ્હોડાંગમ ટીકીટીકીને ઠંનકને તે કરડા અને ખંધા સાહે બોલ્યો, “તમો આટો-મન લશ્કરમાં એક ખેશીની શોધ કરવા ગયા હતા, અને ઓમર પાશામાં તે ખેશી મળી આવ્યો, કેમ ખરું કેની ?”

ઠીયોડોર—“હા, હું તે નામુંકર જતો નથી, મારા લૉર્ડ, અને તે સરદારના એક ઉદાર દેલના દુશ્મનતરીકે, તમો નામદાર પણ કબુલ કરશો, કે તે એક એવો મર્દ છે, કે જેના ખેશી થવામાં કાંઈ પણ મગરૂરી લે.”

તરતજ પ્રિન્સ ગૉર્ટસ્વેડકે પોતાના “સેક્રેટરી”ને એશારત કીધી, કે તેવોજ તે ચોરો છોડી ગયો, અને જ્યારે તેનાં જવાપછી બારણું બંધ થયું, કે તે રશિયન જનરલે એક ઘણાજ નર્મ અને શાંત સ્વભાવની ઢપે તેને ઇપકે આવ્યો, “જ્યારે મેં ઓમર પાશાને આપવા તમોને તે કાગઝ આવ્યું, ત્યારેજ તમોએ મને એવાએ જણાવવું હતું, કે તમો જે ખેશીની શોધમાં જત્યાછો; તે એજ હતો. તેમ કરતે, તો તે કામ તમોને સોંપવાઆ-ગમય હું જેવાર વિચાર કરતે.”

એના ઠીયોડોર કાંઈ ઉત્તર દેવા જતો હતો, તેટલાં બારણું પાછું ઉઘડ્યું, અને તેજ એડી-કાંગ પોતાનીસાથે ત્રણ કે ચાર સોપાહોને લઇને ત્યાં હાજર થયો. તેઓને જોતાંવાર એક ધડીમાંજ પ્રિન્સ ગૉર્ટસ્વેડકેની રીતભાવ ઉઘરાઇ ગઇ—તેનો દેખાવ કદી શાંત ન થાયએવો થઇ ગયો—અને તે મોટે સાહે પોકારી ઉઠ્યો, “આખર એ ખેરાજ એક જમ્સ-સ છે. એને લાંથી લઇ જઇ ભોંયરાંના એક કૈદખાનાંમાં નાખો ! અને જેટલોવાર તે ત્યાં હોય, તેટલા વખતમાં એને કાંઈનીસાથે જરા પણ વાત કરવા દેશો, તો તમારો જન લેવામાં આવશે, માટે ખુબ સાંભાળ રાખજો !”

આઉપરથી ઠીયોડોર લાટૉસને પકડીને ત્યાંથી લઇ જવામાં આવ્યો. થોડી “મિની-ટો”માં તે ખાનગી “સેક્રેટરી” પોતાનીસાથે અઘાડ વયના શખ્સને લઇને પાછો આવ્યો; આ શખ્સનો પુશાક ઘણો હાલ્લવાલ હતો; અને તેનો દેખાવ ઘણો પાપી હતો. તરતજ પ્રિન્સ પોતાના “સેક્રેટરી”ને ત્યાંથી જવાને એશારત કીધી, અને તેનાં ત્યાંથી જવાપછી તે નવા આવનારતરફ ફરીને કહ્યું, “તમો મારીસાથે કાંઈ ઘણાજ ખાનગી અને અતિ અગત્યનાં કામસાફ વાત કરવા માંગોછોની ?”

નવો આવનાર—“હા, મારા લૉર્ડ.”

જેઉપરથી પ્રિન્સ ગૉર્ટસ્વેડકે તે શખ્સગમ ઘણી બારીકીથી જોયું; તેના ચહેરાઉપર પાપી જુસ્સાઓ, બદ્દલી, અને દલદેસરીની નેશાનો ખુલ્લી જણાતી હતી. પછી તેને પુછ્યું; “અને તમો કાણુછો ?”

નવો આવનાર—“મારું નામ ઉનિયલ લેમખર્ગ છે.”

ગૉર્ટસ્વેડ્ફ—“આહ ! મેં તમોવિષે આગળ સાંભળ્યું છે !” એમ બોલતાં, જોકે તે બાણુતો હતો, કે તેનીહજુરમાં ઉભેલો શખ્સ કોઈજ નહીં, પણ ઓમર પાશાની પેહેલી બાયડીનો ખુની હતો, છતાં તેનાં દેલમાં તેને જોઈને જરા પણ કંપારી છુટી નહીં, કે તે તિરસ્કારથી પાછો હડયો નહીં. તેનેબદ્દે ઉલટું, તે વધારે નર્મ અને ઉસ્કેરણીભરેલે આવાજે જોડ્યો, “તમોને મારીસાથે શું કામ છે ?”

ઉનિયલ લેમખર્ગ—“તે કે જેણે બાયડીને મારી નાખી છે, તે હવે ખાવંદનો જીવ લેવાને અચકાશે નહીં.”

ગૉર્ટસ્વેડ્ફ—“તમારી કેહેવાની મતલબ એવી છે, કે તમો અમારા જુના ધર્મને માનનાર નામદાર શાહનશાહના સૌથી કટામાંકટા વેરીમાંના એકને, કે જે નામદારનાં તમામ ભલાં કામોની અને પ્રતેહની આડે આવે છે, તેને દુર કરી નાખવાનું માથે લેવા માંગો છો ?”

ઉનિયલ લેમખર્ગ—“હા, મારા લૉર્ડ, તે હું માથે લઈશ.” આ પાપી બોલો બોલતાં તેનો મંદ થઈ ગયેલો ચેહેરો વધારે કદરૂપો અને બિહામણો થયો.

ગૉર્ટસ્વેડ્ફ—“અગરજો હું ભુલતો નહીં હોઉં, તો તેમ કરવામાં તમારા બાપનાં મોતનો કાતેલ કીનો લેવામાંટે તમો ઉસ્કેરાયા છો, એમ ખરું કે ? અગરજો પ્રકત કીનો લેવાનીજ તમારી ખાસ મતલબ હોય, તો તમે મને શામાંટે તે કેહેવા આન્યા છો, જાણે તેમ કરવામાંટે મારી રજા કે પર્વાનાની કાંઈ અગત્ય હોય ?”

ઉનિયલ લેમખર્ગ—“મારીગમ જુઓ, મારા લૉર્ડ, અને ફક્ત જરાસરખી નગર ફેરવતાંજ તમો નામદારને બાણુશે, કે મારી હાલત કાંઈ સારી નથી. વિપત્તિઓ—જરા લગાર વળી બદ્દેલીથી—હું પાયમાલ થઈ ગયો છું.”

ગૉર્ટસ્વેડ્ફ—“તમોને પૈસાની જરૂર છે ? પણ મારી કેમ ખાતેરી થાય, કે જો હું તમોને મદદ—”

ઉનિયલ લેમખર્ગ—(એક લુચ્છાઈભર્યા ઠરાવનો દેખાવ કરીને) “કે હું મારો કોલ પુરો પાડીશ ? પણ, મારા લૉર્ડ, આ કામનીપુઠે હું લાગ્યો છું, અને તે બળવવાના મેં સૌગંદ લીધા છે. જોકે કલાહુસખાતે થયેલાં મારા બાપનાં મોતપછી પેહેલા સૌગંદ લેવાને આજે વર્ષોનાંવર્ષો વહી ગયાં છે, તોયે તે બાબત મારાં મનમાંથી જરા પણ ભુલાઈ નથી. જોકે હજી તેમ કરવામાં હું ફાવ્યો નથી, છતાં તે વિચારોથી ખુશી થયા કરું છું; જેમ એક કંબુસ પોતાના સોનાના ઢગને પ્યારો ગણે છે, તેમ હું આ મારા વિચારને પ્યારો ગણું છું, અને તેનો ને તેનોજ વિચાર કરવામાં હું મારી મોજ માની લઉં છું. હું મારાં મનમાં વિચાર કરું છું, કે જ્યાંસુધી મારો મુદ્દર્ધ તેની સત્તાની સર્વેથી ચઢતામાંચઢતી ટોચે ચઢે, ત્યાંસુધી મારે શોખવું, કે જેથી તેવું પડવું પણ તેટલુંજ ભારે નિવડે. મારો ઠરાવ પાર પાડવાનો વખત હવે આવી લાગ્યો છે, પણ હું બીખારી થઈ ગયો છું, અને જોઈતા છુપા વેષો મેળવવાવગર મારી ધારેલી મુદ્દર્ધ માથે લઈ શકું એમ નથી.

ગોર્ડસ્વૉડ્—“હા, હવે હું તમારી મતલબ સમજ્યો.” એમ બોલી સોનાના સેંકા-ઓથી દીચોડીયભરેલી એક થેલી તેણે બહાર કાઢાડી, અને વધુ બોલ્યો, “આ લેઓ, અને યાદ રાખજો, કે અગરજો તમે તમારી કબુલાત પાર પાડશો, તો એથી ઘણી વધારે થેલી-ઓના તમે ધણી થશો. તમે આ બાબતવિષે એક હરફ પણ કોઇને જણાવશો ના!—પણ ખનતી ઉતાવળે છાંયી નિહાળી જાઓ.”

ડનિયલ લૅમખર્ગે તે થેલી લીધી—તેના ઉપકારમાં વાંકા વળીને નમન કર્યું, અને પછી બોલ્યો, “પણ જે કામમાટે મેં તમો નામદારની મુલાકાત લેવાની અર્જ કીધી હતી, તે હજી સંપૂર્ણરીતે પાર પડી નથી.”

ગોર્ડસ્વૉડ્—“તમોને ખીલું વધારે શું કેહેવું છે? જલ્દી કહી દેઓ, કારણકે મારો વખત ઘણો કીમતી છે.”

ડનિયલ લૅમખર્ગ—“મને તમો નામદારને કેહેવાની કશી અગત્ય નથી, કેમકે તે આપ સારીરેસે જાણેછો, કે હરકોઇ મોટા અધિકારીનીહજુરમાં કોઇખી વખતે જવું, કાંઇ સેહેવું નહીં, પછી તે અધિકારી ગમે તે પ્રજનો હોય, તો શું થયું. તેમાં આસ કરીને દર્કિશ સેનાપતિનાબાબમાં તો તેનીઆસપાસના શખ્સો ઘણીજ સંભાળ રાખેછે. તે મારે હાથે અનેકા આગળા ખનાવનેલીધેજ નહીં, પણ તમો નામદારથી મારી આહીને જણાઉંછું, કે દર્કિશ તમામ લશ્કરમાં એવી અફવા ફેલાઇ રહીછે, કે રશિયન જસુસો, જે તક મળે, તો ખુનીઓ થવાને ચુકે એમ નથી.”

ગોર્ડસ્વૉડ્—“થા ખુદા! શું આ દર્કિશ જગલીઓ એમ બોલેછે?” આપછી તે પાછો પોતાના હંમેશના ગુસ્સાભર્યાં સ્વભાવનો થઈ જવા લાગ્યો; પણ પાછો પોતાનો સ્વભાવ કાબુમાં લઇને, અને ઠંડો પડી જઇને તે બોલ્યો, “પણ આ બોલવાની કાંઇ ફેફર નહીં! તમે મારીતરફથી ખીજી શાની આશા રાખોછો, તે મને કહો.”

ડનિયલ લૅમખર્ગ—“મારા લૉર્ડ, ટૂંકાં આપ્રમાણે બોલેછે, એ તો ચોક્કસ છે, કારણકે આજ થોડાક માસ થયાં જ્યારે મારી પુરી ખાતેરી થતી, કે ઓમર પાશા દુર છે, ત્યારે હું ચોકાસીમાટે રાખેલી દર્કિશ ટુકડીઓનીનજદીક જવાની હેમત કરતો હતો. ટુંકમાં પાશાની મુલાકાત લેવાનું કામ મને ભારી થઈ પડ્યું. મારે તે મુલાકાત એવીરીતે લેવી જોઇએ, કે તે વેળા હું અને તે બંધે જણા ત્યાં એકલાજ હોઇએ!”

ગોર્ડસ્વૉડ્—“હું તમારું કેહેવું સમજ્યો, પણ જરા મને જણાવશો, કે પાશા સાથે તમો એકલા એકાંતમાં ખાનગી મુલાકાત લઈ શકો, એમ મારેથી કેમ ખની શકે?”

ડનિયલ લૅમખર્ગ—“શું તમો નામદારપાસે એવો કોઈ દર્કિશ કેદી નથી, કે જેને તમો નામદાર બહારનો ખોટો દેખાવ કરી એ દર્કિશ જનરલપાસે એક પથેવામ કે કાગજ લઈ જવાનાં કામમાટે છોડી શકો?—અને એવા કોઈ કાસેદનીસાથે એક હજુરિયાતરીકે, કે હરકોઇ ખીજરીતે મને નહીં ગોઠવી આપો? કે જેથી વગરહરકતે મને પાશાનીહજુરમાં જવાની તક મળે?”

ગોર્ડસ્વૉડ્—“નહીં, એમ ખતેએવું નથી! હું એટલું બધું તરકત ઉભું કરી શકું એમ નથી—અને તોપણ—થોભો! થોભો! મને એક વિચાર સુઝ પડ્યોછે,” પછી

નવો આવનાર—“મારું નામ ડનિયલ લેમખર્ગ છે.”

ગોર્ટસ્વેડ્ઝ—“આહ ! મેં તમારો આગળ સાંભળ્યું છે !” એમ બોલતાં, જોકે તે બાણતો હતો, કે તેની હજુરમાં ઉભેલો શખ્સ કાઠજ નહીં, પણ ઓમર પાશાની પેહેલી બાયડીનો ખુની હતો, છતાં તેનાં દેહમાં તેને જોઈને જરા પણ કંપારી છુટી નહીં, કે તે તિરસ્કારથી પાછો હડયો નહીં. તેને બદલે ઉલટું, તે વધારે નર્મ અને ઉરોરથી ભરેલે આવડે બોલ્યો, “તમારે મારી સાથે શું કામ છે ?”

ડનિયલ લેમખર્ગ—“તે કે જેણે બાયડીને મારી નાખી છે, તે હવે આવડેનો જીવ લેવાને અચકારો નહીં.”

ગોર્ટસ્વેડ્ઝ—“તમારી કેહેવાની મતલબ એવી છે, કે તમે અમારા જુના ધર્મને માનનાર નામદાર શાહનશાહના સાથી કટામાં કટા વેરીમાંના એકને, કે જે નામદારનાં તમામ લક્ષાં કામોની અને શતેહની આડે આવે છે, તેને દુર કરી નાખવાનું માથે લેવા માંગો છો ?”

ડનિયલ લેમખર્ગ—“હા, મારા લૉર્ડ, તે હું માથે લઉં છું.” આ પાપી બોલો બોલતાં તેનો મંદ થઈ ગયેલો ચેહેરો વધારે કદરૂપો અને બિહામણો થયો.

ગોર્ટસ્વેડ્ઝ—“અગરજે હું જીવતો નહીં હોઉં, તો તેમ કરવામાં તમારા આપનાં મોતનો કાતેલ કોનો લેવામાટે તમે ઉરોરયા છો, એમ ખરું કે ? અગરજે ફક્ત કોનો લેવાની જ તમારી ખાસ મતલબ હોય, તો તમે મને શામાટે તે કેહેવા આગ્યા છો, જાણે તેમ કરવામાટે મારી રજા કે પર્વાનાની કાંઈ અગત્ય હોય ?”

ડનિયલ લેમખર્ગ—“મારીગમ જુઓ, મારા લૉર્ડ, અને ફક્ત જરાસરખી નજર ફેરવતાંજ તમે નામદારને જણાવો, કે મારી હાલત કાંઈ સારી નથી. વિપત્તિઓ—જરા લગાર વળી બદલેલીથી—હું પાયમાલ થઈ ગયો છું.”

ગોર્ટસ્વેડ્ઝ—“તમારે પૈસાની કમી છે ? પણ મારી કેમ ખાતેરી થાય, કે જો હું તમારે મદદ—”

ડનિયલ લેમખર્ગ—(એક લુચ્છાછલચી ઠરાવનો દેખાવ કરીને) “કે હું મારો કોલ પુરો પાડીશ ? પણ મારા લૉર્ડ, આ કામની પુઠે હું લાગ્યો છું, અને તે બળવવાના મેં સૌગંદ લીધા છે. જોકે કલોકુસખાતે થયેલાં મારા આપનાં મોતપછી પેહેલા સૌગંદ લેવાને આજે વર્ષોનાં વર્ષો વહી ગયાં છે, તોયે તે બાબત મારાં મનમાંથી જરા પણ ભુલાઈ નથી. જોકે હજી તેમ કરવામાં હું ફાગ્યો નથી, છતાં તે વિચારથી ખુશી થયા કરું છું. જેમ એક કંલુસ પોતાના સોનાના ઢગને પ્યારો ગણે છે, તેમ હું આ મારા વિચારને પ્યારો ગણું છું, અને તેનો ને તેનોજ વિચાર કરવામાં હું મારી મોજ માની લઉં છું. હું મારાં મનમાં વિચાર કરું છું, કે જ્યાંસુધી મારો મુદ્દર્જ તેની સત્તાની સર્વેથી ચઢતામાં ચઢતી યોચે ચઢે, ત્યાંસુધી મારે ચોખ્ખું, કે જેથી તેનું પડકું પણ તેટલુંજ ભારે તિવડે મારો ઠરાવ પાર પાડવાનો વખત હવે આવી લાગ્યો છે, પણ હું બીજાની થઈ ગયો છું, અને જોઈતા છુપા વેષો મળવાવાગર મારી ધારેલી મુશદ માથે લઈ શકું એમ નથી.

ગોર્ડસ્વેડેન્કા—“હા, હવે હું તમારી મતલબ સમજ્યો.” એમ બોલી સોનાના મેકા-
ઓથી હીચોડીયભરેલી એક થેલી તેણે બહાર કાઢાડી, અને વધુ બોલ્યો, “આ લેઓ, અને
યાદ રાખજો, કે અગરજો તમે તમારી કબુલાત પાર પાડશો, તો એથી ઘણી વધારે થેલી-
ઓના તમે ધણી થશો. તમે આ બાબતવિષે એક હરફ પણ કોઇને જણાવશો ના!—પણ
બનતી ઉતાવળે લાંથી નિહળી જઓ.”

ડેનિયલ લેમબર્ગે તે થેલી લીધી—તેના ઉપકારમાં વાંકા વળીને નમન કર્યું, અને પછી
બોલ્યો, “પણ જે કામમાટે મેં તમે નામદારની મુલાકાત લેવાની અર્જ કરી છે, તે
હજી સંપૂર્ણરૂપે પાર પડી નથી.”

ગોર્ડસ્વેડેન્કા—“તમાને ખીલું વધારે શું કેહેવું છે? જલ્દી કહી દેઓ, કારણકે મારે
વખત ઘણો કીમતી છે.”

ડેનિયલ લેમબર્ગ—“મને તમે નામદારને કેહેવાની કશી અગત્ય નથી, કેમકે તે
આપ સારીરેસે જણાશે, કે હરકાઇ મોટા અધિકારીનીહજુરમાં કોઇખી વખતે જવું, કાંઇ
મેકેનું નહીં, પછી તે અધિકારી ગમે તે પ્રમ્તો હોય, તો શું થયું. તેમાં ખાસ કરીને
ટર્કિશ સેનાપતિનાબાબમાં તો તેનીઆસપાસના શખ્સો ઘણીજ સંભાળ રાખે છે. તે મારે
હાથે અનેકા આગળા બનાવનેલીધેજ નહીં, પણ તમે નામદારથી મારી ચાહીને જણાઉં છું,
કે ટર્કિશ તમામ લશ્કરમાં એની અફવા ફેલાઇ રહી છે, કે રશિયન જસુસો, જે તક મળે,
તો ખુનીઓ થવાને ચુકે એમ નથી.”

ગોર્ડસ્વેડેન્કા—“યા ખુદા! શું આ ટર્કિશ જંગલીઓ એમ બોલે છે?” આપછી તે
પાછો પોતાના હંમેશના ગુસ્સાભર્યા સ્વભાવનો થઈ જવા લાગ્યો; પણ પાછો પોતાનો
સ્વભાવ કાબુમાં લઇને, અને ઠંડો પડી જઇને તે બોલ્યો, “પણ આ બોલવાની કાંઇ ફેકર
નહીં! તમે મારીતરફથી ખીલ શાની આશા રાખો છો, તે મને કહો.”

ડેનિયલ લેમબર્ગ—“મારા લૉર્ડ, દરેક આપ્રમાણે બોલે છે, એ તો ચોકસ છે,
કારણકે આજ થોડાક માસ થયાં જ્યારે મારી પુરી ખાતેરી થતી, કે ઓમર પાશા દુર છે,
ત્યારે હું ચોકાસીમાટે રાખેલી ટર્કિશ ટુકડીઓનીનઝદીક જવાની હેમત કરતો હતો. ટુંકમાં
પાશાની મુલાકાત લેવાનું કામ મને બારી થઈ પડ્યું. મારે તે મુલાકાત એવીરીતે લેવી
જોઇએ, કે તે વેળા હું અને તે બંધે જણા ત્યાં એકવાજ હોઇએ!”

ગોર્ડસ્વેડેન્કા—“હું તમારું કેહેવું સમજ્યો, પણ જરા મને જણાવશો, કે પાશા
સાથે તમે એકલા એકાંતમાં ખાનગી મુલાકાત લઈ શકો, એમ મારેથી કેમ બની શકે?”

ડેનિયલ લેમબર્ગ—“શું તમે નામદારપાસે એવા કોઈ ટર્કિશ કેદી નથી, કે જેને
તમે નામદાર બહારનો ખોટો દેખાવ કરી એ ટર્કિશ જનરલપાસે એક પયેવામ કે કાગઝ
લઈ જવાનાં કામમાટે છોડી શકો?—અને એવા કોઈ કાસેદનીસાથે એક હજુરિયાતરીકે, કે
હરકાઇ ખીલરીતે મને નહીં ગોઠવી આપો? કે જેથી વગરહરકતે મને પાશાનીહજુરમાં
જવાની તક મળે?”

ગોર્ડસ્વેડેન્કા—“નહીં, એમ બનેએવું નથી! હું એટલું બધું તરકટ ઉભું કરી
શકું એમ નથી—અને તોપણ—થોખો! થોખો! મને એક વિચાર સૂઝ પડ્યો છે,” પછી

હાથમાં તેને બંદીવાન થતો. ઠીયોડોરે બંચાવી લીધા હતો, તે ભારે ઉપકાર થું તે ભુલી ગયો હતો ?

આપ્રમાણે વિચારમાંનેવિચારમાં ખાસા એ ક્લાકો નિકળી ગયા; આ વખતે લગભગ મધરાત થયેલી હતી; એકાએક પોતાના વિચારમાંથી ઠીયોડોર લાટાસ ચોંટ્યો, કારણકે પેલી મેહેરાબદાર ચાલમાંથી માણસનાં પગલાંઓનો પડવા તેણે સાંભળ્યો. તરતજ તે મજબુત ખારણાંની ઝાળીમાંથી ઝાંખી રોશનીના ઉગ્ગરા અંદર પડવા લાગ્યો; સાંકળનો નિચ્ચે પડવાનો ખખડાટ સંભળાયો; ભારે અડગડાઓ ખસાડવાનો આવાજ થયો; આખરે તે ભારી ખારણું પોતાનાં મીઝગરાંઉપર ફરતું દેખાયું, અને પ્રિન્સ ગૉર્ટસ્ચેકોફ હાથમાં એક ફાણસ લઈ, તે ભોંયરાંનાં બંદીખાનાંમાં દાખેલ થયો. પોતાની છેલ્લી અજલની ઘડી આવી લાગીછે, એમ સમજી ઠીયોડોર પોતાની ખાટલીઉપરથી ચોંકીને ઉભો થયો; તેણે ધાયું, કે તેનાં મોતનો પ્રયોધામ ફેહેવાને તે રશિયન સેનધિપતિ પોતે આન્યોછે. પણ પ્રિન્સે તો માયાભરેલો સાદે કહ્યું, “કાઇ વાતે ખહીશો ના ! હજી પણ સૌ સાફજ થશે !” અને પણ પોતાના હાથમાંનું ફાણસ “ટેબલ” ઉપર મુક્યું.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

ભોંયરાંમાંનું કૈદખાનું.

ડી થોડોર લાટોસ અદખ વાળીને શાંત મને પણ લપકાથીજ ઉભો રહ્યો, કારણકે તેની ખાતેરી હતી, કે તેની ઝેંઢગી અંચાવવાના બહાનાથી, પણ વળી કોઇ નવું તરકક ઉભું કરીને પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચેકોફ ત્યાં આવ્યો હતો.

આપણે અન્ને જણાવવું નેધએછે, કે ડીથોડોરને જ્યારે બંદીખાનાંમાં નાખવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે તેને હાથેપગે બેડીઓ થોડો નહતી; તેમજ તેના હાથપગ પણ બાંધવામાં આવ્યા નહતા. છતાં તેનીપાસે કાંઈ પણ હથિયાર નહતું. તેનેથીઉલટુંજ તેણે બેયું, કે પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચેકોફે પોતાની ખાતુમાં તલવાર લટકાવેલી હતી. વળી ઘણી ઉચી કરી-ગરીની એકીવારે જે ગોળીઓ ફેંકી શકેએવી જે “પીસ્ટોલો” તેના પટામાં ખોસેલી હતી. ટુંકમાં, તે પુરતીરીતે હથિયારબંદ થઇ આવ્યો હતો. તેણે આ બધું તરત એક સપાટામાં નેધ લીધું, પણ તે એવીરીતે નહીં, કે જાણે ખારીક તપાસથી બેતો હોય. ડીથોડોર લાટોસ મનમાં વિચારવા લાગ્યો, “એ એકલોજ હાં આવ્યોછે—તેના બુદ્ધમગાર સેપાહો સાથે લાવ્યો નથી—અને તેજ કારણનેમાટે મારીફતમાં વગર હથિયારે આવવામાંટે એણે વાળેખી ધાયું” નથી. કંઈ ઘણી ઉંડી ખાઝી એ ખેળવા માંગેછે, કે જેમાંટે એણે નેધતી સાવચેતી વાપરીછે!”

પોતાનો આગળો ઠંડો મેઝાજ અને મીઠો સ્વભાવ ધારણ કરીને રશિયન સેનાપતિ બોલ્યો, “જ્યારે હું પેલા જંગલી ઑટામનોના હાથમાં પકડાઈ જતો હતો. ત્યારે મને અંચાવી લેવામાંટે જે અચ્છી સેવા તમોએ મારી બજાવીછે, તે હું ભુલી ગયો નથી. એ કારણમાંટે બે બની શકે, તો હું તમોને અંચાવી લેવાને ખુશીછું—હું તમોને તમારી ઝેંઢગી અંચાવવાની તક આપવા માયુંછું.”

ડીથોડોર—“શું શર્તે, મારા લોર્ડ? કારણકે મને લાગેછે, કે કોઇ ચોકસ શર્તેજ તમો મારો જન ઉગારવાનો વિચાર રાખોછો.”

ગોર્ટસ્ચેકોફ—“પહેલાં તો જે હાલતમાં તમોએ તમોને લાવી મુક્યાછે, તેતરફ જુઓ. તમો વાલાશિયામાં રહેતા હોવાથી હવે તમે સુલતાનની રૈયતતરીકે લેખાવા નેધએ. કંઈ અબજબ સંજોગોવચ્ચે તે દહાડે તમે મારા હાથમાં સપડાયા હતા—તમોએ તે વેળા તમારું નામ ખોટું આપ્યું હતું—મેં તમોને એક કામ સોંપ્યું—તમે રુશિય લશ્કરમાં ગયા—અને જુઓ! આ સઘળો વખત તો તમે દુશ્મનનાં લશ્કરના વડાના એક અતલ-ગના ખેશી હતા! અગરજે તમારી તપાસ કરવામાંટે તમોને લશ્કરી અદાલતસામે ઉભા કરવામાં આવે, તો શું તમો એમ ધારોછો, કે તમોને થોડી ‘મિનીટી’ પણ જીવતા રાખવામાં આવે?”

ડીથોડોર—“હાલમાં હું એક ઝોરાવર અને મોટી હકુમેતવાળા સખ્સના હાથમાં એક નખળો અને લાંબલાજળેલો આદમી થઈ પડ્યો છું. તમોને જે ગમે તે કરો. પણ હું આપો-કાર જણાઉં છું, કે રશિયનોતરફ એક જામુસતરીકે હું વર્ત્યો નથી.”

ગોર્ટસ્વેકોફ—“તમારી હકીકતથી એક લશ્કરી અદાલતનાં મનની ખાતેરી કરવાને તમો શક્તિવાન નથી. પણ હું ફરીથી જણાઉં છું, કે મારી મર્જ કાઢપણ રીતે તમારો જાન બચાવવાની છે—નહીં, તેથી પણ વધારે તમોને તમારું છુટાપણું બચાવવાને હું આહુ છું—અને તે પણ વળી જલ્દીથી !”

પોતાનો આગળજ સવાલ ડીથોડોરે ફરીથી પુછ્યો, “પણ તે શું શર્તે, મારા લોર્ડ !”

ગોર્ટસ્વેકોફ—“તે શર્ત ઘણી સહેલ છે, અને તે તમો ઘણી આસાનીથી પાળી શકો એવી છે. જો આનું ધરીને સાંભળો ! દર્કિશ લશ્કરના વડા સેનાપતિસાથે મને વધારે બચાવવાર ચલાવવાની ઝડપ પડી છે—તેની મતલબ તમોએ આગળ જે કામ બન્યું હતું, તેવી જ નથી. તે વખતે મારી તે માગણી તમારા જ જણાવ્યામુજબે તમારા તે ખેતીએ મંગરૂરીથી અને તિરસ્કારથી નાકબુદ્ધ કીધી હતી. પણ હાલમાં મારા કબ્જામાં થોડાક દર્કિશ બંદીવાનો છે, અને તેઓની બદલી હું મારા તેટલી જ સંખ્યાના સેપાહોસાથે કરવા માંગુ છું, કે જેઓ દરેકને હાથ હાલમાં ટેક પડેલા છે.”

ડીથોડોર—“આ કામ માથે ઉઠાવવાને મને જરા પણ આનાકાની નથી, અને તે હું તમકહલાલીથી બજાવીશ, એવી તમો નામદારને કબુલાત આપું છું.”

ગોર્ટસ્વેકોફ—“હજી મને બીજું શું કહેવું છે, તે તમોએ પુરેપુરું સાંભળી લીધું નથી. બંદીવાનોની અદલાબદલી તો એક વાત થઈ. બીજી વાત એ છે, કે તેણે થોડાક વખતસુધી એકસ કારણનેમોટે લડાઈ અટકાવવી ને સુલેહ બજાવવી. દર્કિશ જનરલના એક ખેશાંતરીકે, ડીથોડોર લાઉસ, તમો એક રશિયન એલચીતરીકે આઉસન લશ્કરી મથકે મોકલવાલાયક નથી, પણ આ એક સેવા તમો મારેખાતેર બજાવી શકો એમ છે, માટે હું એક કાસિદને પસંદ કરું, તેને તમો તમારીસાથે લઈ જશો, અને તમારી મદદ અને લાગવગથી તે નામદાર ઓમર પાશાની ખાનગી મુલાકાત લઈ શકે, એવો બદાયસ્ત કરવાને તમારો લાગવગ લગાડશો. એટલું કામ તમે માથે ઉઠાવશો ? તમો તેમ કરવાની કબુલાત આપો, તો મારો કાસિદ તમારીસાથે ઉપડી જવાને તૈયાર છે, અને તમોને તરત જ છુટાપણું બચાવવામાં આવશે.”

ડીથોડોર—“હું તમો નામદારની શર્તો કબુલું છું, પણ તમો સાહેબપાસે હું અર્જ માંગી લઉં છું, અને તે જો મને બચાવવામાં આવશે, તો હું તમો નામવરતું સોંપિલું કામ વધારે ખુશીથી અને વગર દીલે બજાવવાને શક્તિવાન થઈશ. મારાં માખાપ—”

ગોર્ટસ્વેકોફ—“સચુર ! તેઓનેજલગતી એક શર્ત હું મારી માગણીસાથે જોડનાર હતો, કારણકે મને ખચર થઈ છે, કે તમારા ખાપ તથા મા ખુશારેસ્ટનાં રહેવાસીઓ છે. હું તમોને છેલ્લી અને છુટાપણું બચાવવા માંગુ છું, પણ હું જે વિશ્વાસ તમારીઉપર મુકવા માંગુ છું, તે વિશ્વાસનો તમે ભંગ ન કરશો, તેની ઝામેનગીરી શું ? નહીં ! એ ઝામેનગીરી તરીકે તમારાં માખાપ ખુશારેસ્ટખાતે અમારા કબ્જામાં રહેશે. તમો મારું સોંપિલું

ખરાબર ખબરવ્યું છે, કે નહીં, તે તો મને તરત જણાશે, અને હું મારા પ્રિન્સતરીફનો બોલ આપું છું, કે જે ઘડિયે મારો કાસેદ ઓમર પાશાને મથકેથી પાછો ફરશે, તેજ ઘડિયે હું તમારા બાપ અને માને ખુશારેસ્ટ છોડીને તેઓને ગમે ત્યાં જવાની રજા આપીશ.”

હજીતો આ શબ્દો તે પુરેપુરા બોલી રહ્યા નહોતા, તેટલાંજ જેવા ભારે ઝોરથી એક વાદ્ય પોતાના શેઠારઉપર તરાપ મારે, તેવીજરીતે ડીયોડોર લાટૉસ પ્રિન્સ ગૉર્ટસ્વૉકૉફ ઉપર કુદ્યો, અને રશિયન સેનાપતિને તે ભોંયરાંની લાદીની ઝમીનઉપર પડક્યો—“ડીયોડોર પોતાનાં ધુટણો તેની છાતીઉપર મુકી તેઉપર ચઢી બેઠો—અને પ્રિન્સના પટામાં ખાસેલી બે “પીરૉલો”માંની એક ખેંચી કાઢાડીને તેનું મ્હોં તેના કપાલસામે ધકેલ્યું. પડવાથી ગૉર્ટસ્વૉકૉફ અર્ધાં બેલાનજેવો થઈ ગયો; અને આ થોડા વખતની બેલાનીતા લાલ લઈ તે “પીરૉલ” તરત પોતાનાં ગળવાંમાં સેરવી દીધી, અને બીજીજ પણ તે ચત્તાપાત થઈને પડેલા જનરલની બીજી “પીરૉલ” પણ કાઢાડી લીધી.

ગૉર્ટસ્વૉકૉફ—“તમોતરફ આટલી મેહરબાની દેખાડયાપછી આ તમારી આલ ધણી શર્મભરેલી છે !”

ડીયોડોર—(કરડા આવાઝે) “મારા લૉર્ડ, વધુ બોલવાની તસ્દી લેશો ના; અને હમણાં જેવીરીતે મોટે સાદે તમે બોલયાછો, તેમ ફરીથી મોટે સાદે બોલતા ના, નહીંતો મારી પોતાની સલામતીનેખાતેર તમાને લાંજ ‘પોહિંતા’ ફરી નાખવાની મને ફર્જ પડશે.”

“તમાને મારીપાસેથી શું ભેદ્યોછે ?” પ્રિન્સે પુછ્યું, કે જે હવે પાછો પુર શુદ્ધિમાં આવ્યો હતો. ડીયોડોરને લાગ્યું, કે તે ધીમેથી અને ચોક્કસાઈથી પોતાની તલવારગમ લાથ લઈ જતો હતો.

આ ભેદ ધણીજ કરડા સ્વભાવે લાટૉસ બોલ્યો, “તમારા બંધે હાથે ઉપર તમારાં માથાંનીનિચ્ચે લઈ જાઓ, મારા લૉર્ડ, નહીંતો ખુદાના કર્મ ખાઈને કહું છું, કે આ “પીરૉલ” પડે તમારાં ભેજાનો ખિમો ફરી નાખીશ.”

ત્યાં મુકેલાં ફાણુસની રોશની જેમ ગૉર્ટસ્વૉકૉફના મુઠાંજેવા ફિક્કા પડી ગયેલાં ચેહેરા ઉપર પડતી હતી, તેવીજરીતે તે ઓમર પાશાના ભગીનનાં મક્કમ ઠરાવવાળા અને ઉસ્કેરાયલાં મ્હોંંગઉપર પણ પડતી હતી, તેઉપરથી પ્રિન્સે બોલ્યું, કે આ ક્ષેત્રમાંદે ફક્તન-સાથે લાંબીટુકી ફરીશ, તો જીવ જવાનો સૌદો થઈ પડશે. તેટલામાંટે તેને જે હુકમ કર્યામાં આવ્યો હતો, તેને તાત્તે થયો, અને પોતાના બંધે હાથે ઉચકીને પોતાનાં માથાંનીનિચ્ચે લઈ ગયો. પછી ડીયોડોર પોતાનાં ધુટણો ભેધે ચત્તા પડેલા જનરલની છાતીઉપર ખુબ દામેલાજ રાખીને, અને પોતાના જમણા હાથમાં પડેલી “પીરૉલ”નું મ્હોં ગૉર્ટસ્વૉકૉફનાં કપાળથી ફક્ત એક તસુજેટલું દુર પકડીને, પોતાને ડાબે હાથે જનરલની તલવાર મિથામ-માંથી ખેંચી કાઢાડી, અને ચારીતે પોતાના બંદીવાનને તદ્દન હથિયારવગરનો બનાવવામાં ફતેહ પામ્યો.

ડીયોડોર—“હવે ઉઠો, મારા લૉર્ડ, પણ જરાબી સામે થવાની તબીબ કરશો, તો તમારી ખરાબી થયેલી બાજુબ, કારણકે તમાને ખરાબર ખબરછે, કે હમણાં તમાને એક જીવઉપર આવેલા આદમીસાથે કામ લેવાનું છે.”

આપ્રમાણે બોલી, ફીયોડોર તે રશિયન જનરલની છાતીઉપરથી ઉઠ્યો, અને તેનેથી થોડાં પગલાં દુર હડીને ઉભો; પોતાના હાથમાં ‘પીસ્ટૉલ’ અને તલવાર એવીરીતે પકડ્યાં, કે કામ પડે, તો બધેનો તે ઉપયોગ કરી શકે. પોતાની નીચ યુકિત ધુળ મળેલી જોઈને ગૉર્ટસ્ચૅફૉફ ગુસ્સાનેમારે અંદરથી બહુ ઉકળતો હતો, પણ તેને તે બહારથી દેખાડવાની હેમત કીધી નહીં, તેથી તે બંદીખાનાંથી ભોંયઉપરથી ઉડી ઉભો થયો, અને બોલ્યો, “હું તમોતરફ જે દયા દેખાડવાને તૈયાર થઈ રહ્યો હતો, તેનો તમોએ ઘણોજ ખરાબ બદલો વાળ્યો છે.”

ફીયોડોર—(તિરસ્કારભરેલે દેખાવે) “શું તમે એમ ધારો છો, મારા લૉર્ડ, કે તમારાં નજીવાં બહાનાતળે કાંઈ જાતનું તરકટ ને ધુચ્છાછછે, તે હું સમજ્યો નહીં હતો? તમે મને કાંઈ આંધળોઆંધળો સમજો છો શું? તમે એમ ધારો છો, કે તમારાં નિર્દયપણાંતળે હું મારાં વાહાલાં માખાપને છોડી દઈશ? પણ હાલમાં આપણે એકમેકને દોષ દેવાનો વખત નથી—કે બિનશૈકતના બોલાસાઓ કરવાનો સમય નથી. તમો નામદાર મારેવારો. તેમજ મારાં બાપ અને માતાનેમાટે પર્વાનો લખી આપશો, અને જો તમો તેમ કરશો, તોજ હું તમારી ઝેંઘી, કે જે હાલ મારા કાણુમાં છે, તે બંચાવીશ, નહીંતો તમે પેલી જહાનમાં કુચ કરી ગયા એમજ સમજજો!”

ગૉર્ટસ્ચૅફૉફ—“કીક, ત્યારે મારા લખવાના ઓરડામાં આવો, ત્યાં હું તમોને પર્વાનો લખી આપું અને ત્યાં—”

ફીયોડોર—(ફરીથી વિકાર દેખાડીને) “મારા લૉર્ડ, એમ બનશે નહીં. હું મારા જીવઉપર આવીને હમણાં બધું કરું છું, પણ તે હું ઘણીજ ચોકાસીથી કરીશ. લખવાનો સામાન ક્યાં છે, તે મને કહો, અને હું તે હાંજ લઈ આવીશ. પણ મને છટકામાં સપડાવા મોઝલવાનો વિચાર ના કરતા, નહીંતો તેમાં તમોનેજ હારી પડશે; કારણકે જો તમારા રેસાલાનો કોઈ પણ મને પકડશે, તો હું તેનીઆગળ એવી એક વાત કહીશ, કે જેથી તે મારીસાથે પાછો આ કૈદખાનાંમાં આવશે, અને હાં આવતાંને વાર જેવું બારણું ઉંઘાડવામાં આવશે, કે તરત હું તમારો જાન લઈશ! અલખતાં, તમારી એવી દગલબાઝી-તેખાતેર મને મારો જીવ પછીથી આપવો પડશે એ વાત તો ખરી, તોયે હું મારો કીના લીધાવગર આ દુનિયા છોડી જઈશ નહીં!”

ફીયોડોર લાટાસની આંખમાં મક્કમ ઠરાવ પ્રિન્સે જોયો; વધુ તકરાર કરવી ફાટક છે, એમ તેને તરત જણાયું અને તેથી તે બોલ્યો, “તમે હાલ મારીઉપર હુકમ ચલાવનાર શેઠ, અને હું તમારો તાબેદાર નૌકરજેવો થઈ પડ્યો છું. જે પથ્થરના દાદરઉપરથી તમોને હાં નિચ્ચે લાબ્યામાં આવ્યા છે, તે તો તમે જાણો છો, તેજ રસ્તે પાછા ઉપર જાઓ—હમણાં થોડો વખતઅગાઉ જે ઓરડામાં આંપણી મુલાકાત થઈ હતી, તે ઓરડામાં જજો, અને ત્યાં તમોને લખવાનો તમામ સામાન મળશે. આ ઓરડામાં તમે કદાચ એક ઘણીને મારેમાટે ખોટી થયેલો જોશો, પણ તેની અને તમારીવચ્ચે કશી પણ વાતચિત થવાની ઝર નથી. અગરજો ચાલમાં તમોને કોઈ ખીણું મળે, તો તેને ફક્ત એટલુંજ જણાવજો, કે પ્રિન્સે તમોને છુટાપણું બપ્શયું છે.”

દીયોડોર લાઈસે પોતાના ડાયા હાથમાં ત્યાં મુકેલું ફાળુસ પકડ્યું; પોતાના જમણા હાથમાં નાગી તલવાર પકડી; અને પોતાના ડાયામાં બીજી “પીરટોલ” એવીરીતે છુપાવી, કે જે કામ પડે, તો તરત હાથમાં આવી જાય; તે મ્હોં પ્રિન્સતરફ રાખીને પાછળે પગે દરવાજાના ઉપરમુઠી આવ્યો; પણ હાલમાં પ્રિન્સની તેનીઉપર હમવો કરવાની જરા પણ મર્જી નહતી, કારણકે તે સારીરવેસે જાણતો હતો, કે તે હથિયારવિનાનો હોવાથી તેમ કરવું જોખમભરેલું હતું. પછી દીયોડોર તે કાટડીમાંથી બહાર આવ્યો; તેનું બારણું બંધ કર્યું; અડગડા દીધા; અને સાંકળ ચઢાવી; અને પછી પોતાની પાસેનાં હથિયારો પોતાના ડાયાની નિચ્ચે છુપાવ્યાં.

આ વેળાએ એમર પાશાના આ હેમતવાન ભત્રીજાને કેવી ભારે એન્તેઝારીમાંથી પસાર થવું પડ્યું હતું, તે અમારાં વાંચનારાંએને જણાવવાની ઝાઝી અગત્ય નથી. તે દાદરનાં પગથિયાંઆગળ ઉભો રહીને થોડીક “મિનીટ” થોળ્યો; તેની મતલબ પોતાની ખાતેરી કરવાની હતી, કે બદીખાનાં દરવાજાની સળિયાની ઝાળીમાંથી મદદને માટે બંધવો થયેલો ગોટરચેકોણ છુપો પાડેછે કે નહીં; પણ ના, સર્વે શાંત હતું. આઉપરથી દીયોડોર દાદર ઉપર ચઢ્યો; બારણાંઆગળ આવી પહોંચ્યો; અને તેનો અડગડો સહેલાઈથી ઉંઘાડીને બહાર પડ્યો. ત્યાંથી તે ખાનગી દાદરઉપર ચઢ્યો, અને ત્યાંથી પાછો પેલાજ ઝરખાઆગળ આવી લાગ્યો. તેઉપરથી તે આગળ વધ્યો; માર્ગમાં તેને કોઈપણ મળ્યું નહીં, અને આખરે પ્રિન્સના ખાનગી લખવાના ઝોરડામાં આવી લાગ્યો, કે જ્યાં તેની અને તે નામદારનીવચ્ચે મુલાકાત થઈ હતી.

દીયોડોર જ્યારે માંહે દાખેલ થયો, ત્યારે ઝોરડામાં બતીઆ બળતી હતી, અને સગ-હીઆગળ એક પુરૂષ બેઠેલો હતો. પણ દરવાજો ઉંઘવાનો આવાજ સાંભળીને, તે શખ્સ તરત પોતાની જગ્યાએથી ઉઠી ઉભો થયો, અને દીયોડોરની જોડે થોડી કે ઘણી ખાતેરી હતી, કે ત્યાં તેને કોઈ મળશેજ, તોયે આ પુરૂષનો પાપી ચેહેરો જોવાથી તે લગાર ચોક્યો. તે શખ્સે તેને નમન કર્યું—દીયોડોરે તેની સલામતો પાછો ઉત્તર વાળ્યો—અને પછી તે શખ્સ બોલ્યો, “હું ધારું છું, કે નામદાર સેનાપતિની નોકરીમાંહેલાજ તમો પણ હશે? મારેસાથ કાંઈ પથેવામ તમે લાગ્યાછો?”

આ સાંભળી દીયોડોરે જરાબી સમયસુચકતા બોલો નહીં, પણ શાંતપણે જવાબ આપ્યો, “મને ખબરછે, કે તમો નામદાર પ્રિન્સની મુલાકાતને માટે હાં થોળ્યાછો. જલદીથી તેવણું હાં આવી લાગશે.”

પછી ઠંડે ક્લેજે જાણે તે પ્રિન્સનેલગતોજ હોય, તેવી ધીરજે તેણે “ટેબલ”ઉપર પડેલાં ડાંગડો બોળવા માંડ્યાં; તેમાં તેણે કેટલાક છાપેલા “શ્રેમો,” યાને પર્વાનાંઓ પડેલાં જોવા. જે કોઈ કુટુંબના જે કે તેથી વધુ આસામીઓ પુશારેસ્ટ છોડી જવાની રજા કે પર્વાનાની માંગણી કરતાં, તો તેઓને આ “શ્રેમો” ભરી આપવામાં આવતાં હતાં. આમાંહેલો એક “શ્રેમો,” તથા એક ક્લેમ અને શાહનો ખણિયો તરત ત્યાંથી ઉંચકીને, દીયોડોરે પાછી તે શખ્સને નમીને સલામ કરી, અને તે ઝોરડામાંથી બહાર નિકળી આવ્યો.

તેજ ઘડિએ સાંમેના એક ચોરડાનું બારણું પણ ઉઘડ્યું, અને જે એડી-કાંગનેમટિ આપણે આગળ વારંવાર વાંચી ગયા છેયે, તે તેમાંથી બહાર આવ્યો.

એડી-કાંગ—“આહો ! શું ખરેખર મારા દોસ્ત લિયોપોલ્ડ પિના, કે જે વધારે બરાબર જાણું, તે ડીયોડોર લાર્ડોસને પાછું છુટાપણું મળ્યું કે?”

ડીયોડોર—(વગાર ઉતાવળે) “હા, હા, અને વળી પાછો મને પ્રિન્સ ગોર્ટર્યેકોફ પોતાના કાંઈ કામસારું રોકવા ઇચ્છેછે. ચોરડામાં જે રખસ થાયેછે, તેને કાંઈ કહેવામાં મને પ્રિન્સ મોકલ્યો હતો, અને હું તમારી પણ શોધમાંજ હતો, તેટલાંજ તમે અચાનક મળી ગયા.”

એડી-કાંગ—“ત્યારે અન્યથા જેવીરીતે તમારી હાલત બદલાઈ ગઈછે.”

ડીયોડોર—(વગાર લપકાથી) “તે તો તમારા રોકતું કામછે. હાલમાં પ્રિન્સ બીજા ચોરડામાં કામે રોકાયલાછે, અને મને તમોને જણાવવાનો હુકમ કર્યોછે, કે આ ચોરડાનાં બારણાંઆગળજ તમે થોભજો, અને જ્યાંસુધી તે નામદાર લાં આવીને તેની મુલાકાત લે તેટલાં પેલો રખસ, કે જે ખાનગી ચોરડામાં બેઠેલોછે, તેનીઉપર બારીક નઝર રાખજો, અને વળી કહેવાડ્યુંછે, કે તેમ કરતાં જે એ કે ત્રણ કલાકો પણ નિકળી નાથ, તોયે ફેરક નહીં, પણ એને લાંથી સડી જવા દેતા ના.”

એડી-કાંગ—“બહુ સારું, દોસ્ત લાર્ડોસ, હું તે નામદારનો હુકમ બરાબર બજાવીશ.”

એમ બોલી તેણે ડીયોડોરતરફ એક દોસ્તનીપેઠે ઘેરાખાથી સલામ કરવાને હસીને માથું ધુણવ્યું, અને પછી પાછો પોતાના ચોરડામાં જઈને બારણું ઉઘાડું રાખી ત્યાં બેઠો, એવી મતલબથી કે જે ખાનગી ચોરડામાંહેલો પેલો રખસ જરાપણુ હાલચાલ કરે, તો તે જોઈ અને સાંભળી શકે. પ્રિન્સ ગોર્ટર્યેકોફનાં ભેદભરેલાં કામે, તેના છળકપટના દાવ-પેચોની રીતીઓથી તે અટકાતો વાકેફ હતો, કે ડીયોડોરવિષે તેને જરાસરખો પણ શક પેદા થયો નહીં. વળી ડીયોડોરે એવી ધીરજથી અને વગરધાસ્તીએ તેનીસાથે વાતો ચલાવી હતી, કે શક ઉપજવાજેવું કશું તેને ન લાગે, તેમાં નવાઈ નથી.

આ વેળાએ ડીયોડોર ભોંયરાંગમ પાછો જતો હતો, કે જ્યાં તે બીજા કોઈને પણ મળ્યાવગર જઈ પુગ્યો. તે કેદખાનાંની જગ્યાએ સઘળું શાંત અને સુખ હતું; અને જ્યાં ગોર્ટર્યેકોફને બંદીવાન કર્યામાં આવ્યો હતો, તે કોટડીના દરવાજાઆગળ જઈને ડીયોડોરે પોતાના હાથમાંનું ફાણસ એવીરીતે ધ્યું, કે જેથી તેની રોશની બારણાંની આખીમાંથી અંદર પડે, અને તેથી તે જોઈ શકે, કે પ્રિન્સ એક બંધવાનીપેઠે તાણે થઈને થોબેલોછે, કે તેનીઉપર હમલો કરવાના વિચારથી બારણાંઆગળ તૈયાર થઈ ઉભોછે. પણ નહીં, તે રશિયન સેનાધિપતિ તો ખાટલીઉપર બેઠેલો હતો; તેને પોતાની છાતીઉપર અદ્ભુત વાળેલી હતી; તેના દેખાવ નિચ્ચો પડેલોજેવો હતો; અને તે કાંઈ ઉંડા વિચારમાં મરગુલ થયેલો હતો. બીશક કાંઈ સારા વિચારમાં તો તે નહીંજ હતો—તે કોટડીમાં રોશની પડતી હતી, તેનું પણ તેને કશું જાન થોડીક “મિનીટા” સુધી રહ્યું નહીં.

ડીયોડોર લાર્ડોસ માંહે દાખેલ થયો, પણ તેમ કરવાઆગમ્ય, જે ગરજ પડે, તો કામ લાગે એવા વિચારથી તેણે પોતાનાં હથિયારો પાછાં બહાર કાઢાડી તૈયાર રાખ્યાંહતાં.

અને પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચકોફે પણ જોયું, કે તેના હરીફોપર અણુચિત્તો હમલો કરવો નામુનાસિખ હતું.

ડીયોડોર—“આ રહ્યો પર્વાનો, અને આ રહ્યો લખવાનો સામાન,” એમ બોલી તેણે સર્વે “ટેબલ” ઉપર મુક્યું.

ગોર્ટસ્ચકોફ—“હું તમારી મર્ઝીમણે કહું, પછી તો તમે મને આ જગ્યામાંથી જવા દેશો કેની?”

ડીયોડોર—“તમે નામદારે મને ઘણા હુકમો કર્યાં છે, અને તમારેજ પગલે હવે જો હું તમોને તેમજ કર્મીવું, તો તમે કાંઈ ઘણા અનયમ તો નહીંજ થશો? વાજખીરીતે આ પર્વાનો ભરી આપવાની મેહરબાની કરો; અને પછી મારાં મનમાં જે કહેવાનું છે, તે હું કહીશ.”

આ સાંભળી રશિયન સેનાપતીને અંદરથી ગુસ્સો લાગ્યો; તેણે પોતાના હોઠા પોતાના દંતામાં પકડ્યા: તેનો ચહેરો, જે કુદર્તો ફિક્કો હતો, તે આ સાંભળીને લાલચોલ થઈ ગયો; જે નામોસી તેને ખમવી પડતી હતી, તેથી તેને દેલમાં ઘણુંજ લાગતું હતું. તે એક પ્રિન્સ—એક મોટો જનરલ—એક મોટાં લશ્કરનો સેનાપતિ—હોર્સવોડરના મહેલમાં રહેનારો, તે પોતાનો પ્રતેહમંદ હરીફ જે કહે તેમ કરવાને તાબેદાર! અને વળી તે પણ એક કૈદખાનામાં! પણ તેનીજ તલવાર, અને તેનીજ “પીસ્ટોલો” નવીધે તેને તેમ કરવાની હવે ફર્ક પડતી હતી; તેણે જાણ્યું, કે તેને એક એવા આદમીસાથે હમણાં કામ પડ્યું છે, કે જે તેના પોતાનાજ બોલોમાં છવઉપર આવેલો હતો.

પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચકોફે આખરે પર્વાનો પોતાની સાંમે મુક્યો—કલમ હાથમાં પકડી—અને તેમાં જોસેફ લાટોસ, તેની ખાયડી, અને તેઓના બેટા ડીયોડોરનાં નામો ભરી આપ્યાં. તે છાપેલા “ફોર્મ”માં જેઓને લાગતુવળગતું હતું, તેઓને ખુલ્લું જણાવેલું હતું, કે તેમાં લખેલા નામોવાળાં ત્રણે આસામીઓને ખુશારેસ્ટ શેહરમાંથી, તેઓને ગમે તે વખતે, તેઓને જ્યાં ગમે ત્યાં, વગરહરકતે બહાર જવા દેવાં. આ દસ્તાવેજ ઉપર પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચકોફે પોતાની સહી કીધી; અને ડીયોડોરે તપાસી જોયું, અને તેની ખાતેરી થઈ, કે તે બરાબર રીતસરનો લખાયેલો પર્વાનો હતો, કારણકે પ્રથમ જ્યારે સુલતાનનાં મોદ્દિયા અને વાલાશિયાનાં પ્રણયુઓ ઉપર રશિયન લશ્કરે હલ્લો કર્યો હતો, ત્યારે તેણે આગળ એવા ઘણાક રશિયન પર્વાનાઓ જોયેલા હતા.

પોતાનાં ગજવામાં તે પર્વાનો ડીયોડોરે સંભાળીને મુક્યો, અને પછી બોલ્યો, “તમારા પોતાનાં નોકરો તમારેમટિ શોધ કરે તે વખતસુધી તમે નામદારને લાંજ અંદીવાન કરી જવાની મને ફર્ક પડે છે, એમ મને ખુલ્લું કહેવાને કશી આગ્રહી લાગતી નથી. મારો તેમ કરવાસેવાય ખીન્ને કશો ઇલાજ નથી, એમ તમે નામવર પણ કહી શકો છો.”

ગોર્ટસ્ચકોફ—(ગુસ્સાથી) “હું મારો એક પ્રિન્સતરીકિના કોલ આપું છું, કે હું તમોને આ શેહરમાંથી વગરહરકતે—”

ડીયોડોર—(વચ્ચે બોલી ઉઠીને) “મારા લૉર્ડ, મને આટલી બધી મેહનત લીધી, તે કાંઈ એક ઘડીની ખીવકુશાધનેમટિ નહતી. ફરીથી તમોને સાવચેતી આપવાની મને ફર્ક

પડેછે, કે જરા પણ સામે ન થવાની સંભાળ લેજો—કે મને ધમકી આપવા એક પગલું પણ આગળ વધવાની હેમત કરશો ના, નહીંતો મારી હાલત એવી બતંગ આવી ગઈછે, કે તમોને તેજ ઘડિયે ગોળીથી વિધી નાખવાને હું એક પળવાર પણ થોભીશ નહીં !”

ખીજવાટથી ફરી એકવાર પ્રિન્સે પોતાના હેડો કરડ્યા. ઠીયોડોરે ફાણસ પાછું હાથમાં લીધું—તે ભોયરનાં બંદોગનાંમાંની પાછો ફર્યો—અને ઘણીજ સંભાળથી તેને દરવાજો બરાબર બંધ કરીધો. ફરીથી એકવાર પ્રિન્સનાં હથિયારો પોતાના પુશાકમાં છુપાવીને તે એક ઘડી પણ બોવાવગર તે પથ્થરની સીડીઓ ચઢી ગયો, અને મથાળે આવેલાં બારણાંઆગળ આવ્યાપછી ત્યાંજ તે ફાણસ મુક્યું, કારણકે આગળ ચાલમાં તો એક બતી બળતી હતી, કે જે ચાલમાં તે પછી દાખેલ થયો; તે પસાર કરીધી, અને હૈસ્પાડારના મેહેલમાં અંદર દાખેલ થવાનાં મોટાં દીવાનખાનાંમાં જઈ પહોંચ્યો. આ વખતે જોકે મધરાતથી પણ વધારે મોડું થયેલું હતું, છતાં કેટલાક ઘરખટલાના નોકરો, સેપાહો, અને કાસેદો ત્યાં અહીંતહીં અરડાઈને પડેલા હતા, પણ તેઓનીવચ્ચેથી કરી પણ અડચણ કે અટકાવવગર ઠીયોડોર ત્યાંથી પસાર થઈ જવા પામ્યો. તેથીઉલટું સામું દરબાને તેને માનએડુંતથી મોટાં બારણાંમાંની નહાની ઝાળી ઉંઘાડી આપી ! ઠીયોડોર તેવાટે બહાર પડ્યો—ફરી એકવાર તેણે છુટાપણાંની હવા દમમાં લીધી !

પણ કેવો તે પછી દોડ્યો ! તે ફક્ત દોડ્યોજ નહીં, પણ ઉડી ગયો એમ કહે, તોપણ ચાલે ! આગળ કોઈવાર પણ તેના પગોએ તેને એટલી ઝડપે દોડાવ્યો નહોતો ! પણ તે બળતો હોતો, કે હવે દરેક ઘડી કીમતી હતી ! અને તેનાં માળાપતું ઘર આ રોશની કીધેલાં શેહેરને છેક બીજે નાકે ખાસું દોઢ “માઇલ” દુર આવેલું હતું ! આખરે જે મહલ્લામાં તેનું ગરીબ ઘર આવેલું હતું, ત્યાં તે જઈ પહોંચ્યો; તે બારણાંઆગળ દોડ્યો; અને કોરથી તે દોડ્યું. સારાં નસીબે તેનાં માળાપ હજી સુવાને ગયાં નહતાં, કારણકે પ્રિન્સ ગોર્ટ-સ્વેંકેકે સખ્ત હુકમ કાઢાડ્યો હતો, કે શેહેરીઓએ પોતાનાં ઘરોમાં આખી રાત રોશની ચાલુ રાખવી; ખુશારેસ્તના ખીજ રહેવાસીઓનીપેઠે બેંસેક લાટાસ અને તેની બાયડી પણ રખેને રોશની છુગ્મઈ બન્ય, તેની ધાસ્તીએ બગતાં બેડાં હતાં. જોકે પોતાની લાગણીવીરૂધ તેઓને રોશની કરવાની ફર્ક પડી હતી, અને તેથી તેઓ ઘણાં ખીજવાયલાં હતાં, તોયે ઠીયોડોરનાં માળાપને તેમ કરવાસેવાય બીજો ઈલાજ નહોતો.

ઘરનું બારણું ઉંઘડ્યું—ઠીયોડોર અંદર ઘુસી ગયો—અને તેના બાપ અને માને અધઘમીરી કરીધી. તેઓને બનતી ઝડપે ત્યાંથી કુચ કરી જવાની તૈયારી કરવા કેહેવાનો વખત હાથમાં નહોતો, છતાં ઘણી ઉતાવળમાં થોડાજ શબ્દોમાં તેણે તેઓને હકીકત જણાવી. છતાં તે થોડાજ બોલોમાં ઓમર પાશા કાઠજ નહીં, પણ તેઓનો લાંબા વખતનો સુમાઈ ગયેલો ખેશી હતો, તે પણ જણાવી દીધું, જે સાંભળી તેઓ બેહદ ખુશી થયાં, અને પછી તેઓ ઉતાવળે મુસાફરીએ નિકળી પડવામાટે પોતાથી બનતી ઝડપે લાગી ગયાં.

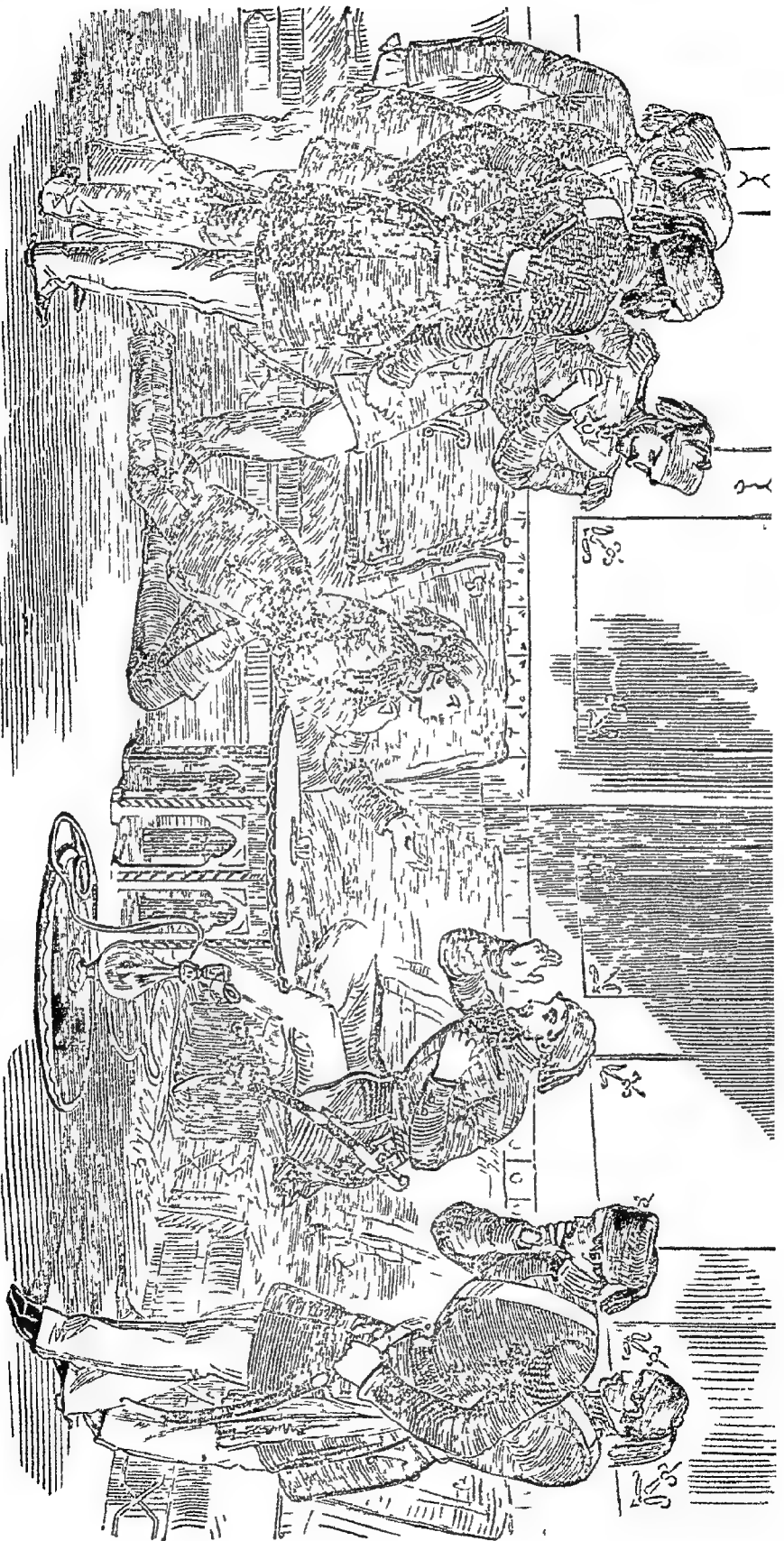
પાસેજ આવેલા એક તથેલામાં ઠીયોડોર દોડી ગયો. ત્યાં પણ લોકો પોતાની રોશનીની સંભાળ લેતાં બેઠેલાં હતાં, અને લોકોના ઘણી આવી મધરાતે પણ પોતાના તથેલામાંના સૌથી સરસ ત્રણ લોકોએવાને તૈયાર હોતો. પોતાના ખેશી ઓમર પાશાને રોકવા

જવાની આશામાં જ્યારે ઠીયોડોર લોટોસ નિકળ્યા હતા, ત્યારેતો તેની પૈસાની ઠૂલીમાં ઘણુંજ થોડું નાણું હતું, પણ જ્યારે તેણે એજ ઓટોમન લશ્કરના વડા સેનાધિપતિ ખેશીની દુરદુકાઈખાતેથી વાલાશિયાનાં રાજધાની શહેરમાં પાછા આવવાની રજા લીધી હતી, ત્યારે તેની ઠૂલી સોનાના સેકાઓથી ચિકાર લગાવતી હતી. માટે તેણે ઘોડાના માલિક સાથે ભાવતાલમાં રકડક કીધી નહીં; તે તેને ખુશીથી ચુકાની આપ્યો; અને થોડીજ “મિનીટો”માં તે જાનવરો સાજ નાખેલાં—તેમાં એક તો બાનુની સવારીને માટે—લોટોસ કુટુંબના ગરીબ રહેઠાણઆગળ લાવી હાઝર કર્યામાં આવ્યાં.

પેલા પર્વાનાતી મદદથી, કાંઈ પણ હરકત કે અટકાવનગર તેઓ ખુશારેસ્ટમાંથી બહાર પડવાને સંકેતવાન થયાં, અને જ્યારે શહેર બહાર મયેદાનમાં આવી લાગ્યા, ત્યારે તેઓએ પોતાના ઘોડાઓને ઝડપથી દોડાવવા માંડ્યા. તેઓની આખી મુસાફરીમાં તેઓની પુક પકડવાને સંપાદોને માકલવામાં આવ્યા હતા કે નહીં, તેની તેઓને ખબર પણ પડી નહીં; કારણકે આખરે તેઓ ઓલોનિઝાખાતે સહીસલામત આવી પુગ્યાં હતાં—તો બેઠકે જે અતિ ઘણી ઝડપથી તેઓને મુસાફરી કરવાની ફર્જ પડી હતી, તેથી ઠીયોડોરની મા આપડી ઘણી થાકી ગઈ હતી; અને વળી તેમ કરવામાં જેમ અને તેમ થોડીજ જગ્યાએ તેઓ થાકે આવામાં થોળ્યાં હતાં.

ઓલોનિઝાથી લોટોસ કુટુંબને મજવાઓમારકતે દુરદુકાઈખાતે લઈ જવામાં આવ્યું; કે જ્યાં જોસેફ લોટોસને તેના લાંબા વખતના ગુમાઇ ગયલા ભાઈએ પોતાના હાથોમાં પકડી બધલગીરી કીધી. તેટલીજ હોંસથી પોતાની ભોળાઈને પણ ઉદાર દેલના ઓમરે આંખોને માયાથી ઢોટી કીધી;—ઠીયોડોરને પણ પાછો ઘણો વાહાલથી આવકાર આપવામાં આવ્યો—અને સર્વેરિતે કુટુંબીઓના લાભે વખતે થયેલા આ ભેટો ઘણો ખુશીભરેલો હતો. જેમતેમ પોતાનું ગુજરાન ચાલ્યેતલું કમાવામાં નિશાળના બીચારા ગરીબ શિક્ષકને ઘણાક વર્ષોતુલીક જે ઘઘાવલીકું કરવું પડ્યું હતું, જેને કાંઈ ઝાઝું જોળખતું પણ નહતું; તેને સ્વપ્ને પણ ખબર નહતી, કે લોટોસનાં નામસાથે મોટું માન જોડાયલું હશે—તે હવે પોતાના ભાઈને પ્રિન્સની પદવીથી ભોલાવવા લાગ્યા, કે જેને તે કમાનાના સર્વેથી ભેટા જનરલતરીકે નામ કાઢાડી વાખવાખી મેળવી હતી.

આપણી વાર્તાના આ ભાગઉપર આપણે ઘણું લખાણથી બોલીશું નહીં. ફક્ત એટલુંજ કહેવું અસ થશે, કે ઓમર પાશાએ પોતાના ખેશીઓને દૈલત અને ભેટોથી તવાડ્યાં; અને જેઓ સેનાપતિનીઆગળ જતા આવતા હતા, તેઓ પણ સર્વે આ જાણીતા સરદારનાં સંગોઓને માન આપવામાં અને ચાહવામાં ખુશી થતાં હતાં. પણ થોડા દિવસો વિચારકે ઠીયોડોર લોટોસ પોતાના કાકાને ચુકતાનનાં લશ્કરમાં તેને નોકરીએ રાખવામાં આપેલી કશુલાત યાદ દેવડાવી; જેઉપરથી ઓમરે તેને જણાવ્યું, કે જો તે એવી કાંઈ પણ નોકરી કશુલ કરે, તો તેને પોતાનો ધર્મ છોડી મુસલમાન મઝહબ એખતિયાર કરવાની ફર્જ પડશે, એટલુંજ નહીં. પણ મુસ્લીમ દેશને પોતાના દેશતરીકે ગણવો જનંદરો પોતાના નામચિન્ન કાકાના હાથહેઠલ એક તલવાર પહેરવાને માટે તેને જે પણ ભોગો આપવા પડે, અથવા જે પણ શર્તો કશુલવી પડે, તે ખુશીસાથે કરવાને ઠીયોડોરે પોતાની પુર મર્જી

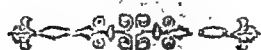
(चित्र ६ अं.) “ गोदा संस्कार, आप नागरकर आ चिवाणी शिवाजी ? ” (पृष्ठ १४५ अं.)

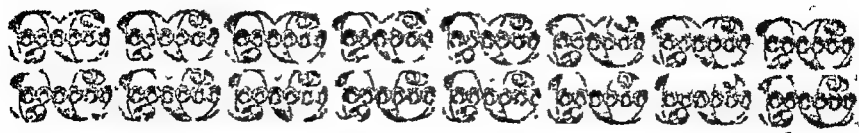
હાહર કીધી; તેઉપરથી તેનાં માથાપતી સલાહ પુછવામાં આવી; અને તેઓએ ખુશીસાથે તેના આ જગજાહર ખેશીના હાથમાં પોતાના છોકરાનું લણું લવિષ્ય મુક્યું.

આઉપરથી હીમોડોરનું ખિસ્તી નામ બદલીને હવે “ટવારિક” રાખ્યામાં આવ્યું, અને તેને તરતજ તેના કાકાને એક એડી-કાંગ નેમવામાં આવ્યો, વળી તેને કુપટનની લશ્કરી પદવી પણ આપવામાં આવી. આએજ વખતે સરદારને કાળા સમુદ્રમાં, જે દર્કિશ દરિયાઈ કાફેલો પહેલો હતો, તેના વડા દર્કિશ *ઑડમિરલ સાથે કાંઈ સંદેશો ચલાવવાની ઝરૂર પડી, અને આપણો આ વડો સેનાધિપતિ પોતાના કીર્તિના લોભી અને ઉમંગી ભત્રીજાને કાંઈ લાયક અને વિશ્વાસુ કામ સોંપવાને એન્ટેઝર હોવાથી, તેણે આ કામ ટવારિકને સોંપ્યું.

ટવારિક પોતાના એડી-કાંગના સુંદર પુશાકમાં ઘણો શોભતો હતો. તેનો દેહખેસો આરમાની રંગનો ડગલો, કે જેના છાતીઆગળના ભાગઉપર તમામ કસ્ત્રકામ ભરેલું હતું, તે તેનાં રોનકદાર શરીરને ઘણો મજનો લાગતો હતો; વળી તેની બાજુમાં લટકાવેલી તલવારથી તેનો દેખાવ એક ઉમદા લશ્કરી પુરૂષનેલાયકનો હતો. ઑડમિરલ ઑસમાન પાશા-ઉપર સરદારે મોકલવા ધારેલો પથેદામ તરતજ તૈયાર કર્યામાં આવ્યો, જે લઈ ટવારિક પોતાનાં માથાપતી અને પોતાના કાકાની માયાભરી ભેટ લઈ વાનાંને ખંદરે જવા નિકળ્યો. ત્યાં આવી પહોંચતાં દર્કિશ લડાઈનાં એક ન્હાનાં બારક્સના કુપટનતંત્રથી ટવારિકને ખબર મળી, કે ઑસમાન પાશા પોતાનો દરિયાઈ કાફેલો લઈ સિનોપખાતે ઉપડી ગયો હતો, કે જે દર્કીના રાજ્યનેલગતું દરિયા કાંઠાનું એક ખંદર હતું, અને જે કાળા સમુદ્રના દક્ષિણ કેનારઉપર આવેલું હતું.

આઉપરથી ઑમર પાશાના આ ભરોસાદાર એડી-કાંગનેમોટે એક ઑટોમન આજમેટ તરતજ તેની નૌકરીમાં હાઝર કર્યામાં આવી, તેઉપર સવાર થઈ ટવારિક પોતાની સફર નિકળી આવ્યો. તે સફર એક યાદગાર હતી—ત્યાંસુધી ટવારિક આ દુનિયામાં જીવવા પામે, ત્યાંસુધી તે આ દહારો કદી ભુલતે નહીં, કારણકે તે એવીતો અણીનીધીકે સિનોપ આવી લાગ્યો, કે ત્યાં આવેલી એક ભયંકર દરિયાઈ લડાઈ જોવાને તથા તેમાં ભાગ લેવાને તે નસીબવત નિવડ્યો. આ લડાઈનેવીધેજ આ જગ્યાનું નામ હાલની આ લડાઈની તવારીખમાં યાદગાર રહી ગયું છે.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

સિનોપ.

ઓ મર પાશાના ભત્રીજા દવારિકને જે ઑટોમન આગળોટ લઈ ગઈ હતી, તેની ઉપર આર તોપો હતી, અને તેનું નામ ટાઈફ હતું. તે એક ઘણું સુંદર વહાણ હતું; અને તેમાંના ભારે બળવાળાં ઇનજીનોની મદદથી તે પાણીમાંથી સડસડાટ ઘણી ઝડપે આડ્યું જતું હતું. વાર્ના અને સિનોપ વચ્ચે સાડી ત્રણસો “માઈલ”નો છેટાછે, અને તેટલામાટે તેટલી મંજૂલ કાપવાને આસરે ચોવીસ કલાકો પુરતા હતા. પણ પોતાનાં ધારેલાં મથકથી હજી થોડેક તફાવતે ટાઈફ હતું, તેટલાં કાળા સમુદ્રઉપરથી તોપ ફુટવાનો આવાઝ સંભળાયો. આ “સ્ટીમર” ઉપરના સર્વે જણા પ્રથમ તો સમજ્યા, કે તે આવાઝ લાં બારાંમાં પડેલી એકાદ ટર્કિશ મનવારઉપરનો હશે, કિંવા શેહેરમાંનું લશ્કર પોતાની તોપોથી હંમેશની દવાયદ કરતું હશે. પણ આ ખ્યાલી વિચાર ઝાઝો વખત ટકી શક્યો નહીં, કારણકે તોપોના ગગડાટથી ટાઈફઉપરના અનુભવી આસામીઓને તરત જણાયું, કે કેથે નઝદીકમાં લડાઈ ચાલતી હોવી જોઈએ.

*સેબાસ્ટોપોલથી આવી લાગેલા રશિયન કાફલાએ સિનોપના ઑટોમન દારૂખાનાં ઉપર હુલો કર્યો હતો, તેવિધે ટાઈફનીઉપરના માણસોને હવે કશો શક રહ્યો નહીં. આ “સ્ટીમર”નો કુપટન જેમ દવારિક ફરમાવે, તેમ કરવાને પોતાની હવે ફક્ત સમજવા લાગ્યો, અને તેટલામાટે હવે થું ફરવું, તેઓએ તે દવારિકનો હુકમ પુછવા લાગ્યો.

ઓમર પાશાના ભત્રીજાએ તેનો તરત જવાબ વાળ્યો, કે “જો લડાઈજ ચાલતી હોય, તો આપણી ફક્ત તદ્દન ખુલી છે; અને આપણે રરતો બદલીને નિકળી જવાનેબદલે તે જગ્યાએ જેટલી અનેએટલી ઝડપે ટર્કિશોની મદદે દોડી પહોંચવું જોઈએ.” અને જણાવવું જોઈએ, કે હરકાઈ સરકારી મનવારઉપર કામ કરતા સર્વે ખલાસીઓ કવાયદવાળા લડવૈયાઓજ હોયછે.

પોતાનાજ વિચારને મળતો આ જવાબ હતો, તે આ ઑટોમન કુપટનના ચેહેરા ઉપરથીજ જણાઈ આવ્યો, અને તોણે તરતજ “સ્ટીમર”ની ઝડપ વધારવાના હુકમો આપ્યા. જેમજેમ તેઓ આગળ વધતા ગયા, તેમતેમ તોપોના આવાઝો વધારે મોટા અને ખુલા સંભળાવા લાગ્યા, અને લડાઈનેમાટે સર્વે તૈયારીઓ કરી રાખવાના હુકમો ટાઈફના કુપટને આપ્યા. આ હુકમો તરતજ બળગ્યામાં આવ્યા, અને તેમ કરવામાં દવારિકે કુપટનને ઘણી મદદ આપી.

આ યાદગાર લડાઈ ન્યારે ટાઈફઉપરથી નઝરે પડવા લાગી, ત્યારે બપોરનો વખત હતો; હવા તદ્દન શાંત હતી; અને હજીતો તે લોકો સિનોપથી થોડાક “માઈલો” દુર હતા, તેટલાંજ દ્રષ્ટિમર્યાદાતરફ તેઓનાં જોવામાં ધુમાડાનાં કાળાં વાદળાંઓ દેખાવા લાગ્યાં. એથી

દાઢકિઉપરના માણસો ચાલતી લડાઈ જોઈ શક્યાં નહીં, ફક્ત અવારનવાર તોપોનાં છુટવાથી જ ચળકાટ થતો. તેજ ધુમાડામાંથી દેખાતો હતો; વળી અવારનવાર પવનથી ખસી જતા ધુમાડામાંથી વહાણોના ઉંચા ડોળો, સડો, અને દોરડાંઓ રહેજ વાર નઝરે, પડતાં હતાં; પણ તેટલાં એકાએક પવનના એક મોટા ઝપાટાથી ધુમાડો દુર થઈ ગયો, અને તેથી દાઢકિનાં તુતકિઉપર ઉભેલાઓનાં દિઠામાં એક ઘણોજ લપકાદાર પણ અતિશય દુઃખદાયક દેખાવ દિઠામાં આવ્યો.

આપણે હવે અત્રે આ લડાઈકેમ અને કેવા સંજોગોવચ્ચે થઈ હતી, તેવિધે થોડોક ખોલાસો કરીશું. અંશિયા માઈનરખાતે, જે દર્કિશ લશ્કર પડેલું હતું, તેના અપમાટે ખુરાદી, વગેરે લઈને જતાં વહાણોને પોતાના કાફેલાની ચોકાસીતળે લઈને જવાનો હુકમ ઑસમાન પાશા નામના એક બહાદુર અને અનુભવી દર્કિશ અંડમિરલને થયો હતો. પાશાના આ કાફેલામાં એક તેની પોતાનીઉપરાંત બીજી ન્હાનીમોટી આઠ મનવારો, અને હથિયારખંદ એક મોટી “સ્ટીમર” હતી. આ કાફેલો અને ખુરાદી, વગેરે ભરેલાં વહાણો જ્યારે કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલથી હંકારી ગયાં, ત્યારે ઑસમાન પાશાનાં મનમાં એમ હતું, કે જે ઇંગ્રેજ અને ફ્રેંચ કાફેલો થોડોક વખત થયો તે બાદશાહી રાજ્યની શેહેરનાં બંદરમાં લંગર નાખી પડેલો હતો, તે કાળા સમુદ્રતરફ ઉપડી જવામાંટે તૈયાર પડેલો હતો, અને તેની મતલબ, જો રશિયન કાફેલો સેબાસ્ટોપોલનું બાઈ છોડી આગળ વધે, તો તેને તેમ કરતાં અટકાવવામાંટે હતો. વળી ઑસમાન પાશા એમ પણ ધારતો હતો, કે જો અંશિયા માઈનરના કેનારાઉપર પોતાનું લશ્કર ઉતારવાને રશિયનો યત્ન કરે, તો તેઓને તેમ કરતા અટકાવવામાંટે આખા દર્કિશ કાફેલાના વડા ફરિયાઈ સેનાધિપતિ કાપિટાન પાશા ખુદ પોતે પોતાના આખા કાફેલાસહિત ઑસમાનસની સામુદ્રધુની ઓળંગીને કાળો સમુદ્ર પસાર કરી જઈ ત્યાં જઈ લાગવો જોઈએ. અપરો ધુમસ પડવાનેલીધે ઑસમાન પાશાને સિનોપખાતે થેળવાની ફર્ક પડી, અને કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલ છોડી જતી વેળા તેને વખત ન મળવાનેલીધે કેટલોક સામાન લેવાને ન બનવાથી, તેને પોતાનાં વહાણો ભરવામાંટે સિનોપખાતે તક મળી.

કાપિટાન પાશા દર્કિશ કાફેલાને મોટો ભાગ પોતાની સરદારીહેઠલ લઈને ઑસમાન પાશાના કાફેલાનીપછવાડે કાળા સમુદ્રમાં જવાને લંગર ઉંચકવાની તૈયારી કરતો હતો. આ વેળા અંડમિરલો ડન્ડાસ અને હામેલિન, કે જ્યાં પોતપોતાનાં ઇંગ્રેજ અને ફ્રેંચ કાફેલાઓની સરદારી ભોગવતા હતા, તેઓએ દર્કિશ કાફેલાના નામદાર વડા ફરિયાઈ સેનાધિપતિને ખાતેરી આપી જણાવ્યું, કે તેને ઑસમાન પાશાનીપુઠે કાળા સમુદ્રમાં જવાની ફર્ક અગત્ય નથી, કેમકે તેઓની પુર ખાતેરજમા હતી, કે સેબાસ્ટોપોલની બહાર રશિયન કાફેલો નિકળવાની કદી પણ હેમત કરી શકેજ નહીં, કારણકે રશિયનોને સારી રવેસે ખખર હતી, કે ઇંગ્રેજ અને ફ્રેંચ દર્કિશની બાબુમાં થઈ ગયાછે, અને તેનીતરફથી લડાઈમાં ઉતરવાને તૈયાર ઉભાછે. તોયે એટલાઉપરથી પણ કાપિટાન પાશાની ખાતેરી થઈ નહીં; તેનાં મનમાં મઝબુત શક રહ્યો હતો; અને તેટલામાંટે લંગર ઉઠાવી પોતાની મઝીમુજબે ચાલવાને તેણે તૈયારી કરવાની ચાલુજ રાખી. પણ ઇંગ્રેજ અને ફ્રેંચ અંડમિરલોએ હાલ પોતાની જગ્યાએથી ખસવાનું દરોસ્ત ધાર્યું નહીં, તેમજ તેઓના

સાથવગર ટર્કિશ કાફલાએ પણ ત્યાંથી ન ખસતાનું વાગેખી ધાધું. આઉપરથી તેઓએ તરતજ પોતપોતાની સરકારના એલચીઓની મદદ આ કામમાટે મેળવવાની આજોછ કીધી; તેઉપરથી આ કુશળ એલચીઓએ કાળા સમુદ્રમાં ઑટોમન કાફલાની કશી ઝડપ નથી, એવું ટર્કિશ વડા વઝીરને સમજાવ્યું. આટલી બધી છુદ્ધી અને પોતે ખરાંજે એવા ખાતે-રીલરેલા વિચારથી ત્યારે ઇંગ્રેજ અને ફ્રેંચ એલચીઓ ખાતેરી આપેછે, ત્યારેતો તેઓ ખરા હશે, એવા ભુલભરેલા ખ્યાલથી વડા વઝીરે તેઓનું કહેવું માન્યું, અને તેઉપરથી તેણે કાપિટાન પાશાને તરત વેળા લાગર નહીં ઉચકવાનો તથા ત્યાંજ થોખી જવાનો જન-લેણ હુકમ ફરમાવ્યો.

પણ તેનેમદ્દે તો ઉલટાજ બનાવ બન્યો.

રશિયન જસુસોથી રશિયન ઍંડમિરલ નાશિમોફને ખબર થઈ, કે ઑસમાન પાશાનો ફક્ત એક ન્હાનોજ કાફલો કાળા સમુદ્રમાં ગયોછે, અને ટર્કિશ કાફલાનો મોટો ભાગ, તેમજ ઇંગ્રેજ અને ફ્રેંચ આખા કાફલાઓ તો કૉન્સ્ટાન્ટિનોપલખાતેજ પડેલાછે, તેઉપરથી તે આસરે ખાર વહાણોનો એક કાફલો લઈ સેપાર્ટોપોલખાતેથી હંકારી ગયો. તેના આ કાફલામાંની ચાર મનવારોઉપર દરેકમાં એકસો ને વીસ તોપો હતી; અને ચાર મનવારોઉપર દરેકમાં છાસી તોપો હતી; બીજી લડાઈનેખરની “સ્ટીમરો” હતી. ઑસમાન પાશાના ન્હાનીમોટી મનવારોના કાફલામુકાબેલ આ એક થણો મોટો કાફલો હતો. પવન સારો મળવાથી નાશિમોફ ઉતાવળે સિનોપખાતે આવી પહોંચ્યો; ત્યારે ઑસમાન પાશાના કાફલાઉપરથી આ મનવારો જીવામાં આવી, ત્યારે પ્રથમ તેઓ એમ સંમન્યા, કે તેઓનીપુઠે તેઓનેજ બીજા કાફલો કૉન્સ્ટાન્ટિનોપલથી આવી લાગ્યો હશે, અને તેઉપરથી ઑસમાન પાશા તદ્દન નલગવસ રહ્યો; તેણે તેટલામાટે લડાઈનેમાટે કશી પ્રયત્ન તૈયારી કીધી નહીં; પણ જ્યારે રશિયન વહાણો વધારે નજીક આવી લાગ્યાં ત્યારે તેને શક પડ્યો, કે તરતજ તેણે ઉતાવળે તૈયારીઓ કરવાના હુકમો આપ્યા; અને પોતાના કાફલાની બીજી મનવારોને બચાવમાટે તૈયારીઓ કરવાની નેશાનો લાવટાઓથી કીધી. એવા બનાવ વખતે એક બહાદુર માણસ જેટલું કરે તેટલું તેણે પણ કર્યું; અને તેમાં તેના ન્હાના વહાણોના કાફલાએ બની શકતી મદદ આપી.

ટર્કિશ કાફલો, પોતાના મોટા વહાણોના કાફલાઆગળ ડેટલો નબળો હતો, અને વળી પોતાના વહાણોઉપર ફ્લી મોટાં કદની અને પુષ્કળ તોપો હતી, તેથી ઍંડમિરલ નાશિમોફ મહિતગાર હોવાથી તે મનમાં ખુશ થવા લાગ્યો, કે એક મોટી લડાઈ કરવાવિના ફક્ત પોતાના મછવાઓની મદદથી તે તે સિનોપના રસ્તામાંજ દરેક ટર્કિશ વહાણોનો અગ્રે સહેલથી લેવાને શક્તિવાન થશે. આઉપરથી તેણે પોતાના કાફલામાંના તમામ મછવાઓને નિચ્ચે ઉતારી તેમાં સંપાહોને લઈ્યાં, અને પછી ટર્કિશ કાફલાતરફ હાકરવા માડ્યું. વળી નાશિમોફ પોતે પોતાની મનવારોઉપરથી ટર્કિશ ઍંડમિરલને દાનાઈ વાપરી તાણે થવાની “સિગનલ” કીધી; પણ તેનો જવાબ ઑટોમન વહાણોઉપરથી મછવાઓઉપર તોપોના મારો છોડીને આપવામાં આવ્યો. તાણે રશિયનો બહાદુરીથી આગળ વધ્યા ગયા; ટર્કિશ તોપોના મારોથી તેઓના કેટલાક મછવાઓ કુખી ગયાં ત્યારે આકેના ટર્કિશ ન્હાની

મનવારોની નઝદીક જવામાં ફતેહ પામ્યાં; કે જેમ થવાપછી જેવીરીને એક શેહેરઉપર હલ્લો લઈ જઈને તેને છતવામાં આવેછે, તેવીરીતે તેઓએ ટર્કિશ વહાણોનો કબ્જો લેવાને ઉપર ચઢવા માંડ્યું, પણ ટર્કો ઘણા હેમતથી સાંમે થયા; તેઓનાં તુતકાઉપર ઝખરી કાપાકાપીનો દેખાવ થઈ પડ્યો; ઝારના ખલાસીઓસાથે સુલતાનના ખલાસીઓ હાથોહાથ અને પગોપગ લડ્યા. આખરે સિનોપની આ યાદગાર લડાઈમાં ઑટોમનો તકન ફતેહ પામ્યા, અને દરેક વહાણનાં તુતકાઉપરથી રશિયનોને મારી કાઢાડવામાં આવ્યા, કે જેઓને નાસીને પોતાના મછવાઓમાં જતાં ભારે નુકશાની ખમવી પડી.

આ સઘળો ખનાવ નારિમોદ પોતાની મનવારઉપરથી એક દુરખીનવડે જતો ઉભો હતો, તેણે જ્યારે પોતાની ધારેલી નેમ ઉંધી વળેલી, અને પોતાના માણસોનો પરાજય થયેલો જોયો, ત્યારે પોતે પોતાની નઝરેથી દગાતો હતો, એમ તેણે ધાર્યું. તેમ કદી પણ ખને નહીં, એવી તેની પુર આતેરી હતી. પણ તેણે જ્યારે જાણ્યું, કે ખરેખર તેમજ બન્યું હતું, ત્યારે તેણે પોતાની મનવારઉપરથી પોતાના કાંદેલાનાં ખીજન વહાણોને સામટો હલ્લો કરવામાં “સિગનલ” કીધી, અને પછી તેના રાક્ષસી કાંદેલાએ ટર્કિશ કાંદેલાઉપર તોપોનો ઝખરદસ્ત મારો ચલાવવાનો શરૂ કીધો.

તેનો જવાબ તરતજ ટર્કિશ કાંદેલાએ પાછો તોપોના મારાથીજ વાળ્યો; અને તેથી ધુમાધાર થઈ રહ્યું, કે જેમાંથી ઘુટતી તોપોનો ચમકાટ વિજળીનીપેઠે જણાતો હતો. રશિયન ઑમિરલની મનવારે ઑસમાન પાશાની મનવારને પોતાની તોપોના મારામાં સઘળી-માંથી ચુંટી કાઢાડી; અને તેનીઉપર પોતાની સામટી એકસો વીસ તોપોથી મારો ચલાવ્યો, કે જેનો જવાબ ટર્કિશ મનવારની કકન સાડ તોપોએ પાછો આપ્યો. આવા ભારે મારા-છતાં ઑસમાન પાશા જરા પણ ડર્યો નહીં; તેણે મક્કમપણે લડવાનું ચાલુ રાખ્યું; તે શાંતપણે પોતાના હુકમો ફરમાવ્યો ગયો; અને તેનીજ ઉલટ તથા ચોકાસીથી તેના લડવૈયાઓએ તે બળવ્યા કીધા; ત્રણત્રણ વાર રશિયનોએ આ મનવારનો કબ્જો લેવાની વેતરણ કીધી, અને ત્રણત્રણ વાર તેઓને મારી હઠાવ્યામાં આવ્યા. કાંદેલામાંહેલી ખીજ ટર્કિશ મનવારોએ પણ પોતાનો ભાગ ઘણો બહાદુરીથી બજાવ્યો; અને આરીતે સખ્ત લડાઈ ચાલુ રહી. આપ્રમાણે લડાઈ ચાલુ હતી, તેટલાં પવનના એક સપાટાએ તોપોમાંથી નિકળતો ધુઓ થોડીક “મિનીટા” મુઘી એક બાબુએ ઘસડાઈ ગયો, અને તેથી ટાઇપરઉપરના માણસોનાં જોવામાં એક ઘણોજ દબદબાભરેલો તેમજ એક ભારે ભયંકાર દેખાવ નઝરે પડ્યો.

સારાં નસીબે આ દેખાવ થોડાં વખતનેમાંટે હતો, છતાં તે તેના કુપટનનાં જોવામાં આવ્યો, કે જેથી લડનારાં વહાણો ક્યાંકયાં હતાં, તે તેનાં દિશામાં આવ્યું. કારણકે તેમ જો ન થતે, તો પોતે ભુલમાં રશિયન કાંદેલાવચ્ચે પોતાનાં વહાણને હંકારી જવાની ઝડર તે ભુલ કરતે. તેણે તરત પોતાનો રસ્તો છોડી, થોડો આડે રસ્તે ફર્યો, પછી તરતજ ગોળ ફરી જઈને એક મોટી રશિયન મનવાર, જે એક નહાની ટર્કિશ મનવારઉપર મારો ચલાવતી હતી, તેનીતરફ ધસી ગયો; પોતાની “સ્કીમર”ની એક બાબુઉપરથી તેનીઉપર તોપો છોડી, અને નહાની જગ્યામાં જેટલો બની શકેએટલો ચકરાવો લઈને પાછી ખીજ બાબુથી ઝખરો મારો ચલાવ્યો, કે જેપછી (જુઓ ચિત્ર ૧૦ મું) તરતજ એક ભયભીત ઘડાકો થયો. જાણે દરિયામાંનાં સિતરમાંથી એક જવાણામુખી ફાટ્યો. હાથ; તેમ

હથિયારો, અને બળતાંના સોળા હવામાં ઉંચે ઉડતાં દેખાયાં—અને બાણે ધરતીકંપથી ઉંચકાઈ જતાં હોય, તેમ પાણી આસપાસ ઉંચકાયાં—અને આંખો આંધળી ફરી નાખે. એવો ચળકાટ, અને કાનો ફાડી નાખે એવો ઝખરો આવાઝ થયો, કે જેથી મગ્ન્યુતમાં મગ્ન્યુત, અને બહાદુરમાં બહાદુર પણ માથાનાં તાલકાંથી તે પગનાં તળિયાંસુધી ધ્રુજવા લાગ્યા—એવી આ ધડાકાની અસર હતી. તેથી દાઢજ વહાણુ પણ દરિયામાં ઉપરનીચે થવા લાગ્યું, અને તેનાં તુતકઉપર રશિયન વહાણુનાં પુષ્કળ દુકડાઓ આવી પડ્યા, કે જેથી ઘણાક ખલાસીઓને ઇંઝા થઈ, અને કેટલાંક દોરડાંવટીક તુટી ગયાં. ઉપર ચઢતાં બળતાં પછી બદલાઈને તેનેબદલે કાળાઢણુક ધુમાડાના ગોટગોટ નિકળવા લાગ્યા, અને જ્યાં રશિયન મનવાર હતી, તેનેબદલે હવે ત્યાં કાંઈજ નહીં પણ થોડાક બળીને કાપડો થઈ ગયેલાં પાટિયાંઓ દરિયાઉપર તરતાં જણાયાં. દુકડાંમાં, તે રશિયન મનવારનું ઢાંચાનું સળગી ઉઠ્યું હતું; અને તેમાંના સર્વે માર્યા ગયા હતા.

આમુગ્ધે લગભગ ચાર કલાકાસુધી એક ઝખરી અને ભયંકર લડાઈ ચાલુ રહી, કે જેમાં ફરીથી દાઢજે ભાગ લીધો. પણ જોકે ટર્કો ઘણીજ બહાદુરીથી લડ્યા—જોકે તેઓએ ઘણી હેમતથી પોતાનાં વહાણોનો ખત્યાવ કરીધો—તોયે પોતાનાં કરતાં અતિ ઘણા મોટા કાંદેલાસાંમે તેઓ શું કરી શકે? તેઓની ઘણીક ન્હાની મનવારો અત્યારતુલિકમાં તો કુખી ગઈ હતી—જે બચવા પામી હતી, તે ભાંગી ગઈ હતી—તેઉપરના ડોળો તુટી પડ્યા હતા—અને તોપોના મારાથી તે એવીતો વિધાઈ ગઈ હતી, અને તેઓમાં એટલાંતો ગળાગ પડ્યાં હતાં, કે તેઓની તોપેનાં મેહોના ખાંચાઓવટીક ઓળખાઈ શકાતા નહતા—ફક્ત તેઓનાં ઓખાંજ પાણીની સમાડીઉપર તરતાં રહ્યાં હતાં. છતાં આ ભાંગીતુટી ગયેલી મનવારોઉપરથી તોપોના અને બંદુકોનો મારો રશિયન મનવારોઉપર મારવાનો છેક અંતની ઘડીસુધી ચાલુજ રાખ્યામાં આવ્યો હતો; જ્યાંસુધી ટર્કી શકાય, ત્યાંસુધી આ બહાદુર ઓટોમન લડવૈયાઓ રશિયન વેરીઓને તાણે થયા નહીં. પણ આખરે જ્યારે તેઓનાં તુતક માર્યાં ગયેલાઓથી ચિહ્ન ભરાઈ જવા લાગ્યાં, ત્યારેજ એકપછીએક તે મનવારોઉપરથી તોપોનો મારો, અને બંદુકોનાં બારો ચલાવવામાં આવતા બંધ થયા; જ્યારે કે ઝખરી થયેલા, કપાઈ વઢાઈ ગયેલા, અને કાળાઢણુક થઈ ગયેલા આ બહાદુર ટર્કિશ લડવૈયાઓમાં જરા પણ કુવત ન રહ્યું. જ્યારે તેઓ પોતાની તોપોનીઆસપાસ ફરવાને, કે બંદુકો પાછી ભરવાનેવટીક અશક્ત થયાં, ત્યારેજ તેઓએ લડવાનું મોકુફ કરીધું, પણ ત્યાંસુધી તો તેઓ જેમ લડાય તેમ લડ્યા.

દરેક ઠેકાણે લડાઈ જીવકઉપર આવીને લડવામાં આવી હતી. હમલો કરનારાઓ ઘણા જનુની બન્યા હતા, કે પોતાનો ખત્યાવ કરનારાઓ બહાદુરીથી લડ્યા હતા, તે કેહેવું માહાલછે. બંધે બાંજુતરથી ભારે હેમત દેખાડવામાં આવી હતી. પણ આ લડાઈમાં જે સર્વેથી વધારે લાંબી ઝપાઝપી થઈ, તે રશિયન અને ટર્કિશ એમિરલોની ખુદ પોતાનીજ મનવારોવચ્ચે થયેલી હતી. બહાદુર ઓસમાન પાશાનીસાથે તેની મનવારઉપર આ વેળા તેની એકપુરી, અતિ ખુબસુરત અને લાયકીવાળી, આસરે ચોવીસ વર્ષોની ઉમરની બેટી પણ હતી. પ્રથમમાં જેવું પાશાને જણાયું, કે આગળ વધતો કાંદેલો ટર્કિશોનો નહી, પણ દુરમનોનો હતો, તેવોજ તે પોતાનો “કબિન”માં નિચે દોડી ગયો, અને પોતાની બેટીને

વહાણના એક મજવામાં બેસી કેનારે નિકળી જવાની ઝડપે કીધી. પણ તેની માયાળુ બેટી જિલ્લાહે પોતાના બાપને આ વખતે છોડી જવાની સાદ ના પાડી—અંતની ઘડીસુધી તેની સાથેજ રહેવાનો તેણીએ પોતાનો એરોદો આહર કર્યો—જે ખુદ તેના બાપને ફતેહ બખ્તવાની મેહરબાની કરે, તો સૌથી પહેલી પોતે તેને મુખારકબાદી આપવાની ઈચ્છા જણાવી—પણ જે તેથીઉત્કૃષ્ટ તે માર્યો જાય, તો પોતે પણ તેનીસાથેજ મરવાનું પસંદ કીધું. કેવી હેતવંતી અને બહાદુર બેટી! તેણીના બેટીતરીકેના પ્યાર તેણીને તેમ કરવાને ઉત્કેરતો હતો, તેટલામાંટે તેણીનીઉપર ગુસ્સે ન થવાને જિલ્લાહે પોતાના પેદરને આગ્રહ કીધી; અને વળી એવીવેળા છુટાં પડતાં, તેણીને જે બેહદ દુઃખ થશે, તેમાંથી તેણીને અંચાવવાને જિલ્લાહે પોતાના પિતાના કાલાવાલા કર્યા. આ સઘળાઉપરથી ઍડમિરલને તેણીની માગણી કબુલ રાખવાની ફર્જ પડી; તેણીને પોતાની છાતીસાથે દાખીને તે બોલ્યો, “મારા બેટા, યાદ રાખજે, કે જ્યારે હું તુતકઉપર મારી ફર્જ બજાવવામાંટે જઈશ, ત્યારે ગમેતેવા કારણનેલીધે હું ત્યાંથી એક ડગલું પણ ખસનાર નથી!”

“પેદર, આવા લડાઈના કટોકટ વખતે તમો મારો કરો વિચાર કરો ના.” તે બહાદુર જવાન બાતુ બોલી. “એવા વિચાર કરશો, તો તમો હેમત બોલી દેશો. હમણાનો ખારીક સમયે તો તમારે તમારી ફર્જ અને તમારી આબરોજ વિચાર કરવાનોછે!”

પોતાની બેટીના આ વિચારોથી તેણીના બાપને વધારે હેમત આવી; તેણે ફરી એકવાર પોતાની બેટીને ગોદમાં દાખી; અને પછી તરતજ પોતાની મનવારનાં તુતકઉપર દોડ્યો. ત્યારપછી તેની મનવાર અને રશિયન ઍડમિરલનાં અબરદસ્ત મોટાં વહાણુવચ્ચે એક ખુનખાર લડાઈ ચાલી; જાણે પોતાની બેટીની હસ્તી તદન ભુલીજ ગયો હોય, એમ ઍસમાન પાશાએ લડ્યા કીધું—જાણે ગમેએવાં પણ કારણમાંટે, પોતાની બેટી સલામતછે કે નહીં તેવડીક જાણવામાંટે તેણે તુતકઉપરથી પોતાની જગ્યા કદી ન છોડવાનો ઈરાવ કીધો હોય, એમ જણાતું હતું. દુસ્મનના અબરદસ્ત તોપના ગોળાએ આ બહાદુર દર્શિશ ઍડમિરલનાં વહાણુને દરેક બાજુથી કચડી નાખતા હતા, છતાં નિચ્ચે “કેપ્તિન”માં જિલ્લાહ કેમછે, તેણી સલામતછે કે નહીં, તેની ખબર કાહાડવામાંટે તેણે કોઈ માણુસનેવડીક નિચ્ચે મોકલ્યું નહીં. તેને લાગ્યું, કે જે તે તેણીની ખબર કાહાડવા મોકલે, અને તેની જાણમાં આવે, કે તેણી મરી ગઈછે, તો પછી આ ગમખવાર વાત જાણી, તેની હેમતને અબરો આંચકો લાગે; વળી આ નમકહલાલ ટર્કે વિચાર્યું, કે પોતાની ફર્જ અદા કરતીવેળા તેણે પોતાનાં ગમેએવાં અતલગનાં ખેશીતરફના પ્યારના ગાંઠબાળે વિચારવાનો કરો હક નથી. આપ્રમાણે આ ગઝબનાક લડાઈ ચાલુજ રહી; અને જ્યારે આપણે ઉપર જણાવ્યુંછે, તેમ તેની મનવારઉપર ત્રણત્રણ વાર રશિયનોએ ચઢી આવવાના યત્નો કર્યા, ત્યારે પોતાના હાથમાં નાગી તલવારસાથે આ બહાદુર ઍસમાન પાશા, પોતાના માણુસોને માથે સરદારી લઈ તેઓને પાછા મારી હડાવવામાંટે જીવજનથી લડતો હતો.

જ્યારે વખતોવખત ધુમાડો દુર થતો, ત્યારે ઍસમાન પાશા પોતાના કફિલાની ચપેલી બારે ખરાબી જોઈ શકતો હતો; તોયે તે કફિલાની દરેક મનવારઉપર લડતા-સેપહો અને ખલાસીઓએ પોતાની ફર્જ દેલોજનથી બજાવી હતી, એમ જાણી તેને આત્મ

થતો હતો. પણ તરતજ લડાઈના ગગડાટવચ્ચે તેણે પોતાની મનવારની જમણી આંખ તરફ એક “સ્ટીમર”ના ચક્રરનો છકછક કરતો આવાજ સાંભળ્યો—આ વેળા અંગ્રિમરલની મનવાર નાશિમોદની મનવારસાથે ખીજગમથી લડતી હતી. ઑસમાન પાશાને ખબર હતી કે કોન્સ્ટન્ટિનોપલ તરફથી તેના કાફલાસાથે ફક્ત એકજ સાદી “સ્ટીમર” આવી હતી, પણ તે તો ભાંગીને, બળીને, પાયમાલ થઈ ગઈ હતી; અને તેથી તેની મનવારનકદીક આવતી ખીજ “સ્ટીમર” રશિયન કાફલાનેલગતી હોવી જોઈએ; તેની મતલબ ઑસમાન પાશાને પોતાની અને નાશિમોદની મનવારવચ્ચે લડત બંધાવવાની મારો ચલાવવાની હશે, એમ તેણે ધાર્યું; તેઉપરથી તેણે પોતાના માણસોને જમણી આંખની તોપેઉપરથી મારો ચલાવવાને તૈયાર કરી રાખ્યાં—પણ તેટલાંતો ધુમાડાનીવચ્ચેથી ઑસમાન પાશાએ ટકિશ વાવટો તેઉપર ઉડતો જોયો. થોડીજ “મિનીટો”માં તેની મનવારનીઅડાઅડ ટાપક આવી લાગી, અને ઑસમાન પાશાની મનવારઉપર ટવારિક ચઢી આવ્યો.

ટવારિકના લસકરી પુશાઉપરથી ઑસમાન પાશાએ તરત જાણ્યું, કે તે એક એડી-કાંગની પદવી ધરાવનાર હતો; અને જ્યારે તેને ખબર થઈ, કે ટુમાચિયાના વડા સેનાધિપતિતરફથી તે આવ્યો હતો, ત્યારે તેણે તેને ખરાં દેલથી આવકાર આપ્યો. ટવારિક અંગ્રિમરલને ખબર પડી, કે તેની “સ્ટીમર” ટાપકઉપરથી થયેલા મારાનેલીધેજ રશિયન મનવાર સળગી ઉડીને થોડાક વખતઉપર નાશ પામી હતી; અને પછી તેને સોંપવામાં આવેલા પયેધામ તેણે ઑસમાન પાશાને સ્વાધિન કરીધો.

ઑસમાને તે “પાકેટ” તરત ઉખેડ્યું; અને તેમાં લખેલી આખતઉપર ઉતાવળે પોતાની નજર ફેરવી ગયો, અને પછી બોલ્યો, “નામદાર વડા સેનાધિપતિનો હુકમ હું ધક્કા ખુશીસાથે બળ લાવતો, પણ એક ક્લાકપછી મારી સરદારીતળેનો આ કાફલો સદંતર નાશ પામશે! તે નામદાર અને રૂમાવેંછ, કે અશિયામાં પડેલાં લસકરને ખુરાદી, દારૂગોળો, હથિયારો, વગેરે પહોંચાઆપછી મારે ડેન્યુબ નદીનાં મુખઆગળ પુગી જવું, અને ત્યાં ખુસ્કાઉપર જે લડાઈની મુક્તિ તેવણે સ્વીકૃતિ, તેમાં મારે પણ ભાગ લેવો.” પછી પોતાની આસપાસ નજર ફેરવીને, “હવે તમા પોતેજ વિચાર કરો, કે ખુદ અશિયા માદનર જઈ માઈ કામ બજાવવાજેવી હાલતમાં હું છઉં!”

જ્યારે આમુજબ અંગ્રિમરલ અને એડી-કાંગ મનવારનાં તુલકઉપર ઉભા રહી પોતા પોતાવચ્ચે વાતો ચલાવતા હતા, ત્યારે આસપાસ લડાઈના ઝખરા ધડકાઓ તો ચાલુજ હતા, અને તોપો ઘુટવાના ભારે આવાજો તેઓના કાને ફાડી નાખતા હતા; તેઓની આસપાસ ગોળીઓનો વરસાદ વરસતો હતો; પણ તેછતાં ટકિશ અંગ્રિમરલના ચેહરાઉપર જરા પણ ધાસ્તીની નેશાનો જણાતી નહતી—તેમજ ટવારિક પણ તેવીજરીતે શાંત અને હેમતી ચેહરાસાથે ઉભો રહ્યો હતો.

તેને આરીતે બિનદહશતે ઉમેલો જોઈ ઑસમાન પાશાએ તેનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો, અને બોલ્યો, “તમા એક બહાદુર જવાન છો, અને હું ઉમેદ રાખું છું, કે અહાલ આ ખટપટમાંથી તમારી એંછી સલામત રાખશે, કે જેથી હવેપછી બહાદુરીમાટે તમારું નામ વખણાશે.”

પાશાના આવા માયાભરેલા અને ઉત્તેજન આપનારા શબ્દોનેમાટે પોતાનો ઉપકાર પોતાના ચેહેરાઉપર દેખાડીને ટવારિક બોલ્યો, “હવે હું પાછો દાર્દકઉપર જઈશું”, કે જેથી મને રશિયન ઍંડમિરલની મનવારકઉપર ખીજ બાબુથી હમવો કરવાનું બની આવે.”

ઝોસમાન પાશા—“નહીં, તેમ કરવું હવે શક્યનું છે, માટે હવે બંનેતાંઉકિદ તમે દાર્દકને જેમ અનેએમ નુકશાનીમાંથી દુરજ રાખો, કે જેથી તક મળવે મારા કફેલાના થોડાપણા પણ માણસોને તેઉપર ઉપાડી લઈ બચાવવાને કામ લાગે, કે જેથી તેઓ ઘાતકી રશિયનોના હાથમાં બંદીવાનો થતા બંચે.”

હજીતો દરિશ ઍંડમિરલ આ બોલો બોલી ન રહ્યો, તેટલાં તોપનો એક ગોળો તેને લાગ્યો; અને તે ખીચારો તુતકઉપર પડી પડ્યો. ટવારિક તે પછડાઈ પડેલા સરદારતરફ જરાસરખી નજર ફેરવી તેટલાં જે ધડા તે બાપડાને ચઢ હતી, તે તે પુરેપુરી જોઈ શક્યો; એક પણ ઘુંટણનીનિચ્ચેથી સાફ ઉડી ગયો હતો—ખીજે કમકમાટભરેલીરીતે છુંદાઈ છરાઈ ગયો હતો, અને તેનાં હાડકાં માંસ તોડીને તેનાં ફાટેલાં “પાટલુન”માંથી બહાર નિશ્ચળી આવ્યાં હતાં.

આ મોડો બનાવ જોઈ પોતાના માનીતા ઍંડમિરલનીપાસે ત્રણ કે ચાર ખલાસીઓ તરત દોડી આવ્યા, અને તેઓને ટવારિક કહ્યું, “દોડો ! દોડો ! જલદી ‘સરબચન’ને બોલાવો !”

ઝોસમાન પાશા—“નહીં, નહીં, જે ખીચારો બંચી શકે તેવા હોય, તેઓનીજ માવજતમાટે ‘સરબચન’ને રહેવા દેઓ; મારી હાલત હવે આશાવગરની છે ! ચોહો ! મારી ખીચારી બેટી —”

ટવારિક આ વેળા તુતકઉપર ઘુંટણિયે પડીને પોતાના હાથોમાં ઝોટોમન ઍંડમિરલને-પકડી રાખ્યો હતો, તે આ સાંભળીને તરત બોલી ઉઠ્યો, “અગરજો તમે નામદારને તમારાં કુટુંબને કેયે કાંઈ કેહેવડાવવું હોય, તો—”

ઝોસમાન પાશા—“મારી વાહાલી બેટીસેવાય આ દુનિયામાં મારેમાટે રડનાર કોઈ પણ ખીજું બેશી નથી, અને તેણી નિચ્ચે મારી ‘કૃમિન’માં છે. જલદી તેણીનીપાસે જાઓ—તેગીને તમારાં દાર્દકઉપર લઈ જાઓ: કારણકે મેં તો મારો ઠરાવ નક્કી કરીધો છે ! હું અંતની ઘડીસુધી આ મનવારકઉપરથી લડીશ; કારણકે થોડીજ ‘મિનીટો’માં રશિયનોની ફતેહ થશે. તમે ઘણા આબરહાર અને પ્રમાણિકછો: કારણકે આબરહારસેવાય ખીજો કોઈ શખ્સ મહાન ઝોમર પાશાના ભગીજનો મગફરીભરેલો સંબંધ ધરાવે નહીં. તમારી સંભાળમાં હું મારી જિલ્લાહને સોંપું છું—”

ટવારિક—“અને હું પણ તમારું આ કામ નમકહલાલીથી અને બરાબરરીતે બજાવવાનાં કરમ ખાઉં છું !”

પણ હવે એક ઘણોજ દેલ ફાડી નાખનારા દેખાવ નઝરે પડ્યો, તે શું હતો, તે આપણે આવનાં પ્રકરણમાં જાણીશું.

મકરણ ૨૪ મું.

જિલ્લાહ.

હજીનો એમર પાસાનો ભરીને બોલી રહ્યો નહીં, તેટલાં જિલ્લાહ પોતેજ પુતક ઉપર દોડી આવી. કોઇ રીતે તેણીને ખજર પડી હતી, કે તેણીનો આપ ઝખ્ખી થયો હતો; તેણી તે સાંભળી વધુ વખત નિચ્ચે રહી શકી નહીં; એતેઝરી અને ગમથી અર્ધા દીવાનીજીવી તેણી ઉપર દોડતી આવી, કે જ્યાં તેણીની સેવાની હવે અગત્ય છે, એમ તેણીને લાગ્યું.

પોતાના કપાઈતલાઈ ગયેલા પ્યારા બાપની ખરાબીભરેલી અવસ્થા જોતાંજ, તેની બાબુમાં તેણી ઘુટણિયે પડી; પોતાના હાથેમાં તેને ઉચ્ચકો—તેના ગાંઠો યુમીઆથી ભરી નાખ્યા; અને પછી બાણે તેણીને તેણીની હમણાં ફર્જ થું હતી, તે એકએક યાદ આપ્યું હોય, તેમ પોતાનાં દુઃખને એક બાબુએ મુક્યું, અને પોતાનું કામ બનાવવામાં શાંત સહનશક્તિથી તૈયાર થઈ. પોતાનાં મ્હોડાઉપરનો ભુરખો ફાડીને તેના એક પાંદો બનાવ્યો, અને તેવડે પોતાના બાપનાં ચુથાઈ ગયેલા અવયવોઉપરથી પુષ્કળ વેહેતું લોહી ચુસી લીધું; આ વખતેજ એક નમકહલાત ખલાસી, જે આ કમનસીબ બનાવ જોતાંજ નિચ્ચે દોડી ગયો હતો, તે કપડાંના બીજા પાડાએ અને ઘાનું કપડું લઈને તરત ત્યાં આવી લાગ્યો.

આ વખતે જ્યારે પોતાના બાપના ઝખ્ખોની સારવર જિલ્લાહ ઘુટણિયે પડીને ઢરતી હતી, ત્યારે તેણીનીઆસપાસ અંદુકની ગોળીઓ ધુમતી હતી, અને કાન ફાડી નાખેએવા લગાઈના ધડાકાઓ થતાં હતા; ટ્રારિક પણ તેણીની બાબુમાંજ ઘુટણુકેપર પડીને જોઈતી મદદ કરતો હતો. આખાણે થોડીક “મિનીટો” પસાર થઈ ગઈ—તે સઘળો વખત આસમાન પાસા પોતાની બેડીને તેને છોડી જવાને કાકુડાભરી અર્જ કરતો હતો, અને ટાઈક ઉપર તેણીને લઈ જવાને ટ્રારિકને ફર્માવતો હતો. પણ જિલ્લાહ પોતાની ફર્જથી જરા પણ હડી નહીં; અને ટ્રારિક પણ તેણીને તેણીના ફેરેસ્તાઈ કામમાંથી લઈ જવામાં વચ્ચે પડવાની હેમત કરી શક્યો નહીં. જોકે તેણીનીઆસપાસ જોતોને દેવ ભમ્યા કરતો હતો, જોકે જે ઘડી જતી, તેમાં તેણી માર્યા જવાની અણીઉપર હતી, તોયે તેણીની ફર્જ નીવચ્ચે આવી, તે જગ્યાએથી તેણીને ઘસડી જવામાં, અને તેમ કરીને તેણીની પોતાના બાપતંદની સાથી પત્રિન ફર્જમાં પડવાનું તે પવિત્રાઈ તોડવાખરાજર સમજતો હતો.

જોકે આ વખતે તેણી અતિશય દુઃખમાં હતી, છતાં તેણીનો ચેહેરો ધણો ખુબસુરત લાગતો હતો. પોતાની દુઃખી લાગણીનો ઉમ્મ. તેણી ઘણી મક્કમણે દાખી રાખતી હતી, એમ તેણીનાં મ્હોડાઉપરથી ખુલ્લું જણાઈ આવતું હતું. આ વખતે તેણીનાં માથાઆગળ બથી તોપનો એક ગોળો એટલોતો નઝીકથી પસાર થઈ ગયો, કે તેથી હાલતો પવનવરીક તેણીના ગાંઠને લાગ્યો, અને તેણીના છુટા થઈ ગયેલા બાંધાવરીક તેનેથી હાલતો, પણ તેણીએ તેથી જરા પણ હારી ખાધી નહીં—તેણી જરા પણ ખુલ્લી નહીં; અને જ્યારે તે ગોળો તેણીથી ફક્ત ત્રણ કે ચાર વારજેટલો દુર પુતક ફાડીને અંદર પેવસ થયો, ત્યારે

પાડિયાના જે કંટકાઓ તેથી ઉડ્યા, તેમના એકાદથી પોતાના પ્રિય પિતાને કરી વધુ ધડા થઈ કે નહીં, તે જોતા તેને પાટા બાંધતાં દક્ત એક “મિનીટ” તેના મ્હાંડતરફ જાયું.

ઑસમાન પાશાના ઝખ્ખી થોડા ભાગોઉપર ધાનું કપડું તથા પાટાએ હાંતે: પુરેપુરા બધાઈ રહ્યા નહીં, તેટલાંજ તે વહાણને મથાળે એક ઝખ્ખરે ધસારો થયો; ચાચિ-યાશિઓ, ભુમો, પુકારો, એકમેકસાથે અથડાતાં હાથિયારોના આવાઝો, અને જલદી દોડતાં ધણાં પગસાંઓ, વગેરેથી જણાયું, કે આખરે રશિયનોએ ચોથીવાર તે મનવરઉપર ધસારો કર્યો હતો.

ઑસમાન પાશા નજળે ધીમે સાદે બોલ્યો, “ઓહ ! કોઈ મારી તલવાર આપે !” એમ બોલી તેણે ઉઠવાની કાશિશ કરી, પણ લાઇલાજ થઈ પાછો પડ્યો.

ટવારિક—“એવણને મારી ‘સ્કીમર’ઉપર આપણે લઈ જઈએ. જલ્દી કરો ! ઉતાવળા થાઓ !”

ઑસમાન પાશા—(બહાદુરીથી) “નહીં, કદી નહીં—” ખુદાના કરમ લગ્ન કહું છું, કે તેમ હું થવા દેનાર નથી ! જે કોઈ મારાં પોતાનાં વહાણનાં તુલકઉપરથી મને ખસાડશે, તેને હું મારો કટ્ટો વેરી ગણીશ. ટવારિક, મારી ઝિલાહને લાંથી લઈ જાઓ ! મારી બેટીને લઈને લાંથી જતા રહેો !”

ટવારિક—“બાતુ, હું તમોને આજોજ કરી કહું છું, કે તમારા બાપનો સુખન કહણ રાખે ! એક બેટીએ પોતાના આપતરફ જે પણ કરવા ઘટે, તે સર્વ તમોએ કર્યું છે, અને—”

પાછી દુઃખથી દીવાનીજેવી થઈ જઈને, ઝિલાહ બોલી ઉઠી, “નહીં—હું કદી પણ એવણને છોડી જનાર નથી ! હું કદી પણ એવણથી દુર થનાર નથી ! હું મારા વાહાલા પેદરનીસાથેજ મરીશ !”

ટવારિક—“ત્યારેતો ખુદા મારો સાહેબ છે, હું તમો બંધેનો છેલ્લી ઘડીયુધી જંગવા કરીશ !” એમ બોલી આ બહાદુર જવાને પોતાની શમ્શીર મિયાનમાંથી ખેંચી, અને દુશ્મનોનીસામે થવાને ફર્યો.

મનવારના આગળા ભાગઉપર ચઢી આવેલા રશિયનોને અટકાવી રાખવામાંટે થોડીક “મિનીટો” સુધી તો ઑસમાન પાશાના થોડાક બાકી રહેલા બહાદુર પણ હાલકવાલ થઈ ગયેલા ખસાસીઓ દતેહ પામ્યા, પણ પછી જ્યાં ઑસમાન પાશા પડેલા હતા, ત્યાં મનવારના કોટઆગળ જ ઝખ્ખી અને જતુની દેખાવના કમસ્કોવીટ ખસાસીઓના ધાડાંત્રધાડાં ધુમાડાનીઅંદરથી ધસી આવ્યાં; તેઓના હાથોમાં વઘણોને પકડવાની આંકડીઓ, કુહાડીઓ, તલવારો, અને “પીસ્ટોલો” હતી; અને ટવારિકસાથે તેઓનીસામે થવા અને લડવામાંટે ટર્કિશ ખસાસીઓની સંખ્યા તો ઘણી નહાની, દક્ત મુઝીબર હતી, તોયે પણ રશિયનોને પેટેલાં તો મારી હાલક્યામાં આવ્યા; પણ તેઓ ફરીફરી રી હલ્લો લાગ્યા, અને પછી ટર્કિશ મનવારઉપર મધમાખીનાં ટોળાંનીપેટે ઉભાઈ ગયા. એક સીંહનાજેવી બહાદુરીથી ટવારિક લડ્યો; અને તેના હથિયારથી ઘણાએક રશિયન ખસાસીઓ કપાઈ મુવા.

પણ આખરે મનવારના ખીન્ન લાગતરશ્ચી ખીન્ન વધુ રશિયનો ઉપર ધસી આવ્યા; અને પાછળા લાગતરશ્ચી મસ્કોવીટ દરિયાઈ સેપાહો તુતકઉપર ચડી આવ્યા.

આ જોઈ જ્યાં ઑસમાન પાશા પડેલો હતો, તે જગ્યાએ ટવારિક દોડી ગયો, અને પોકારી ઉઠ્યો, “હવે તો એવણને હાંથી લઈ જવાજ જોઈએ ! એક ખીજ પણ વધુ થશે, તો પછી તેમ કરી શકાયે નહીં !”

પણ જિલ્લાહે તો કશો જવાબ દીધો નહીં; પોતાના આપની છાતીઉપર માથું નાખી તેણી ધુંટણ મરડિયે તેનીઆગળ પડેલી દેખાઈ;—અને ઑસમાન પાશાના હાથ તેણીની ગર્દનઆસપાસ વિટળાયેલો હતો; પણ આ વેળા તેણી બેસાઈ થઈ ગયેલી હતી. પાશા પોતે પણ અર્થો ખેલાન હાલતમાં પડેલો હતો; ટવારિક જોયું, કે હવે જે દરેક ધડી નાચે, તે અંતિ કીમતીછે, માટે તેણે બે કે ત્રણ ખલાસીઓને ઑમિરલને ટાઇફઉપર ઉતારી જવામાં મદદ આપવા બોલાવ્યા. તેણે પોતે જિલ્લાહે પોતાના મજબુત હાથમાં ઉચડી; જાણે ખેલાનીમાં કાંઈ અડખડતો હોય, તેમ ઑસમાન પાશાને ધીમેથી બોલતો તેણે સાંભળ્યો: પણ વખત આરીક આવેલો જોઈ, તે સાંભળવાને તે ચોખ્ખો નહીં. આ વેળા રશિયન વહાણતરશ્ચી રુશિય મનવારતરફ ધુમાડાનું એક વાદળું ઘસડાઈ આવ્યું, અને તેમાં તેને લાભજ થયો; થોડીજ “મિનીટ”માં તે ઑમિરલની બેટીને પોતાની “સ્ટીમર”નાં તુતકઉપર સહીસલામત લઈ જવાને ફતેહ પામ્યો. ત્યાં તેણીને લાયક સંભાળમાં સોંપીને—કારણકે તેણી હજી બેસાઈ હાલતમાંજ હતી—અને તેણીને નિચ્ચે “કુબિન”માં લઈ જવાનો હુકમ આપીને, ટવારિક પોતાની ટાઈફના અંદર દાખેલ થવાના રસ્તાતરફ ઉપર પાછો ધસ્યો, એવી આશાથી, કે રુશિય ઑમિરલને લઈ આવવામાં તે મદદ કરે.

પણ ટવારિક ત્યાંતો તેને દિઠો નહીં; જે ખલાસીઓની તેણે મદદ માંગી હતી, તેઓ આ છુદાઈછડાઈ ગયેલા સરદારને નિચ્ચે ઉતારતા હતા. તે જોઈ ટવારિક એક “મિનીટ” પણ બોલાવગર શું કરવું, તે નક્કી કરી નાખ્યું. તે ઑમિરલની મનવારની બાબુએ દોડી ગયો—એકવાર પાછો તેનાં તુતકઉપર પહોંચી ગયો—પણ ત્યાં તેણે પોતાને રશિયન સેપાહોનાં એક ટોળાંનીવચ્ચે જઈ લાગેલો દિઠો. તેઓ મોટી સંખ્યામાં હોવાથી તેનીઉપર ભૂખ્યા વરૂઓનીપેઠે તુટી પડ્યા; અને એક પળમાં તેને પોતાના કેદી બનાવ્યો. આવ્યજ વખતે તેણે રશિયનોને નાશિમાઈની મનવારઉપર બહાદુર ઑસમાન પાશાને લઈ જતો જોયો; કારણકે હવે રશિયનોની સંપૂર્ણ ફતેહ થઈ હતી.

રુશિય મનવારનાં તુતકઉપરથી, કે જ્યાં તેને બદીવાનતરીકે પકડવામાં આવ્યો હતો, તેણે જરાસરખી નંદર દીધી, તો તેને માલુમ પડ્યું, કે રશિયન ખલાસીઓનું એક ટોળું તેની ટાઈફઉપર હવે હલ્લો કરવાની તૈયારી કરવું હતું; આ જોઈ, તેણે પોતાના કેપટને તેને નામે બોલાવીને પોકાર્યું, “હાંથી તમે નિઃશ્ચી જાઓ ! જરૂરી હાંથી જતા રહે !”

તેજ ઘડિયે ટાઈફના કેપટને પોતાના ઈજનેરોને “સ્ટીમર”ને જરૂરીથી ચલાવી જવાનો હુકમ પોકાર્યો, અને તેજ ઘડિયે એક રશિયન સેપાહે પોતાના હાથમાંની બદ્દના કુંધોનો ફટકો ટવારિકને ઝોટથી લગાવ્યો, કે તે નિચ્ચે તુટી પડ્યો. ટાઈફના કેપટને વખતસર ચેતવણી આપવાની શિકાતરીકે આગ્રમાણે જનુની હમલો તેનીઉપર કરવામાં આવ્યો હતો,

પણ તેથી દવારિકને ફક્ત સહેજ ઝણઝણાટ થવાઉપરાંત ફરી વધારે ગંભીર પ્રેકારની ઈજા થઈ નહતી— તેમજ તે બેભાન પણ થઈ ગયા નહતો; જાણે એક વાઘ પોતાની છુપાવાની જગ્યાએથી કુદે, તેવી ઝડપથી આંખના એક પળકારમાં તે પાછો ઉડી ઉભો થયો, અને પેલાજ જગ્ગી રશિયન સેપાહના હાથમાંથી તેણે તેની બંદુક ઝુટાવીને તેજ ધડિએ તેનાં માથામાં એવોતો એક સખ્ત ફટકો લગાવ્યો, કે તે મુઠ્ઠાંજેવો થઈ તુતકઉપર પડ્યો, અને પછી અદ્ભુતરીતે તે બંદુકને પોતાનાં માથાઉપર ફેરવતોફેરવતો તે આગળ વધ્યો. જે બીજા સેપાહો તેને બાગનેટથી વિધી નાખવાને આ વેળા આગળ વધ્યા હતા, તેઓ આ જોઈ ડરી ગયા, અને તેથી તેઓમાંથી દવારિક પોતાનો રસ્તો કાપી જવા પામ્યો. તરતજ તે મનવારનાં દાખેલ થવાના દાદરઆગળ જઈ પહોંચ્યો; વળી ત્યાં ઉભેલા એક રશિયનને પહોંતો ફરી મુક્યો—આ જોઈ તેનીતરફ પુછકળ બંદુકો છોડવામાં આવી; પણ તેજ ધડિએ તે રશિયન શત્રુઓનીવચ્ચેથી ગેબ થઈ ગયો.

તેઓ સમજ્યા, કે તે માર્યો ગયો હતો, અને દાદરઉપરથી નિઃચે દરિયામાં તુટી પડ્યો હતો. અલબત્ત તે દરિયામાં હતો એ તો ખરું; પણ તે કાંઈ મરી જઈને તેમાં પડ્યો નહતો, પણ પોતાની ખુશીથી કુદી પડ્યો હતો; અને પોતાનાં સઘળાં ઝોરસાથે ટાઈફ્ટરફ તરી જતો હતો. ઝડપથી પાણી કાપતા તેના હાથે રશિયન સેપાહોએ જોયા; કારણકે તે એક ઘણો અચ્છો તરનાર હતો. દમખદમ ગાળીએ તેનીઉપર છોડવામાં આવી; પણ તેથી જરાબી ઈજા પામવાવગર તે આગળ વધ્યો ગયો. તેનો આવાજ મૌનઓઉપરથી સંભળાયો; થોડીજ વારમાં હવે તે ટાઈફ્ટનાં તુતકના એક છેડાઉપર ઉભેલો દેખાયો.

લાં પહોંચતાંજ તેણે પેહેલી ખબર જિલ્લાહની પુછી, અને તેને જણાવ્યામાં આવ્યું, કે તેણી હજી બેભાનીમાંજ પડેલી હતી. તેમજતાં ટાઈફ્ટના તબીબે તેને ખાતેરી આપી, કે જોખમજેવું કશું નહતું. તેણીનો બાપ દુઃખમોને હાથ પકડાવાની માફી ખબર તેણીને જણાવવાની હજી થોડી વાર હતી, તેથી દવારિકને સતોપ મળ્યો; કારણકે તેને ખબર હતી, કે તેની “સ્ત્રીમર” ઘણી કબ્જ હાલતમાં આવી પડી હતી—અને તે જ રશિયનોના વહાણોમાંથી છટકી જવા પામે, તો તે એક મોજોજોજ ગણાય—કારણકે તે સારીરવેસે જાણતો હતો, કે હજી ઝગરી લડાઇ થવાની બાકી હતી. તેટલામાટે તુતકઉપર પોતાની હાઝેરી આપી, પોતાથી બનતી મદદ “સ્ત્રીમર”ના માણસોને આપવાને તે ખુશી હતો.

હાલમાં લડાઇ તો તદ્દન પુરી થઈ હતી; ધુમડો સદંતર દુર થઈ ગયો હતો; અને તેનું પરિણામ ઘણું દુઃખદાયક નઝર આવતું હતું. આસમાન પાશાના કોફલાનાં અર્ધાઅર્ધ-કરતાં પણ વધારે વહાણો ધુબી ગયાં હતાં; અને બાકીનાં ફક્ત બળી ગયેલાં લાકડાંનાં, લીમસાંજેલાં બેડોળ આકારનાં તર્યા કરતાં હતાં. તેઓમાંના કાઠઉપર એક ડોળ પણ બાકી રહ્યો નહતો. દરિયો ભાંગી ગયેલાં અને બળી ગયેલાં લાકડાંના કટકાઓ અને પાટિયાંઓથી તમામ ભરાઈ ગયો હતો; ડોળને કે બીજા કાઠ વસ્તુને વળગી રહેલા બીચારા ટર્કિશ ખલાસી-ઓમાંના જે કાઠ નઝરે પડતા, તેઓને બંચાવી લેવામાં દયાળુ દવારિક પોતાની “સ્ત્રીમર” ટાઈફ્ટને વારંવાર આગળ વધતી અટકાવતો હતો. આપણે આગળ જણાવી ગયા છીએ, તેમ એક રશિયન “સ્ત્રીમર” ઉડી ગઈ હતી, અને બાકીની સઘળીને લડાઈથી સખ્ત તુકશાની થઈ.

આ સર્વે દેખાવ લાંબા વખતસુધી નિહાળવાને દવારિકને બન્યું નહીં; કારણકે તરતજ બે ન્હાની રશિયન મનવારો ટાઇફિડિપર હલ્લો લાવી; અને જે ઘણી આગળ હતી, તેને તોપોનો મારો પ્રથમ શરૂ કરીશો. પણ સારું નસીબે ટાઇફિના કંપટનને તોતરફના કેનારાની ઘણી સારી મોઢેતી હોવાથી તે બનતાંસુધી સંજામતીથી જવાય, એટલે કેત સતીનઝીકમાં પોતાની “સ્કીમર” લઈ જવા લાગ્યો. “એનજીનો” પણ ઘણાં ડોરથી ચલાવવા માંડ્યો; અને તે સુંદર વહાણ ઘણી ઝડપથી સડસડાટ આસાનીથી પોતાનો સ્ત્રોત કાપવા લાગ્યું. તેણે પેહેલીજ રશિયન મનવાર ઘણી ધારતીભરીલીરીતે આગળની આગળ રહી; તે એટલી તઝ-દીક કે તેઉપરથી છોડવામાં આવતા ગોળાઓ ટાઇફની બાલુકિપર લાગતા હતા. તેઓ મોઢેલો એકાદ જો “સ્કીમર”ના પંખાને લાગે કે “એનજીનો”વાળા એરડામાં દાખેલ થઈ તુકશાન કરવા પામે, તો તે “સ્કીમર”ની કઝા આવી બને! કંપટને પોતે પોતાને હાથે એક તોપની નેમ તાંકી—અને પછી તે તોપ છોડી તે જે કરવા ધારતો હતો, તેમાં તે તદ્દન ફતેહ પામ્યો—તેણે ઘણીજ સરસ નેમ લીધી હતી. તોપનો પુટવાસાથેજ દુશ્મનની મનવારનો સૌથી આગળનો અને સૌથી મોટો ડોળ તુડી પડ્યો. આ બનાવથી તે આગળ વધતી અંટકી પડી, અને તેની અને ટાઇફનીવચ્ચેનો અંતરો વધી ગયો, અને તેથી ટાઇફને ખીંજો ગાળો છોડવાની પણ ઝર રહી નહીં.

એક કઝાક વિત્યાપછી આ બંધે રશિયન મનવારો તે આંટામન “સ્કીમર”થી ઘણી દુર પડી ગઈ. આ વખતે દવારિકને ખબર કરવામાં આવી, કે જિલ્લાક શુદ્ધીમાં આવીછે, અને દીવાનીજેવી થઈ પોતાના આપની ખબર પુછીછે. તેઉપરથી દવારિક નિચ્ચે તેણીની “કુબિન”માં ગયો; જિલ્લાકે તેને તરતજ આગળખ્યો; અને પોતાના આપની હકીકત બહુ-વાને કરગરીને અર્ક કરવા લાગી. તેણે ડાહાપણ વાપરીને ધીરેધીરે સર્વે હકીકત તેણીને ખરેખરી જણાવી; તેણે તેણીને જણાવ્યું, કે ત્યારે તેને પાશાને જલ્લા જંગો હતો, ત્યારે જીવતો હતો; પણ તે રશિયનોને હાથ જઈ પડ્યો હતો, પણ તેમ થવાનું મુખ્ય કારણ એજ હતું, કે તેને ખુદ પોતાના વહાણનાં તુતકઉપરથી ખસારી લઈ જઈ દોરતોના હાથમાં બંધી જવાને સાફ ના પાડ્યું હતું. પોતાના આપથી વિખુરી પડવાનેલીધે જિલ્લાક લગભગ દીવાનીજેવી થઈ ગઈ, અને તે પણ વળી એક અંદીવાન! જોકે તેણી કુદર્તીરીતે ઘણી રાણી અને ગરીબ સ્વભાવની હતી, છતાં પોતાની દુખી લાગણીના ચુરસામાં તેણીએ ટાઇફિડિપર જોયા હતા, તે સર્વે જણાવે અંઝમિરલને ખીંદરકારીથી છોડી આવવામાંકે ઉપકા આપ્યો.

આ વેળા તખીબ પણ “કુબિન”માં હાજરે હતો, તેણે જિલ્લાકને નમાંશભરેલે સાદે ઉપકા આપ્યો, “બાતુ, અગરજી તમા જાણો, કે તમાને રશિયનોના હાથમાં કેદ પકડાતાં કેવી બહાદુરીથી આ બહાદુર જવાને બંધાવ્યાંછે—હુ કહું છું, કે અગરજી તમા જાણો, કે તમારા આપને બંધાવવાને આ માયાળુ શખ્સે કેટલી ઝહમત અને જોગમ ઉઠાવ્યાંછે, તો તમા અમારીસાથે એને પણ ઠપકામાં સામેલ કરો નહીં.”

પછી દવારિક ખીજ વાર કેવીરીતે રશિયન મનવારઉપર ગયો હતો—તે કેવીરીતે ત્યાં કેદ પકડાયો હતો—અને કેવીરીતે તેને પોતાની બેઠગી બંધાવવામાંકે દરિયામાં તરવું પડ્યું હતું—કેવીરીતે તેનીઉપર ગોળીઓનો મારો ચલાવ્યામાં આવ્યો હતો, તે સર્વેનું તે તખીબ ખ્યાન કરી સંભળાવ્યું. તખીબને આ સ્વખુ બોલતાં દવારિક અટકાવ્યાંછતાં; તેની

કશી પણ દરકાર કરવાવગર સર્વે ખીના આ પ્રમાણિક દેલનો ટકા અવલથી આખર સુધી કદી ગયો. પોતે દવારિકને જે ગરબાં સાફ કીધો હતો, તેમાટે જિલ્લાદ દેલમાં હવે ઘણી દુઃખી થવા લાગી; તેણીએ તખીબનો સર્વે અહવાલ અનથી સાંભળ્યો હતો—તેણીનો ગુસ્સો હવે ઉતરી ગયો હતો, છતાં તેણીનું દેલ તો હજી ઝખીજ હતું—અને તેણીએ હવે દવારિકને કહ્યું, “મારી ઘણીજ નમસ્કહરામ અને નાલાયક ચાલમાટે તમે મને માફ કરશો ?”

દવારિક—“બાબુ, હું કાંઈ તમારી ઉપર ગુસ્સે થયો નથી, એટલે તમાને માફ કરવા જેવું કશું નથી. હું તમાને થયેલું દુઃખ સમજું છું. તમારા દોસ્ત અને મદદગાર થવાને મેં તમારા બાપને કૌલ આપ્યો હતો, અને હું તે મારો કૌલ કદી પણ તુટવા દઈશ નહીં.”

આ સાંભળી જિલ્લાદ પોતાનો હાથ દવારિકને આપ્યો; તેણીને માફ કરવાની ફરીકરીથી અર્જ કીધી; અને તેણીને માટે તથા તેણીના પિતાને માટે તેણે જે કીધું હતું, તે માટે ખરા દેલથી ધણોધણો ઉપકાર માન્યો.

ટાઇફના કંપટન સાથે થોડીક મસ્લહત ચલાવીને, દવારિકની ભલામણથી એણે ડરાબ્યામાં આવ્યું, કે સિનોપખાતે જે ત્રાસદાયક માઠો બનાવ બન્યો હતો, તેની ખબર પહોંચાડવાને તેઓએ હવે પાધરા કૉન્સર્ટન્ટનો પ્લખાતે ઉપડી જવું. આમુજગે બે દહાડામાં તેઓ તે બાદશાહી શહેરમાં આવી પહોંચ્યા; અને દવારિક ઘટતી જગ્યાએ પોતાનો “રીપાટ” કર્યાપછી, શહેરમાં આવેલા પોતાના કાકાના મહેલમાં ગયો, કે જ્યાં હમણાં બાબુ અમીશા રહેતી હતી. પોતે કાણ હતો, તે જણાવ્યાથી તેને ઘણો માયાભરેલો આવકાર દેવામાં આવ્યો, અને પછી તેણે આસમાન પાશાની બેટીબાબે સર્વે ખીના તેણીને જણાવી.

ખરેખરી દોસ્તીની લાગણી સાથે લેડી અમીશાએ જિલ્લાદને પોતાની સાથે રાખવાની માગણી કીધી—તેણીને પોતાને જ ત્યાં હવેપછી રાખવાને ઘણી ખુશી દેખાડી—અને તેણીનું ભારે દુઃખ જેમ પોતાથી બને એમ આણું કરવાની મર્જી જણાવી. જિલ્લાદનું અતલગતું ખેશી કોઇ નહતું, કે જેની આગળ હવે તેણી જઈને રહે; વળી પોતાના બાપનાં મકાનમાં જઈ રહેવાને તેણીનું દેલ ચાહતું નહતું; કારણકે ત્યાં જો તેણી જાય, તો તદ્દન એકલી પડે, અને પોતાના કમનસીબ બાપના જ વિચારો ત્યાં યાદ આવ્યા કરે, કે જે બીચારો કરપિણ રશિયનેના હાથમાં બંધવો થઈ પડ્યો હતો ! તેટલામાટે તેણીએ ઓમર પાશાની બાધીએ જે માગણી દવારિકમારફતે કીધી, તે ઉપકાર સાથે કબુલ રાખી. આ ઉપરથી ટાઇફમાંથી તેણીને બાબુ અમીશાના સુંદર મહેલમાં લઈ જવામાં આવી.

થોડા દિવસો પછી બાબુઓની રજા લઈ, ટાઇફ ઉપર સવાર થઈ દવારિક વાતોખાતે ખાણે ફર્યો; અને ત્યાંથી પછી તે પોતાનાં માબાપ અને કાકાનાં મથક શુમલાખાતે જવાને નિકળ્યો. બીજી મંથી સિનોપખાતે બનેલા કમકમાટ ઉપજવનારા બનાવની ખબર ઓમર પાશાને તો પહોંચી ચુકી હતી; વળી દવારિક લડાઈ વખતે દેખાડેલી બહાદુરીનો તમામ અહવાલ પણ તેની જાણમાં અગાઉથી આવી ગયો હતો; અને તેટલામાટે તેના શુમલા પાશા કરવાપછી પોતાના ભત્રીજાને બેની પદવીએ ચઢાવવાનું વડા સેનાધિપતિએ તદ્દન વાજેબી ધાર્યું; અને “દવારિક બે”ના બેટાએ અદકાબથી તે હવે ઓળખાવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

સિદ્ધાંત.

ઉન્યુખ નદી ઝાળંગીને પોતાનાં બહાદુર લશ્કરને ઓમર પાસા ક્વીરીતે લઇ ગયો હતો, તે આપણે જણાવ્યું છે, અને વાલાશિયાના ઘણાંક નાકાંઓ વેરીને તેણે દરેક નાકાં રશિયાને કંટ હરાવ્યાજ નહીં, પણ ઓલ્ટેનિત્ઝાના વખણાયલાં મયેદાનમાંથી પણ બુશારેસ્ટ તરફ લાંબીસુધી તેઓને હાંપી કાઢાડ્યા હતા. પણ આ મહાન પરાક્રમે બળવ્યાપટ્ટી વાલાશિયામાં તરતજ ચોમાસાંની મોસમ શરૂ થઇઃ ઘણાંક દહાડાંઓસુધી વરસાદ મારમારતો પડવા માડ્યો—ખિણોમાં રેલો આવી—મયેદાનો પાણીનાં ખાણોચિયાંચોથી—લરાઈ ગયાં—અને રસ્તાઓ એવા અર્ધ ગયા, કે તેઉપરથી તોપખાનાને પ્રસાર કરી શકાયુ નહીં. આમુજમે રશિયન લશ્કરથી જે નહીં બની શકયું, તે વરસાદે બળવ્યું, યાને ઉન્યુખ નદીની બલગરિયન બાલુએ પોતાનાં ક્ષેત્રમંદ લશ્કરના મોટા ભાગને વાલાશિયામાંથી કાઢાડી લઇ જવાની ટર્કિશ સેનાધિપતિને ફર્જ પડી. કાલાકાટની છેક દક્ષિણે કંટ ઓટોમન લશ્કરે પોતાનો કબ્જો રાખી મુક્યો—અને તેમ કરવામાં અતિ ગહાપણવાળા ઓમરની કાંઈ ઉંડી મતલબ હતી, કે જે આપણે હવેપછી જણાવ્યું.

આ કારણથી બધે લશ્કરોવચ્ચે ભારે લગાઇ બંધ પાડવામાં આવીઃ અને સરદાર પોતાના શુભકાખાતેનાં શિયાળાનાં મથકખાતે પડી રહ્યો. તેના લગીજને દ્વારિક સિનેપથી ક્રાન્સટન્ટિનોપલને રસ્તે બ્યારે પાછો ફર્યો, ત્યારે હા આ બધે કાકા ભત્રીજાનો મેળાપ થયો, અને એજ જગ્યાએ સેનાપતિએ તેનીઉપર એના ઉંચા અદ્કાબની નવાકેશ કીધી હતી.

શુભકાખાતે દ્વારિકના પાછા ફરવાપછી આસરે એક પખવાડિયું રહીને ઓમર પાસાને તેની મહેરદાર લેડી અઘશા, કે જેણી આ વખતે ક્રાન્સટન્ટિનોપલખાતે હતી, તેણીનીતરફથી કામઝો મળ્યાઃ તેમાં કેટલીક ખબરો એવી હતી, કે જેને દ્વારિકસાથે લાગતું-વળતું હતું, અને તેથી નવા નેમાયલા બેની ઉંડી લાગણી ઉત્કેશ હતી. એવું જણાયું, કે ક્રાન્સટન્ટિનોપલખાતે એવી ખબર આવી પહોંચી હતી, કે અમિરલ આસમાન પાસાને બંદીવાન કરી સંખાર્ટોપોલખાતે લઇ જવામાં આવ્યો હતો, કે જ્યાં તે ઘણીજ ધારતી-ભરેલી હાલતમાં પડેલો હતો. આ ખબર સાંભળી તેની હેતવંતી બેટી જિલ્લાહ પોતે ત્યાં તરત જવાનો મક્કમ કસાવ કર્યો, અને તેણીએ પછી તરત સંખાર્ટોપોલખાતે ઉપડી જવા માંડ્યું. તેણીનાં પાંક કામમાંથી અટકાવવાને બાત અઘશાપાસે કાંઈ મુરતકામ કારણ નહતું, છતાં ઘણીજ ચોક્કસી રાખવાની તેણીએ જિલ્લાહને સલાહ આપી. અઘશાએ જિલ્લાહને સમજાવ્યું, કે જો તેણી ઓસમાન પાસાની બેટીતરીકે સંખાર્ટોપોલમાં દેખાવ દેશે, અથવા જો એમ પણ ત્યાં જણાશે, કે તેણી એક ટર્કિશ રૈયત છે—તો તેણીને લગાઇની બધવીતરીકે કેદ કરવામાં આવશે; કારણકે જનુતી રશિયનો તેણી પોતાના મરવા સુતલા આપની સાર-મારમારે આવી છે, તે હતાં કામનીતરફ જરા પણ દયાની નજરથી જોશે નહીં. લેડી

અમરશાની આ માયાણુ સલાહ-માન્ય કરીને ઝિલ્લાહે પોતે એક ગ્રીક બાનુનો પુશાક એમતિયાર કરવામાં કશી ઢીલ કીધી નહીં, અને ઓમર પાશાની બાયડીની મમતાથી રડા લઇ, એક ગ્રીક વેપારી વહાણ, કે જે સેબાસ્ટોપોલ ઉપડી જતું હતું, તેમાં સવાર થઇ, કે જે વહાણુ ગ્રીક હોવાથી તેને લડાઇસાથે કશા સંબંધ નહતો.

આ ખબર સાંભળી ટવારિક બેઉપર ઉંડી લાગણીએ ધર ક્યું: તેને ઝિલ્લાહનેમાંટે એટલી બધી લાગણી શામાંટે લાગતી હતી? એક જવાન બાનુ પોતે આવડું એખમભયું કામ માથે ઉઠાવતી હતી, તેમાંટેજ કાંઈ તેને કુદર્તી લાગતું નહતું; પણ તેવું કારણુ તો કાંઈ જુદુંજ હતું; તે એજ કે તે તેણીના પ્યારમાં પડ્યો હતો! હા, જોકે તેઓવચ્ચેની ઓળખાણુ થોડાજ વખતની હતી, તોયે તેણીની ખુબસુરતીથી તે તેણીનીઉપર મોહીત પડ્યો હતો; વળી જે અન્યબન્નેવા બનાવોથી તેઓવચ્ચે ઓળખ થઇ હતી, તેથી તો તેનો પ્યાર કેસાહરૂપી-રીતે વધ્યો હતો.

આપ્રમાણે બીજું એક અઠવાડિયું પસાર થઈ ગયું: ડીસેમ્બર માસની આખરી હતી—૧૮૫૩ નું યાદગાર સાલ પુરું થતું હતું—જ્યારે વાર્તાથી શુભલાખાતે એવી ખબર આવી, કે પોતાને થયેલા ભારે ઝખ્મોથી અંતરિયલ ઓસમાન પાશા સેબાસ્ટોપોલખાતે મરણુ પામ્યો હતો. વળી એમ પણ ખબર આવી હતી, કે તેની છેલ્લી ઘડિએ એક ખુબ-સુરત જવાન બાનુએ તેની ઘણી માયાભરેલી માવજત કીધી હતી, કે જેણી તેનાં મોતની છેલ્લી ઘડિએ તેને આરામ આપવાને બરાબર વખતેજ તે શેહેરમાં આવી લાગી હતી, અને જ્યારે તે મરણુ પામ્યો, ત્યારે દીવાનીજેવી થઇ જવાથી તેનીજ બેટી હતી, એમ જાહેર થઇ ગયું હતું. તેથી વધારે શું થયું, તેબાબે વધુ કશું જણાવ્યું નહતું; આ ખબરથી હવે ઝિલ્લાહતું ત્યાં શું થશે, અને સેબાસ્ટોપોલના રશિયન સત્તાવાળાઓ તેણીનોતરફ કેવીરીતે વર્તશે, ઇત્યાદિ વિચારોથી ટવારિકને ભારે દુઃખ થવા લાગ્યું.

તે આવી શુચવણુભરેલી દુઃખી અવસ્થામાં હતો, તેજ વખતે તેના સરદાર કાકાની-હબુરમાં તરત હાઝર થવાનો તેને હુકમ મળ્યો, અને તે તરત બજલવવાને તેણે એક “મિની-ટ”ની પણ ઢીલ કીધી નહીં. ઓમર પાશાએ તેને દુકમાં જણાવ્યું, કે વધારે કીર્તિ મેળવવાની તેને એક નવી તક આપવાનો તેનો વિચારછે, પણ પોતાની હંમેશની ચોકાસીમુજબે ઓટોમન સેનાધિપતિએ પોતાના નમકહલાલ અને વાહાલા ખેશી-નેવટીક તે શું કામ હતું, તે આગળથી જણાવ્યું નહીં. તેણે ફક્ત ટવારિકનેહસ્તક મહોર કીધેલા પયેદામો આપ્યા, અને એક દુક સમજણુ આપી, તેને જેટલી બનેએટલી ઝડપે કાલાકાટખાતેનાં લશ્કરનાં વડાઆગળ જવાનો હુકમ ક્યો.

ટવારિક ત્યાંથી નિકળી ચાલ્યો; અને ૧૮૫૪ના જાનેવારી માસની ૪ થી તારીખે સાંજનાં તે કાલાકાટ આવી પહોંચ્યો. યાદ રાખવું, કે આ ગામ વાલાશિયાના નૈઋત્ય-દિશાનાં ખુણાંમાં આવેલુંછે; અને સરદાર જે આખી સરહદઉપર લડાઈ ચલાવવા ચાહતો હતો, તે સરહદની એકદમ દક્ષિણતું એક નાકું હતું, કે જ્યાં વિડિનથી ઓટોમન લશ્કર કુચ કેરી આવી પડેલું હતું. પોતાની કાંઈ છુપી મતલબનેખાતેર ઓમર પાશાએ આ કાલાકાટમાં લશ્કર રાખી મુક્યું હતું, અને તેટલામાંટે તેનો અગ્રવા કરવાનાં સર્વે સાંધનો

ટર્કિશ લશ્કરે તૈયાર કરી રાખ્યાં હતાં. રશિયનો પણ એક મોટી ફોજ સાથે કાલાહાટથી નવ કે દસ “માઈલ”ને તકાવતેમુઘી કુચ કરી આવ્યા હતા; અને તે પ્રગણાનાં દરેક ગામ-ગાંમાં પહોંચી નાખ્યા હતા; નાકનાકે કોટો ઉભા કર્યા હતા; અને પોતાના બંધાવમાટે ખીજી લશ્કરી બાંધકામો તૈયાર કરી રાખ્યાં હતાં. આ જગ્યા કે જ્યાં તેઓ મોટી સંખ્યામાં એકઠા થયેલા હતા, ત્યાંથી તેઓ કાલાહાટ ઉપર ધુબરો લાવે, એમ જણાતું હતું.

ટર્કિશ સેનાપતિની જાણમાં આવ્યું હતું, કે આ જગ્યાએ પડેલા રશિયનો, ગોર્દરચેકોફના હાથહેલના એક ઘણા જાણીતા સરદાર જનરલ આરેપની સરદારીતણે તે મહિનાની ૧૩ મી તારીખે એક સામટો હક્કો કરવાનો વિચાર રાખતા હતા. આ ઉપરથી શું કરવું, તેમણે સરદાર પોતાનાં મનમાં ગોઠવી રાખ્યું, અને તેજ કારણને લીધે તેણે ટવારિકને બનતી ઝડપે પયેધામ સાથે ઉપડી જવાને પ્રમાણ્યું હતું, કે જે જેમ આપણે ઉપર જણાવ્યું છે, તેમ તારીખ ૪ થીની સાંજના પોતાને મોકલવામાં આવેલે મથકે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં આવી લાગતાંજ તે તરત તે ગામના આટોમન લશ્કરના વડા જનરલ આહમદ પાશાને મથકે ગયો.

જ્યારે તે ત્યાં જઈ લાગ્યો, ત્યારે આહમદ પોતાના હાથનિચ્છેના ખીજા કેટલાક અમલદારો સાથે મસ્જિદ તરફ જવામાં રોકાયેલા હતા. તે પોતે પણ આસરે ચાળીસ વર્ષોની વયનો—ઉંચો અને લગભગ ભરેલાં શરીરનો—તથા કાળી ભમરજેવી દાઢીવાળો હતો. તે દમામદાર દેખાવનો મર્દ હતો, પણ ઘણાજ અસ્ત્રાધ અને રીતભાતમાં સમ્મતતાવાળો હતો. તેની આસપાસ ઉભેલા અમલદારોમાં, ટવારિકનીજ ઉમરનો, અને તેના જોવા દેખાવનો એક જવાન હતો; પણ તેનો લશ્કરી પુશાક ટવારિક બેનાં કરતાં વધારે ઉંચો અને શોભિતો હતો, અને તેણે પોતાના શરીરનો સજાગર ધણા સારીરીતે કીધેલો જણાતો હતો. તેના ડગલાની છાતી ઉપરના લાગપર તેમાં સોનેરી કિનારીઓનું ભરતકામ કીધેલું હતું; તેના ખભા ઉપર ભારે શોભિતા ગુચ્છા, અને નેશાનો હતી; અને તેની તલવારની મુઠ ધણા કીમતી ઝવાહરોથી મઢી લીધેલી હતી; તેનાં બદાયેરતાં “પાટલુન”ની ઉપર સોનેરી પટ્ટીઓ હતી; કે જે “પાટલુન” તેનાં “થુટો” ઉપર પટ્ટીઓથી પકડી રાખવામાં આવ્યું હતું, કે જેવાં “થુટો” બનાવવામાં પારિસનાં “થુટ” બનાવનારાઓ પણ મગરૂરી લે, એવાં તે રાતકદાર અને શોભિતાં હતાં; તેની લાલચટક રંગની “ફ્રેઝ” ઉપર આગળી બાજુએ સોનાનાં અર્ધ આદની એક આકૃતિ બેસેલી હતી, કે જેની આસપાસ હીરાઓ અને મોતીઓ મઢી લીધેલાં હતાં. જોકે પોતાનું શરીર સજાગરવામાં આ શખ્સ ઘણો શોકોન હતો. તેણે તે કાંઈ દીવાનખાનાંને વાચકનો શોભણુ શાભાવનો એક અમલદાર નહોતો; તેણે અત્યારથીજ એક જાણીતા લઝ્બેયતરીકે નામ કાઢાડેલું હતું; તેની મર્દાનગી ઘણી ઉંચી પ્રકારની હતી; કારણકે આ શખ્સ, કે જે આહમદથી ખીજા પદની ધરાવતો હતો, તે કાંઈજ નહીં, પણ જાણીતા ઇશમાયલ પાશા હતા.

ટવારિક પોતાને સોપવામાં આવેલા પયેધામો આહમદ પાશાને સ્વાધિન કીધા, અને ત્યાંથી ચાલી ગયો. પણ તે ખાસ મંડળવાળા આરડમાં તેને તરત પાછો બોલાવ્યામાં આવ્યો; અને ઘણી ઉલટથી, તેમાં મુખ્યકરીને ઇશમાયલ પાશા તરફથી, સિનાપખાતે બંનેલા આકૃતભરેલા બનાવોબાળે સલામો પુશવામાં આવ્યા. ત્યાં બેઠાં મળેલા સરદારોને, ટવારિક

જે બહાદુરીભર્યાં ભાગ તે દરિયાઈ લગાઇમાં લીધો હતો, તેખાએ પુરેપુરી ખર્ચે મળી હતી; અને તેટલામાં તેઓએ તેને ઘણી શાખાશી આપી. ત્યારપછી ઓમર પાશાના પચે-ધામોમાં શું જણાવ્યામાં આવ્યું હતું, તે સર્વે હકીકતથી તેને પણ વાંકે ક્યાંમાં આવ્યો; વળી વડા સરદારે લગાઇમાં જે યુક્તિ રચી હતી, તેમાં ભાગ લેવાને પણ તેને માંગણી ક્યાંમાં આવી, કે જે તેણે ઘણી ખુશીથી કબુલ કીધી. આ હેઠમતી યોજના શું હતી, તે આપણને હવે તરત માણુમ પડશે.

તા. ૬ ડીની સવારના ઘણા સકારેથી કલાશટખાતે પડેલાં લશ્કરમાં તૈયારીઓ થવા લાગી. દરેક ટંકાણે ટંક સેપાહો હથિયારબદ્ધ થવા લાગ્યા—રીજમીટને ગોઠવવામાં આવી—ટુકડીઓ રચાઈ—અને તરતજ ૧૧,૦૦૦ માણસોનાં એક લશ્કરે, પંદર તોપોસાથે પોતાની ખંઆવની જગ્યાએથી બહાર કુચ કરવા માંડી. આ કુચ શરૂ થતાંજ કેવીરીતે કામ લેવું, તેની આહમદ પાશાએ ગોઠવણ કીધી. સરસ બંદુકવાળી આસિરોની છ ટુકડીને ટ્વારિક બેને હસ્તક સોંપવામાં આવી, કે જે પ્રથમ આગળઆગળ વધતી ચાલી; તેનીપછવાડે પોતાનાં લશ્કરની સરદારી લઇ ઇશમાયલ પાશા આવ્યો; અને બાકી રહેલાં મુખ્ય લશ્કરને પોતાની સરદારીતણે લઇ આહમદ પાશાએ કુચ કરવા માંડી. આ વેળા વાગન વગાડવામાં આવ્યાં નહીં; પણ ગુપ્ત્યુપ કુચ કરવામાં આવી: તેઓના આવી પુગવાની જરા પણ ખબર રશિયનોને ન પડે, તેની તેઓએ પુરતી સાવચેતી રાખી હતી. ઑટોમન સેપાહો આમુજળે ન્યારે રશિયનો ગામડાંમાં પ્રગવ નાખી પડ્યા હતા, ત્યાં જાનેવારી માસની સવારના પડતા ધુમસમાંથી કુચ કરી જતા હતા, ત્યારે તેઓના ચેહરાઉપર મક્કમ ડરાવ અને વગરધાસ્તીની હેમત દેખાતી હતી.

આસિરે બે કલાકમાં ટ્વારિક અને તેના બહાદુર આસિરોની નઝરે ધુમસમાંથી તે ગામડાની ઇમારતો ઝાંખી પડ્યા લાગી. પોતાને આગમચથી મળેલા હુકમમુજબે, ટ્વારિક તે જગ્યાએ થોભ્યો, અને તેનીપછવાડે એક “માઇલ” જેટલે દુર ઇશમાયલ પાશા કુચ કરી આવતો હતો, તેને ખબર કરવાને એક કાસિદને મોકલ્યો. તેને ઘણા વાર ત્યાં થોભવું પડ્યું નહીં; સખખંક તે કાસિદ, જે એક ઘણાજ ઝડપી ચાલના ઘોડાઉપર સવાર થયેલો હતો, તે તરત ઇશમાયલ પાશાનો જવાબ લઈ ત્યાં પાછો ફર્યો.

તે કાસિદ, કે જેને આ કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું, તે એક ન્હાની પદવીનો અમલદાર હતો, તે બોલ્યો, “આ ન્હાનાં ગામડાને ‘સિટાટ’ કહેછે, અને હાં જનરલ ઑરેપ આસિરે ૧૦,૦૦૦ સેપાહોસાથે મથક કરી પડ્યોછે. તમોએ વગરઢીલે આગળ વધવું; નામદાર ઇશમાયલ પાશા બનતી ઝડપે તમારી મદદે આવી લાગેછે.”

આ ન્હાનું નહીં જણાયલું ‘સિટાટ’ ગામડું તે વખતે કેઇ પણ ભૂગોળનાં નકશા-ઉપર આપવામાં આવતું નહતું; આખી દુનિયાને તે વખતે તેનું નામ પણ અજાણ્યું હતું; પણ ફક્ત થોડા કલાકના ટુંક વખતમાં જે પરાક્રમે ત્યાં બળ-ચામાં આવ્યાં, તેથી તે યાદગાર થવા પામ્યુંછે—અને પુર્વ યુરોપના ત્યારપછી છપાઇ પ્રગટ થયેલા દરેક નકશામાં હવે તે ન્હાનાં ગામડાનું નામ દિશામાં આવેછે !

ઇશમાયલ પાશાએ મોકલેલા હુકમમુજબે ટ્વારિક પોતાના હાથનિચેતા સેપાહોને આગળ વધવાનો હુકમ કર્યો; ધુમસનેલીધે તેને તેમ કરવામાં કીક તક મળી, અને તેથી તે

રશિયનોની છાવણીની ઘણી નઝદીકનુંથી તેઓનાં જોવામાં આવ્યાવગર ધસી આવ્યા. ચોકાસીનેમાંટે ત્યાં દુશ્મનોએ કોઈ પણ દુકડી મુકી નહતી; પોતે તદ્દન સલામતછે, એવી ખાતેરીથી રશિયન સેપાહો નકરવસ રહેલા હતા. પણ તરતજ સુર્ય પ્રકાશ્યો; અને કોઈ છુટાછવાયા ચોકીદારોનાં દિશામાં આગનેટોનાં વનનાંવન આવ્યાં. આ જોઈ જે આંધકામો ઉભાં કર્યામાં આવ્યાં હતાં, તેમાંનાં એકઉપરથી એક તોપ ફેડી ચેતવણી આપવામાં આવી; પણ હજી તેનો ધુઓ દુર થયો નહીં, તેટલામાં તો ટ્વારિક હાથમાં નાગી તલવારસાથે પોતાના બહાદુર આસેરોને લઈને તેઓઉપર હલ્યો લઈ ગયો.

તરતજ ઝપાઝપી શરૂ થઈ; રશિયનોએ પોતાનાં મથકોઉપરથી બંદુકોનો મારો ચલાવ્યો; આસેરો આગળ ધસ્યાજ ગયા; તેઓએ પોતાની આગનેટોથી દુશ્મનોઉપર ધસારો કર્યો; અને આખરે રશિયનો ગામડાંતરફ નાસી ગયા. ટ્વારિક અને તેના આસેરો તેઓનીપુઠે દોડ્યા; પણ સિરાટના મુખ્ય મહલ્લામાં આવી પુગ્યાપછી, રશિયનો પાછા સાંભે થયા; અને એક બાબુતરફથી એકબીબનઉપર બંદુકો છુટવા લાગી.

આ વખતે હુમસ ખુલ્લો થઈ ગયો હતો, અને પોતે કેવી હાલતમાંછે, તે ઓટોમન લશ્કરને જોવાને બની આવ્યું—તેમજ પોતાનીસાંભે આવેલું ટર્કિશ લશ્કર ફેટલી એંદ્રી સંખ્યામાંછે, તે જોવાને રશિયનો પણ શક્તિવાન થયા. આમુજ્યે પોતાના હાથતળે ૬૦૦ સેપાહોને લઈ, તેથી ત્રણગણા વધારે સેપાહોનીસાંભે થયેલો ટ્વારિક પોતાને જોયો; જ્યારે પાયદલ લશ્કરની એક દુકડી તે ગામડાંની બીજી બાબુઉપરથી તેનીઉપર ધસારો લાવતી હતી. તેથી જરા પણ ડર્યાવિના તેણે આગળ વધવાજ માંડ્યું; અને તેના હાથનિચ્ચેના આસેરોએ અગ્નયબજેવી ઝડપથી પોતાની બંદુકો છોડવા, અને વળી તરત પાછી ભરવા માંડી; તેથી જે અસર થઈ તે ભયંકાર હતી; કારણકે માર્યા ગયેલા અને ઝખ્મી થયેલા રશિયન સેપાહોથી સઘળી જગ્યા છવાઈ ગઈ હતી, અને તેથી આગળ વધવાને તથા લડવાને પણ ભારે અડચણ પડતી હતી. આ વેળા વળી ગામડાંની સીમાતરફથી દુશ્મનનું બીજું લશ્કર ધસ્યું આવ્યું, અને જે ઓટોમનોએ તેમજ તેઓના આ હેમતવાન સરદારે વગરધારતીએ બહાદુરી બલવાવી નહોતે, અને જે તેની મદદે ઇશમાયલ પાશા આવી પુગ્યો નહોતે, તો તેઓને રશિયનોને હાથે સમ્પત માર ખાઈ, તેઓને તાણે થવાની ફર્જ પડી હતે, આ ઝપાઝપી ખરેજ ઘણી ઘાતકી હતી; આ વખતે આસેરોનો દારૂઓળો ખપી જવાથી તેઓએ પોતાની આગનેટોથી દુશ્મનોઉપર હલ્યો કર્યો. હવે તેઓ હાથોહાથ અને પગોપગ લડવા લાગ્યા, અને કોઈ પણ બાબુ હજી છૂટકાઉપર આવેલી નહતી,—જ્યારે ઓમર પાશાના ભત્રીજાની સરદારીહેલનાં લશ્કરની કુમકે ન ધારેલી મદદ આવી પહોંચી.

આ વખતે હુમસ તદ્દન જતો રહ્યો હતો; મુરજ પુર તેજથી પ્રકાશતો હતો; અને તેજસ્વી કિરણો ઘણાજ ઝકઝકટા પુશાકવાળા એક સરદારઉપર પડતાં હતાં, કે જે મુકેદ દોડકાઉપર સવાર થયેલો હતો; તેના હાથમાં નાગી તલવાર પકડેલી હતી; તે એક ઘોડેસવાર દુકડીની સરદારીસાથે ઘોડા દોડાવતો ત્યાં આવી પુગ્યો. તરતજ રશિયન તોપખાનાંએ પોતાની તોપો ઓટોમન લશ્કરઉપર છોડવા માંડી; તેમાંથી છુટતા ગોળાઓથી રસ્તાઓ સાફ થઈ ગયા, પણ તેની જરા પણ પરવા કરવાવગર ઇશમાયલ પાશા પોતાના ઘોડેસવારોને લઈને

આગળ વધ્યા ગયા. તેના ઝળઝળતા પુશાકનેલીધે દુસ્મનો તેનીજ ઉપર પોતાની બંદુક ટાંકીને છોડતા, પણ તેની તેણે જરા પણ દરકાર કીધી નહીં. તેનાજ હાથનિચ્ચેના લશ્કરમાંની એક પાયદલ રીજમીટ દવારિકના હાથહેલના આસેરાની મદદે તેની જમણી બાજુએ આવી પુગી; અને વળી ઑટોમનો પોતાની કેટલીક ભારે તોપો પણ ત્યાં લાવ્યા, કે જેને રશિયન તોપખાનાને પાછો જવાબ આપ્યો.

બધે બાજુના લશ્કરો ભારે હેમતથી લડ્યાં, પોતાના સુરેદ્ર ઘોડાઉપર સવાર થયેલા ઇશમાયલ પાશાની હેમતનાં જેટલાં વખાણુ કર્યેં તેટલાં થોડાંજ; તેમજ વળી જે બહાદુરી દવારિક બતલાવી તેથી રશિયનો પણ ઘણા હથેરત રહ્યા. પણ અફસોસ! ઑટોમન લશ્કરમાંથી ધાસ્તીનો એક પોકાર ઉઠ્યો, તેમજ તેજ વેળા રશિયન લશ્કરમાંથી ખુશહાલી ઝાહરે કર્યામાં આવી. ઇશમાયલ પાશા નિચ્ચે તુટી પડ્યો હતો!—તેનો ઉમદા ઘોડો પોતાનાંજ લોહીમાં આળોતતો હતો! પણ બીજીજ પળે પાશા તંરત ભોંયઉપરથી ઉઠી ઉભો થયો; આ ખુનખાર લડાઈમાં જે ઉમદાં જનવરે તેને પીઠ આપી હતી, તેનીતરફ સહેજ દયાની નંઝરે નેત્રુ—પણ તેનો એક નૌકર બીજે ઘોડો લઈ તેનીનજીક દોડી આવ્યો, અને ઇશમાયલ પાશા તરત તેનાં ઝીનઉપર પાછો કુદી બેઠો. તે હેમતી પાશા પાછો આગળ ધસ્યો; ટુકોંએ લડાઈના પોકારો કીધા; અને ગામડાંનીવચ્ચે તેઓ એકદમ ધસી ગયા, અને પોતાનીસામે આવતા દુસ્મનોને મારતા ગયા.

રશિયન લશ્કરમાં ભંગાણુ પડ્યું; તેઓએ મહલાઓ છોડી ઘરોમાં આસરે લીધા. આ વખતે તે ગામડાંનું દરેક ઘર એક -હાના કેલાજેવું થઈ પડ્યું, અને તે દરેક ઘરઉપર ટુકોંએ પોતાની આગનેટોથી હલ્લો કર્યો. તે ઘરોની બારીઓમાંથી હવે રશિયનો ગોળીઓનો મારો ચલાવવા લાગ્યા; તે મારો ઝળઝળુ હતો; આવા સખ્ત મારાતીવચ્ચેથી ટુકોંને તે ઘરોઉપર હલ્લો લઈ જવો પડતો હતો; કે જે ઘરો હમણાં ચક્કે કેલાજેવાં મઝખુત થઈ લાગ્યાં હતાં. પણ એકપછી એક ઘરો છતવામાં આવ્યાં; તેનો દરેક ચોરડો, દરેક ભોંયરામાં કાપાકાપી ચાલી—દરેક આગ લડાઈનું એક મયેદાન થઈ પડ્યું—દરેક દીવાર એક કાટજેવી થઈ લાગી. રશિયનોએ દયાની માંગણી કીધી નહીં, અને તેઓતરફ દયા દેખાડવામાં આવી પણ નહીં. ઘરોનીમાહે અને બહાર તેઓના બિહામણુ દેખાવનાં મુકાંઓના ઢગનાઢગ થયા હતા—આમુજ્યે ઝારના લશ્કરના ૩,૦૦૦ થી વધારે સેપાહો માર્યા ગયા હતા—જેઓ અંચત્રા પામ્યા હતા, તેઓની સખ્યા તેથી ત્રણગણી વધારે હતી, તેઓ જેમ નસાય તેમ તે ગામડાંમાંથી નાસી ગયા, કે જેથી આ ગામડું ટુકોંના હવાલામાં લડાઈની ક્ષતેહતી નેશાનીતરીકે આવ્યું.

હમણાં બપોરનો વખત હતો; અને ઇશમાયલ પાશા જોકે સખ્ત ઝખ્મી થયેલો હતો, અને તેનો બીજો ઘોડો પણ લડાઈમાં માર્યો જવાથી તે એક ત્રીજા ઘોડાઉપર હમણાં સવાર થયેલો હતો; છતાં તે પોતાના રેસાલાસાથે દુસ્મનનાં લશ્કરની હાલત તપાસવા બહાર પડ્યો. સિરાટથી બહાર મયેદાનમાં કે બુડાં બીજાં ન્હાનાં છુટાંછુટાં ગામડાંઓ આવેલાં હતાં, ત્યાં રશિયન લશ્કરનાં ઘોડેઘોડાં આવતાં જણાયા. પાયદલ લશ્કર ચાલતું, તે દુરથી જાણુ એક મોટા કાળા સપેજેવું લાગતું હતું, અને ઇશમાયલ પાશાએ જોયું, કે તે દહાડે પોતે જે

ગુમાન્યું હતું; તે પાછું હાથ કરવાની આશામાં રશિયનોના હઠારોહકાર સેપાહો ધસ્યા આવતા હતા. આહમદ પાશાને આ ખબર પહોંચ્યાણાને તેણે પોતાના એક એડી-કાળે તેજ ધડિયે દોડાવ્યો; અને પોતે લોહી જવાથી તંદન નખળો પડી જવાનેલીધે તે ગામડામાં થોડો વખત આંસાયશ લેવાની બહાદુર ઇશમાયલને ફર્જ પડી.

પણ રશિયન લશ્કર તો દમ ખાધાવિના કુચ કુચ આવતું હતું; આ લશ્કર જનરલ ઓરેપના સૌથી સરસ સેપાહોતું બનેલું હતું. તેઓ એવીતો સરસરીતે કુચ કરતા હતા કે જાણે આવીથી આવતાં રમકડાં હોય. જુદીજુદી બાબુએથી આ લશ્કર કુચ કરી આવતું હતું; અને હવે જ્યારે આહમદ પાશા ટર્કિશ લશ્કરનો મોટો ભાગ લઇ મયેદાનમાં આવી લાગ્યો, ત્યારે દુશ્મનનું ઝખઝ લશ્કર જોઈ, થું કરવું, તેની ગોઠવણ તેણે તરત કરવા માંડી તેણે પોતાનાં લશ્કરને ચોકસાઈથી વેહુચીને અચ્છરીતે રચ્યું.

રશિયન તોપખાતાંએ મારો શરૂ કર્યો; ટર્કિશ તોપોએ તેનો પાછો ઉત્તર વાળ્યો; અને સિટાટનાં મયેદાનમાં ધુમાડાના ગોટગોટ ઉઠવા લાગ્યા. મસ્કોવીટો ઘણી ખરાબરીતે તોપો છોડતા હતા; તેઓના ગોળાઓ આટામનોને લાગવાનેબદલે તેઓનાં માથાંઓઉપરથી બહાર નિકળી જતા; ખચિત એમ લાગતું, કે જાણે તેઓ નેમ ટાંક્યાવગરજ ગોળાઓ છોડતા હોય. ખીજા હાથઉપર તેથીઉલટું ટર્કિશ તોપદાઢો એવીતો સરસ નેમ ટાંકતા કે દરેક ગોળો રશિયન લશ્કરને એક છોડેથી દાખલ થઈ ખીજે છોડે નિકળતો, અને તેથી સેપાહોનો ઝખરો ઘણું નિકળી જતો, અને પછી તે જગ્યાએ જાણે લશ્કર હતુંજ નહીં, તેવો એક લાંબી ગલીનાજેવો ખાંચો પડતો.

ગામડાંમાં થયેલી ઝપાઝપીપછી ટવારિક પોતાના બહાદુર લડવૈયાઓને પાછા જમાડીધા હતા, તેઓને લઇને આહમદ પાશાના હુકમથી તે થોડેક છેટે આવેલાં એક જગલ-તરફ વધ્યો; અને તે પસાર કીધાપછી તે રશિયનોનાં મુખ્ય લશ્કરથી આસરે બસો વારને છેટે એકાએક આવી ઉભા. આ વખતે તેનાં લશ્કરને કારટુસ અને દારૂગોળાના નવો મોટો જથ્થો પાછો પુરો પાડવામાં આવેલો હોવાથી, તેના આસરેએ દુશ્મનોઉપર એક ઝખરો મારો શરૂ કીધો; તેઓ હજી આગળ વધતાજ ગયા; અને મારો ચાલુ રાખતાજ ગયા. વળી તેજ વખતે ટર્કિશ તોપખાતાંએ ગોળાઓનો ક્રોખડી વરસાદ વરસાવવો શરૂ કીધો. એથી દુશ્મનોએ પાછું હઠવા માંડ્યું, તે જોઇ જનરલ ઓરેપે પોતાનાં લશ્કરને હેમતથી સાંભે થરાને સમજાવ્યું, ધમકી આપી, કાલાવાલાવટીક કર્યાં, પણ સર્વે ફેકટ; તેણે તેઓને એનામની લાલચો દેખાડી, સકાતી ધમકી આપી, પણ સઘળું બ્યર્થ; તેના સેપાહો તોપો અને બટુકોના આ ઝખરદસ્ત મારાસાંભે ટકી રહી શક્યા નહીં.

હવે આહમદ પાશાએ પોતાનાં આખાં લશ્કરને આગળ વધવાનો હુકમ કરાવ્યો; અને તેને તાબે થઈ આટામનો લગાઇતો ભારે પોદાર ઉઠાવતા આગળ ધસ્યા. દરેક ટેકાણે રશિયનો ઝગમગવા લાગ્યા, અને દરેક બાબુએ નાસાનાસ થવા માંડી. ડેટલાકો કામચલાઉ ઉભા કીધેલા ડોટાતરફ દોડ્યા; પણ ત્યાંખી હલ્લો લઇ જવામાં આવ્યો; અને આખરે મસ્કોવીટો ઉભી પૂછડિયે નાંઘ લાંબા તશવતમુધી ટર્કીએ તેઓની પુઠં પકડી—પોતાનાં ભાગતા દુશ્મનોઉપર ખુનોખાર મારો ચાલુ રાખ્યો—અને પુષ્કળ જણાઓને બંદીવાન પકડ્યા. બપોરના ચાર વાગતે સઘળું ખલાસ થયું, અને ટર્કી સિટાટની બાદગાર લગાઇ હત્યા.

કેટલાક રશિયન ફેદીઓનાં જણાવ્યાથી નક્કી થયું, કે તે દિને સિટાટનાં ગામડાંમાં અને તેનાં મયેદાનોમાં ઝારના આસરે ૨૪,૦૦૦ સેપાહોએ લડાઈમાં લાગ લીધા હતા. તેઓના માર્યા ગયેલા ૪,૦૦૦ સેપાહોથી ઝમીન તમામ ભરાઈ ગઈ હતી, જ્યારે ટર્કિશોના ભાયગેજ ૭૦૦ માણસો માર્યા ગયાં હતાં. તેઉપરાંત વળી ઑટોમનોના હાથમાં એક ભારે લુટ આવી; આ ફતેહની ખુશ ખબર ઝોમર પાશાને શુભલાખાતે કેહેવામાટે તરતજ કાસેદો દોડાવવામાં આવ્યા.

પોતાની થયેલી હારની જગ્યાએથી થોડાક “માઇલો” દુર જવાપછી જનરલ ઑરેપે પોતાનાં લશ્કરને પાછું એકડું કીધું; અને પછીના ત્રણ દહાડાઓસુધી અંધે લશ્કરોની દુક-ડીઓવચ્ચે વારંવાર નહાતી ઝપાઝપીઓ ચાલ્યા કીધી, કે જેમાંની દરેકમાં રશિયનો હાર્યા કીધા; તા. ૧૦ મીએ એક વધારે સખ્ત ટપાકાપી થઈ, અને તા. ૧૧ મીએ તો દુસ્મનો પાછા દેખાયાજ નહીં. કાલાકાટની બહાર ટર્કિશ લશ્કર કુચ કરી આવ્યું હતું, ત્યારે તેમાં પ્રકત ૧૧,૦૦૦ સેપાહો હતા, અને આટલી નહાતી સખ્ત દુસ્મનનાં ગંજવર મોટાં લશ્કરની પુઠ પકડીને તેઓનાં ગામમાં ધસી જાય, એ ન અનવાજોગ હતું; વળી ઝોમર પાશાએ જે બાઝી રચી હતી, તે પુરેપુરી પાર પડી હતી. રશિયનો કાલાકાટઉપર ચઢાવો લાવશે એવી આગળથીજ ઝોમરે ખરી અટકળ બાંધી હતી, અને તેઓ તેમ કરે તેનીઆગમચ તેણે પોતેજ તેઓનાં મથકાઉપર હમલો લઈ જઈ તેઓને હરાવ્યા હતા—અને તેથી તેઓ ત્યાંથી ગેબ થઈ ગયા—અને કાલાકાટઉપરનો તેઓનો ધારેલો ધુનરો દુર થઈ ગયો.

ફતેહની આ ખુશ ખબર મળવાપછી એક અઠવાડિયું રહીને ઝોમર પાશા કાલાકાટખાતે આવ્યો; અને જુદીજુદી વખતે જેઓએ લડાઈમાં આગેવાન લાગ લઈ હેમત બતાવી હતી, તેઓને છુટે હાથે ચઢતી પદવીઓ, વગેરેથી તેણે નવાઝ્યા. આ ચઢતી પદવી મેળવનારાઓમાં આહમદ પાશા અને ઇશાયાલ પાશા પણ હતા, કે જેઓને *પ્રીલ્ડ-મારશલની ઘણી ઉંચી પદવીએ ચઢાવ્યામાં આવ્યા; જ્યારે ટવારિક યે, જે હાલ તરત મેજરની પદવી ધરાવતો હતો, તેને તેઉપરથી વધારીને †લફ્ટેનન્ટ-કુરનલની પદવીએ ચઢાવ્યામાં આવ્યો.

* જુઓ નોટ ૫૭ મી.

† જુઓ નોટ ૩ છ.

પ્રકરણ ૨૬ એ.

રાડવાન.—સિલિસ્ટ્રિયા.

ખાહુરે આસેરો, કે જગ્યાએ સિટાટની યાદગાર લડાઇમાં મોટો ભાગ લીધો હતો, તે ટુકડીની સરદારી ટવારિક એને સાંપીને તેને કાલાફાટખાતેજ રાખી, એમર પાશા શુભલા પાછો ફર્યો.

ન્યારે આ શર્મભરેલી હારની ખબર ખ્રિન્સ ગાટસ્ચેકોફને થઈ, ત્યારે તેના ગભરાટનો પાર રહ્યો નહીં; તેણે જનરલ ઓરેપને સરદારીઉપરથી દુર કરી નહાનાં વાલાશિયાનાં રશિયન લશ્કરની નિમ્ની પદવીઉપર મોકલી દીધો. તેની જગ્યાએ તેણે એક તવા અમલદારની નેમણુક કીધી, તેણે કાલાફાટથી પચીસ “માઈલો” દુર આવેલાં કાન્નેવા ગામમાં પોતાનું વડું મથક કીધું; ત્યાં જઈ તેણે ઉતાવળે લશ્કરોને તે જગ્યાએ એકઠું કરવા માંડ્યું, અને તેથી ઓટોમનોની ખાતેરી થઈ, કે તે જગ્યાએ રશિયનો સાથે જલદીથી એક ખીજ લડાઈ થશે. પોતાનાં તે જગ્યાએ મથક કરી પડલા લશ્કરની તપાસ લેવાને ખુદ ખ્રિન્સ ગાટસ્ચેકોફ કાન્નેવાખાતે આવ્યો; પણ તે નામદાર કાંઈ પણ વધુ કર્યાવિના ત્યાંથી ખુશારેસ્ટ પાછો ફર્યો.

રખે એકાએક હમલો કર્યામાં આવે, એવી પડીકથી, કાલાફાટખાતેનું ટર્કિશ લશ્કર ઘણી ચોક્કસીમાં રહેલું હતું; એટલેજ નહીં પણ જે ખતી શંક, તે નહાનાં વાલાશિયામાં ઘણાક “માઈલો” સુધી રશિયનોની હલચાલની જરા પણ ખાતરી ખાતમી મેળવવામાટે નહાની નહાની ટુકડીઓ, શોધ કરનારી ટાળીઓને છુપીરીતે દરેકઠાં મોકલવામાં આવતી હતી.

સિટાટની લડાઈ થવાપછી એક મહિના રહીને—એટલે કે ફેબ્રુઆરી માસનાં પહેલાં અઠવાડિયાંને છેડે—કાલાફાટખાતે એની ખબર પહોંચી, કે રશિયનો કાન્નેવાથી રાડવાનસુધી મોટી સંખ્યામાં ઉતરી આવ્યા હતા, કે જે ગામ કાલાફાટ અને કાન્નેવા એ બન્નેની ખરાબર હદવચ્ચે આવેલું હતું. આઉપરથી ટવારિક એને તેના હાથ-હેજળ તેની આસેરોની ટુકડી, આસરે ખસેલો ઘોડેસવારો, અને ચાર તોપો આપી, દુશ્મનની હાલત તપાસવામાટે સ્વાત્ કર્યામાં આવ્યો. તે સવારના પહરમાં પોતાનું આ નહાનું લશ્કર લઈ કૂચ કરી ગયો; અને સવાર પડવાની આગમય રાડવાનની પડોશમાં આવી પુગ્યો; અલખતાં આ વખતે હજી અધાર હતું. રાડવાનથી આસરે અર્ધો “માઈલ” દુર આવી તેણે પડાવ નાખ્યો, અને પોતાની ટુકડીના ફક્ત છ ઘોડેસવારોને સાથે લઈ, પોતે પણ ઘોડાઉપર સવાર થઈ છુપો આગળ નિકળી આવ્યા. રસ્તામાં તેઓને એક રશિયન પહરાળી મળ્યો, કે જે ચોક્કસ કરવાનેબદલ નિરાતે ડિઘ કાઢાડતો હતો—તરતજ તેઓએ તેને ખંદીવાન કીધો. આ શખ્સથી તેઓને ખબર પડી, કે શહેરમાં આસરે ૧,૨૦૦ સેપાહોનું એક લશ્કર પડેલું હતું, કે જેમાં ઘણાખરા કોસંક ઘોડેસવારો હતા, અને ખાયદલતી ફક્ત એજ ટુકડીઓ હતી. પોતાને રશિયનોનીતરફથી લડવું પડતું હતું,

(સિદ્ધાંત ૧૦ પ્ર.) “પરતોત સોડ અપરોત ધસીડી થયો.” (પાઠ ૧૮૧ પ્ર.)

તમારે આ પહરાગીરે પોતાના ધિક્કાર ખુલ્લેખુલ્લા દેખાડ્યો, અને તેઓના અમલદારો સંપાહોતરફ જે ઘાતકીપણે વર્તતા હતા, તેમણે ઘણા કડવા સુખનામાં ફર્યાદ કરવા લાગ્યો. ટકોના હાથમાં સપડાવાથી તે દેવગીર થવાનેબદલે ઉલટો તદ્દન ખુશી થયેલો જણાતો હતો; અને બંદીવાનતરીકે કાલાકાટ મોકલી દેવામાં આવે તો સારું, એવી ખુલ્લી ઉમેદ દેખાડવા લાગ્યો.

ટવારિક—“તમે સાચું અને સાચું દેલથી આ સઘળું કહેછો, તેની અમારી ખાતેરી કેમ થાય? શેહેરમાં પડેલાં તમારાં લશ્કરની સંખ્યાબાબે તમોએ જે ખબર આપી છે, તે રાસ્તે છે તેનો કાંઈ પુરાવો તમો આપી શકશો? જો તમો તેબાબે અમારી બરાબર ખાતેરી કરશો, તો તમારીસાથે ઘણી માયાથી વર્તવામાં આવશે એટલુંજ નહીં પણ તમોને ઘણું સારું એનામવડીક આપવામાં આવશે. હું ટવારિક બેઠું—અને મારા કોલ પાળવામાં આવશે.”

સવારનું ઝાંખું ઝઝકળું થવા માંડ્યું હતું, અને ત્યાં જે ઝડી ઉગેલી હતી, તેતરફ આંગળી દેખાડીને તે રશિયને જવાબ દીધો, “આ ઝડોનાં ફુંડાંઓની ખીણ બાબુએ તમો નામદારને જે પહરાગીરો માલુમ પડશે; તમારા જે સવારોની ચોકીમાં મને હાં મુકીને આ રસ્તે તમે જાઓ—તે જરા ચક્કરાવાદાર રસ્તો છે—પણ હાંથી તમો શેહેરની અને તે પહરાગીરોની ચોકીનીવચ્ચે જઈ લાગશો, અને તેમ કરવાથી તે પહરાગીરો પણ તમારા હાથમાં સપડાવાવિના રહેશે નહીં. હું મારાંજ સ્વદેશીઓને એમ કહી પણ સપડાઉ નહીં, પણ મારી તો પુર ખાતેરી છે, કે તેમ થવાથી તેઓ મારીજપેઢે પોતાનાં લશ્કરમાં રહેલા કરતાં ટકોના હાથમાં સપડાવાનું વધારે પસંદ કરતા હશે, તેઓને તમો સવાલો પુછજો, અને ખાતેરી કરજો, કે તેઓના જવાબો મારા કલામુજબેજ તમોને મળે છે કે નહીં. વળી તમો તેઓને પુછજો, કે અમારી ટુકડીનો કરનલ ગઈ કાલે વાલાશિયાના એક ઉમરાવ અને તેના કુટુંબતરફ કેવીરીતે વર્ત્યો હતો; અને જ્યારે તે તમો ખુદ તેઓનેજ મ્હોડે સાંભળશો, ત્યારપછી હું તેબાબે તમોને વધુ કહી સંભળાવીશ. આ સઘળાંઉપરથી તમો નામદારની ખાતેરી થશે, કે હું તમોને ઠગું છું કે નહીં.”

ટવારિક—“તમો કહેછો, તે દરાસ્ત છે; અને તમો જે કહેછો, તેમજ જો પુરવાર થશે, તો તમોને ઘણું મોટા એનામથી તવાકવામાં આવશે.

પોતાના માણસોના એકના હસ્તકમાં તે બંદીવાનને સોંપ્યો, કારણકે ટવારિક બેઠો ધાર્યું, કે તે તેનીઉપર ચોકાસી રાખવાને પુરતો હતો, પછી તે પેલી દેખાડેલી જગ્યાએ પોતાના બાકીના સવારોને લખને ગયો. તે ગોળાકાર રસ્તો તેઓએ પસાર કરીધો; ત્યાંથી એક બીની જગ્યાએ તેઓ આવી લાગ્યા, કે જે એટલી તો પોચી હતી, કે તેઓના ઘોડાનાં પગલાં પણ તે જે રશિયન પહરાગીરો સાંભળી શક્યા નહીં; તેઓની એટલાતો નઝદીક ટવારિક અને તેના સવારો આવી લાગ્યા, કે તેઓને હવે નાસવાનો પણ લાગ કાઢ્યો નહીં. ટવારિક અને તેના માણસો નાગી તલવારોસાથે તેઓઉપર ધસી ગયા. અને તે બેઠાડાહ પણ વાપરીને તે બધે રશિયનો તેઓને તરત શરણ થયા. જ્યારે તેઓને સવાલો કરવામાં આવ્યાં, ત્યારે પેલા પેહેલા પકડાયેલા પહરાગીરે જે બીના જણાવી હતી, તેવીજ તેઓએ પણ જાહેરમાંજ જણાવી, અને રાજાવાનખાતેના તેઓના સંપાહોની સંખ્યા પણ તેટલીજ જણાવ.

ટવારિક—“અને હવે પેલા વાલાશિયન ઉમરાવ અને તેના કુટુંબતરફ જે ખરાબ ચાલ તમારા કરનલે ચલાવી છે, તેણે મને તરત વાકેફ કરો. ઉતાવળ કરો—જરા પણ ઢીલ કરશો ના—સવાર પડવા માંડી છે—અને અમારેથી વખત ખોવાયગમ નથી.”

તરત સર્વે હકીકત કહી સંભળાવવામાં આવી. એક તવાંગર વાલાશિયન ઉમરાવ તેની આયડી, અને ત્રણ કે ચાર ખીજ બાનુઓ એડસાથી તરતનાજ આવ્યા હતા. તેઓ પાસે રશિયનોતરફનો પર્વાનો હોવાથી, તેઓ બેસઅરેખિયા અને મોર્ડવિયામાંથી મુસાફરી કરી આવ્યાં. અને વાલાશિયાનો ઘણાખરો ભાગ પણ પસાર કરી ચુક્યાં હતાં; તેઓ રાડાવાનતરફ જતાં હતાં; કારણકે આ શહેરની પડોશમાંજ તે ઉમરાવનો મેહલ અને ખીજ ભિલકતો આવેલી હતી. ગઈ કાલે જ્યારે આ ઉમરાવની મુસાફરીની ગાડી રાડાવાન શહેરમાં દાખેલ થઈ, તેજ વેળાએ રશિયન લશ્કર પણ તેમાં દાખેલ થયું, પણ કાણ જાણે, કારણસર તે ટુકડીના રશિયન કરનલે તે ઉમરાવને, તેની આયડીને, અને ખીજ બાનુઓને તરત કેદ પકડીને શહેરના બંદીખાનામાં પુરવાનો હુકમ કર્યો. એવી આપેખતિયાર ચાલ ચલાવવાનો સખખ રશિયન સેપાહો એમ ધારે છે, કે પોતાના હકદાર આદશાહ તે તમારા સુલતાનનીતરફ તેની ભારે દેલસાજી હોવાથી અલખતાં તે ઝારનીસામે હોવા જઈએ.”

આ સર્વે હકીકત આ બે પહરાગીરોએ જ્યારે ટવારિક અને તેની સાથવાળા સવારો તેઓને પહેલા પકડાયલા પહરાગીરઆગળ લઈ જતા હતા, ત્યારે કહી સંભળાવી હતી. પોતે જે સાંભળ્યું હતું, તેથી પોતાની પુરેપુરી ખાતેરી થવાથી, તરતજ પોતાનાં લશ્કરને જરા પણ ઢીલવગર ટવારિક ત્યાં લાવ્યો; આ લશ્કરમાં ૮૦૦ મજબુત સેપાહોઉપરાત ચાર તોપો હતી; અને તેઓની મદદથી થું કરી બળવયું, તે તેણે તરત નક્કી કરી નાખ્યું.

રાડાવાન કાંઈ કેલેબંદીવાળું શહેર નહતું; અને વળી રશિયનોએ ત્યાં કાંઈ પણ જાતનાં બંધાવનાં આંધકામો કીધાં નહતાં. ટવારિકને વળી પોતાના બંદીવાનોતરફથી ખીજ કેટલીક વધુ ખખરો મળી હતી, તેને આધારે તેણે તે શહેરના વાગ્યદિશાતરફના ભાગ ઉપર એકદમ હલો કર્યો, કે જે ભાગમાં ઉપલા રશિયન કરનલે પોતાનું વડું મથક કીધું હતું. હલો થતાંને વાર રશિયનો ન મનાયએવી ઝડપથી હથિયારબંદ થવા દોડ્યા; અને તેઓ બંધવચ્ચે મહલાઓમાં અને બહાર એક ખુનખાર અપાઝખી થઈ. પણ એક કલાકથી શહેજ વધારે વખતમાં મસ્કોવીટ સેપાહોના તાશ થયો; તેઓનો કરનલ, તેમજ બીજા ૨૦૦ સેપાહો માર્યા ગયા; આસરે ૭૦૦ જણાને બંદીવાન કર્યામાં આવ્યા; અને બાકીના છવ્વ લખને ત્યાંથી નાફા. આ પરાક્રમ જોકે ટુંક હતું, પણ થણું મોટું હતું; અને જ્યારે પોતાના ફતેહમંદ સેપાહોને મોખરે ટવારિક શહેરમાં દાખેલ થયો, ત્યારે ત્યાંનાં રહેવાસીઓએ ખુશહાલીના ગળવર પોકારેથી તેને વધાવી લીધા, જે ખતલાવી આપતું હતું, કે તેઓ સુલતાનતરફ મમતા અને સારી લાગણી ધરાવતાં હતાં.

પોતાનીસાથે ઘોડસવારોની એક ન્હાની ટુકડી લઈને ટવારિક શહેરનાં બંદીખાનાંતરફ આવ્યો; જ્યાં અપાઝખી થઈ હતી, તેનેથી દુર શહેરને બીજાજ તોકે આવેલાં, એક લાંબાં, બેઠાં, અને ગભીર દેખાવના મકાનમાં આ બંદીખાનું હતું. તેમાંના કેદીઓને ખશર પડી ચુકી હતી, કે ટૂંકો આવી પહોંચ્યા હતા, અને રશિયનોને ત્યાંથી મારી કાઢાડવામાં આવ્યા

હતો. આપડો દારૂનો બંદીખાતાના ઉપરઉપર બંદીખાતાની ચાવીઓ હાથમાં પકડીને ધુજતો આવી ઉભો હતો; આ ઉડતી અણવા હતી, કે ખરી વાત હતી, તેઓએ તે હજી ખાતેરી પૂર્વક નહતો, માટે શું કરવું; તેના અંદીશામાં તે પડ્યો હતો, તેટલાંજ ત્યાં ટવારિક આવી પહોંચ્યો, તરત પોતાના ઘોડાઉપરથી કુદી પડ્યો, અને પેલા દારૂવાને જે જગ્યાએ તે ઉમરાવને અને તેનાં કુટુંબને કેદ કર્યામાં આવ્યાં હતાં, ત્યાં પોતાને લઈ જવાનો હુકમ કર્યો. એક સાંકડી બિહામણી ચાલમાંથી તેને દોરવી લઈ જવામાં આવ્યો; એક અબરદસ્ત દરવાજો ખોલવામાં આવ્યો, અને પછી ટવારિક એક લગાર કુસાદે ચોરડામાં દાખલ થયો, કે જેમાં તેણે એક વૃદ્ધ ઉમરના પણ યુગુર્ગ દેખાવના પુરૂષને—તેટલીજ ઉમરની એક બાતુને—જે બીજી જવાન બાતુઓને, કે જેણીઓ તે ઉમરાવની બેટીઓ હતી—અને બીજી એક બાતુ—પણ અલ્લાહ તારી મદદ હોજે! શું આ ખરું હતું? શું ટવારિકે ખરેખર જિલ્લાહને જોઈ હતી?

હા, તેમજ હતું. બધેએ તરત એકબીજાને બિચાર્યાં; અને ટવારિકે તરત તેણીના હાથ પોતાના હાથમાં પકડીને ચુસ્તો. તેણીના આપ્રમાણે છુટકારો તેને પોતાને હાથે થયો હતો, તેમાંટે તેની અતિ ઘણી ખુશહાલી તેના ખુબસુરત એહેરાઉપર પ્રગટી નિકળી હતી; અને ઝોમર પાશાના ભત્રીજાને તેણીનો છુટકારો કરનાર હતો, એમ જણીને જિલ્લાહ પોતે પણ અંદરથી કાંઈ થોડી ખુશી થઈ નહતી!

તરતજ તેઓને પાસેજ આવેલી એક ધર્મશાળામાં લઈ જવામાં આવ્યાં; પોતાની બળવેલી કીમતી સેવામાંટે ઉમરાવે, અને તેનીસાથની બાતુઓએ ટવારિકનો દેહોબતથી અને સેરાયસ્મથી ઘણાઘણો ઉપકાર માન્યો; અને જિલ્લાહની તમામ કચેદેવતથી ટવારિકની એન્ટેઝરી તૃપ્ત કરવામાં આવી. તે હકીકત શું હતી, તે હવે આપણે પણ જાણ્યે. વાંચનારને યાદ હશે, કે બહાદુર આંટામન અંડમિરવતી બેટી એક ગ્રીક બાતુનો વેપારી કરી એક ગ્રીક વેપારી વહાણમાં સેઆર્ટોપોલ પોતાના આપની સારવાર કરવા ગઈ હતી. પોતાના મરતા આપની આંખો પોતાને હાથે ઢાંકવાને, અને તેના મરતી વખતના આશીર્વાદ મેળવવાને બરાબર વખતેજ તેણી ત્યાં આવી પુગી હતી. પણ જ્યારે તેનાં તનનાંમાંથી દમ નિકળી ગયો, ત્યારે જિલ્લાહ પોતાનાં મનઉપર વધુ કાણુ રાખી શકી નહીં, અને ધુમ રડવા લાગી—અને તેથી તેણી કાણુ હતી, તે જણાઈ ગયું. તેણીને એઉપરથી બંદીખાન કરવામાં આવી, એવી મતલબથી કે તેણીનીજ પદવીના પકડાઈ ગયેલા કોઈ રશિયનને દેહોના હાથમાંથી છોડવવામાંટે આવજોમાવજો કર્યામાં આવે. એક રશિયન કરનારે તેણીને જોઈ, અને તેણીસાથે પરણવાની માંગણીઓ કરી જિલ્લાહને ઘણી હચેરાન કરવા લાગ્યો. પણ તેણીએ તેને ધિક્કારી કાઢાડ્યો. આખરે તેણે નીચ નઝરથી બરાબ માંગણીઓ કરવા માંડી: આઉપરથી ગુસ્સે થઈને જિલ્લાહે સેઆર્ટોપોલના ચકતી પદવીના સત્તાવાળાઓને તેનેવિષે એકવાર અર્જી કીધી—પણ તેઓતરફથીવટીક જિલ્લાહને પનાહ કે દાદ મળી નહીં. તેણીની અર્જઉપર કશું પણ લક્ષ આપવામાં આવ્યું નહીં. પોતાને એવીરીતે અવાવગરની હાલતમાં આવી પડેલી જોઈને જિલ્લાહે ત્યાંથી નાસી જવામાંટે કમર કસી;—અને તેમાં તેણી રહેલ પામી. તેણી એક ગ્રીક વહાણઉપર ચડી બેઠી, અને

એડેસા આવી પહોંચી. ત્યાંથી તેણીને વિચાર ઝામર પાસાની બાયડીની સંભાળતજે માટે કોન્સર્ટન્ટિનોપલ જવાનો હતો—પણ માર્ગમાં તેણીને બેટા છુટ્કું વાલાશિયા ઉતરાવ- સાથે થયો, કે જે કેટલોક વખત થયો, પોતાની તબિયતના મુધારામાટે એડેસાખાતે મુસા- ફેરી કરતો હતો. જિલ્લાહને બાપનો તે એક બની દોસ્ત હતો; અને તેથી તેણે તેણીને પોતાની સંભાળતજે લેવાની માંગણી કીધી. તેની બાયડી અને બેટીએ પણ તે એક કરવામાં સામેલ થઈ, અને જિલ્લાહને પોતાનીસાથે થોડોક વખત રહેવાની, અને પછી તેઓનીસાથે વાલાશિયામાં તેઓના મહેલમાં જઈ રહેવાની આજ્ઞા કીધી; આવું માયા- ભરેલું ઇજન ના પાડવાનું જિલ્લાહથી બને એમ નહતું. થોડોક વખત એડેસાખાતે મુઝ- રવાપછી, તેણી ઉમરાવનાં કુટુંબસાથે વાલાશિયા જવા નિકળી. મુસાફરી લગભગ પુરી થવા આવી ત્યાંસુધી સર્વે સમાધાન ઉતર્યું; પણ પછી એક ન ધારેલી ઘાસ્તી એકાએક ઉભી થવા પામી. તે એમ, કે જ્યારે ઉમરાવની મુસાફરીની ગાડી રાડાવાનખાતે દાખેલ થઈ, ત્યારે જિલ્લાહ—જેણીએ રશિયનોતરફથી ડાઘ રીતની તેણીને આપણા ખમ્બી ન પડે, એવા એરાદાથી પોતે એક ગ્રીક બાનુએ, એવું જોડું દેખાડવામાટે તરત વેળા પોતાનો છુરખો કાઢાડી નાખ્યો હતો—તેણીને તેજ કરનલ, કે જેણે તેણીને સેબાસ્ટોપોલમાં ઘણી પજવી હતી, અને અપમાન કર્યું હતું, તેને તરત આજળખી. જે વખતે જિલ્લાહ ક્રિમીયન બંદીખાનાંમાંથી નાસી આવી હતી, તેજ વખતે આ કરનલને પણ ખીજા કોઈ કામસાંઈ ત્યાંથી રવાના કર્યામાં આવ્યો હતો, અને આરીને આ બંધે જાણું પાછાં એકમેકને રાડા- વાનખાતે અચ્છુચ મળી ગયાં. આઉપરથી તે કંપટી કરનલે એકદમ તે ઉમરાવને, તેનાં કુટુંબને, તથા જિલ્લાહને દેંદખાને પુર્યાં, કે જ્યાંથી દવારિક બેએ તેઓનો છુટકારો કર્યો હતો.

આમુજમે સર્વે હકીકતથી દવારિકને વાકેફ કર્યામાં આવ્યો; અને ધર્મશાળામાં ખાલુ- પીલુ લેવાપછી તે પોતે પોતાનીસાથે સવારોની એક ટુકડી લઈને તે ઉમરાવને, તથા તેનાં કુટુંબને તેઓને મકાને પુગાડવા ગયો. જ્યારે પણ તેને ફેરસત મળે, અને જ્યારે પણ તેની મર્જી થાય, ત્યારે આ મકાનમાં આવીને ઉતરો લેવાને ઉમરાવે અને તેનાં કુટુંબ દવારિકને ઘણો આગ્રહ કર્યો, અને તેના લાભ ખુશીથી લેવાને તેણે ઉપકારસાથે કબુલ કર્યું. પોતાનાં ફતેહમંદ લશ્કરસાથે કાલાશટ પાછા ફર્યાપછી, તેના વડાઓએ તેને ઘણી મુઆરકબાદી અને શાબાશી આપી; અને જ્યારે તેની બહાદુરીની અને ફતેહોની ખબર તેના કાકાને તથા માબાપને શુમલાખાતે પડી, ત્યારે તેની આવી ચાલુ કીર્તિમાટે, અને તેનાં ચળકતાં લવિખ્યમાટે તેઓ ઘણાં ખુશી થયાં.

આગ્રમાણે અઠવાડિયાંઓ અને મહિનાઓ પસાર થઈ ગયાં; કે જે વખતની અરસામાં લડાઈનેલગતી ઘણીક બાબતો એવી બની, કે જે બાલુવાબ્દેગ હતી. ગ્રેટ બ્રિટને અને ફ્રાન્સે ટર્કનીસાથે મળી રશિયનોનીસામે લડવાની પોતાની મર્જી દેખાડી; અને માર્ચ માસની આખેરીએ આ બંધે રાબ્દોએ રશિયાના ઝારનીસામે લડાઈ ઝાહેર કીધી. એપ્રિલ મહિનામાં ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રેન્ચ લશ્કરોએ ઑટોમન મુલ્કમાં આવવા માંડ્યું; અને હવે ત્રસંતઃકતુ શરૂ થવા લાગવાથી ડેન્યુબ નદીઉપર ભારે તૈયારીઓની દોડદોડ થવા લાગી, તેવીજરીતે પ્રિન્સ ગોર્ટસ્કોફનાં લશ્કરમાં શિયાળાના મહિનાઓમાં બીજાં ગંતવર લશ્કરો

મોડલી આપીને વધાવે કર્યામાં આવ્યો હતો; અને તે જનરલે હવે સિલિસ્ટ્રિયાનાં અગત્યનાં ઑટોમન શેહેરને ઘેરો ધાત્રવાનો કરાવ કર્યો હતો.

આ વખતનાં અરસામાં રશિયનોએ નહાતું વાત્સાશિયા તદ્દન છોડી દીધું હતું; અને રાઝોવાનની અપાઝખીપકી-કાલાશટખાતેનાં દરિશ લશ્કરને તે બાબુતરફ દુશ્મનોની કશી ધનતસલ જણાઈ હતી નહીં. આ સંઘર્ષો વખત ઝિલ્લાહ તે ઉમરાવનાં કુટુંબસાથેજ રહી હતી: ભેંકે લેડી અદશિયાએ તેણીને પાછી પોતાને ત્યાં આવવાને વારંવાર માયાળું ઈજન કીધું હતું; છતાં તેણી ઉમરાવના નહેલમાંજ રહી; તો ભેંકે અદશિયા અને ઝિલ્લાહવચ્ચે કાળઅપગ્રોનો વ્યવહાર ચાલુ રહ્યો હતો. પણ ત્યારે રાઝોવાનની પડોશમાંજ મગદુમ ઑડ-મિરકની બેઠીને પડી રહેવાનો સળખ શો હતો? શું ઉમરાવના મહેલમાં હવે દવારિક વારંવાર મુલાકાતે આવતો હતો, અને જ્યાં તેને હંમેશાં માયાભર્યો આવકાર દેવામાં આવતો હતો, તેને કીધે તેણી ત્યાં રહી હતી?—કે દવારિકતરફના પોતાના ઉપકરના બદલામાં તેણી ત્યાં રહી હતી? શું તેઓવચ્ચે થયેલી પિછાણે પ્યારનું રૂપ લીધું હતું? હા, ખચિત તેમજ હતું; અને પોતાના આપના શોકમાં હજી તે બેઠી હાવાથી, સમ્યક્તાનેખાતેર આ બહાદુર અમલદારે પોતાનો પ્યાર તેણીને આઠેર કરવાનું દરેસ્ત બેથું નહતું, ભેંકે તે માહેથી તો કશું બોલ્યો નહતો, છતાં તેનો દેખાવ તે આઠેર કરતો હતો.

પણ એકાએક તેના કાકા ઝોમર પાશાતરફથી દવારિકને તેના બહાદુર આસેરાની દુકડીસાથે સિલિસ્ટ્રિયાનાં લશ્કરને જઈ મળવાનો હુકમ કરમાગ્યામાં આવ્યો; અને છુટાં પડતી વખતે તેણે ઝિલ્લાહને પોતાનો પ્યાર આઠેર કર્યો. પોતે પણ તેને અંદરખાનેથી આહાતી હતી, એમ તેણીએ ખુદશાં દેલથી કબુલ કરી દીધું; અને પછી તેઓએ એક-બીજાને પરણવાનો કાવ આપ્યો. દવારિક ત્યારપછી ઉતાવળે સાંધી નિકળી આવ્યો; ઝિલ્લાહના પ્યારને વધારે લાયક થવામાં નવી કીર્તિઓ મેળવવાની ઉમેદ તે દેલમાં રાખતો હતો.

તા. ૧૭ થી મે ૧૮૫૪ ને દિને રશિયનોએ સિલિસ્ટ્રિયાઉપર ઘેરો ધાત્રવાનું શરૂ કર્યું. મસ્કોવીટ નાકરીમાંના ઘણા હુશિયાર ઈજનેર જનરલ શિલડર્સે ભેંકતાં અરસનાં લશ્કરી બાંધકામોઉપર દેખરેખ રાખી. ઘેરો ધાત્રવાનાં આ કામમાં પ્રથમમાં ૪૦,૦૦૦ રશિયનોને તૈયાર કર્યામાં આવ્યા, બ્યારે સિલિસ્ટ્રિયાના અંતરખાનું લશ્કર પ્રકત ૧૫,૦૦૦ માણસોનું હતું. તોપોનો મારો શરૂ થયો; તોપોના ગોળાઓ શેહેરની અંદર છોડવામાં આવ્યા; પણ દરિશ તોપોએ અબરો મારો ચલાવી તેનો પાછો જવાબ આપ્યો. ડેન્યુબ નદીની પેલીબેર પડેલાં રશિયન લશ્કરમાં દરિશ તોપોએ ઘણી સારી નેમથી જીવલેણ ગોળા ફેંક્યા; બ્યારે દવારિકના યુનંદા સેપાહોએ જે મસ્કોવીટ ઈજનેરો નદીઉપર પુલ નાખવાતાં કામમાં રોકાયેલા હતા, તેઓઉપર પોતાની અંદુરથી અપરહસ્ત મારો શરૂ કીધો. મિન્સ ગોર્ટસ્ચ-કોફ બીલું લશ્કર લઈ બુશારેસ્કથી આવી લાગ્યો; અને આરીતે એકઠાં થયેલાં ૬૦,૦૦૦ માણસોનાં લશ્કરે તા. ૨૬ મી મેને દિવસે શેહેરઉપર એક હમલો કીધો.

આ બાદગાર દિવસની સવારના એક વાગે ત્રણ લશ્કરી દુકડીઓ, કે જે દરેકમાં દશદશી હાથર સેપાહો હતા, તેઓ કેલાઉપર બુદીબુદી બાબુથી હલેલો લાવ્યા, બ્યારે બાકીનું લશ્કર ડેન્યુબ નદીની પેલીબેર કામ પડે, તો લડવાને તૈયાર થઈ ઉભું. તોપોના અંબરા

મારાતળે આ રીઝમીટોએ આગળ વધવા માંડ્યું, પણ સિલિન્ડ્રિયાના કેલામાં એક એવો સુનદો સરદાર હતો, કે જેની હુશિયારી તેની બહાદુરીનાજેવીજ સરસ હતી. જેની તીક્ષ્ણ આંખો હંમેશાં ચોકાસી રાખતી હતી; જે દુશ્મનોથી થતી ભુલો તરત સમજી જતો હતો. આ શખ્સ કોઈજ નહીં, પણ બડો બહાદુર મુશિર પાશા હતો, કે જેની સરદારીતળે કેલામાંનું લશ્કર હતું. વળી આંખે એ જણાવતું ભેદ્યે, કે આ પાશાનો હુકમ ઉઘાડવામાં, ત્રણ ધ્રેણ સરદારો, જનરલ કુંનન, કુંપટન બટલર, અને લશ્ટનન્ટ નેરમીઠ નામે હતા; કે જેઓની મદદ પાશાને ઘણી કીમતી થઈ પડી હતી.

રશિયનોનો હમલો ઘણો તાસદાયક હતો—તેમજ ટર્કોનો ખંચાવ પણ તેવોજ બહાદુરી ભર્યો હતો. આપ્રમાણે કલાકોસુધી જીવલેણ લડાઈ ચાલુ રહી. જ્યારે હમલો કરનારી લશ્કરી ત્રણ દુકડીઓ આગળ વધતી, ત્યારે એમ જણાતું, કે ઝોર્જિસ્વંકોફનો જનુની હાથ સિલિન્ડ્રિયાની દીવારોસામે માણસગતનાં અખરાં ટોળાંઓને ફેંકતો હોય. તેજવેળા શેહેરની અંદર ગોળાઓનો લોખંડી વરસાદ વરસતો હતો, કે જેથી ઔરતો અને આળકો ધુનટાંકાપતાં તેઓના ખંચાવમાં કીમતનાં બનાવેલા ઔરડાઓમાં ભરાઈ જતાં હતાં—તેવીજરીતે કેલામાંથી ટર્કોની તોપો રશિયનોનાં મોતના પથેધામાં ફેંકતી હતી. જેમ દરિયાનાં અખરદરત મોગ્ગઓ ઉછળીને પહોડોસાથે અફળાઈ ધીમેથી પાછા હડે, તેવીજરીતે રશિયન સેપાહોનાં ટોળેટોળાં સિલિન્ડ્રિયાના કેલાની દીવારોઉપર દોડતાં આવતાં, પણ કોઈ ન વળવાથી પાછા હડી જતાં હતાં. તેઓનું ઝોર અખર હતું—તેઓની મેહેનત અથાગ હતી; પણ તેથી પણ વધારે વખાણવાજેગ અને વધારે અગ્નયજ થવાજેગ તો અંદરનાં લશ્કરની હેમત અને કુવત હતો. એથી રશિયનોની હાર તુટી—તેઓ ઝગમગવા લાગ્યા—તેઓ પાછા હડ્યા; આ જોઈ કેલામાંનાં ટર્કિશ લશ્કરે બહાર નિકળી તેઓઉપર છાપો માર્યો. થોડીક વારસુધી રશિયન અને ટર્કિશ લડનારાઓ એકબીજામાં ભેળાઈ ગયા, અને એક ખુનખાર લડાઈ ચાલી,—તેઓ એકમેકઉપર દરિયાઈ મોગ્ગનીપેઠે ઉછળતા, અને પાછા છુટા પડતા. થોડીક વારસુધી તો કાણુની જીત, ને કાણુની હાર થઈ હતી, તે પણ જાણી શકાયું નહીં. અને સર્વે શકમદ રહ્યા,—આખરે ઓટોમન ઝોર શબ્દ, અને તેઓએ રશિયન લશ્કરને મારી હાલી કેન્યુબ તદીનાં પાણીસાથે ભેળી નાખ્યું.

જ્યારે આ હિલુપસ્તીભરેલી હારની ખબર સેન્ટ પીટર્સબર્ગખાતે જઈ પુગી, ત્યારે ઝારે પોતાના સર્વેથી વડા જનરલ—પ્રિન્સ પાસ્કીવિટચને પોતાનાં લશ્કરનો વડો નમીને ત્યાં તરત રવાના કર્યો. આ બહાદુર લડવાએ પાલાંડ જીતી લીધું હતું, અને ધરાનઉપર મહાભારત ફોહ મેળવી હતી. કાપાકાપીને આ મથકે ઉપડી જવાને બનતી ઉતાવળે પાસ્કી વિટચ નિકળ્યો: પણ તે ત્યાં આવી પુજે તેઅરસામાં—એટલે તા. ૨ જી જુનને દિને—રશિયનોએ પ્રી એકવાર ફેલાકાઉપર હમલો કર્યો, અને ફરી એકવાર તેઓને મારી હાલવામાં આવ્યા. આ બીજીવારની લડાઈ વખતે બહાદુર મુશિર પાશા માર્યો ગયો હતો. જનરલ શિલ્ડર્સ હવે પોતાની સઘળી ધજનેરી કળા વાપરવા માંડી: જ્યાં પણ તે ખાણો ખોદતો, તો તેનીસામે ઓટોમનો પણ ખોદતા; અને આ ઘેરા વખતે રશિયનોનાજેવી ધજનેરી જનરલમંદી મુસ્લીમોએ પણ દેખાડી આપી.

૧૩ મી જુનને પ્રિન્સ પાર્સીવિટય બીજા અગ્રાં વધારાનાં લશ્કરસાથે આવી પહોં-
 ૧૧ પછી રશિયનોએ પોતાના સામટા ૮૦,૦૦૦ સેપાહોનાં લશ્કરસાથે ફરી એકવાર દેહલા-
 ૧૨ હદલો કરવાની તૈયારીઓ કરી, અને આ વખતે તેઓ પ્રતેહ પામવાની પુર ઉમેદમાં
 ૧૩ પેલુ તેજ દિવસે સાંજના ઓઢતેનિઝાના જીતનારાઓમાંનો એક—હલિલ પાશા—
 ૧૪ તાનીસાથે ૧૩,૦૦૦ સેપાહોનું લશ્કર લઈ શેહેરનાં લશ્કરની મદદે આવી પુગ્યો. ત્યારપછી
 ૧૫ નાણીતા સરદારના હાથતળે શેહેરનું આખું લશ્કર રશિયનોનાં અગ્રાં મોટાં સૈન્યદલ-
 ૧૬ ૧૨ હમવો કરવાને સાથે બહાર પડ્યું. સિલિસ્ત્રિયાના દેહલાનીપાસેજ એક અગ્રી લડાઈ
 ૧૭ —પ્રિન્સ પાર્સીવિટય એક બાજુએ સરદાર હતા, હલિલ પાશા બીજા બાજુએ. કલાકો-
 ૧૮ ની કાપાકાપી ચાલુ રહી; પાર્સીવિટય, ગોર્ટસ્વેકોફ, શિલર્ડર્સ, લુકેર્સ, ઓર્લોફ, અને
 ૧૯ શેયન લશ્કરના બીજા ધણા નાણીતા સરદારો અગ્રી થયા, અને તેઓને લડાઈનાં મધ્ય-
 ૨૦ નમાંથી ઉઝડી લઈ જવામાં આવ્યા. આ વખતે સાંજ પડવા માંડી હતી; રશિયન લશ્ક-
 ૨૧ ૧૧ તદ્દન પરાજય—અને સિલિસ્ત્રિયાનો છુટકારો થયો.

સિલિસ્ત્રિયાએ પોતાના થયેલા છુટકારાની ખુશહાલીમાં તોપોતા આવાજો કીધા; જ્યારે
 શેયનો પોતાના હઠારો માર્યા ગયેલા અને અગ્રી થયેલાઓને લડાઈનાં મધ્યસ્થાનમાં પડતા
 કીને જેમ નસાય તેમ નાહા; તેઓ એટલાતો ગભરાયલા હતા, કે ડેન્યુય નદી ઓળંગી
 ૧૨ વા હાથો અને પગોઉપર જનવરોનીપેઠે આવીને નાસવા જતાં તેઓમાં બધી ભેલમભેલ
 ૧૩ ઈંગાઈ, અને તેમાં પેલુ તેઓનાં હઠારો માણસો માર્યા ગયાં. ઓર્લોમનોએ તેઓના ઘેરો
 ૧૪ લવામાં ઉભા કીધેલાં બાંધકામોનો નાશ કર્યો—અને ટકોના હાથમાં નાઠેલા દુશ્મનોની
 ૧૫ પો, દાડગોળો, ખુરાકી, અને બીજાં પુષ્કળ લશ્કરી સામાન છુટતરીકે આવ્યો.

તા. ૭ મી જુલાઈને દિને ઓમર પાશા પોતાનાં લશ્કરનો મુખ્ય ભાગ સાથે લઈ
 ૧ મલાથી રસ્તેચક્રઆગળથી ડેન્યુય નદી ઓળંગીને આવ્યો, અને જનરલ સેમોનોફ, કે
 ૨ ૪૦,૦૦૦ માણસોસાથે ગીરગેવોતરક કુચ કીધી. તેનીઉપર હદલો કર્યો.
 ૩ વખતે સરદારનાં લશ્કરમાં ૩૦,૦૦૦ સેપાહો હતા. પાસા અગ્રાર કલાકોસુધી લડાઈ
 ૪ રહી, કે જે વખતે જવાબદાર ભારે ખોટસાથે રશિયનોને હરાવ્યામાં આવ્યા. આ
 ૫ ખતનાઅરસામાં પ્રિન્સ પાર્સીવિટયે પોતાની સરદારીનું રાક્ષીનામું આપ્યું હતું;
 ૬ જનરલ શિલર્ડર્સ અગ્રી થઈને માર્યા ગયો હતો; અને તેટલામાં પ્રિન્સ ગોર્ટસ્વેકોફ ફરી
 ૭ કિવાર લશ્કરનો વડો થવા પામ્યો. તેણે જોયું, કે જો જરા પેલુ વખત ખોવામાં આવશે,
 ૮ તેના બાદશાહી ધણીના હાથમાંથી મુખ્ય પ્રણાલિઓ જતાં રહેશે, માટે કાંઈબી ફરીને
 ૯ ઓમર પાશાને આગળ વધતો અટકાવવો જોઈએ. એટલામાં એકવાર ફરીથી
 ૧૦ સીય આઝમાવવાસાંક એક અગ્રી કોશેશ કરવાના વિચારથી તેણે પોતાનું તમામ
 ૧૧ શકર એક જગ્યાએ જમા કરવા માંડ્યું—અને તરતનીજ નવી આવેલી કોસ્ટક
 ૧૨ જિમીટોનેકીધે તેના લશ્કરને પુરતી મજબુતાઈ મળેલી હોવાથી—ગોર્ટસ્વેકોફે ૭૦,૦૦૦
 ૧૩ માણસોનું એક મોટું લશ્કર લઈ ગીરગેવોતરક કુચ કીધી. તેનીસામે થવાને ઓમર પાશા
 ૧૪ ૨૦ ૩૦,૦૦૦ સેપાહો લઈ બહાર પડ્યો. બંધ દુશ્મનો એકબીજાને ફોર્સિટની પડોશમાં
 ૧૫ ૧૬ આવ્યાં લડાઈ છ કલાકોસુધી ચાલી રહી; અને બંને કોસ્ટકોના વજ હેટમેને પોતાની બાજુ
 ૧૭ ૧૮ રીથી ઓર્લોમનોની ડાબી બાજુઉપર ધસારો ચલાવ્યો—તેણે આખરે રશિયન લશ્ક

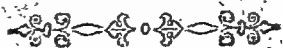
તદન હાર થઈ. સુખ્ય સંસ્થાનો હાથ કરવામાં આવેલા ઝમરી ચલાવ્યામાં આવી હતી. તે બેરના શરૂ થઈ— અને સાંજે છ વાગ્યાપછી થોડે વખતે ઝોમર પાશાએ દુશ્મનને જે ગમે તે દિશાએ જીવ લઈને નાસતું દિઠું.

થોડા દહાડા વિત્યાકે ખુશારેસ્ટ શહેરના ઉમરાવોમાંથી ઉંચી પદવીના થોડાક સુટી કાઢાડેલા અમીરોના પત્રિનિવિઓએ રફિશ વડા સેનાધિપતિની મુલાકાત લઈ, તેને તે શહેરમાં દાખલ થવાનું માનલયું^૧ ઈજન કર્યું, કે જે શહેર હવે રશિયનો હમિશનેસાદ સદતર છોડી ગયા હતા; અને થોડાક વખતપછી આ પ્રતેહમંદ સરદાર તે શહેરમાં દાખલ થયો, કે જેને વાલાશિયાના આ શહેરની રૈયતે હર્ષનાદથી અને ખુશહાલીથી વધાવી લીધા. ખચિત આ વખતે ઝોમર પાશાનેમાંટે બહુ મગર થવાનેગ હોવો જોઈએ;—અને તે યાદગાર સવાર તેને યાદ ડીધી, કે જ્યારે બંદગીમાંટે કૌન્સર્ટન્ટનોખલી દરેક મજબૂતા બાંગીઓએ બાંગ પોદરી હતી, કે “અલ્લાહ સર્વેથી મોટાછે !” તેજ વખતે તેને ખુદ નામદાર સુલતાનના હાથથી પોતાના હોદ્દાનું સુખતિયારનાસું મેળવ્યું હતું. તેને હવે લાગ્યું, કે તેણે રશિયનોના હાથમાંથી પોતાના બાકશાહને પ્રકટ મુદજજ બંચાવ્યો નહતો, પણ વળી તેઓએ આગળ જતી લીધેલાં કેટલાંક પ્રગણાંઓ પણ તેઓપાસેથી પાછાં મેળવ્યાં હતાં.

રશિયન લશ્કરી મોટામોટા જાણીતા સત્તાધિકારીઓને તેણે હરાવ્યા હતા. ધરાન અને પૌલાંડનો જીતનાર, પાસ્કીવિચ—કસાયલો લડવૈયો, ગ્રાટ્સ્ચેકોફ—આખી દુનિયામાં મશહુર થયેલો ઈજનેર, શિલડર્સ—હેમતવાન અને એકદમ ધસી જનારો, લિપ્રાન્ડિ—ટ્રાન્સિલ્વેનિયામાં બહાદુર જિએમને હરાવનાર, હુડેર્સ—સેનાપતિનાં કામનો હુશિયાર, ડેનેનબર્ગ—કોસાકોનો બહાદુર વડો, હેટ્મન—પૌલોફ—સેર્બોનાં—ઝારેપ—અને બીજા ધણા મોટા મોટા સરદારોને દરેકને ઝાંટામને લશ્કરે બાર માસની ટુંક સુદતમાં હાર આપી તીચા પાડ્યા હતા ! અને આ બધું માન, એકલું માન કોણને ? રફિશ લશ્કરના સર્વેથી બહાદુર વડા સેનાધિપતિ ઝોમર પાશાને !

ઉપલાં કારણનેલીધે ખુશારેસ્ટ ખાતે ઝમરી ધામધુમ થાય, ભારે હર્ષ ફેળાય, રૈયત પોતાનાં દેલનો ઉલરો દેખાડે, લોકો અન્યથ થાય, તો તેમાં નવાઈજેવું કશું નહતું. બાલુઓના ખુબસુરત હાથોથી સુફેદ દુધજેવા રમાલો ઉડવા લાગ્યા; અગાસીઓઉપર પુલોનાં હારો અને તોરણો લટકી ચડી; દરેક જણના ચેહરાઉપર આ નામચિત પહલવાન, કે જેણે સુલતાનનાં લશ્કરનાં સરદાર અને સેપાહસાલારતરીકે આખી દુનિયામાં નામ કાઢાડ્યું હતું, તેના ખુબસુરત દીદાર જોવાથી ખુશી પેદા થઈ !

અમારાં કેટલાંક વાંચનારાંઓને લડાઈની ગોઠવણ, વગેરે બીજી બાબતોથી કદાચ કેટલો આવે, પણ અને તેમ જો ન કરવામાં આવે, તો વાત્તાનો રસ તુરી જાય, અને તેની પુરે પુરી મતલબ, અને સંબંધ બરાબર સમજી શકાય નહીં, એટલે તેમ કરવાવિના બીજાં ઈલાજ નથી.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

આત્મા નદી.

સિલિસ્ત્રિયા શહેરની કેલેબ્રેશની દીવારોનિચ્ચે ઉપલી યાદગાર લગાઇ થયાને બરાબર ત્રણ માસપછી એક એવી બીના બની, કે જેથી ઘણા બાળુવાળાં બનાવો ઉભા થયા. તે દહાડો તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બરનો હતો; સવારના હડી વાગતાં વખત હતો, કે જ્યારે ક્રિમીયાની પશ્ચિમ બાજુએ આવેલાં યુપ્પેટારિયામાં લંગર નાખી પડેલાં વહાણોના રસ્તાતરફથી એક ઝળકતો બાણ ઉરાડવામાં આવ્યો. રાત ઘણી ખુશનોમા હતી; ખરેખર બોલ્યે, તો તે સવારનો વખત હતો; જેસુમાર તારાઓ આકાશઉપર ચળકતા હતા; અને આખા કાળા સમુદ્રઉપર તદ્દન શાંત હતું. તારાઓની રોશનીવાળી ઠંડી હવામાં એ બાણ બાણે એક અપશુકન ખરતા તારાનીપેટે ઉપર ઉડ્યો; તે વહાણોના ઉંચામાંઉંચા ડોળઉપર ઉડતા વાવટાઓની પણ ઉપર જમને પુટા; અને પછી તેમાંથી હઝારોહઝાર ઝળઝળતાં તણુ-ખાંચા નિકળી આસપાસ ફેળાઈને છુલ્લછ ગયાં. તોયે તે ઉગ્ગશ, કે જે ફક્ત થોડીજ પળો-સુધી પંથરાઈ ગયો, તે કાંઈ બચ્યાંની રમત નહતી—તે કાંઈ બાળકને હાથે ઉરાડવામાં આવ્યો નહતો—તે કાંઈ બિનમતલબે છોડવામાં આવ્યો નહતો.

એક ઝબરદસ્ત કાફેલો યુપ્પેટારિયાના માર્ગમાં આવી લાંગર્યો હતો. લશ્કરનેમાંટે ખાધ-ખુરાકી, દારૂગોળો, વગેરે લાવનાર વહાણોના એક નહાના કાફેલાની સલામતીમાંટે બે ઝબર-દસ્ત લડાયક કાફેલાઓ સાથે આવ્યા હતા: અને તે કાફેલાની દરેક મનવારઉપર સ્પ્રિટિશ-નીસાથે ફ્રેન્ચ વાવટાઓ ઉડતા હતા, જે બતલાવી આપતા હતા, કે ટર્કીની હેમાથતે આ બંધે મોટાં રાજ્યો એકસંપીથી આવ્યાં હતાં. ફ્રેન્ચ ઍડમિરલની પોતાની મનવારઉપરથી આ બાણ છોડવામાં આવ્યો હતો. તેની મતલબ એવું જણાવવાની હતી, કે ક્રિમી-યાના કેનારાઓઉપર બંધે એકત્ર થયેલાં રાજ્યોનાં લશ્કરોને હવે પગ મુકવાનો વખત થયો હતો.

પછી જે દેખાવ નજરે પડ્યો, તે ખરેખર ભપકાદાર અને અસરકારક હતો; હવે જ્યારે તે ખુશનોમા રાત વિતીને ધીમેધીમે સવારનું પહર પ્રાટવા માંડ્યું, ત્યારે બંદરતરફ આ સંખ્યાબંધ વહાણો ઉપયુગ પોતાનો રસ્તો કાપ્યાં જતાં દેખાયાં. તે કાફેલાની ચાલ બાદશાહી અને ગંભીર હતી; તેઓમાં હઝારો જીવડાઓ ભરેલા હતા, કે જેઓ પોતાઉપર આવી પડનારી ધાસ્તીઓથી અબળણ હવે કેનારાઉપર ઉતરનાર હતા, અને ત્યાંથી કાણુકાણુ પ્રાણ પોતાને સ્વદેશ જવતા જશે, તે કાંઈ બાણી શકતું નહતું.

બરાબર સાત વાગતાં અમલે ઉતરવાનું શરૂ થયું. તેઓને હરકત કરવાને એક પણ રશિયન ત્યાં હાજર નહતો; અને ઘણાજ સારા પ્રકારે અને ક્રવાયદસાથે તેઓ કેનારે ઉતરવા લાગ્યા. આસપાસ લેવામાંટે, તેમજ દુશ્મનોબાણે ખબર મેળવવાસાથે યુપ્પેટારિયાનીનજીક-કમાં આ જોડાઈ ગયેલાં સ્પ્રિટિશ અને ફ્રેન્ચ લશ્કરો, તેમજ ટર્કિશ સેપાહોની એક નહાની ટુકડી થોડા દિવસોસુધી રહી.

હારોહાર મોટી તોપો તેનાં લશ્કરમાં હતી; પોતાનું મથક સારી જગ્યાએ આવેલું છતાં, તેણે ખાધેઆ ખોદી, અને કોટો ઉભા કરીને તે ઘણું વધારે મઝાનુત કર્યું હતું. વળી ત્યાં ખીણનીઆસપાસ આવેલાં ઘરોમાં, આગિયાઓમાં, અને ફળની વાડીઓમાં તેણે પોતાના સૌથી ચુનંદા નેશાનખાઓને ગોઠવ્યા હતા. તેનું મથક સર્વે વાતે મઝાનુત હતું, અને વળી ટેકરીઓની હારોનો પૂર્વ દિશાનો છેડો બહાર નિકળી આવેલો હોવાથી, અને ઘણા સીધા ને ઉભો હોવાથી જાણે કેલ્લાની દીવારઉપર કોટ બાંધેલો હોય, એમ લાગતું હતું. આ ટેકરાની ઉંચાણુસામે રશિયનોએ એક ઉંડી ખાઈ ખોદી હતી,—અને તેનીપછવાડે એક કોટ ઉભો કરી, તેના આથામાં તોપખાનું ગોઠવ્યું હતું; આ તેઓનો સર્વેથી જમણી-ગમનો છેડો હતો. તેઓનો ડાબીગમનો છેડો તે ટેકરાની પશ્ચિમે આવેલો હતો, કે જે છેક દરિયાકાંઠે લાગેલો હતો. રશિયન લશ્કરની ગોઠવણુ ઉપરમુજબે કર્યામાં આવી હતી—તેઓએ પોતાની તોપો એવીરીતે ગોઠવી હતી, કે જેથી આદ્મા નદીનીસામે સર્વે ઠંકાણે તેઓ મારો ચલાવી શકે.

એકસંખી રાત્રીઓનાં લશ્કરોને નદીના પૂર્વતરફના કેનારાઉપર ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં; છેક જમણી બાજુએ ફ્રેંચ જનરલ ખૉસ્કેના હાથહેંડલનાં લશ્કરના એક વિભાગને મુકવામાં આવ્યો હતો, કે જેને મુલેમાન પાશાની સરદારીહિંડલના ટકોં મદદે હતા; ત્યારપછી ફ્રેંચ લશ્કરનો મુખ્ય ભાગ હતો, કે જેની સરદારી મારશલ સેન્ટ આર્નાડે ખુદ પોતે લીધી હતી, બ્યારે પ્રિન્સ નૉપોલિયનનાં લશ્કરનો વિભાગ તમામ ફ્રેંચ લશ્કરોની ડાબી બાજુએ ગોઠવાયો હતો. તેની બરાબર પાસેજ સર ડે લેસી એવન્સનો, અને જનરલ ફિંગ્લાંડના લશ્કરી વિભાગો હતા; ત્યારપછી સર જ્યૉર્જ પ્રાઉનના, તથા ડ્યુક આવ ફેમ્પિડજના વિભાગો પ્રિટિશ લશ્કરની છેક ડાબી બાજુએ હતા. જનરલ કુકકાર્ટના વિભાગને ઝરનેમોટે ખાસ રાખ્યામાં આવ્યો હતો; અને જે કામ પડે, તો ડાબી બાજુનાં લશ્કરને બંચાવવાસાથે લૉર્ડ લુકાનની સરદારીહિંડલની ઘોડેસવાર પલટણુને તૈયાર રાખ્યામાં આવી હતી. આસુજબની ગોઠવણુ એકસંખી રાત્રીઓનાં લશ્કરોની હતી. તે લશ્કરો ખરેખરાં બહાદુર હતાં; અને તેઓએ જે કારણુમોટે આ લડાઇનો જીતખમ માથે ઉઠાવ્યો હતો, તે ખરો અને વાળેખીજ હતો.

સવારના ઘણે સકારેથી જનરલ ખૉસ્કેના વિભાગે દરિયાની લગોલગ આવેલા પહાડોના એક ટેકરાની પશ્ચિમ દિશાઉપર ચઢવા માંડ્યું. આ કામ ઘણું કંટાળાભરેલું અને લાંબું હતું, અને તેમ કરતાં ઘણુ ક્લાકો નિકળી ગયા, કે જે સઘળો વખત આદ્મા નદીના પુર્વ કેનારાઉપરનાં એકસંખી રાત્રીઓનાં લશ્કરો ત્યાંજ ઉભાં રહ્યાં. સૂર્ય ઘણો તેજમાં પ્રકાશતો હતો; અને સઘળો દેખાવ ઘણોજ સરસ લાગતો હતો. થંબ દરિયાઉપર પડેલો ઝખરદસ્ત કાફિલો ત્યાંથી દેખાતો હતો; તેમજ કાફિલાઉપરથી માણસોની ભારે દડ અને આસપાસનો વિચિત્ર પણ રમણિય દેખાવ ખુલ્લો દેખાતો હતો. પણ તરતજ તે ટેકરાના પશ્ચિમ છેડાતરફ જ ફ્રેંચ મનવારો આવતી જણાઈ. તેઓનો ધીમેધીમે દબદબાથી આગળ વધવાનો દેખાવ ઘણોજ દેલ ઉરકેરનારો હતો !—તેઓની તેમ કરવાની મતલબ ઘણીજ ધારતીભરેલી હતી ! કોરણુકે, હવે તે સુંદર મનવારોએ, ઉપલા ટેકરાઉપર ગોળાઓનો મારો શરૂ કર્યો; અને રશિયનોની ડાબી બાજુએ જે સરસ નેમથી લોખંડી વરસાદ વરસાવવામાં આવતો, તે નિચ્ચે ઉભેલું લશ્કર બરાબર જોઇ શકતું હતું.

તા. ૧૯ મીએ કુમીયાની તેઓની આ પેટેલીજ છાવણીમાંથી આ એક્સ પી રાજ્યોનાં લશ્કરોએ કુચ કરી બહાર પડવા માંડ્યું. તેઓને વિચાર રશિયનોઉપર સાંભા હક્કના લઘ જવાનો હતા. તદન જમણી બાજુએ સુલેમાન પાશાની સરદારીહેલ્લ દરિયા લશ્કર કુચ કરતું હતું; ત્યારપછી મારશલ સેન્ટ આર્નોડની સરદારીતળે બહાદુર ફ્રેન્ચોની ઘણીક રીજ-મીટા ચાલી; અને પછી ડાબી બાજુએ બહાદુર અને મજબુત બ્રિટિશ સેપાહો આવ્યા, કે જેઓ તેમજ ફ્રેન્ચો રશિયનોસાથે ઉતાવળે હાથ મેળવવાને ઘણા ઉત્કટમંદ દેખાતા હતા. આપણને અને જણાવવાની અગત્યછે, કે જે બહાદુર લડવૈયાઓને ધંગવાડે મોડક્યા હતા, તેઓ બાણીતા સરદાર નેલ્સોન ફેંગલેનની સરદારીતળે હતા.

તપતા સૂર્યના દિરણોનિચ્ચે કરવામાં આવતી આ કુચથી સેપાહો ઘણા થાકી ગયા હતા, અને દુઃખી થતા હતા; વળી જે દેશમાંથી કુચ કરવામાં આવતી હતી, તે એત્રા હતો, કે બીચારા સેપાહોની તરસ છીપાવવાને એક ટીપુ પાણી પણ ત્યાં નહતું—આખરે કંટાળાભરેલા ઘણાક “માઇલો” પસાર કરીધાપછી બલગાનાકની ન્હાની પણ આવકારદાયક નદીઆગળ તેઓ આવી પહોંચ્યા. ક્લાકિનાકલાકોપછી આખરે સેપાહોને પોતાના હોઠ પાણીથી ભિંજવવાની આ તક મળી; તેઓએ આ નદીનું બીલોરી પાણી પેટપુરું પીધું, અને તેનાં કંડાં પાણીવડે પોતાના પગો ધોયા.

આ બલગાનાક નદીના કેનારાઉપર એક્સ પી રાજ્યોનાં આ બધે લશ્કરોએ રાતને માટે છાવણી કરીધી; પણ બીજી સવારે—યાને તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બરને યાદગાર દિન—આ લશ્કરોએ પાછી કુચ શરૂ કરીધી. તેઓને ખબર હતી, કે તેઓની થોડે આગળ નકદી-કુમાંજ રશિયનો પડેલા હતા, અને તેઓ હવે એક મોટી લડાઈના દરવાજામાં ઉભેલા હતા. આમુજ્યે તેઓ એક બીજી ન્હાની નદીતરફ આગળ વધ્યા,—તે નદી, કે જેનું નામ વટીક ન્યાંથી તે પસાર થતી હતો, ત્યાંના પ્રણાલ્યોની બહાર તે દિવસમુધી કોઈ બાણુ નહતું, પણ સાંજના સૂર્ય આથમતીવેળા તો તેનું નામ જગઆસકાર થવા પામ્યું હતું, આ નદીનું નામ “આલ્મા” કરી હતું.

એક્સ પ રાજ્યોનાં લશ્કરો ઉત્તર દિશાતરફથી—તે ન્હાની નદીની જોડેકોડ આગળ કુચ કર્યાં જતા હતા; જ્યારે બીજી દિશાતરફ એટલે દક્ષિણે પ્રિન્સ મેન્ટ્રિચકોફની સરદારી-હેલ્લ રશિયનો એક મજબુત મથક હાથ કરી પડ્યા હતા. નદીની તેતરફના કેનારાની જગ્યા થોડેકે કટકેસુધી ઉચાણમાં આવેલી હતી—તેનીપછી એક ખીણ આવેલી હતી—અને તેની પછી વળી પાછી વાંકીચુકા, ખડખડી અમીન હતી, વચ્ચેવચ્ચે વળી નાળાઓ, અને ઉંચાણ જગ્યાઓ આવેલી હતી; અને ઝેરીતે ચારસોથી છસો “શીટ” ઉંચી તે જગ્યા હોવાથી તેઉપરથી નિચાણમાં ખુલ્લું દેખાતું હતું. તેઉપર કેટલાંક ઘેરા આવેલા હતાં, કે જેમાંનાં કેટલાકોને સુદર આગો પણ હતા; યુગની વાંકીઓ, દ્રક્ષના માંડવાઓ, વગેરે તે ખીણનીઆસપાસ, અને નદીના કેનારાઓઉપર આવેલાં હતાં. નદીના સર્પાકાથી અને બાગબાગિયાઓથી તે જગ્યાને દેખાવ અતિ રમણિય લાગતો હતો.

આપણે જણાવ્યું છે, તેમ આલ્માની આ ઉંચી જગ્યાએ પ્રિન્સ મેન્ટ્રિચકોફ પોતાનું મથક કર્યું હતું. તેનાં લશ્કરમાં આસરે ૪૦,૦૦૦ માણસો હતાં, કે જેમાંનાં ૫,૦૦૦ ઘોડેસવરો હતા.

હારોહાર મોટી તોપો તેનાં લશ્કરમાં હતી; પોતાનું મથક સારી જગ્યાએ આવેલું છતાં, તેણે ખાધગ્યા ખોદી, અને કાટો ઉભા કરીને તે ઘણું વધારે મજબુત કર્યું હતું. વળી ત્યાં ખીણની આસપાસ આવેલાં ઘરોમાં, બાગિચાઓમાં, અને ફળની વાડીઓમાં તેણે પોતાના સૈન્યી યુનંદા નેશાનખાંડોને ગોઠવ્યા હતા. તેનું મથક સર્વે વાતે મજબુત હતું, અને વળી ટેકરાની હારોનો પૂર્વ દિશાનો છેડો બહાર નિકળી આવેલો હોવાથી, અને ઘણો સીધો ને ઉભો હોવાથી જાણે કેલ્હાની દીવારઉપર કાટ બાંધેલો હોય, એમ લાગતું હતું. આ ટેકરાની ઉચાણસાંમે રશિયનોએ એક ઉંડી ખાધ ખોદી હતી,—અને તેની પછવાડે એક કાટ ઉભો કરી, તેના આધામાં તોપખાનું ગોઠવ્યું હતું; આ તેઓનો સર્વેથી જમણી ગમતો છેડો હતો. તેઓનો ડાબીગમતો છેડો તે ટેકરાની પશ્ચિમે આવેલો હતો, કે જે છેક દરિયાકાંઠે લાગેલો હતો. રશિયન લશ્કરની ગોઠવણ ઉપર મુજબે કર્યામાં આવી હતી—તેઓએ પોતાની તોપો એવીરીતે ગોઠવી હતી, કે જેથી આદ્મા નદીની સાંમે સર્વે ઠેકાણે તેઓ મારો ચલાવી શકે.

એકસપી રાત્રીનાં લશ્કરોને નદીના પૂર્વતરફના કેનારાઉપર ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં; છેક જમણી બાજુએ ફ્રેંચ જનરલ બોસ્કેના હાથહેઠલનાં લશ્કરના એક વિભાગને મુકવામાં આવ્યો હતો, કે જેને સુલેમાન પાશાની સરદારીહેઠલના ટકો મઠંદે હતા; ત્યારપછી ફ્રેંચ લશ્કરનો મુખ્ય ભાગ હતો, કે જેની સરદારી મારશલ સેંટ આર્નોડે ખુદ પોતે લીધી હતી, બ્યારે પ્રિન્સ નૅપોલિયનનાં લશ્કરનો વિભાગ તમામ ફ્રેંચ લશ્કરોની ડાબી બાજુએ ગોઠવાયો હતો. તેની બરાબર પાસેજ સર ડે લેસી એવન્સનો, અને જનરલ ઇંગ્લિંડના લશ્કરી વિભાગો હતા; ત્યારપછી સર જર્ચોર્ન પ્રાઉનના, તથા ડયુક ઓફ કંમ્બ્રિડજના લશ્કરી વિભાગો હતા. જનરલ ફ્રેંચના વિભાગને ઝરનેમોંટે ખાસ રાખ્યામાં આવ્યો હતો; અને જો કામ પડે, તો ડાબી બાજુનાં લશ્કરને અંચાવવાસારે લોર્ડ લુકાનની સરદારીહેઠલની ઘોડેસવાર પલટણોને તૈયાર રાખ્યામાં આવી હતી. આમુજબની ગોઠવણ એકસપી રાત્રીનાં લશ્કરોની હતી. તે લશ્કરો ખરેખરાં બહાદુર હતાં; અને તેઓએ જે કારણમોંટે આ લડાઇને જોખમ માથે ઉઠાવ્યો હતો, તે ખરો અને વાજબીજ હતો.

સવારના ઘણે સકારથી જનરલ બોસ્કેના વિભાગે દરિયાની લગોલગ આવેલા પહાડોના એક ટેકરાની પશ્ચિમ દિશાઉપર ચઢવા માંડ્યું. આ કામ ઘણું કંટાળાભરેલું અને લાંબુ હતું, અને તેમ કરતાં ઘણા કલાકો નિકળી ગયા, કે જે સધળો વખત આદ્મા નદીના પુવે કેનારાઉપરનાં એકસપી રાત્રીનાં લશ્કરો ત્યાંજ ઉભાં રહ્યાં. સૂર્ય ઘણો તેજમાં પ્રકાશતો હતો; અને સધળો દેખાવ ઘણોજ સરસ લાગતો હતો. થંબ દરિયાઉપર પડેલો અમરદંત કાફલો ત્યાંથી દેખાતો હતો; તેમજ કાફલાઉપરથી માણસોની ભારે ઠંઠ અને આસપાસના વિચિત્ર પણ રમણિય દેખાવ ખુલ્લો દેખાતો હતો. પણ તરતજ તે ટેકરાના પશ્ચિમ છેડાતરફ જ ફ્રેંચ મનવારો આવતી જણાઈ. તેઓનો ધીમધીમે દબદબાથી આગળ વધવાનો દેખાવ ઘણોજ દેવ ઉરકરનારો હતો!—તેઓની તેમ કરવાની મતલબ ઘણીજ ધારતીમરદી હતી! કારણકે હવે તે સુંદર મનવારોએ ઉપલા ટેકરાઉપર ગોળાઓનો મારો શરૂ કર્યો; અને રશિયનોની ડાબી બાજુએ જે સરસ નેમથી લોખંડી વરસાદ વરસાવવામાં આવતો, તે નિચે ઉસેલું લશ્કર બરાબર જોઈ શકતું હતું.

પણ, આહા ! એકદમ તે તોપોનો મારો બંધ પડ્યો ! હમણાં લગભગ અંધાર પડવા આવી હતી; અને બેંચકેનો કેંચ વિભાગ હમણે કરવાની નેમથી ઉભીનેઉભી ઉચાંચએ ચઢ્યો જતો દેખાયો. મધમાખોનાં સંખ્યાબંધ ટોળાંનીપેઠે તેઓ તે કુદર્તારીતે કાતરાવણી દીવારાઉપર વળગીને ઉપર ચઢતા હતા. નિચ્ચે ઉભેલાં લશ્કરને એવું લાગતું કે બધે હમણાં તેઓ સઘળા તુટી પડીને નિચ્ચે ખીલુમાં ગરક જશે. પણ નહીં !—તેઓ તો આગળ વધ્યાજ નહીં. જંગલી હરણોનાજેવાં ચીવટપણાંથી તેઓ ખડકની કોરોને વળગી રહેતા; આલસ પર્વતના બર્ફઉપરનાં જંગલી બરફોંચાના પગો પણ તેઓકરતાં વધારે ઠરેલ ન હશે ! એવા સરસરીતે ઠરેલ પગે આદમ નદીઉપરની ઝખરી ઉંચાંચએ તેઓ ચડ્યા જતા દેખાયા. આખરે તેઓ ટોચઉપર પહોંચ્યા : બંદુકોના આવાઝો કાને પડ્યા—ધુમાડાના ગોટેગોટ આસ્માનતરફ ચઢવા લાગ્યા :—હવે ખુનખાર લડાઈ શરૂ થઈ હતી.

બંધ બાબુતરફ લડાઈની ગોઠવણ ઘણીજ સારીરીતે કર્યામાં આવી હતી, અને બંધ બાબુવાળાઓ હેમતમાં પુર હતા. તે ટેકરાની કંઠલુઉપર હમણાં કાંઈ ફક્ત ઝપાઝપી નહીં, પણ ખુનામરકી અને કાપાકાપી ચાલી રહી હતી, અને તેમાં બંધે બાબુએ બહાદુરીથી ભાગ લીધો હતો. તે દિવસની લડાઈનું સેવટ આવ્યું; કારણકે રશિયનોને બાગનેટોથી મારી હટાડવામાં આવ્યા, અને તેઓ ત્યાંથી વચ્ચેના ભાગમાં નાસી ગયા; જેવીરીતે એક સાંપનાં માર્યાઉપર ફટકો પડવાથી, તેનું આખું શરીર હાલેછે,—તેવીરીતે થરથરાટવાળી અસર આ રશિયન લશ્કરની ઝાંખી બાબુના ભાંગઉપર થઈ હતી.

એકસંખી રાજ્યોનાં લશ્કરોનો મુખ્ય ભાગ જે વખતમાં ટે બેળતો હતો, તે હવે આવી પહોંચ્યો. તેઓને આગળ વધવાનો હુકમ થયો. નદીના છાલકાં પાણીમાં પાયદલ અને ઘોડે-સવાર રીજમીટો એકેક આગળ દમબદમ વધવા લાગી. તેઓઉપર રશિયન તોપખાનાઓ જીવલેણ મારો ચલાવ્યો; આગળ વધતાં લશ્કરોઉપર ગર્ભજાંટ અને બીજા ભારી ગોળાઓનો ઝખરો મારો ચાલુ થયો. થોડાક વખતઅગાઉ નદીનાં પાણી જે થંબ, અને કાચજેવાં નિતરાં હતાં, તે હવે તેમાંથી હઠારો માણસો અને ઘોડાઓના પગોથી ડોહવાઇને ગદલાં થઇ ખુબ હાલતાં હતાં. વળી ટેકરીઉપરથી જે ગોળાઓ તેમાં આવી પડતા, તેથી તેઓ બધે તડકડિયાં મારતાં હોય, એવાં લાગતાં હતાં. તોયે ઘણી સારી હાલતમાં લશ્કરો તે ઓળંગી ગયાં; હેમતથી તેઓ આગળ વધ્યાં;—આ વખતનો દેખાવ અગ્રિત ઘણો દમદમાલરેલો અને અસરકારક હતો.

પહોડો અને નદીનીવચ્ચેની જગ્યાઉપર જેટલાં ઘરો આવેલાં હતાં, તે બધે તેટલા ન્હાના કેલાઓજેવાં થઈ લાગ્યા હતાં. તેમાં ભરાઇને રશિયન બંદુકચીઓ આગળ વધતાં એકસંખી રાજ્યોનાં લશ્કરોઉપર ગોળીઓનો વરસાદ વરસાવતા હતા; અને દરેક ઢેકાણે તથા દરેક બાબુએ મોતનો દેવ ખાનાખરાખી કરતો હતો. જોકે રશિયન તોપોએ ટેકરી-ઓઉપરથી ઝખરો મારો ચાલુ રાખ્યો, છતાં રીજમીટો તો તેની દરકારવગર આગળ વધી જતી હતી. હેમતી કેંચોની ખરાખર તો કાંઈ કરી શક્યેમ નહતું; મક્કમ ડરાવના પણ ગંભીર અને બહાદુર બ્રિટિશ સેપાહોનાજેવાં થોડાજ સેપાહો હશે.

આગનેટોની આણીઓથી દરેક ઘર હાથ કર્યામાં આવ્યું. આગળ વધતા સેપાહો પોતાનીસાથે જે આવે તે સફા કરી નાખતા ગયા :—અને હવે ઉપરની ટેકરીઓઉપર હસે.

કરવાનો શરૂ થયો. જે બાબુએ મેન્ટસિયકોફનું લશ્કર હતું, ત્યાંથી એકવાર રશિયનોએ એવોતો મારો ચલાવ્યો, કે ડયુક આવ કુંમપ્રિજન પોતાની રીજમીટોને પાછા ફરવાનો હુકમ આપવા જતો હતો, પણ તેટલાં સર કોલિન કુંમપ્રેલે પોતાના શસ્ત્ર સેપાહેની ૪૩ મી હાઇલેન્ડર પલટણને તેઓની મદદે જવાનો હુકમ કર્યો; કે જેથી ગમેએવા સખ્ત મારાઘાતાં આખરે ડયુકના વિભાગે કોટઉપર હલ્લો લઈ જવાનું ચાલુ રાખ્યું.

જ્યારે લડાઈ ઘણી ખુનખાર ચાલતી હતી—જ્યારે રીજમીટો છુટી પડી ગઈ હતી—અને જ્યારે બંધે દુશ્મનો અકેકમાં ભેલાભેલ થઈ જઈને લડતા હતા—ત્યારે બ્રિટિશ *ગ્રેનડિયર્સ* રીજમીટનો એક મેજર પોતાની પલટણથી છુટો પડી ગયો. લડાઈની ગર્મા-ગર્મીમાં, અને દારૂગોળાથી ઉડતા ધુમાડામાં, તે પોતાના ભરઝોરથી દોડતા ઘોડાઉપર સવાર થયેલો, જે જગ્યાની તેને આગમચથી ખબર નહીં, ત્યાં દોડી આવ્યો. પણ તેજ વેળાએ ધુમાડો દુર થઈ જવાથી આ બહાદુર ઇંગ્રેજ મેજરે પોતાને વિકાળ દેખાવના થોડાક રશિયનોનીવચ્ચે આવી પડેલો જોયો. તોયે જરા પણ હેમત હાર્યાવગર તેણે પોતાની તલવારવડે જીવઉપર આવીને પોતાનો બંચાવ કરવા માંડ્યો: તે તેઓમાંથી પોતાનો રસ્તો કાપી જવાની કોશિશ કરતો હતો, તેટલાં કમનસીબે તેની તલવાર મૂઠમાંથી ભાંગી ગઈ—અને વળી જાણે તેટલી આપદા થોડી હોય, તેમ તેજ વખતે તેના ઘોડાને એક ગોળી લાગવાથી તે નિચ્ચે તુટી પડ્યો.

એક “મિનીટ” જે વધારે ગઈ હતો, તો તે બહાદુર ઇંગ્રેજ અમલદારનું મોત નક્કી હતું, પણ જેમ એક વિજળીનો ચમકારો થાય, એટલા થોડા વખતમાં તેજ જગ્યાએ એક ખીન્ને શખ્સ આવી પહોંચ્યો. આ એક જવાન ફ્રેંચ અમલદાર હતો, તેનાં શરીરના પાતળા બાંધાનેલીધે તથા તેના અતિ ખુબસુરત દેખાવનેલીધે તે લડાઈજેવી આવી લયંકાર જગ્યાને તદ્દન નાલાયક જણાતો હતો. તોયે આ જવાન, કે જે ફક્ત બાવીસ વર્ષની વયનો હતો, તે એક પહલવાનનાજેવી બહાદુરી, અને સીંહનાજેવી હેમત ધરાવતો હતો. નિચ્ચે તુટી પડેલા મેજરનાં શરીરઉપરથી કુદી જઈને, પોતાના એક હાથમાં તલવાર અને ખીન્ન હાથમાં એક “પીરેટોલ” પંકડી તે રશિયનોનીસાંમે થયો. (જુઓ ચિત્ર ૧૧ મું.) આપ્રમાણે આવતાંને વાર થોડીજ “મિનીટો”માં તેણે કંઈક રશિયનોને ઝખ્ખ કરી નાખ્યા. ખરેખર આ એક પરાક્રમ હતું—તે ઇંગ્રેજ અમલદારને બંચાવવામાં આવ્યો. તે પોતે તરત ઉડીને ખડો થયો, અને પોતાનો જન બંચાવનારનો હાથ પંકડી તે ઉપકારથી દાખવા જતો હતો,—પણ તેટલાં તેના પોતાનાજ હાથો પાછા નિચ્ચે પડ્યા, તેનાં મ્હોંડાઉપર અજાણખી-સાથે લગાર ખીજવાટ પૈદા થયેલો જણાયો, અને તે બોલ્યો, “કુંપટન ડેલાંશી !”

“એવાજ બનાવ વખતે મેજર હુંઝલઉડ મારેમાંટે જે કરતે, તેજ મેજર હુંઝલઉડને વાસ્તે કરતાં મને ઘણી ખુશહાલી ઉપજેછે.”

વાંચનારે હવે જાણ્યું હશે, કે તેઓ બંધે કોણ હતા ?

ગમેએટલો ખીજવાટ ઉપજવાઘાતાં તે ઇંગ્રેજ અમલદારનો ભલો ખવાસ પ્રગટી નિકળ્યો, અને તે બોલ્યો, “ખુદાને હાઝેરનાઝેર જાણીને કહુંછું, કે તમે કહોછો, તે ખરું જ છે. હું પણ તમોને એવીજરીતે મદદ કરવાને કદી પણ સુકતે નહીં.” એમ કહી બંધેએ

એકમેકને “શેક-હાંડ” કીધી, “હું તમોને મારો જન બંચાવવામાં તમારો દેવાદાર થયો છું, કેપ્ટન ડેલાંશી—અને ખુદ કરેને તેવોજ બદલો પાછો વાળવાને હું શક્તિવાન થાઉં!”

આપ્રમાણે બોલી મેજર હુંઝલઉડે માર્યા ગયેલા એક રશિયનની તલવાર, જે તેની પાસે પડેલી હતી, તે ઉંચકી લીધી, અને સવારવગરના તેઓની પાસેથી નાસતા એક ઇંગ્લેન્ડ ઘોડાની લગામ પકડી લઇ, તરત કુદીને તેઉપર સવાર થઇ હુંઝલઉડે ડેલાંશીતરફ મમતાથી હાથ હળાવ્યો, અને ત્યાંથી દોડાવી ગયો.

તે દ્રેચ બહાદુર પોતાની રીજમીટમાં આસપાસ જોયું, કે જે થોડોજ વખતઅગાઉ લગભગ વિખરાઈ ગઈ હતી—હારીને નહીં, પણ લડાઈની ઉલટમાં; તેણે તે પાછી એક ખાઇ, કે ન્યાંથી રશિયનોને મારી હટાડ્યામાં આવ્યા હતા, ત્યાં ફરી એકઠી થતી જોઇ. ખીજી એક ખાઈ, કે જે ત્યાંથી બસેંક વારઉપર ખેંચેલી હતી, તેમાં ઉભા રહી રશિયનો બંદુકોનો મારો ચંલાવતા હતા, તેતરફ હવે ઍંડ્રિયનની રીજમીટ ધસારે લઈ જતી હતી. થોડીક “મિનીટો”માં આ બહાદુર રીજમીટ ધુમાડામાં લપટાઈ ગયું; અને દુશ્મનોનો મારો તેઓનો ભારે ધાણુ કાઢાડતો હતો. આ જોઇ ઍંડ્રિયન આગળ વધ્યો; ખુદ ન્યાં ઘણી ઝપાઝપી થતી હતી, તેનીવચ્ચે ધસી ગયો: ત્યાં તેપો અને બંદુકથી એટલોતો ભારી ધુમાડો થયેલો હતો, કે તે પોતાની સાંમે ખાર વારજેટલે દુર પણ જોઈ શકતો નહતો. તે દુશ્મનોનીવચ્ચે ઘેરાઇ ગયો. તોયે હેમત રાખી તે લડ્યો: પણ તેવું મોત ખચિત નઝદીક આવેલું જણાયું. ધુમાડો જોવો દુર થયો, કે તે કેવી અવસ્થામાં આવી પડ્યો હતો, તે તેણે તરત જોઈ લીધું—તે પોતાની રીજમીટથી સદંતર દુર થઇ ગયો હતો—તે એક ખાઈની કાર નઝદીક હતો, કે જે ખાઈમાંથી દુશ્મનોની સંખ્યાબધે બંદુકોની બાગનેટો બહાર ઝળઝળ થતી દેખાતી હતી.

આ વખતે તેને કાને ઝોરથી દોડતા ઘોડાનાં પગલાં પડ્યાં: તે થોડો આગળ દોડ્યો આવતો હતો—અને તેઉપર જોડેલો ધાસ્તીવગરનો સવાર તેને ઍંડ્રિયનના દુશ્મનોનીવચ્ચે દોડાવી લાવ્યો.

“ચઢી ખેસો, અને મને વળગી રહેજો! ચઢો, છવ બંચાવવો હોય, તો તરત ચઢી જાઓ!” હુંઝલઉડે બોલ્યો, કારણકે આ સવાર કોઇજ નહીં, પણ મેજર હુંઝલઉડે પોતેજ હતો.

ઍંડ્રિયન તરત તેનીપછવાડે કુદી ખેડો,—(જુઓ ચિત્ર ૧૨ મું.) અને તેજ ધડિયે એક વિકાળ દેખાવના રશિયનતરફ પોતાની “પીસ્ટૉલ” છોડી: જ્યારે હુંઝલઉડે ખીજાને પોતાની તલવારથી કાપી નાખ્યો. પોતાની પીઠઉપર હુંઝલઉડે અને ડેલાંશી ખેંચેલાછતાં તેઓને લઇને આ તીખો ઘોડો તે ખાઈ કુદાવી ગયો—આ બંધે કાણુ? સર જેમ્સ કુબર્ટની ખેડીના આશક હરીશે! અને તે પણ જંગના મયેદાનમાં એકજ ઘોડાની પીઠે બંધે જણા!

હુંઝલઉડની રીજમીટ નઝદીકમાંજ હતો: તે ત્યાં દ્રેચ પલટણુ, કે જેનો ડેલાંશી એક કેપ્ટન હતો, તેને સદે કરવા આવી હતી. તે ખાઈ જીતવામાં આવી—અને તેના બંચાવમાં જે બાંધકામો કર્યામાં આવ્યાં હતાં, તેના તમામ નાશ કર્યામાં આવ્યો: અને જ્યારે તે દહાડાની લડાઇ પુરી થઈ, ત્યારે હુંઝલઉડે ડેલાંશીને કહ્યું, “મારો જન બંચાવવામાં હું તમારો ઉપકારી હતો, તે ઉપકારનો બદલો મેં તમારો પાછો જન બંચાવીને હવે વાળી આપ્યોછો!”

પ્રકરણ ૨૮ મું.

હરીફ આશકો.

આલ્હાની લડાઈ પુરી થઈ હતી. જે પણ જગ્યાઓ બાંધકામ કરવાનેલાયકની હતી અને જે હમલાથી છૂતી ન શકાય એવી હતી, તે એકસંખી રાજ્યોનાં લશ્કરોએ હાથ કરી લીધી હતી. પેહેલેથી છેલ્લેસુધી જે ઝપાઝપીઓ થઈ હતી, તે ઘણી ખુનખાર હતી; પણ તે સર્વેનું પરિણામ ગ્રેટ બ્રિટન અને ફ્રાન્સના બહાદુર સેપાહોની તરફેણમાં ઉઠ્યું હતું. રશિયનો જેમ નસાય તેમ ગેરબદોબસ્તમાં નાહા હતા; એકસંખી રાજ્યોનાં લશ્કરો સામે કેટલાંક અઘવાડિયાં સુધી પોતે હાથ ડીધેલી ટેકરીઓ કબ્જે રાખવાનો જે ઠરાવ રશિયન જનરલે બહાઈથી કરી રાખ્યો હતો, તેને બદલે તે ત્યાંથી તેના સેપાહોનાં ટુકડીઓ અને તુટી ગયેલી રીજીમીંટો ગઠલમઠલમાં તે જગ્યાઓ છોડીને નાસી ગઈ.

કદી છૂતી ન શકાય એવી જગ્યા મેન્ટસ્ચિકોફ ધારતો હતો, તે કેટલાંક અઘવાડિયાં તો શું પણ થોડા કલાકોમાં છોડી તેનાં ગંભીર લશ્કરને ભાગવું પડ્યું ! આ છેલ્લી ઝપાઝપીનો દેખાવ ખરેખર છાતી ફાડી નાખે એવો હતો; આ લડાઈના કમકમાટભરેલા બનાવોનું ખ્યાન કરવાને કલમમાં તાકાત નથી ! તેને લાયકના પુરતા શબ્દો પણ નથી ! તેમ કરવાનો ગમે એવો પ્રયત્ન કરવો વ્યર્થ છે ! તે દેખાવ કેવો હશે, તેનો વિચાર તો કરી શકાય, પણ તેનો ખરેખરો દેખાવ નહરે નેતાં કેટલો ભયાનક હતો, તેનો સ્ફેજ પણ ખ્યાલ ગમે એવાં ચંચળ ભેજાંમાં ઉતરવો મુશ્કેલ છે. વાંચનાર ! મુવેલાઓના અને ખીચારા ભરવા સુતેલાઓના ઢગલાઓ, તેઓની આસપાસ લડાઈમાં છૂટેલા શત્રુઓનાં હથિયારો—જેમાં તોપો અને તોપોના ગાડિયાં, બંદુકો, વાવટાઓ, અને સેપાહોની ઢોલાહો, સઘળું ગઠલમઠલ વિખરાઈને અહીં-તહીં પડેલું. માર્યા ગયેલા અને ઝખ્ખી થયેલા એકમેક સાથે ભેળાઈને તરેહવાર ઢપે પડેલા, અને જ્યાં નહરે કરો, ત્યાં કપાઈવિહાઈ ગયેલા. ધડોલગરનાં ફક્ત શરીરોજ, અથવા બરાબર બે ફાડમાં ચીરાઈ ગયેલાં માથાંઓજ—હાથો કે પગોગરનાં શરીરો—અને કેટલાકો તો એવાં છુદાઈછાઈ ગયેલા, કે જાણે લોહીના લોડા હોય, અથવા લોહીમાં યોળી કાહારેલાં લુગડાંનાં પોતાં હોય,—અથવા દેખાવમાં આ દેખાવ સર્વેથી વધારે કંપારી છુટે એવો હતો. હાં એક મુદ્દે અર્ધું ઉડી બેઠેલું જેવું, માથું ઉપર ઢળી પડેલું, આંખો તદન ઉંધાડી, જાણે આવનાર તરફ નેઠને ચિતળી ચઢે એવી રીતે નેતી ! પાસેજ ખીજ કપાઈ મુવેલા પડેલા, તેઓના હાથો જાણે પોતાઉપર ફટકો પડતો છટકાવવા માટે ઉંચા ડીધેલા હોય, તેમ ઉંચકેલા. ઝખ્ખી થયેલાઓનાં મ્હોંમાંથી દુઃખનો ઉંડો સાદ નિકળતો, કે શું ગળાતો વિળાપનો આવાઝ, કે મોટેથી દયા ઉપગળાવેજ શોક, જ્યારે “સરજ્યનો” અહીંથી તહીં ઝખ્ખીઓની માવજતને માટે દોડતા, ત્યારે તેઓ વીકે ભરતા અને મરી ગયેલાઓના બિહામણા ચેહેરા નેઠને કમકમતા. ઝખ્ખી થયેલાઓની આગેછૂંથી તેઓનાં વીકે દેલો પિગળતાં; અને તેઓની

આગરનેખાતે જણાવવું જોઈએ, કે જેમ તેઓ પોતાના સ્વદેશીઓની માવજતનેમાટે કાળજીમંદ હતા, તેવીજ ખરાં દેવથી તેઓ અખી થયેલા દુશ્મનોની પણ સારવાર કરતા હતા.

ખીજ સવારે પરાડિયામાં સિડની હૅઝલવુડ બ્રિટીશ છાવણીથી થોડે દુર એકલો ફરતો હતો; તે પોતાના વિચારમાં પુર મશગુલ હતો. તેનાં મનમાં આ વખતે ખુબસુરત એલોઇસ કુઝન્ટના વિચારો ભમતા હતા; પણ તેજ વખતે તેનાં મનમાં કોઈ ખીજ રાખસને માટે પણ વિચાર આવતો હતો, કે જે તે કોઈરીતે પોતાનાં મગ્ગમાંથી દુર કરી શકતો નહોતો, અને જેનેવિષે તે એલોઇસથી ઉલટીજ લાગણીથી વિચાર કરતો હતો. આ વિચાર કાણુનેમાટે હતો ? તે અંગ્રિયન ઉલાંશીનેમાટે હતો. હૅઝલવુડ તેને પોતાનો એક હરીફ લેખતો હતો, અને તેટલામાટે તે તેને મનમાં ધિક્કારતો હતો. તે હજી પણ તેને વધારે ધિક્કારવાનું મન કરતો, પણ તેના સદગુણો તેને તેમ કરતાં અટકાવતા હતા. વાંચનારને અત્રે જણાવવાની અગત્યછે, કે આપણે બે વર્ષોઉપર તેઓની યોગબ કીધી હતી, સારપછી આ બંધે જવાનો હાલમાં પોતાનાં દેશનાં લશ્કરમાં અફઝી પદવીઉપર ચઢ્યા હતા. સિડની હૅઝલવુડ, જે તે વખતે એક કુપટનની પદવી ધરાવતો હતો, તે હમણાં મેજર થયો હતો; અને અંગ્રિયન ઉલાંશી, જે તે વેળા લશ્કરેન્ટ હતો, તે હાલમાં એક કુપટન થયો હતો. ઇંગ્લેન્ડ અમલદાર હમણાં પચીસ વર્ષોનો, અને ફ્રેન્ચ અમલદાર ત્રેવીસ વર્ષોની વયનો હતો. આપણે વાંચનારને જણાવ્યું છે, તેમ અંગ્રિયન ઉલો, અને સારા ડોળનો, તથા અતિશય ખુબસુરત ચેહેરાનો હતો; બંન્ને સિડની હૅઝલવુડ શોહામણો, પણ વધારે મદાની દૃષ્ટપતો અને મગ્ગયુત બાંધાનો હતા.

આદમાની લાડાઇપછીની ખીજ સવારે હૅઝલવુડ પોતાના વિચારોવિષે મનમાં દરિયા-ફત કરવા બહાર નિકળ્યો હતો, પણ એલોઇસ કુઝન્ટના વિચારોસાથે સંબંધ રાખનાર પુરુષની તેજવેળા મુલાકાત થશે, એમ તેણે કદી પણ ધાર્યું નહતું. તોયે બનાવ તેવોજ બન્યો; કારણકે આદમાની ઉત્તર બાજુએ આવેલાં ઝાડોની ઘટામાંથી તે જેવો બહાર પડ્યો, કે મેજર હૅઝલવુડે કુપટન ઉલાંશીને પોતાનીતરફ આવતો દિઠો. ઘડીભર હૅઝલવુડનાં દેલમાં ધિક્કારનો દૈલ જગૃત થયો—જેવીરીતે એક ઝહરી સર્પ પોતાના શેકારને આવતો જોઈ પોતાનાં શરીરનું વળ ઝોડી મેઠાં ઉઠ્યું કરેછે, તેવીરીતે અદેખાઇના સર્પ તેનાં દેલમાં છુટી ઉઠ્યો. તેણે પ્રથમ એવો વિચાર આવી ગયો, કે કોઈરીતે ઉલાંશીને અપમાન કરવું, અને પોતાનીસાથે ‘પીસ્ટોલ’ આગ્રી રમવાને તેને ઉરકરવો; તોયે તેણે પોતાનાં મનઉપર આ વખતે બારે કાણુ રાખવાનો યત્ન કર્યો—પોતાઉપર થયેલા ઉપકાર મનમાં પાછો યાદ કરવાની તેણે લલી કાશિશ કીધી,—અને તેમાં તે થોડેધણે દરજે ફાળ્યો.

મેજર હૅઝલવુડને જોઈને અંગ્રિયન ઉલાંશી તો ખુશીનેમારે આગળ ધસ્યો; અને હજીતો પોતાનો હાથ તેને આપવો, કે નહીં તેનાં વમાસણમાં હૅઝલવુડ હતો, તેટલા ઉલાંશીએ પોતેજ તેનો હાથ માયાથી પકડ્યો.

ઉલાંશી—“ઘઈ કાલની જ્યલેણુ મારામારીમાં મારો બચાવ કરવામાં જે અમીરી ચાલ તમેએ મારીતરફ ચલાવી હતી, તેમાટે તમારો અતિ ભારે ઉપકાર માતવાની તક મને મળી નહીં, પણ આજ હું મારા ખરાં દેલથી તેનું અહસાસ માવું છું.”

(ચિત્ર ૧૧ મું.) “ આ પ્રમાણે આગલી વાર થોડી ‘ સિનીઝાના ’ ને જીતે કંઈક સુધારાની કોઈ કંઈ નીચી. ” (પા. ૩૨૩ મું.)

જરા લગાર ઠંડાં દેલથી અને મનમાં પદોં રાખીને હુંઝલકેડે પછો. જગ્યા દીધો, કુંપટન ડેલાંશી; તેઆગમય તો તમોએ મારી ઝેંદગી અંચાવી હતી, તે તો તમો ભુલી ગયા નહીં હશે ?”

ઉદાર દેલના ઍડ્રિયને કહ્યું, “હા, પણ તે તો જુદીજ વાત હતી !” જુનુની રશિ-પતોને હાથે જ્યારે તમો માર્યા જતા હતા, ત્યારે તે જગ્યાએ હું વગરધારેલો આવી લાગ્યો હતો, પણ તમો તો મને અંચાવવાને જાણીને તક સાંધી હતી—તમો તો જાણી-નેઈને તેમ ક્યું હતું—ખામોખા તેમ કરવાનોજ આગમયથી વિચાર રાખ્યો હતો—એટલે તમારી નેમ વધારે ઉમદા હતી.”

હુંઝલકેડ—(હજી પણ લગાર ઠંડાંજ દેલથી) “કુંપટન ડેલાંશી, હું તમોને કહી ચુક્યો છું, કે તમોએ મારી ઝેંદગી અંચાવી, તે ઉપકારનો બદલો પાછો વાળવાનો મેં હસવ ક્યોં હતો. મેં તેમ ક્યું છે, અને હવે આપણે પાછા આગળનીમુઠાફેજ જાણે કશું બન્યુંજ નહોય, તેમ એકસરખા થઇ ગયા છીએ.”

આ બોલવું સાંભળી તે જવાન ફ્રેચમનનાં મનમાં દુઃખ ઉપજ્યું, કે જે તેના ચેહે-રાઉપરથી જણાઇ આવવા લાગ્યું. તેનાં મનમાં જે શક લાંગો વખત થયો ભમ્યા કરતો હતો, તે હવે ચોક્કસ થયો. તેને ખબર તો હતીજ, કે હુંઝલકેડ એવાંઇમને ચાહતો હતો; અને તે જ્યારે ઈંગ્લાંડમાં હતો, ત્યારે વારંવાર જ્નેયું હતું, કે એજ કારણનેલીધે આ ઇંગ્રિજ અસહ્યદાર તેને જોકે એકદમ ધિક્કારતો તો નહતો, તેણે તેનાંતરફ નાખુશીથી જોતો હતો. ઍડ્રિયનનું દેલ એટલુતો મોટું હતું, કે તે આની કાઈ રીતની હરીફાઇમાં ઉતરવાને ચાહે નહીં, અને તેથી તે હુંઝલકેડવિષે પણ એમજ ધારતો હતો. પણ હવે તેનો શક તદ્દન દુર થઇ ગયો:—જે શકઉપરથી તેણે હાથ ઉઠાવેલો, તે હવે ખીશક તેને ખરોજ માલુમ પડ્યો; અને પોતાના હરીફની નકારી ચાલ તેને ખુશી જણાઇ. આગળે દિવસે તેણે જ્યારે હુંઝલકેડનો જાન અંચાવ્યો હતો ત્યારે, અને તેજ દિને ખીજી વખતે જ્યારે હુંઝલકેડે તેને અંચાવ્યો હતો ત્યારે, આ બંધે વખતે તે ઇંગ્રિજ જે વિચારો દરસાવ્યા હતા, તેઉપરથી આ ફ્રેચમને તેનો નકારો ગુણુ જોઇ લીધો હતો.

પોતાના ઘણા ખુશમુરત એહેરાઉપર હજી પણ દુઃખી દેલની નેશાનીંમાથે ઍડ્રિયન બોલ્યો, “કુંપટન હુંઝલકેડ, તમો કહોછો, કે આપણે હવે એકમેકના કરા આભારમાં રહ્યા નથી, પાછા એકસરખાજ થયા છીએ, અને કાલે બે વાર જે કારણોમાટે આપણને એકઠા મળવું થયું હતું, તે જાણે બન્યુંજ નહોય, એમ આપણે જાણુનું, પણ આવી તમારી લાગણી જોઈ હું ઘણેજ દેવગીર થયો છું. હું તે તમારી લાગણીમાં લાગ લઇ શકતો નથી. મારે હાથે જે અચાનક કાંઈ મદદ મળી હોય, તો તે બિલકુલ વિચારમાં ન લેતાં, હું તો હજી પણ કહું છું, કે તમોએ તો મારો જાન અંચાવ્યોછે, અને તેમાટે હું તમારો ભારે ઉપકારી થયો છું. તમો પણ મારા ઉપકારમાંછો, એમ તમોએ મને જણાવવાનું કશું કારણ નથી. પણ મારાં દેલમાં ઉપકારની લાગણીથી જે ખુશહાલી પૈદા થાયછે, તે તમો કોઇ પણ રવેસે અટકાવી શકનાર નથી.”

પોતાને આની નકારી હાલતમાં આની પડેલો જોઈ હુંઝલકેડ પોતે ગુસ્સે થવાની કોશિશ કરી—એની વખતે હાલકાં મગ્ગતો એક શખ્સ જેમ બહાનું શોધવાનાં દ્રષ્ટાં મારેછે

તેમ કરવાનો તેણે યત્ન કીધો—અને પછી બોલ્યો, “બુદ્ધ કર્મનાં જાણે તમે જાણીનેધને મને કોઇ પ્રકારે અપમાન કરવા માંગતા હોય, એમ મને તો લાગે છે.”

તે ઇંગ્લેન્ડનો મેજાજ બગડી ગયેલો જોઇ તેની દયા કરીને ઉલાંશી બોલ્યો, “નહી, મેજર હુઝલઉડ, તમે તમારાં અંતઃકરણનેજ પુછો, અને તે તમોને જણાવશે, કે જે તોહમત તમે મારીઉપર મુકવા માંગો છો, તેથી હું તદ્દન નિર્દોષ છું.” આદમા નદીનીસાંમે પારના કેનારાઉપરની એક ટેકરી, કે જ્યાં ફ્રેંચ અને ઇંગ્લેંશ લશ્કરોનાં મથકોનીવચ્ચેની જગ્યાએ તેઓનાં રાજ્યોની ધખઓ સાથે ફડફડતી હતી, તેતરફ આંગળી બતાવીને તે બોલ્યો, “જુઓ ! જ્યારે આપણે આ દેખાવઉપર વિચાર કર્યો છીએ, ત્યારે આપણા હાથે પણ ભાઈચિનાસરખી ઉત્સાહથી સાથે મળવા જોઈએ, અને આપણાં દેસો પણ મઝામુત માંડથી બંધાવા જોઈએ.”

આ જવાન ફ્રેંચમેનનાં બોલવામાં, ચેહેરામાં, અને રીતભાતમાં એક જાતનું અમીરી ભોળાપણું જણાતું હતું—આગળે દિવસે જે જગ્યાએ તેઓએ એકબીજાના જન ઉગાયા હતા, તેતરફ નજર ફેંકતાં તેનાં દેલમાં એક જાતનો ઉમદા હેમતનો ઉભરો ઉભાતો હતો; આ જોઈ હુઝલઉડનાં દેલમાં ખાતેરી થઈ, કે તેનીસાથે સરખાવતાં તે પોતે એક હલકો, તુચ્છ, અને ઉતરતો આસાની હતો. તોયે તેના જીદી સ્વભાવે તે એકદમ કમુલ કરવાને હજી પણ આનાકાની કર્યા કીધી; તે પોતે ખોટો હતો, અને તેનો હરીફ ખરો હતો. તે તરત કમુલ કરી દેવાને તેનું અંતઃકરણ હજી ના પાડતું હતું; એક સુધા મર્દનેછાજતા સાફ દેલથી પોતાનો હરીફ ખરેખર તો પોતાનો એક અંગત મિત્ર છે, એમ કમુલ કરવા માટે બહાર પડવાને તે વામાટામાં પડ્યો હતો.

પોતાને આવી હાલતમાં જોઈ, પોતાની હલકી ચાલતું રહેજ સમાધાન કરવાની વિચારથી તે બોલ્યો, “કંપટન ઉલાંશી, તમે કહો છો, તે ખરી વાત છે, કે આપણાં બંધોનાં રાજ્યોની ધખઓ હાલમાં સાથે ઉડે છે—વળી એ પણ તમારું બોલતું રાસ્ત છે, કે એકજ કારણને માટે, એકજ જગ્યાએ, આપણાં રાજ્યોનાં બંધો લશ્કરો સાથે મળી લડે છે, પણ આ પ્રબલક્રિય જોડાણથી આપણાવચ્ચેની લાગણીઓ અને ખાનગી સ્વાસ્થ્ય એકબીજામાં મળી જાય, એમ બનવું માહાલ છે.”

ઉલાંશી—મેજર હુઝલઉડ, જે તમે પુરવાર કરી આપો, કે મારાં કોઇ કામથી કે શબ્દોથી મેં તમોને કદી પણ નુકસાન કયું છે—કે કોઇ બીઆબરલેલીરીતે હું તમારા હુકમોનીવચ્ચે આવ્યો છું—અથવા તમારાં ધારેલાં કામોનીવચ્ચે સેરેસ્તાવિરૂદ્ધ હું પડ્યો છું; તો હું કમુલ કરીશ, કે હું જે હમણાં તમારીસાથે મિત્રાચારી રાખવાને આજું મંદ છું, તેનીસાંમે થવાનું તમોને મોટું કારણ છે.”

આ સાંભળીને હુઝલઉડે પોતાના હોઠો કરડ્યા; તોયે જેટલો બતી શકેએટલો પોતાનાં હૈયાઉપર કાણ રાખીને, તે બોલ્યો, “કંપટન ઉલાંશી, જે આજત છે, તે હવે વધુ વાર છુપાવનામાં કશો સાર નથી. શું તમોને ખબર નથી, કે દુનિયામાં તરેહવાર જાતની હરીફાઈઓ હોય છે તે?—તેઓમાંની કેટલીક એવી હોય છે, કે જેથી ઉમદા વિચારો આપણાં દેલમાં

ઉભા થાયછે—પણ કેટલીક વર્ણી એવી પણ હોયછે, કે જે શખ્સોવચ્ચે અંતરો પણ પાડેછે, અને તેથી તે શખ્સોને એકમેકથી ઉલટે રસ્તે દુર નાસવાની ફર્જ પાડેછે ?”

ઉલાંશી—“તમો શું બાબતવિષે એશારો કરોછો, તે છુપાવવાનાં જો હું નીચ ઢોંગ કરું, તો ખોટું કીધેલું કહેવાય. તો જોકે તેજ વખતે હું એમ પણ ધમ્મધ્મ, કે તે જવાન અને નિર્દોષ બાતુ, કે જેણી હાલ અત્રેથી ઘણે દુરછે, તેણીનું પવિત્ર નામ આપણાવચ્ચેની આ વાતચિતમાં ન ધસડવામાં આવતે, તો ઘણું સારું થતે, પણ—”

હુંઝલઉડ—(ચુસ્સાભરેલા એહેરાસાથે) “ત્યારે તમો તેણીને આહોછો ? તમોએ તેણીના હાથની માંગણી કીધીછે ? એટલુંજ મને જાણવામાટે પુરતું છે !”

ઉલાંશી—(લગાર નર્મ ઠપકારૂં પણ ધીરે આવાજે) “અને તમો પણ તેણીને આહોછો, અને તમોએ પણ તેણીના હાથની માંગણી કીધીછે, છતાં હું તમોને જણાઉં છું, કે હું તો તમારાતરફ જરા પણ અદાવતનો અંશ ધરાવતો નથી. અગરજે આગળા ઝમાનામાં જ્યારે બે હરીફ શરવીરો ચળકતાં લોખંડી બખતરોમાં સજ થઇ એવી બાબતમાં જેમ લડતા હતા, અને જે જીતતો તે બાતુનો હાથ મેળવવા પામતો હતો, તેવીજરીતે જો હાલના ઝમાનામાં પણ માનભરેલીરીતે લડવાનું હતે, તો તે વાજેખી હું ગણતે, પણ હમણાં તો તેવું કશું બની શકતું નથી. અગરજે આ લડાઇમાંથી આપણે બન્ને જણા પાછાં જીવતા પશ્ચિમ યુરોપ જવા પામ્યે—અને જ્યારે આપણે પાછા એલોઇસ કુઝબર્ટને મળવા પામ્યે, તે વેળા જો તેણી પોતાનો હાથ ખુશીથી તમોને આપવાનું પસંદ કરે, તો તેથી મને ગમેએટલું ભારે દુઃખ ઉપજે—તોપણ યાદ રાખજો, કે હું તમારો હાથ એક સાચા મિત્રતરીકે લેવાને, અને એવો એક ઉમદા ખજાનો મેળવવાને ભાગ્યાશાળી નિવડવામાટે તમોને ખરાં દેલથી મુબારકબાદી ધમ્મધ્મવાને કદી પણ પછાત પડીશ નહીં.”

પોતાના હરોફને આવા ઉદાર શખ્સો આચરતાં સાંભળી હુંઝલઉડના સારા ગુણો પાછા ઉભરી આવ્યા, અને તે બોલ્યો, “આહ ! શું તમે ખરે તેમ કરશો ? પણ સર જેમ્સ કુઝબર્ટની બેટી અને તમારાવચ્ચે શું આશાઓછે, તે જાણવા માંગું, તો તેમાં તમોને કાંઈ અડચણજેવું તો નથી ?”

ઉલાંશી—“જરા પણ નહીં. લેઓ, હુંજ તમોને શું બન્યું છે, તે ખુલ્લેખુલ્લું અને સાચેસાચું જણાવી દઉં છું. કદાચ તમોને ૧૮૫૩ ના જાનેવારી માસની તે સાંજની યાદ હશે, કે જ્યારે આપણે બંધે જણા સર જેમ્સ કુઝબર્ટનાં ઘરમાં આપવામાં આવેલી મજલે-સમાં હાજર થયા હતા ?”

હુંઝલઉડ—“તે મને સારીરવેસે યાદછે, કારણકે તેજ દિને સવારના મેં એલોઇસના હાથની માંગણી સર જેમ્સપાસેથી કીધી હતી, અને તેવણે મને જણાવ્યું હતું, કે જો હું એલોઇસનું દેલ જીતવામાં કંતેહ પામું, તો તેવણુતરફથી કાષ્ટીતની અડચણ નહતી. પણ તમારો વાત આગળ ચલાવો.”

ઉલાંશી—“તે સાંજે મને જણાયું, કે પોતાના આપસાથે કાંઈક ખાનગી વાત કર્યા પછી મીસ કુઝબર્ટ મારેથી દુરનીદુર રહી. હું ખુલ્લું જણાઉં છું, કે તેણીનાં એમ કરવાથી મને ઘણું દુઃખ ઉપજ્યું. હું એલોઇસને આહતો હતો—જેવા ખરા ખારથી હમણાં હું

તેણીને આહું છું. તેવાજ ખરા પ્યારથી ત્યારે પણ આહાતો હતો !—પણ તેણીનીસાથે લગ્નના પવિત્ર ગાંઠથી જોડાવાજેવી તે વેળા મારી હાલત કે જોગવાઈ નહતી—હું તે વેળા હમણાંના જેવી આખા હાલતમાં અને ચઢતી પદ્ધતિએ નહતો—મને સારીરવેસે ખચી હતી, કે તેણીના પિતા એવાં એક લગ્નમાંટે કદી પણ બહાલી આપશે નહીં; અને વળી એમ પણ કહું છું, મેંજર હુંજલઉડ, કે ગમે તે થાય, તોયે હું તે નિર્દોષ એલોઈસને છત્રીને છુપીરીતે કદી પણ પરણતે નહીં—હું તેણીને તેણીના આપના હુકમનીસાંમે થવાને કદી પણ ઉત્તેજન આપતે નહીં, આમુજબ કેટલાંક અઠવાડિયાંઓ વહી ગયાં—હું તેણીને કવચિત્તેજ ભેટતો હતો—મારો પ્યાર સાચેસાચો તેણીને જણાવવાની મને કોઈ લાયક તક મળી નહીં—અને જે તેવી તક મળતે, તોપણ તેમ નહીં કરવાનો મેં નક્કી નિશ્ચય કર્યો હતો. આખરે એક દહાડે મને અમારાં લડાઈખાતાંના પ્રધાનતરફથી એક કાગળ મળ્યો, જેમાં જણાવ્યાંમાં આવ્યું હતું, કે મારું કામ હવે ઇંગ્લાંડમાં ખલાસ થયેલું હોવાથી, મારે પાછા ફ્રાન્સ જઈ મારી રીજમીટમાં જોડાવું, કેમકે યુરોપમાં રાજદુઆરી મામલો લગાર ધારતીભેરેલી હાલતમાં આવેલો હતો. હવે મેં એલોઈસસાથે વાત કરી તેણીને મારો પ્યાર જણાવવાનો ડરાવ કર્યો—અને તેખાથે પછી તેણીના આપસાથે વાત કરી, જે તે નિવેડો લાવવાનો વિચાર રાખ્યો. મને તેમ કરવાની એક તક મળી ગઈ; અને મલેસની સાંજે એલોઈસ અને તેણીના આપવચ્ચે શું ખાનગી વાતચિત થઈ હતી, તે તેણીએ સાચેસાચી મને તેજ વખતે જણાવી દીધી. મેંજર હુંજલઉડ, હું તમોને એક બોલમાંજ જણાવી દઉં છું, કે તેણીએ પણ મારીઉપરનો પોતાનો પ્યાર કબુલ કીધો—”

આ સાંભળતાંજ તે ઈંગ્રેજનો ચેહેરો શિક્કો મારી ગયો, અને પછી તરતજ પાછો લાલચોડ થઈ આવ્યો. તે બોલી ઉઠ્યો, “આહ ! ત્યારે એલોઈસ તમારીઆગળ કબુલ કરી દીધું, કે તેણી તમોને આહાતી હતી ? પણ ફેકર નહીં. આગળ ચલાવો.” આ વેળા ફરી એકવાર હુંજલઉડે પોતાની લાગણીનાં ઉછળતાં તુફાનને દાખી રાખવાનો પ્રયત્ન કરેલું મંદીસાથે કર્યો.

હેન્ડારી—(આગળનાંજેવાં સાદાં દેલથી) “એલોઈસ મને જણાવ્યું, કે તેણીના પિતાએ મારેવિષે તેણીનીસાથે ઘણી ગંભીર વાતો કીધીછે. તેવણને ઘણાખરા ફ્રેંચ લોકોમાંટે ઘણો બેવિશ્વાસ હતો; તોયે તેવણે તેજ વખતે વળી ભાર મુકીને અને ખરાં દેલથી જણાવ્યું, કે જે કદી આ બે પ્રજ્ઞઓની ધન્યતા કોઈ એકજ કારણમાંટે સાથે મળીને ઉડતી થાય. તો પછી તેવણ મારી પરણવાની માંગણી ના પાડશે નહીં; જે તેવો ખનાવ બને, તો તેવણ ઉલટું આ બે પ્રજ્ઞઓવચ્ચે મિત્રાચારીભેરેલો એકસંપ અને જોડાણ થયેલું સમજશે. ત્યારે એલોઈસને મ્હોડેથી આ સર્વે હકીકત મેં જણાવી, ત્યારે લડાઈ ઉઠી નહતી; ફ્રાન્સરન્ટિનોપોલિસના રશિયન એલચી મેન્ટરિયકોફનેલીધે આખાં યુરોપમાં ભારે ગડગડ અને ગુંચવાડો ઉભો થયો હતો, તે તો દેખાઈતું હતું,—તોયે તે આખતમાં ફ્રાન્સ કેટલો અને કેવીરીતેના લાગ લેવા તૈયાર થશે, તે કોઈ કદી શકતું નહતું. વળી ઓટોમનોનેખતેર દેવગાંડ આ ઝઘડામાં ઝોહોડાવશે, કે નહીં તે પણ ઘણું અચોક્કસ હતું. એ કારણુનેલીધે સર જેમ્સ ફુલ્ખર્ટ જે માંગણીઓની ખરી તપાસ લેવાને ઝોરખુદમથી ઝરર પાડી હતી, તે માંગણીઓ કદી પણ પાર પડે, તેની મને તે વેળાએ

જરા પણ આશા નહતી. તોયે મેં તેવણની મુલાકાત લેવા માંગી—મેં તેવણને સાચેસાચું કહી દીધું, કે હું તેવણની બેટીને ચાહતો હતો—અને મેં મારો ખરાં દેલનો પ્યાર તેણીને જણાવ્યો, એમ પણ મેં તેવણને જણાવી દીધું. તેવણે ઠંડે સ્વભાવે—બલકે માયાથી—પણ ચોકસ ઠરાવે જે સઘળી આખતો પોતાની બેટીને જણાવી હતી, તે મને પાછી કહી સંભળાવી; અને જોકે મને આશાના કોઈ પણ વધુ શબ્દો આપ્યા નહીં, તોયે તેવણે એટલુંતો ખરાં દેલથી કબુલ કરી દીધું, કે જે સગાઈ એલોઈસને નાપસંદ હશે, કે જે સગાઈથી તેણીનું દેલ ગમખવાર થશે, તે તેવણ કદી પણ કરનાર નથી. આ ખાતે-રીથી મને કેટલોક સઘિયારો મળ્યો. મેં એલોઈસથી રજા લીધી: મેં તેણીને જણાવ્યું, કે તેણીતરફનો મારો પ્યાર કદી પણ બદલાવાનો નથી—છતાં મેં તેણીનીતરફથી કોઈ પણ જાતનો પાછો કાલ કબુલાર્યો નહીં. હું ઈંગ્લાંડ છોડી ગયો, અને મારી રીજીમીટમાં પાછો જોડાયો,—મેં મારી સરકારની બળવેલી સેવાઓમાંટે કંપટનની એક ખાલી થયેલી પદવીએ મને ચઢાવ્યામાં આવ્યો. તેટલાં ટર્ફ અને રશિયાવચ્ચે લડાઈ ઉઠી: પણ તમોને સારીપેઠે ખબર તો છે, કે તેમાં દશો પણ લાગ ઝારનીસાંમે લેવાનો પાકો ઠરાવ ડ્રાન્સ અને ઈંગ્લાંડ આહરે કરે, તેઆગમચ ધણાક મહિનાઓ વહી ગયા હતા. આખરે તે બારીક સમય આવી લાગ્યો—બંધ સરકારોએ રશિયાનીસાંમે લડાઈમાં લાગ લેવાનું નક્કી કર્યું: અને બે વર્ષોઅગાઉ કદી પણ ન બનવાજોગ શતોં સર જેમ્સ કુકબર્ટ મારીસાથે કીધી હતી, તે આખરે છેલ્લા થોડાક માસો થયા ખરી પડવા લાગી. ગાલિપોલિ આવી પહોંચ્યાપછી મેં ઈંગ્રેજ અને ફ્રેંચ ધજાઓને સાથે ઉડતી જોઈ. તેઉપરથી મેં એક પત્ર સર જેમ્સ કુકબર્ટઉપર લખી, તેવણે આપેલી કબુલાત યાદ દેવડાવી. વખત જતે મને તેનો જવાબ મળ્યો. તે જોકે ટુંકમાં હતો—છતાં તે કસાયલા લડવૈયાનાં પ્રમાણિક સાફ દેલનેજાજતો હતો. તેણે મને આ મહાભારત લડાઈમાં નામ કાઢાડવાને સૂચના કીધી, અને જો તેમ કરવામાં હું ફતેહ પામું, તો પછી પોતાની બેટીનો હાથ મને આપવાને, અને તેમ કરીને મારું નામ પોતાનાં જણીતાં નામસાથે જોડવાને તેવણે ધણી ખુશી દેખાડી. હવે, મેંજર હુંઝલઉડ, મેં તમોને સર્વે બીના જણાવીછે; અને જો હું ચાહતે, તો તમોને આ બાખત જણાવવાના અખાડ કરી જતે,—પણ તેમ ન કરતાં મેં મારાં દેલની સર્વે વાત તમારી-સાંમે ખુલ્લી કરી દીધીછે.”

હુંઝલઉડ—“તેમ કરવાથી તમારીસાંમે મને જે અદાવતી લાગણી હતી, તે તમોએ દુર કરી નાખીછે ! તમોએ મને શર્મી દો કીધીછે ! તમારી ચાલ ખચિત ઉદાર અને ભલીછે. આ હરીફાઈમાં તમોતરફ હાવેર અને ધિક્કાર રાખવાનેબદલે મારે તમોને ખરાં દેલથી ચાહવા જોઈએછે ! ડેલાંશી, તમોએ મારામાં એકાએક અજબબળેવો ફેરફાર કરી મુક્યોછે ! હવે હું વધારે અક્કમંદ અને સારો બન્યોછું. એટલુંછતાં, હું જે કહું છું, તે ધ્યાન ધરીને સાંભળો ! એલોઈસનો હાથ મેળવવામાંટે એક ફતેહમંદ ઉમીદવાર થવાની આશાઉપરથી હજુ હું હાથ ઉઠાવતો નથી. પણ હવેપછી આપણાંવચ્ચે તેમ કરવામાંટે આખરેભરેલીરીતે હરીફાઈ ચાલુ રહેશે,—અને વળી તે પણ બે જાતની હરીફાઈઓ—એક તો મુહબતની, અને બીજી લડાઈમાં નામ કાઢાડવાની ! કેમ, તમો મારી આ માંગણી કબુલ રાખોછો ?”

ડેલાંગી—(ખુશી દેખાડીને) “હા, હું કબુલ રાખું છું ! તમારે ઘોડેથી આવી વિદાર માંગણી થયેલી જોઈ મને કેટલી ખુશહાલી ઉપજી છે, તેનો કદાચ તમોને ખ્યાલ પણ નહીં !”

આપછી બંધે જવાનોએ ખરી મમતાથી એકમેક સાથે “શેક હાંડ” કીધી પોતે પોતાની જે ખરી ફર્ક હતી, તે બળવવામાં ટે સિડની હુંઝવડિડનું હૈયું પણ અંદરથી હર-ખાવા લાગ્યું. તેઓ છુટા પડ્યા; કારણકે જુદેજુદે મથકેથી હમણાં “ખ્યુગલ”ના આવાજો થતા હતા: છુટા પડતી વખતે બંધેએ જલદીથી ફરી એકવાર મળવાનું એકમેકને વચન આપ્યું, અને હવેપછી તેઓ બંધે એકમેકના જાની દોસ્તો થશે, એવો મનમાં પાકો ઠરાવ કરી આખરે છુટા પડ્યા.

મકરણ ૨૯ સું.

ખાલાકલાવા.

એ કસંખી રાજ્યોનાં લશ્કરોના વડા સેનાધિપતિ, મારશલ સેન્ટ આરનોડે આત્માની લડાઇ વખતે સેપાહોએ દેખાડેલી અતિશય બહાદુરીનાં જે વખાણો કર્યાં, તે અત્રે જણાવવાને જુલુનું જોઈતું નથી. ખુદ પોતાનાં દેશના સેપાહોની સનમુખ એક બાપણ કરતાં આ ફ્રેંચ મારશલ બોડ્યો, કે “તમોએ તમારી સાથેસાથ લડનારા ઈંગ્રેજ સેપાહોની સાથે ભારે હરીફાઇ કરીધી છે; અને તમારી બાગનેટોને ઝોરે ઝગરદસ્ત અને ઘણા સારા બંધાવવાળાં મથકો જીતી લેવામાં આવ્યાં છે.”

બ્રિટિશ લશ્કરને ઉપડાનાં કરતાં વધારે માન કદી પણ મળશે નહીં. આ લડાઈથી જે ક્ષીમતી જીવોના ભોગ અપાયા હતા, અને જેનેથીયે પુરુષ જ બ્રિટિશ કુટુંબો દુઃખના દરિયાવમાં ગરક થયાં હતાં, અને જેઓ વિળાપમાં પડ્યાં હતાં, તેઓને એટલેજ સંતોષ મળ્યો હતો, કે તેઓના વાહાલાઓ આઝમાનાં મોટાં જંગમાં ઘણી બહાદુરી બતાવીને મુલા હતા.

જ્યારે આપણે મોતવિષેજ બોલ્યે છીએ, ત્યારે આ યાદગર દહાડાની સરદારી ભોગવનાર ફ્રેંચ મારશલનાં મરણબાબે ચુપકીદી એખતિયાર કરવી, તે આપણી ખરેખરી ફર્જ ન દેખાડવાખરાબર છે. આવા એક ભારે મોતવિષે દેવગીરી ન દેખાડવી, એ એક જાતનું નગુણાપણું છે. ઘણાંક વર્ણસુધી આ મહાન સરદાર એક કદી સાજ ન થાય. એવી ખીમારીનો ભોગ થઈ પડ્યો હતો: તોયે અંતની ઘડીસુધી તેણે તે ખીમારી હેમન અને ધીરજથી ખમી હતી; અને જોકે તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બરનાં પરોઢિયાંમાં જ્યારે સૂર્ય ઉગ્યો, ત્યારે તે ઘોરને કાઠે ઉભેલો હતો, તોયે તે પોતાના ઘોડાઉપર સવાર થયો, અને મરેદાનમાં પોતાની ફર્જ બજાવવા બહાર પડ્યો હતો. એક ભારે ફતેહ મેળવેલી જોવાને તે જીવવા પામ્યો; મોત તેને માથે ધુમતું હતું, છતાં તે પોતાની સરકારને તે દહાડાની મહાન ફતેહનો અકવાલ લખવાને જીવવા પામ્યો. તે દુશ્મનની તલવારનો ભોગ થઈને મુલો નહીં; પણ લડાઈની ચાકથી અતિ નખળો પડીને મરણ પામ્યો. અને કદી સાજ ન થાય એવી જે ખીમારીને તે લાંબો વખત થયો વશ થયો હતો, તેથીજ તે આ દુનિયા છોડી ગયો. તેની આગળીપાછળી બાબતોઉપર આખરિઆમણ કરવાની અમો અમારાં વાંચનારાંઓને અર્જ કરતા નથી. તેની કારકીર્દી તદ્દન દુરાચરણેથી ભરેલી, અને બ્યલિયારી હતી. એક ઝુલ્મીના હાથમાં અખું ક્રાન્સ આપી દેવામાં, અને તેમ દરવામાટે પોતાનાં ધણીનાં ફર કામોમાં મદદ કરી તેથી વેહેતાં લોહીમાં તેણે પોતાનો જમણો હાથ બોળ્યો હતો, તે વિસારી દેવાની પણ અમારાં વાંચનારાંઓને અગત્ય નથી. તોયે આવી એક મહાભારત ફતેહ મેળવ્યાને વખતેજ મરણ પામવામાટે આવા એક મોટા સરદારસાર દેવગીરી દેખાડવાખરાબર આવતું નથી.

આઝમાની લડાઈપછી એકસંખી રાજ્યોનાં લશ્કરો કિમીયાના દક્ષિણ ભાગતરફ ઉતાવળે આગળ વધ્યાં, કે જ્યાં તેઓએ સેબાસ્ટોપોલને ઘેરો ઘાડ્યો, જે આજસુધી દુનિ-

યામાં યાદગાર રહી ગયોછે. તા. ૧૭મી ઓક્ટોબરને દિને ખુશીઉપર તેમજ દરિયાતરફથી સામટો હમલો સેનાસ્ટ્રોપોલિસ ઉપર કર્યામાં આવ્યો, અને તેનો ઉત્તર પણ તેવીજ રીતે દુશ્મનોત્તરથી આપ્યામાં આવ્યો. સેનાસ્ટ્રોપોલિસના દક્ષિણ બાજુના કેલ્લાઓઉપરથી દુશ્મનની એકસોને ત્રીસ તોપોએ અમરો મારો ચાલુ કરીધો, અને તેનો પાછો જવાબ ફ્રેન્ચ અને ઇંગ્લિશ એકઠીનઉપરથી એકસોને વીસ તોપોથી આવ્યો. અમરપછી ફ્રેન્ચ, ઇંગ્લિશ, અને ટર્કિશ કાફલાઓ લડાઈમાં ઉત્યા, અને પશ્ચિમના મઝમુત કેલ્લાઓઉપર મારો મારવાનો શરૂ કરીધો; અંધારું થવા આવ્યું, ત્યાંજુની તે ચાલુ રહ્યો; કેટલાક કેલ્લાઓને પાછા જવાબ આપતા અંધ પાડ્યા—પણ એકસપી રાજ્યોના કાફલામાંની ધણીક મનતારોને દુશ્મનોએ છોડેલા ગોળાઓથી ભારે નુકશાની અમર પડી. કાફલાઓ પાછા લડાઈમાં જઈ ઉત્યા નહી, તોયે ઝમીનઉપરથી એકસપી રાજ્યોનાં લશ્કરોએ પછીના ઘણાક દહાડાઓસુધી મારો મારવો ચાલુ રાખ્યો.

હવે આપણે કિમીયાની મહાભારત લડાઈના ઘણાજ લયકાર બનાવોમાંના એકવિધે બોલીશું. વાંચનારને અને જણનાની અગત્યછે, કે ખાલાકલાવાનું શહેર, કે જે એકસપી રાજ્યોનાં લશ્કરનાં મથકની દક્ષિણતરફના કેનારાઉપર આવેલું હતું, તે તેઓએ પોતામાંડે પસંદ કરીધું હતું. તેઓનાં આ મથક અને શહેરનીવચ્ચે થોડીક ઉંચાઈએ બંધાવેનારે ઉતાવળમાં જેમતેમ થોડાક કાટો ઉઠા કર્યામાં આવ્યા હતા, કે જે દરેક કાટનો કબ્જો મૂકીને ટર્કિશ સેપાહોના હવાલામાં આપ્યામાં આવ્યો હતો.

૨૫ મી ઓક્ટોબરની સવારના પહરમાં લિબ્રાન્ડિની સરદારીતળે એક રશિયન લશ્કરે જ્યાં ઉપલાં બંધાવનાં કામચલાઉ બાંધકામો ઉઠા કર્યામાં આવ્યાં હતાં, ત્યાં ઉંચી જગ્યાએ એકએક દેખાવ દીધો. ઓમર પાશાના બહાદુર સેપાહોએ ઉંચુબ નદીઉપર જે રશિયન જનરલોને માર માર્યો હતો, તેઓમાંનો આ લિબ્રાન્ડિ પણ એક હતો. તેના હાથકેંલ એક અમર મોટું લશ્કર હતું; તે ચોરીછુપીથી ત્યાં આવી પહોંચ્યો હતો; કેમકે તે વખતે ભારે ધુમસ પડતો હતો. આવાં એક અમરલશ્કર લશ્કરનીસામે બાંધકામમાં મથક કરીશો મૂકીને ટર્કી પોતાના બંધાવ કરી શકે એ ન બનવાજોગ હતું; અને દુશ્મનોની મોટી સંખ્યાનેત્રીધે તેઓને ત્યાંથી નાસવાની ફર્જ પડી, ત્યારે તેઓને કમનસીબે જણાયું, કે જે તોપો તેઓનેપછવાડે મુરીને નાસવું પડ્યું હતું, તેઓમાં ખોલા મારી તદન રદ કરવાનાં તેઓપાસે કશાં સાધણો નહતાં, કે જેમ કરવાથી તે તોપો દુશ્મનોનાં હાથમાં જવાજોત તરતવેળા નકામીજેવી થઈ પડે.

તેઓનાં ત્યાંથી નાસવાપછી લિબ્રાન્ડિએ તે બાંધકામોનો કબ્જો લીધો. ધુમસ દુર થઈ ગયો; અને તે રશિયન જનરલે આ નાસતા ઓક્ટોબરનોની પુઠ પકડવાને પોતાની ઘોડેસવાર રીજીમંટની એક ટુકડીને હુકમ કર્યો. પણ તેમ કરવા જતાં આ ફોસક ઘોડેસવારોને માનુસ પડ્યું, કે તેઓ ૯૩ મી હાઈવેજર રીજીમંટની સામસામા થઈ ગયા હતા. આ બહાદુર ઇંગ્લિશ રીજીમંટ હેમતથી સામે થઈ, જે જોઈ રશિયન ઘોડેસવારોએ પાછું ફરવા માંડ્યું; પણ રશિયન લડનારાઓ જ્યાં તે બાંધકામો આવેલાં હતાં, તે ટેકરીઓઉપર છુટાછુટા ટોળાંઓમાં વિખરાઈ ગયા.

તેઓનીસાંમે થવાને ખીલ ખે ઇંગ્રેજ ટુકડીઓને મોકલી આપવામાં આવી; અને ફ્રેન્ચ * બુઆવોની ટુકડી, તેમજ ખીલ ફ્રેન્ચ રીજીમીટો તરત તે જગ્યાએ આવી પુગી. કેટલાક કલાકોસુધી લડાઇ ચાલુ રહી; અને જનરલ સ્કારલેટની સરદારીહેઝલની ભારે હથિયારોથી સજ થયેલી ઇંગ્રેજ ઘોડેસવાર પલટણે તેઓઉપર ઘણો સરસરીતે હલ્લો કર્યો. તેજ વખતે ઇંગ્રેજોની વખણાયેલી રીજીમીટો સ્ક્રાટચ ગ્રેન્ડ—ઇનિસકિલન ડ્રગુનો આગળ વધ્યા. વળી તેઓથી થોડે દુર પછવાડે ૪ થી અને ૫ મી ડ્રગુન ગાર્ડોની પલટણો તૈયાર હતી; આ બહાદુરીભરેલા હમલાથી રશિયનોએ નાસવા માંડ્યું. અતિ હેમતથી એકસાંપી રાજ્યોનાં નહાતાં લશ્કરોએ ઝખરદસ્ત મોટી રશિયન સૈન્યને હરાવી. પણ તે દહાડાના આવાં મહાભારત પરાક્રમોનીવચ્ચે એક પરાક્રમ એવું હતું, કે જે ખાસ જણાવવાની ધણી અગત્ય છે, કારણકે તે પરાક્રમ દુનિયાના છેડાસુધી તવારીખમાં યાદગાર રહી જશે.

બપોરપછીનો વખત હતો—રશિયનો માર ખાઇને પાછા હાંતા હતા; અને એવું જણાયું, કે તેઓ નાસતીવેળા બચાવનાં બાંધકામોમાંથી હાથ કાઢેલી તોપો પણ પોતાની સાથે લઇ જવાનો વિચાર કરતા હતા. આઉપરથી લૉર્ડ રૅગલેને ઘોડેસવાર રીજીમીટોના સરદાર લૉર્ડ લુકાનઉપર એક પયેધામ લખીને મોકલ્યો, કે તેણે પોતાની શૈજ લઇ આગળ વધી જવું. આ પયેધામ લઇ કૅપટન નૉલાન, કે જે ઇંગ્રેજ વડા સેનાપતિના રેસાલામાંનો હતો, તે ગયો. તરતજ ભુલ જણાઇ ગઈ; કારણકે જેમ કર્મબ્યામાં આવ્યું હતું, તેમ તે પયેધામ પહોંચવાઆગમચજ ભારે તમામ હથિયારોવાળી ઇંગ્રેજ “હેવી” ઘોડેસવાર પલટણ તો અગાઉથીજ આગળ ધસી ગઇ હતી—અને જે થોડાં હલકાં હથિયારોવાળી “લાઇટ” ઘોડેસવાર પલટણ તેમ કરતે, તેો અર તેનો સદંતર નાશ થવાવિના રહેતે નહીં.

કૅપટન નૉલાન—“એ હુકમ આપ્રમાણે છે. રશિયનો તોપો ઉઠાવી જાયછે—અને તેમ કરતા તેઓને તમો નામદારે અટકાવવાની અર છે.

આ સાંભળી લૉર્ડ લુકાને જરા પણ વીલંબ લગાડ્યો નહીં, કે તે અચકાયો નહીં; તેણે તે હુકમ લૉર્ડ કાર્ડિગન, કે જે તેના હાથહેઝલ હતો, તેને મોકલી આપ્યો, અને “લાઇટ” ઘોડેસવાર રીજીમીટ લઈ રશિયનોઉપર હમલો કરવાને તે નામદારને પ્રમંથ્યું.

આ નહાની પણ સરસ રીજીમીટ, કે જે ફક્ત ૬૦૦ મઝથુત સેપાહોની બનેલી હતી—તે દુરુમનોના ગમેએવા સખત મારાછતાં આગળ ધસી ગઈ. તેઓ ખીણનીઅંદર નિચ્ચે આગળ દોડતા ચાલ્યા; તેઓના હાથોમાં નાગી તલવારો પકડેલી હતી, કે જે સૂર્યમાં ઝકઝક થતી હતી—તેઓના ઘોડાઓ જાણે તેઓની પીઠઉપર કોઈ બેઠેલુંજ નહોત્ય, એવી આસાનીથી ઝોરમાં દોડતા હતા. તેઓનીસાંમેજ એક કેટ આવેલો હતો—તેઓના જમણા હાથઉપર તેમજ ડાબા હાથઉપર તોપખાનાંઓ હતાં; અને આવી ધારતીભરેલી સંકડાસમાં આ રીજીમીટ ઘેરાઇ ગઇ હતી. રશિયન નહાનીમોટી તોપોએ ગોળાઓનો એક ઝખરો મારો શરૂ કર્યો; અને તેવીજરીતે આ બહાદુર ઘોડેસવાર રીજીમીટઉપર છુટે હાથે બંદુકોની ગોળીઓનો વરસાદ પણ વરસવા લાગ્યો. આ ગર્મ લોખંડી વરસાદના ચાલુ ભારે મારામાંથી આ બહાદુરો જેવીરીતે પસાર થઇ ગયા, તેનો અહવાલ જણાવવો, એ કાંઈ બનાવટી વાર્તા નથી, કે

સહરાગાતી કથા નથી, પણ ખરેખરો બનેલો બનાવછે, કે જે દરેક ઇંગ્લિશ બચ્ચાને મગર કરવાને પુરતોછે.

આ દેખાવ નજરે જોનારને છક્ક કરી નાખવાને, તથા તેનો દમ બંધ કરી નાખવાને લાયકનો હતો. જ્યારે પોતાનીઉપર આપ્રમાણે ગોળા અને ગોળીઓનો ઝખરો મારો ચાલતો હતો, તેવેગાએ તેનીઅંદરથી દોઢ “માઇલ”જેટલે તકાવતે પસાર થઈ જવું, એ કાંઈ નહાનીસુણી વાત નહતી!

એક ટ્રેન્ચ જનરલ, જે આ આશ્ચર્યકારક હેમતી બનાવ જોતો હતો, તે બોલી ઉઠ્યો, “આ કામ ખચિત ઘણું મહાભારતછે, પણ તે રીતસરના લડાઈના હુન્નરમુજબ નહીં, પણ કોઈ અન્યબળેવી રીતે બળબ્યામાં આનું છે!”

પણ જોમઉપર ચઢેલી “લાઇટ” ઘોડેસવાર રીજીમીટ તો આગળનેઆગળ વધતીજ ગઈ—ખીણમાં નિચ્ચે ઉતરવાપછી ઘોડાઓએ ટેકરીઓઉપર ચડવા માંડ્યું: પણ દરેક પગલે એકેકો ઘોડો માર્યો જતો હતો—દરેક પળે એક બહાદુર ઇંગ્લિશ સેપાહ જાનથી જતો હતો. કુપટન નૌલાન, કે જે આગળ વધવાનો આ જીવલેણ હુકમ લઈ ગયો હતો, તેજ બાપડો માર્યા ગયેલાઓમાં સર્વેથી પેહેલો હતો. ધાસ્તીભરેલી ઝડપથી લશ્કરની સંખ્યા ઓછી થતી જતી હતી; તોયે એક પણ જીવ ધુબ્યો નહીં—એકે પણ હેમત છોડી નહીં—કોઈએ પોતાની લગામ જરા પણ પાછી ખેંચી નહીં—બાકી રહેલા એક પણ ઘોડાની ઝડપ ઓછી કર્યામાં આવી નહીં! શાખાશ! ઇંગ્લિશ સેપાહબચ્ચાઓ શાખાશછે તમેને! આફ્રીનછે તમારી બહાદુરીને!

આખરે તે કોટઆગળ બાકી રહેલા સેપાહો આવી પહોંચ્યા: રશિયનો આ વેળા તોપ ખેંચી જવાની તૈયારીઓ કરતા હતા—(જુઓ ચિત્ર ૧૩ મું.) પણ તેજ ધડિયે “લાઇટ” ઘોડેસવાર રીજીમીટ તેઓનીવચ્ચે પોતાના ઘોડાઓ દોડાવી લાવી—તેઓઉપર તલવારથી હમલો કીધો—તેઓને રહેંસી નાખ્યા. જે એકેકો બ્રિટિશ લડવૈયો માર્યો ગયો હતો, તેઓનેબદલે બળે મરકાવીટ જંગલીઓ ઝમીનઉપર મુદ્દું થઈ પડ્યા હતા. પણ આખરે તે કોટ પસાર કરી જવામાં આવ્યો—આ નહાની બહાદુર ટુટીડીઉપર રશિયનોનાં સંખ્યાબંધ ટોળાંઓ આસપાસથી તુટી પડ્યાં, છતાં તેઓનીવચ્ચેથી આ હેમતવાન ઘોડેસવારોએ જરા પણ ધાસ્તી બાંધાવગર પોતાનો રસ્તો કાપ્યો. આકરતાં વધારે સારીરીતે પોતાનું ઝોર આગળ કઢી પણ બતાવ્યામાં આવ્યું નહતું: એક મ્હાંભર માણસોએ એક આખાં મોટાં લશ્કરની હરોળો તોડી નાખી હતી.

ત્યારપછી આ પાયમાલ થયેલી ટુટીડીએ પાછા પોતાના ઘોડાઓ નિચ્ચે દોડાવવા માંડ્યા. વળી પાછો રશિયન તોપોનો અને બંદુકોનો ગઝબનાક મારો તેઓઉપર ચાલુ થયો; પણ અફસોસ! જ્યારે આ મોટું પરાક્રમ બળવી આ ઘોડેસવારો પોતે જે જગ્યાએથી ઉપડ્યા હતા, ત્યાં પાછા આવી પોતાના હાંધી ગયેલા ઘોડાઓની લગામ ખેંચી ઉભા રાખ્યા, ત્યારે તેઓમાં ફક્ત ૧૪૦ જણા બાકી રહ્યા હતા!

આ યાદગાર રિવસેજ પણ લગાર સકારે જે રીજીમીટમાં મેજર હુઝલેડ હતો, તેને પણ લડાઈમાં ભાગ લીધો હતો; અને તેવીજરીતે તેજ વખતે ટ્રેન્ચોતરફથી એલાંડીની

રીજમીટે પણ લીધો હતો. અપોરના ત્રણ વાગે તો એક પણ રશિયન નહરે પડ્યો નહતો; અને ઈંગ્રેજ તેમજ ફ્રેન્ચ લશ્કરો પ્રથમ ઝખ્મી થયેલાઓને, અને પછી મુવેલા પડેલાઓને ઉંચકી જઈ ઝમીન સફા કરવામાં રોકાયાં. આપણે અંતે જણાવવું જોઈએ, કે લડાઈ પુરી થવાપછી ડેલાંશીનાં થાકી ગયેલાં લશ્કરે આસપાસ લેવા, અને ખુરાક ખાવામાં ટેરત વેળા એક જગ્યાએ મથક કીધું. આ જગ્યાની નજીકમાંજ હુઝલઉડનાં લશ્કરે પણ મુકામ કીધો હતો. અંધે લશ્કરના અમલદારો એકબીજાસાથે આખા દહાડાના અનેલા બનાવબાબે સભ્યતાથી વાતો કરવામાં રોકાયા. ઍફ્રિયન પણ ત્યાં હતો, અને તેણે આસપાસ સઘળે ઠેકાણે સિડની હુઝલઉડને શોધ્યો, પણ તે ત્યાં જણાયો નહીં. તેને તેનાવિષે ઘણી ધારતી-ભરી ચિંતા થવા લાગી, તેણે બધાને પુછ્યું, કે તે ક્યાં હતો? એમુજળે તેણે એક ઈંગ્રેજ અમલદારને પણ સવાલ કર્યો, જેણે તેના સવાલનો ઉત્તર ઘણી ગંભીરપણે અને દેલગીરીથી વાળ્યો.

અમલદાર—“પેલી ખડખડથી ટેકરીઉપર અમારી રીજમીટ રશિયનોને મળી; અને મને જણાવવાને અતિશય દુઃખ લાગેછે, કે સર્વેથી પેહેલો હુઝલઉડ માર્યો ગયો. મેં તેને એક ગોળીથી વિધાધને તેના ઘોડાઉપરથી નિચ્યે પડતો જોયો; પણ તેનાં મોતનો કીનો પુરેપુરો લેવામાં આવ્યોછે. જ્યાં તે પડ્યોછે, ત્યાં તેનાં શરીરઉપર માર્યા ગયેલા સંખ્યાબંધ રશિયનોનાં મુદ્દાં પડ્યાંછે. જેવા ઝખ્મી થયેલાઓને પેહેલાં ખસાડવામાં આવશે, કે પછી ટેરત તેનું મુદ્દું અમો ત્યાંથી ખસાડીને અંતે લાવનાર છીએ.”

હુઝલઉડનાં મોતના સમાચાર સાંભળીને ઍફ્રિયન ડેલાંશીનાં દેલમાં ભારે સંતાપ થયો; અને ત્યાંથી ટેરતજ પોતાનાં મનમાં તેનેવિષે ઉભા થતા શોકાતૂર વિચારો, કે જે તે દાખી શક્યો નહીં, તેઉપર ગોર કરવાને એક બાજુએ તે ચાલી ગયો. પણ તેને ટેરતજ વિચાર આવ્યો, કે પોતાના મરી ગયેલા દોસ્તતરફ એક છેલ્લી પણ ગંભીર ફર્જ તેને જબવવાની હતી; અને તેટલામાંટે પેલા ઈંગ્રેજ અમલદારે જે જગ્યા તેને બતાવવી હતી, તેતરફ ઉતાવળે દોડ્યો.

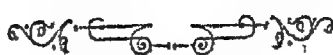
તે જગ્યાએ આવી લાગતાંજ તેની પુરેપુરી ખાતેરી થઈ, કે ઉપલા અમલદારે જે કહ્યું હતું, તેમાં જરા પણ સહરાગાતજેવું હતું નહીં, કે સિડની હુઝલઉડનાં મોતનો બરાબર કીનો લેવામાં આવ્યો હતો. ખરેખર ત્યાં માર્યા ગયેલા રશિયનોનો ઢગલો પડેલો તેનાં દિલમાં આવ્યો—બિહામણા એહેરાઓસાથે લોહીથી લિંબયલા પુશાકોનો ત્યાં એક “પીરામિડ” થયેલો હતો! શોકાતૂર મને પોતાના આ ગંભીર કામઉપર તે જવાન ફ્રેન્ચ-મેન ઉદાર દેલે મંડ્યો; તેણે રશિયન મુદ્દાંઓને એકપછીએક ખસેડ્યા માંડ્યાં, પણ તે કાંઈ તેને જોશથી કે અસભ્યતાથી ખસાડ્યાં નહીં; જોકે તે દુશ્મનોનાં મુદ્દાં હતાં. છતાં આ લલા જવાને તે જવવગરનાં જોખાંઓને પણ ઘણા આદરમાનથી એકપછી એક ખસાડ્યાં.

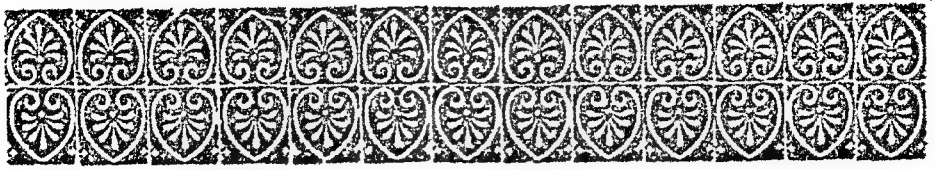
આહા! આખરે આ લોહીથી તરંગોર થયેલા ઢગલાને તળિયેથી તેણે સિડની હુઝલ-ઉડને જોળખ્યો. પણ તે ઘણી મુશ્કેલીથી પોતાના મિત્રને જોળખી શક્યો, કારણકે આ કમનસીબ મેજરનો પુશાક લોહીથી તમામ તરંગોર થઈ ગયેલો હતો; તેની રીંછના ચામડાંની ટાપી નિકળી પડેલી હતી—તેના બાલો લોહીથી ચિટકી ગયેલા હતા. આ જવ-વગરનાં શરીરને ઍફ્રિયને ધીમેથી તે જગ્યાએથી બહાર કાઢીયું: પાસેજ એક નહાનો

ઝરોં વેહેતો હતો; તેના કેનારાતરફ તે પોતાના મિત્રનાં બદનને ઉચકી લાગ્યો. પોતાનો રૂમાલ ઝરાનાં નિર્મળ પાણીમાં ઝાળીને તેણે હુંઝલઉડનો ચેહેરો અને બાલોઉપરનું બધાઈ ગયેલું લોહી ઘોવા માંડયું; પણ તેમ કરતાં તે એકદમ અચકીને ઉભો—તેણે પોતાની કાળી આંખોથી તે ચેહેરાગમ-ટીકટીકીને જોયું—તે પોતાનો દમ ઉચો રાખીને શકમાં ઉભો રહ્યો. પછી ખુશહાલીના એક પોકાર માર્યો—થોડી પણ આશાથી તેનેથી એક ચીસ પડાઇ ગઇ—કારણકે હુંઝલઉડના હોઠો ધીમેધીમે ફડફડતા તેણે જોયા—તેની બધી કાંઠેલી આંખોનાં પોપચાં સહેજ ધુજવા લાગ્યાં—ઝેંઢગીનો તદ્દન અંત આવ્યો નહતો—પાણીથી તે પાછો શુદ્ધિમાં આવતો જણાયો !

ધીરેધીરે તેણે પોતાની આંખો ઊંધાડી; આ જોઈ એડ્રિયનનાં ભલાં દેહમાં વધારે ખુશહાલી પૈદા થઇ—તે વધારે ખુશીના પોકારો કરવા લાગ્યો—આશા, ખચિત હવે તેને વધારે આશા આવવા લાગી—કારણકે હુંઝલઉડ હજી જીવતો હતો !

ઘાયલ થયેલા સેપાહોને લઈ જવાની ફ્રેંચ લશ્કરનેલગતી એક ગાડી—યાને કમાનનું એક ગાડું, કે જેમાં બે ઘોડાઓ જોડેલા હતા—તે આ વખતે ત્યાં નજીકમાંથીજ પસાર થતું હતું; તે જોઈ તેના હાંકનારને ગાડું ત્યાં લાવવાનો ડેલાંશીએ હાંક માર્યો. થોડીજ પળમાં તે ગાડું તે જગ્યાએ આવી લાગ્યું; તે ગાડાંનીસાથેજ એક “સરન્યન” પણ હાઝરે હતો; અને આ દયાળુ “ડાક્ટર” તરત સિડની હુંઝલઉડની સારવાર કરવા માંડી. તેની ઝેંઢગીની ચિણુગારીએ હવે બળતાંનું રૂપ લેવા માંડયું; પછી આ ઈંગ્રેજ મેજરને તે ગાડાંમાં સંભાળથી મુકવામાં આવ્યો—કે જેપછી ડેલાંશીના પોતાના તંબુતરફ તે હંકારી જવામાં આવ્યું—ત્યાં પહોંચવાપછી આ અમીરી ખવાસના જવાન ભલા ફ્રેંચમેને તરતજ જેટલા બની શકેએટલા આંપતા ઈલાજો પોતાના એકવારના હરીફનેમોટે લેવા માંડ્યા.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

ઝિલ્લાહ.

આપણી આ વાર્તામાં દેખાવ દષ્ટ ગયેલાં બીજાં 'કટલાંક આસામીઓવિષે હવે જણાવીશું', કે જેઓનેમાટે અમારાં વાંચનારાઓએ કેટલીક એ-તેજારી આગળ બતલાવી હશેજ.

આપણે મહુમ અંડમિરલ આસમાન પાશાની બેટી ખુબસુરત ઝિલ્લાહને રૂંડવાનની પડોશમાં આવેલા વાલાશિયન ઉમરાવના મેહેલમાં મુકી આવ્યા હતા. જ્યારે આપણે તે ઉમરાવનાં કુટુંબની જોળખ વાંચનારસાથે કરાવી હતી, ત્યારે તે કુટુંબમાં, તે પોતે, તેની બાયડી, અને તેની બે બેટીઓ એટલાં હતાં: પણ હવે જણાવવું જોઈએ, કે તે ઉમરાવનો એક બેટા પણ હતો, કે જે તે વખતે યુરોપના કોઈ બીજા ભાગમાં ગેરહાજર હતો. કેપ્તુ-આરી માસની શરૂઆતમાં જ્યારે ટવારિકની ઝિલ્લાહસાથે ફરીથી મુલાકાત થઈ, તે વેળ તે ઉમરાવનાં ઘરમાં વારંવાર મુલાકાતે આવતો જતો હતો,—આખરે મે મહિનામાં તેના કાકા એમર પાશાએ સિલિસ્ટ્રિયાના બંચાવમાં ભાગ લેવામાટે તેને ત્યાં જવાનો હુકમ કર્યો, ત્યાંસુધી તે ત્યાંજ રહ્યો હતો, અને ઉમરાવનાં કુટુંબની તેમજ ઝિલ્લાહની મુલાકાત લેવા કરતો હતો. ઝિલ્લાહથી છુટા પડવાઆગમ્ય તેણે પોતાનો પ્યાર તેણીને જાહેર કર્યો હતો; અને તેવોજ પ્યાર પાછો આ શર્માળ છોડીએ પોતાનો પણ કબુલ્યો હતો. સિલિસ્ટ્રિયાના ઘેરા વખતે ટવારિકે પણ પોતાનો ભાગ ધણો બહાદુરીથી બજાવ્યો હતો, અને જે ભારે જંગ તેના કેલ્લાનીનિમ્મે મચ્યું હતું, તેનાં પરિણામમાં તે કેલ્લો સત્તામન રહ્યો હતો, અને રશિયનોનો તદ્દન પરાજય થયો હતો. જે જુલુલુદા આંટામન સરદારોનાં નામો લેણીમાં પ્રશંસા પામ્યાં હતાં, તેઓમાં ટવારિકનું નામ પણ ઘણું ચરવાયું હતું; અને સિલિસ્ટ્રિયાની આખર અંત માટી લગાઈ પુરી થવાપછી જ્યારે ઝિલ્લાહને ટવારિકતરફથી એક કાગઝ મળ્યું, ત્યારે તેણીની ખુશહાલી પારવિનાની હતી—તેણીએ તે કાગઝને પ્યારથી આંખોમાં દાખ્યું, અને તેઉપર બુસાઓ લીધા—કાગણુકે તેણીને લાગ્યું, કે આ કાગઝ એક એવા જવાંમદતરફથી આવ્યું હતું, કે જે તેણીના પ્યારને પુરેપુરો લાયક હતો.

રશિયનો મુખ્ય સંસ્થાનો છોડી નાકાખત્રી થોડાંક અડવાડિયાં વિત્યાંકે એમર પાશા અને તેના ભત્રીજાનો ભેટો ખુશારેશ્ટઆતે થયા, કે જે વેળાએ મજેલી તકનો લાભ ગ્રહને ઝિલ્લાહના આશકે પોતાના કાકાને જણાવ્યું, કે તેણે તેણીને પોતાનો હાથ આપવાને કબુલ્યું હતું. આવી એક લાયક આનુસારે પોતાના માનીતા ભત્રીજાની સાજવારી થાય, અને તેથી તેના સુખમાં વધારો થાય, તેથી એમર પાશા પણ ધણો મગ્ન થયો; અને તેથી તેણે પણ પોતાની પુર રજા તેમ કરવામાટે ટવારિકને તરત બખ્શી. રૂંડવાનની નજ-દીકમાં આવેલા પોતાના મેહેલમાંથી મુલાકાતે આવવાનું જે ઈજન તે ઉમરાવે ટવારિકને કીધું હતું, તેના લાભ લેવાને તેનાથી અને એટલામાટે એમર પાશાએ પોતાના ભત્રીજાને એક

માસસુધી ગેરહાજર રહેવાની રજા આપી; અને તેઉપરથી દવારિક બે-હાતાં વાલાશિયા જવામાંટે તરત ઉપડી ગયો.

તે મહિના એવોતો સુખમાં પસાર થયો, કે જ્યારે તે પુરો થયો, ત્યારે જાણે એક અઠવાડિયું જ માત્ર ગુજ્યું હોય, એમ લાગું, એટલી ઝડપથી તે પસાર થઇ ગયા હતા; પણ આખરે છુટાં પડવાનો વખત આવી લાગ્યો. દવારિકે જિલ્લાહતે જણાવ્યું, કે તેને માથે પહેલી ફોર્મેલીયે કદાચ તે થોડાક મહિનાઓસુધી તેણીની મુલાકાતે આવી શકશે નહીં; પણ તેણે તેણીના કાનમાં છુપીરીતે જણાવ્યું, કે તેઓ જ્યારે ફરીથી પાછાં મળશે, ત્યારે તેઓની શાદીનેમાંટેજ મળશે, એવી તે ઉમેદ રાખતો હતો. જિલ્લાહતે લાલ થયેલા એહેરો, અને તેણીનું સમાધાન નિચ્યે લેવા કરવુંજ પુરવાર કરતું હતું, કે તેણી પણ તે વિચારને મળતી થતી હતી! પણ ઉમરાવનું કુટુંબ તેણીને ઘણુંજ પ્યારથી ચાહતું હતું, તેટલામાંટે તેણીનો દવારિકની મહોરદાર થવાનો શુભ પ્રસંગ આવે, તેટલો વખતવધિક તેણીએ તેઓનાંજ માયાળુ છત્રતળે રહેવાનો ઠરાવ કર્યો. ખરેખર કહે તો તેણી ઓમર પાશાની બાપડી, લેડી અર્ધશાની મુલાકાતે એકવાર કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલખાતે જવાને ઘણી આતુર હતી: પણ મુસાફરી સેંકડો “માઇલો”ની લાંબી હતી—અને વળી આટામન રાજવાનીખાતે તેણીનીસાથે જવામાંટે કોઇ દોસ્તો પણ નહતાં, તેટલામાંટે સઘળીરીતે જોતાં તેણીએ તે ઉમરાવનાં કુટુંબમાંજ રહેવાનું વધારે દોસ્ત ધાર્યું હતું.

દવારિક બે પોતાના કાકાનાં લશ્કરમાં પાછો જોડાવામાંટે ત્યાંથી ઉપડ્યો; અને ખુશારેસ્ટ આવી પુગ્યાપછી ઓમર પાશાએ હાજુડશાનાં પ્રગણાંની ઉત્તરે આવેલાં બાંધકામો ઉભાં કર્યામાં આવતાં હતાં, તેઉપર તપાસ રાખવાને તેને મોકલી આપ્યો, જે હારી ગયેલું મસ્કોવીટ લશ્કર આ ઠેકાણાંઓઉપર એકએક હલ્લો લાવે, તો તેના અટકાવમાં આ બાંધકામો ઉભાં કરવાની તેને ઝર જણાઈ હતી, કારણકે હાલમાં દુસ્મનનું લશ્કર રશિયાના પોતાના બેસઅરેગિયાનાં પ્રગણાંમાં જઈ પડેલું હતું, અને ત્યાંથી તે હલ્લો લાવેએવી દરેક વધી રાખવામાં આવતી હતી. આ કારણનેલીધે તે પાછો જિલ્લાહતે જઈ મળે, તેઆગમ્ય ઘણાક મહિનાઓ નિકળી બયએવી દવારિકની ખાતેરી હતી.

દવારિક જ્યારે જિલ્લાહથી છુટો પડ્યો, ત્યારે આગસ્ટ માસની અધવચનો વખત હતો; અને તેનેથી છુટા પડવાપછી કેટલોક વખતસુધી તેણી શોકાતૂર દેલે કર્યા કરી. પણ પછી પોતાના દોસ્તોની મમતાથી તેણીનો લુદાઇનો ઝખ્મ ધીરેધીરે રૂઝવા લાગ્યો; અને તેણીનાં મનનું સમાધાન થવા લાગ્યું. આપણે આગળ જણાવી ગયા છીએ, કે તેણી અતિ ખુબસુરત બાતુ હતી, અને તેટલામાંટે જે કોઈ તેણીને જોતું, તે તેણીની સંપૂર્ણ ખુબસુરતી અને ભલી ચાલથી તેણીનાતરફ દેરવાયાવગર રહેતું નહીં. હમણાં તેણી પચીસમું વર્ષ પુરું કરવા આવેલી હતી: પણ તેથીબી ઓછી વયની હોય, એવી તેણી દેખાતી હતી—કારણકે તેણીની જવાનીનો તાઝી હજી તેણીનાંમાં મૌલુદ હતી.

વળી આપણે આગળ કહી ગયા છીએ, કે સલામતીનાં ચોક્કસ કારણોનેલીધે પ્રથમમાં તેણીએ થીક પુશાક ધારણ કર્યો હતો; અને જોકે ત્યારપછી વાલાશિયામાંથી રશિયનેને મારી કાઢાડયામાં આવ્યા હતા, અને તેથી તેણીને હવે બહીવાનું કશું કારણ

નહતું, માટે જિલ્લાહે પોતાને આપીકા મુસ્લીમ પુશાક પાછો ધારણ કર્યો હતો, કે જે તેણીને ઘણેજ શોભતો હતો, છતાં મુસલમાની રસ્મમુજબે જુરખામાં રહેવાનું તેણીને કશું ઝાઝું કારણ ન હોવાથી, તે તેણીએ પાછો ધારણ કર્યો નહતો, અને ટર્કિશ લેખાશ-માંજ પણ ખુલ્લે ચહેરે ફરતી હતી. તેણી હાલમાં એક ખિસ્તી કુટુંબમાં રહેતી હતી, કે જેઓની રીતભાત અને પુશાક યુરોપિયન ઢપનાં હતાં; અને તેથી તેણીએ પણ પોતાના દોસ્તાની રીતમુજબે જેટલું વાજેખી લાગેએટલું ધારણ કર્યું હતું.

દવારિકનાં ત્યાંથી ગયાકેડે આસરે જે કે ત્રણ અડવાડિયાંપછી, તે ઉમરાવને પોતાના બેટાતરફથી એક કાગઝ મળ્યું, તેમાં જણાવ્યામાં આગ્યું હતું, કે તે હવે ઉતાવળે ઘર પાછો ફરેછે. ડીમેટ્રિયસ ખારની, જે તેનું નામ હતું, તે આ વખતે આસરે ત્રીસ વર્ષોની વયનો હતો; અને પોતાના બાપના અમીરી ખેતાબનો અને બેસિયાર દૌલતનો એકલો વારસ હોવાથી, તેને પોતાનાં શુજરાનનેમાટે કશો પણ ધંધો એખતિયાર કર્યો નહતો. તે અમેશ-અશરતનો બડો શોકીન હતો, અને લગાર કુછંદઉપર પડ્યો હતો—પોતાના ખુબસુરત ચહેરા અને ડોળદાર શરીરનેમાટે તે મગર હતો—અને દૌલતવાન ઝાહેર મંડોમાં અને પદવીવાળા પુરોનાની ખુશામદિયાઓ જે ખોટાં વખાણો કરેછે, તેવી વખાણ પોતાનેમાટે થતી, તેથી તે ઘણો કુલી ગયો હતો. ડીમેટ્રિયસે સુધરેલાં પશ્ચિમ યુરોપખાતે મુસાફરી કરવાની તેના બાપપાસેથી રજા લીધી હતી; અને તેટલામાટે છેલ્લાં જે કે ત્રણ વર્ષો થયાં, તે મોઝલાં પારિસ શહેરમાં જઈ રહ્યો હતો. તેનાં કાગઝોઉપરથી તો તેનાં કુટુંબને એમ માલુમ પડતું હતું, કે તે આ રંગીલાં શહેરમાં આબરુદાર અને નિયમિત ચાલથી રહેલો હતો—પણ પોતાની તખ્મિતના સુધારાપછી જ્યારે તે ઉમરાવ એડેસાથી પોતાને રથજે પાછો કર્યો, ત્યારે તેને જણાયું, કે જે મોટી નાણાંની રકમ તેણે પોતાના શરફોના હાથમાં પોતાના આ એકપુરા બેટાના ચાલુ ખર્ચ અને તેની સારી આંટનેમાટે ખાતું પાડી જુદી કાહાડી મુકી હતી, તેમાંના મોટા લાગ ખર્ચો ખાવામાં આવ્યો હતો. રખેને પોતાના બેટા પારિસની બદ્દેલીઓના વમળમાં ખેંચાઈ જતો હોય, એવી ધાસ્તીથી તેણે પોતાના બેટાને તરત ઘરે પાછો ફરવાનો હુકમ કર્યો; અને ગમે તેછતાં હજી ડીમેટ્રિયસ એટલો ખરાબ ચાલતો ન થયો હતો, કે પોતાના જુજુર્ગ બાપના હુકમનો અનાદર કરે, માટે તેણે પાછો એક કાગઝ લખી, પોતાને મળેલા હુકમને તરત તાબે થવાનો એરાદો ઝાહેર કર્યો હતો.

આઉપરથી તે જવાબ ઉમરાવને મળ્યાકેડે એક પખવાડિઉં રહીને એક દહાડે બપોરના ડીમેટ્રિયસ ખારનીની સવારી આવી પુગી. તેણે એક ઘણી શુસોભિત ગાડીમાં મુસાફરી કીધી હતી, અને તેનીસાથે ત્રણ નૌકરો હતા: એક તો વાલાશિયન હતો, કે જે જ્યારે તે મુસાફરીએ જવા ઘરમાંથી નિઃજ્યો હતો; ત્યારેજ તેને સોંપવામાં આવ્યો હતો; બીજો એક ફ્રેન્ચમેન હતો, કે જેને તેણે પારિસમાં પોતાની નૌકરીમાં લીધી હતો; આ નૌકરવિના શેઠને જરાએ સાલતું નહોય, એમ જણાતું હતું; ત્રીજો એક ઓસ્ટ્રિયન હતો, કે જેને ઘર પાછાં ફરતી વેળાએ વિયેનામાંથી પસાર થતાં તરતનો ઉપાડી લઈ પોતાની નૌકરીમાં રાખ્યો હતો. પોતાનાં અંગત કામમાટે ત્રણત્રણ ચાકરોનો ખર્ચ રાખવો, એ તે ઉમરાવને બિનફોકટનાં ઉડાઉપણાંજેવું લાગ્યું: પણ ત્રણ વર્ષોની બુદ્ધાઈપછી જ્યારે તેણે ઘરમાં ખર્ચ મુક્યો, તેજ વેળાએ તેને તેનાં સવાલો કરવાને અથવા ઠપકો આપવાને તેણે

દરેસ્ત ધાર્યું નહીં. જેમ તેનો આપ તેને લાંબી મુદતે બેઠવાથી ખુશી થયો હતો, તેવીજ-રીતે તેની મા તથા બેહેનોને પણ બેહદ ખુશી ઉપજી હતી; વળી શુદ્ધ ઉમરાવે પોતાના બેટાના પારિસમાં કીધેલા ખર્ચાલુપણાવિષે તેઓઆગળ કરી સંસારે કીધેલો ન હોવાથી, તેઓની આ મુલાકાતવેળા મા, બેહેનો, કે ડીમેટ્રિયસવચ્ચે કર્યા અણગમાજેવું હતું નહીં.

ધણાક દહાડાઓ વિલ્યાકેડે ઉમરાવે આ ત્રણત્રણ હઝુરિયાઓ, કે જે તે પોતાનીસાથે લાવ્યો હતો. તેઓઆથે તેનીસાથે વાત કરવાની તક લીધી, અને તેવિષે જ્યારે તેઓ બધે એક વેળા એકલાજ હતા ત્યારે ખોલાસો માંગ્યો.

પોતાની કાળીકાળી કીણી મુછોને વળ દેતો જઈને, તેણે જવાબ દીધો, “મારા ખ્યારા બાવા, તમારે જાણવું, કે જે વાલાશિયન લોકોને તમોએ મારા હઝુરિયાતરીકે મારીસાથે મુસાફરીએ મોકલ્યો હતો, તે આપણા દેશમાં તો ચાલી જાય, પણ હું કહું છું, તે માનજી, કે એક શબ્દ જે ઉંચે વાંધેનાં મંડળોમાં બેળાતો હોય, તેનો હઝુરિયા થવાને તે ખીલકુલ નાલાયક હતો; જે ઉંચી રીતભાત અને સુધરેલા સ્વાગે આપણને આવાં સારાં મંડળોમાં જાળવવાં પડેછે, તેને માટે તે કેમ કરી ચાલે શકે ?”

ઉમરાવ—(લગાર ઠપકારે) “મારા બેટા, ત્યારે શું તમારી કેહેવાની મતલબ એમછે, કે તમારાં સ્વદેશ વાલાશિયાનાં લોકો સદંતર જંગલીઓછે ?”

ડીમેટ્રિયસ—“મારા લૉર્ડ, તેઓ તદન જંગલીઓછે, એમ હું કેહેતો નથી, પણ તમે એટલુંતો કબુલ કરશો, કે વાલાશિયાનાં લોકો વિયેનાનાં લોકો કરતાં રીતભાતમાં અને ઉંચા પ્રકારના વિવેકમાં તો ઘણુંજ ઉતરતાંછે—અને વળી પશ્ચિમ યુરોપનાં લોકોનો વિવેક અને શોખ તો એટલા ઉંચા પ્રકારનોછે, કે તેઓને વાલાશિયાનાં લોકોસાથે સરખાવાયજ નહીં. તેટલામાંટે, મારા વાહાલા બાવાજી, મને આ ફ્રેન્ચમેન જસમિનને મારી નૌકરીમાં રાખવાની ફર્જ પડી. નૌકરોમાં તે એક ખરું જોહરછે, અને એની બરાબરીના ખીજ ઘણુંજ થોડા નૌકરો હશે.”

ઉમરાવ—(લગાર તોછડાઈથી ટુંકમાંજ) “જોહર ! મારે મનથી તો તે એક કંગાળ ડોળધાળુ અકડખાજી છે ! વારું હવે તે વાત પડતી મુઝે. તમારા ફ્રેન્ચ હઝુરિયાવિષે તો રહ્યું, મને તેની ઝાઝી અડચણ નથી—તમોને તમારા પુશાક, વગેરેનાં કામમાંટે તેનાવગર ચાલે નહીં, એમ મને લાગેછે. પણ મારી પુછવાની ખાસ મતલબ તો પેલા ઓસ્ટ્રિયનવિષે છે. તમો મને જણાવોછે, કે જે શુદ્ધ અને નમકહલાલ નૌકરને મેં તમોને સોંપ્યો હતો, તે તો તમોને લોઢિજેવો લાગ્યો :—પણ મારે મનથી આ તમારો ઓસ્ટ્રિયન નૌકર તો તેના કરતાં પણ બેડોળ અને કઠંગોજેવોછે ; દેખાવમાં તો તે જરા પણ આભરહાર દેખાતો નથી. નથી તે જવાન, કે નહીં તેનો ચેહેરો સારો, કે જેથી—”

ડીમેટ્રિયસ—“મારા લૉર્ડ, જો સાચું કહું તો મેં એને ફક્ત મારો ઉપકાર દેખાડવા અને વળી તેનીઉપર દયાની નજરે જોવાના વિચારથી મારી નૌકરીમાં લીધોછે. તે ખીના એમછે, કે તમારા હુકમને તરત માન આપી જ્યારે હું ઉતાવળે પારિસ છોડી મુસાફરી કર્યો આવતો હતો, ત્યારે મેં ધાર્યું, કે એકુએ અકવાડિયા વિયેનાખાતે થોડું કારણકે ઓસ્ટ્રિયાનાં આ રાજધાની શહેરમાં મારા મણક મિત્રો અને આજખાણુપિછાણુ

વાળાઓ હતાં. એક રાત્રે હું કલ—ક—અરે મારી દેહવાની મતલબ, કે એક મનલેસમાંથી પાછાં ફરતાં, મને એક એકાંત મહલ્લામાંથી પસાર થવું પડ્યું, કે જ્યાં મારીઉપર ત્રણ કે ચાર ખડતા પોશાગીરોએ હમલો કર્યો; અને જો તે વેળા તરત આ પુરૂષ, કે જેને તમો તુચ્છકરોછો, તે મારી મદદે દોડી આવ્યો નહતે, તો મારું બની ચુક્યું હતે.”

ઉમરાવ—“મેં કાંઈ ખરેખર તેને તુચ્છકર્યો નથી, હું તો ફક્ત અનન્ય થતો હતો, કે—પણ આગળ ચલાવો, પછી શું બન્યું, ડીમેટ્રિયસ ! તમારાં આ બ્યાનથી એક બાપતરીકે મને ઘણું લાગેછે.”

ડીમેટ્રિયસ—“આ પુરૂષ, જેમ મેં તમો સાહેબ જણાવ્યુંછે તેમ, મારી એવીતો અચ્છી સેવા બજાવી, કે બીરાક હું તેના ભારે આભારમાં ગયોછું, અને તે ઉપકારનો બદલો વાળવાની મતલબથીજ મેં એને મારી નૌકરીમાં લીધોછે; હું તેને મારી ઝેંઘીના બંચાવનારતરીકે હવે લેખુંછું. તે વખતે તેનાં શરીરઉપર ચિથરેહાલ લુગડાં હતાં—તે તમામ કંગાળિયતમાં ગરક ગયેલો હતો—અને તેઉપરથી મેં તેનો અહવાલ પુછ્યો. તેણે મને પોતાનો દેલગીરીભર્યો અહવાલ આહેર કર્યો, પણ તે અત્રે તમોઆગળ પાછો કહી જવાની કાંઈ ઝાઝી અગત્ય નથી, તેણે તેથી મારી તો ખાતેરી થઈ, કે તે સાચુંજ કેહેતો હતો—જોકે હું પણ તમો નામદારઆગળ કચુલ કરુંછું, કે આ રાખ્સનો દેખાવ એવોછે, કે એની વાત કદી પણ સાચી માન્યામાં ન આવે. દુંદમાંજ કહુંછું, કે તેનું કાંઈરીતે આપરથી ગુજરાન થાય, એવી મક્કસદથી મેં એને મારી નૌકરીમાં રાખ્યો, કે જેમ કરવાથી એના જે ભારે અહસાનમાં હું દબાયલોછું, તેનો થોડાઘણો પણ બદલો વાળવાનું મારેથી બની શકે.”

ઉમરાવ—“હું ખુશીછું, કે આ બોલાસો તમોએ મારીઆગળ કીધોછે. આજપછીથી હું આ રાખ્સનો બદલુરત એહેરો ભુલી જઈશ, અને ફક્ત એટલુંજ યાદ રાખીશ, કે તેણે મારા બેટાનો જીવ બંચાવ્યોછે, અને તમારાજેવો હું પણ એનાં અહસાનમાં રહીશ. આ તમારા ત્રીજા બેદમતગારનું નામ શું ?”

ડીમેટ્રિયસ—“જરમન ભાષામાં એનું નામ ‘લુડવિગ’છે, પણ તે એવુંતો બિહામણું નામછે, કે મેં તેનેબદલે તેજ નામનેમળતું ફ્રેંચ નામ, યાને ‘લુઇસ’ નામ એને આપ્યુંછે. તેટલામાંટે, મારા પ્યારા બાવા, હવે તમારી રજાથી આપણે એને ‘લુઇસ’નેજ નામે બોલાવીશું.”

અત્રે ઉમરાવ અને તેના બેટાવચ્ચેની મુલાકાત ખતમ થઈ; અને તરતજ ડીમેટ્રિયસ, જે વાત પોતાના પિતાસાથે થઈ હતી, તે તેના આ નવા બેદમતગારને છુપીરીતે જણાવવાને, ત્યાંથી નિકળી ગયો. પોતાના ખાનગી ઓરડામાં તેને બોલાવીને ડીમેટ્રિયસે કહ્યું, “લુઇસ, આપણે બધે જણા કેવીરીતે એકમેકને ઓળખવા લાગ્યા છીએ, તેબાબે કદાચ મારા બાવા તમોને પુછશે. તમે એટલુંજ કેહેજો, કે એક સાંકડા રસ્તાઉપર પોશાગીરોની કાંઈ હાથચાળાકી થઈ હતી: અને ખબરદાર, એવું કાંઈ ના જણાવતા, કે તે મારામારી તો એક જુગારખાતાંનાં દરવાજાઉપર થઈ હતી.”

લુઇસ—(રહેજ રહ્યો ફસકાવીને) “મારા લૉર્ડ, તમારી મતલબ હું સમજી ગયોછું. અને વળી એમ પણ મારે ન જણાવવું, કે તમારીઉપર હમલો કરનારાઓ તો

તે બંધે ભાઈઓ, અને તે પણ વેપારીઓ હતા, તેથી અખાડાજ કરી જવા, કેમ ખડ કેની ? ને તેઓનું તમારીઉપર હમલો કરવાનું કારણ, તો તેઓની બેહેનઉપર તમોએ ચુબરેલા બળાકારનું વેર લેવાનું હતું—”

ડીમેટ્રિયસ—(અધિરાધ્યા) “શું તમો એમ ધારોછો, કે તેવીતેવી વાતો હું આ ઘરમાં જણાવવાને ઈચ્છું છું ?”

લુઇસ—(ઘણીજ ખુશામદ્ભરેલીરીતે નમીને) “તમો નામદારે પ્રક્ટ મને જમાવવું, અને તમારો સેવક તે બોલેબોલ જળ લાવવાને ચુકશે નહીં. તોમે સર્વે બાબત આગમચથી ખુલાસેવાર બાણેવી સારી; કે જેથી શું કેહેવું, ન શું નહીં, તેથી હું બરાબર મહિતગાર થાઉં.”

ડીમેટ્રિયસ—“હવે તો તમે બાણું કેની ? બ્યાન રાખજો, અને નમદ્હલાલીથી મારીતરફ વર્તજો—”

લુઇસ—(વચ્ચે બોલી ઉઠીને) “બ્યારે તમો નામદારે મને પુછ્યું હતું, કે મારું ભણું તમો કેવીરીતે કરી શકશો, ત્યારે મેં શું કહ્યું હતું ? મેં તમો નામવરને જણાવ્યું હતું, કે હું હમણાં ભુખે મરું છું; અને મારો જે શેડ મને અન્ન આપશે, તેની ચાકરી હું નમદ્હલાલીથી અને સારીરીતે બજવીશ—પછી તે ચાકરી ગમેતેવી હશે, તો તેનો શો મુબકાછે. તમોજેવા એક અમીર, કે જેવણુ મોજના શોડીન અને ચારતોનીબાબતમાં લેહેરી, તેવણુની દરેક બાબતમાં મેંવા જળવવાને તમારો સેવક કાઢીરીતે ખાંડ્યો જશે નહીં !”

ડીમેટ્રિયસ—(લંગાર અધિરાધ્યા) “ભલે, ભલે, પણ તે વખતે તમોએ જે કહ્યું હતું, તે પાછું કહી જવાની શી મતલબ ?”

લુઇસ—(નમીને) “ફક્ત તમો નામદારની યાદદાસ્ત તાઝી કરવામાં, કે મેં જેમ આપ સાહેબને જણાવ્યું હતું, તેવા ઘણાં કામનો એક માણસ હું છું—અને મને લાગેછે કે તમારી ઇચ્છામુજબ કામ કરવાની મને ઘણી જરૂરી તક મળશે—”

ડીમેટ્રિયસ—(પોતાના બદસુરત હઝુરિયાતરફ અજાણથી જોઇને) “તમો શું કેહેવા માંગેછો ?”

લુઇસ—(બાડી નજરે પોતાના શેડગમ જોઇને) “મારા લોર્ડ, ખોદાંએ મને આખો આપીછે—અને હું તેઓનો ઉપયોગ સારીકાની કરું છું. આવું જિહાહ ઘણીજ ખુબસુરતછે—તમો નામદાર ખુબસુરત જવાન આવુઓના બડા શોડીનછો—”

હજસુધી છેક ઘણી નીચ પદવીએ ડીમેટ્રિયસ ઉતરી પડ્યો નહતો; તેના શરીરમાં અમીરી લોહી વેહેતું હતું; માટે તેને ફસાવવામાં આ જે યુક્તિ તેનીસામે ધરવામાં આવી હતી, તેને તે એકદમ વશ થયો નહીં, અને તેથી તે બોલી ઉઠ્યો, “પણ તેણી હાલ મારા બાપની એક પરાણીછે, તે તમે ભુલી કેમ બન્યાછો ? તેણી મારી બેહેનની સહીછે, તેની શું તમોને ખબર નથી ?”

લુઇસ—“તેથી શું થયું ? થોડાક મહિનાઓઅગાઉ તો તેણી તેઓથી તદ્દન એક બીજાનીજીવી હતી; તેઓની અને તેણીનીવચ્ચે સગાઇનું જૂઠું પણ તાવું નથી—”

આ સાંભળી ડીમેટ્રિયસનું હૈડું ધડકવા લાગ્યું; તેની નજરોસામે જિહાહનો ખુબસુરત ચેહેરો હુબેહુ આવી ઉભો, અને તેથી તે બોલી ઉઠ્યો, “હા—બચિતજ તેણી

ખુબસુરત છે ! બેહદ ખુબસુરત છે, એમાં તો કશો સંદેહ નથી ! પણ તેણી બીજા સાથે અદ-
રાયલી છે—તેણી હવે ટુંક વખતમાં પેલા શરા ટર્કિશ સેનાપતિ, કે જેણે રશિયનોને આપણા
દેશમાંથી મારી કાઢ્યા છે, તેના બહાદુર ભત્રીજાની મહેરદાર થનાર છે.”

લુઇસ—“તેની મને બધી ખબર છે, મારા લૉર્ડ. નૉકરોના આરડામાં જે વાતો
ચાલે છે, તે ઉપરથી માથાંકુટે એટલું તો બાજુવાને હું શકિતવાન થયો છું, તોયે પણ તમો-
જેવા નામવર ઉમરાવને કેમ ચાલવું તેની કોઇ પણ રીતે સલાહ તો મારેથી અપાય નહીં—
અને વળી કેમ વર્તવું, શું કરવું, એ સર્વે દુર્માર્ગવાની બીજાથી પણ મારેથી થઇ શકે
નહીં. હું તો ફક્ત એટલું જ બાજુ છું, કે જો તમોજેવા ખુબસુરત, એક વાલાશિયન
અમીર તેતરફ જરા ખાટીખાટી નજર રાખતા હોય, તો પછી ગમેએવો એક ટર્કિશ સેનાહ,
પછી તે મોટો બે કાં નકાં હોય, તો શું થયું, પણ તમો નામવર તેમાં હરીફાઇ કરવાને
પુરતા લાયક છો, અને હરીફાઇમાં સો ટકા ફાવો, એવી પણ મારી તો ખાતેરી છે.”

આપ્રમાણે બોલીને લુઇસ તે આરડો છોડી ગયો—તે મનમાં સારીરવેસે સમજતો
હતો, કે ડીમેટ્રિયસનાં દેલના સેતારના એક એવા તાર ઉપર તેણે આંગળું મુક્યું હતું, કે
તેમાંથી હવે સુંદર આવાજ નિકળવા વિના રહેનાર નથી—યાને તે હવે ખ્યાલમાં ચક્રવ્યુત થઇ,
તેના કલ્પામુજબ ચાલવાને પછાત પડનાર નથી.

આ તો ખરું હતું, કે જિલ્લાહની ખુબસુરતી ઉપર ડીમેટ્રિયસ દીવાનો બની ગયો
હતો. જેવી પેહેલવેહેલી તેની નજર તેણીની ઉપર પડી હતી, તેવાજ તે તેણીના ઉપર દેદા
થઇ ગયો હતો; તોયે તે તેણીની તરફ સંખ્યતાથી અને આદરમાનભરેલી રીતે વર્તતો હતો.
આપણે આગળ જણાવી ગયા છે, કે તેની ચાલચલગત હજી છેક બગડી ગઇ નહતી; તે
બાજીયુછને એવી એક બરબતગી કરે એટલો નીચ બન્યો નહતો; તેનાં દેલમાં હજી સારી
લાગણી રહેલી હતી ; સેવાયકે કાંઈ પણ ખોટું કામ કરવાની મઝાશુત ઉત્કેરણી તેને થાય;
અને એવી ઉત્કેરણી થવાનો સખબ તેને તેના નૉકરનાં બોલવાથી મળ્યો. કેઇતરફ પોતાના
શેઠની નજર ટાંકેલી હતી, તેનાં દેલનું ખેચાણ કેઇતરફ હતું, તે હવે આ ચતુર ઍસ્ટ્રિ-
યન ચેતી ગયો હતો. તોયે શું કરવું, તેના કશા પણ નક્કી ડરાવ ઉપર હજી ડીમેટ્રિયસ
આગ્યો નહતો. જિલ્લાહનાં સુખમાં ખલલ થાય, એવો કશો વિચાર તેનાં મઝમાં દાખલ
થયો નહતો: તોયે જ્યારે પણ તે તેણીની ખુબસુરતી વિષે દરયાફત કરતો ત્યારે પોતાનાં મન-
ઉપરનો કાણુ ખોહી દેતો હતો.

આમુજબે કેટલાંક અઠવાડિયાંઓ પસાર થઇ ગયાં; પણ તે અરસામાં ડીમેટ્રિયસની
ચાલચલણ જિલ્લાહ તરફ માનભરેલી અને વિવેકી રહી. તેણી પોતે ભોળા સ્વભાવની,
ખુદલાં દેલની, અને સર્વે કોઇ ઉપર વિશ્વાસ રાખે એવી હતી. પોતા તરફ જે માયામેહર આની
તે ઉમરાવનું કુટુંબ દેખાડતું હતું, તેથી તેણી તેઓનાં ભલાંમાંટે ઘણી કાળજીમંદ હતી,
અને બાજુ તેઓનાંજ કુટુંબની હોય, એવી રીતે તેઓ સર્વે સાથે વર્તતી હતી. ઉમરાવ અને
તેની બાપડી, બાજુ જિલ્લાહનાંજ મામાપ હોય, અને તેઓની બેટીઓ બાજુ તેણીનીજ
બહેનો હોય, એવી માયાથી તેણીને તેઓ સર્વે આહાતાં હતાં, અને તેટલામાંટે આ તે
કુદર્તીજ હતું, કે જિલ્લાહ ડીમેટ્રિયસને પોતાના એક વાહાલા ભાઇસમાન ગણે, તો તેમ

નવાઈજીવું શું હતું ? આઉપરથી તેઓવચ્ચેનો અખલાસ ધીમેધીમે વધવા લાગ્યો; તેઓ એકબીજા સાથે વધારે છુટથી ભેળાવાં લાગ્યાં. પણ એક દોસ્તતરીકે કે ભાઈતરીકે તેણીની તરફ જતેવાનેબદલે ડીમેટ્રિયસ બીજા વધારે ઉંડા વિચારો રાખતો હતો, તેનો ઝિલાહને જરા પણ ખ્યાલ નહતો.

પણ આ થોડાં અઠવાડિયાંનાઅરસામાં તે ઉમરાવના બેટાનાં દેહનો બુસસો વધારે ઉભરાઈ ગયો; તે દાબી શકે, તેનાંકરતાં વધારે ઝેરથી તે પ્યાર ઉછળેા મારવા લાગ્યો; અને આ ઉછળતા પ્યારને પુરતાં ઢોંગનાં સાહાયાતજે તેણે પોતાની બેહેનો અને માઆપથી છુપાવી રાખ્યો. ઝિલાહઉપરનો તેનો હવસ એકદમ દીવાના-જેવો થઈ ગયો; તે તેનાં દેહને માંહેથી કાતરી ખાવા લાગ્યો; અગરજે ઝિલાહ અદરાયતી નહતે, તો તે તેણીના હાથની ઝરર તરત માંગણી કરતે; પણ તેણીનો પ્યાર ટવારિકઉપર એટલો બધો હતો, કે તેનીસાથે હરીફાઈ કરવી એ ન બનવાબ્જે હતું.

તે ઓરિયન બેદમતગાર લુઈસ આ બાબતવિષે આપણે આગળ જણાવી ગયા છૈયે, તેકરતાં વધુ કાંઈ પણ વાત પોતાના શેઠસાથે ત્યારપછી કાઢી નહીં; પણ તે ડીમેટ્રિયસનીઉપર ચોક્કસીભરી નજર રાખતો રહ્યો, અને તેનાં મનમાં શુંશું વિચારો પસાર થતા હતા, તે બરાબર પામી ગયો હતો. આખરે તેણે તે બાબત પાછી છેડવાનો વખત પાકો થયેલો જોયો. આ વખતે ડીમેટ્રિયસે તેની વાત ઘણી ખુશીથી સાંભળી. પોતાના હવસમાં આંધજો થયેલો, તે પોતાનાં મનની ઈચ્છા કોઈ પણ ભાગે તૃપ્ત કરવાને હવે તતપર થયો; તે હવે કાંઈ પણ ખોટું કર્મ કરવાને છવઉપર આવ્યો હતો. પેલા દુરાચારી નૌકરે તેને એક નીચ યુક્તિ સૂચવી.

લુઈસ—“થોડાકે દહાડાઅગાઉ બાનુ ઝિલાહને તેણીના આરાક ટવારિકતરફથી એક કાગઝ મળ્યું હતું. તેણી તે કાગઝ બાગમાં ચાલતીચાલતી વાંચતી હતી. આ વેળા નસીખ-જેગે હું પણ તેણીનીનજીકમાંજ હતો. યા અલ્લાહ ! જ્યારે તેણી તે કાગઝ વાંચતી, ત્યારે તેમાંની બાબતથી તેણીનો ચેહેરો કેવો ખુશહાલીભર્યો થતો હતો, અને તેથી તેણી કેવી ખુબસુરત લાગતી હતી. અગરજે તમારેબદલે હું ઉમરાવ હતો—તમારાજેવો ખુબસુરત, તવાંગર, અને ઉંચી પદવી ધરાવતો હતો—”

ડીમેટ્રિયસ—(ઘણીજ અધિરાઈથી) “ચલાવો, આગળ ચલાવો, તમે તેણીને કાગઝ વાંચતાં જોઈ, પછી શું થયું ?”

લુઈસ—“હા અને મારી ખાતેરી થઈ, કે તેણીએ તે કાગઝ ફક્ત એકવાર તહીં, પણ આરવાર ફરીફરીથી વાંચ્યો હશે; અને તે કાગઝમાં તેણીના દેહબરે ઘણીક પ્યારની બાબતો લખેલી હતી; તેમાં તેણે લખેલું હતું, કે હવે ઘણાજ દુક વખતમાં તે ખુશારેર-આવી પહોંચશે, અને ત્યાંથી અને તે એક ઘડી પણ ખોવાવગર દોડ્યો આવશે. હું સારીરીતે અટકલ કરું છું, કે તે વાંચતાં તેણીના હાથો ધુજતા હતા, અને તેણીનું હૈયું તળપાપડ થતું હતું.”

ડીમેટ્રિયસ—(ઉતાવળે) “પણ આ સઘળું તે કાગઝમાં લખેલું હતું, તે તમે કેમ જાણ્યું ?”

લુઈસ—(જરા મરખીનો પણ પાપી દેખાવ કરીને) “કરણકે મેં તે વાંચ્યું હતું.”

ડીમેટ્રિયસ—(અબળખીથી) “વાંચ્યું હતું ? તમે !”

લુધસિ—“હા, મારા લૉર્ડ, અને તે પણ ઘણી સહેલાઈથી જની શક્યું હતું. બાતુ જિલ્લાહ જ્યારે તે કાગઝ વાંચતાં હતાં, તેટલાં તમે નામદારને અગાસીનાં પગથિયાંઉપરથી નિચ્ચે ઉતરી આવતાં જોઈને તરતજ તે કાગઝ પોતાના પુશાકમાં છુપાવી દીધું. તેવણુ ધારતાં હતાં, કે તે બરાબર ઢંકણે તેણીએ મુઝી દીધુંછે, પણ તેનેબદલે તો અબ્બાણુ-પણાંમાં તેવણે તે ભોંયઉપર નાખી દીધું હતું; તેટલાં પવનનો એક સપાટો આવ્યાથી જે ઝાડીનીપછવાડે હું છુપાયલો હતો, ત્યાં તે ઉડી આવ્યું. મેં તે ઉંચડી લીધું, ને હાલમાં તે મારીપાસેછે.”

ડીમેટ્રિયસ—“મને યાદછે, કે તે દહાડે જિલ્લાહ એમ જોલતાં હતાં ખરાં, કે તેવણુનું એક કાગઝ ગુમાઇ ગયુંછે—પણ તમે તે કાગઝનો શું ઉપયોગ કરવા ધારોછો?”

“સાંભળો, મારા લૉર્ડ,” એમ જોલી લુધસે પોતે અતિ દુષ્ટ અને ઘોરકર્મ કરવાની એક યોજના, જે તેણે પોતાનાં પાપી ક્ષણરૂપ ભેજાંમાં ગોળી રાખી હતી, તે ડીમેટ્રિયસને વિગતવારે કેહેવા માંડી.

ડીમેટ્રિયસે તે ઘણાંજ ધ્યાનથી સાંભળી. એક ઘડીભર તેનાં દેલમાં સારી લાગણીએ ઘર કર્યું; પણ પાછી બીજી પળે જિલ્લાહનો અતિ ખુબસુરત ચેહેરો તેની નઝરસાંમે આવી ઉભો; તે પોતાનો સારો ખવાસ ભુલી ગયો, અને તે ચંડાળ ઑસ્ટ્રિયને જે યોજના રચી હતી, તેને વશ થયો.

મકરણુ ૩૧ મું.

કારાકાલ.

જાણે અણુધાર્યો બોલતો હોય, તેમ બીજે દિને ડીમેટ્રિયસે નાસ્તાની “ટેબલ” ઉપર વાત છેડી, કે તે તેના નોકર લુઇસને કેટલીક વસ્તુઓ, જે રાડાંવાનનાં ગરીબ ગામમાં મળી શકતી નહતી, તે કુર્બાનવાખાતેથી ખરીદી લાવવામાંટે મોકલનારછે; માટે જ્ને તેનાં “કુર્બા” માંથી કાઢએ કાંઈ કામ તેને સોંપવું હોય, તો બીજાશકે ફર્માવવું. સઘળાંઓએ નાં પાડી, કે તેઓને કાંઈ સોંપવું નથી; એઉપરથી તેજ દહાડે અપોરના લુઇસ ઉમરાવના એક ઘોડા-ઉપર સવાર થઇ ત્યાંથી નિકળી આવ્યો. બીજે દિને સાંજે તે પાછો ફર્યો; તે કુર્બાના નહીં, પણ બીજેજ દેશણે પોતાની ધારેલી યોજનાનાંસંબંધમાં જઇ શરૂઆતનો અંદોખસ્ત કરી આવ્યો હતો, અને તેણાંજે કાંઈ કરો શકવડીક કાઢને ઉપજ્યો નહીં; ફક્ત તેનો શેઠજ તે ક્યાં ગયો હતો, તેથી પુર વાંકે હતો.

લુઇસનાં પાછા ફરવાને બીજે દિને અપોરને વખતે કાસેદનાજેવા દેખાવનો એક શખ્સ ઘોડેસવાર થયેલો, તે ઉમરાવના મેહેલઆગળ આવી પહોંચ્યો. તે બાતુ જિલ્લાહને નામનું એક કાગઝ લાવ્યો હતો; અને તેણે જણાવ્યું, કે તે કાગઝ લાવવામાંટે તેને ખુશારેસ્ટથી ખાસ રવાના કર્યામાં આવ્યો હતો. જિલ્લાહે તે કાગઝ લીધું, અને ટવારિકના દસ્તખતો તરત જોળખ્યા; તે વાંચવામાંટે અધિશયથી ઉતાવળે પોતાના ચોરડામાં દોડી ગઇ. તે કાગઝમાં એવી મતલબનું લખેલું હતું, કે ટવારિક ડાહ્યુડશાનાં ડેન્યુબ નદીઉપરનાં એક ગામમાંથી તરતનોજ ખુશારેસ્ટખાતે આવી પહોંચ્યો હતો; અને તે મથકે તેને પોતાના કામનેસર ત્રણ અઠવાડિયાંઓલિકે રોકાવાની ફર્ક પડશે. વળી તે કાગઝમાં જણાવ્યામાં આવ્યું હતું, કે નામદાર એમર પાશાની બાયડી અમ્મશા પણ ખુશારેસ્ટખાતે પોતાના પ્રખ્યાત ખાવંદસાથે આવી રહેલાં હતાં, કે જેવણે જિલ્લાહને ભેટવાને ઘણાંજ આતુર હતાં. ઘણી પ્યારભરેલી લાપામાં આ કાગઝ લખેલો હતો, કે જેવી લાપા પ્યારમાં ગરક થયેલો એક આશકજ ફક્ત પોતાની માથુકને લખી શકે. તેમાં જિલ્લાહને વળી અર્ક કર્યામાં આવી હતી, કે હવે તેણીનાં ખરાં વાહાવા અને વફાદાર આશકને પોતાનો હાથ અખશવામાં વધારે દીલ કરવી નહીં—પણ તરતજ ખુશારેસ્ટ આવવામાંટે નિકળી પડવું. આ કાગઝમાં વધુ જણાવ્યામાં આવ્યું હતું, કે દેશમાં સઘળે દેશણે હવે ટર્કોની હાઝેરી હાવાથી રસ્તામાં કાઢધરીતે જહીવાજેવું નથી; કાસેદનાજેવાથી ખુશારેસ્ટસુધી આવતાં જે લાંબી મુસાફરીની હાડમારી બાતુ અમ્મશાને ખમતી પડી હતી, તેથી તેવણની તબિયત હાલમાં ઠીક નહતી, નહીંતો તેવણ પોતેજ જિલ્લાહને લઇ જવામાંટે એક લાયક રેસાલાસાથે રાડાંવાન આવનાર હતાં. વળી આ કાગઝને છેડે એવા પણ એશારો કર્યામાં આવ્યો હતો, કે ટવારિકની પુર ખાતેરી હતી, કે જિલ્લાહ તેની અર્ક ડબલ કરી તરત ખુશારેસ્ટ આવવા નિકળી પડશે, કે જ્યાં તે હાલમાં તેઓની શાદીની તમામ તૈયારીઓ કરવામાં રોકાયોછે, અને જે શાદીમાં

ખુદ ઓમર પાશા અને તેવજુનો મહોરદાર લેડી અઝશા મોટા ઉમંગથી ભાગ લઈ, તેઓને મોટું માન આપનાર છે. આપણે જણાવવાને લુલવું જોઈતું નથી, કે આ કાગઝમાં દવારિકનાં મા તથા આપમાં પણ એશારો કર્યામાં આવ્યો હતો, કે તેઓ પોતાના ખેટાની થનાર મહોરદારને મળવાને તથા વધાવી લેવાને ઘણાંજ એન્તેઝાર થઈ રહ્યાં છે.

આ કાગઝ વાંચવાથી જિલ્લાહ ઘણીજ ખુશ થઈ ગઈ નહતી, એમ જો આપણે કહી, તો તે બીચારી નિર્દોષ બાનુને મોટો ગેરએન્સાફ કીધેલો ગણાય. તેણી ખરેખર ખુશ થઈ ગઈ હતી; અને વાંચવાપછી ન્યારે તેણીનું દેહ જરા શાંત થયું, કે પછી આ ખુશ વધામણી પોતાની સહીઓને જણાવવામાં તેણીનું તરત તેઓઆગળ દોડી ગઈ. તેઓએ આ ખુશ ખબર સાંભળી, તેણીને ઘણી મુબારકબાદી ઇચ્છી; અને તેણીના ઉપયોગમાં લેતા ઉમરાવે પોતાની મુસાફરીની ગાડી આપવાની માંગણી કીધી, કે જે ઘણા ઉપકારસાથે જિલ્લાહે કબુલ રાખી; તેણી ખુશારેસ્ટ જવાને હવે બહુ અધિરી પડી ગઈ હતી, અને તેમ થાય એમાં કશી નવાઈ નહતી—છતાં તેજ વખતે તેણીએ ઉમરાવને અને તેનાં કુટુંબને તેઓથી છુટાં પડતાં, જે દુઃખ થતું હતું, તે ખુલ્લું જણાવ્યું. આ વેળા રીમેટ્રિયસ પણ ત્યાં હાજર હતો, તેણે પણ ખોટાં ડોળથી એક ભાઈતરીકે જિલ્લાહને મુબારકબાદી ઇચ્છી, અને તેણીની સાથે જવામાં નૌકરનફરોને તથા ગાડીધોડાઓને તૈયાર કરવાનાં કામમાં રોકાયો. જે કાસેદ તે કાગઝ લાવ્યો હતો, તેને જિલ્લાહે સારી બખ્શેશ આપી, અને પોતે તરત ખુશારેસ્ટ આવવા નિશ્ચી પડે છે, એવી મતલબનો પાછો એક જવાબ દવારિકઉપર લખી, તે કાસેદને આપી ઉતાવળે પાછો ફરવાને તેને જણાવ્યું.

ખુશારના છેક ત્રણ વાગતે જિલ્લાહની ઉઠાંગરીની તૈયારીઓ પુરી થઈ. તે ઉમરાવની અસલ ઢપતી મુસાફરીની ચાર, કે જેમાં સુવાળા બાલના ચાર ઘોડાઓ જોતરેલા હતા, તે તૈયાર થઈ આવી ઉભી. આ ઘોડાઓનીઉપર બે હાંકનારાઓ સવાર થયેલા હતા; ઉમરાવની નૌકરીમાંહેલા એક ખુદા ખેદમતગારને અને એક દાસીને પણ બાનુ જિલ્લાહની સાથે તેણીની ખેદમતમાં ખુશારેસ્ટસુધી તેણીને પહોંચાડી આવવામાં આવ્યાં હતાં. આખરે છુટાં પડવાનો વખત આવી લાગ્યો. આ ઉદાર દેવનાં ખુજુર્ગ ઉમરાવતરફથી, અને તેનાં માયાળુ કુટુંબતરફથી જિલ્લાહને જે સગવડ, સુખ, અને માયથી રાખ્યામાં આવી હતી, તેમાં તે આ નમકહલાલ અને અમીરી ખવાસની ટકિંશ બાનુએ રડતી આંખો સાથે તેઓનો ભારે ઉપકાર માન્યો. તેઓએ પણ તેણી ઘણી સુખી ઝેંઢગી શબ્દે એવા આશિષ દીધા; કુટુંબની બાનુઓએ તેણીને ખરાં હેતથી કાટીઓ કીધી—તે ખુદા ઉમરાવે તેણીના કપાળઉપર એક આપનાંજીવી મમતાથી બચ્ચી લીધી—અને રીમેટ્રિયસ ખારનીએ તેણીનો હાથ ચુંચ્યો, અને પછી ઘણીજ સભ્યતા સાથે તેણીને ગાડીમાં ચઢી બેસવામાં મદદ કીધી.

સવારી આખરે ત્યાંથી હંકારી ગઈ; અને પેહેલાતો થોડાક વખતસુધી બીચારી જિલ્લાહ ગડગડ આંસુઓ પાડી ગાડીમાં રડવા લાગી; જે માયાળુ મિત્રોને તેણી પછવાડે મુકી આવી હતી, તેઓવિષે વિચાર કરતાં તેણીની છાતી ભરાઈ આવતી હતી. પણ ન્યારે તેણીને વિચાર આવ્યો, કે તેણી બીજાં માયાળુ કુટુંબમાં હવે જાય છે, ત્યારે તે વિચારથી તેણીનું મ્હોંડું પાછું લગાર હસતું થયું. વળી તેણી શું પોતાના વાહાલા દવારિકને ભેટવા

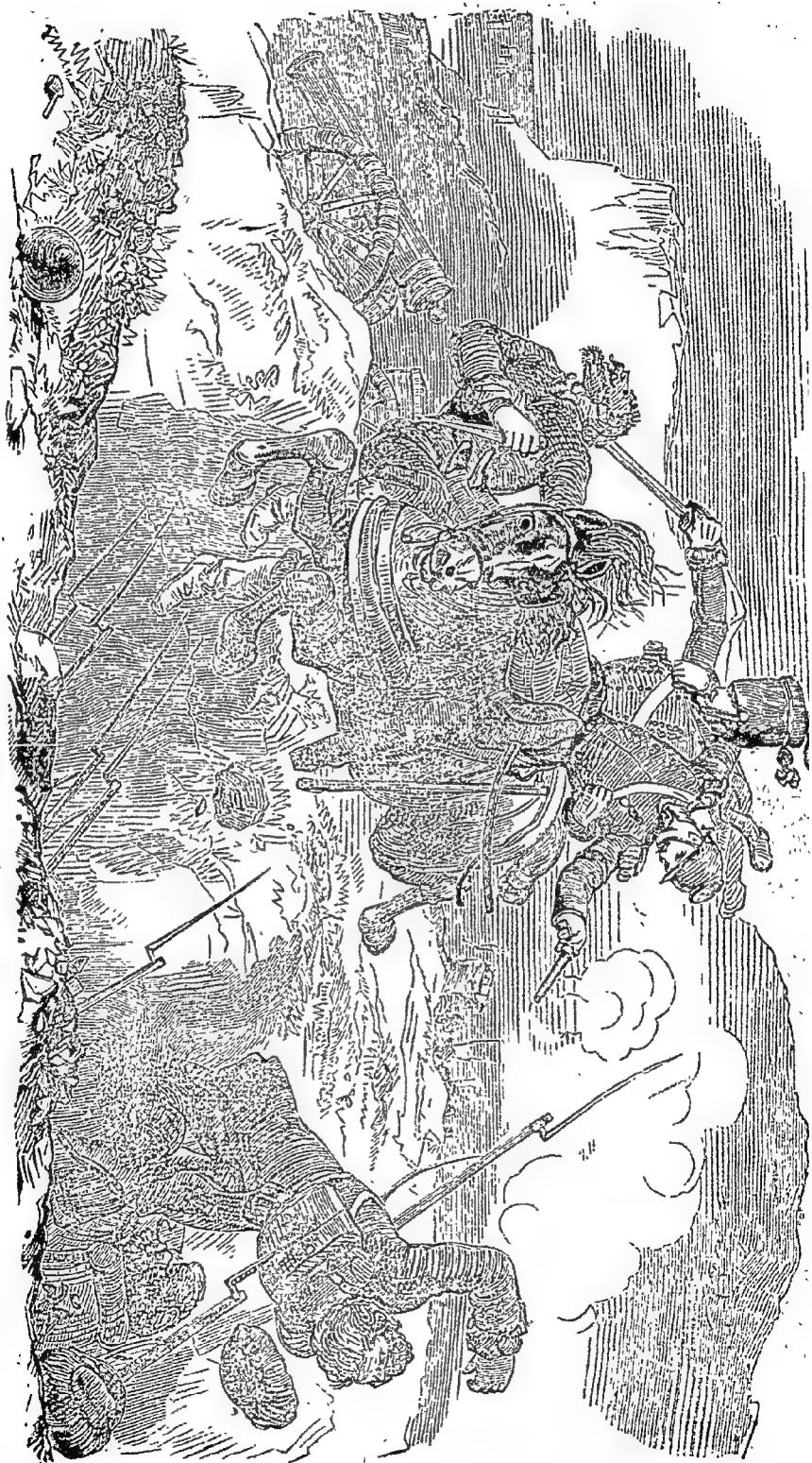
ન જતી હતી? શું તેણીની શાદીની તૈયારીઓ ચાલી રહી નહતી? હા, તેમજ હતું, અને તે વિચારોથી પણ શું તેણીને ખુશહાલી પેદા ન થાય? જેમ રાડોવાનખાતે છોડી આવેલાં દોસ્તોથી છુટાં પડવામાં ઢેલગીરીથી તેણીની આંખોમાંથી આંસુઓ વરસતાં હતાં, તેમજ ખુશારેસ્ટખાતે ભેટનાર મિત્રોમાં ધુશહાલીથી પણ તેણી આંસુઓ વરસાવતી હતી. બધે અંગ્રિલ માસના સૂર્યના તડકામાં વરસાદનું આપદું વરસતું હતું.

આપણે આગળ જણાવ્યું છે, તેમ જ્યારે ઝિલ્લાહ મુસાફરીને માટે નિકળી, ત્યારે અપોરના ત્રણ વાગેલા હતા. કારાકાલનું નહાતું ગામ આસરે ત્રીસ “માઇલો”ને છેટે હતું; અને એજ જગ્યાએ તેણીએ રાતના મુકામ કરવાનો વિચાર રાખ્યો હતો, —તેણીએ ગણતરી કીધી હતી, કે જે સવારના પહરમાં તેઓ પોતાની મુસાફરી પાછી શરૂ કરશે, તો તેજ દહાડે સાંજસુધીમાં તો તેઓ ખુશારેસ્ટ પુગી જશે. બે વખતે ઘોડાના ટપ્પાઓ અદલવામાં આવ્યા, —ફક્ત પેહેલાજ ટપ્પાસુધી ઉમરાવના ઘોડાઓ અને તેના હાંકનારાઓ આવ્યા હતા; અને હવે ઝિલ્લાહ જોડે લાડેના ડાઘઘોડાના ટપ્પાઓથી આગળ મુસાફરી કરતી હતી, તોયે ગાડી તો હજી તે બુઢા ઉમરાવનીજ હતી, ફક્ત તેના ઘોડાઓ અને હાંકનારાઓજ અદલ્યા કરવામાં આવતા હતા. આ ગાડી બુની અને ભારી હતી, અને તેથી તે ધીમે ચાલનારો અસલી ઢપની હતી, તોયે મોટી કુસાદે હતી. તે બુઢો ખેદમતગાર અને દાસી ગાડીની બહાર ખેડેલાં હતાં; હવે અંધાર થવા માંડતું હતું —કારણકે અમરોત્તર માસ પુરો થવા આવ્યો હતો; તોયે હવા ખુશનોમા અને ઠંડી હતી. આપણે જ્યાં જણાવ્યું જોઈએ, કે જે દિને બાલાકલાવાની ભારે મોટી યાદગાર લડાઇ કિમીયાખાતે થઈ હતી, તેજ દિને તે ઉમરાવના મેહેલમાંથી ઝિલ્લાહ મુસાફરીએ નિકળી હતી.

આખો રેસાલો હવે કારાકાલનાં ગામથી ફક્ત બે “માઇલો”ને છેટે આવી પુગ્યો —સાંજનું અંધાર વધતું જતું હતું —અને ઝિલ્લાહ તે સગવડભરેલી ચારઠાં એક ખુણામાં અઢેળાઈને પોતાના વિચારોમાં મશગુલ પડી હતી, —આ વેળા કેટલાક ઘોડાઓનાં પગલાં સાંભળી તેણી એકાએક ચોંટી ઉઠી —જેવાં તેઓ ગાડીની લગભગ પાસે આવ્યાં, કે પગલાંનો આવજા સંભળીતો અંધ પડ્યો. તેનેબદલે હાંકનારાઓના પોકારો અને બહાર ખેડેલાં બે નોકરોનાં કાલાવાલાનાં સાદો તેણીને કાને પડ્યા. આ આવી પહોંચેલા સવારોમાંનો એક તરત ઘોડાઉપરથી કુદી પડ્યો, અને ગાડીનું આરણું જલ્દીથી ઉઘાડી ઝિલ્લાહને બહાર આવવાનો હુકમ કર્યો. પણ તેણી એવીતો હચેચતાઇ ગઈ હતી —કારણકે તેણી એમ ધારતી હતી, કે ફરી પાછી તેણી રશિયનોને હાથ પકડાઈ હતી —કે તેણી ઢેલગીરીનો ધીમે સાદ કાઢાડી બેલાન થઈ ગઈ.

ત્યાં સંઘળામળી ચાર ઘોડેસવારો હતા: તેઓમાંના બે જણા હાંકનારાઓઉપર ચોકાસી રાખતા હતા —ત્રીજા તે ખેદમતગાર અને દાસી મુગાં બેસી રહે, એવી મતલબથી તેઓ તરફ “પીરઝાલ” ટાંકી ઉભો હતો —અને ચોથો, કે જે પ્રથમ ઘોડાઉપરથી કુદી નિવ્યે ઉતરી પડ્યો હતો, તેણે ગાડીનું આરણું ખોલ્યું હતું. તે સંઘળાઓએ પોતાનાં ચોહેરા કાળા રેશમી મુખવટાથી ઘુપાવ્યા હતા: અને એકસેવાય બીજા ત્રણે સવારોનાં ઢપડા વાલાં શિયન ગરીબ ખેડુતો પેહેરે છે, તેવાં હલકી કેસ્મનાં હતાં. ચોથો શખ્સ, કે જેણે ઉમી કેસ્મનાં

(ਚਿਤ੍ਰ ੧੨ ਬੁ.) “ ਘਾਟੇ ਜੋਰ ਬਹਿਲੇ ਭੋਲੇ ਕਿਸਾਨ ਦੇਖਾਨਾ ਦੇਖਾਨਾਵਰੇ ਪੈਦਾਈ ‘ ਪੀਠੇਵ’ ਭੋਲੀ. ” (ਪਾਛ ੨੧੪ ਬੁ.)

લુગડાં પેહેરેલાં હતાં, તેણે પોતાનું આખું શરીર ઢંકાયેલા મોટા બડો ઝબ્બો પણ પેહેરેલો હતો; તો જોડે તેણે પણ બીજાઓનીપેઠે પોતાના ચહેરા મુખવટાથી છુપાવેલા હતા.

એજ શખ્સ ગાડીનું બારણું ખોલ્યું હતું; તેણે પોતાથી બની શકે એવા ઓખરા અને સાંભળવા નહીં ગમે એવા ખોટા આવાજે ઝિલ્લાહને ગાડીમાંથી બહાર ઉતરવાને હુકમ કરાવ્યો હતો. પણ તેણી ક્યાં તેનું બોલવું સાંભળતી હતી ?—કારણકે તેણી તો ગાડીમાંજ બેસી રહી હતી. જો સવારને બદલે પોતાના કોઈ ઘણાજ નઝદીકના અને અતિ વાહાલા બેસીને બોલતો સાંભળતે, તો પણ તે જુદો ખેદમતગાર કે દાસી તેના આવાજ પારખી શકતે નહીં, એટલાં તે બીચારાંઓ ગભરાઈ ગયાં હતાં.

પછી જે બન્યું, તે ફક્ત થોડી “મિનીટો”નું કામ હતું. તે ઝબ્બાવાળા લુચ્છાએ તે બેસી પડેલી ટર્કિશ બાનુનાં શરીરનીઆસપાસ પોતાના હાથો વિંટાળીને તેણીને ગાડીમાંથી બહાર ખેંચી કાઢાડી; તરત પોતાના ઘોડાઉપર પાછો સવાર થયો, અને તેણીને એક હાથે કમરમાંથી પકડી રાખીને ત્યાંથી પોતાનો ઘોડો દપટાવી ગયો—તેનીપાછળ તેના ત્રણે લુચ્છા સાથીઓ પણ નિકળી ચાલ્યા,—અને જે બન્યું હતું, તેથી ગાંઠેલ થઈ ગયેલા ઘોડાવાળાઓ, ખેદમતગાર, અને દાસી ધાસ્તીનેમારે બેઠબાકળાં બની જઈ ત્યાંજ રહી ગયાં.

હવે આપણે આ તબક્કે વાંચનારને વાકેફ કરવાં જોઈએ, કે ઝોરઝુદમથી ખુબસુરત ઝિલ્લાહને હરણ કરી જનાર ઝબ્બાવાળો શખ્સ કોઈજ નહીં, પણ ડીમિટ્રિયસ ખારતી હતો; અને તેના ત્રણ સાથીઓમાં એક તેના ફ્રેન્ચમેન નૌકર જસમિન, બીજો ઓસ્ટ્રિયન નૌકર લુઇસ, અને ત્રીજો તેજ ખોટો કાસેદ હતો, કે જે ઝિલ્લાહનેમારે કાગઝ લાવ્યો હતો, પણ જો એજ લુચ્છા લુઇસ કારાકાલખાતે તે ખોટી સહીવાળું કાગઝ ઉમરાવને ઘર પહોંચાડવામાં લાડે રાખ્યો હતો.

આ ચારે જણા પછી જ્યાં ગાડી પકડવામાં આવી હતી, તેની પાસેજ આવેલી એક સાંકડી સેરીમાં વટી ગયા, અને આસરે જે “માઇલો” દુર આવેલાં એક ન્હાનાં ગામડાંતરફ પોતાનો રસ્તો લીધો. થોડીજ “મિનીટો”માં તેઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા; કારણ ઘોડાઓને ઘણી ઝડપથી દોડાવવામાં આવ્યા હતા. આ ટોળી એક ન્હાનાં દેવલના દરવાજાઆગળ આવી થોળી—કે જે તે ગામડાંની જમણી બાજુએ આસરે સો વારને છેટે આવેલું હતું.

તે દેવલનો દરવાજો અર્ધો ઉંઘાડેલો હતો તેમાંથી, તથા તેની બારીઓમાંથી અંદર મુકેલી એક બતીની ઝાંખી રોશની બહારથી દેખાતી હતી: તેનાં યત્નકુંડઆગળ ધર્મશૂરનો પુશાક પેહેરીને ગ્રીક દેવલનેલગતો એક પાદરી તૈયાર ઉભેલો હતો;—કારાકાલની પડોશમાં આ સર્વે તૈયારીઓ કાળેવા જવાનેમસે આવીને પેલા ઓસ્ટ્રિયન ખેદમતગારે કરી રાખી હતી. અને જણાવવું જોઈએ, કે ગ્રીક દેવલોનેલગતા વાલાશિયાનાં ગામડાંઓના પાદરીઓ ઘણાજ ઉતરતે વાંધેના પુરૂષો હતા—અજ્ઞાન અને આળસુ—પૈસાના અતિ લોભી—દુરાગ્રહી અને અદેખા—અતિયંત મુશ્કેલ—અને પૈસાનેમાટે ગમે એવું પણ હલકું કામ અજવાવના તેઓ તૈયાર થતા હતા.

જ્યારે આ ટોળી છેક દેવલના દરવાજાઆગળ આવી પુગી, કે તેઓએ પોતાના ઘોડાઓને થોળાવ્યા, અને તેજ વખતે ઝિલ્લાહ પણ પાછી શુદ્ધિમાં આવી. તરત ડીમે-

દ્રિયસ પોતાના ઘોડાઉપરથી પોતાના હાથમાં હજી તેણીને પકડી રાખીને બીમેથી ઉઠ્યો, અને પોતાનાં મ્હોંઉપરનો મુખવટો ખેંચી કાઢાયો; અને પછી પોતાનાં ખરા સાદે કહ્યું, “ઝિલ્લાહ, મને મુઆફ કરજે—વાહાલી ઝિલ્લાહ, હું તારેથી દરગુઝર ચાહું છું ! આ વડા કામ કરવાને મને તારીતરફના પ્યારે ઉરકેર્યોછે !”

એક લયંકાર ચીસ પાડી ઝેર કરી તે ટર્કિશ બાનુ તેના હાથમાંથી છુટી ગઇ; પણ તે જે સુરસાના શખ્દો બોલવા બતી હતી, તે ધારતીનેમારે તેના મ્હોંમાંથી નિકળી શક્યા નહીં.

ડીમેદ્રિયસ—“ઝિલ્લાહ, મારા પ્યાર, હું તુંને ચાહું છું—હું તારીઉપર દીવાનો થઇ ગયો છું ! આ દુનિયામાં ગમે તે થશે, તોયે હવે હું તુંને મારી બાયડી કરવાવિના રહેનાર નથી ; અને બનાવ એવો બન્યોછે, કે તુંને મારી મર્કીને તાણે થવાવગર બીજા છુટક નથી. તુંને જે કામઝ મળ્યો હતો, તે તો ખોટો ઉભો શીઘવો હતો; બ્યારે દવારિક બાણુશે, કે તું તો કોઇ બીજાજ શખ્સની બાયડી થઇછે—”

હજીતો તે પોતાનું બોલવું પુરું કરે, તેટલાંતો ઝિલ્લાહની અપ્પાન ઉપડી, અને તેણી મોટે સાદે પોકારી ઉઠી, “લુચ્ચા ! દગલબાઝ ! આ બે-સાશી અલ્લાહ ! હવે મારે શું થશે ?” એમ બોલતાંજ તેણીને ચક્કરો આવવા લાગ્યા, અને જો ડીમેદ્રિયસ તેણીને પોતાના હાથમાં ઝાળી લીધી નહતે, તો ખચિત તેણી ઝમીનઉપર પડકાઇ પડતે.

પછી તરતજ તે તેણીને પોતાના હાથોમાં ઉચકીને દેવલના અંદરના ભાગમાં લઇ ગયો—આ સઘળો વખત ઝિલ્લાહ મોટેથી ચીસો પાડતી હતી: તેણીએ છુટવાનેમોટે ગમે એટલી કાશોશ કીધી—હાથોપગો અક્ષણીકીકી નાખ્યા—તોયે આ વખતે ડીમેદ્રિયસનાં અંગમાં એક દૈત્યનાંજેવું ઝેર આવેલું હતું—અને તેથી કરીને તે આ કમનસીબ બાનુને છેક યત્ન કુડનાં પગદિયાંસુધી લઇ આવ્યો. પેલો આસ્ટ્રિયન ખેદમતગાર, લુઇસ તો ઘોડાઓની સાંભાળ લેવામોટે બહારજ ઉભો રહ્યો: પણ ફ્રેંચ નૌકર જ્જસમિન અને પેલો વેપકારી કાસિદ પોતાના શેઠની પુઠે દેવલમાં દાખલ થયા,—અને પછી તેઓએ તે દેવલનો દરવાજો અંદરથી બંધ કરી દીધો.

હજીતો દરવાજો બંધ કરવાનો ખખડાટ બહાર ઉભેલા લુઇસના કાનઉપર પડ્યો નહીં, તેટલાં તેનાં સાંભળવામાં કોઇ બીજાં આવાઝ આવ્યો,—બલ્કે તે સાંકડી ગલીમાં ઝેરથી ઘોડાઓ દોડતા આવતા હોય, એવો તે આવાઝ હતો.

તે પોતાના મનથી બોલ્યો, “આ-આ-લો, હવે મની ચુકયું !” એમ બોલીને તે પછી સૌથી નજદીક ઉભેલા ઘોડાઉપર ચઢી બેસી, સાંધી પોખારા માપી ગયો.

આ નાટકો લુઇસે તે ગામડું પસાર કર્યું; અને હજી આગળ પોતાના ઘોડાને દોડાવ્યોજ ગયો; તે ક્યાં નાસતો હતો, તેની પણ તેણે કશી પરવા કીધી નહીં. પણ બ્યારે તેણે બણ્યું, કે તેનીપછવાડે કોઇ લાગ્યું નથી, ત્યારે થોડી “મિનીટો” પછી તેણે પોતાના ઘોડાને થોભાવ્યો. તે હંમણાં કોઇ મકાનનીપાસે આવી લાગ્યો હતો, કે જે અંધારામાં તેને ઝાણું નહરે પડ્યું; થોડીક પગો વિચાર કર્યાંથી તેણે ધાયું, કે આ કારાકાલનું ગામ હશે.

તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો, કે જો આજની રાત હું અહીંજ કોઇ જગ્યાએ તોડી પાડું, તો કેમ ? ઘોડાવાળાઓ તો કાંઇ મને ઓળખી શકવાના નથી—ચુકા ઉમરાન

વના નૌકરોને પણ ખચર નથી, કે હું પણ તે ટોળીમાંનોજ એક હતો—અને કવખતે જે ઘોડેસવારો આવી પુગ્યાછે, તેઓ પણ મારેથી અબજ્યાછે. આ ખટપટનો શું નિવેડો આવે-
છે, તે મારે જાણવો તો જોઈએ. તેઓ ગમે તે શખ્સો હોય, પણ કોણ જાણે, કદાચ
લૉર્ડ ડીમિટ્રિયસ તેઓને લાંચ આપી તેઓનાં મ્હોં બંધ કરશે. અને વળી હજી મને માર્શ
એનામ મળવાનું છે, તેતો જુદું!—મારાજેવો એક નૌકર, કે જેને ગમેએવું નહાઈ કામ
સાંપવામાં આવે, તો શું થયું, તેને આવા શેઠજેવો એક બિલ્લુ ક્યાં મળવાનો હતો? આખરે,
એક તવાંગર અને વગવસિલાવાળો ઉમરાવઝાદો આ આપદામાંથી છટકી તો
જવાનોજ—જે આપદાજેવું કાંઈ આવી બનશે તો. ગમે તે થાય, પણ તેણે મને તો
બંચાવવોજ પડવાનો. હા, આ બધી પીડાનો શું નિવેડો આવેછે, તે જાણવામાંટે હું
કારાકાલમાંજ રહીશ! શું બન્યું છે, તેનો ગપાટો બે કલાકમાં તો ઝર મારે કાને પડશે.”

આપ્રમાણે પોતાનાં મનમાં બધી વાતનો ફડચો કરીને તે ઍસ્ટ્રિયન નૌકર તે
ગામમાં આવ્યો, અને ત્યાંની અસહવારેની જે એકજ ધર્મશાળા હતી, ત્યાં ઉતર્યો. પોતાના
દગલબાઝ, પાપી કામનો બંદોબસ્ત કરવામાંટે એકુણે દહાડાઆગમચ જ્યારે તે આ ગામમાં
આવ્યો હતો, ત્યારે પણ એજ “હોટેલ”માં તેણે ઉતારો લીધો હતો. એક ઘોડાવાળાએ
આવી તેના ઘોડાને પોતાનેહસતક લીધો, અને તે પછી દારૂ વેચવાના ચોરડામાં દાખેલ
થયો. ત્યાં તેણે જોયું, કે કોઈપણ હાઝર નહતું; માટે ખાણું લાવવાનો હુકમ કરી, ત્યાં તે
બેઠો. અગરજો પોતાનાજ વિચારમાં તેનું ધ્યાન રોકાયલું નહતે, તો તે ઝર જોતે,
કે જે ચોર નૌકર તેની સેવામાં હાઝર થઈ હતી. તેણીના ચહેરાઉપર લગાર
અન્યબજેવી છાપ પંથરાઈ રહેલી હતી,—તેમાં કાંઈ છુપા ભેદસાથે ઘણી ખંદાઈ
ભેળાયલી હતી—જાણે તેણી એવું જણાવવા માંગતી હોય, કે તેણી એક ઘણી જાણવાજોગ
પણ છુપી વાતથી માહિતગારછે. પણ આ બદસુરત ઍસ્ટ્રિયન પોતે જે ખટપટમાંથી છટકી
આવ્યો હતો, તેનાજ હંડા વિચારમાં તે હતો, એટલે તેણે તેણીના એવા ચહેરાછતાં કશું
પણ વધુ ન પુછતાં, પોતામાંટે આવેશો “વાઈન” “ટેબલ”ઉપર મુકીને તેણીને તે ચોર-
ડામાંથી જવા તોછડાઈથી ફર્યાવું.

આમુજે એક કલાક વહી ગયો; અને તે ચોરડામાં કોઈ પણ બીજું દાખેલ થયું
નહીં. પણ સુધસે કેટલાંક આવતાંજતાં લોકોનાં પગલાં સાંભળ્યાં—દારોઉપર લોકો ચઢતાં-
ઉતરતાં જણાયાં—અને જ્યાં પોતે બેઠેલો હતો, તે ચોરડાનીઉપરના ચોરડાઓમાં લોકોને
ચાલતાંહાલતાં સાંભળ્યાં: ધર્મશાળામાં થતી આ ગડબડસડબડ અને ધમચક્રીથી તેણે
ધાર્યું, કે ત્યાં ઘણાંક લોકો આવી ઉતરેલાં હોવાં જોઈએ. આ જોઈ તેણે પોતાનેમાંટે એક
ખિજાણાંની જોગવાઈ કરવાનો આખરે વિચાર યાદ આવ્યો.

તેણે ઘંટ વગાડ્યો, અને પેલીજ નૌકર છોકરી આવી; હજી તે પોતાનાજ વિચારમાં
ગૂંઠાયલો હોવાથી તેણીનાં મ્હોંઉપરની અન્યબજેવી છાપની તેણે કાંઈ દરકાર કાઢી નહીં.
તેને આવો બીદરકાર જોઈ, તે છોકરીને “કાંદો ખિજ્યો,” અને તેણી મનમાંજ બોલી, “મને
જો સોનાના સેઝાઓથીભરેલી એક ઢેલી પણ હવે આપે, તોબી હું હવે એને તો છુપી
વાત કેહેવાની નથી!”

લુધસ—“આજ રાત્રે હાં સુવામાં મને એક બિચાણાંની જોગવાઈ થશે ?”

સ્ત્રી નૌકર—(લગાર તોછડાઈથી) “કાતરિયાંપર મળશે, બીજો તો કંઈ નહીં.”

આ વખતે દુરથી આવતા ઘોડાઓનાં પગલાં સંભળાયાં ; લુધસે જોયું, કે દેવલમાં થયેલા ઘોંટાળાથી તે માહિતગાર થાય, તેટલાં થોડા વખતસુધી તે કોઈરીતે સલામત રહે, તો સારું, એવા વિચારથી તેણે તે છોડીને કહ્યું; “કીકછે, ત્યારે ઉતાવળ કરો, ને મને તે કાતરિયાંઉપર જવાનો રસ્તો બતાવો.”

“તમોને રસ્તો તો ખબર છે,” તે છોડીએ અપમાનભરેલી ઢપે કહ્યું, કારણકે હવે તેણીને લુધસતરફ ધિક્કાર છુટતો હતો. “જઈ પરમની રાત્રે તમે હાં આવ્યા, ત્યારે જે ઓરડામાં સુતા હતા, તે ઓરડાની બરાબર માથે તે કાતરિયું છે.”

આ વેળા ઘોડેસવારો ધર્મશાળાના દરવાજાઆગળ આવી પહોંચ્યા હતા ; તે જોઈ લુધસે કાતરિયાંઉપર પોતાના સુવાના ઓરડાતરફ તરત ચાલવા માંડ્યું—અને પેલી છોડી તો ત્યાંજ ઉભી રહી, તેની ઘાતકી ચાલમાંટે હપકાડી બાણો મનમાં મનમાં તેનીતરફ ફેંકવા લાગી ; તેણીને લુધસે કોઈ પ્રકારના સવાલો ન કરવાથી, તેણીને ભારે અપમાન થયું હતું. તેણી પેટમાંની વાત ખાલી કરવા ચાહતી હતી, પણ લુધસે, તો તેને કાણું કાઢું ન આપ્યું, તેથી તેણીનાં દેલમાં ઘણું માહું લાગ્યું હતું. આખર કરે પણ ચોરસ !

તે ઓસ્ટ્રિયન ખેદમતગાર કાતરિયાંઉપરના ઓરડામાં ગયો, અને તેનું બારણું અંદરથી બંધ કીધું. તે ઓરડો એવીરીતે આવેલો હતો, કે ઘરમાં શું થાય છે, તેની તેને જરા પણ ખબર ન પડે. તે મનમાં ધારવા લાગ્યો, કે તેણે ફેકટમાં “લખાં લીધાં હતાં”—જરા વધારે હેમત પકડીને પાછો દારવાળા ઓરડામાં જવાનો તેણે કસ્ટ કીધો—કે જોઈએ તે જે ખબરો મેળવવાને એન્ટેઝાર હતો, તેમાંની કોઈ તેને ત્યાં મળે છે. આપ્રમાણે થોડીક “મિનીટો” સુધી વિચાર કરી, લુધસે બારણું ઉંઘાડ્યું, અને બહાર ડોકું કાઢાડીને સાંભળવા લાગ્યો. પણ સર્વે સુપ. હતું: તે જોઈ દારૂઉપરથી નિશ્ચયે ઉત્યો.

તે આ નહાનાં “હોટેલ”નાં પેહેલા મજલાઉપર હવે આવ્યો: ત્યાંના એક ઓરડાનું બારણું રહેજી ઉંઘાડું હતું, અને ત્યાં બળતી એક બતીનું અજવાળું તેમાંથી બહાર પડતું હતું. પ્રીથી ત્યાં ઉભા રહીને લુધસે કાન કીધા. તે ઓરડામાં કોઈ ભરઉંઘમાં પડેલું હતું, અને તેનો ઘોરવાનો ઉડો આવાજ બહાર સ્પષ્ટ સંભળાતો હતો. તે કાણુ હતું, તે જાણવાને આ ઓસ્ટ્રિયનને ભારે ચટાપટી થઈ, અને તેથી તેણે માંહે ડોકું ખોલ્યું. હા—એક જણ—ટર્કિશ અમલદારનો સાદો લેખાશ પેહેરીને ત્યાં ગાદીવાળા “કાચ”ઉપર સુતેલો હતો.

પણ જ્યારે તે અમલદારે કોઈજ નહીં, પણ ઓમર પાશા પોતેજ હતો, એવું જ્યારે આ પાપી ઓસ્ટ્રિયન હુકુરિયાનાં દિઠાંમાં આવ્યું, ત્યારે તેના કદરૂપાં મ્હોંડાઉપર જે ધિક્કાર અને વેર પ્રગટી નિકળ્યાં: તે દેખાવનું વર્ણન કેમ કરી શકાય ? એકાએક ઘડીતો તે જગ્યાએ જાણે જકડાઈ જાય: તેની શુદ્ધબુદ્ધિ ઉડી ગઈ; તેની મજાશક્તિ જડ થઈ ગઈ; તેનાં મનમાંથી દુનિયાઈ તમામ વિચારો ઉડી ગયા; જો તે વેળા આખાં ઘરમાંથી આગના પોકારો ઉડ્યા હોતે, તો તે પણ તેનાં સાંભળવામાં આવતે નહીં; એવો સુનોઆવરો તે બની ગયો.

મકરણુ ૩૨ મું.

પ્રુની.

પાંચનારે જાણ્યું છે, તેમ જે કાગઝથી ભોળવાઈને જિલ્લાહે તે ઉમરાવનો મેહેલ છોડ્યો હતો, તે ખોટી સહીસાથનું કાગઝ હતું; તે ખોટી બનાવતનો પત્ર ઈનિયત લેમખર્જે પોતાના શેઠ ડીમેટ્રિયસ ખારનીની મંજૂરિયાતથી ઉભો કર્યો હતો. તો જોકે કાગઝમાં જેમ ખોટું જણાવ્યું હતું, તેમ ખરેખરરીતે દવારિકને ખુશારેસ્ટ આવવાની ઝડપ પડી હતી; પોતાની ધારેલી મહોરદારને કાગઝપત્રથી જાણ કરવાનેબદલે પોતે જાતેજ જિલ્લાહને ખુશારેસ્ટ લાવવાની તેણે ઓમર પાશાને અર્જ કરી હતી, અને જે તે સરદારે ખુશીસાથે બખ્શી હતી. તેણે દવારિકને જવાની ફરતે રજાજ આપી નહીં, પણ મહુમ અંમિરલજેવા મોટા આસામીની બેટીને સાંભા લેવા જવામાંટે પોતે પણ તેનીસાથે તે ઉમરાવના મેહેલમાં જવાનો પોતાનો એરાદો ઝાહેર કર્યો. પોતાના કાકાની પોતાતરફ આટલી બધી માયા અને કાળજી જોઈ દવારિક ઘણો ખુશ થયો; અને તેઉપરથી તેણે શુભલાખાતે પોતાનાં માયાપને પણ આ વાત ઝાહેર કરી, વગર વખત જોવે ખુશારેસ્ટખાતે નિકળી પડવાને એક પત્ર મોકલ્યો; કે જ્યાં તેની શાદી જલ્દીથી થનાર હતી. ઓમર પાશાની મહોરદાર લેડી અમ્રશા પોતાના ખાવંદને ભેટવામાંટે કૉન્સર્ટન્ટિનોપલથી નિકળી ચુકી હતી, અને આક્રિયાનોખસુધી આવી પહોંચી હતી. તેણીનીઉપર સરદારે પણ એક પયેધામ મોકલાવ્યો હતો, અને તેમાં આ શાદીની શુભ વધાઈના સારા સમાચારો લખી મોકલ્યા હતા.

પોતાનીસાથે ત્રણ એડી-કંગોને લઈને ઓમર પાશા અને તેનો ભત્રીજો ઘોડેસવાર થઈ ખુશારેસ્ટથી નિકળ્યા; આ એડી-કંગોમાંના બે સરદારના, અને એક દવારિકનો હતો. તેઓનીસાથે વળી ટર્કિશ ઘોડેસવાર રીજમીટના છ સેપાહો પણ હતા: તેઓને સાથે રાખવાનું ઓમરનું કારણ એ હતું, કે તેનાજેવા દરબનો આસામી જ્યારે ઉમરાવના મેહેલની, તથા પોતાના દેશનેમાંટે જન આપનાર એક બહાદુર અંમિરલની બેટીની મુલાકાતે જાય, ત્યારે સાથે એક નહાનોસરખો પણ રેસાલો મુસાફરીમાં હાજર હોવો જોઈએ; વળી સાથે બે હુઝુરિયાઓ પણ હતા.

આ બાબત લખ્યે છે, તે દિને સાંજના તેઓ કારાકાલખાતે આવી પહોંચ્યા; પણ કમનસીબે ઓમર પાશા એકાએક બીમાર થઈ જવાથી, તેજ રાત્રે રાડોવાન જવાસાર મુસાફરી આગ્રુ રાખવાનું તેઓએ દરેસ્ત થાયું નહીં. તોયે તે નામદારને ખબર હતી, કે પોતાની વાહાલી જિલ્લાહને ભેટવાને દવારિક અધિરાધથી જળતો હતો; અને તેથી તેણે પોતાના ભત્રીજાને તે ઉમરાવના મેહેલતરફ સવારી કરી જવાને ઘણા ડાહ્યાપણથી આગ્રહ કર્યો. બને એમ જલ્દી જિલ્લાહને મળવાને કુદતીરીતે તે ગમેએટલો આતુર હોવાછતાં, વાલાશિયાની આવી કંગાળ એક ધર્મશાળામાં પોતાના કાકાને બીમાર છોડી જવાતે તેણે સાફ ના પાડી; પણ જેણે છાવણીઓની ભારે અગવડો ખમેલી, જેણે લડાઈમાં સંકટો વેઠેલાં, જેણે ચઢાઈઓઉપર જતી વખતે અતિ આપદઓ ભોગવેલી, તે જરાસરખી બીમારીથી હદી

જાય, તે વિચારને ઓમર પાશાએ હસી કાઢાડ્યો. તોયે આ ગોડવાણીની સામે જ્યારે ટવા-
રિક ખેંચે વાંધા ઉઠાવ્યા, સારું ઓમર પાશાએ બહાનું કાઢાડ્યું, કે તે પોતે ઉમરાવના
મેહેલની મુલાકાતે આવનાર છે, તેવિધે આગમ્યથી તે નામદારને ચેતાવ્યાવગર જવું તેનાજેવી
પદ્ધતિના આદમીને ઇજાતું નહતું, માટે ટવારિક પેહેલાં ત્યાં જવું કાઢાપણુબંધું છે.

આઉપરથી પોતાના એડી-કાંગને, જે સેપાહોને, અને પોતાના ખાસ હુજુરિયાને લાઇને
તે આગળથી નિકળી ગયો. રાડાવાનતરફ તેઓ ઘણા આગળ વધ્યા નહીં, કે રસ્તાનીવચ્ચે
એક ગાડી ઉભેલી તેઓએ જોઇ—તેઉપર એક છુટો નૌકર અને એક આખરદાર
સ્ત્રી મહા સંતાપમાં બેઠેલાં હતાં—વળી ઘોડાઓઉપર હાંકનારાઓ કાંઈ પણ
હાલચાલ કરવાવગર બેઠેલા હતા—જાણે તેઓ સર્વે કાંઈ ભારે ગુચવણમાં પડ્યાં હોય,
તેમ લાગતું હતું. ટવારિક અને તેનો રેસાલો, ડીમેટ્રિયસ અને તેના ગોડિયાઓનાં
સાંથી જવાપછી તરતજ આવી પુચ્છે હતો. મ્હોં છુપાવીને આવેલા ફેટલાક પુરૂષોની
એક ટોળી, તેઓસાથની એક જવાન બાઇને ઉઠાવી ગયાછે, એવી કડવી ફર્યાદ કરી, ઉમ-
રાવના નૌકરોએ આજોજ કરી આ સવારોની મદદ ચાહી; પણ પછી તેઓએ ટવારિકને
તરત પિછાણ્યો. થોડાજ બોલોમાં શું બન્યું હતું, તેથી તેને વોકેફ ક્યાંમાં આવ્યો; જે રસ્તે
તે હરણુ કરનારાઓ નાસી ગયા હતા, તે દેખાડ્યો; આ સાંભળી તે અને તેના ન્હાનો
રેસાલો મારતે ઘોડે ત્યાંથી નિકળી ચાલ્યા.

તેઓ ઘણી ઝડપથી તે દેવલઆગળ આવી પહોંચ્યા: ત્યાંથી કોઈ ઘોડાનાં દોડતાં
પગલાં તેઓને કાને પડ્યાં: પણ તે દુર જતાં જણાવાથી, તેઓએ તેનીપુઠે દોડવાનો કશો
ખ્યાલ પણ કર્યો નહીં. ઘોડાઉપરથી કુદી પડી, ટવારિકે તે દેવલનો દરવાજો ઉંઘા-
ડવાનો યત્ન કર્યો: પણ તે માંહેથી બંધ કરી અડગડા ચઢાવેલા હોવાથી ઉંઘાડી
શકાયો નહીં. તેણે પોતાનાં શરીરથી તે ખોલવાને ઝોર કર્યું; પણ તે દેવલની પથ્થ-
રની દીવારો તોડી પાડવાની કોશિશ કરતે, તેવીજ કોશિશ તે બારણું ઉઘાડવામાટે
પણ હતી! દૈવયોગે તેના રેસાલાએ ત્યાં આગળજ લાકડાંનું એક દીમસુ પડેલું દિઠું;
અને તે લઈ તેઓએ દરવાજાઉપર ઝોરથી ઠોકવા માંડ્યું, કે બીજેજ ફટકે તે દરવાજો ઉંઘાડી
ગયો. ઝિલ્લાહઉપર આવો ભારે બળાતકાર ગુન્નરનારાઓ કાણ હતાં, તેથી ટવારિક તદન
અબળાયો હતો, તે વાંચનારે યાદ રાખવું—કારણકે તેઓ કાણ હતા, તેથી તે ઉમરાવના
નૌકરો પણ અબળ્યાં હતાં. ત્યાં ઉભેલા ઘોડાઓઉપરથી ટવારિક અને તેની સાથવાળાઓએ
અનુમાન કર્યું, કે તે લોકો આ દેવલમાંજ ભરાયલા હોવા જોઇએ.

હવે આપણે તે દેવલમાં શું બન્યું, તે જોઈએ. આપણે આગળાં પ્રકરણમાં વાંચી
ગયા છીએ, કે ડીમેટ્રિયસ બારની ઝિલ્લાહને પોતાના મજબુત હાથોમાં ઉઠાવી દેવલમાં
ઉચ્છરી ગયો હતો, અને જોકે તેણીએ છુટી થવાને ઘણી ખેંચતાણુ કીધી હતી, છતાં આ
વખતે તેનાં શરીરમાંજેએક રાક્ષસનાંજેવું ઝોર આવ્યું હતું. એથી તે કમનસીબ બાનું અર્ધી
દીવાનીજેવી થઈ ગઈ; કારણકે તેણીની ખાતેરી થઈ હતી, કે પોતાનો નીચ ડગલ અમલમાં
લાવવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો. જસમિન અને પેલો ડગારો કાસિદ તેઓનીપુઠે ગયા હતા,
અને પ્રકટ બારણું બંધ કરવાનુંજ કામ તેઓએ બજાવ્યું હતું—કારણકે તેઓને ધીરજ

હતી, કે તેઓની આ અતિ દુષ્ટ યોજનામાં કોઇ રીતની હરકત નહોતી. પણ જોવા તેઓએ એક ઘોડાનાં પગલાં દુર જતાં સાંભળ્યાં—કે જે ડંનિયલ લેમખર્જના ઘોડાનાં હતાં—અને તેનીપછી ફરીથી બીજા ઘોડાઓનાં પગલાં નજદીક આવતાં સાંભળ્યાં, ત્યારે તેઓએ તરત દરવાઝાઆગળ દોડી જઈ તેને કળ દીધી; અને પછી અડગડાઓ ચલાવી દીધા.

યત્તકુંડઉપર બે મોમખતીઓ ઝાંખી બળતી હતી, કે જ્યાં પોતાનો ધર્મગુરુનો લેખાશ પેહેરીને પાદરી ઉભેલો હતો; તેનીનજદીક દેવલનેલગતો હલકી પદવીનો એક નોકર ઉભેલો હતો, કે જેને ક્રિયાના એક શાક્ષીતરીકે લાવવામાં આવ્યો હતો. બ્યારે બહાર ઉભેલાઓના આવાજ, અંદર ઉભેલાઓને કાને પડ્યા, કે ડીમેટ્રિયસ અધિરાધથી બોલી ઉઠ્યો, “જલ્દી ! જલ્દી ! પવિત્ર પાદરી, ઉતાવળ કરો ! શાદીના આશીર્વાદો જલ્દી ભણો; અમારાંવચ્ચે શાદીનો ગાંઠ બાંધો—અને પછી તે આખી દુનિયાથી પણ કદી તુટનાર નથી !”

આ વેળા તેના હાથો હજી ઝિલ્લાહની કમરઆસપાસ વિંટળેલા હતા: છતાં એક અદ્ભુત ઝોર કરી તેણી ડીમેટ્રિયસના પંખમાંથી છુટી થઈ. આ જ્ઞેષ્ઠ તે તેણીનીતરફ કુદ્યો: તેણી મદદનેમાટે થુમો પાડતી દરવાઝાભણી નાડી. ડીમેટ્રિયસ તેણીનીપુઠે દોડ્યો:—તેજ વેળાએ પેહેલો જપ્પરદસ્ત ફટકો દરવાઝાઉપર પડ્યો; અને ઉમરાવઝાદાએ ઝિલ્લાહને પાછી પોતાના હાથોમાં એકવાર ફરીથી પકડી. ફરીથી તેણીએ તેના હાથોમાંથી છુટવાને અપ્રાણ્યક કીધી: આ વખતે ડીમેટ્રિયસ પણ જીવઉપર આવેલો હતો, માટે એક ઝોર કરી જેમ એક નહાનાં બાળકને ઉપાડે, તેમ તેણીને ઝમીનઉપરથી ઉઠાવી પાછો યત્તકુંડઆગળ દોડ્યો. ફરીથી બીજા ફટકો દરવાઝાઉપર પડ્યો—અને એક ભારી કડાકાસાથે તે ભાંગી ગયું—અને દવારિકને કાને ઝિલ્લાહને મદદનેમાટે થુમો પાડતી સાંભળાઈ.

જેસમિન અને પેલો ઠગારો કાસેદ તેના રસ્તાનીવચ્ચે પડી, અંદર આવતો અટકાવવા લાગ્યા: પણ તેણે તેઓને આંચકા મારી ઝમીનદોસ્ત કીધા; અને પોતાની તલવાર મિયાનમાંથી ખેંચી પોતાની અતિ વાહાલી માથુકની મદદે ધર્યો.

ભારે ખુશહાલીના, દેલ ઉચ્છેરેએવા પોકારથી તેણી બોલી, “દવારિક !” આ નામ સાંભળતાંજ ડીમેટ્રિયસ ધાસ્તીથી હથેલતાઈ ગયો, અને ઝિલ્લાહને પોતાના પંખમાંથી છોડી દીધી.

કે લાંગલી તે દવારિકના હાથોમાં દોડી ગઈ,—સલામતી અને છુટકારાથી તેણી એટલીતો ઉચ્છેરાઈ ગઈ હતી, કે તેના હાથમાં જતાંજ બેશુદ્ધ થઈ પડી.

“આ ગળાંસુઓને પકડો !” દવારિકે ગુસ્સાથી હુકમ કર્યો, અને તેજ પછે ડીમેટ્રિયસને, જેસમિનને, અને ઠગારો કાસેદને બેના સેપાહોએ તરત દૈદ પકડ્યા.

આ જ્ઞેષ્ઠ પાદરી હવે પોતાની સલામતીનેમાટે કાંપવા લાગ્યો—કારણકે ઝિલ્લાહને મોંથી બ્યારે તેણે ઓમર પાશાના ભગિનનું નામ સાંભળ્યું, ત્યારે તેની ધાસ્તીનો પાર રહ્યો નહીં—તે આગળ દોડી આવ્યો, અને એક હલકા ગુલામનીપેઠે નમીને જણાવ્યું, કે ઝિલ્લાહને તેને ઘર લઈ જવી, કે જે તે દેવલનીપછવાડેજ આવેલું હતું. ઝિલ્લાહનેખાતેર દવારિકને આ સૂચના કયુલ કરવાની ફરજ પડી; કારણકે તેણી સજેમરમરનાં એક પૂતળાની પેઠે તેના હાથોમાં મુદાંજેતી થઈ પડેલી હતી. યત્તકુંડનીપાસેજ એક ખાતગી બારણું હતું,

તેવાટે આ પાદરી પોતે જે ન્હાનાં ઝુંપડાંમાં રહેતો હતો, ત્યાં તેને લઈ ગયો. ત્યાં એક શુદ્ધ સ્ત્રી, કે જે તે પાદરીનાં ઘરનો ખટલો સંભાળતી હતી, તેણીને આ જેભાન બાતુની સારવાર તથા ઉપાયો કરવાનો હુકમ કર્યામાં આવ્યો; પણ તેણી ગમેએટલી માવજત કરવાછતાં ઘણો લાંબો વખતતુલિક તેવીજ બેશુદ્ધ હાલતમાં પડી રહી.

કેની ભારે આઝુધી, કેવા ભારે દુઃખથી ટવારિક તેણીનીઉપર વાંકા વળી સારવાર કરવા લાગ્યો, તેનો ખ્યાલ આવ્યો મુશ્કેલ છે !—કારણકે તેને ધાસ્તી હતી, કે તેણીની અજલ આવી ચુકી હતી. તે એવાતો દીવાનોજેવો બની ગયો હતો, કે આ ઘોરક્રમ કરનારાઓબાબે પાદરીને સવાલો કરવાની પણ તેને ફામ રહી નહીં ; અને જ્યારે તે કંગાળ, લાલચુ પાદરી પોતાનેમાંટે કાંઈ કેહેવાને તેનીઆગળ આવ્યો, ત્યારે તેનું કશું સાંભળવાનેબદલે તેને તરત ત્યાંથી ચાલ્યા જવાનો તેણે હુકમ કર્યો. આમુજબે આસરે અર્ધા કલાકસુધી ઝિલ્લાહ બેશુદ્ધ પડી રહી ; અને ત્યારપછી આખરે ધીમેધીમે શુદ્ધિમાં આવવા લાગી.

બાણે કાંઈ ભયંકાર સ્વપ્નો જોઈ હોય, તેમ તેણી ધીરેધીરે બગૃત થવા લાગી ; પણ તેણી તદન સલામતછે, એમ જ્યારે ટવારિક માયાથી કેહેવા લાગ્યો, ત્યારેજ ઝિલ્લાહની ખાતેરી થઈ, કે જે સઘળો બનાવ બન્યો હતો, તે એક સ્વપ્નો નહીં, પણ ખરેખરે બનાવ હતો. હવે બધે આશકમાશુકનાં દેલમાં ખુશી પૈદા થવા લાગી ; અને જ્યારે ઝિલ્લાહ તદન શુદ્ધિમાં આવી, ત્યારેજ આ કરપિણ કામ કરનારાઓ કાણુ હતા, તેઓએ ટવારિક તેણીને સવાલો પુછ્યા.

જે કુટુંબનાં બીજાઓથી તેણીનીતરફ અતિ માયા બતલાવવામાં આવી હતી, જેઓએ તેણીનાં દરેક સુખનેમાંટે અતિશય કાળજી રાખેલી, તેજ કુટુંબના એકથી તેણીનીઉપર આવો ભારે રોતમ ગુજરેલો જણાવતાં ઝિલ્લાહને અતિશય દુઃખ થવા લાગ્યું. આવું એક દુષ્ટ કર્મ કરવામાંટે ઉમરાવના બેટાને અપરાધી થયેલો જાણી ટવારિક ઘણો અબળબ થયો; અને હવે આ બાબતમાં શું પગલાં ભરવાં તેમાંટે બહુ ઝુંઝવણમાં પડ્યો. તેઉપર અખાડા કરવા એ તો બની શકેજ નહીં એમ હતું ;—તેને ઉંઘાડો પાડવો અને સજા કરવી, તે બુઝુર્ગ ઉમરાવ અને તેનાં કુટુંબઉપર દુઃખ ઉપજાવવાજેવું હતું, એટલે આ જેમાંથી એકઉપર પણ અમલ કરવાને તે અચકાતો હતો. તોયે પુખ્ત વિચાર કર્યાપછી, તે એવા કરાવઉપર આવ્યો, કે આ બાબતનો ફેસલો કરવાનું કામ પોતાના કાકા ઓમર પાશાનીઉપર રાખવું.

ધુજતા ઉભેલા પાદરીતરફ ફરીને તે હવે જાણ્યો, “કંગાળ પાદરી, જે પવિત્ર હોવાને તે તારી નિર્જન ચાલથી દોપ લગાડ્યોછે, તે જો તું તારી રાત્રીખુશીથી છોડી ન દેશે, તો તુંને ઘણી સખ્ત સજા ફર્માબ્યામાં આવશે.”

આ સાંભળી તે પાદરી તેનીસાંમે ધુટણ મરણિયે પડ્યો, અને દયાનેમાંટે ઘણી આગ્રાહ કરવા લાગ્યો ; પણ તેનો કશોખી જવાબ આપવાનેબદલે તેનીતરફ તુચ્છકાર બતાવતી તે ઝિલ્લાહને લઈ તેનું ઘર છોડી ગયો. દેવલના ખાનગી દરવાઝાનીઆગળ એક ઘડી-ભર તેણીને ઉભી રાખીને તે એકલો માંહે દાખેલ થયો, અને પોતાના રેસાલામાંના સંપાહોને કહ્યું, “તમારા બધવાઓને કારાકાલ લઈ જાઓ,—કે જ્યાં નામદાર પાશા તેવ-
ણી મર્જાપ્રમાણે એ લોકોનો ફર્યો કરશે.”

ડીમેટ્રિયસ, કે જેને લગભગ અર્ધો કલાકસુધી એક કૈદીતરીકે દેવલમાં રાખ્યામાં આવ્યો હતો. તેને હવે શું કરવું, તેનાં વિચાર કરવાને પુરતો વખત મળ્યો હતો; તેણે જોયું, કે તે ઘણી ખરાબ હાલતમાં સપડ્યો હતો, તે જોલ્યો, “તમે નામદાર મને એક જોલ જોલવાની રજા આપશો ?”

ટવારિક—(હંડાંપણથી) “મને એવી કોઈ પણ અર્જ કરવાનું ફેકટવું છે આવા એક ગંભીર ગુનાહનેમાટે મારેથી તમોતરફ કોઈ પણ જાતની દયા દેખાવી શકાય એમ નથી; તમારા અને તમારી સાથનાઓનો ફેસલો કરવાનું કામ મારાંદરતાં વધારે ચઢતા સત્તાવાળાને હાથ જવું જોઈએ.”

ડીમેટ્રિયસ—“ફક્ત એક જ જોલ મને જણાવવા દેવાની અર્જ કરું છું. હું ખારમાં આંધળો થઈ જવાથી આ કામ મારે હાથે થવા પામ્યું છે. હું તે વખતે દીવાનો થઈ ગયો હતો, અને મારાં મનઉપર હું મારો કાણુ રાખી શક્યો નહીં. તોયે મેં કોઈપણ રીતે ખાનુ જિલ્લાહતરફ ખરાબ નિજા રાખી નહતી, એજ મારીતરફેણમાં જાય છે; મેં તેણીને મારી ખાયડી બતાવી હતે;—અને જેકે શાદીની ક્રિયા તેણીના ધર્મમુજબે થયેલી તો નહીં જ ગણાતે, તોયે અમે તેથી એકબીજાં સાથે શાદીના ગાંઠથી બંધાયલાં પુરવાર થતે—”

ટવારિક—(ગુસ્સાથી તેને જોલતો અટકાવીને) “મારા લૉર્ડ, તમારો આ ખોટો બકબકારો બંધ કરો! તમારી વર્તણૂક ધણીજ બીએગ્રુતીભરેલી, શર્મભરેલી, અને હિચકારી છે.”

ડીમેટ્રિયસ—(ગુસ્સાથી) “આહા! શું તમે મને હિચકારો કહો છો? આહું છું, કે આ વખતે હું હથિયારબંદ હતે, અને પછી મારી તલવાર આ બટાનેમાટે શિક્ષા કરતે!”

આ મગરૂરીભર્યાં જોલવાનો ટવારિકે કરી પણુ જવાબ આપ્યો નહીં—પણુ તે બંધવાઓને કારાકાલ લઈ જવાને પોતાના રેસાલાના સેપાહોને હુકમ કર્યાં. આદ તે પાછો જિલ્લાહઆગળ આવ્યો, અને તેણીને દેવલમાંથી તેના આગળા દરવાજાતરફ લઈ આવ્યો, કે જે તેઓએજ લાંબને ઉંઘાડ્યું હતું, અને જ્યાં તેઓના ઘોડાઓ ઉભેલા હતા. પણુ જ્યાં ગાડીને થોભાવ્યામાં આવી હતી, તે તો આ જગ્યાથી જે “માઇલો” દુર ઉભેલી હતી, અને વળી રસ્તો એટલોતો સાંકડો હતો, કે ભારી ગાડીને ત્યાં લાવી પણુ ન શકાય. એથી ટવારિકે જિલ્લાહને પોતાના ઘોડાઉપર ચઢવાને મદદ કરીધી; અને તે પોતે લગામ પકડી ઘોડાને ચલાવવા લાગ્યો, અને પોતે તેની બાજુમાં ચાલવા લાગ્યો.

આખરે તેઓ તે ગાડીનજીક આવી પહોંચ્યાં; અને ખાનુ જિલ્લાહને ઉઠાવી જનારાઓના હાથમાંથી તેણીના છુટકારો થયેલો જોઈ, પેલાં જો નોકરોની ખુશહાલીનો પાર રહ્યો નહીં. વળી તે કર્પિણ કામ કરનારાઓતરીકે લૉર્ડ ડીમેટ્રિયસ ખારતીને, તેના ખેદમતગારને, અને કસેદને જોઈને તેઓને ઉપજેલી અખચખી કાંઈ થોડી નહતી. તેઓ વળી પેલા આસ્ટિયન નોકરનેમાટે જોવા લાગ્યાં, પણુ તે તો આ ટોળકીમાં જણાયો નહીં.

જિલ્લાહ પાછી ગાડીમાં બેસી; ટવારિક પોતાના ઘોડાઉપર સવાર થયો; અને આખી સવારીએ કારાકાલતરફ કુચ કરવા માંડ્યું. ટવારિક ગાડીની બાજુમાંજ સવારી કરતો હતો; અને તેણે પોતાના રેસાલામાંના માણસોને તેઓના બંદીવાનોને લઈને ગામમાંની ધર્મશાળા આગળ આગમ્યથી જવાનો હુકમ કર્યો, કે જ્યાં હવે તેઓ આવી પહોંચનાર હતા. તેઓને

એમુજ્યે આગળઆગળ નિકળી જવાનો હુકમ કરવામાં ટવારિકની ઉંડી મતલબ હતી ! તેને ઝિલાહને પ્યારની હઝારે ખીનાઓ કેહેવાની હતી ! તેણે હવે તેણીને જણાવ્યું, કે ઓમર પાશા કારાકાલ તેઓની શાદીમાં લાગ લેવાને આવ્યાછે—અને તેનાં માથાપ, તેમજ ખાનુ અર્થશા પણ થોડા વખતમાં તેજ કારણસારે ખુશારેસ્ટખાતે આવી લાગશે.

બંધવાઓને ધર્મશાળામાં લાવ્યામાં આવ્યા ; અને આ ટોળીનાં આવવાની ગડબડ સાંભળતાંજ દારૂ પીવાનો ઓરડો ઉનિયલ લેમખર્ગે એકદમ છોડી ગયો. આ મોટા ઓરડામાં તે બંધવાનોને રાખ્યામાં આવ્યા હતા,—અને જેઓનેહસ્તક તેઓ હતા, તેઓ પણ ત્યાંજ તેઓઉપર ચોક્કસી રાખવામાં રહ્યા હતા. ઉનિયલ લેમખર્ગને જે ખચર આપવાને પેલી નોકર છોડીને જીવ તળપાપડ થતો હતો, તે એજ હતી. કે તે ધર્મશાળામાં આખાં દર્કિશ લશ્કરનો નામિયો વડો સેનાધિપતિ આવી ઉર્યોછે ; પણ તેની કટંગી ચાલથી તે જવાન ઓરડાને અપમાન થયું હતું, અને તેથી તેણીની ચાલપ્રમાણે ગામગપાટા કરવાથી તેણી અટકી હતી.

જે થોડો વખત ઉનિયલ લેમખર્ગે તે કાતરિયાંવાળા ઓરડામાં ગુજર્યો, તે વખતના અરસામાં પેલી ગાડી ધર્મશાળાના દરવાઝાઆગળ આવી ઊભી : અને ત્યાં ઝિલાહની ખાસ સગવડનેખાતેર એક ખાનગી ઓરડો તેણીનેમાંટે તરત તૈયાર કર્યામાં આવ્યો. પછી જે બનાવ બન્યો હતો, તેની સર્વે હકીકતથી પોતાના કાકાને વાફફ કરવાને તવારિક ઉપસા મજબા-ઉપર ગયો ; અને વાંચનારે જ્ઞયુંછે, કે ત્યાં પાશા મુતેકો હતો, ત્યાં દાખેલ થયો, અને તે પણ એક ખુનીને હાથે તેની અતિ દીમતી ઝેંદગી બંધાવવામાંટે વખતસર ત્યાં આવી લાગ્યો હતો.

આહ ! અગરજે આ વખતે તે ખુની ખંજરે પોતાનું પાપી કામ બજાવ્યું હતે, તો ઓટોમન રાજ્યને કેવી ભયભરેલી નુકશાની ખમતી પડતે !—અગરજે તે ચાદગાર રાત્રે બહાદુર ઓમરનું લોહી રેડાયું હતે, તો તવારીખમાં એક ભયાનક બનાવની કેવી નોંધ રહેતે ! પણ નહીં, મસ્કોવીટ લશ્કરોની સર્મભરેલી ચઢાઈમાંમે દર્કિનો કીર્તિવંત બંધાવ કરી, તેને ઉડાવેલાં ભલાં કામમાં. તેનો મદદગાર થવાને જે માણસને અલાહે સરજેલો તેની સલામતીનેમાંટે તેજ પાક પર્વરદેગારનો ગયેગી હાથ લંબાયલો હતો ! હા—જે શખ્સનીઉપર દુસ્મનોની ઉડતી કાતેલ ગોળીઓથી બંધાવવાને કરીમે કારસાજે પોતાની ઢાલ આડી પકડેલી, જે શખ્સની ઝેંદગી સો લડાઈઓમાં બંધાવેલી, તે શખ્સ આવાં એક નહીં જણાવતાં ગામડાંની એક કંગાળ ધર્મશાળામાં એક હલકા પાપીનાં ખંજરનો ભોગ કેમ થઈ પડે?

હવે આગળાં પ્રકરણનેછેડે આપણી વાર્તા ત્યાં આપણે બંધ કરી આવ્યા છીએ, ત્યાંથી પાછી શરૂ કર્યે. જે ઘડિએ તવારિકે ઉનિયલ લેમખર્ગને પકડ્યો હતો, તેજ ઘડિએ તેણે પોતાની તલવાર મિયાનમાંથી ખેંચી કાઢાડી હતી : આ ગડબડથી ઓમર જંગી ઉઠ્યો, અને આ હુચ્છો શખ્સ કોણ હતો, તે કાહેર કયું ; અને તેજ ઘડિએ પાશાના પોતાના જે એડી-કાંગો તે ઓરડામાં ઘસી આવ્યા ; અને જે ધાસ્તીમાંથી તેઓનો માનીતો સરદાર બંધી ગયો હતો, તે જાણી તેઓને ભારે ગુલરાટ થયો. પાશા પોતે તો હંમેશાની ચાલપ્રમાણે પાછો ગંભીર અને શાંત સ્વભાવનો થઈ ગયો હતો : પોતાની જે અમૂલ્ય સેવા બજાવી હતી, તેમાંટે તેણે અતિ પ્યારભરેલે દેખાવે પોતાના વાહાલા ભગીજાતું ભારે અહસાન માન્યું.

ઉનિયલ લેમખર્ગ ફિક્કો પડી ગયેલો, અને તદ્દન ગભરાતભરેલી હાલતમાં બે એડી-કાંગોનીવચ્ચે ઉભેલો હતો, કે જેઓએ તેને મજબુત પકડી રાખ્યો હતો. તે કંગાળે આમર પાશાનીગમ જોવાનીવટીક હેમત કીધી નહીં. એક ખવિસનાજેવાં હાડવેરથી જોકે તે આ પહલયાનને ધિક્કારતો હતો—તોયે તેનાંમાં તેનીસાંમે જોવાજેટલી પણ હેમત નહતી, તો જોકે દગલખાઝીથી તો તે તેનો જન લેવાની કોશિશ કરવાને પણ ખુદીધો નહીં.

પોતાની પેહેલી આયડી, સલિમાનું નિર્દોષ લોહી જે ફર ખુનીએ રેડ્યું હતું, તેનીજ-હઝુરમાં પાછો પોતાને ઉભેલો જોઈ, તેની પ્યારી સલીમા પાછી તેને યાદ આવી, અને તેથી કમકમીને લગાર ધુજતે આવાજે તે બોલ્યો, “ઉનિયલ લેમખર્ગ, આખરે અંદલાહનો એવાજ હુકમછે, કે તુંને તારા ગુનાહોનેલાયકની સજા કરવી. માટે તારે હવે મોતનેસાફ તૈયાર થવું. જોકે મોતની શિક્ષાને હું ધિક્કારું છું, તોયે તારાજેવા એક નાપાક ખવિસને આ ધર્તિઉપર વધારે વખત રાખવો ઠીક નથી. તે જોકે મારાનરફ કરી પણ ઉદાર અને એન્સાફી ચાલ ચલાવી નથી, તોયે તારાં મોતની ટેપ મારું, તેનીઆગમચ ફરી એકવાર હું તારીતરફ ઉદાર થાઉં છું. જોકે તેં તો મારો જન મને કરી પણ વખત આપવાવિના મારા બનાવનારને સપોરદ કીધો હતો; પણ હું તો તેથીઉલટું તુંને થોડા કલાકની મેહેલતલ આપું છું, કે તેટલા વખતમાં તું તારા પૈદા કરનારપાસે તારાં કીધેલાં બદકામોની મુઆફી માંગી શકે—અલબત્ત જો એવી મુઆફી માંગવાજેટલું પણ માણુસાઈપણું તારામાં હોય તો. સવારના આદતાબ તહુ થતાંજ તુંને ફાંસી દઈ મારી નાખવામાં આવશે. એને લઈ જઈ કોઈ મજબુત સલામતી-ભરેલી જગ્યાએ કેદ કરો !”

“મારા લૉર્ડ, એક શખ્સ મને બોલવા દેઓ,” આમુજબે ટવારિક પાશાને કહ્યું; કારણકે આ વખતે તેને કાંઈ તરત યાદ આવી ગયું હતું. “મેં આ શખ્સને આગળ જોયોછે, અને તે ખુશારેસ્ટખાતે પ્રિન્સ ગૉર્ટસ્ચેકોફના ખાનગી ઓરડામાં જ્યારે પ્રિન્સ મારાં બંદીખાનાંમાં તેના એક પયેલામચીને તમો નામદારપાસે લઈ જવાને મને સમજાવતો હતો, ત્યારે આ શખ્સ પ્રિન્સનેમાટે ખોટી થતો હતો—”

પાશા—“ટવારિક, તમોએ તેઓએ કહેલું મને બરાબર યાદછે.” પછી ઉનિયલ લેમખર્ગતરફ ફરીને, “કંગાળ પુરૂપ, એઓએ તુંને કાંઈ કયુલવું છે—”

આ સાંભળી તે ખુની જંગલીપણાંથી વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો, “હવે મને મારી વાતો છુપી રાખવાની હું કાંઈ ઝર જોતો નથી, માટે તમો નામદારને તે જણાવું છું, કે પ્રિન્સ ગૉર્ટસ્ચેકોફ મને સોનાના સેકાઓથી નવાજ્યો, અને તમારો જન લેવામાટે મેં મારી મઝીં જણાવી, તેમાં મને ઉત્તેજન આપ્યું. પણ જ્યારે મેં પછવાડેથી જાણ્યું, કે તેના ખાનગી ઓરડામાં જે શખ્સને મેં દિદા હતો, તે તો તમારો પોતાનો ભત્રીજો—”

ટવારિક—(અસ્સાથી) “અસ, પાપી, હવે હું તારી નીચ મતલબ સમજી ગયો છું. તારી મતલબ એજ હતી, કે કોઈ પણ રીતે તારે મારા નામાદિત કાકાનીહઝુરમાં દાખલ થવું, કે જેથી તારો ખુની દરાય પાર પાડવાની તક મળે !”

આમર પાશાએ પોતાના હાથથી એશારત કીધી, અને ઉનિયલ લેમખર્ગને તે ઓરડામાંથી લઈ જવામાં આવ્યો.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

પ્રાંસી.

હવે ટવારિકે જે સધળો બનાવ બન્યો હતો, તેનું વિગતવાર બ્યાન પોતાના કાકાને કહી સંભળાવ્યું—કારાકાલની ધર્મશાળામાં તેનું આમુજબે ન ધારેલું પાછાં ફરવાનું કારણ કહ્યું—પછી તરતજ એમર પાશા જિલ્લાહની મુલાકાત લેવા તથા સલામ કરવાને ગયો; એક હાથઉપર પોતાની નવી ખેશીને ઘણી લાયકીવાળી તથા અતિ ખુબસુરત બેઠ, સરદાર ઘણો ખુશ થયો; તેમ ખીબ હાથઉપર પોતાના ખાવંદના આવા એક નામાકિંત, બહાદુર, અને ખુબસુરત કાકાને બેઠ જિલ્લાહ પણ મગ્ન તથા મગર થવા લાગી. આ બંધે જણાવચ્ચેની પેહેલી મુલાકાત ઘણાજ થોડો વખત થઈ: કારણકે ઘણું મોહું થયું હતું, અને જે અસાધારણ બનાવોથી તેણીને ખમવું પડ્યું હતું, તેથી તેણીને આસાયશની ઘણી ઝર હતી.

સરદાર અને તેનો ભત્રીજો પોતાના ચોરડામાં પાછા ફર્યા: અને હવે ડીમેટ્રિયસ ખારતીનું શું કરવું, તેઓએ ટવારિક પોતાના કાકાનો સુકાદો બાણવાને થોખ્યો.

એમર પાશા—“ઘણો ધિકારવાબેગ હુકમ ગુબરવામાં આવ્યોછે, એમાં તો કશો રાક નથી, પણ ખીબ હાથઉપર બાનુ જિલ્લાહતરફ તે ઉમરાવનાં કુટુંબે જે અસાધારણ માયા દેખાડીછે, તેનું અહસાન ભુલી જવું બેઠતું નથી. પ્રિન્સ ગોર્ડસ્કોફે પેલા નીચ ખુતીને મારો બન લેવાને કેવીરીતે ઉરકેયો હતો, તે તો તમે હમણું સધળું સાંભળ્યુંછે. જો એ સધળી હકીકત બહાર પાડું, તો તમામ દુનિયામાં તે રશિયન પ્રિન્સને ઝખરી નામો-સીનો બટો લાગે. પણ ટવારિક, હું તેમ કરવાને રાઝી નથી. જે બહાદુર લશ્કરની સરદારી ધરાવવાનું માન હું ભોગવુંછું, તે લશ્કરની ફતેહોથી તેની લશ્કરી આબરુ ધુબ મળી ગયછે; અને એજ સઝા એને પુરતીછે. હવે ડીમેટ્રિયસ ખારતીનાબાબમાં આપણે એને શિક્ષા કરવાનેબદલે ઉદાર દેલથી એની કસુર મુઆફ કરી, તે ખુઝુર્ગ ઉમરાવ અને તેનાં કુટુંબે માઆપવગરની જિલ્લાહતરફ જે માયા તેઓએ દેખાડીછે, અને જેમટે આપણે તેઓનાં અહસાનમાં હાલ છેએ, તેનો બદલો વાળી આપીશું. તમે ખેસો, અને તે ઉમરાવઉપર તેનાં છોકરાની લુચ્છાઇનો તમામ અહવાલ, અને તેમાં તે કેવીરીતે નાસેપાસ થયોછે, તે લખી કાહાડો.”

પોતાના કાકાનો હુકમ ટવારિકે તરત બખવ્યો, અને બ્યારે તે પુરું થયું, ત્યારે એમરે પોતાના મુખ્ય એડીન્કાંને બોલાવીને કહ્યું, “સવારના આપતાખ તલુ થતાંજ તમે બંધવા ડીમેટ્રિયસને, આપણા બે સેપાહોના એક રેસાલાસાથે લઈ રાઝોવાન ઉપડી બંજો. એને તેના બાપને સ્વાધિન કરજો,—અને તેજ વખતે આ કાગઝ પણ તેવણને આપજો. ડીમેટ્રિયસનીસાથે તેનાં દુષ્ટ કર્મમાં જે મળતિયાઓ હતા, તેઓને વાલાશિયાની હકુમતમાંથી હાંકી કાહાડજો, અને તેઓને જણાવજો, કે જો ફરીથી તેઓ ટર્કિશ ઝમીન-ઉપર પગ મેળતાં પકડારો, તો ધારામાં જે સખ્તમાંસખ્ત સઝા ફરમાવેલી હશે, તે તેઓને કરવામાં આવશે.”

હજીતો ઓમર પોતાનું બોલવાનું પુરું કરી રહ્યો નહીં, તેટલાં બીજાં એડી-કાંચ ઓરડામાં દાખેલ થયો, અને કાંઈ કહ્યું, તેઉપરથી જણાયું, કે બ્યારે ઉનિયલ લેમખર્ગને ધર્મશાળામાંથી શહેરમાં કોઈ સલામત જગ્યાએ ફેદ કરવામાં લઈ જતા હતા, ત્યારે ઉમરાવના પેલા ભૂંદા નોકરે તેને ઓળખ્યો, અને તરતજ ઝાઢેર ક્યું, કે જે હુમ્મલોએ ઓર્ટોમન જનરલને જીવ લેવાનો ફરદ કીધો હતો, તે તો ઉમરાવના ખેટાની નોકરીમાં હતો.

આ હરીકતથી તેઓએ વધારે ભુસ્તોચુ કરવાની પાશાને અને ટવારિકને ઝર જણાઈ; અને તેટલામાંટે ડીમેટ્રિયસને પાછો ઓમરનીહજુરમાં લાવવાનો હુકમ કર્યામાં આવ્યો. પોતાને હાંચી પદવીના જાણીતા ઓમરનીસાંમે લાવેલો જોઈ તે ઉમરાવઘણે ધુજવા લાગ્યો; કારણકે તેને સારીરવેસે ખજર હતી, કે તેણે જે હુકમઝાસ્તી ઝિલ્લાહઉપર ચુખારી હતી, તેનેમાંટે મોતની શિક્ષાવરીક કરવાની સત્તા પાશા ધરાવતો હતો. માટે બ્યારે તેને ઉનિયલ લેમખર્ગમાંટે પુછવામાં આવ્યું, ત્યારે તેણે પોતાનાં મનનું સાવધપણું ખોલાવગર હેમતથી તે વાતની ના પાડી, અને જાણીજોઈને એક ખુનીને પોતાની નોકરીમાં રાખવાના વિચારનેજ ધિક્કારી કાઢાયો. તેને તેનીસાથે અવલમાં ફેવીરીતે પિછાણ થઈ હતી; અને તેને શા સખજસર પોતાની નોકરીમાં રાખ્યો હતો, તે સઘળી વાત જોડાસાવાર કહી સંભળાવી. આ વાત તરતજ સાચી માનવામાં આવી,—કારણકે જોકે ડીમેટ્રિયસે એક ખોટું કામ તો ક્યું હતું, છતાં તે ખુનજેવું અતિ પાપી કર્મ કરવાને કોઈને ઉસ્કેરે, એ બનવાજોગ નહતું. ઓમરે તેને પોતાનીહજુરમાંથી પાછો મોકલ્યો,—અને પછી તે અને ટવારિક પોતપોતાના ઓરડામાં આરામ કરવાને ગયા.

હવે આપણે પાછા ઉનિયલ લેમખર્ગનું શું થયું, તે જોઈએ, કે જેને વડા સેનાધિપતિએ વાજેખીરીતે મોતની સજા ફરમાવી હતી. તેને ધર્મશાળામાંથી એક જગ્યાએ લઈ ગયા, કે જે ગામની પાદરે આવેલી હતી. આ જગ્યા એક કામચલાઉ ફેદખાનાંતરીકે વપરાતી હતી. બ્યારે શુનાહગોરને શિક્ષા કર્યામાં આવતી, ત્યારે તેઓને પ્રગણાનાં મઝબુત બંદીખાનાંમાં લઈ જવાઆગમય આ કામચલાઉ ફેદખાનાંમાં પુરવામાં આવતા હતા. આગળાં એક પ્રકરણમાં એવાંજ એક ઝમીનનીઅંદર બનાવેલાં મકાનઆમે વાંચી ગયા છંએ, કે જેમાં ટવારિક અને તેનો ઘોડો ગગડી પડ્યા હતા, અને જેથી તે રશિયનોના હાથમાં પેહેલીવાર પકડાઈ ગયો હતો. આ કામચલાઉ બંદીખાનું કાંઈજ નહીં, પણ ફક્ત ખોદી કાઢાડેલો આસરે ચૌદ “રીડ” ઉંડો એક ચોરસ ખાડો હતો—તેનીઉપર લાકડાંનું એક મઝબુત અણિયાળું છાપડું હતું—તેમાં દિવસે ઉઝસ પડવામાંટે, અને દિવસે તેમજ રાત્રે હવા આવવામાંટે એક નહાતું ખાકોડું રાખેલું હતું. તેને એક ચોરદરવાજો હતો, કે જેવાટે એક નીસરણીથી નિચ્ચે ઉતરાતું હતું; પણ બ્યારે ઉનિયલ લેમખર્ગને આ ખાડામાં પુરવામાં આવ્યો, ત્યારે તે નીસરણી ઉપર ખેંચી લેવામાં આવી હતી, અને તે ચોરદરવાજાને અગડો દેવામાં આવ્યો હતો. તેઉપરાંત વળી એક ચોરીદાર તે દરવાજાઆગળ ભરેલી બંદુકસાથે પહોરો ભરતો હતો; અને આ સઘળાંઉપરથી જણાયે, કે તેમાંથી છટકવું, એ કદી ન બનવાજોગ હતું. એવાંજ વિચાર જેઓએ તેને આ બંદીખાનાંમાં પુર્યો હતો, તેઓનો પણ હતો; અને તેવા વિચારથીજ તેનાં શરીરઉપર કોઈ પણ બળતની ખેડી ઠોકવામાં આવી નહતી.

રાત અંધારી કીલિયાન હતી: નહીં માહતાબ પ્રકાશતો કે નહીં તારા ; અને ડનિયલ લેમખર્ગે પોતાને કાળાં ભિંટ અંધારાંમાં જાણે પોતાને દટાયલો જોયો. છાપરાંની જે બાબુએ ચોરદરવાજો હતો ત્યાં, તથા કે.કે.કામવાર આખાં છાપરાંનીઆસપાસ ચોડીદાર પહોરા ભરતો હતો, તેનાં ચાલવાનો એકસરખો આવાજ તેને કાને પડતો હતો, તેમ જ નહતે, તો ત્યાં લયંકર એકાંતપણું લાગતે—આ સેપાહનાં પગલાંનાં આવાજથી એમ જણાતું કે, નઝદી-કમાં કોઈ આદમખત છે, અને તે ખ્યાલથી આ કંગાળ ખંદીવાનને એક જાનનો સધિ-યારો મળતો હતો.

પણ વખત જતે આ સધિયારાથી તો ઉલટી તેને દેલગીરી ઉપજવા લાગી; તે મનથી વિચારવા લાગ્યો, કે આવી માણસાઈ સોખત પાસે નહતે, તો ઘણું સાઈ; તે વમાસવા લાગ્યો, કે જો તદ્દન એકલોજ હતો, તો ત્યાંથી નારી જવાની કોશિશ તે કરતે. પણ તે ચોડી-દાર ત્યાં હોવાછતાં ત્યાંથી નારી જવાની આ કોશિશ તે કાં ન કરે ? તેને આવતી કાલે મરવાનું તો છેજ—તેને ફાંસીની ટેપ તો મળી ચુકીજ હતી—અને તેની ખાતેરી હતી, કે જે ગુનાહો તેણે કીધા હતા, તેતરફ જોતાં તેનીતરફ હવે કદી પણ દયા બતલાવવામાં આવશેજ નહીં. હા—તે છટકવાની કોશિશ કરશે ! જો તેમાં તે ફતેહ પામ્યો, તો ફરી એકવાર છુટાપણું મળવાથી, એકવાર પાછી તાઝી હવા દમમાં લેવાથી, તેને કેટલી ખુશ-હાલી ઉપજશે—પછી તે તેને ગમશે, સાં જવાને શક્તિવાન થશે ! પણ જો આ યત્નમાં તે નિષ્ફળ થયો, તો હમણાંનાંકરતાં કાંઈ વધારે ખરાબ હાલત તો તેની થવાનીજ નહતી.

આવાઆવા વિચારો તે ગુનાહગારનાં મનમાંથી તેનાં કંઈ થવાપછી અર્ધાંક કલાકસુધી આ વખતે પસાર થતા હતા. એક વખતે તેણે નાસવાનો ડરાવ કર્યો, તો તે કેવીરીતે પાર ઉતાર્યો, તેવિધે પોતાનાં મનમાં ગોઠવણ કરવા લાગ્યો. તે ગોઠવણ શું, તે પણ તેણે પોતાનાં મનમાં નક્કી કીધી. આપણે અત્યારઆગમય જણાવી ગયા છીએ, કે આ ખાડો ‘ચાટ’ ઉડો હતો: તેની દીવાર કોઈ જાતની મટોડીથી ચીણી લેવામાં આવેલી હતી, કે જે ત્યાં સળગાવ્યામાં આવેલાં બળતાનેલીધે જોઈએથી કંઠણ થયેલી હતી. જોકે કંઠણ તો હતી, તોપણ ગમેએવાં ખુઠાં હથિયારવડે તે ખણી શકાય, એટલી નર્મ હતી—જો કોઈ જાતનું હથિયાર આ કામમાંટે મળી જાય તો, લેમખર્ગે પોતાના હાથો લંબાવી ત્યાં શોધવાનાં ફાંફાં માર્યાં; અને તરતજ તેના હાથમાં આસરે છ “ઈચ” લાગ્યો, અને લગભગ એક “ઈચ” વ્યાસનો પાતળો લાકડાંનો કટકો આવી ગયો. ત્યાં સળગાવવામાં આવેલાં બળતાણુમાંનો બાકી વધેલો તે એક ટુકડો હતો; તે થોડો બળવાપછી ખુખવી નાખેલો હોવાથી તેનો એક છેડો અણી-વાળો, તેમજ વળી ઘણો કંઠણ પણ થયેલો હતો. આ હથિયાર લઈ તે પોતાને કામે વળગ્યો.

પ્રથમ તો લેમખર્ગે ઉભાનેઉભા જો લાઇનામાં બાકારાંઓ ખણવા લાગ્યો, તે એટલાં મોટાં, કે તેમાં તેના પગો જાય, અને તે ઉભો રહી શકે. આ બાકારાંઓથી ઉપર જવાઈ શકાયએવો એક દાદરજોયો થયો; આ બાકારાંઓ તેણે ચોરદરવાજાની બરાબર ઉભી લીટી-ઓમાં પાડ્યાં હતાં. આ બાકારાંઓ તેણે અર્ધાં કલાકમાં પુરું કર્યું.

થોડીકવાર થાક ખાવાપછી, જે બાકારાંઓ તેણે આ ઝમીનહેઠલ ખાડામાં પાડ્યાં હતાં, તેવડે ડનિયલ લેમખર્ગે ઉપર ચઢવા માંડ્યું. ઉપર આવ્યાપછી જે ટુકડાં ઝમીનનીઆગળજ

તે ચોરદરવાઝો આવેલા હતા, ત્યાં પોતાનો હાથ બળતેવું બાકીકં કોતરવા માંડ્યું. રખેને તે ચોરીદારનું ધ્યાન ખેંચાય, માટે તે હવે અતિશય ચોક્કસાઈથી કામ કરવા લાગ્યો. તે ઘણાંજ ધ્યાનથી ચોરીદાર ક્યાં આવતો હતો; તે તપાસતો રહ્યો; જ્યારે તે પહરાગીર પેલાં બાકીરાંઆગળ આવતો, કે લેમખર્ગ એક પૂતળાનીપેઠે થંબ ઉભો રહેતો. આખરે તે આર-પાર કોતરાઈ રહ્યું. તેમાંથી તેના હાથ બહાર નિકળી શકેએટલું મોટું તે હતું; હવે તે પહરાગીરનો તે છાપરાંનીઆસપાસ આટો મારી આવવાનો વખત આવે, તેટલાં થોભ્યો. જ્યે તે ગયો, કે લેમખર્ગે પોતાનો હાથ બહાર કાઢી, ચોરદરવાઝાનો અડગડો શોધવા માંડ્યો. જે આખરે તેના હાથને લાગ્યો—અને તેથી તેના દેવમાં ખુશહાલી ઉપજી.

પણ બાકીરાંઆમાં પોતાના પગો ખોસીને ઘણું વારસુધી ઉભા રહેવાનેલીધે, તંથા વળી એક હાથે માથાઉપર છાપરાંનો એક આડો લારવટિયો પકડી ઉભો હતો, અને બીજા હાથે ખોદકામ ચલાવતો હતો, તેથી તેનું આખું શરીર અંકડી ગયું હતું, તેટલામાટે ફરી એકવાર તેને નિચ્ચે ઉતરવાની, અને ઝમીનઉપર આસાપશ લેવાની ફરજ પડી આહો! જો તે છટકી જવા પ્રાપ્ત! તો તેણે પોતાનાં મનસાથે પાકો કરાવ કર્યો, કે પોતાનું વેર લેવાની તે હરગેઝ ફરીથી તજનીકં કરશે નહીં! બીજાકે તેથીઉલટું, તે કોઈ પારકા દેશમાં નાસી જશે, અને કદી ફરીથી તે સુલતાની હુકમતતજેના દેશમાં પગ મુકશે નહીં! તેણે ક્યાં જવું? તેણે પાછા વિચેના જવું? હા—અગર તેમ નહીં, તો અર્ધિનની મુલાકાતે જવું—અથવા તેમબી નહીં તો ખારિસ ઉતરી પડવું? એક ભુખેમરતા વેરાગીનીપેઠે જો તેને આખે રસ્તે ફસડાં મારીને પણ ચાલવું પડે, તો તેની પણ ચિંતા નહીં, પણ જવું!—ગમે તેમ થાયો, પણ જે બિહામણ મોત તેનીસામે ડોળા ગુરકતું હતું, તેનાંકરતાં તો ભડું!

આવાઆવા વિચારો કરતો પા કલાકથી પણ વધુ વખત તે કુગાળ ત્યાં પડી રહ્યો, અને પછી પાછો પોતાનું ધોરણ કામ પાર પાડવાના વિચારથી ઉડી ઉભો થયો. ખાડાની ભીતની મટાડીમાં પાડેલાં બાકીરાંની મદદવડે તે એકવાર ફરીથી ઉપર ચઢ્યો; પોતાનો હાથ ઉપલાં બાકીરાંમાંથી બહાર કાઢી તે અડગડો ખસાડવાની કોશિશ કરીધી, પણ જોકે તેણે તે પા “ઘ”જેટલો પણ ખસાડ્યો નહીં, છતાં તે તેનાં કિટાઈ ગયેલાં નકુચાંમાં ઘસાઈને ખરખર આવાઝ કરવા લાગ્યો, જેથી લેમખર્ગ અચ્ચરી ઘાસ્તી ખાઈ થરથર કંપવા લાગ્યો; તે બહીષા કે રખેને ને આવાઝ ચોરીદારે સાંભળ્યો હોય. ખરેખર ચોરીદારના કાનઉપર પણ કાંઈ આવાઝ આવ્યો હતો ખરો; કેમકે તે એકદમ થંબ થઈ ઉભો, ને કાન દઈ પાછો સાંભળવા લાગ્યો. એક “મિનીટ” થોભીને કશું ન સાંભળવાથી તેણે પાછું આગળનીપેઠે ચાલવા માંડ્યું—અને તેથી લેમખર્ગનો બધાઈ ગયેલો દમ પણ પાછો ચાલવા લાગ્યો.

બંદીવાને પોતાનું કામ પાછું શરૂ કર્યું; પણ હવે તે ઘણીજ ચોક્કસાઈથી કરવા લાગ્યો. ફક્ત એક બાલખાલજેટલો તે અડગડો ખસાડ્યો; તેને તેમ કરવાને ઘણાંજ થોડો વખત મળતો, કારણકે વળી ચોરીદાર ત્યાં પહોરો કરતો આવતો, કે જ્યે લેમખર્ગને પોતાનો હાથ મોઢે પાછો ખેંચી લેવો પડતો. આમુજ્યે બીજા અર્ધો કલાક નિકળી ગયો; પણ જ્યારે આખો અડગડો નકુચાંમાંથી બહાર ખેંચી કાઢાડવામાં આવ્યો, ત્યારે આ કુગાળના દેવમાં ખુશહાલીની ધુન્ડરી થવા લાગી, કારણકે તે જાણતો હતો, કે તેનાં નાસી જવાની અડચણમાંની અર્ધીમાં તો તે ફાળ્યો હતો.

(ચિત્ર ૧૩ મું :) “ પુરે તેજ ધારીએ , લાઇડે ’ ઘોડેસવાર સૈન્યનીડે તેજીનીજાએ પાલીના ઘોડાઓ દેખાવા લાવા.” (પાનું ૨૨૬ મું :)

કીધા. તરતજ લેમખર્ગને જણાયું; કે તેની પુર પકડવામાં આવી હતી; અને આહા! ધાસ્તી અને દુઃખનેમારે તેણે કેવી ઝડપથી દોડવા માંડ્યું! આખી ઝેંઘીમાં તે કાંઈ વાર આ પ્રમાણે જીવ લઈ ઝડપમાં દોડ્યો ન હશે! છતાં તેને જણાયું, કે તેના પકડનાર તેનીપુરે ઘણો નઝદીકનેનઝદીક આવતો જતો હતો: હવે પોતાનો સલામતીમાટે તેણે કાંઈ કરવું જ નોંધ્યું! તે પછવાડે દોડનાર કાંઈજ નહીં, પણ તે ચોક્કીદારજ હતો, તે તો તેની ખાતેરી હતી: તેને ખચર નહતી, કે તે પહરાગીરે પોતાની બંદુક તો ફેંકી દીધી હતી—ઉનિયલ એમજ સમજતો હતો, કે દોડતાંદોડતાં તેણે તે પાછી ભરી હતી; કાંઈ નહીં તો તેનીપાસે તલવાર તો હશેજ, અને પોતે તો કશાં પણ હથિયારવગરનો હતો, એમ તે ધારતો હતો; અને વળી ખુન કરવાસેવાય ખીજ બાબતમાં તો ઉનિયલ લેમખર્ગ પાંકા હિયકરો હતો—ખુન કરવું એ પણ એક હિયકારાનુંજ કામછે, અને જોકે તે જીવઉપર હમણાં આવેલા હતો, છતાં પાછાં ફરીને તે પહરાગીરસાથે લડવાની તેનામાં હેમત નહતી!

તે પાપીએ પોતાની જમણીગમ જોયું: તેનાં જોવામાં ત્યાં એક ખાઈ આવી—તે પહોળી હોવાથી કુદી જઈ શકાય એમ નહતું—વળી તે કેટલી ઉંડી હતી, તેની પણ તેને માહેતી નહતી—પણ જો તે તેમાંથી જતવરનીપેઠે પોતાના હાથો અને પગોઉપર ચાલી જાય, તો કદાચ આવાં અધારાંમાં તે છટકી જવા પામે. તેણે પાછી પોતાની ડાબી બાજુ તરફ જોયું:—ત્યાં પણ એક ખાઈ હતી, અને સાંભી પારે તો એવું અધાર હતું, કે જાણે એક કાળી ભીત ઉભી કીધી હોય, પણ ચોક્કીદાર તો તેની વધારેનેવધારે નઝદીક આવતોજ ગયો: તે જોઈ તેણે ખાઈમાં ભુસ્કા માર્યો—અને તરતજ તેમાંનાં પાણી તેનાં માથાઉપર ફરી વળ્યાં. તે પાછો ઉપર આવ્યો—તે પોતાની ઝેંઘીનેમાટે તે પાણીની ઘોરમાં અવલ્યાં મારવા લાગ્યો—ફરીથી એકવાર પાછો ડુબી ગયો—તેના કાનમાં સુણસુણ સુણસુણ આવાઝ થવા લાગ્યો, અને આ વખતે તેની ઝેંઘીના સવળા મુખ્ય બનાવા એક નાટકના દેખાવનીપેઠે તેનાં મગજમાંથી એક વિચારનેવેગે પસાર થઈ ગયા:—અને પછી તે બીહુશ થઈ ગયો.

પણ તે પાપીનાં નસીબમાં આ ખાઈમાં મરવાની સરજત નહતી. જોકે આવે મોતે મરવું, એ પણ ભારે કમકમાટભરેલું અને ધિક્કારવાળેજ હતું; તોયે તેના નસીબમાં હજી વધારે કમકમાટભરેલે અને હજી વધારે ધિક્કારવાળેજ મોતે મરવાનું સરજેલું હતું. જ્યારે તે પાછો શુદ્ધિમાં આવ્યો, ત્યારે તેને જણાયું, કે તેને તેના ડગલાના ગળેબધમાંથી પકડીને એક મજબુત હાથ ઝમીનઉપરથી ઘસડી જતો હતો. અનેલા બનાવતું સ્મરણ તેને ધીરધીર થવા માંડ્યું; સર્વે બાબતની તેને સમજ પડી ગઈ; અને પોતે કેવી ધાસ્તીભરેલી હાલતમાં આવી પડ્યો હતો, તે જ્યારે તેને પોતાના હાથો અને પગો મજબુત બાંધેલા જોયા, ત્યારે તરત સમજી ગયો. તે પહરાગીરે તેને ખાંધમાંથી બહાર ખેંચી કહાડ્યાપછી, તેનાં મુશકા બાંધીને, આગ્રમાંણે પાછો બંદીખાનાંતરફ ઘસડી જતો હતો.

આખરે બંદીખાનાંઆગળ તેણે આવી પહોંચ્યા: તે પહરાગીરે આ વખતે તેને દાદર મુકી તેઉપરથી ઉતારવાજેટલી પણ તરફી લેવાનું નામુનાસેખ ધાર્યું; પણ પેલા ચોરદરવાઝામાંથી નિચ્ચે સરવી દીધા—તો જોકે તેમ કરતાં તેણે કાંઈ પણ રીતે વગર કારણનું ધાતકી પણ, કે અલ્લમ ગુજ્યો નહીં. જ્યારે લેમખર્ગ પાછો તે ભોંધરાનાં દેહખાનાને તળિયે આવી

પડ્યો, કે મનનાં દુઃખથી પીડાઈને ભારે શોકનો ધીમો આવાજ કાઢાડવા લાગ્યો ; તેણે પોતાનાં માથાઉપર પાછું તે ચોરફાલકું ઢંકાવું તથા તેનો અડગડો પાછો દેવાતો સાંભળ્યો.

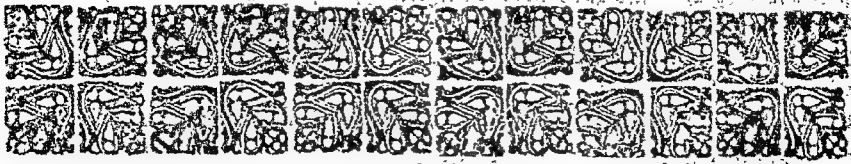
આમુજ્યે થોડા દલાકો નિકળી ગયા ;—પોતાની પીઠઉપર ચતો પડીને આ કંગાળ તે અણિયાળાં છાપરાંનાં મથાળાંમાંથી સવારનું ઝાંખુ અજવાળું જોતો હતો, સેવોજ તેણે ચોરદરવાઝાનીઆગળ માણસોનાં પગલાં અને જોલવાનો સાદ સાંભળ્યો. સવાર પડવા માંડ્યું હતું ; અને તે છાપરાંનાં હવા આવવાનાં બાકોરાંમાંથી તે સવારનું ઝઝકળું જોઈ શકતો હતો.

તે ફાલકું ઉઘડ્યું—નીસરણી નિચ્યે ઉતારવામાં આવી :—તેવાટે જે સેપાહો અંદર ઉત્યા—અને તે બંદીવાનના હાથોપગો છોટી નાખ્યામાં આવ્યા. ફરી હથિયાળાંમાં આવ્યા, પણ આ વેળા તે તેની પીઠપછવાડે બાંધવામાં આવ્યા. તેને તે નીસરણીઉપર ચઢાવ્યામાં આવ્યો—પણ ઘણાંક કલાકોસુધી તરખોર થયેલાં કપડાંમાં પડી રહેવાનેલીધે તેનાં શરીરનાં સાંધેસાંધા ઠંડીથી અકડી ગયા હતા, જેથી તે નીસરણીઉપર ચઢી પણ શક્યો નહીં. ધુજતો અને થથરતો—તેના દાંતો ક્યક્યતા—લેમખર્ગને ગામની પાદરે જ્યાં થોડાંક ઝાડો આવેલાં હતાં, ત્યાં લઇ જવામાં આવ્યો ; હાં રહેવાસીઓનાં ટોળેટોળાં ઉભેલાં તેનાં જોવામાં આવ્યાં, કે જેઓ તેને ફાંસી દેતો જોવામાં ટે ત્યાં ભેગાં થયાં હતાં, તેણે હેમંત દેખાડવાની મતલબથી ઘણો વિકાળ દેખાવ : કરવાની તનનીઝ કીધી ; તેમાં તે ફાલ્યો નહીં. તે તદ્દન નાસેપાસ થઇ ગયો હતો—કંગાળ બની ગયો હતો—ઘણાજ કંગાળ—યા ખુદા, કેવો કંગાળ !

એક પાદરી તેનીઆગળ આવ્યો ; પણ તે પવિત્ર પુરૂષના ઉપદેશોઉપર તેણે કશું લક્ષ દીધું નહીં, તેના દેલાસાનાં સુખનોના ઉત્તરોવટીક દીધા—નહીં : તે પોતાની કંગાળિયતમાં જોલાનજોવો થતો જતો હતો. દોરડાંનો એક ફાંસો તેનાં ગળાંમાં નાખ્યામાં આવ્યો ; અને બીજને છેડો એક પણ પાંદડાંવગરનાં અને સુકાઇ ગયેલાં એક ઝાડની ડાળીઉપર ફેંકવામાં આવ્યો, કે જે ઝાડ વિજળી પડવાથી મરીને કરમાઇ ગયું હતું. આહા ! આવા એક માણસને ફાંસી દેવામાં ઝાડ પણ તેવુંજ ધાસ્તીભરેલીરીતે જરાબર લાગ્યું હતું ! ઇશ્વરી શ્રાપ તે ઝાડ અને માણસ બંધેઉપર ઉતરેલા હતા ! વનસ્પતિ દુનિયાની તે મરી ગયેલી વસ્તુ માણસની દુનિયાનાં મરણ પામેલાને લેવાની હતી !

ફાંસી દેવાનાં કામઉપર ચોકાસી રાખવાને જે અમલદારને નેમવામાં આવ્યો હતો, તેને એશારત કીધી ; કારણકે આ ડરામણો દેખાવ જોવાને નહીં ઓમર પાશા કે નહીં દવા-રિક હાઝરે હતાં. (જુઓ ચિત્ર ૧૫ મું.) ગુજળાવીને મારી નાખનારાં તે દોરડાંના છેડા જેઓને તે ગુનાહગારને ઉપર લટકાવી દેવામાં આવ્યો—તે સુકાઇ ગયેલી, પાંદડાં વગરની, વિજળીથી મરી ગયેલી ડાળીઉપર ઑસ્ટ્રિયન હાકેમનો ખેડો પોતાની બદ્યાસો અને ગુનાહોનેલીધે લટકતો થયો ! ત્યાં જોવા ન ગમે એવી જે ચતાણો વચ્ચે નિર્દોષ, ખુબસુરત અને પાક સલિમાના પાપી ખુનીએ પોતાનો પ્રાણ છોડ્યો.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

ઝુઆવ.

આપણે પાછા કિમીયાતરક જઈયું. બાલાકલાવાની લઠાણ, કે જેમાં મિડની હુંઝલઉં ઝખ્ખી થઈ પડ્યો હતો, અને જે વખતે તેની કેદગી જે જગ્યાએ આ ઇશ્રેજ અમલદાર પડ્યો હતો, ત્યાં ઉદાર દેલના ઍડ્રિયન ડેલાંશીની વખતસરની મુલાકાતથી બચવા પામી હતી, તેનીપછી દશ દહાડા વહી ગયા હતા.

બ્રિટિશ છાવણીથી બની ગયેલાં કંતાનનાં ગામમાંના એક તંબુમાં બે આપણે ડાક્યું કરી બેશું, તો ત્યાં આપણને મેજર હુંઝલઉં એક ખાટલીઉપર લાંબો થઈ પડેલો નરર આલશો જે ખરી કસોટીથી તેનાં શરીરને ખમણું પડ્યું હતું, તેથી તેનો ચહેરો કિંકા મારી ગયેલો હતો; તેનું બદન તદન નાતવાન થઈ ગયું હતું. તેના ડાબા હાથમાં એક ગોળી પેવસ થઈ હતી, અને બેકે તેથી તેનો હાથ કાંઈ ચીરાઈ ગયો નહતો, છતાં તેથી તેને ભારે ઇંઝા થઈ હતી; તેઉપરાંત તેને તલવારોથી કેટલાક ઝખ્ખો થયા હતા—કારણકે મેજર હુંઝલઉં તે દિને જીવઉપર આવીને લડ્યો હતો. ગોળી બહાર ખેંચી કાઢાડવામાં આવી હતી, અને ઝખ્ખોઉપર મલમપટો કરવાથી તેઓ સાબળ થવાનાં સારાં ચિન્હો દેખાડતા હતા: પણ લોહી પુષ્કળ જવાથી, તે મોતને કાંઈ આવી પડ્યો હતો, અને તેથી હમણું આપણે, તેને નેંઠએ ઊંચે, તે વેળા ઘણી નયણી અને સુસ્ત હાલતમાં તે પડેલો હતો.

યાદ રાખવું, કે જ્યારે તેને ઉંચડી લાવ્યામાં આવ્યો, ત્યારે તેને ઍડ્રિયન ડેલાંશીના તંબુમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો, કે જ્યાં પ્રથમ તેની સારવાર કરવામાં આવી હતી, આ તંબુમાં તે રીજમીટનો વડા અમલદારની પર્વાનગીથી પેહેલા ત્રણ કે ચાર દહાડાઓસુધી તેને રહેવા દેવામાં આવ્યો હતો. તેને ત્યાં રાખવામાં ઍડ્રિયન ડેલાંશીએ પોતાના વડાને “રીપોર્ટ” કર્યો હતો, અને તેને કેલા સંભેગોવચ્ચે મોતમાંથી ઉગારવામાં આવ્યો હતો, તેનું વિગતવાર વર્ણન પણ કર્યું હતું. પણ તેને ત્યાંથી ખસાડવામાં આવે, એટલી શક્તિ જ્યારે હુંઝલઉંને આવી, ત્યારે તેણે પોતેજ પોતાને બ્રિટિશ છાવણીમાં તેના પોતાના તંબુમાં લઈ જવાને અર્જ કરીધી,—તે અર્જ કાંઈ તેણે તે બહાદુર જવાન કેંચમેનની પરાણાગત વધારે વખત નહીં આખવાની હડીલી નાખુશીનેલીધે કરીધી હતી નહીં, પણ જ્યાં બ્રિટિશ વાવટો ઉડતો હોય, ત્યાં પાછા જવાની, અને પોતાનાં મથકઉપર પાછા ફરવાની આતુરતાનેલીધે હતી. તેને ખમેલાં દુખોનેલીધે તે ડેલાંશીના તંબુમાં બે દહાડાઓસુધી બેલાન પડી રહ્યો હતો, અને તેથી તેનો સ્વભાવ અધિરો ચીડાઉ, અને આક્રોશ બની ગયો હતો. વળી જે કેંચ તખીબ તેની સારવાર કરતો હતો, તેણે પણ તેને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે ત્યાંથી ખસાડવામાં લલામણ કરીધી હતી, આઉપરથી મેજર હુંઝલઉંને તેના પોતાના તંબુમાં લઈ જવામાં આવ્યો. ડેલાંશી પણ તેનીસાથે ત્યાં ગયો; કેટલાક અમલદાર દોસ્તો તેને ભેટવાને આવ્યા હતા, તેઓને તેને પુછ્યું, કે તેની રીજમીટનો જે સંપાદ

તેનું ખાનગી કામ કરતો હતો, તે ક્યાં હતો, પણ તેને જણાવ્યામાં આગ્રુ, કે જે દહાડે ખાલાકલાવાની લડાઈમાં તે પોતે ઝખ્મી થઇ પડ્યો હતો, તેજ દહાડે તે બાપડો પણ માર્યો ગયો હતો. આઉપરથી ઍડ્રિયન ડેલાંશીએ તેનો પોતાનો નૌકર હુંઝલડિયાં કામકાજમાં મોંઘવાને ઘણી આઝોજથી માંગણી કરીધી ; અને તેથી મેજરે જ્નેયુ, કે તેનાતરફ ખતાવવામાં આવેલી આટલી બધી માયાપછી જે તે ના પાડશે, તો તે નમકહરામમાં ખપશે, માટે તેણે તે માંગણી કબુલ રાખી.

આપણે જણાવી ગયા છીએ, તેમ ખાલાકલાવાની લડાઈને દશ દિવસો થઇ ગયા હતા; છતાં તખળાઈથી મેજર હુંઝલડિય પોતાનાં બિઝાણાઉપરજ પડ્યો રહ્યો હતો. જે જ્યાન ઝુઆવ પોતે હુંઝલડિયાં ખેદમતમાં મોંઘ્યો હતો, તે ઘણો નમકહલાંલ, પોતાનાં કામઉપર ઘણો ધ્યાન આપનારો, અને ચંચળ નૌકર નિવડશે, એવી ડેલાંશીએ તેને ખાતેરી આપી હતી; અને તેમજ પુરવાર પણ થયું. બીમારને જોઈતી સારવાર કરવામાં ગમેએવી પણ અનુભવી ધોધાદારી “ નર્સ ” આ ઝુઆવનાકરતાં વધારે હુશિયાર નિવડતે નહીં; આ જ્યાન ઝુઆવકરતાં વધારે ધ્યાનથી, મેહેનતથી, અને ખંતથી એક લાઇ પણ તેની સારવાર કરતે નહીં. આખી બ્રિટિશ છાવણી માંદા પડેલા અને ઝખ્મી થયેલાઓથી ઉભાઇ ગઇ હતી; અને કેટલાક ઉંચી પદવીવાળા અમલદારો, કે જેઓ માંદગીથી કે ઇંઝા પામવાથી પોતાની ખાટલીઓઉપર પટકાઇને લાંબા થઈ પડ્યા હતા, તેઓનેમાંટે પણ પુરતી લાયકાતવાળા નૌકરો કે તબીબો પુરાપાધરા મળી શકતા નહતા. એટલામાંટે હુંઝલડિયે પોતાને ઘણો નસીબવંત માન્યો હતો, કે તે આ ઝુઆવની કાળજીભરી સંભાળતજે મેલાયલો હતો; પણ તે આ બાબતવિષે ઝાઝી દરકાર કરતો જણાતો નહીં હતો—તો જોકે આવો ઉપયોગી, આવો મમતાવાળો, અને આવો હુશિયાર એક ખેદમતગાર તેની સેવામાં રોકવામાંટે તેણે ખચિત ઍડ્રિયન ડેલાંશીનો ઉપકાર તો માન્યો હતો.

જોકે હુંઝલડિયાં ઝખ્મોમાં સારો સુધારો થતો જતો હતો, તોયે તેઓ એવા પ્રકારના હતા, કે તેઓની ચાલુ માવજત અને સંભાળ લેવાની આ નૌકરને ફર્જ પડતી હતી. દહાડામાં એક વાર—અને તે પણ ફક્ત એક “મિનીટ” —એક ઇંગ્લેજ “સરન્યન” બીમાર કેમછે, તે જોવામાંટે તેના તંબુમાં ફેરો મારી જતો:—કામ એટલું બધું હતું, બીમારોની સંખ્યા એટલી મોટી હતી, કે પોતાને હાથે તે ઝખ્મોનો મલમપટો કરવાની પણ તે તબીબને દોરસત નહતી: તે તો ફક્ત શું કરવું, કેમ કરવું, તે સમજાવીને ત્યાંથી ચાલતી પડતો; અને તે સર્વેનીઉપર સારીરીતે અમલ થવાઉપર હુંઝલડિયાં સલામતીનો આધાર હતો. આઉપરથી જોકે મેજર પોતાના આવા સરસ ખેદમતગારતરફ બીદરકાર હતો, તોયે તે ઝુઆવની માયાભરી સેવાનો લાભ આ પટકાઈ પડેલા અમલદારને પુરેપુરો મળ્યો જતો હતો. દરરોજ વળી ઍડ્રિયન ડેલાંશી પોતે પોતાના પ્યારના આ ઇંગ્લેજ હરીફની મુલાકાતે આવતો, કે જે હરીફ બનેલા સંજોગથી હાલમાં તેનો એક દોરત થઈ પડ્યો હતો; પણ ઇંગ્લેજ “સરન્યન”નાકરતાં દરરોજ વધુનેવધુ વખત તે આ ઝખ્મી થયેલા મેજરનીઆગળ ગાળતો; વળી તે પોતાનાજ લાંડરમાંથી કેટલીક ઝરજોગી વસ્તુઓ પોતાનીસાથે લેતો આવતો, કે જમાંટે બ્રિટિશ લશ્કરનાં, દવાખાનાનાં તેમજ મોટીખાનાનાં ખાતાંઓ ઘણાંજ હાલહવાલ હતાં. કાંઈ પણ ઝરજોગી વસ્તુ ત્યાં મળી શકતી નહતી.

અત્રે થોડોક ખોલાસો કરવાની અગત્ય છે. આ ઝુઆવ રીજમીટા પ્રથમ દ્રેચ હતું મતતળેના આલજરિયાનાં સંવરધાનમાં ઉભી કર્યામાં આવી હતી, અને તે વખતે એવો વિચાર રાખ્યામાં આવ્યો હતો, કે તેઓમાં સવળા ત્યાંના આફ્રિકન હવેથી દેશીઓને જ દાખેલ કરવા. પણ થણાક સખખોનેલીધે, કે જે અત્રે દરસાવવાનું કામ આપણું નથી, આ યોગતા ધાર્યાજેટલી પાર પડી નહીં; અને તેઉપરથી આ ઝુઆવ રીજમીટામાં જવાન દ્રેચમેનેની મોટી સંખ્યાને દાખેલ થવામાટે ઉત્તેજન આપવામાં આવ્યું. હવે આ જવાન ઝુઆવ, કે જેનું નામ ગસટેવ હતું, તેનેમાટે ઑફ્રિયન ઉલાંશીએ હુઝલઉડને એમ કુળણાવ્યું હતું, કે તે દ્રેચ દેશી હોવાથી આ ઝુઆવ રીજમીટામાં દાખેલ થવા પામ્યો હતો. ખચિત, જોકે તે ઉમરે થણા નહાનો હતો—તોયે પૂર્વતરફ આવવાઆગમ્ય તેને આફ્રિકાની ગર્મ હવાનો કટકોક અનુભવ થઈ ચુક્યો હતો, કે જે ત્યાંનાં તડકાંથી રહેજ સામળો મારી ગયેલા તેનો ચેહેરો દેખાડી આપતો હતો. તેનેવિષે ખોલતાં આપણે અત્રે જણાવવું જોઈએ, કે તેની વય આસરે વીસ વર્ષોની જણાતી હતી: તેનાં મ્હોંડાંઉપર ઝીણીઝીણી, કાળી મુઠ પુરી નિકળેલી હતી, તેસેવાય દાઢી કે થેલાજેવું બીલું કંચું નહતું; તેનો ચેહેરો થટમદાર, અને સરખો હતો; તેના બાલ કાળા હતા, અને તેવીજ કાળા રંગની આંખો પણ હતી, કે જેઉપર લાંબાં કાળાં પાંખણો હતાં. સાધારણ ઉચાધકરતાં તે રહેજ નિશ્ચયે હતો, અને તેનું શરીર પાતળિયું હતું, તો જોકે ઝુઆવ રીજમીટાનો ઢીલાદય પુશાક પેહેરેલા હોવાથી તેનાં શરીરની સુંદર કાંતીનો બરાબર ખ્યાલ આવતો નહતો. તોયે જો તે દેલખેસતાં કપડાં પેહેરે, તો તેનું સુંદર શરીર કેવું શોભિ નિકળે, તે એક અનુભવી જોનારથી છુપું રહેતું નહતું.

જેમ આપણે આગળ જણાવી ગયા છે, તેમ જો ઑફ્રિયન ઉલાંશીએ ઉદાર દુર અંદીશી વાપરી નહતે, તો મેજર હુઝલઉડના તંબુમાં જોઈતી વસ્તુઓની મારામાર થતે, તેથી વળી કાંઈ મોજશોખની વસ્તુઓજ નહીં, પણ એક ખીમારને જોઈતી ઝરિયાત વસ્તુઓનીવડીક. છેલ્લા બે કે ત્રણ દહાડા થયા ધોધમાર વરસાદ વરસતો હતો; અને જો આ ભલા દ્રેચ અમરદારે લોખંડનો એક ખાટલો તરતાતરત મોકલી આપ્યો નહતે, તો હુઝલઉડની રળધ પાણીથી પચપચતી ઝમીનઉપર પડી રહી હતે. વળી તેણે પોતાના તંબુમાંથી ઉચકીમેલી શકાય, એવી સગવડભરેલી એક સગડી પણ પુરી પાડી હતી, કે જેઉપર તે ઝુઆવ પાણી તાતવતો, કે ખુરાક પકાવતો. “વાઇન,” મુકે મેવો, સારા ઘઉંનું પાઉં, તાંબું ગોસ્ત, અને બીજા તરેહવાર સુખાકારીની યોગે ઑફ્રિયને પુરી પાડી હતી—અને તેઉપરાંત ઘાનું કપડું, પાટાઓ અને દવાવડીક પોતાના લશ્કરમાંથી તે લાવી તૈયાર રાખતો હતો, કેમકે બ્રિટિશ લશ્કરી દવાખાનું તો થણા કંગાળ હાલતમાં અને અપુર્ણ હતું: એક અનુભવી “સરજન”નાજેવી સકાર્પથી ગસટેવ ઝખોઉપર પાટા બાંધતો; બરાબર ઠરાવેલે ચોકસ વખતે તે દવાના લાગ પાતો; તે ખીમારનું બિઠાણું અને તકિયાહ એવીતો માયાથી ગોઠવતો, કે એક બેહેનવડીક તેવી માયા દેખાડી શકે નહીં—અને પોતાના ખીમારનાં સુખ અને સગવડનેમાટે તે એટલીતો કાળજી રાખતો, એવોતો પોતાના કામમાં ચપળાઈ દેખાડતો, દરેક નહાતીસરખી બાપતનેમાટે એટલીતો ચોકસાઈ રાખતો, કે તેમ એક કળવાયલી “નર્સ” પણ દેખાડે નહીં: વળી તે સિડની

હુંઝલઉડનેમાંટે એવોતો સરસ અને સ્વાદિષ્ટ ખુરાક પકાવતો, કે બિમારીનેલીધે તેની ભૂખ ગમેએવી મરી ગયેલીછતાં, તે ખાવાને લલચાતો ; અને તે ખુરાક એવી સારીરીતે તેનીસાંમે પીરસતો, કે મેજર હુંઝલઉડ એક લક્કરી છાવણીની હાડમારીમાં પડેલાછે, એવો તેને વિચારવડીક આવતો નહતો.

હુંઝલઉડ ક્રેંચ લાપા ઘણી સરસરીતે ખાલી શકતો હતો ; અને તેટલામાંટે જો ને આહાતે, તો પોતાના ગરીબ નૌદરસાથે વાતચિત કરી પોતાનો વખત સારીરીતે પસાર કરી શકતે. પણ તે ગસટેવનીસાથે કદાચજ વાત કરતો હતો—અને તેપણ કાઈ જોઈતું કરતું માંગવું પડે ત્યારેજ, અથવા ખાટલાઉપર એમ તેને પડી રહેલું પડતું હતું, તેમાંટે તેને પોતાની અધિરાધ જણાવવી પડે ત્યારેજ. આપણે કબુલ કરવું જોઈએ, કે પેહેલા દહાડાઓઉપર તો તે એટલો નબળો પડી ગયો હતો, કે લાંબા તાહેલાં કરવાજેટલી શક્તિ તેનામાં નહતી: પણ છેલ્લા જો કે ત્રણ દિવસો થયા, તો તેને એટલી શક્તિ આવી હતી, કે જો તે વાતચિત કરવા માંગતે, તો તેમ આસાનીથી કરી શકતે. તોયે તેણે ગસટેવસાથે ઘણુંજ થોડું ખોલવાતું જારી રાખ્યું. વાંચનારને પુરતી ખબર તો હશેજ, કે હુંઝલઉડ ઉદાર લાગણીઓ ધરાવતો હતો, તોયે તે લાગણીઓ મંદ થઈ ગયેલી, અને તેનાં દેલમાંજ છુપાયેલી રહેતી હતી ; અને તેટલામાંટે તેને એમ નહીં લાગ્યું, કે જે માયા અને કાળજી તે જવાન ઝુઆવ તેની-તરફ બતાવતો હતો, તેનાં ભારે અહસાનમાં તે હતો. ને તો એમજ ધારતો હતો, કે આવો ઉમદા એક નૌકર તેને આપવામાંટે તેણે ઍડ્રિયન ડેલાંશીનો ઉપકાર માન્યો હતો, અને તેજ પુરતું હતું.

તોયે તેનાજેવા ઉદાર ખવાસનો માણસ તો ઝુઆવની લાયકાત વધારે સારીરીતે પિછાણી શક્યો જોઈએ. એવા માણસે તો તરત જોઈ લેવું જોઈતું હતું, કે કેવી ભારે સંભાળથી, તે તેતું દરેક કામ બજાવ્યો જતો—અને વળી એટલું પણ જોઈ શકતે, કે જે કામ તેના પોતાના શેઠે તેને સોંપ્યું હતું, તેજ તે બજાવતો નહતો, પણ દરેક કામ ખરાં દેલથી બરાબર કરવાને તે કેવી ભારે ઉલટ અને એન્તેઝારી દેખાડતો હતો. જો બીમારનાં બિઝાણાંઉપરનું કપડું જરા ભોંયઉપર લખડતું, તો કેવી ચોકાસીથી તે તરત ઉડીને પાછું સરખું કરતો ! —જો વરસાદ વરસવા માંડતો, તો કેવી અગમચેતીથી, તે તરત દોડી જઈ તંબુની બહાર આસપાસ એક ન્હાની નીક ખોદી કાઢાડતો, કે જેથી પાણીના ઘોષ અંદર દાખેલ થવાનો બદલો બહાર દુર નિકળી જાય !—રજે પાણી અંદર ટીપાય, એવી ધાર્તીથી તે કેવી ચપળતાથી તંબુમાં પડેલું દરેક આંધણું, કે કાંટ તરત સીવી લેતો !—ફક્ત સાદડીના એક ટુકડાઉપર જેસી માત્ર રોટીનો એક ટુકડો અને ઠંડાં પાણીનો ગોટ જલદીજલ્દી ખાઈપી લઈ, કેના સ્તોષ અને ઉલટથી તે બીમારનો ખુરાક પકાવવામાં ચુંકાતો !—આખીઆખી રાત તે બીમારનેખાતેર કેવો ઉભગરા કરતો ! અને દર દશદશ “ મિનીટે ” કે પાપા કલાકે પોતાની સાદડીઉપરથી ઉડીને તપાસતો, કે હુંઝલઉડ સુતેલો હતો, કે નહીં ! અને જો નહીં સુતેલો હોય, તો તેને કાંઈ જોઈતું હતું કે નહીં, તે કેવી માયાથી તે પુછતો ! તે વારંવાર વગર માથું-મારવે પંજુ ખરી આપુરતાથી તેનાં દરેક સુખ અને સગવડનેમાંટે કેવો તત્પર રહેતો ! પણ, આપણે જેમ જણાવી ગયા છીએ, તેમ આ સઘળી સંભાળ, કાળજી, અને માયાની હુંઝલઉડને

અને થોડોક ખોલાસો કરવાની અગત્ય છે. આ ઝુઆવ રીજમીટો પ્રથમ ફ્રેચ હક મતતળેના આલજીરિયાનાં સંવસ્થાનમાં ઉભી કર્યામાં આવી હતી, અને તે વખતે એવો વિચાર રાખ્યામાં આવ્યો હતો, કે તેઓમાં સઘળા ત્યાંના આફ્રિકન હજારી દેશીઓને જ દાખેલ કરવા. પણ ઘણાક સળખોનેલીધે, કે જે અત્રે દરસાવવાનું કામ આપણું નથી, આ યોજના ધાર્યાજેટલી પાર પડી નહીં; અને તેઉપરથી આ ઝુઆવ રીજમીટોમાં જવાનું ફ્રેચમેનોતી મોટી સંખ્યાને દાખેલ થવામાટે ઉત્તેજન આપવામાં આવ્યું. હવે આ જવાનું ઝુઆવ, કે જેનું નામ ગસટેવ હતું, તેનેમાટે ઍફ્રિકન ડેલાંશીએ હુઝલઉડને એમ ફૂજણાવ્યું હતું; કે તે ફ્રેચ દેશી હોવાથી આ ઝુઆવ રીજમીટમાં દાખેલ થવા પામ્યો હતો. ખગિત, જોકે તે ઉમરે ઘણો ન્હાનો હતો—તોયે પૂર્વતરફ આવવાઆગમ્ય તેને આફ્રિકાની ગર્મ હવાનો ફટલોક અનુભવ થઈ ચુક્યો હતો, કે જે ત્યાંનાં તડકાંથી રહેજ સામજો મારી ગયેલા તેનો ચહેરો દેખાડી આપતો હતો. તેનેવિષે ખોલતાં આપણે અત્રે જણાવવું જોઈએ, કે તેની વય આસરે વીસ વર્ષોની જણાતી હતી: તેનાં મ્હોંડાંઉપર કીણીકીણી, કાળી મુઠ પુટી નિકળેલી હતી, તેસેવાયં દાઢી કે થેલાજેવું બીજું કશું નહતું; તેના ચહેરા ઘટમદાર, અને સરખો હતો; તેના બાલ કાળા હતા, અને તેવીજ કાળા રંગની આંખો પણ હતી, કે જેઉપર લાંબાં કાળાં પાંપણાં હતાં. સાધારણ ઉચાધકરતાં તે રહેજ નિચ્યો હતો, અને તેનું શરીર પાતળિયું હતું, તો જોકે ઝુઆવ રીજમીટનો દીલોદય પુશાક પેહે રેલો હોવાથી તેનાં શરીરની સુંદર કાંતીનો બરાબર ખ્યાલ આવતો નહતો. તોયે જો તે દેલખેસતાં કપડાં પેહેરે, તો તેનું સુંદર શરીર કેવું શોભિ નિકળે, તે એક અનુભવી જોતા રથી છુપું રહેતું નહતું.

જેમ આપણે આગળ જણાવી ગયા છીએ, તેમ જો ઍફ્રિકન ડેલાંશીએ ઉદાર દુર-અંદાશી વાપરી નહતે, તો મેજર હુઝલઉડના તંબુમાં જોઈતી વસ્તુઓની મારામાર થતે, તેથી વળી કાંઈ મોજશોખની વસ્તુઓજ નહીં, પણ એક બીમારને જોઈતી ઝંઝરિયાત વસ્તુઓનીવટીક. છેલ્લા જે કે ત્રણ હજાર થયા ઘોંઘમાર વરસાદ વરસતો હતો; અને જો આ ભલા ફ્રેચ અમલદાર લોખંડનો એક ખાટલો તરતાતરત મોકલી આપ્યો નહતે, તો હુઝલઉડની રજા પાણીથી પડાપચતી ઝમીનઉપર પડી રહી હતે. વળી તેણે પોતાનાં તંબુમાંથી ઉચ્ચકીમેલી શકાય, એવી સગવડભરેલી એક સગડી પણ પુરી પાડી હતી, કે જેઉપર તે ઝુઆવ પાણી તાતવતો, કે ખુરાક પકાવતો. “વાઈત,” સુઝા મેવો, સારા ઘઉંનું પાઉં, તાઝું ગોસ્ત, અને બીજી તરેહવાર સુખાકારીની ચીજો ઍફ્રિકને પુરી પાડી હતી—અને તેઉપરાંત ઘાનું કપડું, પાટાઓ અને દવાવટીક પોતાનાં લશ્કરમાંથી તે લાવી તૈયાર રાખતો હતો; કેમકે બ્રિટિશ લશ્કરી દવાખાનું તો ઘણું જ કંગાળ હાલતમાં અને અપુર્ણ હતું. એક અનુભવી “સરબ્યન”નાજેવી સકાર્થથી ગસટેવ ઝખોઉપર પાટા બાંધતો; બરાબર ફાવેલે ચોકસ વખતે તે દવાના ભાગ પાતો; તે બીમારનું બિઝાણું અને તકિયાહ એનીતો માથાથી ગોઠવતો, કે એક બેહેનવટીક તેવી માથા દેખાડી શકે નહીં—અને પોતાના બીમારના સુખ અને સગવડનેમાટે તે એટલીતો કાળજી રાખતો, એવોતો પોતાનાં કામમાં ચપળાઈ દેખાડતો, દરેક ન્હાનીસરખી બાબતનેમાટે એટલીતો ચોકસાઈ રાખતો, કે તેમ એક કળવાયલી “નર્સ” પણ દેખાડે નહીં. વળી તે મિઝની

અને પછી એ એના ખરા શેઠની નોકરી કરે, કે મારી કરે, એ બધું એને મનથી તો એકતું એકજ છે. પણ હમણાં તમે મને શું કહેવા જતા હતા ?” હુંઝલઉડ પેહેલા બોલનાર અમલદારને સવાલ કર્યો.

અમલદાર—“એટલુંજ, કે રશિયનો આજે મોટી સંખ્યામાં પોતાનું લશ્કર શેરના-યાત્રી ખોલુ, કે જે ઈનકરમાનના હુંગેરોની ખીજ બાબુએ આવેલી છે, ત્યાં જમા કરે છે. અમારી દુરખીનોમાંથી અમે તે બરાબર જોઈ શક્યો છીએ ; તેઓ એટલીતો મોટી સંખ્યામાં એકઠા થયા છે, કે જાણે મધમાખીઓનું ટોળું હોય તેવા તેઓ દુરથી દેખાય છે—પાયદલ રીજમીટાની ખીચોખીચ હારો—ઘોડેસવારોનાં ગંબર ટોળેટોળાં—”

પોતાના “કાચ” ઉપરથી ઉચ્છેરાઈને હુંઝલઉડ અર્ધાં ઉડી બેઠો, અને આતુરતાથી પુછ્યું, “અને શું તમે ધારો છો, કે તેઓ એક હમલો લાવવાનો એરાદો રાખે છે ?”

આએજ વખતે ગસટેવ પણ પોતાની ચટાઈઉપરથી ઉડ્યો ; અને મુલાકાતે આવના રાએવચ્ચેથી પસાર થઈ, તે ખીમારના ખાટલાઆગળ આવ્યો, કે જેઉપર મુકલા ટકિયાહ-ઉપર હુંઝલઉડે નબળાઈનેલીધે પાછાં પોતાનું માથું નાખી દીધું હતું. પછી તે ઝુઆવે તેનાં બિઝાણાંઉપરનાં એઢણાં, ટકિયાહ, વગેરે બરાબર પાછાં દરોસ્ત કીધાં ; અને જોકે આ જવાન કશુંએ બોલ્યો નહીં—તોયે ઉચ્છેરાઈને જેવીરીતે ખીમાર બોલ્યો હતો, અને પાછો સુધ ગયો હતો, તેથી તેની ખરાખી થશે, એમ જાણુ તે ઇપકા આપવા માંગતો હોય, એવો તેનો દેખાવ, અને તેની ઢબઉપરથી જણાતું હતું. તે પાછો પોતાની જગ્યાએ ગયો, અને સગડીઉપર પાણી ગર્મ કરવાનાં પોતાનાં કામઉપર લાગ્યો.

આ જોઈ તે અમલદારોમાંનો એક બોલ્યો, “હુંઝલઉડ, તમે ચોક્કસ છો, કે આ પોરિયો ઈચિજ ભાગા સમજતો નથી ?”

હુંઝલઉડ—“હા, હું ચોક્કસ છું, કારણકે મેં પોતે એને તેબાબે પુછ્યું છે—અને તે-ઉપરાંત વળી એના શેઠ કેપટન ડેલાંશીએ પણ મને કહ્યું હતું, કે એ ઈચેજ ભાગા ખીલ-કુલ જાણતો નથી. એ કેમ કરી જાણી મરે ? અઢાર વર્ષોની ઉમરનો થયો, ત્યાંસુધી તો ક્રાન્સની બહાર જાણે પગવટીક મુક્યો નહતો, તે ત્યારપછી તો ઝુઆવ રીજમીટમાં જોડાયો ; કે જે રીજમીટને તો પછી તરતજ પૂર્વની લડાઈનેમાટે વહાણુઉપર ચઢાવી દીધામાં આવી હતી.”

પેહેલા બોલનાર અમલદારે કહ્યું, “હમણાંજ મેં એને બરાબર નિહાળીને જોયો છે. આગળ તો મેં એનીતરફ જોવાની દરકાર કીધી નહતી. હમણાં જ્યારે હું એને બરાબર તપાસીને જોઉં છું, તો મને જણાય છે, કે એ અતિ ઘણો ચંચળ પોરિયો છે—અને વળી ઘણો ખુબસુરત છે—સચ્ચે વળી ઘણો સમ્યતાવાળો જણાય છે. કેટલાક આ જવાન ક્રેંચમેનો ઘણા અન્યથજેવી સમ્યતાવાળા રહે છે ! તેઓમાં જાણે કુદર્તી વિવેક ઉતરી આવેલો માણસ પડે છે. જોકે તેઓ આપણા દેશના માણસોજવા મજબુત બાંધાનાં, કે પહોળાં હાડ-કાનાં હોતા નથી. હુંઝલઉડ, મને લાગે છે, કે જ્યારે તમે ‘સરજન’ના હાથમાંથી સાજ થઈ બહાર પડશો, ત્યારે તમોને આ તમારા ઝુઆવને પાછો ડેલાંશીને સંપોર્ક કરતાં ઘણી દેલગીરી લાગશે ?”

હુંઝલઉડ—“દેલગીરી ! ખચિત, શું ધૂળ મુક્યા હું દેલગીર થાઉં ? હું તો આ ઝુઆવની નોકરી તદ્દન નાકચુલ કરનાર હતો, પણ શું કરું, કે મારી રીજમીટમાંનો મારો

ધણીજ થોડી ખબર પડતી હતી—અને અગરજો પડતી, તો તેની તે થોડીજ ફરકાર કરતો હતો. ગરીબ બીચારો ઝુઆવ !

ખાલાકલાવાની લડાઈના દશ દિવસોપછી—એટલે તા. ૪-વી તથેમખરની સાંજના—તે બીમાર કેમ હતો, તેની ખબર લેવાને હુંઝલડિની રીજમીટનેલગતા ત્રણ દે અર અમલદાર મિત્રો તેના તંબુમાં દાખેલ થયા; તેઓને આશા હતી, કે તેઓસાથે ખસખર વાતચિત કરવાજેટલી તેની હાલત સુધરી હશે. તે દહાડે બીજા દહાડાઓકરતાં ત્રણ હુંઝલડિ ઘણો તાસવીસ કરતો હતો; તેનો સ્વભાવ ચીડાઉ થઈ ગયો હતો, અને તે જરાજરામાં ટપી જતો હતો: વળી તે અમલદારો તેનેવિષે ઘણા બીદરકાર હતા, એવી ત્રણ તેણે ફરિયાદ કીધી; તોયે આજે તેઓ તેને મળવા આવવાથી તે લગાર ખુશી થયેલો જણાતો હતો. એટલેકે, પેહેલાંતો તેણે બડબડવા અને ઠપકારખી તાણાઓ તેઓને બાર્યા, ત્રણ પછી તેનો બગડી ગયેલો સ્વભાવ જરાજરા સુધરવા લાગ્યો, અને તે તેઓસાથે ખુશ મેઝાજથી વાત મંડ્યો. આ અમલદારો, જેઓ હુંઝલડિના તંબુમાં મુલાકાતે આવ્યા હતા, તેઓમાંના કોઈ નહાનાં “સ્ટાડો” ઉપર, તો કોઈ સામાનની પેટીઉપર બેઠી બેઠા હતા; ફક્ત ગસટેવજ કમીન ઉપર ચટાઈ બિછાવીને તેઉપર બેઠેલો હતો; તેને પોતાના બધે હાથોવચ્ચે પોતાના ચાથુ પકડેલું હતું; અને તેની આંખો બીમારનેસાઈ આ બનાવવામાં સગડીઉપર જે પ્રાણીની કીટલી ગર્મ કરવા મુકી હતી, તેતરફ હતી.

અહીંતહીંની થોડીક વાતો કરવાપછી તે અમલદારોમાંના એક બોલ્યો, “અને હુંઝલડિ, તમો હવે ડીક છેઓ, ખરું કેની? ચાલો, મારા પ્યારા દોસ્ત, હવે જેમ અને તેમ જલ્દી સાળ થઈ જવાની તબીબી કરો; અગર નહીંતો, બે હું જીવતો નહોઉં. તો સખત ઝપાઝપી થનારછે, ને તેમાં તમો ભાગ લેતા રહી જશો.”

અલબત્તાં સિડની એક બહાદુર મદદ હતો, માટે આ વાત સાંભળીને તેની આંખો ઉલટથી ચમકવા લાગી, અને તેને જવાબ આપ્યો, “તમારી કહેવાની મતલબ શું છે? તું તમો એમ ધારોછો, કે રશિયનો આપણીઉપર ફરીથી એકવાર હમલો કરવાનો વિચાર રાખે છે? સત્તાનારા બંધ એનું, હુંબી કેમ વખતે આ ખાટલે અઓશું!”

તેજ અમલદાર પાછો બોલ્યો, “પ્યારા દોસ્ત, તમોને ખાજવાવાની કે બજાપો કરવાની કશી ઝર નથી. આપણો બધાનો હાલ કોઇનેકોઈ દિવસે એવોજ થવાનો—તમોએ તો પેલા ખુબસુરત જવાન કે એમન, કેપ્ટન ડેલાંશીનો ઘણા ઉપકારી થવું બોલ્યો, કે જેણે તમારી જીંદગી બંચાવીછે.”

હુંઝલડિ—“ઉપકારી? હું ખરેખર તેનો ઉપકારીછું. પણ—”

તેટલાં બીજા અમલદાર વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો, “અને હું ધારું છું, કે આ જવાન ઝુઆવ પણ ઉપકારનેલાયકછે—પણ એ કયેજ બોલી શકેછે કે?” તે અમલદારે બીજા સાદે મુઠ્યું.

હુંઝલડિ—“એક વાક્ય તો નહીં, પણ એક શબ્દખી નહીં. બધીરીતે જોતાં આ મોરિયો ઘણો ડીકછે: પણ તેમાં શું સોટી વાતછે, એ ફક્ત એની ફર્ક અબલેછે થોડા મમત્તનેમાટે ડેલાંશીએ એની લોકરી અને ઉછીની આપણે; અને મારા હવાલામાં સો પોછે,

અને પછી એ એના ખરા શેઠની નોકરી કરે, કે મારી કરે, એ બધું એને મનથી તો એકલું એકજ છે. પણ હમણાં તમે મને શું કહેવા જતા હતા?" હુંઝલઉંડે પેહેલા બોલનાર અમલદારને સંવાલ કર્યો.

અમલદાર—“એટલુંજ, કે રશિયનો આજે મોટી સંખ્યામાં પોતાનું લશ્કર શેરના-યાની ખોણ, કે જે ઈનકરમાનના કુંગેરાની ખીણ બાબુએ આવેલી છે, ત્યાં જમા કરે છે. અમારી દુશ્મનીઓમાંથી અમે તે બરાબર જોઈ શક્ય છીએ; તેઓ એટલી તો મોટી સંખ્યામાં એકઠા થયા છે, કે જાણે મધમાખીઓનું ટાળું હોય તેવા તેઓ દુશ્મની દેખાય છે—પાયદલ રીજમીટોની ખીચોખીચ હારો—ઘોડેસવારોનાં ગંજવર ટોળેટોળાં—”

પોતાના “કાચ” ઉપરથી ઉસ્કેરાઈને હુંઝલઉંડ અર્ધો ઉડી બેઠો, અને આતુરતાથી પુછ્યું, “અને શું તમો ધારો છો, કે તેઓ એક હમલો લાવવાનો એરાદો રાખે છે?”

આજેજ વખતે ગસ્ટેવ પણ પોતાની ચટાઈઉપરથી ઉડ્યો; અને મુલાકાતે આવના રાખ્યાવચ્ચેથી પસાર થઈ, તે ખીમારના ખાટલાઆગળ આવ્યો, કે જેઉપર મુકેલા ટકિયાહ-ઉપર હુંઝલઉંડે નખબાઈનેલીધે પાછાં પોતાનું માથું નાખી દીધું હતું. પછી તે ઝુઆવે તેનાં બિઠાણાંઉપરનાં ઓઢણાં, ટકિયાહ, વગેરે બરાબર પાછાં દરોસ્ત કીધાં; અને જોકે આ જવાન કશુંએ બોલ્યો નહીં—તોયે ઉસ્કેરાઈને જેવીરીતે ખીમાર બોલ્યો હતો, અને પાછો સુઈ ગયો હતો, તેથી તેની ખરાબી થશે, એમ જાણે તે ઇપકે આપવા માંગતો હોય, એવો તેના દેખાવ, અને તેની હબઉપરથી જણાતું હતું. તે પાછો પોતાની જગ્યાએ ગયો, અને સગડીઉપર પાણી ગર્મ કરવાનાં પોતાનાં કામઉપર લાગ્યો.

આ જોઈ તે અમલદારોમાંનો એક બોલ્યો, “હુંઝલઉંડ, તમો ચોક્કસ છો, કે આ પોરિયો ઈંગ્રિજ બાપા સમજતો નથી?”

હુંઝલઉંડ—“હા, હું ચોક્કસ છું, કારણકે મેં પોતે એને તેબાળે પુછ્યું છે—અને તે-ઉપરાંત વળી એના શેઠ કુંપટન ડેલાંશીએ પણ મને કહ્યું હતું, કે એ ઈંગ્રેજ બાપા ખીલ-કુલ જાણતો નથી. એ કેમ કરી જાણી મરે? અઢાર વર્ષોની ઉમરના થયો, ત્યાંસુધી તો ક્રાન્સની બહાર એણે પગવટીક મુક્યો નહતો, તે ત્યારપછી તો ઝુઆવ રીજમીટમાં જોડાયો; કે જે રીજમીટને તો પછી તરતજ પૂર્વની લડાઈને માટે વહાણઉપર ચઢાવી દીધામાં આવી હતી.”

પેહેલા બોલનાર અમલદારે કહ્યું, “હમણાંજ મેં એને બરાબર નિહાળીને જોયો છે. આગળ તો મેં એનીતરફ જોવાની દરકાર કીધી નહતી. હમણાં જ્યારે હું એને બરાબર તપાસીને જોઉં છું, તો મને જણાય છે, કે એ અતિ ઘણો ચંચળ પોરિયો છે—અને વળી ઘણો ખુબસુરત છે—સાથે વળી ઘણો સમ્યક્તાવાળો જણાય છે. કેટલાક આ જવાન કેન્ચમેનો ઘણા અન્યબજેવી સમ્યક્તાવાળા રહે છે! તેઓમાં જાણે કુદર્તી વિવેક ઉતરી આવેલો માલુમ પડે છે. જોકે તેઓ આપણા દેશના માણસોજેવા મજબુત બાંધાના, કે પહોળાં હાડકાંનાં હોતા નથી. હુંઝલઉંડ, મને લાગે છે, કે જ્યારે તમો ‘સરન્યન’ના હાથમાંથી સાળ થઈ બહાર પડશો, ત્યારે તમોને આ તમારા ઝુઆવને પાછો ડેલાંશીને સંપોરદ કરતાં ઘણી દેશગીરી લાગશે?”

હુંઝલઉંડ—“દેશગીરી! ખચિત, શું ઘૂળ મુક્યા હું દેશગીર થાઉં? હું તો આ ઝુઆવની નોકરી તદ્દન નોકશુલ કરનાર હતો, પણ શું કરું, કે મારી રીજમીટમાંનો મારો

નોકર જે દહાડે હું ઝખ્ખી થયો, તેજ દહાડે ખીચારા માર્યો ગયો. અને વળી ડેલાંશીયો; આ દુકતાને મારી ખેદમતમાં રાખવાને ખરાં દેલની આતુરતાથી એટલેતો આગ્રહ કર્યો. કે તેને ના પાડવું મારેમાટે તદ્દન અશક્ય થઈ પડ્યું. પણ પેલા રશિયનોઆખે—જે હું ઘડીભર પણ ધારું, કે—”

અમલદારોમાંનો એક વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો, “તમે શું કાંઈ વેલાખેલા થયાછો, કે આવી હાલતમાં તમારું બિઠાણું છોડવાનો વિચાર કરોછો? તમારેથી તમારા ઘોડાઉપર ચઢી પણ શકાવાનું નથી—અચિત, જે તમે તેમ કરવાનો યત્ન પણ કરશો, તો તમારું મોત આવેલું નક્કી જાણુજો. પણ બધી વાત રહી, આજને કાલ આ રશિયનોના કોર્સેકો આપણીઉપર ઉતરી આવે, એમ હું ધારતો નથી: તે દહાડે બાલાકલાવાની ટેકરીઆઉપર તેઓએ પુરતો ‘મેથીપાક જમ્યોછે’!”

લગાર ખીજવાટભરેલી અધિરાઈથી હુંઝલઉઝ બોલ્યો, “પણ તમારામાંથી કાંઈ હમ-ણાંજ બોલ્યું, કે તેઓ ખીણમાં મધમાખીઓનાં ટોળાંઓનીપેઠે એકઠા થાયછે, તેઉપરથી મારી તો ખાતેરીછે, કે તેઓની મતલબ કાંઈ નવુંજીવું કરવાનીછે, અને જે તેમજ હોય, તો આહ ખુદા ! ગમે તે થશે, પણ હું આ બિઠાણાંમાં વધુ વાર કદી પડી રહેનાર નથી.”

આ વખતે તે ઝુઆવ પાછો પોતાની સાદડીઉપરથી ઉઠ્યો,—અને કાંઈ પણ ગડબડ કર્યાવિના હુંઝલઉઝનેમાટે આ બનાવવા લાગ્યો—કે જેમ કરવામાં વળી તેનો કાંઈ ભરમ હતો: કારણકે પોતાના ખીમારને ફરીથી ઉસ્કરણલો જોઈને તેને લાગ્યું, કે તેને કાંઈ આપણી આપણું, કે તે પાછો શાંત થાય. જોકે તેની આ સેવા ખરાં દેલની હતી, છતાં બબડીભલડીને તેના હાથમાંથી આ લઈ તેણે પીવા માંડી, પણ પોતે જેનાં ભલાંનેમાટે અતિ-શય કાળજી રાખતો હતો, તેના ખીજવાટથી તેને મનમાં કાંઈ પણ માહું માની લીધું નહીં. પોતાની હાલઆલમાં જેવો વગરઆવાઝનો, તેમજ પોતાની ઝખ્ખાનથી પણ તે ચુપ હતો—મન ઠેકાણે રાખી શાંતપણે તે કામ કર્યો જતો હતો—છતાં જાણે જે કામ તે કરતો હતો, તેમાં મગ્નહ લેતો હોય, એવો તેનો દેખાવ હતો—આ રીતે તે હુંઝલઉઝની સેવા બજાવ્યો રહ્યો.

પોતાની આ પી રહેવાપછી જ્યારે તે ઝુઆવ પાછો પોતાની ચટાઈઉપર જઈ બેઠો, કે વળી હુંઝલઉઝે બોલવાનું શરૂ કર્યું, “હું ચાહુંછ, કે આપણને જણાય, કે સેબાસ્ટોપોલમાં શું હાલઆલ થાયછે—ને ત્યાં મામલો કંઈ તરાંહનોછે.”

આઉપરથી એક અમલદાર બોલ્યો, “હા,—અને જે આ બાબતમાં ભરોસાદાર અને ચોક્કસ બખર કાંઈ લાવી આપે, તો લૉર્ડ રૅગલેન તેમજ જનરલ કુનરૅબર્ટ ઘણી સારી રકમો આપવાને બહુ ખુશીથી તૈયાર થાય.” તેની મતલબ ઈંગ્રેજ તથા ફ્રેંચ વડા સેના-પતિઓમાટે કેહેવાની હતી.

હુંઝલઉઝ—“ત્યાંથી લશ્કરમાંના નાસી આવેલા છેલ્લા સંપાહો આપણા લોકોને શું જણાવેછે?”

પ્રથમ બોલનાર અમલદારે જવાબ વાળ્યો, “આહ ! આ લુચ્છા નાસી આવનાર રશિયન સંપાહોઉપર શું ભરોસો રખાય ? તેઓ જે બખરો આપણને પહોંચાડેછે, તે બધી એકમેકથીઉલટીજ હોયછે. એક જણાવેછે, કે ત્યાંનું લશ્કર અને રહેવાસીઓ ખુરાકની

તંગીથીજલારે દુઃખ ખમેછે: ખીજે કેહેછે, કે તેથીજલકું ખુરાકીની દરેક ચીઝનો જથો ત્યાં ઘણો મોટોછે. બાલાકલાવાની લડાઇને આગળે દિવસે એક સેપાહ નાસી આવ્યો હતો, તેણે આપણને ખાતેરીસાથે કહ્યું હતું, કે લિબ્રાન્ડનાં લશ્કરને ખુરાક અને દારૂગોળાની તંગીનેલીધે સેપારટોપોલથી ઉઠાંગરી કરીને સિમરેટોપોલખાતે જઈ મથક કરવાની ફર્જ પડી હતી——”

ખીજે અમલદાર—“આ દેખાઇતા નાસી આવનારા સેપાહોને રશિયનો આપણા-વચ્ચે ખરેખરા છુપા જસુસોતરીકે ઢોંગ કરીને મોકલી આપતા હોય, તો હું કાંઇ ઘણો અજનબ થાઉં નહીં.”

હુંઝલઉડ—“તેમાં કાંઇજ શક નથી ! અને તેટલાજમાટે જો બની શકતું હોય, તો આપણીતરફથી જસુસો મોકલી નેઠતી અગત્યની ખબરો મેળવવાની ઘણી ઝરૂરછે, કે જેથી શેહેરના કેલાનીઅંદર કેવો મામલોછે, તેની સાચી ખબર મળી આવે.”

એક અમલદાર—(લગાર ખીદરકારીથી) “આહ ! જો કાંઈ હુશિયાર શખ્સ સેપા-રટોપોલમાં દાખેલ થવાની વેતરણ કરવાનું માથે લે, તોજ તેમ બની શકે. તે જો તેમ કરવામાં ફતેહ પામે—ત્યાંની દરેક બાબતની નોંધ લે—અને પછી સઘળી ખબરો મેળવીને પાછો નિકળી આવવાની કોશેશ કરે—તોજ તેમ બને,—તે ખબરો પછી આપણે કેટલી કામની થઈ પડે !”

આ રીતે હુંઝલઉડ અને તેની મુલાકાતે આવનારાઓવચ્ચે લાંબો વખતસુધી વાતો ચાલી રહી; અને ત્યારપછી તેઓએ ત્યાંથી રજા લીધી,—પણ જતી વખતે તેઓએ આવતી કાલે પાછા મુલાકાતે આવવાની કચુલાત આપી, અને આશા બતાવી, કે ત્યારે હુંઝલઉડ વધારે સુધરતી હાલતમાં તેઓને જણાશે.

તેઓના ગયાપછી અર્ધો કલાક નિકળી ગયો,—કે જે વખતનાઅરસામાં એક શખ્દ પણ તંબુમાં બોલવામાં આવ્યો નહીં હતો. તે ઝુઆવ પોતાની સાદડીઉપર બેઠેલો હતો ; અને જાણે સગડીમાંના આતશતરફ તેનું ધ્યાન રોકાયેલું હોય, એવો દેખાવ કરતો હતો; પણ ખરેખર જોતાં, તો તે દરેક “મિનીટ ” એન્તેઝરીથી “કાચ ”તરફ પોતાનું મ્હોંડું ફેરવીને જોયા કરતો હતો, કે હુંઝલઉડ ઉઘ્યા હતો કે નહીં. તેની ઢપઉપરથી લાગતું હતું, કે તે કોઈ બાબતનેમાટે અધિરા થયેલો હતો. આખરે થાસ લેવાના ચાલુ આવાજથી તેની ખાતેરી થઈ, કે તેનો ખીમાર ભરઉંઘમાં પડ્યો હતો; આઉપરથી તે ઝુઆવ પોતાની ચટાઈ-ઉપરથી વગરગડબડ કરવે ઉઠ્યો, અને ધીમે પગલે તંબુમાંથી બહાર સટકી ગયો. થોડીક વેળાપછી—કહોકે આસરે અર્ધો કલાકપછી—અંક્રિયન ઉલાંશી તે તંબુમાં દાખેલ થયો; અને તે ખીમારનીઉપર વાંકા વળીને પોતાની ખાતેરી કીધી, કે તે હજી ભરઉંઘમાંજ પડેલો હતો. આ વખતે તે જવાન ક્રેંચ અમલદારનો ચેહેરો અકળાયેલો અને ઉચ્ચાટ જણાતો હતો—તે સિડની હુંઝલઉડના ખાટલાનીપાસે બેઠો; અને પોતાના હાથોની અદખ વાળીને કાંઈ ઉંડા વિચારમાં ગરક થયો.

હુંઝલઉડનું ગળું તરસથી સુકાઈ જવાને સખબે તે ચોંકી ઉઠ્યો, અને આસપાસ જોવાવગર બોલી ઉઠ્યો, “ ગસટેવ, પાણી—ચા—દુધ—અથવા કાંઈખી આપ !” વધારે અધિરાઈથી “જલ્દી ! ઉતાવલ કર ! સત્યાનાશ ગયો, એમ પૂતળાંનીકાંતી બેસી શાનો રહ્યોછે ?”

કુપટન ડેલાંશી પોતાના વિચારોમાં ચેરલોતો મસ્તુલ થયેલો હતો, કે તે પેહલાં તેનું આ બોલવું સમજી શક્યો નહીં. પણ હવે તેની શુદ્ધ ઠેકાણે આવી—તે તરત “સ્વેલ-” ઉપરથી ઉઠ્યો—અને હુંઝલઉડતરફ દેલગીરી અને અન્યબીથી બેઠું—તો જોકે જે હડીલાઈ અને ખીજવાટથી તે બોલ્યો હતો, તેમાં તેને અંદરખાનેથી સ્હેજ ગુસ્સો લાગ્યો હતો. પણ તે કાંઈ પોતાને માટે નહીં, તે તો પેલા જવાન ઝુઆવને માટે હતો. હવેજ આ ક્રેંચ અમલદારને ઝાહેર થઈ ગયું હતું, કે હુંઝલઉડ કેવીરીતે તે આપડાસાથે વર્તેલો હતો. તો જોકે હુંઝલઉડ તેની સાથે સખ્તાઈથી, અને તોછડાઈથી વર્તે છે, એવી ફરિયાદનો એક હરફ પણ આજતુલિક ગસડેવે તો તેની આગળ કાઢાડ્યો નહતો, અને હમણાં જ્યારે ન ધારેલીરીતે કુપટન ડેલાંશીનાં જાણવામાં તે આવ્યું, ત્યારે તેને ગુસ્સો ઉપજ્યો, તેમાં કશી નવાઈ નહતી. પણ તોયે તેણે પોતાનો ગુસ્સો તરત દાખી દીધો—અને જાણે કશું નહોત્ય તેવો દેખાવ ધારણ કરી આસુદગી આપનાર જે પીણું તૈયાર કરી રાખવામાં આવેલું હતું, તેમાંથી પેચાલોભરી તેણે ખીમારને આપ્યું.

હુંઝલઉડ —“ અરે ! મારા વાહાલા ડેલાંશી ! તમે છેએકે ? તમારા આવવામાં કે હું ઘણો ખુશીને ઉપકારી થયો છું ! દહાડામાં બે મુલાકાતો ! પણ ગસડેવે ક્યાં ગયો ? ”

ડેલાંશી —“ તે હમણાં હાં પાછો આવશે. ” જોકે એમ બોલતાં તેનો ચેહેરો ઉચ્ચાટ થયેલો અને તેનો સાદ ધુજતો હતો. “ તેની ગેરહાજરીમાં તમારાં બિછાણાં આગળ મેં તેની જગ્યા રાખી છે, શાંત થાઓ, અને પાછા સુઈ જાઓ; તમારાં દેલમાં તાપ છે—આજે સાંજે તમારી આગળ તમારા દોરતો મુલાકાતે આવ્યા હતા—અને તેઓની વાતથી તમે ઉસ્કેરાયા છો. ”

પણ ઉંઘી જવાને બદલે તો હુંઝલઉડ રશિયનોના દાવપેચઉપર ડેલાંશી સાથે વાતો ચલાવવાની તજ્જીઝ કરવા લાગ્યો. તોયે રખેને તે ખીમાર ઉસ્કેરાય, એવી લક્ષી નેમથી તે જવાન ક્રેંચમેને તેની પુરી ખાતેરી કરી આપીને શાંત કીધો; અને હુંઝલઉડ ધીમેધીમે પાછો ઉંઘમાં પડવા લાગ્યો.

આમુજબે કલાકો વહી ગયા, —તે વખતે તંબુમાં ઝાંખી રોશની હતી; પણ બહાર અંધારૂં ભીત અને તુફાન હતું, અને વખત ઘણો ધીમેધીમે પણ અતિ કંટાળાભરેલો જવા લાગ્યો. કારણકે વરસાદ અને ફરં બધે એકસ પી-રાજ્યોનાં લશ્કરોનાં કંતાનનાં રેહડાણોની ઉપર અને આબુઆબુ ધુમ પડતાં હતાં. અને તેમ છતાં હજી તે ઝુઆવ પાછો ફર્યો નહતો—અને તેથી હજી તે ખીમારના “ કાચ ” નીપાસે બેસીને એફ્રિન ડેલાંશીએ ઉગ્ગરો કરવો આબુ રાખ્યો હતો.

પ્રકરણ ૩૫ અં.

સેબાસ્ટોપોલ.

રાતના દશ વાગતાનો વખત હતો: મારમારનો વરસાદ વરસતો હતો, અને ભારે કરાં પડતાં હતાં; ત્યારે જવાન ઝુઆવ સેબાસ્ટોપોલના કેસાની બહારની દીવારનાં એક સૌથી નજદીકનાં નાકાબરફ ઝપારામાં જતો હતો. તેણે પોતાનો રસ્તો કારાબેલનાઈયાહનાં એક પરાંતરફ લીધો,--આ પછે સેબાસ્ટોપોલનાં ગામનો એક ભાગ હતો, કે જેની સાંમિજ ઇંગ્રેજોએ બંધાવેલાં ખોડાઓ ખોદેલા હતાં, તેમજ ખીજાં લશ્કરી કામચલાઉ બાંધકામો ઉભાં કરીધેલાં હતાં. વળી આ જગ્યા સેબાસ્ટોપોલનો સર્વેથી ઘણો અગત્યનો ભાગ હતો, કારણકે તેમાં રશિયનોનું તોપખાનું, દારૂખાનું, ખુરાકીપુશાકી, તોપો ચોટવાનાં મોટાં કારખાનાંઓ, અને ખીજાં ઝાહર ખાતાંઓ આવેલાં હતાં. કારાબેલનાઈયાહનાં ગામની વચોવચ એક મોટી ઇમારત આવેલી હતી, કે જે ઉપર પીલા રંગનો વાવટો ઉડતો હતો; રશિયન વડા સેનાધિપતિ, પ્રિન્સ મેન્ટ્રિચકોફની મતલબ આ વાવટો ચઢાવી, એવું દેખાડવાની હતી, કે તે મહાનમાં ખીમાર અને ઝખ્મી થયેલાઓમાંટે “હોસ્પિટલ” ઉંઘાડવામાં આવી છે, આ ઉપરથી ઇંગ્રેજ સેનાધિપતિ લૉર્ડ રૂગલેને પોતાનાં લશ્કરને ખાસ હુકમ આપ્યો હતો, કે તે મહાન ઉપર બનતાં તુલક તોપોનો મારો ચલાવવો નહીં, કેમકે તેમ કરવું, એ અશકત માણસો ઉપર ઘાતકીપણું ચલાવવાખરાબર તે ગણતો હતો.

રાત અંધારી કીલ હતી: ગસ્ટેવ પોતે પોતાની સાંમે એક વારજોટલે દુર પશુ. જોઈ શકતો નહતો; કારણકે ફક્ત અંધારું નહતું, પણ સાથે વરસાદ અને કરાં પુષ્કળ પડતાં હતાં. તેણે પોતાનો ઉપર ચોદવાનો મોટો ડગલો પોતાનાં શરીરની આસપાસ મઝાતું વિંટાળ્યો હતો--છતાં તે આમડીમુઠી ભિંજાઈને તરબોર થયેલો હતો.

પણ રાત ઘણી અંધારી હોવાથી તેને પોતાને તો એકરીતે ફાયદોજ હતો, કેમકે તેથી ઇંગ્રેજ ચોક્કીનાં થાણાંઓ ચુકાવી જવાનું તેને ઘણું સુગમ થયું; વળી વરસાદ અને કરાંનાં પડવાના આવાજથી તેનાં પોતાનાં પગલાં સમજાતાં નહતાં. વગર અડચણે, અને વળી *ટોકિયાવગર ગસ્ટેવે ઉતાવળે આગળ વધવા માંડયું: પણ આમુજમે અર્ધો કલાક ઝડપમાં ચાલ્યાપછી તેણે પોતાની ચાલ ધીમી કરીધી--કારણકે તેણે હવે જાણ્યું, કે તે કેસાના રશિયન લશ્કરની નજદીકમાં આવી પુગ્યો હતો. પણ તરતજ કોઈ વસ્તુ, કે જે ઝમીન ઉપર પડેલી હતી, તેની સાથે તેનો પગ અડડ્યો, અને તે તુટી પડ્યો; તેનો હાથ માણસના ચેહેરાના સમાગમમાં આગ્યો. એથી ઝુઆવનાં દેલમાં એક જાતનો કમકમાટ ઉપજ્યો; કારણકે તે ચેહેરા સંગે મરનાજેવો ઠંડો થઈ ગયેલો હતો, અને તેણે તરત જાણ્યું, કે તે શખ્સ એક મુઠ્ઠું થઈ પડેલો હતો. પણ જેવો તે પાછો ઉઠી ઉભો થયો, કે તેનાં ભેજામાં એક વિચાર આવી ગયો. તેણે પોતાનો હાથ તે મુઠ્ઠેલાના પુશાક ઉપર ફેરવ્યો, તો તેને જણાયું, કે તે મરણ પામેલો શખ્સ એક રશિયન સેપાહ હતો.

ગસટેવે તરતજ તે મુદ્દાનાં શરીરઉપરના લશ્કરી લેખારા કાઢાડી લીધા, અને તે પોતાનાં લુગડાંનીઉપરજ પેહેરી લીધા. વળી તે મરનારની આજુમાં તેની બંદુક પણ પહેલી હતી, તેથી તેણે ઉચ્છ્રી લીધી. દેખાઇતીરીતે આ સેપાહ પોતાની છાવણી છોડીને ભટકવા નિકળેલા, અને તેને ઈંગ્રિજ થાણાઉપરથી ગોળી મારી વિધી નાખવામાં આવેલા હોવા જાણ્યું.

આગ્રમાણે મસ્કોવીટ પુશાકમાં સજ થઇને, તે ઝુઆવે પાછું આગળ વધવા માંડ્યું, અને તે આખરે મટોડાંના ઢગથી બનાવેલી દીવારનીનજદીક આવી પુગ્યા. તે વગરઆવાજ કરવે તે દીવારની છેક પાસેથી વાંકવાંકિ આવ્યો, અને એક એવે ઢંકણે આવી પુગ્યો, કે જ્યાંની બાટમાંનાં બાંકરામાંથી તોપોના મ્હોડાં જણાતાં નહતાં; ત્યાં તોપો ગોઠવેલી હતીજ નહીં; અને તેથી તેની ખાતેરી થઈ હતી, કે એવી જગ્યાએ સેપાહોની ચોક્કી મુકવામાં આવેલીજ ન હશે. ભારે હેમતથી તે હવે તે છાતીપુરજેટલી ઉંચી દીવારઉપર ચઢ્યો; કાન ઢર્ધને સાંભળવા લાગ્યો; અને વરસાદ તથા કરાંનાં પડવાના આવાજમાંથી તેણે માણસોના બોલવાના સાદ પરગરો સાંભળ્યો; એક બિલાડીનાજેવી ચપળાઇથી તે દીવારનીમાઢે કુદી પડ્યો; અને ત્યાં પણ તેને રોકવામાં ન આવ્યાથી તે રશિયનોએ બોદેલા બંધાવના આગ્ર-ચોની બહારની આજુસુધી વધ્યો ગયો. હવે તેણે કારાખેલનાધયાહનાં પરાંમાં જે રાશનીઓ બળતી હતી, તેતરફ ચાલવા માંડ્યું.

થોડીજ “મિનીટો”માં ગસટેવ એક રશિયન ચોકીદારનીસાંમે આવી ઉભો, કે જે કાંડોનાં હુંડાંઆવચ્ચે એમથીતેમ ફરીને પહરો ભરતો હતો.

ખોખરે આવાજે તે મસ્કોવીટ સેપાહે સવાલ કીધો, “ત્યાં કાણુ જાયછે?”

ઝુઆવે તરતજ જવાબ આપ્યો, “એક દોસ્ત, કે જે આવી ઢંડી રાત્રે તમાને ખુશ કરવાને કાંઈ લઈ આવ્યોછે.” જોકે રશિયન ભાષા તે ઘણી સફાઈથી અને જરૂરી બોલી શકતો નહતો, તોયે પેલો સેપાહ જે બોલ્યો, તે બરાબર સમજ્યો હતો, અને પોતાથી બની શક્યું તેવી સારીરીતે જવાબ વાળ્યો હતો.

વળી બોલતાંનેવાર તેણે પોતાનાં ગળ્લામાંથી દાડની એક ચપટી નહાની બાટલી બહાર કાઢાડી તે ચોકીદારનીસાંમે ધરી, કે જે તેણે ભારે હોશથી લીધી, કારણકે તે વરસાદ અને કરાંથી ભિંગાઇને તરખાર થઈ ગયેલા હતો.

“બીવકુશ ખરો, પણ તું માયાળુછે!” તે બોલ્યો, અને પછી દાડનો એક મોટો ગોટ ચઢાવ્યો: તે ઝુઆવના ઉચ્ચારોઉપર તેણે જરા પણ ધ્યાન આપ્યું નહીં, કારણકે રશિયન લશ્કરમાં પણ રશિયાનાં ગામગામના રહેવાસીઓ સેપાહતરીકે જોડાયલા હતા, અને તે સર્વેના ઉચ્ચારો કાંઈ એકસરખા નહોતા. “પણ મારા ભણા દોસ્ત, તમારે *વરદીનો બોલ જણાવવો હતો,” તે ચોકીદારે આગળ ચલાવ્યું, અને પછી વળી ઘણોસરખો “આન્ડી” તે બાટલીમાંથી ટાંચ્યો, “ભણા આદમી નહીતો રાત જરા પણ ઉગ્રશવાળી હતો, અને આ તુશનથી ગડબડાટ થતો નહતો, તો તમે મારીઆગળ આવી લાગતો, તેનીઅગાઉ તો મારી બંદુકની ગોળી તમારાં ભગ્નમાં જઈને બેઠી પણ હોતે!”

ઝુઆવે આ સાંભળી જાણે તેને ઘણી રમુજ પડી હોય, તેમ હસવાનું હેળ ધાળીને કહ્યું, “અરે યાર, શું કરું જરા છાવણીમાંની દારની દુકાનમાં ‘છાંટો પાણી’ લેવામાં રોકાયો, તેટલાં બીજા સેપાહોને વરદીનો જે શબ્દ કહી સંભળાવ્યામાં આવ્યો, તે મારાં જાણવામાં નહીં આવ્યો.”

“ત્યારે તમોએ તમારા બીજા ગોડિયા સેપાહને પુછીને તેથી વાકેફ થવાની અકલ ખર્ચવી હતી.” તે રશિયન સેપાહ બોલ્યો, અને પછી પેલા જલ્દ “આન્ડી”ની બીજા એક મોટીજેવી ટાંસ મારી. “જે સાંભળો, તે જોલ અમછે, કે ‘અસલી અયેતેકાદ,’ કેમ, દોસ્ત, આપણે જે લલાં કામમાં લડ્યે છેયે, તે જ્નેતાં એ જોલ ઠીકછેની? આજે આપણા પાદરીએ વાઅઝી કરતાં જે કહ્યું હતું, તેવિષે તમોએ શું ધાર્યું? કે જ્ને આપણે આ ઈંગ્લેન્ડ અને ફ્રેન્ચને મારી કાઢાડ્યે, તો ‘જેડસેલેમનો રસ્તો આપણેમાંટે ખુલ્લો થશે; અને જેડસેલેમ કાંઈ ઘણું દુર નથી. હવે, તમોને ખબરછે, કે જેડસેલેમ પવિત્ર જગ્યામાં આવે-લુંછે—કે જ્યાં આપણા પાદરીએ જણાવ્યામુજબે બસ દુધ અને મધના રેળાઓજ વેહેછે—”

પણ ઝુઆવે આ રશિયન સેપાહનું જંગલી અતાનપણું, તથા બીવકુશાલરી સાદાર્થને દુઃકથીજ નહામીને વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો, “હા, ખચિત ! ખચિત ! પણ તે દુધ ને મધ મળે, તેટલાં હમણાંતો તમે આએ ‘આન્ડી’ પુરો કરો, કે હું મારે મથકે જઈ.”

“ઠીક, ત્યારે લેઓ આએ તેમજ કરંછું,” એમ બોલી તે આટલીનું તળિયું લાવી મુક્યું, અને પછી હેડકી ખાતોખાતો કાંઈ ભાંગતુંડું એમ બોલ્યો, “મા-આ-રો, દો-ઓ-સ્ત, ઘ-અ-જો મ-મ-જા-આ-નો મા-આ-ણ-સ-છે !”

અને પછી લઠડતે પગલે આ ચોક્કીદાર પાછા પહોરો ભરવા લાગ્યો; તેના હવે અંધા વિચારો એજ હતા, કે જેડસેલેમ અને પવિત્ર ઝમીનઉપર તે જશે, ત્યારે ત્યાં શું કરશે; પણ ઝુઆવે તો તેને સલામ કરી ત્યાંથી ચાલતી પકડી; તે આગળ વધ્યો; કારા-બેલનામ્યાહના કેશાની બહાર જે પેહેલાજ રશિયન ચોક્કીદારના સમાગમમાં તે આવ્યો હતો, તેમાં ફતેહમંદ થવાથી તે ખુશીખુશી થતો હતો. વાતમાંને વાતમાં તે થોડોક બીજા ગર તેનીપાસેથી મેળવવાને આતુર હતો; પણ તેને ડર લાગતો હતો, કે ગમેએટલી ચોક્કાસી શખવાછતાં રખેને તેને કાંઈ શક પડે, એટલે તેને વધારે સવાલો ન કરવામાંજ તેણે ડાહ્યાપણું જોયું.

આસરે દશ “મિનીટા” આગળ ચાલવાપછી ગસ્ટેવ એક જગ્યાએ આવી પહોંચ્યો, કે જ્યાં એક ન્હાની છાપરીતજે ત્રણ કે ચાર રશિયન સેપાહો બળતું સળગાવીને તાપણું કરતા હતા; પોતાનો સાદ બની શકેએવો કઠોર કરીને આ સાહસિક જવાન પેલા વરદીનો શબ્દ બોલ્યો—“અસલી અયેતેકાદ.” તેને કાંઈ પણ બીજા સવાલ કર્યામાં આવ્યો નહીં, અને ફતેહમંદ થઈ પણ તે આગળ વધ્યો—રસ્તામાં કોઈએ પણ તેની ઝાઝી ખબર લીધી નહીં; અને તેથી થોડીક “મિનીટા”માં તે કારાબેલનામ્યાહનાં પરાંમાં દાખેલ થયો. જ્યાં તેનાં જોવામાં આવ્યું, કે ત્યાં ભારે તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી. મહલ્લાઓમાં મોટીમોટી તોપો, અને દારૂઓનાં ગાડાંઓ પસાર થતાં હતાં; અવારનવાર સરસ ઘોડાઓઉપર સવાર થયેલા રેસા-

વાના અમલદારો દોડ્યા જતા હતા—અલખતાં ચોકસ નાકાઓઉપર તેઓ ચોકસ હુકમો આપવાને આગ્રમાણે દોડ્યામ કરી રહ્યા હતા—અને તેઓના ઘોડાઓનાં દોડવાથી એટલો-તો કાદવ ઉડતો હતો, કે તેથી ગસટેવ તદ્દન છંટાઈ ગયો હતો. રસ્તામાં સઘળે અધાર હતું, પણ જ્યાંજ્યાં ઝાહર ઇમારતો હતી તેમાં સળગાવેલી બતીઓથી, તથા તોપોનાં ગારિયાંઓસાથે લઈ ચાલતાં ફાણોસોથી સ્ટેજ અજવાળું રસ્તાઉપર પડતું હતું. ગસટેવને કાંઈએ રોક્યો પણ નહીં, કે નહીં કોઈએ તેની ખબરવડીક લીધી: અને જાણે તેની કાંઈ ભારે કામમાં રોકાયેલો હોય, તેમ ઝડપથી આગળ વધ્યો ગયો, કે જેમ બીજાઓ પણ અહીંથીતહીં ઉતાવળે કામસર જતા આવતા હતા.

તરતજ ગસટેવ એક ભટિયારાની દુકાનઆગળ આવી પહોંચ્યો, કે જે હજી ઉંઘાડીજ હતી. તેના ઘણી તથા તેના બે નોકરો ભટ્ટીમાંથી તૈયાર થયેલાં ઢગલાંબંધ પાઉંઓ બહાર કાઢાડીને વેચવાનાં બાંકડાઉપર ઢગલા મારતા હતા. તે મરણુ, પામેલા સેપાહોનો જે પુરાક ગસટેવે પેહેરેલો હતો, તેનાં ગળ્લાંમાં ત્રણ કે ચાર રશિયન સેકાઓ હતા; પેહેરાતો આ જવાન ઝુઆવને લગાર આનાકાની લાગી, પણ પછી હેમત પકડીને તે દુકાનમાં દાખેલ થયો, ત્યાં બાંકડાઉપર મુકેલાં પાઉંઓમાંથી એક ઉપાડ્યું, અને ભટિયારાને એક સેકો આપ્યો.

ભટ્ટીમાંથી બહાર કાઢાડેલાં ગંમંગિર્મ પાઉંઓના ઢગલાતરફ સંતોષથી જોઈને તે ભટિયારો બોલ્યો, “જો આપણા દુશ્મનો આ ઢગલા જોવે, તો કેવી મળતી પડે! અર્-ખોટું તો ખુદ જાણે, પણ તેઓની જાવણીમાં ખુમ તો એવી ફાળાઈ, કે આપણીપાસે ગામમાં પુરતી ખુરાકી નથી!”

પોતાના હાથમાંનાં પાઉંનો એક મોટો ટુકડો ભાંજીને ગસટેવે તે મ્હોંમાં મુક્યો, અને જાણે ખરી ભૂખથી તે ખાતો હોય, તેમ તે ચાવતોચાવતો બોલ્યો, “તેઓના બાંપડા સેપાહોને લગાર ઉલટ આપવાને એવો ખુમારો કાંઈ નહીં તે લોકો ફેળાવે!”

ભટિયારો—“આહ! પણ આપણે ભૂખે મર્યે, ત્યાંસુધી સેપાહટોપોલનો કપ્પો લેવાને શાખવાનો જો તેઓએ વિચાર રાખ્યો હોય, તો જ્યાં પડયાછે, ત્યાં બીજા ઘોડાક મહિનાં આતુલિક તેઓને પડી રહેલું પડશે. આ તમારો બાકીનો ખુરદો, દોસ્ત.”

આ સાંભળી તે ઝુઆવે કહ્યું, “શું!” અને પછી જાણે પોતાનો ખુરદો ગણી લેતો હોય, તેવો દેખાવ કરીને, “ત્યારે શું પાઉંનો ભાવ હજી વધ્યો નથી?” કેમકે પાઉંની ઘણીજ નજવી કીમત તેનીપાસેથી લેવામાં આવી હતી.

ભટિયારો—(લગાર ધિકારથી) “ભાવ વધ્યો?—નારે, દોસ્ત! ભાવ શાનો વધે? આપણને જે ખુરાકી જોઈએછે, તે બીજે રસ્તે આપણે મળતી રહેછે. પણ, ભાઈ, તમોને તો સઘળી છુપી વાતની ખબર પડતી હશે—આ બધી દોડાદોડ ને તૈયારીઓ ચાલી રહીછે, તે શામટે? આજે રાત્રે કાંઈ નવુંજીવું કરવામાં આવનારછે, શું?”

જાણે જાણતો હોય, પણ જણાવવા નહીં માંગતો હોય, તેણે ખોટું ડાળ ધાળીને ઝુઆવ બોલ્યો, “વખત આવવે સૌ જાણશે,” એમ કહી પેલો ખુરદો ગળ્લાંમાં સંરવી દઈ, તે દુકાનમાંથી લપકામાં બહાર નિકળી ચાલ્યો, કેમકે જે વાતચિત થઈ હતી; તે પુરતી હતી, અને તે લખાવવામાં સાર નહતો, એમ તે ચતુર સારીપેઠે જાણતો હતો.

તે હજીતો બારણાંમાંથી બહાર નિકળતો હતો, તેટલાં ભટ્ટીમાં સળગાવેલાં બળતાંનું અજવાળું તેની ઉપર પડતું હોવાથી, ત્યાંથી એક એડી-કાંગ જે ઝપાટામાં પસાર થતો હતો, તેની નજર તેની ઉપર પડી; કે લાગલો તે અમલદારે પોતાના ઘોડાને ઉભો રાખ્યો.

એડી-કાંગ—“આએતો ઘણું જ ઠીક થઈ ગયું ! ચાલ, પોરિયા, મારી પુષ્કળ મેહેનત બંધી ગઈ ! ખુદા જાણે છે, આજે રાતના મને કેટલું કામ કરવાનું છે, તું *કારિનાની રીજમીટમાંના છે, નહીં ?”

ઝુઆવે જરા પણ વખત ખોવાવગર તરત હેમતથી જવાબ આપ્યો, “હા સાહેબ, હું મગરરછું, કે તે રીજમીટનો હું એક સેપાહલુ.”

એડી-કાંગ—“ઠીક ! ઠીક !—દોસ્ત, જરા નઝદીક આવ !—કેમકે મને તુંને જે દેહેલું છે, તે લાંથી પસાર થતા રાહદારીઓએ સાંભળવું નહીં જોઈએ.”

આ હુકમથી ગસડેવ તે અમલદારના ઘોડાનાં ખભાંસુધી ગયો ; અને પછી તે એડી-કાંગે વાંકા વળી, ધણેજ ધીમે સાદે કહ્યું, “તારી રીજમીટના કરનલઆગળ જા, કહે કે સઘળી તૈયારી કરી રાખ્યામાં આવી છે—તે શું તે તેવણુ સારીપેઠે જાણે છે—અને સવારના પાંચ કે છ વાગે જ્યારે તેવણુ દેવલના ઘંટો વાગતા સાંભળે, ત્યારે તેવણુ પોતાની રીજમીટના તમામ સેપાહોને હથિયારબંદ તૈયાર કરી રાખવા. જા, જલ્દી કર—ને રસ્તામાં આ પાઉં આવવા ઉભો ના રહેતો !”

આટલું કહીને તે એડી-કાંગ પોતાના ઘોડાને કાંટા મારી ત્યાંથી દોડાવી ગયો. જાણે કાંઈ ઘણો અગત્યનો પયેદામ પહોંચાડવાનું તેને માથે આવી પડ્યું હોય, એવો એટો દેખાવ કરી તે પણ ત્યાંથી ધરપચમાં આગળ ચાલતો થયો; અને રખેને તેજ એડી-કાંગ તેને પાછો મળી જાય, એવી બહીકથી તે જે પેહેલી ગલીનું ખુણું આવ્યું, ત્યાં વળી ગયો,—જે ગલીમાં તે આવી પુગ્યો હતો, તે તદ્દન અંધારી હતી. ત્યાં તેણે પોતાની ચાલ જરા ધીમી કીધી, કે હવે શું કરવું, તેના વિચાર કરવાને તેને બની આવે. તેને હવે વિચાર આવવા લાગ્યો, કે કારાખેલનાઘ્યાહમાં દાખેલ થવાકરતાં, તેમાંથી પાછા નિકળવાનું બારે બિકટ હતું; અને પોતે જે ધાસ્તીભર્યું કામ માથે ઉઠાવ્યું હતું, તેના વિચારથી હવે તે ધુન્વા લાગ્યો. પણ આ તેની દહશત ફક્ત થોડીજ વારની હતી: અને પાછી હેમત ધરીને પોતે જે સહાસ કર્મ માથે ઉઠાવ્યું હતું, તે પાર પાડવાનો તેણે ઠરાવ કર્યો, અને તેથી તેણે આગળ પાછું ચાલુ મુક્યું. આ વખતે તેને કાને માણસોનાં ચાલવાનો તથા પગલાંનો સાદ સંભળાયો; અને પાસેજ એક આરકું હતું, કે જેમાં કીલિયાન અંધારું હતું, ત્યાં ભરાઈને ઉભો. જેઓ વાતો કરતા હતા, તેઓ ઉતાવળી ચાલે ત્યાં આવી લાગ્યા, કે તેજ ઘડિયા મારમારનો વરસાદ એકદમ તુટી પડ્યો; અને જ્યાં ઝુઆવ છુપાઈને ઉભો હતો, તેજ આરકાંતળે તેઓએ પણ આસરો લીધા. આ જોઈ તેણે કાંઈ પણ ગડબડ કરવાવગર વધારે અંદર ભરાવા માંડ્યું; અને પછી તેઓ શું વાતો ચલાવે છે, તે સાંભળવાના એરાદાથી દમ ઉંચો રાખીને ઉભો.

આ બોલનારાઓમાંના એકે કહ્યું, “મેજર, જો આ યોજના પાર પડી, તો ઇંગ્લેન્ડના સદંતર નાશ થવાનો.”

આ સાંભળી તે મેજર બોલ્યો, “ખીણમાં ડેનનબર્ગનીપાસે કેટલું લશ્કર છે?”

જવાબ મળ્યો, કે “૪૦,૦૦૦ થી ૫૦,૦૦૦ નીવચ્ચે, અને આપુને તો સારીરીતે ખબર છે, કે ઇનકરમાનની ટેકરીઓઉપર જમણા પાછળા લાગડિપરતું ઇંગ્લેન્ડ લશ્કર તો તદન બંધાવવગરનું છે.”

એથી ઘણું જલ્દીપણાંથી ખુશી થઈ, તે મેજર બોલ્યો, “હા—ખચિત તે લોકોની ભારે ખુનામરડી થશે. થોડા કલાકમાંતો—”

આ વખતે થોડી “મિનીટો” સુધી તે આરકાંવાળા-રસ્તામાં પવનનો એવાનો અપેરા સપાટો ધ્રુકવા લાગ્યો, કે તેઓ શું વધુ વાત ચલાવતા હતા, તે ગસટેવ સાંભળી શક્યો નહીં. જોકે તુફાનના આ ભારે મારામાંથી બંચવાને લગલગ અર્ધો કલાકસુધી તે બંધે રશિયન અમલદારો ત્યાં થોભ્યા; તોયે કાંઈ વધુ ખબર તે ઝુઆવ તેઓતરફથી મેળવવા પ્રાર્થ્યો નહીં—ફક્ત તેને એટલીજ ખબર પડી ગઈ, કે સવારના બ્યારે દેવલના ઘટો વાગે, ત્યારે કેદામાંનાં લશ્કરે બાણુવું, કે શેરનાયાની ખીણમાંથી ઇનકરમાનની ટેકરીઓઉપર હલ્લો શરૂ કર્યામાં આવ્યોછે, અને જો તેમાં ઇંગ્લેન્ડની હાર થાય, તો શેહરમાંના લશ્કરે આ એકે-સંખી રાજ્યોનાં લશ્કરોઉપર એક ઝબરદસ્ત અણચિંત્યો છાપો મારવામાંટે હથિયારખંદ તૈયાર રહેવું. પહેલાંતો એડી-કાંગે જે પયેદામ કેહેવાડ્યો હતો, તેની મતલબ આ જવાન ઝુઆવ તે વખતે બરાબર સમજી શક્યો નહોતો, તે હવે પુરેપુરી સમજ્યો.

તુફાન સહેજ આછું થવા લાગ્યું; તેથી તે અમલદારો તે અધારી આરકાંવાળી ગલીમાંથી નિકળી સાહ્યા; અને થોડીક “મિનીટો” પછી ગસટેવે પણ ત્યાંથી ચાલુ મુંકયું. જ્યાં જવાય, ત્યાં કાંઈ પણ ચોકસઃ ઠરાવગર તે આગળ ચાલવા લાગ્યો, અને તે કંઈતરફ જતો હતો, તેથી તે તદન અણજાણ્યો હતો. આપ્રમાણે તે નણું કે સાર મહલ્લાઓ વટાવી ગયો—આખરે તે એક મોટી ઇમારતનીસાંમે આવેલી ખુલ્લી જગ્યાએ આવી પહોંચ્યો, કે જે ઇમારતની ઘણી બારીઓમાં બતીઓ બળતી હતી. તેના આગળા મોટા દરવાજાઓ ઊંઘાડા હતા, અને ત્યાં કાંઈ ખુબ ધમચકરી અને દોડદોડી ચાલી રહી હતી. મોટીમોટી ભારી તોપો તેમાંથી બહાર લાવવામાં આવતી હતી; દારૂગોળો અને ખીજો લશ્કરી અસલાખ તેમાંથી કાઢાડીને ગાડાંઓ અને ખટારાઓમાં ભરવામાં આવતો હતો; ઝુઆવતે જણાયું, કે તે કાંઈ મોટા લંડનનીનકીકમાં આવી લાગ્યો હતો. પણ તેણે પોતાની આંખો ઉપર કરીને જોયું, તો તેના દિશામાં શું આવ્યું? તે જોતાંજ તેના મ્હોંમાંથી અજાણ્યપણે આવાજ નિકળી પડ્યો! જે શોધ ન ધારેલીરીતે થઈ હતી, તેથી તો તે અજાણ્યપણે ખુશી પણ થયો! શું તે જોતો હતો, તે ખરું હતું, કે તે એકે સ્વપ્ન જોતો હતો? તે મકાનની બારીઓમાંથી જે રોશની બહાર પડતી હતી, તેજ મકાનને માથે અધારામાં એક પીચો વાવટો હોતો નહોતો? તે મકાન તો એક “હૅરિય-ટલ” હતી, એમ દેખાડવામાંટે-તેઉપર પીલો વાવટો ચઢાવ્યામાં આવ્યો હતો, પણ ખરેખર તો તે એક દારૂખાલું હતું! લશ્કરી અસલાખ ભરવાલું એક મકાન હતું!

હા—ખરેખર તેમજ હતું ત્યાંથી જે સખ્યાબંધ રશિયન સેપાહો લાંથીત્યાં જતા હતા, તેઓ તેને અગ્નયમ થતો જોઈ, તરત પામી જાય, કે તે એક છુપો જસુસ હતો, તો તેને તરત ફેદ ક્યાંમાં આવે, એવી ધાસ્તીથી પાસેજ આવેલી એક અધારી ગલીમાં તે ઝુઆવ ધુસી ગયો. હા ! કેવી સરસ શોધ તેણે કરી હતી ! પ્રિન્સ મેન્ટસ્વેકોફની ડગારી સુકિતથી જે ઈમારતઉપર લોર્ડ ફ્રેંગલેને તોપોના ગોળા ન છોડવાનો દ્યાળુ હુકમ પોતાના તોપચીઓને આપ્યો હતો, તે તો તરેહવાર જાતના ખાનાખરાખીના અસખ્યાબંધીભરેલું એક મકાન હતું ! પીચો વાવતો તો ખીમાર અને ઝખ્ખી થયેલા સેપાહોની એક “હાસ્પિટલ”ને બદલે તોપખાનાના અને દારૂખાનાના એક ઝખરદસ્ત મોટા ભંડારને માથે ઉડતો હતો !

તે બહાદુર જવાન ઝુઆવે આગળ ચાલ્યાજ કરીધું,—તેનો વિચાર હવે જો બની શકે, તો બ્રિટિશ છાવણીમાં પાછો ફરવાનો હતો. તેણે એક મેનારા-ઉપરતું ઘડિયાળ વાગતું સાંભળ્યું; પાછળી રાતના એક વાગતાનો વખત થયો હતો. હજીતો ઘંટનો આવાઝ બરાબર બંધ ન પડ્યો, તેટલાં ગસટેવનાં જોવામાં આવ્યું; કે કેટલીક તોપો અને તોપખાનાનાં ગારિયાંઓ તે રસ્તાઉપરથી ધસારાબંધ પસાર થયાં—તેઓમાં જોડેલા ઘોડાઓ ચાર પગે દોડતા હતા. તેઓનીસાથે સેપાહોની એક સારી સંખ્યા પણ હતી. આ સર્વે જોઈ ગસટેવે તે લોકોની નજર સુકાવવામાં ડાહ્યાપણુ વિચાર્યું. એવા ખ્યાલથી તે બાબુએ ભરાઈ ગયો, અને પાસેજ એક ખીજે આરકાંવાળો રસ્તો હતો, તેમાં છુપાયો, કે જે રસ્તો આગળનાજોવાજ આરકાંવાળો રસ્તાને મળતો હતો, અને જ્યાં તે જ્યારે ઉભો હતો, ત્યારે તેનાં સાંભળવામાં પેલા બે રશિયન અમલદારોવચ્ચેની વાત આવી હતી. પણ તેમ છુપાવા જતાં, તો તે પથ્થરની સીડીઓઉપરથી અંદર ઝોરમાં ગળડી પડ્યો, અને બેશુદ્ધ થઈ ગયો.

જ્યારે પાછો શુદ્ધિમાં આવ્યો, ત્યારે તેને લાગ્યું, કે જાણે તે સ્વપ્ન જોઈ ઉઠ્યો હતો; પણ તેના અડી ગયેલા સાંધાઓ, અને દુઃખતા અવ્યયોથી આખરે તેની ખાતેરી થઈ, કે તે સ્વપ્ન નહીં, પણ એક ખરેખરો બનાવ બન્યો હતો. એથી તે ઝખરા ગલરાટમાં પડ્યો. જો કદાચને તેનું એકાદ હાડકું ભાંગી ગયું હોય તો પછી ? ત્યારે તો તે રશિયનોના હાથમાં ઝર ફેદ પડડાવાનો, અને એક જસુસતરીકે તેને મોતની સજા થવાની ! મનની આ ભયંકર વ્યાકુળતાથી તે તરત ઉડી ઉભો થયો; પણ આ વખતે શું તેની ખુશહાલી ! તેનું એક પણ હાડકું ભાંગ્યું નહતું, તેને ફક્ત થોડા ધસારાઓ પડવાસેવાય ખીજ કોઈ પણ જાતની ગંભીર ઈજા થઈ નહતી; વળી ફક્ત તેનાં સાંધાઓ રહેજ દુઃખતા હતા. પોતે બેશુદ્ધ હાલતમાં ફેટલો વખતસુધી પડી રહ્યા હશે, તેબાબે મનમાં હજીતો વિચાર કરતો હતો, તેટલાં પાછું તેજ મેનારાતું ઘડિયાળ વાગ્યું, અને તેઉપરથી તેણે જાણ્યું, કે ત્રણ વાગ્યાનો વખત થયો હતો.

આસુજબે તેણે બે કલાકો ફોકટમાં ગુમાવ્યા હતા !—બે અસૂલ્ય કલાકો, કે જે વખતમાં તો તે ત્યાંથી સટકી જવા પણ પામ્યો હતો ! પણ હવે વધુ વખત, ખોવો જોઈએ નહીં, કંઈ, પણ કરીને હવે પોતાની સલામતીના ઊપાયો લેવા જોઈએ, નહીંતો મોત નક્કી હતું ! ઠંડીથી થરથરતો, ગસટેવ પાછો તે પથ્થરની સીડી ચઢી ઉપર આવ્યો, અને મહલ્લામાં પાછો આવ્યો, કે જે હવે તદ્દન એકાંત અને

ખાલી હતો. કરાં પડતાં બંધ થયાં હતાં—અને વરસાદ પડતાં પણ ઘણો કમી થયો હતો. તોયે ઘણો ભારે ધુમસ આખાં ગામઉપર પડતો હતો. વળી એક નવી ફેરર ઝુઆવને પડી:—કેલ્લાતરફ પોતાનો રસ્તો ફેવીરીતે શોધી કાઢાડવો ? જો કાઢીને પુછે, તો તે બહુસતરીકે પકડાઈ જાય; અને જો પકડાઈ જાય, તો તેનું મોત પણ તૈયારજ હતું ! માટે પોતેજ કાઢીરીતે પોતાનો રસ્તો શોધી કાઢાડવો જોઈએ.

જ્યાં જવાય ત્યાં તેણે ચાલવા માંડ્યું: થોડીજ “મિનીટો”માં તે એક બીજા મહલ્લામાં આવી પહોંચ્યો, કે જ્યાં સેપાહોના કુચ કરવાનાં ભારે પગલાઓના આવાઝ તેને કાને પડ્યો. તેઓ કઈતરફ જતા હતા, તે જાણવામાટે તે થોડીકવાર થોભ્યો, અને પછી જતરફ તેઓ કુચ કરી જતા હતા, તેજતરફ, પણ તેઓથી થોડે તફાવતે પોતે પણ ચાલવા લાગ્યો: કારણકે તેણે ધાર્યું, કે તેઓ ખોદેલી ખાઈઓતરફ જતા હતા. તેનીપાસે તેની બંદુક હતી. અને જો કોઈ તેને કાંઈ સવાલ કરે, તો તેના જવાબ તેનીપાસે તૈયાર હતો:—તે તરત જણાવતે, કે તબિયત લગાર નાદરોસ્ત હોવાથી તે તેની રીજમીટથી વિખુટો પડી ગયો હતો.

પોતે રચેલી યોજનામુજબે તે પેલી પાયદલ ટુકડીની પુઠ્ઠુ પુઠ્ઠુ ચાલવા લાગ્યો, અને ભારે સંતોષસાથે તેણે જોયું, કે તે કારાખેલનાઈયાહની સરહદઉપર આવી પહોંચ્યો હતો. જે રસ્તે પેલી સેપાહોની ટુકડી જતી હતી, તેજ રસ્તે હવે તે જવાનેબદલે લગાર આડો ફાટો; તે એક અડીઆગળ આવી પુચ્યો, કે જ્યાં એક સેપાહ પહોંચે ભરતો હતો. લગાર કરડા સાદ કાઢાડીને તે પેલા વરદીના શબ્દ બોલ્યો, કે તેને કાંઈ પણ અટકાવવગર આગળ વધવા દેવામાં આવ્યો. તેણે જોયું, કે આ તેજ જગ્યા હતી, કે જ્યાં થોડા કલાકોઅગાઉ તેણે પેલા રશિયન સેપાહને “પ્રાન્ડી” આપ્યો હતો; હવે તે ક્યાં હતો, તે બરાબર જાણી શક્યો.

આ વખતે ધુમસ વધતો જતો હતો: પણ એકરીતે તો તેથી આપણા આ જવાને ઝુઆવને ફાયદોજ હતો; કારણકે સેપાહોનાં ઘણાંક ટોળાંઓ લાંથીત્યાં જતાં આવતાં હતાં, અને તેઓને તે તેથી ઉડાવી શક્યો, પણ તેમ બીજા હાથઉપર તેને પોતાનો ખરો રસ્તો શોધી કાઢાડવામાં ભારે મુશ્કેલી નહીં જ્યારે પણ તે રશિયન સેપાહોનાં, કે ઘોડાનાં પગલાં સાંભળતો, કે તેઓથી આડો ફાટી પાછો બીજાગમ નિકળી જતો. ફરી એકવાર તેને ધડિયાળ વાગ્યું સાંભળ્યું. હવે સવારના ચાર વાગતાંનો વખત થયો હતો.

હજીતો તેનો આવાઝ બંધ થયો નહીં, તેટલાં આ ઝુઆવ કોટની એક નિચ્ચી દીવારઆગળ આવી પુચ્યો. ત્યાં ઉભા રહી, તેણે કાન દબ સાંભળ્યું. તેનાં જમણા હાથતરફ કોઈનો વાત કરવાનો સાદ આવતો હતો: તેના ડાયા હાથઉપર એક સંત્રીના પહરાના ચાલવાનો આવાઝ સાંભળાતો હતો. હવે થું કરવું, તેના અદીશામાં તે હતો, તેટલાં આસપાસ પડતા ધુમસમાંથી એક આકાર તેનીસાંમે આવી ઉભો. તેને જોતાંજ ઝુઆવે જે સેપાહને તેણે “પ્રાન્ડી” આપ્યો હતો, તેનેજ પોતાનીસનમુખ આવી ઉભેલો દિઠો.

સેપાહ—“આહો ! મારા જવાને દોસ્ત, ખરેખર પાછા તમેજ આવ્યા કે ? ‘મુકેદ્દાર’ આગળ તમારી રીજમીટ જમા ચાલે, ને તમે હાં કાલ ભટક્યા કરોછો ? જલ્દી નિકળી જાઓ, નહીંતો ખુદા કરમ તમોને આમડાના ચાણુકનો સ્વાદ તે લોકા ચખાડશે !”

ગસ્ટેવ—“મારા દોસ્ત, જો સાંભળો, મને એક ઘણાજ સરસ વિચાર સુજ પડી ગયો છે !”

સેપાહ—(આતુરતાથી) “હા ! એમ કે ? તે શું છે, મને તો જણાવો ?”

ગસ્ટેવ—“જો આપણે જેડસેલેમ અને પેલી પવિત્ર જગ્યાનો રસ્તો આપણે માટે જેમ જલદી ખુલ્લો કર્યો, તેમ સાફ, એ તો તમોથી કમલ કરે છે ?—”

સેપાહ—(એક હાથ મારીને) “હા, યાર, જો આપણેથી ખુલ્લો થાય તો કે ? પણ તે કેવીરીતે થાય ?”

ગસ્ટેવ—“જુઓ, હું તમોને સમજાઉં. જાણે આપણે ઈંગ્લિશ અને ફ્રેંચ છાવણી-ઓમાં જઈએ, અને ત્યાં જુકું-જુકું સમજાવ્યે, કે અમે અમારાં લશ્કરમાંથી કંટાળીને નાસી આવ્યા છીએ. પછી ત્યાંનો સવળો મામલો આપણે બેઈ લઈ—ત્યાંથી કોઈ રીતે પાછા સટકી આવ્યે, અને પછી પ્રિન્સને દુશ્મનોનાં બાંધકામો ક્યાંક્યાં નખાણે તે જણાવ્યે—કે જેતરફ પછી જો તે નામદાર છાપો મારશે, તો તેની ફતેહ નહીં જાણવી—રશિયન લશ્કરની તેથી છૂત થશે—અને પછી આપણે જેડસેલેમ, કે જે હાંથી ફક્ત થોડાજ ‘માઈલો’ દુર છે, ત્યાં આપણાં લશ્કરસાથે જલદી જવા પામીશું ! કેમ સમજ પડી કેની ?”

જોકે આ વખત ગસ્ટેવનો છવ સટોસટનો હતો, તોયે તેનેથી જરા હસી પડવા-વગર રહેવાયું નહીં, કારણકે તે આપણ રશિયન સેપાહની જગલી ભોળાઈ અને ગાવડી અજ્ઞાનપણાને માટે તેને રમુજ પડતી હતી. પેલો મુર્ખ સેપાહ થોડીક “મિનીટો” વિચારમાં પડ્યો; એકવાર તો ગસ્ટેવતરફ શકમંદ નજરે જોતા હોય, એમવડીક ઝુઆવને લાગ્યું; એથી આ જવાનનાં બચરાં “પોતિયાં લેવાવા લાગ્યાં !” પણ તેટલાંતો તે રશિયન સેપાહે ઝપાટામાં તેનો હાથ પકડ્યો, સારેતો તેણે ઘણાંજ “લપ્પાં લીધાં.” પણ તેની આ ખેંટીક ઘણાંજ થોડા વખત માટે હતી; કારણકે પેલો સેપાહ તો તેની માડીમાંથી વાતોથી મગ્નમગ્ન થઈ ગયો હતો, તે જોલ્યો, “સેંટ નિકોલસના ક્રસ્મ ! મારા દોસ્ત, આ તારો વિચાર તો ઘણાજ સરસ છે !”

ગસ્ટેવ—“ચાલો ત્યારે આપણે તે વગર વખત ખોવે અમલમાં લાવ્યે. આપણે આ રસ્તે જઈએ ?” એમ જોલી તે પેલી મટાડાંની બનાવેલી દીવાર કુદાવી જવા કરતો હતો, તેટલાં તે રશિયન તેને ઝોરથી પાછો ખેંચી લઈ જોલ્યો, “શું તમે કાંઈ ઘેલાળેલા થયા છો ? શું તમોને ખબર નથી, કે ત્યાં તો આપણી ત્રણ મોટી તોપોનું મથક રાખ્યામાં આવ્યું છે ? ત્યાં જઈશું, તો આપણે આપણાંજ લોકોના હાથમાં સપડાઈ જઈશું ; અને આપણે શું કરવા નાસી જતા હતા, તે તેઓને કહીશું, તો તે કાંઈ તેઓ માનવાના હતા ?”

ગસ્ટેવ—“હા જો, ખરી વાત !—હું તો તે ભુલી જ ગયો ! આપણે ક્યાં છીએ, તે મને ખરાબર યાદ નહીં રહ્યું.”

સેપાહ—“આ રસ્તે ચાલો !” એમ જોલી તે ગસ્ટેવને લઈ ઝપાટામાં આગળ ચાલવા લાગ્યો.

થોડીક “મિનીટો” આગળ ચાલ્યાપછી તેઓ એક જગ્યાએ આવી પહોંચ્યા, કે જ્યાં તેઓનાં સાંભળવામાં દુર પહોંચે લરતા એક સંત્રીનાં પગલાં આવ્યાં. જેથી તે ડશિ.

યન સેપાહ બોલી ઉઠ્યો. “જલ્દી કરો ! જલ્દી કરો ! લાંથી આપણે જલ્દીથી સટકી જઈ શકશું.”

તેઓ બધે દીવાર કુદાવી ગયા : ઝુઆવ અને તેના સાથી હવે કારાબેલનાં ઘાહના કોટની બહાર બાબુએ આવી ઉભા.

સેપાહ—“હવે આપણે સીધાનેસીધા ઈંગ્રેજ લશ્કરની હદસુધી ચાલ્યા જવું છે, કે જે આપણી બરાબર સાંમેજ આવેલી છે. ધુમસ પડે છે, છતાં હવે આપણે આપણા રસ્તા ચુકીશું તકી.”

ગમસ્ટેવ—“ઘણું સારું ! પણ તમે ભૂલી જાઓ છો, કે જે આપણે આપણા હાથમાં બંદુકો લઈને તેઓનાં એકાદ ચાણુઆગળ જઈ લાગશું, તો આપણે નાસી આવેલા છીએ, એમ કહીશું, તેનીઅગાઉ તો તેઓ આપણને ગોળીથી ઠાર મારી નાખશે.”

સેપાહ—“સાચી વાત કહી, આપણે આપણી બંદુકો લાંજ મુકીને જઈએ.”

એમ બોલી તેણે તરતજ પોતાના હાથમાંની બંદુક નિચ્ચે ઝમીનઉપર ફેંકી. દીધી, પણ એક ચિત્તાનીપેઠે કુદીને ઝુઆવે તે ઉચકી લીધી ; તેઉપર આગનેટ ચઢાવેલી હતી ; અને પછી ચપળાઈથી ત્રણચાર ડગલાં દુર દોડી જઈ, તે બોલ્યો, “જરા પણ આગળ વધતા ના, નહીંતો, મારા દોસ્ત, બાબુજી, કે તમે જાનથી ગયા છો !”

આ સાંભળી રશિયન સેપાહ અન્યબી અને ધાસ્તીથી તત-પપ થઈ ગયો, અને બોલ્યો, “તમારી શું મતલબ છે ?”

ગમસ્ટેવ—(ઉતાવળે) “મારી મતલબ, કે જોવો હું દેખાઉં છું, તેવો હું નથી હું કાંઈ રશિયન સેપાહ નથી—બુદ્ધા કરે ને હું એક રશિયન ન થાઉં ! સેમારટાપોલમાં મને જેજે જોવાનું અને જાણવાનું હતું, તે સંઘર્ષ મેં જોઈ અને જાણી લીધું છે ; અને તમે જે શાણા હોવ, તો તમોએ મને વરદીનો શબ્દ જણાવ્યો હતો, અને મને ગંધ રૂને સલામત પસાર થવા દીધો હતો, તે કાંઈઆગળ બોલતા ના. નહીંતો તમો ભારી ખટ-પટમાં આવી પડશો. હું તમોને કાંઈરોતે ધડા કરવા માંગતો નથી ; હું ચાહું, તો તમોને મારી આગળઆગળ ચલાવીને એક બંદીવાનતરીકે લઈ જઈ—પણ તમે મારી અચ્છી સેવા બજાવી છે, અને તેટલામાં તમોતરફ નમસ્કહરામ થવા માંગતો નથી. તમારાં લશ્કરમાં ઉતાવળે જતા રહો. પણ મારા દોસ્ત, છુટા પડવા પહેલાં હું તમોને બે બોલ કહેવા માંગુ છું ! જેસલેમ અને પેલી પવિત્ર જગ્યા તમો ધારો છો, તેકરતાં લાંથી ઘણું દુર છે. સાહેબજી.”

આમુજબ બોલી તે ઝુઆવ ત્યાંથી કુદકા મારતો નિકળી ચાલ્યો, અને સાથે તે બધે બંદુકો પણ લેતો ગયો ; બાપડો અબાણ રશિયન સેપાહ તો દિગ્મંદ થઈ, ત્યાંજ થોડીવાર ઉભો રહ્યો. આખરે એક ભારે નહારી ગાળ ચોપડી, અને ચુસ્સામાં પોતાની વાળેલી મૂઠી પોતાના કંપાળઉપર મારીને, તે પેલી દીવારતરફ પાછો ફર્યો ; અને પોતાના ગોઠિયા તેને જોય નહીં, તેમ લાંથી અંદર વટી ગયો.

ઝુઆવ તો પોતે તદન સલામત છે, એમ જાણ્યું, ત્યાસુધી ઉતાવળે આગળ વધ્યો જ ચાલ્યો ; અને પછી એકદમ ઉભો રહી ગયો. પોતાના હાથમાંની બધે બંદુકો ઝમીનઉપર ફેંકી દઈ, પોતાના યુશાકઉપર પહેરેલા રશિયન લશ્કરી લેખાશ તેણે કાઢાડીને ફેંકી દીધો ;

અને પછી ઈંગ્રેજ છાવણીતરફ પોતાના રસ્તા લીધા. અર્ધા કલાકથી પણ આજી વખતમાં તે સિડની હૅઝલઉડના તંબુઆગળ આવી પહોંચ્યા; અને ધુમસમાંથી તે ઝાંખા દેખાતો તંબુ જોઈને, તેનાં દેલમાં ઘણું લાગી આવ્યું. એક ટુકણે તે થોડીક “મિનીટા” સુધી બેઠો, અને પોતાના હાથોવડે પોતાનો ચેહેરા ઢાંક્યો. તે ડચકા ખાવા લાગ્યો—પણ તે ખુશહાલીને માટે હતાં, કે દેલગીરીને માટે હતાં—કે બંધે સામટાં કારણોને લીધે હતાં, તે જાણવાની હજી આપણે હેમત કરી શકતા નથી. ગમે તે કારણે હોય, પણ આપ્રમાણે રૂઝવાથી આ જવાન ઝુઆવનો જીવ હલકો પડ્યો; તેનું ભરાઈ આવેલું હૈયું ખાલી થયું; અને પાછી હેમત પકડવાને તે શક્તિવાન થયો.

તે તંબુમાં દાખલ થયો. ધીરેથી માંહે જઈને જોયું, તો તેને જણાયું, કે હૅઝલઉડ ભરકાઈમાં પડેલો હતો, અને તેની ખાટલીપાસે, એવાંશી બેસીને તપાસ રાખતો હતો. જવાન ઝુઆવને પાછો આવેલો જોઈ તે ક્રેંચ અમલદારની ખુશહાલીનો પાર રહ્યો નહીં; તોયે તે ઝુઆવતરફ તેણે ઘણી માનભરેલી ટપે અને સંબ્યતાના દેખાવથી જોયું, કે જે લગભગ અન્યબંધેલું લાગતું હતું. પણ તેને ચુપ રહેવામાં ગસડેવે પોતાની આંગળી પોતાના હોઠઉપર મુકી; અને પ્રજી લખવાનો જે સામાન ત્યાં પડેલો હતો, તે જલ્દીથી લઈ તે ત્યાં બેઠો, અને નિચ્ચેમુજબે થોડીક લાઇતો તેણે ક્રેંચ ભાષામાં લખી કાઢાડી:—

“નામદાર લૅડ રૅગલ્ડને ખબર કરવામાં આવે છે,
કે ઈનકરમાનની ટેકરીઓઉપર જલ્દીથી હમલો કરવામાં
આવનાર છે.

“સેબાર્ટોપોલનાં દેલમાં ઘટો વગાડવામાં આવે,
તો જાણવું, કે હમલો શરૂ થઈ ચુક્યો છે, અને કેલ્લામાંનાં
લશ્કરને બહાર પડવાનો હુકમ થયો છે.

“સેબાર્ટોપોલમાં ખુરાકી પુષ્કળ છે,--તેમજ તોપો,
ગાંગ્રોળો, અને સઘળો લશ્કરી અસબાબ પણ ઘણો છે.

“તે ઈમારત, કે જેઉપર પ્રીક્સા નાવટો ઉડે છે, તે એક
‘હાકિપટલ’ નહીં, પણ એક ગંભીર દારૂખાતું છે.”

કાગઝતી પીછા એક કાપળીઉપર આ ઝુઆવે બરાબર તેજ ખબર લખી કાઢાડી,—પણ તેમાં ફક્ત ફેરફાર એટલોજ હતો, કે તેમાં ક્રેંચ જતરલ કન્ટ્રોલરનું નામ લખેલું હતું; આ બંધે કાગઝો તેણે ઓફિસન એવાંશીને આપ્યાં. તે જવાન ક્રેંચ અમલદારે તેમાંનું લખેલું ઘણી અન્યબંધીસાથે વાંચ્યું: તે ઝુઆવે ઘણી અધિરાઈથી તેને ત્યાંથી જવાને એશારત કીધી; ઓફિસને માનભરેલી સંબ્યતાથી પોતાની ટોપી ઉંચકીને સલામ કીધી—અને તંબુમાંથી બહાર નિકળી આવ્યો. આટલું બધું માન એક સાધારણ સેપાઈને ! કાંય વાર ? હવે પછી જાણશો.

અર્ધા કલાકપછી—અને જેવો હૅઝલઉડ જાગૃત થયો, કે—સેબાર્ટોપોલના ઘટો વાગવા લાગ્યા. તેઓતો આવાંજ ભેકે ઘણો ઝીણો આવતો હતો, તોયે તે ઝુઆવના તીક્ષ્ણ કાનોએ બરાબર સંભળાતો હતો; અને તેણે જાણ્યું, કે ઈનકરમાનની ટેકરીઓઉપર હલ્લો શરૂ કર્યામાં આવ્યો છે.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

ધનકરમાન.

વાંચનારે જાણવું, કે જ્યાં બ્રિટિશ લશ્કરનું મથક કીધેલું હતું, ત્યાં છેક જમણી બાજુએ ટેકરીઓની એક ઉંચીનિચ્ચી હાર આવેલી હતી, કે જેને “ધનકરમાનની ટેકરીઓ” નામે ઓળખવામાં આવતી હતી, અને જ્યાંથી નિયાણુમાં શેરનાયાની ખીણ દેખાતી હતી. તેજ નામની એક નદી ત્યાંથી સર્પાકારે વાકીડીકી વેહેતી હતી; સેબાર્ટોપોલની નહાતી ખાડીના ઉપલા છેડાઉપરથી તે શરૂ થઈ વેહેતી હતી. આ નદીથી પુર્વ દિશામાં ધનકરમાનની ટેકરીઓથી થોડાક “માઇલો” ને તક્ષવતે અસલવારેનું એક પડી ભાંગેલું શહેર આવેલું છે, કે જે ઉપલી ખીણની સીમાતરીકે ગણાય છે. ૪ થી નવેમબર આખો દહાડો તેમજ રાતથી તે છેક તા. ૫ મીની સવારસુધી રશિયન લશ્કરની ભારે સખ્યા ધનકરમાનની ટેકરીઓવચ્ચેની ખીણમાં, તથા ઉપલા ભાંગી પડેલાં શહેરનીવચ્ચે જમા થતી હતી; તેઓના વિચાર બ્રિટિશ મથકના છેક જમણા ભાગઉપર હલ્લો કરવાનો હતો.

સવારના આસરે પાંચ વાગતાંને સુમારે રશિયનોએ કુચ કરવાને, તથા બુદીબુદી બાજુએતરફથી ધનકરમાનના ઢોળાવો ચઢવાને શરૂ કર્યું. મારમારનો વરસાદ વરસ્યાપડી હવે ઘણો ધુમસ પડતો—અને તે એજ ધુમસ હતો, કે તેમાંથી પેલો સાહસિક બુઆવ સેબાર્ટોપોલથી પાછો ફર્યો હતો. ફ્રેંચ કે ઇંગ્લિશ કાઈ પણ સેનાપતિને ખ્યાલવડીક નહતો, કે તેઓઉપર હલ્લો લાવવાનો રશિયનોના વિચાર છે. ફ્રેંચ જનરલ કૈનરોનર્ટનું મથક તો ધનકરમાનની ટેકરીઓથી થોડેક દુર તક્ષવતે હતું; માટે જો તે ખીરકર રહે, તો તેમાં કશી નવાઈ નથી, પણ ઇંગ્લિશ સેનાપતિ લૉર્ડ રૅગલૅન એવા ખોટા વિચારથી નભરવસ રહે, એ ધણું અજાણ્ય થવાજોગ છે; કારણકે આગળ જણાવ્યાપ્રમાણે શેરનાયાની ખીણમાં રશિયનો જમા થતાં જતાં હતા, તે વાત તો સર્વેને ખુલ્લી જાણીતી હતી, તોયે તે જાણવાછતાં આ ઇંગ્લિશ સેનાપતિ ખરેખર ખીરકાર રહ્યો; અને જ્યારે તે નામદાર પોતાનાં વડાં મથક કીધેલાં કંગાળ ધરમાં હજીતો નચિત જીવે ઉઘતો હતો, ત્યારે રશિયનો જે ઝાડઝાંખરા અને ઝાડીઓ, ધનકરમાનની ટેકરીઓની બાજુમાં ઉગેલી હતી, તેમાંથી ભરાતાછુપાતા ગંભીર ભારે સખ્યામાં ટેકરીઓઉપર ચઢ્યા આવતા હતા.

આ યાદગાર સવારના આસરે છ વાગતાંને અમલે લૉર્ડ રૅગલૅનનો એક એડી-કાંગ હાઈજોરાઈઝો પોતાના વડાના ઓરડામાં બેઠકડે કાંઈપણ તાઝીમતવાજુ કર્યાવિના ઘસી આવ્યો, અને તે નામદારના હાથમાં એક લેક્કર મુક્યો; તેઉપરનું સરનામું ધણીજ ઉતાવળે લખેલું જણાતું હતું, અને વળી તેઉપર કીધેલી મહોર પણ ધણી હાલહવાલ રીતે કર્યામાં આવેલી હતી. લૉર્ડ રૅગલૅને વરત તે “જોતવેલોપ” જોડ્યું, અને તેમાંથી કાગળની લખેલી એક કાપળી કાઢાડી વાંચવા માંડી, કે જાંભિલી બાળતથી અમારા વાંચનારાં-ઓને ગયાં પ્રકરણમાં જાણીતાં કરવામાં આવ્યાં છે. જોકે આ કાગળ નનામો હતો, તોયે

(ચિત્ર ૧૪ ચુ.) “ કોઈ લાણી ખાંજર તેનાં ત્રિયાનખાંથી તેણે ખહાર બેઝી કાઢાણું. ” (૧૫૧ ર૪૫ ચુ.)

તેમાં ઇનકરમાનની ટેકરીઓઉપર કરવા ધારેલા હલ્લાળાએ જે એશારો કર્યામાં આવ્યો હતો, તેઓએ હવે વધારે વાર નભરવસ રેહેવામાં ભારે જોખમ હતો, અને તેટલામાંટે તે નામદારે સર ડી લેસી ઍવન્સને ઘટતા હુકમો માફલ્યા ; કારણકે જે જાણુથી હલ્લા લાવવામાં આવનાર હતો, તે ઉપલા સરદારનાં લશ્કરી મથકની ઘણીજ નહીંદમાં હોવાથી, પ્રથમ ધાસ્તી તેઓળાએ હતી, તેજમુજબે વળી તેણે ખીજા વિભાગોના સરદારોને પણ હુકમો દેહેવાડ્યા ; આપ્રમાણે હુકમો ફર્માન્યાપછી થોડીક “મિનીટી”ની તે નામદારને ટ્રેસસત મળી, કે તરત તેણે આ અગત્યનો પયેદામ લાવનાર કાણું હતો, તેઓએ પરપુછ કરવા માંડી.

એડી-કાંગ—“એક જવાન ફ્રેંચ અમલદાર, કે જેને હું પિછાણતો નથી, અને વળી તેવણુ અમલદારની કઈ પદવી ધરાવેછે, તે પણ હું કહી શકતો નથી, સંજ્ઞાકે જ્યારે તેવણુ આ રૂકો આપી ગયો, ત્યારે માથાંથી પગસુધીનો લાંબો મોટો ઝખ્મો તેવણે પોતાના પુશાકઉપર પેહેરેલો હતો—તેવણુ અને મારતે વોડે આન્યા, અને તમો નામદારના રેસાલાના કાંધપણુ અમલદારને મળવા માંગ્યું. તે સાંભળી હું તરત તેવણુઆગળ દોડી ગયો ; કે તેવણે આ રૂકો મારા હાથમાં સુક્યો. તેવણે વળી મને અર્જ કીધી, કે તે ખરાખર અને જલ્દી પહોંચાડવાને મારે ચુકવું નહીં, અને ખીજાજ પળે જેટલી ઝડપથી તેવણુનો વોડો દોડી શકે, તેટલી ઝડપે તેવણુ લાંથી નિકળી ગયા.”

આ વખતે લોર્ડ રૅંગલેનને વધુ સવાલો કરવાની કોરસત નહતી ; તે પોતાના ચોરડામાંથી જલ્દી નિસ્સે આન્યો ; પોતાના વોડાઉપર સવાર થયો, અને ઇનકરમાનની ટેકરીઓ તરફ પોતાનો રસ્તો લીધો, કે જે જગ્યા તેનાં મથકથી આસરે જે “માઈલો”જેટલી દુર હતી.

આ વખતનાઅરસામાં ઍડ્રિયન ડેલાંશી ઇંગ્લેન્ડ વડાં મથકે આ અતિ અગત્યનો પયેદામ પહોંચાડીને તેજમુજબે તેની ખીજા નકલ ફ્રેંચ સેનાપતિ જનરલ ફેંનૅલ્યટને પુગાડવાને ઉતાવળે દોડ્યો. પણ સારાં નરીયે કુપટન ડેલાંશીને જનરલ ખૅરકે રસ્તામાંજ મળી ગયો, કે જેની સરદારીહેઠળ ફ્રેંચ લશ્કરનો એક વિભાગ હતો—આ જનરલ બહાદુર ફ્રેંચ લશ્કરના સરદારોમાંનો એક ઘણોજ ઉલટમદ અમલદાર હોવાથી, સવારનાં સકારેથી પોતાનાં કામમાંટે બહાર પડ્યો હતો. આ જનરલ ખૅરકેને ઍડ્રિયને પેલો પયેદામ આપ્યો, અને પછી તે તેને આ પડતા ભારે હુમસમાંથી ઓળખી કાઢાડે, તેઆગમય ત્યાંથી વોડો દપટાવી ગયો. આપ્રમાણે સર્વેને ઉડાવીને વડી જવાની ઍડ્રિયનની મતલબ ખીજા કાંધપણુ હતી નહીં, ફક્ત એટલીજ કે તે ખખર તે ક્યાંથી અને કાણુનીમઆરેફતે મેળવવા પામ્યા હતા, તેઓએ તેને કોઈ સવાલ કરે નહીં, કેમકે તે આ ખખર જણાવવાને તૈયાર નહતા.

પણ લોર્ડ રૅંગલેન પોતાના રેસાલાસાથે તે જગ્યા, કે જે તે વખતપછીથી તવારીખમાં યાદગાર રહી જવાની હતી, ત્યાં આવી પુર્ણે તેઆગાઉ—અને જનરલ ખૅરકે પોતાનાં લશ્કરને હથિયારબંધ તૈયાર કરે, તેઆગમય રશિયન રીજીમીટાની હારનીહાર તે ટેકરીઓઉપર ધસારો લાવવા લાગી. દવ હજી પુષ્કળ પડતો હતો ; વરસાદે પાછું જોરથી વરસવા માંડ્યું હતું, તેથી સવારનાં અધકારમાં વધારો થયો હતો. આ અધારના લાલ લહને રશિયનોએ ટેકરીઓઉપર તોપો ગોઠવવા માંડી, અને બ્રિટિશ મથકતરફ સંખ્યાબંધ છુટીછુટી લશ્કરી હુકડીઓને છોડી મુકી લોર્ડ રૅંગલેન સર ડી લેસી ઍવન્સને માફલેલો હુકમ આજ વખતે આવી મળ્યો ; અને તેથી લશ્કરનો ખીજા ભાગ પણ તરત હથિયારબંધ થવા લાગ્યો.

ઘણા ટુંક વખતમાં બ્રિટિશ લશ્કરી ટુકડીઓ અને રશિયન લશ્કરી ટુકડીઓ એક-મેકનીસાંમસાંમે આવી ઉભી. જોકે રશિયન દુશ્મનોનાં ભારે ટોળેટોળાંસાથે સરખાવતાં બ્રિટિશો ઘણીજ નજીવી સંખ્યામાં હતા, તેથે તેઓ જરા પણ હેમત હાર્યાવગર ઘણી બહાદુરીથી સાંભા થયા, અને રશિયનોને પાછા મારી હટાડ્યા,—તેટલાં તેઓના ખીજ વિભાગને હથિયારબંદ થવાનો વખત મળી ગયો. આપ્રમાણે રશિયનોની ટુકડીઓને મારી હટાડવાથી તેઓ પોતાનાં લશ્કરનાં મુખ્ય ભાગસાથે પાછા આવી જોડાયા, અને પછી રશિયન તોપખાનાંએ પોતાનીતરફથી મારો ચાલુ કર્યો. આખી બ્રિટિશ છાવણીઉપર ગોળાઓ આવી પડવા લાગ્યા, અને તેઓના ઉંડા ભારી આવાઝેથી ઇનકરમાનની ટેકરીઓ અને અંધારી ભયંકર હવામાં તેના પ્રતિઆવાઝો થવા લાગ્યા.

તરતજ ધુમસ દુર થવા લાગ્યો ; અને તેથી રશિયનોને બ્રિટિશ લશ્કરનો ખીજ વિભાગ ખુલ્લો દેખાવા લાગ્યો, કે જેઉપર તેઓએ હવે તોપોના મારો શરૂ કર્યો. તંબુઓનીઉપર ગોળાઓ, ગર્ભછાંટો આવી પડવાથી, તેઓ જગ્યેજગ્યે ફાટીતુટી ઉડી જવા લાગ્યા—તેઓ જાંત્યાં ભાંગીતુટી પડવા લાગ્યા, કે હવામાં ઉડવા લાગ્યા. તોપોનાં પુટવાનો ઘોંઘાટ એટલોતો ચાલુ હતો, કે તે જાણે કોઇ ડુંગરઉપર થતા ભારે તુફાનના આવાઝને હુબહુ મળતો આવતો હતો. વળી તે તોપોના અગ્નયજગેવા ઘોંઘાટસાથે અંદુકો પુટવાના કડાકાઓથી વધારો થયો ; કારણકે હવે લડાઇ ખરેખરી શરૂ થઈ હતી; બ્રિટિશ રીજ-મીટો હવે ધીમેધીમે રશિયન હલ્લો કરનારાઓનીસાંમે ચાલુ આવતી જતી હતી. ટેકરીઓ દુશ્મનોની ગંજવર સંખ્યાથી તમામ છવાઇ ગઇ હતી,—કોઇ ટુકડી ઝાડીમાંથી નિકળી આવતી—કોઇ એકાદ ટેકરાપાછળથી નિકળી આવતી—અને એમુજગે આ જીવલેણ લડાઈમાં ભાગ લેવાને જગ્યેજગ્યાથી બહાર પડતી. જોકે ધુમસ ઉંઘડી જતો હતો, કે જેથી રશિયન મેપાહોના ભુરા લશ્કરી પુશાફનેલીધે જ્યાંમુઘી તેઓ ટેકરીઓઉપર ઘણા નઠ્ઠીદ અટ્ટી આવતા નહતા, ત્યાંમુઘી દેખાતા હતા નહીં, કે જે ટેકરીઓઉપર હમણા બ્રિટિશો ધસ્યા જતા હતા. વળી તોપોના ગગડાટ અને અંદુકાના આવાઝને લીધે દુશ્મનોનાં ભારી પગલાં પણ સંભળાતાં નહતાં, પણ ત્યારે આછો દવ પણ નિકળી ગયો, અને ઝરઝરઝરમર પડતો વરસાદ જંધ પડ્યો, ત્યારે મોહોકાણુનો દેખાવ પરગેરો નઝરે પડવા લાગ્યો.

ટેકરીઉપર આસપાસ લડાઈ ચાલતી હતી: ગોળા, ગોળી, ગર્ભછાંટના મારાવચ્ચે પણ બ્રિટિશો પોતાનીઉપર હમલો કરનારાઓને અટકાવવાને આગળ વધ્યા. ભારે જતુનથી રશિયન પાયદલ લશ્કર ઠંસાઠંસ હારોમાં ધસ્યું આવ્યું: પણ તેટલાંજ જતુન અને બહાદુરીથી બ્રિટિશ લશ્કર તેનીસાંમે થયું, અને તેને મારી હટાવ્યું. જોકે બ્રિટિશોને ઘણુજ ટુંક વખતઉપર આ હક્ષાયામે એતવણી મળી હતી—જતાં ભારે અંધારામાં અને વરસાદમાં તેઓ ક્યાં જતા હતા તેની પણ ખચરવગર તેઓ ધસ્યા ગયા હતા—તેઓને જરાપણ ખચર નહતી, કે કઇ ઝાડીમાંથી તેઓઉપર અચ્ચુચ હલ્લો કર્યામાં આવશે, કે દુશ્મનની ફેટલી સંખ્યાવચ્ચે તેઓ ઘેરાઇ જશે—દરેક પગલે કોઇ અતિ ઉંડા ખાડામાં તેઓ ગિચ્ચ અને કાંટાવાળી ઝાડીમાંથી નિકળતાંજ ગબડી પડવાની, ધાસ્તીમાં હતા—કે કેથે છુપાવેલા તોપખાનાંની બરાબરસાંમેજ કુચ કરી આવી ઉભા રહેશે—ટુંકમાં તેઓ ઢંગધડાવગરની, ધાસ્તીભરી, જાંબભરેલી, અને નસીબઉપર આધાર રાખનારી તદ્દન અચોક્કસ કુચ કર્યા

જતા હતા—જતાં બ્રિટિશ સેપાહોએ જે પુર બહાદુરી અને હુશિયારીભરેલી હેમત દેખાડી, તે કોઈને પણ આચંબામાં નાખે એવી હતી. પણ ખરેખર તેમજ હતું, અને આ યાદગાર દિવસે જેટલી બહાદુરી આપણા સેપાહોએ દેખાડી હતી, તેવી આગળ તેઓએ કવચિતજ દેખાડી હશે.

જે તંબુમાં આપણે સિડની હૅઝલવુડને મુકી આવ્યા છીએ, ત્યાં હવે પાંચા ફર્યે. જ્યારે તે હેમતી મુઆવ સેબાસ્ટોપોલથી પાછો ફર્યો, અને પેલાં નનામાં કાગઝો ઉતાવળે લખી કાઢાડીને ઍફ્રિયન ડેલાંશીને તે ક્ષત જવા આપ્યાં, ત્યારેતો હૅઝલવુડ હજી સુતેલોજ હતો. વાંચનાર જાણેછે, તેમ ડેલાંશીના તંબુમાંથી જવાપછી અર્ધ કલાક મેજર હૅઝલવુડ ઉંઘ-માંથી ખીદાર થયો, અને તેજ વખતે સેબાસ્ટોપોલના ઘટો વાગવા લાગ્યા. તંબુની બહાર હજી અંધારૂં ભીત હતું; અને તંબુમાં એક મીણબત્તી ઝાંખી બળતી હતી.

જ્યારે હૅઝલવુડે આહુસ્તેથી પોતાની આંખો ઉઘાડી, ત્યારે પોતાના આજ્યાપછી જે આ તેનેમોટે તૈયાર કરી રાખી હતી, તે લઈ ગસ્ટેવ તેની ખાટલીઆગળ આવ્યો. જાણે કાંઈ અસાધારણ બનાવ બન્યોછે, એવું તે મુઆવના ચેહેરા તથા રીતભાતઉપરથી ગમે એવા બારીક જ્વેનારને પણ કશું જણાય નહીં, એવો શાંત તે હતો: ગઈ રાત્રે બનેલા બનાવોથી તે કશો પણ ઉત્કેસાયલો નહોતો, પણ જાણે તેવું કશું બન્યું નહોય, એવી શાંત અને ડંડી તેની વર્તણુક હતી. તોયે અંદરથી તે ભારે શકમંદ અને ચિંતાતુર હતો, કારણકે સેબાસ્ટોપોલના ઘટો વાગતા હતા, અને તે સારીપેઠે જાણતો હતો, કે ઈનકરમાનની ટંકરીઆઉપર હવે રશિયનો હમલો લાવવાને ધસ્યા આવતા હોવા જ્ઞેધએ—અને ગસ્ટેવની પૂર ખાતેરી હતી, કે તોપોના ધડાકા હવે જલ્દીથી તંબુમાં સંભળાશે, તો જ્ઞેક તે તંબુ તો રશિયનો જ્યાં હલ્લો લઈ જવાનો વિચાર રાખતા હતા, તેનેથી એ “માઇલો”થી પણ વધુ દુર હતો.

આગળા દિવસકરતાં આજે હૅઝલવુડને પોતાને ઘણું વધારે ઠીક લાગતું હતું, પણ હજી તે એટલો તો નબળો હતો, કે તેનેથી જરા પણ મેહેનત થાય, એ ન બનવાજ્ઞેજ હતું.

તેણે ગસ્ટેવને લગાર દપકાથી કહ્યું, “તું રાતના હાંથી જતો રહ્યો, અને તેમ જવાનો હતો, તેની મને આગમચથી ખબર પણ આપી નહીં!”

ગસ્ટેવ—(તર્માશથી) “પણ મારેબલે મારી જગ્યા રાખવાનું કુપટન ડેલાંશીએ માથે લીધું હતું.”

આ જવાબથી તો હૅઝલવુડ ઉલટો વધારે નાખુશ થયો, અને જોલ્યો, “પણ તું ઘણા કલાક બહાર ગયો હતો, કારણકે રાતના જ્યારે પણ હું જાગી ઉઠતો, ત્યારે મારીપાસે કુપટન ડેલાંશીનેજ મેં બંધલો જોયો.”

તે ખીમારતરફથી પોતાનું મ્હોંડું ફેરવી નાખીને અને ધીમે પણ લગાર ધુજતે આવાજે તે મુઆવે જવાબ આપ્યો, “હા! ત્યારે મારા જવાથી તમોને ગમ્યું નહીં, એમ કે?”

હૅઝલવુડ તેનો જવાબ “હા” કરી આપવા જતો હતો, પણ તેનો હડીલો અને ચીડાઉ સ્વભાવ—કે જેવા સ્વભાવનેલીધે જ્ઞે એક ફેરસેતો પણ તેની સારવાર કરે, તો તેનેથી પણ તે સંતોષ પામે નહીં—પાછો ઉભરી આવ્યો, અને તે જે પોતાનાં દેલથી ખરી વાત

મણાં જણાવવા જતો હતો, તે પાછી ફેરવી તોળીને, લગાર ધિકારભરેલી ઢપે બોલ્યો, મને ગમ્યું નહીં ? ખચિત તારા જવાબાવવાખાખે હું આઝી દરકાર પણ કરતો નથી ! સાફ કહું છું, કે જો એક કામ કરવાનું તું માથે લે, તો તે ખરાખર ખતથી કરવું, જેવી મારી મઝીછે. કુંપટન ડેલાંશીને ટુંલાંથી જવાને કેટલી વાર થઈ ?”

પણ તે ઝુઆવે એત્રો કરો ઉત્તર દીધો નહીં. કાણુજણે જે ઢપથી તેનીસાથે વાત રવામાં આવતી હતી, તેથી તેને ગુસ્સો લાગ્યો હતો—કે કાણુજણે તેથીઉલટું તેનાં દેલની ઠાગણી ઉભરાઈ આની હતી—તે હાલમાં આપણે નક્કી કહી શકતા નથી. પણ એટલું તો મઝું, કે કરો પણ જવાબ આપવાનેબદલે તે પાછો પોતાની ચટાઈઉપર જઈ બેઠો, અને ઠગડીઉપર વોકા વળી, જાણે ત્યાં કાંઈ જોવામાં ગુંથાયો હોય, એવું ડાળ દેખાડવા લાગ્યો.

પોતે પુછેલો પ્રશ્ન પાછો પુછવાનું હુંઝલઉંડે લાયક થાયું નહીં; અને તે પોતાનાજ કાંઈ વિચારમાં પડી રહ્યો—પણ તે વિચારો કાંઈ તેને પસંદ પડતા નહતા—તે આ વેળા મીમારીનેલીધે પોતાને બિઠાણે અડી રહ્યો હતો, તેખાખે વિચારમાં મસગુલ હતો. ઝુઆવ તો તેનેમાટે નાશતો તૈયાર કરવાનાં કામમાં તરત રોકાયો; હુંઝલઉંડનાં બોલવાથી તેને ગમે એટલું આગળ દુઃખ ઉપજ્યું હોય, છતાં તે ભુલી જઈને પાછો પોતાની અસલી માયાળુ લાગણીથી તેની સંભાળમાંટે કામ કરવા મંડ્યો. આમુજળે વખત વહી જવા લાગ્યો, પણ તેટલાં દુસ્થી તોપોના ધડાકાનો ભાર આવાજ સંભળાયો.

આ વખતે હુંઝલઉંડ પોતાનું માથું તકિયાઉપર ટેકવીને લાંબો થઈ પડેલો હતો, ધડાકા સાંભળતાંજ ચોકી ઉઠ્યો; પણ ન્યારે તેણે બીજા ધડાકાઆની ગર્જના એકપછી એક થતી સાંભળી, ત્યારે તે પોતાની ખાટલીઉપર તડો થઈ બેઠો.

ગસટેવ—(કરગરીને) “સાહેબ, ઉસ્કરાઓ ના, કંઈ નહીં, એ તો ફક્ત બોદેલી ખાઈઓમાંથી આવાજ આવેછે.”

હુંઝલઉંડ—(લગાર મેઝાજ બોધને) “ગઈ કાલે, તેમજ પરમ દિને તો તોપો છોડવામાં આવી નહતી. જો સાંભળ ! ફરીથી ધડાકાઓ થાયછે ! ખુદા શાહે, આ તો લડાઈ ચાલી રહીછે—અને રશિયનો આપણીઉપર ધસી આવ્યાછે !”

આપ્રમાણે બોલી તે ઘણીજ અકુદતી ખુશહાલી અને ઉમંગથી—અકુદતી કહેવાની આપણી મતલબ એછે, કે તે ઘણું નયજો પડી ગયો હતો, તો જોકે બીજીરતે જોતાં, તો તે અપરો હેમતી હતો—હુંઝલઉંડ પોતાના ખાટલાઉપરથી કુંદી બહાર પડ્યો.

હુંઝલઉંડ—“મારો પુરાક ! મારા કપડાં ! જલ્દી ! જલ્દી—મારો પુરાક લાવ ! અને મારો ઘોડો !—દોડ, ગસટેવ—દોડ, ઉતાવળ કર ! જલ્દી થા ! જા, ને મારો ઘોડો તૈયાર કરાવ !”

ગસટેવ—(ઘણું ગભરાટસાથે) “શું, સાહેબ ? તમારો ઘોડો ? તે તો બાલાકલાવા ખાતે તમે ઝપ્પી થઈ પડ્યા, ત્યારે તમારીનિચ્ચે કપાઈ મુઓછે—અને, અરે તમે આપ્રમાણે ઉસ્કરાઈને તમારોજ ઘાણ કાઢાડાછો !”

“ચુપ રહે ! બીવકુદ !” એમ બોલી હુંઝલઉંડ પોતાની પેટીમાંથી પોતાનો પુરાક પોતેજ બહાર ખેંચી કાઢાડ્યો, કે જે ખરાખ તથા, એટલામાંટે તેમાં ઉંચો કરી મુક

વામાં આવ્યો હતો. “હાંથી નિકળ ! ને મારેવાસ્તે એક બીજો ઘોડો મેળવી લાવ !—જે સાંભળ ! લશ્કરને હથિયારખંદ થવાનેમોટે પડ્યો વાગેછે ! મારી રીજમીટ તૈયાર થયેછે !—દરેક જણ તૈયાર થયું છે !—અને મારે એકલાએ હાં પડી રહેવું નહીં ભંઈએ !”

આમ બોલતાંજ તેણે લડડયાં ખાધાં અને ખાટલીઉપર પાછો પડ્યો; પોતાને થયેલી નબળાઈનેમોટે આપ દેવા લાગ્યો; પણ તરતજ પાછો ઉડી ઉભો થયો, પણ આ વેળા તેના એહેરો પાછો ફિક્કોપ્રચ થઈ ગયેલો હતો, કારણકે તે નબળો હતો, છતાં ઉસ્કેરાઈ ગયેલો હતો.

મસ્ટેવ—(વણાજ કાલાવાલા અને આઝોજીથી) “ખુદાનેખાતેર, મેજર હુઝલઉડ, તમારી તબિયતનો તો કાંઈ વિચાર કરો—તમારી સલામતી—ખુદ તમારી ઝેંદગીનો તો કાંઈ વિચાર રાખો !”

આ સાંભળીને સિડનીના પિતો ધણો ઉછળી આવ્યો, અને તે મોટે સાદે પોકારી ઉઠ્યો, “નિકળ હાંથી ને તરત એક ઘોડો લાવ ! મારેમોટે જ્યેથી પણ એક ઘોડો મેળવ—નહીંતો ફરીથી તારું મ્હોંડું મને કદીખી દેખાડતો ના ! જલ્દી જા ! હું કહું છું, કે જલ્દી હાંધી જા !”

પણ તેણે ઝુઆવ જરા પણ હાથ્યાચાથ્યાવગર તે બીમારનીહુઝરમાં ધણી ગરીબાઈસાથે ઉભો રહ્યો. તેના એહેરાઉપર દેલગીરી, એન્તેઝારી, અને કાલાવાલાની નેશાનો અગતી નિકળેલી હતી. આ વખતે તે ઝુઆવને શિક્ષા કરવાને પોતાનો હાથ ઉઠાવવા જતો હતો, પણ તરત એક લડડિયું ખાઈને પાછો ખાટલીઉપર તુટી પડ્યો, અને ધણો ઉસ્કેરાઈ જવાથી થાકીને ઝોરથી દમ લેવા લાગ્યો. તોપોના આવાઝો વધારે મોટાનેમોટા થતા જતા હતા; તે ચાલુનેચાલુ ઉપરાસાપરી કાને પડતા હતા; અને તે સાંભળીને ફરીથી ત્રીજવાર પોતાની મતલબ પાર પાડવામોટે સિડની હુઝલઉડને શરૂ છુટ્યું.

તે પોકારી ઉઠ્યો, “જા હાંથી, નીચ છોકરા, તું મારા હુકમનો અનાદાર કરેછે ! તરત જા, અને મારેસાઈ એક ઘોડો મેળવી લાવ !”

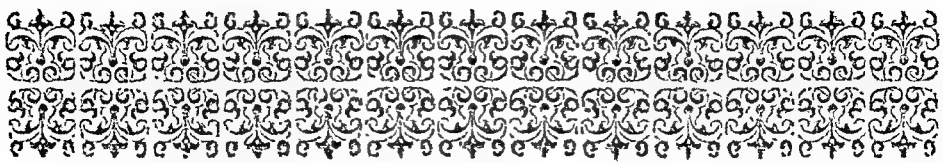
ઝુઆવે જોયું, કે જે તે વધુવાર ત્યાં ઉભો રહેશે, તોખી તે હુઝલઉડને પોતાનો પુશાક પેહેરતાં અટકાવી શકશે નહીં; વળી તેણે જોયું, કે જે તેનેમોટે ઘોડો મેળવવા જવાના ખોટા ઢાંગ ન કરશે, તો વધુનેવધુ તે બીજવારો, અને તેથી તેની તબિયત વધારે બગડશે;—એમ ધારી તે તંબુમાંથી બહાર નિકળી આવ્યો. આ વખતે હુઝલઉડની રીજમીટ જલ્દી હથિયારખંદ થતી હતી: દરેક તંબુમાંથી તૈયાર થયેલા સંપાહો બહાર નિકળીને દુર એક ચોકસ જગ્યાએ જમા થતા હતા. આપડો ઝુઆવ હુઝલઉડના તંબુનીજ પડોશમાં જઈ ઉભો—તે એન્તેઝારી અને ચિંતાથી અધમુઓજેલો થઈ ગયો હતો—તે બીમારઆગળ પાછા જવાની તેની હેમત ચાલી નહીં—અને મનમાંજ વમાસવા લાગ્યો, કે આ પીડાનો કેવીરીતે અંત આવશે.

રીજમીટના અમલદારોના ઘોડાઓમાટે કામચલાઉઆવળાનાં ઝુંપડાના તળેલાઓ ઉભા કર્યામાં આવેલા હતા, તેમાંથી તેઓને હવે બહાર લાવવામાં આવતા હતા; તેજ વખતે જાણે હમણાંજ ધોરમાંથી એક મુઠું લશ્કરી પુશાક પેહેરીને બહાર નિકળ્યું હોય, તેવા બિહામણા અને અતિ ફિક્કા મારી ગયેલા દેખાવનો ભૂતજેવો લડડતોલડડતો તે તંબુની બહાર પડ્યો.

આ જોઈ ઝુઆવથી એક ચીસ પડાઈ ગઈ: અને તે તરતજ હુંઝલિડને એવી હુલડાઈ ન કરવામાં મેન્નતઝારી કરવાને ફરીથી દોડી ગયો. પણ સિડનીએ તો ઘણાજ ગુસ્સાથી તેને બાબુએ હસેલી મુઠ્ઠો: અને જે માણસો તે ઘોડાઓને ત્યાંથી લઇ જતા હતા, તેઓને કાંઈ સવાલો કરવા મંડી ગયો. તેઓથી તેને કેહેવામાં આવ્યું, કે જો તે ચાહે, તો એક ફાલતું ઘોડો તેને મળી શકે, એમ હતું; તે ઘોડાને પોતાને સ્વાધિન લીધો, અને પાસેજ ઉભેલા એક સેપાહને તેને કીતઉપર ચઢવામાં મદદ કરવાનો તાકિદે હુકમ કર્યો—કારણકે ઘોડાઉપર પોતાની મેજે ચઢી બેસવાજોટલું કુવત્ત પણ આ વેળા તેનામાં હતું નહીં.

તેને આઘેલું કામ કરતાં અટકાવવા અને કાલાવાલા કરવાના વિચારથી તે ખીયારો ઝુઆવ ફરી એકવાર તેની આગળ જવા કરતો હતો, પણ તેટલાં તેને વિચાર આવ્યો, કે તેમ કરવું હવે ફોકટવું હતું, અને વળી તેમ કરવાથી તે વધારે આપદમાં આવી પડશે, એમ તેણે ધાર્યું. એથી તેણે શોકાતૂર દેખાવે આ સઘળો મામલો જોયા કર્યો, તો જોકે સિડની હુંઝલિડની આવી હેમત જોઈ, તે કાંઈ થોડો અગ્નયમ થયો નહીં; પછી તે પણ બ્રિટિશ ધાવણીના વાંકાચુકા રસ્તાઓઉપરથી એક હરણુજેવે ઝડપે ત્યાંથી કપાટામાં નિકળી ચાલ્યો.

મકરણ ૩૭ મું.

ઇનકરમાનના ઢાળાવો.

ઇનકરમાનની લડાઇ આલુજ હતી. તોપોનાં છુટવાથી તમામ ટેકરીઓ જાણે તેના પાયા-માંથી ધુળતી હતી; તોપોનાં મ્હોંમાંથી એકપછીએક એમ ઉપરાસાપરી જે ગોળાઓ છુટી હોતા, તેથી જાણે એવું લાગતું, કે જાણે ભટ્ટીઓમાંથી નક્કર આતશોના કટકોઓ નિકળતા હોય. તેઓના ગગડાટ ભયંકર હતા; વળી તેમાં અંદુકોનાં પુટવાથી વધારે ઘોંઘાટ થતો હતો: લડાઇનો દેખાવ જોકે દમામદાર તોયે ભયંકર હતો.

અને હવે આ ભયાનક દેખાવવચ્ચે એક રીજમીટ આવી લાગી, કે જેને આગળી ઝપાઝપીઓમાં બહાદુરમાંબહાદુર રીજમીટતરીકે નામના મેળવી હતી: જ્યાં તપોતપ સેપાહો મોતને શરણુ થતા હતા, ત્યાં આ રીજમીટ આવી લાગી. આ રીજમીટ હુઝકહોડનીજ હતી. રીજમીટને મોખરેજ તેના વડા કરનલની બાજુમાં તે પોતાનો ઘોડો દપટાવતો હતો: આ વેળા તેના ફિક્કા મારી ગયેલા ગાલોઉપર રતાસ ઘાઇ આવેલા હતા—તેની આંખો આતશનીપેઠે ચમકતી હતી. તેની બહાદુરી અને હેમનથી તેની નયનાઇઉપર તે તરત વેળા ફાવી નિકળ્યો હતો: અને જો કોઇ જાણતો નહોય, કે તે તરતનોજ ભારે ખીમારીની પથારીમાંથી ઉડી આવ્યોછે, તો તે ખરેખર એક ખીમારછે, એમ કદી પણ માને નહીં.

આ વેળા રશિયનોને ટેકરીઓઉપરથી પાછા મારી હઠાવ્યામાં આવ્યા હતા. ટેકરીઓનો કબ્જો રાખવાને તેઓ છવઉપર આવીને લડ્યા હતા: બ્રિટિશ સેપાહો ટેકરીઓ-ઉપરથી તેઓનીઉપર તુડી પડ્યા હતા: પણ આખરે રશિયનો ખીલુમાં ઘણી મોટી સંખ્યામાં આવી પાછા એકઠા મળ્યા. ઝારના ઘણાજ યુનંદા ઓછામાંઓછા ૪૦,૦૦૦ સેપાહો ત્યાં જમા થયા હતા; અને જોકે તેઓને ટેકરીઓઉપરથી હાંકી કાઢાડ્યામાં આવ્યા હતા—જોકે ઢાળાવોઉપરથી તેઓને પાછા ફરવાની ફર્જ પડી હતી—તોયે પોતાનો જાયલો કબ્જો પાછો મેળવવાને જાણે તેઓએ નિશ્ચય કીધેલો જણાતો હતો.

ખીન્નુ હાથઉપર આસરે ૮,૦૦૦ બ્રિટિશ સેપાહો ફતેહ મેળવતા આગળ ધસ્યા આવતા હતા: જ્યારે જનરલ બૉસ્કેની સરદારીહેલતું ૬,૦૦૦ બહાદુર માણસોનું લશ્કર પણ આ ઝપાઝપીમાં લાગ લેતું હતું. વળી તેમાંજ ઍડ્રિયન ડેવાંશીની પણ રીજમીટ હતી: તે જવાન ફ્રેંચમેન, કે જેનાં પરાક્રમે અને જેના ઉમદા ખવાસમોટે આપણે ખુશી અને મગફરીસાથે આગળ વળ્યું કરી ગયા છૈયે, તેને પણ ભારે બહાદુરીથી આ લડાઇમાં ઝીપલાવ્યું હતું.

પણ હવે આ ચાદગાર સવારતા દશ વાગી ગયા હતા, અને ઘણી ઝખરી લડાઇ ધીમેધીમે નર્મ પડતી જતી હતી; એકજ ઠેકાણે ભારે લડાઇ ચાલવાનેબદલે હવે જુદેજુદે ઠેકાણે સેંકડો ટોળીઓવચ્ચે ખુનામરકી ચાલી રહી હતી. હવે રીજમીટોનીસામે રીજમીટો :

લડતી નહતી—લશ્કરી વિભાગો અકેકસાંમિ આવી લડતા નહતાં. પણ અસંખ્ય દુકડીઓ એકમેકસાથે અપાઝપી ચલાવતી હતી. એક ટુંકાણે રશિયનોની એક ન્હાની ટોળી એક ખેડુતનાં ભાંગાતુડાં ધરતો કપ્પેલો લઈ ખેડી હતી. ત્યાં મૂડીલર દ્રેચ સેપાહો તે ધર ભાંજીને માંહે ઘાબેલ થયા—અને પોતાની બંદુકોઉપર ચઢાવેલી આગનેટોવડે તેઓઉપર હલ્લો કર્યો—તેઓને રેહુસી નાખ્યા—અને આડીના નાસી જવા પામ્યા. બીજે ટુંકાણે મરકોનીટોની એક ટોળીએ ઝાડીઓમાંથી ધસી આવી, બ્રિટિશ સેપાહોની એક ન્હાની ટોળાડીઉપર ગોળીઓનો છવલેણ મારો ચઢાવ્યો; પણ બ્રિટિશ રશિયનોઉપર તુટી પડ્યા, અને તલવાર તથા આગનેટની અણીઓથી તેઓને વિધી નાખ્યા. તેમ વળી છુટાછુટા પણ લડી મરતા હતા—અર્થે બાલુના વિખુટા પડી ગયેલા સેપાહોવચ્ચે ભારે જનુનથી હાથચાળાડી ચાલતી. લડાઈનીવચ્ચે પણ આરીતે છુટીછુટી અપાઝપીઓ કાંઈ ઓછી નહતી. પણ જે રશિયન એવી અપાઝપીમાં એકાદ બ્રિટિશ કે દ્રેચ સેપાહની મુકાબેલ આવી જતાં, તો તેની કમબખ્તીજ નળી એમ જાણવું.

ઈંગ્રેજ પુશાકવાળી એક બહાદુર દુકડી એકાએક રશિયનોની બાલુમાં હલ્લો લાવવાની મકસદથી દોળાવઉપરથી ઉતરી આવી. તેઓને મોખરે નાગી તલવારસાથનો એક સરદાર પોતાના બહાદુર સેપાહોને ઉલટ આપતો ધસી આવ્યો.] પણ રશિયનોએ તરત પોતાની તે જગ્યા છોડી દીધી, અને તેઓ સર્વે વાતે તૈયાર થયેલા હતા. આ બહાદુર સરદાર સર જ્યોર્જ ફ્રેંકફર્ટની સરદારીહેલની જાણીતી રીજમીટને સંઘળી બાલુથી ઘેરી લેવાને ભુદીભુદી દિશાતરફથી રશિયન પાયદલની પુષ્કળ દુકડીઓ નિકળી આવી. તોયે જરાપણ ડર્યાવિના બહાદુર બ્રિટિશો પોતાની આગનેટોસાથે આગળ વધ્યા—મારવું કે મરવું એવો પાકો ઠરાવ તેઓએ કીધેલો. તેઓનાં મ્હોંડાંઉપરથી જાણતો હતો. મજબુત રશિયનો પણ આગળ ધસ્યા;—તેઓએ આગળીગમથી, પછી પાછળીગમથી, તો કોઈવાર બાલુમાંથી હલાઓ કર્યા, અને સર જ્યોર્જ ફ્રેંકફર્ટ અને તેના મૂડીલર સેપાહો સંઘળીગમથી તદ્દન ઘેરાઈ ગયા.

હદઅહાર ઉલટ અને બહાદુરી અતજાવવાની આ બીજી ભુલ હતી,—એવીજ ભુલ બ્રિટિશોએ બાલાકલાવાની લડાઈ વેળા પણ કીધી હતી. પણ જે બહાદુરી તેઓએ અત લાવીછે, તેથી તેઓની આ ભારે ગફલતી ભુલ જવામાં આવીછે.

પોતાના સેપાહોને મોખરે રહીને સર જ્યોર્જ ફ્રેંકફર્ટ એક લડવૈયાનેજાજતી બહાદુરીથી લડ્યો; પણ ઘણી મોટી સખ્યામાં દુરમનો આવ્યાજ ગયા, અને તેઓનીવચ્ચે તેની દુકડી સપડાઈ ગઈ; (ભુચો ચિત્ર ૧૬મું.) અને તે બહાદુર બ્રિટિશ જનરલ મરણુતોળ અખી થઈ પોતાના ઘોડાઉપરથી અમીનઉપર તુટી પડ્યો. કપાઈને મરતાં તેના જે થોડાક સેપાહો બાકી રહ્યા, તેઓએ પોતાનીઆસપાસ બની રેહુલા. આ માણસના અનેકા કોટનીવચ્ચેથી પોતાનો રસ્તો કાપ્યો; તેઓ હાડમાર થયેલા, ચિથરેહાલ અનેલા, અખી થયેલા, તોયે પણ કીર્તિ પામેલા, પાછા ટેકરીઉપર પોતાની જગ્યાએ આવી પુગ્યા.

અપોરસુધી આમુજ્યે લડાઈ ચાલુ રહી—જ્યારે આખરે રશિયનોએ નળળા પડવા માંડ્યું. તેઓની આ હાલત બ્નેઈ એકસપી રાજ્યોનાં લશ્કરે તેનો લાભ લેવાનું શક કીધું; અને તેથી રશિયન રીજમીટો નાસવા લાગી. આ રીતે એકસપી રાજ્યોના આસરે

૧૪,૦૦૦ બહાદુર સેપાહોએ સાથે મળી ૪૦,૦૦૦ થી પણ વધુ ગંજવર સંખ્યાને શેકરત આપી; અને દુનિયામાં બહુલી થયેલી લડાઈઓમાંની એક ઇનકરમાનની લડાઈનું નામ સદાનું યાદગાર રહી જવા પામ્યું.

ખીજી બાબતઉપર બોલવાઅગાઉ આપણે અને ઉમેરવું જોઈએ, કે સંપાર્ટપોલીસીમાં જનરલ કેનરોબર્ટ એનીતો સરસ એક ફ્રેન્ચ તૈયાર કરી રાખી મુકી હતી, કે સવારના પહરમાં જ્યારે તે ગામના ઘંટો હમઝો કરવામાં વળતડવામાં આગ્યા, ત્યારે તે ગામનાં લોકો હસો લઈ જવાની નાકમાંની કીધી.—તે જોઈ પ્રિન્સ મેન્ટરવેંકોફે પણ તેમ ન કરવાના અખાડા કરી જવામાં ડાહ્યાપણે જોયું, અને શેરનાયાની ખીજીઉપરની ટેકરીઓ-પરની લડાઈનું શું શેવટ આવેજે, તે જણવાને થોળી ગયા.

આખરે ઇનકરમાનની લડાઈ પુરી થઈ: રશિયનો હારીને પાછા ફર્યા; અને ઇંગ્લેન્ડ તથા ફ્રેન્ચ પોતપોતાના ઝખ્મી થયેલાઓને ઉંચકી જવાને, અને માર્યા ગયેલાઓને દફનાવવાનાં શોકાતુર અને ગંભીર કામમાં રોકાયા. લડાઈનાં મયેદાનઉપર સઘળે ટૂંકણે હવે શોધાશોધ ચાલી રહી; આ શોધ કરનારાઓમાં એક અતિ દુઃખી જંગરે અને ભારે એન્ટેઝરીથી કરતો હતો. આ શખ્સ કોઈજ નહીં, પણ નમકહલાલ ગસટેવ હતો. ભારી કાપાંકાપીપછી તેણે હુંઝલઉડની રીજમીટને પાછી ફરતી જોઈ હતી; તેને પેહેલીજ નજરે જોતાં જણાયું, કે તેમાંના ઘણાકો માર્યા ગયા હતા, અથવા ઝખ્મી થઈ પડ્યા હતા, અને થોડાકોજ પાછા ફરવાને નસીબવંત નિવડ્યા હતા—વધારે બારીકીથી નજર કરતાં તેને જણાયું, કે જેનેમાંટે તે અતિશય કાળજીથી જોતો ઉભો હતો, તે તેઓમાં હતો નહીં. છુટા ચાલતા સેપાહોમાંના એકને તેણે આતુરતાથી તેનેવિષે પુછ્યું, અને તેણે શેરનાયાની ખીજીતરફના એક ઢોળાવગમ ફક્ત પોતાની આંગળીથી એશારત કરી જવાબ આપ્યો. તેની કહેવાની મતલબ એવી હતી, કે જેનેમાંટે તમે પુછોછો, તે તો ત્યાં પડેલોછે. ઝુઆવનાં પોતાનાં મનમાં પણ એવોજ કાંઈ વિચાર આગમગથી આવી ગયો હતો. એક “મિનીટ”સુધી તેની આંખોમાંથી ગડગડ આંસુઓ પડવા લાગ્યાં, પણ ખીજીજ પળે તે તેણે લુછી નાખ્યાં, અને તે ટેકરાઉપરથી નિચે ખીજીતરફ ઝપાટામાં ચાલવા માંડ્યું.

પણ આ કાપાકાપીની અને ખુનરેઝીની જગ્યામાં તે સિડની હુંઝલઉડની શોધ તે ક્યાં કરે ? તોયે ગસટેવે મનસાથે પાંકો ઠરાવ કર્યો હતો, કે જ્યાંસુધી તે તેને શોધી ન કાઢાડે, ત્યાંસુધી ઉંઘ અને ભૂખ તેને હરામ હતાં ! તેણે એકપછીએક બિહામણી અને બહીક લાગેએની માણસાઈ રકમોને દુર કીધી—કે જોઆથી ત્યાં મુવેલાઓના ઢગો થયેલા હતા—જ્યારે કોઈ ચોક્કસ પુશાક તેનાં દિશામાં આવતો, ત્યારે તેનાં મોંમાંથી એક ચીસ પડાઈ જતી, પણ જ્યારે તે પુશાકના પેહરનારનું મોંડું તે તપાસીને જોતો, અને તે હુંઝલઉડ નહીં જણુતો, ત્યારે વળી પાછો તેનાં દેલમાં એક જાતનો સધિયારો આવતો, અને તે છુટકારાનો એક દમ લેતો. એવી રીતે કપાઈ ગયેલાઓના ડુંગરો તેણે એકપછીએક તપાસ્યા—વળી તેમ કરતાં કોઈ ઝખ્મી થયેલાને મદદ કરવાને પણ તે ચુકતો નહતો, પછી તે દોસ્ત હોય, કે દુશ્મન—તે ઝાડીઓમાં ફરી વળ્યો—કાંટાની વાડમાં ધુસ્યો—ગસ યધે-

બધ તેણે શોધાજ કર્યું ! તેના હાથો, તેના ગેદરો, અને તેનાં કમરમાં આલસનાં લોડીથી ખરડાઇલચડાઈ ગયાં હતાં : તે થાકથી હમણાં બેસી જઈ જશે, એવો નબળો મરી ગયો હતો—અને તોયે તે નબળાઈ તેને જણાઈ નહીં, આ દાસ્તાવેજિયે આપણે જાણ ખોલી શક્યો, પણ તેમ કરવાકરતાં વાંચનારેજ તેનો ખ્યાલ મનમાં કરી લેવો, કેમકે ગમેએવું રંગીન ખ્યાલ તેની ખરેખરી હાલતનો ખ્યાલ આપી શકે, એમ નથી.

લડાઈ ખતમ થવાને બે કલાકો થઈ ગયા હતા : હવે અંધાર થવા માંડ્યું હતું ; અને તોયે તે જવાન ઝુઆવ તો પોતાની શોધ કર્યોજ જતો હતો. એકસ પી રાખ્યોનાં લંકરોમાંનાં સેપાહો પોતપોતાના ઘણાખરા ઝખ્મી થયેલા અને માર્યા ગયેલા ગોડિયાઓને ઉપાડી લઇ ગયા હતા : ઘોડાનાં દરેક ગોડામાં, કે હાથગાડીમાં ગસડેવે બારીક તપાસ ચલાવી, પણ તે જેને શોધતો હતો, તે તેને મળ્યો નહીં. આખરે એક ઝખ્મી થયેલા જ બ્રિટિશ સેપાહને ગાડીમાં સુકવામાં તે મદદ કરતો હતો, તેને ઝુઆવે સવાલ કર્યો, કે મુખ્ય લડાઈ કઈક જગ્યાઓ ઉપર ચાલી હતી, અને ક્યાંક્યાં હુઝલઉડવાળી રીજમીટ જોવામાં આવી હતી? જોકે આ સવાલ તેણે બીજા પચાસ સેપાહોને આગળ પુછ્યો હતો, પણ તેઓએ જે જવાબો આપ્યા, તે એકમેકથી ઉલટા હોવાથી, તેણે ફરી એકવાર તેજ સવાલ આ સેપાહને પણ પુછ્યો.

ઝખ્મી નબળા પડી ગયેલા આ સેપાહે ઘણેજ ધીમે સાદે જવાબ આપ્યો, “ન્યારે મેં તે રીજમીટને છેઢી જોઈ, ત્યારે તે રશિયનો ઉપર પેલી ટેકરીની નિચ્ચે ઝાડીમાં હલ્લો લઈ જતી હતી.”

આ સાંભળતાંજ તે ઝુઆવ ત્યાં ઘેર્યો. આ જગ્યાની સલાકાત તેણે અગાઉ લીધી નહતી : કારણકે ઝાઝાખરાતેલીધે તે ટેકરી તેનાં જોવામાં આવી નહતી. આ દેકણે આ હાથગાડીઓમાં ઝખ્મી થયેલા તથા માર્યા ગયેલાઓને જમા કરવામાં આવતા હતા : ત્યાં તેણે હુઝલઉડવિયે ખખર કાઢાડી—તેઓએ જણાવ્યું, કે મેં જરૂરી લાશ હુજ મળી નહતી. આ વખતે લગભગ તરત અંધાર થયેલ હતું : પણ ગસડેવની કાળજી આ વખતે ઓછી થવા નેઅદને ઉલટી વધેલી હતી, તેથી તેણે તો પોતાની શોધ કરવાનું ચાલુજ રાખ્યું. વખત પસાર થવા લાગ્યો, અને હજુ તેને કંતેહ તો મળી નહીં. નાહિમેદીનાં વાદળોના ભારતણે તેની આશાની છેઢી ચિણગારી હવે ધુળવાની અણીઉપર આવી હતી.

પણ એજ વખતે તેણે એક ધીમો સાદ સાંભળ્યો, કે “પાણી ! પાણીનું શકત એક ટીપું !”

ઝુઆવના હોઝાંથી એક શબ્દ પણ નિકળ્યો નહીં : તોયે જ્યારે તેણે હુઝલઉડતો સાદ પારખ્યો, ત્યારે જાણે તેનાં મોઝાંથી ખુશહાલીની એક મોટી ચીસ મહેલી સંભળાતી હોય, એમ કંઈ પણ ધારે ! પણ આ વખતે ગસડેવ એક “મિનીટ” લંડી પડ્યો : જાણે ઘણી ખુશહાલીનેમારે તેની લાગણી ઘેલી થઈ ગઈ હોય, તેમ તે સફર ખાવા લાગ્યો : પણ તરત જાણે પોતાનાં મગજને દેશણે લાવી, તે બીજી પળે તરત હુઝલઉડની આગળમાં ધુટણ મરડાડે બેઠો.

અને થું તે ઝુઆવપણે હુઝલઉડને માવાને આણી હતું ? હા : અને વળી તે પોતાની સાથે “વાઈન,” “વાનું” કપડું, અને આંધવાના પાટાઓ પણ લેતો આવ્યો હતો ! તે સાંક

પરિણામની ધાસ્તીમાંજ હતો, એટલે જોઈતી સર્વે સામગ્રી ત્યાં સાથે લેતોજ આવ્યો હતો. હુંઝલડે પછી તેને ઓળખ્યો; અને નબળે સાદે ઉપકારનાં કાંઈ શબ્દો બડબડ્યો. પણ તે જ્યારે પોતાના તંત્રમાં ખાટલીઉપર લાખો થઈ પડેલો હતો, ત્યારે જેવી નિર્દયપણે અને વગરલાગણીએ તે આ જવાન ઝુઆવસાથે વત્યો હતો, તેથીઉલટીજ રીતે માયાથી તેણે હમણાં પોતાનો આભાર જાહેર કર્યો હતો.

થોડીજ “મિનીટો”માં આ નમકહલાલ ઝુઆવે હુંઝલડને એક હાથગોડીમાં મુકાવ્યો; અને જ્યારે તે ગોડી ટેકરીઉપર બ્રિટિશ છાવણીમાં ઘસડી જવામાં આવતી હતી, ત્યારે થાકીને લોઠપોઠ થઈ ગયેલો બીઆરો ગસ્ટેવ તેની સાથેસાથે ચાલતો હતો; પણ આ વેળા તે ગ્રંથચુપ રહ્યો કરતો હતો.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

તથા.

આ યાદગાર દિવસ, કે જે દિને ઇનકરમાનની લડાઈ થઈ હતી, તેની સાંજે લૉર્ડ રૅગલેન અને જનરલ કુનરૅબર્ટ લડાઈનેલગતી જુદીજુદી આબતોઉપર વાદવિવાદ કરવાને એકઠા મળ્યા. તેઓ બંનેની આ મુલાકાત પ્રિટિશ વડા સેનાપતિનાં વડા મથકઉપર થઈ હતી ; બીજી આબતોઉપર વાતચિત થતાં પેલાં નનામા પયેધામોઆપે વાત નિકળી. લૉર્ડ રૅગલેને પોતાને મળેલો પયેધામ ખીસાંમાંથી બહાર કાઢાડી જનરલને દેખાડ્યો : તેજપ્રમાણે પોતાને મળેલો ખીન્ને પયેધામ જનરલ કુનરૅબર્ટ પણ રબું કર્યો.

જનરલ કુનરૅબર્ટ—“આ પયેધામનો લખનાર કોણ છે, તે હું ખીલકુલ શોધી કાઢાડી શકતો નથી. સવારના જ્યારે ભારે દવ પડતો હતો, અને સધળે ઠંડાણે અધાર હતું, ત્યારે જનરલ ખોસ્કેના હાથમાં તે મુકીને કોઈ ઝપાટામાં જતું રહ્યું; અને તેને તેમાં જણાવેલી વિગતમુજબેજ અમલ કર્યો. આ પયેધામ મળવાથીજ તે પોતાનું લશ્કર લઈ વખતસર લડાઈમાં આવી લાગ્યો. આ નનામા પયેધામમાં જણાવેલી વિગત વાંચતાંનેવાર તેણે, તે મારીઉપર મોકલી આપ્યો. હું તે વાંચીને તમો નામદારને મોકલી આપવાની અણીઉપર હતો, તેટલાંજ તમારો એક એડી-કાંગ તમોને મળેલા પયેધામની નકલ લઈને ઉઘટો મારીજઆગળ આવી લાગ્યો.”

લૉર્ડ રૅગલેન—“હું એ આખતસર તમો નામદારને એટલીજ ખબર આપી શકું છું; કે એજ જવાન ફ્રેંચ અમલદાર, કે જેને મારા રેસાલાનો કોઈ પણ અમલદાર પિછાણતો નથી, તે આ પયેધામ મારાં વડાં મથકઉપર મુકીને ત્યાંથી એકદમ જતો રહ્યો. તે વખતે સવારનું પહર થયેલું હતું.”

જનરલ કુનરૅબર્ટ—“આ તો ઘણી અભયબજેવી ને ભેદી વાત થઈ પડી છે ! જે ફ્રેંચ ભાષામાં આ પયેધામ લખવામાં આવ્યો છે, તેની એબારત તદ્દન સંપૂર્ણ છે; પણ લખનારના હસ્તખત એક ફ્રેંચમેનના નથી.”

લૉર્ડ રૅગલેન—“ખચિત, ભાષા ઘણી સરલ છે, પણ હસ્તખત તો નાઝુક હાથે લખાયલા લાગે છે; તે લખનાર પોતાના હસ્તખત છુપાવવાની તંજનીઝ કીધી છે; એટો ખુદલુ જણાઈ આવે છે. તેમાં જણાવેલી હકીકત તો તદ્દન સાચીજ છે, કારણકે તેજપ્રમાણે બનાવો બનેલા હવે પુરવાર થયા છે.”

જનરલ કુનરૅબર્ટ—“હા—દરેક આખત ખરી પુરવાર થઈ છે. ટેકરીઆઉપર હલ્લો લાવ્યામાં આવ્યો હતો—જાપો મારવામાં ઘેર કરને ચેતાવવાસાઝ સેબાર્ટાપોલના ઘેટા વગાડ્યામાં આવ્યા હતા—”

લૉર્ડ રૅગલેન—“હા, અને આ પયેધામના લખનારનો ભારે આભાર માનવો જોઈએ છે, કે તેણે આપણને વખતસર ચેતાવ્યાથી દુશ્મનની ધારણા ઉધી વળી ગઈ. અલબત્ત,

પેણું મકાન, કે જ્યાં ખરેખર તો ગંજવર દારૂખાનું ભરેલું છે, પણ જેને પેલા પુરેપુરા ઠગારા મેન્ટરચેકોફે 'હૅસ્પિટલ' તરીકે પીડો વાવટો ચઢાવી આપણને ઠગ્યા છે, તેઉપર હવે આપણું કામ શરૂ કરીશું."

જનરલ કૅનરૉબર્ટ—"ખીશક હવે આપણે તેઉપર મારો ચલાવીશું. જ્યારે પયેધામમાં જણાવેલી સર્વે હકીકતો ખરી પડી છે, ત્યારે આ એક ખીજી ખોટી હોય, એમ તો બનેજ નહીં. પણ, મારા લૅડ, શું તમે એમ નહીં ધારતાં, કે આ છુપી ખખરનો આપનાર તો ગામમાંજ હોવો જોઈએ, પણ તેની લાગણી આપણીતરફ હોવાનેસબબે તેણે આપણને સર્વે વાતથી વાકેફ કરીધા હોય? અગર તેમ નહીં, તો કોઇ એક જણ હમણાંજ—સેબાસ્ટોપોલમાં દાખેલ થવા પામ્યો હોય, અને ત્યાંથી પાછો સહીસલામત આવવા પામ્યો હોય? હીક, સારે જેને આપણે 'હૅસ્પિટલ' સમજતા હતા, તે તો કેથો ઝખરો દારૂખાનાંનો ભંડારછેતી! વળી ખુરાકી પણ પુરકજ છે! આ જે બાબતો જ્યાંસુધી કોઇ નજરોનજર જોઇ આવે નહીં, ત્યાંસુધી તે મેળવવા પામે નહીં, પછી ખીજી બાબતો તો કદાચ કોઇથી સાંભળીને પણ તે જાણી શકે."

લૅડ રૅગલન—"અગરજે કોઈ આપણેથી અજાણ્યો દોસ્ત દુશ્મનનાં ગામમાં હોય, તો દેખાઇતીરીતે તેનો કોઇ દોસ્ત વળી આપણી છાવણીમાં પણ હોવોજ જોઈએ; અને અત્રેનો તે દોસ્ત, તે પેલોજ ફ્રેંચ અમલદાર હોવો જોઈએ, કે જેણે મારાં મથકઉપર પયેધામ પહોંચાડ્યો હતો. પણ ત્યારે આજે ફ્રેંચ અમલદાર પોતેજ કાંય નહીં શેહેરમાં જઈ આવ્યો હોય? એ પણ શું બનવાજોગ નથી?"

જનરલ કૅનરૉબર્ટ—"જેઓ મારી સરદારીહેડલ છે, તેઓની તમે નામદાર ઘણી ભારે સ્તુતી કરો છો, અને હાલ જે બનાવ બન્યો છે, તેઉપરથી તો હું પણ એમજ ધારું છું, કે આ કામ કોઇ ફ્રેંચ મેનનુંજ છે. પણ ત્યારે આટલું બધું ભેદમાં તે કામ કરવાનો સબબ શો? હું તમામ ફ્રેંચ છાવણીમાં ઝાહેરનામું બહાર પાડીશ, કે આ પયેધામના લખનારને અર્જ કર્યામાં આવે છે, કે તેણે બહાર પડી ઝાહેર થવું, કે જેથી જે મોટાં એનામને તે લાયક છે, તે તેને બખ્શવામાં આવે."

લૅડ રૅગલન—"અને જો તેમજો તે બહાર પડે, તો તમે નામદાર તે શખ્સની મારીસાથે પણ મુલાકાત કરાવશો, કે જેથી જે ઉમદાં કામ તેણે બજાવ્યું છે, તેની કદર ધુજવામાંડે મને પણ જે એનામ આપવા ઘટશે, તે આપીશ—કોઇખી રીતે તેણે જે સેવા બજાવી છે, તેનો પુરેપુરો બદ્લો તો વાળવોજ જોઈએ."

થોડાક વખતપછી તેઓવચ્ચેની આ મુલાકાત ખતમ થઈ; અને જનરલ કૅનરૉબર્ટે પોતાના મથકઉપર પાછા ફરતાંનેવાર ઉપર જણાવ્યામુજબે એક ઝાહેરનામું બહાર પાડ્યું. પણ આ અર્જ કરવાછતાં કોઇ પણ શખ્સ બહાર પડ્યો નહીં; અને આ પયેધામોનો લખનાર કોણ હશે, તેઓએ બધે લશ્કરોની છાવણીઓમાં તરેહવાર અટકલો થવા લાગી. આ છુપી વાતથી ફક્ત બેજ જણા માહિતગાર હતા: એક તો સુઆવ પોતે—અને બીજો ઍડ્રિયન ડેલાશી.

દનિકરમાનની લડાઇ થવાપછી બીજે દિને સવાર પડતાંજ કારાખેલનાઘયાહતાં પરા-આગળ સ્પિટરો જે ખાડાઓ ખોદી તેમાં મથક કરી પડ્યા હતા, ત્યાંથી તોપોનો મારો

સંક્ર ક્યાંમાં આવ્યો; પણ તે મારો ખીજે ક્યે નહીં, પણ ફક્ત એક ચોકસ જગ્યાએ જ ચલાવ્યામાં આવતો હતો; હમેશનીપેઠે પેલો પીલો વાવટો તો તે ઉંચા મકાનઉપર ઉડતો જ હતો; આ મકાન પરાનીવચોવચમાં આવેલું હતું, છતાં હવે તેનો કાંઈ પણ રીતે નાશ કરવાનો મક્કમ ડરાવ ક્યાંમાં આવ્યો હતો. તરતજ તેઉપરની વાવટાકાઠી નિચ્ચે તુટી પડી; રશિયનો તો એમજ સમજ્યા, કે નેમવગર તાકેલો એકાદ ગોળો ભોગભોગે તેઉપર અકસ્માતથી આવી પડ્યો હશે, એમ ધારી તેઓએ ખીજ નવી વાવટાકાઠી ઉભી કરવા, અને તેઉપર પાછો પીલો રંગનો વાવટો ચઢાવવાની દોડાદોડી કરી મુકી. હજીતો તેઓ આ કામ પુરું કરી ન રહ્યા, હજીતો વાવટો પવનમાં ઉડતો થવાને ઝાઝી વાર ન થઈ, તેટલાં ક્ષિપ્રિય ખાઈઓતરફથી એક ખીજો ગોળો ધુમટો અને ઝમરો આવાઝ કરતો હવામાંથી ઉડી આવ્યો; તે એવીતો સરસ નેમથી ફેંકવામાં આવ્યો હતો, કે આવીને આખાદ તે દારૂખાનાંના ભંડારનાં છાપરાઉપર પડ્યો; પડતાંને વાર એક ગંજવર ધડાકો થયો. થોડી “મિનીટો” સુધી તો જાણે એવું લાગ્યું, કે એક જવાણામુખી પર્વત એકએક ફાટ્યો હોય; બળતાંનો એક ગોટો તરત ઉંચે નિકળતો જણાયો, અને પછી તેમાંથી ધુમીડાનો ગોટગોટો બહાર પડવા લાગ્યા; થોડીક “મિનીટો” સુધી તો તે ધુમીડો ઉપરનોઉપર દેખાયા કર્યો, અને સઘળે કાળુંકાળું થઈ રહ્યું; પણ પછી ધીરધીરે તે ત્યાંથી દુર થયો, અને પછી જે દેખાવ નજરે પડ્યો, તેથી ઇંચેજી છાવણીમાંથી એક ગંજવર પોકાર ઉડ્યો—આ પોકાર ખુશહાલી અને ફતેહનો હતો; કારણકે વધુ વાર તે પીલો વાવટો નજરે પડ્યો નહીં—અને તે ઇમારત, કે જેઉપર તે ફડકડતો હતો, તે બળીને તમામ ભસ્મ થઈ ગઈ હતી!

આ ઇમારત ખરેખર દારૂગોળાનો એક ભંડાર હતો; કે ખરેખર એક “હોસ્પિટલ” હતી; તેખાણે ક્ષિપ્રિય સેપાહોનાં મનમાં જે દગદગો થયા કરતો હતો; તે હવે સંદેહર દુર થઈ ગયો; હવે તેઓની પુરેપુરી ખાતેરી થઈ; કે તે વાવટો એક “હોસ્પિટલ” ઉપર નહીં, પણ દારૂગોળાના એક ભંડારઉપર ડગાઈથી ઉડતો ક્યાંમાં આવ્યો હતો, કારણકે ગમેએવો પણ ફૂર ફૂરમન માદા અને ઝખ્ખી થયેલાઓનાં મકાનઉપર ગોળાનો મારો ચલાવી લાઈલાજ થઈ પડેલાઓને મારી નાખે, એવો સુધરેલા લોકોમાં સ્વાઝ નથી; તેઓનું દયાળું દેલ આ વાતમાં ઘણી છુટ મુકેછે, પછી તે લડાઈમાં હોવ, તો શું થયું? જે ભયંકર ધડાકાસાથે દારૂખાનું સળગી ઉઠ્યું હતું, તેથી હવે સર્વેની પુરેપુરી ખાતેરજમાં થઈ; કે તે મકાન તમામ સળગી ઉઠે, એવી વસ્તુઓથી ચિકાર ભરેલું હોયું જોઈએ; કે જે મકાનને આજ સુધી કરી અલવલ આવવા દીધામાં આવી નહતી.

હવે જે તંબુમાં મેજર હુઝલઉડ રહેતો હતો, ત્યાં આપણું પાછા જઈએ. આ ક્ષિપ્રિય અમલદાર—ખાનગી ઝેંટીમાં જેટલો ભલી ચાલતો હતો, તે કરતાં ઘણો વધારે લડાઈમાં બહાદુર અને હેમતવાન હતો—તેને ઇનકરમાનતી લડાઈમાં વળી એક ખીજો ઝખ્ખ થયો; પણ તે કાંઈ ઘણો ધાસ્તીભરેલો નહતો. એમ જણાયછે, કે જ્યારે તેની રીઝમીટ રશિયનોનાં પાયદલ લશ્કરઉપર એક ભારે હમકો લઈ જતી હતી, ત્યારે તેજવેળા તે ભારે થાકથી પોતાનાં ઘોડાઉપરથી તુટી પડ્યો; પછી શું થયું, તેની તેને ખબર પણ રહી નહીં, પણ ત્યારે તે પાછો શુદ્ધિમાં આવ્યો, ત્યારે તેનું ગળું તરસથી સુકાઈ જવા લાગ્યું; ત્યારે તે પાણીનો એક ટીપાંનેમાટે ટપળાંટ કરતો હતો; તેજ વેળાએ એકાએક તેને

જવાબ આપ્યો હતો. તેણે તેનો સાદ તરત આજળ્યો; આ વેળા આગળ તે જે ધાતકી અને સખતરીતે તેનીસાથે વર્ત્યો હતો, તે યાદ આવ્યું, અને તેથી તેનાં દેહમાં તેણે બારે પસ્તાવો થવા લાગ્યો. જ્યારે તેને તેના તંબુમાં પાછો લઇ જવામાં આવ્યો, ત્યારે તે પાછો તદ્દન ભેલાન થઇ ગયો; અને તે ભેલાનીમાંથી જ્યારે તે ફરી પાછો શુદ્ધિમાં આવ્યો, ત્યારે તેને તાવ ચઢ્યો હતો, અને તેની બુમમાં તે લવારોબકારો કરવા લાગ્યો.

દનકરમાનની લડાઈ થવાપછી એક પખવાડિયાંથી પણ વધુ વખત સિડની હૅઝલઉડ તેની આસપાસ શું બનાવો બનતા હતા, તેથી બીખર રહ્યો હતો. કાઠવાર તે લાંબા વખતસુધી ઉંધાઈ રહેતો—પણ ઉંધમાં તે જે ગમે તે બોલતો બકતો હતો: વળી કાઠબીજી વખત તે કલકિ-સુધી લવારોબકારો કર્યાં કરતો, અને તેમ કરવાથી તે જ્યારે તદ્દન થાકી જતો, ત્યારે પાછો ઉંધમાં પડતો હતો. બ્રિટિશ “સરન્યન” દહાડામાં ફક્ત એકવાર માત્ર થોડોજ વખત તેને જોવાને આવતો, અને તેણે તેની જીવવાની આશા છોડી દીધી હતી: પણ તેને થોડોજ ખખર હતી કે ઍફ્રિયન ઉલ્લાંશીની મેહરબાનીથી એક ફ્રેંચ “સરન્યન” એજ બીમારની મુલાકાતે દર સાંજે અંધારું થવાપછી આવતો હતો, અને ફ્રેંચ દવાઈદારખાતાં-માંથી તેનેમાટે બોધતી દવા, વગેરે પુરૂં પાડવામાં આવતું, કે જે બાબતમાં બ્રિટિશ ખાતુ તદ્દન લોથ હતું.

અને હજી જરા પણ કંટાળવાવગર તથા ખરા ઉત્સાહથી—હજી પણ વધારે માયાભરેલી અને ચાંદુ સારવારથી—તે જવાન ગસટેવ તેની માવજત કર્યો જતો હતો. જ્યારે આ આખું પખવાડિયું હૅઝલઉડની ઍંદગી ફક્ત એક દોરાઉપર લટકેલી હતી, તે વખતના અરસામાં એકવાર પણ આ બુઆવે તેનો તંબુ છોડ્યો નહતો. કાઠવાર જ્યારે હૅઝલઉડ ઉઘેલો હોય, ત્યારે આ જવાન માત્ર તંબુનાં બારણાઆગળ જઈ ઉભો રહેતો, અને ંડી હવા ખાતો, કારણકે તે પોતે પણ તાવથી બળતો હતો. પણ એક ધડીબી તે આ બ્રિટિશ અમલદારને બ્રિડીજા મુકનો નહતો, કારણકે તેની ઍંદગી બંચાવવાને જે કદાચ પોતાનો જન પણ આપવો પડે, તો તેમ કરવાનેબી તે અતિયંત ખુશી હતો. તેના લકિતભાવની બરાબર કાઠપણ બીજા ફરી શકે નહીં. વારંવાર જ્યારે ઍફ્રિયન ઉલ્લાંશી હૅઝલઉડના તંબુમાં તેની મુલાકાતે આવતો, ત્યારે તે આ બુઆવને થોડી વાર પણ અહીંતહીં ફરવા જવામાટે બારે આગ્રહ કરતો, અને તેટલો વખત તેની ગેરહાજરીમાં તે પોતે બીમારની સારવાર કરવાનું સાથે લેવાની માગણી કરતો; પણ ગસટેવ તો એમજ સમજતો હતો, કે તેના સેવાય બીજા કાઠપણ હૅઝલઉડની માવજત કરી શકશેજ નહીં, એવા વિચારથી તે દેલગીરીસાથે ઉલ્લાંશીની માયાળુ માગણી નામંજુર કરતો હતો.

આમુજળે તે પખવાડિયું પ્રસાર થઇ ગયું—અને હવે હૅઝલઉડની તબિયતમાં દેખાઇ તો સુધારો થયો: ઘણોજ ધાસ્તીભરેલો બારીક સમય વિતી ગયો; અને આ સુધારો જોઈ, ઇંગ્લેન્ડ “સરન્યન” પણ પોતાની અન્યબી દેખાડવાવિના રહ્યો નહીં.

આ વખતે બ્રિટિશ હાકરને આતિ ઘણું ખમવું પડ્યું હતું. તે બારે કશાખિયત, બીમારી, અને બુખમરો પ્રાપ્ત હતા. ંડી તો એવી સખત પડતી હતી, કે તેઓનાં હાડકાં કપાઇ જતાં હતાં, તેમાં વળી બુખમરો, એટલે તેઓનાં સક્ટોનો માર નહતો. ઇંગ્લાં-

ડમાં વહિવટ કરનારા જે અધિકારીઓને હાથ આ લડાઈમાં બંધી મામલો હતો, તેઓ તેઓની ફરજ બજાવવામાં ઘણાજ નાલાયક માણસ પડ્યા, તેમાં વળી કિમિયાખાતેના બુદ્ધ-બુદ્ધ વડા અમલદારો પોતાના હોદ્દાને તદ્દન નાલાયક પુરવાર થયા, અને તેથી જે ખરાબ પરિણામ નિપજ્યું, તેથી આખી સુધરેલી દુનિયાને કમકમાટ ઉપજ્યો, તેઓને અજાણી લાગી, અને તેઓખામે ઘણુંજ ખુરં ખાવાયું. આ સર્વે હકીકત આ વાર્તામાં જણાવ્યાકરતાં તે લડાઈનેલગતી કોઈ તવારીખમાં વાંચવાની અમો અમારાં વાંચનારાઓને સખત ભલામણ કર્યે છેયે. ખાલાકલાવાનાં બંદરમાં ઈંગ્લાંડથી ખુરાકી ભરી લાવેલાં વડાણો લાંગરેલાં હતાં; અને તેછતાં બીચારા બહાદુર ઇંગ્લેન્ડ સેપાહો પોતાની છાવણીમાં ભૂખે મરતા હતા. ઈસોઠસ પુશાકો ભરેલાં બીજાં વડાણો ખાલાકલાવાખાતે આવી લાગ્યાં હતાં; અને તેછતાં આપડા બ્રિટિશ સેપાહોના અગઉપરતા પુશાકોના પ્રાપ્તિ વાવડા ઉડતા હતા. ઈંગ્લાંડનો કેનારો આગળ કદી ન છોડી ગયેલું એવું સરસ, મઝબુત લશ્કર જે આ લડાઈમાં મોકલવામાં આવ્યું હતું, તે સઘળું નાશ પામીને ભૂખે મરતું, દુર્બળ, અને ચિરકેહાલ અવસ્થામાં આવી પડ્યું હતું; ખાલાકલાવાના ડંકઉપર ધાસચારાના હુમરો માર્યામાં આવ્યા હતા, તે ત્યાં પડ્યાપડ્યા સડી જતા હતા, કે બંદરનાં પાણીમાં પડીને ત્યાં કરતા હતા; અને તેછતાં આપણી તોફાં ઘોડેસ્વાર રીજમીટોના ઘોડાઓ ધાસચારાવગર ભૂખે ટપોટપ મરી જતા હતા. બહાદુર લશ્કરે જે દુખો કિમિયાની લડાઈ વખતે ખમ્યાંછે, તે આજસુધી ઈંગ્લાંડનાં લોકો દુખ સાથે યાદ કરેછે. આજના વખતમાં તે વાત કેટલાકે માનવાને પણ ના પાડે, તો તેમાં કશી નવાઈ નથી, એવો ભારે ગઝબ આ લશ્કરઉપર ચુલ્યોછે, અને તે શ્કત બીદાઈની લીધે, અને પુરતી લાયકાત ન ધરાવતા અમલદારોનેતીધે ખમવો પડ્યો હતો. આ ડરામણી કંગાળિયત, દુખો, અને ભૂખમરાનું વર્ણન કરવું, તદ્દન અશકતછે. હવેપછીનાં વાંચનારાઓ, જ્યારે તેની તવારીખ વાંચવા બેસશે, ત્યારે તે ન બનવાજોગ માનીને અનિશ્ચાસથી ખાણુ સુકશે, અને સાફ જણાવશે, કે આ સઘળી તવારીખ ઘણી સહરાગાતથી લખાયલીછે, અને તેમ તેઓ ન માને, તેમાં જોડું શુંછે? કારણકે તેઓને તો આજના વખતનો ઇંગ્લેન્ડ લશ્કરનો અનુભવ હોયછે, કે જે લશ્કરના બંદોખસ્ત, બહાદુરી, અને ક્વાયદનેમાંટે આખી દુનિયા શાખાશીતો આવાજ કાઢાઉછે.

પણ આટલી બધી બીદાઈછતાં સિડની હુઝલઉડના તંત્રમાં તો કોઈ પ્રકારની ખાખી નહતી: કારણકે અંગ્રિયન ડેલાશીની ઉદાર માયાથી લાં તો સર્વે પાંતીનું સુખ અને સગવડ હતાં, અને દરેક બેઠતી ચીજો તેણે લાં મૌબુદ રાખી હતી. વળી તે દુકાં દેલના જવાન ફ્રેન્ચ અમલદારની ખાતેરી હતી, કે પોતાના બીમારની ઝરિયાતો સંભાળવાની કાળજીનેલીધે તે જવાન ઝુઆન પોતાનીઉપર દુખ પડવા દેશે, અને ભૂખે મરશે, એવું જાણી તેણે તેનેમાંટે પણ પાકો બંદોખસ્ત કીધો હતો, અને તેણે જે જણાને પુરેતેકરતાં પણ ઘણી વંધારે ખુરાકી તેઓને પડોચતી કરવાની ચોકાસી રાખી હતી. ફ્રેન્ચ છાવણીમાં ખુરાકીનું તો પુછવુંજ શું? ત્યાં તે પુછળ મોટા જથ્થામાં હતી, એટલુંજ નહીં; પણ વળી તમામ ફ્રેન્ચ લશ્કરને ગર્મ કપડાં, અને બીજી ઝરિયાતો પુરતા જથ્થામાં પુરી પાડવામાં આવી હતી, કે જથી તેઓ કિમિયાના શિયાળાનીસાંમે ટકી રહેવાને શક્તિવાન થાય, આ બે લશ્કરોની માવજતોવચ્ચે કેટલો તફાવત! કેવો મોટો તફાવત! — એકને

(ચિત્ર ૨૫ મું.) ‘‘સુગ્રામીને ચાસી નાખનારાં તે શરૂના ક્રિયા જોવાને તે સુગ્રામીને ઉપર લટકાવી દેવામાં આવ્યો.’’ (પૃષ્ઠ ૨૫૬ મું.)

હુંઝલઉડ, કે જેનો આવાઝ ખીમારીનેલીધે નળજો પડી ગયો હતો, તે ઘણો ધીમે આવાઝે બોલ્યો, “ખચિત ! અને તે મને પણ યાદ છે. તમો તે વખતે બોલ્યા હતા, કે જે કોઈ સાહસિક શખ્સ તેઓનાં શેહેરમાં દાખેલ થઈને તેઓના નાસી આવેલા સંપાદે, જે વાતો જણાવતા હતા, તેની સાચાઈ શોધી લાવે, તો આપણને ઘણો ફાયદો થાય. આપણી વાત જાણે કોઈને સૂચના કરવાજેવી હતી, કે જાણે ઈશ્વરગ્રેસ્ત્રાંથી થયેલી હતી, કારણકે આખરે તેમજ બનવા પામ્યું છે !”

પ્રથમ જે અમલદાર બોલ્યો હતો, તેણે કહ્યું, “મને તો લાગે છે, કે ઈશ્વરની મર્જીથીજ તેમ બનવા પામ્યું છે—અને નહીં કે આપણે સૂચના કરવાથી—નહીં ! કારણકે તેમ જે હતું, તો આપણામાંના કોઈ એક જણે આ પરાક્રમ બજાવેલું હોવું જોઈએ. ખીરાક મને તો લાગે છે, કે જે ફ્રેંચ અમલદાર લોર્ડ ફેંગલેનને મથકે તે નનામો પથેલામ પહોંચાડી આવ્યો હતો, તેણેજ આ કામ બજાવેલું હોવું જોઈએ; કદાચ થોડા કલાકો પછી તે ખીયારો ઈનકરમાનની લડાઈમાં માર્યો ગયો હોય—કારણકે જે તે હમણાં જીવતો હોય, તો જનરલ ફેન્સોબર્ટ બહાર પાડેલા ડેરેસુબજે બહાર નહીં પડતે ?”

આ સાંભળી હુંઝલઉડની મજબુત લાગણીએ જોશ પકડ્યો, અને તે લાગણીનેસખ્યે હંમેશકરતાં તે વધારે ઉસ્કરાયલા મોટા સાદે ખુશી થઈને બોલી ઉઠ્યો, “ખચિત, તેવું આ કામ ઘણું કીર્તિભરેલું હતું, ગમે તે શખ્સ તે હોય, પણ જે તે બહાદુર શખ્સ હમણાં જીવતો હોય, તો હું તેની પિછાણ કરવાને ઘણો ખુશી અને મગર થઈ ! હું કસમ ખાઈને જણાઉં છું, કે તે મારીપાસે જોખી મેહરબાની માંગે, તે હું ખુશીથી તેને જાખ્યું, પછી તે મારી આખી દૌલત માંગે, તો તે પણ હું તેને આપી દેવાને અચકાઉં નહીં !”

અને આ આવતી વાતચિત જરા અટકી પડી, કારણકે જવાન ઝુઆવ, જે આ સઘળું સાંભળતો હતો, તેણે સગડીકપર મુકેલું ઉકળતા સેરવાથીભરેલું વાસણ ભુલમાં ઉધું વાળી નાખ્યું; ગસ ટેવની આ ખીદરકારીનેલીધે હુંઝલઉડે ગુસ્સે થઈ તેને ઠપકો આપ્યો; હમણાં તે તેનીતરફ ગમે એટલી માયા દેખાડવા માંગતો હતો, છતાં તેનો સ્વભાવ ચીડાઉ થઈ ગયેલો હોવાનેસખ્યે તે તેમ કરતાં અચકાયો નહીં. ત્યારપછી થોડી વધુ વાર ત્યાં ખીજ વાતો ચાલી; અને પછી મુલાકાતે આવનારા અમલદારોએ ત્યાંથી રૂખસત લીધી.

તેઓનાં જવાપછી થોડા વખતમાં અંડિયન ડેલાંશી તે તંજુમાં દાખેલ થયો; તે પોતાસાથે ખુરાકીથીભરેલી જે એક ટોપલી લાવ્યો હતો, તે ઝુઆવના હાથમાં સેરવી દઈ, તે સેજર હુંઝલઉડઆગળ વાતે બેઠો.

તે જવાન ફ્રેંચમંતનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ, અને તે ઘણી મમતાથી દાખીને તે બ્રિટિશ અમલદાર બોલ્યો, “મારા પ્યારા ડેલાંશી, મારીતરફ તમારો બતલાવેલી માયા મેહરબાની હું કદી, કદી ભુલી જઈશ નહીં—”

અંડિયન—(વચ્ચે બોલી ઉઠીને) “જાસરખી તમારી સેવા બજાવવાને જો હું શક્તિવાન થયો હોઉં, તો તે જણાવવાની તમાને કંશી અર નથી.”

હું ઝલઉડ—“હા—મને તે સેવાઓ અર જણાવવીજ નેહ્યે, મારે તમારું અહ સાન આપોદાર કબુલ કરવાની ઈર્જાજે ! તમેએ મારેમાંટે જે કીધુંજે, તે જો તમે નહીં કરતે, તો આજે હું મરી પશુ ગયો હતે ! તમારો ‘સરખ્યન’ જે મારી મુલાકાતે આવેજે, તેમાંટે હું તમારો ભારે આભારીજી—તેમજ જે દવા મને પુરી પાડવામાં આવેજે—તથા જે પુરાક મને શક્તિ આપેજે— તે સર્વેનસાઈ—”

પણ તરતજ ડેલાંશી માયાબરેલે સાદે ભાર મુકીને વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો, “મારા પ્યારા હું ઝલઉડ, તમે ભુલી નવ્યોજો, કે મારાકરતાં દશ હજારગણા તમે આ જવાનના આભારી છોજો”—એમ બોલી તેણે ઝુઆવગમ પોતાની આંગળી બતલાવી.

આપણે જણાવવું નેહ્યેજે, કે આ બધે જવાનો પોતપોતાવચ્ચે ઇંગ્રેજી ભાષામાં વાતો ચલાવતા હતા ; અને હું ઝલઉડનાં મનમાં સધિયારો હતો, કે ગસટેવ તો તેનો એક બોલ પણ સમજતો નહતો, તે બોલ્યો, “ મને ખચરજે, કે હું એના પણ અહસાનમાંજી ! જેવો હું કલમ પકડવાજેટલી શક્તિ ધરાવશ, કે મારા લંડનના શરારેના કૌન્સર્વેન્ટનો પ્લેનના આડતિયાઉપર એક ‘ચેક’ લખી કાહાડીશ, તેમાં એની બાકીની આખી ઝેંદગીસુધી સાધારણ ખર્ચ નિકળેએટલી મોટી નાણાંની રકમ હું એને બખ્શેશતરીકે ભરી આપીશ.”

આ વખતે ઍંડ્રિયન પોતાની બેઠકઉપરથી લગાર અગ્નયબજેવી રીતે ચોકીને ઉભો થયો,—જેમ કરતાં જે નહાનાં “ રટાંડ ”ઉપર તે બેઠેલો હતો, તે નિચ્ચે ગમડી પડ્યું, કે જેવીરીતે ગડબડ કરવી એક બીમારના ચોરડાને લાયક નહતી, પણ તેમાં તેનો કશો કસુર નહતો; તે તરત તંબુના દરવાઝાઆગળ દોડ્યો, અને બોલી ઉઠ્યો, “હમણાં આ આવાઝ શાનો થયો ?”

આ પ્રશ્નથી ઉસ્કરાઇને હું ઝલઉડે કહ્યું, “ ખુદા કરમ, જો રશિયનો પાછા આવ્યા હશે, તો હું કદી પણ હાં પડી રહેનાર નથી !”

ઝુઆવ તરત પોતાની ચટાઈઉપરથી ઉઠી ઉભો થયો; અને લગાર દેલગીરીભર્યાં દેખાવથી ઍંડ્રિયન ડેલાંશીગમ બેસ્યું,—જે પોતાની બેઠકઆગળ પાછો ફર્યો, અને બોલ્યો, “એ તો ખોટો ગભરાટ હતો—કશું બન્યું નથી. મારા પ્યારા હું ઝલઉડ, મારી આ બીદ-રકાર ચાલનેમાંટે હું તમારી હઝાર વખત મારી ચાહુંજી.”

હું ઝલઉડ—“જેવો લશ્કરની છાવણીઓમાં ઝેંદગી ગુજારતા હોય, તેઓને હંમેશાં ખોટા ગભરાટ ખમવો પડેજે. હીક, હમણાં હું તમને શું કેહેતો હતો ? હા—હું એમ કેહેતો હતો, કે હું ગસટેવનો કેવીરીતે ઉપકાર વાળવાનો વિચાર રાખુંજી—”

ઍંડ્રિયન—(તેને બોલતો અટકાવીને) “હાલમાં તે આખતવિષે વધુ બોલવાની અર નથી ! જો ગસટેવ તમારું બોલવું સમજી શકશે, તો તેને માહું લાગશે—”

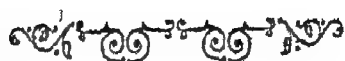
હું ઝલઉડ—“પણ તે તો આપણું બોલવું સમજતો નથી ! અને તેને માહું લાગશે, એમ જ્યારે તમે કહોજો, ત્યારે એના ઉપકાર બીજી કબરીતે હું વાળી આપી શકું ? પૈસા આપવાસેવાય બીજી કબરીતે એના ઉપકારનો બદલો વાળી આપવાને મારામાં શક્તિજે ?”

ઍંડ્રિયન—(લગાર ગંભીરાધથી) “મારા વાહાલા હું ઝલઉડ, આ જવાને જે વાર તમારી ઝેંદગી બંધાવીજે, અને યાદ રાખજો, કે એણે જે નમકહલાલીથી તમારી સેવા

બળવીછે, તે ફક્ત એનાં દેલમાં તમારેવાસ્તે જે માયા અને, લક્ષી લાગણીછે, તેટલાજમોટે બળવીછે, અને તેનો બદલો પૈસાથી પાછો વાળી શકાય એમ નથી !”

તે જવાબ ફ્રેંચ અમલદારના આ સુખનો સાંભળી, હુંઝલઉડને લગાર અચરતી ઉપજી, અને પછી તે બોલ્યો, “ મારા વાહાલા ડેલાંશી, તમો કહોછો, તે ખરી વાતછે, કે જેમ તમો છેઓ, તેમ એ પણ મારીબરાબરની પદવીનો હોતે, તે હું મારી ઝેંદગીના છેડાસુધી એનો જાતી, નમકહલાલ, સાચો મિત્ર થઈ રહેતે—અને તે મારી દોસ્તીમાં કશો પણ ફેરફાર થવા પામતે નહીં—તેજ એનાં અહસાનનો બદલો વાળેલો હું ગણુતે. પણ ચાલો, આપણે હવે એ બાબતસર હાલ તરત વધુ વાત કરવાનું મોકુફ કર્યે—મુખ્યકરીને આ જવાનનેલગતી. તમારા અહસાનમાં હું કેટલો બધો છું, તે તો મેં તમોને જણાવ્યુંછે. પણ યાદ રાખજે હું ! કે આપણાવચ્ચે જે એક ચોકસ બાબતમાં હરીફાઈ છે, તે તો આપણાવચ્ચે ચાલુજ રહેશે——”

અંડ્રિયન—(તેને વધુ બોલતો અટકાવીને) “તે બાબતઉપર બોલવાનું પણ હાલ તરત તો માંડી વાળો, બીજે કોઈ વખતે તેબાબે વાત કરીશું—પણ હવે મને તમોને છોડી જવું જોઈએ !” એમ બોલી તેણે પોતાનાં ઘડિયાળમાં જોયું; અને લગાર અધિરાઈથી, પછી તે તંબુ છોડી ગયો.

પ્રકરણ ૩૯ મું.

યુપેટોરિયા.

હવે ઇનકરમાનતી લડાઇ થવાને ત્રણ મહિનાથી પણ વધુ વખત થઇ ગયો હતો,—યાને આપણે આગળાં પ્રકરણમાં હુઝલઉઝ અને ડેલાંશીવચ્ચે જે ગોફતેયુ થયેલી જણાવી હતી, તેને જે માસ ઉપર થઇ ગયા હતા, એટલે હમણાં ૧૮૫૫ નાં સાલના ફેબ્રુઆરી માસની અધવચનો વખત હતો ; અને જગ્યા યુપેટોરિયા હતી.

આ કસબો કિમિયાના પશ્ચિમતરફના કેનારાઉપર, અને સેબાસ્ટોપોલથી અડતાળીસ “ માઇલો ”ને તફાવતે આવેલોછે. વાંચનારને યાદ હશે, કે આ યુપેટોરિયાના કસબાનીનજ દીકમાં પ્રથમે બંધ એકસંખી રાજ્યોનાં લશ્કરો કિમિયામાં ઉતર્યાં હતાં ; અને આદમાની લડાઇપછી તેઓ સેબાસ્ટોપોલની દક્ષિણ બાજુએ કુચ કરતાં આવી પહોંચ્યાં હતાં. દક્ષિણ દિશાતરફ તેઓ આવી લાગેલાં હોવાથી, તે કસબાની ઉત્તર દિશાનાં તમામ પ્રગણાંઓ રશિયનોને હાથ પુલ્લાં હતાં, કે જે માર્ગે તેઓ વધુ લશ્કર, દારૂગોળો, અને ખુરાકી આસાનીથી મેળવ્યાં જતાં હતાં, અને એકસંખી લશ્કરોતરફથી તેઓને કશી અડચણ નડતી નહતી. જ્યારે જવાન કુઆવ છુપ્યો સેબાસ્ટોપોલમાં ગયો હતો, અને ત્યાંથી પાઉં ખરીદ્યું હતું, ત્યારે રશિયન લઠિયારાઓ જે સગવડબાબે એશારો કયો હતો, તે એજ હતી.

ઉન્યુબનાં મુખ્ય પ્રગણાંઓમાંથી રશિયનોને પોતાનાં ફતેહમંદ લશ્કરથી મારી કાઢાડયા પછી, ઓમર પાશાને તેના રાહનશાહી ધણી સુલતાનતરફથી ફર્માયશ થઇ, કે તેણે પોતાનાં લશ્કરનાં એક ભાગને કિમિયાખાતે મોકલી આપવું, અને ત્યાં ઇંગ્રેજો અને ફ્રેંચોસાથે મળીને કામ કરવું. ઓટોમન રાજ્ય, કે રાજ્યને હવે તે પોતાનુંજ ગણતો હતો, તેનાં લલાંનેમાટે પોતાનો જન પણ આપવાને સરદાર તૈયાર હતો : પણ જનકરનાં હજી વધુ વાહાલી તેને એક જનરલતરીકની આબડ હતી ; અને તે આબડ સેહેલમાં ગુમાવવાને તે ખુશી નહતો. કિમિયાની ભૂમીઉપર રશિયનોનીસાંમે થવાને તે એક લડવૈયાની હોંસથી બળતો હતો : પણ લોર્ડ ફ્રેંચલેન કે જનરલ ફેર્નૅન્ડોની લશ્કરી કુશળતાબાબે તેને કાંઇ ધણું ઉંચું મત નહતું. “ ઇંગ્રેજો અને ફ્રેંચોનીસાથે મળીને કામ કરવું,” એટલેકે આ જે રાજ્યોના સેનાપતિઓ જે હાલચાલ કરે અથવા ગોઠવણ કરે, તેમાં ભાગ લેવો ; અને જોકે આ ત્રણે સરદારો પોતપોતાનાં લશ્કરની છુટી અને સ્વતંત્ર હકુમત ચલાવે, તોયે તેઓ જે પગલાં લે તે લડાઇની એક સલાની મસ્લહતીથી લીધેલાં કેહેવાય. આ ગોઠવણથી ધણી અડચણો અને વાંધાઓ ઉઠવાની ઓમર પાશાને ખાતેરી હતી. વળી તે સારીપેઠે જાણતો હતો, કે જો કોઇ ગંભીર અને અગત્યનો સવાલ ઉભો થાય, તો ઇંગ્રેજ અને ફ્રેંચ સેનાપતિઓ પોતાનાં વધુ મતોથી તેનીઉપર ફાવી જવાવિના રહે નહીં. આપણે આગળ જણાવ્યુંછે, તેમ તેને તેઓનાં લશ્કરી દાવપેચો અને ખબરદારીમાટે જરા પણ અચેતકાદ હતો નહીં : તેઓએ આગળ ધણી ગંભીર ગફલતીઓ કીધી હતી, તેબાબે તે સારીરવેસે માહિત-

ગાર હતો, અને જો તેઓના હાથતળે બહાદુર સેપાહો લડનારા નહોતે,—તેમાં સુખ્યકરીને ઈંગ્રજ સેપાહો—તેઓ કે દહાડેના હારીને પાપમાલ થઈ ગયા હોત.

તેટલામટિ જ્યારે પોતાનાં લશ્કરનો મોટો ભાગ લઈને કિમિયાખાતે ઉપડી જવાનું તેને શાહનશાહી ફર્માન આવ્યું, ત્યારે તેણે નામદાર સુલતાનઉપર એક માનપૂર્વક પત્ર લખ્યો, અને તેમાં તેનો હુકમ બજવવામાં તેને યુથું વાંધાઓ હતા, તે દરસાવ્યા અને આ વાંધાઓ કેવીરીતે દૂર કરવામાં આવે, તેબાબે કેટલીક સૂચનાઓ પણ કીધી. તેણે તે નામદારને ખુલ્લેખુલ્લું લખી જણાવ્યું, કે જો એવી કાંઈ યોજનાનો બદોબસ્ત કરવામાં આવે, તો લડાઈનેલગતી સલામાં તેને એકનેબદલે બે મતો આપવાનો હક મળવો જોઈએ. ફક્ત જો આ શર્તો કબુલ રાખવામાં આવે, તોજ ઓમર પાશાએ કિમિયા પોતાનાં લશ્કરસાથે જવાને કબુલ્યું; અને જો તેમ કરવામાં આવે, તો વધારે ઉલટ અને હાંસથી ઓટામન સરકારનું કામ બજવવાને તેણે નામદાર સુલતાનને ખાતરી આપી.

આ બાબતઉપર સુલતાનના પ્રધાનોએ કૉન્સ્ટન્ટિનોપલખાતેતા બ્રિટિશ અને ફ્રેંચ એલમીઆસાથે મસ્લહત ચલાવી; પણ તેઓએ તો આ અર્જ નામજુર રાખી, એવું જણાવીને, કે તેમ કરવાથી તો જાણે ઓમર પાશાને ટર્કિશ લશ્કરઉપરાંત ઈંગ્લિશ અને ફ્રેંચ લશ્કરોનો પણ સૌથી વડો સેનાધિપતિ નેમેલો લેખાય, અને તેથી તો સર્વે સત્તા તેના એકલાનાજ હાથમાં રહે, આઉપરથી ઓમર પાશા, કે જે આ વખતે લાર્નાખાતે હતો, સાં તેતીઆગળ એક કાસેદને રવાના કર્યામાં આવ્યો, અને જે પયેધામ તેનીસેડે મોકલવામાં આવ્યો હતો તેમાં તેણે જે માંગણી કીધી હતી, તે પાછી ખેચી લેવાની અર્જ કર્યામાં આવી હતી. પણ આ વડો સેનાધિપતિ તો પોતાના ઠરાવને વળગી રહ્યો—અને જો તેમ ન કરવામાં આવે, તો પોતાનો ઠરાવ ફેરવવાકરતાં પોતાનું રાઝીનામું મોકલી આપવાનું વધારે પસંદ કીધું, કારણકે તે ધારેતો હતો, કે આ શર્તો પોતાની એજીંત અને કીર્તિ સાચવવાનેમાટે અતિ ઘણી અઝરતી હતી, લૉર્ડ ફેંગલેન કે જનરલ ફેનરૉપર્ટ જે કાંઈ ગફલતી કરે, તો તેથી તેની પોતાની મેળવેલી આબરૂ ધૂળ મળે, અને કીર્તિ ઝાંખી થાય, એમ તે ચોક્કસ જાણતો હતો. જોયું, કે ઓમર પાશા પોતાનો વિચાર ફેરવતો નથી, ત્યારે આખરે ઇંગ્રેજ અને ફ્રેંચ એલમીઆએ તેની ઉપલી માંગણી કબુલ રાખી; કારણકે જો આ નામિયો સરદાર, ઘણીક લડાઈઓ જીતનાર આ પહલવાન, પોતાની સરદારીનું રાઝીનામું આપી લડાઈથી અલગ થઈ જાય, તો ઓટામન રાજ્યે માથે ઉઠાવેલાં ભલાં કામને મોટો ધક્કો પુગે, એમ તેઓ સારી-રહેસે સમજતા હતા; વળી કિમિયાખાતે તેનાં જવાની અતિ ઘણી અગત્ય તેઓએ જોઈ, આઉપરથી લડાઈનેલગતી સલામાં અધિક વઝન ધરાવવાનો ઓમર પાશાને હક બખ્શવામાં આવ્યો; અને તેનેલગતા પયેધામો અને હુકમો લૉર્ડ ફેંગલેન અને જનરલ ફેનરૉપર્ટને તેઓની સરકારોતરફથી મોકલી આપવામાં આવ્યા.

પોતાની ધારેલી મતલબ આમુજ્યે પાર પડેલી જોઈ આ ટર્કિશ શૂરવીર પોતાની હમેશની રીતપ્રમાણે ભારે શ્રમ લેવા માંડ્યો; અને પોતાની જતી દેખરેખહુકલ લાર્નાખાતેથી લશ્કરની એક મોટી સખ્યા વહાણઉપર ચઢાવવા માંડી. તે લશ્કર સહીસલામત અને ઉતાવળ યુરોપરિયાખાતે આપી ઉત્યું,—અને હવે આ જગ્યાને મઝબુત કરવામાટે

ટર્કો કામે વળગી ગયા. ન્યારે રશિયનોને ખબર થઈ, કે તેઓને જગેજગે સખ્ત માર મારનારો નામિયો ઑટોમન સરદાર વળી પાછો એકવાર તેઓસાંમે લડવાને આવી લાગ્યોછે, ત્યારે તેઓમાં અતિ ભારે તરખાટ ફેળાયો; અને તેમ થાય, તેમાં કશું નવાઈજેવું નહતું, કારણકે ઑમર પાશાએ તેઓના બધે મોટા જનરલોને ડન્યુબ નદીઉપરની બે લડાઈઓમાં શર્મભરેલીરીતે હરાવ્યા હતા: તેઓએ ઑમર પાશાનું આખું લશ્કર યુપેટારિયા આવી ઉતરે, તેઓગણે તે શેહેરઉપર હલ્લો કરવાના વિચારથી ઉતાવળે એક ઘણું ગંજનર મોકલે લશ્કર એક જગ્યાએ જમા કરવા માંડ્યું.

આપણે હમણાં જે દિવસમાંટે જોણ્યે છીએ, તે ફેબ્રુવારી માસની તા. ૧૬ મીના દિવસ હતો. યુપેટારિયાની એક મુખ્ય ધર્મશાળાના એક ઓરડામાં મેજર હુઝલઉડ બેઠેલો હતો. તેનાં શરીરઉપર આ વખતે લશ્કરી પુશાક નહતો, કારણકે તે તો ઘસાઈપિંસાઈને ન પેહેરવાજેવો થઈ ગયેલો હતો, તેનાં મ્હોડાંઉપર છેલ્લી સખ્ત માંદગીનાં ચિન્હો જણાતાં હતાં. તેછતાં તેને હવે પાછી જલ્દીથી શક્તિ આવતી હતી: કાંઈ ઉંચી પદ્ધતીના અને લાંબા અનુભવવાળા બ્રિટિશ અમલદારનેમાંટે એક જગ્યા નિકળવા પામી હતી, કે જેઉપર તેની નેમણુક કરવાને તેણે લૉર્ડ રૅગલેનને ભારે આગ્રહ કીધી. ઑમર પાશાએ પોતાના રેસાલામાં બે કે ત્રણ ઇંગ્રિજ અને ફ્રેંચ અમલદારોને ઘાખેલ કરવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી હતી; તેમ કરવાની તેની મતલબ એજ હતી; કે તેઓનીમઆરેફતે મેખાસ્ટૉપૉલની સાંમે પહેલાં એકસંપી રાખ્યોનાં લશ્કરોના વડાઓસાથે સદેશા ચલાવવામાં વધારે સગવડ અને સહેલાઈ થઈ પડે. આ વખતે સિડની હુઝલઉડને હવા ફેરફાર કરવા જવાની તેના “સરખન”તરફથી લલામણું થઈ હતી: પણ તેનાજેવા ચટપટિયા જીવને લડાઈનાં મયેદાનમાંથી દુર થઈ કાન્સ્ટેન્ટિનોપલનાં એકાદ “હૉટેલ”માં નવરા પડી રહેવાનું કશું નહીં. એટલામાંટે તેણે આગ્રહ કરવાથી તેને પણ નામદાર ઑમર પાશાના એક એડીન્કાંજતરીકે નેમવામાં આવ્યો હતો.

એક ઇંગ્રિજ “સ્ટીમર”માં મેજર હુઝલઉડ બાલાકલાવાથી યુપેટારિયા આવી લાગ્યો, અને હમણાં, યાને તા. ૧૬ મી ફેબ્રુવારીએ ન્યારે આપણે તેને પાછો વાંચનારસાંમે રજુ કર્યે છીએ, તેની આસરે એક અઠવાડિયાંઆગમય તે ત્યાં આવી રહેલો હતો. પણ શું તે એકલોજ યુપેટારિયાખાતે આવ્યો હતો? શું તે પેલા ઝુઆવથી છુટો પડ્યો હતો? તે આપણને હવે તરત જણાશે.

હુઝલઉડ માહેલા એક ઓરડામાં બેઠેલો હતો, કે જેમાં ખીજ એક ન્હાના ઓરડાંમાંથી થઈને જવાનું હતું. આ ન્હાના ઓરડામાં એક જવાન પુરૂષ બેઠેલો હતો; તેનાં શરીરમાં સાદાં પણ સ્વચ્છ લુગડાં પેહેરેલાં હતાં—કે જે આપણે જણાવવું નેઈએ, કે ઍડ્રિયન ડલાંશીએ પોતાનાં કપડાંમાંથી તેને પુરાં પાડ્યાં હતાં. ન્યારે આપણે જણાવીશું, કે તે જવાન પુરૂષનો એહેરો સામજો મારી ગયેલો હતો—તેની આંખો અને બાલ કાળાં હતાં—તેનાં મ્હોડાંઉપર ઢાંઢીજેવું કશું હજીજ નહીં, પણ ફક્ત ઝીણીઝીણી કાળી મુછો હતી—તેની હાંકચાવ વિવેકીજ નહીં, પણ સાથે રેતકદાર હતી—અને તેને જ્નેતાંજ જ્નેનારને તે ગમી આવેએવો હતો—ન્યારે આપણે આ સર્વે જણાવ્યે છીએ, ત્યારે વાંચનાર તો

સમજી જશે, કે તે પુરૂષ કોઈજ નહીં, પણ ગસટેવ હતો; અને તે હજી સિડની હુઝલઉડની ખેદમતમાંજ હતો. હમણાં આપણે જ્યારે ઊપલી બાળત જણાવ્યે છેએ, ત્યારે બપોરના આસરે ત્રણ વાગતાનો સુમાર હતો: હુઝલઉડ પોતાના ઈન્કિલાડખાતેના ખેશીઓ અને દોસ્તોને ફેટલાંક કાગઝો લખીને પરવાર્યો હતો. તેણે “ટેબલ” ઉપર મુકેલો એક ઘંટ વગાડ્યો; અને તે સાંભળીને ગસટેવ આવી તેની સંવામાં હાજર થયો.

“જે હું લુલતો ન હોઉં, તો તે મને જણાવ્યુંછે, કે ફ્રાન્સડેન્ટિનોએ જનારો કાગ આજે સાંજનાં તૈયાર કરવામાં આવનારછે?” હુઝલઉડે તે જવાબને ઉમેશનીમુવાકે ફ્રેન્ચ ભાષામાં પુછ્યું.

ગસટેવ—“હા—આજે સાંજે સાત વાગે.”

હુઝલઉડ—“ગસટેવ, મને ખરું કેહે, કે તું મનેજ કાંય વળગી રહ્યોછે, શું તુંને ખીજી કોઈ નોકરી કરવા ગમતી નથી? હું સારીરીતે જાણુ છું, કે હું જ્યારે પેલા કંગાળ તંબુમાં મારી ખાટલીઉપર માંદો પડેલો હતો, ત્યારે મારો સ્વભાવ વારંવાર ઘણો ચીકાકી થઇ જતો હતો—કોઈકોઈ વખતે તો હું તારીતરફ ઘણોજ કરડો અને ધાતકી થતો હતો, છતાં—”

“અને તમારાજેવી અવસ્થામાં પડેલો કોઈ પણ તેવો થઈ જાય, તે હું સારીપેઠે સમજીને તેવિધે મારાં મનમાં કોઈરીતે માફુ લાવતો હતો નહીં.” ગસટેવે તરત જવાબ વાળ્યો, કે જે આ વખતે પ્યારીતરફ પીઠ કરીને ઉભેલો હતો. તેણે પોતાનું મોઢું સિડની હુઝલઉડથી અધુરે દૂરથી નાખ્યું હતું, કારણકે આ વખતે મેજર તેનીતરફ ખરા લાવથી ટીકટીકીને જતો હતો, કે જેમ તેણે આગળ કોઈવાર તેનીતરફ જ્યેનું નહતું.

હુઝલઉડ—“તું કાંઈ ઘણો અનન્ય તરાંહતો જવાન્યોછે! અને મારી ખરેખરી પ્રજા, તેમજ મારો નિશ્ચય ઠરાવ હવે તારીતરફ માયાથી વર્તવાનોછે. પણ જ્યારે મારી સાથે ચુષ્ટારિયા તુંને લઈ જવામાં કંપટન ડેલાંશીએ મને આગ્રહ કર્યો, ત્યારે તેનો ખરો ભરમ શું તે તો મને ડેલાંશીએ જણાવ્યોજ નહીં, અને તેમ કરવાનો શા સમ્યજ હશે, તે જાણવાને મને ઘણી ચટાપટી થાયછે. મારી મતલબ, કે તું તો ઝુઆવ રીજીટીમાંનો એક સેપાહીછે, તેછતાં મારી નોકરીમાં લાંબાં આવવાની રજા તુંને કેમ મળી?”

“જનરલ કુનરોબર્ટની મેહરબાનીથી તેમ બનવા પામ્યુંછે,” ઝુઆવે પાછો જવાબ આપ્યો; અને પછી જરા થોભીને તે વધુ બોલ્યો, “સાહેબ, શું તમોને ખબર નથી, કે જનરલ કુનરોબર્ટ * નોકરીમાંથી છુટકારો બખ્શવાની મારીઉપર મેહરબાની કીધીછે તે? હું હવે વધુ વાર ફ્રેન્ચ સરકારની નોકરીમાં નથી.”

હુઝલઉડ—“આહ! હવે મને યાદ આવ્યું. એવુંજ કાંઈ ડેલાંશીએ મને કહ્યું હતું ખરું; પણ મારું ઉપડી જવાનું એટલુતો એકાએક ઉભું થયું, કે તેથી મને મારા મિત્ર ડેલાંશીસાથે ઘણો લાંબો વખત સુલાકાત લેવાને પણ બન્યું નહીં, અને જે થોડી વાત તારે માટે થઈ હતી, તે તો મારાં ભેળાંમાંથી વિસરાઈજ ગઇ. ગસટેવ, હું ફરીથી કહું છું, કે તું કાંઈ અનન્ય જવાન્યોછે. ઇંગ્લિશ એક હજાર પૌંડ પૈસાની કીમત તું સમજેછે? તે

તારા દેશના પચીસ હજાર ‘કૂક’ સૈન્યોનીબરાબર ગણાયછે; અને જો આ રકમને વ્યાજે મુકે, તો તુંને વર્ષદહાડે ચાળીસ કે પચાસ ‘પૌંડ’ની ઉપજ થાય.” (વાંચનારને કેહેવાની તો કશી અગત્ય નથી, કે એક હજાર “પૌંડ,” તે આપણા ૧૫,૦૦૦ રૂપિયાનીબરાબર ગણાયછે.)

ગસ્ટેવ—(લગાર અધિરાધથી તોયે ખેલીતોખેલીતો) “સાહેબ, એટલી એક રકમની કીમત હું સારીરવેસે નાહું છું.”

હુંઝલઉડ—“અને એટલીજ રકમ મેં તુંને બખ્શવાની માંગણી કીધી હતી, તે તે લેવાને ના પાડી. તેં તો મારી નૌકરીમાંજ રહેવાની ખુશી દેખાડી, અને તુંને કેટલો લવાજમ આપવો, તે પણ મારીજ મુન્સેફીઉપર છોડ્યું. તારી મારીતરફની ખરાં દેલની પુરવારી નેહ, મારાં દેલમાં કાંઈ થાયછે, એમ જો હું તુંને નહીં જણાઉં, તો મેં ‘ખોટું’ કીધેલું કેહેવાય—”

એજ વખતે તેને જણાવ્યામાં આવ્યું, કે ઓમર પાશાતરફથી તેવણુઆગળ એક કાસેદ આવ્યોછે; જેથી તેઓવચ્ચેની વાત લાંજ અટકી ગઈ. પોતે લખેલાં કાગઝોટપાલ“આફ્રિસ”માં નાખી આવવામાટે હુંઝલઉડે ગસ્ટેવને ફર્માવ્યું; અને તેથી તે લઈ આ જવાન્યો ત્યાંથી નિકળી આવ્યો. તે ન્હાના ચોરડામાંથી પસાર થતાં, ગસ્ટેવે તે કાગઝોઉપરનાં સરનામાં વાંચી જોયાં; અને તેમાંનું એક સરનામું વાંચતાંજ, તે ચાલતો એકાએક ઉભો રહી ગયો, અને ઘણોજ ઉત્કેશાઈ ગયો. તે લાંજ એક બેઠકઉપર બેસી ગયો; અને પોતાની છાતીમાં જે ઉભરાઓ ઉભાતા હતા, તેથી થોડીકવાર તો તે અકળાયલોજેવો જણાયો. પણ પાછો સાવધ થઈ, તે પોતાના ખાનગી ચોરડામાં દોડી ગયો, અને તે ચોરડાનાં બારણાંને માંહેથી કળ દીધી. અર્ધા કલાક વિત્યાકેડે તે જવાન ઝુઆવ પાછો બહાર આવ્યો; અને પછી ટપાલ“આફ્રિસ”આગળ આવીને તેણે ઉપલાં કાગઝોમાંના ફક્ત ચારજ કાગઝો ડાગમાં નાખ્યાં—જ્યારે ખરેખર તો સિડની હુંઝલઉડે તેને પાંચ કાગઝો નાખવા આપ્યાં હતાં.

ખીજ સવારે આસરે છ વાગે તે ઝુઆવ મેજર હુંઝલઉડના ચોરડામાં દાખેલ થયો, અને લગાર ઉત્કેશાઈલા આવાજે કહ્યું, “સાહેબ, નામદાર પાશાએ તમોને બોલાવવા મોકલ્યાછે: રશિયનો ધસ્યા આવેછે !”

આ સાંભળી હુંઝલઉડ એક જલાંજ મારીને ઉડ્યો, અને બોલ્યો, “જાઓ, અને મારા સાધસને કહો, કે મારો ઘોડો જલ્દી તૈયાર કરે ! પાંચ ‘મિનીટ’માં હું નિચ્ચે આઉં છું !”

ઝુઆવ ત્યાંથી ઉતાવળે ચાલી ગયો. હુંઝલઉડે જલ્દીજલ્દી પોતાનો પુશાક પેહેરી લીધો; તે પોતાના ઘોડાઉપર કુદી ચઢ્યો, કે જે તેને ઓમર પાશાએ ભેટ આપ્યો હતો; અને પછી કેલ્લાતરફ પોતાનો ઘોડો ઝોરમાં દપટાવ્યો.

તે જવાન ઝુઆવ પણ થોડે તક્તવતે તેની પુરેપુરે ગયો—જોકે તે પગે ચાલતો હતો, તોપણ ઘણો ઝડપમાં; અને જ્યારે આમુજ્યે ઝડપથી જતો હતો, ત્યારે પોતાનાં મનમાંજ બડબડતો હતો, “અલ્લાહ કરીમ, એની હુલ્લભરેલી હેમતનેલીધે વળી પાછો એ કાઈ તુકશાન-કારક વિદ્વમાં આવી ન પડે, તેની તું સંભાળ લેજે !”

જે પેહેલી તોપ દુશ્મનોએ છોડી, તેનો ધડાકો તે ઝુઆવને કાને હવે પડ્યો; અને પછી ઉપરાસાપરી તોપો પુટવાના આવાજો આવવા લાગ્યા. તોપોનો ભારે મારો શર થયો ચુક્યો હતો; અને તેવોજ અપરો મારો મારી દર્કિશ તોપખાનું તેનો પાછો જવાબ વાળતું હતું. સવાર વણી નાપસંદ હતી—સઘળે ઠંડાણે અંધાર હતું—ધુમસ પડતો હતો—તેમ ત્રણ મહિનાઅગાઉ જેવો ભારે ધુમસ ઈનકરમાનઆગળ પડ્યો હતો, અને અપશુકનની આગમયથી ખચ્ચ કીધી હતી—તેવો હમણાં નહતો, તેમજ તેટલું અંધાર પણ નહતું. તોયે જડો દબ પડતો હતો, કે જેમાંથી થોડેક છેદેની વસ્તુ ઝાંખી દેખાતી હતી. યુરોપિયોના દારૂદર લોકોની વસ્તી—અથવા તેમાંનાં જેટલાં જણાં ઝુઆવને રસ્તામાં મળ્યાં—તેઓ સર્વે ગભરાઈ ગયેલાં હતાં: કારણકે તેઓ સારીરવેસે જાણતાં હતાં, કે હવે તોપોનો મારો તેઓનાં શેહેરઉપર ચાલુ થવાથી, તેનો નાશ થવાનો. પણ તેટલાંતો તેઓનાં દિઠામાં દર્કિશ રીજ-મીટાની લાંબીનેલાંબી હારો મહદ્વાઓમાંથી કાટતરફ કુચ કરી જતી આવી. તેઓનાં વાળ વાગતાં હતાં—તેઓના બહાદુર કરનલો તેઓને મોખરે ઘોડેસવાર થયેલા આગળ ચાલતા હતા—તેઓએ ખભે મારેલી બંદુકાઉપરની લાંબી અને અણિલાલી બાગનેટોના બુરાનેબુરા ચળચળ થતા હતા—તેઓને જોઈને દારૂદર રેહેવાસીઓનાં મહોંડાઉપર દેખાઈતો ફેરફાર થઈ ગયો; તેઓનાં ચેહરાઉપરથી હવે જણાતું હતું, કે તેઓ દરકોતરફ સાત સારી લાગ-ણીજ નહીં, પણ ખરા વિશ્વાસથી જોતાં હતાં.

આ દેખાવ જોવાલાયક અને દમામદાર, ગંભીર, અને હઠોરાળું હતો. દર્કિશ સેપાહો તંદન નવાં પુશાકમાં સજ થયેલા હતા. તેઓ ઘણાખરા ખુશસુરત, ઉંચા, કસરતખાઝ, મેઝશુત માણસો હતા: તેઓના ચેહરાઉપર મજબૂત ઠરાવનો છાપ જણાતો હતો. ઝુઆવ આ ઑટામન લશ્કરની એક રીજમીટને રસ્તામાંથી પસાર થતી નિહાળતો એક આરકાનિયે ઉભો હતો. તેનું દેહ અંદરથી ખુશી થતું હતું. હવે જે લડાઈ થવાનો સંભવ હતો, તેનું પરિણામ તેઓનીતરફેણમાંજ આવશે, એવી તેની ખાતેરી હતી: તેણે પોતાનીસાંમે આલેતનિઝા, સિટાટ, સિલિસ્ટ્રિયા, અને ગીરગેવોના બહાદુર લડવૈયાઓને દિઠા. આ રીજમીટ પસાર થઈ ગઈ, કે પછી ઘોડેસવારોની એક રીજમીટ આવી—તેના ન્હાના પણ મેઝશુત બાંધાના ઘોડાઓ જાણે પોતાના સવારોનીપેઠે લડાઈમાં ભાગ લેવાને એન્તેઝાર હોય, એમ એકનીએક જગ્યાએ થરકયા કરતા હતા. આ ઘોડેસવારોનાં પુશાક ઘણા શોભિતો હતા: તેઓની આગળ કરનાઈ વગાડનારાઓ પોતાના પેપુડાના કંઠોર સાદ કાઢાડતા ઘોડા ચલાવતા હતા, કે જે પેપુડાના આવાજોથી મહત્વાઓ માણ રહ્યા હતા. આ રીજમીટ પણ હવે પસાર થઈ; કે પછી તે ઝુઆવ પોતે પણ કાટતરફ ઝપાટામાં નિકળી આવ્યો.

તે એક ખુદી જગ્યાએ આવી પહોંચ્યા, અને ત્યાં પેહેલીજ નહરે બંચાવનાં બાંધકામોની "લાઇન"નો એક મોટો ભાગ પડ્યો. આ બાંધકામે ઑટામન લશ્કરથી ભરાઈ ગયાં હતાં—અથા સેપાહો ત્યાં હારખંધ ગોઠવાઈ ઉભેલા હતા—તેઓના દેખાવ બિનધાર્તી વાળો હતો. આ ખુદી જગ્યાનીવચ્ચે કેટલાક એડી-કાગો ટોળું યઈને સાથે મળેલા હતા: તેઓ સઘળા ઘોડેસવાર થયેલા હતા, અને બીજા જે સવારો નિચ્ચે ઉતરેલા હતા, તેઓના ઘોડાની લગામો પકડી ચલાવતા, કે જે ઉતરેલા સવારો પણ કાંઈ ઘણે દુર નહતા. આમર પાશા—પોતાનો અતિ ઉંચો પુશાક પેહેરીને એક નિચ્ચી પાળઉપર ઉભેલો હતો—તેના

ખલાઉપર શોભતા સોનેરી ગુચ્છાઓ ખીરાછ રહ્યા હતા—તેની છાતી આંધેથી ભરાઇ ગયેલી હતી—તે દુસ્ખીનમાંથી નહીં, પણ પોતાની ખુદ્શી તીક્ષ્ણ આંખોથી ધુમસમાંથી રશિયનોની હાલચાલ તપાસતો ઉભો હતો. તે નામદારની પાસેજ જે એડીન્કાંશો હાજર હતા, તેઓમાં હુઝલઉડ પણ પોતાના સરદારની પછવાડે તે કોટઉપર ઉભેલો હતો. આમુજબને દેખાવ તે ઝુઆવની નજરે પડ્યો;—અને આ સધળો વખત દર્કિશ તોપો રશિયનોની તોપોના મારાનો પાછો જવાબ આપતી હતી.

હુઝલઉડ તેને જોઈ શકે નહીં, પણ તે પોતે તો મેજરને નજરમાં રાખી શકે, એવી રીતે તે ઝુઆવ ઉભો હતો—ત્યાંથી તે હવે પોતે કોટના ભાગઉપર ચઢ્યો, કે જ્યાં ઍટોમન લશ્કર ઉભેલું નહતું. આ વખતે ધુમસ પડતો અંધ થતો જતો હતો; તેથી રશિયન લશ્કરની પલટણોનાં ટોળેટોળાં આગળ વધ્યાં આવતાં હવે પરગરાં દેખાતાં હતાં. ઍમર પાશા હજી તે કોટની નિચ્ચી દીવારઉપરજ ઉભેલો હતો; અને હવે જ્યારે રશિયનોની અંદુકામાંથી ગોળીઓ તે કોટતરફ આવવા લાગી, તોયે હજી તે સરદાર દુસ્મનોની હાલચાલ તપાસતો ત્યાંજ ઉભેલો હતો. આખરે તે નિચ્ચે ઉત્યો, અને એક મહલ્લામાંથી આપણે ઉપર જણાવેલી ખુદ્શી જગ્યાએ પોતાની પાયદલ રીજમીટને ભમાવતો ભમાવતો એક કરનલ લઇ આવતો હતો; તેને પોતાના એક એડીન્કાંપાસે કંઈ સંદેશો કહેવાડ્યો. ઝુઆવે તે હુકમ લઈ જવામાં આવેલો જોયો, અને પછી તેનેથી જે અસર થઇ તે પણ જોઇ. કારણકે તે રીજમીટ કોટઉપર ચઢવાનેબદલે, રશિયનોના વિકાળ, મજબુત કોસંક સવારોની એક દુકડી, જે પ્રુટ્ટી તોટોના ધુમાડામાં છુપાતી તે દર્કિશ હદતરફ ધસી આવતી હતી, તેને તેમ કરતી અટકાવવાને આગળ વધી ગઇ. રશિયન કોસંકા ખેંચેલી નાગી તલવારોસાથે આગળ વધ્યાં આગ્યા. ટકો તેઓને ત્યાંજ અટકાવવાને તેઓતરફ ધસ્યા ગયા; અને જ્યારે રશિયન ઘોડેસવાર દુકડી આસરે હેંસી વારજેટલે નહીકસુધી આવી પહોંચી, કે ઍટોમન પાયદલ રીજમીટ તેઓઉપર પોતાની અંદુકા છોડી થથરાવી નાખેએવો મારો ચલાવ્યો. (જુઓ ચિત્ર ૧૭ મું.) ત્યારપછી ઝુઆવે આ અંધ દુકડીઓવચ્ચે ખુનખાર કાપાકાપી થતી જોઇ; અને તેજ ધડિએ યુર્પેટારિયાનો જાણીતી લડાઇ શરૂ થયેલી કહેવાય.

જે બહાદુર પાયદલ રીજમીટને તે કોસંકોને અટકાવવાને ઍમર પાશાએ મોકલી હતી, તેને ફતેહ મળેલી સંરદારે નજરે જોઇ—પછી તે કોટની દીવારઉપરથી નિચ્ચે ઉત્યો, અને પાછો પોતાના ઘોડાઉપર સવાર થયો. પોતાના રેસાલાના કેટલાક સમલદારોને તેણે જુદેજુદે ઠેકાણે જુદાજુદા હુકમો કહેવાને રવાના કર્યા—અને તે બજવવામાં આવે તેટલીવાર આ વડો સેનાધિપતિ ત્યાં થોભ્યો. રીજમીટાઉપર રીજમીટો હવે રશિયનોની સામે આવી,—કે જોયો હવે શહેરની બહાર આવેલાં એક કબ્રસ્તાનતરફ મોટી સંખ્યામાં આગળ વધ્યા જતા હતા.

આ કબ્રસ્તાનની પડોશમાં હવે લડવાને ઍમર પાશા પોતાના દમામદાર રેસાલાસાથે ગયો. તે જગ્યાએ એક ભારે કાપાકાપી ચાલી; પણ કોટઉપર જ્યાં ઝુઆવ ઉભેલો હતો, ત્યાંથી તે બરાબર દેખાતી નહતી—કારણકે લડનારાઓ તોપો અને અંદુકા ધુમાડામાં ઢંકાઇ ગયા હતા.

તોપો પુટવાના આવાઝો કાનના બેહર ફાડી નાખે; એવા ઝંખરા હતા; અને ગોળી-એના મારો ઉપરાસાપરી આવતો હતો. ઘણેક ઠેકાણે હવે લડાઈ પુર ઝોરમાં ચાલતી હતી—પણ મુખ્યકરીને તે કબ્રસ્તાનઆગળ હતી. પણ તેટલાંજ સૂર્ય પુર ઝોરથી પ્રકાશવા લાગ્યો; જે ભારે ધ્રુમસ પડતો હતો, તે બંધ થયો; અને તેથી હવે ગસટેવ જે બનતું હતું, તે બરાબર બેઈ શકવા લાગ્યો. હવે બંદુકોનો મારો જરા ધીમો પડવા લાગ્યો—તેનો ધ્રુમડો દુર થઈ ગયો: અને હવે તેણે બેયું, કે બંધ બાબુનાં સેપાહો હાથોહાથ અને પગોપગ લડતા હતા. ઑટોમનો પોતાની બાગનેટોની અણીઓથી દુશ્મનોને પાછા હટાડી કાઢાડતા હતા. દરેક ઠેકાણે એવાજ મામલો હતો;—તે કબ્રસ્તાનમાંથી પણ હવે તેઓને હાંકી કાઢાડવામાં આવ્યા—અને જે લશ્કરની ટુકડીઓની સરદારી ઝોમર પાશાના હાથતળે હતી, તેઓ રશિયનોને માર મારી નસાડતી હતી.

હુંઝલઉડતું 'થું થયું' હશે, તેની ચિંતામાં હવે ઝુઆવ તે કોટની દીવારઉપરથી નિચ્ચે ઉતર્યો, અને કબ્રસ્તાનના જે ભાગઆગળ આ ખુનખાર ઝપાઝપી થઈ હતી, ત્યાં દોડ્યો: પણ તેને ત્યાં થોડીવાર એક બાબુએ ઉભા રહેવું પડ્યું—(બુઆ ચિત્ર ૧૮ મું.) કારણકે ઇજીપ્શિયન રીજીમીટોની એક ટુકડી, કે જે સરદારે ત્યાં મોકલી આપી હતી, તે બહાદુર સલિમ પાશાની સરદારીતળે શહેરમાંથી ત્યાં આવતી હતી. આ ટુકડીએ રશિયન લશ્કરના વચલા ભાગઉપર હુલો કર્યો; અને તેથી દુશ્મનો હવે નાસભાગ કરવાનો મન્યુઓ કરતા હતા; હવે ઝુઆવ, આગળ વંધવાને શક્તિવાન થવાથી, ઝોમર પાશાને પોતાના રેસાલા સાથે મયેદાનનીવચ્ચેથી દોડાવી જતો તેનાં દિશામાં આવ્યો; તે હવે ખીલ જગ્યાએ ફતેહ મેળવવાને દોડ્યો જતો હતો—કારણકે જોકે લડાઈ તો ભારે ખુનખાર હતી, છતાં હજી તે ભાયજેજ ત્રણ કલાકોસુધી ચાલી હોય.

હા—ત્યાં સરદાર પોતાના રેસાલાસાથે ગયો: પણ હુંઝલઉડ ક્યાં હતો? તે વડા સેનાધિપતિના એડી—કાગમાં તે ઝુઆવની તીક્ષ્ણ અને આતુર આંખોએ હુંઝલઉડ પડ્યો નહીં. તેણે આસપાસ બધે તપાસ કરી, પણ ફેકટ, જોકે આ વખતે છુટીછવાઈ ગોળીઓ તેનીઆગળથી પસાર થતી હતી, તેની પણ તેણે દરકાર કરી નહીં, એટલો તે પોતાના વાહાલા હુંઝલઉડને ધુડવામાં એકચુર થઈ ગયેલો હતો. તેણે આસપાસ રાખેલાં ઇજીપ્શિયન લશ્કરને રશિયનોઉપર તુટી પડતું બેયું: તેણે બહાદુર સલિમ પાશાને ગોળીથી વિધાઈને પોતાના ઘોડાઉપરથી મુવેલો નિચ્ચે પડતો જોયો: અને આ કારણનેલીધે ઑટોમન લશ્કરે કીનાના, અને દુશ્મનનાં લશ્કરે ખુશહાલીના ઉઠાવેલા પોકારો તેના કાને પડ્યા, પણ હુંઝલઉડ તેની નજરે પડ્યો નહીં!

પણ ત્યારે હુંઝલઉડ હતો ક્યાં? તે ઝુઆવ પછી કબ્રસ્તાનતરફ દોડ્યો, કે જેમ કરવા જતાંજ એક ચીસ તેના હોઠોમાંથી નિકળતી સંભળાઈ—અને તે ભાયજેજ તુટી પડ્યો. એક ગોળી તેને આખરે લાગી હતી!

તેજ ધડિએ એક ઘોડેસવાર તે જગ્યાએ ઘોડો દપટાવતો આવી લાગ્યો. તેણે ગસટેવને તરત પિગાળ્યો—અને તેથી પોતાના ઘોડાની લગામ ખેંચી તેને ઉભો રાખ્યો: ખીલજ પછે તે ઘોડાઉપરથી નિચ્ચે કુદી પડ્યો. તે કોઈજ નહીં, પણ ખુદ હુંઝલઉડ પોતેજ હતો.

ઝુઆવ તો બેશુદ્ધ થઈ ગયો હતો; પણ તેનાં ધુજતાં પાપણીથી, અને તેના હાસતા અવ્યવોથી જણાતું હતું, કે તે મરી ગયો નહતો. હુંઝલઉડ—પોતે પણ ઘણી માયાળુ લાગણીથી—તે ઝુઆવને મદદ કરવાની ભણી નેમથી તેનીઆગળ ઘુંટણ મરડીએ પડ્યો. તે જવાન્યાનાં કમીસના આગળા ભાગઉપર લોહીના ડાઘો પથરાઈ ગયા હતા, તેઉપરથી તે ગોળી ક્યાં પેટસ થઈ હતી, તે તરત જણાઈ આવ્યું; અને તેટલામાંટે તે લોહી દાખી દેવાના વિચારથી હુંઝલઉડે તેનું કમીસ ફાડીને ખુલ્લું કર્યું.

પણ આ વખતે તે હાથેજ અમલદારની અચરતીનો શો પાર!—તેની અગત્યથી ક્યા શબ્દોમાં વર્ણવી શકાય. કેમકે જ્યારે તે કમીસ ફાડી કાઢાડવામાં આવ્યું, તો હુંઝલઉડની નજરે એક આંરતની બફાંજેવી મુઠ્ઠા છાતી પડી!

પ્રકરણ ૪૦ મું.

એક પોલીસની બેટી.

હવે આપણને કોઇ ખીજ ખીના જણાવવાની છે, અને તેમાંટે વધારે ખોલાસાથી ચોકસ હકીકતો વાંચનારસનમુખ ધરવી જોઈએ. આ કારણમાંટે લગભગ મયેદાન છોડી દેવે, સેંટ પીટર્સબર્ગનાં બાદશાહી શહેરમાં આપણી વાર્તાને લઈ જવાની ઝડપે, અને હાલના જે વખતનેમાંટે આપણે વાંચ્યે છીએ, તેનેથી આગળના વખતઉપર ઉપદ્યારૂપે અનેકા ફેરવાક બનાવેલું સવિસ્તર બયાન કરવાની ફર પડે છે.

રશિયન રાજધાની શહેર સેંટ પીટર્સબર્ગ આખી દુનિયાનાં સર્વેથી સરસ શહેરોમાંહેલું એક શહેર છે. આ શહેરનીવચ્ચેની દબાદબાલેલી નહેરો, અને પહોળા રસ્તાઓઉપર આવેલી ઈમારતો એટલીતો મોટી, ઉંચી, અને દમામદાર છે, કે જેથી જાણે આખું શહેર મેહેલોથીજ બનેલું હોય, અને એજ કારણનેમાંટે તેને ઘણુંકરીને “મેહેલોનાં શહેર”ની ઉપમા આપવામાં આવી છે: ઈમારતો એકસરખી હારમાં, અને બાંધકામ પણ એકસરખી ઢપનાં હોવાનેલીધે, તેના દમામમાં ચોર વધારો થાય છે. આ મકાનો ઘણાંખરાં † “ગ્રેનાઈટ” જાતના પથ્થરનાં બાંધેલાં છે; અને સેંટ પીટર્સબર્ગનાં ગરીબમાં ગરીબ લોકોનાં ઘરો પણ યુરોપનાં ખીજ મોટાં શહેરોનીમુવાફેક કંગાળ નથી. જાહેર ઈમારતો સઘળી ઘણી ઉમદા બાંધણીની છે: તેમજ ડંકાઓ, પુસ્તાઓ, અને કોટો—આ સઘળું નફર “ગ્રેનાઈટ” પથ્થરનું બાંધેલું હોવાથી—ઝારોનાં આ શહેરના બાદશાહી દેખાવના દબાદબામાં વધારો કરે છે.

આપણે હવે વાંચનારનું ધ્યાન પાછું ત્રણ વર્ષોની મુદતઉપર લઈ જઈએ છીએ, એટલે કે જે બનાવવિષે હાલમાં આપણે જાણીશું, તે ઇસ્વી સન ૧૮૫૨ ની રાજઆતમાં જન્યો હતો. તે ફેબ્રુઆરી માસ હતો: નિવા નદીનાં પાણી બંધાઈને સંગેમરમરજેવાં કંઠણ હાલ તમાં હજી રહેલાં હતાં: હવામાં કશો ફેરફાર થયો નહતો, પણ તે તાઝગી આપનારી હતી; અને આખો દહાડો સંખ્યાબંધ ફગર-પૈડાંની ગારીઓ સખત બદ્દઉપર લાંથીત્યાં દોડતી હતી. આ ફેબ્રુઆરી મહિનાને ચોકસ દિવસે નિવા નદીનાં બંધાયેલાં બદ્દઉપર એક તહેવાર કે મેળો ભરાતો હતો, કે જ્યાં આ રાજધાની શહેરનાં ટાંઠ અગણિત હઝારો લોકો એકાં થયાં હતાં. ઠેમસ નદીઉપર જ્યારે કંઠણ બદ્દ બંધાયેલું, ત્યારે લંડનના જાણીતા પૂજ્યાગળ જેવા મેળા ભરાય છે, તેનેમળતોજ હાં પણ એક મેળો ભરાયેલો હતો: કારણકે હાં પણ દરેક કેરમની રમતજમતો અને રમુજો થતી હતી,—જુલ્યાઓ, દુકાનો, મંડપો, અને પ્રદર્શનો તહેવાર કરનારાંઓની રમુજોનેમાંટે પુરાં પાડવામાં આવ્યાં હતાં.

આ બીડનીઅંદરથી ફક્ત એજ જણાંઓને આપણે ચુરી ઢાહાડીશું—તેમાંનો એક યુદ્ધ અને ઘણા આબડ્દાર દેખાવોના મર્દ હતો, જ્યારે ખીજ આસરે આગણીસ લર્ષોની ઉમરની એક અતિ ખુબસુરત જવાન બાઈ હતી, કે જેણી તે છુટા મર્દના હાથઉપર પોતાનો

હાથ ટેકવીને ઉભેલી હતી. પેરુસો આસરે પંચાસ વર્ષોની વયનો હશે; તે મધ્યમ કદનો હતો—પણ સગાર પાતળિયાં શરીરનો હતો; તેના ફિક્કા ચેહરાઉપર કસબી વળેલી હતી, કે જે કદાચ ઘણી જાંઘળિયતનેલીધે હોય, કે ઘણા અક્યાસનું પરિણામ હોય. આ જવાન બાનુ તેની બેઠી હતી; તેણી એટલીનો ખુબસુરત હતી, કે તેણીને જોનારનું ધ્યાન તેણીની અન્યવજાળેલી ખુબસુરતીથી તેણીની નજર વધારે ખેંચાય, અમાં કરી નવાઈ નડતી. તેણીનું હૃદય એવું અને મરોહદાર હતું—નેણી સોરાજેની સરખી હતી—દેખાવની દરેક બાબતમાં તેણી સંપૂર્ણ હોવાસાથે સમાજ અને બાનુનેકાજતી મર્યાદાનાળી હતી; તેણીના બાક કાળા ભ્રમરજેવા; અને તેણીની આંખો પણ કાળી હતી; તેણીનો ચેહરો કુદરતીજ દિકો, પણ મુંદે સંમરગરજેવો સદાચેહર હતો—અને તેણી તે ઘણે સોબતો હતો; તેણીના હોઠો દિગંજોવા સાથે હતા; અને તરેકારાં સુંદર શુભાળી રંગનાં હતાં; તેણીના ચેહરાનાં ઘાટ મગાડનો લંબાચો મોઝ હતો; જ્યાં કમાનદાર અને ભરેજાં, તથા કાળા સરખું હતું; તેણી નિર્દોષ અને નિખાલસ દેહની એક બાનુ હતી. કુંકમાં તેણી એક પરી પથેકર નાર હતી.

હવે આ બે જગ્યાં કાળુ હતાં, તેઓની આખો આપણાં વાંચનારાંઓસાથે જાહેર ઓળખાવું કરાવ્યો. તે બુદ્ધિ અદરશ વિદ્યાભાવમાં રોકાયેલો હતો—અને તેમાં મુખ્યકરીને રસાયણશાસ્ત્રઉપર તે વધારે શુદ્ધાયેલો હતો. તેણે આ બાબતઉપર ઘણાંક ઉમદાં પુસ્તકો રચ્યાં હતાં; અને તે ઘણાં વખણાયાં હતાં. તે ધોતારાં દેશનો શેરુવાસી હતો; અને તેનું નામ ધોતમાર હતું. તે કોઈ ઘણાં જાણીતાં કુટુંબનો નડતો—પણ પોતાને હાથેજ કળવણી પામેલો હતો—અને પોતાના અક્યાસમાં અનિવંત ખાન અને મેહનતથી, તેમજ પોતાની લાયકાતથી કોઈના પણ આસરાવગર પ્રીતિએ પોતાનીમેહેજ વધેલો હતો. પોતાના વખતમાં તેને ઘણાં હુમ્મો સદન કર્યાં પડ્યાં હતાં, અને પોતાનો વખત બારે વિપત્તિઓમાં તેણે શુનધેઈ હતો. હજીતો પુરેપુરો પાસ વર્ષોની ઉમરનો તે થયા નહીં, તેટલાંજ તેનાંઉપર સરકારમાં રાજદુઆરી શુનધમાં સામેલ થવાનો બોલો આરોપ મુકવામાં આવ્યો, અને તેથી તે સાઇબીરિયાખાતે દેશનિકાળ થયો. ત્યાં તે પોતાનાજીવના ખીન્ત એક કમનસીબ દેશનિકાળ થયેલા પણ મરણ પામેલા રાખસની બેઠીસાથે પરણ્યો; અને આ સગવડથી બે બાળકો જન્મ્યાં—એક બેટો અને એક બેટી. તેઓનાં નામો ખેસિસ અને કેંસાઇન કરી હતાં. આ લાજમેહેનની ઉમરનજ્યે આસરે ચાર વર્ષોનો તકાવન હતો. કેંસાઇનને જન્મ આપ્યાપછી થોડાજ વખતમાં તેઓની મા મરણ પામી; અને પોતાની વાઢાલી મહોરદારને કમવાસી કીધાપછી કુંક વખતમાં તેને મુઆરી અખ્સાનાનો હુકમ આવ્યો—અને તે મુઆરી પણ રાનેમોટ, તેણે કાંઈ પણ ન કીધેલા શુનાડનેમોટ !

આઉપરથી પોતમાર પોતાના આ બે જવાન અખ્યાઓને લઇને તરત પોતાને સ્વદેશ પ્રારસા કહેરખાતે જવા ઉપડ્યો; આ દેશણે આવીને તેણે કેટલાંક વર્ષોમુધી વિદ્યાનેલગતો પોતાનો ઉદ્ધમ એવીતો કુતેદમંદીસાથે ચાલુ રાખ્યો, કે જોકે તે કોલતમંદ નો ન થયો, તોયે તેમાંથી તેને પોતાનો શુનધો આગરથી થાય, એટલી આવક થવા લાગી. તેની નકરસાંમે ખેસિસ અને કેંસાઇન ખુબસુરતીમાં વધવા અને ઉધરવા લાગ્યાં; આ વખત તેનો સુખી થવાનો હતો, પણ પોતાઉપર અતિ

વાહાલ કરનારી અને નમકહલાલ મહોરદારની શિક્ષણ જ્યારે ને ત્યારે તેની નગરમાં આવેલી ઉભી રહેતી—ત્યારે જે નીચ ગેરજોડાપણે તે ભોગ થઈ પડ્યો હતો, તે યાદ આવતો, અને તેથી તેનાં દેલમાં ભારે ક્રોધ અને દુઃખ થતાં હતાં. તેનો જાતી બવાસજી ભારખમ અને તિષ્ઠો હતો, એટલે તેને ક્રોધ ઉપજે, અને દુઃખ થાય, એમાં ઝાઝી તવાઈ નહતી. આ કારણનેલીધે વૉલમારનો સ્વભાવ થોડોલેણો ચીડિયો અને ક્રોધો થયો હતો ; અને તેની આ લાગણીઓ તેના ચાલુ અબ્યાસનેલીધે વધારે વિકારી થઈ હતી. તેણે તેને જોડાપણું કે ગુસ્સો દેખાડતો નહતો ; તેઓની મહુમ માનેખાતે, તેમજ તેઓને પોતાનેખાતે તે તેઓને અતિ ઘણો ચાહતો હતો : અને જોકે બુઝા આરોપનેલીધે અને રાજદુઆરી મુદ્દાતનેલીધે તેણે ઘણું સોચ્યું હતું, અને તેમાં તેનાં દેલમાં ભારે અખમ થયો હતો, છતાં આ બે જણાં, કે જેઓ તે બાળતમાં તદ્દન નિર્દોષ હતાં, તેઓતરફ પોતાનો ગુસ્સો તે કંડી પણ દેખાડતો નહતો.

આપણે ઉપર જણાવ્યું છે, તેમ વૉરસો વૉલમારનું સ્વદેશી શહેર હતું,—આ જગ્યાએથી તેને દેશનિકાળ ક્યાંમાં આવ્યો હતો—કે જ્યાં પાછો તે સાધજીરિયાના ચાલુ હામશના પડતા અદ્દમાંથી પાછો થયો હતો. તેટલામાં વૉરસોમાં સર્વેને આ વાત બાજીતી હતી, કે એક બુદ્ધી રાજ્યનાં નિર્દોષ દુઃખોથી તે હાડમાર થયેલો એક પુરૂષ હતો ; અને જ્યારે તેનો એટો સોડી ઉમરનો થયો, ત્યારે વૉલમારને જણાયું, કે ઍસિલનેસાઈ ક્રાઈ લાયક નૌકરી મેળવવાની તેની ઈચ્છામાં આ બનાવ તેનીવિરૂદ્ધ જશે. તેટલામાં તેણે સેટ પીટર્સજર્ગખાતે જઈ રહેવાનાં ઠરાવ કર્યો, કે જ્યાં તેની આગળી ખીનાઓ ન જણાયેલી હોવાથી તેને તેના બેટામાં નૌકરી મેળવવામાં વધારે સવળતા થઈ પડવાની તે આશા રાખતો હતો. આ ઠરાવ અમલમાં લાગ્યામાં આવ્યો ; અને સેટ પીટર્સજર્ગખાતે આવી રહ્યાપછી થોડાજ વખતમાં ક્રાઈ ઉચી પદવીના અધિકારીઉપર ઍસિલનેસાઈ લાગવગ લગાડવામાં તે ફેતહ પામ્યો. આ લાગવગનું પરિણામ એ નિષ્ફળ, કે આ જવાનને ઈમ્પીરિયલ ગાર્ડની નામિયી લશ્કરી ટુકડીમાં નેમવામાં આવ્યો : પણ ઍસિલ વૉલાડના તેજ રહેવાસી વૉલમારને એટો હતો, કે જેને આગળ ઘણાંક વર્ષોઉપર સાધજીરિયામાં દેશનિકાળ ક્યાંમાં આવ્યો હતો, તે વાત બનતાંતુલિક છાની રાખવાની ઉપદ્રા ઉમરાવ અધિકારીએ તેઓને લલામણુ કીધી.

વૉલમાર નામ ઘણું સાધારણ હતું ; અને તેથી આ વાત છુપી રાખવામાં કાંઈ ઘણી મુશ્કેલી પડી નહીં. પોતાના અતિ વાહલા બેટા ઍસિલને એક સારી નૌકરી મળી, કે જેમાં તેને આગળ ફાવવાની ઘણી તકો હતી, તે જોઈ બાપ પોતે ઘણો મગ્ન થતો હતો—અને પોતે ઓછીવધતી એકાત ઝેંદગી પોતાની બેટી કેંદરાઈનસાથે ગુજારવા લાગ્યો : હવે તેણે દુનિયામાં વધુ પુસ્તકો બહાર પાડવાનું બંધ કર્યું, અને વિધ્યાનેલગતા ઓપાનિયાઓમાં તરેહવાર બાજતો લખવા માંડી, કે જે તે પોતાને ખરે નામે નહીં, પણ નતામે લખતો હતો. આ મહેનતથી તે પોતાનાં ગુજરાનજોર કુટી કાઢાવવા લાગ્યો—કે જે કમાઈ પોતાનું, પોતાની બેટીનું, તથા એક ઐરત નૌકર, જેણીને તેઓએ પોતાની નૌકરીમાં રાખી હતી, તે ત્રણેનું પેટ ભરવાને તદ્દન પુરતી હતી.

ન્યારે આપણે વાંચનારને આ સર્વે હકીકતથી વાકેફ કર્યે છેએ, ત્યારે ખંસિલ લગ-
ભગ બે વર્ષોનો ઇમપીરિયલ ગાર્ડ પક્ષટણમાં નૌકરીએ રહેલો હતો. જે વાત છુપી રાખ-
વાની ઝર હતી, તે તેના ગોઠિયા અમલદારોથી, અથવા ઝારના મેહેલમાં છાની રહી હતી,
એમ તે સારીપેઠે જાણતો હતો. ઉલટું તે વખતના રશિયાના શાહનશાહ નિર્દોલસતું ખાસ
ધ્યાન તેનીતરફ વધારે ખેંચાયું હતું, અને તેથી તે અવારનવાર તેનીઉપર આદશાહી મેહર-
આનીઓ દેખાડવા લાગ્યો, અને જવાન વૉલમારજેવો એક ચંચળ, ખુબસુરત, અને લાય-
કીવાળો અમલદાર, કે જે લવિષ્યમાં નામ કાઢાડે, તેવો હતો, તેનીતરફ તીક્ષ્ણ નઝર અને
ખુદ્દિના એક આદશાહતું ધ્યાન ખેંચાય, તેમાં નવાઈજેવું કશું નહતું, કારણકે તે આદશાહી
ગાર્ડ પક્ષટણમાં હતો, કે જે પક્ષટણની તપાસ ઝાર નિર્દોલસ વારંવાર લેતો હતો: ખંસિલ
કદે ઉંચો અને દેખાવે ખુબસુરત હતો—તેનો દેખાવ તદ્દન એક લડવૈયાનેજાજે તેવો હતો—
અને તેથી તે જે ભપકાદાર લશ્કરી પુશાક પહેરતો હતો, તેથી તેની ખુબસુરતીમાં ઝાર વધારે
થતો હતો—વળી તેનો વડો અમલદાર હંમેશાં તેનેમોટે ઉંચું મત ધરાવતો હતો. આ કાર-
ણનેક્ષિધે તેને વધારે ઉંચી પદવીએ ગઢાવ્યામાં આવ્યો, અને હમણાં તે એક કુપટનનો
લશ્કરી હોદ્દા ધરાવતો હતો.

આપણે જણાવી ગયા છેએ, કે વૉલમાર એકાંત ઝેંદગી ગુનરતો હતો: અને હવે
વધુ જણાવીશું, કે તેણે ઘણાંજ થોડાઓસાથે ઝોળખાણુપિછાણુ પાડી હતી—અને જેઓ-
સાથે પાડી હતી, તેઓને ઘણી સંભાળથી તેણે ચુટી કાઢાડ્યા હતા—તેવું કારણ કાંઈ
એમજ નહતું, કે તેની છુપી વાત બહાર જણાય નહીં, પણ તેની અતિ વાહાલી ઘેરી
ઘણાંજ ભેળાવાલાયક અને સારાં માણસોનાજ સમાગમમાં આવે, એમ તે ઇચ્છતો હતો.
આહેર મેળાવડાઓનો જગ્યાએ તેઓ કવચિતજ જતાં હતાં; પણ કુંડરાઈનનો છવ કંટાળી
નયએવી ચાલુ ઝેંદગી તેણી ભોગવતી હોવાથી તેમાં કાંઈક થોડો ફેરફાર કરવાના માયાણુ
વિચારે વૉલમાર તેણીને નિવા નદીઉપર ભરાયલા મેળામાં લઈ ગયો હતો, કે જેબાબે
આપણે આગળ જણાવી ગયા છેએ: આટલી હકીકત જણાવ્યાપછી હવે આપણે વાતનાં
પાછી શરૂ કર્યે.

પૂર્વતરફના આ મુકકમાં શિયાળાના દહાડા બહુ ટુંકા હોયછે, અને તેથી અંધાર
જલદી પડવા માંડતું હતું, જેથી વૉલમારે પોતાની ઘેટીને મોજમજાહતી આ જગ્યાએથી
હવે ઘેર જવાને સૂચવ્યું, અને તેમુજબે તેઓ બીડાબીડમાંથી પોતાનો રસ્તો કરતાં જતાં
હતાં, તેટલાં એકાએક ભયંકર જુમાટો ઉડ્યો, કે બર્ફ લાંગીને છુટું પડી જતું હતું,
અને નિવા નદીનાં પાણી તેને તળિયેથી ઉભાઈને ઉપરના ઘાડા અને નકર
બર્ફને ઉપસાવતાં હતાં. આ જુમાટાથી એક ઝખરી દહશત એકઠાં થયેલાં
તમાશખીનોમાં પેડી; અને હઝારો જણાં પોતાનો છવ અંચાવવા સામટાં
કેનારાતરફ દોડવા લાગ્યાં; ગભરાયલી ઝૌરતોએ ચીસાચીસ કરી મુકી; અતિશય દોડધામ
કરતાં મદોંએ મોટેમોટે જુમોં પાડવા માંડી; અને આ ભચડાકચડીમાં ઝૌરતો અને મદોં
તુટી પડ્યાં, તેઓને કચડીને ખીખંચો આગળ દોડવા લાગ્યાં, જેથી પડી ગયેલાંઓની
જુમોથી ગડબડમાં અને ભેળમભેળામાં ભારે વધારો થયો. આ દોડાદોડીમાં કુંડરાઈને પોતાના
આપથી વિખુટી પડી ગઈ; અને ઘણી ગભરાયલી તેને હાંત્યાં બધે શોધવામોટે દોડવા લાંગી.

વધારે અંધારું જલદી થતું ચાલ્યું; છતાં તે તો તેણીને જડ્યો નહીં. તેણી થોડીથી બેસી
થવાજેવી હાલતમાં આવી હતી,—તેટલાં એક ઉંચા કદનો ખુબસુરત જવાન અહરથ તેણીને
આવી મળ્યો; જેણે તેણીને દુઃખમાં આવી પડેલી જોઈ, તેનું કારણ પુછ્યું. તેણે પ્રથમતો
રશિયન ભાષામાં સવાલ કર્યો,—કે જે ભાષા તે ધણી ભાંગીતુટી બોલી શકતો હતો, અને
તેના ઉચ્ચારો એવા હતા, કે તેઉપરથી કોઈ પણ બોલી શકે, કે તે એક પારકા મુલકનો
રહેવાસી હશે. પણ કુંઠારાઈન એટલીતો ગભરાઈ ગઈ હતી, કે તેના આ પુછવાનો તરત
જવાબવટીક આપવાની તેણીને કામ રહી નહીં. તેઉપરથી આ અહરથ તો એમજ સમજ્યો,
કે તેનીજમુવાદ્રેક આ બાનુ પણ પારકા મુલકની ઔરત હશે, એવા વિચારથી તેને તેણીને
ફ્રેંચ ભાષામાં સવાલો કરવા માંડ્યા; પણ હવે કુંઠારાઈનની જીભ ઉપડવા માંડી હતી—અને
તેટલામાંટે તેણીએ પણ ફ્રેંચ ભાષામાંજ જવાબો આપ્યા; કારણકે તેણીને ધણી સારી કળા
વણી આપવામાં આવી હતી—અને દરેક પોલિશ કે રશિયન બાનુને પ્રવિણતામાંટે તે
વખતમાં ફ્રેંચ ભાષા શીખવીજ પડતી હતી.

આ જવાન અહરથે તેણીને ખાતેરી આપી, કે બર્ષ ભાંગવાખાજે જે ભુમાંટો પડ્યો
હતો, તે ખોટો હતો, અને તેટલામાંટે તેણીએ પોતાની સલામતીવિષે ધાસ્તી રાખવાનું કશું
કારણ નથી. તેણે તેણીને ઘર પહોંચાડી આવવાની માંગણી કીધી; કુંઠારાઈન ધણી ઉત્કેષાર્થ
ગયેલી હતી, તેમજ ધસી આવતાં લોકોની ભીડથી અને વગર-પૈડાંની ગાડીઓમાં જોડેલા
ઘોડાઓનાં ઘોડી આવવાથી એટલીતો બાવરી બની ગઈ હતી, કે તેણીએ આ અતિ માયા
ભરેલી સજ્જતાથી કીધેલી માંગણી કબુલ રાખી; તે જવાન પારકા મલ્કનો હાથ પકડ્યો;
અને પછી તેઓ તેણીનું ઘર, જે લાંથી બે “માઇલો” જેટલું દુર હતું, ત્યાં જવા નિકળ્યાં.

લોકોની ભીડ દુર કરવાના વિચારથી તેઓને વોકાટીકા અને લાંબો રસ્તો લેવાની ફર્જ
પડી, જેમ ચાલતાં તેઓવચ્ચે વાતો ચાલી, તેઉપરથી કુંઠારાઈને જાણ્યું, કે તેણીના આ નવી
જાળખાણવાળો અહરથ ઈંગ્લાંડનો એક રહેવાસી હતો, પણ પોતાના કાકાનાં સ્મરણતેલીધે
કુટુંબનેલગતી આખતસર તેને સેન્ટ પીટર્સબર્ગ આવવાની ઝંર પડી હતી. તેનો મરનાર
કાકા રશિયાનાં આ રાજધાની શહેરના પ્રિન્ટિશ એલચીખાતામાં હતો. આખરે તેઓ કુંઠ-
રાઈનને મથકે આવી પહોંચ્યાં; અને ધણી ખુશહાલીસાથે તેણીએ જાણ્યું, કે તેણીના આપ
પણ અત્યારઆગમયનો ત્યાં સહીસલામત આવી પહોંચ્યો હતો; એમ જણાવ્યું, કે પોતાની
વિખુટી પડેલી બેટીમાંટે ભીડાંલીડનાં ઘોંટાળામાં તેણે ફાકટમાં શોધ કીધી, અને કદાચ તેણી
ઘર ગઈ હશે, એમ ધારી ઉતાવળે તે પણ ઘરે આગ્યો. કુંઠારાઈને આ જવાન ઇંગ્રેજે તેણીની
જે સજ્જતાવાળી સેવા બજાવી હતી, તે પોતાના આપને કહી સંભળાવી; અને પછી આપ-
દીકરી બંધેએ તેને તે સાંજના તેઓનીસાથે ખાણું લેવાની અર્જ કીધી. આ અહરથ
કુંઠારાઈનથી ફક્ત આસરે ત્રણ વર્ષો ઉમરમાં મોટો હતો—તે ઔરત વર્ગતરફ ઘણો માયાળુ
હતો—વળી તેણે કોઈ બીજી બાનુઉપર પોતાનું દેલ બાંધ્યું નહતું—આ સર્વે કારણો જોતાં,
તે જો આ જવાન બાનુની અન્નયબજેવી ખુબસુરતીથી અંબાઈ જાય, તો તેમાં આશ્ચર્યજેવું
કશું નહતું. વળી પોતે તે અહરથના અહસાનમાં જવાથી, અને જે અન્નયબજેવા સંજ્ઞ-
ગાથી તેઓવચ્ચે જાળખાણ થઈ હતી, તેઉપરથી તેઓ બંધેવચ્ચે હવે કોઈ ઘણો અંતરો
રહ્યો નહીં, અને તેથી તેઓવચ્ચે દોસ્તીનું નાવું બંધાયું.

આમુજ્યે થોડાંક અંવાડિયાંઓ પસાર થઈ ગયાં: અને તે ઇંગ્રેજ ગ્રહસ્થ વાલમારનાં ઘરમાં વારંવાર મુલાકાતે આવવા લાગ્યા. વાલમાર પોતે તો ઘણાખરા પોતાના અભ્યાસમાં કે પોતાના રસાયન કરવાના ચારડાંમાં રોકાયેલો રહેતો હતો; અને તેથી કંઠરાધનને અને તેણીના આ મુલાકાતે આવનારને એકલાં સાથે મળવાનો ઘણો વખત મળતો હતો. તેનો દેખાવ ખુબસુરત હતો—તેની રીતભાત પસંદ પડે એવી હતી—અને તેનું ધક્કધ્યાન ઘણી ખતથી કંઠરાધનમાંજ રોકાયેલું રહેતું હતું; અને તેણે આ નિર્દોષ જવાન કુમારિકાનું દેહ તદ્દન જીતી લીધું હતું. પોતાના હોદ્દાની રોકાણનેલીધે ખસિલને પોતાના આપનાં ઘરમાં આવવાને ઝાડું બનતું નહતું; અને જોકે તેની આ ઇંગ્રેજ ગ્રહસ્થસાથે ઓળખાણ કરાવ્યામાં આવી હતી, અને તે તેને બે કે ત્રણવાર પોતાને ત્યાં ભેટયો હતો, છતાં તે તેને ઘર દરેરાજ આવતો હતો, એવો જરા પણ શક તેને નહતો. તેવીજરીતે તેણીનો આપ પોતે પણ આ વાતથી અનુભવ્યો હતો: કારણકે પોતાનાં દેહમાંના નિખાલસ પ્યારવિષે કંઠરાધને પોતાના આપને કશું જણાવ્યું નહતું; પોતે તેને ચાહેછે, એમ ખુલ્લેખુલ્લું પોતાના આપને કેહેવાને તેણી ઘણી શર્માતી હતી. તેણી એમ ધારતી હતી, કે તેણીનો ખરા આશક, ધટતે વખતે તેણીના હાથની માંગણી, તેણીના આપને કરશે; તેણીના તેનીઉપર સંપૂર્ણ એતપ્યાર હતો; તેણી કોઈ પણ રીતે પાપી વિચાર કે ખોટા દોંગથી પોતાના આપ અને લાઇથી આ વાત છુપાવતી નહતી.

આ જવાન ખુબસુરત ઇંગ્રેજને આ પોલિશ રૂપસુંદરી એટલીતો આહાતી હતી, કે તેણીએ તેના દેશની લાપા શીખવાનું શરૂ કર્યું; તેણી ભારે ખતથી પોતાના આ અભ્યાસઉપર મંડી: તેણીને જોઇતા પાઠ શીખવવાનાં પુરા કામમાં તે કલાકોના કલાકોસુધી તેણીનીઆગળ રહેતો હતો; આવા એક શિક્ષકના હાથતળે, અને તે પણ વળી મનોભાવથી અભ્યાસ કરવાનેલીધે—તેમજ વળી તેણી અતિ ચંચળ હોવાનેસખ્યે—થોડાજ મહિનામાં તેણીએ ઘણો સારો વધારો કર્યો. આમુજ્યે અર્ધું વર્ષ પસાર થઈ ગયું; અને તે સધળે વખત કંઠરાધનને એક પુરા દેહપસંદ સ્વપ્નપેરે લાગ્યો: તેણી તદ્દન સાફ દેહની—સાચી રહે ચાલનારી—પોતાના પ્યારખાએ એટલીતો ખાતેરીભરેલી હતી, કે તેણીનો આશક તેણીના હાથની માંગણી તેણીના આપપાસેથી શામટિ કરતો નહશે, તેના વિચારવટીક તેણીને આવ્યો નહીં. આ વખતે—એટલે છ માસ વડી જવાપછી એક બનાવ એવો બનવા પામ્યો, કે જેને ભવિષ્યના બનાવોમાંટિ ઘણું લાગતુંવળગતું હતું.

આપણે જણાવ્યુંછે, કે વાલમાર પોતાની બેટીસાથે શહેરના એક એકાંત ભાગમાં રહેતો હતો; ખરેખરી રીતે બેતાં, તો તેઓનું રહેઠાણ છેક શહેરની પાદરે હતું, અને જેની પડોશમાં એક ખુલ્લી જગ્યા હતી, કે જ્યાં વસ્તીજેવું કાંઈ હતું નહીં. એક દહાડે બપોરે કંઠરાધન એક ચોપડી વેચનારની દુકાનેથી એકલી પાછી ફરતી હતી; કે જ્યાં તેણી પોતાને જોઇતી કેટલીક ઇંગ્રેજ ચોપડીઓ ખરીદવાને ગઇ હતી—ત્યારે તેણીને જણાયું, કે તેણીની પુઠપુઠે એક ઉંચા કદનો ગ્રહસ્થ આવ્યા કરતો હતો. તેણે એક મોટા લશ્કરી અભ્રમે પોતાના પુશાકઉપર પેહેરેલો હતો, કે જેના ગળેબંધથી તેનાં મ્હોંડાનો નિચલો ભાગ તદ્દન ઢંકાઈ ગયેલો હતો. આ જોઇ કંઠરાધને વધારે ઝડપથી આગળ ચાલવા માંડ્યું; પણ તે ગ્રહસ્થનાં પ્રગાંવાં વધારેને વધારે નઝીક આવતાં તેણીએ સાંભળ્યાં;—અને જોયું, કે

પોતાને ઘર પુગવાઅગાઉ તે તેણીની છેક પાસે આવી લાગશે, એટલામાટે એક બાનુને છાજતો મોઢો બળવીને જો તે કોઢરીતે તેણીને અપમાન કરે, તો તેસામે થવામાટે તૈયાર થઈ રહી. તરતજ આ મોટા ઝલ્લાવાળો શપ્તસ તેણીની બાનુમાં આવ્યો; અને સભ્યતાનેબદલે બાણે હુકમ કરતો હોય, એવા સાદે કહ્યું, “જવાન બાનુ, હું તમારીસાથે થોરી વાત કરવા માંગુ છું !”

કુંઠરાઈન હેમતથી ઉભી રહી; આ અપમાનનેલીધે ગુસ્સાથી તેણીના ગાલોઉપર રતાસ ધાઈ આવ્યો; અને એક તદ્દન અબળપ્રયા શપ્તસને તેણીને આ રીતે રસ્તામાં રોકવાની શી સત્તા હતી, તે બાણવામાટે તેણી બોલવા જતી હતી, તેટલાંતો તે શપ્તો તેણીના ગળામાંજ અટકી ગયા— તેણી ઘણીજ ગભરાઈ ગઈ— કારણકે તેણીનાં એહેરાતરજ જે બે આપો દીકતી હતી—જે કદી ન નર્મ પડેએવા કરડા એહેરાસાથના ઝલ્લામાં ઢંકાયલા શપ્તસને તેણીએ જોયો હતો—જે ભુરખી મુછોથી ઢંકાયલા મગર હોથો તેણીએ દિઠા હતા—તે કોઈ સાધારણ આદમીના નહીં; પણ ખુદ રશિયાના ઝાર *નિકોલસના પોતાના હતા !

આ બંનેમાં, આ અતિ બળવાન રાજ્યકર્તા, કે જેનીસામે આવતાં દરેક જણ થરથર કાંપતું હતું—આ ભારે સત્તા ધરાવતો રાજવંશી, કે જેની મર્જી થતાંજ મોતની શિક્ષા કર્યામાં આવતી હતી, અને જેણે આખાં રશિયાના સર્વેથી ઉંચે વાંધનાં લોકો પણ વહેમના માયો એક દેવતારૂપે ગણતાં હતાં—તેને પોતાનીસામે ઉભેલો જોઈ આ નાંબુક અબળા અતિશય ગભરાઈ ગઈ. વળી તેજ વખતે તેણીને યાદ આવી ગયું; કે એક વાત છાની રાખ્યામાં આવી હતી, તે જો ઝાહેરમાં આવે, તો તેથી તેણીના બાપ અને ભાઈ, તેમજ તેણી પોતે પણ ભારે કીતાના ભોગ થઈ પડે. બાણે તેણીએ પોતે કાંઈ અઝીમ ચુનાઈ કર્યો હોય, એવીરીતે આ વિચારથી તેણી ડરી ગઈ હતી. બાણે કાંઈએ તેણીને તે જગ્યાસાથે જડી લીધી હોય, એવીરીતે તેણી ત્યાં થઈ થઈ ઉભી; તેણી પોતાના શાહુનશાહઆગળ ઘુંટણિયે પડતે, પણ તેણીના અબ્યવે બાણે તેમ કરવાને ના પાડતા હોય, એવા જડ થઈ ગયા હતા; તેણી કાંઈ બોલી હતે, પણ બાણે તેણીની છાંબને લકવો થઈ આવ્યો હોય, એમ તે માંહે ખેચાઈ જતી હતી.

હવે બાણે મેહરબાની દેખાડતો હોય, તેમ લગાર નર્મ સાદે ઝાર બોલ્યો, “કુંઠરાઈન, તું ઘણી ખુબસુરતછે—ખચિત, તું અતિ ઘણી ખુબસુરતછે. મેં તારી ખુબસુરતીવિષે સાંભળ્યું હતું, તે બોલેબોલ ખરૂં પડ્યુંછે. નહીં, ઘુંટણ મરડિયે પડ ના !” એમ કહી તેણે તેણીનો હાથ પકડ્યો; કારણકે આજ ધડિયે જે ઢપે તે બોલતો હતો, તેથી ઘણી ગભરાઈને આ કંગાળ છોડી તેના પગોઆગળ પડવા જતી હતી.

કુંઠરાઈન—(અચકાતીઅચકાતી) “ મહારાજ, મને આપના પગઆગળ ઘુંટણ મરડિયે પડવા દો, કે હું આપની પિતાતરીકેની મેહરબાની માંગુ—આપ સાહેબથી દયા આહું !”

ઝાર—“ નહીં, હું હુકમ કરું છું, કે તારે ઘુંટણ મરડિયે પડવું નહીં ! હું શું કહું છું, તે સાંભળ ! બોલમારની ખુબસુરત બેટીવિષે વાત થતો મારાં સાંભળવામાં આવી; અને આ વખાણ ખરીછે કે નહીં તે બાણવાનો મેં ઠરાવ કરીધો. છોડી, જો કાંઈ બીજો શપ્તસ એક ચોક્કસ

માંગણી તારેથી કરે, તો તેથી તારી ખીઆબર થયેલી લેખાય; પણ જ્યારે તેજ માંગણી ને તારા બાદશાહતરફથી કર્યામાં આવે, તો તેમાં તારે મગરૂરી અને માન સમજવું જોઈએ.”

આ સાંભળી કુંદરાઈનનાં દેલમાં ધાસ્તી ઉપજી, અને તેણીના હોઠો ધુજવા લાગ્યા; તેણીના છાતી અદરથી ગુંગળાવા લાગી; અને દહશતનેમારે તેણી ફિક્કી મારી જઈ ઝારનાં મ્હોતરફ દુઃખથી દીકવા લાગી.

આગળ જોલ્યો હતો, તેકરતાં વધારે મગરૂરીથી તે હવે જોલ્યો, “મારાં હૈયાના હાર, શું તું મારે જોલવું સમજી શકતી નથી, કે આ મારી માંગણી તું તુચ્છકારી કાઢાડે છે?”

હવે કુંદરાઈન જીવઉપર આવી ગઈ—તેમજ તેણીને બારે ધિક્કાર ઉપજ્યો—અને તેથી તેણી હેમતવાન થઈ, અને જોલી, “મુરખી, મને લાંથી પસાર થવા દેઓ! હું તમો નામદારને કરગરીને આઝુજી કરું છું, કે મને લાંથી જવા દો! સાહેબ, આવી નકારી માંગણી, તમોજેવાને મ્હોંથી પણ મારે મનથી અપમાનભરેલી અને ખીઆબરેલી છે!”

જાણે એક લોખંડના સેંકડામાં પકડ્યો હોય, એવીરીતે મઝથુત તેણે કુંદરાઈનનો હાથ પકડ્યો, અને જોલ્યો, “થોપ, હું તુને હુકમ કરું છું! શું તું તેજ વાલમારની ખેટી નથી, કે જે એક ગુનાહગાર પોલતરીકે ઠરી ચુકેલો છે?—દેશનિકાળમાંથી તેનીઉપર દયા દેખડાવી હું, તેને પાછો લાવ્યો છું, તે મારાં કામનો તું આવી નમકહરામીથી બદલો આપે છે?—તારો લાઈ મારી બાદશાહી નોકરીમાં ચોરીછુપીથી ધુસવા પામ્યો છે, તે શું તું ભૂલી ગઈ છે?”

ગડગડ આંસુઓ વરસાવી કુંદરાઈને કહ્યું, “દયા કરો, મહારાજ!—મારીઉપર રહમ કરો!” આટલું જોલતાંજ તેણી ઝમીનઉપર તુટી પડી હતે. પણ શાહનશાહે તરતજ તેણીને મઝથુત હોયથી પકડી લીધી. તેણી વધુ જોલી, “હું તમો નામદારને કરગરીને જણાઉં છું, કે મેં આપ નામદારને કદી ગુસ્સે કીધા નથી—જ્યારે મારા આપને દેશનિકાળ કર્યામાં આડ્યો, ત્યારે તે તંદન ખીચનાહ હતો—હાલમાં તે સુલેહભરેલી રીતે અને આબરૂથી પોતાનું કામ કર્યો નયછે—અને મારા લાઇએ પોતાની લાયકાતથી પોતાના વડા અધિકારીઓની પસંદગી મેળવી છે. અને આપ નામદાર, જે આવો ઉંચો દરજ્જે ભાગવો છો—”

ઝાર—(તેણીને જોલતી અટકાવીને) “ખામુશ કર, છોડી! ઘણાં વર્ષોઅગાઉ તારો આપ એક હુલ્લડખોર હતો; અને જોકે તેને મુઆશી બખ્શવામાં આવી પણ હોય, તોયે રશિયામાં રાજપેદાહીઓને કદી ભૂલી જવામાં આવતા નથી. તારી ખુબસુરતીથી હું ખુશી થઈ ગયો છું; તારાજેવી એક શર્માળ કુમારિકાઆગળ ઘુટાણિયે પડીને મારો ખ્યાર ઝાહેર કરવાનું કામ મારાજેવાનું નથી; બસ મારી મર્જી થઈ, તો ગમે તેવી ખુબસુરત ઔરને મારી મર્જીને આધીન થવું જોઈએ.”

કુંદરાઈન—(અતિ દુઃખી જગરે) “મારીઉપર દયા કરો, મુરખીસમાન રાનજી, મારી-ઉપર દયા કરો. અરે! જો હું ખરેખર ખુબસુરત હોઉં, તો ધૂળ પડજો, એ મારી ખુબસુરતીઉપર!—અદલાહ કરીમ, અદલાહ રહીમ, તારી મદદ હોજો!”

ઝાર—“નહી—મધુર કુંદરાઈન, આ ખુબસુરતી તુંને મારાજેવાને ખુશ કરવા અને રીઝવવાનેમાટે આપવામાં આવી છે, કે જે તેની કીમત સારીરવેસે પિછાણે છે! કદાચ હું

તારીસાથે ધણા કરડાપણાંથી અને સખ્તાઈથી બોલ્યો હોઈશ; કદાચ તું ને ધમકી પણ આપી હશે, પણ તું જવાન છે—તું ચંક છે, એટલામાટે મારે તારીસાથે વધારે માયાથી વર્તવું જોઈતું હતું. જો ત્યારે સાંભળ ! હું તું ને બેહદ સુખમાં રાખીશ—હું તારા આપને હાલતના ઢગળાઓથી નવાકીશ—હું તારા ભાઈને વધારે મોટા હોદ્દાઓ આપીશ—”

અર્ધી ખહીટલી, અર્ધી ચુસ્ત થયેલી તે છોડીએ ધીમે સાદે કહ્યું, “મહારાજ, તે ધારાઓ અને તે ધર્મના તમો વડા છેઓ, કે જેની ફક્ત નીતિને ઉત્તેજન આપવાની છે—”

ઝાર—(પાછો ચુસ્ત થઈ તેણીને બોલતી એટકાવીને) “તારી વાચ્યકને જહનમમાં નાખ ! તારીસાથે તકરાર કરવાને હું લાયક નથી. બસ, મારો શોખ થયો છે, તું મને ધણી પસંદ આવી છે—અને તે મારો શોખ પુરો પડવો જ જોઈએ. તોયે હું તું ને તેખાએ વિચાર કરવાનો વખત બખ્શુ છું—તે વખતમાં તું તૈયાર—”

હવે કુંદરાઈન છવિપર આવી હતી, તે બોલી ઉઠી, “કદી નહીં, સાહેબ—તેમ કદી ખતનાર નથી ! આ દુનિયાની સપાડીઉપર કદી મારો આપ હવકામાં હલકા ભીખારી પણ થાય, તોયે તે પોતાની બેટીની આબરૂને ભાગે મેળવેલી હાલત કદી પણ કચુલ કરે નહીં ! તે એવા નીચ પૈસાને ઢોકરે મારે !—અને મારા ભાઈની હાલત નપેતરમાં નપેતર થાય, તોયે તે કદી પણ એવાં કારણથી મળેલી પદવી કે હોદ્દા કચુલ રાખે નહીં ! ને મારેમાટે તો તમો નામદાર એટલું જ જાણવું, કે એવી બીઆબરૂમાં જવાકરતાં મરવું હું વધારે પસંદ કરું છું ?”

ઝાર—(ભારે ચુસ્ત અને ગર્વથી) “મગર અને બીવકુદ છોકરી, તું શું બોલે છે, તે તું પોતે જાણતી નથી. શું તારા આપે સાઈબીરિયાનાં કમકમાટભરેલાં કબ્જાવિષે તું ને કશું જાણવું નથી ?”

આ સાંભળી આપડી કુંદરાઈનનાં મ્હોંમાંથી ચીસ પડાઈ ગઈ ; કારણકે વાલમારે ખરેખર તેણીનીસાથે તેખાએ વારંવાર ધણા કડવાસથી વાતો કરીધી હતી; અને તે ભયાનક મુશ્કમાં દેશનિકાળ થયેલાંઓની કંગાળ મુસીખતો વર્ણવી હતી.

ઝાર—“શું તું જાણતી નથી, કે મારાં મ્હોંમાંથી જો ફક્ત એકજ શબ્દ નિકળશે, તો તું ને અને તારા આપને તમારાં ઘરમાંથી બહાર ખેંચી કોહાડયામાં આવશે?—વિજળીના એક ચમકારાનીપેઠે તારા ભાઈની બધી ધારેલી ઉમેદો ફેના થઈ જશે?—અને તમાને બધાંને તે કમકમાટભરેલી જગ્યાએ પાછાં દેશનિકાળ કરવામાં આવશે?”

કુંદરાઈન—“રાજીજી, નહીં તમો એમ કદી કરો નહીં ! ના, નહીં—માણસનો ખવાસ છેક એટલો બધો ખરાબ અને ઘાતકી હોતો નથી !” આ આપડી છોડી, પોતે શું બોલતી હતી, તેનો જરા પણ વિચાર તેણીને નહતો.

ઝાર—“આ તારા કંગાળ, નબળા વિચારોઉપર ભરોસો રાખતી ના. જો હું મારી મર્જીપ્રમાણે દરેક જાણુને ચલાઉં નહીં, તો પછી આ મારી મોટી સત્તા શા કામની ? હું તેનો વિચાર કરવાને એક અઠવાડિયાની મેહેતલ આપુ છું. તે આખું અઠવાડિયું આ બાબત છાની રાખવાનો હું તું ને હુકમ કરું છું; કારણકે હમણાં આપણું બન્નેવચ્ચે જે

બન્યું છે, તેના એક હરફ પણ જો તું તારા બાપને જણાવશે, તો તું ચોકસ જાણજો, કે તે મારી જાણમાં આવવાવગર રહેશે નહીં; અને જો તેમ થશે, તો તમો સઘળાં મારા કીનાના ભોગ થઈ પડશો. આજથી સાતમે દહાડે—આએજ જગ્યાએ—અને આએજ વખતે તું મને તારો ઠરાવ જણાવજો. ખબરદાર, કુંડરાઈન, જો તેં મારા હુકમનો જરા પણ અનાદર કીધા છે તો ! જેમ હું એનામ આપવામાં ઘણો ઉદાર છું, તેમ શિક્ષા કરવામાં પણ ઘણો ઘાતકી છું; અને તે બંધે અમલમાં મુકવાને હું સર્વે શક્તિમાન છું.”

આપ્રમાણે બોલી, ઝાર ત્યાંથી ફરીને ચાલી ગયો, અને ખીચારી દુઃખી અને ગભરાયલી કુંડરાઈનની નજરઆગળથી ગુમ થઈ ગયો,—તેણી આ વેળા એવીતો હયેબતી ગઈ હતી, કે કેટલીક “મિનીટો” સુધી એક ઝાડને અટ્ટેળીને ઉભી રહી,—તેણીને ખબર નહતી, કે આ સઘળો ખરો બનાવ હતો, કે છાતી ફાડી નાખેએવો કુર સ્વપ્ન હતો.

તેણી પોતાને ઘર કેમ ગઈ, તેની પણ તેણીને ખબર રહી નહીં. પોતા ઉપર આવી પડેલાં આ હયેબતનાક ગઝબથી તેણીનું ભેળું ચકલમ થઈ ગયું હતું. અગરજો તેણી ઝારની નીચ માંગણી ના પાડે, તો તેથી તેણીના પોતાનોજ નહીં—પણ સાથે તેણીના વાહાલા બાપનો, તથા તેણીના ખ્યારા ભાઈનો નાશ થતો હતો; તેમજ તેણીના આશકને એહક નાઉમેદી થતી હતી. પણ જો ખીજ હાથઉપર, તેણી તેની ખીશમીભરેલી માંગણી કબુલ રાખે—નહીં—એહતર કે તેણી મરી જાય ! ખીચારો આ નિર્દોષ, અને ખુબ-સુરત જવાન અબળા આ વખતે પોતાની લાગણીઓ કેવીરીતે દાખી રાખતી હતી—તેણીનાં મનમાં કેવાં અતિ ભારે દુઃખો થતાં હતાં, તે સઘળાંનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવાને આ કલમમાં શક્તિ નથી.

પ્રકરણ ૪૧ મું.

૪૨૧.

આખરે સાતમાં દિવસનું સવારું પડ્યું; ખીચારી કુંદરાઈને આખી રાત ખંદગી કરવામાં, તથા પોતાનાં દુઃખી દેલનો ઉભરો બહાર કાઢાડવામાં રડવામાં ગુમારી—અને અંતે પોતાના “કાચ” ઉપરથી ઉડી.

આરતી મુલાકાતપછીના છ દિવસોમાં પોતાના ભાઈ ખંસિલને ફક્ત એકવાર જોયો હતો—અને તે પણ ફક્ત થોડીક “મિલીટી” પોતાનાં મનનું દુઃખ, અને પોતાનું તમામ તુટી ગયલું દેલ જેમ અને તેમ છુપાવવાની તેણીએ કાશેશ કીધી હતી, અને તેજ વખતના અપરસામાં તેણીએ પોતાનાં દેલની લાગણી તેવીજ ફતેહથી પોતાના આપથી પણ છુપાવી હતી; પણ તેમ તેણી પોતાના આશકના આગમમાં નેત્રએત્રની સારીરીતે છુપાવી રાંકી નહીં, તેને તરત જાણ્યું, કે તેણીનાં મનઉપર કાષ્ટ જતનો બોલો હતો; તેણી ઉડાવીને વાતો કરતી—અને નેત્રે તેણીનું હૈયું અંદરથી ચીરાઈ જતું હતું, છતાં જેમતેમ હસવાનો પ્રયત્ન કરતી હતી; તે તેણીને ખુશ કરવાના વિચારથી દરેકરીતે ખ્યારના સુખનો કહેતો; પણ તે ફાકટમાં, તેણે એકવાર તો તેણીના હાથની માંગણી એકદમ તેણીના બુઝુર્ગ આપથી કરવાની પણ લલામણ કીધી; તેણે ખુલ્લું જણાવ્યું; કે તે હજી શાદી કરી નાખવાનેબદલે આપ્રમાણે મહિનાઓ થયા ખ્યાર કર્યા કરતો હતો, તેનું મુખ્ય કારણ એજ હતું, કે તે વખત તેને મનથી સ્વર્ગનાં સુખજેવો મીઠો લાગતો હતો; પણ આ પગલું તે ભરે, તેનીઅગાઉ હજી થોડા વધુ દહાડા થોળી જવાની કુંદરાઈને તેને અઝી કીધી; આઉપરથી શું ધારવું, તેનાં વમાસણમાં આ જવાન અહસ્ય પડ્યો—તો નેત્રે તેણી તેને ઘણી ચાહતી હતી, તેવિષે તો તેને જરા પણ શક નહતો, કે તેણીએ તેનીસાથે પરણવાની કબુલાત આપવામાં એક અવિચારી પગલું ભર્યું હતું, જેમ તેણી હવે સમજવા લાગી હતી, એવો જરા પણ ખ્યાલ તેને નહતો.

આપણે જણાવ્યું છે, તેમ સાતમો દહાડો ઉગ્યો, અને કુંદરાઈને આખી રાતના ઉજાગરાપછી પોતાના “કાચ” ઉપરથી ઉતરી. કલાકો પસાર થઈ ગયા; તે જીવલેણ ઘડી નઝદીક આવતી ગઈ; ગાંડી, એઆકળી, લગભગ દીવાનીજેવી, આખરે તેણી પોતાના પિતાના અભ્યાસ કરવાના આરડામાં દોડી, અને આર તથા પોતાવચ્ચે બેસેલો તમામ અહવાલ તેને જણાવ્યો. તેમાં તેણીના આશકવિષે એક શબ્દ પણ તેણી બોલી નહીં—આ વખતે તેણી પોતાનો ખ્યારવટીક ભુલી ગઈ હતી; જે ધારતીભરેલી હાલતમાં અને આપદામાં આવી પડી હતી, તેનોજ તેણીને આ વખતે ફક્ત વિચાર આવતો હતો—જે ધારતીભરેલી આફત તેણીના આપ અને ભાઈઉપર પડવાની ધમકી આપવામાં આવી હતી, તેનોજ ફક્ત તેણીને અદેશો થતો હતો!

તેણીની સર્વે વાત સાંભળીને પ્રથમ તો વાંદમાર અન્યથાથી એકલમ થઈ ગયો; અને પછી બાપતરીકેની સઘળી ધિક્કારભરેલી લાગણીઓ તેની છાતીમાં સળગી ઉડી; વળી તેજ વખતે

જે દુઃખો અને ગેરએન્સાફ તેણે આગળા દહાડાઓઉપર ખમ્યાં હતાં, તેનું સ્મરણ તેને થયું; અને તેઉપરથી તેણે ઠરાવ કર્યો, કે ગમે તે થાઓ, પણ તેણીની પાકઝાદ બેટીને દૈયજેવા ફર દેવનાં એક ઝુકમીને કદી પણ આરાધવી ન્નેધએ નહીં.

તેણીની સદગુણી ચાલથી ખુશી થઇ, વૉલમાર પ્યારથી બોલ્યો, “કુંડરાઇન, મેં જે અતિ પ્યાર તારીતરફ દેખાડ્યોછે, તેને તું ખરેખર લાયક નિવડીછે. મોટીમોટી લાલચોથી તું અંતઃગ ગઇ નથી, તેમજ ઝારની ધમકીઓથી ગભરાઇને તેની નીચ માંગણીઓ કમુલ કરી દીધી નથી, તેથી હું ખચિત મગરૂર છું. હવે પછી પણ તેના બળાત્કારનો ભોગ હું તુંને થવા દઈશ નહીં. મારાં બચ્ચાં, ચાલ મારીસાથે !—તે નહી કીધેલી જગ્યાએ આપણે બેઠિ જણાં સાથે જઇએ ; હું તે ઝુકમગારને કહીશ, કે તેને ગમે તો આપુને બંનેને આપણાં ઘરમાંથી હાંકી કાઢાડે—તેને ન્નેધએ, તો મારા બેટાની આશાઓ ભ્રષ્ટ કરે—પણ પતિવ્રતાના સદગુણી રસ્તાઉપરથી તે તુંને કદી પણ આડી લઇ જઇ શકશે નહીં !”

કુંડરાઇન—“નહીં, મારા વાહાલા બાવાજી—મને એકલીજ જવા દો, કદાચ તેને મારીઉપર દયા આવશે ; અને વળી તેને જાણવું નહીં ન્નેધએ, કે મેં તમોને તેની છુપી વાત કહી દઇને તેના હુકમનો અનાદર કર્યોછે. પ્યારા બાવાજી, ખાતેરી રાખજો, કે તમારાં દેલનો કોઇ હું પોતે પણ પુરેપુરો તેને દેખાડી આપીશ—અને તે પ્રસંગે ઝરની હેમત અને મોભો દેખાડવાને હું ચુકીશ નહીં. મેં તમોને સર્વે બાબત જણાવી દીધીછે, એટલે હવે મને પૂર હેમત આવીછે ! તમારા ઉમદા દાખલાથી મારી દ્રઢતાને ઉત્તેજન મળ્યુંછે ! મોટિ હવે તમોએ કરી ચિંતા રાખવાતું ડારણુ નથી.”

પોતાની લલાં દેલની બેટીને કોટી કરીને પ્યારથી વૉલમાર બોલ્યો, “કીક, ત્યારે મારાં બચ્ચાં, જા. જા !—તારું નિર્દોષપણું, તારી હેમત, તારો મોભો, તારાં સુખના નાશ કરનાર ખવિસની મતઝળા ઉંધી વાળે !”

કુંડરાઇન બહાર નિકળી ચાલી ; અને જ્યારે તેણી તે સુકરર જગ્યાએ આવી પહોંચી, ત્યારે તેણીને જણાયું, કે તેણીની હેમત ઘટવાનેબદલે ઉલટી વધતી જતી હતી. ગયું આખું અફવાડિયું તેણીએ દુઃખમાં, બળાપામાં, અને નાઉમેદીમાં કાઢાડયું, તેમોટિ હવે તેણી પોતાનીજઉપર ગુસ્સે થવા લાગી. આ વેળા તેણીની સુંદર કાળી આંખો આતશનીપેઠે ચળકતી હતી ; તેણીના જીવમાં આવેલું ઝોર, તેણીના અપટ ખીડેલા હોઠોઉપરથી જણાતું હતું, કે જે હવે ધુજતા નહતા ; તેણીની ચાલ હવે વધારે મોભાદાર દેખાતી હતી. છતાં તેણીનો એહેરો, કે જે કુદર્તીજ શિક્ષા રંગનો હતો, તે હમણાં ધણો વધારે ઉજળો મારી ગયેલો હતો.

પોતાની મળવાની જગ્યાએ જેવી તે આવી પુગી, કે તરત તેજ ધડિએ તેણીએ ઝારને પોતાનીતરફ આવતો દિઠા. આગળનીજપેઠે તેણે આ વેળા પણ પોતાનાં શરીરને મોટા ઝબ્લાથી હાંકી નાખ્યું હતું : જ્યારે તે તેણીનીનઝદીક આવી લાગ્યો, ત્યારે તેની મગરૂર, ઘાતકી, અને ઠેરનાજેવી વગરઅળકાતની સીસાંજેવી આંખોથી તે તેણીના એહેરાતરફ ખારીકે ચોકસાઈથી ટીકવા લાગ્યો. તેણી શું ઠરાવ કરીને આવી હતી, તે ખીશક તેણીના એહેરો નેતાંજ પામી ગયો : પણ તેણે તે જાણી લીધુંછે, એમ તેનાં મ્હોંડાઉપરથી કશું પણ તેણે જણાવ્યું નહીં.

ઝાર—“કુંડરાઈન વાલમાર, તું હવે મને શું કહેવા માગેછે?”

કુંડરાઈન—“રાજાજી, હું ઘુટણિયે પડીને આપપાસે દયામાટે આજોજી કરું છું, કારણકે તમે મારાકરતાં વધારે મોટાછો, અને જેઓ આ દુનિયામાં ગરીબ હોય, તેઓએ પોતાના વડાઓપાસે અર્જ કરતાં ઘુટણ મરડિયે પડવાની ફર્જછે.”

ઝાર—(લગાર દમામથી) “છોડી, નહીં, તારે ઘુટણ મરડિયે પડવું નહીં, તારો હાથ શું છે, તે બસ મને જણાવ.”

જે તેણી તેની મર્જીમુજબ ચાલવાને કબુલે, તો તેથી ખુશ થવાથી, અથવા તેમ નહીં, ને જે તેણી ફક્ત દયા માંગીનેજ છટકી જવાને આજોજી કરે, તો તેથી ચુસ્ત થવાથી, જેમાંનાં હરકોઈ કારણથી તેની આંખોમાં ચળકાટ આવે, એવી તે નહતી, તેતરફ હેમતથી નેત્રને હવે કુંડરાઈન જોલી, “મુરખી સાહેબ, આપ નામવર શાહનશાહ, જે મોટી આપખતિયાર સત્તાના ધણીછો, તે સત્તા જેમ મર્જીમાં આવે, તેમ મૂજ ગરીબઉપર ચલાવો, પણ મારી આબરને ભોગે હું મારો, કે મારા લાઇ અને બાપનો છુટકારો પરી દવાને કદી પણ કબુલ કરનાર નથી!”

ઝાર—“છોડી, તું ઠીક અને ડાહ્યાપણબધું જોલીછે. મેં તો ફક્ત તારી તપાસ કરવાની મતલબે આ બધું કયું હતું. નહીં, નહીં!—ઘુટણપર પડના! અને હવે તું તારી લલી ચાલનો બદલો મળશે. ચાલ મારીસાથે.”

એક ધડીમાંજ શાહનશાહની રીતભાત તદ્દન બદલાઇ ગઇ હતી : હવે તે જાણે મેહરબાની દેખાડતો હોય—જાણે ધણો સબ્યતાવાળો હોય—જાણે ધણો દયાળુ હોય, એવા જાણાયો; અને તે સર્વે જોઇ આગળ ધણી દુઃખી થયેલી આ કુમારિકાના જીવને અતિ ક્યાર થયો. ખુશહાલીનમારે તેણીની આંખોમાંથી ગડગડ આંસુઓ પડવા લાગ્યાં—તેણીનું હૈયું ભરાઇ આવ્યું—તેણીએ ઉપકારના શબ્દો જાલવાની કોશિશ કીધી, પણ તેમ તેણીથી બની શક્યું નહીં. ઝારે નમોશથી તેણીનો હાથ પકડ્યો, અને લાડેની એક ગાડી, જે થોડકે છેટ ખોટી થઇ ઉભેલી હતી, તેતરફ તેણીને લઇ ચાલ્યો; તેણીને તેમાં બેસાડીને, પછી પોતે પણ તેમાં દાખેલ થયો. તેણે તેના હાકનારનાં કાનમાં કંઈ હુકમ આપ્યો; આ મહાન પુરૂષ કોણ હતો, તે આ ગાડીવાનની તેનીતરફની અતિ માનભરેલી ઢપછપઉપરથી, અને જાણે તેનેથી બહીતો હોય, એવા તેના દેખાવઉપરથી, તે જાણતો હોય, એમ લાગતું હતું; અને પછી ઝડકે તે ગાડી ત્યાંથી હંકારાઈ ગઈ.

ભાગ્યેજ દશ “મિનીટા” તે ગાડી હંકારાઈ હશે; તેટલા હુંક વખતનાઅરસામાં ઝારે કુંડરાઈનસાથે અતિ ધણી માયાથી અને સધિયારે આવેએવી રીતે વાતો ચલાવી. પોતાની તરફ દેખાડવામાં આવેલી ભલાઈમાંટે હવે તેણી પોતાનો ઉપકાર આદર કરવાને શક્તિવાન થઈ; પણ તોયે તેણીને ક્યાં લઈ જવામાં આવતી હતી, તેવિષે પુછવાની તેણીની હેમત ચાલી નહીં. એક જવાન ઇંગ્રિજતરફ તેણી ચાહા રાખતી હતી, તે તેણીને માલુમ હતું; એવા કંઈક ટચકો શાહનશાહે કર્યો; અને તે સાંભળી કુંડરાઈને શર્માઈ ગઈ. પોતાનું માથું નિચ્ચું કીધું, અને મુગીમુગી બેસી રહી.

ગાડી સેન્ટ પીટસ્બર્ગ શહેર છોડી બહાર ચાલી; અને પરાંનાં એક સ્વચ્છ ન્હાનાં મકાનના મેહરાબઆગળ આવી એકાએક ઉભી રહી ગઇ. ત્યાં આગળ બીજાં થોડાંક ઘરો નઝદીકમાં હતાં; અને તે મકાનોનીવચ્ચે દેવલનો એક ટોચવાળો મેનારો બહાર નિકળી આવેલો દેખાતો હતો; હાં ઝારે કુંદરાઇનને ઉતરવામાં મદદ કીધી:—અને તે તેણીને મોભાભરેલી સબ્યતાથી તે ન્હાનાં મકાનમાં લઇ ગયો; પણ તે ધરના કાંઇ પણ ચોરડામાં દાખેલ થવાનેબદ્દે, તેણી બધે એક ચાલ પસાર કરીને પાછળે દરવાઝેથી બહાર આવ્યાં, કે જ્યાંથી એક ન્હાના બાગમાં જવાતું હતું. આ બાગને છેક છેડે ઉપકુલું દેવલ આવેલું હતું, કે જેનો મેનારો કુંદરાઇન ધાલભારનાં દિઠાંમાં આગમ્યનો આવ્યો હતો. દેવલનો દરવાઝો ઉંઘાડોજ હતો; અને હજી ઝાર તો તેણીને લઇ આગળજ ચાલ્યા કીધો. આ બધાંનો અર્થ શું? થોડીકવાર તો તેણી ગભરાઇ ગઇ; પણ બીજીજ પળે તેણીએ તે જવાન ઇચ્છેજને દેવલમાં બેસવાની જગ્યાએવચ્ચેથી પોતાનીતરફ ચાલી આવતો જોયો.

આ જોઇ તેણીનાં દેલની ખુશહાલીને પાર રહ્યો નહીં: તેણીએ આભાર અને અન્યબીની લાગણીસાથે શાહનશાહનાં મ્હોડાંતરફ જોયું. તે જોઇ તે મુઝમાં હસ્યો: અને પછી તેણીનો પકડેલો હાથ છોડી દઇ, પોતાનો ચહેરો એક ધડીભર બીજીગમ ફેરવ્યો, અને તેમ કરતાં બોલ્યો, “મારાં બચ્ચાંઓ, તમો એકબીજાને કાઢી કરો—સુખી થાઓ—કારણકે હું હવે તમારી શાદી થતી જોવાનોછું!”

અને ખરેખરી ઉલટથી તેણીએ કાઢી કીધી. આ લગ્નનેમાટે પોતાના પિતાની મંજુરિયાત લેવાની ઝરૂરજે, એમ પણ આ વેળા કુંદરાઇને વિચાર્યું નહીં—કારણકે શાહનશાહની સર્જી સર્વોપરી હતી; અને જોકે તેણી પોતે તો એક પોલ હતી, છતાં જેવી રીતે રશિયાના મોટાં ઉંચે વધેનાં લોકો શાહનશાહને એક પિતાતરીકે ગણીને માન આપતાં હતાં, તેમ તેણી પણ હવે તેને ગણવા લાગી. તે નામદારની અગાળ માંગણીઓને તેના ગમેએટલા ઉંચા દરબજતાં તેણીએ તુચ્છકારી કાઢાડી હતી, અને તેની ધમકીઓની જરા પણ દરકાર ન કરતાં પોતાના સદગુણી ઠરાવમાં મક્કમ રહી હતી, તેના બદલામાં તે હવે તેણીનીઉપર માયામેહરબાનીની અપ્પોશની નવાઝેશ કરતો હતો, એવું જાણીને કુંદરાઇનની નિદોષ આંખોમાં તે હવે વધારે લલો જણાતો હતો. એવા વિચારોથી, અને વળી પોતાના જવાન આશકનો એકાએક ભેટો થવાથી આ કુમારિકાના દેલમાં ખુશહાલી ધર કરે, એમાં ખોટું કાંઇ નહતું.

પરકુડઆગળ પાદરી ઉભેલો હતો—ત્યાં આ પરણતું જોડું હવે આવ્યું—તમામ રશિયાઓનો શાહનશાહ પોતે આ લગ્નક્રિયાના શાહેતરીકે હાઝેર હતો. તે ક્રિયા શરૂ થઇ—આગળ વધી—અને પુરી પણ થઇ; બધે આશકમાણુકના હાથો હવે શાદીનાં પવિત્ર ગાંઠથી જોડાયા: નોંધપોડીમાં રીતસર સર્વે નોંધવામાં આવ્યું: અને શાહેદીના ઝામેનતરીકે ખુદ નામદાર શાહનશાહે પોતાને હાથે તેમાં સાખ કીધી.

શાહનશાહ—“હવે, મારાં બચ્ચાંઓ, હાંથી વિદાય થાઓ, અને સુખી રહેજો. પણ આપણે છુટાં પડ્યે, તેજીઆગમ્ય એક બોલ તમોને કહેવા ચાહું છું! તમારાજેવા પાકી પ્યારનો બદલો આપવાનું, તથા તે પાર ઉતારવાનું જેમ મેં માથે લીધું છે, તેવીજરીતે

કંઠરાઈન, આ ખુશ બતાવની ખબર તારા આપને જણાવવાની પણ મારીજ ફરજ છે—કરણુકે તે તારા આપની સત્તા મેં અગાઉથીજ છિત્તવી લીધેલી હું ધારૂં છું. તેટલામાટે મારા કેટલાંક કારણોનેલીધે મારી એવી મઝી છે, કે ચોકસ વખત આવવે, હું આ વાતથી તારા આપને જણીતો કરું, ત્યાંસુધી તારે આ લગ્નવિષે તારા આપ કે ભાઈને જણીતો કરવા નહીં, કે જે તારા આપ અને ભાઈનું ભણું કરવાનો હું વિચાર રાખુ છું.”

કંઠરાઈન—(શર્માઈને અને માતથી) “અમો તદ્દન આપ નામવરના હાથમાં છેવે હું આપના બાદશાહી હુકમને પુરેપુરી તાબે છું.” અને પછી તેણીનો આવદ બોલ્યો, “અને મારી કંઠરાઈનના ખેશીઓનાં લલામાં હું પણ ખરાં દેલથી ભાગ લેતો હોવાથી, આપ નામદારનાં બાદશાહી ફર્માનને હું પણ તાબે રહીશ.”

આ તવાં પરણેલાં જોડાંતરફ માયાળુપણથી રહેજ હસીને ઝારે ફર્યું, “હીક ત્યારે હવે જાઓ—અને મારો હુકમ ભુલશો મા !”

આ જવાન જોડું ત્યાંથી પછી પગે ચાલતું ગયું; અને જ્યારે તેઓ વાલમારનાં મકાનતરફ જતાં હતાં, ત્યારે વરરાજાએ પોતાની ખુબસુરત મહોરદારને તે પેલાં દેવલમાં તેજ ધડિએ કેવીરીતે આવવા પામ્યો હતો, તે સર્વે હકીકત કહી જણાવી.

તે બોલ્યો, “ફક્ત એક કલાકઅગાઉ ઝારનો એક એડી-કાંગ મારા ‘હાટેલ’માં મારીપાસે આવ્યો, અને હું તુને ખરાં દેલથી ચાહું છું, અને તુને પરણવાનો એરાદો રાખું છું, તે સર્વે બાબતોથી શાહનશાહ સારીરીતે વાકેફ છે, એમ તેણે મને જણાવ્યું. વળી તેણે મને જણાવ્યું, કે તે નામદાર પોતાની તમામ રૈયતના પિતાતરીકે ગણાય છે, એટલા માટે આપણાં લલાનેમાટે દેખરેખ રાખવાની તેની ફરજ છે—વળી મારો એરાદો જે પ્રમાણિક હોય, તો પછી ઘણો લાંબો વખતસુધી પરણવાગર હું ફક્ત પ્યાર ચલાવ્યા કરું, એ સાફ નહીં હતું. મેં તો લગાવ ચુરસાસાથી તે એડી-કાંગને જણાવ્યું, કે મારી નિષ્ઠા કોઈરીતે છુટી નહતી: જેઉપરથી તેણે મને કહ્યું, કે જે તેમજ હોય, તો પછી એકદમ મારે તારીસાથે લગ્નનાં ગાંઠથી બંધાવાને વાર લગાડવી ન જોઈએ. વાહાલી કંઠરાઈન, હું તો એક પગેજ તેમ કરવાને તૈયાર હતો. એમ તુને કેહેવાની પણ કશી અરજ છે?—અને પછી તરતજ તે એડી-કાંગ મને પેલાં દેવલમાં લાવ્યો, અને જેવી તુને ઝારનીસાથે ત્યાં આવતાં જોઈ, કે પછી તે ત્યાંથી એકદમ ચાલી ગયો.”

તે જવાન ઈંગ્રેજ આપેલા બોલાસો ઉપરમુજબ હતો; અને તેજપ્રમાણે કંઠરાઈન પોતે ત્યાં કેવીરીતે આવવા પામી હતી, તે જણાવ્યું. ઝારે તેણીનીસાથે કેવી ચાલ પ્રથમમાં ચલાવી હતી, તે સર્વે તેણીએ ખુલ્લાં દેલથી પોતાના જવાન આવદને કહી સંભળાવ્યું; અને ગયું આખું અડવાડિક તેણીએ કેવાં, દુઃખમાં ગુન્થરું હતું, તે પણ જણાવ્યું. તે દહાડે શાહનશાહે ચલાવેલી લલી ચાલમાં તેઓ બંધેથી પોતાની અજાયબી અને તેનીતરફના ઉપકાર એકબીજાને ઝાઝરે ક્યાં: અને વળી તેનો હુકમ બોલેબોલ પાળવાનો તેઓએ ઠરાવ કર્યો.

પોતે જેને પોતાનો હાથ હમણાંજ બખ્શ્યો હતો, તેનેથી થોડાક વખતમાટે હાલ તરત છુટી પડીને કંઠરાઈન તરત પોતાના આપપાસે દોડી-ગઈ; અને દુકમાં તેણીએ તેને જણાવ્યું, કે ઝારે આખરે તે દહાડે તેણીનીતરફ ઉઠારતા અને સહનશિલતા બતાવી હતી.

તે સાંભળી વૉલમાર પોતાની બેટીને ભેટી પડ્યો—અને તેણીની નેકી અને દ્રઢતાનેલીધેજ તેમ બનવા પામ્યું હતું, તેમણે તેણીને મુખારકબાદી ઇચ્છી. પણ આ બાબત લગાર નાઝુક હોવાથી, તેને તેણીને બીજા કશા સવાલો કરવાનું વાજેબી ધાયું નહીં—અને તે બાબતસર હવે તે વધુ વાત કરવાનો નથી, એવું પોતાની ઢપછપછિપરથી દેખાડ્યું. આ સર્વે બાબતવિષે હમણાંતુલિક તો બેસિલ વૉલમારને પણ કશું જણાવ્યામાં આવ્યું નહતું, એટલું વાંચનારને અત્રે જણાવવાની અગત્ય છે.

હવે તે જવાન ઇંગ્રેજ આગળકરતાં પણ વારંવાર વૉલમારનાં મકાનમાં આવવા લાગ્યો. ખુબસુરત કુંદરાઇનની મુલાકાત લેવાનો તેને એક ખાવંદતરીકે હવે હક હતો; આપ તો પોતાનાં કામમાં ગુંડાયલો રહેતો, અને એક સ્ત્રીનોકર હતી, તે તો ધરખટલાનાં પોતાનાં કામમાં રોકાયેલી રહેતી, એટલે કાંઈની પણ જાણવગર તે મુલાકાત લેવાનું સવળ થઈ પડતું હતું. આપ્રમાણે ત્રણ મહિનાઓ પસાર થઈ ગયા; અને આરતરફથી તો કશા સમાચાર સાંભળવામાં આવ્યા નહીં. તેમજ પોતાની બેટીની શાહીની જાણ કરવામાંટે વૉલમારને મેહેલમાંથી બોલાવ્યામાં પણ ન આવ્યો. તોયે આ જવાન જોકું એટલાંતો સુખમાં દહાડા કાઢાડતું હતું, કે તેઓને આ બાબતવિષે જરા પણ વિચાર ન આવ્યો; અને સ્થેજ વિચાર આવતો, ત્યારે તેઓ એકબીજાને એમ કહેતાં, કે બીશક શાહનશાહ પોતાની ફેરસતે તેમ કરવાનો એરાદો રાખતો હશે. પણ હવે એક બનાવ એવો બન્યો, કે જેથી કુંદરાઇનને તે બાબત વધુવાર છુપી ન રાખવાની ઝર જણાઈઃ કારણકે તેણી હમ્મદાર થઈ હતી, અને ટુંક વખતમાં એક માતા થવાની તૈયારીમાં હતી.

એજ વખતે તે ખુબસુરત અને મધુરી કુંદરાઇનને જણાવા લાગ્યું, કે આગળનીજેટ તેણીનો ખાવંદ હવે વારંવાર આવતો જતો નહતો; તેજિપરાંત વળી તેણીને લાગ્યું, કે તેની રીતભાત તેણીનીતરફ આગળતાજેટલી હોંસીલી અને અત્યાતુર નહતી, તો જોકે તે હજી તેણીનીજિપર માયા અને મુહબત દેખાડતો હતો. વળી તેણે કુંદરાઇનને જણાવ્યું હતું, કે જે અગત્યનાં કામમાંટે તેને સેંટ પીટર્સબર્ગખાતે આવી રહેલું પડ્યું હતું, તે લાંબો વખત થયો પુરું થયું હતું, અને ઇંગ્લાંડથી તેનાં ખેશીઓ અને મિત્રો તેને ત્યાં પાછા ફરવામાંટે કાગજોજિપર કાગજો લખી અર્જ કરતાં હતાં. એટલામાંટે કુંદરાઇનની પરણેલી હાલતબાબે તેણીના આપ અને લાઈને ખચર કરવાની ઘણી ઝર હતી—તે કાંઈ તેણીની નાઝુક હાલતનેજલીધે નહીં, પણ પોતાના પતિ-સાથે તેને સ્વદેશ પાછાં ફરવાનું હોવાથી તેઓને આગમચથી જાણીતા કરવાની ઝર હતી. તેણીએ પોતાના વરને આજોજી કાઢી, કે તેણે આરને એક અર્જી લખી મોકલવી, અને તેમાં તે નામદારને યાદ આપવી, કે તેણીના આપને સર્વે વાતથી ચેતાવવાને તેણે જે બાદશાહી કૌલ આપ્યો હતો, તે હવે જલ્દીથી અમલમાં લાવવો—અથવા જો તેમ નહીં, તો જે કૌલ આ બાબત છાની રાખવામાંટે તેઓપાસેથી લેવામાં આવ્યો હતો, તેમાંથી તેઓને મુક્ત કરવાં, કે જેથી તેઓ પોતે તે બાબત યુદ્ધ વૉલમારને જણાવે. આ સાંભળી તે જવાન ઇંગ્રેજે પ્રથમતો ધણાંક હીલાંજલાનાં કાઢાડ્યાં—તેણે જણાવ્યું, કે તેમ કરવાથી શાહનશાહને માહું લાગશે; પણ કુંદરાઇને, જ્યારે પોતાને એક પરણેલી મહોરદારતરીકે રીતીથી-ઉલટી અને ઘણી કપ્પ હાલતમાં આવેલી જોઈ વધારેનેવધારે ધારતી ખાવા લાગી, ત્યારે

તેણીએ વધારેનેવધારે કાકલુદી પોતાના ખાંધને કરેલા માંડી, કેમકે હવે આ વાત ઝાહર થવાની ઘણીજ ઝડપ હતી—એકઉપરથી અતે તેણીના પતિએ અર્જી મોકલી આપવાનું કયુલ કીધું. આપણે આગળ એશારો કીધોછે, તેવી મતલબની એક અર્જી તેણે શાહનશાહને લખી “મોકલી”; અને તે નામદાર ઝારને પહેંચવાપછી તરતજ એક ચિઠ્ઠી ખાનગી રીતે કુંદરાઇનઉપર મોકલી આપવામાં આવી, તેમાં એવી મતલબ હતી, કે ખીજ સામે તેણીએ એક ચોકસ વખતે, જે જગ્યાએ આગળ તેઓ મળ્યાં હતાં, તેજ જગ્યાએ ઝારને આવી મળવું.

આ રૂકો વાંચી તે જવાન બાત બહુ ખુશી થઇ; તેણી મનમાં સમજવા લાગી, કે શાહનશાહ પોતાની કયુલાત લુલી ગયેલો હોવાથી તેને તેની ફક્ત યાદ આપવાની ઝડપ હતી; પણ વળી ખીજ હાથઉપર તેણીને દેલગીરી લાગી, કે તે દહાડે પાછો તેણીનો ઘણી મુલાકાતે આવ્યો નહતો. જો તે આવતે, તો અર્જીઉપર જે ધ્યાન શાહનશાહ નિકાલસે તરત આપ્યું હતું, તેખાણે તેને વારકે કયામાં આવતે. વળી ખીજે દહાડે પણ તેને દેખાવ દીધો નહીં, અને તે નામદારને મળવાનો વખત તો ભરાવા આવ્યો હતો; તોયે નિર્દોષ કુંદરાઇન મનમાં એમ સમજવા લાગી, કે કાંઈ અગત્યનાં કામમાં તે રોકાઇ ગયેલો હોવાથી તેને “હાટેલ” છોડી બહાર જઇ શકતો નહોતો.

બરાબર નેમેલે વખતે આ જવાન બાત તે મળવાની જગ્યાએ જઇ પુગી; અને લગલગ તેજ વખતે ઝાર પણ ત્યાં આવી તેણીને મળ્યો. આ વખતે પણ તેણે પોતાના પુશાકઉપર આગળનીજપેઠે એક લાંબો લસકરી ઝમ્મો પેહેરેલો હતો. પોતાનાજેવી એક કમીન ઔરતનેમાટે તે નામદારજેવો એક સૌથી ઉંચે વાંધેતો ગ્રહસ્થ આટલી બધી કાળજી અને મેહરબાની દેખડાવે, તેમાટે તેણી તેનો ઉપકાર માનવા જતી હતી; પણ ઝારના ચહેરાનો કાંઈ એરજ દેખાવ જોઇ, તેણી તેમ કરતાં અચક્રી. જાણે તેણીનાં કોઇ દુઃખઉપર ખુશી થઇને તે જોતો હોય, એવો આ વેળા તેનો દેખાવ થયેલો હતો—બહારથી તેની ઢપ લગાર મેઝાજજેવી હતી—તે જોઇ તેણીનાં શરીરમાંનું લોહી જાણે દોડતું બધ થઇ જવા લાગ્યું, અને કાંઈ આદત આવી પડવાની હોય, તેવી આગાહી તેણીને થઇ. તેણીની છલ બધાઇ ગઇ—તેણીનો ચહેરો બિહામણો ફિક્કો ભારી ગયો; તેણીને જાણે એમ લાગ્યું, કે શાહનશાહ તેણીનીસામે એક મિત્રતરીકે ઉભો નહીં હતા; જાણે તેણી કાંઈ પાપી તરફટલી ભોગ થઇ પડી હોય, એમ તેણીને જણાવા લાગ્યું.

લગાર દમામભરેલે આવાકે અને ઢપે ઝાર જોલ્યો, “મને એક અર્જી મળીછે, કે જેમાં તારું નામ લખવામાં આવ્યુંછે, અને તેનો જવાબ લખીને કેહેવાડવાકરતા રૂબરૂમાં આપવાને મેં ફરેસ્ત ધાર્યુંછે. હાલના હંગામમાં તુંને જેમ ગમે તેમ કરવાની છુટછે. ચાર માસઅગાઉ તારાં લગ્નને દિને જે વાત છુપી રાખવાનો મેં તુંને હુકમ કર્યો હતો, તેમાંથી હવે હું તુંને મુક્ત કરેછું; માટે તે બાબત હવે તારા બાપને તુંજ જાણુવજે. તે બાબતમાં મારો વિચાર મેં ફરેવ્યોછે; અને તે કામ મેં સાથે લેવાનેબદલે હવે તે બબ્બવાતું હું તુંને સોપુંછું.”

જેવી ઢપે અને સાદે આ શખ્તો કેહેવામાં આવ્યો હતા, તે કુંદરાઇનને ગમ્યા નહીં; પણ તોયે તે જે જોલ્યો હતો, તેમાં વાંધાજેવું કશું તેણીએ જોયું નહીં,—તોયે એટલુંતો

તેણીને સ્પષ્ટ જણાયું, કે લગ્નને દિવસે તેણીને માટે જે કાળજી દેખાડવાની ઝારે કબુલાત આપી હતી, તે હવે તે દેખાડતો નહતો. તોયે જાણે એક ભારી બોળભાંથી તેણીનું મગ્ગ હલકું થયું હોય, એમ કુંડરાઈનને લાગ્યું, કારણકે હવે તેણીનાં લગ્નની છુપી રાખેલી વાત તેણીના આપને જણાવવાની તેણીને રૂઝા મળી હતી; પણ જ્યારે ફરીથી તેણીએ પોતાની આંખો ઉઘડી ઝારના ચહેરાતરફ ખેંટાંખેંટાં જોયું, ત્યારે તેની ઠંડી ફર આંખો જોઈ તેણીને ઘણું દુઃખ લાગ્યું.

શાહનશાહ—“આપણે છુટાં પડ્યે, તેઆગમચ એક શબ્દ કહેવા માંગું છું, અને તે તુંને સલાહતરીકે હું કહું છું. તે આ છે,—કે તું તારા આપના પગેઆગળ પડી તારી આ શાદીની વાત તેને જણાવે, તેઆગમચ આ તારી શાદીની પુરવારી મેળવી રાખવાની સલાહ લેશે, તો વધારે સારું; નહીંતો આજ ચારચાર માસ થયા, તે વાત છુપાવી રાખવાનું મુસ્તકીમ કારણ દેખાડવું, તુંને ભારી પડશે. અને હવે સલામ.”

આમુજ્યે બોલી શાહનશાહ ત્યાંથી પાછો ફરીને ચાલી ગયો. કાંઈ પણ ખોટું થવાનું છે, એવી ધાર્તી તેણીનાં દેલમાં ઉત્પન્ન થઈ, અને થોડીક “મિનીટો” સુધી તેણીએ તે જતા હતો, તેતરફ જોયા કીધું; પણ પછી પાછી હેમત પકડીને, તેણી મનમાં જ બોલી, “જ્યારે આ વખતે મારે ખુશી થવું જોઈએ, ત્યારે તેને જાહેર હું ઉદાસ થાઉં છું, એ કેવી બીવકુદાઈની વાત છે. મારાં લગ્નની પુરવારી તો મને તરત સહેલાઈથી મળી શકશે; અને હું મારા આપ અને ભાઈની સમક્ષ વગર ખેળવતે ઉભી રહી શકીશ !”

જ્યારે તેણી તે જગ્યાએથી જવા ફરી, ત્યારે પોતાના પિતાને સાંમેથી આવતો તેણીએ દિઠા: તેણી તરત તેને વળગી પડીને સર્વે જોલાસો કરવા જતી હતી, પણ તેટલાં તેણીને માઁ આવ્યું, કે બધું કહી દેવાઆગમચ લગ્નની “સરટિક્કેટ” મેળવવી ઠીક થઈ પડશે.

વાલમાર—(અન્તેઝારીભરેલ ચહેરે) “મારાં બચ્ચાં, હમણાં જે તારીસાથે હતો, તેને મેં જાળવ્યો છે. હું ખેંટીવા લાવ્યો, કે રખેને તેને પોતાની સતાવણી પાછી ચાલુ કીધી હોય; પણ હવે તારા ચહેરાઉપરથી ખુલ્લું જણાય છે, કે તેમ નથી.”

કુંડરાઈન—(ઉતાવળે) “વાહાલા બાવાજી, ખરેખર તેમ નથી ! ધરે પાછાં ફરો: અર્ધાં કલાકમાં હું તમારીપાસે આઉં છું—અને પછી તું બન્યું છે, તેની તમો સર્વે હકીકત જાણશો. ત્યારા બાવા, હમણાં મને કાંઈ પુછતા ના ; જ્યારે હું તમોને બધા જોલાસો કરીશ, ત્યારે તમો તદ્દન સંતોષ પામશો.”

જાણે પોતાની ખુબસુરત બેટીની નીતિ, આગર, અને નિર્દોષપણને માટે તેની પુર ખાતેરી હોય, એવું દેખાડવા વાલમાર મગફરી અને માંખાંથી બોલ્યો, “ઠીક બેટા, જેમ તારી મઝી.”

તેણે પોતાનો રસ્તો ધરતરફ લીધો: જ્યારે કુંડરાઈને, જે ન્હાનાં દેવલમાં તેણીની શાદી થઈ હતી, તેતરફ ચાલવા માંડ્યું—લગ્નપછીથી તેણી ફરીથી આ દેવલમાં આવી હતી નહીં—કારણકે ભકિત માટે ઘણું કરીને તેણી બીજાં દેવલમાં જતી હતી. તેણી તે દેવલના પાદરીનાં મકાનઆગળ આવી પુગી—તેનેવિષે ખચર કાહાડી—પણ જે ઉમરે પુગેલી તેનાં ધરની સ્ત્રીનાકરે તેણીને જવાબ આપ્યો, તેણીએ કુંડરાઈનને જણાવ્યું, કે જે પાદરીવિષે તેણી તપાસ કરતી હતી, તે તો આજ ચાર માસ થયા ત્યાંથી જતો રહ્યો.

હતો. કુંદરાઈનનાં ઉરકેરાયલાં દેલમાં આ ચાર મહિનાની મુદત એક અપશુકનજની લાગી. પણ તેછતાં તેણીએ પાછી હેમત પકડીને મનમાં વિચાર્યું, કે “જેકે જે પાદરીએ લગના આશીર્વાદ સાધ્યાંછે, તે તો જતો રહ્યોછે, તોયે દેવલના ચોપડામાં તો તે લગનની નોંધ કીધેલીછે—વળી તેઉપર શાહનશાહે પોતાને હાથે શાક્ષિતરીકે પોતાની સાખ કીધેલીછે, એટલે ફેકર શીછે?”

ત્યારપછી તેણીએ નવા આવેલા પાદરીને મળવા માંગ્યું; અને તેઉપરથી તેણીને તેની પાસે લઈ જવામાં આવી.

આ પાદરી ધણી મોટી ઉમરનો અને જુઝુર્ગ દેખાવનો હતો, તેણે પુછ્યું, “મારા બચ્ચાં, તમારું શું કામછે?”

કુંદરાઈને ખોલાસો કર્યો, કે આ દેવલમાં ચાર મહિનાઆગમય તેણીનાં છુપીરીતે લગન થયાં હતાં, અને તે લગનની “સરટિક્કેટ” તેણીને જોઈતી હતી. આઉપરથી તે જુદા પાદરી એક મોટા પોથો લાવ્યો: તે ચોકસ પાતું ઉઘાડ્યું, કે જેમાં કુંદરાઈનની જણાવેલી તારીખવારની નોંધ હોવી જોઈતી હતી: પણ ધણી ચોકસાઈથી દરેક નોંધ તપાસીને તે બોલ્યો, “મારાં બચ્ચાં, તમે કહેાછો, તેવાં નામો તો હાં નોંધેલાં જણાતાં નથી.”

“અચિત્તછે, પવિત્ર બાવાજી ! તમે ભુલ કરોછો—તમે ગફલતીથી તે ચોકસ નોંધ જોતાં ચુક્યા હશે !” આપ્રમાણે જોકે કુંદરાઈન બોલી, તોયે તેણીનાં અગઉપર ઠંડા ગરા કૂટવા લાગ્યાં; તેણી ધુજવા લાગી; અને પછી પોતે તે પાતું તપાસવા પડી.

ખરેખર ત્યારે જોવી કંઈજ નોંધી નહતી. તેણી આ જોઈ ગભરાતનેમારે ચીસ પાડી ઉઠી હતે: પણ તેણી નોંધ તપાસવામાં ધણી રોકાયેલી હતી. તેણીનાં દિહાંનાં આવ્યું, કે તે બે પાનાંઓનીવચ્ચે રહેજ ખુલી જગ્યા હતી; અનવાજોગ હતું, કે બે પાનાંઓવચ્ચેનું ચોક પાતું કાઢાડી લેવામાં આવ્યું હોય: પણ ખરેખર તેમજ થયું હતું કે નહીં, તે ખાતેરીથી કહેવાઈ શકાય એમ નહતું. તેણીનું માથું હવે ધુમવા લાગ્યું: આ વેળા આ કમનસીબ જવાન બાતુનાં દેલમાં જે થતું હતું, તેનું બ્યાન થઈ શકે એમ નથી. તેણીની આંખો હાલત જોઈ તે જુદા પાદરીને તેણીની ધણી દયા આવી: પણ તેણે કશા સવાલો તેણીને પુછ્યા નહીં. શું તે બધી વાતથી વાકેફ હતો?—કે શું તેને આ દેવલમાં નેમવાપછી આ કરપિણ તરકટ કરવાને હુકમ કર્યામાં આવ્યો હતો, કે જે ધાતકી તરકટની તેણી આપડી એકે ભોગ થઈ પડી હતી?

ખોખરે, ગભરાયેલે આવાજે, અને તદ્દન નિરાશીબરેલે દેખાવે કુંદરાઈન બોલી, “પૂજ્ય પિતા, એક ધણું ધાતકી કામ કર્યામાં આવ્યુંછે—અને ઝારે પોતે—”

“ચુપ, મારાં બચ્ચાં !” તે જુદા પાદરીએ જણે બહીતો હોય, તેવા આવાજે કહ્યું, “તે નામ અપમાનભરી રીતે બોલતી ના !”

કુંદરાઈન—“નહી, પવિત્ર બાપ, હું અચિત્ત જોઈછું, કે તેમ કરવું, તદ્દન શકટ નુછે !” એમ બોલી ધણાં દુઃખી દેલે તેણી પાદરીનાં આ ગરીબ મકાનમાંથી નિકળી આવી.

ધીમેધીમે આ કમનસીબ જવાન બાતુએ પોતાનો રસ્તો ધરતરફ લીધો. હવે તેણી સઘળું સમજી ગઈ હતી. ઝારની નીચ માંગણીઓ ના પાડવામાં આવ્યાથી, તેણે તેણીનીઉપર

એક ભયંકર ક્રીના લીધો હતો ! હવે તેણી પોતાના આપને શું કહે ? આહ ! તેણીએ પોતાનાં ખાવંદને મળવું નોંધ્યું—તેની સાથે મસ્લહત કરવી નોંધ્યું—તેઓએ બધું જાણે તેણીના આપના પગઆગળ પડવું નોંધ્યું, અને તેની ખાતેરી કરવી નોંધ્યું, કે તેઓ ખરા પ્યારથી અને રીતસર લગ્નનાં ગાંઠથી નોંડાયલાં હતાં, તો જોકે એક જાદુની હાથે તેઓને અધર્મી પણાનો અને બીઆબરનો બદ્દો લગાડ્યો હતો.

કંઠરાઈન ઘરે પાછી ફરી : પણ ત્યાં તેણીનો ઘણી આવ્યો નહોતો. બે કે ત્રણ કલાકો તેની વાર જોતાં વહી ગયા ; આ સધળો વખત તેણીએ પોતાના આપને ઉડાવવામાં કાહાડ્યો : પણ હજી તેણીનો ખાવંદ આવ્યો નહીં. તેણીને બેહદ એન્તેઝારી અને ચિંતા થતી હતી ; સેંટ પીટર્સબર્ગમાં આવીને એક વર્ષતુલિક જે “હોટેલ”માં તે રહ્યો હતો, તે “હોટેલ”માં તેણી ગઈ ; ત્યાં તેને માટે ખખર કાહાડી, તો તરતજ તોછડાઈથી જવાબ મળ્યો, કે તે તો ગઈ કાલ બપોરનો પોતાને સ્વદેશ ઉપડી ગયો હતો !

આ સાંભળી કંઠરાઈન બેશુદ્ધ થઈ નહીં ગઈ—તેણી રડી પડી નહીં : એક ઘડીભર તેણીને જાણે તમ્મર આવતા હોય, તેમ તેણી ડોળા ખાવા લાગી ; અને પછી તદ્દન નિરાશીભરેલી હાલતમાં તે “હોટેલ”ના દરવાજાઆગળથી પાછી ફરી. ઝારના ભયંકર ક્રીનાનો તેણીને આ એક વધુ દાખલો મળ્યો : તેને તેણીના વરને દેશબહાર મોકલાવી દીધેલો હોવો નોંધ્યું ! હવે શું કરવું ? બધી હકીકત આપને જણાવી દેવી ? નહીં તેમ બની શકે એમ નહવું ! તેણીના આપ ગુસ્સાના આવેશમાં આ સર્વે વાત તેણીના ભાઈને જણાવી દે ; અને તેથી બંધિલ ગમે તે થાય, તોયે પોતાની બેહેનની ધૂળ મળેલી આબરનેખાતેર ઝારની પોતાનીઉપર તેના ક્રીના લેવાવિના રહે નહીં. ભલે તેણીની આસુજીએ સતાવણી કરવામાં અને ખરાંખી કરવામાં આવે, પણ તે તેણી તે બે જ જણાવ્યો, કે જેઓને તેણી ખરા પ્યારથી ચાહતી હતી, તેઓઉપર કોઈ જતનો ગઝબ પડવા દેનાર નથી—એવો તેણીએ પાકો ઠરાવ કરી રાખ્યો !

ખરેખર હદબહાર નાસેપાસી કંઠરાઈનને થઈ હતી ; ઘડીભર તેણીએ આપઘાત કરવાનો વિચાર કર્યો : પણ તરતજ તેણીને યાદ આવ્યું, કે થોડા વખતમાં તેણી એક માતા થનાર હતી. વળી તેણીને બીજો એમ પણ વિચાર આવ્યો, કે જો કે તેણીના ઘણીને ઝોર-જુલમથી કે આપસુખતિયારીથી રશિયન રાજધાની છોડી જવાની ફર્જ પાડવામાં આવી હતી, છતાં તે તેણીને એકદમ તરક કરી જાય, એ કદી પણ બને નહીં. ના !—તે પેહેલી જોગવાઈએ તેણીની સાથે સદેશો ચલાવશે !—તેને ક્યાં અને કેવીરીતે જઈ મળવું, તેઓએ તે ઝર કોઈ વિશ્વાસુ કાસેદ કે મિત્રમઆરેફતે તેણીને જણાવશે !—અને તે પયેલામ, કે કાગઝ જે તેણીને મળશે, તે તેણી તેને ખરેખર પરણેલી છે, એવી પોતાના આપની ખાતેરી કરવા માટે ઘણું કામ આવશે. નિરાશીમાં હમેશાં આશા વધારે ફાવે છે, અને આ આશામાંજ આપડી બદબખત કંઠરાઈન જેમ તેમ દહાડા કાહાડવાને શક્તિવાન થઈ.

તેણી ઘર પાછી ફરી : પોતાના આપને મળી : પણ થોડાજ કલાકોઆગમય જે ખોલાસો તેને કરવાને તેણીએ કશું કીધું હતું, તે કરી દેવાનેબહલે શક્ત પોતાના આપને એટલુંજ જણાવ્યું, કે ઝાર તેણીને ન ધારેલો રસ્તામાં મળી ગયો હતો, અને તે વાતમાં કોઈ

ઝાઝું દમજેવું નહતું. આ વખતે વાલમાર આગળના કોઈ પણ વખત કરતાં પોતાની વિદા નેલગતી નવી શોધો અને કલ્પનાઓમાં ધણો ગુંટાયવો હોવાથી, કુંઠરાઈનનો આ ખોલાસો તેણે સહેલથી માની લીધો, અને તે વાત હાજર અટકી.

લગભગ બીજા ત્રણ મહિના ગુજરી ગયા; અને કુંઠરાઈનને તેણીના પતિતરફથી લખેલા કે મ્હોડેનો એક પણ પયેદામ મલ્યો નહીં. દરરાત્રે દુઃખથી પીડાતી, અને રડતી આંખો સાથે તેણી પોતાના તંડિયાહાઉપર માથું નાખતી, અને દરરાત્રે મનને મારતી, કે “કદાચ કાલે કાંઈ પયેદામ આવશે !” પણ કાલબી પસાર થઈ જવાછતાં વરતરફથી તો કશોબી પયેદામ આંખો નહોં; પણ તેણી આશામાંને આશામાં દહાડા કાઢાડવા લાગી; પણ તે આશા હવે દિનઉગતે ઓછી થતી ચાલી, અને નાસેપાસીના કબ્રમાં જાણે તેણી દટાઈ જવા લાગી. આ સંધ્યો વખત તેણીનો આપ અને ભાઈ જોતા હતા, કે તેણીનાં મગ્ગઉપર કોઈ જાતની ફેકર હતી, અને તેણી દહાડેદહાડે બદલાતી જતી હતી. પણ જ્યારે તેઓ નર્મશથી અને માયાથી તેનું કારણ પુછતા, ત્યારે તેણી હસવાનું ડોળ ધાળતી, અને તેઓને ખાતરી આપતી, કે તેઓ કાંઈ ભુલ કરતા હતા, તેણીને તો કશું નહતું.

પણ હવે વખત એવો આવવા લાગ્યો, કે તેણીની હમ્મદાર હાલત વધુ વખત છુપાવી શકાય, એમ નહતું; તેણી હર પળે ધુજતી, કે રખે તેણીની તે હાલત જણાઈ જાય. હવે કરવું કેમ ? આ સવાલ તે બાપડી કમનસીબ જવાન અબલાએ પોતાના જીવને કેટલી બધીવાર પુછ્યો !—અને તે દરેક વખતે અંતઃકરણ અંદરથી ફક્ત એટલાજ જવાબ આપતું, કે તેણીએ પોતાનું ઘર છોડી બીજે કંઈ નાસી જવું !

એક રાત્રે ભયંકર સ્વપ્ન જોઈ કુંઠરાઈન એકદમ બડકી ઉઠી; અને તેણીના દિઠાંમાં આંચું, કે ધરતી સ્ત્રીનોકર તેણીનાં બિઝાણાંપાસે ઉભેલી હતી. તે નોકરે તરત ખોલાસો ક્યો; તેણીનાં સુવાનો ઓરડો કુંઠરાઈનના ઓરડાની જોડમાંજ હતો; તેણીએ કુંઠરાઈનને હિંમત દુઃખી આવાજ કાઢાડતી સાંભળી; અને રખે તેણી બીમાર થઈ ગઈ હોય, અને મદદની ઝર હોય, એવી ફેકરથી તેણી તરત તેણીના ઓરડામાં દોડી આવી હતી; ત્યાં આવીને જોયું, તો કુંઠરાઈન બાબમાં કાંઈ ભયંકર સ્વપ્ન જોઈને બંદીધી હતી. આ ખોલાસાપછી તે જવાન બાંધએ પોતાની ભલાં દેલની તે નોકરનો ઉપકાર માન્યો; અને તેણીને પાછી તેણીના ઓરડામાં મોકલી દીધી.

પણ આ બનાવથી હવે કાંઈ પણ નક્કી પગલું ભરવાનો કુંઠરાઈને નિશ્ચય ક્યો; પછી તે ગમેએટલો જોગર ફાડી નાખનારો હોય, તો શું થયું; અને તેટલાંમાટે તેણી પોતાના બાપીકાં ઘરમાંથી બીજે દિને ગુમ થઈ ગઈ !

પ્રકરણ ૪૨ મું.

બંસિલ.

પ્રથમતો વાલમારનાં માન્યાંમાંજ ન આવ્યું, કે તેની બેટી પોતાનું ઘર રાત્રીખુશીથી છોડી ગઈ હોય: તેણીને કાંઈ નીચ ઠગાઈથી લઈ જવામાં આવી હોય, કે કાંઈ અકસ્માત તેણીને થયેલો હોવો જોઈએ. તેણી પોતાપાછળ કાંઈ પણ કાગઝ લખીને મુકી ગઈ નહતી—તે સ્ત્રીનૌકરને કાંઈ પયેધામ આપી ગઈ નહતી—કે તેણીનો ભવિષ્યમાં શો ઐરાદોછે, તે જાણવાને બને: પણ જ્યારે તેણીના ઐરાડામાં ચોકસાઈથી ખોળ કરવામાં આવી, ત્યારે જણાયું, કે શરીર શણગારની કેટલીક અગત્યની વસ્તુઓ ગુમ થયેલી હતી, તેમજ જે થોડુંઘણું નજીવી કીમતનું ઝવેરાત તેણીનીપાસે હતું, તે પણ ગુમ થઈ ગયું હતું. આઉપરથી ખુદનું જણાયું, કે તેણી પોતાની રાત્રીખુશીથી નાસી ગઈ હતી; આ જોઈ વાલમાર જાણે દીવાનોજોવો થઈ ગયો.

તે દુઃખી બાપે પોતાના બેટાને બોલાવી મંગાવ્યો; અને તેના હુકમને તાબે થઈ બંસિલ તરત સાં આવી લાગ્યો. પણ કેવી દુઃખદાયક ખબર સાંભળવાનું તે જવાન સેપાહતી સરજતમાં હશે! તેની બેહેન—તેની અતિ વાહાલી બેહેન ધરમાંથી નાસી ગઈ હતી; અને તેણી ક્યાં ગઈ હતી, તે કાંઈ જાણતું નહતું. પોતાના બાપના જનુની લવારાબકારાથી બંસિલને કાંઈક સંસારો જણાયો, કે જે ઘણા અગત્યનો હતો. આ લવારાબકારામાં કેંદરાધનનાં નામસાથે ઝારતું નામ શામાંટે બોલવામાં આવતું હતું? આઉપરથી બંસિલે સર્વે હકીકતથી પોતાને વાકેફ કરવાને પોતાના પિતાને કાકલુદીલરી અર્જ કીધી; અને તેને તાબે થવાની જુદા વાલમારને આખરે ફર્જ પડી.

બાર મહિનાની વાતઉપર ઝારે કેવી બીઆબરૂલરેલી માંગણી કેંદરાધનને કીધી હતી, તેથી તેણે પોતાના બેટાને વાકેફ કર્યો; અને હવેજ તે જવાન અમલદારનાં સમજવામાં આવ્યું; કે શામાંટે તેની બેહેન ઉદાશજેવી ફર્યા કરતી હતી, અને કેવા ઉડાવનારા જવાબો તેના પ્યારભરેલા સવાલોના તેણીએ તે વખતે આપ્યા હતા. ત્યારપછી વાલમારે કેંદરાધનને શાહનશાહસાથે વાત કરતી થોડાક મહિનાઓઅગાઉ એક દહાડે જોઈ હતી, તે કહી સંભળાવ્યું; અને તેજ વખતે ચોકસ બનાવો બનેલા આ દુઃખી બાપને હવે યાદ આવ્યા,—કેવી રીતે કેંદરાધન તેને ઘર પાછા ફરવાને કહ્યું હતું, અને જણાવ્યું હતું, કે તે દરેક વાતનો સતોષકારક બોલાસો પછી ઘર આવીને આપશે—પણ જ્યારે તે તેણીને ફરી મળ્યો, ત્યારે કેવી રીતે ઉડાવીને અને હુકમાંજ તેણીએ વાતો કીધી હતી—અને ખરેખરે કશો મનમાનતો બોલાસો કર્યો નહોતો, તે સર્વે વિગતવારે બંસિલને કહી સંભળાવ્યું. તે દહાડેથી બાપ અને ભાઈ બન્નેએ કેંદરાધનનાં મનની હાલત ફેરવાયેલી જોઈ હતી; અને દરેક સંજોગો ધ્યાનમાં લેતાં આ બાબતનું પરિણામ ઘણું માહું આવશે, એમ તેઓએ હવે ધાર્યું. ત્યારપછી તેઓએ ધરમાંની સ્ત્રીનૌકરને પૂછ્યું; અને ઘણીજ આનાકાતી અને અતિ-

શય' નાખુશીથી તેણીને જણાવવાની ફર્જ પડી, કે કુંઠરાઈનને હમ્લ હતો. વધારે આંખીને પુછતાં એક મધરાતના કુંઠરાઈનને કેવાં દુઃખમાં રાત ગુબરતી તેણીએ સાંભળી હતી, તે સર્વે ખરેખર કહી દીધું,—અને વળી વધારું, કે જ્યારે તેણી પોતાની જવાન આઈના ઓરડામાં ગઈ હતી, ત્યારે તેણીને મ્હોંથી ઝારતું નામ કોષસાથે બોલતાં તેણીને સાંભળી હતી. પણ પોતાનાં ધુટણઉપર પડીને તે બુઢીએ વાલમાર અને તેના બેટાપાસે માંગી લીધું, કે તેઓએ એવું કશું ન કરવું, અથવા બોલવું, કે જેથી તેણીને કોઈ પંચાતીમાં આવી પડવું પડે; કારણકે તેણી સાઈબીરિયાના બર્ફના કંગાળ મુલકમાં દેશનિકાળ થવામાં ઘણી કમકમતી હતી.

હવે દરેક બાબત એક આયનાનીમેસાલે વાલમાર અને બેટાને ખુલ્લી થઈ ગઈ. તેઓને હવે કશો શક રહ્યો નહીં, કે કુંઠરાઈન યાતો લાલચથી ભોળવાઈને, કિંવા શાહન-શાહના દમ ભરાવવાથી યા ઝોરબુલમથી ઝારના નીચ હવસને વશ થઈ હતી; અને પોતાની હમ્લદાર હાલત વધુ વાર છુપાવી ન શકવાનેલીધે, તેમજ વળી તે પોતાના નઝદીકના ખેશી-આને આહર કરવાને શર્મનેમારે અશક્ત હોવાથી, તે કમતસીખ છોકરીએ આખરે પોતાનાં ઘરમાંથી વડી જવાનું વાજેબી ઘાણું હતું. પહેલાંતો વાલમાર અને બ્લેસિલ આ સર્વ બાબતોથી ઘણાંજ દુઃખી થયા,—તેઓ પોતાનો ગુસ્સો પણ છુટથી દેખાડવાને નાતાકાત હતા, પણ તરતજ આ દુઃખી થયેલા બાપે પોતાનાં આંસુઓ નુછી નાખ્યાં, પોતાના બેટાને તેના હાથની કાંડીમાંથી ઝોરમાં પકડ્યો, અને ગુગળાતે સાદે બોલ્યો,—“બ્લેસિલ, આપણે આમુજબે આપણી દેલગીરી આહર કરવી ન જોઈએ; કીનો, બસ કીનો લેવાને વિચાર આપણે કરવો જોઈએ.”

તે જવાન પુરવે પણ પોતાનાં આંસુઓ નુછી નાખ્યાં, અને જવાબ દીધો, “હા, બાવાજી, આપણે આમ રડવાનેબદલે આપણો ગુસ્સો કીનાનેજમાં બળવી રાખવો જોઈએ.”

વાલમાર—“એકવારની એક ઘણી જાળવાન અને મહાન કોમમાંથી હું ઉતરી આવ્યોછું, કે જે કોમ હમણાં હલકી, અને લગભગ તાબેદારીની પદવીએ ઉતરી જવા પામીછે; શું તે કારણનેમાટે મને આવા નીચ અને સખ્ત બુલમાતનેમાટે પસંદ કરવામાં આવ્યોછે? જો, બ્લેસિલ હું શું કહુંછું, તે સાંભળ! તું તો મારી આગળીપાછળી સર્વે વાતો સારીરીતે જાણેછે; પણ હું તે હમણાં ફરીથી દરસાવી જાઉંછું, કે જેથી આપણે કીનો લેવાને વધારે ઉત્કેષાઈએ. જ્યારે હું ફક્ત એક છોકરો હતો, ત્યારે રશિયન બંસ-સોએ મારીઉપર ખોટું આજી મુક્યું;—અને તેઉપરથી રશિયન સત્તાવાળાઓએ મને મારાં વતનમાંથી દેશનિકાળ કર્યો, અને મને સાઈબીરિયાના લયાંનક મુલકમાં ધકેલી આપ્યો. આપ્રમાણે હું કે જે જન્મથી એક પોલણું, તેનીસાથે વત્તામાં આવ્યું! સાઈબીરિયામાં મારો તેનીસાથે મેળાપ થયો, કે જે પછી મારી મહોરદાર થવા પામી—બ્લેસિલ, તે તારી દ્રેસ્તાઈ મા હતી; તે બીચારી એક બીજા દેશનિકાળ થયેલા પોલની બેટી હોવાથી, તેણીને પણ પોતાના આપસાથે દેશપાર થવાની ફર્જ પડી હતી! અમારે ઘણાંજ દુઃખ વખત મુખમાં કાઢાડ્યો; કારણકે ત્યાંના શિયાળાની અતિ કડકડતી ઠંડીનેલીધે મારી તે વાહાલી મરણ

પામી. ખરેખર જ્ઞેતાં, તો બુદ્ધિમાતે તેણીનું ખુન કર્યું હતું ! અને તે કયો બુદ્ધિમાત ? તે રશિયાનો બુદ્ધિમાત હતો ! અફસોસ, મારા વાહાલા બેટા, આ મારીઉપર ગુજરેલા ગઝબો આજ ધણાંક વર્ષો થયાં મારાં મનમાંનિમનમાં ઘોળાયા કરેછે; પણ મારાં વાહાલાં બચ્ચાંઓનેખાતેર મારાં હૈયાંમાં કીનાનો જે કાડો ચપડયા કરતો હતો, તેને હું મહા મુશીબતે દાખી રાખતો હતો. નહીં, એટલુંજ નહીં ;—પણ વધારે એ કે તારું લવિષ્યમાં લહું થાય, એવા વિચારથી મેં તુંને આ આત્મી નૌકરીમાંવટીક જવા દીધા—કારણકે આપની કમતાજેતી જાતનેમાટે એસેવાય ખીજ કોઇ નૌકરી આપણેમાંટે ખુદી નથી. તે વખતે મેં મનમાં વિચાર્યું, કે તુંને આ નૌકરીમાં દાખેલ થવા દેવામાંટે હું ખરેખરે અપરાધી થયોછું ; પણ મારા બેટાનેમાંટે મારાં હૈયાંમાં જે પ્યાર હતો, તેનેલીધે તેનું કોઇ પણ રીતે લહું થાય, એવી મારી એન્તેઝારી હતી, અને તેથી મારીઉપર ગુજરેલા ગઝબોઉપર અને, મારા સ્વદેશીઓને ખમવાં પડેલાં દુઃખોઉપર મારો તારીઉપરનો પ્યાર પ્રાવી ગયો, યાને હું ચુપ બેઠો. પણ ઍસિલ—હવે આ છેલ્લો ફટકો આપણીઉપર અખરો પડ્યોછે ; અને તેણી કે જેણી આપણી બંધની અતિ વાહાલી હતી—તેણી, કે જેણીનો કુદર્તો ખવાસ પાક અને સદગુણી હતો—તેણી ખીએઝૂતીના ઉંડા ગારમાં હુખીછે—અને આપણે હવે તેણીને ખોઈ બેઠા છીએ. ઍસિલ, હવે બધા બનાવોને એક કોરે મુકીને, આપણે ફક્ત આપણો આ બાબતનો કીનો લેવામાંટેજ આ ધરતીઉપર શવવું નેધએછે !”

પોતાના આપની આ સર્વે હકીકત જે તે જવાન્યો ઘણી દેલગીરી અને ઉભાતા ગુસ્સાસાથે ધણાં ધ્યાનથી સાંભળતો હતો, તે બોલ્યો, “બાવાજી, ખચિત હવે આપણેકીનો લેવામાંટેજ આપણે આ દુનિયામાં શવશું ! શું કરવું તે મને જણાવો, અને હું તમારા હુકમને તાબે થઈશ. જો તમારો હુકમ હોય, તો અબધડી હું તે આત્મી ચંડાળની છાતીમાં મારું વેહેતું ખંજર ભેડી દઉં.”

આ સાંભળી ગભરાઈને વૉલમાર બોલી ઉઠ્યો, “નહીં, નહીં, ઍસિલ ! હું મારાં બંધે બચ્ચાંઓને ખોવા માંગતો નથી ! જ્યારે મેં જણાવ્યું, કે હવે આપણે કીનાનેજમાંટે આ દુનિયામાં શવવું નેધએ, ત્યારે મારી કેહેવાની મતલબ એ હતી, કે આપણી હયાતીની મૂળ મતલબ હવે બસ કીનો લેવાનીજ હોવી નેધએ. પણ આપણે તે તક આવે, ત્યાં-સુધી થોળવું નેધએછે—આપણે તે વખતની ધિરજથી વાર નેધવી નેધએછે—આપણે આપણી તક શોધતા રહેવું નેધએછે. તારી ને પેલા પાપી શાહનશાહવચ્ચે હાલ કેવો મામલોછે ?”

ઍસિલ—“તેણે કે જેણે તમારી ખરાબી કીધીછે, તે તમારા બેટાતરફ દરેકરીતે મેહર-બાની દેખાડવાને ખંતી જણાયછે. કદાચ એ તેનાં મનનો પવન હોય—કે કદાચ તેમાં તેનાં મક્કર હોય, તે હું કહી શકતો નથી; પણ ઝાર મારાતરફ માયાથી વર્તેછે, એમાં તો કશો શક નથી.”

વૉલમાર—“ મારા બેટા, તે બંધેછે—તેનાં મનનો પવન પણછે, અને મક્કર પણ છે. તારી બેહેનને જોવાઆગમચ તોણે તારીતરફ મેહરબાની દેખાડવા માંડી—એ તેનો મનપવન હતો. તારી બેહેનને જોવાપછી, અને તેણીની ખરાબી કરવાપછી, તેણે તારીતરફ મેહરબાની દેખાડવાનું ચાલુ રાખ્યુંછે—અને તે તેનાં મક્કરછે. તારી બેહેનની ખીએઝૂતી તં

મુંગે મોડે ખમી નય, તેની લાંચતરીકે તે જે મેહરબાનીઓ તારીતરફ દેખાડે, તે તું કબુલ રાખશે, એમ તે ધારે છે. આ પાપી ઝારને તેના આ વિચારમાં રહેવા દે !—અને ખંસિલ, જે કદાચને તે તું તારી ખીચારી ગુમાઈ ગયેલી કંઠરાઈનમાં કાંઈ પુછે, તો તે વખતે તું જે વાળેખી લાગે, તે કહેજે. હવે તું બારે ખોટું ડાળ ધાલીને વર્તવું પડશે.”

ખંસિલ—(તેવાજ બુસ્સાથી) “ મારી લાગણીના ગમેએવો ભાગ આપવો પડશે, તો તે હું આપીશ; ગમેએવું ખીઆબરેલું કાંમ મને બજાવવું પડશે, તો તે બજાવવાને હું ચુકીશ નહીં—ગમેએવું જેતરખીડીતું કામ મને કરવું પડશે, તો તે હું હવે ખુશીથી કરીશ—પણ તેમ કરતાં મોડેવહેલે પણ મારો પુરેપુરો કીનો લેવાનો બને, તો બસ છે. બાવાજી, આજથી હું બદલાઈ ગયો છું; હું હવે તે આગળો ખંસિલ નથી, તે યાદ રાખજો !”

બાલમાર—“ ખંસિલ, જે કાંઈ ખીજે વખત હતો, તો તું આમુજબે બોલતો સાંભળતાં માફ હેયું કચડાઈ જતે: પણ જે બનાવ બન્યો છે, તે જોતાં તારાજેવો બેટા ધરાવવામાં હમણાં તો હું મારા અંતકરેલુથી ખુશી છું.”

ખંસિલ—“ કીક, ત્યારે બાવાજી બોલો, તમારો શો હુકમ છે? તે બહાર પાડો, અને હું તેને તરત તાબે થઈશ.”

બાલમાર—“ મોડે કે વહેલે આપણે કીનો લેવો, એ બાબત તો જાણે હવે નહીં થઈ છે, પણ તે કીનો એવીરીતે લેવો જોઈએ, કે આપણે બધે તો તેમાંથી સલામત છટકી જવા પામ્યે. એકવાર જે આપણે ફટકો લગાવ્યો, તો પછી તેનાં પરિણામનું દુઃખ જોઈ આપણે એકબીજાને કહે, કે આપણે કીનો લીધો છે: વળી આપણે જીવવું તો અરજ જોઈએ, કે પછવાડેથી જે આપણી ગુમાયેલી કંઠરાઈન પાછી આપણને મળી આવવા પામે, તો આપણે તેણીને પણ જણાવ્યે, કે તેણીનું વેર આપણે લીધું છે ! ખંસિલ, હું આ બધું કહું છું, તે તું સમજે છે કે? આપણે આપણું કામ કપટીરીતે તેમજ ગુપ્તરીતે કરવું અરજ છે. આપણે હાલ જે વાતો કર્યે છે, તે એક પવિત્ર અને ગંભીર વાતતરીકે, આપણાં વચ્ચે જ છાની રહેવી જોઈએ; અને મારા બેટા, મુખ્યકરીને તું નેજ આ કામનો મુખ્ય ભાગ બજાવવાનું ખોટું ડાળ ધાલવું પડશે.”

ખંસિલ—“ બાવાજી, હું તેમ દેલોબનીથી કરીશ.”

બાલમાર—“ જાણે આપણે એમ સમજ્યે, કે ઝારે આપણી જે ખરાખી કીધી છે, તેથી તે સંતોષ પામ્યો છે—અને મને મારાં આ મકાનનાં એકાંતવાસમાં કાંઈ પણ દુઃખ દેવાવગર કે ઇંકા કરવાવગર હવે પડી રહેવા દે છે—અને તું પણ તારી હમણાંની હાલતમાં કશો ફેરફાર દેખાડતો નથી. જે એમ થયું, તે પછી આપણું વેર લેવાનું કામ ઘણું સારીરીતે બજાવી શકાશે. ઝાર જેની નવીનવી મેહરબાનીઓ તારીતરફ દેખાડે, તો તું જાણે તે મોટા આભારસાથે સ્વિકારતો હોય, તેમ કબુલ રાખ્યો જજે: એક પાળેલા કુતરાનીપેઠે તું વધારેને વધારે તેના આશિયાળો થતો જજે. તું એવું કરવાને બુલતો ના, કે જેથી તું તેની નજરતળે વધારે આવતો નય, ને તારીતરફ તેનું ધ્યાન વધારે ખેંચાતું નય. ખંસિલ, તું કમાજ કહું છું, કે જેવીરીતે એક ઝહરી નાગ દગાલરેલીરીતે પોતાના

શેકારનીપાસે ધીમેધીમે જાયછે, અને પછી જ્યારે તક મળેછે, ત્યારે તરત પોતાના ઝહરી દાંતો તેનાં પાંસરાંમાં મારેછે, તેવીજરીતે તુંને પણ હાલમાં કરવાનું છે.”

બંસિલ—“અને બાવાજી, આ બધા દેખાવ અને ઢોંગ કરવાપછી તેનું પરિણામ તમો શું લાવવા માંગોછો ? ખુલા શબ્દોમાં પૂછું, તો તેમ કરવામાં તમારી નેમ શું છે ?”

બાલમાર—“બંસિલ, આટલાંઆટલાં વર્ષો થયાં રસાયણશાસ્ત્રનો જે અભ્યાસ હું કરું છું, તે શું ફેફટમાં છે ? શું તેમાંથી મેં શોધી કાઢાડ્યું નથી, કે—”

બંસિલ—“બસ, બસ, બાવાજી, હું હવે સમજી ગયો ! જ્યારે હું તમારીઆગળ આવીને જણાઉં, કે કીનો લેવાનો વખત હવે આવી લાગ્યોછે, ત્યારે તમો તે મને આપજો.”

આટલી વાતચિત થવાપછી બાપડીકરા બંને છુટા પડ્યા.

વાંચનારે તો જોયું હશે, કે આ સઘળો વખત તે બંધે બાપજેટાને પેલા જવાન ઇંગ્રિજવિષે તો કશો શક કે વિચાર પણ આવ્યો નહતો, અને આમુજ્યે તે તેઓનાં મગ્ગ-માંથી તદ્દન ભુસાઈ ગયો હોય, એમાં કશી નવાઈ પણ નહતી : કારણકે જે તપસિલવાર ગવાહીઓ મળી હતી, તે સઘળી કુંઠરાઈનની ખરાબી કરવામાંટે ફક્ત આરનીજસાંમે પડી હતી. એટલુંતો યાદ રાખવું, કે તે જવાન ઇંગ્રિજની ચાલુ મુલાકાતોબાબે બાલમાર તો તદ્દન અજાણ્યોજ હતો ; વળી બંસિલ પોતાનાં કામઉપર એટલોતો રોકાયેલો રહેતો હતો, કે તે પોતાના બાપને ઘર કવચિતજ આવતો હતો, અને તેથી તેને પણ આ ચાલુ મુલાકાતોની કશી ખબર નહતી ; અને વળી કુંઠરાઈને અને તેણીના વરે જે ચોકાસીથી એકબીજાની મુલાકાતો લેવાની ચાલુ રાખી હતી, તેથી ઘરની નોકર પણ બાપજેટાનાજેટલીજ બીખબર હતી.

આગ્રમાણે વખત વેહેતો ચાલ્યો ; અને કુંઠરાઈનની કશી ધનનસલ જણાઈ નહીં. અવલમાં તો બાલમાર ઉમેદમાંજ રહ્યો, કે તેની બેટીતરફથી તેને કાંઈ કાગઝપત્ર મળશે, અને તેઉપરથી તેણી ક્યાં હતી, તેનો પતો મળશે ; પણ જ્યારે દિવસોનાં દિવસો વહી ગયા, અઠવાડિયાંઓ પસાર થઈને મહિનાઓ થઈ ગયા, છતાં અધિરાઈથી રાહા જોયલું કાગઝ તો આવ્યું નહીં, ત્યારે આખરે તે દુઃખી બાપે પોતાની આશા આહુરેતેઆહુરેતે છોડવા માંડી. તેને એમ લાગ્યું, કે આર તેની બેટીની ખરાબી કરીને હવે સંતોષ પામ્યો હતો ; તેથી હવે તેણીના બાપઉપર વેર લેવાનો તેનો કશો વિચાર નહતો. બંસિલ પણ એમજ ધારવા લાગ્યો, કે જેનીઉપર બાદશાહી મેહરબાનીઓ દેખાઈતીરીતે વધતી જતી હતી.

પોતાનાં ઘરમાંથી નાસી જવાને આસરે છ માસ ગુજરવાપછી એક દહાડે બંસિલ *શિયાળાના મેહેલ*માં ચોકીદારોના વડા અમલદારતરફે હોદ્દાઉપર હતો—તે ચોકમાં અહીં-થીતહીં ફર્યા કરતો હતો—તેનાં મનમાં પોતાના બાપની અને બેહેનની થયેલી ખરાબીના વિચારો ભમતા હતા—અને મોડવહેલે તેનો કીનો લેવામાં આવશેજ—એમ તે મનમાં વિચારતો હતો—તેટલાં તેણે આરને પોતાનીતરફ આવતો દિઠો. તરત બંસિલે શાહનશાહને બારે અઢબથી લશ્કરી સલામ કીધી ; અને આર તેનીસાથે વાતે મંડ્યો.

શાહનશાહ—“મેં જાણ્યું છે, કે તમારા બાવા છે, કે જેવળુ એક પરાંમાં રહે છે; તમારી ઉપર મારી ઘણી મેહરબાની છે, મોટે હું જાણવાને ઇચ્છું છું; કે હું કાંઈ તેવળુનાં લલાંને માટે કરી શકું એમ છે? કારણકે મારી ખાતરી છે, કે તમે તમારા પિતાને ઘણાજ ચાહાતા હોવા જોઈએ?”

બેસિલ—“નામવર મુરખી, મારા બાવા કાંઈ જ્યાર સ્વભાવના અને ચાલચલણના માણસ છે—તેઓની આખી ઝેંઘળી એકાંતવાસમાં ગુજરી છે—”

શાહનશાહ—(પોતાની કઠોર આંખોથી તે જવાન અમલદારગમટીકીડીકાને જોઈને) “તેના એકાંતવાસમાં તેને ગમત આપવાને, અને તેનું એકલાપણું તોડવાને તમારાં કાંઈ બીજાં લાઇઓ કે જોહેનો શું નથી?”

બેસિલ—(પોતાના ચેહરામાં જરા પણ ફેરફાર દેખાડવાગર) “હુજુર, મારા કાંઈ લાઇ તો હતાજ નહીં, પણ મારી એક જોહેન હતી, કે જેણી આસરે છ મહિનાઅગાઉ સુધી મારા આપસાથે રહેતી હતી—”

શાહનશાહ—“હં! ત્યારે હું ધારું છું; કે તેણી પરણી ગઇ હશે? અને પોતાના ખાવંદસાથે બીજે કથે જઇને રહી હશે?”

બેસિલે ફક્ત પોતાના ચેહરાઉપર દેલગીરી દેખાડી, પણ બીજાં કશાં ચિન્હો અતલાવ્યાં નહીં, અને જવાબ દીધો, “અફસોસ, નહીં, મહારાજ! મારી જોહેન શું ફેળે પહોંચી છે, તેના ભારે ખાતગી ભેદનો કશો જોલાસો મળતો નથી. તેણી એકાએક ગુમ થઇ ગઇ છે—”

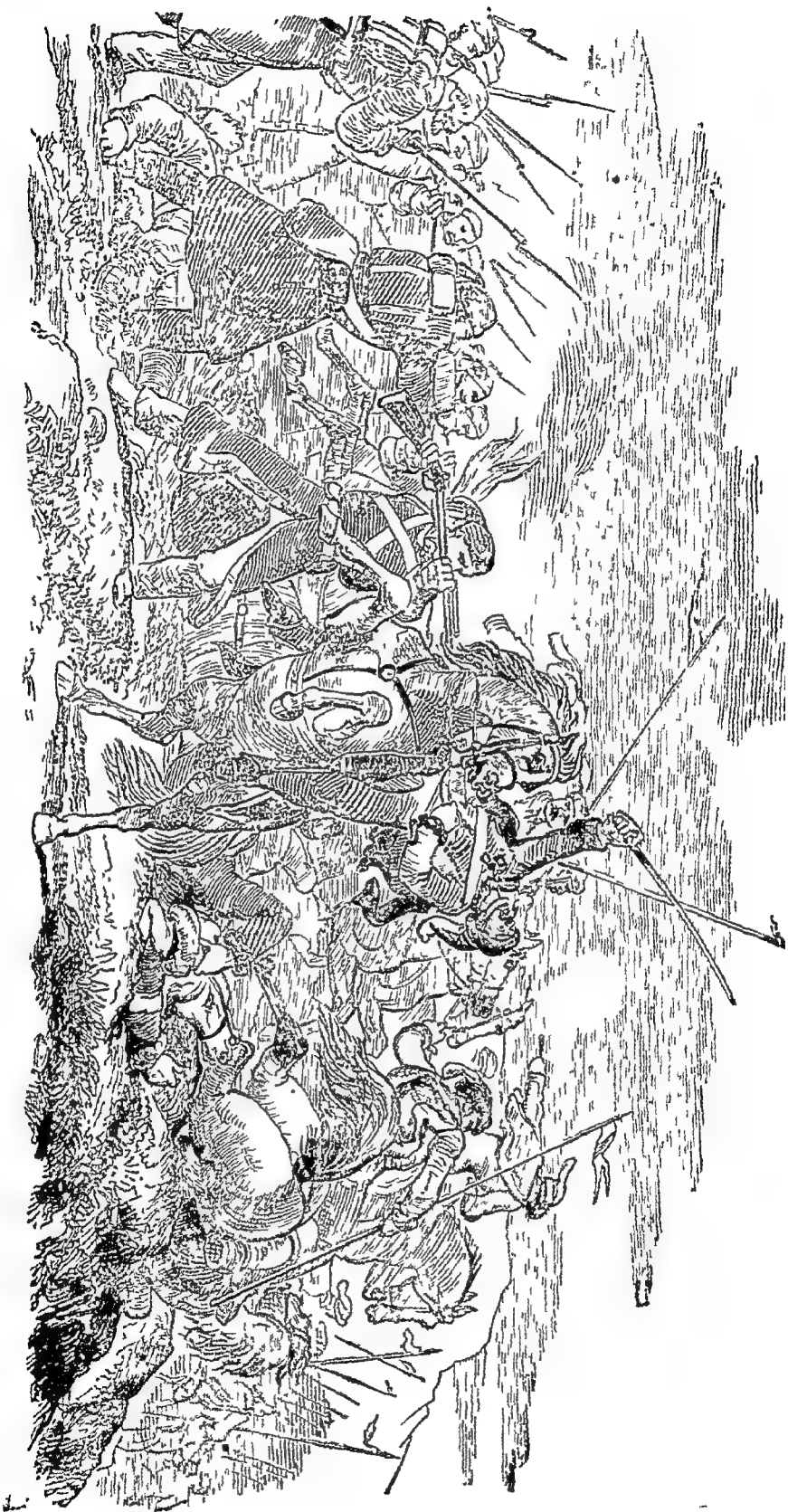
પોતાની ચળકારવગરની ઠંડી આંખોથી કરી તે જવાન પુરૂષતરફ ધારીધારીને જોઇ, શાહનશાહ જોલ્યો, “શું? ગુમ થઇ ગઇ? શું તમે એમ કહેવા માંગો છો, કે કાંઈ દુષ્ટ કર્મ થવાનો શક તમોને છે?”

શાહનશાહની આંખોતરફ ઘણીજ નમનતાઇ અને માનથી જોઈને બેસિલે ઉત્તર દીધો, “નહીં, નામવર, તેવો કાંઈ શક તો નથી. મારી જોહેનનું ખુન થયું હોય, એવાં પાપી કામનો કશો શક લાવવાનું અમોને કારણ નથી. તેણી પોતાની રાઝીખુશીથી ઘરમાંથી નાસી ગઇ છે, તેના પુરાવા અમારી પાસે છે, બસ વધુ અમો કાંઈ જાણતા નથી. અમારીજ એક ઘણી નઝદીકની અને અતિ વાહાલી ખેશીને માટે એક નકાફ મત ઉચારવું પડે છે, તે ઘણું ખેદકારક છે, રાજીજ, પણ આવા બનાવમાં એકજ બાબત વધારે ધ્યાનમાં લેવાની છે, અને તે એજ, કે તેણી ખુબસુરત હતી.”

શાહનશાહ—“અને તે ઉપરથી એમ જણાય છે, કે તમોને ધારતી છે, કે કાંઈએ તેણીને બગાડી છે?”

બેસિલ—“એક બાપ અને લાઇતરીકે અમો તેણીની તરફ ગમેએટલા પ્યાર, મગફરી અને આશાથી જોઈએ, છતાં આ વિચારસેવાય, અમો બીજાં કશો વિચાર તેણીના આ રીતે ગુમ થવા માટે બાંધી શકતા નથી.”

શાહનશાહ—“ગરીબ બીચારા જવાન! મને તમારી દયા આવે છે.”

(સિન્ધુ ૧૭ મું.) “ભારતમાં આ બંધે રૂઢિચિંતો વચ્ચે પ્રાચીન કાળમાંથી થતી નેપ” (પાનું ૩૦૭ મું.)

જાણે આ ભલી લાગણીનેમાટે શાહનશાહનો ઉપકાર માનતો હોય, તેવીરીતે ઔસિલે નમન કર્યું—તોયે જે નીચ ડાળધાણુ ઝાસ્મીનીસાંમે તે ઉભો હતો, તેને મનમાં તો તેણે બારે શ્રાપ દીધા.

શાહનશાહ—“તમારાં ભલાંનેમાટે તો હું મારાં દેલમાં ઘણી દાઝ રાખું છું, પણ તમારાં દુઃખી થયેલા પિતાને સુખ થાય, એવું કર્યું પણ શું હું બજવી નહીં શકું ?” અને માણસજાતનાં મનપવનપ્રમાણે શાહનશાહને ઔસિલે વૉલમાર તો અંદરખાનેથી અતિ-શય વાહાલો લાગતો હતો.

ઔસિલ—“તમો નામદાર શાહનશાહની બીજી વફાદાર રૈયતનીજપેઠે મારો આપ પણ તમો નામવરને મ્હોંથી નિકળતો દરેક હુકમ દરેક બાબતમાં બજવવા તૈયારછે; પણ જો તમો તેવણનાં સુખનેમાટે શું કરવું, એમ પુછશો, તો તેવણ એટલુંજ માંગશે, કે જે એકાંતવાસમાં તેવણ હાલ આજ કેટલોક વખત થયો પડેલાછે, તેવીજરીતે તેવણનાં ગરીબ મકાનમાં શાંતીથી તેવણને દહાડા ગુજારવા દેવામાં આવે, અને કાંઈ રીતની હથેરાનગતી તેવણને પહોંચાડવામાં ન આવે.”

શાહનશાહ—“જ્યારે એમજછે, ત્યારેતો એવા સુલેહભર્યા અને એવા નિર્દોષ આદ-મીનીવચ્ચે આવવાતું કામ માફ નથી; અને તમારેમાટે તો, જવાન આદમી, હું એટલુંજ ફરીશ, કે તમારી ચાલચલણ એવીતો સારીછે, કે તેમાટે મારે તમોને તેનો બદલો આપવો જોઈએ—અને તેમ કરવાને હું ચુકીશ નહીં.”

આપ્રમાણે આ મુલાકાત ખતમ થઈ; અને ઔસિલની હવે ખાતેરી થઈ, કે ઝાર એમજ સમજેછે, કે તેની અને કુંડરાઈનનોવચ્ચે જે બન્યું હતું, તેથી તેણીનો આપ અને ભાઈ હજી અજાણ્યાજાહે. વળી તેની એમ પણ ખાતેરી થઈ, કે નિકાલસે જે સવાલો હમણાં તેને કર્યા હતા, તે પોતાની ખાતેરી કરવાને હતા, કે જોઈએ ઔસિલ તેઓવચ્ચે બનેલા બનાવથી માહિતગારછે કે નહીં; અને શાહનશાહના સવાલોના જવાબો આપતાં તેણે અણજાણપણાં જે ખોટું ડોળ ઘાલ્યું હતું, તેમાં તે પુરેપુરો ફતેહ પામવામાટે પોતાને દેલમાં મુખારકબાદી આપવા લાગ્યો.

૧૮૫૩ નાં સાલની ખાતખર રૂત હતી, કે જ્યારે ઉપલી વાર્તાચિત થઈ હતી, અને જેમ વખત જવા લાગ્યો, તેમતેમ ઔસિલને જણાયું, કે શાહનશાહ તેનીઉપર વધારેનેવધારે મેહર-ખાનીઓ દેખાડતો હતો. હજી કુંડરાઈનની તો કરી. ખયર મળી નહીં: તેણી શું ફેરે પહોંચી હતી, તેનો જરા સંસારોવટીક તેણીનાં આપ અથવા ભાઈને કાંઈખીતરફથી જણાયો નહોં.

આ સમયે રશિયા અને ટર્કિવચ્ચે લડાઈ જાગી, અને તેટલામાટે શાહનશાહને પોતે જે મહાભારત કામમાં ઝીંપજાવ્યું હતું, તેઉપર પોતાનું સઘળું ધ્યાન રોકવાની અગત્ય જણાઈ. લડાઈનાં જેજે પરિણામો આવતાં હતાં, તેની અસર ઝારઉપર કેવીરીતે થતી હતી, તે ઔસિલની જાણમાં આવતું, કે નહીંતો બીજાઓથી તેની તેને ખયર પડતી હતી; કારણકે તેની ફક્ત ઘણુંખડું મેહલમાંની નોકરીઉપર રહેવાની હતી. પહેલાંતો શાહનશાહે અતિશય મગફરીબરેલો દેખાવ ધારણ કર્યો—જાણે આખી પૃથ્વીનો તે શાહનશાહ હોય, તેવા દમામથીજ તેણે કામ લેવા માંડ્યું—તે તો એમજ ખાતેરીથી માનતો હતો, કે

અખરહસ્ત લશ્કરનીસામે ટકીંશ લશ્કરનાં ફાડયેફાડયાં થઈ જશે, અને જેમ પવનનાં પુકાટથી ભુસું ઉડી જાય, તેમ તે પણ ક્યાંતું ક્યાં વેરાધવિખરાઈ જશે ! પણ જ્યારે આંતોનિહાની લડાઈની ખખર સેંટ પીટર્સબર્ગ ખાતે આવી પુગી, ત્યારેતો શાહનશાહના ભારે ગુસ્સાને પાર રહ્યો નહીં; તેણે પ્રિન્સ ગોર્ટ્સ્ચેકોફિયર કાસેદો મોકલી, તેને પ્રમાવ્યું, કે એકદમ ટકોને ડુંન્યુથ નદીમાં હાંકી કાઢાડવા. વળી થોડાજ વખતપછી સિટાટની લડાઈના સમાચાર આવી પુગ્યા; અને તે સાંભળીને ઝારને લાગ્યું, કે તેણે પોતાનાં લશ્કરમાંટે જે અતિ મોટી પણ ભારે ખોટી અભિમાની રાખી હતી, તે જોઇએ તેકરતાં વધારે હતી. અધુરામાં પુરું વળી ઈંગ્લેન્ડ અને ફ્રેન્ચ સરકારોએ તેનીસામે લડાઈ આહુર કીધી: અને તેથી તેણે જીવઉપર આવીને લડવાનો ઠરાવ કર્યો. તેટલાં સિલિસ્ત્રિયાઉપર ઘેરા લલાયો; અને ત્યાંથી જે સનાનના સમાચાર આવ્યા, ત્યારેતો શાહનશાહની ભારે અધિરાઈની હદજ આવી રહી. તેની તો પુર ખાતેરી હતી, કે સિલિસ્ત્રિયા તેનાં લશ્કરના હાથમાં આવી જશે, અને તેટલામાંટે જે બનાવો ત્યાં બનતા હતા, તેમાંટે ઉસ્કરાયલી અને જોચેન હાલતમાં તે રહ્યો. સેંટ પીટર્સબર્ગથી કાસેદોઉપર કાસેદો હમખદમ છોડવામાં આવ્યા, અને જે અસલદારો ઘેરા લઈ ગયા હતા, તેઓને કેવીરીતે કામ લેવું તેના હુકમે તેઓઉપર ઉપરાસાપરી મોકળી આપવામાં આવ્યા, આખર ખખર આવી, કે રશિયન લશ્કરને માર મારવામાં આવ્યોછે—ખખર આવી, કે ઘેરા લાલતારા લશ્કરે સિલિસ્ત્રિયાઉપર ફોકટના હમલાએ કીધાછે, અને તેમાં તેઓ હાર્યાછે—અને ખખર આવી, કે મેસ્કોવીટ જખરાં લશ્કરને મૂડીલર આટામન લડાયકોએ માર મારીને હાલહવાલ હાલતમાં હાંકી કાઢાડ્યુંછે. પ્રથમ તો આ વાત ઝારે માનીજ નહીં: પણ પયેધામઉપર પયેધામ, અને કાસેદોઉપર કાસેદ આવ્યા, અને આ બનાવો ખરા હતા, એમ જણાવ્યું,—જ્યારે તેના કેટલાક મોટામાંમોટા જનરલો કેવીરીતે માર્યા ગયા હતા, અને બીજાં કુખી થયા હતા, તેની ખખર જાણી—અધું કેવીરીતે ખરાબેહાલ થઈ ગયું હતું, તે સાંભળ્યું—ત્યારે તેના કોઇની હદ રહી નહીં. તે ગુસ્સાનેમારે જનુની અને દીવાનોજેવો બની ગયા, અને તેટલામાંટે તેના તખીયો તેની ઝેંદગીમાંટે ધાસ્ટી કરવા લાગ્યા. તે માથાંથી અસી જશે—યા વારંવારના આ ગુસ્સાની લયકર અસરથી તેવું માથું ફાટી જશે—એમ સર્વેને લાગ્યું.

અને હવેજ વાલમારે પોતાના ખેટાને પુછ્યું, કે તે વખત આવી લાગ્યો હતો કે નહીં, કે જ્યારે તે લોકોએ ધારેલું કામ પાર પાડવામાં આવે ? અને તે જવાને જવાબ દીધો, કે તેને જોઇતી તક હજી મળી નથી.

પ્રકરણ ૪૩ મું.

કીનો.

હવે આપણે ૧૮૫૫ નાં વર્ષની શરૂઆતમાં આવીશું, યાને આપણે વાંચનારને વાંદમાર કુટુંબસાથે ઓળખાણ કરાવ્યાપછી ત્રણ વર્ષો રહીને—અને કમનસીબ કુટુંબાઈનનાં ગુમ થવાને દોહોડ વર્ષથી વધુ વખત નિકળી ગયાપછી—જે બીજા બનાવો બન્યા હતા— તે આપણી આ રશિયન વાર્તાના એક આડા ફાંટાઉપર હવે આપણે બોલીશું.

૧૮૫૫ ના ફેબ્રુઆરી મહિનાનો વખત હતો; અને રશિયાના શાહનશાહની તબિયતમાં એક દેખાતો ફેરફાર તે વખતે થયો હતો. સેબાસ્ટોપોલિસ પરનો ઘેરો થોડાક મહિનાઓસુધી ચાલુ રહ્યો; અને તે વખતમાં જે ચાલુ બનાવો બન્યા કીધા, તેથી ઝાર ઘણો ઉચ્ચાટ અને ઉસ્કેરાયલોજ રહ્યો. કોઇવાર તે ખુશીમાં આવી જતો—તો કોઇવાર તે તદ્દન નાસેપાસ થઈ જતો; કોઇવાર તે ભારે ઉદાસીમાં ગરક થતો—તો બીજી વખતે તે ગુસ્સાથી ટપી જતો—તો વળી કોઇ વાર તેથીઉલટો અતિ ખુશહાલીમાં આવી જતો. આમુજમે તેની હાલત અતિશય ફેરફારભરેલી રહેતી.

હવે આપણે આ ટુકાણે બોલાસો કરવાની અગત્યછે, કે આ વેળા સેન્ટ પીટર્સબર્ગ ખાતે બે જુદીજુદી રાજદુઆરી ટોળીઓ હતી—તેમાંની એક આ લડાઈનીતરફેણમાં, બ્યારે બીજી સુલેહ કરવાનીતરફેણમાં હતી. પેટેલીની મતલબ એ હતી, કે ગમેતે જોખમે, અને ખર્ચની જરા પણ દરકાર કર્યાવિના આ લડાઈ ચાલુ રાખવી; બ્યારે બીજીનો વિચાર એવો હતો, કે ગમેતે શતોએ સુલેહ કરવી—પછી તે શતો, તેઓને ગમેએટલી નીચી પાડનારી હોય, તોયે તે કબુલીને આ લયંકર ખાનાખરાખીભરી અને અતિ ખર્ચાંજી લડાઈનો અંત લાવવો. શાહનશાહનો સર્વેથી વડો બેટો, આલેક્ઝાંડર સુલેહ આહાનારી ટોળીના વિચારોને દેક્ષોબ્ધનથી ટેકો આપનારો હતો; બીજો બેટો, કૉન્સ્ટન્ટાઇન, લડાઈ ચલાવવાના વિચારવાળી ટોળીનો જીવ અને જીવનગારો હતો. શરૂઆતમાં તો ઝાર નિકૉલસ લડાઈને આહનારી ટોળીનાં દબાણતણે તદ્દન હતો; પણ જેમજેમ વખત વેહેતો ગયો, અને ટર્કોને હાથે તેનાં લશ્કરને ઉપરાસાપરી માર પડવાનો કડવો અનુભવ તેને મળતો ગયો, ત્યારે આ લડાઈમાં ઝંપળાવવાની પોતાની બીવકુદાઈઉપર તે ખાનગીરીતે બળાપો કરવા લાગ્યો, અને હવે તે ગમેતે રીતે સુલેહને પસંદ કરનારી ટોળીની સંકેમાં જવાને ઘણો આતુર હતો.

પણ જોકે તે એક બુદ્ધિમાન રાજા હતો, છતાં તે આમુજમે પોતાની મઝીની વળાણુ લઈ શકતો નહોતો. તે એક સત્તાથી ડરતો હતો—તે સત્તા છુપી અને લયંકર હતી—અને, જે સત્તાએ રશિયાના શાહનશાહી મેહેલોમાં આગળ વારંવાર દેખાવ દીધો હતો—અને તે સત્તા કંઈજ નહીં, પણ ખુન હતું! આમુજમે બ્યારે આ બળવાન શાહનશાહ તેની પોતાની અગણિત કરોડો માણસોની વસ્તીને પોતાની આપણુદ મઝીપ્રમાણે કચડી નાખતો, અને પોતાના હુકમમુજમે ગમે તેમ ચલાવતો હતો—અને જેના રાજદુઆરી વિચારોથી આખી

સુધરેલી દુનિયામાં ઉથલપાથલ થતી હતી—તેવો આ મહાન રાજકર્તા જેમ ધાવોમાં આવતું હતું, તેમ દરેક બાબતમાં તદ્દનજ સર્વ શક્તિમાન નહતો; અને પોતાના ઉમરાવાના અસતોષી થવાથી તે ધાસ્તીભરેલા સત્તાના પંખમાં રખેને આવી ગય, તેમોટો અંદરખાનેથી ઘણો ધુજતો હતો. ટુંકમાં, તે સારીરવેસે બળતો હતો, કે જો તે લડાઈને પસંદ કરનારી ટોળીમાંથી નિકળી જઈ સાંમી ટોળીમાં સામેલ થશે, તો તેનાં વેરમાં તેને મોતનો અર્થ ખમવો પડશે. તેમ વળી ખીજા હાથઉપર, તે એમ પણ સમજતો હતો, કે તે જો સુલેહને આહનારી ટોળીની સંદ્ધમાં નહીં જશે, તો તે ટોળીના સલાસદો તેનેથી નાઉમેદ અને ગુસ્સે થઈ, તેનું કાટલું કાઢાડી નાખવાને ચુકનાર નથી.

આ લયકર વિચારોથી ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે આર નિકૌલસનાં મનની ડામાડાળા અસ્થિર હાલત હતી, અને તેથી તેનું એકવારનું લોખંડોનું મઝાશુત શરીર હવે તુટવા લાગ્યું; અને તેથી કરીનેજ ૧૮૫૫ નાં ફેબ્રુઆરી માસમાં નિકૌલસના તબીબોને તેનેમોટે ભારે ચિંતા થવા લાગી.

પણ આરને જે ધાસ્તી હતી, જે કારણોમાટે તે વારંવાર ઉસ્કરાઈ જતો હતો, અને ફેકરચિંતાથી તે અંદરનો અંદર આમુજબે ખવાઈવિવાઈ જતો હતો, તેનાં કારણો કાંઈ ફક્ત લડાઈનેલીધેજ નહતાં. તેમાંનું ઘણુંજ ડરામણું કારણ, તો હજી આપણને જણાવવાનું રહી ગયું છે; અને તે એજ હતું, કે જે જીવલેણ ફટકા તેનીઉપર પડવાની તેને હુમલત હતી, તે તેનાં કુટુંબમાંથી પડવાની તે ફેકરમાં હતો. હા—તે ડરતો હતો, કે રખેને સુલેહ આહનારી ટોળીનાં ઉસ્કરવાથી તેના વડો બેટા, આલેકઝાંડર, પોતે તેને ઝહરનો પેચાલો પાય, અથવા કાંઈ ઉમરાવાનાં કાતેલ ખંજરનો તે ભોગ થાય, તો તેઉપર તે બેટા આર્ખિવિઆમણાં ફેર; અથવા ખીજા હાથઉપર લડાઈને પસંદ કરનારી ટોળીના સમગ્રવ્યાથી, તેના ખીજા બેટા, કૉન્સ્ટેનટાઈન, પિતૃધાંતક થાય, એવી આશાથી કે તેની ટોળીવાળાઓ પછી તેને ગાદીઉપર બેસાડી, આ લડાઈ પુર ઝોરથી આણુ રાખવામાં ફતેહ પામે. પણ મુખ્યકરીને આર આ કૉન્સ્ટેનટાઈનથીજ વધારે ડરતો હતો; અને તેટલામાટે તેણે તેનેથી નહાના એક ખીજા ભાઈ માઈકલસાથે ક્રિમિયાના લડાઈનાં મથકઉપર મોકલાવ્યો, એવું બહાનું કાઢાડીને કે સેબાસ્ટોપોલ ખાતે તેઓની હાઝરીથી ત્યાંનાં લશ્કરને ઘણી હેમત આવશે, અને ઉલટથી લડવાને તે શક્તિવાન થશે.

સર્વે મામલો આમુજબે હતો, તેટલા એક બનાવ બન્યો, કે જે આપણે અત્રે વર્ણવાની અગત્ય છે. એક રાત્રે આસરે દશ અને અગિયાર વાગ્યાનીવચ્ચે વાલમાર તરતનોજ પોતાના ઓરડામાં ગયેલો હતો,—જ્યારે બહારનાં દરવાઝાના ઘંટ વાગ્યો. બુદ્ધી ચાકરડી થોડીજ વાર આગમચની પોતાના ઓરડામાં સુવાને ગયેલી હતી; તેટલાંમોટે વાલમાર પોતેજ કોણે ઘંટ વગાડ્યો હતો, તે જોવાને નિચ્ચે ઉત્યો. આ વેળા તેનાં દેહમાં તરેહવાર વિચારો આવતા હતા; તે અંદરથી ધુજતો હતો; ગુમાઇ ગયેલી કંઠરાઈને પાછી ધર તો ફરી નહોય? કે નહીતો આરનો આનગી કામદાર તેને પકડીને સાઈબીરિયા ધંકવી દેવા તો ન આવ્યો હોય? કે નહીતો બંસિવ કેહેવા તો ન આવ્યો હોય, કે ધારેલાં કામનો હવે બરાબર વખત આવી લાગ્યો છે? વાલમારે ધુજતાંધુજતાં બારણું ઉઘાડ્યું, અને પોતાના બેટાને પોતાની સામે ઉમેલો દિઠો.

પછી બાપ અને ઍસિલ બન્ને ઓરડામાં જઈ બસ્યા; બાપનું ચોકસાઈથી બંધ કાંધું; બેટાના ચેહેરાઉપરથી માલુમ પડતું હતું, કે તેને કાંઈ ઘણી અગત્યની વાત જણાવવાની હોય, અને તેથી બાપ ધ્યાન દબાવે સાંભળવાને તૈયાર થઈ બેઠો.

ઍસિલ—(ધીમે સાહે) “બાવાજી, આખરે કીનો લેવાનો વખત આથી પુગ્યોછે!”

બાલમાર—(અધિરાઈથી) “મારા બેટા, તું ચોકસાઈ ?—કુગાતો તો નથી?”

ઍસિલ—“બાવાજી, આહેસ્તે બોલો !—એટલા મોટે ના બોલો ! કારણકે મને તમોને એક ઘણીજ ખાતગી વાત કહેવીછે, અને આજના વખતમાં દીવારને પણ કાન હોયછે, તે શું તમે જાણતા નથી?”

બાલમાર—“બોલ, ઍસિલ, બોલ, મારા બેટા ! હું એન્તેઝારીથી મરી જઈ છું ! મારું દેલ અંદરથી અધિરાઈનેમારે ધુજેછે !”

ઘણે ધીમે સાહે ઍસિલ બોલવા લાગ્યો. આ વખતે બતીની રોશની તેના ચેહેરાઉપર પડતી હતી, અને તેથી જણાતું હતું, કે તે ચેહેરા તદ્દન દિગ્ધો મારી ગયેલો હતો, તો જોકે તેના મ્હોંડાઉપર મક્કમપણાની છાપ નહીં પડતી હતી, “બાવાજી, આજે એક ઘણો અસાધારણ નવા-ઇનો બનાવ બનવા પામ્યોછે. મને બાદશાહી મેહેલના *સખીઆવાળા ઓરડામાં જવાની પુર રાંચે, કે જેમ બીજા કોઇને ત્યાં જવાનો હુકમ નથી, ત્યાં આજે સાંજે હું ફરતો હતો. જ્યારે હું ત્યાં દાખેલ થયો, ત્યારે ત્યાં કોઇ પણ હતું નહીં; હું ત્યાં દીવારઉપર ટાંગેલી જુદાંજુદાં આસામીઆની તસ્વીરો નિહાળતો હતો. મારી નજર ત્રીજા ઇવાન્સની તસ્વીર પડી, કે જેના વખતથી રશિયનોની મોટાઇ શરૂ થાયછે, અને જેણે પોતે નિર્દય, જતુની, દીવાની, અને ઝુલ્મમાંતરની રાજ્યનીતિ રાજ્યમાં પેહેલી શરૂ કરી હતી, કે જે આજસુધી ચાલુ રહીછે. સારખી મેં ઝાર ઍસિલની તસ્વીર જોઇ, કે જેનું નામ મારાં નામને મળતું આવવાને લીધે, તે જોઇ મને શર્મ લાગી—કારણકે તે ખુની દૈત્યે આપણા સ્વદેશ પૌલાંડમાં લગા-ઇયો ચલાવી, એવીતો ખુનરેઝી ચલાવી હતી, કે જે યાદ કરતાં આપણાં દેલમાં કંપારી છુટેછે, અને તે માણસજાત હતો, છતાં માણસાઇનાં નામને કળંક લગાડી ગયોછે.”

બાલમાર—“મારા બેટા, પણ તેમ તારાંજ નામરાસિયાઓ પૌલાંડમાં પણ થઇ ગયાછે, કે જેઓ અતિ લાલા હતા; અને તેમ જો નહતે, તો હું તારું નામ ‘ઍસિલ’ કદી પણ રાખતે નહીં.”

બેટાના બાપનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડી તેઉપર માન અને ધ્યાયથી જુસો લઈ, ઍસિલ બોલ્યો, “બાહાલા બાવાજી, મારાં પોતાનાં નામનેમોટે મેં જે ખોટી દીકા કરી તેમોટે મને મુઆફ કરજો, પણ હું તેમ કરતી વખતે ઘણો ખીજવાયલો હતો, મોટેજ મારેથી તેમ બોલી દેવાયુંછે.”

બાલમાર—“મારા બેટા, મેં તુને મુઆફ કર્યુંછે, ચાલ, બોલ, પછી શું થયું?”

ઍસિલ—“ઍસિલની તસ્વીરઆગળથી કમકમાત્રે હું ખસી ગયો, અને પછી ત્રીજા ઍસિલની તસ્વીર જોઇ, કે જેને ‘નુસદાઇક’ની ઉપમાં આપવામાં આવી હતી, અને જેણે પોતાના પૂર્વજોના રાજ્યતાની ઘોરકમોને પણ એક કોરે મુક્યાં હતાં, એવા તે પાપી હતો.”

વૉલમાર—“મારા બેટા, હા તે તેજ નાખેકાર હતો, કે જેને ફક્ત ખોટા વહેમ પેડા હતો, કે નૉવૉજૉરડના ચોકસ થોડક આસામીઓ પાલિશ સરદારોસાથે છુપો સંબંધ ધરાવેછે, અને તે વહેમના માર્યા, તેણે શહેરીઓની એક ઝાહેર કર્લ ચલાવવાનો હુકમ કર્યો હતો,—આ ધાતકી કર્લમાં આછામાંઆછાં ૨૫,૦૦૦ માણસોને ખીરહમ રેહેસી નાખવામાં આવ્યાં હતાં. વળી તામસી ગુસ્સાના આવેશમાં તેણે પોતાના સૌથી વડા બેટાનું ખુન કરીધું હતું; પણ તે બતાવતી થોડાંજ અઠવાડિયાંપછી તેને પોતાને પણ ઝહર આપી મારી નાખવામાં આવ્યો હતો.”

બંસિલ—“તેની પછી ફ્રીચૉડાર ગાદીઉપર આવ્યો, કે જેની તસ્વીર પણ આજે સાંજે મારા જ્ઞેવામાં આવીછે. તે તો એક કંગાળ, દુર્બળ, કમઅક્સી હતો, તો જ્યેક તેનામાં એક આઘીનેલાયકના તમામ બદગુણો હતા, પણ તેની આગમચના, આદર્શાહજેટલા દમ કે જુરસો તેનામાં નહતાં.”

વૉલમાર—“તેને પણ ઝહર દર્ધ મારી નાખવામાં આવ્યો હતો, અને તે ઝહરનો પેચાલો તેના લાઇ ડીમેટ્રિયસનેજ હાથે પાગમાં આવ્યો હતો.”

બંસિલ—“અને ખુદ † ડીમેટ્રિયસ, પોતે, કે જેની પણ તસ્વીર મેં આજે જોઇછે, તે પણ આઘી મોતેજ મરણ પામ્યો હતો. તેનું તેના વડા પ્રધાન, ‡ બૉરિસ ખુન કર્યું હતું, કે જે પછી ગાદી પચાવી બેઠો હતો. તેની તસ્વીરમાં તેનો ચહેરો જ્ઞેતાંજ જણાઈ આવતું હતું, કે તેનામાં દરેક પાપી જુરસાઓ હોવા જોઇએ.”

વૉલમાર—“હા, ખચિત, તે જાતે એક ખવિસજ હતો, અને તેના અતિ દૂર ગુના હોથી લોકો કંટાળીને જીવઉપર આવી ગયાં હતાં. આખરે તેના ઉમરાવોએ જગાડેલા એક હુલ્લડમાં તેનું ખુન કર્યામાં આવ્યું હતું. તેનાં મોતથી એક નવાજ વંશને ગાદીઉપર આવવાની સવળતા થઇ—તે વંશ રૉમાનોફનાં કુટુંબનું હતું, કે જેમાંથી હાલનું રાજ્ય ફરતું કુટુંબ ઉતરી આવેલું છે. આ વંશના પેહેલા આદર્શાહ માઇકલની સખી તમે જોઇ હતી કે?”

બંસિલ—“હા, અને જ્યારે હું તે જોતો હતો, ત્યારે મને એમ લાગ્યું, કે જાણે હું એક હથેલાની ઝુલમગારનાં મહોડાંને સંકોચિતારેલા જોતો હોઉં.”

વૉલમાર—“તેનીઉપર પણ જરતી ગુન્નરવાથી તે મરણ પામ્યો હતો. તેનીપછી ગાદીએ આવતાર ફ્રાલિકઝિસ હતો—”

બંસિલ—“જ્યારે મેં તેની તસ્વીર જોઈ, ત્યારે ધિક્કારથી મારું દેલ બળીને ખાંક થઇ ગયું; કારણકે તેણે જે ભયંકર અને ખુનરેઝીલરી લડાઈઓ આપણું વાહાલાં વતન પોલાંડસાથે ચલાવી હતી, તેનું કમકમાટભરેલું બ્યાન મેં તવારીખમાં વાંચ્યું હતું. તેનીપછી થયેલા આદર્શાહ ‖ ફ્રીચૉડારની સખી જ્ઞેતાં મને એમ લાગ્યું, કે તે અર્ધો કમઅક્સ, અને અર્ધો ખવિસ હોવા જોઇએ.”

વૉલમાર—“અને તેનીઉપર પણ જરતી ગુન્નરવામાં આવ્યાથી તે મરી ગયો હતો. ત્યારપછી પેલા દીવાના ‡ પીટરનું રાજ્ય શરૂ થયું, કે જેને દુનિયાના લોકો ‘મહાન પીટર’નાં નામે જાણખેછે.”

* જુઓ નોટ ૮૦ મી.

† જુઓ નોટ ૮૧ મી.

‡ જુઓ નોટ ૮૨ મી.

§ જુઓ નોટ ૮૩ મી.

|| જુઓ નોટ ૮૪ મી.

¶ જુઓ નોટ ૮૫ મી.

બેસિલ—“તેની તસ્વીર પણ વળી મેં જોઈ, અને સાથે તેના બેટા આલેક્સિસની પણ, કે જેનું ખુન તેણે કર્યું હતું—તેવીજ રીતે વળી પેલી લક્ષ્મી ને દુરાચારી † કુંઠરાઈની તસ્વીર પણ મારા જોવામાં આવી, કે જેણીનીસાથે તે પરણ્યા હતા, અને ગાદીઉપર બેસાડી હતી.”

વૉલમાર—(લગાર ટકોરમાં) “અને કુંઠરાઈને પછી પોતાનાજ ખાવંદને ઝહર આપીને પોતાનું અહસાન દેખાડી આપ્યું હતું !”

બેસિલ—તેણીનીપછી ગાદીઉપર આવનાર બીજા ‡ પોટરની, અને તેનીપછીથી શાહનશાહખાનુ § એનની તસ્વીરો, તેમજ એનના ચાર બિરેનની સખી પણ આ મેહેલનાં ચિત્રોનાં સંગ્રહસ્થાનમાં મુકેલીઓછે. ત્યારપછી || પોટર ત્રીજાની સખી આવેછે, કે જેને ગાદી-ઉપરથી ઉઠાડી મુકી બંદીખાનાંમાંજ તેનું ખુન કર્યામાં આવ્યું હતું.”

વૉલમાર—“ત્યારપછી ¶ કુંઠરાઈની બીજી ગાદીએ આવી હતી, અને આ લોભી, કાંઈ પણ ખોટું કૃત્તિ કરવાને જરાપણ આંચકી ન ખાય એવી, ઝુલ્મી, અને બીશર્મ, લક્ષ્મી, અને દુરાચારી ઔરત રશિયાની ગાદીઉપર સૌથી વધારે વખત રાજ્ય કરવા પામી હતી. તેણીની તસ્વીર ત્યાં છે કે ?”

બેસિલ—“હા, છે, અને વળી તેની જગ્યાએ આવનાર * પૉલ—”

વૉલમાર—(વચ્ચે બોલી ઉઠીને) “પેલો કંગાળ, દુર્બળ, અને કમઅકસ, પણ સાથે લાગે ભારે ઝાલમી, કે જેનાજેવા ઘણા અવતારો રશિયાની ગાદીઉપર બેસવા પામ્યાછે, તેનું પણ ખુન કરવામાં આવ્યું હતું—ઘણાખરા આ બધા મસ્કોવિટ ઝારોનું મોત તેવીજ રીતે આવવાનું જાણે ખુદાએ સરજેલું હતું !”

બેસિલ—“પછી † આલેક્ઝાંડરની સખી આવેછે, તે તેજ આલેક્ઝાંડર હતો, કે જે નૉવોલિયન બૉનાપાર્ટની ચઢાઈનીસામે થયો હતો, અને એકંત્ર થયેલાં રાજ્યોનીસાથે મળી પારિસમાં ઘણેલ થયો હતો.”

વૉલમાર—“હા, પણ તેનેબી ડૉન નદીઉપરનાં ટાગાનરૉગ નામનાં શહેરમાં ઝહર દધ મારી નાખવામાં આવ્યો હતો, અને તેનીપછી આવનાર આ શમ્સ નિકૉલસછે, કે જેને આપણી કુંઠરાઈની આખરનો નાશ કીધોછે—તે એજ ધણી છે, કે જેણે, બેસિલ, આપણે આપણા હઝહડતા દુશ્મનજેવો ગણ્યે છીએ—એને પોતે પણ પોતાના વડા ભાઈ આલેક્ઝાંડરને ઝહર દીધું હતું ! પછી તેના બીજા મોટા ભાઈ કૉન્સ્ટન્ટાઈનની ગાદી પચાવી લીધી. નહીંતો તે ઝર ગાદીએ આવવા પામતે—ઓહ ! હવે આ પાપીનાં કાળાં કરતુકોનો ધડો ભરાઈ ચુક્યોછે !”

આમુજ્યે આ બધે બાપદીકરા એક જાતના ગંભીર પણ દૂર સંતોષસાથે એકલા બેસી વાતો ચલાવતા હતા; તેઓએક બીજાના ચહેરાગમ જોતા હતા; અને આગ્રમાણે રશિયાના બાદશાહી મેહેલોમાં બનેલા કમકમાટભર્યા બનાવોની મતલબ ફરીથી કહી જતા હતા

* જુઓ નોટ ૮૬ મી. † જુઓ નોટ ૮૭ મી. ‡ જુઓ નોટ ૮૮ મી. § જુઓ નોટ ૮૯ મી.

|| જુઓ નોટ ૯૦ મી. ¶ જુઓ નોટ ૯૧ મી. ** જુઓ નોટ ૯૨ મી. †† જુઓ નોટ ૯૩ મી.

અને આ વાત કેવી લખકર બાબતઉપર તેઓ ચલાવતા હતાં ! બાણે એમજ જણાય છે કે એક મોટાં રાજ્યઉપર હઝારો યુથ્વણા પાડવાનેમોટેજ રશિયાને રશિયાની ગાદી ઉભી કીધી હોય, અને બાણે જેઓ તે બાદશાહી ગાદીઉપર આવે, તેઓને માથે ખુદાનો શ્રાપ હોય ! કરોડો રૈયતતરફ ફર બુદ્ધિમાત, અને મેહેલોની સંગેમરમરતી દીવારોઅદર અધમમાં અધમ ગુનાહલખ્યાં કામો—બુદ્ધિમાત, ગુસ્સો, પાપી કમો, તિરસ્કાર,—તેનીસાથે ઓરતોની બીશર્મ લખગાઈઓ અને બીલગામ બદકેલીઓ—બહાર દેશાવરોમાં ખુનરેઝીલરી લગાઈઓ—દેશમાં સામરી ચલાવેલી કલ્તો—ગાદીઉપર આવવાની ધારણાથી બેહદ ખુનો—અને પછી તે બાદશાહી બેહદ સાચવી રાખવાની આશાથી કરવામાં આવેલાં ગણુનીવગરનાં ખુનો—સગા ઇતુ બાણે નાતુજ નહીં, ને પ્યારનો ગાંઠજ નહીં—એવો તાત્પર્ય રશિયન રાખ્યો હતો. લાઈ લાઈતુ ખુન કરતો—આપ દીકરોને રહેંસી નાખતો—કે પોતાના ખાવદને મારી નાખવામાં આવતો, તો તેની બાપડી તેઉપર આંખવિંચામણ કરી જતી—આનાઆવા ત્રાસદાયક બનાવો ચાર સદીઓસુધી રશિયાનાં બાદશાહી બુદ્ધિમાતનીસાથે તાલુકો ધરાવતા રહ્યા હતા. આ બાબતોઉપર પણ બોલમાર અને તેનો બેટો કેટલોક વખતસુધી વાતો ચલાવવા લાગ્યા, બાણે આ વાત હવે પછી બનતાર બનાવનો એક લાયક દીખાવો હોય, તેવીરીતે તેઓ તેઉપર ગોઠતેયુમાં રોકાયા.

બોલમાર—“બંસિલ, તારે મને શું જણાવવાનું હતું, તે હવે કેહે ? આવી મોડી રાત્રે તું હાં શું કરવા આવ્યોછે ? અને હવે આપણે લાંબો વખત થયા માંગતા હતા, તે વખત આવી લાગ્યોછે, એમ તું શાઉપરથી ધારેછે ?”

હવે આગળનાજેવે ધીમે અને નર્મ સાદે નહોં, પણ જરા વધારે મોટે સાદે બંસિલ બોલ્યો, “બાવાજી, હું તે તસ્વીરવાળો ઓરડામાં હતો, અને એમજ સમજતો હતો, કે હું ત્યાં એકલોજ છું. હું હમણાના ઝાર શાહનશાહ નિકોલસની તસ્વીરસાંમે ઉભેલો હતો. મેં એ જીવતા દેવનો એહેરો તે સખીમાં હુબેહુ ચિતારેલો મારીસાંમે જોયો. આપણું વાહાલુ ખોલાંડ, કે જે આ પાપીએ કચડી નાખ્યુંછે, આપણને શુદ્ધામી હાલતમાં લાવી નાખ્યાછે, અને યુરોપના તકશામાંથી બાણે આપણી બનતને નાખુદજ કરી નાખીછે, તે સઘળું મને તે વખતે યાદ આવી ગયું :—અને હું તેને શ્રાપ દેવા લાગ્યો—મને તે વારે આપણી વાહાલી અંને ગુમાયલી કુંઠારાઈનો વિચાર આવ્યો—તેજ કુંઠારાઈનું, કે જેનું આ પાપીએ નખોદ વાલ્યુંછે;—અને તેઉપરથી મેં તેને ફરીથી બદદુઆ આપી ! મારી લાગણીઓ ઉરેરાવાથી, અને હું તો એમજ સમજતો હતો, કે તે મોટાં દીવાનખાનાંમાં હું એકલોજ હતો તેથી, મારા મનના વિચારો હું જરા મોટે સાદે એકલોજ બોલવા લાગ્યો. હું મનમાં એમજ સતોષ લેતો હતો, કે કતાનઉપર ચિતારેલી તસ્વીરનેબદ્દે હું ખરેખરા જીવતા શાહનશાહનેજ તેનાં મ્હેઉપર શ્રાપો દેતો હતો. મારા બાવાજી, હું તમારીતરફથી તેમજ મારીતરફથી ગુસ્સામાં તેનીસાંમે બોલતો હતો—મેં તેનીઉપર હઝારો ફિટકારો નાખ્યા—એટલુંજ નહીં, પણ ઘણીક વેરલાલિક ધમકીઓવડીક આપી. મારા દેવમાં એકઠો થયેલો તમામ ગુસ્સો મેં તે વખતે ખાલી કર્યો, અને પછી હું બોલ્યો, ‘નિર્દોષના ત્રાસ કરનાર નાકદર અથે પાપી અંડાળ ! મારા બાપે જે કાતેળ ઝંઢર જે જીવ લેનારાં તત્વોમાંથી ખેચી કાઢાયુંછે, તે તારી રોગરગમાં હજી પણ લાખેલ કરવાને હું યુકીશ નહીં !’”

પોતાનો દમ ઉપરનોઉપર રાખી, આ સાંભળી વાલમારે પુછ્યું, “ મારા બેટા, આપ્રમાણે તું બોલ્યો ? અને પછી શું થયું ? ”

બંસિલ—“ હા, બાવાજી, હું એજપ્રમાણે બોલ્યો હતો, અને તેજ વખતે મારાં ખલાં-ઉપર કોઇએ આવીને એકાએક હાથ મુક્યો—”

વાલમાર—“ હાથ મુક્યો ! પણ તે કાણે ? ”

જે એન્તેઝારીથી આ સવાલ પુછવામાં આવ્યો હતો, તેઉપર કશું પણ ધ્યાન ન આપતાં બંસિલે આગળ ચલાવ્યું, “ જાણે મને વિજળીનો ઝબરો આંચકા લાગ્યો હોય, તેમ હું ચોંક્યો ! જાણે ભૂતપિસાચથી ખહીંધા હોઈ, તેવી ધાસ્તી મને પેડી ! પાછું ફરીને જોયું, તો—”

વાલમાર—(અધિરાઈથી ધુળને) “કાણને જોયો ?”

બંસિલ—“બાવાજી, ફરીથી જણાઉંછું, કે દીવાર પણ સાંભળેછે, જરા આગળ આગ્રીને વાંકા વળો, કે તે ઘણી, જે એકાએક ત્યાં આવી લાગ્યો હતો, તેનું નામ તમોને કાનમાં કહું.”

વાલમાર જરા આગળ આવીને વાંકા વળ્યો, અને બંસિલે તેના કાનમાં એક નામ કહ્યું.

વાલમાર—“ખુદ તારી મદદ હોજને ! મારા બેટા ! હવે તારું આવી બન્યુંછે !”

બંસિલ—“ નહીં, બાવાજી—જરા શાંત થાઓ ! મેં જેનું નામ દીધુંછે, તેણે મને જણાવ્યું, કે મારે ખહીવું નહીં. પછી અમો બન્ને જણે લાંબા વખતસુધી તે દીવાનખાનામાં એમથીતેમ સાથેસાથે ચાલવા માંડ્યું, અને અપસઅપસમાં ગુસગુસ વાતો ચલાવી; મેં કંઠરાઈનની સર્વે હકીકત તેને જણાવી. બાવાજી, ટુંકમાંજ જણાઉંછું, કે તે, તેજ જેનું નામ મેં તમોને જણાવ્યુંછે, તેણે પોતે—પણ બાવાજી, તમે એમ અવિશ્વાસથી મારી-સાંમે કાં બુઝ્યાછો ? તેણે પોતે મને તે કામ કરવાને ઉત્તેજન આપ્યુંછે: કારણ તે પોતે પોતાનેવાસ્તે હવે રસ્તો મોકલો—પણ બસ, એટલુંજ જણાઉંછું !”

લાંબા વખતસુધી બન્ને જણા ચુપ બેસી રહ્યા—આપ અને બેટા બંધે એકેકનાં મહોંડાં-ગમ ટીકતા બેઠા—બાપે પેહેલાં અવિશ્વાસથી જોયા કર્યું, પણ ધીમેધીમે તેને વિશ્વાસ આવવા લાગ્યો—બેટાનો એહેરો જોકે ઘણો ફિક્કો મારી ગયેલો હતો, છતાં તેઉપર મજબૂત રાવની છાપ દેખાતી હતી. આખરે પછી વાલમાર પોતાની જગ્યાએથી ઉઠ્યો ; પોતાના બેટાને પોતાનીપછવાડે આવવાની એશારત કીધી, અને પોતાની રસાયણપ્રયોગો કરવાની ઓરડીમાં તેને લઈ ગયો. પાણીનાજેવી નિર્મળ રંગની કોઈ પ્રવાહીભરેલી એક ન્હાની શીશી તેણે સાંથી કાઢાડી. કાંઈ પણ બોલવાવગર ગુપચુપ તે તેના બેટાના હાથમાં આપી ; અને બંસિલે તે ન્હાની શીશી પોતાના પુશાકમાં છુપાવી દીધી. પછી તેણે પોતાના બાપનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ માયાથી સાંધ્યો ; અને એક સમયે પણ બોલવાવગર, તે બાપનાં મકાન-માંથી નિકળી ચાલ્યો.

ઉપલી જે વાત આપણે જણાવીછે, તે બન્યાપછી એક પખવાડિયું ગુજરી ગયું ; અને ઝાર નિફાલસની તબિયત દિનપરદિન વધારેનેવધારે બગડતી ગઈ. તેનો વડો બેટો

આલેકઝાંડર તેની સારવારમાં ખડેપગે રહ્યો,--જાણે ખરા લક્ષિતજાવથી અને ખાતરી તે તેની નોકરી અગવતો હોય, એવો તેણે દેખાવ કર્યો હતો. ઝારની અકબરથી તેના વે બેટાઓ, કૉન્સ્ટન્ટાઇન અને માઇકલને ક્રિમિયાથી પાછા જોવાવ્યામાં આવ્યા ; માઇકલને પાછળ નાખીને કૉન્સ્ટન્ટાઇન વધારે ઝડપથી પેટ્રોલો આવી લાગ્યો ; તેને બીરાક જેવી આશા હતી, કે તેનો આપ તેને પોતાની ગાદીનો વારસો ઠરાવી જશે. પણ સેન્ટ પીટર્સબર્ગમાં આવી પહોંચ્યાપછી કૉન્સ્ટન્ટાઇનને ખબર થઈ, કે તે ખાબતમાં તો તેના આપ તેના આવવાઆગમયથીજ પોતાનો ઠરાવ જાહેર કર્યો હતો, અને તે એ હતો, કે તેના વડા ભાઇ આલેકઝાંડરને તેનીપછી સર્વે રશિયાઓના ભાવખ્યાના ઝારતરીકે ગાદીનશીન કરવા.

૧૮૫૫ નાં સાલના માર્ચ માસની ૨ જી તારીખે સવારના પંહરમાં સેન્ટ પીટર્સબર્ગના "શિયાળાના મેલેલ"માં એક ઘણો ગંભીર દેખાવ બનવા પામ્યો હતો. (જુઓ ચિત્ર ૧૯ મું.) ઝાર નિકૉલસ પોતાનાં માતાનાં બિઝાણાંઉપર પડેલો હતો. તેની જમણા બાજુએ શાહનશાહઆનુ ધુટણુ મરડિયે પડીને તેના મરતી વખતના આશીષ મેળવતી હતી. બરાબર તેણીનીપછવાડે આલેકઝાંડર ઉભેલો હતો ; તેની ખાતેરી હતી, કે હવે ટુંક વખતમાં બાદશાહી તાજ તેનાં માથાંઉપર બીરાજશે. તેની બાજુમાં કૉન્સ્ટન્ટાઇન ઉભેલો હતો,--તેની નજર પોતાના મરવા સુતેલા આપના ચેહરાઉપર થોડીક "મિનીટી"સુધી ટીકાપતી હતી. તેને પોતાનો ચેહરો ફેરવ્યો, અને કાંઈક શકમંદ આંખોથી તે હવે પોતાના ભાઇ આલેકઝાંડરને ટીકવા લાગ્યો.

આખ્રમાણે શકલરેલી રીતે પોતાનીતરફ પોતાના ભાઇને નિહાળતો બેઠેલ આલેકઝાંડર ઘણો ધીમે સાદે બોલ્યો "અફસોસ ! યુપેટરિયાનો લડાઈની, તેમજ પેલા અચૂત લડવાનો ઓમર પાશાની મહાન ફતેહની ખબરો સાંભળીને આપણાં પ્રતાપી બાવાજીની ઝંઘીતે એક છેલ્લો છવલેણુ ફટકો લાગ્યોછે !"

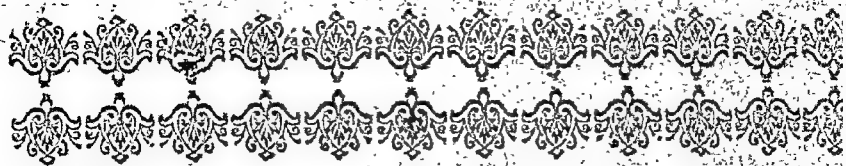
ઘડીભર એવું લાગ્યું, કે બંણે કૉન્સ્ટન્ટાઇન કાંઈ તેથીઉલટીજ વાત કેહેવા જતો હોય. પણ તેમ ન કરવાનું તેણે આ વખતે વધારે બેહતર ધ્યાનું : તેણે પોતાના હોઠો ચીડનેમારે પોતાના દાંતોમાં કરડયા--અને સુપજ ઉભો રહ્યો.

મરતા ઝારના ડાબા હાથઉપર ગ્રીક વડો પાદરી ઉભેલો હતો--તે અતિ યુગ્મજ દેખાવતો હતો, અને તેણે મરવા સુતેલા બાદશાહનાં માથાંઉપર એક પવિત્ર "ક્રોસ" ધરેલો હતો. તે નામદારનીપાસેજ વડો તળીબ પોતાના બાદશાહી બીમારની નાડ પકડીને ઉભેલો હતો, અને હવે તે નામદાર ફેટલી થોડીવાર છવશે, તેની મનમાં ગણુતી કર્યો જતો હતો. તે તળીબનીસાડમાં બાદશાહી કુટુંબની બે બાનુઓ બિઝાણાની બાજુમાં ધુટણિયે પડીને બારે દેવગીરીનેમારે ધસાધસ રડતી હતી. બિઝાણાના પગઆગળ સેન્ટ પીટર્સબર્ગના આર્ચ-બિશપ, યાને સૌથી વડો પાદરી, ગ્રીક દેવજનેલગતા એક બીજા ઉચી પદવીના પાદરી નીસાયે ઉભો રહ્યો પવિત્ર ધર્મપોથીમાંથી ચોક્કસ વાક્યો વાંચ્યો જતો હતો, કે જે મુંદે જબલાવળો એક હાથનિચ્ચેનો પાદરી ઉંચકાને ઉભેલો હતો. રાજ્યના ઉચી પદવીના અધિકારીઓમાંહેલો એક વડો અધિકારી, પ્રિન્સ ડોપ્રોલરકિનો લશ્કરી આકાર આ સર્વ દેખાવની પછવાડેની જગ્યાએ ઉભેલો દેખાતો હતો, અને આરીતે માતાના દીવાલખાનાંનો આ છવતો ચિતાર પુરો ચતો હતો.

ઝારની મરણ ધડીનેલગતા ખનાવોનું વધુ વર્ણન કરવાનું કામ આપણું નહીં, પણ 'કોઈ તવારીખનવેશનું' છે, માટે તે અત્રે દરસાવવાની ઝર નથી. ટુંકમાં હાં એટલું જ જણાવીશું, કે માર્ચ માસની તે વાદગાર સવારના દશ કલાકનેઅમલે શાહનશાહ નિકૉલસે પોતાનો છેલ્લો દમ ખેંચ્યો. તરતજ આલેકઝાંડરને તમામ રશિયાઓનાં શાહનશાહતરીકે ત્યાં હાઝેર રેહ્યાં સર્વેએ વાંકા વળીને નમન કર્યું: અને (જુઓ ચિત્ર ૨૦ મું.) તેના ભાઈએ તેમજ દરબારના ખીજા તમામ હિંચે દરજેના અધિકારીઓએ પણ નમન કરી શાહનશાહતરીકે તેને માન આપ્યું.

આ વખતે જ્યારે શાહનશાહ આલેકઝાંડરને પદ્મભિષેક કર્યામાં આવ્યો હતો, તેજ વખતે ખૈસિલ પોતાના બાપને મકાને દોડ્યો; અને વાલમારનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડીને બોલ્યો, “બાવાજી, આખરે આપણો કીનો લેવામાં આવ્યો છે !”

પ્રકરણ ૪૪ મું.

આપ અને બેટા.

“આખરે આપણો કીનો લેવામાં આવ્યો છે !” આ શબ્દો સાંભળતાજ બીજા વાલ-
મારનાં દેલમાં વિજળીના ચમકારો લાગ્યો હોય, એવી અસર થઈ, અને થોડાક
વખતવુલિકં તો એક અવિસને થાય, એવા ભારે સંતોષની લાગણી તેનાં હૈયામાં ફેલાઈ તો
નેકે કુદર્તીરીતે તો તે આવી નહારી લાગણી ધરાવનાર એક શખ્સ નહતો. કુદર્તે તેનો
અવાસ અતિ ઘણો પરાપકારી અને પરગણુ બનાવ્યો હતો ; અને તે એક શાંત, એકાંત,
અને નિર્દોષ ઝેંઢગીમાં પોતાનો અભ્યાસ ચલાવવાને જન્મેલો હતો ; પણ તે ક્યારે ?
જ્યારે તેને તેના માર્ગસર વગરહરકતે ચાલવા દેવામાં આવે ત્યારે. પણ આ શખ્સઉપર
ઘણા ઘાતકી ધાઓ પડ્યા હતા ; તેનાં હૈયામાં ઝુલ્મમાં અને વિનિષ્ક્રાંતિ દુઃખ ધણી
નહાની ઉમરથીજ પેવસ થયું હતું—અને તેથી તેની સારી લાગણીઓ મંદ થઈ ગઈ હતી ;
તેનો દયાળુ અવાસ મરી ગયો હતો ; અને તેની સર્વે કુદર્તી લલી લાગણીઓ ફેરવાઈને
જડ થઈ ગઈ હતી. તે સર્વે છતાં જ્યારે પોતાની વાહાલી બેટીને જોવાનું દુઃખ તેનીઉપર
પડ્યું, ત્યારેતો તે લાગણીઓ વધારે ફૂર બની ગઈ, અને એટલામાટે કુદર્તીરીતે એક ભલો,
રાંક, અને નિર્દોષ શખ્સ હવે “આખરે આપણો કીનો લેવામાં આવ્યો છે !” એવા નિર્દય
શબ્દો સાંભળીને તેઉપર મગ્ન થાય, તો તેમાં નવાઈજવું કયું નથી. તોયે આ પરિપૂર્ણ
કીનાનો ફક્ત વિચાર કરવાકરતાં કાંઈક વધારે ભયંકર હજી હતું, અને તે કેવી ભયંકર-
રીતે આ કીનો લેવામાં આવ્યો હતો, તે હતું : જ્યારે તેનો સંતોષ પુરો થયો, કે આ
આપબેટા લગાર ઉદાસ દેખાવે એકબીજાસાંમે ટગરટગર બેતા ઉભા રહ્યા.

થોડીક વારપછી વાલમારે પુછ્યું, “મારા બેટા, આ અતિશય મોટા બતાવનો છેડો
કેમ આવ્યો, તે મને જણાવ.”

બંસિલ—“તમે જાણો છો, કે જે ધણીએ મને આ કામ કરવાને ઉત્તેજન આપ્યું
હતું, તેની પોતાની પણ તેમાં મતલબ સાથેલાગી સમાયલી હતી, અને તેટલામાટે મેહેલના
છેક માંહેલા ભાગમાં, કે જ્યાં શાહનશાહનો અને તેના બેશકબીલાનો વસવાટ હતો, ત્યાં
મારી નેમણુક ક્યાંમાં આવી. આખા મેહેલમાં આ વેળા સૌથી ચઢતી સત્તા મારા હાથમાં
સોંપવામાં આવી હતી. મરનાર ઝારના પોતાના ખાસ ઔરડાનીનકદીકમાંજ મને પણ
એક ચોરડો વાપરવામાટે હવાલે કરવામાં આવ્યો—એવી મતલબથી, કે હું મારી ફજ
વધારે ચોક્કસાધથી બચાવી શકું. તેણે બહાર એવું જણાવ્યું, કે બાદશાહી ચોક્કસ
રીજીમીટનો ઝાર નિકાલસનો હું સૌથી વધારે માનીતો અમલદાર હોવાથી, આ માનનો
હોદ્દો મને સોંપવામાં આવ્યો હતો.”

વાલમાર—“મારા બેટા, એ સર્વે વાત તો હું જાણુ છું ; પણ આજના બતાવો
કેમ બતાવે પામ્યા, તે જાણવાની મને અધિરાઈ થાય છે.”

બેસિલ—“આજે સવારના ઝાર નિકોલસને જણાયું, કે હવે તેની અંતની ધડી નઝીક આવી ચુકી છે, કારણકે તેના તબીબોએ તેને ખાતેરીથી જણાવ્યું હતું, કે હવે થોડાજ વખતમાં તેને ફેફસાંનો લકવો લાગુ પડશે—”

વૉલમાર—(લેગાર બેંદલરેલી રીતે) “હા—ફેફસાંઓનો લકવો—ખચિત, તેમજ !—કદી દુર ન થઈ શકે એવું પરિણામ—પણ કાંઈ ફેફર નહીં, બેસિલ આગળ ચલાવ !”

આઉપરથી ઝાર નિકોલસ પોતાનાં કુટુંબને પોતાનીપાસે બોલાવી મંગાવ્યું, એવી મતલબથી, કે તે હવે તેઓને હંમેશાગીને માટે છુટા પડવા આગમ્ય ભેટી લે; અને આમુજબ ભેટીને જ્યારે કુટુંબ ત્યાંથી પાછું ફર્યું, ત્યારે તેની આગળ ફક્ત તેનો ખાસ તબીબજ હાજર હતો. પછી તે શપ્ત, કે જેનું નામ હું આ મકાનમાં પણ બોલી શકતો નથી, તે મારી-પાસે આવ્યો, અને મને કહ્યું, “બેસિલ વૉલમાર, જ્યારે આપણે તસ્વીરીવાળા ઓરડામાં એકલા ફરતા હતા, ત્યારે આપણાવચ્ચે જે કરાર થયો છે, તે કરાર હજી પણ અમલમાં લાવવાનું તમે દબાણ કરો છો ?” મેં માનપૂર્વક પણ મક્કમપણે કહ્યું, ‘હા, હું હજી દબાણ કરું છું’—જાણે મારા આ ઠરાવથી તે બોલનારને દુઃખ લાગ્યું હોય, તેનો તેનો દેખાવ થયેલો મને જણાયો, અને મારો જવાબ તેથી ઉલટોજુ હું આપીશ, પણ તેમ તો મેં કીધું નહીં, તેથી જાણે તે નાઉમેદ થયો હોય, એમ મને લાગ્યું; પણ હું મારા ઠરાવમાં મક્કમ રહ્યો—હું જરા પણ ડગમગ્યો નહીં. પછી મને જ્યારે બોલાવ્યામાં આવે, ત્યારે હાજર થવામાં તે તૈયાર રહેવાને કહી, તે ત્યાંથી ચાલી ગયો.”

વૉલમાર—(એકે ઘણે ધીમે સાદે, તોયે એન્ટેઝારી અને અધિરાષ્ટ્રથી) “અને બેસિલ, અને તેણે પોતાની કબુલાત પાળી કે ? અને તું તારા ઠરાવમાં મક્કમ રહ્યો કે ?”

બેસિલ—“હા, બાવાજી. સાંભળો—હું તમોને બધી વાત બોલાસાવાર જણાઉં છું. તે મને છોડી ગયો; અને હું મેહેલમાંના મારા ઓરડામાં અર્ધાં કલાકથી પણ વધુ વખત શું પરિણામ આવશે, તેની બારે એન્ટેઝારીમાં થોડો તરતજ બારણું ઉંઘડ્યું; અને બાદશાહી મેહેલના એક ખેદમતગારે મને તેની પછવાડે જવાને એશારત કીધી. મેં તેમ કહ્યું: મને એક બીજા નહાના બહારના ઓરડામાં લઈ જવામાં આવ્યો—અને પછી તે ખેદમતગાર ત્યાંથી ચાલી ગયો.”

ધુજતો, અને એન્ટેઝારીથી ઉસ્કેરાઈ ગયેલો વૉલમાર બોલ્યો, “બેસિલ, અને આ નહાના ઓરડામાંથી થયેલો માતના ઓરડામાં જવાનું હતું ? ખરું કેની ? મને જલ્દી કહે.”

બેસિલ—“હા, બાવાજી, તેમજ હતું. હું થોડીજ ‘મિનીટો’ ત્યાં થોડો, તેટલાં તે ઓરડાને છેક નાકિનું એક બારણું ઉંઘડ્યું, અને માહેના ઓરડામાંથી બાદશાહી તબીબ હું ઉભેલો હતો; ત્યાં આવ્યો, અને જાણે દુઃખી દેલે કહેતો હોય, તેમ ઘણા ધીમા આવ્યો બોલ્યો, ‘મને’ જણાવ્યોમાં આવ્યું છે, કે મરવા સુતેલાં બાદશાહના ઘણાજ વાહાલા અને નમકહલાલ નૌકરોમાંનાં તમે પણ એક છો, અને તેટલામાંટે તમારા બાદશાહનાં બિછાણાપાસે ધડીલર ધુંધણિયે પડવાનો; અને થનાર માતથી મંદ થઈ ગયેલો તે નામદારનો હાથ સુમવાનો; દુઃખી સંતોષ અને માન મેળવવાને તમો એકાકીલીલી આજોજી.”

મેં લાયક શબ્દોમાં મારી તેમ કરવાની ઇચ્છા આહેર કીધી, અને જાણે મને ભારે સતોષ થતો હોય, એવું ડોળ ધાલ્યું : આઉપરથી તે તખીએ મને પોતાની પાછળ આવવાને એશારત કીધી.”

“યા ખુદા, આ વખતે હું તારી સાથે હતે, તો કેવું સારું થતે, મારા બેટા !—અરે ! જો આ વખતે તારી જગ્યાએ હું હતે, તો કેવું મજા હતું !” વાલમાર ધીરે સાદે બોલ્યો : જોકે તેનો સાદ ધીમો હતો, તોયે તેના બોલવાનું જીરસાભરેલું હતું, જાણે તેની અંદરની લાગણીઓ જગરૂત થઈ હોય. “પણ આગળ ચાલ ! પછી શું થયું ?” એમ બોલી, તેણે પોતાની કુરશી પોતાના બેટાની હજી વધારે પાસે ખેંચી.

અંસિલ—“તે તખીએ મને તેની પાછળ જવાને જણાવ્યું. ઝાર નિકાલસ પોતાની શુદ્ધિમાં છે કે નહીં—અને જો તે શુદ્ધિમાં હોય, તો તે બોલી શકતો હતો, કે નહીં. તે જાણી લેવાને મેં તેને થોડીવાર રોક્યો.”

વાલમાર—(અધિરાઈથી ધ્રુજીને) “કીક, ખચિત, સારું થયું જે તેમ તેં ખબર કાઢાવવાની ચોકાસી રાખી ! તું તારી સલાખમાં રહ્યો, એ નેક કીધું !—તેં ખરેખર કાઢાપણ ખચ્યું. અને પછી તે તખીએ શું કહ્યું ?”

અંસિલ—“તેણે મને જણાવ્યું, કે નામદાર શાહનશાહ હજી શુદ્ધિમાં છે, અને મરણની છેલ્લી ધડીસુધી તે તેમ રહેશે.”

“હા—મેં જે ગણતરી કીધી હતી, તેમજ થયું છે.” વાલમાર મનમાં ખચખચો : પોતાની દેખાઈતી થયેલી ફતેહથી થોડીક વારસુધી તેનો દેખાવ થયેતાનનાજેવો થઈ ગયો ; તેની રસાયણશાસ્ત્રની કામેલિયતથી જે ધારતીભરેલી અને ભેદી શોધ તેણે કીધી હતી, તેથી તેને એક જાતનો મોટો સતોષ થયો, અને પછી બોલ્યો, “તે તખીએ તું ને કહ્યું, કે છેલ્લી ધડીસુધી તે શુદ્ધિમાં રહેશે ?”

અંસિલ—હા, બાવાજી, વળી તે તખીએ મને એમ પણ વધુ જણાવ્યું, કે ઝારની વાચાશક્તિ જતી રહી હતી—”

વાલમાર—“હા ખચિત, તેમ થવું જ જોઈએ !”

અંસિલ—“તેણે વળી મને કહ્યું, કે તેના અવ્યવે સંધના લકવાથી જીદા પડી ગયા હતા, અને તે છેક મોતને કાંઠે આવી લાગ્યો હતો. આ સંધનું સાંભળી મને અંદરથી અતિયંત ખુશી ઉપજી—આ ખબર સાંભળી મને નહીં વર્ણવી શકાય એવો ભારે સતોષ પેદા થયો : ત્યાં મેં એકવારના મહાન નિકાલસને ‘કાય ઉપર લાંબો થઈ પડેલો જ્યો, કે જે ઉપરથી તે ફરીથી ઉઠવા પામનાર નહતો.’ ત્યાં, આ એક હઝાર પાપોથીભરેલો શખ્સ !—પાલાંડનો નાશ કરનાર—ચાહુદી ગ્રંથાંચિને જરૂરથી ઉખેડી નાખનાર—બાવાજી, ઘણું વર્ષોઅગાઉ તમોને દેશનિકાળની ખોટી સજાનો કરનાર—આપણી ગુમાઇ ગયેલી કંઠરાઈની ખરાબી કરનાર પડેલો હતો ! આ શખ્સ, કે જેને મહોરેથી નિકળેલા નિર્દય હુકમોનેલીધે લડાઈ જાગી છે—તે લડાઈ કે જે હજી ચાલુ છે—તે પડેલો હતો ! પણ, યોહ ! અજલના દુતનાં હુકમઆગળ માણસના આ હુકમો શી ગિસાતમાં છે ! જાણે ઘણો દુઃખી થતો હોઈ, તેમ નાચારજેવો હું તેના કાયઆગળ ગયો : તે મારો દેખાવ તદ્દન ડોળ

ધાણ અને ખોટો હતો—કારણકે અંદરથી તો મારું દેલ તેવું આ દુઃખ જોઈ ખુશી થતું હતું, અને તે જોઈ મને એક જાતનો સંતોષ થતો હતો. ઝારનો ચોંટોરો લયલિત ઉજળો ફફ મારી ગયેલો હતો—તેવું કુદર્તી ગોળ અને આસુદું મહોંડું ઝરણાઈ ગયેલું અને દુખળું થઈ ગયેલું હતું હોઠો તદ્દન સુકેદ થઈ ગયા હતા, અને રહેજ ફિક્ક આસ્માની રંગના હતા—પણ ધણાં, અતિ ધણા ફિક્કા—”

વાલમાર—“હા—તેમ થવું જ જોઈએ! અને મારા બેટા, આંખો, તેની આંખો કેવી હતી?”

બંસિલ—“જાણે આપેલાં સીસાંજેવી તે દેખાતી હતી. જ્યારે હું ઝોરડામાં દાખેલ થયો, ત્યારે જરા પણ હાલવાવગર તે થઈ હતી: જાણે તેની આંખી પડતી આકાની ઝેંદગીના ખુબતા ચેરાગનેમાંટે તે બંદગી કરવા ઇચ્છતો હોય, તેમ મરવા સુતેલો ઝાર ઉપર જોતો હતો: પણ જ્યારે હું તેનાં બિજાણાંની છેક નઝદીક ગયો, ત્યારે તે એક ઘડીપણ ફડફડી. આ વખતે તખીબ તેનીઆગળ ઘુટણ મરડીયે પડ્યો; અને ઝારનો હાથો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ, તેની નાડ તપાસવા લાગ્યો. તેનો જમણો હાથ તેની છાતીઉપર આડો પડેલો હતો: જાણે તેઉપર ખુસો લેતો હોઈ તેવીરીતે હું તેનીઉપર વાંકો વળ્યો—”

વાલમાર—ઓ બંસિલ, બંસિલ—તારેવાસ્તે આ પળો કેવી ખુશકારક હતી!”

બંસિલ—(ધણા ગંભીર આવાજે) “હા, બાવાજી, આ વખતે અન્યથાજેવી, ન વર્ણવી શકાયજેવી લાગણી મારાં દેલમાં થતી હતી,—મારાં દેલની તમામ ઇચ્છાઓ આ ઘડિયે ફક્ત એકજ મધ્ય જગ્યાએ જમા થઈ હતી! તે ઘડીની મોજ મેળવવાનેજ હું જીવતો હતો!—પણ આવી ઘડી મારી ઝેંદગીમાં ફરી જોવાને હું ઇચ્છતો નથી! તખીબની આંખો તેના હાથમાં પકડેલા ઝારના હાથતરફ નિચ્ચે ફરેલી હતી: અને તેથી તેણે મારીતરફ જોયું નહીં. આ વખતે મારો ચોંટોરો એકાએક અદલાઈ ગયો. બાવાજી, હું જાણે નરો એક ભૂત હોઈ, તેવો વિકાળ તે થઈ ગયો!—તે જોતાંજ ઝારના સુન મારી ગયેલા ચોંટોરોઉપર ધાસ્તીની છાપ પડી, અને તેની આંખો ફડફડી. પણ તે જરા પણ હાલી શક્યો નહીં—તે એક શબ્દ પણ બોલી શક્યો નહીં. ઓહ, આ વખતે મને સાઈખીરિયા દેશ-નિકાળ કરવાનો હુકમ આપવાને તે અશક્ય હતો! મારી પીઠ આમડાંના આણુકે ચીરી નાખવાનો હુકમ કરવાને તે અશક્ય હતો!—પોતાનો કીનો લેવાને તે અશક્ય હતો, તો જોકે તેનાં મનમાં તેનાં પાપની પતીજ થઈ હતી, કે કુંઠરાઈનની તેણે કીધેલી ખરાબીનો કીનો લેનાર હુંજ હતો! હા, હા—જોકે દુઃખ અને ગુસ્સાની લાગણીઓ પળવાર તેની આંખોમાં જણાતી હતી, તોયે તે પળવારમાં મને જણાઈ ગયું, કે ઝાર તે સમજી ગયો હતો, અને આ વખતે તે પોતે મારા કીનાનો ભોગ થઈ પડ્યો હતો!”

જાણે ખુદનો આહાર માનતો હોય, તેમ બંધે હાથો જોડીને વાલમાર બડબડ્યો, “ઓ કુંઠરાઈન, ખરેખર તારો કીનો લેવાયોછે!”

“હા—તમારી બેટી અને મારી બેહેનનો ખરેખરો કીનો લેવાયોછે;” આમુજબ તમારી અને મારી બોલોઉપર બાર મુકીને પણ ધીમે સાદે બંસિલ બોલ્યો, “પણ હજી મેં તમોને બંધું કહ્યું નથી ---”

વૉલમાર—“થું બધું નથી કહું ? મારા બેટા, હજી બીજું શું કહેવાનું છે ?”

બૅસિલ—“હાથમાં આવેલી તક મને છોડવા ગમી નહીં. મેં ધાયું હતું, તેમજ પણ વધારે સારી તક મળી ગઈ ; કારણકે તખીએ કાંઈ બાંધ્યું નહીં. વળી હું જે તમોને કહું છું, તે ફક્ત થોડીક પળોનું કામ હતું. હું આરનાં શરીરઉપર વાંકા વળ્યો, બાણે લક્ષ્યાધી અડી ગયેલો હાથ, જે તે ખસાડી શકતો નહતો, તે ચું મવાજતો હોઉં તેમ, અને પછી તેના કાનમાં થોડાક શબ્દો ઘણા ધીમા આવાજે કહ્યા. ધીમે અને નર્મ આવાજે, પણ સંક્રાંધથી અને ઉતાવળે તે શબ્દો મારા હોઠામાંથી પુકાર મારી બહાર પડ્યા, બાણે તે ધડિયે હું એક ઝહરી સર્પ તે મરવા પડેલા આરઉપર પડેલો હોઉં, તેમ લાગતું હતું !”

વૉલમાર—(અતિયંત અધિરાઈ અને એન્તેઝરીથી) “અને તે શબ્દો શું હતા, બૅસિલ ? કે જે તે તમોના કાનમાં પુકયા હતા ?”

બૅસિલ—“આવાજ, હું તે તમોને જણાવીશ, તે શબ્દો આમુજમે હતા—“અમારો કીનો લેવાયો છે—ભયંકરીતે અમોએ કીનો લીધો છે ! ઝહર તો અમારું જ હતું : પણ જે હાથે તે તમોને આપવામાં આવ્યું છે, તે—”

હાં બૅસિલ બોલતો અચકી ગયો; તેનાં મ્હોંડાઉપર એકાએક ધારતી પ્રગટી નિકળી : તે ઉડી ઉભો થયો, અને દમ ઉચો રાખી કાન દઈ સાંભળવા લાગ્યો.

વૉલમાર પણ તેજપ્રમાણે પોતાની બેઠકઉપરથી ઝબકીને ઉઠ્યો, અને પુછ્યું, “મારા બેટા, શું છે ?”

બૅસિલ—(અધિરાઈથી) “આવાજ, શું તમારાં સાંભળવામાં કાંઈ આવ્યું નહીં ? બાણે કોઈ દરવાઝાઉપરનો થંડ વગાડતું હોય, તેમ તમે નહીં સાંભળ્યું ? બાણે કોઈનાં પગમાં આગળ આવતાં હોય, તેમ તમારાં સાંભળવામાં નહીં આવ્યાં ; બાણે હથિયારોનો આવાજ થતો હોય, તેમ તમારાં સાંભળવામાં નહીં આવ્યું ?”

વૉલમાર—“નહીં બેટા, એમાંનું કંઈથી મારાં સાંભળવામાં તો આવ્યું નથી.” એમ બોલી વૉલમારે થોડીક “મિતીટો” સુધી પુર ધ્યાન દઈ સાંભળવાની તબીબ કીધી, અને પછી પ્રાણે બોલ્યો, “કાંઈ નહીં, એતો તારાં મનનો ખોટો ધકારો છે.”

બૅસિલ—(ગભીર આવાજે અને શોકાતુર દેખાવે) “અને આવાજ, એમ ખોટો ધકારો થાય, એમાં કશી તવાઈ નથી, કારણકે આજે સવારે બનેલા બનાવો ગમેએવા હેમતવાનને પણ અળી નાખવાને—અને ગમેએવા મંત્રશુત લેવના માણસને અચ્છેડાળ કરી મુકવાને પુરતાં હતા. અગરજે હમણાં હું મારી પોતાનીઉપર મંત્રશુત કાણુ રાખી શકતો નહતે, તો મને લાગે છે, કે હું દીવાનો થઈ જતે—”

આ સાંભળી વૉલમાર ફક્ત એન્તેઝરજ દેખાયો નહીં, પણ સાથે બહીધલીજેવા દેખાયો ; તેણે બૅસિલને બોલતો અટકાવીને કહ્યું, “બૅસિલ ખુદાનેખાતેર એમ ના બોલ ! આપણે લીધેલા આ કીનાથી શું તુંને સંતોષ મળ્યો નથી ?”

બૅસિલ—“હા, મને ઘણો સંતોષ થયો છે ! તોયે પણ ફક્ત નહીં, આવાજ, હું શાંત છું—”

બાલભાર—“બંસિલ, તે તારો વાક્ય પુરો નથી કીધો. મારી કેહેવાની કુમતલાખ શું તે તું સમજ્યો?—ઝારના કાનમાં તે જે શબ્દો હલુસે કહ્યા, તે—”

બંસિલ—(લગાર જુસ્સાથી) “બાવાજી, ફરીથી તે મારીપાસે બોલાવેના! તે શું હતા, તે તો તમે પુરેપુરા સમજી ગયાછો. આહા! તે કીનો ઘણો ભયંકર હતો! ફરીથી મેં ઝારના ચેહેરાઉપર નહીં ખ્યાન થાયએવા દુખની, કમકમાટીની, અને અતિશય ગુસ્સાની છાપ જોઈ; અને તે ચેહેરા હું કદી પણ ભુલી જઈશ નહીં! મારી કેદગીના છેડાસુધી તે મારા મગજઉપર ભમ્યા કરશે: જ્યારે હું જંગતો હોઈશ, ત્યારે મારી નઝરમાં તે દેખાયા કરશે; જ્યારે હું ઉંઘતો હોઈશ, ત્યારે હાથમાં તે મને સ્વપ્નામાં દેખાશે. આહ! તે મરવા સુતેલા માણસનો ચેહેરો, ખરેખર ગિહામણો હતો!”

બાલભાર—“બંસિલ, જાણું જે કાંઈ કરવામાં આવ્યું છે, તેમાં તે હવે પસતાતો હોય, જોવીરીતે બોલે છે—જાણું તેમ કરવામાં તે તારું હૈયું તુંને ડાખતું હોય, તેમ તું વાત કરે છે.”

બંસિલ—“નહીં, પિતાજી, તેમ નથી! મને ફક્ત ભવિષ્યને માટે રહેજ ફેકર લાગે છે, બાકી મને કોઈ રીતનો પસતાવો થતો નથી.”

બાલભાર—“હવે બીજું વધારે તુંને મને શું કેહેવાનું છે?”

બંસિલ—“બાવાજી, કાંઈજ નહીં. ફક્ત એટલુંજ, કે ખોટા દેખાવ કરવામાં હું શાહનશાહના ‘કોઝ’ની પાસે મારાં ઘુંટણોઉપર પડ્યો, અને તે તખીબ તો એમ સમજ્યો, કે હું બાદશાહને માટે બંદગી કરતો હોઈશ. ઝારના કાનમાં હું જે શબ્દો હલુસેથી બોલ્યો હતો: તે તેનાં સાંભળવામાં બીલકુલ આવ્યા નહતા: મારાં ત્યાં આવવાનાં ખરેખરાં કારણવિષે તેને જરા પણ શંક નહતો. પછી હું ત્યાંથી ચાલી ગયો,—મારા વિચારોમાં મશગુલ થવાને હું મારા પોતાના ઓરડામાં ગયો, અને આ પુરેપુરા લીધેલા કામઉપર ખુશીથી વિચાર કરવા લાગ્યો. ટુંક વખતમાં ત્યારપછી આખા બાદશાહી મહેલમાં ખબર ફેલાઈ ગઈ, કે ઝાર નિકાલસ મરણ પામ્યો હતો, અને તેનેબદલે આલેકઝાંડર રાજ્યગાદીઉપર આવ્યો હતો.”

બાલભાર—“મારા ખોટા, અને પછી તું છાંં આ સર્વે બાબતોથી મને વાંકે કરવાને આવ્યો? અને હવે બંસિલ, તારી બેહેનની થયેલી ખ્વારીનો કીનો લેવામાં તે મને જે મદદ આપી છે, તેમાં હું તુંને મારા આશીર્વાદ દઉં છું! તારા બાપે જે આ કામ કીધું છે, તેવાસ્તે તું તેને માટે ખરાબ વિચાર લાઇ જતો ના, કેમકે કુદર્તે તેને હમણાં તે જેવા છે, તેવો બનાવ્યો નહતો—તેવોતો તેને જુદામાતે અને આઝાબે બનાવ્યો છે! અને તું પોતે પણ, મારા ખોટા, જોવીરીતે મેં તુંને ઉધાર્યો છે, તેવો નથી: તું પણ ફેરવાઈ ગયો છે—આપણે બંધે દુખના વટોળિયામાં ઘસડાઈ ગયાથી, આવા બન્યા છીએ, તેમાં આપણો પોતાનો કરો કસર નથી!”

બંસિલ—“બાવાજી, તમારા સુખનો જાણું તમે તમારે માટે સુઆશી ચાહવા માંગતા હોવ, તેવો જણાય છે, પણ તેમ કેહેવાની કશી અગત્ય નથી: અને તેમ હું મરજીતો પણ નથી. આહ! એક બાબત જોકે નજીવીજીવી છે, તોયે મારે તમને કેહેવી જોઈએ છે. તે આ છે:—જ્યારે બાદશાહી મહેલના મારા ઓરડામાંથી હું બહાર નિકળ્યો કે હાથ આવીને જેને

બન્યું છે, તેથી તમોને વાકેફ કરું, ત્યારે આલમાં મને ગ્રાંડ-ડયુક કૉન્સ્ટેનટાઇન બેટ્સો તેનો ધણો ગંભીર અને ઉદાસ ચેહેરો હતું કદી ભુલી જઈશ નહીં ! પોતાનાં મનમાં ગમે તે વિચારો હોય, પણ તેમાં તે ધણો મરજીવ હોવાથી, મને તેણે જ્ઞેયો નહીં, પણ તે વિચારો થું હશે, તેની અટકલ તો તમે કરી શકાઓ, બાવાજી ? મારી તો પુરે ખાતેરી છે, કે ગ્રાંડ-ડયુક કૉન્સ્ટેનટાઇનને પુરો શકે, કે તેના આપનું મોત પણ રશિયાના આગળા ઝારોની મુવાફકજ આબ્યું છે !”

બોલમાર—“ મારા બેટા, અને તેવાં મોતની ગ્રાંડ-ડયુક કૉન્સ્ટેનટાઇન થોડીજ પરવા કરે છે: કારણકે આ રૉમાનોફોનાં દેલમાં હૈયાંજેવી કાંઈ ચીજજ નથી; કે નથી એક-બીજાને માટે પ્યાર, કે લાગણી. જ્ઞે ડયુક કૉન્સ્ટેનટાઇન ગંભીર અને ઉદાસ હતો, તો તે કાંઈ તેના આપનાં મરજીને લીધે નહીં—પણ એતો એને તમામ રશિયાઓની ગાદી ઉપર બેસાડવામાં ન આવ્યો, તે માટે લાગેલી નાસે પાસીના બારે ગુસ્સાને માટે હતો, ” અને બ્યારે પણ તે બાદશાહી વંશજોને માટે બોલતો, ત્યારે હમેશાં જે કંડવો ધિક્કાર તે દેખાડતો હતો, તેમ આ વેળા પણ દેખાડીને તે આગળ બોલ્યો, “ અને મારા બેટા, હજી તો ગ્રાંડ-ડયુક કૉન્સ્ટેનટાઇન તે વખત આવવાની રાહ જુઓ છે. *એજ રીતે અને એવાજ કરવું કથી કોઈ દહાડે વળી તેથી ગાદી ઉપર આવશે.”

બૅસિલ—“ સુખ રહો, બાવાજી ! સુગાર રહો ! આપણે આ ધાસ્તી ભરેલી વાત હવે વધુ ચલાવીશું નહીં.”

એજ ઘડિયે બહારના દરવાઝા ઉપરનો ઘંટ કોઈએ ઝોરથી વગાડ્યો, તે સાંભળી બોલમાર અને તેના બેટા બંધે ચોક્યા; અને પછી જાણે કાંઈ અપશુકન થવાનો હોય, એવી રીતે બન્ને એકમેકની સાંમે જોવા લાગ્યા, જાણે તેઓ બંધે એક ગુનાહથી માહિતગાર હોવાને લીધે બહીતા હોય, કે રખેને તેઓ એન્સાફની ચુગાલમાં ફસીને સજા પામે, પણ થોડીજ “ મિતીડી ”માં તેઓ પાછા શાંત થયા, અને પોતે બંધીધા હતા, માટે પોતાનાં હિય-કારાપણાં માટે બંધે શર્માવા લાગ્યા. બોલમાર જાણે પોતાના બેટાને હેમત આપતો હોય; એવી રીતે તેની તરફ જોવા લાગ્યો ; અને બેટા પણ ગમે એવું સંકટ આવી પડે તેની સાંમે થવાને તૈયાર હોય એવી રીતે, અને પોતે કાંઈવાં કર્મને માટે જે ખમવું પડે, તે ખમવાને હેમત પકડીને ઉભો.

બારણું લિંઘડયું: લશ્કરી લેખાશમાં સજ થયેલા એક અમલદારે દેખાવ દીધો; અને બૅસિલે તેને નવા ઝાર આલેકઝાંડરના મુખ્ય એડી-કાંગતરીકે તરત પિછાણ્યો. દાખલ થતાં નિવાર તે એડી-કાંગે અતિશય સભ્યતાથી વાંકા વળી નમન કર્યું; તે તદ્દન એકલોજ આવેલો હોવાથી, આપણે તરત ધાર્યું, કે આદતજેવું કયું નહતું.

એડી-કાંગ—“તે મહાન પ્રતાપી બાદશાહ, કે જેણે હમણાંજ તમામ રશિયાઓને રાજ્ય અધિકાર પોતાના હાથમાં લીધા છે, તેવણના ખાસ હુકમથી હું અને આબ્યોથુ; અને તમો બન્નેને માટે તે નામદારની મેહરબાની અને મમતાના પયેવામો તમો સાફ લાગ્યોથું.”

પોતા માટે મોકલવામાં આવેલી બાદશાહી મેહરબાનીઓ કબુલ કરતા માટે બોલમાર અને તેના બેટાએ પાછું નમન કર્યું.

પછી યુદ્ધ વૉલમારતરફ ફરીને તે એડી-કાંગ જોલ્યો, “તમોને હું” પેહેલાં જણાવીશ, કે નામદાર શાહનશાહ આર આલેકઝાંડરે પોતાના મહુમ પિતાની ખાનગી નોંધ-ખુકમાં તમારેવિષે સેફરેશભરેલી નોંધ કીધેલી જોવાથી તે નામદાર આરને જે એરાદો હતો, અને જે તેવણુનાં મરણુનેલીધે પાર પાડવાનો રહી ગયો હતો, તે પોતે પાર પાડવાનો ઠરાવ કર્યોછે. આ દસ્તાવેઝમાં”—અને અત્રે તે એડી-કાંગે એક મહોર કીધેલો દસ્તાવેઝ “ટેબ્લ” ઉપર મુક્યો—“સેબાસ્ટોપોલ શહેરમાં એક મુંઝકી ઉંચા હોદ્દાઉપર તમારી નેમણુક કર્યામાં આવીછે, અને તે ઘેરા ધલાયલાં શહેરનાં દરેક સરકારી ખાતાંઓમાં લાયક મુદારાઓની અતિ ધણી ઝર હાલના વખતમાં હોવાથી, તે નામદારે હુકમ કર્યાવ્યોછે, કે એક કલાકમાંજ તમોએ સેન્ટ પીટર્સબર્ગ છોડી ત્યાં ઉપડી જવું.”

વૉલમારે વાંકા વળી માનસાથે નમન કર્યું, અને તેણે તે દસ્તાવેઝનું “પાકેટ” ઉંચકીને તેઉપર યુસો લીધો, અને પછી તેઉપરની મહોર ફેડી.

સારપછી જવાન પોલતરફ ફરીને તે એડી-કાંગ જોલ્યો, “કુપટન ઍસિલ વૉલમાર, તમારા પિતાજીકરતાં તમોઉપર નામદાર શાહનશાહની નવાજેશ કોધરીતે ઓઢી નથી.” પછી એક બીજું મહોર કીધેલું “પાકેટ” રજુ કરીને, તે જોલ્યો, “આ દસ્તાવેઝમાં તમોને શાહનશાહી રેસાલાના મેજરની ચઢતી પદવીએ નેમવામાં આવ્યાછે; પણ તમારી કાળજી, હુશિયારી, અને ચંચળાઈ ધ્યાનમાં લઈને તમોને નામદાર પ્રિન્સ ગ્રૉટસ્ચેકોફના રેસાલામાં નેમવામાં આવ્યાછે, કે જે નામદારને હાલમાં ક્રિમિયાખાતેનાં તમામ બાદશાહી લશ્કરોના વડા સરદારતરીકે નામદાર પ્રિન્સ મેન્ટસ્ચિકોફની જગ્યાએ મુકરર કરવામાં આવ્યાછે. રશિયાની હુકમતવાળા તે ભાગમાં હાલ મામલો ધણો ગંભીર થઈ પડ્યોછે, એટલાસુધી કે ટર્કિશ મારશલ ઓમર પાશાએ આપણીતરફ ધણી ધમકીભરેલી ઢપ એખતિયાર કીધીછે. આ અને બીજાં કારણોનેલીધે તમોજેવા એક લાયક અમલદારને લડાઈને મથકે વગરદીલે મોકલી આપવાની ધણીજ ઝર જણાઈછે. તેટલામાંટે તમોએ પણ તમારા પિતાજીસાથે એક કલાકમાં અત્રેથી ઉપડી જવું.”

જાણે હુકમને તાળે થતો હોય, એવી દબે પોતાના આપનીજપેઠે ઍસિલ પણ નમ્યો. એડી-કાંગે તેઓ બંધને પાછું નમીને તેઓની સલામ કબુલકીધી; અને પછી ત્યાંથી રવાના થયો.

એક કલાકનાઅરસામાં વૉલમાર અને તેનો બેટો એક ડાગ-ગાડીમાં સાથે ક્રિમિયાતરફ જવામાંટે મુસાફરી કરતા ચાલ્યા: અને હવે તેઓ સારીરીતે સમજવા લાગ્યા, કે નવા શાહનશાહ આલેકઝાંડરે તેઓ બંધને સેન્ટ પીટર્સબર્ગથી દુર કાહાડવાનો તરત પોકો ઠરાવ કીધો હતો, અને તેટલામાંટે તેઓ પોતાને મુબારકબાદી આપવા લાગ્યા, કે સાધબી-રિયા દેશનિકાળ કાહાડવાની ટેપ મારવાનેબદલે તેઓને ઉલટા સારી જગ્યાઓઉપર નેમવામાં આવ્યા હતા.

પ્રકરણ ૪૫ મું.

ધં ૨.

હવે આપણે પાછા સેનારટાપોલ જઈએ, — તે શેહેરઉપર એકસપી સંબોનાં લશ્કરોએ નાખેલાં ઘેરા હજી ચાલુજ રાખ્યામાં આવ્યો હતો, અને તેઓ તથા શેહેરનાં રશિયન લશ્કરવચ્ચે પરાંઓમાં અવારનવાર ઝપાઝપીઓ ચાલુ થયાજ કરતી હતી. મિન્સ ગાર્ડ-સ્વેકોફ—કે જેની હાર આપણે આગળાં પ્રકરણોમાં વર્ણવી ગયા છે, તેમ ઈન્ડુઅ નદી ઉપર થયાજ કાંધી હતી—તેને હવે મિન્સ મેન્ડસ્વિચકોફની જગ્યાએ કિમિયાનાં રશિયન લશ્કરનો સૈાથી વડો સરદાર નેમવામાં આવ્યો હતો. આપણે વળી જ્ઞેયુછે, કે ૧૮૫૫ નાં સાલની શરૂઆતમાં બે ગ્રાંડ-ડ્યુકો, યાને શાહનશાહના બેટાઓને સેનારટાપોલખાતે મોકલી આપવામાં આવ્યા હતા; તેઓનાં ત્યાં આવી પહોંચવાથી શેહેરનાં લશ્કરને એક જાતની નવેસરથી હેમત આવી હતી, પણ તેટલાંતે તેઓના ન્ખિતાની લયલિત માંદગીની લીધે તેઓને રાજવાની શેહેરખાતે પાછા બોલાવી લેવામાં આવ્યા હતા: તેઓની આ ઘેરા ધાલેલાં શેહેરખાતેથી થયેલી સ્વાનગી તોયે તદ્દન છુપી રાખવામાં આવી હતી, કારણ જે આરતી નજીક આવેલાં મોતની ખબર લશ્કરને થાય, તો તેઓ વધારે નાહેમત બની જાય, એવી ધારતી રાખવામાં આવતી હતી.

આપણે જે બાબત હવે જણાવવાના છે, તે તા. ૧ લી માર્ચને દિને સવારના બનવા પામી હતી. સામુરમુજબે સેનારટાપોલનાં દરેક દેવલમાં ધર્મની વાચઝો થતી હતી: ત્યાં હાઝર થયેલાં લોકોને પાદરીઓ ઉપદેશ કરતા હતા—આ વાચઝ સાંભળનારાંઓમાંહેલો એક મોટો ભાગ લશ્કરનાં-સેનાહોનો બનેલો હતો—પાદરીઓ તેઓને વધારે ઉત્સાહથી શેહેરનો અંચાવ કરવાનો ચાલુ રાખવાને ઉત્કેરતા હતા; તેઓ જણાવતા હતા, કે તેઓ અસલ ધર્મનો અંચાવ કરવાને ફક્ત અધર્મી મુસલમાનોસામેજ લડતા નહતા, પણ કે જેઓ અને ધંત્રેજ્ઞેસામે પણ લડાઇ ચલાવતા હતા, કે જેઓ પોતાને ખ્રિસ્તીઓતરીકે જણાવતા હતા, પણ ખરેખર જેતાં તે અધર્મી મુસલમાનોકરતાં તેઓ ચઢિયાતા નહતા. આવા આવા વિષયોઉપર ઉપદેશો કરી થીક પાદરીઓ પોતાનાં સાંભળનારાઓને સેનારટાપોલ ખાતે ઉત્કેરાયલાંનેઉત્કેરાયલાંજ રાખતા હતા: પણ આ સંઘળા ધર્મયુરુઓમાં એક ધર્મયુરુ ધણે બોલીદરાઝ હતો, તે એકસપી લશ્કરોની ધૂળધાણી કરતો હતો, તે પાદરીનું નામ યુસાડિ કરી હતું. તે એટલાંતો જતુનથી લાપણુ કરતો હતો, કે તેનું દેવલ વાચઝ સાંભળવા આવનારાંઓથી હમેશાં ચિકાર ભરાઇ જતું હતું. જ્યારે ઉપલા બે બાદશાહી બેટાઓ સેનારટાપોલખાતે રહેલા હતા, ત્યારે તેઓએ આ યુસાડિને આ પવિત્ર કામમાં બરાં દેલથી અને ભારે ઉલટથી લોકોને ઉત્કેરવામાં, ધણી શાળાથી આપી હતી.

હવે જે દિવસનેમોટે આપણે આ લખ્યે છે—એટલે કે તા. ૧ લી માર્ચને દિને—યુસાડિની વાચઝ હમેશકરતાં પણ ધણી જુશદાર અને છટાદાર હતી, તેણે મુસલમાનોને, ધંત્રેજ્ઞને, અને કે જેઓને અદનામ કરવાને, તથા તેઓને માડું બોલવાને કરી બાકાત તે

દિને રાખી હતી નહીં, કે જ્યથી તેના અભણ પણ ધર્મજનુની સાંભળનારાંઓ ઉપર તેથી ભારે અસર થવા પામી. જ્યારે બંદગી પુરી થઈ, ત્યારે તે પોતાના ઉપદેશકનાં ઉંચાં આસન ઉપર આસાયશ લેવાને બેઠો, કે જ્યારે બંદગી કરવા આવનારાંઓ દેવલમાંથી ધીમે-ધીમે બહાર પડી પોતાને ઘરે જતાં હતાં. તેઓનાં જવાપછી યુસાડિ પોતાની આસનવાળી જગ્યાએથી નિચ્ચે ઉતર્યો, અને દેવલમાં અહીંથીતહીં ચાલવા લાગ્યો ; આ વખતે તે કાંઈ ભારે વિચારમાં મસ્તુલ થયેલો જણાતો હતો ; વાચન કરતીવેળા તેના ચહેરા-ઉપર જે જુસ્સો પ્રગટી નિકળેલો હતો, તેનબદલે હવે તે ઉદાસ લાગતો હતો. જે કાંઈ આ વેળા તેનીપાસે હતે, તે તેનાં જવામાં તરત આવતે, કે તેનાં મનઉપર કાંઈ જતનો ભારી બોલતો હતો—અને તેઓએ તે ગંભીરપણે મનમાનેમનમાં કાંઈ ક્રિયાસ કર્યા કરતો હતો.

આસરે અર્ધો કલાક આમુજમ ત્યાં ફરવાપછી યુસાડિ પોતાનાં કપડાં બદલવાનાં ચોરડામાં ગયો, અને ત્યાં પોતાનો ઝબ્બો, વગેરે કપડાં ઉતાર્યાં. ત્યાંથી પાછો બહાર આવ્યો ; દેવલમાંથી પસાર થયો ; અને તેના મોટા દરવાજામાંથી બહાર નિકળવાનેબદલે, તે બાબુમાંનાં એક ન્હાનાં નીચાં બારણાંમાંથી અંદર ગયો. ત્યાંથી થઈને તે દેવલના મેનારામાં જ્યાં એક મોટા ઘંટ ટાંગવામાં આવેલો હતો, અને જ્યાં પથ્થરના એક સાંકડા ગોળ દાદરવડે ઉમર જવાતું હતું, ત્યાં ગયો. દેવલનો આ મેનારો આખાં સેબાર્ટોપોલ શહેરના બીજા ઉંચા મેનારોમાંહિલો એક હતો ; અને હમણાંસુધી એકસપી રાજ્યોનાં લશ્કરોએ છોડેલા તોપના ગોળામાંથી વગર નુકશાન થવે, તે બંચી જવા પામ્યો હતો,—અને તેવોજ હાલ બીજા દેવલોના ઘણાખરા મેનારોઓનો પણ હતો—કારણકે ફ્રેંચ અને ઇંગ્લેન્ડે બનતાં-તુલિકા ધર્મનાં આ સ્થળોઉપર પોતાના ગોળાઓ ફેંકી તેઓનો નાશ કરવાતું અધર્મી કામ કર્યું નહતું, અને ખામખા તેઓને બંચાવી રાખ્યાં હતાં.

યુસાડિ આ ઉંચા બુર્જનાં સર્વેથી ઉપલા મજલાઉપર ગયો, અને ત્યાં થોડ્યો. આ મજલાઉપર ફક્ત એકજ ઘંટ ટાંગવામાં આવેલો હતો, કે જે આખાં સેબાર્ટોપોલમાંજ નહીં, પણ રશિયાની હુકુમતમાંના દરેક ઘટોમાં—સેવાયકે ઓસ્ટ્રીયાતે જે લાંગેલો ગંજ-વર ઘંટછે—તે સર્વેથી મોટા ઘંટતરીકે પ્રખ્યાત થયેલો હતો. આ મેનારામાં આ એક ઘંટસેવાય બીજા ટાંગેલા નહતો ; કારણકે ત્યાં જે લાકડકામ અને પથ્થરકામ કરવામાં આવેલું હતું, તે આ ભારે ઘંટના વજનઉપરાંત વધુ ઘટોનો વજન ખમવાને નાલાયક હતું.

આ મજલો, કે જ્યાં ઘંટ ટાંગવામાં આવેલો હતો, ત્યાં ચારે બાજુએ ચાર બારીઓ આવેલી હતી, કે જ્યાંથી આસપાસનો દેખાવ ઘણોજ સરસ નજરે પડતો હતો : નિચ્ચે આખું શહેર દેખાતું હતું—બારાંમાં જ્યાં લડાઈનાં વહાણો તરતાં હતાં, અથવા બીજાં જે હુબાડી દેવામાં આવ્યાં હતાં, તે જણાતાં હતાં—કેલાઓ, કોટો, અને બીજાં લડાઈને-લગતાં બાંધકામોઉપર ખીચોખીચ હારબંધ તોપો ગોઠવેલી હતી ;—તેનેથી વધારે દુર નજર કરતાં ફ્રેંચ અને ઇંગ્લેન્ડનાવૈજ્ઞાનિકોમાં મારેલા સંખ્યાબંધ તંબુઓ દેખાતા હતા—દક્ષિણે બાલાકકાવા—પશ્ચિમે કામિયેરા—આ બંધે બારાંઓ વહાણોથી ભરપુર દિશામાં આવતાં હતાં ; અને પછી તમામ દરિયો આ મેનારોઉપરથી પરચેરો દેખાતો હતો, કે જેઉપર મગ-રૂરીથી તરતી મનવારો, તેઓઉપરઉડતી ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રેંચ ધન્યોસાથે ; લંગર કરી પડેલી હતી.

ન્યારે યુસાડિ તે ઘંટવાળા બુર્જિપર જઈ પહોંચ્યો; ત્યારે તેણે જાણ્યું, કે તે ત્યાં એકલો જ નહોતો; ત્યાં તે મોટાં ઘંટનેમાટે જે ગંતવર લાકડકામ ઉભું કર્યામાં આવ્યું હતું, તેને આપવામાં આવેલા મસ મોટા થાંભાઓમાંહેલા એકનીઉપર એક યુદ્ધો મદદ બેઠેલા હતા. તે બારીમાંથી બહાર ચિંતીચિંતીને ફ્રેંચ છાવણીતરફ જતો હતો. આ દેખાવ જોતો તે વિચારમાં એટલોતો મસ્તુલ હતો, કે યુસાડિ ત્યાં આવ્યો, તે પણ તેણે પેહેલાં જાણ્યું નહીં. તેનાં માથાંઉપરના અને દાંડીના બાલ પાકીને તમામ-સુદ્ધ થઈ ગયેલા હતા; તેનાં એહેરો તદ્દન કરચલી વળી ગયેલા હતા; તેનું કદ, જે એકવાર ઉંચું અને કદાવર હતું, તે હમણાં મોટી વયનેલીધે વાંકું વળી ગયેલું હતું; તોયે તેની આંખોમાં એક જાતનું અન્યથાજનું તીક્ષ્ણપણું હતું—તે આંખી થયેલી નહતી—તેની જોવાની શક્તિ ઘણી તીક્ષ્ણ હતી. પોતે આવ્યોછે, એમ યુસાડિએ પ્રથમતો તે ડાસાને જણાવ્યું નહીં : પણ થોડેક છેટે ઉભા રહીને તેજ બારીએથી તે પણ તેજ દેખાવ જોવા લાગ્યો.

આખરે ચુપકીદી તોડીને યુસાડિ બોલ્યો, “લુટઝન, ફ્રેંચો પોતાનાં બાંધકામો તૈયાર કરવામાં ઘણા રોકાયલાછે.”

આ સાંભળી તે યુદ્ધો પોતાની બેઠકઉપરથી ઉઠી ઉભો થયો, અને તે પાદરીને માનથી નમીને જવાબ દીધો, “હા, પવિત્ર સાહેબ, તેમજે ખરું હું અર્થાં કલાક થયો; તેઓને તેમ કરતાં જોઈશું : અંચાવનેમાટે જે બાંધ્યા તેઓએ બોલીછે, તેની પેલીમેર તેઓ મધ-માખીઓનાં ટાળાંનીપેઠે ઉભાજ નયછે, કે જ્યાં તેઓ હાલમાં પોતાનું સુખ્ય મથક કરતા હોય, એમ મને લાગેછે. તે જગ્યાએ તેઓ પોતાની તોપો ચઢાવેછે; અને તોપો પણ અબરી મોટી અને મઝબુત જણાયછે !”

યુસાડિ—“આ એકસંખી રાજ્યોનાં લશ્કરના સંપાહો, કે જેઓ પોતાને ખિસ્તીતરીકે જોળાબાવેછે, તેઓ ખરેખરા અધર્મીઓછે, અને તેઓ આપણાં શહેરઉપર એક અંગરો ધુન્નરો લાવવાનો વિચાર રાખતા જણાયછે; પણ યુદ્ધાની મેહરબાનીથી તેઓને પાછા મારી હટાડવામાં આવશે.”

લુટઝન—“આપણે જે કારણસાર લડ્યે છીએ, તેબાળે શું તમો સાહેબ એમ ધારોછો, કે આપણે વાળેખી છીએ ? તે એક લલું કામજે, એમાં તો કરો શક કે સંદેહ નથી—”

યુસાડિ—“લુટઝન, તે કારણનું વાળેખીપણું એજ આપણું કુવંતજે.”

લુટઝન—“પવિત્ર સાહેબ, તેમ શું હંમેશાં હોયછે ? શું હંમેશાં એન્સાફીન જય થાયછે ? અફસોસ, જો તેમજ હોય, તો કેન્યુન નદીઉપર ટર્કિશ નાપાકોને હાથ આપણાં બહાદુર લશ્કરે કેમ અખરદસ્ત માર બાધો ?—અને વળી તે દહાડે યુપેટારિયાખાતે આપનો પરાજય થયો તેનું કેમ ?”

લગાર ગુસ્સાભરેલાં સાદે અને દેખાવે યુસાડિએ જવાબ વાળ્યો, “એવા સવાલો પુછવાનું કામ તારાજવાનું નથી.”

લુટઝન—(લગાર નમી જઈને) “પવિત્ર સાહેબ, તે તો હું પણ જાણું છું, કે હું એક મેસ્કીન ઘોરખોદુ અને દેવલનો રખવાળછું; પણ મેં એમ ધાર્યું, કે જે બાળતથી સેવક અન્તાનજે, તેથી તમોજોવા શીખેલા મને વાંકે કરશે.”

યુસાડિ—“ખરાખર વખતે, અને પુરેપુરી રીતે તે સર્વેના સાહેબ એન્સાફની નેમ પાર પાડશે. એટલુંજ હાલતો બસ તારે જાણવાની અરજ છે. પણ તેં મને એવો સવાલ કાંય કર્યો? તુંને શું આપણે માથે ઉઠાવેલાં લલાં કામખાખે રાકે છે? કે તું ફક્ત બિહે છે?”

લુટઝન—“મને તે લલા કામનો જરા પણ શક નથી, પવિત્ર સાહેબ, પણ મારાં મનઉપર કાંઈ બનાવથી અસર થાય છે. ગઈ રાત્રે મેં એક અન્યથાજેવો સ્વપ્નો દિઠો હતો—”

યુસાડિ—“એક અન્યથાજેવો સ્વપ્નો? તે શું હતો?”

લુટઝન—“મેં તમો પૂજ્ય સાહેબને આગળ કદી કહ્યું હતું, કે મારો બાપ અને બપાવો, અને બપાવાનો બાપ, સર્વે મારીઆગમચ આ દેવલના રખવાળ અને ઘોરખોદુઆતરીકે નૌકરીએ હતા?”

યુસાડિ—“તારાં કુટુંબમાં આ નૌકરી વંશપરંપરા ઉતરતી આવેલી છે, તેખાખે મને ખબર છે. જ્યારે આ દેવલમાં મારા હોદ્દાનો એખતિયાર લેવાને હું પેહેલો આવ્યો હતો, ત્યારે અત્રે નૌકરી કરનારા સર્વે જાણતી ચાલચલગત, તેઓની લાયકાત, તેઓની હાલત, વગેરે અરજોગી બાખતોની ખબર કાઢાડવાની મને અર જાણાઈ હતી.”

લુટઝન—(જરા વિચાર કરીને) “પવિત્ર સાહેબ, થોડોજ વખત થયો, આપ સાહેબ આ દેવલના પાદરી નેમાયાછો, ઘણુંતો બેએક વર્ષો થયાં હશે. મને યાદ છે, કે તમો હાં એકાએક આવ્યા હતા: અને તમારીઆગમચ હાં કામ કરતા પાદરી—જેવણુ ઘણા બુઝુર્ગ હતા—તેવણુની બદલી એાડેસામાં કરવામાં આવી હતી.”

યુસાડિ—“લુટઝન, તું કેહે છે, તે ખરી વાત છે! પણ તુંને આવેલા સ્વપ્નાખાખે જે તું મને કેહેવા જતો હતો, તેને આ બાખતસાથે શું સંબંધ છે?”

જે વાત તે કરવા જતો હતો, તે બુઝાઈ ગયેલી તેને પાછી યાદ આપવામાં આવ્યાથી, તે બોલ્યો, “આહ, ખરી વાત, પેલો સ્વપ્નો! પવિત્ર સાહેબ, હું આપને કેહેવા જતો હતો, કે કદાચ તમોને ખબર નહશે, કે આ મોટા ઘંટ જે અત્રે ટાંગેલો છે, તે જ્યારથી આ મેનારામાં ટાંગવામાં આવ્યો છે, ત્યારથી જેઓના સ્વાધિનમાં આ દેવલ સોંપવામાં આવ્યું છે, તે સઘળાનો જીવલેણ થઈ પડ્યો છે. આ ઘંટ આતાતો મારા બાપના બપાવાએ નઝરોનઝર દિઠો હતો—જ્યારે તેની જળસંસ્કારની ક્રિયા પાદરીએ કીધી, ત્યારે તે હાઝેર હતો—અને જ્યારે તેને ટાંગવામાં આવ્યો, ત્યારે તે ક્રિયા પણ તેણે જોઈ હતી. પેહેલવેહેલા તેનાજ હવાલામાં તે સોંપવામાં આવ્યો હતો; અને જે દિને શાહનશાહબાગુ કંઠરાઈન મરણ પામી, તેજ દિને આ ઘંટે મારા વડવાનો પણ જીવ લીધો હતો!”

યુસાડિ—“લુટઝન, તે કેવીરીતે?”

લુટઝન—“તમો સાહેબને ખબર છે, કે સાધારણરીતે આ ઘંટને વગાડવામાં યાર આસામીઓની અર પડે છે—પણ જો ડીંગ-ડોંગ ડીંગ-ડોંગ એમ બેવડું વગાડવું પડે છે, ત્યારેતો તેને ઘણો હલાવવો પડે છે, કે જેથી તેનું લુલક, જેને આપણે જીભ કહે છે, તે ઘંટની બંધ બાજુએ લાગે, અને તેમ કરવામાં ય મારુસો જોઈએ છે. આમુજે ય મારુસો નિચેથી દોરડું બેચીને એકવાર ઘંટ વગાડતા હતા, તેજ વેળાએ મારા બાપનો

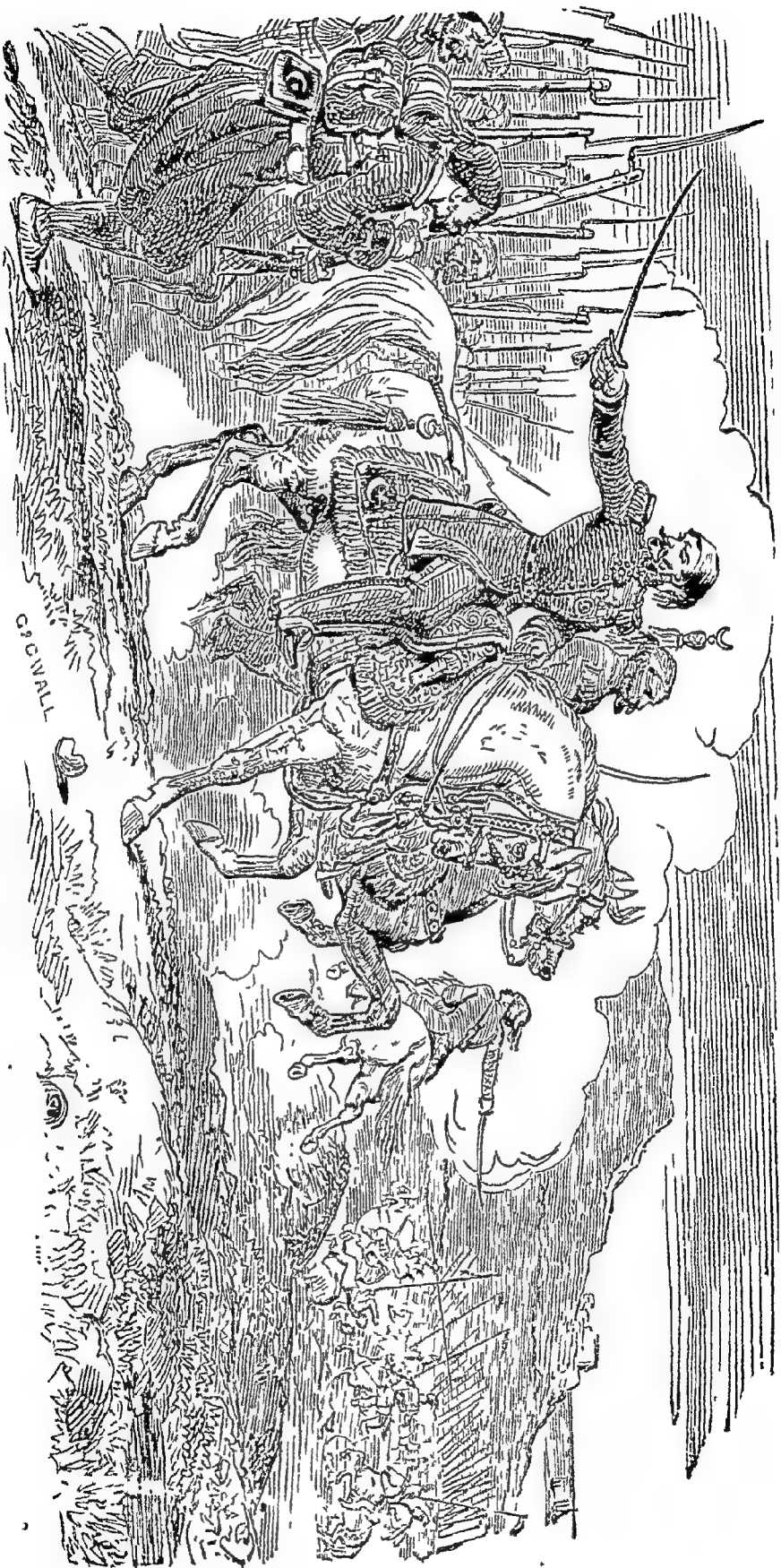
બપાવો તેની લોખંડની ધરીમાં ચર્ખી પુરવા હાં માળિયાઉપર આવ્યો. કાંઈ અકસ્માતથી તેનાં કપડાં આ મોટા ચક્કરમાં ભેરવાઈ ગયાં અને તેથી તેનું શરીર કમકમાટીભરી રીતે કચડાઈ ગયું. હું ફરીથી જણાઉં છું, કે તેજ દિને શાહનશાહખાનુ ફરારમાં પણ મરણ પામી હતી.”

યુસાફિ—“પણ આ બાબતને અને તારા સ્વપ્નાને શી નેરવતછે?”

હુટઝન—“પવિત્ર સાહેબ, જરા ધીરજ ધરા. હું તેજ આપ સાહેબને જણાઉં છું. તે મારા બાપના બપાવાની જગ્યાએ મારા બપાવાની નેમણુક થઈ. તેથી આ ઘંટથીજ માર્યો ગયો, અને તે પણ મેં હમણાં જણાવી તેનેજ લગભગ મળતી રીતે. જે દહાડે તે મુઝ્યા, તેજ દહાડે શાહનશાહ પોલ પણ મરી ગયો હતો. મારા બાપને આ જીવલેણ નોકરી ન લેવાની તેના દોસ્તોએ ઘણો સમજાવ્યો, એમ તે મરનારે મને વારંવાર જણાવ્યું હતું. પણ તેને ફરી પાંતીની દહશત નહતી—તે તો સાફ કેહેતો, કે જે જરાસરખી સાધારણ સંભાળ તેના બાપબપાવાએ લીધી હોત, તો તેઓ આવાં મોતે મરતે નહીં. જ્યારે પણ આ ગંજવર ઘંટ વાગતો હોય, ત્યારે સાંચાકામઆગળ જવાને અથવા તેનાં ભારે બાવકામ ઉપર ન ચઢવાને તે મને વારંવાર ચેતાવતો હતો. તોયે, તેણે ગમેએટલી ચોકસાઈ અને સંભાળ લેવાઈતાં, તેનું મોત પણ આ ઘંટથીજ આવ્યું. પવિત્ર સાહેબ, એક ઘંટને ‘લાલ-વવો’ એટલે શું તે તમો સમજો છો?”

યુસાફિ—“હું તો તેની મતલબ એમ સમજું છું, કે ઘંટને છેક ઉચકીને પછી છોડી દેવો, કે જેથી તે આમથીતેમ અખરદસ્ત ઝોળા પાવ.”

હુટઝન—“અરાબર એમજ. ઘંટની ધરીને નાકે ઉપરથી લાકડાનો જે આ થાંભો ઉભો કર્યો છે, તેને છેડે જે મોટો લોખંડનો ચુડો જડેલો છે, તે તો તમે જુઓ છો? જ્યારે ઘંટ ઉઘો વળે છે, ત્યારે આ લોખંડનો કટકો, આ ખીજા લોખંડના કટકાને પકડી લે છે, કે જે આ ઉભા થાંભાંમાંથી નિકળી આવેલો તમા સાહેબ જુઓ છો. આ ગોઠવણથી ઘંટ જ્યારે ઉઘો વળેલો હોય છે, ત્યારે મજબુત અને થય રહે છે. હવે પવિત્ર સાહેબ, આસરે આરેક મજબૂત ખસેલા જવાનોનાં ભેજાંમાં એમજ ચવરી આવ્યું, કે તેઓએ આ અખરા ઘંટને એકદમ ઉઘો વાળવો! યાદ રાખજો, કે તેવીરીતે તેને કાંઈવાર પણ એકદમ ઉઘો વાળવામાં આવ્યો નહતો. મારો બપાવો અને મારા બપાવાનો બાપ આ રીતે કદી પણ ઘંટ ઉઘો વાળવાનો અખતરો કાઢને પણ કરવા દેતા નહીં હતા; પણ મારો બાપ પોતે જે ચોકસાઈ રાખતો હતો, તેબાળે ઘણો મગસર રહેતો હોવાથી, તેણે ધાડું કે તેમ કરવા દેવાથી કશું નુકશાન થવાનું નથી—અને એવા વિચારથી તેણે પેલા જવાનોને તેમજબ કરી ગમત મેળવવાની રજા આપી. જે આવાઝ તેથી થયો, તે લયકર નોને તેમજબ કરી ગમત મેળવવાની રજા આપી. જે આવાઝ તેથી થયો, તે લયકર હતો; અને જ્યારે આ રાક્ષસી ઘંટ એમથીતેમ હાલવા લાગ્યો, ત્યારે આ આખો મેનારો તેથી ધુજવા લાગ્યો; અને હથોડી તો એમથીતેમ ઉપરાસાપરી આંચકાસમેત ઘંટને ચાકુ અથડા કરવા લાગી. આખરે તેઓની ખાહેસ પુરી પડી. તે પછી મારો બાપ આ વખતે અથડા કરવા લાગી. આખરે તેઓની ખાહેસ પુરી પડી. તે પછી મારો બાપ આ વખતે તેને ઉઘો વળી ગયેલી હાલતમાં જોવાને આ માળિયાઉપર આવ્યો; અને પછી શું થયું, તે તો કાંઈ અરાબર કહી શકતું નથી, કારણકે તે વેળા ત્યાં ખીજું કાંઈ હાઝર હતું નહીં,

(કિંગ ૧, ૨) " કારણકે કુલપતિન સોભાસીની એકે હેકે, * * ને બહુદર મલિમ પાશાની સરલારીતો સેફરમાંથી ત્યાં આવતી હતી " (પાનું ૩૦૮ મુ.)

પણ એવી અટકળ કરવામાં આવેછે, કે ઉપલા બાર જણાઓએ જેવડાં દોરડાં ખેંચ્યાપછી, તે ઘંટને મોટે આવાજે વાગતો કીધો, અને તે ખુબ ઝોળા ખાવા લાગ્યો. મોરો બાપ પછી નિચલા માળઉપર જ્યાં આ વગાડનારાઓ હતા, ત્યાં પાછો ફર્યો નહીં: એથી તેઓ તેને શોધવાને તરતજ ઉપર આવ્યા, અને જોયછે શું કે, પવિત્ર સાહેબ, તે તો આ બારીને અડીંગીને મુવેસો પડેલો; તો જોકે આ બારી, તો ઘંટથી ઘણી દુરછે. ખુદા જાણે, કે ઘંટના અપરદસ્ત ઘોંઘાટથી તેનું ભેજું ફાટી ગયું—કે કોણ જાણે આ મોટા ઘંટના હાલવાથી પવનનો જે ભારે સુસવાતો થયો, તેથી તેને લકવો થઈ આવ્યો—કે કોણ જાણે આ ભયંકર દેખાવથી તે ઘણાજ ખુદીધો; તેનામે ચોકસ કાંઈ કહી શકતું નથી. કદાચ આ સઘળાં સામટાં ધારણાથી પણ તેનું મોત નિપજ્યું હોય—”

યુસાડિ, જે આ ખ્યાન ઘણાંજ ધ્યાનથી સાંભળતો હતો, તે બોલ્યો, “બનવાજોગછે, કે તેમજી હોય, અને હુટઝન, ત્યારે તારો બાપ આરવેસે મરી ગયો?”

હુટઝન—“પવિત્ર સાહેબ, હા, એ રીતે તેનું મરણ નિપજ્યું.” પછી થોડીકવાર દમ ખાધાપછી તેણે ગંભીર સાદે આગળ ચલાવ્યું, “અને સાહેબ, તેજ દહાડે શાહનશાહ આલેકઝાંડરે ટાગાનરોગખાતે પોતાનો છેલ્લો દમ પણ મુક્યો!”

યુસાડિ—(લગાર વિચાર કરીને) “આ બનાવો ઘણા અચરસીભરેલાછે! પણ તારી ખાતેરી-છે, કે તું જે દહાડા વાર જણાવેછે, તે ખરાછે? તારાં કુટુંબમાં નિપજેલાં આ ત્રણ મોતો તે જણાવેલા આ ત્રણ બાદશાહી મરણોનીસાથે ખરાબર મળતાં આવેછે?”

હુટઝન—“પવિત્ર સાહેબ, પૂરાતન કાળની આ બાબતો આખાં સેબાસ્ટોપોલમાં સારીરવેસે જણીતીછે, અને વળી વધુ શું કહું, તેની નોંધ પણ ‘રજિસ્ટર’માં દાખેલ કીધેલી આપ પૂજ્ય સાહેબ જેમ્મ શકશે—સેવાય, કે તેનેલગતાંજ પાનાંઓ ફાડી નાખ્યામાં આવ્યાં હોય; કારણકે ઘણી વખતે પોતાની ખાસ મતલબ સાંધવાનેસાર તવાંગર આસા-મીઓ, કે હોદ્દારો ચોકસ નોંધાનાં પાનાંઓનો નાશ કરવાને ચુક્તા નથી. તો જોકે મારા વિચારમુજબ, તો આવી પવિત્ર ચોપડીઓસાથે ચેડાં કાઢાડવાં, એ ઘણુંજ પાપી અને ધિક્કારવાજોગ કર્મછે—”

“પણ તારો સ્વપ્નો—તે સ્વપ્નો, કે જેખામે તું મને જણાવવા જતો હતો, તે શું?” આમુજબે યુસાડિ એવોતો અચણુચ બોલી ઉઠ્યો, કે તેથી તે બાપડો ખુદો મર્દ જરા ચોક્યો.

તેનાં જોવામાં આવ્યું, કે આ વેળા યુસાડિનો ચહેરો, જે હંમેશનો ફિક્કો હતો, તે હવે તો ઘણો વધારે બિહામસો ઉજળો પુણીજેવો થઈ ગયો હતો,—તે બોલ્યો, “પૂજ્ય સાહેબ, હા, હું તે મારા સ્વપ્નાવિષે આપને જણાઉં છું: પણ મને ફેર લાગેછે, કે જે આગળ બનાવોતું ખ્યાન મેં આપ સાહેબઆગળ હમણાં કીધુંછે, તેથી તમારાં મનઉપર કાંઈ નાખુશ અસર થયેલી જણાયછે.”

યુસાડિ—“અચિત, તેથી ગંભીર વિચારો મારાં મનમાં ઉભા થાયછે, પણ તારો આ સ્વપ્નો શું હતો, તે મને કહી સંભળાવ.”

હુટઝન—“પવિત્ર સાહેબ, ગઈ કાલે રાતે મેં સ્વપ્નો જોયો, કે હું કચડાઈ ગયેલો—કમઠમાટભરેલી રીતે છુંદાઈદાઈ ગયેલો—અનિચિત વેદનાથી અમળાતો—હતાં

શુદ્ધિમાં પીડાતો—આ મોટા ઘંટનીનિચ્ચે દબાઈને પડેલો હતો, કે જે ઉપરથી તુડી પડ્યો હતો; પણ હું આ માળિયાની ઝમીનઉપર પડ્યો હતો, કે નિચ્ચે દેવલમાં ભાંગીપર પડ્યો હતો, તે હું મારા સ્વપ્નામાં બરાબર પારખી શક્યો નહીં. તોયે જ્યારે મારો જીવ ધીરેધીરે નિકળી જતો હતો, ત્યારે હું મારા હૃદયપણાનેમટે—મારે બીવકુદાઈનેમટે—મા સદીઅગાઉ જ્યારે મારા આપતું મરણ નિપજ્યું, ત્યારે આ જીવલેણ જગ્યા, કે જેને મારા સર્વે કુટુંબીઓનો ધાણ વાળ્યો હતો, તે કબ્રુલ રાખવાનું દીવાનાપણું દેખાડવામટે, હવે મને ધણે, ઘણેજ પસતાવો થવા લાગ્યો. પણ પવિત્ર સાહેબ, આખરે તો તે ફક્ત એક સ્વપ્નોજ હતો—અને ખુદા કરે, ને તે ખરો ન પડે ! હું કાંઈ મારાજેવા ગંભીર, કાઈને ન જણાયલા, મુશ્કેલ માણસનેમટે એમ ઇચ્છતો નથી, પણ” —અને જ્યાં સુટઝનનો એહેરા, કે જે કુદર્તીજ ખુઝુર્ગ દેખાવેનો હતો, તે અતિશય ગંભીર જણાવવા લાગ્યો, તેમજ તેનો સાદ પણ શાંત અને ધીમો પડ્યો—“તેજ વખતે શાહનશાહ નિકૌલસનું મોત પણ બીશક ઝાહેર ક્યાંમાં આવવું જોઈએ !”

યુસાઈ—“આ વાત ગલતછે ! તદન બીવકુદાઈભરીછે ! સુટઝન, આ વાત લગભગ રાજદ્રોહી કરવાજેવીછે ! થોડાક ઉપરાસાપરી બનાવો બનવા પામ્યા, કે જે હું કબ્રુલ કરું છું, કે ઘણાં અબજજેવી રીતે બંદખેસતાછે, તેઉપરથી તું શું એવું અનુમાન કરવા માંગેછે, કે—”

સુટઝન—(ગંભીરાધથી) “કે ફરીથી તેમ બનશેજ. હા !—પવિત્ર સાહેબ, એકસ જાણુજો, કે તેમ બનશેજ ! હું તે સમજી શકતો નથી—અને કદાચ આપ પૂજ્ય પણ તેનું કારણ સમજતા ન હોશો : પણ કાંઈ અબજય સંબંધ આ ઘંટની અને રૌમાનાફતો બાદ શાહી કુટુંબનીવચ્ચે હસતી ધરાવેછે, એ વાત તો કદી પણ ના પાડી શકાશે નહીં. સાહેબ, તમારે ગમે તે કહો—પણ મારે મનથી તો તે નસીબમાં લખેલી વાતછે.”

યુસાઈએ એનો કશો જવાબ વાળ્યો નહીં : પણ થોડો વખતતુલિક તે ઉડાં વિચારમાં ગરક રહ્યો ; અને પછી એકદમ ઉતાવળે તે ખુર્જનો માળિયો છોડી ગયો.

બીજે દિને સવારના ધારાપ્રમાણે નવ કલાકે ધર્મક્રિયા શરૂ થઈ ; અને બંદગી બંધાસ થવાપછી, જ્યારે આસરે સાડા નવનો અમલ થયેલો હતો, ત્યારે યુસાઈ વાચક કરવાને વ્યાસાસનઉપર ચઢ્યો. આ વેળા દેવલમાં ભક્તિ કરવાને પુષ્કળ લોક જમા થયેલું હતું : કારણકે આગળે દિવસે આ ધર્મગુરુએ કીધેલી ઘણી અસરકારક વાચકની તારીફ બહાર જણાઈ ગઈ હતી, અને તેથી તેને સાંભળવાને લોકો ઘણાં એન્ટેઝર હતાં, આટલું બધું લોક જમા થયેલું જોઈને પાદરીને પણ વધારે ઉત્તેજન મળ્યું, અને તેણે પોતાથી બનતી રીતે સરસ વાચક કરવા માંડી : તેનો આવાજ આખાં મોટાં દેવલમાં ગર્જની કરવા લાગ્યો—તેના ચાળાઓ ઘણા જુસ્સાવાળા હતા—તેણે લોકોની લાગણી ઉસ્કેરવાને પોતાથી બનતું કયું. જાણે આ દેખાવને વધારે ભપકાદાર કરવાનો હોય, તેમ ઘેરો ધાલવામાં આવેલાં આ શહેરમાંથી, તેમજ ઘેરો ધાલનારા બહારનાં લશ્કરોમાંથી તોપો છોડવાના અખરદસ્ત ધડાકાઓ દેવલમાં આણુ સંભળાતા હતા, અને તેનીસાથે યુસાઈનો ઉચો ને સ્પષ્ટ ગંભીર સ્વર ભેળાતો હતો.

ધણાંજ ધ્યાનથી તેની વાચઝ લખિત કરવા આવેલાંઓ સાંભળતાં હતાં: મદેઈ અને ગૌરતોનાં દેલમાં આ પાદરીનાં ભાષણથી ભારે અસર થયેલી હતી; અને બુદો રખવાળ લુટઝન પણ તે ધણાંજ ધ્યાનથી સાંભળતો બેઠો હતો. વળી ગહાર આવતી લડાઈઉપર પણ ધ્યાન અપાતું બંધ પડ્યું હતું.

પણ તેટલાં એકાએક લખિત કરનારાંઓને એક આંચકો લાગેલો જણાયો; જાણે આખું મકાન તેનાં આયામાંથી ભાંગીને તુટી પડતું હોય, એમ તેઓને લાગ્યું: આ જોઈ ચુસાડિ વાચઝ કરતો મુગો રહી ગયો—અને એક પળસુધી ગંભીર ચુપડીદી સઘળે પંથરાઈ ગઈ. પણ તે દ્રશ્ય એકજ “મિનીટ”!—કારણકે ત્યારપછી સર્વેને કાને એક ભયંકર ઘોંઘાટ પડ્યો,—જાણે લાકડાના ભારવટિયા અને પથ્થરનું બાંધકામ તુટી પડતું હોય, એવો ભારે કડાકો થયો, અને તે સર્વેમાં એક વધારે બિહામણો, અને વધારે મોટો આવાઝ થતો, સંભળાયો—તે આવાઝ એવો હતો, કે જાણે છાપડાંને કે મકાનને મથાળેનાં કોઈ બીજા ભાગને ફાડી એક ગંભીર વઝન નિચ્ચે આવતો હોય; ફરીથી તે ઝખરદસ્ત આવાઝ સંભળાયો; અને હવે દરેકનાં મ્હોંમાંથી ધારતીની ચીસો પડતી સંભળાઈ. છત્રના જે ભાગને મથાળે મેનારો આવેલો હતો, તે ભાંજતોડીને તે (જુઓ ચિત્ર ૨૧ મું.) ગંભીર મોટો ઘંટ તુદાનના ગગડાટજેવા ભારે આવાઝસાથે નિચ્ચે આવી પડ્યો. દુશ્મનની તોપનો એક ગોળો આગાદ મેનારાને લાગ્યો હતો—તેથી ઘંટ તુટી પડ્યો—તે મેનારાના ત્રણ માળોની ઝમીનનાં પાટિયાં ફાડીતોડીને નિચ્ચે આવી પડ્યો હતો; અને પોતાનીસાથે વળી ભાગેલી ઝમીનનાં મોટાં પાટિયાંના કટકાઓ, ઈંટા, અને પથ્થરોનો વરસાદ પણ લેતો આવ્યો હતો.

આ વખતે થયેલા ગલરાટ અને આફતનું બ્યાન કરવું માહાલ છે—જે ભારે ભય અને હદયગરનો હડગડાટ વાચઝ સાંભળવા આવનારાંઓમાં ફેલાયો, તે ન વર્ણવી શકાયએવો હતો. ઘંટ નિચ્ચે આવી પડ્યો!—અને સાથેસાથે ચુનાકામ અને લાકડકામમાં ચીસો પાડતાં લોકો પણ આવી પડ્યા હતા; કારણકે મેનારાના છેક નિચ્ચેના મજબાઉપર જે ઘંટ વગાડનારાઓ ઉભેલા હતા, તેઓ પણ ઝમીન તુટી પડવાસાથે ઘંટનીસાથેજ નિચ્ચે દેવલમાં ગમડી પડ્યા હતા!

અને કેવા ભયંકર ઝખરદસ્ત કડાકાસાથે આ ઝખરો મોટો ઘંટ નિચ્ચે ઝમીનઉપર આવી પડ્યો હતો;—તેના ભારે વઝનતળે જ્યો અપાર્ધ મુવાં હતાં, તેઓની ચીસો અને પોકારો કેવા કાન ફાડી નાખે અને કમકમાટ ઉપજાવેએવાં હતાં—તેમજ આ વેળાએ જે બીજાંઓ નાસી જતાં હતાં, તેઓની બુમો કેવી હતી! આ કચ્છારસ બનાવ અચિતજ ધણો ભયભિત હતો! ધારતીથી જડ થઈ ગયેલો, ચુસાડિ પોતાનાં વ્યાસાસનઉપરજ બેસી ગયો: જાણે મરખરીનેમટિ એક મુદ્દાને પાદરીનો પુશાક પેહેરાવીને બેસાડ્યો હોય, એવો તેનો દેખાવ લાગતો હતો—અને જાણે જીવતો પાદરી પથ્થરનો બની ગયો હોય, એવો તે જણાતો હતો!

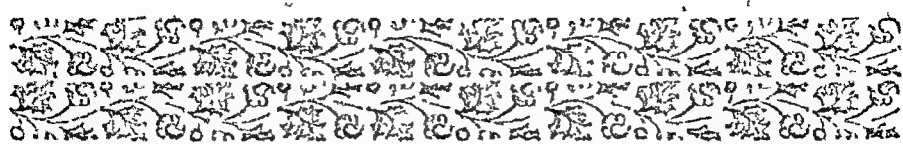
ઘંટ બ્યારે દેવલની પથ્થરની ઝીણેલી ઝમીનઉપર પડ્યો, ત્યારે તેનો આવાઝ એટલોતો મોટો હતો, કે જાણે ગાજવીજસાથનું વાઝોડું થતું હોય; અને તેનો નઠારો પડવા પાછો આખાં મકાનમાં થયો હતો; આ વેળા આખી ઇમારત તેનાં મથાળાંથી તે પાયાસુધી ધુલ

હતી; જ્યારે બારીના કાચોના ટુકડેટુકડા થઈને નિમ્મે પથ્થરની ભોંયઉપર ડરડરર આવોંઝ-
સાથે તુટી પડ્યા હતા !

ઘંટનાં તુટી પડવાથી ત્રીસથી વધુ કુમનસીબ છવડાઓ માર્યાં ગયાં હતાં, કે ધારતી-
ભરેલી રીતે છુદાછાછાઈ ગયાં હતાં;—અને આ ભયંકરરીતે જોખમાયલાંઓમાં બુદ્ધો રખ-
વાળ પણ હતા. અજબજાજીવી સાચાઈસાથે તેનો સ્વપ્નો ખરો પડ્યો હતો; અને વંશપરંપરા
ચાલતી આવેલી આગમચથી ધારેલી વાત, કે જેનો તેને ઘંટનીસાથે સંબંધ રાખ્યો હતો,
તે ઘણી અચરત થવાજોગ ચોકસાઈથી ખરો પડ્યો હતો.

કારણકે સેબાસ્ટોપોલનાં દેવલનો મોટો ઘંટ માર્યાં માસની બીજી તારીખે બેપોરનાં
દેવલનાં ઘડિયાળમાં બરાબર દશમાં દશ “મિનીટા” આંટી હતી, ત્યારે પડ્યો હતો;—
અને બરાબર એજ ઘડિયે સેન્ટ પીટર્સબર્ગમાં રશિયાના ઝાર નિકૉલસે પણ પોતાનો
પ્રાણ છોડ્યો હતો !

મકરણ ૪૬ મું.

યુસાડિ.

તે મોટા ઘંટનો અકસ્માત થયાને થોડા દહાડા વિત્યાંકે ઝાર નિર્દાસનાં મોતની ખબર સેનાસ્ટાપોલખાને થઈ. જ્યારે આ ખબર પાદરી યુસાડિને કરવામાં આવી, ત્યારે ભારે ધાસ્તી અને અજ્ઞયપીમાં તે ગરક થઈ ગયો—તે ગભરાટનેમારે ખીદ્રામજેવો થઈ ગયો. કેટલાક દિવસોસુધી તો તે પોતાના ઓરડામાંજ ભરાઈ રહ્યો; બરાબર ખુરાક પણ ખાતો હતો નહીં; અને જો કોઈ તેની મુલાકાતે આવતું, તો તેને તે મળતો પણ નહીં; દેવલમાં થયેલા ભયંકર અકસ્માતથી, અને તે છુદા રખવાળે જે બીક લાગેએવાં ચોક્કસાઈપણાંથી બનનાર બનાવવિષે તેને જણાવ્યું હતું તેથી, દેખાઈતીરીતે યુસાડિનાં મનઉપર એવી અસર થઈ હતી, કે જે સહેલાઈથી દુર થાય, એવી નહતી.

આખરે—પોતે જે એકાંતવાસમાં પડ્યો હતો, તેને છઠ્ઠે દહાડે સાંજનાં—યુસાડિને જણાવ્યામાં આવ્યું, કે રખવાળા લુટઝન મોતને કાંકે આવેલો હોવાથી, તેણે ગિસ્ટી પાદરીને તેનીઆગળ આવવાને કાલાવાત્તા કરી બોલાવ્યો હતો. પ્રથમતો યુસાડિએ કરડાપણાંથી તેમ જવાને ચોખેચોખી ના પાડી, જે જોઈ તેનાં ઘરમાં કામ કરતી છુદી સ્ત્રીનૈકરને પણ અજ્ઞયપી લાગી, સખગંકે તેણીએ પોતાના શેકને આમુજમે મેકાજ ખોઈ દેતો આગળ કોઈ વાર પણ દિઠો નહતો, અને વળી એક મરના પડેલા માણસની વિનંતી તેણે આગળ કદી પણ ના પાડી નહતી. પોતાનાં ના પાડવાથી જે અજ્ઞયપી આ છુદી સ્ત્રીને પણ લાગી હતી, તે જોઈ તેવું પોતાવું ધક પણ પાછું સાવધ થયું; અને લગાર વધારે હંડા સ્વભાવે અને આવાઝે, તે બોલ્યા, “હું જમશ.”

જે દેવલમાં અકસ્માત થયો હતો, તેની પડોશમાંજ તેવું ઘર હતું, ત્યાંથી તે બહાર નિકળ્યો; અને થોડીક “મિનીટા”માં તે રખવાળનાં ગરીબ રેહેઠાણઆગળ આવી પહોંચ્યો. તેણે જોયું, કે તે બીચારો મરવાની અણીઉપર હતો—છતાં પોતાની પુર શુદ્ધિમાં હતો. એક છુદી સ્ત્રી તેની ખેદમતમાં રેહેલી હતી, તેણી જેવો પાદરી અંદર આવ્યો, કે ઓરડામાંથી તરત બહાર નિકળી ગઈ; અને હવે યુસાડિ લુટઝનઆગળ તે મુકલેસ ઓરડામાં એકંદા રહ્યો.

ઘણા ધીમા પણ બરાબર સંભળાયએવા ખુલા આવાઝે લુટઝન બોલ્યો, “પૂન્ય સાહેબ, જેમ મેં કહ્યું હતું, તેમજ બન્યું છે—અથવા બરાબર કહું, તો જેવીરીતે મારા સ્વપ્નાએ ભવિષ્યવાણી કહી હતી, તેમજ એ આખરે બન્યું છે.”

જાણે એક યંત્રની મદદથી બોલતો હોય, તેમવાદેક તે મરવા પડેલા છુદા રખવાળના શબ્દો યુસાડિ પાછા બોલ્યો, “હા—જેવીરીતે તારા સ્વપ્નાએ ભવિષ્યવાણી કહી હતી, તેમજ એજ બન્યું છે.”

લુટઝન—“નેક સાહેબ, મેં તો ધાર્યું હતું, કે તમો મારી મુલાકાતે આવશો—તમો મારાં ગિછાણાંઆગળ બંદગી કરવા આવશો: કારણકે તમોને સારીરવેસે ખબર હતી, કે

મને પણ અકસ્માતમાં ભારે ઇજા થઇ હતી, અને લગી મેં થોડાક દહાડાઓમાં તમોને કહેવાડ્યું વડીક હતું, કે તખીએ મારાં સાજ થવાની આશા છોડી છે. પવિત્ર સાહેબ, તમે કંઈ આપ્યા નહીં?”

આ સાંભળીને યુસાડિ એકાએક ચોક્યો; જાણે તેને માથાંથી તે પગસુધી આંધળીઓ આવતી હોય, તેમ તે દેખાઈતીરીતે ધુન્નતો હતો, —તેણે જવાબ આપ્યો, “લુટઝન, તારાં મોતનાં બિઠાણાં આગળ બંદગી કરવાનેલાયક હું નથી! મરતાં માણસ આગળ એક ખરેખરા ખિસ્તી પાદરીસિવાય બીજા કોઈ પાદરીથી દેવાસો દઈ શકાય નહીં—અને હું તો ધણો કંગાળ પાપી છું!”

લુટઝન—“હા, નેક સાહેબ, તમો જે કહો છો, તે ખરી વાત છે, આપણે સર્વે આ દુનિયામાં પાપીઓ છીએ, પણ સાધારણ માણસગતજેવા તમો પણ પાપી છો, એવું તમારું ધારવું બનવાન્નગ નથી.”

આ સાંભળી લગાર જનુની સાહે અને ઘણાં દુઃખી દેખાવે યુસાડિ બોલ્યો, “તું શું બોલે છે, તેની તુંને ખબર નથી. હું ફરીથી કહું છું, કે હું એક કંગાળ પાપી માણસ છું! મેં એક એવું કર્મ કરીધું છે, કે જે કદી સુઆફ થઈ શકે નહીં,—ખુરામાંખુરા વિશ્વાસવાતું મેં એક કામ કર્યું છે—અધોરમાંઅધોર તરકટનું મેં એક કામ કર્યું છે! તેથી શું ખરાબી થઈ હશે, તે તો હું જાણતો નથી; પણ એટલું તો હું જાણું છું,—કે તેખાએ મને અતિશય ભારે પરતાવો તે દહાડેથી થાય છે. આહ! તું આ સઘળું સાંભળીને અજાણ્ય થાય છે: પણ હું જે તુંને કહું છું, તે તદ્દન ખરું છે!—ખુદાપાસે માંગી લઉં છું, કે તેમ બન્યું નહોતું! જ્યારે હું બ્યાસાસનઉપરથી ઘણો મોટેમોટે અને ભારે જુરસાથી ઉપદેશ કરતો હતો, તે કાંઈજ નહીં, પણ એવીજ મતલબથી, કે તે બીજાને છુપો આવાજ, જે મારાં કાનમાં રાત અને દહાડો સંભળાયા કરે છે, તેને મારા પોતાના ભારે આવાજથી ઢાંકી નાખવાને—તે આવાજ મારાં હૈયામાં આવી ભરાય છે!”

મરવા પડેલા લુટઝનનો ચોહેરો દુઃખ અને બીમારીથી ફિક્કો, તો મારી ગયેલોજ હતો, છતાં યુસાડિના આ બોલો સાંભળીને તે તો હચમચાઈ જાયો, અને તેનો ચોહેરો બિહામણો સંકેદ પુણીજેવો થઈ ગયો. તે બોલ્યો, “પવિત્ર સાહેબ, શું આ તમો કહો છો, તે બનવાન્નગ છે! નહીં, નહીં—આ વાત મને ખરી લાગતી નથી! પેલા ઘટના ભયંકર અકસ્માતથી તમારાં ભેજનઉપર ખોટી અસર થયેલી જણાય છે.”

પણ પાદરીએ રૂખવાળને બોલતો અટકાવ્યો, અને મરવા સુતેલા ખુદાતરફ અગ્નય બીથી જોયું, પછી બોલ્યો, “લુટઝન, ઝાર નિકૉલસ મરી ગયો છે, તેની તુંને ખબર પડી છે કે?”

લુટઝન—“પૂજ્ય સાહેબ, મને તેની ખબર છે.” પછી ગંભીર આવાજે તે વધુ બોલ્યો, “જે ઘડિએ અકસ્માત થયો તેજ ઘડિએ મેં તો તે જાણ્યું હતું; જ્યારે હું તે અખરદસ્ત ઘટની કોરતબે ચપાઈ ગયેલો, અને નવધાર લોહીથી ગરતો પડેલો હતો, ત્યારેજ મેં તો જાણ્યું, કે શાહનશાહનું મોત આવી લાગ્યું છે. થોડાજ દહાડાઓમાં તેની બીમારીની

ખબર મને પડી હતી, અને તેથી મારા વિચારને વધારે મજબુતી મળી હતી. હા, ઝાર નિકૌલસ મરી ગયો છે !”

યુસાડિ—(ગભરાયેલે ચહેરે) “અને જે થડિએ થંટ દેવલમાં તુટી પડ્યો, તેજ થડિએ તે પણ મરણ પામ્યો ! આહ ! આ સર્વ શક્તિમાન બાદશાહના અગ્રણી મરણથી તેને તેનાં કર્મનો લાયકર ફેજ મળ્યો છે !”

આ સાંભળી વધારે અભયળી, અને વધારે શક તે મરવા પડેલાં લુટઝનને યુસાડિને માટે ઉપજ્યો. તે સમજ્યો કે પાદરીનું મગ્ગ ખસી ગયું છે કે શું ? તેથી તે બોલ્યો, “નેક સાહેબ, તમારી કહેવાની મતલબ શું છે ?”

લગાર કડવાસ અને દેલગીરીથી તે પાદરીએ જવાબ આપ્યો, “મારી કહેવાની મતલબ એમ છે, કે જે ગુનાહને માટે હું પોતાને તકસીરવાર ગણું છું—જે પાપી લુચ્છાઈ મેં કીધી છે—તે નિકૌલસની ઉરફરણીથી—નહીં તેના હુકમથી મેં કીધી છે !”

લુટઝન—“ખુદ તારો આસરો ! શું એ બનવાજન છે ? અરે, સાહેબ ! હું, કે જે તમોને નીતિનાં એક નમુનાતરીકે ગણતો હતો—હું, કે જે એમ માનતો હતો, કે તમે જે આ સરસ વાચક કરવાની આવી શક્તિ ધરાવો છો, તે તમારી નેકાનેલીધે હતી—”

યુસાડિ—“લુટઝન, તું ઠગાયો છે ! ખચિત તું ઠગાયો છે ! હું ફરીથી કહું છું, કે હું એક પાપી છું—અધમમાં અધમ, ખરાબમાં ખરાબ પાપીઓમાંનો હું એક છું. સેબાસ્ટોપોલનાં આ શહેરની જે અગત્યની અને લાભકારક જગ્યા મને આપવામાં આવી છે, તે મેં કીધેલાં પાપી કર્મની એક લાંચતરીકે મને બખ્શવામાં આવી છે; મેં મારાં અંતઃકરણને પૈસાની લાલચે વેચ્યું છે. હું મારી ગરીબ જગ્યાએજ રહ્યો હતે, તો ઘણું, ઘણુંજ, અતિ ઘણું સાચું થતે—”

લુટઝન—“અરે, સાહેબ ! જો આ તમે જે કહો છો, તે ખરું જ હોય—અને હવે મને તેખાએ કશો શક રહ્યો નથી—તો તમોને તેનો પશ્ચાતાપ કરવાની મને અર્જ કરવા દો ! હું બહુ છું, કે હવે મારું મોત નજદીક આવતું બન્યું છે ! મારી આંખે જે પહોં ફરી વળે છે, તે ઉપરથી હું ચોક્કસ છું, કે યમનો દૂત હવે આવી લાગશે ; પણ મને તેનાં આવવાની જરા પણ ફેફર નથી ! મેં મારી આખી જીંદગીમાં કોઈનું પણ બોદું કીધું નથી ; અને જોકે મારા ગુનાહો એવા છે, કે જે નબળા બવાસનો માનવી કદી પણ કર્યાવગર રહેતો નથી, તોયે મારું અંતઃકરણ સાફ છે, અને મેં બહુ જીંદગીને કે રાઝીખુશીથી મારા પડોશીને નુકશાન કયું નથી, કે દુઃખ કીધું નથી, તેથી મને મરવાની ધાસ્તી નથી. અરે, સાહેબ ! તમારું પોતળી એવું જ આવે, તો કેવું સાચું ! હું તમોને આગ્રહ કરું છું, કે થુંટણ મરણિયે પડો, ને મારી સાથે બંદગી કરો, અને તમારા પાપનો પશ્ચાતાપ કરો !”

યુસાડિ—“ઘણો લાલો માણસ ! ખચિત, હું તેમ કરીશ, ઝરર કરીશ !” એમ બોલી તે ગરીબની ખાટલીપાસે ચુસડિ થુંટણિયે પડ્યો, અને બોલ્યો, “આ વખતે મારે બદલે તારે મને ઉપદેશ કરવો જોઈએ છે ! તારું દેવ પાડી છે, હું પાપી છું ! મેં તો અઝીમ ગુનાહો કીધા છે, ને તું તો નિર્દોષ છે ! મારે માટે તો દુઝબનો દરવાજો તૈયાર છે,

તારેમાંટે તો બેહેસ્તનું બારણું ઉઘાડું છે! તુંને સ્વર્ગનો દેખાત દેખાય છે, માટે આ લુટઝન, મને કેહે, કે મારાજેનો ખુરો પાપી જો પસ્તાવો કરે, તો તે ખુદા મારી ઉપર રહમ કરશે કે?”

લુટઝન—“જો તે પાપનો કરનાર ખરાં દેવથી પશ્ચાતાપ કરે, તો તે સાહેબ દેવ પાપીની ઉપર રહમનો કરનારો છે, પછી તે પાપો ગમેએવાં અધાર હોય, તો યુ વધુ પણ નેક સાહેબ, મને જણાવો, કે તમો એ જે પાપી કર્મ કર્યું છે, અને તેથી જે ખરાળી થવા પામી છે, તેનો બદલો વાળવાને તમો કર્યું કરી ન શકો?”

યુસાફિ—“હા, હા, હું ખુદાનો ઉપકાર માનું છું, કે કરી શકું તેમ છે. તેમ બદલો વાળવાનું મેં મારા કબ્જામાં રાખ્યું છે. એટલું તે મારા હાથમાં રાખવાની ખુદાએ પોતેજ મને ઝર પાડી છે, કે જેથી મારાં પાપી કર્મનો બદલો હું પાછો વાળી આપી શકું.”

“પવિત્ર સાહેબ, હું મરું છું,” લુટઝન બોલ્યો, કે જેનો ચહેરો હવે વધારેનેવધારે ક્રિયા થતો જતો હતો, તેનો સાદ વધારેનેવધારે નબળો પડતો જતો હતો, અને તેની આંખો વધારેનેવધારે ઝાંખી થતી જતી હતી. “મારી મરતી વખતની છેલ્લી બંદગી તમારેજમાંટે કરું છું!—આ મારા મરતી વખતના હોડોમાંથી જે થોડાવણા સંભળાયેલા શબ્દો હું બોલું છું, તે તમારાંજ ભલાંનેમાંટે છે! હજી પણ પશ્ચાતાપ કરવાનાં સાંધણો તમારા હાથમાં છે—અને તેટલામાંટે પસ્તાવો કરવાની હું તમોને આજોજ કરું છું! તમારાં કીધેલાં કર્મનાં પરિણામનો ઈલાજ કરવાનું, અથવા તેમાં સુધારો કરવાનું તમારાં હાથમાં છે—તેઉપર અમલ કરવાને એક મરવા મુતેલો માણસ તમોને અર્જ કરે છે! તે તમોએ કીધેલું બોલું કામ પાછું સુધારવાને, અને તેનો બદલો ભલાં કામથી વાળવાને ગમેએટલી મહેનત પડે, તો હારી ખાતા ના—તેનેમાંટે ગમેએટલી લાંબી મુસાફરીઓ કરવી પડે તો અચકાતા ના—તેને માટે ગમેએટલો મોટો ભોગ આપવો પડે, તો પાછાં હંડતા ના—પણ ગમેતેમ કરી આ પશ્ચાતાપ કરવાને ફરિશ કરજો! ઝર કરજો, સાહેબ! અને પછી મારાજેની હમણાની હાલતમાં જ્યારે તમો આવી પડશો—જ્યારે તમો મોતનાં ગિજાણુંઉપર મરવા સુશો—અને જ્યારે તમારાં કપાળઉપર, જણે તમારાં ભેજાને આંધળું બંધ કરતો હોય, તેમ તે દુનિયાની પાયમાલી કરનાર જમનો હંડો હાથ પડેલો તમોને જણાશે,—આહ! ત્યારેજ, સાહેબ, તમો મારી આ મરતી વખતની સલાહને યાદ કરશો—અને જો તમો તેમજ અલ્યા હશો, તો મરતીવેળા ખુશી થશો—પણ જો તમો તેમ કરવાને ચુક્યા, તો મરણની છેલ્લી ઘડિયે તમોને ભયકર ખેદ ઉપજશે—તમોને ઘણાજ દુઃખદાયક પશ્ચાતાપ થશે!”

આ સાંભળી યુસાફિ હુરેહુરે રડવા લાગ્યો. તેની આંખોમાંથી ખરતાં આંસુઓ પ્રથમ તો ગર્મ હતાં; પણ જ્યારે લુટઝનનાં શબ્દોથી તેનાં દેવમાં શાંતી થવા લાગી, જ્યારે તેણે વિચાર્યું, કે હજી પણ તેણે કીધેલાં પાપી કર્મનો તે પશ્ચાતાપ કરી શકશે, ત્યારે તેનાં આંસુઓ વધારે ધીરે પડવા લાગ્યાં, અને આખરે તેઓનાં પડવાથી તેને ઘણો મોઢો સધિયારો મળ્યો. પછી તે મરતાં માણસનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈને યુસાફિએ બંદગી કરવા માંડી : અને ઘણે વારે તેને ખબર પડી, કે જેનો હાથ તેણે પકડેલો હતો, તેનો આત્મા તો ધીરેધીરે, શાંતીથી તેનાં કાલબુદ્ધમાંથી નિકળી ગયો હતો.

યુસાડિ પોતાને મથકે પાછો ફર્યો; અને પોતાનો વિચાર પોતાની છુટી સ્ત્રીનૌકરને જણાવવાવગર તેણે લાંબી મુસાફરીએ જવાની તૈયારીઓ કરવા માંડી. પોતાનાં સર્વે કાગ-જયાંઓ તેને ધ્યાનથી તપાસ્યાં,—જેની હવેપછી ઝર નહતી, તે શાડી નાખ્યાં, અને બીજાં થોડાંક અગત્યનાં પોતાનીપાસે રાખ્યાં. આ કાગજયાંઓમાં એક દસ્તાવેજ હતો, કે જે તેણે ખાસ સંભાળથી પોતાનાં ડગલાંનાં છાતીઉપરનાં ગજવામાં મુક્યો. હાથમાં જેટલું નાણું આવ્યું, તે લીધું,—પોતાનાં જવાથી પોતાની ગરીબ નૌકરની ચાકરી જશે, એવા લલા વિચારથી નાણાંની એક લાયક રકમ તેણે એક પરણિયામાં મુકી તેઉપર તેણીનું સરનામું કીધું. થોડીધણી ઝરની વસ્તુઓ તેણે મુસાફરીએ લઈ જવાની ચામડાંની એક પેટીમાં ભરી; અને ન્યારે રાત પડી, ત્યારે પોતાનો પાદરીનો પુશાક કાઢાડી નાખી, મુસાફરી કરવાનો એક સાદો પુશાક પહેર્યો, અને પછી ઘરની બહાર છુપો ચાલી ગયા.

સેઆરટોપૉલના રસ્તાઓ પસાર કરીને, યુસાડિ આખરે તે જગ્યાએ આવી પહોંચ્યો, કે જ્યાંથી લાઉના મધવાઓમાં બેસી બીજે પાર જવાતું હતું; અને તેમાંના એકનીઉપર તે ચઢી બેઠો. તેને બીજે પાર ઉતારવામાં આવ્યો; અને ત્યાંથી પછી તેને પાઉપેયાદા પોતાની મુસાફરી પાછી શરૂ કીધી. તેના વિચાર કાંઈ ગામડાંમાં જઈ પહોંચવાનો હતો, કે જ્યાંથી તે એક ઘોડો ખરીદી શકે; પણ જે પેહેલાંજ ગામડાંમાં તે આવી પહોંચ્યો, ત્યાંથી તેને એવી ખબર મળી, કે જ્યાંથી તેને ભારે નાસેપાસી ઉપજ. બેસવાનાં કામમાં આવે એવા એકેએક ઘોડાનો, અને વળી ખેતીનાં કામમાં વપરાતા ઘણાક ઘોડાઓનોવટીક રશિયન લશ્કરે કબ્જો લઈ લીધો હતો. આગળ વધવાનો કાંઈ ઉપાય તે પાદરીના હાથમાં રહ્યો નહીં: પણ જ્યારે તે નાઉમેદ તો થયેલો હતો, છતાં તેનું દેલ તુટી ગયું નહીં: તેણે મક્કમ દરાવ કર્યો હતો—પોતાની મુસાફરી આગળ ચલાવવાને તેને મજબુત મન રાખ્યું હતું; પછી આખી મુસાફરી તેને પગેજ ચાલીને કરવી પડે, તો શું મુજબો હતો ?

યુસાડિએ સિમફેરૉપૉલના ધોરી રસ્તાઉપરથી આગળ ચાલવા માંડ્યું; કે જે શહેર સેઆરટોપૉલથી પચીસ “માઇલો”ને તફાવતે હતું. આખી રાત તેણે ચાલ્યાજ કીધું, પણ વચ્ચેવચ્ચે તે થાકે ખાવાને થોપતો હતો; થાકીને લૂસ થયેલો, તે સવારના સિમફેરૉપૉલ આવી પહોંચ્યો. પોતાની શક્તિ પાછી લાવવાને તેણે આ ઠેકાણે એક બઠિયારખાનાંમાં થોડા દલાકા ઉતારી લીધા; અને ન્યારે તે ઉંઘાઈ ઉઠ્યો, ત્યારે એક ઘોડો મેળવવામાંટે તેણે ખબર કાઢાડી. ત્યાં બે કે ત્રણ ઘોડાઓ વેચવાના હતા: તેઓની કીમત એટલીતો આકરી હતી, કે પ્રથમતો તે ખરીદવાને યુસાડિ અચકાયો—કારણકે તેનીપાસે જે થોડી પુ’જ હતી, તેમાંથી જો તે એક ઘોડો ખરીદે, તો તેની થાપણમાં મોટું ગાળકું પડી જાય! ત્યારે હવે તેણે કરવું કમ? તેના વિચારપ્રમાણે હજીતો તેને સંકો “માઇલો”ની મુસાફરી કરવાની હતી—અને તે મુસાફરી જો તે પગે ચાલતોજ કરે, તો ઘણાં અઠવાડિયાંઓ તેમ કરતાં નિકળી જાય; વળી તેમ કરતાં તે થાકથી દુબલો થઈ જાય, કે કદાચ મરી પણ જાય, અને જો મરી જાય, તો તેણે જે બધું કામ કરી પોતાનાં પાપનો પશ્ચાતાપ કરવાનો વિચાર રાખ્યો હતો, તે પણ અધુરું જાય. એટલામાંટે આખરે તેણે એક ઘોડો ખરીદ્યો; અને પછી તેઉપર સવાર થઈ યુસાડિ સિમફેરૉપૉલથી આગળ કુચ કરી ગયો.

સિમદેરાપાલની ઉત્તરે આસરે ત્રીસ “માઈલો” દુર આવેલાં એક ગામડામાં રાતના આઠ અને નવનીવચ્ચે તે આવી પુગ્યો. આ ગામડાનું નામ ચોટાં આવ્યાન કરી હતું. આ ન્હાનું ગામડું ઘણું જ મુકલેસ હતું—તેમાં કુળી એક ધર્મશાળા હતી. કે જ્યાં આ પાદરીએ ઉતારો લીધો. ત્યાંના સર્વાધારને પોતાના ઘોડા સાંપી, તે ધર્મશાળાના મુખ્ય ઓરડામાં દાખેલ થયો, કે જ્યાં તે વખતે બીજું કાંઈ હતું નહીં; પછી ખાણું લાવવાનો હુકમ થયો.

જ્યારે “ટેબલ” આગળ જોડેલો હતો, ત્યારે તેજ “હોટેલ” આગળ દોડતા આવતા ઘોડાના પગલાં તેને કાને પડ્યાં; અને પછી થોડીજવારમાં એક મુસાફર તેજ ઓરડામાં દાખેલ થયો, કે જેણે પોતાના પુશાકઉપર રૂઆંટીનાં અસ્તરવાળો બેઠો પણ દુશ્સવારી કરવાનો એક ક્ષીમતી ઝબ્બો પેહેરેલો હતો, તે મુસાફરે ચુસાડિને જરાસરખી સલામ કીધી, અને એક બાંકઉપર પડ્યો—પોતાની રૂઆંટીવાળી ટોપી કાઢાડીને ફેંટી દીધી—ઝબ્બો ઉતારીને બાબુએ મુક્યો—અને ત્યારે જણાયું, કે તેણે એક લશ્કરી અમલદારનો સાદો પુશાક પેહેરેલો હતો. તે “હોટેલ”માં જે ઉંચામાંઉંચો “વાઇન”, અને ઉંચામાં ઉંચું ખાણું હોય, તે પોતાનેમાટે લાવવાનો તેણે ઘણું રાખ્યો હતો હુકમ થયો; આ હુકમ ફર્માવીને તે ચુસાડિને પેહેલાંનાકરતાં વધારે બારીકીથી જોવા લાગ્યો.

બીજા હાથઉપર જે ધડિયે તે લશ્કરી મુસાફર આ મોટા ઓરડામાં દાખેલ થયો હતો, તેજ ધડિયે તેના દેખાવથી તે પાદરીઉપર પણ થોડીઘણી અસર થઈ હતી. ચુસાડિને લાગ્યું, કે તેણે તેને આગળ કંઈ જોયલો હતો : પણ તે ક્યાં તે તેને યાદ આવ્યું નહીં. વળી ત્યારે તે મુસાફરે પોતાની ટોપી કાઢાડી નાખી, ત્યારેતો ચુસાડિની ખાતેરી થઈ, કે તે તેને આગળ કંઈ મળ્યો હતો; તોયે તે મુલાકાત ક્યાં થઈ હતી, તે તેની યાદદાસ્તમાંથી ખસી ગયું હતું.

પણ તેટલાં તે મુસાફરે પોતેજ ચુસાડિને પુછ્યું, “સાહેબ, મને ચોક્કસ જણાવશો, કે આ જગ્યાએથી સિમદેરાપાલ કેટલું દુરછે?”

તે પાદરીએ તેનો જવાબ આપ્યો; હવે તે મુસાફરનો ચેહેરાજ નહીં, પણ તેનો સાદવરીક તેને થોડોઘણો જાણીતો લાગ્યો. વળી જાણે ચુસાડિને પોતાને પણ તે મુસાફરે આગળ કંઈ જોયો હોય, એમ તેની દબઉપરથી લાગ્યું; કારણકે થોડાક વખતસુધી તેની તરફ બારીકીથી નિકાળીને, તે જોલ્યો, “હું અનુમાન કરું છું, તેમાં મુઆફ કરજો—પણ ખચિત તમારો ચેહેરા મેં કંઈ જોયો હોય, એમ મને લાગે છે.”

ચુસાડિ—“અને હું પણ એમજ વિચાર કરતો હતો, કે આપણે બન્ને એકકંઠી તદ્દન અજાણ્યા નથી.”

પણ તરતજ તે મુસાફરનાં ધ્યાનમાં એકાએક કાંઈ યાદ આવી ગયું, અને તે જોલી ઉઠ્યો, “આહ! હવે મને યાદ આવ્યું! તમો એક વખત સેન્ટ પીટરસબર્ગ ખાતે રહેતા હતાંની વાત?”

ચુસાડિ—“બરી વાતછે પણ તોયે હજી હું જાણતો નથી—”

“તમો પરાંમાં રહેતા હતા, કે જ્યાંના એક દેવલમાં તમો પાદરીતરફિ હોદ્દા કરાવતા હતા, ખરું કે?” તે લશ્કરી અમલદારે પુછ્યું, અને તે પોતાની જગ્યાએથી ઉઠી હવે ચુસાડિનો ચેહેરા હજી વધારે બારીકીથી તપાસવા લાગ્યો.

યુસાડિ—“હા—તે તેમ હતું એ ખરી વાત છે. તોયે હજી મારી યાદદાસ્તશક્તિ મને જોઈ દે છે, અને હું યાદ કરી શકતો નથી, કે મેં તમોને ક્યાં જોયા હતા—”

પણ તેટલાંતે તે અમલદારે તેને જોણતો અટકાવ્યો, અને જે “ટેન્ક” આગળ યુસાડિ બેઠેલો હતો, તેઉપર વાંદ્રો વળીને જોડ્યો, “તમારા કાનમાં એક શબ્દ કહું છું, તમોને વાલમારની જેટી તો યાદ હશે ?”

યુસાડિ—(ચોંટાને) “આહા ! હવે તમે મને યાદ આવો છો ! તમે નામદાર ઝાર નિર્દોશસના એડી-કાંગ છો ?”

એડી-કાંગ—“તેજ, અને હવે હાલના નામદાર ઝાર આલેક્ઝાંડરનો એડી-કાંગ છું. પણ પોતાના મરણ પામેલા આપની છુપી વાતોથી હું કેટલો બધો નજીવો છું, તેની હાલના નામદાર શાહનશાહને ખીલકુલ ખબર નથી; અને તેટલામાંટે, પૂજ્ય સાહેબ, પેલો નહાનો બનાવ, કે જેમાં આપણે બધે એકમેકને મળવા પામ્યા હૈયે, તેઉપર તદ્દન ચુપકીદી હુમ્મશાં એખતિયાર કરજો. તે વાત બહાર આવવી ન જોઈએ.”

યુસાડિ—“હીક, હું તેમ કરીશ.”

એડી-કાંગ—“ચાલો, આપણે સાથે ‘વાઇન’ અને ખાણું લેયે, અને આગળી પિશાણનેખાતેર એકજ સફરે જેરયે. તમો મને હાં મળશો, એમ મેં કહી પણ ધાણું ન હતું. તમોને દુનિયાનાં ક્યાં છડા ખુણાંમાં મોકલી દેવામાં આવ્યા હતા, તેની પણ મને તો ખબર પડી હતી નહીં. પણ મને જે ખબર પડી હતી, તે ફક્ત એટલીજ હતી,—અને તે પણ મરનાર નામદાર શાહનશાહનો આ નહાનો ભેગનો ફાટો બગળાપણી એક કલાકનાજ અરસામાં—કે તમોએ તે દેવલમાંથી ચાલતી પકડી હતી—સખુર કરો, આ સઘળું કટલા વખતની વાતઉપર બન્યું હતું ?”

આ વાતોથી યુસાડિનાં મનઉપર ઘણીજ નાખુશ અસર થઈ, અને તેથી તેણે ઘણો ઉદાસ ચેહેરે અને દેલગીરીભરેલે આવાજે ધીમે સાદે જવાબ આપ્યો, “આ બાબત હું તમોને ઘણી ચોક્કસપણે કહી શકીશ. તે ૧૮૫૨ ના ઑગસ્ટ માસની ૭ મી તારીખે બન્યો હતો.”

એડી-કાંગ—“આહો ! આટલો બધો વખત પસાર થઈ ગયો છે ? હડી વર્ષોની વાત ! જે તમો ચોક્કસ દહાડો જણાવતે નહીં, તો તો હું કહી માનતેથી નહીં !”

જેમતેમ પોતાનો નિસાસો દાખી દઈને યુસાડિએ જવાબ આપ્યો, “અને ખરેખર તેમજ છે. હાલમાં જે બાબતઉપર આપણે વાત કર્યે હૈયે, તેનું પરિણામ શું આવ્યું, તે તમો મને જણાવી શકશો, સાહેબ ? હું પોતેથી તે બનાવ બન્યાપછીથી સેબાસ્ટોપોલમાંજ રહેલો છું, અને તેથી તે બાબતથી તદ્દન અજાણ છું.”

એડી-કાંગ—(હસીને) “તે નહાનો પરાક્રમ બગળાપણી મરનાર નામદાર શાહનશાહે તમોને દુરદરાઝ મોકલી દીધા. સાંધારણુરીતે તે ઝારની એવીજ ચાલ હતી, કે જેણે કોઈ તેવણને એવી નાખુક બાબતમાં મદદ કરે, તેણેને દુર ધકેલી દેવા, અને તેજમુજબે તમારાબાબમાં પણ કર્યામાં આવ્યું; ફક્ત મારાજબાબમાં એક અપવાદ હતો, પછી તે કોણ

જાણે તેવણનાં કાંટાનેલીધે હોય, કે કદાચ શાહનશાહ નિઝાલસ સારીપે જાણતા હતા જોઈએ, કે હું એવી બાબતો છુપાવી રાખવાજોઈલી પાછી સમજ અને બચારદારી મારે છે. ગમે તે હોય, પણ ફક્ત મનેજ તેવણે પોતાનીપાસે રહેવા દીધા હતા. અને મારા સારાં નસીબજ મને તેમ રહેવા દેવાનું શાહનશાહને સુઝ પડ્યું, નહીંતો આ વખતે સારા ખીરિયાનાં જિતરમાં કદગતી ઠંડીનેલીધે સગડીઆગળ જેસીને હું સારી સીમાર કદાચ હમણાં પીતો હોતે ! મને પણ અસંમસે કાઈ હોદ્દાઉપર સાધખીરિયા ધકેલી આપ્યા હતાં ! પણ સારું થયું, કે તેમ તે નામદારે ક્યું નથી !”

યુસાડિનાં જોવામાં આવ્યું, કે તે એડી-કાંગ લગાર અજાતદરજ અને ભારે ટકડકિયો હતો, અને વળી સાથેવાગો “વાઈન”ની બાટલીનું માથું ભાંખેા જતો હતો ! અને તેટલામાટે તેણે પોતાનાં દેખાવ અને હાથમાં ફેરફાર કરી નાખવાનું વાજીચી ધાર્યું, યાને બહારથી ખોટું ડોળ ધાલવાનું તેણે દરોસ્ત જોયું—સાંમાને વધારે ખાનગી વાતમાં ઉતારવાની મતલબે, તેણે હવે વધારે હસમુખો દેખાવ ધારણ કર્યો, અને પોતાનું “ગ્લાસ” “વાઈન”થી ભરીતે, તે બાલ્યો, “મને તમોને યાદ દેવાડવાની કરી અર નથી, કે મારું નામ યુસાડિ. જો હું ભુલતો ન હોઉં, તો હું મેજર એલમાનોઈનીસાથે હમણાં વાતો કરું છું, ખરું કે ?”

એડી-કાંગ—“બીઅરથી મુઆરછે, મરનાર ઝારની મેહરબાનીથી હવે મેજર નહીં, પણ ફરનલ એલમાનોઈ થયોછું ! સેંટ નિઝાલસના ફરમ ! આવી કગાળ ધર્મશાળાતરફ જોતાં, આ ‘વાઈન’ કાંઈ ખરાબ નથી, સીકછે. આ ગામડાંનું નામ શું ?—મોટાં આવવાન ?”

યુસાડિ—“હા, ‘વાઈન’ સીકછે. પણ પેલા વાલમારેનું પછી શું થયું, તેઓની કાંઈ ખબર ?—”

ફરનલ એલમાનોઈ—“આહા ! હું આપણી વાતની ચોકસ બાખતજ દેડતાં ભુલી ગયોઃ જેમ ઝારે ધાર્યું હતું, તેમજ સંવળ જનવા પામ્યું. તેની સંવળી ઉમેદા પાર પડી. હું ખુદાં દેલથી કશું કરી દઉં છું, કે તેની ચંપરખદાઈ અચરી પાપી હતી, અને તેણે શયેતાની રીતે પોતાનો કાનો લીધો હતોઃ કારણકે પેલી છોડી કંઠાર્ઠન વાલમાર વાળી ખુશસુરત મળહતી પોટી હતી !”

આ સાંભળી યુસાડિને ભારે દુઃખ ઉપજ્યું, અને તેણે જેમતેમ પોતાના દેલનો ભાર ઉભારે દાખી રાખ્યોઃ અને જોકે આ વેળા તેને “વાઈન” પીવાં ગમતો નહતો, તે તેના ગળામાં ખુચી જેસતો હતો, છતાં પોતાનું મોં છુપાવવાના એરાદાથી તેણે પોતાનું “ગ્લાસ” ઉડાવી જાણે પીતો હોય, તેમ તે આહું ધર્યું.

ફરનલ એલમાનોઈ—“પણ હું હમણાં તમોને કહેતાં હતો, તેમ બધી તાગડો જેમ ઝારે રચ્યો હતો, તેમ પુરેપુરે પાર ઉતર્યોઃ ત્રણચાર મહિના તો તે જવાન જંગમ વચ્ચે પ્યાર અને માયાસેવાય બીજું કશું હતું નહીં. પણ પછી પેલા બીવકુશ આસઠની હોસ ધીરેધીરે કમી થતી ગઈ. હું તમોને જણાઉં છું, કે સેંટ પીટર્સચર્ચખાતે, જે બ્રિટિશ એલચી હતો, તેનીઉપર ઝારે પોતાની ભારે મેહરબાનીઆ દેખાડવા માંડી. તેને એવતો હાથમાં લઈ લીધો, કે તેને ખબર પણ ન પડી, કે ઝાર પોતાની મતલબમાં લોટતો હતો—તેની સમજવટથી એલચી પેલા જવાન ઈંગ્રેજને વારવાર વિખામણ દેવા કરતો

હતો; કે રશિયન રાજવાનીમાં એમ આગસુ પડી રહેવાડરતાં તેણે પોતાનાં દેશની રીઝમીટમાં જઈ પાછું કામ નેડાવું. તે જવાન અમલદારનું નામ મને હમણું ખીલકુલ યાદ આવતું નથી. આ તેની શિખામણ પણ હવે તે જવાન ઇંગ્રેજને વાજેખી લાગના માંડી; તે હવે કદી ન તોડી શકાય એવા ગાંઠથી લગનની જુસરીમાં નેડાઈ જવામાંટે પરતાની લાગ્યો; અને તેથી એક અતિ ખુબસુરત પણ દોહાડિયાંવગરની ઓડીસાથે. આ વખતે કુંઠરાઈન એક માતા થવાની હાલતમાં હતી; અને તેટલાંમાંટે આ છુપાં લગનની વાત તેણીના બાપ, ધાલમારને જણાવવાની પર્વાનગી તેઓએ નામદાર શાહનશાહપાસે માંગવામાંટે એક અર્ઝી મોકલી આપી. ઝાર આએજ તકનેમાંટે વાર જોતો બેઠો હતો—”

યુસાડિ નેકે બહારથી તો શાંતપણાંને દેખાવ ધારણ કરી આ બધું સાંભળતો હતો, અને વળી જાણે તેથી રમુજ મેગવતો હોય, એવી બહારથી તો છેતરપટી દેખાડતો હતો, છતાં તે સધળું સાંભળીને તેનું જગર અંદરથી ચાકચાક થતું હતું; તેનાં હૈડાંમાં અતિ લયાનક વેદના થતી હતી, તોયે જેમતેમ તે છુપાવીને પુછ્યું, “હં ! અને પછી શું કરવામાં આવ્યું ?”

કરનલ એલમાનોફ—“આ અર્ઝી મળ્યાપછી ઝારે કુંઠરાઈનની છુપી મુલાકાત લેવાતું ઠરાવ્યું—અને તે વખતે શું બન્યું, તેની મને માહિતી નથી, કારણકે તેઓ બધે એકલાંજ મળ્યાં હતાં. પણ તેણીના આવંદ—પેલો જવાન હુઝેજ—તેને તો ‘પોલિસે’ પોતાને સ્વાધિન લીધો, અને એક ડાગ-ગાડીમાં નાખીને રશિયન હકુમતમાંથી બહાર મુકી આવ્યામાં આવ્યો. જ્યારે તેને રશિયાની હદબહાર પણ મુશિયાની હદમાં લાગ્યામાં આવ્યો, ત્યારે એક તનામું કાગઝ તેના હાથમાં મુકવામાં આવ્યું; આ કાગઝમાં તેને ‘જણાવ્યામાં આવ્યું હતું, કે તે ને બર્લિનખાતે જશે, તો ત્યાંની ટપાલ-ઑફીસમાં તેને સરનામે મોકલવામાં આવેલાં કેટલાંક કાગઝો તેને આપવામાં આવશે. તેઉપરથી તે જવાન મુશિયન રાજવાનીખાતે ગયો હતો, તે તો ચોક્કસજે, કારણકે તેને નામનાં તે કાગઝો, જે તે લેવા ન આવે, તો બંદોબસ્તમુજબ તે પાછાં રશિયા મોકલી આપવાં નેહજે, પણ તે પાછાં આવ્યાં નહતાં.”

યુસાડિ—“અને પેલાં કાગઝો—તેમાં શું લખેલું હતું ?”

કરનલ એલમાનોફ—(પેટ પકડીને હસીને) “તેમાં એક તમારી સહીતું હતું, અને તેમાં જણાવેલું હતું, કે—”

“મારી સહીતું હતું ?” પાદરી પોકારી ઉઠ્યો. ઘડીભર તે પુષ્ટજ ગુસ્સે થઈ ગયો ; પણ પાછો જાણે તેમાં કાંઈ દમજેવું નથી એવું ડાળ ધાલીને તે પણ સાથેસાથે હસવા લાગ્યો, અને ફરી બોલ્યો, “હાઆ ! હાઆ ! કેવી સકાઈથી આ બધું કરવામાં આવ્યું હતું !”

કરનલ એલમાનોફ—“બચિતજ ! ઝાર નિકૉલસ જેળી કાંઈ કરવાતું હાથ ધરે, તે બધું પુરેપુરું અને પાકુંજ કરે.”

યુસાડિ—“હીક, પણ આ કાગઝ, કે જેઉપર મારી ખોટી સહી કરવામાં આવી હતી, તેમાં શું લખેલું હતું ?”

કરનલ એલમાનોફ—“આહ ! તેમાં લખેલું હતું, કે લગનની સહીસાબવાળું પાતું ‘રેગિસ્ટર’ માંથી પ્રાડી નાખવામાં આવેલું હોવાથી, તે લગન કાંઈદાથી રદખાતલજેવાં

હવે ગણાશે—અને આ કામ તમે એક ચોકસ સત્તાધારીના હુકમથી બાબતુ છે, કે જેના પ્રમાણને તમે કદી પણ ના પાડી શકો નહીં—આ મોટી સત્તા ધરાવનાર ધણી કાચ હતો, તેનું નામ ઝાદર કચ્વાની તમારી મઝી નથી. બીજને કાગઝ રશિયાખાતેના પ્રિયિય એકચીતરકનો હતો, તેમાં જણાવ્યામાં આચુ હતું, કે તે નામદાર આશા રાખે છે, કે તેના જવાન મિત્ર—તે ઇંગ્રેજને તે નામદાર પોતાના એક મિત્રતરીકે જ ગણતો હતો—રશિયાન રાજવાનીમાં જે બીવકુશાલરેલું કામ તેણે કીધું હતું, તે હવે સદ તર લુલી ગયો, અને હવે ઇંગ્લાંડ જઈ પોતાની રીજમીટમાં પાછો જોડાશે, કે જેમાં તે કાંઈ વખતે ઝર નામ કાહડાશે, એવી તેની ખાતેરી હતી.”

યુસાડિ—“અને આ કાગઝો વાંચ્યાપછી તે જવાન ઇંગ્રેજઉપર શું અસર થઈ, તેની તો કદાચ તમોને ખબર પડી નહશે ?”

કરનલ એલમાનોફ—“જે બનાવો બન્યા હતા, તે ધ્યાનમાં લેતાં, જેમ હું ધારતો હતો, તેવીજ અસર તેનીઉપર થઈ હતી, અને તે ઝારની ધારેલી મતલબને પણ ખરનીજ હતી. મારી તો ખાતેરી છે, તે જવાન પોરિયો, જોકે કંડરાઇન અતિ ખુબસુરત હતી, છતાં તેણીથી ધરાઈ ગયો હતો ; અને તેણીને તદ્દન તણ દેવાને જ્યારે આવી સરસ તકો મળી, ત્યારે તેનો લાભ તેણે તરત લઈ લીધો. થોડાંક વખતસુધી, તો સેન્ટ પીટર્સબર્ગ ખાતે ટપાલ-ઑફીસમાં ખુબ ચોક્કસી રાખવામાં આવી, કે રખેને કાંઈ કાગઝખર તેનીતરફથી કંડરાઇનઉપર આવે ; પણ એકબી કાગઝ તેણીનાં નામનું આવ્યું નહીં ; અને જ્યારે આખરે તેણી પોતાનાં આપીકાં ઘરમાંથી નાસી ગઈ, તોયે ટપાલ-ઑફીસમાં તો ટપાલ રાખવાનું ચાલુજ રાખ્યામાં આવ્યું હતું, જણવાને કે તેણી પોતાના આપ અથવા લાઈસાથે કાંઈ રીતનો પત્ર-વ્યવહાર ચલાવે છે, કે નહીં.”

યુસાડિ—“આહ ! તેણી નાસી ગઈ—ખરી કે ?” એમ બોલી જાણે તે આખતની તે ઝાઝી દરકાર કરતો નહોત્ય, એવું દેખાડવામાં તે પોતાનો “વાઇન” જરાજરા પીવા લાગ્યો.

કરનલ એલમાનોફ—“હા—તેણી નાસી ગઈ. હું ધારું છું, કે તેણી પોતાની ગર્ભવંતી હાલત વધુ વાર છુપાવી શકી નહીં—અને આ સર્વે બાબતોથી ઝારનું તેણીનીઉપરનું વેર વળ્યું : નામદાર શાહનશાહ તેણીનીઉપર આટલો બધો વેરી શામોટ થયો હતો, તેનું કારણ તો હું ધારું છું, કે તમો જાણો છો ? તેણીએ તેની ખરાબ માંગણીઓ વિકારસાથે ના પાડી—અને બીજને આહવા લાગી : આટલું જ નિંકાવસને ગુસ્સે કરવાને બસ હતું !”

યુસાડિ—“હા—એટલીજ વાતની મને પણ ખબર પડી હતી. જ્યારે પેલેલવેલેલી તે નામદારને મને સૂચવ્યું—અથવા બલકે કહોની કે મને હુકમ કર્યાં—ત્યારે તે મારાં જાણવામાં આવ્યું હતું—પણ કંડરાઇનના આપનું શું થયું, તે મને જણાવશો ?”

કરનલ એલમાનોફ—“મને તમારીસાથે લાંબા મુલાકાત થઈ ગઈ, એ કેવું અત્યંત ખબરેવું છે, કેમકે હમણાં આ વાલમારેનાજ સંબંધમાં ચોકસ પગલાં લેવાનું કામ મને સોંપવામાં આવ્યું છે.”

યુસાડિ—“ખરેખર ! આજે ‘વાઈન’ મળીહતો છે—મને તમારે ‘ગ્લાસ’ ભરવા દેજો.”

કરનલ એલમાનોફ—“એ કેમ બન્યું, તે તો હું જાણતો નથી, પણ જે દહાડે શાહનશાહ નિકાલસ મરી ગયો, તેજ દહાડે,—અલકે કહોની, કે તેનાં શરીરમાંથી છેલ્લો દમ નિકળવાપછી ફક્ત એકજ કલાકમાં નવા શાહનશાહ આલેકઝાંડરે મને એક ખાસ પયેધામ વાલમારને અને તેના બેટાને પહોંચાડવાને મોકલ્યો. આ વાલમારની ખટપટની મને ખાસ ખબર છે, એવો ઝાર આલેકઝાંડરને જરા પણ ખ્યાલ નહતો—તેને જરા પણ ખબર નહતી, કે તેના મરનાર બાપનાં છુપાં કાવત્રાંઓથી હું પુરેપુરો વાકેફ હતો—”

યુસાડિ—“અને તે ખાસ પયેધામ પહોંચાડવાને તમોને મોકલ્યા હતા, તે શું હતો ?”

કરનલ એલમાનોફ—“કે અંધે વાલમારે વગરદીલે સેબાસ્ટોપોલ ઉપડી જવું—”

યુસાડિ—(અચરતીથી) “ સેબાસ્ટોપોલ ? કરનલ એલમાનોફ, શું તમો એમ ધારો છો, કે આ વાલમારનાં સંજોગો પોતાના મરનાર બાપનેલગતી સર્વે બાબતોની ઝાર આલેકઝાંડરને માહિતી છે ? ”

કરનલ એલમાનોફ—“ તેઓએ હું કાંઈ અટકલ કરી શકતો નથી. જ્યારે ઝાર આલેકઝાંડરે મને તે પયેધામ પહોંચાડી આવવા ફર્માન્યું, ત્યારે તે એવી દ્રષ્ટિ બોલ્યો હતો, કે જાણે વાલમારનાં નામથી હું ચોંટી ઉડીશ, એમ તે કાંઈ જાણતો નહતો. ખરેખર, તેણે મને ફક્ત એટલુંજ જણાવ્યું, કે આ બાપબેટા અંધેનીઉપર તે મેહરબાની દેખાડવાને આતુર હતો. પણ પછીથી વિચાર ઉલટાઈ ગયો—”

યુસાડિ—“ અને આ ઉલટાઈ ગયેલો વિચાર શું હતો ? ”

કરનલ એલમાનોફ—“તે વિચારનેલીધેજ મને હાલમાં કિમિયા જવું પડે છે—ખચિત, આ ‘ વાઈન ’ ઘણો સરસ છે—હું દુરવેરથી અને ઉતાવળે સવારી કરી આવ્યો છું—અને હું મારા હરામખોર સાથીઓને પાછળ પાડી આવ્યો છું, કે જેઓ હજી ‘ હોટેલ ’માં આવી પુગ્યા નથી—અને તેટલામાંટે આપણને વાતચિત કરવાને હજી થોડો વખત ફાલતું છે—”

યુસાડિ—“ વળી આપણે બન્ને જુની ઝોળખાણુપિછાણુવાળા છૈયે, અને તેમજ પેલાં રમુજી કામમાં અંધે સડોવાયલા છૈયે, એટલે હવે આપણુ અંધેવચ્ચે કોઈખી વાત છુપાવવાની કશી ઝડર નથી. ”

કરનલ એલમાનોફ—“ હા, ખચિતજ નહીં ! તેમ કરવાનો કશો સખ્ય નથી ! પણ હવે તમે જોશો, કે આ મામલો હવે ભેદી થતો જાય છે, અને અટકલ પણ ન થાય, એવો બને છે. થોડાક શબ્દોમાં હું તમોને કહીશ, એટલે તેટલામાંજ તમો સમજી જશો. તમારે જાણવું, કે વાલમાર અને તેના બેટા હુકમમુજબ સેન્ટ પીટર્સબર્ગથી સેબાસ્ટોપોલ જવાને એક ડાગ-ગાડીમાં સવાર થઈ નિકળી ગયા, કે જ્યાં પહોંચવાપછી બાપને એક મુલ્કી હોદ્દાઉપર, જ્યારે તેના બેટા ઍસિલને પ્રિન્સ ગ્રોટ્સ્કોફના રેસાલામાં નેમવામાં આવ્યો હતો. પણ સેન્ટ પીટર્સબર્ગથી તેઓનાં જવાપછી ખીજે દિને શાહનશાહ આલેકઝાંડરે પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો ; અને જાણવું, કે જ્યારે એક રશિયન ઝાર પોતાનો વિચાર ફેરવે છે, ત્યારે તે તેની રૈયતનાંબાબમાં હંમેશાં લાલકારક હોતોજ નથી. તેમજ આ બતાવ, કે જેની હું તમારીઆગળ વાત કરું છું, તેમાં પણ બન્યું—”

પક્કા યુસાડિ તો એલમાનાંફનું “ગ્લાસ” ખાલી થાય, કે લાગલું પાછું “વાઇન”થી ભર્યોજ નતો હતો, અને તે આ અમલદાર ગટાવી જયા કરતો હતો. પછી યુસાડિએ પુછ્યું, “પછી શું થયું?”

કરનલ એલમાનાંફ—“સેંટ પીટર્સબર્ગથી તેઓનાં ઉપડી જવાપછી ખીજે દીને ઝાર આલેક્ઝાંડરે મને પોતાનીહજુરમાં જોલાવી મંગાવ્યા, અને પછી આ મતલબનું મને કહ્યું:—‘કેટલાક બનાવો એવા બનવાં પામ્યાછે, કે જેથી મને પેલા વૉલમાર આપ-ખેટા, કે જેઓ ગઈ કાલે સેંટ પીટર્સબર્ગ છોડી ગયાછે, તેઓનાખાખમાં મારો ઠરાવ ફેરવવાની ઝરૂર પડીછે: એક ઘોડો લેઓ; તેઓનીપુઠે ઢોડયા બંધો, અને જેટલી બનેએટલી ઉતાવળે તેઓને મળો, પણ જ્યારે તેઓને મળો, ત્યારે તેઓની તરફથી દુરનાદુર રહેજે, નહીંતો રખે કાંઈ આફત આવી પડે, એવો શક છે તેઓને ઉપજશે. અને તેમ તેઓની આગમય નિકળી જવાની વેતરણ કરજે; અને તમો તેઓને મળો, તે પછી જે પેહેલાં ગામમાં તમો જઈ પુગો, ત્યાંના વડાને, અથવા મુખ્ય સત્તાધિકારીને આ દસ્તાવેજ હાથે હાથ આપજો. ઘણી સલાહ રાખજો, નમકહલાલીથી આ કામ કરજો, આ મારો હુકમ ખતવવામાં સાવધ રહેજો; જો તમો તેમ માટે આ કામ ખતવશો, તો તમારા સેંટ પીટર્સબર્ગ પાછા ફરવાપછી તમોને તેનો હું સારો બદલો આપીશ.’ આપ્રમાણે ઝાર આલેક્ઝાંડરે બોલ્યો.”

યુસાડિ—“અને તેમુજ્યે તમોએ તે લોકોને પકડી પાડ્યાછે કે?”

કરનલ એલમાનાંફ—“તેઓએ તો ઘણી ઝડપથી મુસાફરી કરીધેલી લાગેછે. તેઓએ ડાગ-ગાડીમાં મુસાફરી કરવાનું માંડી વાળ્યું, અને ઘોડાઉપર સવાર થઈ ટુપ્પા બદલતા નિકળી આવ્યાછે. એથી પેરેકોપની સયોગીભૂમિ પસાર કરી જવાઆગમય હું તે લોકોનાં ખાખમાં કશું કરી શકું એમ નથી. હુકમાં જણાઉંછું, કે હું તેઓની ત્રણ કે ચાર કલાકોઅગાઉથી નિકળી આવ્યોહું—અથવા બરાબર બોલું, તો આ ‘હોટેલ’માં મેં પેહેલાં પગ મુક્યો, ત્યારે હું તેઓનીઆગમય ત્રણચાર કલાકો વેહેલો. આવી પહોંચ્યોહું: હવે મારે તરતજ સિમફેરોપોલતરફ આગળ વધ્યા જવું જોઈએ; કે જે મથક સર્વેથી નજદીકમાંછે, કે જ્યાં મારે મારો મહોરખંધ દસ્તાવેજ ત્યાંના લશ્કરી અમલદારને હવાલે કરવો જોઈએ.”

યુસાડિ—“અને આ મહોરખંધ ‘પાકેટ’માં શું જણાવેલું હશે, તેનો તમોને કાંઈ ખ્યાલ આવેછે?”

કરનલ એલમાનાંફ—“મેં મારી નજરોનઝર અંદરની આખત વાંચેલી ન હોવાથી તેખાળે હું કાંઈ ખાતરીપૂર્વક તો કહી શકતો નથી. પણ એક રશિયન, કે જેને રશિયન ઝારોનો પુર અનુભવછે, તેને શું તેમાંની આખતવિષે કહવાની કરી નહીં શકે? મારા ખ્યાલ યુસાડિ, એક બેલમાજ તમોને જણાઉંછું, કે આવા સંજોગોવચ્ચે, અને આટલા બધા અપશુકનભરેલા મેદાવચ્ચે, તેમાં સાઈબીરિયા બોલજીઅને ત્યાંની કઠગાળ આફતો સમજાવેલી!” હવે કરનલ દાંડની ખુસારીમાં વધારેતેવધારે સિનાચારીભરેલા અને ઘણી ઘરવટવાળો થતો જતો હતો. પોતે જે ન જણાવવું કે બોલવું જોઈએ, તે દાંડની નેશામાં જણાવવા અને બોલવા લાગ્યો.

(ચિત્ર ૧૯ ચુ.) “માર નિર્ણયને મોતનાં મોતનાં બિલાણુજીપર પડેલા હતા.” (પાનું ૩૪૬ ચુ.)

યુસાડિ—“ખરૂં છે! પણ તમે ઘણા થાકી ગયેલા લાગોછો—”

કરનલ એલમાનોફ—“હું એટલો થાકીને લુપ્ત થઈ ગયો છું, કે મને જો કોઈ એક ચોરડામાં એકાંત પડી રહેવા દે, અને બીજા બાર કલાકો સુધી જરા પણ છેડે નહીં, તો હું જે માંગે તે આપું. જો કોઈ વિશ્વાસુ રાખસ મને એવો મળે, કે તે આ દસ્તાવેજ મારે બદલે સિમ-ફ્રેશ્વૉલ લઈ જઈને થાવો હાથોહાથ પહોંચાડે, અને વાલમાર આપણે ત્યાં આવે, તેઓને એળખાવવા તુલિકાં ત્યાં અમલદાર આગળ રહે, તો હું ઈચ્છું છું, તેમ માફ કામ થઈ જાય.”

યુસાડિ—“અને તેવી ગોઠવણ કરવામાં અડચણ શી છે?”

કરનલ એલમાનોફ—“કારણકે આવું અગત્યનું કામ બજાવવા માટે હું મારા જે ગોઠિયાઓનો તો કદી પણ વિશ્વાસ નહીં કરું. જુઓની, કેવા ધીમા તેઓ છે, કે હજી તો તેઓ મને આવી પણ મળ્યા નથી. અગરજો, તમે સિમફ્રેશ્વૉલ જતા હો, તો વળી જુદીજ વાત હતી: પણ હું ધારું છું, કે તમે મને હમણાં જ જણાવ્યું છે, કે તમે તો સાંધી પાધરા અને આવ્યા છો—”

યુસાડિ—“નહીં રે, મારા વાહલા કરનલ, તેથી ઊલટું મેં તો તમોને ખુલ્લેખુલ્લું કહ્યું હતું, કે હું તો ઉત્તરભણીથી હાં આવ્યો છું—ખચિત પેરેકોપથી—”

કરનલ એલમાનોફ—“આહ! ત્યારે હું તમારું બોલેલું બરાબર સમજ્યો નહીં. પણ તમે અનેથી ક્યારે જવાનો વિચાર રાખો છો?”

યુસાડિ—“હું હમણાંજ મારો ઘોડો તૈયાર કરવાનો હુકમ આપવા જતો હતો. આપણી જુની એળખાણને સળખે, અને વળી એક ચોકસ બાબતમાં આપણે બંને સંડોવાયલા હોવાને કારણે, જો તમારી મઝી હશે, તો હું મોટી ખુશી સાથે તે દસ્તાવેજ ત્યાંના સરદારને હાથોહાથ પહોંચાડીશ.”

કરનલ એલમાનોફ—(ઘણો ખુશી થઈને) “અને હું તમોને આવી મળું, તેટલાં જો તમે સિમફ્રેશ્વૉલ ખાતે થોળી જશો, તો તમોને સ્પષ્ટિત ખાણથી અને પેટપુરતા વાળન થી તૃપ્ત કરી, આપણી મુલાકાત ધામધુમથી પાળવાને સેવક બખી-ગાઈ કરશે નહીં.”

જાણે આ સાંભળીને તે પાદરીને ઘણુંજ હર્ષ ઉપજ્યો હોય, તેમ તે ખુશીથી હસવાનું ડોળ ધાલીને બોલ્યો, “જોજો, તમોને તમારી કબુલાત પાળવી પડશે હં!”

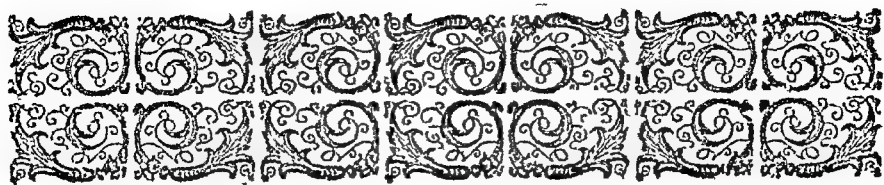
તેણે ત્યારપછી “હાટેલ”વાળાને બોલાવ્યો, અને પોતાનો ઘોડો તરત તૈયાર કરવાનો હુકમ કર્યો,—અને તેજ ધડિએ પોતાનો હસાળ ચુકાવી આપ્યો, અને પછી “હાટેલ”વાળાના કાનમાં પડીને કહ્યું, “હું હાંથી એમ અચ્છુય પાછો ચાલી જઈ છું, તેણે આ અહસ્ત્યને કોઈ જણાવતા ના!”

ત્યારે “હાટેલ”વાળો ત્યાંથી ગયો, કે એલમાનોફ બોલ્યો, “દોસ્ત યુસાડિ, આ રહ્યો પેસો દસ્તાવેજ, એણીગમથી તમે ગયા, કે આ ‘હાટેલ’માં જે સૌથી સરસ ચોરડો હશે, ત્યાં જઈને સેવક તો ગણડશે. તોયે પેલા વાલમારો જો ભોગજો આજેજ ‘હાટેલ’માં આવીને ઉતારો લે, તો તેઓ જાણે નહીં, કે હું આ મક્કનમાં છું, તેઓનો બંદાબસ્ત

કરવાની હું પુરતી સંભાળ લઉંશ; તેઓતો મનમાં ખુશી થતા હશે, કે તેઓ આખરે સેબાસ્ટોપોલ જઈને મુખથી ઠર પડશે, અને ત્યાં જવામાંટે તેઓને સિમફેરોપોલમાંથી તો પસાર થવુંજ પડશે—એટલે આ દસ્તાવેજમાં જણાવ્યાપ્રમાણે તો ત્યાં તેઓના આગમાં ઉપાયો લેવાશેજ.”

યુસાડિનો ઘોડો જલ્દીથી તૈયાર કર્યામાં આવ્યો; તેણે અર્ધાંથી પણ વધારે છાકટા થયેલા ફરનલ એલમતોફસાથે “શેક-હાંડ” કીધી—અને પછી ધર્મશાળામાંથી નિકળી આવ્યો. ખોટું દેખાડવામાંટે પ્રથમતો તેણે સિમફેરોપોલતરફનો રસ્તો ધર્યો; પણ આસરે બસો વારજેટલો રસ્તો કાપ્યાપછી, તે તરતજ ખેતરોમાં આડો ફાટ્યો, અને પછી એક ટુંક ગોળાકાર માર્ગે પાછો આટો આવળાનને ધોરી રસ્તેથી પેરેકોફની સયોગીભૂમિ-તરફ જવા માંડ્યું.

પ્રકરણ ૪૭ મું.

આડી ગલી.

આપણે આગળાં પ્રકરણમાં જણાવ્યાપ્રમાણે, ઝોટાં આલખાનનાં ન્હાનાં ગામડાંનું “હાટેલ” પાદરી યુસાડિયે રાતના આસરે અગિયાર વાગતાનેસુમારે છોડ્યું. યાદ રાખવું, કે આ વેળાએ યુસાડિયે પોતાને પાદરીનો ઝબ્બો નહીં, પણ સારો સાધારણ આદમીજેવો મુસાફરીનો પુશાક પેહેરેલો હતો; અને તેટલામાંટે તે એક ધર્મગુરૂછે, એમ કાંઈ પણ તેનાં હુગડાંઉપરથી જાણી શકેએમ નહતું. પોતે દિવસે જે મુસાફરી કીધી હતી, તેથી ધણો થાકી ગયેલો હતો,—જતાં ગામડાંમાં તેણે જે થોડી આસાપશ લીધી હતી, તેથી તેને પુરતું કુવત પાછું મળ્યું હતું; અને તેવીજ રીતે તેનો ઘોડો પણ આસુદગી પામ્યો હતો.

રાત અંધારી કીળ હતી; પણ યુસાડિયે ગામડાંમાંથી નિકળતાં જે ગોળ ચકરાવો લીધો હતો, તેથી તેની ખાતેરી હતી, કે તે પાછો ઉત્તર દિશાએ પેરેકાંપની સંયોગી-ભૂમિતરફના ધોરી રસ્તાઉપર પાછો આવી લાગ્યો હતો,—આ સંયોગીભૂમિ ઝમીનનો એક સાંકડો ભાગછે, કે જે કિમિયાના દ્વીપકલ્પને ખંડનીસાથે જોડી નાખેછે, અને રશિયાના મુખ્ય પ્રગણાંમાંથી કિમિયાખાતે ઝમીનને રસ્તે દરેક મુસાફરી કરનારને આ જગ્યાઉપરથી પસાર થવું પડેછે.

આસરે એક કલાકસુધી રસ્તો કાપ્યાપછી, યુસાડિ એક એવી જગ્યાએ આવી લાગ્યો, કે જ્યાંથી રસ્તાના બે ફાંટા નિકળેલા હતા; અને થોડીક “મિનીટા” સુધી ક્યો રસ્તો હવે લેવો, તેનાં વમાસણમાં તે પડ્યો. થોડીક વાર વિચાર કર્યાપછી તેણે જાણ્યું, કે જમણી-ગમનો રસ્તો પુર્વભણી જતો હતો, જ્યારે બીજો વાયવ્યદિશાતરફ જતો હતો. તેટલામાંટે તેણે પાછળો રસ્તો પકડવાનો ઠરાવ કર્યો.

વળી બીજો એક કલાકસુધી યુસાડિયે આગળ વધ્યા કર્યું, અને માર્ગમાં તેને એક પણ મુસાફર મળ્યો નહીં,—કે નહીં તેને એક ગામડું મળ્યું, કે જ્યાં તે ખબર કાઢાડે, કે તે ખરે રસ્તે મુસાફરી કરતો હતો, કે ખોટું રસ્તે. તેને રસ્તામાં કરનાર એકમાત્રના ગોડિયાઓ મળ્યા નહીં, પણ તેથી કાંઈ તેને અગ્રથબી લાગી નહીં,—કારણકે તે એમ વિચારતો હતો, કે ઝોટાં આલખાનનું ગામડું છોડી તે જ્યારે ન્હાનો આડો રસ્તો લેતો હતો, તે વેળાએ કદાચ તે લોકો ગામડાંમાં દાખેલ થયા હશે. પણ તેને વાંલમારો પણ મળ્યા નહીં, ત્યારે તેને લગાર બેચેની ઉપજવા લાગી: કારણકે એકમાત્ર જ્યારે ઝોટાં આલખાન આવી પહોંચ્યો, ત્યારે તેઓ ફક્ત ત્રણ કે ચાર કલાકોને રસ્તે પછવાડે પડેલા હતા, માટે જો યુસાડિયે ખરો રસ્તો પકડ્યો હોય, અને વળી જો તેઓ સિમફેરોપોલથી સીધાનેસીધા આજ્યા આવતા હોય, ત્યારેતો આટલા વખતમાં તેઓ યુસાડિને મળવાજ નેશ્ચિ.

હવે રાતના એક વાગતાનો વખત થયો હતો; અને યુસાડિને જણાયું, કે પહેળો રસ્તો ધીમેધીમે યાજો થઈ, ફક્ત એક આડી ગલીજેવો થયો હતો. એક ન્હાની ટેકરી-ઉપર આવી પહોંચ્યાપછી, તેણે પોતાના ઘોડાને ઉભો રાખ્યો, અને આસપાસ આંખો તાણીને અંધારામાં જોવા લાગ્યો, એવી આશાથી કે કોઈ ગામડાંની કે રહેઠાણની રોશની તેનાં જોવામાં જો આવે, તો ત્યાં જઈ તે પોતે આસાચલ લે, અને પોતાના થાકેલા ઘોડાને પણ આપે, તથા વળી તે ક્યાં હતો, તેખાણે ચોકસું ખબર પણ મેળવે. પણ ત્યાંતો બધું અંધારું ભીત હતું; આકાશઉપર તારાઓ પણ ચળકતા નહતા; અને રાતની પુષ્કળ ઠંડી હતી; કારણકે વાંચનારને ખબર તો હશે, કે હમણાં માર્ચ મહિનાની અધવચનો વખત હતો.

ન્યારે યુસાડિ આ ન્હાની ટેકરીઉપર ઉભેલો હતો, ત્યારે તેણે પોતાનીતરફ આવતા ઘોડાઓનાં પગલાં સાંભળ્યાં, તેથી તે એન્તેઝરીથી કાન દબને સાંભળવા લાગ્યો; અને જે ઘોડેસવારોને પોતાનીતરફ આવતા તેણે દિઠા; તેને ઉમેદ આવી, કે કદાચ તેઓ વાલમાર આપમેટા હશે. તે તેઓને નજરે યોળખતો નહતો; પણ તેણેઆગમચથી ડરાવ કરી રાખ્યો હતો, કે જે જે ઘોડેસવારો તેને રસ્તામાં મળે, તેઓને લાયકરીતે સવાલો કરવા; વળી તેઓની ઉમરઉપરથી પણ આપ અને દીકરાતરીકે તેઓ તેને જણાયાવગર રહેશે નહીં.

તેણે હવે ધીમેધીમે આગળ વધવા માંડયું; પણ ઉપલા જે સવારો તો લગાર ઉતાવળે પગલે તેનીતરફ આવતા હતા, એટલે યુસાડિ તરત તેઓને મળ્યો. તેને જોતાંજ તેઓએ પોતાના ઘોડાઓને ઉભા રાખ્યા, અને હજીતો તે તેઓને સવાલ કરે, તેઆગમચ મેઝાજથી તેને પણ ઉભા રહેવાનો હુકમ કર્યો. અંધારું તો હતું, પણ તે એવું નહતું, કે તેઓ વાલમારો નહતા, એટલુંતો તે જોઈ ન શકે; કારણકે તેઓ બંધે આસરે આળીસ વર્ષોની ઉમરના પુરૂષો હતા—તેઓનો પુશાક બેઢપ હતો—અને તેઓના ચહેરા કાંઈથી રીતે જોવા ન ગમેએવા હતા. તેઓનો જેવો દેખાવ હતો, તેવીજ તેઓની આલચલણ પણ હતી—કે જે તેઓએ ચલાવેલી ઉપલી ચાલથી તરત જણાઈ આવી. ટુંકમાં, તેઓ કિમિયાની ટારટર વસ્તીમાંના જે પોશાગીરો હતા, અને ચાલતી લડાઈના લાલ લઈને લુટકાંટ કરવાતું કામ પોતે ચલાવતા હતા. આપ્રમાણે હજીતો તેઓએ યુસાડિને ઉભો રહેવાનો હુકમ નહીં કર્યો, કે બંધે જણે પોતાના ઘોડાનાં કીનમાંથી જે “પીરટોલો” બહાર ખેંચી કાઢાડી, અને જણાવ્યું, કે તેનીપાસે જેખી કાંઈ કીમતી ચીઝ હોય, તે તરત તેઓને શરણુ કરી દેવી, નહીંતો તેનો બન લેવામાં આવશે.

યુસાડિ—“હું તમોને અર્ઝ કરું છું, કે મને વગરહરકતે પસાર થવા દેવો, કારણકે જે થોડુંધણું મારીપાસેજ, તે જ તમો લુટી લેશો, તો હું સદંતર પાયમાલ થઈ જઈશ.”

આ સાંભળી એક લુટારો તોઝડાઈઝડો જોલ્યો, “તમારા બકબકારાને જહન્નમમાં નાખો ! જદદીથી તમારી થેલી બહાર કાઢાડો.”

હજીતો આપ્રમાણે જોલી રહ્યો નહીં, તેટલાં એક ઘોડો ત્યાં દોડતો આવતો હોય, એવાં પગલાં આ ત્રણે જણાનાં સાંભળવામાં આવ્યાં; અને તેથી તે લુટારાઓમાં એકાએક તરખાટ ફેળાયો, તેનો લાલ લઈને, તેની ઘણો નઝદીકમાં, જે લુટારો ઉભેલો હતો,

તેના હાથમાંથી યુસાડિએ “પીસ્ટોલ” છિનવી લીધી ; અને પોતાના ઘોડાને ચતુરાઈથી તે બંધે હુટારાઓથી ત્રણ કે ચાર વાર દુર હાંકી ગયો. તોયે જે હુટારાના હાથમાંથી તેણે “પીસ્ટોલ” હુટારાની લીધી હતી, તે બીજા પળે તેનીઉપર નાગી તલવારસાથે ધસી આવ્યો ; અને તે જોઈ યુસાડિએ પોતાની ઝેંદગી બંચાવવાના ઐરાદાથી પોતાના હાથમાંની “પીસ્ટોલ” તે પોશાગીરતરફ છોડી. તેમાંની જોળીથી આ હુટારાનો ડાબો હાથ ચીરાઈને સખ્ત ઝખ્મી થયો ; તેણે એક ભયભરેલી ચીસ પાડી, અને પોતાના હાથમાંની તલવારવડે તે પાદરીનાં માથાઉપર એક અચરદસ્ત ફટકો લગાવ્યો. આ ફટકો છટકાવી નાખવાની મકસદે સ્વભાવિદરીતે યુસાડિએ પોતાના હાથમાંની “પીસ્ટોલ” પોતાનાં માથાઉપર આડી ધરી. તેની નળીઉપર તલવારનો ફટકો ઝોરથી પડ્યો : અને જોકે પાદરી એક પણ ઝખ્મ થવાવગર બચી ગયો, તોયે તે ફટકાને ઝોરે તે પોતાના ઘોડાઉપરથી નિચ્ચે ઝખ્મીન-ઉપર વુટી પડ્યો.

આ સમયે બનાવ ફક્ત થોડીક “મિનીટો”માં બનવા પામ્યો ; અને આમુજમ જે ઘડિએ યુસાડિ ઝખ્મીનઉપર પટકાયો, તેજ ઘડિએ એક બીજો શખ્સ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એ તેજ મુસાફર હતો, કે જેના ઘોડાનાં પગલાં યુસાડિએ અને પેલા જે હુટારાઓએ સાંભળ્યાં હતાં ; અને જ્યારે તે હુટારાઓએ જોયું, કે નવો આવનાર એકલોજ હતો, એટલે તે લોકો ત્યાંથી નાસ્તી ગયા નહીં. જ્યારે યુસાડિએ પોતાના હાથમાંની “પીસ્ટોલ” તે હુટારાતરફ ફેંકી, ત્યારે તેનો આવાઝ સાંભળી આ મુસાફર પોતાના ઘોડાને ઝડપથી દોડાવતો ત્યાં આવ્યો હતો ; તેણે જાણ્યું, કે નઝદીકમાં કંઈ ભયંકર બનાવ બનતો હોવો જોઈએ, અને આવતાંનેવાર તેણે પોતાની તલવાર મિયાનમાંથી ખેંચી કાઢાડી. જ્યારે તે આ જગ્યાએ આવી લાગ્યો, ત્યારે બીજા હુટારાએ પોતાની “પીસ્ટોલ” તેનીતરફ ટાંકી, અને છોડી. તેથી તેને કાંઈ પણ ધક્કા તો થઈ નહીં, પણ ફક્ત તેણે રંજક ખાધી ; અને બીજા પળે તે ખફતો માણસ પોતાના ઘોડાઉપરથી મુઠું થઈ ઝખ્મીનઉપર પડ્યો. જે હુટારાએ યુસાડિઉપર હમલો કર્યો હતો, તે આ જોઈ પોતાના ઘોડાને એડ મારી ત્યાંથી પોતાના માથા ગયો : તેનો ઘોડો ઘણો ઝડપી હોવાથી તે પવનને વેગે સાંથી નિકળી ગયો.

આ નવો આવનાર, કે જેણે યુસાડિનો જીવ બંચાવ્યો હતો, તેણે આ નાસતા હુટારાનીપુઠે જવાનું દરેસ્ત ધાર્યું નહીં, પણ જે શખ્સને તેણે બંચાવ્યો હતો, તેને વધુ મદદ કરવામાટે લાંબા ઉભો રહ્યો. ભોંયઉપર પટકાઈ પડેલો યુસાડિ હવે જેમતેમ ઉડી ઉભો થયો—કારણકે પડવાને સખ્મયે તે ઘણો છોળાઈ ગયો હતો ; તે રશિયન ભાષામાં પોતાના બંચાવનારનો ભારે ઉપકાર માનવા લાગ્યો. સાંમાએ પણ તેજ ભાષામાં પાછો ઉત્તર આપ્યો, તો જોકે તેના ઉચ્ચારઉપરથી જણાતું હતું, કે તે કાંઈ પારકાં દેશનો રહેવાસી હતો. તેણે ઘણી માયાથી યુસાડિને કંઈ ઝખ્મ થયો હતો, કે કાંઈ જતની બીજા ધક્કા થઈ હતી કે, તેણે પરચુક કીધી, પણ યુસાડિએ તેને જણાવ્યું, કે ઘોડાઉપરથી પડી જવાનેસખ્મયે તેને ફેટલાક ધસાડાઓ પડ્યા હતા, અને તે ઘણો દોદરાઈ ગયો હતો, તેસેવાય બીજા જોખમભરેલી ધક્કા તેને કરી થઈ નહતી. આ વખતે તે બીજાનો શખ્સ પોતાના ઘોડાઉપરથી નિચ્ચે ઉતરેલો હતો ; અને તે પેલા હાલચાલ કર્યાવગર ઝખ્મીનઉપર લાંબા

૧૪ પહેલાં છુટારાઆગળ ગયો, એવી મતલબથી કે તેની જીવવાની કાંઈ આશા હતી, કે હીં તે તપાસે.

બીગાનો—“જોકે એ એક પાકો છુટારો છે, છતાં જો હજી તેનામાં જરા પણ દમ હોય, તો શતની વેળા આવી કડકતી ઠંડીમાં એને કંગાળ મોતે આપણે મરતો મીડી જવો ન જોઈએ.”

પણ તે જુઓ તો તદ્દન મરણ પામ્યો હતો; અને તેટલામોટું યુસાડિને કે પેલા બીગાનો શખ્સને તેનેવિષે વધારે ખટપટ કરવાની કશી ઝરૂર રહી નહતી.

યુસાડિએ જોયું, કે આ શખ્સ, કે જેણે તેને મદદ કરી તેનીઉપર બારે આભાર થઈ હતો, તે મધ્યમ ઉમરનો એક પુરૂષ હતો—કે જે તેની કાઠીના આગળ મુકેદ બાલથી તથા આવતું હતું. તેણે સાદો પુશાક પહેરેલો હતો, અને તેણે ગર્દનથી ખભાંસુધીનો મેક ટુકો લટકતો ઝબ્બો નાખેલો હતો. એક બારી અને ઘણીજ સાધારણ જાતની તલ્લાર એક સાધારણ ચામડાના પટામાં તેની બાજુએ લટકાવેલી હતી; અને જોકે તેના ખાત્ર એક ખાનગી શખ્સજેવો લાગતો હતો—અલગતાં તેમ તેના પુશાકઉપરથી જણાતું હતું—તોયે આ રીતે આ હથિયારથી તે સજ થયેલો હતો, તેમાં યુસાડિને કશું નવાઈ-રેવું લાગ્યું નહીં; કારણકે લડાઈ ચાલતી હોવાને સળંગે કિમિયામાં સઘળે ટુંકાણે મામલો મસ્તિર હતો. તે બીગાનો શખ્સ એક રશિયન તો નહીં જ હતો, તે તો કેપ્રાઇટ જ હતું; બી યુસાડિએ જોયું, કે તે એક ટારટર પણ નહતો;—એમ તેણે જ્યારે તે રશિયન માયા બોલ્યો હતો, ત્યારે તેના ઉચ્ચારથી જાણ્યું હતું; પણ ત્યારે તે કાણ જાતનો હતો, આ પાદરી પારખી શક્યો નહીં. તોયે એક વાત તો ચોક્કસ હતી—કે તે ગમે તે હોય, તોયે યુસાડિ તેના બારે અહસનમાં હતો; અને તેટલામોટું તેનો ખરાં દેલથી ઘણોઘણો માભાર માનવા લાગ્યો.

પણ તે બીગાનોએ તેને હવે વધુ બોલતો અટકાવ્યો, અને તેથી તે પાદરી બોલ્યો, અને સાહેબ, હવે જ્યારે તમોએ મારીઉપર આટલો બધો ઉપકાર કર્યો છે, તો જરા વધારે મેહરબાની કરીને મને આ જગ્યા કંઈ છે, તે ચોક્કસ જણાવશો? કારણકે મને ધારતી લાગે છે, કે હું મારો રસ્તો ચુક્યો છું—”

બીગાનો—“તમે ક્યે રસ્તે જવાનો ચોરાદો રાખતા હતા?”

યુસાડિ—“ધોરી રસ્તે, કે જે સિમફેરોપોલથી શરૂ થઈ, આટાં આલબાનમાંથી પસાર થાય છે, અને પેરેકાપતી સયોગીબુમિતરક બાય છે.”

બીગાનો—“ત્યારે તમે જે રસ્તે જવા માંગતા હતા, તે તો ચોક્કસ આજે નથી, તમો એક રશિયન છોની?”

યુસાડિ—“હા જી. અને તમો મારા લલા જીવ અંચાવનાર કાણ જાતના છો, તે હું પીલકુલ પારખી શકતો નથી.”

બીગાનો—(યુસાડિએ પુછેલો સવાલ જાણે સાંભળ્યો નહીં હોય તેમ ઉડાવીને) “તમે તમારા ખરાં રસ્તાથી ઘણા ‘માઇલો’ આડા ફાટયા છો. તમે હવે ટાંગાલિનાં ગામડાંથી

ધણા દુર નથી; હું પોતે પણ ત્યાંજ જતો હતો, માટે જો તમોને કંઈ અડચણ નહોય, તો હું તમારો સાથી તેમજ બોમિયો થાઉં, કારણકે મારી ખાતેરીછે, કે તમારો રસ્તો ચુકવાને સખ્તે તમોને આસાયશની અને ખાણાંની ઘણી ઝરછે.”

હવે શું કરવું, ને શું કેહેવું, તેની ચુંચવણમાં યુસાડિ આવી પડ્યો. તેની પુર ખાતેરી હતી, કે વાલમારોસામે કંઈ નીચ કાવતું કરવામાં આવ્યું હતું, અને તેનીપાસે જે મહોદરખ “પાકેટ” હતું, તે જો તે વાંચે, તો તેનો ભરમ તે જાણી શકે. પણ હજી તેને આ દસ્તાવેજ વાંચવાની તક મળી નહતી—ત્યાં અંધારું હતું, એટલે તેમ કરવામાટે એક દેશનીની ઝર હતી. તે વાલમારોને બેટવામાં ચુક્યો હતો, તે તો હવે યોદ્ધા થયું હતું; જો પાછા ફરીને તેઓને પકડી પાડવા જાય, તો તે પોતે જોખમમાં આવી પડે એમ હતું; તેમ કરતાં તે કદાચ કરનલ એલમાનોફના હાથમાં પાછો સપડાઈ જાય, તો પછી પેલા પયેધામ ન પહોંચાડવાની ડગાઈમાટે તે તેને સખ્ત સજા કરવાવિના જવા દે નહીં. વળી વાલમારોનાં નસીખમાં જે હોય તે ખરું, એમ ધારી તેઓને પડતા તો તે કદી પણ મુકે નહીં; અને તેઓને પકડી પાડવાની ડોશી કરવાનો વિચાર છોડી દે, તો સેપારદાંપો-લથી જે મુસાફરી તેણે માથે ઉઠાવી હતી, તેની મતલબ ધૂળ મળી જાય.

તેને ટાંગાલિસુધી પહોંચાડવામાટે જે સવાલ તે બીગાનોએ પાદરીને પુછ્યો હતો, તેનો કશો પણ જવાબ આપવાનેયદલે તેને આપ્રમાણે ભારે વમાસણમાં પડેલા જોઈ, તે જાણ્યો, “શું કરવું તે તમોએ હજી નક્કી કરીધું જણાવું નથી.”

યુસાડિ—“મેહરબાન સાહેબ, ખરેખરું કહું, તો તેમજ છે. મેહરબાની કરી મને જણાવશો, કે ઘોરી રસ્તાથી કેટલાં ‘માઇલો’ હું આડા નિકળી ગયોછું?”

બીગાનો—“આપણે ટાંગાલિથી બે ‘માઇલો’ દુર છૈએ—કે જે ગામડું પૂર્વતરફના ઘોરી રસ્તાથી આસરે દશ ‘માઇલો’ પશ્ચિમ દિશાએ આવેલુંછે. પણ તમો આગળ ક્યાંથી?”

યુસાડિ—“મુમારે બે કલાકોઆગમય હું આડાં આલંબાનથી નિકળ્યો હતો.”

બીગાનો—“અને તે તો હમણાં આપણીપછવાડે આસરે પંદર ‘માઇલો’ દુરછે, હવે બોલો સાહેબ, તમે શું કરવા માંગોછો? મારો પોતાનો વખત ઘણો કીમતીછે:—અને એમ બોલવાસાથેજ તે કુદીને લોડાઉપર ચઢી બેઠો.

જાણે પોતાના મનમાંજ બોલતો હોય તેમ, પણ પુલ્કું સંભળાય તુલેવા આવાજે તે પાદરીએ કહ્યું, “શું કરવું, તેનો સધજો આધાર આ ‘પાકેટ’માં જણાવેલી બીનાઉપર રહોછે. હું ચાહુંછું, કે મારીપાસે હમણાં એક બંતી હોતે!”

બીગાનો—“હું રશિયન નથી, તેમજ ક્રિમિયાનો એક ટારટર દેશી પણ નથી, તે જોઈ તમોને મારીઉપર લગાર બેવિશ્વાસ થતો હશે, પણ હું તમોને કોલ આપુંછું, કે તમોને મારેથી બીવાજેરું કશું નથી; અને તેની સર્વેથી સરસ સામેતી એજછે, કે તમોને જ્યાં જવા ઘટવું લાગે, ત્યાં જવાને તમો છુટાછો, પણ તેમ છતાંબી જો હું તમારી દોસ્તી સાંધવાને નસીખવાન થાઉં, તો—”

યુસાડિ—(તરત પોતાનો ડાવ નક્કી કરીને) “જમે તે થાય, તોયે હું તમારી સાથે ટાંગાલિજ આવીશ.”

ઓમ બોલી તે પાદરી પણ પોતાના ઘોડાઉપર ચઢી બેઠો ; અને પછી બધે જશે આગળ કુચ કરવા માંડી.

ખીગાનો—“ તમોને ખબર છે, કે જો તમે થોડાક ‘ માઇટ્રો ’ વધારે પશ્ચિમતરક આડા ચાલ્યા ગયા હોતે, તો તમે થોડાસી રાખનારી એકાદ દર્કિશ ટોળીને હાથ સપડાઈ જતે ? ”

યુસાડિ—“ એ શું કહો છો ! શું ટર્કો યુર્પેટારિયાની એટલા બધા અંદર ધસી આવ્યા છે ? ”

ખીગાનો—(બીદરકારીથી) “ હું ધારું છું, કે એક વખત તેઓ ઘણું અંદરતુલિક આવ્યા હતા ખરા—અથવા એવું કાંઈ મને જણાવ્યામાં આવ્યું હતું, પણ ટોળાવિખાને તો તમો સલામત છો. વળી મને લાગે છે, કે તમે કાંઈ એક લશ્કરી આદમી નથી, એટલે તમોને ટર્કો એક બંદિવાન કરવાની મહેતન લે, એમ મને લાગતું નથી—સેવાય કે જે દસ્તાવેજ તમારા હવાલામાં છે, એમ તમો જણાવો છો, તેમાં કાંઈ તેઓને લાયકની અગત્યની ખબર હોય. ”

યુસાડિ—“ મને માનવાને કારણ છે, કે મારીસોડેના દસ્તાવેજમાં લડાઈને લગતી કશી ખાબત નથી. હું ધારું છું, કે આ દસ્તાવેજમાં જે શખ્સોને માટે જણાવ્યામાં આવ્યું છે, કે જેઓનું ભલું કરવાની મારાં દેલમાં હું આશા રાખું છું, મારી ખાતરી છે, કે હું જેની સાથે હમણાં વાત કરું છું, તેણે એક આબરુદાર માણસ છે ; અને તેટલા માટે તમને ખુલ્લેખુલ્લું જણાવી દઉં છું, કે આ જે શખ્સોની શોધમાં જતાં હું મારો રસ્તો પણ ચુક્યો છું. ”

ખીગાનો—“ જો આપણે જરા ઘોડા દોડાવીશું, તો થોડી ‘ મિનીટા ’ માં ટોળાવિ પહોંચી જઈશું, અને પછી ત્યાં તમારાં ‘ પાકેટ ’ માંના દસ્તાવેજની ખાબત તરત જાણવાની આપણને તક મળશે. ”

આ ઠરાવપછી બધે જણા ઝાઝી વાતચિત્ત કરવાવગર તે ગામડામાં આવી પહોંચ્યા, અને એક ન્હાની ધર્મશાળાઆગળ પોતાના ઘોડાઓ હંકારી લાવ્યા. રાતના આટલા મોડેથી—યાને ખરૂં કેહેતાં, તો સવારના સકારે તેઓ ત્યાં જઈ પુગ્યા હતા, છતાં ધર્મશાળામાં રોશની હતી, અને ત્યાં સર્વે જણાં ધામધુમમાં પડેલાં હતાં. યુસાડિ અને તેના સાથીના ઘોડાને એક ચર્વાદાર-ઘોડા-વાળાએ આવીને પોતાને હસ્તક લીધા ; અને યુસાડિને જણાવ્યું, કે તે ચર્વાદારને તેની સાથના ખીગાના સાથીએ કાંઈ છુપી એશારત કીધી હતી. પણ તે એશારત એટલી તો ઉતો-વળે અને ખાનગીરીતે કર્યામાં આવી હતી, કે તેઓએ યુસાડિએ કશી વધારે ખજાણા કીધી નહીં—તે સમજ્યો, કે તેમ ધારવામાં તે કાંઈ ભુલતો હશે, તેઓને આવકાર દેવાને ધર્મશાળાનો માલેક દરવાઝાઉપર આવ્યો : તે જોઈ યુસાડિનો સાથી જરા આગળ ચાલ્યો, અને તેને કાંઈ આહેરેથી કહ્યું, જે પછી તેઓને ઘણાં માનઅકરામથી માંહે લઈ જવામાં આવ્યા. એક ચોરડામાં તેઓને લઈ જવામાં આવ્યા, કે જ્યાં એક સગડી સળગાવેલી હતી : તે ખીગાનાએ જલ્દી ખાણું લાવવાને હુકમ કર્યો—અને પછી તે ધર્મશાળાવાળો ત્યાંથી ગયો.

યુસાડિ—“ હવે ચાલો, પેલાં મારીપાસેના પથ્થરોમાં કાંઈ કર્યું ! ”

જાણે તે દસ્તાવેજમાંની આખત જાણવાને ઝાઝો એન્ટેઝાર નહોય, એવી ઢપે તે ખીગાનો સગડીઆગળ જઈને ઉમેા: જ્યારે યુસાડિ પોતે એક “ટેમ્લ” આગળ જઈને બેઠો, અને તે “પાક્ટ” પોતાનાં ગજવાંમાંથી બહાર ખેંચી કાઢાડ્યું. તે “પાક્ટ” ઉપર કીધેલી મહોર તોડતાં પ્રથમ તેનાં મનમાં જરા ડગડગો થયો: પણ જ્યારે પેલા વૉલમારો, કે જેઓએ ધણું દુઃખ ખમ્યું હતું, અને કદાચ આ દસ્તાવેજમાં જણાવ્યામુજબ હજી વધારે ખમવું પડે, તેઓનો વિચાર આવ્યો, ત્યારે આ ડગડગો તેનાં દેહમાંથી એકદમ દુર થઈ ગયો. તે દસ્તાવેજના “એનવેલોપ” ઉપર સરનામું કર્યામાં આવ્યું હતું, કે “.....નાં લશ્કરી અમલદાર અથવા ખીજા કોઈ વડા અધિકારીને પહોંચે;” અને એમુજબ ગામ કે શહેરનું નામ ખાલી રાખ્યામાં આવ્યું હતું, એવી મનલખથી કે જ્યાં ફાવે, ત્યાં તે સપોરદ કરવામાં આવે.

યુસાડિએ તે મહોર તોડી, અને તેમાંના દસ્તાવેજ બહાર કાઢાડ્યો: પણ તેની ધડી ઉંઘાડીને જોતાંજ નાસેપાસીની લાગણીના તેને ઝટકો લાગ્યો; અને ખીકામજેવો થઈ જઈ, તેતરફ ટગરટગર જોવા લાગ્યો.

પાંચ “મિનીટ” સુધી તે ચોરડામાં તદ્દન ચુપકાદી પંથરાઈ રહી; અને પછી યુસાડિએ પોતાના જીવ અંચાવનારતરફ જોયું. તે ખીગાનો આ વેળા જાણે કાંઈ ઉંડા વિચારમાં મશગુલ થયો હોય, એવીરીતે બરાબર સગડીનીસાંમે જોસીને તેમાંના આતશતરફ જોતો હતો: તે પાદરીની જરા પણ દરકાર કરતો જણાતો નહતો, કે તે ત્યાં હાજર છે, તેનું વડીક તેને ભાન નહતું.

પોતાની કુરશીઉપરથી ઉડીને યુસાડિ તે ખીગાના શખ્સઆગળ ગયો, અને કહ્યું, “સાહેબ, મેં આ દસ્તાવેજ તો ખોલ્યો છે—પણ તેઉપરની મહોર તોડી તે વેળા જોડેલો હું જાણુકાર હતો, તેથી રતીભાર પણ આ મહોર તોડ્યાપછી વધારે હું થયો નથી.”

ખીગાનો—“એમ કેમ વારું?”

યુસાડિ—“તમેજ જુઓની! એ તો કોઈ ગુપ્ત ભાષામાં લખ્યામાં આવ્યો છે.”

તે ખીગાના શખ્સે તેઉપરથી તે દસ્તાવેજ પોતાના હાથમાં લઈ—તેમાં લખેલી વિગત ઉપર એક ઉતાવળી નઝર ફેરવી ગયો—અને પછી “એનવેલોપ” લઈ તેઉપરની મહોર તપાસી.

“રશિયાનાં બાદશાહી ચિન્હો આ મહોરઉપર પાડેલાં જણાય છે,” તે બોલ્યો, અને પછી ટીકીટીકીને તે પાદરીગમ જોવા લાગ્યો. તેને આપ્રમાણે ધારીને જોતો જોઈ પાદરીને ગભરાટ થવા લાગ્યો, અને આખરે બોલી ઉઠ્યો, “હા, એમ છે, તો ખરું. તેની હું ના પાડતો નથી! સાહેબ, આ દસ્તાવેજની વાત મારેથી તમોને કદાચ ખીવકુશાઈથી કેહેવાઈ હશે—અને કદાચ તેઓએ સજા કરવાની સત્તા તમો ધરાવતા હશે—પણ મેં તે તમો ઉપર પુર વિશ્વાસ રાખીનેજ તમારીહઝુરમાં ખોલ્યો છે—”

ખીગાનો—“અને તેમાં શું લખ્યું છે, તે જાણવાની તમો આજું રાખો છો? ડીક, ત્યારે સાંભળો! આ દસ્તાવેજની ગુપ્ત ભાષા હું ઉઠ્ઠાવી શકું છું.”

યુસાડિ—(ધારતી અને સાથે અચરતીથી) “શું, તમો ખરું કહો છો? ત્યારે સાહેબ, તમો છો છો કોણ? ખુદાનેખાતેર મને શકમાં ડોળતો ના રાખો! મને લાગે છે, કે

બાણે હું હમણાં નફવાસનાં છેક કાંઠાઉપર લામ્યા કરતો હોઉં, અને આપ તેમાં ગળ્યડી પડીશ—”

બીગાનો—(તેને બોલતો અટકાવીને) “ બંડીવા ના. શું કાંઈ બીજા દેશના એક ગરીબ રહેવાસી કરતાં હું કાંઈ બુદ્ધિજ શખ્સ લાગુ છું ? તોયે આ પચેલાં વાંચવાની શક્તિ હું ધરાઉં છું : કારણકે ગુપ્ત ભાષામાં લખાયેલી બાબતો વાંચવાની છુપી કળા અને ભેદભરેલી હું વાંચું છું. ”

યુસાડિ—“ પણ સાહેબ, તમારી આવી સર્વે કળા છતાં—તે ઉકળાવવાનો ખુલાસો કે પતો—તો તમોને બાણે જોઈએ ? ”

બીગાનો—“ કદાચ તે બાબતમાંની હું કાંઈ અજાણો નથી, પણ બુદ્ધિ, સાંભળો ! અગરજો આ દસ્તાવેજમાં કાંઈ એવું હોય, કે જેથી મને મારી મતલબ કાઢાડી લેવાને બની શકતું હોય, તો તેમ કરવાની તમો મને પર્વાનગી આપો, તોજ આ દસ્તાવેજ હું તમોને વાંચી સંભળાઉં, નહીં તો એમનોએમ પાછો તમોને ખુશીથી હવાલો કરી દઉં ? ”

“ ઠીક, ત્યારે હું તે પર્વાનગી તમોને આપું છું ; સાહેબ ” તે પાદરીએ જવાબ આપ્યો ; આ વખતે શું કરવું, કે શું કેહેવું, તેનાં ગુચવાડામાં તે પડ્યો હતો ; કારણકે તેનાં દેલમાં જે શક હતો, તેમણે તે આદસ્તાવેજની હકીકત બાણેવાને અતિશય આતુર હતો.

આઉપરથી તે બીગાનોએ પોતાનાં ખીસાંમાંથી એક “ પૉકેટ-બુક ” બહાર ખેંચી કાઢાડી ; અને તે ઉઘાડીને તેમાં કીધેલી કેટલીક નોંધો વાંચવા માંડી. પછી જે બાબત તેને જોઈતી હતી, તે મળવાથી તેણે તે દસ્તાવેજ લીધો, અને થોડીક “ મિનીટો ” સુધી ઘણી સંભળતી. તેનો અભ્યાસ કીધો.

બીગાનો—“ તમો એક રશિયનજો, અને તેટલામાટે તમારાં રાજ્યમાં જે હઝારો કલાકાવાની રીતો ચાલેછે, તેથી તમો અજાણ્યા તો નહીંજ હશો. જે બે શખ્સો, કે જેઓનાં ભલાંનેમાટે હમણાં તમો આટલી બધી કાળજી રાખોછો, તેઓનાં નામ વાંચમારોછે, ખરૂં ની ? ”

યુસાડિ—“ હા, ખચિત તેમજોછે ! તેઓ બતના પોલો—તેઓઉપર પુબ્લન આઝાદ ગુન્નરવામાં આવ્યોછે —”

બીગાનો—“ અને હવે તે આઝાદો ટોંચમુધી ચડયાછે. પણ મને તમોને બરાબર ખોલાસો કરવા દો ! આ દસ્તાવેજ નવા ઝાર આલેક્ઝાંડરતરફનું એક હુકમનામુંછે, કે જે હરકાઈ તેના લશ્કરી વડા અમલદારના કિંવા કાંઈ બીજા ચઠતા હોદ્દાના અધિકારીના હાથમાં મુકવામાં આવે, તેની બાણેમાટે લખવામાં આવ્યુંછે. તેમાં લખવાની મતલબ એમછે, કે બધે બાપ અને બેટા, વાંચમારોને તરતજ કેદ પકડવા. કેદ પકડવાપછી તે બધેને એકમેકથી છુટા પાડવા ; બાપને વગરડીને સાંઘળીરિયાખાતે દેશનિકાળ કરવા—બેટાને ક્રાઈસસખાતે લશ્કરમાં મોકલી દેવા. ”

પોતાના બે હાથો બેટીને યુસાડિ બોલી ઉઠ્યો, “ યા ખુદા, તારો ઉપદાર માનું છું, કે આ દસ્તાવેજ મારા સ્વાધિનમાં આવવા પામ્યોછે ! ઝારની મતલબ પાર પડે, તેઓગમ્ય કાંઈ નહીં, તો થોડો વખત તો નિકળી જશે ; અને તેટલા વખતના અરસામાં—”

હતો તે આપ્રમાણે યોલેછે, તેટલાંજ તે ધર્મશાળાનો દરવાજાઆગળ આવી પહોં-
ચેલાં ઘોડાઓનાં પગલાંઓ સાંભળાયાં, તેઉપરથી જણાયું, કે ખીજ નવા ઉતારેઆ તે
ધર્મશાળામાં આવી લાગ્યા હતા; તરતજ થોડીવારે ધર્મશાળાનો માલેક જ્યાં યુસાડિ અને
પેલો ખીગાનો હતો, તે ઓરડામાં આવ્યો.

આ જોઈ તે ખીગાના શખ્સે માલેકને કહ્યું, “મુઆશી ચાહવાનો એક શખ્દ પણ ઓત્ય-
રતા ના! તમારી અત્રે આવવાની મતલબ શી છે, તે હું પુરેપુરી પામી ગયોછું. આ એક
ઝહેર ઓરડોછે—ખીજ વધારે પરાણુઓ તમારે ત્યાં આવી લાગ્યાછે—તમારીપાસે તેઓને
ઉતારો આપવાની ખીજ કુદ્રે જગ્યા નથી—ખીલાશક તેઓને હાં ઉતારો આપો, અમોને
કશી તેઓએ અડચણ નથી.”

આ સાંભળી તે માલેકે વાંકા વળીને નમન કર્યું, અને તરત તે ઓરડામાંથી બહાર
ગયો. થોડીક “મિનીટો”માં તે ત્યાં પાછો આવ્યો, અને સાથે જ પરાણુઓને પણ ત્યાં
લેતો આવ્યો; આ પરાણુઓએ જેવો ઉગર ઓળંગ્યો, કે તરતજ યુસાડિ તેઓતરફ
આગળ વધ્યો. તેને તરતજ વિચાર આવી ગયો, કે જે બાપબેટાની શોધમાં તે હતો,
તેઓજ આ જ જણા હતા; તેઓની ઉમરવચ્ચેનો તફાવત; તેઓનાં એક ચોકસરીતે
મળતા આવતા કુટુંબી ચેહેરાઉપરથી તેણે તરત ધાર્યું, કે આ જ જણા બાપ અને
બેટા હોવાજ નોંધ્યો. વળી આ મળતાપણામાં ખીજ એક બાબત એ હતી, કે બાપડી
જે કુંદરાઈને ઘાટડીપણે નુકશાન કરવામાં તેનો હાથ હતો, તેણીના અને આ જવાન
શખ્સના ચેહેરા ઘણાજ મળતા આવતા હતા.

આગળ વધીને તેણે અધિરાઈથી પુછ્યું, “ઘરુઓ, મને જણાવો, હું તમોને આઝોછ
કરુંછું, કે મને જણાવો, કે તમારું નામ શું વાલમાર નથી?”

આ સાંભળીને બાપ અને બેટા એકબીજાતરફ ગભરાઈને જોવા લાગ્યા, કે વળી આ
નવી પીડા શી આવી પડીછે! આવો સવાલ, આવી અજાણી જગ્યાએ, અને વળી આવા
અનન્ય શખ્સથી કરવામાં આવેલો જોઈ, તેઓ ગભરાયે એમાં કશી નવાઈ નથી; પણ
પંછી ખીજજ નજે જણે તેઓનાં દેહમાં ખાતેરી હોય, કે તેમ સવાલ કરવામાં કયું
ખીવાજોજ નથી, તેમ ધારી તેઓ બંધે સાથેજ બોલી ઉઠ્યા, “હા—અમારું નામ વાલમારછે.”

પ્રકરણ ૪૮ મું.

ટાંગાલિ.

જેવો અકસ્માત યુસાડિનાં બાળમાં બન્યો હતો, તેવોજ વૉલમારોને પણ બન્યો હતો. એટલેકે, તેઓ પણ પોતાનો રસ્તો ચુક્યા હતા. ધારી રસ્તેથી આડા ફાટવાનેસમયે, અને વળી કેથે જોઈતી બપોર મળી ન શકવાનેલીધે, તેઓ પણ રખડતારઝળતા ટાંગાલિ-ખાતે આવવા પામ્યા હતા.

અને જણાવવું જોઈએ, કે કિમિયાનો આ ભાગ ઘણાંબરો ઉજડજોવાછે,—કસબાઓ અને શેહેરો અકેકથી ઘણાં લાંબે તકાવતે આવેલાંછે, અને તેઓનીવચ્ચે બીજે કેથે વસ્તી-જેવું કશું હતું નહીં ; આ કારણનેલીધે એક મુસાફર “માઇલો”સુધી મેહેલાઈથી સવારી કરે, છતાં રસ્તામાં ખેડુતની એક છાપરીવટીક તેનાં દિશામાં આવે નહીં, કે એક ભાંગુતુંકું ઝુપડું પણ મળે નહીં, કે ત્યાંથી જોઈતી બપોર કે ખરાકપાણી તેને મળી શકે. આ કારણનેલીધે એક હાથઉપર વૉલમારો અને બીજા હાથઉપર યુસાડિ “માઇલો”ના “માઇલો”સુધી ભટક્યા કીધા, તેમાં નવાઈજેવું કશું નહતું—વળી રાતનો વખત હતો ; રાત અંધારી હતી ; છતાં બ્યારે આ બાપબેટા, કે જેઓની શોધમાં યુસાડિ નિકળ્યો હતો, તેઓજ તેને મળી જવા પામ્યા, ત્યારે તેની ખાતેરી થઇ, કે એમાં તે પાક દાદારનો ગયેશી હાથ હોવાજ જોઈએ.

જેવા તે બાપબેટાએ પોતાનાં નામો જણાવ્યાં, કે યુસાડિના જાન બંચાવનાર બીગાનાએ યુસાડિને કહ્યું, “બીશક, તમોને આ ગ્રહસ્થાસાથે ખાનગી વાત કરવાની હશે ?—અને તેટલામાટે હું લાંબી ખસી જાઉં છું.”

યુસાડિ—“નહીં ; સાહેબ—મેહરબાની કરી અમોને છોડી જશો નહીં ! તમોએ અત્યારઆગમચની મારી ઘણીજ મોટી સેવાઓ બજાવીછે : તમોએ મને લુટારાઓના હાથ-માંથી બંચાવ્યાછે—તમો મને આસરો આપેએવી જગ્યાએ દોરવી લાવ્યાછો—તમોએ પેલાં ‘પાકેટ’માંનાં દસ્તાવેજની ગુપ્ત ભાષા મારેમાટે ઉઠાવવાની તસ્દી લીધીછે—વળી તમોએ મને વધુ મદદ આપવાની ક્ષુભ્રાત આપીછે ; અને મારી ખાતેરીછે, કે આ ગ્રહસ્થો, કે જેઓતું ભડું કરવાની ઈચ્છા મારાં દેવમાંછે, તેઓને તેઓનાં દુશ્મનોનાં તરફડામાંથી છટકવાને બની આવે, એવી મેહરબાનીભરી મદદ કદાચ તમો આપી શકશો.”

બીગાનો—“ત્યારે મારે લાં થોબવું, એવીજ શું તમારી મઝીછે ?—જો તેમજ હોય, તો હું લાંજ ઉભો રહીશ.”

યુસાડિ અને આ બીગાનો રાખસવચ્ચે જે દુક્કા સવાલજવાબો થયા હતા, તે વૉલમારોએ અજાણ્યપીસાથે સાંભળ્યા હતા,—તેઓને વધારે અજાણ્યપી એટલાવાસ્તે લાગતી

હતી; કે તેઓ યુસાડિ કાણ હતો, તેથી કેવળ અનુભવ હતા: શુમાઇ ગથેલી કુંડરાઇનની ખરાબી કર્યામાં આવી હતી, તેનાં સંબંધમાં પણ તેઓએ તેવું નામ સાંભળ્યું નહતું.

પછી ઍસિલે યુસાડિને કહ્યું, “તમે અમારે માથે આવી પડનારી કાઈ આફતવિષે બોલો છો, માટે જરા મેહરબાની કરી ઉતાવળે તેનો બોલાસો અમારી આંગળ કરશો ?”

યુસાડિ—(“ટેબલ” ઉપર પડેલા દસ્તાવેજગમ આંગળી ખતલાવીને) “તમે જે કાવ-ત્રાના ભોગ થઈ પડવાના હતા, તેખાએ આ દસ્તાવેજમાં જણાવેલું છે.” પછી છુટા વાલમા-સ્તર પરની તે બોલ્યો, “સાહેબ, તમેને સાઈબીરિયા દેશનિકાળ કરવાનો તેમાં હુકમ કર્યામાં આવ્યો છે.” પછી ઍસિલતરફ ફરીને, “અને તમેને, સાહેબ, કૅકેસસનાં લશ્કરમાં મોકલી આપવા જણાવ્યામાં આવ્યું છે, કે જ્યાં ખીશક તમેને તમારી પદવીઓ ઉપરથી ઉતારી પાડી, એક સાધારણ હલકા સેપાહતરીકે રાખ્યામાં આવનાર હતા. રશિયામાં જે હલકામાં હલકા પેટભર નૌકરી સેપાહોની છે, તેમાં તમેને નાખવાનો હુકમ તેમાં લખેલો છે.”

આ સાંભળી બંધે બાપબેટા કમકમાટીથી, અન્યથાથી, અને શુરસાથી એકબીજાં ગમ ડંગ થઇને જોતા હોવા રહ્યા. પણ તેઓને હમણાં આ જે ખબર કર્યામાં આવી હતી, તેની સાચાઈવિષે તેઓને હવે જરાપણ શક રહ્યા નહોતા: કારણકે રશિયન રાજ્યના બુદ્ધિમાત-ભરેલા, અને દગલખાઝ કાવાદાવાથી તેઓની મનપતીજ થયેલી હતી; તેઓ તેખાએ વિગતવારે જણાવ્યું હતા.

પછી યુસાડિનો હાથ પોતાના બંધે હાથોમાં પકડી, તે મમતાથી દાખીને છુટા વાલમાર બોલ્યો, “અને ભલા ખીગાના મર્દ, તમે પોતે કાણ છો? તમે કાણ છો, કે આવીરીતે એક ખેરખવાહની મુલાકાતે અમારું ભડું કરવાને બહાર પડ્યા છો ?”

જાણે આ રીતે મમતાથી તેનો હાથ દાખવામાં આવતો હતો, તેને તે તદ્દન નાલાયક હોય, એવીરીતે એથી લઈને યુસાડિએ કહ્યું, “અફસોસ, હું કાણ છું, અને મેં શું કીધું છે, તે જ્યારે તમે જાણશો, ત્યારે જે બન્યું છે, તેમાટે તમે મને શ્રાપ દેશો !—અને આજને દહાડે હું જે પશ્ચાતાપ અને પરતાવો કરું છું, તેને ખીલકુલ લાયક હું નથી, એમ જણાવશો !”

આ સાંભળી, અને યુસાડિના ચેહેરા ઉપર ભારે અપરાધીપણાંની અને દેલગીરીની છાપ પડેલી જોઈ, તે બન્ને વાલમાર બાપદીકરા એકબીજા વખતે સાથે અતિ એન્તેઝારીથી ઉસ્કરાઈને બોલી ઉઠ્યા, “તમારી કેહેવાની મતલબ શી છે ?”

તે કંગાળ પુરે, પોતાના ડગલાનાં છાતીગમનાં ગજવામાંથી એક કાગઝ બહાર એથી કાઢાડી, તે છુટા વાલમારને આપીને જવાબ દીધો, “હું કાણ છું, તે એમાંથી જાણશો.”

બાપ અને બેટા બંધેજે તે કાગઝ ઉપર પોતાની નજરો રેંડી; એકજ ઘડિએ તે બંધેજે તે કાગઝ આંતરતાથી પોતાના હાથોમાં પકડ્યું: અને મુઝે મ્હોડે અન્યથા સાથે તેમાં લખેલું વાંચવા માંડ્યું. તે કાગઝ કુંડરાઈનનાં લગ્નની “સરટિક્કેટ” હતી—પોતાનાં ઘરમાં જે જવાન ઇંગ્રેજ આવતો હતો, તેજ કુંડરાઈનનો આશક હતો, એવોતો તેઓને જરા પણ ખ્યાલ નહોતો, તેનીજ સાથે કુંડરાઈનનાં લગ્નના ગાંઠનો આ કાગઝ પુરાવો

હતો. તેમાં તે લગ્નની ક્રિયા કરનાર ધર્મગુરૂતરીકે યુસાડિતું નામ આપ્યામાં આવ્યું હતું; પણ ત્યાં વળી એક બીજું નામ પણ હતું—ઘણું ઉંચે વાંધેના અને અતિ મોટા માણસનું—એક એવા પુરૂષનું, કે જે વધુ વાર હયાત નહતો—તે નામ મરનાર ઝાર નિઝાલસનું પોતાનું હતું, કે જેણે આ લગ્નના એક શાક્ષીતરીકે પોતાને હાથે સાખ કીધી હતી ! આ બેઠ તે વાલમારોની ગુચવાણ અને ગભરાટનો કશો પાર રહ્યો નહીં. હવે તેઓને પહેલીજવાર માલુમ પડ્યું, કે ગુમાંધ ગયેલી કુંદરાઈન પરણેલી એક બાયડી થયેલી હતી—અને તે પણ એક એવા ઘણીની બાયડી, કે જ્યારે તેણી ઘર છોડીને નાસી ગઈ, ત્યારે તેઓએ તેનો કીનો બીજાઉપર લીધો, છતાં તેનું તો નામવડીક તેઓએ યાદ કર્યું નહતું.

આ બેઠ બંધે બાપદીકરા વાલમારોની અન્યબી, સવાલજવાબોનો કશો પાર રહ્યો નહીં—વાતમાં કુંદરાઈનનું નામ, મરનાર ઝારનું નામ, તે જવાન ઇંગ્રેજનું નામ ચાલુ આવ્યા કર્યું, પણ આ સઘળાંનો ઉત્તર તે પાદરી તરત આપી શક્યો નહીં: તે તો બાપડો દુઃખ અને દેલગીરીમાં ગુચવાઈ ગયો હતો, કારણકે જેણીને તેણે નુકશાન કર્યું હતું, તેણીના બાપ અને ભાઈની સામેજ તે હમણાં આવી ઉભો હતો.

પણ આ જે સઘળો બનાવ બનતો હતો, તેમાં હવે પેલા બીગાના પુરૂષે ભાગ લેવાનું શરૂ કર્યું, અને તે બંધે વાલમારોની પાસે આવીને બોલ્યો, “ મેહરબાની કરીને જે કાગઝ અંધી તમો સર્વે જણાને આટલું બધું લાંગી આવ્યું છે, તે જરા મને જોવા દેશો ? તમોએ આ ગ્રહસ્થને જે સવાલો ઉપરાંસાંપરી પુછ્યા છે, તેથી હું અર્ધા બીના સમજી જવા પામ્યો છું.”

આ બીગાનાના દેખાવથી, બોલવાના આવાકથી, અને રીતભાતથી તરત જણાઈ ગયું, કે તે આ કાગઝ ફક્ત હલકી આતુરતાથી જોવા માંગતો નહતો—કે નહીં તેનાં મનમાં કોઈ બતનો દગોફટકો હતો. આઉપરથી તે કાગઝ તેને તરત આપ્યામાં આવ્યું. ફક્ત એક ઘડીપણ તેમાં લખેલી બાબતઉપર નજર તે ફેરવી ગયો; અને પછી તે બંધે વાલમારોને પાછું આપ્યું, અને પછી સગડીતરફ ફરીને ઉભો, અને કાંઈ વિચારમાં ગુંટાયો.

ઘણાજ ગંભીર પણ લગાર કરડા આવાજે બેસિલે યુસાડિને કહ્યું, “ તમો હમણાં થોડુંકઉપર બોલ્યા છો, કે આ કાગઝ વાંચવાથી તમો કોણુ છો, તે અમોને માલુમ પડશે. ત્યારે તમારું નામ યુસાડિ છે ? ”

હૈયાથી ફાંખાયેલા આ પુરૂષે જવાબ આપ્યો, “ હા, મારું નામ એજ છે ! ”

બેસિલ—“ હજી અમોને ગુચવાણ થાય છે, અને કશી સમજ પડતી નથી. ફક્ત એક વાત તો ખુલ્લી થઈ છે—કે કાંઈ નીચ કાવતું રચવામાં આવ્યું છે: નહીં તો રેનિસ્ટર માંથી આ પાતું શામોટે શાડી નાખવામાં આવે ? ”

બુઢો વાલમાર—(ગુસ્સાથી) “ મને જણાવો, મેહરબાની કરી મને જણાવો, કે એ બાબતમાં મારી કુંદરાઈન નિર્દોષ છે કે ? કે ઝારની ભાગ થઈ પડવાથી પોતાની શર્મ છુપાવવામોટે આ લગ્ન કર્યામાં આવ્યાં હતાં ? ”

યુસાડિ—“ હું ચોક્કસ માનું છું, કે તમારી બેડીકરતાં વધારે પાછી બેઠેકતો એક ફેરેકતો પણ ન હશે ! ”

“ આ બેસિલ, બેસિલ—મારા બેટા ! આ ખચર સાંભળી મારીકિપર ઘણી અસર થઈ છે, ” એમ બોલી તે ઘુઠો વાંઘમારે પડી જવા જતો હતો, પણ તેને તરત તેના બેટાએ પોતાના હાથોમાં પકડી લીધો. “ બેસિલ, કુંઠરાઈન નીતિમાન રહી છે, એ તો ખુશ-હાલીભરી વાત છે; પણ મરનાર ઝાર તેની ખરાબી કરનાર નહતો, છતાં આપણે તેની સાથે જે ચાલ ચલાવી છે, તે વિચાર ભારે ઇમકમાટ ઉપજાવેલો છે ! ”

બેસિલ—(ધીમે સાદે) “ સુપ રહો, બાવાજી ! સુગા રહો ! હજી આ બેદના પદો ખરાબર સમજ પડે એવી રીતે બોલ્યો નથી—મરી ગયેલા નિર્દોશની બાબતમાં આપણને પસ્તાવાજેતું કશું નથી, એમ મને તો લાગે છે ! જરા શાંત થાઓ, હું તમોને આજોજી કહેજું, કે જરા ઠંડા પડો !—અને તેણે આ યુસાડિ થું ખુલાસો કરે છે, તે આપણે સાંભળ્યો. ”

આપ્રમાણે બંધ બાપદીકરા ધીમે સાદે જે વાત કરતા હતા, તે યુસાડિ કે ખેત્રો બીજાના રાખસ સાંભળી શકતા નહતા ; અને તેથી ઘુઠો વાંઘમારે પાછી હેમત ધરી. તે અને બેસિલ એક “ ટેબલ ” આગળ બેઠા; પછી બાપે યુસાડિને કહ્યું, “ તમોએ જે પણ કીધું હોય—ગમે તેવો અપરાધ કર્યામાં આવ્યો હોય, અને તેમાં તમે ભાગ લીધો હોય—છતાં અમારી ખાતેરી થઈ છે, કે તમો હવે ખરાં દેલથી તેમાં પસ્તાવો કરો છો—તમારું હૈયું હવે તમોને અંદરથી ડંબે છે—અને તમો તેનો બદલો વાળી આપવાની કોશિશ કરો છો. હું તમોને આજોજી કહેજું, કે તમે હવે અમોને બધી વાત બોલાસાવાર જણાવો—એક પણ બીના અમારેથી છુપાવતા ના !—કારણકે અમોને લાગે છે, કે અમારી આસપાસ છુપા બેદના કાળાં વાદળોએ પથરાઈ ગયાં છે ! ”

પથ્થાતાપ કરતો તે પાદરી વાંઘમારેની ખરાબર સાંભળે “ ટેબલ ” આગળ બેઠો ; અને બનેલી વિગતોનું સ્વિસ્તર ચોક્કસ બ્યાન બોલાસાવાર કરતા માંડ્યું. તેણે જણાવ્યું, કે કુંઠરાઈન વાંઘમારેનાં લગ્નની ક્રિયા તે જવાન ઈંગ્રેજ સાથે કરવાને તેને મરનાર ઝાર નિર્દોશને અર્જ કીધી હતી, બલકે હુકમ કર્યો હતો ; અને નિર્દોશને પોતાનો કીનો લેવામાં આપણું શાસન કીધું હતું, તે સંઘર્ષોનું વર્ણન કહી સંભાળાવ્યું.

યુસાડિ આગળ બોલ્યો, “ લગ્નની ક્રિયા થઈ રહેલા પછી જેતું તે પરણેલું બંધુ બહાર પડે, કે ‘ રેજિસ્ટર ’ માં તે લગ્નની નોંધ જે પાનાંકિપર દરવામાં આવી હતી, તે તેમાંથી કાઢીને તેનો નાશ કરવાનો મને ઝારે તાકિદનો હુકમ કર્યો હતો. તેના દરેક હુકમને તરતો-તરત તાણે થવામાં આવે છે, એવી તેની ખાતેરી હોવાથી, તેની પુરજમા હતી, કે હું પણ તેનો હુકમ બોલેલો જાળવીશ, પણ આ વખતે તેણે ભુલથાપ ખાધી હતી, કારણકે બંધે ‘ હું ’ તેના આજ્ઞી હુકમને તાણે થયો હતો, તોયે મારાં દેલમાં ખોટું કામ કરવાથી ઘણું બેદ થયો. શયેતાનના તાબામાં મને તે કરતારે એકદમ છોડી દીધો નહીં. મારાં મનમાં હજી થોડાં ઘણાં ભૂલો લાગણીનાં કિરણો પ્રકાશતાં હતાં; અને તેટલામાં હું જે ખોટું કામ કરતો હતો, તે કાંઈ વખતે પાછું સુધારવાની-મતલબ રાખી હતી. મેં તે ‘ રેજિસ્ટર ’ માંથી ખાતું કાઢી-તો કાઢાડ્યું, પણ મેં તેનો ‘ સમૂળગો નાશ ’ કીધો નહીં. તેથીકિણ્નું મેં તેને મારા જીવનીપેઠે સાચવી રાખ્યું—તે હું મારી સાથે સેઆરટોપાલ લઈ ગયો—મેં તેને

સંભાળથી જાળવી રાખ્યું—અને ગઈ કાલની મારી મુસાફરી કરવાની મક્કસદ એજ હતી, કે મારે તે તમારા હાથમાં થાવું આપવું.”

પછી કરનલ એલમાનોફસાથે તેની મુલાકાત કેમ થવા પામી હતી, તે યુસાડિએ તેઓને જણાવ્યું—મરનાર ઝારના કીનાની, અને તેનેથી થયેલાં પરિણામોની ઘણીક આખતો, તે કેવીરીતે કરનલથી જાણવા પામ્યા હતા, તે કહી સંભળાવ્યાં—કેવીરીતે તેને જણાઈ ગયું હતું, કે હમણાંનો ઝાર આ વૉલમારોતરફ નીચ તરફ ચલાવતો હતો—અને કેવી યુક્તિથી તે ગુપ્ત ભાષામાં લખેલું તે કાગઝ, જે એલમાનોફ લઈ જતો હતો, તે તેણે તેનીપાસેથી મેળવ્યું હતું, તે સર્વે આખતો તેણે જણાવી.

અતિશય ઉલટથી આ સર્વે હકીકત આ બંધે વૉલમારોએ ધ્યાનથી સાંભળી. કેંઠરાઈન પાક અને નીતિમાન હતી—તેણી રીતસરનાં લગ્નથી એક હકદાર આપડી થઈ હતી, તેમાં હવે કશો શક રહ્યો નહોતો: તેમ બીજા હાથઉપર વળી મરનાર ઝાર જોકે તેણીની પાકદામાન હુટવાને ફાવ્યો નહોતો, છતાં તેણીની આખર ધૂળ મેળવવાને તેણે તેણીને અતિ દુઃખી કીધી હતી, એ પણ ચોક્કસ થયું હતું. તેટલામાંટે મરનાર નિશ્ચલસઉપર વૉલમારોએ જે કીના લીધો હતો, તેમાંટે હવે પસ્તાવાવું તેઓને કશું કારણ રહ્યું નહતું. જે ચાલ તેણે ચલાવી હતી, અને જેબાથે હવે તેઓ સર્વે વાતે જાણીતા થયા હતા, તે કરપિણ બીએન્ઝીતીભરેલી, નિર્દય, અને તિરસ્કારજનક હતી, અને જે ચાલમાંટે તેઓએ પ્રથમથીજ તેને અપરાધી ઠરાવ્યો હતો. ખરી વાતછે, કે તે કેંઠરાઈનની નીતિનો ભંગ કરનાર નહોતો, પણ તે તેણીને નિર્દયપણે સતાવનાર તો હતોજ. તેણે તેણીને એક ભરથાર આપ્યો હતો, અને પછી તેઓનાં લગ્નની સાથેતીનો નાશ કરવાની તઝ્વીઝ કીધી હતી—એવી મતલબથી, કે તેણીને પેટે જે ફર્ફદ પૈદા થાય, તે હરામ ધલતવું ગણાય, અને તેની માતા ઝેંઘીસુધી બીશર્મીમાં સળડે! આ સર્વે સાંભળી શુદો વૉલમાર પોતાનો એહેરો બંધે હાથોમાં ઢાંકી કુસ્કેકુસ્કે રડવા લાગ્યો: પણ બંસિલનાં દેલમાં જે લાગતું હતું, તે તેણે દાબી રાખ્યું. તે બહારથી શાંત અને ઠંડો રહ્યો.

આ સઘળી વાત યુસાડિએ પેલા બીગાના શખ્સનીહઝુરમાંજ કીધી હતી, કે જે સગ-ડીઆગળ બેસીને સાંભળતો હતો, પણ તેના એહેરો તેઓતરફથી ફેરવેલો હતો,—જાણે એવું દેખાડવા કે આ છુપી વાત જાણવાને તે કાંઈ ઘણી એન્ટેઝારી રાખતો નહોતો. વાતમાં યુસાડિ પોતાનો પશ્ચાતાપ ફરીફરીને જણાવતો હતો, અને એક નિર્દોષ અબળાને દુઃખી કરવામાં તે એક મળતિયો થયો હતો, તેમાંટે તેણીના આપ અને ભાઈની ઓઝર-ખાહીથી મુંઝારી માંઝ્યા કરતો હતો.

પોતાની લાગણીને જેમતેમ દાબીને શુદો વૉલમાર બોલ્યો, “હું તમોને મુઆફ કરું છું.” હા—કમનસીબ મદદ, હું તમોને ખરાં દેલથી મુઆફ કરું છું. મને તુકશાન કરવામાં તમે ઘણી મદદ આપીછે! ખુદ જાણેછે, કે મારી વાહાલી કેંઠરાઈનતું શું થયુંછે! અફસોસ, કદાચ પોતાની નિરાશીમાં તેણીએ આપવાત પણ કીધો હસે: પણ આખરે તમો તેમાં પુરતો પસ્તાવો કરવાની કોશિશ કીધીછે—અને હમણાંનાં રાજ્યકરતા ઝારના અતિ દુષ્ટ હુકમમાંથી તમોએ મને અને મારા વાહાલા બેટાને બંધાવ્યાછે, તે અમારે બુલવું જોઈતું નથી.”

જોકે આપનાજેટલી ઉલટથી નહીં, પણ હંડા દેલે પછી ખસિલ જોલ્યો, “અને કમ નસીબ માણસ, હું પણ તમોને મુઆશ કરું છું.”

પોતાને મુઆશ કર્યામાં આવ્યું હતું, તેમણે આંખોમાં આંસુઓ સાથે યુસાઉએ પોતાનો ભારે ઉપકાર ઝાહર કર્યો, અને જોલ્યો, “હવે આપણે શું કરવું, તેખાળે વિચાર કરવાની આપણી ફરજ છે. થોડાક કલાકોમાં તો કરનલ એલમાનાફને જણાવ જશે, કે તેનું સાંપિલું ‘પાકેટ’ સિમફેરોપોલ ખાતે પહોંચાડવામાં આવ્યું નથી; અને તેથી તે આપણી શોધ કરવા માટે ટાળીઆને આપણીપુઠે છોડી મુકવાને વીલંબ લગાડશે નહીં. અગરજો હું પકડાઈ ગયો, તો મોતસેવાય બીજા છુટકા નથી. અગરજો તમો પકડાઈ ગયા, તો ઝાર આલેકઝાંડરના કીનાના ભોગ તમે હજી પણ થઈ પડવાના. મારે માટે તો એક સહેલ ઉપાય છે, અને તે એજ, કે હું પારકાં દેશમાં વરી જવશ, કે જ્યાં એકાંતવાસમાં પડી મારા કીધલા યુનાહોની હું તોજેશ કર્યા કરીશ. પણ તમો—”

ખસિલ—“અને મારે માટે પણ એક સુતરો માર્ગ છે, અને તે લેવા માટે, મારા વાહાલા બાવાજી, જો હું તમોને જણાવીશ, તો તમો પણ તા પાડશે નહીં.”

વાલમાર—“મારા બેટા, બોલ, કદાચ મારાં મનમાં જે વિચાર છે, તેને મળતોજ તારો પણ વિચાર હશે.”

ખસિલ—“બાવાજી, આપણે જાતના પોલ છીએ, અને જોકે આપણે રશિયન રાજ્ય-તરફ વફાદાર રહેવાની ફરજ પડી છે, તોયે તેઓ તરફ આપણી જરા પણ લાગણી નથી. આજ લાંબો વખત થયો મારું દેલ આંસમાનલિઆએ જે કારણ માટે હમણું લડાઈ ઉઠાવી છે, તે તરફ તળપાપડ થઈ રહ્યું છે: સખચકે તેઓની આ લડાઈ ચલાવવાની મંતલબ પવિ-ત્ર છે; તેઓની મંતલબ દેશાલિમાની છે; રશિયન જે લોભી પગપેસારો તેઓની હકુમત ઉપર કરે છે, તેના અટકાવ કરવાની અને તે માટે તેઓને સજા કરવાની તેઓની મંતલબ છે! ખુદા કરે, ને આ અટપટતેલી ધિ પોલાંડમાં બળવો ઉઠવાનું કારણ મળે, અને આપણું દેશ, જેને અત્યાર-તુલિક કચડીને દાખી રાખ્યામાં આવ્યો છે, તે આ રશિયન બ્રહ્માતમાંથી પાછો છુટો થાય!”

ખસિલ જે આમુજએ જોલતો હતો, તે વાલમારના વિચારને મળતું આવતું હતું, એમ તેના ચહેરા ઉપરથી જણાઈ આવતું હતું, અને તેથી તે જોલ્યો, “આગળ ચલાવ, મારા બેટા!—આગળ જોલ!”

ખસિલ—“ચાલો આપણે યુપેટારિયા જતા રહો,—આપણે તે મહાન નામચિન ઑટોમન સરદારના પગઆગળ પડી આજોજી કર્યું—આપણને આસરો આપવાને તેને કાલાવાલા કર્યું—મને તેની નૌકરીમાં મારી તલવાર વાપરવા દે, એવો તેને આગ્રહ કર્યો. અને, ચાહ! જો આપણી મુસદ્દો કદી પાર પણ નહીં પડશે, તોયે આજના જમાનાના એક સર્વેથી મોટા જનરલનો ચહેરો જોવાનો તો આપણને સંતોષ થશે! અને તે પણ કેવા શખ્સનો ચહેરો, કે જેનું નામ સાંભળીતોજ રશિયનનાં દેલમાં ધાસ્તી પેદા થાય છે!”

ખસિલના જોતેલી ઉલટ અને અધિરાઈ દેખાડીને થુટો વાલમાર જોલી ઉઠ્યો, “હા, મારા બેટા, આપણે ઉતાવળે બહાદુર ઓમર પાશા આગળ નિકળી જઈએ—અને ત્યાં જઈને તે ભલા નામ-દારનો આસરો મેળવવાની અર્જ કર્યું.”

યુસાડિ—“હીક ત્યારે તેમ કર્યે, અને આ ગ્રહસ્થ, કે જેવળે મારી મોટી મેવાઓ ખળવીછે, તેવળુ હવે આપણને જોઈતી ખચર પુરી પાડી, આપણીઉપર વધારે અહસાન કરશે.”

ખીગાનો—“યુપ્પેટારિયા, કે જ્યાં ટર્કિશ લશ્કરનું વડું મથક હાલમાં કર્યામાં આવ્યું છે, તે આ ટાંગાલિનાં ગામડાંથી આસરે વીસ ‘માઇલો’ જેટલું દુર છે. પણ મેં હમણાં જ જણાવ્યું છે, તેમ આંટામનોએ ચોક્કસી કરનારી ટોળકીઓ જુદીજુદી દિશાઓતરફ શોધનેમોટે ફરતી મુકી દીધી છે ; અને આપણે યુપ્પેટારિયા જમ પહોંચ્યે, તેનીઅગાઉ કદાચ આમાંહેલી એકાદ ટોળકીના હાથમાં આપણે સપડાઈ જઈએ, એમ પણ બનવાજોગ છે.”

આપણે શબ્દ સાંભળીને યુસાડિ ખુશી થઈ જઈ બોલી ઉઠ્યો, “આહ ; ત્યારે તમારો એરાદો પણ અમારીસાથેજ ત્યાં આવવાનો છે ?” આમ ખુશી થવાનો સળબ એજ હતો, કે આ ખીગાનાં શબ્દની વર્તણૂક એવી હતી, કે તેથી તેનીઉપર યુસાડિને પુર વિશ્વાસ બેઠો હતો, અને તે તેઓનાં અચાવની જાણે એક દાળ હોય, એમ તેને લાગતું હતું.

ખીગાનો—“હા, હું પણ તમારીસાથેજ આવીશઃ જે ચોક્કસ કામધંધામાં હું પડેલા છું, તેનેમોટે મને ત્યાં જવું જ પડે છે. પણ થોડા કલાકો આપણે હાં આસપાસ લેયે, તો તેમાં કશું ધાસ્તીજેવું નથી ; સવારનું પહર ફાટતાંજ આપણે આપણી મુસાફરી શરૂ કરીશું.”

તેઓને આપવામાં આવેલા આરાગઓમાં હવે આ પરાણાઓ આરામ કરવાને ગયા,— પોતે જે કામ માથે ઉઠાવ્યું હતું, તેનું જે સાફ પરિણામ આવ્યું હતું, તેઉપર ધણી ખુશી સાથે ગોર કરવાને યુસાડિને કારણ હતું—જે જુદીજુદી અને અગત્યજેવી ખચરો અંધે વાલમોરોને મળી હતી, તેઉપર અપસઅપસમાં વાદવિવાદ ચલાવવાને આ બેઉ આપણેટાને તક મળી હતી—અને પાદરીના જન અચાવનાર પેલા ખીગાના મર્દને વળી પોતાનેજ લગતી આખતોઉપર વિચાર કરવાનો હતો.

ક્રિમિયામાં સવારનું પહર ફાટતું હતું, તે વખતે ટાંગાલિની ધર્મશાળામાંથી થોડેસવાર થયેલાઓની આ ટોળકીએ પોતાની કુચ શરૂ કરી, તેઓની સંખ્યા છ માણસોની હતી. તેઓમાં બે વાલમાર આપદીકરા, યુસાડિ, પેલો ખીગાનો શબ્દ, અને ખીગા જે ધણા જવાન પુરેલા હતા, કે જેઓએ પણ છેલ્લી રાત્રે ધર્મશાળામાં આવી ઉતારો લીધેલો હોય, એમ જણાતું હતું. આ બે જવાનોએ સાદો લેખાશ પેહેરેલો હતો—પણ તેઓ પુરતીરીતે હથિયારબદ થયેલા હતા ; અને જાણે તેઓની અને પેલા ખીગાના મર્દનીવચ્ચે કોઈ સ્હેજ-સાજ પિછાણ હોય, એમ જણાતું હતું.

એક સપાટ જગ્યાઉપર આ ટોળીએ કલાકેકસુધી સવારી કર્યા કરી, કે જ્યાંનો ઝાડપાનવગરનો એકનોએક દેખાવ ધણા કંટાળાભરેલો લાગતો હતો, અને જ્યાં “માઇલો”ના “માઇલો” સુધી એક પણ રેહોડાણ નજરે આવતું નહતું. વળી પગરસ્તો પણ પડેલો નહતો ; અને તેથી આ શબ્દોને છુટાછુટા સવારી કરવી પડતી હોવાથી, તેઓવચ્ચે કોઈ પણ ચાલુ વાત થયા કરતી નહતી.

ખીગાનો—“આહ, જેમ હું ધારતો હતો, તેમજ થયું છે. કોઝલોવખાતે ઝપાઝપી શરૂ થઈ ચુકી છે.”

જેકે આ શબ્દો તે ધણીજ શાત હેમતથી અને સાવધપણે બોલ્યો હતો, તોયે તે ખીજાનાએ પોતાના ઘોડાને કાંટા માર્યા, અને ઉતાવળે થોડાં પગલાં આગળ નિકળી ગયો—તેના ગોઠિયાઓએ પણ તેમજ ક્યું. આસરે દશેક “મિનીટો” સુધી એમુજળે ઝોરમાં ઘોડા દપડાવ્યાપછી, તેઓ એક ન્હાના વિસ્તારની જગ્યાઉપર આવી પહોંચ્યા, કે જ્યાં ઝાડની સુંદર ઘટા લાગેલી હતી,—દોગાલિ છોડ્યાપછી ઝાડોનો પેહેલવેહેલો એજ મોટો ઝુમખો તેઓનાં દિઠામાં આવ્યો હતો. જેમજેમ તેઓ ઝપાઝપીવાળી જગ્યાની વધારે નજદીક આવતા ગયા, તેમતેમ દરેક પળે બંદુકો પુટવાના આવાજો વધારે મોટા અને વધારે ઝડપથી સંભળાવા લાગ્યા.

એથી યુસાડિનાં મ્હોડાઉપર ધાસ્તી ફેળાયલી જણાઈ, અને તે પોતાના જન બંધા ચવનારની બરાબર પાસે પોતાનો ઘોડો દોડાવી લાવ્યો, અને બોલ્યો, “જે આપણે રશિયન લશ્કરનાં હાથમાં સપડાઈ ગયા, તો પછી કેમ ?”

ખીજાનો—“જરા પણ ખ્હીવાં ના ! તમો મારીઉપર પુર એતબાર રાખો !”

આ ઝાડોની ઘટાનીઆસપાસ ગોળ તેઓ જલ્દીથી ફરી ગયા, તો જેકે હવે જગ્યા ધણીજ ખડખડી થતી હતી, અને વળી હવે સપાટ જગ્યાનેબદલે લાં પેકરીઆ અને ખીણો નજરે પડતી હતી. તરતજ તેઓ એક એવી જગ્યાએ આવી લાગ્યા, કે જ્યાંથી આપણા મુસાફરો લડાઈની જગ્યા બરાબર જોઈ શકતા હતા.

તેઓની ડાબી બાજુએ એક “માઈલ” દુર કાઝલાવનાં ગામનો કેલ્લો તેઓને પરગેરો દેખાતો હતો ; અને બરાબર તેઓનીસામેની જગ્યાએ ફ્રેંચ સેપાહોની એક ન્હાની ટુકડી હલ્લો કરવાને આગળ વધતી જતી જણાતી હતી. તેનેથી સ્હેજ દુર ઓટામન સેપાહોની ત્રણ રીજમીટો આગળ વધતી હતી ; સૂર્ય હવે પુર તેજથી પ્રકાશતો હતો, અને તેની રેશની બંદુકોઉપર ચઢાવેલી બાગનેટોઉપર પડી તે ચળચળ થતી હતી. યુપેટારિયાથી કાઝલાવનું ગામ આસરે આઠ “માઈલો” દુર આવેલું છે, અને તેની કેલ્લેબંદી ધણી મઝા થતી છે. આતરફ હવે ફ્રેંચ સેપાહોની ટુકડી આગળ વધતી જણાઈ, કે જે ટુકડી હાલમાં ઓમર પાશાનાં લશ્કરસાથે જોડવામાં આવી હતી, અને તે કારણમાટે સેબાસ્ટોપોલનીસામે પડેલાં ફ્રેંચ મુખ્ય લશ્કરમાંથી તેને છુટી પાડીને લાં મોકલી આપવામાં આવી હતી.

જ્યાં લડાઈ ચાલવાની હતી, તે જગ્યા બરાબર દેખાય એવી એક જગ્યાએ હવે આપણા મુસાફરોની ટોળી આવીને થોપી, કે પછી યુસાડિ અને બંધે લાલમારેતરફ ફરીને તે ખીજાનો શબ્દો બોલ્યો, “આખરે હવે તમો સહીસલામતછો—અને ભેદમાં રાખવાની હવે કશી વધારે જરૂર નથી.”

આ સાંભળીને બેસિલને કાંઈ એકાએક અગમચેતી થઈ, અને તે પોકારી ઉઠ્યો, “બાવાજી, ઘોડેથી ઉતરો અને ઘુટણ મરડી પડો ! એવણુ તોજ નામદાર છે—એવણુ તો ઓમર પાશા પોતેજ છે !”

પ્રકરણ ૪૯ મું.

ગોકતેજ.

તે બીજાનો મદદ, કે જેણે પાદરી યુસાડિને લુટારાઓસાથની મારામારીમાં આટલી બધી અગત્યની મદદ આપી હતી, તેખરેખર ઑટોમન લશ્કરનો વખણાયેલો સરદાર ઓમર પાશા પોતેજ હતો.

યુર્પટારિયાની મોટી લડાઈપછી, રશિયનો ફેટલાક દહાડાઓસુધી લાંબે તકાવતે દુર પાછા હડી ગયા; પણ આખરે તેઓએ પાછો દેખાવ દેવા માડ્યો,—આઉપરથી ઓમર પાશાએ અવારનવાર તપાસ કરવામાંટે પાયદલ દુકડીઓ, તેમજ ઘોડેસવાર દુકડીઓ છુપી રીતે મોકલવા માંડી. તેઓવચ્ચે અને રશિયનોવચ્ચે વારંવાર ફેટલીક ઝપાઝપીઓ થઈ, કે જેમાં રશિયનો હમેશાં માર ખાવા લાગ્યા, અને તેઓને ભારે ખોટા ખમવી પડી,—અને તેઓ યુર્પટારિયાની પડોશમાંથી સદતર ગયેજ થઈ ગયા.

વધારે મઝબુતીથી ઘેરા લાલવામાં આવે, એવી મકસદથી સેબાસ્ટોપોલસમાં મથક કરી પડેલા ફ્રેંચ અને ઈંગ્લેન્ડ જનરલોએ ઓમર પાશાને યુર્પટારિયાખાતે એજરખાહીથી વિનંતી કરી કેહેવાડ્યું, કે તે નામદારે તે એકસંખી રાજ્યોનાં લશ્કરોસાથે પોતાનાં લશ્કરનો એક ભાગ લઈને આવી જોડાવું, આ અર્જ કબુલ કરવાને સરદાર તો ઘણો ખુશી હતો; છતાં યુર્પટારિયા છોડવાઆગમચ રશિયનોનાં લશ્કરની શી મતલબ હતી, તેઓનું બળ તથા સંખ્યા ફેટલી હતી, અને તેઓનાં મથકો ક્યાંક્યાં હતાં, વગેરે બાબતોની માહિતી મેળવવાનું તેણે ડાહ્યાપણબધું વિચાર્યું. આ કારણનેમટિ યુર્પટારિયાનીઆસપાસ ફેટલાક “માઇલો”સુધી એક ઝરજોરું લશ્કર તેણે તપાસને અર્થે મોકલ્યું; અને ટકોને જે ખખર મળી, તે એટલીજ હતી, કે રશિયનોની એક સંખ્યા કાઝલોવનાં ગામમાં મથક કરી પડેલી હતી, કે જે ગામ યુર્પટારિયાથી આઠ “માઇલો”ને તકાવતે આવેલું હતું. પણ આખા દેશમાં ખુદી જગ્યાઓઉપર, કે બ્લાંબ્યા પણ આ ચોકાસી કરનારી દુકડીઓ ફરી આવી, ત્યાં કેથે એક રશિયન પણ તેઓનાં જોવામાં આવ્યો નહીં; અને વળી આપણે ઉપર જણાવી ગયા છેથે, તેમ કિમિયાના તે ગામમાં લાયજેન્ડ ગામડાંઓ, કે બીન્ડ છુટાં રહેઠાંણો હતાં, કે બ્યાંથી કોઇ પણ બાબતની ખખર મળી શકે, તોયે રશિયન લશ્કર સિમ્ફેરોપોલખાતે જઈ પડ્યું હતું કે નહીં—કે સેબાસ્ટોપોલતરફ વધારે દક્ષિણે તે વધ્યું હતું, કે નહીં—કે હજી તે યુર્પટારિયાની પડોશમાંજ લામ્યા કરતું હતું, કે નહીં—તે જાણવાની ઓમર પાશાને અતિ ઘણી અગત્ય હતી.

ટોગાલિખાતેની પેઢી નહાની ધર્મશાળાના માલિકની લાગણી દર્જિશીનીતરફેણમાં ઘણી હોવાથી, તેણે ઓમર પાશાનાં વડાં મથકઉપર ફેટલીક અગત્યની ખખરો પહોંચારી. તેની મતલબ એવી હતી, કે જે રશિયન અમલદારો, કે જ્યાં તેનાં “હાટેલ”માં ખાણપીણ લેવાને ત્યાં થોભ્યા હતા, તેઓને અપસઅપસમાં વાત કરતાં તેણે સાંભળ્યા હતા, કે

યુર્પેટારિયા ખાતે તેઓના જે લશ્કરને હરાવ્યામાં આવ્યું હતું, તેને સેન્ટ પીટર્સબર્ગથી હમણાંજ એવો હુકમ મળ્યો હતો, કે સેયાર્ટોપોલખાતે ઉપડી જવું. જો આ ખબર માનવામાં આવે, તો તે ઘણી અગત્યની હતી ; અને તેટલામાટે તેની સાચાઈ જાણવાને ઓમર પાશાએ ઠરાવ કર્યો. તેણે તેમ કરવામાટે તરત ખગલાં લઈ્યાં. ખાનગી મુસાફરોના લેખા-શમાં તેણે પોતાના બે એડી-કાંગોને ટાંગાલિખાતેની તે ધર્મશાળામાં રવાના કર્યાં, કે ત્યાં જઈને તેઓએ ત્યાંની તથા આસપાસની ખબર જો મળી શકે, તો મેળવવી, અને પછી તે નામદાર પોતે ત્યાં તેઓને આવી મળે, ત્યાંસુધી તેજ જગ્યાએ થોભી જવું. પછી પોતે પણ એક સાધારણ મુસાફરનો વેપ ધારણ કરીને, ઓટોમનોનો આ સરદાર યુર્પેટારિયા તરફ જવાને ફક્ત પોતાના ભત્રીજા ટવારિકને લઈને અધારી વખતે નિકળ્યો. “માઈકો”ના “માઈકો” ઓમર અને ટવારિક પસાર કર્યા ; અને છેક ઓટોમ આલખાનની સરહદસુધી આ બંધે સાહસિક સરદારે આવી લાગ્યા. આપ્રમાણે જે ચોકાસી કરવા તેઓ જાતે જ્યારે નિકળ્યા હતા, ત્યારે રસ્તામાં કેટલાક વટેમાર્ગીઓ તેઓને મળ્યા, તેઓથી જે ખબરો તેઓને મળી, તેથી તેઓની ખાતેરી થઈ, કે ટાંગાલિના ધર્મશાળાવાળાએ જે ખબરો ઓમરને પહોંચાડી હતી, તે તદ્દન ખરી હતી. આઉપરથી ઓમર પાશાએ ટવારિકને તરતજ પાછો યુર્પેટારિયા મોકલી આપ્યો, એવા હુકમસાથે, કે બીજી સવારના તેણે કોઝલોવ-ઉપર હુલ્લા લઈ જવો. પછી સરદારે એકલાએજ પોતાની મુસાફરી આગળ ચલાવી ; તેનો વિચાર ટાંગાલિખાતે તેના બે એડી-કાંગોને જઈ મળવાનો હતો ; અને જેમ આપણે આગળ વાંચી ગયા છે, તેમ તેતરફ જતાં રસ્તામાં તેનો યુસાડિસાથે ભેટો થયો હતો. હવે ઓમર પાશા અને યુસાડિ જ્યારે “હોટેલ”માં બંધે આવી પુગ્યા, ત્યારે ઓમરે ધર્મશાળાના મોલેકના કાનમાં કાંઈ ઉતાવળે હજુસે કહેવાથી તેઓની ત્યાં ઘણી મદારત કર્યામાં આવી હતી, કે જેવિધે પણ આપણે અચાર્યાંગમચનાં જાણીતા થયા છે; પણ વળી તેજ વખતે ઓમરે પોતાનીસાથના શખ્સની, યાને યુસાડિની ઝાળખ ઘણી છુપી રાખી હતી.

વાંચનાર હવે સમજ્યો હશે, કે તે વેળા બીજા જે મુસાફરો, જેજ વખતે તે ધર્મશાળામાં ઉતરેલા હતા—અને જેઓને તેના જીવ બચાવનાર બીજાના સાથીસાથે રહેજ પિછાણ હોય, એમ યુસાડિને લાગ્યું હતું, તેઓ કાંઈજ નહીં, પણ સરદારના બે એડી-કાંગો હતા ; અને જો તે નામદાર કોઝલોવનીસાંમે કુચ કરી જતી પોતાનાં લશ્કરની દુકડીઓ જોતાંસુધી પોતે ગુપ્ત વેપમાંજ રહ્યા હતા, તે ફક્ત પુરતી ચોકાસીનેખાતેર હતું ; કારણકે જોકે તેનાં દેખતાં યુસાડિ અને પેલા બે વાલમારોવચ્ચે ખુદી વાતો ચાલી હતી, છતાં તે લોકો રશિયન જસુસો નહતા, અને આમુજળે ટાંગથી વાતો કરી તેને ઠગતા નહતા, તેઓએ તેની પુરેપુરી ઝામેનગીરી નહતી. તેટલામાટે જેમ તેઓ દેખાડતા હતા, તેમ ખરેખરા પાદરી અને આપદીકરાજ હતા કે નહીં, તે પુરવાર કરવાનેમાટે તે એન્તેઝાર હતો, અને તેટલાસારે તેની પોતાની હદસુધી તે તેઓને લઈ જાય, અને ત્યાં તેઓ તેનીસાથે જવાની હેમત કરેછે કે નહીં, તે તપાસવાસારે તેણે તેઓને પુછ્યું હતું. પણ જ્યારે ઉપર જણાવ્યામુજળે કુચ કરતું લશ્કર, તેઓ સંઘળાની નજરે પડ્યું, ત્યારે પાદરી અને બંધે પોલાતરફ ધારીધારીને ઓમરે જોયું, અને પછી તેની પુરી ખાતેરી થઈ, કે તેઓ જે જણાવતા હતા, તે તદ્દન સાચુંજ હતું.

પોતે જે શુપ્ત વેપમાં હતો, અને પોતે જાણુ હતો, તે જ્યારે યુસાડિ અને વાલમારેએ જાણ્યું, ત્યારે તેઓ તેનીતરફ ઘણું માનઅક્રામ દેખાડવા જતા હતા, પણ ઓમરે તેઓને તેમ કરતા અટકાવ્યા, અને પોતાના ઘોડાને એડ મારી તે તરત ત્યાંથી જ્યાં લડાઈની ધામધુમ ચાલતી હતી, ત્યાં નિકળી ગયો. જેમ આપણે આગળ જણાવી ગયા છે, તેમ યુષ્ટારિયાખાતે ઓમર પાશાનાં લશ્કરસાથે ફ્રેંચ લશ્કરનો એક ન્હાનો લાગ હતો; અને આ ન્હાનું લશ્કર કૉઝકોવના ક્ષેત્રાવિપર પોતાની કેટલીક તોપોવડે ગોળાઓનો મારો ચલાવતી હતી. વળી ટર્કિશ રીજીમીટો તે જગ્યાઉપર ધુમ્ધો લઈ જવાને આગળ ધસી જતી હતી, કે જેઓનીઉપર તેમજ ફ્રેંચ લશ્કરઉપર ક્ષામાંથી તોપોતા ગોળાઓ અને બંદુકની ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવવામાં આવતો હતો. જ્યારે સરદાર તે જગ્યાએ પોતાનો ઘોડો દોડાવી લાગ્યો, ત્યારે ફ્રેંચ દુકડીનાં સરદારે તેને તરત પિછાણ્યો; (જુઓ મિનરર મું.) અને જે દુરથીનવડે તે રશિયન ક્લેબેબદીની તપાસ કરતો હતો, તે પોતાની આંખોઆગળથી ખસાડી નાખીને ઘણુંજ આદરમાનથી તેણે પોતાના વડાને સલામ કીધી;—અને તેને એવીશીતે વેપ ધારણ કીધેલો જેઈ ઘણો અન્યથા થવા લાગ્યો. આમથાણે તેને અચરત થતો જેઈ ઓમરે લગાર હસીને પોતે ગદ્ય રાત્રે ચોકાસી કરવામાંનું નિકળ્યો હતો, તે થોડાક શખ્દોમાં તેને જણાવવાની મેહરબાની કીધી; અને તે સાંભળી આ બહાદુર અમલદાર વડા સેનાધિપતિની આની અતિ ભારે હેમત જેઈ હચેરત થયો.

બંસિલ હવે ઓમર પાશાનીઆગળ પોતાનો ઘોડો ચલાવી લાગ્યો, અને કહ્યું, “રશિયનોનીસામે મને જે ભારે તિરસ્કારછે, અને ટકાંતરફ, મારી ભલી લાગણીછે, તે પુરવાર કરવાની તક મને હમણાં મળીછે, તેનો લાભ લેવા દેવાની હું તમો નામદારને આજો-છલરેલી અર્જ કરું છું.”

ઓમર પાશા—“જેમ તમારી મર્જી. હાલ તરત તો હું તમોને ફ્રેંચ લશ્કરની દુકડીમાં એક ‘વાલનટિયર’તરીકે દાખલ કરું છું; અને જ્યારે આ ઝપાઝપી પુરી થશે, ત્યારે તમારું શું કરવું, તેઆગે હું વિચાર કરીશ.”

પછી તે ફ્રેંચ અમલદારના હવાલામાં ઓમર પાશાએ બંસિલને સોંપ્યો; અને ક્લેબાઉપરથી તોપોનો મારો અચરત ચાલતો હોવાથી તેણે યુસાડિને અને છુટા વાલમારને દુર થઈ થોળવાને ફર્માવ્યું. તે નામદાર પછી પોતાના જે એડી-કોગાને સાથે લઈને ટર્કિશ લશ્કર, કે જે કૉઝકોવનો બંચાવ કરવાને આગળ ધસ્યું જતું હતું, તેતરફ નિકળી ગયો. આ લશ્કરનો એક લાગ ટવારિક બેની સરદારીહિલ હતો.

લડાઈના ધુમાડાથી લડનારાઓ સવળા હંકાઈ ગયા હતા, અને ચાલતી લડાઈ થોડી-ઘણી છુટા વાલમારને અને યુસાડિને દુરથી દેખાતી હતી. આ લડાઈ રૂક્ત બેએક કલાકો સુધી ચાલુ રહી: એક બાળુથી ફ્રેંચો તોપોનો મારો ચલાવતા હતા—બીજા બાળુથી ટર્કિશો હલ્લો લાવતા હતા; થોડાક વખતસુધી તો રશિયનો આ સામટા મારાનીસામે ટકી રહ્યા, પણ પછી તેઓનો સદંતર પરાભવ થયો. તે શહેરની જગ્યા એવીરીતે આવેલી હતી, કે હારેલા મરકોવીટો તેના પાછળા ભાગઉપર આવેલી એક સાંકડી ઝમીનઉપરથી દક્ષિણતરફના કનારાઉપર નાહા, કે જ્યાં એક મોટો સરોવર આવેલો હતો; હવે વડા સેનાધિપતિની

મતલબ પાર પડી, તેનાં વિચાર દુઃખોને આ મઝબુત જગ્યાએથી મારી હટાડવાનો હતો, કારણકે ત્યાંથી ચુપ્પટારિયાઉપર હમલો કરવાની ઘણીજ સવળતા હતી. આમુજ્યે બપોરના લગાઇ ખતમ થઇ—તે કલાને દારૂગોળાથી ઉડારી નાખવામાં આવ્યો—અને પછી ઓમર પાશાનાં લશ્કરે ખાણું લેવાપછી, તે ખાણું ચુપ્પટારિયા કુચ કરી જવા લાગ્યું.

આપણે અને જણાવવું જોઈએ, કે ટવારિક બે હમણા કરનલની પદવીઉપર ચઢ્યો હતો—તેણે આ ઝપાઝપીમાં પોતાનાં લશ્કરસાથે કેલાઉપર હલ્લો લઇ જવામાં ભારે જવાંમંદી અતલાવી હતી ; જ્યારે લગાઇ ખલાસ થઇ, ત્યારે તે પોતાના કાકા વડા સેના-ધિપતિઆગળ જઇ તેને મળ્યો, અને તે નામદારને જણાવ્યું, કે તેને તેવણને કાંઇ અગત્યની ખીના જણાવવી છે. તેઉપરથી તે નામદાર પોતાના ભત્રીજાનીસાથે એક બાબુએ પોતાનો ઘોડો હંકારી ગયો,—જ્યાં ગયાપછી તે બોલ્યો, “એક બનાવ એવો બન્યો છે, કે તેથી માફ દેશ ધણું આગ્રહે થયું છે; પણ તમો નામદાર લશ્કરી ધારાએ સખ્તાઈથી અમલમાં લાવેલા જેવાને હમિશાં એન્તેઝાર રહો છો, તે જોતાં મેં જેમુજ્યે કામ લીધું છે, તેમ કર્યાવિના ખીજને છુટક નહોતો.”

ઓમર પાશા—“ટવારિક, તે શું બાબત છે, તે મને જણાવો. મારી પુર ખાતે-રી છે, કે મને નાખુશી ઉપજે એવું કાંઈ પણ કામ તમે કરોજ નહીં.”

ટવારિક—“મારા વાહાલા કાકાજી, તમોએ મને ગઇ રાત્રે જે હુકમો ફર્માવ્યા હતા, તે ધણાં ખુલા હતા. તમોએ આજની લગાઇમાં લશ્કરના ક્યાક્યા ચોકસ લાગોએ કામ લેવું, તે મને જણાવ્યું હતું, અને વળી અમલદારોને તમોએ ચોકસ હુકમોમુજ્યે વર્તવાને ફર્માવ્યું હતું. મેં જે કીધું છે, તે વાજેખીજ કીધું છે, એમ પુરતાર કરવાનેમાટે મને આ સઘળું તમો નામદારઆગળ બોલી જવું પડે છે. હું રાતના ઘણા મોડેથી ચુપ્પટારિયા જઈ પહોંચ્યો ; અને એએક કલાક ઉંઘ ખેંચી કાઢાડી, સવારનું પહર ફાટનાંજ હું મારે મથકેથી તમો નામદારના ફર્માવેલા હુકમો જુદાજુદા અમલદારોને આપવા નિકળી પડ્યો. ત્યાંથી પછી હું તમો નામદારનાં પોતાનાં મથકઉપર ત્યાંના રેસાલાના અમલદારોને તેઓ-માટે આપવામાં આવેલા હુકમો જણાવવાને ગયો. જેઓને હું મળવા માંગતો હતો, તેઓ સર્વે ત્યાં હાજરે હતા ; અને તેઓમાં ઈંગ્રિજ મેજર હુંઝલઉડ પણ હતો.”

ઓમર પાશા—“આહ, હુંઝલઉડ ? ત્યારે હવે મને સમજાય છે, કે જે અમલદાર-સાંમે તમો ‘રીપાઈટ’ કરવા માંગો છો, તે એજ હોવો જોઈએ ?”

ટવારિક—“મારા લોર્ડ, તેમજ છે. મેં કોઝલોવઉપર ક્યાક્યા અમલદારોને કપકપ દુકડીઓસાથે જવાનો હુકમ કર્યામાં આવ્યો છે, તે આ રેસાલાના અમલદારોને કહી સંભળાવ્યું, અને પછી દરેક ચોકસ એડી-કાંગે શું કરવું, તે તેઓને જણાવ્યું. પ્રથમ સર્વેથી ઉંચી પદવીના એડી-કાંગિને, અને પછી તેઓથી જેમજેમ ઉતરતા જતા હતા, તેમ તેઓની પદવીપ્રમાણે દરેકને કહ્યું, અને તેમ કરતાં મેજર હુંઝલઉડની વારી આવે, તેઆગમ્ય કેટલાકોને કેહેવાની મારી ફર્માવેલી, તે મેં બજાવી. મેં જોયું, કે તે પોતાને શું હુકમ ફર્માવ્યામાં આવ્યો છે, તે જણાવવાને ઘણાજ એન્તેઝાર થઇ રહ્યા હતા, અને જાણે તેને તે સાંભળવાને ખોટી થયું પડ્યું હતું, તેમાટે માહું લાગ્યું હોય અને ફેલગીર થતા.

હોય, એમ મને જણાયું. મેં તેને જણાવ્યું, કે નામદાર લોડ રંગલેનતરફથી જે છેલામાં- છેલા પચેલામાં આવ્યા હોય, તે સંભાળથી વાંચી જવા—અને તેમાંથી ઘટતો સાર જેથી કાઢાડી લખી કાઢાડવો—કે જેથી જ્યારે તમો નામદાર તમારાં મથકઉપર પાછા ફરો, ત્યારે ફક્ત તેઉપર નહર ફેરવતાંજ સેનાસ્ટાપોલસાંમે શુંશું જનાવો ખતવા પામ્યાછે, તે દરેક તમો સાહેબ જાણી શકો. આ સંભળી મેંજર હુઝવઉડ ગુસ્સાથી આકળો ભૂત બની ગયો—અને મોટેમોટે બુમો પાડી જણાવવા લાગ્યો, કે જ્યારે લડાઇ ચાલે, ત્યારે તે “ટેન્ક” આગળ જેસીને કંટાળાભરેલા પચેલામાં- સાથે માથું ફેડવાનો નથી, પણ કોઝવોલસાંમે લઇ જવામાં આવનારી ચઢાઇનીસાથે જશે. એવો તેણે નક્કી કરાવ કર્યોછે. અલખતાં, વાજેખી રીતે મેંજર હુઝવઉડની આવી બહાદુરીમાં મેં તેવજીને શાખાંશી આપી, અને ઘણી તારીફ કીધી: પણ મેં તેને જણાવ્યું, કે તમો નામદારનો હુકમ ઝરતોછે, અને તેટલામાંટે તેપ્રમાણે તેને આગવું—તે હુકમનો-ભંગ કદી પણ કરાય, એવું નહતું—અને શું કામ કરવું, અને શું નહીં કરવું, તે નક્કી કરવાનું કામ તેવું નહતું. ખીજા જે અમલદારો ત્યાં હાજર હતા, તેઓએ પણ એજમુજબ તેને સમજાવ્યો; પણ હુઝવઉડ તો જાણે: ગુસ્સાનેમારે બેહેરોજ થઈ ગયો હતો. મેં તેને કાલા-વાલા કરવાને પણ બાકી રાખ્યું નહીં—કારણકે જે સમજાવેનારે તે આ રીતે હુલ્લડખોર બન્યો હતો, તે તેની બહાદુરી અને લડાઇની તલવ હતી, અને તેટલામાંટે તેનીતરફ વધારે માન અને અગ્રયણીની લાગણીથી હું જોવા લાગ્યો. મેં જ્યારે જોયું, કે ભલી લાગણીથી એક મિત્રતરીકે આપેલા મારા ઇપકાની તેનીઉપર ફરી અસર થતી નથી, ત્યારે મને તેને ધમકી આપવાની ઝર પડી, અને મેં તેને ચેતાવ્યું; કે જો તે તરત તમો નામદારતા હુકમને તાબે થશે નહીં, તો મને તેને પકડીને પરહેઝ કરવાની દેલગીરીભરેલી ફર્જ પડશે. હું વધારે ટહેવાને ધણો દેલગીરીછું, કે મેંજર હુઝવઉડે જણાવ્યું, કે જોઈ તેમ કરવાની હું ફેનીરીતે હેમત કરું છું—અને તે તો ચઢાઇપર જવાનો ને ફર જવાનો, એમ સૌગંદઉપર જણાવી, તે ચ્યારડાંતીબહાર ધસ્યો.”

ઓમર પાશા—“તે એક બહાદુર જવાનછે, હું ચાહુંછું, કે જેવો તે બહાદુરછે, તેવોજ દરેક બાબતમાં સારો હશે. હ, પછી શું થયું ટવારિક?”

ટવારિક—“રેસાલાના ખીજા અમલદારોની સલાહ લઈને, ગમેએવોખી તેનો વિચાર સારો હોય, છતાં લશ્કરી કાયદાનો આરિતે ભંગ કરવાનું ચવાવી લેવાય, એવું નહતું. તેટલાઉપરથી મારીસાથે આપણા બે આપ્ટામન સેપાહોને લઈને હું મેંજર હુઝવઉડને મથકે ગયો. આ વેળા તે ચઢાઇઉપર જવાની તૈયારી કરતો હતો: મેં ફરીથી તેને સમજાવ્યો—ફરીથી ઇપકો આપ્યો—ફરીથી કાલાવાલા કર્યા—ધમકી આપી—પણ સઘળું બ્યર્થ; અને ત્યારે મને મારી ફર્જ બઝાવવાની જરૂર પડી.”

ઓમર પાશા—“તેમ કરવાસવાય કાંઈ બીજો છુટક નહતો, ટવારિક પછી શું થયું?”

ટવારિક—“વધારે જણાવવાને હું દેલગીરીછું, કે તરત પાણ વધારે ગંભીર કાય-દાનો ભંગ કર્યામાં આવ્યો. હુઝવઉડે પોતાની તલવાર ખેંચી, અને જણાવ્યું, કે તે તેને પકડવા દેશે નહીં. તોયે સેપાહોએ તો પોતાની ફર્જ ખમવી, એક ધડીમાં ઝખરીથી

(चित्र २० भुं.) “ तेना वावळो * * * पाणु नासन करी शाहनाशाहसरी तेने मान आणु ” . (पाणु ३४७ भुं.)

તાબે ટરી દૈદ કરવામાં આવ્યો. તેની તકવાર તેનીપાસેથી ખુચી લેવામાં આવી ; અને તેને તેના મથકઉપરજ ભારે ચોકાસીમાં રાખી હું ચાલી ગયો. મારા વાહાલા કાકાજી, આ બનાવ બનવામાંટે મને અતિ ઘણી દેહગીરી લાગેછે—”

ઓમર પાશા—(તેને બોલતો અટકાવીને) “ટવારિક, આ બાબતમાંટે તમોને અંદીશો કરવાનો કે ખીજવાવાનો કશો સમજ નથી. આ અપરાધ એવોછે, કે તેનેમાંટે મહેલાઈથી મુઆશી બખ્શી શકાયઃ કારણકે તમે પોતેજ હમણું જાણુવ્યુંછે, તેમ આ તક્સીર કરવાનું કારણ વખાણવાન્નેગછે. વળી એને દૈદ કરી રાખવામાં આવશે, એજ એને મોટી સજા થયેલી જાણવી. આહ ! મને હમણું એઉપરથી એક ખીજ વાત યાદ આવેછે. ટવારિક, આસરે મહિનાઉપર કાંઈક અજાણ્યજેવા અને કેરસાહકાહાણીનેમળતો એક બનાવ બન્યો હતો, તેવિષે તમોએ કશું સાંભળ્યુંછે કે ? તે જે દહાડે આપણે યુર્પેટારિયાની લડાઈ જત્યા તેજ દહાડે બન્યો હતો—”

ટવારિક—“તમો નામદાર શું બાબતમાંટે એશારો કરોછો તે હું અટકળી શકુંછું. તે સિડની હુંઝલઉડનો નૌકર એક ઔરત માલુમ પડી, તેમાંટે હશે ?”

ઓમર પાશા—“હા, મારે કાને તેવીજ ખબર આવી હતી, પણ જાણે તેબાબે હું કશું જાણુતો ન હોઉં, એવું ડોળ મેં દેખાડ્યું. તે વખતે અવલતો મેં એમ ધાર્યું, કે આ રીતે તૌકરના વેપમાં હુંઝલઉડે પોતાની રાખેલી રાંડને યુર્પેટારિયા પોતાનીસાથે લાવવાની ઠગબાજ રચી હતી—”

ટવારિક—“પણ, મારા વાહાલા કાકાજી, હમણું તમારા બોલવાઉપરથી તો એમ સમજાયછે, કે તેમ ધારવામાં તમારી ભુલ હતી ?”

ટવારિકની કીધેલી આ કીકાઉપર કશું લક્ષ ન દેતાં પાશા આગળ બોલ્યો, “ભત્રીજા, તે જવાન ઔરતની હાલત હમણું કેવીછે, તેની જો તમોને કાંઈ ખબર પડી હોય, તો મને જણાવો.”

ટવારિક—“તેણી હવે તદન સાજ થઈછે. તે જવાન ઔરતના અપમાંટે જોઈતી દરેક સીકો વાહાલી ઝિદલાહે તેણીઉપર મોકલી આપી હતી ; અને તેણીનાં ભલાંનેમાંટે તેણી દરરોઝ કાળજીભરી ખબર કહડાવતી હતી. પણ આ સઘળું ઘણું ખાનગી રીતે કર્યામાં આવતું હતું, કારણકે મેંજર હુંઝલઉડ પોતે પણ આ વાત દબાઈ ગયેલી જોવાને ધણે, એન્તેઝાર હતો.”

ઓમર પાશા—“તે જવાન ઔરત હમણું ક્યાંછે ? હજી તેણી હુંઝલઉડનીસાથે તેનાંજ મકાનમાં રહેછે, કે ?”

ટવારિક—“નહી, મારા લાડ. એવું જણાયછે, કે ઝખ્મી થવાપછી તેણીને સૌથી નજદીકનાં એક મકાનમાં લઈ જવામાં આવી હતી ; આ મકાનતેજ કથસ્તાનના રખવાળનું ઝુપકું હતું, કે જે યુર્પેટારિયાની લડાઈનાબાબમાં તવારીખમાં યાદગાર રહી જશે.”

ઓમર પાશા—“હા, ટવારિક, તે જગ્યાએ કાંઈ ઝખ્મી ઝપાઝપી થઈ હતી ; અને હંન્યુન નદીના કનારાઉપર આપણા બહાદુર સેપાહોએ રશિયનોને જે એક પાઠ

શીખગ્યો હતો, તેમાં તેથી એકનો વધારો થયો હતો. પણ તમે જે ખોલાસો મારીઆગળ કરતા હતાં, તે આગળ ચલાવો.”

ટવારિક—“હું હમણાં જણાવતો હતો, તેમ આ જવાન ઔરતને હુંઝલડિઝ અને આપણા બેએક સંપાહો ઉચકીને તે ઝુપડીમાં લઈ ગયા, કે જ્યાં તે કથ્થરતાનના રખવાળ રહેતો હતો. તે એક ઉમરનો રખસ છે, અને તેનીસાથે તેની બાપડી, અને ઉમરે પુગેલી એક બેટી રહે છે. આ બધે ઔરતોએ તરતજ ઘણી માયાથી હુંઝલડિઝની રાખેલી ઔરતની સારવાર કરવા માંડી—”

ઓમર પાશા—(તેને બોલતો અટકાવીને) “ટવારિક, જ્યાંસુધી તમારીપાસે ચોકસ મુદ્દો હોય, કે તે ઝખ્મી થયેલી જવાન ઔરત હુંઝલડિઝની ખરેખરી રાખેલીજ છે, ત્યાંસુધી તેમ અનુમાન કરવું, એ ખોટું છે—તો જોકે જે બનાવો બન્યા છે, તેપરથી કોઈ પણ એમ ધારે, એમાં કશી અજાયબી નથી. કદાચ તેઓવચ્ચે કોઈ કેસાહકાહાણીમાં જણાવ્યામાં આવે છે, તેવો પ્યાર બાહેલો હશે, પણ તેમાં અનીતિજેવું કશું નહશે: અથવા તેમાં કોઈ બીજા હિંસા ભેદો હશે—”

ટવારિક—“ખરૂં છે ! હવે મને પણ યાદ આવે છે, કારણકે ઝિલ્લાહે કાહાડેલી ખખરોઉપરથી જણાવ્યું છે, કે જેટલો વખત તેણી તે કથ્થરતાનના રખવાળની ઝુપડીમાં રહી હતી. તેટલો સઘળો વખત તેણીએ ત્યાં ઘણી સારી ચાલ ચલાવી હતી. હુંઝલડિઝ તેણીની મુલાકાતે આવતો હતો—પણ તે ત્યાં ઘણોજ થોડો વખત થોળતો હતો—”

ઓમર પાશા—“અને તમે મને જણાવો છો, કે તેણી હવે સદંતર સાલ થઈ છે?”

ટવારિક—“હા, તદ્દન. આ બનાવતી ખખર પ્રથમ અમોને અમારી રીજમીટસાથે નેડાયલા ‘સરખ્યન’તરફથી મળી, કે જેને તરતજ તેણીના ઝખ્મઉપર મલમપટો કરવામાટે ઉતાવળે બોલાવી મંગાવ્યામાં આવ્યો હતો. આ બનાવમાં મારી કાળજી ઉસ્કરાયેલી હોવાથી, મેં તે સર્વે હકીકત ઝિલાહને જણાવી; અને તેણીએ આ ‘સરખ્યન’નીમઆરેફતે પોતાની છુપી મદદો તે જવાન ઔરતઉપર મોકલ્યા કીધી. તેટલામાટે, તેણીની હાલતની ખખર તેનીમઆરેફતે વારંવાર ઝિલાહને મળતી રહી. એવું જણાય છે, કે છાતીની જમણી બાજુએ નિચ્ચે તેણીને ગોળી લાગી હતી; તે સહેલાઈથી બહાર કાઢાડવામાં આવી હતી—અને જનને, તુકશાન થાય, એવા કોઈ પણ ભાગને તેથી ઘણી ઈજા થઈ નહતી—તે ઝખ્મ પણ રૂઝાઈ ગયો, અને ફક્ત એક નેશાની ત્યાં રહી છે, કે જે બરાબર જણાતી પણ નથી. આ સઘળી ખખર મને તે ‘સરખ્યન’નીમઆરેફતે મળી છે.”

ઓમર પાશા—“હુંઝલડિઝ તેણીનીતરફ ખીસ્કાર રહ્યો હતો કે?”

ટવારિક—“નહી, તેથીઉલટુંજ મને ખખર ક્યાંમાં આવી છે તેમજાણ્યું, તો આ બનાવપછી જ્યારે તેણીને ઝુપડામાં લઈ જવામાં આવી, ત્યારે તેનીઉપર ભારે અસર થઈ હતી. આખો મહિનો તે તેણીનીઆગળ દરરોઝ આવ્યા કીધો હતો: પણ પોતે કામમાં રોકાયેલા હોવાથી તે ત્યાં ઘણોજ થોડો વાર રહેતો હતો. તેણીને કોઈ રીતની અગવડ ન પડે, તેટલામાટે તે ઝુપડીમાં વસનારાઓને નાણાની મોટી રકમો આપ્યો જતો હતો. તોયે

આટલી બધી તેની કાળજીછતાં બીજી ઘણી, ઘણી ચીજો, કે જે તેણીનાં સુખનેમાટે ઝડ-
રની હતી, તે—”

આમર પાશા—“કે જે યુરોપિયોમાં ગમેએટલા પૈસા વેરવાછતાં મળી શકે નહીં,
તે તમારી લાયકીવાળી ઝિંઘાહે—અને મારી મીડી ભનીજી, કે જેણી જેવી ખુબસુરતછે,
તેવીજ ભલી પણ છે, તેણીએ પુરી પાડી હતી. અને શું તમે મને એમ કહેવા માંગોછો,
કે આ જવાન ઔરત હતી તે ઝુપડાંમાંજ રહેછે? તેણી હવે પોતાનું શું કરવાનો એરાદો
રાખેછે, તેની તમોને કાંઈ ખબર પડીછે?—તેવિષે તેણીએ ‘સરજન’ આગળ, કે જે જે
ઔરતો તેણીની સારવાર કરેછે, તેઆઆગળ કાંઈ કશું કહુંછે?”

ટવારિક—“મારા વાહાલા કાકાજી, પોતાનેલગતી દરેક બાબતમાં તેણીએ ઘણી
સંભાળભરી ચુપકાદી એખતિયાર કીધેલી જણાયછે. મેંજર હુંઝલહિડની તેણી રાખેલી
ઔરતછે, એવો વિચાર ઝિંઘાહનાં મનમાં ઉભો થવાથી, તેણી આ જવાન ઔરતની મુલા-
કાતે ગઈ નહીં—નહીંતો ઝરર તેણીની દોસ્તી કરતે—અને ઝરર આવીરીતે ફક્ત પડેલી
પારકા દેશની એક જવાન બાનુતરફ ઘણી મમતા અને મેહર બતલાવતે. કારણકે તેણીની
રીતભાત, વાતચિત, અને દેખાવ આ સર્વે એક બાનુનેછાજતાંછે, એમ મને આ લાયકી-
વાળા ‘સરજન’ તરફથી જણાવ્યામાં આવ્યુંછે.”

આમર પાશા—“તેણી કયા દેશનીછે, તેની તમોને કાંઈ ખબરછે?”

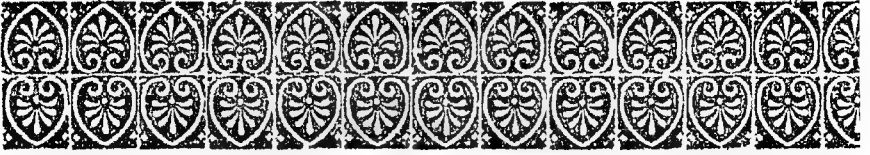
ટવારિક—“નહીં—આ બાબતમાં જેઓનીસાથે હાલમાં તેણી રહેછે, તેઓ કશી
અટકળો કરી શકતાં નથી; ખુદ ‘સરજન’ પોતે પણ તે પારખી શકતો નથી. એવું
જણાયછે, કે જ્યારે હુંઝલહિડ તેણીની મુલાકાતે આવેછે, ત્યારે તેઓ બન્ને ઈંગ્રિજી ભાષામાં
વાતો ચલાવેછે: ‘સરજન’, કે જે પોતે જાતે એક પોલછે, તો જોકે તેણે ઘણાં વર્ષો
ટર્કીમાં યુગ્ગરેલાં હોવાથી, તે ત્યાંના વતનીજેવા થઈ ગયોછે, તે જણાવેછે, કે તેણી પાલિશ
ભાષા ત્યાંના એક રહેવાસીનાજેવી સારી સફાઈથી બોલેછે. તેણી તેટલીજ સફાઈથી અને
ઝડપથી રશિયન ભાષા પણ બોલી શકેછે; તો જોકે મને ખબર ક્યાંમુજબે તેણીના ચોક્કસ
જાતના ઉચ્ચારોઉપરથી એવું ધારવામાં આવેછે, કે તેણી એક રશિયન તો નથીજ. વળી
તેણીને ફ્રેંચ ભાષા પણ આવડેછે: કારણકે તેણીને ગમત પડે, અને વખત વેરાય, એવા
વિચારથી હુંઝલહિડ તેણીનેમાટે અવારનવાર કેટલાંક ફ્રેંચ વર્તમાનપત્રો લઈ જાયછે. અને
હવે, મારા વાહાલા કાકાજી, જેટલી બાબત હું આ અજાણી ખુબસુરત ઔરતમાટે જણુતો
હતો, તે તમામ મેં તમોને જણાવીછે.”

આમર પાશા—“તમોએ પોતે તેણીને જોઈ નથી કે?”

ટવારિક—“હા: જ્યારે તેણી મર્દના છુપા લેખાશમાં ફરતી હતી, ત્યારે બે કે ત્રણ
વખત મારાં જોવામાં તેણી આવી હતી, તે જ્યારે હું કામનેસર હુંઝલહિડની મુલાકાતે તેને
મકાને જતો હતો ત્યારે. પણ તે વખતે મેં હુંઝલહિડના નોકરની ઝાઝી દરકાર કીધેલી નહીં—
તો જોકે મને તેજ વેળાએ લાગ્યું હતું, કે તે જવાન કોઈ ઘણાજ ખાનદાની રીતભાતવાળો
અને આપણને જોતાંનેવાર ગમી આવે એવા દેખાવનો હતો. ‘સરજન’નાં જણાવ્યામુજબે
તેણીએ ધારણ કીધેલો છુપો વેપ ઘણો સરસરીતે કીધેલો હોવો જોઈએ. આ જવાન

બાનુનો ચેહેરો કુદર્તીજ નેકે કિફો અને ઘણોજ સુદેહ હતો, તોયે કોઈ જાતના રંગથી તેણીએ પોતાનો ચેહેરો અને હાથો રંગલા હોવાથી, તેણી સામળા રંગની જોજીવી દેખાતી હતી— જાણે લાંબો વખત ગર્ભ સૂરજમાં ખુદ્દી રહેવાથી સામળી મારી ગઈ હોય એવી. વળી તેણી એક ખોટી મુછ પેહેરતી હતી, તે એવીતો કુદર્તીજેવી બનાવેલી હતી, અને એવીતો હુન્નરમેંદીથી ઉપલા હોઠઉપર વળગાવવામાં આવતી હતી, કે ગમેએવી તીક્ષ્ણ આંખોવાળો પણ તે ઠગાઈ પારખી શકે નહીં. તેણીના બાલ કાળા ભમ્મરજેવા, તેણીની આંખો ઘેરા રંગની, અને ભવાં ભરેલાં અને કાળાં હોવાથી, તેણીને છુપો વેપ ધારણ કરવામાં ધણી મદદ મળી, અને ફક્ત ચેહેરો અને હાથોજ રંગવા પડ્યા હવે જ્યારે હુન્નરથી કીધેલો બધો રંગ અને કાળી મુછો કાઢાડી નાખવામાં આવ્યાંછે, અને એક ઔરતનીજપેઠે તેણીના લાંબા બાલો પાછા છોડી નાખવામાં આવ્યાંછે,—ત્યારે હવે તેણી, મને જણાવ્યામાં આવ્યા પ્રમાણે, અતિશય ખુબસુરત દેખાયછે.” લગાર હસીને, “અને હવે, મારા પ્યારા કાકાજી, હવે આ અજબણી ખુબસુરત ઔરત, કે જેણીનેમાટે આપણે અર્ધો કલાક થયો વાતો ચલાવ્યે છુંયે, તેણીબાબે મારીપાસે વધુ જણાવવાજેવું બીજું કશું રહ્યું નથી.”

આ વાત ચાલતી હતી, ત્યારે વડો સેનાધિપતિ અને તેનો ભત્રિજો પોતાના ઘોડાઉપર સવારી કરતા જતા હતા. અને તેઓનીપછવાડે થોડે તફાવતે આદરમાનસાથે એડીન્કગો ખુદો વાલમાર, અને યુસાહિ આવતા હતા. ખસિલ વાલમાર તો જે ફ્રેંચ લશ્કરના વિભાગમાં તેને તરત વેળા મોકલ્યામાં આવ્યો હતો, ત્યાં હતો; અને અત્યારઆગમ્ય જે સખત ઝપાઝપી થઈ હતી, તેમાં તેને પોતાની હેમત દેખાડવાની એક તક મળી ગઈ હતી, એમ પણ આપણે અત્રે જણાવવું નેહજોછે.

પ્રકરણ ૫૦ મું.

મુલાકાત.

વડો સેનાધિપતિ, તેનો રેસાલો, અને તેનું લશ્કર યુપ્પંટારિયા જઈ પુગ્યા ; અને નામદાર પછી તરત તેને પોતાને મથકે ગયો.

યુપ્પંટારિયાનાં જે મકાનમાં તે રહેતો હતો, તેના દરવાજાઆગળ આવીને જે તે ઘોડાઉપરથી ઉતરતો હતો. તે વેળા સરદારને ખબર કરવામાં આવી, કે એક જ બાનુ, કે જેણીએ પોતાનું નામ જણાવ્યું નહતું, પણ જેણી દુઃખથી ઘણી પીડાતી હો એવી લાગતી હતી, તેણી છેલ્લા બે કે ત્રણ કલાકોમાં ઘણી વાર તેની મુલાકાતમાટે અર્જ કરી ગઈ હતી. પુછેલા સવાલના જવાબમાં સરદારને જણાવ્યામાં આવ્યું, કે તે પાછી જલ્દી આવનાર છે. આઉપરથી તેણે હુકમ કરીઆવે, કે જેવી તેણી પાછી અત્યારે તેણીને તેનીહજુરમાં તરત લાવવી.

જે આરડામાં તે સર્વે જણાની મુલાકાત લેતો હતો, ત્યાં ઓમર પાશા ગયો, તરત ખંસિલને પોતાનીહજુરમાં બોલાવ્યો ; અને ત્યારે તે અમલદાર આવ્યો, ત્યારે તે નામદાર ખીજા આરડામાં લઈ ગયો, કે જ્યાં તેનો બાપ અને યુસાફિ હતા.

ઓમર પાશા—“કેટલીક ચોક્કસ બાબતોછે, કે જેઉપર આપણે જલ્દી કે આપણું ઝંઝરનુંછે; પણ હાલમાં હું તેઉપર ચોક્કસ શકતો નથી, માટે હું તમો જણાને અર્જ કરુંછું, કે મને તમોને પાછા મળવાની ફારસત મળે, તે તમો ભાંજ ખોટી થશે.”

એમ બોલી પાશા તે આરડો છોડી ગયો ; અને પછી તે પાદરી અને બે પોલે માટે ઘણું ઉંચા પ્રકારનું બાણું ત્યાં લાવી હાઝર કર્યામાં આવ્યું. તેટલો વખત ઓ પાશા પોતાના ખાનગી આરડામાં ગયો ; પોતે જે છુપો વેપ ધારણ કર્યો હતો, તે કાલ નાખ્યો ; અને પોતાનો હંમેશનો પુશાક પહેર્યો. ત્યાંથી પછી તે મુલાકાત લેવાના આરડામાં પાછો આવ્યો, કે જ્યાં કેટલાક અમલદારો તૈયાર હાઝર થઈ ઉભેલા હતા : હક પોતાની બેઠકઉપર તે બેઠો નહીં, તેટલાં બારણું ઝટ કરી ઉંઘાડવામાં આવ્યું, અને જવાન બાનુ ત્યાં ધસી આવી. (બુઆ ચિત્ર ૨૩ મું.) તરત પાશાના પગોઆગળ પડીને પડી તેણી ક્રેંચ લાપામાં બોલી ઉઠી, “એક મેહરબાની માંગુંછું, મારા લો એક જણ કે જેનીઉપર મારો જીવનનછે, તેનીઉપર દયા કરવાને તમો નામદારના આગળ પડી હું આજોજ કરુંછું !”

અતિશય સમ્બંધારથી પોતાની બેઠકઉપરથી પાશા ઉઠી ઉભો થયો, અને તે બાં બંધે હાથો પકડી તેણીને આ આજોજલરી ઢપે પહેલી ઉઠાડી, અને બોલ્યો, “ઉ બાનુ—ઉઠી ઉભાં થાઓ !”

તેણી તરત તેના હુકમને તાણે થઈ; અને પછી ઓમર પાશાએ પોતાના એડી-કાંગોને તરત ત્યાંથી જવાની એક છુપી એશારત કીધી. તેમજ તેણે ત્યાંથી ચાલી ગયા; અને તે જવાન બાતુ એકલીજ વડા સેનાધિપતિની હજુરમાં હવે રહી.

પાશાએ જ્ઞેયું, કે તેની સાંમે ઉભેલી જવાન બાતુ આસરે આવીસ વર્ષોની અને અતિશય પ્રુબસુરત હતી. તેણીનું કંઠ ઉચું, અને મરોડદાર હતું. આપણે જણાવી ગયા છે, કે તેણીના બાલ ઢાળા ભમ્મરજેવા હતા—તેણીની આંખો પણ તેવાજ રંગની હતી—અને તેણીના ચહેરાનો રંગ બેકે ફિક્કો, તોખી તંદરોસ્ત અને બાણે મુશ્કેલ સંગેમર-મરનાજેવો હતો. ભવાં કમાનદાર અને ભરેલાં હતાં; મ્હોડાંનો કંઠલો ઘણો સરસ,—નાક તદ્દન સીધું અને હોઠા પાતળા અને કરમેઝી રંગના હતા. તેણી સીધી સાંટાજેવી હતી, અને તેણીનું શરીર સરખું એક નાગુક ઔરતને યજનતું હતું, અને તેટલાજ માટે જ્યારે તેણીએ મર્દનો પુરાક એખતિયાર કર્યો હતો, ત્યારે તેણી મર્દતરીકે લગાર પાતળી લાગતી હતી. હમણાં તેણીએ ઔરતને ખરનો પુરાક પેહેરેલો હતો, કે જેથી તેણીનાં શરીરની સુંદર કાંતી ઘણી હુબહુ જણાઈ આવતી હતી.

જ્યારે તેણી ચોરડામાં પેહેલી આવી, ત્યારે ગભરાયેલી, દુઃખી, એન્તેઝારીભરેલી, અને આશાવંત હતી: પણ પાશાની તેણીની તરફની માયા અને મેહરબાનીભરી સબ્યતા જોઈ—તેણી જે આઝોજીભરેલી હવે ઝમીનઉપર પડી હતી, તેમાંથી એક આપનાજેવી મમતાથી આ અતિ લપકાદાર ગ્રહસ્થે તેમજ એક નામિયા લડવૈયાએ તેણીને ઉઠાડી ઉભી કીધી હતી તેથી—હવે તેણીની ઘણી ધારતી દુર થઈ: તેણીની આશા હવે વધારે મઝસુત થવા લાગી—હવે તેણી લગાર ધીરજથી અને શાંતપણે ઉડી ઉભી રહી.

જેવા એડી-કાંગો તે ચોરડામાંથી બહાર ગયા, કે સરદારે પુછ્યું, “અને બાતુ, હવે તમે મારેથી શું મેહરબાની માંગો છો?”

શર્માઈને તેણીએ નિચ્ચે જ્ઞેયું; તેણીના ચહેરાઉપર શર્મનેમારે રતાસ ધાઈ આવ્યો; અને તેણીએ ઉતર દીધો, “એક જણુછે, મારા લોર્ડ, કે જેનામાં મારો જીવનન સમાપ્ત-લોછે, તેણે અપરાધ કર્યોછે; કે જેનેમાટે લશ્કરી ધારા અને નિયમમુજ, ઘણી, ઘણીજ સખત સજા ફર્માવેલીછે—”

તેણીને બોલતી અટકાવીને ઘણાજ ધીમા અને માયાળુ આવાઝે સરદાર બોલ્યો, “બાતુ, તમે શું કહેવા માંગો છો, તે હું સમજી ગયોછું. તમે મેજર હુઝલઉડ-નેમાટે એશારો કરો છો—”

આ સાંભળી તેણીનો ચહેરો શર્મથી વધારે લાલ થઈ ગયો, અને તેણી ધુળતે આવાઝે બોલી, “હા, મારા લોર્ડ, હું તેનેજમાટે તમે નામદારને આઝોજી કરૂં છું. હું એવી અર્જ કરૂં છું, તેમાટે મારેસાડે ખરાબ વિચાર બાંધશો ના—મારેમાટે હલકું ધારશો ના—અરે! હું શું બોલું છું, તેનું પણ મને લાન રહેતું નથી! મારેમાટે આપ નામવરને ગમેતે વિચાર બાંધજો—પણ તેને બંધાવજો—તેનીઉપર તમારો ગુસ્સો ખાલી કરશો ના—”

આ સાંભળી પાશાનાં દેલમાં ઘણુંજ લાગી આવ્યું, અને તેણીને વધુ બોલતી અટકાવીને કહ્યું, “બાતુ, શાંત થાઓ! હજી પણ બધું ફીકજ થશે.”

“મારા લૉર્ડ, હું તમારો હઝારોહઝારગણો ઉપકાર માનું છું”, તે બાતુ ધીરે સાદે બોલી, અને બાતુ તે મુઆશીનેમાંટે ઉપકાર માનતી હોય, તેમ પોતાના હાથે સાથે બેડીને ઉભી; બાતુ દ્વનાં હીરાજેવાં દીપાંઓ લાલચટકજેવા ગુલાબોની પાંદડીઓઉપર પડતાં હોય તેમ તેણીની આંખોમાંથી આ વેળા નવધાર આંસુઓ તેણીના ખુબસુરત ગોલોઉપર પડતાં હતાં,—તેણી ફરી પાછી ઑટાંમન વડા સરદારના પગોઆગળ ધુંટણ મરડિયે પડી.

ફરીથી તેણીના બંધે હાથો પકડી ઓમર પાશાએ તેણીને ઉભી કીધી, અને બોલ્યો, “બાતુ, મને કહો—મને જણાવો, કે જે અમીરી ખવાસની બાતુ હમણાં મારીસાંમે ઉભીછે, તેણી શું તેજ શખ્સની મહોરદાર નથી, કે જેનેમાંટે તેણી આમુજબે ઉમદાં દેલથી આગ્રોછ કરેછે?”

ધડીલર આ બાતુએ સેનાધિપતિના ચેહરાગમ નઝર ફેંકી, બાતુ તેણી બાતુવા માંગતી હોય, કે સરદાર તેઓની બંધી વાતથી માહિતગારછે, કે અમથો અટકળ કરેછે. તેણીએ તરતજ જવાબ આપ્યો નહીં: ‘પોતાનું’ માથું નિચ્યું નમાવ્યું—અને તેણીની આંખોમાંથી ચળકતાં આંસુઓ આ વખતે વધારે ખરવા લાગ્યાં.

અતિશય દયાથી અને ખચિત એક બાપનેછાજે એવી માયાથી, સેનાધિપતિ બોલ્યો, “બાતુ, રડો ના ! કદાચ તમો અજ્ઞયખ થાઓ, એવી બાબતો તમો બાબુશો: કદાચ—અથવા હું આશા રાખું છું, કે કદાચ—હવે જુદાજ બનાવો બનશે—તોયે મને એકદમ જણાવી દો !—શું જેણીસાથે હું વાત કરું છું, તે વાલમારના બેટી નથી?”

આ સાંભળી તે બાતુથી અજ્ઞયખીનેમારે એક ચીસ પડાઇ ગઇ; તેણીએ ફરીથી એકવાર પાશાતરફ નઝર ફેંકી: અને પછી ઘણે ધીમે સાદે બોલી, “હા, મારા લૉર્ડ—હા ! જેમ આપે કહ્યું, તેમજ છે. હું એકવાર કુંઠાર્ઘન વાલમારનાં નામથી ઓળખાતી હતી.”

ફરીથી તેણીને ધીરજ આવે, એવી હપે તે દર્દિશ મારશલે તેણીને કહ્યું, “બાતુ, શાંત થાઓ ! ધીરજ રાખો ! નવાઇજેવા બનાવો બનવા પામ્યાછે—તમોને અતિશય ખુશી ઉપજે અને તમો ઘણાં અચરત થાઓ, એવી બાબત સાંભળવાને તૈયાર થાઓ—તમોને હવે શર્મથી લાલ થવાનું કશું કારણ નથી; કારણકે સિડની હુંઝલઉડનાં તમો પરણેલાં હકદાર ધણિઆણીએ, તેનો પુરાવો હયાતછે !”

અતિ ખુશીનેમારે કુંઠાર્ઘન બોલી ઉઠી, “શું મારા લૉર્ડ ! પુરાવોછે !” એટલું બોલતાંજ તેણીનું માથું ફરવા લાગ્યું, અને જો પાશાએ તેણીને પકડી લીધી નહતે, અને પોતાનીજ બેડકઉપર લઈ જઇને બેસાડી નહતે, તો આ જવાન બાતુ ઝડર ઝમીનઉપર લુટી પડી હતે.

ઓમર પાશા—“હા, બાતુ, તમારી શાદીની ‘સરટિફિકેટ’ મળી આવીછે—તે મૌબુદછે ! મેં નઝરેતઝરે તે જોઈછે, અને તે હાલમાં તમારા બાવાના હવાલામાંછે !”

બુલભરી ખુશહાલીથી બે હાથો સાથે બેડીને કુંઠાર્ઘન બોલી ઉઠી, “મારા બાવાના હવાલામાં ? ઓહ ! ત્યારે હજી તેવણુ જીવેછે—ઓ, મારા વાહાલા બાવાજી !—તેવણુ હયાતછે ! અને મારો ભાઈ—”

ઓમર પાશા—“તે પણ હવે છે, અને તેઓ બન્ને જલ્દીથી તમોને જશે. તમો જરા શાંત થાઓ, અને સાંભળો—”

આ સર્વે સાંભળી અતિયંત ખુશહાલીના ઉત્સાહથી કેંદરાઈનું આખું શરીર ડાંપવા લાગ્યું, તેણી ધ્રુજતે સાદે ધીમેથી બોલી, “ઓ, મારા લૉડ, શું આ બધી વાત સાચી છે?”

ઓમર પાશા—“બાતુ, તે બોલ્યોલ ખરી છે ! તમારા બાપ અને તમારા ભાઇ હાં નજદીકમાં જ છે—તમો હાં છેઓ, તે ખુશહાલીની વાતની તેઓને હજી ખબર નથી—તેઓને જે વાહાહું છે, તેને તેઓ થોડા વખતમાં બધકગીરી કરશે, તેની તેઓને સ્વપને પણ ખબર નથી ?”

કેંદરાઈન—“તેઓને વાહાલી ? ઓહ, ત્યારે હું હજી તેઓને વાહાલીશું ? મેં કે જેણે તેઓનું ઘર તજી દીધું હતું—મેં કે જેણે તેઓને આજ બમે વર્ષે થયાં એક મિટ્ટી કે એક પચેધામવડીક મોકલ્યા નથી—તેને હજી તેઓ પ્યારથી ચાહે છે ? પણ તેમ કરવામાં મારી મતલબ એટલીજ હતી, કે બીઆબરમાં હવવા કરતાં તેઓ મને મુવેલી ધારે, અને જ્યાંમુઘી હું મારી આબર અને નીતિ પુરવાર કરવાને શક્તિવાન થાઉં, ત્યાંમુઘી તેઓને મારી હયાતીવિધે અંધારામાંજ રાખું.”

ઓમર પાશા—“તમો તમારા બાપ અને ભાઇને હજી ઘણાં વાહાલાં છે, તેઓ તમારું નામ ખ્યારસાથે હંમેશાં યાદ કર્યાં કરે છે. મેં મારે કાને તેઓને મ્હોરિ એમ બોલતા સાંભળ્યા છે, અને તેથી મારી પુરેપુરી ખાતેરી થમ છે—અને વળી શું હમણાં તેઓની ખાતેરી નથી થઈ, કે આ સઘળો વખતમુઘી તો તમો પરણેલાં એક હકદાર મહોરદાર હતા ?—તમોએ તે લોકોને જરા પણ લજવાવાજેણું કર્યું નથી—અને તમો એક પાપીમાં પાપી દગલબાઝીના, અને અતિ ધિક્કારવાજ્જેગ તરકટના ભોગ થઈ પડ્યાં હતાં, તેની શું હવે તે લોકોને ખબર પડી નથી ? વળી મને બીલું આ પણ તમોને જણાવવા દેઓ, કે ખુદ જે પાદરીએ તમારાં અને સિડની હુંઝલડેડના નેકાહના આશીર્વાદ દીધા હતા, તે પોને પણ અત્રે હાજર છે; તે હમણા તમારા બાપ અને ભાઇની સાથેજ છે—તે એજ રાખસ છે, કે જેણે તમારી સાદીની ‘સરટિક્રિકેટ’ રજુ કરી છે, અને તેથી હવે તમારા ગાલોઉપરથી બીશર્મીનો રતાસ ફર થયો છે !”

આ સઘળું કેંદરાઈને પુર ધ્યાનથી, અને વળી હર્ષ અને ઉપકારની લાગણી સાથે સાંભળ્યું. આ વેળા પણ તેણીનાં આંસુઓ તેણીના ગાલોને લિંગાવતાં હતાં; પણ આ વેળા તે આંસુઓ દુઃખનાં નહીં હતાં—તે આંસુઓ ખરા દેવનાં એકકરતાં વધારે સુખોનાં હતાં; કારણકે હવે જ્યારે “સરટિક્રિકેટ” રજુ કર્યામાં આવનાર હતી, ત્યારે તેણી પોતાના બાપ અને ભાઇનીજ માત્ર નહીં, પણ વળી પોતાના પતિની ગોદમાં પણ પાછી જવા પામે એમ હતું !

પણ પાક-ગંભીરાઈથી તે ટર્ફિશ મારશલ બોલ્યો, “ઘણા અન્નયનજેવા સંજોગો બનવા પામ્યા છે—અને ખુદના હુકમથી તેનાં પરિણામો પણ ઘણાં અચરતી ઉપજવનારાં આવ્યાં છે ! ગઈ સાંજે પાદરી યુસાફિ, તમારા બાપ, અને તમારા ભાઇ મને આયાનકે મેળી ગયા હતા. યુસાફિએ ‘સરટિક્રિકેટ’ રજુ કરી ; તેનીઉપર જે નામ લખેલાં છે, તે મારી-

હુઝુરમાં વાંચી જવામાં આવ્યાં છે; તેમાં સિડની હુઝુરહુઝુર નામ જાણતાં જ મને તરત માણસ પડ્યું, કે તે કોઈ જ નહીં, પણ મારા ઇંગ્લેન્ડ એડી-કાંગ હોવા જોઈએ. મેં તે જાણવાપછી જરા પણ અચરતીજેવું દેખાડ્યું નહીં, પણ તમારા ખેશીઓ અને યુસાડિવચ્ચે જે ગોફતેય ચાલતી હતી, તે ધ્યાન દઇ સાંભળ્યા કીધી, અને તેમ કરતાં આગળી ઘણીક બાબતો મારી જાણમાં આવી. મારાં મનમાં ધીમેધીમે એક શક ઉભો થવા લાગ્યો: હુઝુરહુઝુર જવાન ખેદમતગાર યુપેટોરિયામાં ઝખ્મી થવાપછી, મર્દના વેપમાં ઔરત જણાઈ હતી, તે મેં સાંભળ્યું હતું. તેઉપરથી મેં અતુમાન કર્યું, કે ઝખ્મી થયેલી અને વેપધારણ કીધેલી ઔરત કોઈ જ નહીં પણ તે કુંદરાઈન જ હોય, એ બનવાજોગ છે, કે જેણીનેમાટે ત્યાં આ ત્રણે જણાઓવચ્ચે વાતો ચાલી રહી હતી. આ સઘળું ગઇ રાત્રે બન્યું હતું. હમણાજ—આ છેલ્લા જે કલાકનાઅરસામાં—મેં વળી વધુ ચોકસ બાબતો મારા ભત્રીજા દવારિક ખેતરથી સાંભળીએ—કે જેથી મારી જે અટકળ હતી, કે યુપેટોરિયાખાતે ઝખ્મી થયેલી બાનુ, કોઈ જ નહીં, પણ સિડની હુઝુરહુઝુરની બાપડી હતી, તે અટકળ ખરી પડી છે.”

આપ્રમાણે સેનાધિપતિએ લગાર લખાણ ખોલાસો કહી સંભળાવ્યો—પણ તેમ કરવામાં તેની ખીજ કાંઈ મતલબ નહતી—ફક્ત તે એટલી જ હતી, કે તેમ કરવાથી ઉરકે-રાયલી કુંદરાઈનને જરા શાંત થવાને વખત મળે, અને હવેપછી જે ભેટો થવાનો હતો, તેમાંટે તેણી વધારે હેમત રાખી શકે.

કુંદરાઈન—“ઓહ, મારા લૉર્ડ! હજી ગર્ભગુજરીનેમાટે તમો નામદારને ધણું જાણવાનું છે. કદાચ આપ નામદાર સાહેબ એમ ધારતા હશે, કે મેં જે વેપધારણ કીધો હતો, તે હુઝુરહુઝુરની રજાથી કીધો હતો—કે નહીંતો તેમ કરવામાંટે તેણે આંખવિંઆમણું કીધાં હશે—કે જેથી હું લડાઈમાં તેની સાથેસાથે જવા પામું? પણ તેમ નથી. મેં ધારણ કીધેલા વેપથી તે મને પિછાણી શક્યો નહીં—પણ બ્યારે હું મારા ઝખ્મથી એશુદ્ધ થઇ ગઇ, ત્યારેજ મારી બંતીવિષેનો ભેદ તેનીઆગળ ખુલી ગયો. નહીં—હું કાણુછું, તેનો તેને જરા શકવડીક ન ઉપજ્યો—આ સઘળું તેણે મને ત્યારપછીથી જાણ્યું હતું!”

ઓમર પાશા—(અજબખીથી) “આ હું શું સાંભળુંછું? એક જણ, કે જે તમારી-તરફ આટલો બધો ખીદરકાર બન્યો હતો—જેણે તમોને ચાહાવાનું છોડી દીધું હતું—તેની-તરફ આટલી બધી ઉમદા લાગણી તમે દેખાડી? આ ભેદવિષે મારે શું વિચારવું, તે હું સમજી શકતો નથી!”

કુંદરાઈન આ વેળા હુસ્કેહુસ્કે રડતી હતી; પણ તેણીએ તરત પોતાનાં આંસુઓ છુટી નાખ્યાં; અને ધ્રુજતે આવાજે બોલી, “હા, મારા લૉર્ડ, ખચિત, તમો નામદાર આ છુપા ભેદનો સખખ જાણી લીધા છે! સાંભળો—હું તમોને વધારે ખોલાસાથી સર્વે જણાઉંછું; કારણકે તમો નામદારને મારી સઘળી છુપી વાત જાણાવવાનું હું વાજેબી ધારુંછું. ૧૮૫૨ ના ડીસેમ્બર, માસમાં ઝારે જે લખકરકાવડું મારીસાંમે રચ્યું હતું, તેની મને સેન્ટ પીટર્સ-બર્ગખાતે ખબર પડી, અને તેજ દહાડે મારા બાવંદને મારેથી છુટો પાડવામાં આવ્યો. ત્યારપછી ખીજ ત્રણ મહિનાઓસુધી હું મારા બાપનાં ઘરમાં રહી: ૧૮૫૩ ના માર્ચ

હું તેમ કહું, તો તે લોકોને જણાવશે, કે હું તો ખીચારી ભેજાથી ગયેલી એક ગરીબ છોકરી હતી, અને મારાં મનમાં એવો ધખારો બેસી ગયો હતો, કે હું તેની બાપડી થતી હતી! અરે! આ સાંભળીને તો મને ઝલ્યું દુઃખ લાગ્યું!—અને પછી મેં તેને ખાતેરી આપી, કે તે હવે મારીતરફથી કશું વધારે સાંભળશે નહીં, એમ જણાવી હું તેની આગળથી ગઈ.”

હાં કુંડરાઇનને એટલુંતો દુઃખ ઉપજ્યું, કે કેટલીક “મિનીટી” સુધી તેણી પોતાના અહવાલ વધુ બોલીવટીક શકી નહીં. પછી તેણીએ પાછું બોલવાનું શરૂ કર્યું.

“આ પછી અઠવાડિયાંઓ અને મહિનાઓ પસાર થઈ ગયાં, અને હું હજી બ્રિટિશ રાજધાનીમાંજ રહી. હું હુંઝલઉડઆગળ ફરી ગઈ નહીં, પણ તેને ઉડાવ્યા કીધો; છતાં જે શેહેરમાં તે વસતો હતો, તે શેહેર છોડી જવાને માફ દેલ આપ્યું નહીં. તેનો પ્યાર પાછો કેવીરીતે છતવો, તેખાએ હું મારાં મનમાં હઝારો યુક્તિઓ રચવા લાગી; પણ બ્યારે હું શાંતપણે વિચાર કરતી, ત્યારે તે બધી યુક્તિઓ હું પાછી તર્ક કરી દેતી. મેં મારી માયાળુ સંધ, તે પેલી ફ્રેંચ કાઉંટેસને સવળું લખી જણાવ્યું, અને તેણીની સલાહમાંટે અર્ક ગુળરી. માફ કાગઝ વાંચી તેણીએ મને નાણાંની ખીજ સારીજેવી રકમ મોકલી આપી; પણ, અફસોસ! શું કરવું, તેખાએ તેણી મને સલાહ આપવાને અશક્ત હતી. આમુજ્ય વખત પસાર થવા લાગ્યો: આખાં યુરોપમાં લડાઈનાં નગરાં ઢોઢાવાં લાગ્યાં; અને તમે નામદારની તોપોનો ગગડાટ ડેન્યુજ નદીના કેનારાઉપર સંભળાવા લાગ્યો. ટર્કિશની મદદે લડવાને ઈંગ્લાંડે અને ફ્રાંસે પોતાનાં લશ્કરો મોકલવા બહાર પાડ્યાં; અને તોયે મારો વર ખીજોનો વર થવાની વેતરણુ કરતો હતો કે નહીં તે અધિરાધથી તપાસવાને હું તો લંડનમાંજ પડી રહી! આખરે બ્રિટિશ લશ્કરને વહાણે ચઢાવ્યાંમાં આપ્યું; અને તેનીસાથે સિડની પણ ગયો. હવે મારાં મનમાં આશાનાં કિરણો પ્રકાશવા લાગ્યાં: મેં એક યુક્તિ શોધી કાઢાડી;—જેમ મેં આગળ યુક્તિઓ રચીને પછી તે તર્ક કીધી હતી, તેમ આ વેળા કરવાનું નહતું. મારી આ યુક્તિખાએ હું લંબાણુ કરવા, અને તમે નામવરનો કીમતી વખત ખેલા માંગતી નથી. બસ એટલુંજ જણાઉંછું, કે મદદના વેપધારણુ કરીને હું પણ કિમિયા આવી. મેં એક ફ્રેંચ વહાણમાં સફર કીધી, અને કામિએશનાં અખાતમાં આવીને ઉતરી. મેં મારો આ એરાદો તે મેહરબાન ફ્રેંચ કાઉંટેસને લખી જણાવ્યો હતો. હજીતો હું કિમિયામાં પગ મુકુંછું, તેટલાંજ તેણીનીતરફથી આવેલું એક કાગઝ મને મદ્યું; અને તેમાં એક ઘણીજ અગત્યની ખબર મને જણાવવામાં આવી હતી. તેણીની બેટા એક ઉંચે દરજેના અને મિલકતદાર ગ્રહસ્થસાથે પરણેલી હતી, કે જેઓને પેટે એક બેટા અવર્યો હતો, જે આ વખતે કિમિયામાં ફ્રેંચ લશ્કરમાં એક કુંપટનની પદવીએ હતો! મારા કાગઝમાં આ યુઝુર્ગ ખાઈએ પોતાના આ દોહિત્રાનેમટે એક કાગઝ ખીડેલો હતો, કે જે દોહિત્રાનું નામ હું હંમેશાં ઉપકારસાથે યાદ કરીશ. તે નામ ઍડ્રિયન ઉલાંશીએ. મેં તેને ફ્રેંચ છાવણીમાંથી હુંડી કાઢાડ્યો—મારો સર્વે અહવાલ તેને કહી. સંભળાવ્યો—અને મારી અખાયખીવચ્ચે મેં જાણ્યું, કે તે મેજર હુંઝલઉડને ઘણો સારી-રચેસે ઓળખતો હતો. મારી અને ઉલાંશીવચ્ચેની આ મુલાકાત ખાલાકલાવાની લડાઈની એક દહાડેઆગાઉ સાંજના થઈ હતી. તે લયંકર લડાઈમાં સિડની હુંઝલઉડ ઝખ્મી થયો હતો; અને આ બનાવથી મારો જે વિચાર હતો, તે પાર પાડવામાં મને મદદ કરવાની

કંપટન ઉલાંશીને એક અચ્છી તક મળી ગઈ, મેં એક ફ્રેન્ચ ઝુઆવનો ખોટો વેપાર કર્યો, અને મને અફ્રિકને એક નૌકરતરીકે હુઝલઉડની સેવામાં રાખી, અને મેં મારા પોતાના જ આવદની એક હલકા નૌકરતરીકે સારવાર કીધી ! બીજી વેળા વળી તે ધનકરમાન ખાતે ઝખ્મી થયો, અને વળી પાછી મારીજ જતનથી તેનો છવ ખર્ચવા પામ્યો. થોડોક વખતપછી આપ નામદારના રેસાલામાં તેની નેમણુક કર્યામાં આવી, અને તેથી હું તેની પછવાડે ત્યાં ગઈ. આહ ! મારા લોર્ડ, મેં કેટલી બધી આફતો ખમીછે ! મારાં મનઉપર શું શું દુઃખો પડ્યાંછે ! તેમ વળી બીજા હાથઉપર ખાલાકલાવાની લડાઈપછી છેલ્લા થોડા મહિનાઓ મેં કેવી આશામાં પસાર કીધાછે—કે જે આરાઓથી મારો છવ મગ્ન રહોછે ! હું મારા મનમાં વિચારતી હતી, કે ‘ખચિત, ખચિત, જ્યારે તે દહાડો આવી લાગશે, કે જેવેળા હું મારા આવદનીસાંમે હું કોણુ છું, તે જણાવીશ, ત્યારે જે પ્યારથી તે આગળ મને આહાતો હતો, તે પ્યાર મારીઉપર પાછો દેખાડશે ?’ પણ આ દિન આવી પુગે, તેઆગમ્ય તો ઉડતી ગોળીથી ન ધારેલીરીતે હું એકાએક ઉઘાડી પડી ગઈ. પછી શું બન્યું, તે તો તમો નામદાર સારીરવેસે જાણો છો. ”

ઓમર પાશા—(ઘણી માયાથી) “ બાનુ, તમોએ જે દુઃખો ખમ્યાંછે, તેમાં મને તમારી ઘણી અતિ ઘણી રહમ આવેછે, પણ તમોએ તમારા આવદતરફ જે મોટાં દેલથી અતિયંત લકિતલાવ દેખાડ્યોછે, તે જાણી મારી અજબબીના પાર રેહેતો નથી. બાનુ, મને જણાવો, કે હજી તે પેલી ઇંગ્રેજ બાનુસાથે પરણવાનો વિચાર રાખેછે કે ? ”

કુંડરાઈન—“ અરસાસ, મારા લોર્ડ, હજી તે તેવો વિચાર રાખેછે ! યુપેટારિયાની લડાઈની એકજ દહાડોઆગમ્ય, જ્યારે હું તેના નૌકરતરીકે કામ કરતી હતી, ત્યારે તેણે મને ટપાલમાં નાખવામાં કેટલાંક કાગઝો આપ્યા હતાં;—આ કાગઝોમાંહેલું એક મિસ કુબર્દને સરનામેનું હતું. જે હું તમો નામદારને કહું, કે મેં તે કાગઝ ઉખેડ્યું—તે મેં વાંચ્યું—અને—અને—તેનો નાશ કર્યો, તો તમે ખરેખર મારેમાં કેટલો ખરાબ વિચાર બાંધશો ? ”

ઓમર પાશા—“ શું હું તમારેમાં ખરાબ વિચાર બાંધું ? નહીં, બાનુ, કદી નહીં ! તે તો કુફતીજ હતું, કે—”

કુંડરાઈન—“ પણ વળી બીજા એક અસાધારણ બનાવ બનવા પામ્યો હતો, કે જે કેહેતાં હું લુલી ગઈ છું. આ બહાદુર અમીરી ખવાસનો, ઉદાર જવાન ફ્રેન્ચમેન, કંપટન ઉલાંશી, કે જેનેમાં મેં આપ નામદારને આગળ જણાવ્યું—તે પણ એલાઈસ કુબર્દને આહેછે ; અને તેટલાંમાં પ્યારની બાબતમાં મારો આવદ અને તે બધે અકેકના મોટા હરીફછે ! જ્યારે સિડની પોતાના તંજુમાં બીમાર થઈ ખાટલીઉપર પડેલો હતો, ત્યારે તેણે આ હરીફબાળે ઉલાંશીસાથે વાતો ચલાવી હતી ; અને હું ત્યાં હાજર હોવાથી તે સર્વ વાતો મારા સાંભળવામાં આવતી હોવાથી તેમાં ઉલાંશી ઘણા ગુચવણમાં પડ્યો હતો. ”

ઓમર પાશા—“ બાનુ, અને હવે એક શબ્દ વધારે હું બોલવા માગું છું ! તમોને યુપેટારિયાખાતે ગોળી લાગી, અને તેથી તમારી જાત ઉઘાડી પડી ગઈ, તે બતાવપછી જે મહિના પસાર થયો, તે વખતનાઅરસામાં—”

કુંડરાઈન—(વચ્ચે બોલી ઉઠીને) “આહ ! મારા લૉડ, તેખાએ હું તમો નામદારને કેહેતાં તદનજ ભુલી ગઈ. જે બન્યું, તેમાં મારા ખાવંદનાં દેલમાં અતિ ધણું લાગી આવ્યું. તેને હવે લાગેછે, કે તેની ઝંઘી ખંચાવવામાં તે મારે ભારે આભારીછે; જે તેના ભલા વિચારોનીવચ્ચે તેની મગરૂરી આડે આવી નહતે, તો તે મને એ-સાફ આપતો. મારા લૉડ આખાએ અમોએ સાથે બેસીને લાંબો વખતસુધી શાંતપણે વાતો ચલાવીછે—”

ઓમર પાશા—“તેની મગરૂરી ? બાઈ, તે શું તે હું સમજી શકતો નથી.”

કુંડરાઈન—“સિડની એમ વિચારેછે, કે અમારા લગ્નની ‘સરટિફિકેટ’ના નાશ થવાપછી, જે તે મને નવેસરથી પરણે, તો એમ કેહેવામાં આવે, કે તે પોતાની રાખેલી સ્ત્રીસાથે પરણ્યોછે. પણ, આહ ! મારા લૉડ, હવે જ્યારે ‘સરટિફિકેટ’ તો મૌજુદછે—હું તેની હકદાર પણેતરછું એવો પુરાવો હયાતછે, અને હવે ફરીથી લગ્નક્રિયા કરવાની ક્ષી ઝર રહી નથી—ત્યારેતો મારી ખાતેરીછે, કે—”

હજીતો તેણી આ બોલવું પુરું કરે, તેઆગમય ચોરડાનું બારણું ઉઘડ્યું, અને એક એડી-કાંગે માંહે દાખેલ થઈ જણાવ્યું, “નામવર સાહેબ, એક ફ્રેંચ અમલદાર જનરલ કૉનરૉબર્ટ તરફથી પચેવામો લઈ હમણાંજ આવી લાગ્યોછે. તે અમલદારે પોતાનું નામ કૉપટન ઉલ્લાંશી કરી તમો નામદારને જણાવવાની મને અર્જ કીધીછે.”

કુંડરાઈન—(અતિશય અજાણ્ય અને ખુશ થઈને) “ઉલ્લાંશી !”

આ નામ સાંભળીને ઓમર પાશાએ તે બાંતુને આહેરતેથી કહ્યું, “ખચિત, આ તો ધણું અજાણ્યજેવુંછે !” પછી પોતાના એડી-કાંગતરફ ફરીને તે બોલ્યો, “કૉપટન ઉલ્લાંશીને તરત હાં લાવો.”

A decorative border consisting of a repeating pattern of stylized leaves and small flowers, framing the central text.

भाग श्लो समाप्त.

ભાગ ૨ નો.

પ્રકરણ ૫૧ મું.

સેનાધિપતિનો મુલાકાતનો ઓરડો.

જે “હાટેલ”માં મેજર હુઝલઉડ રહેતો હતો, તેના એક ઓરડામાં તેને મઝથુત ચોક્કીપહરાહુઠલ નઝરકેદ કર્યામાં આવ્યો હતો. તેની તલવાર તેનીપાસેથી લઇ લેવામાં આવી હતી: જે ઓરડામાં તે રહેતો હતો, તેના રમણામાં બે ટર્કિશ સેપાહો ચોક્કી કરતા હતા. પોતાને થયેલાં આવાં અપમાનનેલીધે આ બ્રિટિશ અમલદાર પ્રથમતો બારે ગુસ્સે થયો: જેમ એક સીંહ પોતાના પાંજરામાં લાંથીત્યાં ચીડાઈને ક્ર્યા કરે, તેમ તે પોતાના ઓરડામાં ક્ર્યા કરવા લાગ્યો; તોયે તે મનમાં હવે બરાબર સમજવા લાગ્યો, કે કરનલ ટવારિક બે તદન વાળેખી હતો, અને તે પોતે તદન ખોટો હતો.

આમુજબે સિડની હુઝલઉડને કૈદ કરવાપછી કલાકો પસાર થઇ ગયા: અને બ્યારે તેના ગુસ્સા નર્મ પડ્યો, ત્યારે આ પંચાતીમાંથી પોતાના છુટકારો ક્વીરીતે કરવો, તેના વિચારમાં તે પડ્યો. તેણે ધાર્યું, કે જો તે ટવારિક બેને એક મુઆશીપત્ર લખે; તો તે પુરતું થઇ પડશે: પણ તેમ વળી ખીજ હાથઉપર સેનાધિપતિ, ઓમર પાશાનું કેમ કરવું? તે તો પોતાનાં લશ્કરમાં અતિશય મઝથુત નિયમ સાચવવાને ઘણો એન્ટેઝાર હતો—અને જો તેનેમાટે તે નામદારને “રીપોર્ટ” કર્યામાં [આવે, તો તેની લશ્કરી તપાસ થવાવિના રહે નહીં. જોકે તેની ખાતેરી હતી, કે તે અદાલતમાં આવા સબ્જેગોવચ્ચે ઘણું કરીને ઘણીજ નામની સજા તેને થવાની: પણ એવી એક કસોટીમાંથી પસાર થવાને મેજર હુઝલઉડ પસંદ કરતો નહતો. તે પોતાની હાલતમાંટે હવે ગંભીરાઈથી વિચાર કરવા પડ્યો, અને પોતાના છુટકારો કરવામાંટે કાંઈ પગલાં લેવાં, કે જે બને તે ખરું, અને સુખ બેસી રહેવું, એવાએવા વિચારોમાં તે મશ્ગુલ હતો, તેટલાં ઘોડાઓના, અને કુચ કરતા સેપાહોનાં પગલાંનો આવજ તેને કાને પડ્યો. તેઓ પાસેના મહલ્લાઓમાંથી પસાર થતા હતા, તેક્રિપરથી તેણે જાણ્યું, કે કૉલ્લોવસાંમે જે ચઢાઇ મોકલવામાં આવી હતી, ત્યાંથી તે પાછું ફરેલું હોવું જોઈએ. તરત સિડની હુઝલઉડ બારીઆગળ ગયો; અને તેની નઝરે કૉલ્લોવન—તેની પોતાની બાયડી કૉલ્લોવન—પડી; તેણી મહલ્લામાં સાંભી બાબુએ

હિમેલી હતી, અને દેખાછતીરીતે જે આવદને તેણી પોતાનાં ખરા જોગરથી ચાહાતી હતી, તેનીઉપર ઘડીપળ પોતાની નજર ફેંકવાને આતુર હિમેલી જણાતી હતી.

હુંઝવડેને બેતાંજ તેણીએ પોતાનો રૂમાલ ઉરાડીને એશારત કીધી ; હુંઝવડેનું હૈયું આ પોલિશ ખાતુની પોતાનીતરફની આટલી બધી બનદેસાની અને મહત્તાના નવા નવા પુરાવાઓ બેઠને હવે તેણીનીતરફ પાછું ઢળતું જતું હતું, તેણે વળી તેણીના ચાહાનો આ નવો પુરાવો બેઠને, ઘણીજ માયાથી પોતાનો હાથ હલાવી પાછી એશારત કીધી. તેજ ઘડિયે ટર્કિશ સેપાહોની એક દુકાની તે મહલામાં કુચ કરતી આવી, કે જે મહલામાં “હોટલ”ની ખારી પડતી હતી. કુંઠરાધને ફરીથી પોતાનો રૂમાલ હલાવ્યો, અને પછી એક દમ ત્યાંથી નિકળી ચાલી ; આ બેઠ એક સદે હાથ મારી હુંઝવડે પાણુ ખારીઆ-ગળથી ખસી ગયો.

આ હાથ કાંઈ એકજ કારણનેમાટે તેણે મારી નહતી. તેનાં ધણું કારણો હતાં જે ચક્રાધિપરથી તે સેપાહો પાછા ફર્યા હતા, તેમાં ભાગ લેતાં તે આટક્યા હતા, તેથી તેને અતિયત નાહિમેદી થતી હતી. તે સેપાહોના ખુશહાલ અને ઉદ્દેશાયલા ચોહરાઓઉપરથી ખુશ્તું જણાતું હતું, કે તેઓ ફતેહ મેળવીને પાછા ફર્યા હતા ; પોતાના ફાટેલ સ્વભાવ-નેક્ષીએ જે અવસ્થામાં તે આવી પડ્યો હતો, તેમાટે તેને હવે ઘણીજ ખીજવાત ઉપજવા લાગ્યો ; અને કુંઠરાધનનો ચોહરા તેનાં મગ્ગનીસામે ભમ્યા કરતો હતો, તેથી તેનાં દેલમાં હવે બુદ્ધજ પ્રકારની લાગણીઓ થતી હતી.

એક માણસ પોતાથીજ અસતોષી થાય, એવી હાલતમાં હમણાં હુંઝવડે હતો,— એવી હાલત, કે જેમાં તે પોતાની આગળી ચાલમાટે પસ્તાવો કરે, તે ચાલ સુધારવાને ચાહે, પણ તેણે તેના પશ્ચાતાપ કરવાની નીતિમાન હેમત તેનામાં હાથ નહી. તે એક “ટુન્ક”આગળ જઈ બેઠો—પોતાના બધે હાથોમાં પોતાનું માથું પકડ્યું—અને વિચારમાં મશગુલ થયો. તેના વિચારો પાછા તે વખતમાટે હતા, કે બ્યારે તેને પેહેલી કુંઠરાધનસાથે આગળ પડી હતી—કે બ્યારે તે પેહેલાં તેણીને ચાહવા લાગ્યો હતો—કે બ્યારે તે તેણીનીપછવાડે કુરમાન થઈને, તેણીનીસાથે શાદીના પવિત્ર ગાંઠથી બંધાયો હતો, તેણી કેવી ખુબસુરત હતી, તે હવે તેને યાદ આવ્યું—તેણીની ચાલચલણ કેવી ભલી હતી—ખરખર કોઈનું પણ દેલ છતી લે એવો તેણીનો કેવો સ્વભાવ હતો—કેવી તેણી હુશિયાર હતી—વગેરે વિચારો હવે તેનાં મનમાં ભમવા લાગ્યા. પછી તેણી હમણાં જેવી હતી, તેના વિચાર કરવા લાગ્યો ; અને તેણી આગળનાજેવી હમણાં પણ ખુબસુરત હતી, તે તેનેથી ના પોડી શકાય નહીં,—આટલી બધી વિવિધતા અને હાદિશાઓ ખમવાછતાં તેણીની ખુબસુરતી હજી જેવીનેતેવીજ રહી હતી, અને કુદર્તે તેમાં કરોઃ પણ ફેરફાર કરવાનો કે ખરાબ ન કરવાનો બાજુ નિયમજ રાખેલો, તેણે બેઠો. આવી એક ખાયડી ધરાવવામાટે તેણે મગર થવું બેઠેજ, એમ તેણે વિચાર્યું ; કારણકે આખી ઝેંઢીસુધી તેણી તેનો સાથી થવાને લાયક હતી—તેણે ઘર શોભાવવાને બરની હતી—એમ હવે તેની ખાતેરી થવા લાગી. જેટલો ખરા દેલનો ખ્યાર કુંઠરાધન તેનીતરફ રાખતો હતી, તેવો ખ્યાર તેનીતરફ એકાધસ કુંઠાઈ જરા પણ રાખતો નહતો, તે પણ હવે તેનાં બાજુવામાં આવ્યું ; તેની હવે તમામ લાગણીઓ, તેનો ખ્યાર, તેણીનીતરફ એચાતો હતા.

(वि. २१ पु.) "गोकर गोरी धरु वृक्षदा गोरीलोवा वारे आपालोवाये (नवा आपली पश्ये)". (पु. ३१३ पु.)

તોયે હજી હુઝલઉડના કાનમાં મગરની દેવ ગુમતો હતો—તેનાં દેલમાં જે ભલી લાગણીઓનો મીઠાશ ઉભાતો હતો, તેમાં કડવાસ ભેળાતો હતો. તેનાં લગ્નની “સરદિશિ-ફટ” ગુમાઇ ગઇછે, કે તેનો નાશ થયોછે; એમ ધારી, તેણે કુંદરાઇનને એ-સાફ આપવાના એરાદાથી ઠરાવ કર્યો, કે તેણે તેનીસાથે ફરીથી લગ્નની ક્રિયા કરવી; અને તેમ કરવાની અગત્યછે, એમ તે ધારતો હતો; પણ જો તે તેમ કરે, તો દુનિયાનાં લોક તેનેમાટે શું ધારે? શું તેઓ એમ ન કહે, કે તે પોતાની રાખેલી ઐરાતસાથેજ પરખ્યોછે? તેને એક બાપડી એવી કબુલ કરવી પડે, કે જેણીને ઉંચે વાંધેના મંડળોમાં તે દાખલ ફરી શકે નહીં—જ્યારે પણ તેણીનું નામ બોલાય, ત્યારે તેને શર્માવું પડે—પોતાના ખેશીઓમાં, કે દોસ્તઆસ્તાવોમાં, કે ઝાળખાણુપિછાણુવાળાંઓમાં તે તેણીને લઇ જઇ શકે નહીં—કેમકે તેમ જો તે કરે, તો તેઓ તેની એકવારની રાખેલી ઐરાત ગણીને કુંદરાઇનતરફ ધિક્કાર દેખાડે, તેણીને તુચ્છકારે. આવાઆવા વિચારો હુઝલઉડનાં મનમાં ઉભા થતા હતા, અને તેટલામાટે તેનાં દેલની ભલી લાગણીઓ જે કામ કરવાને તેને ઉશ્કેરતી, તેમાંથી તે હારી ખાતો હતો. પોતે ખીચારી કુંદરાઇનતરફ જે માડી વર્તણુક ચલાવી હતી—તેણી જે કદી ન મરેએવા પ્યારથી તેને ચાહતી હતી—તેણીનો કદી ન બદલાયએવો ભક્તિભાવ—ઉદાર મનથી તેણીએ આપેલા સ્વભોગો—વગેરે બાબતો તેનાં મનમાં આ વેળા તાઝા થતા હતા.

કુંદરાઇવસાંમિ જે ચઢાઇ મોકલવામાં આવી હતી, ત્યાંથી લસ્કરનાં પાછાં કરવાને ખાસા જે કલાકો પસાર થઇ ગયાપછી, તેના ઓરડાવું બારણું ખુલ્લું, અને ઓમર પાશાના એક એડી-કાંગે ત્યાં દેખાવ દીધો.

એડી-કાંગ—“મેજર હુઝલઉડ, મેહરબાની કરી તમારે નામદાર સેનાધિપતિનીહજીરમાં તરત આવવું. તમારાજેવા એક બહાદુર લડવૈયા પોતાની તલવારવગર મહલાઓમાંથી પસાર થવાની ખીએઝૂતી ભોગવે, એમ તે નામદાર ઇચ્છતા નથી, અને તેટલામાટે તમોને તમારી તલવાર પાછી હવાલે કરવાનો મને હુકમ કર્યોમાં આવ્યોછે. પણ તેમ કરવામાં આવેછે, તેથી તમારે એમ નહીં સમજવું, કે તમોને મુઆશી બખ્શવામાં આવીછે તેનો તે પુરાવોછે, કિંવા લક્કરી નિયમ તોડવાનો જે અપરાધ તમોએ કર્યોછે, તેમાંથી તમોને છુટકારો આપવામાં આવ્યોછે.”

એમ બોલી તે એડી-કાંગે ટર્કિશ ચોટીદારોમાંના એકને એશારત કીધી—તેથી તે આગળ આવ્યો, અને હુઝલઉડપાસેથી જે તલવાર છિનવી લેવામાં આવી હતી, તે પાછી તેનીઆગળ ધરી.

હુઝલઉડ—“નામદાર ઓમર પાશા, ખરેખરા એક ઉદાર દેલના મુજબ હમણાં જે ચાલ તે નામદાર મારીતરફ ચલાવીછે, તેમાં તેવણનો અમીરી એક અગત્યત મારાં દેલમાં ધણુ લાગી આવેછે.”

એડી-કાંગ—“હાલમાં તમોને તમારાં વચનઉપર છુટકારો મળ્યોછે, તમો હાંથી કયે જતા રહેશો નહીં, અને હમણાંજ તમે તરીસાધી દારનાં મથકઉપર આવશો.”

યુપેટારિયાખાતે જે આલીશાં મકાનમાં આમર પાશા હાલમાં ઉતરેલા હતા, તે હુઝલઉડનાં “હોટેલ”થી ઘણું તો ત્રણસો વારજોટલું દુર હશે, અને ત્યાં જતાંજતાં એડી-કાંગે હુઝલઉડને કોઝવોવખાતે શુશું બન્યું હતું, તે ઉતાવળે જણાવ્યું; પણ સેનાધિપતિનાં મકાનમાં તે વેળાએ વૉલમારો, યુસાડિ, ફેંદરાઈન, અને એડિયન ડેવાંરી હાઝરે હતાં, તેવાયે તેણે એક હરફ પણ કાઢાડ્યો નહીં. ઘર આવી લાગ્યું; અને મેજર હુઝલઉડને પાશાના મુલાકાત લેવાના ચોરડામાં લઈ જવામાં આવ્યો. તેમ કરીને તે એડી-કાંગ ત્યાંથી જતો રહ્યો; અને હવે તે બ્રિટિશ અમલદાર તમામ દક્ષિણ લશ્કરના વડા સેનાધિપતિની હુજુરમાં એકલોજ રહ્યો.

આ ચોરડામાંથી એક બાગમાં દેખાતું હતું, કે જ્યાંનાં સદા લીલાં રહે એવાં ઝાડોની તાઝગી બખ્શનારી લીલોતરીથી આંખને ઠંડક પડતી હતી; વળી ત્યાંનાં ખીજાં ઝાડોઉપર પણ નવાં પાંદડાંઓ આવતાં હતાં, કારણકે હમણાં વસંતઋતુ ખેઠેલી હતી. ચોરડામાં પુલકાનોમાં શોભતાં પુલો ગોડવી મુકલાં હતાં; એક મેઝઉપર મ્હોં સમારવાનેમાટે ખાવા-પીવાતું તેમજ ફળફળાદી અને મેવો ગોડવી મુકલાં હતાં; ખીજા “ટેબલ”ઉપર કાગડો, આમ્યાંઓ, કામના સરકારી “રીપોર્ટો,” ખુસ્કીના અને દરિયાઈ નકશાઓના ઢગો પડેલા હતા; ચોરડાને એક છેડે એક પહોળી ગાદીવાળી તખ્તરોડી મેઝઉપર સેનાધિપતિ ખેઠેલા હતા. હુઝલઉડે તે સરદારને અતિ ઘણાં માનથી વાકા વળીને કુરનેશ બખવી: પણ તે તદ્દન ચુપ તેનેથી દુરજ ઉભો રહ્યો—કારણકે હુકમ થયાવિના પાશાની નઝદીકમાં જવું, કે તે નામદાર જ્યાંસુધી જાણે નહીં, ત્યાંસુધી જોલવું, એ વિવેકના તરીકાથીઉલટું હતું.

સેનાધિપતિ—“મેજર હુઝલઉડ, નઝદીક આવો, અને બેસો.”

આઉપરથી તે ઇંગ્રેજ અમલદાર આગળ આવ્યો, અને તેને અંતવાવવામાં આવેલી મેઝઉપર બેઠો, અને પછી જોલ્યો, “હમણાં મારીતરફ જે ઉદાર દેલ તમે નામદારે અત-લાંચુછે, તેમાંટે હું મારાં ખરાં અંતઃકરણથી આપ નામદારનો ઉપકાર માનુંછું.” એમ જોલી તેણે પોતાની તલવારતરફ નજર ડીધી.

લગાર કરડા આવાઝે અને ગંભીર દેખાવે સરદારે જવાણ દીધો, “લશ્કરી કાયદાનો હારે અનાદર કરવાના તમારે અપરાધ કીધોછે, તેવિષે તો તમે સારીરવેસે માહિતગાર હશેજ. ખરેખરી બહાદુરીને મારાંકરતાં કોઈ પણ ખીજાં માણસ વધારે માન આપતો નહીં: પણ બહાદુરીનેથઈ એક વાંકતો જોખમ આછો થતો નથી. અગરજો સંપાહો કે અમલદારો આકળા થઈ જાય, તો ખચિત એક લડાઈ હારી જવામાં આવે; અને તેટલાંમાંટે એક ખરેખરા લડવૈયાની સાધારણ ચાલચલણ તેમજ તેની લાગણીઓઉપર લશ્કરી નિયમોનો કાણુ રહેવાની ઘણી જરૂરછે.”

હુઝલઉડ—“મારો લૉડ, હું મારો કમુર કથુલ કડુંછું, અને તમે નામદારનાં મ્હોં-માંથી હમણાં જે વાજેખી શબ્દો બહાર નિકળ્યાછે, તેની સાચાઈને હું તોએ થઈને નમુંછું. તેમજ એક ગ્રહસ્થનેછાજતી ધીરજથી—મિત્રાચારીથી—અને માયાથી તમે નામદારના લત્રીજા, કરનલ ટવારિક બેએ પોતાની ફર્ઝ બખવતાં જે ચાલ ચલાવીછે, તેમાંટે પણ હું મારો ઉપકાર આદર કરવાની રજા માગુંછું, તો જોકે તે ફર્ઝ તેવાણે લશ્કરી કાયદાનેલીધે

ખળવવી પડી હતી, છતાં તે ખળવતાં તેઓનું દેહ ધણું દુઃખાયું હતું, તે મે ખુલ્લેખુલ્લું જોયું હતું.”

સેનાધિપતિ—“હવે, મેજર હૅઝલઉડ, તમો એક બ્રિટિશ લડવૈયાને અને એક બ્રિટિશ ગ્રહસ્થતેજાળતા ઉદારપણાથી બોલોજો. અગરજે તમારી કેદનીનાં બીજા દરેક વ્યવહારમાં પણ જો તમો એવુંજ ઉદારપણું દેખાડો, તો ખચિત માનજો, કે તમારાં મનને પુરેપુરો સંતોષ મળવાવગર રહે નહીં—તમારું અંતઃકરણ ધણું શાંત રહે—તમારો ટેક રહે—અને લોકો તમારાં વખાણ કરે. કારણકે, મેજર હૅઝલઉડ, હું જે કહું છું, તે ખરું માનજો, કે ઉદાર થવું એ એન્સારી થવાબરાબર છે !”

બ્યારે વડો સેનાધિપતિ આમુજળે બોલતો હતો, ત્યારે આ બ્રિટિશ અમલદાર તેની તરફ અભયબીથી ટીકાને જતો હતો. પાશા શું બાળતઉપર એશારો કરતો હતો, તેનો કંઈક સંસારો તેનાં મનમાં ઉપજ્યો; અને તેથી તેનો ચેહેરો શુચવાડાથી અને શર્મથી લાલ થઇ ગયો.

સેનાધિપતિ—“ફક્ત કુવત એજ કાંઈ ખરી મદાનગીનો મૂળતત્વ નથી; કારણકે જંગલીમાં જંગલી, અને અલણમાં અલણ લોકો પણ પોતાના દુરમનસાથે લડતાં હયેવાનિયતી હેમત દેખાડેછે, તેથી કાંઈ તેઓ મદાનગીભર્યાં ગણાતા નથી. ખરી મદાનગીનેમાટે બીજા ધણા ગુણો ધરાવવા જોઈએછે. પોતાનું શરાતન દેખાડવાને સંકટ શોધવા આગળા વખતના શૂરવીરો જતા હતા, તે દહાડા હવે વહી ગયાછે—તોયે હજી આપણાજેવા લડવૈયાઓમાટે બીજા ધણીક ફોર્મ નામુક પંથતરફ યતાવવાની માણુદછે; અને આજના વખતમાં એક ખરા શૂરવીરતરીકે ખિલી નિકળવાનેમાટે એક ખરા લડવૈયાએ પોતાના સંસારી સંબંધોમાં, તેમજ ખાનગી વ્યવહારમાં પણ, જેમ તે લડાઈનાં મયેદાનમાં પોતાનું ઝોર અને હેમત દેખાડેછે, તેમ ધણું મોડું દેહ દેખાડવું જોઈએછે.”

આ શબ્દોથી તે નામદારની કેહેવાની શી મતલબ હતી, તે હૅઝલઉડ તરત પામી ગયો, અને તેથી તેને ધણું લાગી આવ્યું—તે આ ઉમદા વિચારોની સાચાઈ કયુલ રાખવામાટે ધણું માનથી પાશાને નમ્યો; પણ તે એક હરફવટીક બોલ્યો નહીં.

સેનાધિપતિ—“હું હમણાં તમારા વડા અમલદારતરીકે દેખાવલેલા હુકમો ફર્માવવાજેવી ઢપે બોલ્યા નથી; હું તમારીસાથે એક દોસ્તતરીકે બોલતેયુ કરું છું. મેજર હૅઝલઉડ, એક વખતે તમોએ આપેલો ફેલ જો હું તમોને યાદ દેવડાઉં, તો તે એક શુદ્ધ ગ્રહસ્થતરીકે તે ફેલ પાળવાને તમો તૈયાર થાઓ કે ?”

ધણી અભયબી અને જ્ઞાત્રાસાથી તે બ્રિટિશ અમલદારે સરદારતરફ જોઇને જવાબ આપ્યો, “બીશક, મારા લોર્ડ.”

સેનાધિપતિ—“મેજર હૅઝલઉડ, ધનકરમાનની વખણાયલી લડાઈ વખતે બ્રિટિશ અને ફ્રેન્ચ સેનાધિપતિઓને એકસ ખૂબર આપવામાં આવી હતી, તે તો તમોને યાદ હશે ?”

આ વાત જે વલાણ લેતી હતી, તેથી વધુને વધુ અચરત થઇને હૅઝલઉડ બોલ્યો, “મારા લોર્ડ, મને યાદ છે ! તે ધણી—ધણીજ અગત્યની ખૂબર મળવાને સળંગે, બ્યારે

પુષ્ટળ મોટી સંખ્યામાં રશિયનો રાતની વખતે ઢોળાણોઉપર ચઢી આવ્યા, ત્યારે આખા બ્રિટિશ લશ્કરનો અચાચ થવા પામ્યો હતો—”

સેનાધિપતિ—“આ ખબર કોણથી અને કેવી ભેદીરીતે અજાણ્ય સંજોગોવચ્ચે મળી હતી, તે તો તમને યાદ હશે ?”

હુંઝલઉડ—(અજાણીથી ઘણો ઉસ્કેરાઈને) “હા, મારા લૉર્ડ, મને ખરાબર યાદ છે, કે જ્યારે હું મારા માંદગીનાં બિછાણોઉપર પડેલો હતો, ત્યારે મેં મારા ગોઠિયા અમલદારોને કહ્યું હતું, કે અગરજો કોઈ સેપાર્ટાપોલમાં ઘુસવા પામે—”

સેનાધિપતિ—(તેને જોલતો અટકાવીને) “હા, અને થોડો વખત વિત્યાકે—જ્યારે તમો ઇતકરમાનમાં થયેલા ઝખમમાંથી ધીમેધીમે સાજા થતા હતા ત્યારે, તમોએ એક દહાડે તેજ તમારા અમલદાર દોરતોઆગળ એમ પણ જણાવ્યું હતું, કે સેપાર્ટાપોલમાં ઘુસી આવેલો આ બહાદુર શખ્સ કોણ હતો, તે જો તમોને જણાય, તો તે જે તમારીપાસે માંગે, તે તેને અપ્શવાને તમો તૈયાર હતા, તમો એટલાસુધી ત્યારે જોડ્યા હતા, કે તે જો તમારી આખી ફોલત માંગે, તો તે પણ તમે તેને આપવાને ના પાડો નહીં, ખરું કે ?”

હુંઝલઉડ—“ખરું, મારા લૉર્ડ !—તદન ખરું !” પણ આ વખતે તેનાં મનમાં એકાએક કાંઈ વિચાર આવી ગયો, ને તે પોકારી ઉઠ્યો, “ખુદા ખ્યેર કરે ! શું તેમ તો નહીં હોય ?—નહીં, નહીં ! તેમ કદી ખતેજ નહીં !—અને તોયે, બનાવો એવા બનાવ પામ્યાછે—હા, હા,—હવે મને યાદ આવ્યું ! ઇતકરમાનની લડાઈની આગળી રાત્રે કંપટન ડેલાંશી મારી હાઝેરીમાં રહ્યા હતા—તેણી, વેપ ધારણ કીધેલો ઝુઆવ, ગેરહાઝેર હતી—ચોહ ! શું ખરેખર તેમજ હશે ?”

સેનાધિપતિ—“મેજર હુંઝલઉડ, તમો કે જે એક શરા મર્દનેછાજતી બહાદુરી ધરાવોછો,—તેજો એક પરાક્રમી ઔરતની હેમતને નહીં વખાણશો ?”

હુંઝલઉડ—(ગણગણતે સાંદે) “ત્યારે તે ખરેખર કુંદરાઈનજ હતી !” અને પછી તેની લાગણી ઘણી ઉસ્કેરાઈ આવ્યાથી તે રડી પડ્યો—આ મઝબુત, મગર મર્દ ફુરકે-ફુરકે રડવા લાગ્યો !

સેનાધિપતિ—“અને તેણી સેપાર્ટાપોલમાં એમ શામાટે જઈ આવી ? કીર્તિ મેળવવાનેમાટે નહીં : તેમ કરવાની તેણીની જો મતલબ હતું, તો પોતે જે સાહસ કર્યું હોય, તે તેણી ખરાં દેલથી છુપાવતે નહીં. તેણીની તેમ કરવાની મતલબ, મેજર હુંઝલઉડ, ફકત એજ હતી, કે તમારા બીમારીનાં બિછાણોઉપરથી તમોએ એવી આર્જુ દેખાડી, કે આવું દહાડતલયું કામ માથે ઉઠાવવાને જો કોઈ હેમતવાન શખ્સ મળી નવય, તો કેયું સાડું થાય. તે વખતે તમોને થોડીજ ખબર હતી, કે તમારો ગરીબ પણ નમકદલાલ અને લકિતલાવવાળો ઝુઆવ એદમતગાર તમો જે લાપામાં તમારા અમલદાર દોરતોસાથે વાત ચલાવતા હતા, તે લાપાથી તે પણ ચકેદગાર હતો !—તમોને તે વખતે થોડીજ ખબર હતી, કે આલજરાઈના રીજમીટના લશ્કરી લેખાશતબે એક ઔરતનું અમીરી, મુહબતવાળું દેલ ધપકતું હતું ! અને છતાં ખરેખર તેમજ હતું ! તમારા

મહોમાંથી એવા અર્ધા બીદરકાર સુખનો હજીતો બહાર નિકળ્યા નહીં, કે તે નમકહવાલ જીવડાએ—તે મોટાં મનની અને ઉદાર દેલની બાનુએ—મેજર હુઝલઉડ, ખુદ તમારી મહોરદારે—તે તમારી મઝી પુરી પાડવાનો ઠરાવ કર્યો, ફક્ત કુંપટન ઉલાંશીને તેણીએ પોતાનો વિચાર ખાનગીમાં જણાવ્યો. તેણે તેણાએ ઘણો ઠપકો આપ્યો, પણ ફેકટ: તેણી પોતાના વિચારમાં મક્કમ રહી—”

હુઝલઉડ—(ઘણાજ ઉત્કેરાઈને) “ઓહ, મારા લૉડ! આ સર્વે હું શું સાંભળું છું? કુંકરાઈને આ સઘળો ભેદ ખોલ્યો કાંય નહીં?”

સેનાધિપતિ—“કારણકે તેણીને દહશત હતી, કે આ ભારે પરાક્રમી કામ કરવાછતાં, પોતાનીતરફનો તમારો પ્યાર જીતવાને તે પુરતું નહતું: કારણકે જ્યારે તમોને ધનકરમાનની જાણીતી લગાઈમાં થયેલા ઝખમમાંથી તમો સાજા થવા લાગ્યા, ત્યારે તમો તેણી સાંભળે, તેમ સર જેમ્સ કુંબર્ટની બેટીબાએ વાતો ચલાવી—તમોએ કુંપટન ડીલાંશીને ખુલ્લું જણાવ્યું, કે તેણે તમોઉપર કીધેલા ગમેએટલા અહસાનછતાં, તમો બધે જણાવવચ્ચે તે બાનુમાંટે જે હરીફાઈ ચાલતી હતી, તે તમો છોડી દેનાર નહતા!”

“ઓહ, તે વેળા બીચારી કુંકરાઈને કેટલું દુઃખ લાગ્યું હશે!” એમ હુઝલઉડ પોતાને ઉપજેલા ખેદકારક અતિ શોકસાથે બોલ્યો, “તેણી, કે જેણીએ મારીં ઝેંઝગી બળે વાર બંચાવી—જેણીએ એક ફેરેસ્તાનાજની ભડી લાગણીથી મારી સારવાર કીધી—જેણીએ બીદરકારીથી ઓચરેલા મારા શબ્દો આવા ભારે જોખમે બજાવ્યા—ઓહ! જ્યારે તેણીએ મારે મહોડેથી હરીફાઈ અને બીજીતરફના પ્યારના સુખનો સાંભળ્યા, તે વખતે તેણીનું વાહાલું જેગર કેવી ધાતકરીતે ચીરાઈ ગયું હશે!”

સેનાધિપતિ—“અને તમારા કૉલનું કેમ? એવું કામ કરનાર જે માંગે, તે આપવાને તમોએ આપેલા કૉલનું શું?”

હુઝલઉડ—(અપાટમાં પોતાની બેઠકઉપરથી ઉઠી ઉભો થઈને) “મારા લૉડ, હું એક એન્સાફી કામ કરવાને તૈયાર છું! હા—બીજા બધા બનાવોને જહન્નમમાં જવા દો! હું કુંકરાઈને પરણવાને દેવલમાં લઈ જઈશ! આખી દુનિયા નેઈએ, તો મારી નિંદા કરે, તેનો શો મુજબકાછે!—તેની કંઈ ફેકર નહીં! યા ખુદા, તેણીએ મારેમાંટે જેજે ભોગો આપ્યાછે, તેના બદલામાં શું મારે પણ ભોગો આપવા ન જોઈએ?”

સેનાધિપતિ—“તમો ધારોછો, તેવા ભોગો આપવાની કશી ઝર નથી: અને વળી દુનિયા તમારી નિંદા પણ કરવાની નથી! કુંકરાઈને તમારી મહોરદારછે—મારી ભત્રીજી, બાનુ ઝિહાહ તેણીની દોસ્તી કીધીછે; અને, મેજર હુઝલઉડ, તેણી તમારી હકદાર મહોરદારછે, માટે તમારે શમાઈને એમ લાલ થવાની કશી ઝર નથી. કાંય, વળી તમે મારીતરફ એમ અજાણ્યથી શામાંટે બુઝોછો? બુઝો! કરપિલુમાં કરપિલુ દગાનાં તરકડો ધૂળ મળ્યાછે!”

એમ બોલી, સેનાધિપતિએ નંશિયન દેવલનાં “રેન્જિસ્ટર”માંથી કાઢાડી લેવામાં આવેલું પાનું રજુ કીધું. બીકામજેલા થઈ જઈને હુઝલઉડે સરદારના હાથમાંથી તે લીધું: ફક્ત જરાસરખી તેઉપર નજર ફેકતાંજ તેની ખાતેરી થઈ, કે તેની અમે વાલમારની બેટી:

વચ્ચે થયેલાં રીતસરનાં લગ્નની તે ખરી “સરટિશિકેટ” હતી ; અને વળી તેઉપર મરનાર બહેમાં નિકોલસની શાક્ષીતરીકેની સાબ હતી !

જ્યારે હુંઝલઉંડ આ કાગઝ ધારીધારીને જોતો હતો, તેટલાં સેનાધિપતિ પોતાની બેઠકઉપરથી ઉઠ્યો ; અને અંદરના ઝોરડાનું બારણું ઉઘાડી, તેણે એક એશારત કીધી, કે તે ઝોરડામાંથી એક બનુ ધસી આવી. તેણી કુંડરાઇન પોતેજ હતી : અને બીજીજ પણ તેણીના આવઢે તેણીને પોતાના હાથોમાં પકડી છાતીસાથે ચાંપી. સિડની હુંઝલઉંડે જે હાંસથી તે કોડી કીધી, તેથી કુંડરાઇનની ખાતેરી થઇ, કે તેનું દેહ પાછું પુરેપુરું તેણીની તરફ ખેંચાયું હતું ; અને તેટલામાંટે તેની છાતીઉપર પોતાનું માથું નાખી, તેણી ખુશહાલીનાં આંસુઓ પાડ્યા લાગી. પછી તેનાં હાથોમાંથી છુટી થઈ, તેણી આમર પાશાના પગોઆગળ પડી,—અને ખરાં દેહથી પોતાના આભાર ધ્રુજતે અને ધીમે સાદે માનવા લાગી. સરદારે તેણીને ઉચકીને ઉભા કીધી, અને પોતાના ખાવંદને તે દિવસે જેજે બન્યું હતું, તે કહી સંભળાવવાને જણાવ્યું.

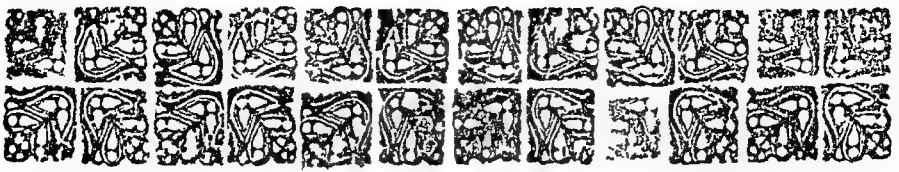
સેનાધિપતિ તે ઝોરડો છોડી ગયો : અને આ ધણીધણિઆણી બે જણાંજ તે ઝોરડામાં એકલાં રહ્યાં. કુંડરાઇને હુંઝલઉંડને જણાવ્યું, કે તેણીના આપ અને ભાઇ પણ તે વેળા તેજ મકાનમાં હાજર હતા ; તેણીએ તેઓને દિઠા હતા—તેઓએ તેણીને પોતાનાં હૈયાં સરસી ચાંપી હતી. તેણીએ વળી તેને જણાવ્યું, કે પાદરી યુસાડિ પણ ત્યાં હતો, અને તેણેજ પેલી ગુમાઈ ગયેલી “સરટિશિકેટ” રજુ કરી હતી.

કુંડરાઇન—“અને વળી હાં એક મેહરબાન મિત્ર પણ હાજરછે, કે જેને તમે ખરા ભાવથી આવકાર આપશો. મારી મનઝબ કેપટન ડેલાંશીનેમાંટે જણાવવાનીછે. હું તેના કેટલા બધા આભારમાંછું, તે તો તમે જણુતાજ હશે. મ્યારે સિડની, સેબાસ્ટોપોલમાં હું જન્મ આવી, તેવિષે નામદાર પાશાને મેં નહીં, પણ ડેલાંશીએ સઘળું જણાવ્યું હતું.”

હુંઝલઉંડે ફરીથી પોતાની ખુબસુરત અને સુખી બાંપડીને ચાંપીને બઘલગીરી કીધી, અને બોલ્યો, “વાહાલામાં વાહાલી કુંડરાઇન ! તારી વર્તણૂક કેટલી બધી વખાણવાલાયકછે ! અને, યોહા ! હવે હું મારી ઝેંઘીની છેલ્લી ધડીસુધી તુંને સુખી કરવાનો યત્ન કરીશ. તારીસાથે મેં જે અપજસભરેલી ચાક ચલાવીછે, તેમાંટે હું પોતે હવે મારા જીવને ત્રાપ દઉંછું : પણ મારી ખાતેરીછે, કે તે મને તે સઘળું મુઆફ કીધુંછે. અને વાહાલી કુંડરાઇન,” તેણે લગાર ગંભીર આવાજે કહ્યું, “જે બન્યુંછે, તેમાંથી પણ કાંઈ સારુંજ પરિણામ નિપજશે !—તેથી મારું હૈયું રેસ્વાઈ ગયુંછે : તેથી હવે હું એક જુદોજ આસામી બની ગયોછું—અને તેથી હું હવે વધારે ભલો માણસ થઈશ !”

આ સઘળો વખત કુંડરાઇન નર્મ આંબુઆ પાડી રહતી ઉભી રહી હતી—તેણીનાં દેહમાં ઘણું લાગતું હતું—તેણી પોતાનું માથું પોતાના ખાવંદની છાતીઉપર નાખી ઉભી હતી : તેણી હવે ધીમે સાદે બોલી, “વાહાલા સિડની, બની ચુકેલા નાખુશ બનાવોનાં સંબંધનો હવે વધારે વિચાર ના કરો !”

મકરણ પર મું.

છુપો જામુસ.

કુંડરાઈન, તેણીના આપ અને તેણીના લાઇવચ્ચેની મુલાકાત વેળા શું શું બન્યું, તેના વિગતે અહવાસ અને જણાવવાનાં આપણે અખાડાજ કરીશું. તોયે એટલુંતો વાંચનારને જણાવવાની ઝંર નેધચ્ચે છેયે, કે તે મુલાકાત ઘણી માયાભરેલી હતી, અને તે જવાન બાનુ પોતાના ખેશીઓનો આમુજ્યે પાછો ભેટા થવાથી તેઓની છાતીઉપર પડીને ઝરઝર રડી હતી. જ્યારે તેણી પાદરી યુસાડિને મળી, ત્યારે તેણીએ તેને ગઈશુજરી બાબતમાંટે મુઆફ કર્યું હતું, —તેજમુજ્યે મેજર હુંઝલઉડે પણ તેને ખરાં દેવથી મુઆશી બખ્શી હતી. આ બ્રિટિશ અમલદાર અને તેના મિત્ર ઍડ્રિયન ઉલાંશીવચ્ચે થયેલા મેળાપ ઘણેજ મમતાભર્યો અને હર્ષભર્યો હતો. આ ઉદાર દેવનાં જવાન દ્રેંચમને, કુંડરાઈનતરફ જે સબ્યતાભરી અને ઉદાર ચાલ ચલાવી હતી, તેમાંટે હુંઝલઉડે તેના અતિયંત આભારો માન્યા ; અને તેના કાનમાં હલુસે કહ્યું, “ મારા વાહાલા ઍડ્રિયન, ખુબસુરત એકાઇસ-સાથે પરણીને તમે ઘણા સુખી થાઓ, કે જેણીનો હાથ મેળવવાને તમે પુરેપુરા લાયકછો.”

આ ખુશહાલીને દિવસે સાંજના એમર પાશાએ એક ઘણી ભપકાદાર ખાણાંતી મજલેસ બોલાવી, —ખુશહાલીની આ મજલેસમાં તે નામદારે પોતાના તમામ એડી-કાં-ગોને, અને પોતાનાં લશ્કરના સર્વે મુખ્ય અમલદારોને નોર્લાં હતા. ટવારિક બે અને તેની વાહાલી મહોરદાર ઝિલ્લાહ પણ હાઝર હતાં—તેમજ હુંઝલઉડ અને કુંડરાઈન—અને દ્રેંચ લશ્કરી વિભાગના કેટલાક અમલદારોની તથા ઍડામન લશ્કરમાં નૈઝરી બખવતા પૉલિશ અને હુંગેરિયન સરદારોની બાયડીઓ અને બેટીઓ, વગેરે બીજી ઘણીક બાનુઓ પણ ત્યાં પધારેલી હતી. વૉલમાર બાપબેટા અને ઉલાંશી પણ ત્યાં હતા; પણ પાદરી યુસાડિ ત્યાં હાઝર હતો નહીં—તે તો પોતાના ચોરડામાંજ રહ્યો હતો—ઘરણુકે તેણે પોતાની બાકીની ઝંઢગી ધર્મક્રિયાઓ અને ધર્મી કામોમાંજ ગુળરવાનો હવે ઠરાવ કર્યો હતો.

આ મજલેસમાં નામદાર સેનાધિપતિએ કુંડરાઈનને સિડતી હુંઝલઉડની બાયડીતરીકે બધાં જણાઓસાથે પિઝાણુ કરાવી ; અને અત્યારસુધી તેણીને હુંઝલઉડે પોતાની પણેતર-તરીકે શામાંટે ઝાહેર કીધી નહતી, તેમાંટે થોડાક લાયક શખ્દોમાં પણ મોઢમમાંજ બોલાસો હાઝર રહેલાંઓઆગળ કર્યો. તે નામદારે જણાવ્યું, કે તેઓનાં લગ્નની “ સરટિક્કેટ ” છુપીથી ચોરી જવામાં, અને ઘણી કરપિલુરીતે તરકટ કરવાની મતલબથી થોડાક વખત-સુધી દબાવી રાખ્યામાં આવી હતી, પણ આખરે તે ઝાહેરમાં આવવા પામી હતી, અને તેથી સઘળાં લાગતાંવળગતાંઓને તેથી બેહદ ખુશહાલી બરપા થઈ હતી.

વડા સેનાધિપતિજેવા અતિ મોભાદાર પુરૂષને મ્હોંથી આ હકીકત બહાર પડવાને સખ્યે મેડેમ હુંઝલઉડને એક હકદાર બાયડીતરીકે એકદમ સ્વિકારવામાં આવી, એથી

ઝિંકાહનીજ મુવાદેક ખીજી બાનુઓ પણ કુંકરાતની દોસ્તીને માટે ઉલટ મંદ થઈ હતી. બ્યારે લશ્કરના ખીજા મોટા સરદારો આ ખુશ પ્રસંગને માટે મેજર હુંઝલઉડને મુજારક બાદી આપવા પડ્યા, કે જે પ્રસંગને માટેજ તે દિને આવી એક લપકાદાર ખાણુંની મજલેસ ભેગી મળી હતી. ખીજે દિને હુંઝલઉડે પોતાની બાપડીને અને પોતાને માટે ચુપટારિયા ગામમાં એક લાયક ઘર ભાડે લીધું અને પોતાના ઇત્રેજ એડી-કાંગે લશ્કરી વારાને અનાદર કરવાનો જે અપરાધ કીધો હતો, તે માટે તે નામદાર એક સુખનવડીક ત્યારપછી આશ્ચર્ય નહીં, એટલું અમારા વાંચનારાં જાને અને જણાવવાની અગત્ય છે.

ખાણુંની મજલેસનીજ રાત્રે મોડેથી વાલમાર આપ અને જેટાવચ્ચે લાગ્યા વખતે મુઘી એક ઘણી અગત્યની વાતચિત આવી.

વાલમાર—“આપણે અન્નવચ્ચે એક છુપી વાત છે, કે જે આપણે મોંઘી કદી પણ બહાર પડવી ન નેહજી. આપણે હાથે જે બનવા પામ્યું છે, તે માટે હું પોતે તો જરા પણ દેલગીર નથી. જે કારણસાર આપણે તેની ઉપર આપણો ડીનો લીધા છે, તે આપણે ધારતા હતા, તેથી જુદું નિકળી આવ્યું છે—તોયે તેની સાથ અતિ ઘાતકી અને નહારે રસ્તે ઉતારનારી હતી.”

ખંસિલ—“બાવાજી, તમે ખરું કહો છો ! અને તેટલાં માટે તમારી પેઠે હું પણ આપણો ડીનો લેવા માટે જરા પણ દેલગીર થતો નથી.”

વાલમાર—(ઘણા ગભીર આવાજે) “તોયે જે બનવા પામ્યું છે, તે માટે હું હવે મારી નિખાલસ દેલની જેટી સાંમે જોવાને નાલાયક છું, તેમજ જે મોટાં માણસોની મંડળીમાં મારું આવી પડવું થયું છે, તેઓમાં ભેળાવાને પણ હું તદ્દન લાયક નથી. હવે શું કરવું, તેનો મેં વિચાર કરી રાખ્યો છે. હું બનતી જોગવાઈએ તરત ચુપટારિયા છોડી જઈશઃ જાણે હું થોડીક મુંદતને માટે લાંબી જતો હોઉં, તેવીરીતે હું કુંકરાઈ નથી છુટો પડીશ—પણ તે થોડા વખતને માટે નહીં, પણ હ મેંસને માટેજ થશે ! અને મારા વાહાલા જેટા, તારેથી પણ હું જુદો પડીશ—અને કદાપી એમ પણ બને, કે તે આપણી જુદાઈ આ દુનિયામાં ફરીથી આપણને પાછા ન મળવા માટેનીજ થશે ! હું કોઈ દુરદરાઝ રાજધાની—જેવી કે કંદાચ વિયેના—કે કંદાચ પારિસ જઈ ત્યાં એકાંતવાસમાં પડીને મારી વિદ્વાનેલગતી શોધખોળ પછવાડે મંડીશ, કે જેથી બનેલા બતાવો થોડા ઘણા હું ભુલી નહઉં—જેવીરીતે કામમાં રોકાવાથી હાલ જેવો હું થયો છું, તેના દુઃખી વિચારમાંથી થોડા ઘણો મોકલો થાઉં.”

ખંસિલ—“અને મેં તો બાવાજી, મારે માટે કાંઈ જુદોજ વિચાર કરી રાખ્યો છે. આજપછી મારી તલવાર હું બહાદુર ટેકોએ માથે ઉઠાવેલાં ખરાં અને ભલાં કામમાંજ વાપરીશ—અને તેમ કરતાં જો હું મરી જઈશ—કેમકે મને અગમચેતી થાય છે, કે રશિયનોની સાંમે લડતાંજ હું માર્યો જવાનો છું—તો મને એક જાતનો સતોપ ઉપજશે, કે આપણાં સ્વદેશ પોલાડે આ કરપિણ રશિયનોથી જે દુઃખો પામ્યાં છે, તેનાં વેરમાં થોડાક દ્રઢકાઓ લગાવ્યા પછીજ હું મરો છું.”

આ વાતચિતપછી બાપ અને બેટા પોતપોતાના ઓરડામાં સુવાને ગયા. બે દિવસો-પછી એક “સ્ટીમર” ત્યાંથી વાનાં જવાને ઉપડનાર હતી, તેમાં પોતાના બેટા અને બેટીને મળી બેટીને છુટો વૉલમાર યુપેટારિયાથી ઉપડ્યો. પોતે હજીતો બાપને મળી નહીં, તેટલાં થોડાજ વખતમાં આ રીતે તેનેથી છુટાં પડતાં કુંઠરાઇનને ભારે દુઃખ ઉપજ્યું, પણ પોતાની નાદરેસ્ત તબિયતને માટે હવા ફેરફાર કરવાની ધણી ઝરૂર છે, એવું બહાનું કાઢાડીને, અને તેઓ જલ્દી પાછા મળશે, એવી ખોટી આશા આપીને વૉલમાર ઉપડી ગયો. પોતાનાં વાહાલાં અચ્ચાંચોને હવે કદી પાછાં તે જોવા પામશે નહીં, એવા વિચારથી થુઢા વૉલમારનું દેલ અંદરથી ફટફટ થતું હતું; તોયે તેણે પોતાની લાગણી બહાર પાડી નહીં, પણ દેલમાંજ તે છુપાવી રાખી;—અને દેશ છોડી જવામાં તેની મતલબ ખોટી હતી, તે કુંઠરાઇને કે તેણીના આવદે જાણી નહીં.

આમુજ્યે જે દિવસે વૉલમારે યુપેટારિયા છોડ્યું, તેજ દિવસે ઍસિલને ટર્કિશ લશ્કરમાં એક મેજરની પદવીઉપર નેમવામાં આવ્યો: અને કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલખાતેથી વધારાનું એક લશ્કર આવી પુગ્યું હતું, તેમાંની એક ઘોડેસવાર રીજીમીટમાં તેને અમલદારતરીકે નેમવામાં આવ્યો. યુપેટારિયાખાતે બે દિવસો ગુજાર્યાપછી ઍડ્રિયન ડેલાંશીને ઓમર પાશાએ સોપેલા પયેધામો લઈ જનરલ કુંનસ્ટાન્ટિઆગળ પાછો ફરવાની ફર્જ પડી: પણ જ્યારે તે ઍઝાટમન વડા સેનાધિપતિથી જવાની રજા લેવા ગયો, ત્યારે તેણે કુંઠરાઇનતરફ જે બહાદુરીભરેલી અને ઉમદા ચાલ ચલાવી હતી, તેથી તેનેથી ખુશ થઈને એક દોસ્તતરીકેની આહવા અને માનનેખાતર તે નામદારે ધણી ટીમતી અપ્પેશોથી તેને નવાઝ્યો.

જે “સ્ટીમર”માં છુટો વૉલમાર વાનાં ઉપડી ગયો હતો, તેજ “સ્ટીમર”માં યુસાડિ પણ ગયો હતો; પણ તેટલાં તે ધણો ખીમાર થઈ ગયો—જે દિવસે સેબાસ્ટોપોલનાં દેવલમાં ઘંટ તુટી પડ્યો હતો, તે દિવસથી તેનાં મગ્ગઉપર ભારે અસર થવા પામી હતી, અને તેનાંજ દબાણથી તે હમણાં ખીમાર થઈ ગયો હતો. તેટલામાટે પોતાની તબિયતના સુધારાને માટે તે યુપેટારિયાખાતે એક મકાનમાં રહ્યો, કે જે મકાન તેના વપરાસસાર ઓમર પાશાએ તેને આપ્યું હતું.

જે બનાવોવિષે આપણે હમણાં જણાવ્યે છીએ, તેની થોડા દિવસોપછી યુસાડિ તાઝી હવા ધોરવાને પેહેલવેહેલો પોતાનાં મકાનમાંથી બહાર નિકળ્યો. માર્ચ મહિનાનો તે એક બહુ રણિઆમણો દહાડો હતો, અને બપોરનો વખત હતો: વસંતઋતુનો બહાર ક્રિમિયામાં ખિલી રહેલો હતો; દરિયાતરફથી પવનની ખુશ અને તાઝી લેહેફી ઝુકતી હતી—યુપેટારિયાના બાગોમાં ઝાડોઉપર પાંદડાંઓ ઝુટી નિકળ્યાં હતાં—ક્યારાઓમાં ફુલો પોતાનો બહાર દેખાડતાં હતાં. યુસાડિ ફરતોફરતો કેલાની પારઉપર ગયો, અને ત્યાં ફરવા લાગ્યો—તાઝી હવાથી તેને તાઝગી લાગતી હતી—અને તેથી તે બનતી પેહેલી તરફ યુપેટારિયા છોડી જવાનો વિચાર મનમાં કરતો હતો. ખીજાં કાઈ એવાં દેશમાં તે જવા ઇચ્છતો હતો, કે જ્યાં લડાઈને કશો સંબંધ નહોત. ત્યાં જઈ તે પોતાની બાકીની ઝંદગી પશ્ચાતાપમાં અને શાંતીમાં ગુજરવાનો ઓરદો કરતો હતો.

તે કોટના માંહેલા ભાગઉપર જ્યારે જતો હતો—ત્યારે અવારનવાર ટર્કિશ સંત્રીઓ પોતાની બંદુકો ખભે મારીને પહરાઉપર એમથીતેમ ફરતા તેનીપાસેથી પસાર થતા હતા—

આ વેળા અતિ સાદાં અને હલકાં કપડાંમાં સજ થયેલા એક ઉંચા કંઠના પુરૂષઉપર યુસાડિની નઝર પડી. તેનો પુશાક એક ટારટર ગામડિયાનાંજેવો હતો. પાદરી આ વેળા પોતાના વિચારોમાં નેકે ઘણા ચકચુર હતો, છતાં જાણે તે એક રઝળતો સોઠો હોયએવો ખોટો દેખાવ ધારણ કરતો યુસાડિને જણાયો. થોડીક “મિનીટો” સુધી તો તે યુસાડિની આગળઆગળ ચાલ્યા કીધા; એક લાકડીને છેડે એક ન્હાતું પોટળું ખોસી તે તેણે પોતાને ખભે મારેલી હતી; અને એક ટુંકી “પાઈપ”માંથી તંબાકુ પીતો હતો, કે જેમાંથી નિકળતો સુરેદ ધુમાડો આસપાસ બધે પંથરાઈ જતો હતો. ટર્કિશ સંત્રીઓ તો તેને એક ખરેખરો ટારટર ગામડિયાજ સમજતા હતા; અને યુપેટોરિયાની પકોશનાં ટારટર ગામડાંઓમાંના એકમાંનાં ખેડુત તેઓ તેને ધારતા હતા.

તરતજ આ શખ્સે એક ઢોળાવવાળા પગરસ્તાઉપરથી ઉતરવા માંડ્યું, કે જ્યાંથી ગામમાં જવાતું હતું; આગળ વેળા પેહેલવેહેલી વખત યુસાડિને તેનો ચેહેરો જોવાની તક મળી. તેને એક મોટી કાળી દાઢી ઉગેલી હતી, કે જેથી તેનાં મોંડાંને નિચ્છો આખો ભાગ ઢંકાઈ ગયો હતો; પણ ઉપલા ભાગનો આંજીનો ચેહેરો જોતાં યુસાડિને લાગ્યું, કે તેને આ શખ્સને કેથે જોયેલા હતા. તેથી તેને લગાર ચટાપટી થવા લાગી, અને તેથી તેણે પણ બીજા ઢોળાવદાર પગરસ્તે નિચ્ચે ઉતરવા માંડ્યું. જોકે ઉપરથી તો આ રસ્તા જુદા-જુદા જતા હતા, પણ છેડે તેઓ પાછા એકઠા મળતા હતા. અને આખરે તેમુજા તે રસ્તાઓને છેડે તેઓ એકબીજાને પાછા મળ્યા; યુસાડિને જોઈને તે કાળી દાઢીવાળો શખ્સ ચોકચો—અને યુસાડિએ પણ તેને તરત પિછાણ્યો.

એઉપરથી તે શખ્સ ઘણા ધીમા સાદે બોલ્યો, “તમે મને ઉંધાડો પાડશો નહીં? યાદ રાખજો! તમેજો મને ઘણું નુકશાન કર્યું છે—તમે મને પાયમાલ કરી નાખ્યા છો!”

યુસાડિ—“ખચિત, મારેથી તમોને નુકશાની તો થઈજ હશે. મારી પુઠપુઠ થોડે છેડે આવો—પણ ખચરદાર જે નાસી જવાની દોશેશ કીધી હતો!”

બીજો—“તમે આગળ ચાલો, હું પણ ખચિત તમારીસાથે કાંઈ વાત કરવા માંગુ છું.”

તેઉપરથી યુસાડિએ આગળ ચાલવા માંડ્યું—પણ રખેને પેલો કાળી દાઢીવાળો પુરૂષ પોખારા ગણી બંધ, એવી ધાસ્તીથી તે વારંવાર પોતાતું ડોકું ફેરવીને તેનીગમ જોતો હતો. તેણે પોતાનાં ધરંગમનો રસ્તો ધર્મો, કે જે શહેરના એક એકાંત ભાગમાં આવેલું હતું; જે ઝુપડાંમાં તે રહેતો હતો, તેની માલેકણ એક જુદી સ્ત્રી હતી; તેણી તદ્દન બેહેરી હતી, અને આખે પણ ઘણું થોડું ગરતું હતું, તેટલામાટે તેણીને કશો શક ન જશે, એમ તે જાણતો હતો. તે કાળી દાઢીવાળો શખ્સ તેનીપુઠે તેના ઓરડામાં દાખલ થયો; અને પછી બારણું ઢાંકીને યુસાડિએ કહ્યું, “કરનવ એલમાનોફ, તમે યુપેટોરિયાની સરહદમાં આમુજાને છુપો લેખારા પેહેરીને શામટિ આવ્યા છો, તે હવે મને જણાવો.”

રશિયન શાહનશાહનો તે એડી-કાંગ બોલ્યો, “આપણે બધેજો પોતપોતાનો ખાલાસો કરવો પડશે, કારણકે તમેજો પેલા દસ્તાવેજનાં સબંધમાં મારીસાથે આવો નહારો—દેજો શામટિ કપોઈ, તે જાણવાને હું ઘણો આતુર છું.”

યુસાડિ—(ભારે ગંભીરધથી) “કારણકે, કરનલ એલમાનોફ, પેલા વૉલમારોઉપર ભારે ગઝબો ગુજરવામાં આવ્યા હતા.—અને જાણે તે ગઝબો થોડા હોય, તેમ વંળી વધુ ગઝબ તે આપડાઓઉપર ગુજરવામાં આવનાર હતો, કે જે જોવાને માટે અંતઃકરણ ના પાડતું હતું.”

કરનલ એલમાનોફ—(લગાર ધિક્કારથી અને મસ્ખરીની ઢપે) “દોસ્ત પાદરી, તમારું અંતઃકરણ હમણાં ઘણું નર્મ થતું જતું દેખાય છે !”

યુસાડિ—(કરડાપણથી) “સાહેબ, તમારી કરડી ટીકાઓ કરવાના મૌકુફ કરો, અને યાદ રાખજો, કે હમણાં તમે પુરેપુરા મારા સપાટામાં સપડાયલા છો. તમે આ છુપો વેપ શામાંટે ધારણ કર્યો છે, અને યુપેટોરિયામાં તમે શા કારણસારે આવ્યા છો, તે જાણવા હું માંગુ છું: પણ ખરેખર મને એટલું જી પુછવાની શી અંગત્ય છે, મારે સમજી જતું જોઇતું હતું, કે તમે એક છંપા જસુસતરીકે આ રીતે અને આવ્યા છો—”

અથી ગભરાઇને એલમાનોફે યુસાડિને બોલતો અટકાવ્યો, અને કહ્યું, “મુગા રહો ! ખુદાને ખાતર ચુપ થાઓ ! શું તમે પોતે પણ એક રશિયન નથી?—અને તમે શું તમારા એક વતનીને માર્યા ગયેલા જોવાને ખુશી છો? વળી તમારીજ તકસીરનેલીધે મને અને આમુજબ આવતું પડ્યું છે—”

યુસાડિ—“મારી તકસીર? અને કદાચ તેમ અને પણ !—હીક, આગળ ચલાવો— તમારો ખોલાસો પુરો કરો.”

કરનલ એલમાનોફ—“ સિમ્પેરેશૉલખાતે મારો મહોરખાદ પયેધામ લઈ જઈ નમકહલાલીથી તે પહોંચાડવાનું માથે લઈ તમે ઓટા આવળાનમાં મને છોડી ગયા. તમારાં મતમાં દગો છે, એમ એક ધડીલર પણ મને શક આવ્યો નહીં. બીજો દિને હું પોતે પણ સિમ્પેરેશૉલ આવી પુગ્યો,—ત્યાં આવ્યાપછી મને ખબર મળી, કે તે ગામમાં લશ્કરી સરદાર જનરલ ઓર્ડેન સાહેને પોતાનું તરત વેળા વડું મથક કીધું હતું, તેઉપરથી મેં એમ ધાણું, કે તે શહેરમાં ત્રડા લશ્કરી અધિકારીતરીકે જનરલને પોતાને તમારે તે ‘પ્રાક્ટ’ સ્થાપિત કીધું હશે. મનમાં એમ ચોક્કસ માનીને હું તે જનરલનાં મથકઉપર ગયો, તેને એવો કાલ પણ પયેધામ કે દસ્તાવેજ બીલકુલ મળ્યો નથી, એમ જ્યારે તેણે મને જણાવ્યું, ત્યારે મને કેવો ગભરાટ થયો હશે, તેના વિચાર તમાજ કરો ! મેં તેનું શું કયું હતું, તે કશું કરવાની મને હવે ફર્ક પડી,—મેં જણાવી દીધું, કે તે મેં એક શખ્સને સાંધો હતો, કે જેને હું મારો દોસ્ત ધારતો હતો, અને જેણે તે થાવું પહોંચાડવાની મને કશુલાત આપી હતી. આ સાંભળી મારી ગફલતીમાંટે તે જનરલે તરત મને ક્રૈદ કરાવ્યો, અને જણાવ્યું, કે હું જે દોસ્તનેમાંટે જણાવતો હતો, તેના આવી પુગવામાંટે તે મને અડતાળીસ કલાકોની મહેતલ આપશે—અને જે તેટલા વખતમાં તે દસ્તાવેજ તેને ન મળશે, તો મેં ઘણો ભારે દગો કીધો છે, અથવા પુષ્કળ ગફલતી કીધી છે, એમ ધારી તેને જે વાજખી લાગશે, તેવી સજા તે મને કરશે. અડતાળીસ કલાકો તો વડી ગયા—અને દસ્તાવેજ તો આવી પુગ્યો નહીં—વળી વૉલમારોની પણ ખબર મળી નહીં, કે જે મેળવવામાંટે જનરલ ઓર્ડેન સાહેને મારાં જણાવ્યાથી શોધ કરનારી ટોળકીઓને અધેબધ મોકલી આપી, અને જે તેઓને વૉલમારો મળે, તો પકડી લાવવાનો હુકમ આપ્યો. જન-

રહ તો મારીઉપર ધણાજ ખદા થઈ ગયો હતો. પેહેલાંતો તેણે મારી લશ્કરી તપાસ કરવાનો વિચાર કર્યો, અને તેમ જો કરવામાં આવતો, તો મને તરત મોતની ટેપ મારવામાં આવતો: પછી વળી તેણે મને જ્યાંસુધી આ બાબતમાં ઝાર આલેકઝાંડરનો જે હુકમ થાય, તે જાણવાતુલિક જીવતો પણ ફેદ રાખવાનું ઠરાવ્યું. મેં મારી ઝેંદગી અંતરવાને તેના ભારે કાલાવાલા કર્યા—મારીઉપર દયા બતાવવાને ઘણી આજોજ કીધી, અને મારી મદદલી અને, યુસાડિ, તમારા દગાથી જે બચ કર પ્રિણામ નિપજ્યું હતું, તેમાંથી મને અંતરથી લેવાને તે જનરલને ઘણું સમજાવ્યું.”

યુસાડિ—(દેલગીરીથી) “હા, તમો એવી ખરાબ હાલતમાં આવી પડશો, તેના તો તે વેળાએ મેં જરા ખ્યાલવડીક કીધો નહોતો.”

કરનલ એલમાનાફ—“ જનરલ ઓરટેન-સાફને મને જણાવ્યું, કે સેન્ટ પીટર્સબર્ગ ખાતે આ સંઘળી બાબતનો તરત ‘રીપોર્ટ’ કરવાની ફરજથી તે અંધાયલો હતો: તેણે આ બાબતસર શું હુકમ મળેછે, તે જાણવાસુધીના વખતમાં—તેણે મને એક કામ સોંપ્યું, અને તે બજાવવામાં જો હું શ્તેહ પામું, તો પછી તેણે મારી ઝેંદગી અને છુટકારાનેમાટે વચ્ચે પડવાનું માથે લીધું. આ કામ એવું હતું, કે તેમાં જીવ જવાનો સોદો હતો; તેણે મેં ધાયું, કે કદાચ તેમાં હું શ્તેહ પણ પામું—અને વળી મામલો જીવ સટોસટનો હતો! ટુકમાં જણાઉંછું, કે તે કામ માથે ઉઠાવવાની મેં હા પાડી;—તેઉપરથી ઘોડે-સચારોની એક ટુકડી મને ચોકસ તકાવતસુધી પહોંચાડી ગઈ, કે જ્યાંથી હું, જેમ તમો મને હમણાં જુઓછો, તેમ છુપા વેપમાં યુરોપરિયા આન્યો: હવે હું હાં શા કારણસર આન્યોછું, તેની અટકળ કરો. અને યુસાડિ, હવે તમે મને ખુલ્લો પાડીને ફસાવી મારશો ? ”

યુસાડિ—(ઘણી દેલસુઝીથી) “ ખુદ ન દેખાડે—નહીં ! મને જરા પણ ખ્યાલ નહોતો, કે મારી આલથી તમોને આટલું બધું ખમવું પડશે ! જાઓ કરનલ એલમાનાફ—ખીફેર સીધાવો ! પણ જરા થોગો ! મેં જેમ હમણાં કીધુંછે, તેમ હું તમારી આગળ-અગળ ચાલું—હું તમોને શેહેરતા દરવાઝાસુધી લઈ જાઉં, કે જ્યાંથી પછી ઘણી સેહેલાઈથી તમો બહાર નિકળી જઈ શકશો: આહ ! પણ તમે શેહેરમાં ફરીને જોજો અવલોડનો કરી લખી લીધું હોય, તેનેલગતાં સર્વે કાગળિયાંઆ પ્રથમ તમોએ મને હવાલે કરી દેવાં જોઈએછે, એટલી શર્ત હું પેહેલાં તમારીપાસેથી કરી લેવા માગુછું.”

કરનલ એલમાનાફ—(પોતાના કપાળઉપર આંગળાં ઠાકીને) “તે તો બધું હાં લખી લેવામાં આવ્યુંછે. પણ જો તમો મને રસ્તે પાડશો, તો ઝડરની વખતે તમો મને મદદગાર થઈ પ્રડશો—જો કોઈ સંત્રી મને પસાર થવા દેવાને ના પાડે, તો તમો તેને બે ગોલ ફેદશો, તો તે મને જવા દેશે—”

યુસાડિ—“ હા, તે બધું તો ખરું, પણ જો આ બતાવથી ટકોના હકમાં કાંઈ ખોટું થશે, તો, કરનલ એલમાનાફ, મને જન્મસુધીના પરતાવો રહી જશે—”

કરનલ એલમાનાફ—“ તમોએ મારીઉપર જે ઉપકાર કર્યોછે, તે બ્યાનમાં રાખીને હું કામ કરીશ, માટે તમોએ જરા પણ તેની ફેકર રાખવી નહીં ! વળી, મને લાગેછે, કે ટકો પોતાનો અંતર કરવાને ઘણાજ શક્તિવાનછે. લે ચાલો, હવે આપણે ચાલવા માંડ્યે.”

પછી કરનલ અને પાદરી બંને ખુપડાંમાંથી બહાર પડ્યા; અને થોડે દુર ચાલ્યા- પછી, તે છુપા વેપવાળો રશિયન પોતાના હમવતનીથી થોડાંક પગલાં પાછળપાછળ ચાલવા લાગ્યો. આ રીતે જ્યાંસુધી સર્વેથી નજદીકના દરવાઝાનીપાસે આવ્યા, ત્યાંસુધી તેઓ આગળ વધ્યા ગયા. પણ આ વખતે એક ઘોડેસવારને મારતે ઘોડે તેઓનીતરફ દોડ્યો આવતો તેઓએ દિઠો; અને થોડીજ પળોમાં તે યુસાડિની છેક પાસે આવી લાગ્યો—અને પોતાનાં ઘોડાને થોળાવ્યો—તે મિડની હુંઝલકિડ હતો.

તે અતિયંત ઉસ્કેરાયલી હાલતમાં હતો; તે જોલી ઉઠ્યો, “મારી બાયડી, યુસાડિ ! મારી કુંડરાઈન ! તેણીને અને બીજી બે બાનુઓને ખુદ્યાં મયેદાનમાં રશિયન ઘોડેસવારોની એક ટુકડીએ પકડીને બંદીવાનોતરીકે લઇ ગયાછે !”

યુસાડિ—(હચેબતી જમને) “બંદીવાન કીધીછે ?”

હુંઝલકિડ—“હા ! પણ બાબુ થાગ્યો ! હું પાશાઆગળ જાઉં છું !”

પણ આ વેળા યુસાડિને એકાએક વિચાર આવી ગયો, અને તે પોકારી ઉઠ્યો, “સખુર કરો ! તેઓની સલામતીના સાનમાં આ શખ્સને પકડો !”—એમ જોલી તે- કરનલ એલમાનોફનીઉપર કુદી પડ્યો, કે જે આ વેળા જાણે કોઇ પારકો શખ્સ હોય, એવું ડોળ ધાલીને ત્યાંથી પસાર થઇ જતો હતો.

મકરણ પક મું.

તપાસ.

યુસાડિનું આ વિચિત્ર કામ જોઈ, મેજર હુઝલઉડને અન્યથા ઉપજી, અને તેથી તેણે તરત પોતાના ઘોડાને થોડાજ્યો, અને ઘડીભર તે પોતાની ખાચડીનાં પકડાઈ જવાનું દુઃખ પણ ભુલી ગયો. આમ શામાટે યુસાડિએ ક્યું હતું, તેની તેને કશી સમજ પડી નહીં; ઘડીભર તે સમજ્યો, કે તેની નિર્દય મરખરી કરવામાં આવી હતી; કારણકે રશિયનાએ જે ત્રણ ખાનુઓને કેદ પકડી હતી, તેઓને પાછી ઊડી દે, અથવા તેઓતરફ માયાથી વર્તવામાં આવે, એવા ઐરાદાથી એક ગરીબ અને હાંસલવાસ કપડાવાળા દારટર ખેડુતને પકડીને સાનમાં રાખવો, એ મરખરી કરવાજેવુંજ તેને લાગ્યું. પણ ઝાઝો વખત તેને એમ શકમાં રાખવામાં આવ્યો નહીં; યુસાડિ કે જેણે રશિયન એડી-કાંગને ઘણા મંઝબુત પકડી રાખ્યો હતો, તે જોત્તી ઉઠ્યો, “આ એક મસ્કોવીટ અમલદાર છે. એ કરનલ એલમાનોફ છે!”

આ નામ હુઝલઉડને તરત યાદ આવી ગયું. અને “એલમાનોફ!” એમ યોગતાંજ તે તરત ઘોડાઉપરથી નિચ્ચે કુદી પડ્યો.

જેવો યુસાડિએ તેને પકડ્યો, કે તેના હાથમાંથી છટકવાને એડી-કાંગે છવઉપર આનીને ભારે તાણતોડ કીધી. પણ આ વેળા તે પાદરીનાં અંગમાં જાણે એક હઝાર માણસોનાજેવું ઝોર આવી ગયું હતું; અને જોકે ઉસ્કરોઇને અંધો દીવાનાજેવા થઈ ગયેલા એલમાનોફ તેને ઘણાક ઠપકા આપ્યો અને ગાળો દીધી, છતાં તેણે તેને ખુબ ગિબડ પકડી રાખ્યો. પણ તરતજ હુઝલઉડે તેને પોતાના મંઝબુત હાથોથી કમરમાંથી પકડ્યો; અને ઝમીનઉપર પટક્યો. તેજ ઘડિએ એક રફિશ નાયક, જે સેપાહોસાથે તે જગ્યાઉપર આવી અહ્યો, અને તેજોએ પછી કરનલ એલમાનોફને બંદીવાન કર્યો.

પોતાના ઘોડાઉપર ચઢતાંચઢતાં મેજર હુઝલઉડ જોલ્યો, “એને સરદારપાસે લઈ આવો! હું તમારીઆગમચથી જઈ જે બન્યુંછે, તેવિષે તે નામદારને ખબર કરું છું.”

જલદી તે બ્રિટિશ મેજર મારતે વોડે ત્યાંથી નિકળી આવ્યો. થોડીક “મિનીટો”માં તે ઓમર પાશાના મથકઉપર પુગ્યો; અને તરતજ તે નામદારની મુલાકાત લીધી.

“નામદાર સાહેબ, મેહરબાની કરીને માફ કરેલું સાંભળશો?” તે એટલો તો ઉસ્કરોઇને અને ઉતાવળે જોલતો હતો, કે તેથી સેનાધિપતિને તેમજ તેનીઆગળ હાજર રહેલા તેના એડી-કાંગિને ઘણી અન્યથા લાગી. “મારી ખાચડીને—તેમજ તમો નામદારનાં લશ્કરમાંના જે પોલિશ અમલદારોની ખાચડીઓને—બંદીવાન કરવામાં આવી છે! ગઈ કાલે જે રશિયન ઘોડેસવારોની એક ટુકડી લાંથી થોડે તણવતે ભર્યા કરતી જણાતી હતી, તે જ્યાં

ખા ત્રણે બાનુઓ ફરતી હતી, (બુઓ ચિત્ર ૨૪ મું.) ત્યાં એ ‘માઇતો’ને જેટથી એક-એક દોડી આવી—અને તેણીઓને પકડવામાં આવી છે.”

આ વેળા ખંસિલ વાલમાર પણ સેનાધિપતિના મુલાકાત લેવાના ચોરડામાં હાજર હતો, તે પોકારી ઉઠ્યો, “શું ? મારી બહેન રશિયનોના હાથમાં પકડાય છે ?”

ઓમર પાશા—“મેજર વાલમાર, એકદમ બચ્યો, અને તમારી ઘોડેસવાર દુકડીને તમારી સરદારીતણે લઈ—તેઓની પુઠ પકડો. તમારાં ધ્યાનમાં જે વાળેખી લાગે, તે કરજો. જો તેઓનાં પકડતારાઓના હાથમાં તમે તેણીઓને બુઓ, તો કાંઈ પણ કરીને તેણીઓને છોડવજો; પણ જો તેઓ અત્યારઆગમયના દુર નિકળી ગયા હોય, તો થોડા ચપ્તનેમાંટે સુસેહનો સુફે વાપરો, આગળઆગળથી મોકલી આપજો—દુરમનોસાથે વાત કરજો—અને જો આ બાનુઓને છોડવામાં આવે, તો આપણે હાથ આવેલા તેઓના ઉંચી પદવીવાળા અમલદારને પણ આપણે છુટકારો બપ્પશું.”

હુંઝલઉડ—“મારા લૉડ, એક શબ્દ કહેવાની રજા આપશો ? આપણા હાથમાં હમણાંજ એક વઝનદાર આસામી કૈદ પકડાયો છે, અને તેને સાનમાં રાખ્યામાં આવ્યો છે ! ખીશક, તે આ ગામમાં છુપા બસુસતું કામ કરતો હતો ! તે કોઈજ નહીં, પણ કરનલ એલમાનોફ પોતેજ છે !”

ઓમર પાશા—“આહા ! ઝારનો એક એડી-કાંગ ? તોયે પણ મેજર હુંઝલઉડ, તમે તમારી ઘોડેસવાર દુકડીને તૈયાર કરવામાં બેસો; અને કુચ કરવાને તમે તૈયાર થશો નહીં, તેટલાં હું તમોને ખીજ વધુ હુકમો મોકલી આપું છું.”

આઉપરથી ખંસિલ વાલમારે વાંકા વળી નમન કર્યું, અને તરત તે ચોરડા છોડી ગયો.

ઓમર પાશા—“હવે, મેજર હુંઝલઉડ, આ બાબતવિષે અમોને વિગતવાર જણાવો.”

મેજર હુંઝલઉડ—“મારા લૉડ, તમો નામદારના ફર્માન્યામુજબે હું ચોક્કસી રાખનારી ટોળીઓપાસેથી પેસા હાંલાં બટકતા કોર્સકો કંઈ વધારે નજરે પ્રડ્યા હતાં, કે નહીં તે જણવાનો ‘રીપોર્ટ’ મેળવવામાંટે બહાર ફરતો હતો—તેટલાં તપાસ રાખનારી આપણી ઘોડેસવાર રીજીમીટના બેએક સવારો દોડતા મારીઆગળ આવ્યા—અને મને ખબર દીધી, કે રશિયનોએ એકાએક દેખાવ દીધો હતો, અને આપણી ત્રણ બાનુઓને પકડી ગયા હતા. તે બાનુઓનાં આપવામાં આવેલાં વર્ણનઉપરથી તેણીઓ કેણુ હતી, તે મેં તરત પારખ્યું. કારણકે મેં મારી બાથડીને તે ખીજ પકડાયતી જે બાનુઓસાથે ફરતાંફરતાં આગળ જઈ હતી. હું તરત તેણાંયે તમો નામદારને ખબર કરવાને શહેરમાં મારતેઘોડે પાછો આવતો હતો,—તેટલાં મને પાદરી યુસાડિ રસ્તામાં મળ્યો; જે પ્રનાલ બન્યો હતો, તે મેં તેને જણાવતોજ તે હાલહવાલ કપડાંવાળા એક શપ્સઉપર કુદી પડ્યો, કે જે તે વખતે ત્યાંથી પસાર થતો હતો, અને જે પછવાડેથી કરનલ એલમાનોફ માલુમ પડ્યો.”

પોતાની ફરારીતસાથે પકડાયતી તે ખીજ જે પોલિશ બાનુઓનાં નામો હુંઝલઉડ કહી સંભળાયાં; જેઉપરથી તેઓના ઘણીઓને મથકે તરત ખબર મોકલવામાં આવી,—

અને જે તેઓની મર્જી હોય, તો ખસિલ ખાલમાર, જે પોતાની આશિઆબુકાની દુકડી સાથે આ શોધખોળ કરવામાં જ નાર હતો, તેની સાથે તેઓને પણ જવાની રજા આપવામાં આવી. હજી તો વડા સેનાધિપતિએ આ પયેદામ મોકલ્યો નહીં, તેટલાં તે ચોરડામાં ફર નવ એલમાનોફને લાવ્યામાં આવ્યો; પેલોજ નાયક, પોતાના થોડાક સેપાહો સાથે તેને ત્યાં લાવ્યો હતો, અને તેઓની પ્રજાએ યુસાડિ પણ ત્યાં આવ્યો હતો.

હવે એલમાનોફની વર્તણૂક ઘણી હેમતી ને દ્રઢતાભરેલી થઈ; તે જનુની તુચ્છકાર સાથે મક્કમ અને શાંત મને ઉભો: જીવડિપર આવીને તે હવે બીનદહશત ઉભો રહ્યો, પણ તેની આ હેમત અને દ્રઢતામાં અર્ધ જંગ્વીપણું હતું; તેમાં સુધરેલી રીતનું ઉદારપણું નહતું. પાદરીના ચેહરાઉપર ઘણી ગમગીની ફેળાઈ ગયેલી હતી; તેનો ઉસ્કરાયનો જીવ હવે શાંત થયેલો હતો.

પોતાની ગાદીઉપર સેનાધિપતિ ઠંડો પણ મોભાથી બેઠેલો હતો—ટવારિક બે અને હુઝલઉક, તેમજ તેના રેસાલાના આસરે અર્ધો “ડઝન” અમલદારો, સમ્યતાથી થોડે દુર ઉભેલા હતા.

ઓમર પાશા—“એને કેવી રીતે પકડવામાં આવ્યો છે?”

આ સાંભળી પાદરી યુસાડિ થોડાં પગલાં આગળ વધ્યો, અને ઓટોમન વડા સરદારને ઘણાંજ નમીને સલામ કરી બોલ્યો, “મારા લૉડ, આજના બનાવમાં ધીશક મને મોટો હપ્કો ઘટે છે: છતાં હું તે બધું ખુલાં દેવથી સાચેસાચું જણાવી દઉં છું, અને તેમાં તે તમામદારની દયામાં આઝોજ કરું છું.”

ત્યારપછી એલમાનોફને તેણે ટારટર છુપા લેઆશમાં કેવીરીતે આળખી કાઢાયો હતો, તેનું વિગતવાર બ્યાન કરી સાંભળાવ્યું—તેને પોતાને ઘર કેવીરીતે લઇ ગયો, તે કહી જણાવ્યું—અને એક રશિયન બસુસતરીકે કેવા દુષ્ટ વિચારથી તે યુર્પેટારિયામાં આવ્યો હતો, તે એકસ દયાળુ લાગણીનેલીધે છુપી રાખવાને તેનું દેવ લલચાયું હતું, તે પણ તેણે કહી સાંભળાવ્યું.

હવે પાશાની વધારે નઠ્ઠીક આવીને, અને ઘણાંજ ધીમા સાદે યુસાડિએ સરદારને કહ્યું, “પણ જ્યારે મેં જાણ્યું, કે મેંડેમ હુઝલઉક રશિયન ઘોડેસવારોની એક દુકડીને હાથ પકડાઇ છે—અને ધીશક તે તેજ દુકડી હતી, કે જે એલમાનોફને ટર્કિશ ચોટીઓની નઠ્ઠીકસુધી પહોંચાડવા આવી હતી—ત્યારે હું મારા જીવડિપર વધુ વાર કાણ રાખી શક્યો નહીં: મને ફક્ત તેજ બાનુનો વિચાર આવ્યો, કે જેણીએ અત્યારઆગમય રશિયનોને હાથે ઘણું દુ:ખ ખમ્યું હતું, અને તેઓ કદાચ હવે તેણીના આપ અને લાઈના છટકી જવાનો ભાર કીનો તેણીની ઉપર લેવાને ચુક નહીં. રશિયન નામ ધરાવનાર કોઈ પણ શખ્સ સાથે હવે વધુ વાર કોઈ પણ જાતનો સંબંધ નહીં રાખવો, એવું મને લાગ્યું—તે નામનેજ હવે હું ધિક્કારું છું, અને તે સાંભળતાંજ મને ક્રોધ ઉપજે છે—તો ભેંકે કમનસીબે મારું નામ પણ એક રશિયનજ છે, અને હું પોતે પણ એક રશિયનજ છું!—અને તે ઉપરથી મેં તે જાસુસને પકડ્યો.”

ઓમર પાશા—“અને, યુસાડિ, તેમ કરવામાં તમે ઠીકજ કીધું છે; પ્રથમમાં તમે તેને બંધાવવામાં અને છુપાવવામાં તમારી ફર્જથી લગભર દુર ગયા હતા, પણ તેવિધે હવે આપણે વધુ બોલીયું નહીં. તમોને મુઆફ કરવામાં આવે છે;—અને હું આ દયા જે તમારી તરફ દેખાડું છું, તેનો મુખ્ય સળગ્ય એજ છે, કે તેમ કરવામાં તમારો હેતુ ફક્ત દયા દેખાડવાનો હતો, જેમાંટે હું તમોને ઉલટી શાળાથી આપું છું.”

ફરીથી યુસાડિએ અતિ ધણું માનથી ટર્કિશ વડા સેનાધિપતિને કુરનેશ બખવી: અને પછી એક બાબુએ જમ ઉભો.

પછી ઓમર પાશાએ સવાલ કર્યો, “આ બંધવાના ઝાડા લીધામાં આવ્યા છે?”

ચોક્કીદારોના નાયકે જવાબ દીધો, “નહીં, મારા લૉડ. અમો એને પાંધરા આપ નામદારની હજુરમાંજ લાવ્યા છે.”

ઓમર પાશા—“ત્યારે એના ઝાડા લેઓ.” પછી ટવારિક બેતરફ ફરીને કાંઈ એશારત કીધી, જેની મતલબ એ હતી, કે તેણે તે કામ બરાબર ચોકસાઈથી બજાવવામાં આવે છે કે નહીં, તેઉપર દેખરેખ રાખવી.

તે પછી પાશાનો બત્રોજે તે બંધવાની અને ચોક્કીદારોની સાથે પાસેના એક આર-ડામાં ગયો, કે જ્યાં તેઓ આસરે દશ “મિનીટા” સુધી બસ્યા. ઝાડા લેવાનું કામ ટવારિકે બને એટલી સમ્મતતા અને નર્માશથી બજાવ્યું; જ્યારે એલમાનોફ તો ધિક્કાર અને મગફરી સાથે ચુપ ઉભો રહ્યો. તેની પાસે જે કાગળિયાંઓ હતાં, તે જો તેણે ખુશીથી આપી દીધાં હોતે, તો તેના પુશાકને ફાટીચીરીને તપાસવામાં ન આવતે; પણ તે તો અદબ વાળીને ચું કે ચાં કર્યા વિના થાંભળાંની પેઠે ઉભો રહ્યો. પોતાનાં કપડાં ઉતારવામાં વંટીક તેણે કશી મદદ આપી નહીં; તેની ઢપ અહંકારભરેલી, તેમજ સાથે લાગી નીચ અને એક રેંછપેંછ શખ્સને લાયકની હતી. તોયે, ટુંકમાં જણાવ્યે છે, કે તેના “છુટો”માં થોડાંક કાગળિયાંઓ સંતાડેલાં મળી આવ્યાં; કે જે લઈ ટવારિક ઓમર પાશા પાસે પાછો ગયો—અને બંધવાને તેનાં કપડાં પાછાં પેહેરાવવામાંટે તેના ટર્કિશ ચોક્કીદારને સોંપી ગયો.

આ કાગળિયાંઓ સેનાધિપતિએ તપાસ્યાં,—કે જ્યાં જતજતની નોંધો અને યાદીઓ ટપકાવી લેવામાં આવી હતી, અને ચુપ્પેટારિયા ઓમર પાશાના હાથમાં આવ્યા પછી ટર્કિશ ઇન્જનેરોએ જેજે લસ્કરી બાંધકામો ત્યાં ઉભાં કર્યાં હતાં, તેની આકૃતિઓ તેમાં પાડી લીધેલી હતી. જોકે યાદીઓમાં ઘણીજ ચોક્કસીથી દમવગરની નોંધો કાઢેલી હતી, છતાં સેનાધિપતિનાં જાણવામાં સહેલાઈથી આવ્યું, કે તેમાં ચુપ્પેટારિયાખાતેનાં ટર્કિશ લસ્કરની સંખ્યા, જેટલી એલમાનોફ જાણવાને શકિતવાન થયો હતો, તે તેમજ તે લસ્કરમાં પાયદલ કેટલું, ઘોડેસવાર કેટલું, તોપખાતું કેટલું, અને ઇન્જનેરો કેટલા હતા—ચોક્કસ જગ્યાએ કયું લસ્કર મથક કરી પડેલું હતું—અને એવીજ બીજી પુષ્કળ નોંધો, જે રશિયન જનરલ ફરી એકવાર ચુપ્પેટારિયાઉપર બીજો ભારે હમલો કરવાનો વિચાર કરે, તો તેને કામ લાગે, એવી લખેલી હતી.

સરદાર આ સંધર્ષાં કાગળિયાંઓ તપાસી રહ્યો નહીં, અને જ્યારે ઝાડા લેવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે એલમાનોફની વર્તણૂક કેવી હતી, તેનો “રીપોર્ટ” ટવારિક આપી

રહો નહીં—તેટલાં બંધવાને તેના ચોકીદારો પાછા મુલાકાતવાળા ઓરડામાં લાવ્યા. પોતાના ચેહરાનો નિયતો ભાગ છુપાવવામાં તેણે પેહેરેલી કાળી દાદી હવે કાદાડી નાખવામાં આવી હતી ; તેમજ તેનાં માથાંના બાલમાં જે બીબા ખોટા બાલોનાં ગુચળાં ભેળવામાં આવ્યાં હતાં, તે પણ દુર કરવામાં આવ્યાં હતાં. તે એક ખુબસુરત માણસ હતો, પણ તેનો ચેહરો કરડા અને લુચ્છા દેખાવતો હતો,—કે જેવો દેખાવ પચીસ કે છવીસ વર્ષોની ઉંમર પસાર કરી ગયેલા ધણીખરા સઘળા રશિયન અમલદારોના ચેહરાનો જણાતો હતો.

ન્યારે બંધવાને જે ગાદીઉપર ઑટોમન સરદાર બેઠેલો હતો, તેનેથી છ વારને તકાવતેસુધી લાવ્યામાં આવ્યો, ત્યારે ઓમર પાશા બોલ્યો, “કરનલ એલમાનોફ, તમારા પુશાકમાંથી ચોકસ કાગઝિયાંઓ મળી આવ્યાં છે ; અને બીજી વધુ શાક્ષીઓ બાબુએ રાખતાં, તેઓઉપરથીજ તમો એક જસુસતરીકે પુરવાર થયાછો. તમોને મોતની સજા શામાંટે ન કરવામાં આવે, તેનું કાંઈ કારણ તમો જણાવવા માંગોછો ?—પણુ જો મારા પોતાના કોઈ પકડાઈ ગયેલાઓના છુટકારામાંટે તમોને છુટકારો બખ્શવામાં આવે, એવી જો મારા અમલદારો કાંઈ ગોઠવણુ કરે, તો પછી તેમ કરવાને હું બંધાયેલાછું.”

આગળનાજેવી મગરૂરી અને હલકાઈથી, અને એક રાજવંશીજેવી પદવી આ વડો સેનાધિપતિ ધરાવતો હતો, તેની જરા પણ દરકાર કર્યાવગર ધણીજ તોછડાઈથી એલમાનોફે જવાબ આપ્યો, “પાશા, તમો મારેથી જણવા માંગોછો, કે મારીઉપર મોતની ટેપ શામાંટે ન મારવામાં આવે, તેનું કારણ મારીપાસેછે ? તો તેનો હું જવાબ આપુંછું, કે કાંઈજ નહીં. મને કંઈ રીતે મારી નાખવો, તેવિષે પણ અર્જ કરવાને હું ખુશી નથી. હું એટલો મગરૂરછું, કે એવી કાંઈ પણ અર્જ કરવાની દરકાર કરતો નથી, અને કદાચ જો હું તેવી અર્જ કરું, તોપણુ દરેક એવા કીનાબાઝછે, કે તેઓ મારી તેવી અર્જ કબુલ પણ કરશે નહીં.”

આ તરકડાં બાધણુની ડાહ્યા ઓમર પાશાએ શાંત અને મોલાદાર ધિક્કારથી કશી પણ દરકાર કીધી નહીં, અને તે નામદારે તેનો કરો ઉત્તરવટીક વાળ્યો નહીં. આટલાથીજ એલમાનોફને પુરતી શિક્ષા થઈ.

ઓમર પાશા—“બંધવાને લાંથી લઈ જાઓ;” અને પછી તેણે દવારિકે બેને એશારતથી જણાવ્યું, કે એલમાનોફને કાંઈ મઝબુત અને સલામત જગ્યાએ બંધ કરવામાં આવે તેની ચોકાસી રાખવી.

ન્યારે આમુજે એલમાનોફને ટર્કિશ મારશલનીહુજુરમાંથી લઈ જવામાં આવતો હતો, ત્યારે તેને ધણીજ કડવી લાગણી થઈ, અને મોતનાંજેવી નામોસીબરી સજા તેને થઈ. તે તો આશા રાખતો હતો, કે તેનાં આવાં તરકડાં બાધણુથી તેનીજ દપનો કાંઈ જવાબ સરદાર પાછો આપશે, તો તે તેનાંકરતાં વધારે તોછડો પ્રત્યુત્તર આપશે, કે જેથી સરદારને અપમાન થશે, પણુ તેમાં તો તે નિષ્ફળ થયો. વળી તે ધારતો હતો, કે જનરલ ઑસ્ટેન-સાકેનની સરદારીહેઠલનાં રશિયન લશ્કરની સંખ્યા; તેઓનાં મથકો, વગેરે બાબતોના સવાલો તેને પુછવામાં આવશે, અને તેના જો તે ખરા જવાબો આપશે, તો તેની ઝેંદગી બંધાવવાની કબુલાત આપવામાં આવશે; જો આવી કોઈ માંગણી તેને કરવામાં આવશે, તો તે

માંગણી તે ધિક્કારથી નાકસુધ કરશે, અને તેમ કરી તે પોતાનો મોભો ઉંચો દેખાડવા પામશે, જોકે તે વેળા મોત તેને ડોળા ધુરકતું હોય, તો શું થયું, પણ તેમ કરવાથી ટર્કિશ સરદારને નિશ્ચય જોવું પડશે. પણ ઓમર પાશા તેનાં મનમાંના સર્વે વિચારો જાણે એક ચોપડીમાં વાંચતો હોય, તેમ પામી ગયો હતો;—અને વળી તેમ કરું ન કરવાનો તે નામદારનો આગમયથીજ વિચાર હતો, આ સધળાઉપરથી તેનાં દેલની ઉમેદ ધૂણ મળી ગઇ, અને તે ચાટ પડી ગયો. ઓમર પાશાની મતલબ, તો જ્યાંસુધી પેલી ત્રણે બાનુ-ઓનો છુટકારો થાય, ત્યાંસુધી તેને સાતમાં રાખવાનો હતો—અને જો તેમ ન થાય, તો પછી તેને મોતની સજા કરી બીજાઓમાં ધડો જેસાડવાની હતી.

ખંધવાને તેનીહજુરમાંથી લઈ જવામાં આવ્યાપછી તે નામદાર બોલ્યો, “હવે, મેજર હુંઝલઉડ, તમો ઉતાવળે જઈ મેજર વાલમારનીસાથે જોડાઈ જાઓ—અને તેનીસાથે મળી તમારી ધણિઆણી અને તેણીનીસાથની બીજી નાજુક બાનુઓના છુટકારામટે રશિયનોસાથે સંદેશા ચલાવો. જો તેટલામાંટે કરનલ એલમાનોફને છુટકારો બખ્શવાની તેઓ માંગણી કરે, તો તે પણ તમો કસુલ રાખજો.” ધણાં શાંતપણે પણ મગફરીસાથે તે વધુ બોલ્યો, “આપણા લશ્કરનેલગતી અને આપણાં મથકોનેલગતી બખરો તેણે એકડી કાઢી હોય, તો તેની આપણે થોડીજ દરકાર કર્યે છેયે. પણ, મેજર હુંઝલઉડ, તમો દોડી પહોંચો ! આ બાબતમાં સંદેશા ચલાવવાની સત્તા હું તમોને તેમજ મેજર વાલમારને આપું છું.”

આઉપરથી તે બ્રિટિશ અમલદારે પાશાને નમન કર્યું, અને ઓરડો છોડી ગયો, પોતાના ઘોડાઉપર સવાર થઈ, તે કોટની બહારની હદસુધી ગયો, કે જ્યાં આસરે છસો બાશિ-બાજુકો બ્રિસિલ વાલમારની સરદારીતણે તૈયાર થઈ હારેદોર ઉભા હતા.

આ સેપાહો કાંઈ પુરી કવાયદ લીધેલા નહતા. તોયે તેઓનો દેખાવ વિચિત્ર પણ રમણિય લાગતો હતો. જોકે પુરી કવાયદવાળી સધળી આર્ટામન રીજમીટોનો પુશાક, તેઓનેલાયકને એકસરખો હતો, તોયે આ બાશિ-બાજુકોનો પુશાક કોઈ એક ચોક્કસ જાતનો નહતો; પણ લડાઈના હંગામમાં જેના હાથમાં જે આવ્યું, તે તેઓ પેહેરી નિક-જેલા હતા. આમુજળે કોઈ અર્ધા-ચુરોપિયન કપડામાં—તો કોઈ અર્ધા ઍશિયાટિક લેબા-શમાં—તો બીજા વળી તદ્દન અસલી ઍશિયાટિક ઢપના મોટા હુકાજેવા સૂરવાલો, ટુંકા ધાધરાજેવા ઝલ્લાઓ, અને પાઘડીસાથના પુશાકમાં સજ થયેલા હતા; પણ તેઓ સધળા ધણા મઝસુત અને અમ્મયજેવી ચપળાઇવાળા નહતા ઘોડાઓઉપર સવાર થયેલા હતા. તેઓ પગથી તે માથાસુધી હથિયારબંદ થયેલા હતા;—દરેકે પોતાની બાજુમાં તલવાર લટકા-વેલી હતી, દરેકની પીઠે એક ખંદુક ટાંગેલી હતી, દરેકના પટામાં ખંજરો અને “પીરંટોલો” ચક્રચક્ર થતી હતી, અને દરેકના હાથમાં અક્રેકો લાંબો ભાલો પકડેલો હતો. રસોઈ કરવા-માંટે દરેકના ઝીનસાથે અક્રેકી ચાદાની કે પેણો લટકાવેલો હતો ; અને ઝીનના આગળા ભાગઉપર કપડું કે શાલ વિંટાળીને બાંધી લીધેલાં હતાં, કે જેમાં તે સેપાહની કાંઈ અગ-ત્યની ચીજો કે બીજે માલ ભરેલો હતો.

તેઓના ચોહેરા પણ તેઓના પુશાકનીજપેઠે જુદીજુદી તરાંહના હતા. તેઓમાં કોઈ ચુરોપનો-ગોરો ટર્ક—તો કોઈ ઍશિયાનો રહેજ સામળો ટર્ક હતો—તો વળી કોઈ

*લીવનટાઇનના ટાપુઓમાંથી અથવા આફ્રિકાના કોસ્ટાતરફથી આવેલો હજી વધારે સામળો મુસ્લીમ હતો. વળી કોઇ તો ખેડુતનું કામ છોડીને લગાઇનાં કામમાં પડેલો હતો, કે જેનો ચહેરો તડકાંથી સાવ સામળો મારી ગયેલો હતો : તેમ વળી શેહેરનો, કસ્ટાનો, કે ગામડાંનો કોઇ નહોતો ધધાદારી હતો, કે જેનો ચહેરો ફિક્કા રંગનો હતો. તે પોતાની દુકાન છોડીને લશ્કરમાં જોડાયો હતો, એવી આશાથી કે લગાઇના મહેદાનમાં જો લુટ કરવાની મળે, તો તેમાંથી પોતાના ધધાકરતાં વધારે મોટો નફો કરે. તોયે આ સઘળા ખાશિ-ખાઝુકે ઘણી સરસ ઘોડેસવારી કરી શકતા હતા, અને પોતાના ઘોડાને કાંઈ અન્યથાજની રીતે કાણુમાં રાખી જણાતા હતા. સઘળાનાં મ્હોડાંઉપર મક્કમ ઠરાવની છાપ જણાતી હતી ; પણ તેનીસાથે તેઓના ચહેરાઉપરથી તેઓ ખુની અને જનુની દેખાતા હતા, કે જેમ ખીજા સારી કવાયદવાળા, તાબેદાર અને જથુકના ટકિંશ સેપાહોની શકતઉપર દેખાતું નહતું.

આ ખાશિ-ખાઝુકોની લુટફાંટ કરનારી વળણો અને ધાતકીપણાંવિષે બ્રિટિશ વર્તમાનપત્રોમાં ઘણુંઘણું જણાવ્યામાં આવ્યુંછે, પણ એવા લેલાણુ લોકોની અનેલી એક રીજ-મીટ ઓમર પાશાના ખરાં કવાયદવાળા લશ્કરી સેપાહોની બરાબરીએ તો આવીજ ન શકે, એ બનવાબનેગછે. દરેક દેશમાં રદ્યાતલજેવાં લોકો, તો હોવાંજ નેહંએ, અને કેહેવતછે, તેમ “ગામ હોય, ત્યાં દેડવાડો તો રહેલોજ નેહંએ,” અને તેજમુજબે ઑટોમન રાજ્યમાં આ વર્ગના લોકોથી તરત વેળાનું કામચલાઉ લશ્કર ‘લેશુ’ કર્યામાં આવ્યું હતું તેઓની મુખ્ય નેમ લુટફાંટ કરવાની હતી, અને તેનીજ આશાએ તેઓ લશ્કરમાં જોડાયા હતા;—અને તેટલામોટે જ્યારે પણ તક મળે, ત્યારે તેઓ લુટફાંટ કરવાને ચુકતા નહતા; વળી તેઉપરાંત આ ખાશિ-ખાઝુકો રશિયનોસાંમે અતિશય હાડવેર અને ધિક્કાર ધરાવતા હતા;—અને તેટલામોટે જો તેઓ રશિયનોને લગાઇના મહેદાનમાં જીતતા, તો પછી તેઓઉપર વગર ઝરે અતિશય કુરપણુ ગુમરતા હતા. તોયે તેઉપરથી ઑટોમન લશ્કરનેવિષે વિચાર બાંધવો જોઇતો નથી; બ્રિટિશ રૈયતથી ઇંગ્લાંડનાં બંદીખાનાનાં મોટા અપરાધીઓ જેટલા જુદા પ્રકારનાછે, તેટલાજ આ ખાશિ-ખાઝુકો ટકેથી જુદા હતા. વળી આ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ, કે સુધરેલી પ્રગ્ના કવાયદ પામેલા સેપાહોવટીક વારંવાર માણસને કમકમાટ ઉપજાવે, એવાં ધાતકી કામો કરવાને ચુકતા નથી; તો પછી થોડી સુધરેલી પ્રગ્ના આ સેપાહો તેવાં કુર કર્મો કરે, તો તેઓવિષે આપણે તેઓના ઘણા વાંક કાહાડવો જોઇતો નથી. હિંદુસ્તાનમાં અને રુષેનના દ્વિપકરપમાં, તેમજ કાશ્મી લોકોના દેશમાં આપણા પોતાના સેપાહોએ ગેરવાજબી હદઅહાર કામો કરેલાં નોંધાયલાંછે; તેવીજરીતે આલજરિયા ખાતે ફ્રેંચોએ ચલાવેલી લગાઇ પણ માણસાઇ ખવાસને ઘણી એઝુતદાર તો નહીંજ હતી. ત્યારે હવે ઑટોમન ખાશિ-ખાઝુકોનો એટલો બધો વાંક કાહાડવાજેવું શું હતું? લગાઇજવા હુગામમાં જો તેઓ માણસાઇપણાંની હદ ઓળંગી ગયા હોય, અને તેઓ અપવાદો જેવા નહોય, તો તેઓનેજમોટે અતિ મોડો વિચાર બાંધવો, એ એન્સારી તો નહીંજ કેહેવાય.

આપણી કથામાંથી આ રીતે લગાર આઝા ફાટવાપછી, આપણે આપણી વાર્તાઉપર પાછા આવ્યે છે. આસરે ૬૦૦ ખાશિ-ખાઝુકોની સખ્યા મેજર વૉલમારની સરદારીતબે

ગોઠવાઇને તૈયાર થઇ ઉભી હતી ; હવે મેજર હૅઝલવિડ પણ તેઓસાથે તરત આવીને જોડાયો. તેમજ જે બે પોલિશ અમલદારોની ખાયડીઓ પણ મૅડેમ હૅઝલવિડસાથે પકડાઇ ગઇ હતીઓ, તેઓ પણ આ ચઢાઇમાં સાથે જવાને આવી જોડાયા હતા ; તેઓ તેમજ કુંદરાઇનનો ભાઇ અને ખાવંદ, સર્વે પોતાની વાહાલીઓને રશિયન જંગલીઓના હાથમાંથી છોડાવવાને અતિયંત આતુર હતા—એટલુંજ નહીં પણ, તેઓ આ હવેવાની પોશાગીરો, કે જેઓ નિર્દોષ અને કોઈને ઇજા ન કરેએવી નાઝુક પંથનીઓસાથે પણ લડાઇ ચલાવતા હતા, તેઓઉપર પોતાનો વાજબી કીનો લેવાને અંદરથી ઝળતા હતા.

પ્રકરણ ૫૪ મું.

આમણસામણ વાતચિત—કૈદખાતાંની કોટડી.

યુપેટારિયાથી આ ખાશિ-ખાઝુકોની ટુકડીએ બહાર કુચ કરવા માંડી, અને ગામના ખુલાં મયેદાનતરફ વધવા માંડ્યું. રખેને તેની રીજભીટની બાબુઓઉપર એકાએક છાપો મારવામાં આવે, એવી ધાસ્તીથી મેજર વૉલમારે બુદીબુદી દિશાઓતરફ ત્રણત્રણ ચચાર માણસોની ટોળકીઓને આગળઆગળથી ચોકાસીમાંડે મોકલી આપવાની સંભાળ લીધી હતી. ગામથી આસરે દોઢેક “માઈલો” જવાપછી, તરતજ પાછું ફરી જોતાં, વૉલમારે અને તેના સાથીઓએ યુપેટારિયાનાજ કેલામાંથી ખીછ એક ઘોડેસવાર ટુકડીને બહાર નિકળતી દિડી ; અને તેઉપરથી તેઓ તરત સમજ્યા, કે જો કામ પડે, તો તેઓને મદદ કરવાને સરદારે ખીજું વધારાનું લશ્કર તેઓમાંડે મોકલી આપ્યું હતું. આ ટુકડી ટર્કિશ ઘોડેસવાર રીજભીટની હતી, અને તે ટ્વારિક બેની સરદારીતળે હતી.

થોડીક “મિનીટો” ગેહેવાપછી હુંઝલઉંડની તીલણ નહરે થોડે દુર એક ન્હાની ઝાડની ઘટામાંથી કાંઈ બહાર પડતું દેખાયું : તે રશિયનોની તપાસ રાખનારા જે ઘોડેસવાર કોસેક ચોકીદારોની એક ટોળી હતી.

પોતાની તલવાર મિયાંનમાંથી બહાર ખેંચી કાઢાડીને તે જોલી ઉઠ્યો, “એ તો દુશ્મનોએ !”

“હા—બુઓ આપણુ દુશ્મનોને !” અને બૉસિલે પણ પોતાની તલવાર ખેંચી.

આ સાંભળી ઝપાઝપીનેમાંડે આતુર થઈ રહેલા ખાશિ-ખાઝુકોએ ખુશહાલીના પોકારો કર્યા ; અને હવે તેઓ ઘણી અડકે પોતાના ઘોડાઓ દપટાવવા લાગ્યા. આ વખતે ઝાડોની તે ઘટામાંથી વધુ અને વધુ રશિયનોએ પણ બહાર દેખાવ દેવા માંડ્યો—અને આખરે ચોટામન લશ્કરનીસામે આવવાને કોસેક ઘોડેસવારોની એક લાંબીનેલાંબી હારે બહાર નિકળી આવતી દેખાઈ. બૉસિલે વૉલમારે હવે પોતાની તલવારની અણીઉપર એક સુરેદ રમાલ બાંધ્યા ; અને પોતાની ટુકડીને ઉભા રહેવાનો હુકમ કરી, પોતાનીસાથે ફક્ત મેજર હુંઝલઉંડને, અને પેલા જે પૉલિશ અમલદારોને લઇને તે આગળ વધ્યા. સુલેહનો આ વાવટો જોઈ તેના જવાબમાં રશિયન ઘોડેસવાર રીજભીટના સરદારે પણ પોતાના એક સેપાહને તેના ભાલાઉપર એક સુરેદ વાવટો બાંધી તે દેખાડી થોડા વખતની સુલેહ કણુલ રાખવાનો હુકમ કર્યો ; તેણે પણ પોતાની ટુકડીને ત્યાંજ થોભાવી, અને પોતે પોતાનીસાથે ત્રણ ન્હાની પદવીના અમલદારોને લઇને તેઓને ભેટવાને આગળ વધ્યા.

આપ્રમાણે બંધે હરીફ ટુકડીઓ એકબીજાથી ભાવજેજ ત્રણસો વારજેટલી દુર આવી ઉભેલી હતી ; અને તેઓનીવચ્ચેની ખાલી જગ્યાઉપર સુલેહના પવિત્ર અંચાવહેલ બંધ બાબુના અમલદારોવચ્ચે ગોફતેજ ચાલી, કે જે સઘળાંઓએ હમણાં પોતાની તલવાર મિયાંનમાં ખોસી દીધી હતી. પ્રથમતો પોતે ટર્કિશ નોકરીમાં થું હોદ્દો ધરાવતો હતો, અને પોતાનું નામ થું હતું, તે બૉસિલે વૉલમારે તે રશિયન અમલદારને કહી જણાવ્યું :

ત્યારપછી તેણે સિડની હૅઝલવુડ અને પેલા જે પોલીસનાં નામો જણાવ્યાં. તે રશિયન વડા અમલદારે તેજમુજબે પ્રથમ પોતાનું નામ અને પોતાની કરગલની પદવી જણાવી—અને પછી પોતાની સાથે આવેલા એક મેજર અને જે કૅપ્ટનોની પદવી ઝાહર કીધી. જોકે તેની ઢપ ઘણી મગર હતી, છતાં તેણે સમ્મતતાથીજ અને ખુલ્લે દેલે વાતો ચલાવી.

રશિયન કરનલ—“મેજર વૉલમાર, તમારું નામ મને ખબર છે—અને તેવીજ રીતે મેજર હૅઝલવુડનાં નામથી પણ હું વાકેફ છું. જોકે તેવણની સાથે મને કશું લાગતું વળતું નથી, કારણકે તેવણ એક પારકા દેશના છે, અને હું તેવણને ઓળખતો નથી, પણ, મેજર વૉલમાર, તમે એક વખતે મારી પેટ મારાજ દેશની નૌકરીમાં હતા—”

તેને વધુ બોલતો અટકાવીને બ્સિસે ઘણા ઠંડાપણાંથી પણ મક્કમપણાંથી કહ્યું, “કરનલ, હાલ સમય એવો છે, કે હું તમારે મ્હોંથી કંઈ પણ ટપકાના શબ્દો સાંભળવાને ઈચ્છતો નથી—અને તેવી રીતે તમોને મારીતરફ એવી સખ્ત ટુલાવા વાપરવાનો કશો હક પણ નથી, એમ હું બાપોકાર જણાઉં છું. તમે હમણાંજ કહ્યું છે, કે તમે મેજર હૅઝલવુડનાં નામથી વાકેફ છો, તેનું કારણ કદાચ એમ હશે, કે તમોએ હાલમાં તેવણની મહોરદારને એક બંદીવાન કીધી છે.”

રશિયન કરનલ—“હા—અને વળી તમારી સાથના બીજા જે અમલદારો, જેઓનાં નામો તમે હમણાં મને જણાવ્યાં છે, તેઓની બાપડીઓને પણ.”

બ્સિસ—“સાહેબ, મને તમોને જણાવવાની ઝરર છે, કે કરનલ એલમાનોફ, કે જેવણ તમારા શાહનશાહ ઝાર આલેક્ઝાંડરના એક મુખ્ય એડી-કાંગ છે, તેવણને હાલમાં ચુપ્પટારિયાખાતે એક નસુસતરીકે પકડીને કેદ કરવામાં આવ્યા છે.”

આ સાંભળીને રશિયન કરનલ ધડીભર ચોક્યો, અને તેનેથી એકાએક બીધ્યાન બોલાઈ ગયું, “આહ ! શું એમ બન્યું છે !” પણ મન પાછું સાવધ કરીને ‘ઠંડે દેલે જવાબ આપ્યો, “વારું, મેજર વૉલમાર, તમોને બીલું વધુ કંઈ કેહેવું છે ?”

બ્સિસ—“મને નામદાર ઓમર પાશાતરફથી તમોને માંગણી કરવાની સત્તા આપ્યામાં આવી છે, કે જો તમે ખુશી હોવ, તો આ ત્રણ બાનુઓનો અમે કરનલ એલમાનોફ સાથે અદલોખલો કરીશું.”

રશિયન કરનલ—“મેજર વૉલમાર, એમ બની શકશે નહીં. જનરલ ઓર્સ્ટેન-સાકેનને મ્હોંડેથી ચોક્કસ બાળતો જાણવાપછી, તમારી દરેક માંગણીઓ મને નાકબુલ કરવી પડે છે, સેવાય એક કબુલાતે, તે જો કબુલવામાં આવે, તો અમે મેજર હૅઝલવુડની બાપડીને છુટકારો બખશાયે.”

બ્સિસ—(આતુરતાથી) “અને તે એક કબુલાત શું છે ?”

રશિયન કરનલ—“કે જે વખતે અમે તે બાનુને તમારે સ્વાધિન કર્યે, તેજ વખતે તેણીના બાપે અને ભાઈએ જનરલ ઓર્સ્ટેન-સાકેનને શરણ થવું. બાકી ટર્કોના હાથમાં એવા એક ‘ઝન’ અમારા કરનલ એલમાનોફ પકડાયા હોય, તોયે તેઓના સામંતો છુટકારાને માટે અમે મોંઝા હૅઝલવુડનો છુટકારો કરનાર નથી.”

બંસિલ—“મારા બાવા યુરોપરિયા છોડી ગયાછે, પણ ધડીબર તેઓ ત્યાં હતાં, ત્યાં હતાં, તોયે એવા એક છુદા માણસને કમદયાળુ રશિયનોના હાથમાં હું કદી પણ આપતે નહીં. કરનલ, તોયે મારું કેહેવું સાંભળો ! અગર મારાં શરણુ થવાથી જ તમે મારી બેહેનના છુટકારો કરવાને રાગી હોવ, તો બોલો, અને હું ઘણી ખુશીથી તમોને શરણુ થઇ મારી બેંદગીનો ભોગ આપવાને તૈયાર છું !”

આ સાંભળી હુંઝલહુંઝ અને બે પોલિશ અમલદારો બંસિલતરફ વખાણની નઝરથી ટીકવા લાગ્યા—અને ખુદ રશિયન કરનલ અને તેના સાથીઓ પણ મનમાં તેને શાબાશી આપવાવગર રહ્યા નહીં.

રશિયન કરનલ—“આ તમારી માંગણી મને એકદમ અને સદંતર નાકમીલ કરતાં ઘણી દેવગીરી લાગેછે, તે હું જાહેર કરું છું, અને વળી જણાઉં છું, કે જો કરનલ એલ-માનોફને છુટકારો અપ્પશવામાં આવે, તો તેનાબદલામાં અમે બે પોલિશ બાનુઓને પણ છુટી કરવાને તૈયાર છીએ.”

બંસિલ—“આ શર્તે કરનલ એલમાનોફને છોડવાનું કમીલ કરવાની મને સત્તા નથી, સેવાયકે ત્રણે બાનુઓને તેનાબદલામાં છુટકારો અપ્પશવામાં આવે.”

રશિયન કરનલ—“હીક, જ્યારે એમજાછે, ત્યારે આપણાવચ્ચે હવે વધુ કંઈ વાત કરવાની રહી નથી.”

એમ બોલી તેણે દમામમાંજ નમન કર્યું ; અને પોતાના ઘોડાને ફેરવીને પોતાની સાથના અમલદારોને લઇ તે પોતાની લશ્કરી ટુકડીતરફ પાછો ફર્યો.

આ જોઇ હુંઝલહુંઝને બારે દુઃખ થયું, અને તેના જીવ કીનો લેવાને તળપાપડ થઇ રહેલા હતા, તેથી તે બોલી ઉઠ્યો, “આલો, હવે આ પાપીઓઉપર કીનો લેયે !”

આ વિચારને બંસિલ તથા બંધે પોલિશ અમલદારો બોલેળોલ મળતા થયા, અને તેઓ સઘળા પણ પોતાની લશ્કરી ટુકડીતરફ પાછા ફર્યા. આશિ-આઝુકો તો લડવાને અધિરા પડી રહ્યા હતા ; તેઓ આ ચાલતી ગોફતેયુ દુર ઉભા રહીને એ-તેઝારીથી સાંભળ્યા કરતા હતા ; તેઓ બહીતા હતા, કે રખેને તેઓવચ્ચે કંઈ સુલેહભરેલી કમીલ લાતો થાય, અને તેથી તેઓને લડવાની તક હાથથી જતી રહે. કારણકે પોતાની તલવારોનો ઉપયોગ કરવાવગર એમનાએમ પાછા જવાનું તેઓ પસંદ કરતા નહતાં. તેટલામાંજે જ્યારે બંસિલે જે રમાલ પોતાની તલવારની આણીઉપર સુલેહના વાવટાતરીકે બાંધ્યા હતા, પણ જે જ્યારે તલવાર મિથાન કરવામાં આવી, ત્યારે છોડીને પોતાના હાથમાં પકડી રાખ્યા હતા, તે હમણાં તેણે જેવા પોતાનાં ગજવામાં પાછા મુક્યો, ને તેઓતરફ પાછો ફરતો દેખા્યો, કે આશિ-આઝુકોએ અપરદસ્ત પોકારો ઉઠાવ્યા, અને તેમ કરીને પોતાનાં લડવાની અતિ અધિરાઇ જાહેર કીધી.

આ વાતચિત થવાપછી હંમેશના નિયમમુજબે પાંચ “મિનીટા” બંધે બાબુવાળા-ઓએ પસાર થવા દીધી, કારણકે લડાઇના કાનુનમુજબે સુલેહ કરનારી ટાળીઓને પોતાને મથકે પાછા ફરવાને તેટલો વખત હંમેશા આપવાની પ્રજ્ઞ હતી, પણ તે વખત પુરો થવા-

(ચિત્ર ૨૨ પ્ર.) “ જે હુકમીનવરે તે રૂઢિયાને કહેલેમ ‘દીની નપાસ કરો’ હતા ”. (પાત્ર ૩૨૮ પ્ર.)

સાથેજ ઝપાઝપી શરૂ થઈ. આણીગમની ખાશિ-ખાઝુકો ધસ્યા ; ખીલમેરથી કોસંકોએ હલ્લો કર્યો. ખાશિ-ખાઝુકોકરતાં કોસંકોની સંખ્યા લગભગ ખેવડી હતી ; અને જોડે પાછળથી ખીલ ઑટોમન દુકડીઓ ઝડપી કુચ કરી મદદમાટે આવતી હતી—તોયે તેમ વળી ખીલ હાથકેપર કોસંકોની પણ એક ખીલ દુકડી દુરથી પેહેલીની 'મદદે આવતી નહોતે પડતી હતી.

ખાશિ-ખાઝુકોનો હલ્લો એવોતો ઝખરો હતો—અને બેસિલ, તેના જે પૉલિશ સ્વદેશીઓ, હુંઝલઉડ, તેઓને એવીતો સરસ રીતે હુકમો આપતા હતા, કે આખરે કોસંકોએ લડવા માંડ્યું, અને પાછા હલ્લા લાગ્યા. તેઓને હંડતાં જોઈ ખાશિ-ખાઝુકો પોતાના ઘોડાઓને કાંટા મારી તેઓનીવચ્ચે જંધડક ધસ્યા—પોતાના હાથમાંના ભાલાઓ ફેંકી દીધા—પોતાની તેજ તલવારો મિયાનમાંથી ખેંચી કાઢાડી—અને ડાબી તેમજ જમણી બંધે બાબુઓએ જતુનથી કાપાકાપી ચલાવી. પણ આ ઝપાઝપી આ વખતે લાંબો વાર ટકી નહીં ; કારણકે કોસંકોએ ઉભી પૂછડીએ નાસવા માંડ્યું, પણ પછવાડે જે ખીલ દુકડી તેની મદદે આવતી હતી, તેનીસાથે ભેળાયાપછી તેઓ પાછા ગોઠવાઈને ઉભા ; અને એજ વેળાએ ટર્કિશોની મદદે આવતો ખીલ દુકડી પણ ટવારિક બેની સરદારીહેઠલ ત્યાં આવી પુગી. કે લડાઈ પાછી શરૂ થઈ : પણ તે ખરેખર લડાઈ કરતાં ઘણી જેતાલ અને ઓછી ખુનખાર હતી : કારણકે રશિયન કોસંકો પોતાના ટર્કિશ શત્રુઓસાંમે હાથોહાથ આવવાને દેખાઈતીરીતે ડરતા હતા. આખરે, ટવારિક, કે જેના હાથમાં હવે તમામ દુકડીઓની વડી સરદારી હતી, તેણે એકદમ સામટો હમલો કરવાનો હુકમ આપ્યો ; પણ તેટલો વખતસુધી કોસંકો ઉભા થું કામ રહે ? તેઓ તો ત્યાંથી ઉભી પૂછડીએ નાઠા. થોડેક દુરસુધી તો ઑટોમનોએ તેઓની પુઠ પકડી, પણ જ્યારે તેઓ પોતાનાં મુખ્ય લશ્કરની ઘણા નહીંક દોડી ગયા, ત્યારે તેઓની પુઠ છોડવાની ટવારિકને નાચારીએ ફર્જ પડી, કેમકે જો તે તેઓનીપછવાડે પોતાના ન્હાનાં લશ્કરનીસાથે ધસ્યો જાય, તો સાવ દીવાનામાં ડરે. તેઉપરથી તેણે ચુપ્પંટારિયા પાછા કુચ કરવાનો હુકમ આપ્યો. આ કાપાકાપીમાં આસરે ૪૦ થી ૫૦ રશિયનો માર્યા ગયા હતા—જ્યારે ટર્કોને ફક્ત ૪ કે ૫ માણસોની ખોટ ગઈ હતી.

જ્યારે ઑટોમન રીજમીટો ચુપ્પંટારિયામાં પાછી દાખેલ થઈ, ત્યારે સાંજનો વખત હતો ; અંધારું થતું જતું હતું ; અને સામી બાબુવાળાઓસાથે જે વાત થઈ હતી, તેમજ લડાઈનું જે પરિણામ આવ્યું હતું, તેના “રીપોર્ટ” તરતજ ઓમર પાશાને કરવામાં આવ્યો. તે સાંભળી આ વડે સેનાધિપતિ હુંઝલઉડની તેમજ તે બન્ને પૉલિશ અમલદારોની ઘણી દયા કરવા લાગ્યો. પણ આપ્રમાણે દયા દેખાડવાસેવાય ખીલું કયું તે તે વેળા તેઓમાટે કરી શક્યો નહીં. હવે ફરીથી દુશ્મનોસાથે સંદેશ ચલાવવાનું નકામું હતું : હવે તો અકસ્માતથીજ તે ત્રણે બાબુઓનો છુટકારો થાય, એમ હતું. હુંઝલઉડને ભારે દુઃખ ઉપજતું હતું, કારણકે ચુપ્પંટારિયાની યાદગાર લડાઈપછી જ્યારથી ઝુઆવ તો ફેંકરાઈન માલુમ પડી હતી, ત્યારથી તે તેણીને આગળનીજપેઠે ખરા ખ્યારથી પાછો ચાહવા લાગ્યો હતો ; સેન્ટ પીટર્સબર્ગમાં પેહેલવેહેલી જ્યારે તેઓ બંધવચ્ચે ઓળખાણ થઈ હતી, તે વેળા તે જોટલો તેણીને ચાહતો હતો, તે કરતાં ઘણો વધારે હમણાં તે તેણીને પાછો ચાહવા

લાગ્યો હતો. તેવીજરીતે પોતાની બેહેનને પાછી ખાવામાંટે બેસિલને પણ ભારે ગમ લાગતો હતો. પોતાની આયડીઓથી છુટા થવામાંટે પેલા બે પાંલિશ અમલદારો પણ દુઃખી થતા હતા. તેણીઓઉપર કોઇ બતનો દુષ્ટ હુકમ તો ગુનરવામાં ન આવશે, એવી સંધાઓની ખાતેરી હતી: પણ તેણીના આપ અને લાઇના રશિયન નૌકરી છોડી જવાના કપડી વેરમાં ફેંકરાઇને રખેને સાઇબીરિયાનાં જંગલોમાં દેશનિકાળ કરવામાં આવે, તેની હુકમલેખને અને બેસિલને ભારે ચિંતા હતી; પાંલિશ અમલદારો ફેર રાખતા હતા, કે તેઓની આયડી તેઓને પાછી આવી મળે, તેઆગમ્ય લાંબો વખત કદાચ નિકળી જાય.

પહરાગીરની જે ચોકીમાં એલમાનોફને કેદ પુરવામાં આવ્યો હતો, ત્યાં જ્યારે પાંદરી યુસાડિ જઈ પુગ્યો, ત્યારે રાતના લગલગ અગિયાર વાગેલા હતા. વસંતઋતુની આ મૌસમમાં કિમિયાખાતે હંમેશાં નુકશાનકારક ધુમસ પડેછે; અને યુસાડિ—કે જે તરતનાજ દુકં પણ સખ્ત માંદગીમાંથી સાજો થતો જતો હતો—તેણે આ વેળા એક ભારી અને મોટો ઝબ્બો પોતાના પુશાકઉપર આઢેલો હતો, તે ચોકીમાં દાખેલ થયો, કે જ્યાં એક કંગાળ “ટેન્ક” ઉપર બળતી ફક્ત એક મોખમ્મતિની ઘણી ઝાંખી રોશની પડતી હતી; ત્યાં એક “ડઝન” સંપાહો ટાળું થઈને બેઠેલા હતા. તેઓ સઘળા પોતાની “પાઇપો” પીતા હતા, કે જેમાંથી નિકળતા ધુમાડેનેલીધે આરડામાં વધારે ઝાંખું લાગતું હતું.

આ ચોકીદારોના વડા લફ્ટેનન્ટનેમાંટે યુસાડિએ પુછ્યું; કે જેઉપરથી તેને પાસેના એક નહાના આરડામાં લઈ જવામાં આવ્યો, કે જ્યાં તે અમલદાર પણ લેડીને પોતાની “પાઇપ” પીતો હતો, અને થોડેથોડે વારે સર્જતથી પોતાના હોદ્દો ભિંજવતો હતો.

યુસાડિએ જ્યારે પોતાને તે ટર્કિશ લફ્ટેનન્ટનીહજુરમાં એકલો ઉભેલો જોયો, ત્યારે તે બોલ્યો, “સાહેબ, ખીશક તમોને ખબર તો હશે, કે તમારા નામદાર સેનાધિપતિએ કરનલ એલમાનોફને મોતની શિક્ષા કરવાનું સવારના છ વાગ્તાઉપર નક્કી કયુંછે?”

લફ્ટેનન્ટ—“હા, એવો હુકમ મને તે નામદારતરફથી મળ્યોછે ખરો, અને તમારા લાંબાવવાની મતલબ હું અટકળી શકું છું.”

યુસાડિ—(ધણું દેલગીરીભરેલા સાદે) “હા, જો. કમનસીબ બંધવો મારીસાથે બંદગી કરીને ધાર્મિક સંતોષ લેવાને રાક્ષી હોય તો.”

લફ્ટેનન્ટ—“તેમ તમોને કરવા દેવામાંટે તમો સરદારની સહીસાથની એક પર્વાનગી લાવ્યાછે?”

યુસાડિ—“હા, હું લાવ્યોછું. આ રહી.” એમ બોલી તેણે વડા સેનાધિપતિની મહાર અને સહીસાથનો પર્વાનો કાહાડી તેને દેખાડ્યો.

પોતાના સાથી વડા અમલદારનો પર્વાનો તેણે અતિ ધણું માનસાથે હાથમાં લીધો; અને તેમાં જણાવેલી આખત ચોકસાઈથી તપાસી, તે બોલ્યો, “એ બરાબરછે. જે કંગાળ આપડે કાલે મરનાનોછે, તેનીઉપર અલ્લાહે કરીમ રહમ કરજો. મારીપછવાડે આવો.”

લફ્ટેનન્ટ તે પછી પોતાના આરડામાંથી બહાર આવ્યો, અને ચોકીદારોના આરડામાંથી યુસાડિને લઈ પસાર થયો; તેઓ એક સાંકડી ચાલમાં આવ્યા, કે જ્યાં એક

અખરદસ્ત મઝબુત દરવાઝો હતો. આ ચાલની એક બાબુએ પથ્થરની મઝબુત બીત હતી; ખીજી બાબુએ નહાની-નહાતી છ કોટડીઓનાં બારણાં આવેલાં હતાં, કે જે કોટડીઓમાં ન્યારે યુપેટોરિયા એકસ'પી રાખ્યોનાં લશ્કરોએ ક્લિમિયા છતી લીધું, તેઆગમય રશિયનો પોતાના લશ્કરી બંધવાઓને કેદ કરતા હતા. લફ્ટેનન્ટના એક હાથમાં બત્તિ, અને બીજા હાથમાં એક ચાવી હતાં. તે ચાવીવડે તેણે એક મોટો દરવાઝો ખોલ્યો; ત્યાં અંદર એક બત્તિ બળતી હતી; અને ત્યાં મુકવામાં આવેલી એક “ટેબલ”આગળ એક ભાંગાંતુટાં “શુલ્ક”ઉપર એલમાનોફ ખેડેલો હતો,—તેણે પોતાનું માથું એક હાથઉપર ટેકવેલું હતું.

લફ્ટેનન્ટ—(યુસાડિને) “દાખેલ થાઓ, હું આ બારણાંને કળ દેતો નથી; અને તેટલામાંટે ન્યારે તમારું ધાર્મિક કામ ખલાસ થાય, ત્યારે આ ચાલને નોકેતું બારણું ઠોકજે, કે તે તરત તમારેમાટે ખોલવામાં આવશે.”

પોતાતરફ દેખાડવામાં આવેલી સભ્યતામાટે યુસાડિએ તે લફ્ટેનન્ટનો આભાર માન્યો—અને પછી તે કોટડીમાં દાખેલ થયો: તેના સાંભળવામાં ચાલને નોકેતો દરવાઝો બંધ કરવાનો આવાજ આવ્યો, તેઉપરથી તેણે જાણ્યું, કે લફ્ટેનન્ટ ત્યાંથી ચાલી ગયો હતો.

કરનલ એલમાનોફે યુસાડિને પગથી માથાંસુધી તપાસ્યો, પણ એક ખોલણી ખોલ્યો નહીં. તેના ચહેરો પેહેલાંતો અતિશય ગંભીર હતો, પણ પછી પાદરીને લાગ્યું, કે એલમાનોફનાં દેલમાં તેનેવિશે ધિક્કાર પૈદા થયો હતો.

આખરે ચુપકીદી તોડીને યુસાડિ ખોલ્યો, “તમો એક રશિયનછો, અને હું પણ એક રશિયનછું. આપણે બંધ જણા એકજ ધર્મ પાલ્યે છીએ; અને હું હાં તે પવિત્ર ધર્મનો ઉપદેશ તમારીઆગળ કરવાને આવ્યોછું.”

એલમાનોફે ધણું ઠંડા આવાઝે પણ લગાર કરડાપણાંથી જવાબ દીધો, “હા—હું એક રશિયનછું, અને તમો પણ એક રશિયનછો, અને એક રશિયને ખીજને મોતને શરણ લીધોછે.”

યુસાડિ—(અતિથત દેલખીરીથી) “મારી જોદગીની છેલ્લી ધડીસુધી આ જે દુઃખદાયક બનાવો બનવા પામ્યાછે, તેમાટે હું અંતઃકરણથી પસ્તાવામાં રહીશ! પણ, કરનલ એલમાનોફ, એક પાપી ક્રમનો નતીજો ઘણો ભયંકર આવેછે, તેનો આ એક પુરાવોછે. એક ખોટાં કામથી ખીજાં એક હજાર ખોટાં કામો જન્મ પામેછે; અને એક દુષ્ટ કર્મથી અસંખ્ય વિધિઓ વેડવી પડેછે! ખરી વાતછે, કે મને તમોને તમારા દુસ્મનોના હાથમાં ફસાવવા પડ્યાછે, પણ જો તમો આગળુંપાછળું વિચારીને જોશો, તો જાણશો કે આપણે બંધ જણાએ મરનાર ઝાર નિકૉલસનાં ખરાબ તરકક્ટને જે મદદ આપી હતી, તે ખરાબ ક્રામની સાંકળનાં વળાંની આ છેલ્લી કડીછે.”

એલમાનોફ—“હું તો તેના હુકમને તાણે થયો હતો, કે જેમ જો હું નહીં કરું, તો પાયમાલ થઈ જાઉં કે માર્યો જાઉં. પણ તમો તો મારે હવાલે કરીધેલો એક દસ્તાવેઝ ચોર્યોછો: અને તે તમારી નીચ ચોરીનેલીધેજ મને યુપેટોરિયામાં એક જાનસતરીકે દાખેલ થવાની ફર્જ પડી હતી, અને તેમ કરવાનેસખ્યે હાલ હું આ ખરાબ અવસ્થામાં આવી પડ્યોછું—અને વળી તેસાથે તમોએ મને ફસાવી માર્યોછો!”

યુસાડિ—(ભારે દુઃખી દેલે, અને ગણગણતે સાહે) “ ખરું !—અફસોસ, અ સધળું તમામ ખરું છે ! પણ, કરનલ એલમાનોફ, જરા આગળી વાત ફરી યાદ કરશે તો તમોને માલુમ પડશે, કે જે આપણે ઝારનાં આ નહારાં કામમાં મદદ કીધી નહતે, તે તમોને આવો એક દસ્તાવેજ લઈ આવવાની ફરજ પડતે નહીં—અને જે તેમ થતે, તે મને તે દસ્તાવેજ તમારી પાસેથી મેળવવાની પણ ઝર રહેતે નહીં. ”

એલમાનોફ—(ભારે ગુસ્સાથી અને ધિક્કારથી) “ બસ, બસ, આ સધળી તમારે જોટામાં જોટી તરફ છે ! શું તમોને ખબર નથી, કે મને મોંતની ટેપ મરાઇ ચુકી છે—અને આવતી કાલે સવારના છ વાગતે, જ્યારે સૂર્ય આ પૃથ્વી ઉપર પોતાના પૂર તેજથી પ્રકાશતે હશે, ત્યારે મારી આંખો તો તેથી ઉલટી અંધારામાં ઢંકાઈ જશે ? ”

આ સાંભળી યુસાડિએ દુઃખી લાગણીથી પોતાનું માથું ધુણાવવા માંડ્યું, અને પોતાના હથેલાનાં આગળાં એકબીજામાં ખોસીને બોલ્યો, “ અફસોસ, હું તે જાણું છું ! એમના ધારતા કે ટકોનાં ઓઠાંતળે હું મારી કસુર છુપાવવાની કોશિશ કરું છું. કે જે કસુરનું અ લયકર પરિણામ આવવા પામ્યું છે ! પણ હું તો ફક્ત તમારી એટલીજ ખાતેરી કરવ માગું છું, કે થોડાં વર્ષોઆગઉ આપણે જે જીવું કામ કર્યું હતું, તેનો આ નતીજો આવ્યો છે. ”

એલમાનોફ—(ઘણાં ઝતુનથી તેને બોલતો અટકાવીને) “ આ બાબત ઉપર હવે પુરતું બોલાયું છે, માટે બસ કરો. તમોને હવે મને બીજું શું કહેવું છે ? ”

યુસાડિ—“ ત્યારે જાણો, કે નામદાર ઓમર પાશાએ એવો હુકમ કર્યો છે, કે તમારું મોત—”

એલમાનોફ—(વંધારે ઝતુનથી) “ એક સાધારણ જનસુસનેલાયકનું નહીં હોય, પણ મને બાર ગોળીઓથી વિધી નાખીને એક સેપાહને મોતે મારવો ! ” મરખરીમાં “ વાહ ! મારા સંતોષને માટે કેવી સરસ વાત ! ” પણ તરતજ તેની વળણ ફેરવાઇ ગઈ, તેના હોઠો ધુજવા લાગ્યા, અને તે થરથરતે સાહે બોલ્યો, “ ગમે તે રીતે હું મરું, તેની મને દરકાર નથી ! મને અતિશય આહાતાં મારાં માબાપ સેન્ટ પીટર્સબર્ગમાં છે, કે જેઓ પોતાના જીવથી ગયેલા બેટામાટે વિલાપ કરીને રડશે !—તે બેટો કે જેને તેઓ કદી ફરી પાછાં મળવાના નથી—અને તેઓના બુદ્ધાપાની ખુશહાલી અને સુખ હંમેશાંનું જતું રહેશે ! ”

યુસાડિ—“ અરે ! અરે ! જે તમોને તેઓને કાંઈ પચેલામ મોકલવો હોય, તો મને કહો—હંમેશના છુટા પડતી વખતનો કાંઈ સંદેશો હોય, તો જણાવો, હું તે લખી લઉં—હું સાગંદ ઉપર કહું છું, કે તે હું તમારાં માબાપને પહોંચાડવાને ચુકીશ નહીં ! ”

જરા થોળીને પછી ઘણાજ કોધથી એલમાનોફે કહ્યું, “ હા—તેઓને કહેજો, કે મારું ખુન કર્યામાં આવ્યું—અને તે મારો ખુની પાદરી યુસાડિ છે ! ”

આ સાંભળી કંગાળ યુસાડિ ઘણાજ આઝોજથી બોલ્યો, “ અરે ! મને આપ્રમાણે ઠપકા ના આપો ! ઘુંટણ મરડિયે પડીને મારીસાથે બંદગી કરો ! દેખાડો, કે તમોએ મને મારી કસુર સુઆફ કીધી છે ! યાદ કરો, કે તમો હમણાં હંમેશગીની જહાનના ઉંખર ઉપર ઉભા છોઃ અને તમો જેમ તમારા ખુદાપાસે સુઆશી મેળવવાની આશા રાખો છો, તેવીજ રીતે

મને પણ મુઆફ કરવાની મેહરબાની કરો !—પણ જુઓ ! તમારીઆગમચ હું જે પેહેલાં ઘુંટણ મરડિયે પકું છું ! હું તમારા પગઆગળ પડી આગ્રોણ કરું છું, કે તમે મને મુઆફ કરો ! પછી આપણે બંધે સાથે મળી ઘુંટણ મરડિયે પડીશું—અને આપણે બંધે બંદગી કરીશું ! ”

આમુજબ બાલી, યુસાડિએ પોતાની ટોપી કાઢાડી “ ટેબલ ” ઉપર મુકી—પોતાને ભારે ઝલ્લો કાઢાડી નાખ્યો—અને ગંભીરપદ્ધતી ઘુંટણિયે પડી એલમાનોદની મુઆફી આહવાને માથું નિચ્ચે નમાવ્યું. જે પવિત્ર ધંધામાં તે પડેલો હતો, અને જે દુઃખી લાગણી તેનાં દેલમાં ઉભી થઈ હતી, તેથી તે કુદર્તી રીતે બંદગી કરવામાં મરશુલ થઈ ગયો ; હાથો જોડીને અને માથું નિચ્ચું નમાવીને હજી યુસાડિ ખરાં દેલથી બંદગીમાં ચક્ર-ચુર થઈ ગયો હતો.

પોતાની બેઠકઉપરથી જ્યારે એલમાનોદ પેહેલો ઉભો થયો, ત્યારે તેની ધારણા એવી હતી, કે તે પાદરીને લાત મારીને ધિક્કારથી હડસેલી કાઢાડે, અને તેને પોતાનીહજીરમાંથી શ્રાપ દબને કાઢાડી મુકે. પણ તરતજ એલમાનોદનાં ભેંજનાંમાં એક શયેતાની વિચાર આવી ગયો,—નાપાક શયેતાન, જે હંમેશાં નળળાં માણસનાં ભેંજનાંઉપર પોતાની નીચ યુક્તિ-ઓની અસર કરવામાં ફતેહ પામેછે, કે જે લાલચસામે આદમગ્નન ટકી શકતું નથી, તેવો એક બદ વિચાર આ વેળા એલમાનોદનાં મગજઉપર આવી પડ્યો, અને જેવીરીતે એક અઝદાહ પોતાના શેકારઉપર ઓચિતો તરાપ મારેછે, તેવીરીતે એલમાનોદે યુસાડિને ગળ-ચીમાંથી પકડયો—બંધે હાથોએ તેની ગર્દન એવીતો મઝચુત પકડી, કે જાણે તે એક લુહા-રતા સેંકડામાં પકડાયલી હોય. તેની દમ લેવાની નળી તે ખુનીનાં આંગળાંઓએ દાખી : ઉંડને ઉંડાં પોર્તીનાં આંગળાંઓ તેના માસમાં દાખ્યાં ; અને આ વેળા તેનો ચેહેરો દુઝ-ખના એક દેવજેવો પાખી થઈ ગયો.

આથી પાદરીનાં આખાં શરીરને ભયંકર આંચકીઓ આવવા લાગી : એક સાંપને ફટકો મારવામાં આવે, તે વેળા તેનું બદન જેમ કળવાયછે, તેમ તે પણ કળવાવા લાગ્યો. પ્રથમતો તેણે પોતાના બંધે હાથોવડે એલમાનોદના હાથો પોતાનાં ગળાંઉપરથી ખસેડવાનો યત્ન કર્યો ; પણ તેમ તે કરી શક્યો નહીં : અને પછી તેનો દમ રૂંધાઈ જવાને દુઃખે તેણે તે ખુનીના બંધે પગોઆસપાસ પોતાના હાથો વિંટાળ્યા, એવી મતલબથી, કે તે તેને નિચ્ચે તોડી પાડે. આથી એલમાનોદ પોતાના ઘુંટણઉપર જોસી ગયો,—એમ થવાથી પાદરી ઉંઘા પડ્યો—અને તેથી તો ખુનીના હાથમાંથી છટકવાનો કરો. પણ ધલાજ હવે તેને રહેવા નહીં. બચિત કોટડીમાં થયેલો આ દેખાવ ઘણો ભયાનક ને કમકમાટ ઉપજાવનારો હતો, નહીં એસ કે નહીં જુમ તે પાડી શક્યો, અને તેથી તે કોટડીની ચાર દીવારોવચ્ચે જે કરપિણ કામ થયું હતું, તે કોઈનાં પણ સાંભળવામાં કે જાણવામાં આવ્યું નહીં. ચુંગળાવાનો ગળગળ થતો અને દયાઈ જતો ધીમો સાદ તે કંગાળ પાદરીના હોઠોમાંથી રહેજ નિકળતો હતો ; આ વેળા તેનો ચેહેરો ઝમીનતરફ હોવાથી તે ખુની પોતાનાં પાખી કામનો દેખાવ જોઈ શકતો નહોતો. પણ આ વખતે ખુદ એલમાનોદનો ચેહેરો પણ ભારે બિહામણો અને કમકમાટ ઉપજાવેજેવો થયેલો હતો,—તેણે પોતાનું શયેતાની કામ પુરું કર-

વાનો મક્કમ ઠરાવ કર્યો હતો, અને તેની આંખો એવીતો ખેંચાઈ આવેલી હતી, કે જાણે હવડાં બહાર નિકળી પડશે ! જાણે પાણીમાંથી એક માછલીને તેના પકડનારના ગળમાંથી કાઢાડીને ઝમીનઉપર નાખવામાં આવેછે, તે વેળા જેનીરીતે પોતાની પૂછડી ઝમીનઉપર તે અડાળેછે, તેમ આ વેળા યુસાડિયું શરીર અડાળતું હતું ; તેના પગો ઉપર ઉંચકાતા, અને પછી પાછા નિચ્યે અડાળતા, —આમુજળે જ્યાંસુધી તેના કમકમાટલયાં આંચકાઓ નબળા પડતા ગયા, અને ઓછા થતા ગયા, અને જ્યાંસુધી તે મુઠું થઈને ઝમીનઉપર પડ્યો, ત્યાંસુધી તે ખુનીએ પોતાના હાથો તેના ગળાઉપરથી ખસાડ્યા નહીં.

આખરે આ ઝલુન કામ ખલાસ થયું : અને એક બિહામણા સ્વપ્નાનીપેઠે આ પાપી ગુનાહની લાગણી તે ખુનીના જેગરઉપર ચીટકી બેઠી. પણ હમણાં તેને વિચાર કરવાનો કે વખત ખોવાનો નહોતો ! એલમાનોદને હજી ઘણું કરવાનું હતું. તેણે તે મુઠાંનાં શરીરઉપરનાં લુગડાં ઉતાર્યાં—અને તેમજ પોતાનાં પણ કાઢાડી નાખ્યાં. તેણે પછી તે સુવેલા પાદરીને પોતાનો પુશાક પેહેરાવી, પોતે તેના પેહેરી લીધા. પછી તેણે તે મુઠાંને પોતાની ખાટલીપાસે ઘુટણ મરડીએ જોસાડ્યું, અને તેના બધે હાથોમાં તેનું માથું, કે જે તમામ કાળું થણક મારી ગયું હતું, અને તદન સુજ આગ્યું હતું, તે મુક્યું, એવી ઢળે કે જાણે તે પોતેજ બિઝાણાઉપર પડી બદગીમાં મસ્થલ થયેલો હોય.

એલમાનોદ પોતાનાં મનસાથે વિચારવા લાગ્યો, કે “જ્યારે ટકોં પાછું બારણું ઢાંકવા અંદર નહર કરશે, ત્યારે તેઓ એમજ સમજશે, કે હું-હા-હુંજ-બદગી કરું છું !”

ત્યારપછી તેણે પાદરીનો મોટો ઝલ્લો પોતાનાં શરીરઉપર ઓળંગ્યો, અને તેની મોટી ટોપી પેહેરી. હવે તેનું નસીબ ચારી આપેછે કે નહીં, તે જાણવાનો વખત આવ્યો ; પણ તે બારે હેમત રાખી તે કોટડીમાંથી બહાર નિકળ્યો, અને તેનું બારણું બંધ કર્યું. તે પેલી ચાલમાંથી પસાર થયો—અને તેને છેડેનું બારણું ઢોક્યું. તે તરતજ ઉંઘાડવામાં આવ્યું. એક કલાકઆગમય જ્યારે યુસાડિ અંદર આવ્યો હતો, તે વેળા ચોટ્ટીદારોના ઓરડામાં જટલું અંધારું હતું, તેકરતાં પણ વધારે હમણાં ત્યાં હતું. ખીડી પીવાને સખએ ત્યાં ધુમાડો પંથરાઈ ગયેલો હતો : એક ખુણામાં “ટેબલ”ઉપર ગુળ કાપ્યાવગરતી મીણ-બત્તિ ઝાંખી બળતી હતી. તે મીણબત્તિથી દુરનો દુર બીજી બાજુએથી એલમાનોદ આવ્યો : એક બોલ પણ તે વેળા બોલવામાં આવ્યો નહીં—કાંઈએ તેને અટકાવ્યો નહીં—તેને પાદરી યુસાડિ સમજ કાઢ્યો તેની જવાની દરકારવટીકે કીધી નહીં. ચોટ્ટીદારોના ઓરડામાંથી થઈ, તેના ઉંચર ઓળંગી, ખુલ્લા રસ્તાની ફરસબંદીઉપર તેનો પગ પડ્યો :—અને જાણે છુટાપણની ઓખી તાકી હવાથી તેનાં ફેફસાંઓ પુખ્યાં હોય, એવી તાઝગી તેને મળી.

પ્રકરણ ૫૫ મું.

શેરનાયામાં તપાસ.

આપણે ઉપર જે હકીકત જણાવી ગયા છે, તેને થોડા દહાડા વિત્યાકેડે, વડા સેનાધિપતિ એમર પાશાએ દર્કિશ, ઈંગ્રેજ, અને ફ્રેંચ કેટલીક “શ્રીમરો” અને ખીજાં વહાણો, કે જે આ વેળાએ યુરોપિયનાં બંદરમાં લાંગરેલાં હતાં, તેઉપર આસરે ૨૦,૦૦૦ માણસોને ચઢવાનો હુકમ એકાએક આવ્યો. આ હુકમ જનતી ઉતાવળે અને ધણે સારી રીતે બજા લાવવામાં આવ્યો ; પણ તે “શ્રીમરો” અને વહાણોને ક્યાં જવાતું હતું, તે તદ્દન છુપું રાખ્યામાં આવ્યું હતું. તા. ૭ મી એપ્રિલને દિને સવારના આઠ વાગે, ખુદ એમર પાશાનાં ઉપડવાનાં માનમાં યોગણીસ તોપો ફેડવામાં આવી ; પોતાના રેસાલાના મુખ્ય અમલદારોને લઈને પોતાનેમટિ ખાસ રાખવામાં આવેલી એક ન્હાની મનવારઉપર જવાને સરદાર એક સરકારી લપકાદાર ન્હાની “બાજ” ઉપર ચઢ્યો. આ તોપો કેનારાઉપરનાં તોપખાનાંએ છોડી હતી, જેનો ઉત્તર સઘળાં બારકસાઉપરથી વળતી તોપો છોડીને આપવામાં આવ્યો ; અને પછી આખા કાફલાએ સફર શરૂ કરી.

સેનાધિપતિનીસાથે તેનો ભત્રીજો દવારિક બે, મેજર હુંઝલઉડ, ઍસિલ વૉલમાર —તેમજ તેના ખીજા એડી-કાંગો હતા ; યુરોપિયથી આરવેસે તેઓને શામાંટે કાઢાડી લઈ જવામાં આવતા હતા, તે કુંદરાઈનનો ખાવંદ કે લાઈ સમજી શક્યા નહીં, કારણકે તેજ જગ્યાએ તેઓની કેદ થયેલી વાહાલી કુંદરાઈનની ખબર મળવાનો તેઓને વધારે સંભવ હતો. વળી આપણે અને જણાવવું નેમ્યેએ, કે કુંદરાઈનનીસાથે કેદ પકડાયેલી ખીજા બે બાનુઓના પૉલિશ અમલદારોને પણ આ કાફલામાં સામેલ કર્યામાં આવ્યા હતા, અને તેઓને દર્કિશ લશ્કરસાથે જોડવામાં આવ્યા હતા ; આમુજબે જેઓ સઘળા આ પકડાઈ ગયેલી ત્રણે બાનુઓસાથે અતલગનો સંબંધ ધરાવતા હતા, તેઓ સઘળા આ કાફલામાં હાજર હતા, અને તેણીઓને જે જગ્યાએથી કેદ કરી લઈ જવામાં આવી હતી, તે જગ્યાએથી સર્વે ઉઠાંગરી કરી જતા હતા.

યુરોપિયનાં બંદર છોડવાપછી થોડાજ કલાકો વિત્યાકેડે એમર પાશાએ જાહેર કર્યું, કે તે આખો કાફલો સેબાસ્ટોપોલનીસામે એક ચોકસ જગ્યાએ જતો હતો. તેણે, ત્યારપછી હુંઝલઉડને, વૉલમારને, અને પેલા બે પૉલિશ અમલદારોને પોતાનીહજુરમાં બોલાવ્યા ; અને તેઓને નિચ્ચેમુજબે કહી સંભળાવ્યું :—

“ગઈ કાલે મારાં જાણવામાં આવ્યું છે, કે જનરલ ઑર્સ્ટેન-સાઈન પોતાનાં હાથ-નિચ્ચેમાં લશ્કરના મોટા ભાગને લઈને સિમફેરોપોલની પરાશમાંથી શેરનાયાની ખીજાતરફ દુર કરી ગયાં છે. તેની મતલબ જનરલ લિખાન્ડનાં લશ્કરને જમ મળવાની છે, કે જે લશ્કર ફ્રેંચ અને બ્રિટિશ લશ્કરોના જમણા ભાગઉપર હમલો કરવાનો ચોરાદો રાખે છે. મારી મતલબ થયું છે, તે જણાવવાની ઝર નથી. પણ એક બાબત જે તમો સર્વેને લાગતીવળ-

ગતી છે, તે હું ઝાહેર કરવા માંગું છું. મને લાગે છે, કે ચોક્કસ કરીને આ ત્રણે બાનુઓને સેઆરટોપોલ મોકલી દેવામાં આવી છે, કે જ્યાં તેઓનું શું કરવું, તે રશિયન વડા સેનાધિપતિ પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચેકોફની મર્જી ઉપર રહ્યું છે. અગર જો તેમજ હોય, તો તે જગ્યાની નજદીકમાં તમે સધળાઓએ રહેવું જોઈએ, કે જેથી જણીઓ તમોને વાહાલી છે, તેણીઓને કદાચ આપણે પાછી મેળવવામાં પ્રતેહ પામીશું. જોકે હું કશું કરું છું, કે મને શક છે, તોયે વળી બનવા જોઈએ, કે આપણે જો સેઆરટોપોલ ઉપર તોપોનો મારો ચલાવીશું, તો તેને તામે કરીશું. અગર જો તેમ કરવામાં આપણે ફતેહ પામ્યે, તો કદાચ ત્યાં થનારી લડાઈમાં આપણે ઘણાક ઉંચે વાંધેના રશિયનોને કૈદ પકડી શકીશું ; અને તેમ જો થયું, તો જનરલ આર્સ્ટન-સાહેબે આપણી જે માંગણી ના પાડી છે, તે કદાચ પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચેકોફને કશું રાખવાની ફરજ પડશે—યાને મારી કેહેવાની મતલબ છે, કે તેઓને છોડવવામાં તેને આ ત્રણે બાનુઓને છોડવી પડશે. કમનસીબે કરતક એલમાનાફ, પેલો લુચ્છો જામુસ, કે જે પછવાડેથી એક અતિ દુષ્ટ ખુની નિવડ્યો છે, તે આપણા હાથમાંથી છટકી જવા પામ્યો છે ! તોયે બધી રીતે જોતાં, મને એમ વાજેલી લાગ્યું, કે તમો સર્વે મારી સાથે આ ચઢાઈમાં આવો, તો કદાચ પાસો ફેરવાઈ જાય, અને તમો ખોઈ જોડલી તમારી વાહાલી બાનુઓને જરૂરી મેળવવા પામો. ”

પોતાને માટે આટલી બધી માયાભરેલી કાળજી રાખવામાં, મેજર હુંઝલઉડે, બેસિલ વોલમારે, અને પેલા બધે પોલિશ અમલદારોએ આર્ટામન મારશલનો ભારે ઉપકાર માન્યો ; તેઓની પુર ખાતેરી હતી, કે કુંદરાઈનના અને તેણીની સાથની ખીજ જે બાનુઓના છુટકારા માટે જે પણ કરવા ધટે, તે કરવાને ઓમર પાશા કદી પણ હંકશે નહીં.

ટર્કિશ લશ્કર અને લડાઈનો સામાન લઈને આ “સ્તીમરો” અને ખીજાં વહાણોનો કોફેસો વડા સેનાધિપતિને તોપોની સલામીના ભારે ધડાકાઓ વચ્ચે કામિએશના અખાતમાં દાખલ થયો ; કે તરત લશ્કર અને સામાન કેનારે ઉતારવાનું કામ શરૂ થયું. જે જગ્યાએ છાવણી કરવામાં આવનાર હતી, ત્યાં આર્ટામન લશ્કરે તરતાતરત તંબુઓ ઠાક્યા ; કે ફ્રેંચ અને ઇંગ્લેન્ડ વડા સરદારો, પોતાની સાથે પોતાનો રેસાલો, અને લશ્કરના ખીજા મુખ્ય અમલદારોને લઈને ઓમર પાશાને નમન કરવાને તરત હાજર થયા. જેવી કુંપટન ડેલાંશી ને ખબર થઈ, કે મેજર હુંઝલઉડે પણ ત્યાં આવ્યો છે, કે લાગલો તે તેને ભેટવાને ઠાક્યો ; અને તેની બાપડીના કૈદ થવામાં તેણે પોતાની અતિયંત દેવગીરી જણાવી.

સેઆરટોપોલની સામે આવી પુગાપછી થોડા દહાડા રહીને ઓમર પાશાએ ફ્રેંચ લશ્કરની તપાસ લીધી, અને તેનો સારો દેખાવ જોઈને તે નામદારે જનરલ કુંદરાઈ-આગળ પોતાની ખુશહાલી ઝાહેર કરી. ખીજે દિને આ ટર્કિશ મારશલે, પોતાના ત્રણ એડી-કાંતોને સાથે લઈને ટ્રિટિશ લશ્કરની કવાયદ લીધી. આ વેળા ઓમર પાશા એક અતિ સુંદર ખુલા રાતા-ભુરા રંગના ઘોડા ઉપર સવાર થયેલો હતો : તેણે પોતાનો લશ્કરી પુશાક સજ્યો હતો,—તેની છાતી ઉપર પુષ્કળ ચાંદો લટકાવેલા હતા—અને તેના ખંભા ઉપરના સોનેરી ગુચ્છાઓ અને છાતી ઉપરની સોનેરી પટ્ટીઓ સૂર્યનાં કિરણોથી ઝગઝગ થતી હતી. તેના ઘોડાનું ઝીન અને સાજ ઘણું કીમતી અને લપકાદાર હતો, અને તે ઉપર

કીમતી ઝવાહેરો મઢેલાં હોવાથી તે ઝળઝળી રહેલો હતો; કારણકે ન્યારે પણુ તે નામદાર લશ્કરની કવાયદ જોવા કે તપાસવા હાજર થતો, ત્યારે પોતાના હોદ્દા અને મોભાનેખરનો કાંઈ કરવાને ચુકતો નહતો, —તો જોકે લડાઈમાં ચુંકતો, ત્યારે તેનો પુશાક, અને તેના ઘોડાનો સામાન તદ્દન સાદાં રહેતાં.

એક ઉચી જગ્યાએ ઉભા રહીને ઓમર પાશાએ ઈંગ્રેજ લશ્કરને પોતાનીસાંમિથી પસાર થઈ જતું જોયું. તેના જમણા હાથઉપર, તો જોકે ખરાખર તેનીપાસેજ નહીં પણ તેનેથી જરા પછવાડે તેનો ભત્રીજો ટવારિક બે હતો; ખરાખર તે નામદારનીપછવાડે તેના દ્વેષ અને ઈંગ્રેજ એડી-કાંગો, કરનલ ડિયુ અને જનરલ ફેનન, ઉમેલા હતા. ઈંગ્રેજ લશ્કર પોતાનાં વાજાંનાં સુંદર સરોદો વગાડતું તેનીસાંમિથી કુચ કરી ગયું—પ્રથમ પાયદલ, અને પછી ઘોડેસવાર રીજીમીટો પસાર થઈ; અને તેઓએ પોતાની બંદુકો અને તલવારો નમાવી પાશાને સલામી આપી, કે જે તે નામદારે સ્વિકારી. આમુજબે લશ્કરી તપાસ ખલાસ થઈ; અને તે જોઈ ઑટોમન વડા સેનાધિપતિએ પોતાનો ભારે સતોપ ઈંગ્રેજ સેનાપતિ લોર્ડ રૅંગલેનને ઝાહેર કરી, બ્રિટિશ લશ્કરની સુધરેલી હાલત અને દેખાવમાં તેને મુખારકબાદી આપી.

આએજ વખતે સેઆરટોપોલઉપર તોપોનો મારો શરૂ કર્યામાં આવ્યો; અને એક-સપ્તી રાજ્યોનાં લશ્કરોની વાંચસોથી છસો તોપોએ પોતાનો ભયંકર મારો રશિયન કેલાઉપર ચાલુ કર્યો. તેનો રશિયનોએ પાછો ફેરો ઉત્તર વાળ્યો, તે જણાવવાનું કામ આપણું નહીં, પણ તવારીખ લખનારાઓનું છે, પણ એટલુંતો અત્રે જણાવવાની અગત્ય છે, કે જોવા ભારે તે હમલો હતો, તેટલોજ હેમતી બંચાવ કર્યામાં આવ્યો હતો. આમુજબે તોપોનો મારો ઘણાક દહાડાઓતુલિક ચાલુ રાખવામાં આવ્યો; અને બંધે બાલુએ જે નુકશાન થતું, તે રાતોરાત પાછું દરોસ્ત કરી નાખવામાં આવતું. આ સર્વે બાબત અત્રે વિગતવાર જણાવી ફેકટમાં આપણી વાર્તા લંબાવવામાં કરી શકી સાર નથી, કારણકે તે આ બાબતઉપર લખાયેલી હરકાઈ સત્તાદાર તવારીખમાં વાંચવાથી જાણુ થશે, અને કદાચ અમારાં વાંચનારાઓમાંનાં ઘણાંકા તેઓએ માહિતગાર પણ હશે; તેટલા-માટે તે સર્વે અત્રે છોડી દઈ આપણને જોઈતી આ વાર્તાનેજલગતી બીજી બાબતોઉપર હવે આપણે આવીશું.

તવારીખમાં યાદગાર રહી ગયેલા સેઆરટોપોલઉપર ઓમર પાશાએ આટલાં મોટાં લશ્કરસાથે ધાલેલા આ ઘેરામાં તે નામદારની શી મતલબ સમાયલી હતી, તે હવે આપણે લંબાણથી જણાવીશું. અગરજો તોપોના ભારી મારાથી સેઆરટોપોલનું બહારનું બાંધ-કામ નાશ પામે, તો પછી એકસપ્તી રાજ્યોનાં લશ્કરોનાં આખાં બળોએ રોહેરઉપર હમલો કરવાનો, અને ટર્કોને લંબને એક બીજે ઘણી અગત્યને છોડેથી હલ્લો લઈ જવાનો, ઓમર પાશા વિચાર રાખતો હતો. પણ થોડાજ દહાડામાં તે નામદારે જાણ્યું, કે જેવીરીતે આગળે વર્ષે અમકટોખર માંસમાં તોપોનો મારો ચલાવ્યાથી કાંઈ જીવજીવું પરિણામ નિપ-જ્યું નહતું, તેમજ આ વેળા પણ ક્યું હતું. સેઆરટોપોલના કેલાઉપર કાંઈ ઘણી ગંભીર અસર આ એકસપ્ત થયેલાં રાજ્યોની સામટી તોપો કરી શકે, એવાએ પ્રથમથીજ આ અન્યથાબજેવી અગમચાળીના ટર્કિશ વડા સેનાધિપતિને સંદેહ હતો; અને તેમુજબે અતવા

પણ પામ્યું. સેનાસ્ટોપોલિસ પર હમલો લઈ જવાનો સંજોગ બને, તો તે વેળા મદદ થાય, એવા એરાદાથીજ આ વડા સરદારે કામિએશખાતે લશ્કર ઉતાર્યું હતું. પણ તેમ કરવામાં તે નામદારની એક ખીજ પણ મતલબ હતી—તે એ કે જો તોપોનો મારો નિશ્ફળ મળ્યો, તો તેણે શેરનાયાની ખીણમાં એક લશ્કરને લઈ જવાનો ઠરાવ રાખ્યો હતો, કે ત્યાં જઈને તે જનરલ લિપ્રાન્ડ અને ઓસ્ટ્રેન-સાકેનનાં જોડાયેલાં લશ્કરોસાથે લડાઈ ચલાવે. અત્યારઅગાઉ જણાવ્યામુજબ થોડા દિવસનાઅરસામાં જણાઈ ગયું, કે તોપોનો મારો નકામોજેવો હતો; અને તેટલામાટે પોતે રચેલી ખીજ બાકી અમલમાં મેળવાના ઓમર પાશાનો હવે વખત આવ્યો હતો.

તા. ૧૯ મી ઓપ્રિલની સવારે સકારામાં જે તમામ ટર્કિશ લશ્કર કામિએશખાતે આવ્યું હતું, તેને હથિયારબંદ થવાનો હુકમ કર્યામાં આવ્યો. આ હુકમ તરત ઘણી હોંસથી બળ લાવ્યામાં આવ્યો; કારણકે જોકે સરદારનો શું એરાદો હતો, તેની કાંઈ ઘણી ચોકસ ખબર તો પડી નહતી, તોયે એટલું તો કુદર્તીરીતે અટકળવામાં આવ્યું હતું, કે કાંઈ અગત્યની હાલચાલ કરવાનો તે નામદારનો વિચાર હોવો જોઈએ.

ઓટોમન રીજીમીટો ખીચોખીચ હારબંધ ગોઠવાઇને ઉભી હતી: ત્યાં વડો સેનાધિપતિ પોતાનો આખો રેસાલો લઈને આવ્યો, અને કુચ થઈ કર્યામાં આવી. થોડાજ વખતમાં ટર્કિશ લશ્કરસાથે ફ્રેંચ સેપાહોનો એક મોટો ભાગ આવી જોડાયો, કે જેની સરદારી ખુદ જનરલ કુનરોબર્ટ પોતે લીધેલી હતી. કુચ ચાલુજ રહી: સેનાસ્ટોપોલિસનાં દેવલો અને મેનારાઓ જાણે ખસતા હોય, એમ દુર થતા જતા દેખાયા; અને વળી થોડા વખતમાં આ કુચ કરતાં બંને લશ્કરોસાથે ઇંગ્રેજ પક્ષણો આવીને જોડાઈ ગઈ, કે જેની સરદારી ઇંગ્રેજ સરદાર લોર્ડ રૂઝવેલે લીધેલી હતી. ટર્કિશ, ફ્રેંચ, અને ઇંગ્રેજ, આ ત્રણે લશ્કરોની વડી સરદારી ઓમર પાશાએ પોતે લીધેલી હતી; હવે તમામ લશ્કરમાં એવી અદ્વા ફેળાઈ, કે ઉંચાણ સપાટ ખુલ્લી ઝમીનઆગળ શેરનાયાની ખીણને જે ટેકરીઓ ઢાંકી નાખેછે, તેની પેલીમર રશિયનોસાથે લડાઈ ચલાવવાનીછે. આ સપાટ ઝમીન એક-સંખી રાજ્યોનાં લશ્કરોનું મજબુત મથક હતું.

ખીચોખીચ હારોમાં લશ્કરે આગળ કુચ કર્યા કીધી; અને તેનો દેખાવ ભારે ઠાંકવાળો હતો. પોતાના રેસાલાસાથે ઓમર પાશા મોખરે પોતાનો ઘોડો દપટાવતો હતો; તેનેથી થોડેક દુર જમણી બાજુએ જનરલ કુનરોબર્ટ; અને તેટલેજ છેટે પણ ડાબી બાજુએ લોર્ડ રૂઝવેલે હતા. દિવસ ઘણો રળિયામણો હતો; અને સેપાહોની બાગનેટોઉપર સૂર્યનાં કિરણો પડવાથી તેઓ ઝળઝળ થતી હતી. પાયદલ લશ્કરના ચાલુ ભારે આવાજ—ઘોડેસવારોની રીજીમીટોના ઘોડાઓનાં ખગલાંઓ—તોપોનાં ગારિયાંઓનાં પેડાંઓનો ગગડાટ—વળી સાથે અનારનવાર વગાડવામાં આવતાં વાજાંઓના સુંદર સરોદોથી આગળ જે જગ્યાએ ચુપચાપ હતું, ત્યાં ચાલુ મોટા આવાજો સંભળાવા લાગ્યા.

આગળનેઆગળ અગ્નિડાણતરફ લશ્કરે કુચ કર્યા કીધી; અને પછી તેઓ તરતજ એક યાદગાર જગ્યાએ આવી પહોંચ્યા. આ જગ્યા તેજ હતી, કે જ્યાં થોડાક મહિનાઓના અગમ્ય બાકાડલાવાની લડાઈ થઈ હતી. આ જગ્યા આગળી એક દુમામદાર, કીર્તિવંત,

અને લયકર યાદ આપતી હતી.—પણ મુખ્યકરીને તે ખીણ, કે જ્યાં પેલા બહાદુર “ઝસો” સેપાહોએ અન્યબળેવો જનુની હમલો કર્યો હતો. આ યાદગાર ઝમીનઉપર વસંતઋતુએ હઝારોહઝાર પુલોનો બંહાર પાંચ્યો હતો ; અને જે જગ્યાએથી લશ્કરો કુચ કરી જતાં હતાં, ત્યાં પુષ્કળ ધાસ ઉગેલું હતું. આ લીલોતરીથીભરેલા ગાલિયાઉપર ખીસુ-માર પુલો ખીલી નિકળેલાં હતાં ; પણ ઘણીક જગ્યાએ વળી ચેવી હતી, કે જ્યાં આસ-પાસની ખીણ જગ્યાએ કરતાં વધારે સારું અને ઘેરા રંગતું ધાસ ઉગી નિકળેલું હતું, પણ તેમ વળી તે જગ્યાએ પુલોનો બહાર અતિ કમતી હતો. તે આએજ જગ્યાએ હતી, કે જ્યાં કદી ન વિસરાયએવી ખાલાકલાવાની લડાઈમાં માર્યા ગયેલાઓને દાટવામાં આવ્યા હતા;—જ્યાં લડવૈયાઓ માર્યા ગયા હતા, ત્યાંજ તેઓને ભૂમિદા કરવામાં આવેલા હતા; જ્યાં ખુનરેઝી ચલાવી માર્યા ગયેલા દોસ્તો અને દુશ્મનોને એકમેકનીસાથેજ દફન આપ્યામાં આવ્યાં હતાં. ધાસનો પાક માણસજાતનાં માંસ અને લોહીનાં ખાતરથી ઘણો રસાળ થયેલો હતો, અને તેથી માર્યા ગયેલા લડવૈયાઓની છેલ્લી આરામઘાહની જગ્યા ઓળખાઈ આવતી હતી ; અને આ ધાસનાં ઉત્તમ પાકનેલીધે વધારે નાનુક સુંદર પુલો આ પુઠિતકારક ગાયરણમાંથી ઝોર પકડીને ત્યાં ઉગી નિકળ્યાં નહતાં. હા—આએજ જગ્યા તે હતી, કે જ્યાં ખાલાકલાવાના માર્યા ગયેલા બહાદુરોની કબ્રો હતી !

પણ જોડાયલાં ટર્કિશ, ફ્રેંચ, અને ઇંગ્લેજ લશ્કરોનાં જોવામાટે હજી એક વધારે ખિહામણો દેખાવ બાકી રહેલો હતો, કે જે લશ્કરો હમણાં પોતાનો રસ્તો તે યાદગાર જગ્યાઉપરથી લેતાં હતાં. તે વેળાએ નઝરચુકથી દાટવાને રહો ગયેલાં એકાદ શમતું હાડ-પિંજર લાંબા બહાર ખુલ્લું પડેલું નજરે પડતું હતું, કે જેની થોડેજ દુર તેનીજ સાથેસાથે લડનારાઓનાં મુદ્દાંઓ દટાયલાં પડેલાં હતાં; પણ તે દટાયલાઓની ઘેરો ઝાઝી ઉંડી ખોડેલી ન હોવાથી થોડાઓની ભારી ખડીઓથી તેઓનાં અર્ધાં ખવાઇ ગયેલાં અને પુગા-યલાં શળો આ દુનિયાની રોશની જોવાને પાછાં બહાર નિકળી આવતાં હતાં. પણ આ જગ્યા ખાલાકલાવાની લડાઈ વખતે રશિયનોએ હાથ કીધેલી, અને તેટલામાટે ખણાઇ જતી ઝમીનઉપર દાટવામાં આવેલાં મુદ્દાંઓ ઘણાંખરાં તેઓનાંજ હતાં. જેમજેમ લશ્કર વધારે આગળ વધવા લાગ્યું, તેમતેમ આ ખિહામણ અને શોકકારક દેખાવો વધુ અને વધુ નજરે પડવા લાગ્યા. કોઇ વખતે આખાને આખાં હાડપિંજરો—તો કોઇ વખતે છુટાં પડી ગયેલાં, પુગાઈ ગયેલાં, કે અર્ધાં સડી ગયેલાં હાડકાંઓને પાયદલ રીજમીટા પોતાના પગોતળે દાખીને કુચ કરેતી, કે નહીંતો થોડાઓની ખડીઓથી તેઓ લાંત્યાં ઉડી પડતાં, ને પછી પગતળે ચપાઇને તેનો ભુકો થઇ જતો. વળી અધુરામાં પુરૂં તોપોનાં ગારિયાંનાં ભારી પૈડાંઓથી આ માણસ-જાતનાં શખનાં રહી ગયેલા ભાગો કચડાઇ જતાં,—અને માથાંની ઓપરીઓ, તથા હાથપગોનાં હાડકાંઓ બાણ દરાઇને તેની ઝીણી ભુકો થઇ જતી.

પણ લશ્કર તો આગળ કુચ કર્યું જતું હતું; અને થોડા કલાકમાં તે શેરનાયાની ખીણઉપરની ટેકરીઓની હારોઆગળ આવી પુગ્યું. આ જગ્યાએ થોડીવાર વિસામો લેવાનો, ઓમર પાસાએ હુકમ આપ્યો, અને થોડાક સવારોને આસપાસ તપાસ કરી આવવાને મોકલ્યા. વળી પોતાની સરદારીહેઠળની ભુદીભુદી રીજમીટાની રચનામાં પણ સેનાધિપતિએ કટલોક ફેરફાર કર્યો ; આ વેળાએ સેપાહોને પોતાનીસાથે લાવેલું સુકું-

પાકું ભોજન લેવાને થોડીક દેરસત મળી. ત્યારપછી કુચ પાછી આગળ શરૂ કર્યામાં આવી. અને તેથી બાલાકલાવાને જમણા હાથઉપર છોડી લશ્કર થોડેક તકાવતે આગળ વધ્યું ; હવે લશ્કરોએ ચેરનાયાતી મોટી ખીણોના એક છેડેના ઢોળાવાઉપરથી નિચ્ચે ઉતરવા માંડ્યું. જેતરફ તપાસમાં સવારોને મોકલ્યા હતા, તેતરફથી બંદુકોના આવાજોથી અને તેમાંથી નિકળતા ધુમાડાથી જણાયું, કે ત્યાં ઝપાઝપી ચાલતી હતી. આઉપરથી વધારે ઝડપથી કુચ કરવાનો હુકમ ઓમર પાશાએ આપ્યો ; આ વેળાએ તે નામદારનાં એક એડીકાંગે એક નકશો રજૂ કર્યો, તેઉપર સ્ટેજ નક્કર કરી. પણ ખારીક તપાસ કરીને સરદારે એક હાથઉપર જનરલ કન્ટ્રોલને, અને બીજા હાથઉપર લોર્ડ ફેંગલનને તેઓએ પોતાના હાથનિચ્ચેના લશ્કરોસાથે શું કરવું ; તેઓએ પચેદામો મોકલી આપ્યા.

બીજા એક કલાકમાં રશિયનોનાં ધાડેધાડાં દુરથી દેખાયાં ; અને તે વખતનાઅરસામાં આગળથી મોકલી આપેલી સવારોની ટુકડી અને મસ્કેવિટોએ મોકલી આપેલી ચોક્કીદારોનીવચ્ચે છુટીછુટી ઝપાઝપીઓ ચાલતી રહી હતી. વડા સેનાધિપતિએ હવે પોતાનાં લશ્કરના મોટા ભાગોને આગળ પાડ્યા ; અને રશિયનો પોતાની જગ્યાએ મક્કમ ઉભા રહેલા હોવાથી જણાયું, કે તેઓ પોતાની જગ્યાનો કબ્જો રાખવામાં લડવાને ઈરાવ કરી ઉભા હતા. આઉપરથી ઓટોમન મારશલે પોતાનાં લશ્કરને લડવામાં યરંબર ગોઠવ્યું ; અને પછી પોતે બીજા બુદાબુદા સરદારોને જે હુકમો ફરમાવ્યા હતા, તે સઘળા તેઓએ યરંબર મનમાનતીરીતે બજાવ્યા હતા, કે નહીં તે એક ઉંચાણ જગ્યાઉપરથી નેઈ પોતાની ખાતેરી કીધી, અને સતોપ પામ્યો. હવે એક ભારે જંગ જલ્દીથી બગશે, એ ચોક્કસ હતું ; એકસંખી રાજ્યોનાં લશ્કરોમાં હમણાં ભારે ઉત્સાહ ફેળાયેલો હતો. ટર્કિશ લશ્કર તો બાણતુજ હતું, કે તેઓનો વડો જનરલ જે કરશે, તે સંપૂર્ણ કરશે, અને તેમાં તેઓને અચિત્ત ફતેહ મળવાવગર રહેવાની નથી. તેની કાર્તિથી દ્રેચો અને ઇંગ્રેજો પણ ધણા સારીરીતે માહિતગાર હતા ; અને વળી તેઓએ જ્ઞેયું, કે તે નામદાર હમણાં જે રચના કરતો હતો, તે એક કસાયલા સરદારનેલાયકની હતી. આઉપરથી એકસંખી રાજ્યોનાં એકેએક લશ્કરી સેપાહતી છાતી, જેમજેમ અફેડુ પગલું તેઓ રશિયન જગ્યાતરફ આગળ ભરતા હતા, તેમતેમ આશાથી ખીલવા લાગી.

પણ, અરે ! આ શું ?—શું એમ યરંબર હતું ? દુરથી રશિયન સેપાહોના કાળાં ઢાંખાં દેખાતાં હતાં, તે હવે ઝંખા કેમ પડવા લાગ્યાં ? આપરે તેઓ દેખાતાં પણ અધ થયાં, અને જ્યાં મસ્કેવિટ લશ્કરોની હારોનીહારો હમણાં દેખાતી હતી, તેનેઅદલે તો ત્યાં ઉંચાનિચ્ચાં વચેરાન જંગલો દેખાવા લાગ્યાં ! રશિયનો લડવાને ખુશી નહતાં : તેઓ ત્યાંથી એકદમ વટી ગયા હતા, અને તેઓને પકડી પાડવાની આશાએ ઓમર પાશાએ એકદમ આગળ ધસવાનો લશ્કરોને હુકમ કર્યો. પણ તેઓની પકડવામાં આવેલી આ પુઠું દુશ્મનોએ અતિ ધણી ઉલટથી દુર કીધી : થોડી “મિનીટો”માં બીજા એક ઉંચી ટેકરી આવી, તેઉપરથી જોતાં જણાયું, કે તેઓ સદતર ગયેજ થઈ ગયા હતા, અને પછી તે દહાડે તેઓ તે દિશાએ જરા પણ નક્કર પડ્યાજ નહીં. એકસંખી રાજ્યોનાં લશ્કરો એક બેદારના કસબા-સુધી આગળ ધસ્યા ; પણ રશિયનોએ ભારે લડાઈથી છટકવાનો ખીરાડ ઈરાવ કીધેલો.

હોવાથી, આખરે સરદારે સેબાસ્ટોપોલની સામેની પોતાની છાવણીમાં પાછા ફરવાનો લશ્કરોને હુકમ કર્યાવો.

એકસ'ખી રાત્રીઓનાં લશ્કરોએ રશિયનો સાથેની અપારખીઓમાં કાંઈ આસરે બે એક “ડઝન” રશિયન બંદીવાનો પકડ્યા હતા ; અને ખબર મેળવવાના વિચારથી તેઓને કેટલીક બાબતોના સવાલો પુછવામાં આવ્યા. રાત્રીના મુજબ, તેઓમાંના કેટલાકે હડીલાઈથી ચુપજ રહ્યા, કે નહીંતો એવી ખબરો આપી, કે જે ઉપર ઝાઝો એતબાર રાખી શકાયજ નહીં. તેઓ સઘળાની ખબરો એકબીજાથી ઉલટો અર્થ ઉપજવાય એવી, ઉલટીમુલટી હતી. પણ ફક્ત એક બંદીવાન તેઓમાં હતો, કે જે બરાબર ખબર આપે, એવો જણાયો ; તેણે રશિયન સેપાહોને ખમવા પડતા ભારે હાદેસાઓમાંટે ઘણાં જનુનથી જણાવ્યું ; તેણે ખુલાં દેલથી એટલાવડીક કહ્યું, કે એવી ભારે કંગાળિયતમાંથી છટકવાના વિચારથી તે જાણી-જાણીને એક બંદીવાન તરીકે પકડાયો હતો. જે ટર્કિશ સેપાહોએ તેને પકડ્યો હતો, તેઓએ પણ તેનાં આ બોલવાને ટેકા આપ્યો ; અને તેટલામાંટે તેને આપેલી ખબરો ઉપર વધારે વિશ્વાસ મુકવામાં આવ્યો.

તેણે જણાવ્યું, કે તે એક રીજમીટમાં સેપાહ હતો, કે જે રીજમીટ એક દહાડે-આગમય સેબાસ્ટોપોલનાં બંચાવનાં લશ્કરનો એક ભાગ હતો ; પણ કોણ જાણે શા કારણને-સર આ રીજમીટની જનરલ લિબ્રાન્ડનાં લશ્કરમાંહેલી એક બીજી રીજમીટની સાથે અદલા-બદલી કરવામાં આવી હતી. તે કેદીએ જણાવ્યું, કે યુર્પેટારિયાની પડોશમાં થોડુંક જ ઉપર ત્રણ બાનુઓને પકડવામાં આવી હતી, તેની તેને પુરતી માહિતી હતી, અને તેણે વળી જણાવ્યું, કે તે બાનુઓને સેબાસ્ટોપોલ ખાતે મોકલી દેવામાં આવી હતી. તેણે તેઓનાં શરીરો તથા પુશાકોનાં વર્ણન કર્યું, કે જે કંઠરાઈન અને પેલી બે પેલિશ બાનુઓનાં શરીરો અને પુશાકોને તમામ મળતાં આવતાં હતાં, અને તે ઉપરથી તરત ધાર્યામાં આવ્યું, કે તે કેદીનું કેહેવું તદ્દન સાચું હતું. વગર પુછવે તેણેજ વળી વધુ જણાવ્યું, કે જે બાનુઓમાંટે તે ખ્યાન કરતો હતો, તેણીઓને ઉમરે પુગેલી એક રશિયન વિધવાના હવાલામાં સાંપવામાં આવી હતી, કે જેણીને ખાવંદ ઘેરાની શરૂઆતમાં રશિયન લશ્કરમાં એક કંપટન હતો. આ વિધવા બાનુનું નામ તેણે જણાવ્યું, અને તેણી કયા ચોકસ મહલ્લામાં રહેતી હતી, તે મહલ્લાનું નામ તેમજ “નંબર” પણ જણાવ્યું. આ ત્રણે બાનુઓનું શું કરવા ધાયું છે, તે વિષે તેને કાંઈ ખબર હતી કે, તે પુછતાં, તેણે ના પાડી, કે તેઓએ તેને કરી ખબર પડી નહતી.

આ સઘળી ખબર એતબાર રાખવા લાયક જણાઈ ; અને આ તો હવે દેખાઈતુંજ હતું, કે કંઠરાઈન અને તેણીની સાથવાળી બીજી બે બાનુઓ સેબાસ્ટોપોલ ખાતેજ હતી—જે તેમ નહતે, તો તે બંદીવાન તેઓનું આટલું ચોકસ વર્ણન કરી શકતે નહીં ; વળી તે જે રીજમીટમાં હતો, તે ત્રણ ઘેરા ઘાલેલાં શહેરમાં ગયાં થોડાં અઢવાડિયાંઓ સુધી હતી, તે, પણ વાત ખરી હતી ; અને તેટલામાંટે તેણે આ બાનુઓને યુર્પેટારિયા કે સિમ-ફ્રેસ્ટોપોલ ખાતે જોઈ હોય, એ ન જાનવાજોશ હતું. હુઝલકેડને અને પેલા બે પેલિશ અમલદારોને હવે દરેક રીતે આશા આવવા લાગી, કે તેઓની બાયડીઓ તરફ વિવેકી વર્તીલુંક

ચલાવવામાં આવતી હોવી જોઈએ, તો જોકે આખરે તેણીઓનો ફેજ થું આવશે, તેણામે તેઓ કશી કદપના કરી શકતા નહતા; તોયે તેઓનાં દેવમાં દહશત હતી, કે વધારે મોટા સત્તાધારીઓતરફથી હુકમ મળવાથી, કે નહીંતો કદાપી પ્રિન્સ ગાઉરચંદ્રાદિનાં એકાએક ક્રાંતાઉપરથી તેણીઓની હાલની હાલત ફેરવાઈ જાય, અને તેણીઓઉપર સૈતમ આવી પડે, એ બનવાજોગ હતું.

કંપટન અંડિયન ડેલાંશી, કે જે હુંઝલઉડ અને કુંઝાર્ધનની દરેક બાબતમાં ઘણો મિત્રાચારીભર્યો ભાગ હોમેશાં લેતો હતો, તેને આ કેદીએ આપેલી ખબર જણાવવામાં આવી.

આપ્રમાણે ઘણાક દહાડાઓ વહી ગયા, અને તેમાં એવું કંઈ જાણવાજોગ બન્યું નહીં, કે જે અંતે અમારા વાંચનારાંઓનેલાયકતું હોય; પણ તોયે ૧ લી મેની રાત્રે એક જોવો બતાવ બનવા પામ્યો, કે જે હાં દરસાવવાની અગત્યછે.

મધરાતના અંધારે વખતે ફ્રેંચ જાવણીમાં કાંઈ હાલચાલ થતી જણાઈ; અને લગભગ જીવને જોખમે એક સાહાસ ઉઠાવવાનું એક ફ્રેંચ સરદારે માથે લીધું. તેણે પોતાના હાથનિચ્ચેના લશ્કરીઓની એક ટુકડીને તૈયાર કરીધી, કે જેમાં મુખ્યકરીને બહાદુર ઝુઆવ પલટણો હતી; આ પલટણોનો સરદાર જનરલ ચેલિસિયેર હતો. બનતી ચોકાસીથી ખાનગીરીતે કુચ કરવામાં આવી: સેપાહોં ઘાસવાળી જમીનઉપર અલગઅલગ ચાલવા લાગ્યા—સેપાહોંનાં હથિયારોનો જરા પણ ખણખણાટ ન થાય, તેમટિ દરેક સંભાળ લેવામાં આવી. આમુજ્યે અંધારાનીઅંદરથી આ રીજમીટો આવી, અને જે જગ્યાએ તે પરાક્રમ બજાવવાનું હતું, ત્યાં થોડાજ વખતમાં આવી પુગી;—પછી તેઓ ત્યાં થોભ્યા.

અંડિયન ડેલાંશીને જનરલ ચેલિસિયેરના રેસાલામાં થોડુંકઉપરજ નેમવામાં આવ્યો હતો; અને તેટલામાટે આ વખતે તે ઉપલા સરદારનીસાથેજ હતો. ચેલિસિયેરે તેને કાનમાં કાંઈ હુકમ ફરમાવ્યો; તે સાંભળતાંજ તે વાંકોવાંકો ચાલીને જુદીજુદી રીજમીટોના ફ્રેંચ સરદારને પોતાને સેપામાં આવેલા પ્રયથામો દહી આવ્યો. સર્વેથી છોડા કંપટનને તે આમુજ્યે તે હુકમ આપી રહ્યા નહીં, કે બધાઓએ સામટો હલ્લો કર્યો; તમામ રીજમીટોને મોખરે એકદમ અજવાળું થયું, અને બહાદુર ફ્રેંચમેનો દુસ્મનની કેટલા બધા નજીક હતા, તે હવે તેઓએ જોયું.

આ ચળકાટનીસાથેજ અંદુકાના ધકાડાઓ સંભળાયા; તમામ અંદુકો સાથેજ છોડવામાં આવી હતી, અને તેવીજ રીતે તેના જવાબ પણ દુસ્મનોતરફથી પાછો આપવામાં આવ્યો. (જુઓ ચિત્ર ૨૫ મું.) પછી બીજીજ પળે ફ્રેંચો અને રશિયનો એક ખુતી અપાઝપીમાં જોડાઈ ગયા. રાતનો વખત હોવાથી આ અપાઝપી વધારે ખુનરેજીલરેલી અને ભારે કમકમાટ ઉપજાવનારી હતી.

આપણે આ જગ્યાએ ખોલાસો કરવો જોઈએછે, કે પોતાનાં બહારનાં લશ્કરી બાંધકામોની બહાર રશિયનોએ ઉડા ખાડાઓ અને ખાંધઓ ખોદી હતી, અને તેમાં અંદુકો સાથેના સેપાહોંને ભર્યા હતા, કે જેઓ કેટલાક દહાડાઓ અને રાતોસુધી ફ્રેંચોઉપર અંદુકાનો અતિ દુષ્ટ મારો ચલાવી ખરાબી કર્યા કરતા હતા. આ મારો એટલોતો ખાનાંખરાબી-

ભરેલો અને ન સાંખી શકાય એવો હતો, કે આખરે જનરલ પેલિસિયેરે પોતાનાં વડા સેનાધિપતિની મંત્રુરિયાત લઈ, આ ખાડાઓ ઉપર આવિતો હમલો કરવાનો ઠરાવ કર્યો.

ઝુઆવો અને ખીજુ કે ચ રીજીમીટાએ એવીતો બહાદુરીથી હલ્લો કર્યો, કે તે જીવલેણ હુલડાઇ ભરેલો લેખાય, પણ વધારે વિચારવંત આદમી તો તેને ઘણો હેમતી અને બહાદુરીભર્યો ગણે. તેઓ સારીરવેસે જાણતા હતા, કે કોઈ પણ રીતે મોત તો આવવાનું જ હતું, — બંદુકની ગોળીથી મોત — બાગનેટથી મોત — કે ભારે તલવાર, જે રશિયન સેપાહોને આપવામાં આવી હતી, તેનેથી મોત તો આવવાનું જ હતું. રશિયનો પણ સારીરવેસે જાણતા હતા, કે લડાઈ કરવાસેવાય કે ચોસાથે સમજીતીથી પતાવટ થાય એવું તો કશું હતું જ નહીં, — એટલે જીવ ઉપર આવીને તેઓને લડવાનગર ખીજી કશો ચારો નહતો. આ કાપાકાપી ભારે લયંકર હતી. ખાડાઓમાંથી જલ્દીજલ્દી બંદુકો ઉપરાસાપરી છુટવાન લાગી; અને તેવીજ ઝડપે એકસંખી રાજ્યોનાં લશ્કરોએ પણ પાછો મારો ચલાવ્યો. થોડીજ પળોમાં બધે એક ખીજીની ઘણાં નહીંકી થયા: કેટલેક ઢેકાણે તો રશિયનો પોતાના ખાડાઓમાંથી બહાર કુદી નિકળ્યા — કેટલાક ખાડાઓમાં ઉલટા કે ચો અંદર કુદી પડ્યા — અને જાણે માણસો લડતાં હોય તેવું નહીં, પણ જાણે છેડાયલા વાઘો લડતા હોય, એવો દેખાવ લઈ લાગ્યો.

ઘડીકમાં કે ચોને પાછા હમલવામાં આવતા — પણ ખીજીજ પળે તેઓ પાછા ધસ્યા આવતા. બંદુકો છુટવાના આવાજોથી રશિયનોની મદદે ખીજી વધારાનું લશ્કર આવી લાગ્યું: ખાડાઓના તળિયાંઓ, અને જ્યાં તેઓને ખોદવામાં આવ્યાં હતાં, તેઓની વચ્ચેની જગ્યાઓ માર્યા ગયેલાઓથી ભરાઈ ગઈ. જે જુસ્સાથી ઝુઆવો દુશ્મનો ઉપર તુટી પડ્યા, તેની બરાબરી કોઈ જ કરી શકતે. તેઓ પોતાના દુશ્મનોને પકડતા — તેઓ તેઓના હાથોમાંથી હથિયારો ઝુટાવી લેતા — તેઓ તેઓને સપાટ ઝમીન ઉપર તોડી પાડતા — તેઓ તેઓને ખાડાઓમાં ગણડાવી મેળતા. મરડાવિટ બંદુકચીઓ પણ જીવ ઉપર આવીને સામા થતા: પણ આખરે તેઓએ જીત્યું, કે તેઓની હાલહવાલી થતી હતી — જ્યારે ખીજી હાથ ઉપર કે ચ લશ્કરે જાણ્યું, કે તેઓની જીત થતી હતી. ચારવેસે અઢેક પછી ખાડાઓ હાથ કર્યામાં આવ્યા: પણ પછી જાણ્યું, કે આ ખાડાઓની છેક અંદરની બાજુએ રશિયનો સાંમે થવાની એક છેલ્લી કાશેશ કરવામાં જમા થતા હતા.

“ મારી પુઠો આવો ! ” એમ અંડ્રિયન ડેલાંશીએ પોકાર્યું, અને પોતાની નાગી તલવાર હાથમાં લઈને, કે જે તલવારે આ ચાદગાર ઝપાઝપીમાં ઝખરો ભાગ બળવ્યો હતો, તે ઝુઆવોની સર્વેથી આગળની રીજીમીટને મોખરે આવ્યો.

‘ હવે સવાઈ પડવા માડતું હતું ; અને તેનાં ઝાંખાં ઝઝકળાંમાં આ ભારે કલ્લનો જે પેહેલો દેખાવ પડ્યો, તે અતિ બિહામણો હતો. આ ઝઝકળાંની મદદથી જે ખાડાઓ માર્યા ગયેલાઓથી ચિંકાર ભરાઈ ગયા હતા, તેઓને ચુકાવીને, અંડ્રિયન અને તેની પુઠો જનારા, આ બહાદુર કે ચ લડવાયો છેલ્લી કાપાકાપીને માટે આગળ ધસ્યા. તેમાં તેઓની સંપૂર્ણ જીત થઈ; થોડીકવાર સાંમે થવાપછી રશિયનોએ માછળ હડવા માંડ્યું ; — પણ જીતી સંભાળની હલ જાળંગી જવાની ગફલતી કરવાનેલીધે

અંદ્રિયન હજી આગળ ધસ્યોજ ગયો, એવી આશાથી, કે હારેલાં લશ્કરને ઘેરી લઇ તેઓને બંદીવાન કરે. તેને એટલી પણ ખબર નહતી, કે તેનીપુઠે આ વાર ફક્ત તેનાં મૂડીભર સેપાહો આવતા હતાં અને તેની આ અંકલતીનેલીધે તેને પોતાનેજ ઘેરી લેવામાં આવ્યો, અને એક એવોતો ફટકો તેને મારવામાં આવ્યો, કે જો તે બીહુશ થઇ કમીન ઉપર તુટી પડ્યો.

ન્યારે પાછો શુદ્ધિમાં આવ્યો, ત્યારે તેણે પોતાને એક ન્હાના અને ઠંગાળરીતે આરાસ્તા કીધેલા ચોરડામાં એક બિછાણુંઉપર પડેલો જોયો ; અને એક વૃદ્ધ ચોરસ તેને શુદ્ધિમાં લાવવામાટે તેની સારવાર કરતી હતી. તેણે તેણીનીસાથે વાત કીધી: તેનો તેણીએ એવી ભાષામાં જવાબ આપ્યો, કે જે તે બીલકુલ સમજી શક્યો નહીં ; પણ તે સારીપેઠે સમજતો હતો, કે તેણી સેબાસ્ટોપોલની એક ટ્રારટર રહેવાસણુ હતી, અને તે પોતે પણ તે શહેરમાં એક બંદીવાન થઇને પડેલો હતો.

(ચિત્ર ૨૩ મું.) “ વરત યુગના યુગાચારાના હાથ નેહીત પદી ”. (પાત્ર ૪૦૫ મું.)

મકરણ પક મું.

બંદીવાન.

અફ્રિયન ડેલાંશી ખીલકુલ ઝખ્ખી થયો નહતો, પણ પ્રકત પ્રટકો લાગવાથી બેલાન થઈ ગયો હતો, કે જે પ્રટકો તેને બંદુકના કુંઠાથી લગાવ્યામાં આવ્યો હતો. જેવો તે પાછો હુશમાં આવ્યો, કે લાગલો તે પોતાનાં ગિછાણાંઉપરથી ઉઠ્યો, અને અંધોળ કીધું— કે જેની તેને ઘણી ઝર હતી ; કારણકે તેનું મ્હોંડું અને હાથો દારૂગોળાથી કાળાં થઈ ગયાં હતાં, અને માણસનાં લોહીથી ખરડાઈ ગયાં હતાં. પણ તેણે હમણાં જે લોહી ઘાઈ નાખ્યું, તે તેનું પોતાનું નહતું : તે તો જે દુશ્મનોને તેણે ઝખ્ખી કર્યાં હતા, તેઓનું હતું. તેણે ખારીમાંથી બહાર જોયું : સાંભી બાજુએ ધરાની એક હાર હતી—વળી તેનાં દિઠાંમાં દેવલના મેનારાઓ આવ્યા. તે સેબાસ્ટોપોલ શહેરના વચલા ભાગમાં હતો.

ફરીથી તે યુદ્ધી ઔરતે ત્યાં દેખાવ દીધો ; અને આ વેળા તેણી પોતાના કૈદીનેમાંટે ખુરાક લાવી હતી. જે ખુરાક તેનેમાંટે લાવ્યામાં આવ્યો હતો, તે ઘણો ઉત્તમ નહીં, તેમજ છેક નકારોએ નહતો—મુખ્યકરીને તેનાજેવા એક આસામીનેમાંટે, કે જેને હમણાં છાવણીમાં ઝેંદગી ગુબરવી પડતી હતી, અને જે પોતે અસલથીજ કાંઈ ખાધાપીધાનો બડો શોખીન માણસ નહતો, તેનેમાંટે તો તે કીક હતો.

જે કે ત્રણ કલાકો વહી ગયા, કે જે વખતનાઅરસામાં ડેલાંશીએ પોતાનો ઔરડો છોડી જવાની એક પણ કોશિશ કીધી નહીં : કારણકે જોકે તેના ઔરડાનાં બારણાંને કળ દેવામાં આવી નહતી, તોયે તે સારીરીતે બાણતો હતો, કે દુશ્મનનાં હાથમાં પકડાયલા એક બંદીવાને ફેટલીક બાખતોમાં યોગ્યતા સાચવવી જોઈતી હતી. આખરે તેટલો વખત વિત્યાકેડે બારણું ઉઘડ્યું ; અને એક રશિયન અમલદારે અંદર દેખાવ દીધો. તેણે ડેલાંશીને થોડી-ઘણી સબ્યતાથી સલામ કીધી ; કારણકે તે એક જવાન પુરૂષ હતો, અને કુદનીરીતેજ વિવેકી હતો, તો જોકે આ વેળા તે બંદીવાનતરફ થોડોઘણો અકોસ રાખવાની તેની ફર્જ હતી, એમ તે સમજતો હતો. કીક ફ્રેંચ ભાષામાં તેણે પોતાને પ્રિન્સ ગૉર્ડર્યોકોફના એક એડી-કાંગતરીકે ઓળખાવ્યો.

જે જવાબ તેને આપવામાં આવે, તે નોંધી લેવામાંટે પોતાનાં ગજવાંમાંથી એક સુંદર નોંધ-પોથી બહાર કાઢાડી, તે રશિયન બોલ્યો, “મેહરબાની કરી તમારું નામ જાણવશો ? મને તમારી પદવી પુછવાની અગત્ય નથી : અમો ફ્રેંચ લશ્કરી પુશાક સારીરીતે સમજ્યે છીએ.” અત્રે તે એક “મિનીટ” સ્ટેજ મુઠમાં હસ્યો. પછી ફરીથી બોલ્યો, “અને અમો તમારા પુશાકઉપરથી નોંધ્યે છીએ, કે તમો કેપટનની પદવી ધરાવો છો.”

અફ્રિયને પોતાનું નામ જણાવ્યું, અને વળી કહ્યું, કે તે જનરલ પેલિસિયેરના રેસાલામાં હતો.

એડી-કાંગ—“તમોને હાલ જે મકાનમાં રાખવામાં આવ્યાછે, તેકરતાં વધારે સારાં તમારી પદવીનેલાયકનાં મકાનમાં અમો તમોને હાલમાં રાખી શકતા નથી, માટે હું ઘણો દેલગી-

રહું. તેણે તમે એક આબરૂદાર ચોરતના ઘરમાંછે; કે જણીને તમારી દરેક આપતમાં સારી બરદાસ્ત લેવાને જણાવ્યામાં આવ્યુંછે. ચોરસ વખતેએ, અને ચોરસ બંધીઓસાથે તમોને એક ખુલ્લી જગ્યામાં ફરવા જવાની રજા આપવામાં આવશે, કે જે જગ્યા બંધી-વાનોના ઉપયોગમાંટે જુદી કાઠાડવામાં આવીછે; છતાં તમોને જ્યારે ગમે ત્યારે ઘરની પછવાડે આવેલા ન્હાના બાગિચામાં ફરવાની છુટછે. અગરજે તમે તમારી છાવણીમાં તમારા દોસ્તોસાથે કાગડપત્રનો વ્યવહાર ચલાવવા માંગતા હોવ, તો તમોને તેમ કરવા દેવામાં આવશે. પણ તમારાં તે કાગડો ખુલ્લાજ નામદાર પ્રિન્સ ગાર્ડર્યેકાઈનાં વડા મથકઉપર તમારે મોકલવાં, કે જ્યાંથી તે નામદાર તેને ઘટતે ઠેકણે મોકલી આપશે. વખતોવખત તમારી મુલાકાતે આવવાની મારી ફરજીછે; અને જે તમે ડોહળી વાજેળી ફર્માયશ કરશો, તો તે તરત સ્વિકારવામાં આવશે. અમે રશિયનોને ઘણાજ જંગલીચોતરીકે ઓળખાવામાં તમારાં દ્વેષ અને ઇર્ષ્યે પત્રો ખુલ્લી લેતાં જણાયછે, તે હું જાણુ છું, પણ અમોને જેટલા ખરાબ ચીતારવામાં આવેછે, તેટલા નહારા કદાચ અમે નથી.”

આટલું બોલીને તે જવાન અમલદાર ફરીથી રહેજ હસ્યો: તેની સભ્યતાભરેલી બાપામાંટે અફિયન ડેલાંશીએ તેનો ઉપકાર માન્યો; અને પછી તે એડી-કાંગ ત્યાંથી ચાલી ગયા.

પોતાને તે ચોરડા છોડવાની પુર રજા હતી, એમ જણીને તે જવાન દ્વેષમૈન તેમ કરવા જતો હતો, પણ તેટલાં મહલ્લામાં પસાર થતા સેપાહોનાં ભારી એકસરખાં પગલાં-ઓનો આવાઝ તેણે સાંભળ્યો; અને તેથી તે બારીભણી ગયા આ વખતે ત્યાંથી એક રશિયન રીજીમીટ પસાર થઇ જતી હતી; અને જ્યારે તે અફિયનની નજરઆગળથી ગુમ થઇ ગઇ, ત્યારે તે બારીઆગળથી ખસી જવા જતો હતો—પણ તેટલાં તે મહલ્લાને નાકે ઉભાં કરવામાં આવેલાં એક ન્હાનાં પાટિયાઉપરનું લખાણ તેના જોવામાં આવ્યું. તે લખાણ તે વાંચી શક્યો; અને તેની ભારે અચરતીપચ્ચે તેણે જાણ્યું, કે તે તેજ મહલ્લામાં હતો, કે જ્યાં પેલા રશિયન બંધીવાનનાં જણાવ્યામુજબે કંઠરાઈનને અને તેણીની સાથની બે વાંકિશ બાનુઓને રાખવામાં આવી હતી—અને જ્યાં કદાચ હમણાં પણ તેઓ રહેતાં હોવાં જોઈએ.

આ શોધ કીધાપછી, તેવિષે વધારે બોળ કરવાપાછળ ડેલાંશી મંડ્યો. મહલ્લાની સાંખી બાલુનાં ઘરોનાં બારણાંઓઉપર માંડેલાં “નખરો” તે બારીકીથી તપાસવા લાગ્યો; અને તેણે જોયું, કે તેઓ છંદ બીજે છોડેથી શરૂ થતાં, જ્યાં પેલું પાટિયું મારેલું હતું, ત્યાંનાં ઘરનાં નાકાંસુધી ચઢતાં આવતાં હતાં. તેજ “નખરો,” જેમ ઇંગ્લાંડનાં એક શેહેરમાં હોયછે, તેમ તેનાં ઘરની બાલુએ ચાલુ વધતાંજ જતાં હોવાં જોઈએ, એમ મનમાં ધારીને તેણે ગણતરી કીધી, કે જે ઘરમાં તે બાનુઓને કેદ કરવામાં આવી હતી, તેનેથી ત્રણ ઘર દુર તેનું પોતાનું ઘર આવેલું હોય જોઈએ. ડેલાંશી મનમાં દુઆ મારવા લાગ્યો, કે હજી પણ તે બાનુઓ તેજ ઘરમાં હોય, તો ઘણું સારું, કારણકે જે તેણીઓને ત્યાંથી ખસાડવામાં આવી હોય, તો તેથી તેણીઓની હાલતમાં કશો સુધારો થયેલા ગણાય નહીં—વળી જે બીજા હાથઉપર તેણીઓ સેબાસ્ટોપોલિસમાંતેજ હજી હોય, અને તે પણ વળી તેનાં પોતાનાં રહેઠાણની આટલી બધી નજદીક હોય, તો પોતાનો તેમજ તેણીઓનો નાસી જઈને છુટકારો કરવાનું કામ કાંઈ તદ્દનજ ન બની શકે, એવું નહવું.

હવે ઉલાંશી પોતાના ઓરડામાંથી બહાર આવ્યો, અને દાદર ઉતરીને નિચ્ચે ગયો. તેનો ઓરડો પેહેલા મજલાઉપર આવેલો હતો, અને તેને માથે ફક્ત એક ખીન્ન મજલો તે ધરને હતો—કારણકે તે ઘર વિસ્તારમાં નહતું હતું. નિચ્ચે આવ્યાપછી તેને જણાયું, કે જે ઘરની પેલી બુદ્ધી સ્ત્રી માલિક હતી, તેણી પેહેરવાનાં ગર્મ લુગડાં, ટોપીઓ, અને જોડા, વગેરે વેચવાની એક નહતી દુકાન ભોંયતળિયે રાખતી હતી. તે પછવાડે આવેલા નહાના બાગિચામાં ગયો—જે તેને બાગિચો કહેવાય તો, કારણકે હમણાં તેમાં કશું પણ રોપવામાં આવેલું નહતું—કારણકે અગાઉ જેઓ સેબાસ્ટોપોલમાં બાગબાગિયાઓ બનાવતાં હતાં, તેઓ સઘળાં હાલમાં આ ઘેરા ધાલવામાં આવેલાં શહેરનાં બંધાવનાં ખીન્ન બુદ્ધાં-બુદ્ધાં કામોમાં રોકાઈ ગયેલાં હોવાથી, બાગબાનીઉપર કશું ધ્યાન તેઓથી આપવાને બનતું નહતું.

બાગમાં આવ્યાપછી કુદર્તીરીતેજ ઉલાંશીની નજર તે ઘરના પાછળના ભાગની બારીઓ-તરફ ખેંચાઈ, કે જેમાં પેલી ત્રણે બાતુઓ રહેતી હતી, એમ તે જાણતો હતો. પણ તેનાં દિઠાંમાં તે બારીઓઆગળ કોઈ આવ્યું નહીં; અને જોકે તે એમુજ્યે બાગિચામાં બે કલાકોસુધી થયાં કીધો, પણ તેનાં જોવામાં એક પણ માણસ તે ઘરમાં, કે ખીન્ન ઘરોમાં આવ્યું નહીં. તોયે તે ઘરો કેવીરીતે આવ્યાં હતાં, તેનું તેણે ધ્યાનથી અવલોકન કરી લીધું. દરેક ઘરનીપછવાડે નહાના બાગિચાઓ આવેલા હતા; અને તે દરેકનીવચ્ચે નિચ્ચી ભીતો હતી, કે જેઉપર સેહેલાઈથી ચઢી શકાય, યાને જો ઉલાંશી ચાહે, તો પોતાનાં ઘરના બાગિચામાંથી આ દીવારો કુદાવી, તે ઘરના બાગિચામાં જઈ શકે, કે જ્યાં આ ત્રણે બાતુઓને રાખવામાં આવી હતી. અને જે ઘર આપણે આગળ જણાવ્યું છે, તેમ તેની ગણત્રીસુજ્યે તેનાં ઘરથી ત્રીજું આવેલું હતું. વળી આ ઘરોના પછવાડેના બાગિચાની દીવારોસાંમે ખીન્ન ઘરોના બાગિચાઓની દીવારો સાંમસાંમે આવેલી હતી, ત્યાંના રસ્તો ઉલાંશીનાં ઘરના રસ્તાની સમાવર લીટીમાંજ આવેલો હતો.

અફિયન ઉલાંશી ઘરમાં પાછો આવ્યો—કે જ્યાં તરતજ પછી તેનેમાંટે એક સાઈ-જેનું બાણ લાવી હાંમેરે કર્યામાં આવ્યું. તેણે ત્યારપછી બે કાગઝો લખ્યાં—એક જનરલ પેલિસિયેરઉપર—અને ખીજું સિડની હૅઝલઉડને—તે બંધમાં તેણે જણાવ્યું હતું, કે તેનીસાથે થંણી સારીરીતે વર્તવામાં આવેલો. ઇંગ્લેન્ડ મેજરઉપરનાં કાગઝમાં જે ઘરમાં તે રહેતો હતો, તે કયા મહલ્લામાં આવેલું હતું, તથા તેનું “નંબર” શું હતું, તે તેને જણાવવાની તેણે સલાહ લીધી હતી—એવી મતલબથી, કે હૅઝલઉડ જાણી શકે, કે કયે ઠેકાણે તે રહેતો હતો. તેણે તેમાં એક પણ એવો શબ્દ ન લખ્યો હતો, કે જે કાગઝો તપાસ કરનાર રશિયન અધિકારીનાં ધાર્યામાં વાંધાભરેલો લાગે, કારણકે આ સર્વે કાગઝોને દ્રેચ જાવણીમાં સુલેહતા એક વાવડાની પનાહહેલ મોકલવાઆગમ્ય તેઓની બારીક તપાસ લેવામાં આવતી હતી. આ કાગઝો બુદ્ધાંજ રાખ્યામાં આવ્યાં હતાં, અને તેઓને એક પરબિડિયામાં મુકી, તેઉપર નાનદાર રશિયન સેનાધિપતિનું સરનામું કર્યામાં આવ્યું હતું—આ કાગઝને પોતાની એક સ્ત્રીનોકરપાસે પ્રિન્સ ગોર્ટચેકોફને મથકે મોકલી આપવાનું તે ઘરની માલિકણે ખુશીથી માથે લીધું હતું.

ફરીથી એકવાર તે ખાગિયામાં ફરવા ગયો, અને એમુજાને સાંજ પડતાંયુધી પોતાના વખત ઉલાંશીએ ગાળી દાહાડ્યો ; પછી તે સકારે સુવાને ગયો ; પેલી ત્રણે બાનુઓ ખરેખર તેનીપાસનાં ઘરમાં હતી, કે નહીં તેવિષે તે હજી ચોક્કસ હતો નહીં, અને જો તેણીઓ ત્યાં હોય, તો તેઓસાથે કેવીરીતે વ્યવહાર ચલાવવો, તેવિષે પણ તેણે પોતાનાં મનમાં હજી કંઈ નક્કી ગોઠવણુ કરી નહતી.

ખીજે દિને નારતો કીધાપછી થોડીજવારમાં તેજ એડી-કાંગ, કે જેને તેણે આગળ જોયો હતો, તે ઍડ્રિયનઆગળ આવ્યો, અને તેને પોતાનીસાથે એક મોટી ખુલ્લી જગ્યાએ લઈ જવાની માંગણી કરી, કે જેથી હમણાં તેને જે ઘરનીપછવાડેની અતિ નહાની જગ્યામાંજ ફરવું પડતું હતું, તેફરતાં વધારે જોહોળી જગ્યામાં તે ફરીને પોતાનાં શરીરને કસરત આપી શકે. તેની આ માંગણી તે જવાન ફ્રેન્ચ અમલદારે ખુશીથી કબુલ કીધી ; અને તે એડી-કાંગ થોડીક હંધનીતહીંની વાતો કરી ઉલાંશીને લઈ ઘરમાંથી બહાર નિકળ્યો. તેઓ મહલ્લામાંથી તેજ દિશાતરફથી પસાર થવા લાગ્યા, કે જ્યાંજવાને ઍડ્રિયન ઉલાંશી ઘણોજ આતુર હતો ; તેણે તે બાનુઓવાળાં ઘરનાં “નંબર”વિષે જે ગણુની કીધી હતી, તે ખરીજ કીધી હતી, કારણકે તેઉપર બરાબર તેજ “નંબર” પાડેલું હતું. તોયે તેણે તે ઘરની બારીઓતરફ ઘણું દીકીટીકીને જોવાના અખાડા કર્યા ; કારણકે આ વખતે પેલા એડી-કાંગ તેનીસાથે વાતો ચલાવતો હતો, અને તેટલામાટે તેની નઝર તેના ચેહરાતરફ જ પ્રેલી હતી ; અને તેથી જો તે આમ્રમાણે બારીઓગમ દીકીને જોયા કરે, અને જો એડી-કાંગને જરા પણ કંઈ શકે પડે, તો તેની ધારેલી નેમ ઉધી વળી જાય.

આ વખતે સેબાસ્ટોપોલમાં ભારે ગડબડ ચાલી રહી હતી ; રીજમીટા હાંથીત્યાં કુચ કરી જતી હતી, ભારે તોપો અને બે પૈડાંનાં ભારબરદારી ગાડાંઓ ધસડી જવામાં આવત-હતાં, એડી-કાંગો આમથી તેમ પોતાના તેઝી ઘોડાઓ દોડાવ્યા જતા હતા, અને આ સઘળાંઉપરથી ખુલ્લું જણાતું હતું, કે તે શેહેરઉપર ઘેરો ઘાલવામાં આવેલો હતો. તોયે દુકાનોમાં જોતાં એમ ન લાગતું હતું, કે શેહેરઉપર ઘેરો નાખવામાં આવેલો હતો. તેથી-ઉલટું ખુરાકી વેચવાની દુકાનોઉપર ખાધાની દરેક વસ્તુઓ જેટલા જોઈએએટલા મોટા જથ્થાઓમાં ભરેલી હતી ; ભડિયારાઓની દુકાનોમાં વેચવા મુકેલાં પાઉંઓઉપર જરાસરખી નઝર ફેંકતાં, ઍડ્રિયનની ખાતેરી થઈ, કે તેઉપર માઉલા ભાવો ઘણા સસ્તા હતા.

આપણે જાણુવું જોઈએ, કે ઈનકરમાનની યાદગાર લડાઈની આગળી સાંજે કેંઠરાઈન સેબાસ્ટોપોલના જે ભાગમાં હલુસે જઈ આવી હતી, તે ભાગ આ નહોતો. જે ભાગમાં હમણાં ઉલાંશી હતો, તે તો ખુદ શેહેર હતું ; જ્યારે બહાદુર કેંઠરાઈન તો તે શેહેરનાં લશ્કરી બંદરનીસાંમે આવેલાં કારાગેલનાઈયાહનાં પરાંની મુલાકાત લઈ આવી હતી. ઘણીક સુંદર હવેલીઓઆગળથી હવે ઉલાંશી પસાર થઈ ગયો, અને તેને ઘણાક સારા મહલ્લાઓમાંથી દોરવી લઈ જવામાં આવ્યો. ત્યાંના દેવલોનાં શોભાયમાન બાંધકામો જોઈને તે વખાણવાની તેના ભોમિયાએ ઉલાંશીને તક આપી ; અને તેમાંહેલાં એક દેવલમાટે તે એડી-કાંગે કહ્યું, “આ દેવલના મેનારાઉપરથી થોડાંક અઠવાડિયાંઓઉપર એક મોટો ઘંટ તુટી પડ્યો હતો—કદાચ કાઠરીતે તમોને તેખામે ખબર તો પડી ચુકી હશે. તે ઘંટનો વંગાડનાર—

હુટઝન નામે હતો—અને જેનાં કુટુંબમાં આ દેવલની રખવાળી લાંગો વખતસુધી વંશપરંપરા ઉતરતી આવેલી હતી—તે બાપડને સખ્ત ઇંઝા થવાથી માર્યો ગયો હતો.”

આરવેસે વાતો ચલાવતા તેઓ એક યોગાન ખુલ્લી જગ્યાએ આવી પહોંચ્યા—તે જગ્યાની એક બાજુએ એક કચ્છરતાનની દીવાર આવેલી હતી—બીજી બાજુએ કેટલાંક સરકારીખાતાંઓની ઇમારતો આવેલી હતી—અને બીજી બે બાજુઓતરફ નહાનાં ઘરોની હારો લાગેલી હતી. હાં ઘણાં લોકો ફરતાં હતાં; ત્યાં ડેલાંશીનાં, જોવામાં ઘણાક ફ્રેંચ અને ઇંગ્લેંડ લશ્કરી પુશાકવાળાઓ આવ્યા, અને તેણે તરત ધાધુ, કે તેઓ પણ તેનીજપેઠે દુશ્મનના હાથમાં કેદીઓતરીકે પકડાયલા હોવા જોઈએ. વળી થોડાક ટર્કિશ લશ્કરી પુશાકવાળાઓ પણ ત્યાં હતા; તેમજ કેટલીક બાનુઓ, તથા ઉતરતે વાંધેની ઔરતો પણ ફરતી હતી. આ સઘળાંઓ આ ઘેરી લીધેલી કુસાદે જગ્યામાં હાંત્યાં ફરીને ગમત મેળવતાં હતાં. આસપાસ એકસ તકાવતે સંત્રીઓ પહોંચે ભરતા હતા—મુખ્યકરીને આડા ફાટતા રસ્તાઓઉપરનાં નાકાંઓઉપર.

એડી-કાંગ—“કુપટન ડેલાંશી, જોતમોને ગમે, તો આ જગ્યાએ કલાકોસુધી ફર્યા કરવાની તમોને છુટછે, પણ આ ઘેરી લીધેલી જગ્યામાંથી એક સંત્રીનેસાથે લીધાવગર તમોને બહાર જવા દેવામાં આવશે નહીં. જ્યારે તમો હાંથી જાઓ, ત્યારે તમોને પાધરા તમારે ધરજ જવું પડશે. હાં તમારાં કોઈ પિછાણવાળાંઓ મળે, તો તેઓસાથે બીલાશક વાતો કરજો; પણ તમોને અર્જ કર્યામાં આવેછે, કે મેહરબાની કરી એકજ જગ્યાએ ત્રણ કે ચાર જણાંઓએ સાથે ભેગા થવું નહીં. આ બધી કાંઈ ઘણી સખ્ત નથી—”

અંડ્રિયન—“નહીં, ખચિતજ નથી, અને તેટલાંમાંટે તે સહેલાઈથી માન્ય રાખવામાં આવે એવી તેછે.”

ત્યારપછી તે એડી-કાંગ ત્યાંથી ગયો; અને આ જવાન ફ્રેંચ અમલદાર તે ઘેરી લીધેલી જગ્યામાં આગળ વધ્યો; પોતાના સ્વદેશીઓ જેઓ ત્યાં હતા, તેઓમાંના એકપછી બીજાસાથે ગોફતેગુ ચલાવી—અને તેને પણ બંદીવાન કર્યામાં આવ્યો હતો, તેમાંટે તેઓએ પોતાની દેલગીરી જણાવી. વળી ત્યાં એકાદબે ઇંગ્લેંડ અમલદારો હતા, કે જેઓને તે ઓળખતો હોવાથી તેઓસાથે પણ તેણે વાતો કીધી. પ્રથમથીજ ત્યાં જે બાનુઓ ફરતી હતી, તેણીઓને તેણે ધ્યાનથી તપાસી: પણ તેણીઓમાં મેંડેમ હુંઝલઉડ તેનાં જોવામાં આવી નહીં. તેનાં એક સ્વદેશીએ તેને જણાવ્યું, કે જે બાધઓ ત્યાં ફરતી હતી, તેણીઓ તેજ શેહેરની રહેનારીઓ હતી, કે રશિયન લશ્કરના કેટલાક મુખ્ય અમલદારોની બાયડીઓ કે બેડીઓ હતી. તેણે પોતાના બે કે ત્રણ હમબતીઓને પુછ્યું, કે તેઓએ મેંડેમ હુંઝલઉડને અને તેણીની સાથવાળી બે પોલિશ બાનુઓને જોઈ હતી?—પણ તેણીઓવિષે તેને કશી એકસ ખબર તેઓ આપી શક્યા નહીં.

આ રીતે અંડ્રિયન આસરે એક કલાકસુધી તે જગ્યામાં ભટક્યા કર્યો, જ્યારે એક મહદ્દામાંથી ત્રણ બાનુઓને તે ઘેરી લીધેલી જગ્યાએ દાખેલ થતી તેણે જોઈ—આ ત્રણેના પુશાકઉપરથી તેણે જાણ્યું, કે તેણીઓને આગળ તેને જોઈ નહતી; અને અધિરાઈ તથા ચટપટસાથે તે તેણીઓનીતરફ આશાભેર ચાલ્યો. તેની બેહદ ખુશ-

હાલીવચ્ચે આ ત્રણ બાનુઓમાંની એકને તેણે કુંદરાઇનતરીકે ઓળખી. તોયે રખેને કાઢેને શક ઉપજે, એવા ડાહ્યાપણભરેલા વિચારથી તેણે પોતાની ખુશહાલી અને અધિરાઇને દાખમાં રાખી, અને જાણે તેને જીજ્ઞ ઓળખાણ હોય, તેવીરીતે નમન કર્યું; અને પછી તેઓની વધારે નજીક ગયો.

કુંદરાઇન—(તેને “શેક-હાંડ” કરવામાટે પોતાનો હાથ આપીને) “ખુદા તારી મદદ! કુંપટન ડીલાશી! શું તમોખી હો? ”

તેને ઉપરાસાપરી સવાલો પુછવામાં આવ્યા: પણ તે સઘળાના તેણે સંતોષકારક જવાબો આપ્યા. તેણે કુંદરાઇનને અને તેણીની સાથવાળી ખીજ જે બાનુઓને જણાવ્યું, કે તેણીઓના વાહાલાઓ સેઆસ્ટાપોલનીસાંમે પડેલા ઑટોમન સરદારનાં લશ્કરસાથે—તેઓ સર્વે સારી તંદરેસ્તીમાંછે, તો જોકે તેઓ તેણીઓના પકડાવાથી ભારે દુઃખમાં દહાડા ડાહાડેછે—તેણીઓનું હવેપછી શું થશે, તેમાટે તેઓ ભારે ચિંતામાં પડેલાંછે. તેણીઓ સેઆસ્ટાપોલમાંછે, એવી ખબર તેઓને કાશુમચારેફતે પડી હતી, તે સઘળું વિગતવાર તેણે જણાવ્યું; અને એકજ મહદ્દમાં તેણીઓનાં ઘરની પડોશમાંજ તેને પણ રાખવામાં આવ્યોછે; જાણી તેણીઓ ઘણી અગમ્ય થઇ. તેને ક્વીરીતે ખંદીવાન કર્યામાં આવ્યો હતો, તે પણ તેણે જણાવ્યું; અને પોતાનો તેમજ તે બાનુઓનો છુટકારો ક્વીરીતે કરવો, તેઓ તેણે જે વિચાર ધારી રાખ્યો હતો, તે પણ સમજાવ્યો.

હવે કુંદરાઇને પણ પોતાનીતરફનો ખોલાસો કાઢી. તેણીએ કહ્યું, કે તેણીને અને તેણીની જે સઘળાને પકડવાપછી તરતજ તે સઘળાઓને એક ગામડાંમાં મોકલી દેવામાં આવ્યાં હતાં, કે જ્યાં કાઇ હિંચી પદવીના એક રશિયન અમલદારસાથે તેઓની મુલાકાત કરાવ્યામાં આવી હતી. આ અમલદારે તેઓનાં નામો પુછ્યાં. કુંદરાઇનની સઘળાને તેણીઓનાં નામો છુપાવવાની કશી ઝર નહતી; પણ કુંદરાઇનને તો તેમ કરવાની ફરજ હતી, કારણકે તેણી ડરતી હતી, કે જો એમ જણાય, કે તેણી રશિયન નોકરી છોડી ગયેલા પેલા વાલમારોની ખેટી અને ખેદન થતી હતી, તો પછી તેણીને ખમણું પડે. આઉપરથી કુંદરાઇન એક ‘બોટુ’ નામ જણાવવા જતી હતી, તેટલાં એક ટારટર, કે જે વારંવાર ચુપ્પેટારિયા આવી ગયેલો હતો, અને જે રશિયનોનીતરફેણમાં હતો, તેણે તેણી કાણ હતી તે તરત ઝાહેર કરી દીધું: કાઇ કારણમાટે આ રાખસ તે વખતે રશિયન અમલદારઆગળ આવેલો હતો. આમુજળે એક વાલમારની ખેટી, અને ખીજ વાલમારની ખેદનતરીકે તેણી ઓળખાઇ ગઇ: આઉપરથી તેઓ ત્રણે જણાઓને એક ગાડીમાં બેસાડીને તરત સિમરે-રોપોલખાતે રવાના કરી દેવામાં આવી. તે ગામમાં તેણીઓને જનરલ ઑસ્ટેન-સાકેનનાં ઘરમાં હિતારો આપવામાં આવ્યો, કે જે આ વખતે પોતાનાં લશ્કરસાથે ત્યાંથી ગેરહાજર હતો. તોયે જનરલની બાનુ *બોરનેસે તેણીઓની ઘણી માયાથી આગસ્તાસ્વાગતા કાઢી. થોડા દિવસોપછી જ્યારે જનરલ ત્યાં પાછો ફર્યો, ત્યારે તેણે આ ત્રણે બાનુઓને ખુદ પોતાની ગાડીમાં સેઆસ્ટાપોલખાતે રવાના કરી દીધી; ત્યાં આવી પુગ્યાપછી મિન્સ ગાર્ટ-સ્વેડકે તેણીઓને તે વિધવા બાઇનાં ઘરમાં મોકલી, કે જ્યાં હમણાંતુલિક તેણીઓ રહેતી

હતી. આ બાધ પણ તેણીઓતરફ અતિશય સમ્મતતાથી વર્તતી હતી; તો જોકે તેણીઓને ધરતીપછવાડેના બાગિચાસવાંય ખીજે કંઈ કદાચજ પ્રવા જવા દેવામાં આવતી હતી; અને હાલમાં જ્યારે તેણીઓ ઑડિયનને મળી હતી, તે પ્રકત ખીજજ વેળા તેણીઓને બહાર જવા દેવામાં આવી હતી.

કુંડરાઈન—“જોકે હાલમાં તે માયાવંતી વિધવા બાધસાથે દહાડા કાઢાડ્યે છે, છતાં અમારાં દેલમાં રાતદિવસ બારે ધારતી રેહેછે, કે રખેને અમોને સાર્થખીરિયાખાતે ધકલી દેવામાં આવે. અમારું શું થશે, તેઆથે અત્યારઆગમય અને હમણું પણ અમો બારે ચિંતામાં છે. કદાચ તોપોના ભયંકર મારાતી ગડગડમાં ગ્રિન્સ અમોને ભુલીજ ગયેલો હોવો જોઈએ, પણ હવે તે મારો તો પુરો થયોછે, એટલે ખીજ બાબતોનો વિચાર કરવાની તેને ફારસત મળીછે—”

ઑડિયન—(તેણીને બોલતી અટકાવીને) “મંડેમ હુંજલહિડ, આપણે તેનો વિચાર આગમયથી જાણી લેવાની, અથવા તો તેનો અગાઉથી ધિલાજ કરવાની કારોશ કરવી જોઈએ.” અને જોકે તે ક્રેંચ લાપામાં બોલતો હતો, તોયે પોતાની ચોકાસીમાંટે આસપાસ જોઈને, કે રખેને કાંઈ સંત્રી નજીકમાંજ ઉભેલો હોય,—તે જવાન ક્રેંચ અમલદારે વધુ કહ્યું, “આપણે જાંધી છટકી જવું જોઈએ!”

આ સાંભળી કુંડરાઈનના ગાલોઉપર રતાસ ચઢી આવ્યો, અને તેણીએ જવાબ દીધો, “અરે, જો તેમ થાય, તો કેવું સારું! કેવી ખુશહાલી! કેવું સુખ! કેપટન ઉલાંશી, જો તેમ કરવામાં આવે, તો ગમેએવો જોખમ ખેડવો પડે, તો તે માથે ઉઠાવવાને હું તૈયારછું;” પછી પોતાનીસાથેની બધે બાનુઓતરફ જોઈને, “અને મારી ખાતેરીછે, કે આ મારી વાહાલી સમજ્યા પણ જોઈતી હેમત દેખાડવાને ચુકશે નહીં—”

ઉલાંશી—(લગાર વિચારવંત હવે) “જ્યાંસુધી હું જાણું છું, ત્યાંસુધી તેમ છટકી જવાનો ફક્ત એક ધિલાજછે,—અને તે જોમ હું આગળથી ધારું છું, તેમ જો તમો ધરમાંથી રાતના ચોરીછુપીથી નિકળી આવવા પામે, તો—”

કુંડરાઈન—(તેને બોલતો અટકાવીને) “તે વિધવા બાધ, કે જેણીનીસાથે અમો રહે છે, તેણી ભલી અને માંબાળુછે, પણ તેણી એક ચુસ્ત રશિયનછે—તેણીનો ખાવંદ એક લશ્કરી અમલદાર હતો, કે જે ધનકરમાનની લડાઈમાં માર્યો ગયોછે. તેણી અમારીઉપર સખત તંદેહારી રાખેછે; અગરજો અમો નાસી જવાની કારોશ કર્યે, તો તેણી જુમો પાડીને—”

ઑડિયન—“તેણીની માયાનો બદલો તેણીનીતરફ નિર્દય થઈને આપવો, એ જોકે ઘણું દેલગીરીભર્યું છે, તોયે જ્યાં છુટકારાનો સવાલ આવ્યો, ત્યાં અદ્યમઆદ્યની ખારીકા તપાસવા બેસવું નહીં જોઈએ. જુઓ, હું કહું છું, તે સાંભળો!”

ત્યારપછી થોડીક “મિનીટા” અગાઉ તેનાં મનમાં જે વિચારો ઉભા થયા હતા, તે સર્વે તેણે કુંડરાઈનને અને તેણીની સમજીને ખુલા કરી કહી સંભળાવ્યા: તેણીઓએ તેનું કહેવું, ખુશીભર્યાં ફેલે બહુ ધ્યાનથી સાંભળ્યું—તેણે જે સૂચવ્યું, તે સઘળું તેણીઓએ ઉપકાર અને ખુશીસાથે કબુલ કર્યું; ખારીકાખારીકા બાબતોઉપર બદાખસ્ત કર્યામાં આવ્યો—અને તે આ ત્રણે બાનુઓથી છુટો પડ્યો, તેઆગમય દરેક બાબત સંપૂર્ણરીતે નક્કી કર્યામાં આવી.

મકરણ ચૃ મુ.

એલમાનોફ.

જ વખતે અડિયન ઉલાંશી આ ત્રણ બાનુઓસાથે લડાઈમાં પકડાયલા બંદીવાનોને ફરવા માટેની ઘેરી લીધેલી જગ્યાએ વાતો ચલાવતો હતો, તે વેળા એક શખ્સ એકલો-અતુલો, ઘણા નિરાશ દેખાવસાથે સેપાર્ટાપોલના મહલાઓમાં એમથીતેમ ભટક્યા કરતો હતો. આ પુરૂષ કોઈજ નહીં, પણ કરનલ એલમાનોફ હતો. જે મહલ્લાઓમાં રાહદારીઓતી ભારે ગંવઆવ હતી, ત્યાં પણ તે બહુ એકલવાયોજોવો હતો: તે કોઈનીસાથે પણ વાતો કરતો નહતો—અને કોઈ તેનીસાથે બોલતું નહતું; પણ જે કોઈ અમલદાર કે મુક્ષી હોદ્દાદાર તેને ઓળખતો હતો, તો તે તેને જોઈને દેખાઈતીરીતે પોતાનું મહોડું મરડીને, ખીજ બાબુ જોતો હતો. ખુદીરીતે તેઓ તેનેથી દુર રહેવાને ઇચ્છતા હતા: તેનાં ચોહરાઉપર એક ખુતીતરીકેની છાપ મરાયલી હતી: કારણકે અર્ધ-જંગલી રશિયનોવટીક તેણે જે કરપિણ કામ કર્યું હતું, તે એક તિરસ્કારભરેલું અને નરકવાસી ગણુતા હતા.

વાંચનારે જોયું છે, તેમ યુર્પેટારિયાથી સલામત નાસી જવામાં તો તે ફતેહ પામ્યો હતો; અને સિમફેરોપોલખાતે આવીને જનરલ આર્સ્ટેન-સાકેનને તે પાછો મળ્યો હતો. જે અતિ ઘોર કર્મ કરીને એલમાનોફ છટકવા પામ્યો હતો, તે તરત જણાવાપછી ઓમર પાશાએ ખામોખા ત્રણ કે ચાર રશિયન હેદીઓને બંધમાંથી છુટા કીધા હતા, એવી મત લખથી, કે તેઓ એલમાનોફની ભારે નીચ દુષ્ટાની ખબર જનરલ આર્સ્ટેન-સાકેનને મથકે જઈને લોકોને ઝાહર કરે. છોડી મુકવામાં આવેલા આ દરેક રશિયનને સરદારે એકેકુ જુદું કાગઝ આર્સ્ટેન-સાકેનને પહોંચાડવાને આપ્યું હતું, અને તે દરેક કાગઝમાં એલમાનોફનાં પાપી કર્મનું તફસીલવાર ખ્યાન કર્યામાં આવ્યું હતું; તેમ કરવામાં ટર્કિશ વડા સેનાધિ-પતિની મતલબ એ હતી, કે સઘળાં નહીં, તો તેમાંનું એક પણ કાગઝ રશિયન સેનાધિ-પતિના હાથમાં જવા પામશે. અને તેની આ આશા ખોટી નહતી; કેમકે આખરે એલમા-નોફ કબરવેસે નાસી જવા પામ્યો હતો, તે ફક્ત જનરલ આર્સ્ટેન-સાકેનનેજ નહીં, પણ તમામ રશિયન લશ્કરની બાબુમાં આવ્યું.

એલમાનોફે પોતાનાજ એક વતનીનું ખુન કર્યું હતું—અને તે પણ વળી એક પાદરીનું, કે જે તેને દેલાઓ દેવાની ધર્મી સેવા બજાવવાના પવિત્ર વિચારથી તેના બંદી-ખાનામાં ગયો હતો. રશિયનોની નજરમાં તેટલામાટે એલમાનોફનો ગુનાહ એવડો પાપી થયેલો લાગતો હતો: તેના ગુનાહ ઓછો થાય, એવી જે બાખતો તેનીતરફેણમાં જતી હતી, અને તે શું હતી, તે આપણે થોડાક શબ્દોમાં જણાવીશું. પ્રથમતો રશિયનોની પક્ષ છોડી યુસાડિ ટર્કિશોની પક્ષમાં ગયો હતો; બીજું, કે તેણે એલમાનોફને ગુરસ થવાનું ગંભીર કારણ આપ્યું હતું; ત્રીજું, કે એલમાનોફે આ પાપી કામ પોતાને નામોસીલયાં પોત-માંથી બંચાવવાને કર્યું હતું; અને ચોથું, કે આ કર્મ લડાઈનાં હંગામઉપર કર્યામાં આવ્યું.

હતું, કે જે જો કાંઈ બીજી વખતે કર્યામાં આવ્યું હતું, તો તેઉપર ભારે સખત ટીકા કરવામાં આવતે, અને તે કદી પણ મુઆફ થઈ ન શકતે. તેના ગુનાહ મુઆફ કરવામાં, તો નહીં, પણ તે જોઈ ગણવામાં તેનાં આ સર્વે મુખ્ય કારણો હતાં: તોયે તે વગર ખચર લેવાવે પસાર કરી દેવામાં ન આવે, એવા તે ઝબુન ગુનાહ હતો. રશિયનો એવાતો ધર્મજનુનીછે, કે તેઓ હંમેશાં જુના વિચારના ગ્રીક દેવલનેલગતા પાદરીઓને ઘણાં માનથી જુવેછે, અને તેઓ તે પાદરીઓને અતિ પવિત્ર ગણેછે. તેટલામાં જો કે યુસાડિ ટર્કિશોની પક્ષમાં ગયો તો શું થયું, —તોયે હજી તેણે પોતાનો ધર્મ ત્યાગ કર્યો નહતો—તે વટલીને એક મુસલમાન થયો નહતો—તે પોતાના દેશના અસલ ધર્મને ચુસ્તરીતે વળગી રહ્યો હતો—અને આ સર્વેમાંટે રશિયનો ખરાં ધર્મજનુનથી હજી તેને એક પાદરીતરીફ જ ગણતા હતા. આ સર્વેઉપરથી એલમાનોફનાં અધોર કર્મઉપર તેઓની ઘણી સખત લાગણી તેનીસામે પેદા થઈ હતી, અને તેના ગુનાહ જોઈ થવાનાં ગમેએવાં સાબુત કારણો મોજુદ હોવાછતાં તેનીતરફ ભારે તિરસ્કાર અને અણગમથી જોવામાં આવતું હતું.

જનરલ ઓર્સ્ટેન-સાકેન, જોકે ઘણાજ ઉદાર દેલનો એક રશિયન સરદાર હતો, છતાં તે કર્નલ એલમાનોફને તેની આ પાપી ચાલમાંટે ઘણીજ ધિક્કારની નજરે જોવા લાગ્યો: પણ તેમ વળી તેજ વખતે, તે જાણતો હતો, કે આ કામમાંટે તેનીઉપર રશિયન કાયદાથી કામ ચલાવી શકાયએમ નહતું. આઉપરથી તેણે આ કંગાળ પુરૂષને લરકરી ચોકી-પહરાસાથે સેબાસ્ટોપોલ મોકલી આપ્યો, એવા વિચારથી કે ક્રિમિયાના રશિયન વડા સેનાધિપતિ પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચકોફને જે વાળેથી લાગે, તે કરે. જેવા વિચાર ખરેખર ઓર્સ્ટેન-સાકેન એલમાનોફનાં ધરાવતો હતો, તેવાજ વિચાર પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચકોફ પણ તેનેમાંટે રાખતો હતો: તેણે જોકે આ કામ ઘણું દુઝળી ધાર્યું, છતાં ઘણાંક કારણોનેલીધે તે કાયદાની ચુગાલમાં ન આવે, એવું તે નામદારે પણ વિચાર્યું—અને તેમં ધારવાતું વળી મુખ્ય કારણ એ હતું, કે તે પાપી કામ ટર્કિશ અમલતણે કર્યામાં આવ્યું હતું. આમાંટે પ્રિન્સે એલમાનોફને એક નઝરકેદીતરીકે ગણીને, યાને તે નાસી ન જશે, એવી પ્રતિજ્ઞાઉપર તેને તરતવેળા છુટો કરીતેજ સતોપ પકડ્યો. સેબાસ્ટોપોલનીઅંદરજ તેને ગમે ત્યાં જવાની છુટ આપવામાં આવી, પણ તેણે તે શહેરની બહાર પગ કહાડવા નહીં, એવા સખત હુકમ તેને પ્રમાણમાં આવ્યો. તે વખત દરમિયાન તેવું શું કરવું, તેજાણે સેન્ટ પીટર્સબર્ગની સરકારનો નક્કી ચુકાદો પુછાવ્યામાં આવ્યો.

વાંચનારને હવે જણાયું હશે, કે એકપછી એક બધે ઝારોનો એકવારનો માનીતો અને ભરોસાદાર એડી-કાંગ આવી નિચ્ચાંમાં નિચ્ચી સ્થિતિએ કેવીરીતે આવવા પામ્યો હતો?—શામાંટે એક હિણુયલો, અને પાપી ગણાયલો શખ્સ થઈ, તે સેબાસ્ટોપોલના મહદ્વાઓમાં કંગાળ નિરાશામાં ભટક્યા કરતો હતો?—અને શામાંટે તે પોતાનાં ઘરમાં બારણાં ઢાંકીને પોતાની આવી પડતી હાલતમાંટે દેલગીરીથી વિચાર કર્યાં કરતો હતો? વળી તે જાણતો હતો, કે તે એક ખુની હતો, —કે જેનાં કપાળઉપર એક કદી ન ભુસાયએવી ખુનીની ધાપ પડી ચુકી હતી—એક એવા શખ્સ, કે જેને હવે આ દુનિયામાં ખુશી થવા જંગ કશું રહેતું નહતું—એક વગર આશાનો નાતબહાર થયેલો પુરૂષ, કે જે હવે પોતાના માતપિતાબાળે પણ વિચાર કરી ન શકે, કારણકે તેઓતું દેલ તેવું આ કરપિણ

કામ અને નામોસીબરેલાં માનભંગથી તુટી જવાયિના રહેવાનું નહતું. અને આપણે જણાવ્યે છે, કે આ માણસ તેજ વખતે સેબાસ્ટોપોલના મહા-ઓમાં હમકતો હતો, કે જે વખતે ઍક્રિયન ઉલાંશી લડાઈમાં પડાયલા કેદીઓનાં વપરા-સમાંટે ઘેરી લીધેલી જગ્યામાં તે ત્રણે આતુઓસાથે વાતો કરતો હતો.

જ્યારે કુંદરાઇન, અને તેણીની સાથવાળી પેલી બે પાંચિશ આતુઓ ફરીહરીને પોતાને મથકે પાછી જતી હતી, ત્યારે તેણીઓનીપછવાડે થોડે દુર એક રશિયન પહરાગીર તેઓને તપાસવાને આવતો હતો, કે જેમ દરેક બંદીવાનનાખાખમાં કરવામાં આવતું હતું. રસ્તામાં તેણીઓને કરનલ એલમાનોફ મળ્યો. તેના ફેરવાઇ ગયેલા, ઝઢાઈ ગયેલા, ચિંતાથી ખવાઈ ગયેલા ચેહેરાછતાં કુંદરાઇને તેને તરત ઓળખ્યો:—હુંઝલઉડસાથે પોતાનાં થયેલાં લગ્નને દહાડે દેવલમાં જ્ઞેયલા એડી-કાંગતરીકે તેણીએ તેને પિછાણ્યો: કારણકે આગળ બની ગયલા તે બનાવોની છાપ આ બાનુનાં મગજઉપર એવીતો સારીરીતે ઘેસી ગઇ હતી, કે તે જરા પણ તેણીની નજરઆગળ આવતાં, તે બનાવો તેણીનાં મનમાં પાછા સજીવન થતા હતા. હા—તેણીએ તેને ઓળખ્યો: તેણે જે પાપી કામ કીધું હતું, તે તેણી સારીરવેસે જાણતી હતી; અને તેથી કમકમીને તેણીએ તેનેથી પોતાની આંખો ફેરવો નાખી. બધે બાજુએ એકમેકને આમુ-જબે પિછાણ્યાં હતાં; કારણકે આ કંગાળ પુરૂષે તેણીને વૉલમારની બેટીતરીકે તરત ઓળખી હતી. તે હંમેશાં તેણીને ખુબસુરત ગણતો હતો; અને આ વખતે તો કુંદરાઇન તેની આંખોમાં ઘણીજ ખુબસુરત દેખાવા લાગી; કારણકે જે વખતે તેની આંખો તેણીનીઉપર પડી હતી, તે વખતે તેણીના ચેહેરા છુટકારાની આશાથી ઘણો રતાસઉપર ચઢેલો હતો; ઍક્રિયન ઉલાંશી-સાથની વાતો અને ગોઠવણોથી તેણીની મરી ગયેલી ઉમેદો પાછી જગજત થઇ હતી. પણ જેવી તેણીની નજર તે ખુનીની આંખોઉપર પડી, કે તરત તે રતાસ પાછો ઉડી ગયો; અને ઉતાવળે પગલે તેણી તેનીઆગળથી પસાર થઇ ગઈ—અને કમકમીને પોતાની સહ-આને ધીમે સાદે કહ્યું, “ પેલો રહ્યો એલમાનોફ, કે જે ખુનીનેમાંટે કુંપટન ઉલાંશી હમણાં આપણીઆગળ વાત કરતા હતા ! ”

એલમાનોફ પણ આગળ ચાલ્યો ગયો—પોતાને આ રીતે ઉડાવતાં જ્ઞેઇ તેની લાગણી કળેજફાડ રીતે ઝખ્મી થઈ; કારણકે તેની હાઝેરીથી વૉલમારની બેટીને જે કમકમાટ અને ધિક્કાર ઉપજ્યો હતો, તે તેનાં દિહાંમાં બરાબર આવ્યો હતો. તે ઘણો આગળ વધ્યો નહીં, તેટલામાં તેને પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચેફાફનો એક એડી-કાંગ સાંમે મળ્યો—જેણે ઘણાંજ ઠંડાં દેલે લપકામાંજ તેને કહ્યું, “ તમારે એકદમ નામદાર પ્રિન્સને મથકે જવું. ”

આપ્રમાણે ઘણીજ તોછડાઈથી પોતાનો પયેધામ કહીને તે એડી-કાંગ પાછો ફર્યો અને એલમાનોફે હવે પોતાનો રસ્તો રશિયન સેનાધિપતિનાં મકાનતરફ લીધો. ત્યાં જઈ પુગવાપછી લગલગ એક કલાકસુધી તેને એક નહાના આરડામાં થોળવું પડયું, કે જ્યાં ઘણાં જણાંઓની હાઝેરીથી ગરદી થયેલી હતી—ત્યાં કોઇએ પણ તેનીસાથે વાંત કીધી નહીં—તે ત્યાં જાણે એક વધેરાન જાંડલામાં એકલોચરુલો. હોય તેવીરીતે એકલોજ, ખરાબખસ્તે થયેલો, હિણુપલો ઉમે રહ્યો—ત્યારપછી તેને પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચેફાફનીઆગળ અંદર લઇ જવામાં આવ્યો. એક પાયમાલ થઈ ગયેલા પુરૂષનીસુવારેક તેણે ઘણાંજ વાંકા વળીને

નમન કર્યું—જ્યારે પ્રિન્સે તો મગરૂરીથી, ઠંડાં દેલે, અને તોછડાઇથી કહ્યું, “કરનલ એલમાનોફ, તમારેલગતો એક પયેધામ મને આજ રોજે સેન્ટ પીટર્સબર્ગ ખાતેથી મળ્યો છે. આપણા પરાક્રમી શાહનશાહ આલેક્ઝાંડર, તમોતરફ ઘણાં કરડા થવાને ખુશી નથી, કારણ તમોએ તેવણની તેમજ તેવણના મહુમ પિતાની સેવાઓ ખળવી છે—અને તે સેવાઓ, તેમજ તમોને જે કારણસારે ઑટોમનોના હાથમાં સપડાવું પડ્યું હતું, તે સર્વે તેવણે ધ્યાનમાં લીધું છે. તેજ વખતે નામદાર શાહનશાહ જે મુખ્ય ખીનાઓ ઉપર પોતાનો વિચાર ધણો મઝાતુતીથી ઝાઢેર કરે છે. પેહેલી ખીના તો એ છે, કે તમોને સાંપવામાં આવેલો એક અગત્યનો દસ્તાવેજ તમે ખીજ ધણીના હાથમાં આપ્યો; અને તમારી આ ગદ્ગદતીને લીધે પેલા જે રાજદ્રોહી વાલમારો છટકી જઈને ટર્કિશોની પક્ષમાં જવા પામ્યા છે. ખીજી ખીના એ છે, કે જ્યારે તમો ટર્કોના હાથમાં પકડાયા, ત્યારે એક સેપાહખચાને ડાજતી બહાદુરીથી તમે મોતને શરણ ન થતાં તમારાજ એક સ્વદેશીનો જન લીધો છે—અને તે પણ વળી તમારો જન ખંચાવવાને ખાતેર એક સ્વદેશીજ નહીં, પણ વળી એક ધર્મશુરનો. આ જે ખીનાઓ ખ્યાનમાં લેવાપછી નામદાર શાહનશાહ એમ ધારે છે, કે તમો હવે વધુ વાર તે નામદારનાં શાહનશાહી લસ્કરમાં આબરૂભરેલીરીતે ઉપયોગી થઈ પડો, એ ન ખનવાન્નેગ છે. હવે તમો વધુ વાર શાહનશાહી રેસાલાની રીજખીટમાં નથી, એમ જાણવું: પણ તમોને તમારી કરનલની પદવી નામને ખાતેર રાખવાની રજા આપવામાં આવે છે. તોયે નામદાર શાહનશાહ એટલાતો દયાળુ છે, કે તમોને છેકજ પોતાના વિચારમાંથી દુર કરવાને આહાતા નથી: તેવણ તમોને પોતાની હકુમતતળેના કોઈ ખીજ ભાગમાં નોકરીએ મોકલવાને ઇચ્છે છે; એટલામાંટે તમોને જે કાંઈ જોઈતી તૈયારીઓ કરવી હોય, તે કરી રાખજો, કારણકે આવતી કાલે સવારના સૂર્ય ઉગતાંજ તમોને સેબાસ્ટોપોલ છોડી જવું પડશે.”

એલમાનોફે નમન કર્યું, પણ તે એક બોલખી બોલ્યો નહીં. ગોર્ટસ્ચકોફના છેલ્લા વાક્યનો અર્થ ધણા નકામા શખ્દોનાં વાદળાંમાં લપેટાયેલો હતો, તોયે તે કૈદીને સમજવાને જોઈએ એટલો પુરતો ખુલ્લો હતો. તેવું નિર્મિત કીધેલું ટુકાણું ક્યાં હતું, તે પોતે મનમાં પુરતીરીતે સમજતો હતો. પોતાની હકુમતતળેના કોઈ ખીજ ભાગમાં નોકરીએ મોકલવાનો અર્થ તે સારીપેઠે જાણતો હતો, કે તે ખીજે કંથે નહીં, પણ સાઇબીરિયાની ભયંકર જગ્યાએ !

પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચકોફ—“આવતી કાલે સવારના સૂર્ય ઉગતાંજ તમો સેબાસ્ટોપોલથી ચોકીદારોની એક ટુકડીસાથે ઉપડી જવાને તૈયાર રહેજો. કરનલ એલમાનોફ, હવે મને તમોને ખીજું કશું વધુ કહેવાનું રહ્યું નથી: પણ જરા મને યાદ કરવા દેઓ, જે કાંઈ તમોને વધુ જણાવવાનું રહી ગયું હોય તો.”

આપ્રમાણે બોલી પ્રિન્સે “ટેબલ” ઉપર પડેલા દસ્તાવેજોનાં ઢગળામાંથી એક સરકારી દસ્તાવેજ ઉઘડ્યો; પણ તેમ લેવા જતાં તે તેના હાથમાંથી નિચ્ચે પડી ગયો. એલમાનોફ, કે જે હમણાં એક ખવાસની નીચ ગુલામગીરીની હાલતે ઉતરી પડ્યો હતો—તે આ પડી ગયેલો દસ્તાવેજ ઉઘડીને પ્રિન્સને પાછો આપવાને આગળ વધ્યો: અને તે લઈ ઘણાંજ વાંકા વળી અદખથી તે ગોર્ટસ્ચકોફને આપ્યો. ફક્ત એકજ “મિનીટ” તે પયે-ધામ એલમાનોફના હાથમાં રહ્યો હતો: તોયે તે કાગળ ઉપર શું લખેલું હતું, તે તેની

તીક્ષ્ણ આંગોએ એક પળવારમાં જોઈ લીધું. તેનાં વાંચવામાં દ્રક્ત જે બોલજ આગ્યા, અને તે “વાલમારની બેટી,” અને “ટ્રાન્સલિસ્ટિક,” કે જે સાધખીરિયાની રાજ્યધાનીનું નામ હતું.

પોતાને આપવામાં આવેલો દસ્તાવેજ ફરીથી વાંચી જોઈને પ્રિન્સ ગોર્ટસ્વેકોફે કહ્યું, “નહીં, બીજું કંઈ પણ મને તમોને વધારે જણાવવાનું નથી. હવે તમે સીધારો.”

એલમાનોફે નમન કર્યું, અને તે નામદારની હાજરીમાંથી ગયો. પોતાને મકાને જઈ પુગવા-પછી, પોતે હમણાં જે સાંભળ્યું હતું, તેવિષે વિચાર કરવા લાગ્યો. તેનેવારતે નેમેલી જગ્યા સાધખીરિયા હતી, ત્યાંજે તો હવે તેને કશો શક રહ્યો નહીં. કંઠરાઈનું હૃદયઉડને પણ દેશનિકાળ કરવામાં આવનાર હતી, અને જે ચોટીપહરાદેહન તેને ત્યાં મોકલવામાં આવનાર હતો, તેજ ચોટીપહરાતજે તેણીને પણ મોકલવામાં આવશે, એવો દેખાઈતું હતું. જ્યાં હંમેશાનો શિયાળો રહે, અને પુષ્કળ અર્ધ અને કકડતી ઠંડી પડે, એવાં ઉદાસ સુદકમાં દેશનિકાળ થવાના કમકમાટકરતાં તેને તરત મારી નાખવામાં આવે, તે તે વધારે પસંદ કરતો હતો; અને આવીરીતે જન્મસુધી દુઃખ ખમવાનાં કરતાં તો તે પોતાની જોઈની આપવાને ખુશી હતો, કે જે જોઈની અંચાવવાખાતેર થોડું કંઠપરજ તેણે બીજાનો છવ લીધો હતો. હવે તેનાં મનમાં ત્યાંથી સટકી જવાના વિચારો ધોળાવા લાગ્યા: તે વિચારો વધારે પ્રકુલિત થતા ગયા—કેમ નાસવું તેમોટે તેણે તરેહવાર યુક્તિઓ મનમાં રચવા માંડી—અને તે દરેક યુક્તિઉપર તેણે વિવેચન કરવા માંડ્યું; અને તે દરેક વિચારમાં તેની અને કંઠરાઈનની સરજોતો એકજ હતી, તે તેનાં મનમાં આવ્યા કર્યું.

હવે, એવું જાન્યું, કે જે ઘરમાં એલમાનોફ વસતો હતો તેની, અને જે ઘરોમાં ઉલાંશી અને પેલી ત્રણે બાનુઓ રહેતી હતી, તેનીપછવાડેની બાનુઓ એક સમાંતર લીટીમાં આવેલી હતી. થોડીકવાર આરવેસે વિચારમાં મશ્ગુલ રહેવાપછી એલમાનોફ બારી-આગળ ગયો, અને બહાર જોયું. તેજ રાત્રે ત્યાંથી કેનીરીતે છટકવું, તેનો સર્વેથી સરસ ધવાજ તે શોધતો હતો. પડોશના બાગિચામાં તેણે ત્રણ બાઈઓને ફરતી જોઈ; અને તેણીઓ તેને થોડાક કલાકઆગમય રસ્તામાં મળી હતી, અને જેઓમાંની એક કંઠરાઈન હતી, તેજ હતી, એમ તેણે તરત પિછાણ્યું. હવે અંધારૂં વધતું જતું હતું: તોયે તે છેક એટલું બધું નહોતું, કે તેથી એલમાનોફ તે બાઈઓને તેઓનાં કપડાઉપરથી ઓળખી ન શકે. તરતજ પેલા બે પાલિશ અમલદારોની બાયડીઓ ઘરમાં પાછી ફરી, અને એકલી કંઠરાઈનજ આગમાં રહી. તેણીએ ત્યાં થયાં કીધું:—તેણી પણ આ વખતે તે રાત્રે કેનીરીતે છટકી જવું, તેનોજ વિચાર કરતી હતી.

અંધારૂં વધતું જતું હતું, એમ આપણે જણાવી ગયા છીએ: અને તે એટલું હતું, કે એલમાનોફ અંધારામાં એક બાનુનો આકાર પડોશની વાડીમાં ધીમેધીમે એમથીતેમ ફરતો ફરત જોઈ શકતો હતો. તેનાં મનમાં જે અચોક્કસ યુક્તિ ધોળાયા કરતી હતી, તે હવે પાર પાડવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. જેમ બીજા અંદીવાનાનાબાગમાં છુટ સુદવામાં આવી હતી, તેમ એલમાનોફને પણ તે જે ઘરમાં રહેતો હતો, તેની વાડીમાં ગમે ત્યારે ફરવાની રજા હતી: અને હવે તે બાગમાં નિચ્ચે ઉતર્યો, અને બેચેક દીવારો કુદાવી, જે બાગમાં કંઠરાઈન ફરતી હતી, ત્યાં આવ્યો. પોતાનીહાજરીમાં એક માણસનો આકાર એકાએક આવી ઉભેલો જોઈ કંઠરાઈન ધણી બિચકી.

એલમાનોદ—“ચુપ!—બાનુ, એક પણ બોલ બોલશો ના ! હું હાં તમારી સેવા બળવવા આગ્યો છું,”—તમોને સાંભળીરિયામાં દેશનિકાળ થતાં બંચાવવામાંટે આગ્યો છું !”

આ શબ્દો ઘણા ઉતાવળે—પણ ઘણાં ધીમા સાદે—બોલવામાં આગ્યા હતા, પણ તેટલાંમાંજ કુંઠરાઈને કરનલ એલમાનોદને પિછાણી કાઢાડ્યો ; અને તેને પોતાનીહજુરમાં ઉભેલો બ્લેઈ કમકમાટ અને ધિક્કારનેમારે તેણીના મ્હોંમાંથી એક ચીસ પડાઈ જતી હતી, પણ તેટલાં “સાંભળીરિયા” શબ્દ સાંભળતાંજ તે તેણીનાં ગળાંમાં દબાઈ ગઈ.

આગળનાકરતાં ઘણાં જુરસાથી એલમાનોદ વધુ બોલ્યો, “હા—બાનુ, ખુદાને હાઝેરનાઝેર જાણીને હું કહું છું, કે તે ખરુંજ છે ! હું જાણું છું, કે તમો મને ધિક્કારો છો—મારી સાંભે જાય, એવી ઘણી નકારી બાબતો તમે મારેમાંટે સાંભળીછે—અને મારા ચુનાહ બોલ્યા થાય, એવી દરી બાબતની તમોને ખબર પડી નથી—પણ હું તમારી સેવા બળવવી શકીશ—હું તમોને બંચાવીવરીક શકીશ !—મારીઆગળથી એમ ફરી ના જાગ્યો—મારું કહેવું સાંભળો !”

તેણીનું મન જરાસરખું સાવધ થતાં કુંઠરાઈનની પેહેલી મઝીં આ કરપિણ ખુનીનીહજુરમાંથી જતાં રેહેવાની હતી : પણ તેનાં બોલવામાં કાંઈ વલુદ જણાવાથી તેણી ત્યાં ઉભીજ રહી. બીજી દરેક બાબતોકરતાં પોતાનીઉપર આવી પડનારાં સંકટોના તેણીને વિચાર આગ્યો ; અને બ્લેઈ પોતે નાસી જવામાંટે કુંપટન ઉલાંશીસાથે અત્યારઆગમચનો બદોબસ્ત કરી શક્યો હતો, છતાં એલમાનોદ શું સૂચના કરવા માંગતો હતો, તે જાણવાને તેણી અધિરી થઈ, કારણકે તેમ કરવાથી કદાચ ઉલાંશીની યોજનામાં કાંઈ સુધારોવધારો કે ફેરફાર કરવાને તેણીને બની આવે.

એલમાનોદ—“આજે મને પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચોફસાથે મુલાકાત થઈ હતી, અને બાનુ, હું હુંકમાં ફક્ત એટલુંજ જણાઉં છું, કે આખરે તમારી પાયમાલીની ટેપઉપર મહોર મરાઈ ચુકી છે ! સેન્ટ પીટર્સબર્ગથી એક હુકમનામું આવી પુગ્યું છે—અને આવતી કાલે સવારના સૂર્ય ઉગતાંજ તમોને સાંભળીરિયાનાં કુરદરાજ અને બંધકર રતુવાળા મુદ્દકમાં ચોડીપહરાતળે મોકલી આપવાનો હુકમ થઈ ચુક્યો છે !”

આ ખબર સાંભળી કુંઠરાઈનનાં હાડેહાડ ધુજવા લાગ્યાં, અને તેણી મનમાં વિચારવા લાગી, “ઓ ખુદા ! અગરબ્લે મારી લાંથી છટકી જવાની યોજના નિષ્ફળ ગઈ, અને જે વાહાલા ખાવંદને પાછો મેળવવાને મેં આટલાં દિવસ કામો બજાવ્યાં, ને જેણે આખરે પોતાનો ખરો પ્યાર મને પાછો આપ્યો છે, તેનેથી વિખુટી પાડવામાં આવશે, તો મારું શું થશે !”

આ વિચારજ તેણીને ભારે દુઃખમાં ગરકાવ કરવાને પુરતો હતો ; અને પોતે એક ખુનીસાથે વાતો ચલાવતી હતી, તે અર્ધું જુલી જઈને, કુંઠરાઈન બોલી, “કરનલ એલમાનોદ—મને કહો—હું તમોને આગ્રહ કરું છું, કે મને જણાવો—કે તમો મને કંઈરીતે મદદ આપી શકશો ? તમો મને કંઈરીતે બંચાવી શકશો ?”

એલમાનોદ—“બાનુ, ત્યારે હવે જલ્દીથી સાંભળી લેઓ, કારણકે આપણાવચ્ચે વાત કરવાનો વખત ધણોજ થોડો છે. કાર્મરવેસે તમો આ ઘરમાંથી મંઘરાતે બહાર આવી શકશો ?”

કુંડરાઈન—“હા, હા, હું આવી શકીશ.”

એલમાનોફ—“પણ તમારે એકલા જ આવવું જોઈશે. હું ફક્ત તમોને એકલાને જ આવી શકું એમ છે—મને તમારી સાથી બાતુએ સાથે કશું કામ નથી ! તેમોટે તમારે ગમે તેમ વિચારો, પણ યાદ રાખજો, કે લયકર ધારતીની વખતે અને અતિશય આશ્વતો વેળા માણસને તદ્દન એકલપેટું થાય છે, તે તમારે યાદ રાખવું !”

કુંડરાઈન—“આગળ ચલાવો ! મારે શું કરવું, તે મને કહો.”

એલમાનોફ—“તમો કહો છો, કે તમો ધરતી બહાર આવી શકશો ? પણ તેમ તમોને એક મદદના છુપા વેપમાં આવવું પડશે—”

કુંડરાઈન—(વચ્ચે જોલી ઉડીને) “હું તેમ વેપધારણ કરી શકીશ, પછી ? આગળ શું ?”

એલમાનોફ—“રાતની વેળા આપણ બંધને સાથે જોવામાં આવે, તો તે સલામતીભરેલું નથી—આપણે જુદેજુદે વખતે અને જુદેજુદે રસ્તે જવું, પણ એક ચોક્કસ જગ્યાએ મળવું—આ જગ્યા તે લશ્કરી બારાંઆગળ, અનાજની કોડીઓની નકીકતનાં પગડિયાંઆપાસે છે. તમોને તે જગ્યાની માહેતી છે ?”

કુંડરાઈન—“મને તે જગ્યાની ખબર છે. હું ત્યાં આવવાનો રસ્તો સારીરીતે જાણું છું.”

એલમાનોફ—(હજી વધારે ધીમે સાથે) “તો તો ઠીક ! મધરાત પછી જેમ અને તેમ જઈ તે જગ્યાએ મને મળજે ! હમણાં મને હવે વધારે પુછતાં ના !—બાકીનું શું કરવું, તે મારી ઉપરજ રાખો.”

કુંડરાઈન—(મક્કમપણે) “કરનલ એલમાનોફ, એમ નહીં અને, હું કાંઈ તમારા ભલા ઓરાદાબાએ શકીલી થતી નથી—પણ આવા જીવજોખમનાં કામમાં તમો મને શું સૂચવવા માંગો છો, તે મારે જાણવું અને તેમ કરવું વાજેખી છે કે નહીં, તે નક્કી કરવું જોઈએ છે. કદાચ જે વાત તમોને બની શકે એવી લાગતી હોય, તે મને ન બનવાજોગ લાગે, કાંઈ પણ રીતે—”

એલમાનોફ—(વચ્ચે જોલી ઉડીને) “બાતુ, વધારે જોલાસાવાર ન જણાવવામાં મારી કાંઈ ભુરી નેમ હતી, એમ ધારશો ના. તેમ કરવાની મારી મળ મતલબ એજ હતી, કે આપ્રમાણે વાતો કરવામાં આપણો વખત શેકટનો વર્થ થ જાય નહીં—”

કુંડરાઈન—“કદાચ તેમ કરવામાં જોયાર ‘મિનીટો’ વધારે થઈ, તો તેમાં કાંઈ નુકશાનજવું નથી. મેહરબાની કરી પછી શું કરવાનો તમોએ ઠરાવ કર્યો છે, તે મને જણાવો, કે પછી તે પ્રમાણે ચાલવાનું મારે કયું કરવું, કે ના પાડવું, તે ઉપર હું વિચાર કરું. પણ ગમે તે છતાં હું તમારો ઉપકાર તો માનીશ.”

એલમાનોફ—“થોડાજ શબ્દોમાં હું મારો વિચાર શું છે, તે તમોને જણાવી દઉં છું. સેઆસ્ટાપોલના આ ભાગમાંથી બહાર નાસી જવું, તો ન બનવાજોગ છે, એમ હું સારીપેઠે જાણું છું : કારણેક નાખ્યાહતાં પરામાંથી તેમ કરવાનું બંની શકે એમ છે, કે જે પર તમો જાણો છો, તેમ લશ્કરી બારાંની બીજી બાબુ ઉપર આવેલું છે. અનાજની કોડીઓની નકીકતનાં પગડિયાંઆ આગળ હમેશાં મધવાઓ લગર નાખી પડેલા રહે છે ; અને તે જગ્યાએથી

આપણે પસાર થઈ ખુદ પરાંમાં દાખેલ થઈ શકશું. એકવાર ત્યાં પહોંચવાપછી, સેબાર્ટો-
પોલમાં મારા રહેવાસ વેળાએ જેમ મારાં સાંભળવામાં અછડતું આવ્યું છે, તેમ આપણે
રીઝન અને માલકાટોફના જીર્જને જોડવામાં જે લશ્કરી બાંધકામ કરવામાં આવ્યું છે, તેતરફથી
કેથે નિકળી જઈ શકશું. બાનુ, હવે તમે હું જેમ લઈ જાઉં, તેમ મારીસાથે આવશો ?—
હું જે તમારી સેવા બજાવવાને તૈયાર છું, તે ક્યુલ કરશો ? આ સેવા બજાવવાથી મરનાર
ઝારે તમારી અને તમારાં લાગતાંવળગતાંઓની સાંભે ચલાવેલાં કાવત્રાંઓમાં મને જે મદદ
નાચારીએ આપવાની ફર્જ પડી હતી, તેનો પરતાવો થયેલો, અને તમેને થોડોધણો પણ
બદલો આપેલો હું મારાં મનમાં જાણીશ.”

થોડીક પળો વિચાર કરીને કુંડરાઈને જવાબ દીધો, “હા—કરનલ એલમાનોફ, હું
તમેઉપર વિશ્વાસ રાખીશ, અને તમે જણાવોછો, તેમ તમારીસાથે આવવાને ખુશી છું.”

એલમાનોફ—“બાનુ, ડીક, ત્યારે મેં જણાવેલી ચોકસ જગ્યાએ મધરાતપછી
જેમ અને તેમ જઈ મને આવી મળજો.”

પછી તેઓ છુટાં પડ્યાં,—કુંડરાઈને પોતાનાં ઘરમાં પાછી દાખેલ થઈ, અને બાગિચાની
દીવાર કુદાવીને તે રશિયન પોતાને મથકે ગયા.

આ પ્રકરણ પુરું કરતાં કુંડરાઈનેબાથે એલમાનોફનાં દેલમાં શું મતલબ હતી, તે
જણાવીશું. તે મતલબો બેવડી હતી. પેહેલીતો એ હતી, કે એલમાનોફ હમણાં એવીતો
નીચ હાલતમાં આવી પડ્યો હતો, કે તે આ દુનિયામાં જાણે એકલોઅટુલો થઈ ગયો
હતો, અને તેટલામાંટે તે એક એવા સાથીની શોધમાં હતો, કે તેણીનીઉપર ઉપકાર કરી
તેણીને ભવિષ્યમાં પોતાનાંજ નસીબસાથે જોડેલી રાખવાને તે આહતો હતો. તે તેણીની
ખુબસુરતીઉપર દીવાનો થઈ ગયો હતો ; અને પોતે જાતે દુરાચારી હોવાથી, તે એમ સમ-
જતો હતો, કે તેણી જો તેનીસાથે નાસી જવાને ક્યુલ થાય, તોપછી, તેણી પોતાના ધણી
મેજર હુંઝલઉડઆગળ પાછી જવા માંગશે નહીં, પણ પછીથી તેનીજસાથે રહેશે. જોકે
બીજી દરેક બાબતમાં એલમાનોફની ગરૂરી અને અહકાર કચડાઈ ગયાં હતાં, છતાં આ
બાબતમાં તે જેવોનેતેવોજ રહ્યો હતો. છટકી જવાની તેની યોજના એવી હતી, કે રોહર-
માંથી એક એવી જગ્યાએથી બહાર નિકળી જવું, કે જે ઇંગ્રેજ છાવણીની નજીક હોય,
અને તે છાવણીમાંથી કુંડરાઈનેની મદદકે એક રશિયનતરફે આળખાયાવગર તેવડી જવાની
આશા રાખતો હતો ; અને જો બાલાકલાવા પુગી જવાય, તો પછી ત્યાંથી એકવહાણઉપર
ચઢી તે કુંડરાઈનેને પોતાનીસાથે લઈ કોઈ ગ્રીક કે બીજાં ભૂમધ્ય બારામાં નિકળી જાય. તેની
બીજી મતલબ પણ એવીજ એકલપેટી હતી. તે એ હતી, કે જો એકસંખી રાજ્યોનાં કોઈ લશ્કરથી
તેને બંદીવાન કર્યામાં આવે, અને તે જો આળખાઈ જાય—અને તેને જો પછી ટર્કિશ
સેનાધિપતિને હવાલે કર્યામાં આવે, તો તેને જણાવવાને બને, કે તેને હાથે મેંડેમ હુંઝલ-
ઉડનો છુટકારો થવા પામ્યો હતો, અને તેમ કરી તે ટર્કિશ મારશલથી દયા આહે.

આપ્રમાણે, કોઈ પણ બનાવમાં પોતાનાં નાસી જતી વેળા કુંડરાઈનેને પોતાનીસાથે
રાખવાની તે આપમતલબિયો એલમાનોફ, પોતાને ફાયદોજ જોતો હતો. તેટલામાંટે તેણીની
મદદ અને હાઝરીવગર તે આ સંધળું કેમ કરી શકે, તે તે સમજી શકતો નહતો. તેણી-

નાવગર તે કેમ કરી ઇંગ્રેજ છાવણી પસાર કરી શકે?—તેણીનાવગર જો કદાચ પકડાઈ જાય, તો ઓમર પાશાના વાજેખી કીનામાંથી કેમ કરી પોતાનો બચાવ કરી શકે? તે સારીરવેસે જાણતો હતો, કે જે સાહસ તે માથે ઉઠાવવા માંગતો હતો, તેમાં ભારે જોખમ સમાયેલો હતો: પણ સાધુખીરિયાના ભયાનક મુલકમાં જન્મસુધી દેશનિકાળ થઈ રીખતી એ દગી ગુજારવાકરતાં તો તે ઇંગ્રેજોના કે ઑટ્ટોમનોના હાથમાં કેદ થવાનું ઘણું વધારે ભય જાણતો હતો.

પ્રકરણ ૫૮ મું.

કારાખેલનાઈયાહુ.

રાતના આસરે સાડા અગિયાર વાગતાનો અમત્ર હતો, કે જ્યારે ઍડ્રિયન ડેલાંશી પોતાના ઓરડામાંથી ગુપ્તગુપ બહાર નિકળ્યો ; વગર ગડબડ કરવે, ઉંઘાડે પગે, ભોંયતળિયે આવેલી દુકાનમાં તે નિચ્ચે ઉત્તર્યો. આપણે આગળ જણાવી ગયા છીએ, કે આ દુકાનમાં પરચુરણ ભાતભાતનાં પેહેરવાનાં લુગડાં વેચવામાં આવતાં હતાં; અને તે સ્ત્રી જેણીએ આ દુકાન રાખી હતી, તેણી બુનાં ઉતારેલાં કપડાં વેચવાનો ધંધો ત્યાં ચલાવતી હતી.

ઍડ્રિયન જોકે નિચ્ચે વગર ખતિએ ઉત્તર્યો હતો ; તોયે તેણે પોતાની સાથે ખતિનો સામાન રાખ્યો હતો. તેટલામાટે દુકાનમાં દાખેલ યતાંજ તેણે પોતાની પાસેની મોમખતિ સળગાવી, અને પોતાને જોઈતો સામાન ચુંટી કાઢાડવા માંડ્યો. પ્રથમતો તેણે પોતાનાં શરીર-ઉપરથી લશ્કરી પુશાક કાઢાડી નાખ્યો, અને ઉંચે વધિના કમદાર કે ઉતરતી પદ્મીના ધંધા-દારીનેબરનો પુશાક પેહેરી લીધો. ત્યારપછી તેવાજ ત્રણ પુશાકોની બેડીઓ તેણે ચુંટી કાઢાડી ; અને તેઓનું બની શકેછેટકું નહાતું “બંડલ” કીધું. પણ તે બાપડી સ્ત્રીને કોઈ જાતની તુકશાની ન દેશવાના હેતુથી તેણે વેચવાની “ટેબલ”ઉપર ત્રણ કે ચાર સોનાના સિક્કાઓ દેખાઈતી જગ્યાએ મુક્યા—કે જે રકમ તેણે લીધેલા માલની કીમતકરતાં ધણી વધારે હતી.

આ સઘળું કામ ફક્ત દશ “મિનીટો”માં તેણે આટોપી લીધું ; અને પછી ખતિ પાછી બુનવીને ઍડ્રિયન પેડું પોટકું પોતાની બધકમાં મારી બાગમાં છુપે બહાર નિકળ્યો. જે બારીઓમાંથી તે બાગમાં દેખાતું હતું, તે સઘળી બારીઓગમ તેણે પોતાની નજર ફેરવી, અને જોકે તેમાંની ધણીક બારીઓમાં દીવાની રોશની પ્રકાશતી હતી, છતાં તેને કોઈ જોતું નહતું, એમ તેણે પેહેલાં પોતાની ખાતેરી કરી લીધી. રાત અંધારી હતી, પણ તદ્દનજ અંધારી બીત નહતી : રાતનાં અંધારામાં આસપાસની ચીજો વધારે કાળી સ્પષ્ટ દેખાતી હતી. ઍડ્રિયન દીવારોઉપરથી ચઢને, જે ઘરમાં તે ત્રણે બાનુઓ રહેતી હતી, તેના બાગિચામાં દાખેલ થયો.

હવે આપણે અત્રે આ ઘરમાં શું બનાવ આ વેળા બનતો હતો, તે જોઈએ. આપણે આગળ જણાવી ગયા છીએ, તેમ આ ઘર એક વિધવા બાઈએ રાખેલું હતું, કે જેણીના ધણી ઈનકરમાનની ખુનખાર લગાઈમાં માર્યો ગયો હતો. તેણી અધોડ વયની, કુદર્તી સારા ખવાસની, પણ દેલની એક ભારે ચુસ્ત રશિયન બાનુ હતી—તેણી હવે ધણી વધારે કાળજીથી ઈચ્છતી હતી, કે રશિયનોની ફતેહ થાય, તો સાફ, કે જેથી તેણીના ધણીનું મોત, જે એકસપી રાજ્યોનાં લશ્કરથી આવ્યું હતું, તેનું વેર વળે. આ કારણમાંટે તેણીના હવાલામાં સોંપવામાં આવેલી ત્રણ બંદીવાન બાનુઓને ગમેએવી લાંચ આપવાછતાં ખાનુ તેણી છટકી જવા દે, એ કદી ન બનેએમ હતું ; આ બાનુઓ સારીરવેસે બાનુની

હતી, કે લાંચ ન સ્વિકારેએવો આ બાઈના ખવાસ હતો, એટલે તેમ કરવાની કાશેશ કરવી, તે પોતાને વધારે આપદામાં અને અપદામાં લાવી નાખવા બરાબર હતું. તેટલામાટે તેઓએ વધારે કરડો અને વધારે સખ્ત ઉપાય લેવાનો ઠરાવ કર્યો, કે જે ઉપાય તેણીઓને અંકિયન ઉલાંશીએ સૂચવ્યો હતો.

રાતના બાર વાગ્યાપછી થોડોક વખત વધારે થયેલો હતો—તે વિધવા બાઈ પોતે પોતાના ચોરડામાં સુવાને ગઈ હતી; તેણી બિછાણે ગઈ—અને ઉંઘમાં પડી. એક-એક તેણી જંગી ઉડી; અને તે ચોરડામાં જે ખતિ બળતી હતી, તેની રોશનીથી જોઈ, કે તે ત્રણે બાનુઓ તેણીનાં બિછાણાંની બાજુમાં આવી ઉભેલી હતી. તેણીનાં મરનાર ધણીનાં હથિયારો તે ત્રણે બાનુઓના હાથમાં હતાં, કે જે હથિયારો નિચ્ચેના એસવાઉડવાના ચોરડામાં ટાંગી રાખવામાં આવેલાં હતાં.

કુંડરાઈન—“એક પણ જુમ પાડતા ના, નહીંતો અમોને કાંઈ નવું જુનું કરી નાખવાની લમો ફાં પાડશે!” આપ્રમાણે બોલતીવેળા તેણીનો ખુબસુરત ચહેરો જેટલો જનુની કરી શકાય, તેટલો તેણીએ ખામોખા કીધો હતો.

કુંડરાઈને તે રશિયન બાઈ બ્લીકણે સ્વભાવતી હતી; પણ જ્યારે તેણીએ પોતાની જાતની ત્રણ બંદીવાન બાનુઓને આરવેસે પોતાને ધમકી આપતાં જોઈ, ત્યારે તેણીના ગભરાટ અને અચરતીનો પાર રહ્યો નહીં. તેણીને પોતાના ગભરાટમાં કુંડરાઈનના અને બીજા બે બાનુઓના ચહેરા હતા, તેકરલાં પણ વધારે જનુની દેખાયા.

વિધવા બાઈ—“તમો મારીપાસે શું માંગોછો?”

કુંડરાઈન—“ઉઠો; ધરના દરવાજાની આવી અમોને આપો—કપડાં, પેહેરો, અને અમારી સાથે આવો.”

તે વિધવા બાઈએ તેણીઓને ઠપકો આપ્યો—તેણીએ કાલાવાલા કપડાં—ધમકી આપી—પણ તેની કરી અસર તેણીઓઉપર થઈ નહીં; કુંડરાઈને તો ઉલટું એવું ડાળા ધાલ્યું, કે જે તેણી તેણીના કપડાંમાં મુજબે ન કરશે, તો તે બાઈને જીવથી જ મારી નાખશે. ત્રણે બેરબર તો તેણી આખી દુનિયાને ખાતેર પણ એવું કંઈ કરેએવી નહતી. આથી બ્લીકે તે બાઈને પોતાના “કાસ” ઉપરથી ઉડી—તે ત્રણે બાનુઓએ આ વખતે એવો દેખાવ ધારણ કર્યો હતો, કે જે તેણી જુમ પાડવાની હેમત કરશે, તો તે ધડી તેણીની છેલ્લી જ હતી.

પોતાના ચોરડાની એક રૂબાટમાંથી તે વિધવાએ કુંડરાઈને એક જુમખો કાઢાડી, તે કુંડરાઈને આપ્યો, પછી તરત પોતાનાં કપડાં પેહેરી લીધાં; અને બહાર કુંડરાઈને એક છુપી ચોરાવત કરવાથી તે વિધવાનાં મોઢાં કપડાંના કુચો ધાલવામાં આવ્યા; તેણીના હથોળે એવીરીતે બાંધવામાં આવ્યા, કે તેણી પોતાની મદદનેમાટે કશું કરી શકે નહીં. આ વેળા તે બાઈના ચહેરા ધાસ્તીથી ઉજળો પુણીનેતો રમ્ય ગયો હતો, કારણકે આ વેળા તેણીનાં મનમાં એવો વિચાર ઉપજ્યો હતો, કે તેણીની બાંધવામાં માણસાઈ રૂપમાં ખલિસો હતી, અને તેણીએ તેણીને મારી નાખવાનો એરાદો રાખતી હતી.

આપ્રમાણે ધાસ્તી ખાઇ જતી જોઇ, કુંડરાઈન યોલી ઉડી, “અમારે હાથે તમોને ખીનસરતી ધંધા કદી પણ કરવામાં આવશે નહીં, માટે ખીફકર રહેવું. અમોએ લાંબી છટકી જવાનો ઠરાવ કર્યોછે—અને આ તો ફક્ત અમો જોઇતી સાવચેતીના ધંધાને કૈયે છીએ. અમારીસાથે ચાલો.”

તેણીઆ તે વિધવા બાઇને ભોંયતળિયેનીનીચે એક ભોંયરાંમાં લાવી, કે જે એવીરીતે આવેલું હતું, કે ત્યાંથી જો કુમો પાડવામાં આવે, તો ધરતા ઉપલા મજલાઉપર, કે તે ભોંયરાંની નીચી પથ્થરની દીવાર અથવા બારણાંમાંથી બહાર રસ્તાઉપર સંભળાય નહીં, તેમાં તેણીઆએ તે વિધવા બાઇને અંદર ધકેલી દીધી; અને પછી બારણું બંધ કરવામાં આવ્યું.

આ ભોંયરાંમાંથી તે ત્રણે બાનુઓ ઉપર ભોંયતળિયાંવાળા મજલાઉપર પાછી આવી, અને એક બારણું બંધ કીધું, જે એવીરીતે આવેલું હતું, કે તે જે બંધ કરવામાં આવે, તો તે ધરનો નિચ્ચો ભાગ તદન બંધ થઇ જાય. કુંડરાઇને પછી એક મીણુબત્તિ લીધી, અને આહેસ્તેઆહેસ્તે શુપચુપ એક કાતરિયાંઉપર ગઇ, કે જ્યાં તે ધરતું કામ કરનારી એક છોડી સુતી હતી. થોડીક “મિનીટો” સુધી બહારથી સાંભળ્યાપછી મૅડેમ હુંઝલઉડતી ખાતેરી થઈ, કે તેણી ભરનિદામાં પડેલી હતી. તોયે વધારે ખાતેરી કરવાના આરાદાથી તેણી તે આરાડામાં દાખેલ થઈ, અને તે ઉંધાયલી છોડકરીની આંખોઆગળ પોતાના હાથમાંની બત્તિ ત્રણચાર વાર હલાવી: પણ તેમ કરવાછતાં તે ઉંધાનારી છોડીના ચેહેરામાં જરા રતી પણ ફેરફાર થયો નહીં; તેણી તો શાંત સુતેલી હતી; અને તેથી કુંડરાઈન એ આરાડામાંથી ચોરી છુપાઇથી બહાર નિકળી પડી.

જ્યારે કુંડરાઈન કાતરિયાંઉપર આમુજબે તપાસ કરતી હતો, ત્યારે પેલી ખીજ જે બાનુઓએ, તે વિધવા બાઇપાસેથી મેળવેલી આવીઓમાંની એકવડે ધરનો પાછળો દરવાજો ઉંધાડ્યો, અને તેજ ધડિયે ઍક્ટ્રિયન ડેલાંશી તેઓને આવી મળ્યો. ધણેજ ધીમે સાદે તેણીઆએ તેની ખાતેરી કીધી, કે અત્યારસુધી બધું ફતેહમંદીસાથે સરંજામ ઉત્તું હતું: અને તેઓએ તેનીપાસેથી તે જે કપડાંઆવું “બંડલ” લાવ્યો હતો, તે લીધું. તે બાગિચામાં જઈને ઉભો, તેટલાં ત્રણે બાનુઓએ આગમાં ઉભી રહીને ઉતાવળે તેણીઆને માટે લાવવામાં આવેલા મર્દના પુશાકો પેહેરી લીધા; કે તેટલા કુંડરાઇને તેણીઆને આવી મળી. તેણીએ પણ મર્દના પુશાક પેહેરી લેવાને વિજંબ લગાડ્યો નહીં; અને વાંચનારને ખબરછે, તેમ મર્દના પુશાકથી તેણી કાંઇ અગ્નણી નહતી. આપ્રમાણે પેહેરવેશ કીધાપછી ઍક્ટ્રિયનને તે ધરમાં દાખેલ કરવામાં આગ્યો; અને હવે કુંડરાઇને પોતાની અને એકમાનોફનીવચ્ચે શું વાતો થઇ હતી, તે સર્વે તેને કહી સંભળાવી. જદદી એક મરજકુત કરવામાં આવી: પણ મૅડેમ હુંઝલઉડે તો અત્યારઆગમ્યનું ‘શું’ કરવું તે પોતાની સંજ્ઞાસાથે મળીને સ્ત્રી રાખ્યું હતું; જોકે સર્વે આગત તેજ દિને સવારના સ્ત્રી રાખ્યામાં આવી હતી, છતાં, કુંડરાઇને અને એકમાનોફવચ્ચે જે નવો બંદોબસ્ત કર્યામાં આવ્યો હતો, તે ડેલાંશીએ પણ કબુલ રાખ્યો. કેટલાંક કારણનેલીધે તે સુધરેલી સ્ત્રીના સર્વેની પસંદગી પામી.

વાંચનારે જોયું હશે, કે તે ધરની આવીઓનો કુઝો લેવામાટે બાપડી તે કર્મનસીબ વિધવા બાઇઉપર કેટલી અસલી શુભરવાની ધણી અગત્ય પડી હતી: કારણકે તેમ કરવા

સેવાય આગિયામાંથી રસ્તાઉપર નિકળવાનો ખીજો કશો ચારો નહતો. હવે આગળીગમનો દરવાજો ખોલ્યામાં આવ્યો ; અને તેમાંથી કુંદરાઈને છુપાઈને બહાર નિકળી. હવે આપણે પેહેલાં આ બહાદુર બાતુની પાછળ પાછળ જઈએ.

ધરની બહાર નિકળીને તેણીએ તરત પોતાની પછવાડે આરણું પાછું બંધ કર્યું ; તેણી મદના પુશાકમાં રસ્તામાં ઉતરી ; તેણીનો દેખાવ આ વખતે ઉંચે વાંધેના ધંધાદારીના એક ઉછરતા જવાન્યાંજેવો લાગતો હતો. તેણીએ પોતાના બાલો સંભાળીથી પોતાની ટોપીમાં જમા કરી છુપાવ્યા હતા ; અને તે ટોપીની ગામડિયાસહી કાર તેણીનાં ચહેરાઉપર, બે કોઈ અતિની શેશની પડે, તો તે ઢાંકવાનેલાયકની હતી. પણ જેમ આપણે આગળ જણાવી ગયા છીએ, તેમ રાત અંધારી હતી, તોયે એટલી બધી અંધારી નહતી, કે જેથી આસપાસની ચીજો આંધીઆંધી પણ ન દેખાય.

કોઈના પણ અટકાવગર કુંદરાઈને ઉતાવળે આગળ ચાલી : આ વખતે સેબાસ્ટોપોલનાં ધડિયાળોમાં બાર વાગતા સંભળાયા ; અને આસરે દશ “મિનીટ”માં તેણી લશ્કરી બારાંની બાજુમાં આવેલી અનાજથી કોડિઓતીનઝદીકનાં પગડિયાંઓઆગળ આવી પુગી. અંધારામાંથી એક આકાર તરત બહાર નિકળી આવ્યો. તેણે સાદો પુશાક સજેલો હતો તે કોઈજ નહીં, પણ કરનલ એલમાનોફ હતો, કે જેણે પોતાની સાથે તેજ ધરમાં રહેનાર એક ગરીબ શેહેરીનો પુશાક તફાતીને લટકાવ્યો હતો, અને ત્યાંથી વડી આવ્યો હતો.

તેણે હલુસે કુંદરાઈને કહ્યું, “ભારી પછવાડે આવો,” અને પછી તેણે બંધ તે પગડિયાંઓઉપરથી નિચ્ચે ઉત્યાં.

એલમાનોફે કુંદરાઈને આવેલી ખબરમુજબ આ પગડિયાંને છેક નિચ્ચેને છેડે ખરેખર ત્રણચાર મછવાઓ ખાંધેલા હતા ; પણ તેણે કોઈનાંખી હવાલામાં નહતા ; ત્યાં કોઈ હતુંજ નહીં—કારણકે જે ધણીઓના તે મછવાઓ હતા, તેઓ પોતાને ધરેબારે ગયા હતા, સખબકે મંધરાતના આવે વખતે લાકુત મળવાની તેઓને કાંઈ આશા નહતી. એલમાનોફે આ મછવાઓમાંહેલા એકમાં કુંદરાઈને હાથ પકડીને ઉતારી ; તેણે પોતે ઝોરથી હંસેસાં મારવા માંડ્યાં ; અને તે લશ્કરી બારાંની સાંમી બાજુએ તેઓ તરત પહોંચી ગયાં. ત્યાં તેઓ કેનારે ઉત્યાં ; અને કુંદરાઈને ફરી એકવાર કારાણેલનાઈયાહનાં પરાંમાં આવી, કે જ્યાં થોડાંક અઠવાડિયાંઓઆગમય તેણી ઈનકરમાનની યાદગાર લડાઈની સાંજના આવી ગઇ હતી.

જ્યાં તેઓ ઉત્યાં હતાં, સાંથી મુખ્ય “ગરાકો” કાંઈ ઘણે લાંબે તફાવતે નહતી ; સેબાસ્ટોપોલનાં આ પરાંવાળાં પ્રગણમાંથી પસાર થઈ જવાનું એલમાનોફે પોતાનાં નસીબઉપર રાખ્યું હતું, કે જ્યાંથી એક ચોકસ જગ્યાએ જઈ ત્યાંથી સડી જવાની તે આશા રાખતો હતો : આ પેહેલીજ વાર તે કારાણેલનાઈયાહમાં આવ્યો હતો. કુંદરાઈને હવે તેનો હાથ પકડ્યો, અને બોલી, “વરદીનાં શબ્દનું કેમ ? તમેાએ તેનો કાંઈ વિચાર કીધાછે કે ?”

એલમાનોફ—“જીવણીની હદમાંથી બહાર પસાર થવામાં વરદીનો શબ્દ જણાવવાની ઝાઝી અગલ નથી, અંદરથી બહાર આવતાં જનારને જોવામાં આવે, એજ પુરતું છે—”

કુંડરાઈન—(વચ્ચે બોલી ઉઠીને) “નહીં, એમ નથી. સેબાસ્ટોપોલના બીજા ભાગો-નીપેઠે પરાંમાંથી આવતાં પણ વરદીનો શબ્દ જણાવવો પડે છે. હું આગળ હાં આવી ગયો છું.”

એલમાનોફ—(અગ્નિપ્રીતી) “તમે ?”

કુંડરાઈન—“હા—થોડાક મહિનાઓ અગાઉ. પણ હાલમાં તેનો ખોલાસો કરવાનો વખત નથી. મેં આગળથી જ જાણ્યું હતું, કે દોરતી લઈ જવામાં તે તમોને મારી ઉપર જ ભરોસો રાખવો પડશે; અને નહીં કે મને તમારી ઉપર.”

આ સઘળું સાંભળી વધારેને વધારે અચરત થઈ એલમાનોફે પુછ્યું, “ત્યારે હવે આપણે શું કરવું ?”

“સાંભળો !” કુંડરાઈને ઘણું હલસે કહ્યું : પછી થોડીક પછો થોખીને તેણી બોલી, “હાંથી થોડે જ દુર એક સંત્રી રોન કરે છે. તમે હાંજ થાઓ. નિચ્ચે સુઈ જાઓ—અને તમોને કોઈ જોઈ શકશે નહીં. જેવી હું વરદીનો બોલ જાણીશ, કે તેજ પછે તમોને પાછી આવી મળીશ.”

કુંડરાઈનથી છુટાં પડવાનો વિચાર એલમાનોફને ગમે હતો નહીં. પોતે જાતે તરકટ-ખાઝ હોવાથી તે બીજાઓને પણ તેવાજ શકની નજરથી જોતો હતો. પણ તેને તેણીની મઝાને તાબે થવાની ફર્જ પડી. એક ન ધારેલી આપદ એકાએક તેની સાંમે ઉભી થઈ હતી ; અને આ શું ચવાડામાંથી નિકળવામાં તેને હવે પોતાની ખાનુ-સાથી ઉપર એતખાર રાખવાની ફર્જ પડી. તોયે તેનાં દેલમાં ભારે ડગડો હતો ; અને તેણી પાછી ફરી તેટલાં જે પા કલાક નિકળી ગયા, તે તેણે ભારે એન્ટેઝારીમાં ગુજાર્યો હતો.

હવે આ પા કલાકમાં શું બન્યું, તે જોઈએ. આ ગહાદુર ખાનુ, પોતાના ચેહેરા ઉપર ઉંઘ મસ્તકે ઝીંબી ઉપર પડી, અને ફસડયાં મારતી મારતી જે જગ્યા ઉપર તે સંત્રી રોન કરતો હતો, ત્યાં સુધી ગઈ. તેની ચોક્કસમાં એક ફાણસ સળગાવેલું હતું ; અને દરેક વખતે જ્યારે તે ચોક્કસ આગળથી પસાર થતો, ત્યારે અંદર મુકેલી બત્તિની રોશની તેનાં મોઢાં ઉપર પડતી, તે ઉપરથી જણાતું હતું, કે તે ઘણા દુર દેખાવતો અને બદસુરત હતો. આ સંત્રી-ની નજદીક છેક ચાળીસ વારસુધી કુંડરાઈન કાંઈ પણ આવાઝ કર્યા વિના ફસડાતી ફસડાતી ગઈ ; અને પછી તદ્દન ચુપ પડી રહી.

આસરે દશેક “મિત્રી” પસાર થઈ—કે જે પછી તે સંત્રીના પહરાતર પરાંમાંથી આવતા કોઈ બીજા શખ્સનાં પગલાંનો આવાઝ સંભળાયો : અને તે ઉપરથી તે સેપાહે ધણે ખોખરે આવાઝે સવાલ કર્યો, “ત્યાં કાણુ જાય છે ?”

“દોરતો ! મહાપ્રતાપી ઝાર !” આમુજયે તે બે જણાઓએ પોતાને રોકવામાં આવતાં જ તે વરદીનો શબ્દ જણાવ્યો.

સંત્રી—“દોરતો, પસાર થાઓ !”

કુંડરાઈને હવે વરદીનો શબ્દ માત્રમ પડ્યો; અને પછી પાછી તેણી તેજ જગ્યા, કે જ્યાં એલમાનોફ પડેલો હતો, ત્યાં ફસડયાં મારતી ગઈ. આટલો વખત સુધી તે એન્ટે-ઝારીથી અર્ધો મરી ગયો હતો; તેણે ધાર્યું, કે મૈડેમ હુઝલઉડ તેને તેનાં નસીબ ઉપર

છોડીને વડી ગઇ હતી, અને તેણી પોતાનાજ છુટકારાનેમાટે તબ્બીજ કરતી હતી. પણ જ્યારે આસપાસનાં અંધારામાંથી તેણે તેણીને એકએક પાંખી નિકળી આવતી જોઇ, ત્યારે તેને અતિયંત આરામ થયો: અને તેણી બોલી, “વરદીનો શબ્દ મહાપ્રતાપી ઝાર કરી-નેછે. જ્યારે પશુ આપુને સંત્રીઓતરફથી ટોકવામાં, અને સવાલ કર્યામાં આવે, ત્યારે તમેજ જવાબ આપજો, કેમકે નહીંતો મારો એક ઔરતનો સાદ સાંભળીને તેઓને શક જશે.”

એલમાનોફ—“હવે આપણે આગળ વધ્યે. આપણો રસ્તો કઇ ચોક્કસ જગ્યાએ લેવો, તે મેં તમોને જણાવ્યોછે, અને તે તો તમોને ખબર હશે? મને તે શોધવાને ફાંફાં મારવાં પડે, અને ઢંગધડાવગર આપુને જવું પડે—”

કુંદરાઇન—“પણ હું ત્યાં તમોને દોરવી જઇશ. મને લાગેછે, કે મારી યાદદારત-શક્તિથી હું તેમ કરવાની આશા રાખું છું.”

આમુજમે તેઓ બંધે આગળ ચાલ્યાં—પોતાથી બનેછેટલી પોતાની યાદદારત શક્તિનો કુંદરાઇને ઉપયોગ કર્યો. રાતનું અંધારું છતાં, ઘરોની અને સરકારીખાતાંઓની બનીચોમાંથી વારંવાર જે ઝાંખું અઝવાળું બહાર પડતું હતું, તેની મદદવડે તેણી મહદ્વાઓ ઓળખી શકતી, કે જેમાંથી તેણી પોતાની કારાબેલનાઇયાહની આગળી મુલાકાત વખતે પસાર થઈ ગઈ હતી. અને હમણાં તેણી તેજ રસ્તે જતી હતી; કે જ્યાંથી આગળ તેણીને ધુમસનેલીધે પાપદલ રીજમીટનીપછવાડેપછવાડે જવું પડ્યું હતું. સારાં નસીબે આ વેળા ધુમસ નહતો: પણ આપણે એકથી વધુ વાર જણાવી ગયા છીએ, તેમ રાત અંધારી હતી.

આખરે તેઓ કારાબેલનાઇયાહની સરહદઉપર આવી પહોંચ્યાં: અને ધમારતો તથા બંચાવનાં ઉભાં કરેલાં બાંધકામોનીવચ્ચેની ખુલ્લી જગ્યાએ તેઓ દાખેલ થયાં. થોડીજ “મિનીટો”માં એક સંત્રીનો પહોરો ફરવાનો આવાજ સંભળાયો—તેણે તેઓને રાખેતામુજમે ટોક્યાં—અને એલમાનોફે લસકરી ઝડપથી તે વરદીનો બોલ કહ્યો, “મહાપ્રતાપી ઝાર!”

તેઉપરથી રશિયન સંત્રી બોલ્યો, “પસાર થાઓ!” અને વળી પાછું કુંદરાઇને આગળઆગળ ચાલવા માંડ્યું; હવે તેણીની ખાતેરી થઈ હતી, કે તેણી ખરે રસ્તેજ જતી હતી.

તે જગ્યા, કે જેઉપર કુંદરાઇન અને એલમાનોફ ચાલતાં હતાં, તે સધળી ખડખડી અને ઉંચીનિચી હતી,—તેણી છેલ્લી આવી, ત્યારે તે તેમ નહતી, પસાર થયેલી શિયાળાની આખી રૂતમાં ભારી તોપોનાં ગારિયાનાં, અને માલના વઝનદાર ગાડાંઓનાં પૈડાંઓથી મહિનાઓની વરસાદથી તર થઈ રહેલી ઝમીન ખેડાઈ ગઇ હતી; અને જ્યારે સુકી માસમ આવી, ત્યારે પડેલી આ સંખ્યાબંધ ગદ્દેરો, એકબીજાઉપર આડીઅવળી પડવાનેલીધે, બાણે હાથની હથેલીઉપરની રેખાઓમુવાકેફ થઈ ગઇ હતી, અને આ ખડખડી આકૃતિઓમાં રસ્તો સુઝાઈને ચાલવાને મુશ્કેલ થઈ પડેએવો બની ગયો હતો. છેલ્લા તોપોના મારા વખતે એકસપી રાખેનાં તોપખાનાંએ છોડેલા ગોળાઓના મોટા દુકડાઓ હામેહામ પડેલા હતા, કે જેઉપરથી દરેક પગલે કુંદરાઇન અને એલમાનોફને ધાવવું પડતું હતું. ગોળ ગોળાઓ-ઉપરથી તેઓ તુટી પડતાં—તેઓના પગો તોપોનાં ગારિયાંઓના કડકાઓસાથે અથડતા—અથવા તેઓ પોતે ગોળાઓથી ઊડી પડેલી ઝાડોની મોટી ડાળીઓઉપરથી ટપકાઇ જતાં

હતાં. વળી જગેજગે ન્હાના ટેકરાઓ હતા, કે જ્યાં કપાઇ મુવેલા મરડાંવિટ સેપાહોનાં મુદાંઓને દાંડવામાં આવેલાં હતાં ; અને કેટલેક ઢેકાણે એક નતનો ઉછળો થાય એવી ગંધકીસાથનો બાફ નિકળતો હતો, તેઉપરથી જણાતું હતું, કે ઘોરો ધણી છાળકી ખોદવામાં આવેલી હોવી જોઇએ, અથવા તેમાં છેક ઉપરસુધી મુદાંઓ સિમીને મટોડીનું ઘણું પાતળું પડ કીધેલું હોવું જોઇએ, કે જેમાંથી કોહોતાં મુદાંઓની નકારી છુ બહાર આવતી હોવી જોઇએ.

એલમાનોફ—(કાનઉપર પડીને હલુસે) “ બાબુ, તમારી ખાતેરી છે, કે તમે ખરે રસ્તે જ નાઓછો ? ”

કંઠરાઈન—“ હું તદન ચોક્કસ છું. ” આ વખતે તેણી ખરેખર ખાતેરીથી જ બોલતી હતી—કારણકે તેણીએ હાં ઝાડોનાં ફુલોનો જોયાં, કે જ્યાં તેણીની આ જગ્યાએ પેહેલી મુલાકાત વેળા તેણીએ રશિયન સંત્રીને “ ઝાંડી ” નો સીસો આપી, તેનીપાસેથી વરદીનો બોલ જાણી લેવાની હેઠમત કીધી હતી, અને જે સંત્રીને ખીજવાર તેણીએ જેરસલેમ અને પવિત્ર જગ્યાએ ટુંકે રસ્તે પહોંચાડી દેવાની ભુલથાપ આપી હતી.

એલમાનોફ—“ પણ, બાબુ, યાદ કરો—મારી વાહાણી કંઠરાઈન, યાદ કરો, કે મટોડાંનાં કીધેલાં બાંધકામતરફ—તમે શું કહેવાં જતાં હતાં ? ”

પોતાનીસાથે આવી નાલાયક છુટથી વાત કરવામાં, અને પોતાનાં ખિસ્સી નામથી જાણે ધણી ધરવટ હોય, તેમ બોલવામાં તે મોડેમ હુંડલઉડને ધણો. ગુસ્સો ઉપજ્યો હતો, અને તે ગુસ્સો તેણી બતલાવવા જતી હતી, પણ તેટલાં તરતજ પોતાનું સાવધપણું સાચવીને તેણી ધણા ધીમે સાદે બોલી, “ નહીં, કાંઈ નહીં. હું તમોને ફક્ત ખાતેરી આપવા જતી હતી, કે આપણે ખરે માર્ગે જ જઈએ છીએ. ”

એલમાનોફ—“ હું તમોઉપર પૂર એતબાર રાખી બેઠો છું. હું કેવી કંઠોડી હાલ તમાં આવી પડ્યો છું, તે તો તમો સારીરવેસે જાણો છો. મેં તમોને જણાવેલે ચોક્કસ ઢેકાણેથી બહાર નિકળવાપછી, કે જે તમો મને ખાતેરી આપો છો, કે તમો સારીરવેસે જાણો છો, ત્યાંથી આપણે બ્રિટિશ છાવણીના છેક જમણી બાબુના છેડાઉપર જઈ પહોંચીશું, અને ત્યાંથી પછી ચોકીદારોના ટોકવાછતાં આસાનીથી નિકળી જવા પામીશું. તમો ત્યારે એમ જણાવજો, કે તમો બ્રિટિશ અમલદારની બાંધી છો—મને તમારા એક મિત્રતરીકે બોળાવજો—અને લડાઈના હાલના મામલામાં ઈંગ્રિજ સંત્રીઓ તમોને કદી સલાહ પણ ન કરશે; કે તમો મદદનો લેખાશ શાસાઈ સમજો છો, કેમકે લડાઈમાં તેમ તો વારંવાર કર્યામાં આવે છે. શું તમારો પણ એવો જ વિચાર નથી ? ”

કંઠરાઈન—“ હા, હુએહુ મારો પણ એવો જ એરાદો હતો. ”

આ સંધળું ખુબસુરત કંઠરાઈનને કહી સમજાવવાની એલમાનોફની મનલગ્ન હતી, કારણકે તે અંદરથી લખાં લેતો હતો. તેણે આગળ ચલાવ્યું, “ અને તેટલામાં આપણે હાથે કરીને બ્રિટિશ છાવણીનો જ બાંધે રસ્તો ન લેવાની સલાહ લેવી જોઈએ છે: કારણકે તમારા ગમેએટલા લાગવગછતાં મને ત્યાંથી પસાર થઈ જવાનું ઘણું આસાન થઈ ખડશે નહીં. ”

કુંડરાઈન—“આ સઘળું હું ધ્યાનમાં રાખીશ.”

એલમાનોફ—(લગાર અચકાઇને પણ આતુરતાથી) “અને હું આશા રાખું—હું એમ ધારું—હું મગર થાઉં—કે હવેપછી તું જેવીની સોળતમાં હંમેશમુઝી રહેવાને હું નસીબવંત થઇશ—”

કુંડરાઈન—“મુગા રહો! આપણે પેલાં બાંધકામઆગળ આવી પુગ્યાં છીએ.”

હજીતો આ રીતે કુંડરાઈને હલુસે ચેતવણી આપી નહીં, તેટલાં બીજા એક સત્રીએ ઘોઘારી સાદે પુછ્યું, “ત્યાં કાણુ જાયછે?”

એલમાનોફ—“મહામતાપી ઝાર!” તે એવીતો સરસ રશિયન ઢપે આ વરદીનો શબ્દ બોલ્યો, કે તેઓને વગરહરકતે ત્યાંથી પસાર થવા દીધામાં આવ્યાં.

એલમાનોફ અને કુંડરાઈન આગળ વધ્યાં; અને થોડીજ ‘મિનીટો’માં તેઓ એક નિચ્ચા કોટરપર અથવા મટાડાંના તખ્તાઉપર આવી પહોંચ્યાં. હાં બંધે બાજુએ રોન ફરતા સત્રીઓનાં પગલાં સંભળાતાં હતાં; ફરીથી તેઓએ આ બન્ને જણાંને ટોક્યાં—અને વળી ફરીથી તેઓએ પેલો વરદીનો શબ્દ કહ્યો—અને હવે તેઓ બન્ને જણાં એક તોપની બાજુમાં વાંકાં વળ્યાં, કે જે તોપનું મ્હોં તેનેમોટે રાખવામાં આવેલાં બકારામાંથી બહાર નિકળી આવેલું હતું. એલમાનોફનું ધ્યાન ખેંચવામોટે આ વખતે કુંડરાઈને તેના હાથઉપર પોતાનો હાથ અલગો મુક્યો; અને તેણી હલુસે બોલી, “આ જગ્યાએ, કે જ્યાંથી હવે આપણે સટકી જવા પામીશું.”

“મારી અતિ વાહાલી કુંડરાઈન, હું તમારીજઉપર વિશ્વાસ રાખું છું.” એલમાનોફે જવાબ દીધો. તેનો સાથી હવે તેનીસાથે દોસ્તીથી વર્તતી હતી, એમ ધારી, તેણે હવે વધારે છુટ લેવા માંડી; અને સેબાસ્ટોપોલના મહદ્વામાં થોડાજ કલાકાઅગાઉ તેને જોતાં મૅડેમ હુંઝલઉડ દેબાઈતીરીતે કમકમી હતી, અને તેને ધિક્કાર્યો હતો, તે સર્વે આ ગર્વિષ્ટ, પ્યારમાં બાંધેલો થયેલો મણસ તદ્દન ભુલી ગયો.

કુંડરાઈન—“આલો! મારી પુટેપુટે આવ્યા કરો!”

તોપનેસાઈ પાડેલાં બકારામાંથી તેણી સંક્રાંતિને પસાર થઇ; તે બાંધકામના ઉભા ઢાળઉપરથી તેણી નિચ્ચે સરી પડી; અને એલમાનોફે પણ તેણીનીપછવાડે તેમજ ક્યું. છેલ્લી દશ “મિનીટો”માં રાત વધારે અંધારી થઈ ગઇ હતી; અને તે કારણનેલીધે આ બહાદુર બાનુને નાસી જવામાં વધારે ક્ષવતું પાડ્યું. અંચાવમાંટેની રશિયન છાવણી આમુજખે સહીસલામત પસાર કર્યામાં આવી; અને પછી ઘણે ઉતાવળે પગે કુંડરાઈન પોતાના સાથીને આગળ અજાવવા લાગી—કારણકે હવે તેઓ ક્યાં આવી લાગ્યાં હતાં, તે તેણી ઘણી સારીરીતે જાણતી હતી.

“ત્યાં કાણુ જાયછે?” એકાએક કાઠ્યે મોટે આવાજે ઇંગ્રિજમાં પુછ્યું; અને તેજ વખતે જાણે કેટલાંક માણસો, જેઓ આગળ ઝમીનઉપર નિચ્ચે પડેલાં હોય, અને ઉડીને ઉભાં થતાં હોય, એવો આવાજ થયો; તેઓએ તરત પોતાની બંદુક હાથમાં ઉપાડી લીધી.

કુંડરાઈને પણ ઇંગ્રિજ લાપામાંજ પાછો ઉત્તર દીધો, “એક મિત્ર! હું મિસિસ હુંઝલઉડ, તે મેજર હુંઝલઉડની ધણિઆણી છું, ને હમણાંજ સેબાસ્ટોપોલમાંથી છટકી આવી છું!”

(ચિત્ર ૨૪ મું.) “ ભગી માળ ત્રણે બાણેણી કરી દેલી ”. (પાનું ૪૩૧ મું.)

આ સાંભળી ખરા બ્રિટિશ સાહે તેઓએ હુરરેરના પોકાર માયાં! અને પછી અધારામાંથી ચાર કે પાંચ જણાઓ નિકળી આવ્યા: પણ રખેને આમાં કાંઈ દુશ્મનોના લગાઇનો દાવપેચ હોય, એમ ધારી, તેઓ પોતાની સાવચેતીમાં રહ્યા, તો જોકે તેઓને શક કાંઈ ઘણો મઝબુત નહતો.

તે બ્રિટિશ પહરાગીરોની ટુકડીઆગળ જઈને કંઠરાઈને કહ્યું, “મારા મિત્રો, હું ચુપ્પટારિયામાં કૈદ પકડાઈ ગઈ હતી, તે તો ખીશક તમે લોકોએ સાંભળ્યું હશે? હવે હું એક મદદના લેખાશમાં છાં પાછી આવી લાગી છું. હું સાચું જ કહું છું, તેવિષે તમારી ખાતેરી કરવા હું તમોને જણાઉં છું, કે મેં જરૂર હુઝલકેડ બાલાકલાવા અને ઇનકરમાનની લગાઈઓમાં અખ્મી થયો હતો—”

આ સાંભળી તે ટુકડીનો સારજંટ બોલી ઉઠ્યો, “બસ, બાબ! અમે તમોને ખરાં દેલથી મુબારકબાદી ઈચ્છીએ છીએ! પણ તમારીસંગાતે એક સાથી છે—”

કંઠરાઈને—“હા, ઉતાવળ કરો! એને એકદમ પકડો!”

આ હુકમને તેઓ તરત તાપે થયા; અને તે વેળા કરનલ એલમાનોફનાં મ્હોમાંથી ચુરસાની એક ચીસ નિકળી.

એલમાનોફ—“નીચ ઠગારી! આ તારું કામ શર્મભરેલું છે! ખચિત તે ધિક્કારવાન્નેગ છે!”

પણ કંઠરાઈને જાણે તે કશું સાંભળતીજ નહોય, તેમ તેની દરકાર કર્યાવગર તેણી બોલી, “સેપાહો, આ રશિયનને—ખચિતજ એ એક રશિયન છે—જેટલી બની શકેએટલી ઉતાવળે ટર્કિશ છાવણીમાં લઈ જાઓ. એનું નામ કરનલ એલમાનોફ છે—અને એની ખીલકાઈને માટે તથા નાસી જવાસાઈ એને શું સજા કરવી, તે નામદાર ઓમર પાશાનું કામ છે.”

હવે આપણી વાર્તામાંટે આપણે ખીજગમ જોઈએ. હવે આપણે વાંચનારને જે જગ્યાએ એલમાનોફને પકડવામાં આવ્યો હતો, તેનેથી થોડે દુર એક કબ્રસ્તાનતરફ લઈ જઈશું. આ કબ્રસ્તાન સેઆસ્ટોપોલ શહેરના ખુદ મુખ્ય ભાગમાં બાંધવામાં આવેલાં બંચાવનાં બાંધકામોનીસાંમેજ આવેલું હતું, અને બહારની બાજુનાં રશિયન કોટથી લાયગેજ-અર્થે “માર્ચલ” દુર આવેલું હતું. આ કબ્રસ્તાનના અર્ધા ભાગને ફ્રેંચ લશ્કરે કબ્જો લીધેલો હતો, જેઓએ ત્યાં ઘેરો ઘાલવામાંટે ખાઇઓ ખોદેલી હતી: દાંડવાની આ બોહોળી જગ્યાને બાકીનો ખીજો ભાગ રશિયન કોટના યુર્જતરફ લાંબાયેલો હતો; અને આ જગ્યાને બોદકામનાં ઓખરોથી મોકુફ રાખવામાં આવી હતી, યાને તેને કશો હાથ પણ લગાડવામાં આવ્યો નહતો.

આપણે જે હકીકત જણાવી ગયા છીએ, તે-રાત પસાર થઈ, અને સવારનું ઝઝઝળું પડવા માંડ્યું હતું, જ્યારે બેસિલ બૉલમાર આ કબ્રસ્તાનની પડોશમાં પોતાની સરદારી-હેઠલ પચાસ ટર્કિશ ઘોડેસવારોની એક ટુકડી લઈને આવ્યો—કારણકે તેને તે જગ્યાની-પાસેજ કામિએશના અખાતનઝદીક છાવણી કરી પડેલાં ઓમર પાશાનાં મથકેથી તપાસ કરવામાંટે મોકલવામાં આવ્યો હતો. આ કબ્રસ્તાનની પડોશમાં બેસિલ પોતાનાં સવારોસાથે

થોપ્યો, અને ઘોડાઉપરથી નિચ્ચે ઉતરીને તે દાંડવાની જગ્યામાં દાખલ થયો, ત્યાં તે એક-લોજ આગળ વધ્યો. ત્યાં ઉભાં કરવામાં આવેલા કબ્રોના પથ્થરો, લોખંડના “ક્રોસો,” અને મુવેલાઓની યાદગારીમાંટે ઉભાં કીધેલાં બીજાં ન્હાનાં બાંધકામોમાંથી પોતાનો રસ્તો લઈને તે કબ્રસ્તાનનાં છેક છેડાસુધી ચાલ્યો, કે જે છેડે કેલ્લાનીઆગળના બુર્જની સર્વેની નજદીકમાં હતો. આ જગ્યાએથી જેટલા દેખાય, એટલા રશિયનોએ ઉભાં કીધેલાં લગ્નનાં બાંધકામોનો તેણે ચિતાર ચિતારવા માંડ્યો; તે કામ પૂરું કરીને તેણે પાછું અહીંતહીં ફરવા માંડ્યું. વળી બીજે છેડે તે થોપ્યો; અને પછી ઘણી આતુરતા તથા કાળજીથી તે સેપાલોનાં શહેરતરફ જોવા લાગ્યો; તે મનમાં બોલ્યો, “અરે, મારી વાહાલી બેહેન! જો તારા છુટકારાનેમાંટે મને શરણુ થવું પડે, તો તેમ પણ કરવાને હું કેવો ખુશી થાઉં!”

એવી ઉંડી લાગણીથી તેનો છવ ઉસ્કેરાયલો હતો. (જુઓ ચિત્ર ૨૬ મું.) અદ્ય વાળીને તે ઘેરો ધાલેલાં શહેરતરફ જોઈ ઉંડા વિચારમાં મશ્ગુલ થયો, અને ખરેખર તે આ વેળા એવોતો ઉંડા વિચારમાં ગરક થયેલો હતો, કે ધોરોનીવચ્ચેથી છુપાઈને જોઓ આવતા હતા, તેઓનાં પગલાંવટીક તેનાં સાંભળવામાં આવ્યાં નહીં.

પણ એકાએક તે પોતાના વિચારમાંથી ચોંક્યો. તેણે પાછું ફરીને જોયું—અને તેજ પળે તેની તલવાર મિયાનમાંથી બહાર આવી, કારણકે તેણે પોતાની છેક પાસે આસરે છ રશિયન સેપાહોને આવેલા દિઠા. તેણે પોતાના સેપાહોને પોતાની મદદે આવવામાંટે પોકારો કર્યા, કે જેઓને તે થોડેક છેટે મુકી આવ્યો હતો, અને બીજી પળે તે એક રશિયન અમલદારનીસાંમે પોતાનાં છુટકારામાંટે બહાદુરીથી પોતાનો બંધાવ કરવા લાગ્યો. પણ એક બંદુક ફુટવાનો તિણો આવાજ હવામાં થયો; અને તેજ ઘડિએ ઓસિલ વોલમાર મરણુતોળ ઝખ્મી થઈ ઝમીનઉપર તુટી પડ્યો.

વળી તેજ વખતે તે કબ્રસ્તાનની તમામ જગ્યા રશિયન સેપાહોથી ભરાઈ ગઈ, કે જેઓ પાસે આવેલા કેલ્લાના બુર્જઉપરથી ત્યાં ઉતરી પડ્યા હતા. દરકિશ ઘોડેસવારો, કે જેઓએ પોતાના વડાનો પોકાર સાંભળ્યો નહતો, પણ જેઓનાં સાંભળવામાં બંદુક ફુટવાનો આવાજ આવ્યો હતો—તેઓ તરત ધોરોનીવચ્ચે ધસી આવ્યા, અને ત્યાં એક જનુની ઝપાઝપી ચાલી.

થોળ્યો, અને ઘોડાઉપરથી નિચ્ચે ઉતરીને તે દાંટવાની જગ્યામાં દાખેલ થયો, ત્યાં તે એક-લોજ આગળ વધ્યો. ત્યાં ઉભાં કરવામાં આવેલા કચોના પથ્થરો, લોખંડના “ક્રેસો,” અને મુવેલાઓની યાદગારીમાં ઉભાં કીધેલાં બીજાં ન્હાનાં બાંધકામોમાંથી પોતાનો રસ્તો લઈને તે કશ્તાનનાં છેક છેડાસુધી ચાલ્યો, કે જે છેડે કેલાનીઆગળના બુર્જની સર્વેની નકદીકમાં હતો. આ જગ્યાએથી જેટલા દેખાય, એટલા રશિયનોએ ઉભાં કીધેલાં લગ્નનાં બાંધકામોનો તેણે ચિતાર ચિતારવા માંડ્યો; તે કામ પુરું કરીને તેણે પાછું અહીંતહીં ફરવા માંડ્યું. વળી બીજે છેડે તે થોળ્યો; અને પછી ઘણી આતુરતા તથા કાળજીથી તે સેપાસ્ટોપોલનાં શહેરતરફ જોવા લાગ્યો; તે મનમાં બોલ્યો, “અરે, મારી વાહાલી બેહેન! જે તારા છુટકારાને માટે મને શરણુ થવું પડે, તો તેમ પણ કરવાને હું કેવો ખુશી થાઉં!”

એવી ઉંડી લાગણીથી તેનો છવ ઉચ્છેશાયલો હતો. (જુઓ ચિત્ર ૨૬ મું.) અદ્ય વાળીને તે ઘેરો ધાલેલાં શહેરતરફ જોઈ ઉંડા વિચારમાં મશ્ગુલ થયો, અને ખરેખર તે આ વેળા એવોતો ઉંડા વિચારમાં ગરક થયેલો હતો, કે ઘોરોનીવચ્ચેથી છુપાઈને જેઓ આવતા હતા, તેઓનાં પગલાંવટીક તેનાં સાંભળવામાં આવ્યાં નહીં.

પણ એકાએક તે પોતાના વિચારમાંથી ચોંક્યો. તેણે પાછું ફરીને જોયું—અને તેજ પજે તેની તલવાર મિયાનમાંથી બહાર આવી, કારણકે તેણે ગાતાની છેક પાસે આસરે છ રશિયન સેપાહોને આવેલા દિઠા. તેણે પોતાના સેપાહોને પોતાની મદદે આપવામાં પોકારો કર્યાં, કે જેઓને તે થોડેક છેડે મુકી આવ્યો હતો, અને બીજા પજે તે એક રશિયન અમલદારની સામે પોતાનાં છુટકારામાં બહાદુરીથી પોતાનો બંધાવ કરવા લાગ્યો. પણ એક બંદુક ફુટવાનો તિણો આવાજ હવામાં થયો; અને તેજ ઘડિએ ઍસિલ વોલમાર મરણુતોળ ઝખ્મી થઈ ઝમીનઉપર તુટી પડ્યો.

વળી તેજ વખતે તે કશ્તાનની તમામ જગ્યા રશિયન સેપાહોથી ભરાઈ ગઈ, કે જેઓ પાસે આવેલા કેલાના બુર્જઉપરથી ત્યાં ઉતરી પડ્યા હતા. ટર્કિશ ઘોડેસવારો, કે જેઓએ પોતાના વડાનો પોકાર સાંભળ્યો નહતો, પણ જેઓનાં સાંભળવામાં બંદુક ફુટવાનો આવાજ આવ્યો હતો—તેઓ તરત ઘોરોનીવચ્ચે ધસી આવ્યા, અને ત્યાં એક જનુની ઝપાઝપી ચાલી.

થોપ્યો, અને ઘોડાઉપરથી નિચ્ચે ઉતરીને તે દાંડવાની જગ્યામાં દાખલ થયો, ત્યાં તે એક-લોજ આગળ વધ્યો. ત્યાં ઉભાં કરવામાં આવેલા કુઓના પથ્થરો, લોખંડના “ક્રોસો,” અને મુવેલાઓની યાદગારીમાંટે ઉભાં કીધેલાં બીજાં ન્હાનાં બાંધકામોમાંથી પોતાનો રસ્તો લઈને તે કપ્પરસ્તાનનાં છેક છેડાસુધી ચાલ્યો, કે જે છેડે કેલ્લાનીઆગળના ખુર્જની સર્વેની નજદીકમાં હતો. આ જગ્યાએથી જેટલા દેખાય, એટલા રશિયનોએ ઉભાં કીધેલાં લગ્નનાં બાંધકામોનો તેણે ચિતાર ચિતારવા માંડ્યો ; તે કામ પૂરું કરીને તેણે પાછું અહીંતહીં ફરવા માંડ્યું. વળી બીજાં છેડે તે થોપ્યો ; અને પછી ઘણી આતુરતા તથા કાળજીથી તે સેઆસ્ટોપોલનાં શહેરતરફ જોવા લાગ્યો ; તે મનમાં બોલ્યો, “અરે, મારી વાહાલી બેહેન ! જો તારા છુટકારાનેમાંટે મને શરણ થવું પડે, તો તેમ પણ કરવાને હું કેવો ખુશી થાઉં !”

એવી ઉંડી લાગણીથી તેનો જીવ ઉસ્ફોસાયેલો હતો. (જુઓ ચિત્ર ૨૬ મું.) અદ્ય વાળીને તે ઘેરો ધાલેલાં શહેરતરફ જોઈ ઉંડા વિચારમાં મશ્ગુલ થયો, અને ખરેખર તે આ વેળા એવોતો ઉંડા વિચારમાં ગરક થયેલો હતો, કે ઘોરોનીવચ્ચેથી છુપાઈને જોયો આવતા હતા, તેઓનાં પગલાંવટીક તેનાં સાંભળવામાં આવ્યાં નહીં.

પણ એકાએક તે પોતાના વિચારમાંથી ચોંક્યો. તેણે પાછું ફરીને જોયું—અને તેજ પળે તેની તલવાર મિયાનમાંથી બહાર આવી, કારણકે તેણે પોતાની છેક પાસે આસરે છ રશિયન સેપાહોને આવેલા દિઠા. તેણે પોતાના સેપાહોને પોતાની મદદે આપવામાંટે પોકારો કર્યો, કે જેઓને તે થોડેક છેટે મુકી આવ્યો હતો, અને બીજા પળે તે એક રશિયન અમલદારની સાંમે પોતાનાં છુટકારામાંટે બહાદુરીથી પોતાનો બંધાવ કરવા લાગ્યો. પણ એક બંદુક ફુટવાનો તિણો આવાજ હવામાં થયો ; અને તેજ ઘડિયે બૅસિલ વૉલમાર મરણતોળ ઝખ્મી થઈ ઝમીનઉપર તુટી પડ્યો.

વળી તેજ વખતે તે કપ્પરસ્તાનની તમામ જગ્યા રશિયન સેપાહોથી ભરાઈ ગઈ, કે જેઓ પાસે આવેલા કેલ્લાના ખુર્જઉપરથી ત્યાં ઉતરી પડ્યા હતા. ટર્કિશ ઘોડેસવારો, કે જેઓએ પોતાના વડાનો પોકાર સાંભળ્યો નહતો, પણ જેઓનાં સાંભળવામાં બંદુક ફુટવાનો આવાજ આવ્યો હતો—તેઓ તરત ઘોરોનીવચ્ચે ધસી આવ્યા, અને ત્યાં એક જનુની ઝપાઝપી ચાલી.

માટે તેને પેલી બાનુઓઉપર આધાર રાખવો પડ્યો, સળબકે તેણીઓ સેખારટોપોલની તમામ જગ્યાથી તેનાકરતાં ઘણી વધારે માહિતગાર હતી. વળી તેને તે બંધે બાનુઓમાંહેલી વધારે ઉમરની બાબતે ચેતાવી રાખ્યું, કે જે કાંઈ-પણ સવાલો કરવામાં આવે, તો તેના જવાબો ફક્ત તેણીએજ આપવા—તેમ કરતી વેળા તેણીએ એક મર્દનાજેવો ઘાડો સાદ કાઢાડવાની તબીબ કરવી—અને જે અગત્ય પડે, તો આગળથી નક્કી કરી રાખ્યામુજબે “તોપ મારવા”ને તેણીએ શુન્યવાણું, કે અચકવું નહીં. તે બાનુ, કે જેણીને આમુજબે કહેવામાં આવ્યું હતું, તેણીએ તેમ સવગ્નું બરાબર કરવાની તેને ખાતેરી આપી: કારણકે તેણે પોતાના આવંદને જઈ મળવાનેજ ફક્ત એ-તેઝારીથી બળતી નહતી, પણ તેણી સારીરીતે બળતી હતી, કે તેમ કરવાઉપર તેણીની સમીના અને આ હેમતી જવાન ફ્રેન્ચ-મૅનનો પણ મોટો આધાર હતો.

તેઓ પછી બે કે ત્રણ મહદલાઓ પસાર કરી ગયાં—અને તે વેળા રસ્તામાં તેઓને ફક્ત થોડાક છુટ્ટાજવાયા રશિયનોજ મળ્યા—તેમાંના કોઈએ પણ તેઓને હરકત કીધી નહીં. પણ તેટલાં એકાએક તેઓને રોન કરતા અર્ધી “ડઝન” સેપાહો મળી ગયા, કે જેઓ એક મહદલાને નાકે ચોકી કરતા હતા, જે મહદલો આપણી આ ટોળી જતી હતી, તેથી આડો ફાટતો હતો. ત્યાં એક ન્હાનાં પીઠાનું બારણું ઉંઘાડું હતું: અને ત્યાં સેપાહો ખાતાપીતા હતા: આ રોન કરનારી ટોળીનો વડો એક હલકી પદવીનો અમલદાર હતો, તે એક મકાનનેલગતાં પથ્થરનાં એક ન્હાનાં લાંગી ગયેલાં બાંધકામઉપર બેઠેલો હતો, કે જે છેલ્લા તોપના મારા વખતે એક ગોળાથી નાશ પામેલું હતું.

તે રશિયન નાયકે પોતાનાં મોંમાંથી તંબાકુની જે “પાઇપ” તે પીતો હતો, તે કાહાડીને ધુંમાડો બહાર કાઢાડતાં પુછ્યું, “તમો કોણુછો?”

હેલાંશીએ શીખવવાપ્રમાણે એક ઔરતના સુસ્વરને જેટલો અનેએટલો મર્દનાજેવો ઘાડો સાદ કાહાડીને પેલી વડી બાનુએ ઉત્તર દીધો, “મિત્રો !”

નાયક—“મિત્રો ? પણ કોણુ અને કેવા મિત્રો ?”

પોતાની બેઠકઉપરથી ઉડીને તે હવે આ ત્રણે જણાંઆગળ આવ્યો, અને પીઠાનાં બારણાંમાંથી જે ઝાંખી રોશની પડતી હતી, તેવડે વધારે બારીકીથી તેઓને ટીકવા લાગ્યો.

વડી બાનુ—“કારાબેલનાઈયાહમાં દરિયાઈ લશ્કરીખાતાંની ગોદીમાં કામ કરનારા અમો માણસો છોએ, અને હમણાં ત્યાં કામની ભારે ધમાક ચાલેછે, તેની તો તમોને બજાર હશેજ. અમો શેહેરમાંના અમારા કેટલાક મિત્રોને મળવામાટે મછવાઓના બનાવેલા પૂલ-ઉપરથી જરા હાં ઉતરી પડ્યા છોએ.”

નાયક—“પોરિયા, તારા ઉચ્ચારઉપરથી જણાયછે, કે તું બતતો એક પોલ હોવો જોઈએ !”

વડી બાનુ—“અચિત તોજોછે. અમો બધાજ પોલ છોએ, પણ દેલથી અમો કાંઈ આછા રશિયનો નથી. તમોને તેની સામેતી જોઈએછે ! આ રહી, લેઓ ! ચાલો, તમોને અને તમારા બહાદુર સેપાહોને ખાણાંપીણાંની ગમત આપવાને અમો ખુશી છોએ. હું

સૌગંદ ખાવાની હેમત કરું છું, કે રાકી પીવાનેમટે તમે લોકપાસે ‘ફુલસ મારી-સ’ છે !—” તેણીની કેહેવાની મતલબ સેબાસ્ટોપોલનાં હલકાં કલાલખાનાંઓમાં જે હલકાં અહીં રાસી દારૂ, રાકી નામનો વેચવામાં આવતો હતો, તેઓએ એશારો કરવાની હતી.

એમ બોલી તે બાનુએ નાયકના હાથમાં કેટલાક રૂપાંના સેકાઓ મુક્યા; પણ બપોરે તે આ પૈસા લેતો હતો, ત્યારે તે આપનારને અને તેના સાથીઓને ખારીકીથી જોતો હતો, જેથી જણાયું, કે તેના મનમાં થોડોધણો સંદેહ ઉપજ્યો હતો, કે આ સવળામાં કાંઈ ખોટું છે.

પણ પછી તરત તે બોલી ઉઠ્યો, “હીક, ત્યારે અંદર આવો, અને અમારીસાથે દારૂ નોશ કરો.”

તે બાનુએ જરા પણ અચકાયાવગર જવાબ દીધો, “મોટી ખુશીસાથે ! આવો.” અને જરાખી આનાકાનીવગર તેણી પીઠામાં દાખલ થઈ; તેણીનીપુઠે તેણીની સમ્ર અને ડેલાંશી પણ માંહે ગયાં. પછી લાગલી દારૂ વેચવાની “ટેન્ક” આગળ જઈ, તેણીએ થોડાક પૈસા તેઉપર ફેંક્યા, અને પીઠાંવાળાને કહ્યું, “લે આવો, તમારીપાસે જે સૌથી ઉંચો ‘બ્રાંડી’ હોય, તેની એક બાટલી ટાહાડો—તમારો પેલો એખરો રાકી નહીં હો !—આલો વેહેલા ઉમેડો, અને બધાંને નામો—અરે ! આ તો હીક ‘સીગારો’ જણાય છે.”

એમ બોલી જાણે કશાંમાં હોય નહીં, એવી ખીદરકારીથી તેણીએ એક “સીગાર” ઉંચકી, તે સળગાવી, અને સરકા ભરવા માંડ્યા, તો જોકે “સીગાર” પીવાની ટેવ ન હોવાનેલીધે તેણીને છાતીમાં ઉઝાળો થતો હતો. વેપધારણ કીધેલી ખીજ બાનુએ અને ડેલાંશીએ પણ તેજમુજબે કયું: પછી તે “સીગાર”નો “બાકસ” સંપાહોવચ્ચે ફેરવ્યામાં આવ્યો; કે તેઓએ લાગલી પોતાની “પાઇપો” એક બાનુએ ફેંકી, અતિ લાલસાથી ઉંચા તબાકુની “સીગારો”ની મગહ ચાખવા માંડી. આવા ઉદાર દેવતા અને રોકડિયા ધરાકને જોઈ પીઠાંવાળો, તો મગ્નમગ્ન થઈ ગયો, અને ભારે ઉલટથી જે હુકમો તેને કરવામાં આવતા, તે બમ્બવા પડ્યો; જેવીરીતે “સીગારો” ઉપર સંપાહોએ તરાપ મારી હતી, તેવીજ હાંસથી તેઓએ હવે “બ્રાંડી” ટાંસવા માંડ્યો. તોયે પણ પેલો નાયક—જે કે પોતે પણ “સીગાર” પીવામાં અને “બ્રાંડી” ટાંસવામાં ખીમઓસાથે સામેલ થયો હતો—તોયે વધારે શાંત અને ઠાવકો રહ્યો; અને આ ત્રણે જણાંને વધારે ખારીકીથી તપાસવાપછી, તેણે પેલી વડી બાનુના કાનમાં કહ્યું, “મેહરબાની કરી તમારીસાથે જરા-સરખી વાત ખાનગીમાં કરવા દેશો ?”

વડી બાનુ જોકે આ સાંભળી અંદરથી ડરતી હતી, કે આવો થઈ ચુક્યું, તોયે હેમતથી તરતજ જવાબ આપ્યો, “ખીલાશક, જરાસરખી વાત થું કમ, જેટલી તમોને ગમેએટલી.”

નાયકે તેણીને પાસેના એક ન્હાના ચોરડામાં જવાની એશારત કીધી, અને હાં હવે તેઓ બેજ જણાં એકલાં હતાં: ખારણું ઢાંકવાપછી, જાણે બધો ભરમ પામી ગયો હોય, એવો દેખાવ કરી, તે બોલ્યો, “દરિયાઈ લશ્કરીખાતાંની ગોદીમાં સ્ત્રીઓ કે દહાડેથી કામ કરવા લાગી છે ?”

જાણે આ સાંભળીને ઘણી રમુજ ઉપજી હોય, તેમ ખડખડ હસી પડીને તે બાઈ બોલી ઉઠી, “નાયક, આવો, આવો, તમે ઘણા ચેડાછો ! તમોને એમ બોલવું ઘટે નહીં !

જેકે હું પોતે કાઢારીનાં ખાતાંમાં એક મળુર નથી, તો શું થયું, પણ મારા ધણી તો ત્યાં એક ન્હાનો 'કલાક' છે કેની?—હું મારા આ બે મિત્રોને લઈને જરા દેલ બેઠેલાવવા વડી આવી છું ! ”

નાયક—“ હા, પણ વળી તમારા તે મિત્રોમાંની પણ એક તો ખાનુ છે. ”

વડી ખાનુ—“ ખચિત ! અને બીજો જે છે, તે તેણીનો વર થાય. તમે જાણો—અમારી ગમતમાં ખલલ ના કરતા હું !—”

નાયક—“ નહીં, હું તેવો નથી. જો બધું કીકાકીક હોય, તો ફેર નહીં, પણ ઔર-તોએ આવાં એવાં કાઢાડવાં તો ખચિત હદ થઈ. તમે છુટે હાથે અમોને મળત હ કરાવી છે—અને તેટલામાંટે કાઢખી તમેને હયેરાન કરવાને તો આહુજ નહીં, તોયે બધું શક-બરેહું લાગે છે—અને તેટલામાંટે મને જરા વધારે જાણવાની ઝર છે. ”

વડી ખાનુ—“ ખચિત, મારા લલા દોસ્ત, તમારે કાંઈ એ ખાખતમાં ગડબડ કરી મુકવી નહીં, નહીં તો મારા 'ખાર વાગી' જશે. મારા વરને જરાખી ખખર નથી, કે હું તેનાં સૌથી સારાં કપડાં લટકારીને માટીડા થઈ નિકળી છું ! તે ધણીજ અદેખો છે—મને મારી નાખવાવગર રહેશે નહીં—”

નાયક—“તમે મજવાના બનાવેલા પૂલઉપરથી પરાંમાંથી કેટલે વાગે આવ્યાં હતાં?”

વડી ખાનુ—“ સાંજની તોપ ફોડવામાં આવે છે, તેની અગાઉ. જો તેમ નહીં કર્યે, તો અમે એક લાડેનો મજવો કર્યાવિના પૂલઉપરથી આવી નહીં શક્યે, અને મજવાઓ તો તે વખતે લાડે ફરતા રહેતા નથી. ”

નાયક—“અને ત્યારે તમારા ધણીને ખખર નહીં પડે, તેમ તમે પાછાં કેમ જશો?”

વડી ખાનુ—“ અરે ! તેનો તો અમોએ વિચારજ નહીં કર્યો ! ” પછી ગજવામાંથી એક સોનાનો સેક્રો બહાર કાઢાડી તે દેખાડીને “પણ મારી ખાતેરી છે, કે આ સોનાના સેક્રાની લાલચે કાઈ મજવાવાળો અમોને પોતાના મજવામાં બેસાડીને પેળે પાર ઉતારી આવશે, પણ તેમ કરવામાંટે તેને તેની ઉંઘમાંથી ઉઠાડી લાવવો પડશે. ”

સોનાનો સેક્રો જોઈને નાયક કાઢાની આંખો ખુશહાલીથી ચમકવા લાગી ; તેનો જીવ ટપુટપુ થવા લાગ્યો, કે કયારે તે તેને હાથ આવે ; તેણે ફરીથી તે ખાનુતરફ શકની આંખે જોયું ; અને વળી પાછું પેલા સોનાના સેક્રાગમ જોયું. રશિયનો એટલાતો મુકલેસ હતા, કે એક સોનાનો સેક્રો પણ તેઓને મનથી ન્હાનીજીવી દોલત હતી. જાણે ધણી ખીલકાર હોય, તેમ તેણી તે સેક્રાને પોતાનાં આંગળાંની અણીઉપર મુકીને નચાવવા લાગી, અને તેની સાથે રમવા લાગી, તેમ કરવામાં તેણીની મતલબ નાયકની લાલચ ઉરેરવાની હતી ; તેણી સારીરવેસે જાણતી હતી, કે તે નાયકને ડોળો સેક્રાઉપર ખોલાયો હતો, અને તેનાં મનમાં આ વાર શું વિચારો પસાર થતા હતા, તે તેણી પુરેપુરી સમજી શકતી હતી. તેનાં મનમાં ગમેએવો શક આવ્યો હોય, તોયે તેની લાલચઆગળ તે દુર થઈ ગયો ; અને તે એકાએક ખોલી ઉઠ્યો, “તમેને જ્યારે ગમે ત્યારે પૂલઉપરથી પસાર કેમ થયું, તે હું તમેને જાણાવી શકીશ. ”

નંજી તે બાપતસર ઘણી બીપરવા હોય, તેવું કોળ ધાલીને તે બાનુ બોલી, “આ સોનાનો સેકો જેનાં ગમે તેનાં હાથમાં નય, તેની મને કશી ચિંતા નથી, મને બધું સર-ખું છે. આ રાત પુરી થાય તેનીઅગાઉ તે કોઈનાં પણ ખીસામાં તો જવાનોજ—કારણકે આજની મારી ગમતને માટે પ્રથમથીજ ખર્ચ કરવાને હું તૈયાર થઈને આવી છું.”

પોતાનાં દેલના ખટકને સંતોષ આપવાની કોશેશ કરતો હોય, એમ તે નાયક બોલ્યો, “હીક, એમાં કાંઈ ઝાઝું નુકશાનજેવું નથી. તમારી વાત ખરી હોય કે ખોટી હોય—પણ આખરે તો તમો એક ઔરતછો, અને તમો શું નુકશાની કરવાનાં હતાં ? ચાલો મને આ સેકો આપો—ને જો તમો ખરેખર ઈચ્છતાં હોવ, તો તમારા દોસ્તસાથે પૂલઆગળ જાઓ—જો કોઈ સંત્રીઓ મળે, તો બોલજો, કે ‘મહાપ્રતાપી આર’.”

નાયકના હાથમાં સેકો સેરવી દઈને, તે બાનુ બોલી, “હીક ! હીક ! તમો ઘણા ભલા આદમીછો ; બીજી વાર જો તમો કારાબેલનાઈયાહખાતે આવો, તો કાઠારીની ગોદીમાં વિકાઈ નામનો ‘કલાઈ’ નોકરીએછે, તેવું ઢેકાણું પુછવાને બુલતા ના ; અને તમોને હું ઘણી મળહ—પણ જો આવો, તો” આંખ મારી હસીને, “મારો ઘણી ઘરમાંથી ગેરહાજર હોય, ત્યારેજ આવજો, હું ! કેમકે નહીં તો હું તમોને આટલી બધી મળહ શામાંટે કરાઉં છું ; તેવું કારણ જાણશે, તો મારા ‘બાર વાગી’ જશે.”

આ બધું એટલીતો સફાઈથી અને જાણે નાયકની કેટલા લાંબા વખતની દોસ્ત હોય, તેવી ઢપથી તેણી બોલી, કે નાયકદાદા સમજ્યા, કે કદાચ તેણીએ જે સઘળું કહ્યું હતું, તે ખરૂંબી હોય ; અને તેમાંટે તેણે તેણીનો ઉપકાર માન્યો.

નાયક—“હવે તમે તમારા સાથીઓસાથે લાંથી જલંદી જાઓ, નહીંતો જો મારા સેપાહો જાણશે, કે તમો બધે જાણીઓ ઔરતો છો, તો ‘બ્રાંડી’ અને ‘સીગાર’ ઉપરાંત તમોને ચુંબીઓ લેવા માંગશે. પણ આવી મળહ કરવા ધડીધડી ઉતરી પડતાં ના, એવી મારી તમોને સારી સલાહછે.”

વડી બાનુ—“ભલા દોસ્ત, તમારી સલાહમાંટે ઉપકાર માનું છું,” એટલું બોલી તેણી તે ઔરડામાંથી બહાર નિકળી.

આ વખતનાઅરસામાં “બ્રાંડી”ની ખુમારીથી સેપાંહો તો ખુબ મસ્તીમાં ને ગેળમાં આવી ગયા હતા ; અને ‘દાડ ચઢાવવામાં’ અને ‘સીગાર’ પીવામાં એવાતો ચકચુર બની ગયા હતા, કે ડેલાંશી અને પેલી બીજી વેધધારણ કીધેલી બાનુના અંગત દેખાવઉપર કશું પણ ધ્યાન તેઓએ આપ્યું નહીં. ડેલાંશીએ અને તે બીજી બાનુએ બનતાંતુલિક પોતાનાં ચહેરા રેશનીથી બીજી બાનુએ રાખ્યા હતા, કે તેઉપર તેઓનું ધ્યાન ઝાઝું ખેંચાય નહીં ; પણ પાસેના ઔરડામાં પેલી વડી બાનુનું શું થતું હશે, તેઓએ તેઓ ધણું શકમાં અને ચિંતામાં રચ્યાં હતાં. પણ જ્યારે તેઓએ તેણીને હસ્તે મુખડે જાણે કશું નાપસંદ બન્યું નહોય, એવા ચહેરાસાથે પાછી ફરેલી જોઈ, ત્યારે તેઓના જીવને ઘણો સધિયારો થયો. પછી તેઓ ત્રણે જણાં પીકું છોડી ગયાં, અને જેવાં પાછાં રસ્તા ઉપર નિકળ્યાં, કે તે વડી બાનુ બોલી, “નસીબ આપુને હમણાં બધીરીતે ચારી આપેછે ! મને વરદીતો બોલ માલુમ પડ્યોછે !”

હેલાંશી—“ખરેખર ? જો તેમ હોય, તો તે ઝરની વખતે ઘણો કામનો થઈ પડશે.”

પછી પોતાની અને નાયકની વચ્ચે થું વાતો થઈ હતી, અને થું બન્યું હતું, તે આ બાનુએ વિગતવારે કહી સંભળાવ્યું; અને તેણીએ તે વેળા જે સમયસુચકતા વાપરી હતી, તેમાં તેણીના સાથીઓએ તેણીને મુબારકબાદી આપી.

તેઓએ મહદ્વાઓમાંથી આગળ રસ્તો કાપવા માંડ્યો, અને સેબાસ્ટોપોલની નૈર્ઝલ્ય-દિશાતરફ બંધાવવામાં તેણે કીધેલાં બાંધકામોતરફ ચાલવા માંડ્યું,—આગળ જેવળ વાર તે આ ઠંકાણે સરવર્ધસાઈ આવ્યો હતો, માટે તે જગ્યાથી હેલાંશી સારીરીતે વાંકિફગાર હતો. માટે ત્યાંથી છટકી જવાનું વધારે અનુકુળ થઈ પડશે, એમ તેની ખાતેરી હતી. જ્યારે તેઓ તે બાંધકામોની વધારે નજદીક આવી પુગ્યાં, ત્યારે છેલ્લા તોપના મારાથી થયેલી વધારેને વધારે ખરાબી તેઓનાં દિશામાં આવી. રાતનાં અંધારામાંથી ભાંગી ગયેલાં રેહેવાનાં મકાનો નજરે પડતાં હતાં; ઘરો, કે જે એકવાર સગવડભરેલાં રેહેઠાણો હતાં, તેના નાશ થઈ ગયેલો હતો; રસ્તામાં ઠંકાણેઠંકાણે ભાંગી ગયેલાં મકાનોનો કાટ, દીવારો, કે ભારી પથ્થરો પડેલાં હોવાથી ચાલવાને પણ અડચણ થઈ પડતી હતી, અને તેવા ઢગલા-આઆગળ રાહદારીઓને ચેતાવવામાં વાંસાઓ દાંટી તેઉપર ફાણસો ટાંગેલાં હતાં, કારણકે તે કાટને ખસાડવાનો પણ સત્તાવાળાઓને વખત કે તક મળ્યાં નહતાં. કાંઈકાંઈ જગ્યાએ ગોળાઓના ટુકડાઓ અને બીજી સળગી ઉઠેલેલી વસ્તુઓના ઢગો માર્યામાં આવ્યા હતા; અને લડાઈના આ ખાનાખરાબીના ઢગલાઓ પગોને અડડતા હતા.

તરતજ તેઓ એક મોટા ચોકમાં આવી લાગ્યાં; અને દેવલોના ઘડિયાળોમાં હવે રાતના એક વાગતાના ટકારાના થોડા પડતા સંભળાયા. હવા ખુલ્લી થતી જતી હતી; અને ચોકમાં રાહદારીઓ હતા નહીં; પણ હજીતો આપણા સાહસિક ત્રણે જણાંઓ ચોકમાં ત્રીસ વાર જેટલાં આગળ વધ્યાં નહીં, તેટલાં સામેથી ઘણાં પગલાંઓના આવાઝો તેઓને કાને પડ્યા.

હેલાંશી—“રીજમીટા જમા થાયછે ! આપણે કેયે છુપાઈ જવું જોઈએ !”

પાસેજ એક નાશ પામેલું ઘર હતું; અને તરતજ તેમાં તેઓ દાખેલ થઈ ગયાં. ભોંયતળિયાંના ઓરડામાં પસાર થતાં, ઉપર નજર કીધી, તો તમામ માળો ભાંગી ગયેલા, અને છેક ઉપરનું છાપરું તેમાંથી દેખાતું હતું, કે એકાદ ગોળો તે ઘરનાં છાપરાંઉપર પડીને છેક નિચ્ચેસુધી આવી પડ્યો હતો. ગોળાના ટુકડાઓથી, તેમજ ભાંગી ગયેલાં “ફરનિચર”થી આખી ઝમીન છવાઈ ગઈ હતી; બારીઓ ઉડી ગઈ હતી; અને બાંધેલી સગીરોપર ઝાંખો ચળકાટ પડતો હતો, તેઉપરથી જણાતું હતું, કે એક સરસ મોટો આયેનો ભાંગીને ટુકડા થઈ ગયો હતો, અને તેની “ફ્રેમ”માં કાચનો એક ન્હાનો કટકા હજી રહી ગયેલો હતો, જે ચળકતો હતો.

અંદરિયન હેલાંશીએ અને તેનીસાથની બેઉ બાનુઓએ એક ભાંગી ગયેલી બારીની-પાસે જઈ સાંભળવા માંડ્યું; અને તેઓનાં સાંભળવામાં આવ્યું, કે તે ચોકમાં રીજમીટા કુચ કરી આવતી હતી. થોડીક “મિનીટા”માં તે રીજમીટા તેજ બારીની બાજુમાં આવતી તે લોકોએ જોયું. તે ત્યાં આવીને હારેકદાર ગોઠવાઈને ઉભી. ચોકનીસામેની બાજુએથી

ખીછ રીજમીટો ત્યાં આવતી જતી હતી ; તે જોઈ એલાંશી હલસે બોલ્યો, “કાઈ અગત્યની મતક્ષણસાર” આ રીજમીટોને એકી કરવામાં આવેછે—કદાચ બહાર આપણા મિત્રો-ઉપર છાપો મારવાનો એ લોકો એરાદો રાખતા હશે.”

બે પાંદશ બાનુઓમાંની એકે પુછ્યું. “હાં કેટલોક વાર આ રીજમીટો ઉભી રહેશે, તમે ધારેછો ?”

અંદ્રિયન—“તે કાંઈ અટકળી શકાયએમ નથી, પણ જ્યાંસુધી તેઓ અત્રેથી જાય, ત્યાંસુધી આપણને હાંજ થોળવું પડવાનું.”

બાનુ—“અને પેલો વરદીનો શબ્દ આપુને હમણાં કાંઈ કામ નહીં લાગે ?”

એલાંશી—“તેમ કરવું ધણું ધાસ્તીભર્યુંછે—આવો જોખમ માથે હોરી લેવો, એ સરિયામ દીવાનાપણું ગણાય ! એકાદ સંત્રી પહોરો ભરતો હોય, કે એકાદજે સેપાહોની ન્હાનીસરખી ચોકી પસાર કરવી હોય, તો આ વરદીનો શબ્દ આવી શકે : અથવા અડી-બીડીની વખતે ઘણીજ ઝડપ પડે, તો તે કામ લાગે. પણ ખીછ વખતે તે શબ્દઉપર ભરોસો રાખવો એ તદન ધાસ્તીભર્યુંછે. અત્યારસુધી તો બધીરીતે આપણે નસીબવાન નિવડ્યાં છૈયે : આપણે સાવચેતીથી કામ લેવું જોઈએ—આપણા હાથમાં આવતી એક-એક તકનો આપણે લાભ લેવો જોઈએ. બાનુઓ, ધીરજ ધરો ! અને આપણી હાલની આપદામાંથી મોકલા થવામાંટે વખતઉપર વિશ્વાસ રાખો !”

થોડીક “મિતીટો” સુધી પછી તેઓ આ નાશ પામેલાં ઘરમાં તદન ચુપ ઉભાં રહ્યાં : પણ તેમાંથી એકમાં દેખાતું હતું, ત્યાં તો રીજમીટો જમા થયાજ કરતી હતી.

અંદ્રિયન—(હલસે) “થોડીક વાર હાં ઉભાં રહો—બંધે જણાં સાથે હાંજ થોળો—હું જઈને આ ઘરના પાછળા ભાગની તપાસ કરી આઉંધું, કે જોઈએ ત્યાંથી નિકળી જવાને બનેએમછે. કદાચ તે બાનુઓથી બહાર નિકળવાનો રસ્તો હશે.”

એમ કહી તે છુપાવાની જગ્યાએ બાનુઓને રાખી, તે ગયો ; અને ટ’ટોસ્તોટ’ટોસ્તો ભારો અંધારામાંથી તે એક સાંકડા દાદરઆગળ આવી પુગ્યો, જેઉપરથી તે નિચ્ચે ઉતર્યો. પોતાનો રસ્તો શોધવામાંટે તેણે પોતાના બંધે હાથો લાંબા કરી રાખ્યા હતા, તે એક બારણાંને અડડ્યા : તેનીઉપર ફક્ત આરો ચઢાવેલો હતો—તે ઉતારી તેણે બારણું ઉંધાડ્યું. ત્યાંથી એક ન્હાની ઝોરડીમાં જવાતું હતું. કે જે ઝોરડીનું છાપડું તદન ભાંગીને અંદર પડી ગયું હતું : અંદ્રિયનનાં નાકમાં જાણે ઉલટી થાયએવી બદબુ આવી—અને આગળ ચાલતાં તે ઇંટોના કાટના એક દગઉપર તુટી પડ્યો—કે જેમ પડતાં તેનો હાથ એક મુદ્દાનાં ઠંડા ગાલને લાગ્યો. અલબત્તાં જે બદબુ આવતી હતી, તે આ સડી જતાં મુદ્દામાંથીજ નિકળતી હતી. અતિશય કમકમીને અંદ્રિયન તરત પાછો ઉડી ઉભો થયો : ‘અને ખીજું બારણું ખોળી, તે એક ન્હાના વાડામાં આવી લાગ્યો. પણ ત્યાંતો બધીગમ ઉંચી ફરતી દીવારો હતી, કે જેઉપર એક નીસરણીવગર ચઢાય, એમ નહતું. તેણે ફરીથી આ દીવારનીઆસપાસ જોવા તથા ટ’ટોસ્વા માંડ્યું. ખોલી આશાથી કે જો તેમાં એકાદ દરવાજો હોય, તો તેમાંથી કોઈ બીજાં મકાનમાં જવાય : પણ ત્યાં એક પણ બારણું હતું નહીં. આઉપરથી તે પાછો જોઉં બાનુઓ આગળ આવ્યો—અને પોતે શોધમાં નિષ્ફળ

થયો હતો, તે તેણીઓને જણાવ્યું; પણ પોતાના હાથને જે કમકમાટભરેલું મુઠું લાગ્યું હતું, તે તેણીઓને જણાવવાના તે અખાડા કરી ગયો.

રીજમીટોએ તો ચોકમાં એકઠા થવાનું ચાલુજ રાખ્યું: અને તેટલામાંટે આ છુપાઈ બેઠેલાં ત્રણે જણાઓને તે ભાગેલાં મકાનમાંજ ધીરજ રાખી થોભવાની ફરજ પડી; આ વખતે સેબાસ્ટોપોલના મેનારાઓનાં ઘડિયાળોમાં બે વાગતા સંભળાયા; છતાં પેલી જમા થયેલી રીજમીટોએ તો ત્યાંથી કુચ કરવાની જરા પણ નેશાનો દેખાડી નહીં. વારંવાર કેટલાક અમલદારો પોતાની જગ્યાએથી બહાર પડતા, અને પોતાની “ચીફ્ટો” સળગાવી અરડાઈને પડતા; કાંઈકાંઈ તે મકાનની છેક પાસેથી પસાર થતા; અને કેટલીક વાર તો તેની ભાંગેલી બારીઓની નિચ્ચેજ ઉભા પણ રહેતા; પણ આમુજ્યે રીજમીટોને શા કારણસાઈ જમા ક્યાર્યાંમાં આવી હતી, તે તેઓવચ્ચેની ગોઠતેગુથી જરા પણ માલુમ પડ્યું નહીં. જોકે તેઓ પોતે પણ એમ અટકળ કરતા જણાતા હતા, કે કદાચ દુકમનો-ઉપર છાપો મારવાનો હશે. તેઓ દેખાઈતીરીતે વધુ હુકમનેમાંટે ખોટી થતા હતા.

વખત વેહેતો આદ્યો—સવાઈ નઝીક આવતું ગયું; અને જોકે ઍફ્રિયને પોતાની સાથની બન્ને બાનુઓને હેમત રાખવાને ઘણુંક સમજગ્યું, તોયે તે પોતે ખોટી આશા આપી શકતો નહોતો, કારણકે તેને પોતાને હવે એમ લાગ્યું, કે આમાંથી કાંઈ સાઈ પરિણામ આવે, એમ નહતું; કારણકે જેમજેમ અક્રેક પણ વેહેતી ચાલી, તેમતેમ લાંબી છટકવાના સંભવો ઓછા થતા ગયા. તે સારીરવેસે જાણતો હતો, કે જો સવાઈ પડ્યું, તો તેની રેશનીથી આ છુપાવાની જગ્યાએ લાંબોવખત રહેવાનું બનશે નહીં—જો જરા પણ કાંઈ અકસ્માત થયો, તો તેઓ પકડાઈ આવવાવગર રહેવાનાં નથી—અને, વળી જે કામ તેઓએ માથે લીધું હતું, તે સવારનાં ઉજરડાંમાં બની શકવું ન બનવાજોગ હતું. વળી એક ખીજ પણ અડચણ હતી:—કે જો વધુ ઢીલ થાય, તો તેટલા વખતમાં પેલી રશિયન વિધવા બાઈ તેણીનાં ભાંયરાંમાંની કૈદ કાઢેલી જગ્યામાંનાં બંધમાંથી છુટી થાય—અને જો તેમ બન્યું, તો તેઓના નાસી જવાની ખબર આખાં સેબાસ્ટોપોલમાં જલ્દી ફેળાઈ જાય, અને પછી આ નાસી જનારીઓને પાછી પકડવાને બનતા ચાંપતા ઈલાજો લેવામાં આવે. વળી ઍફ્રિયનની પોતાની ગેરહાજરી તેની ધરવાળી બાઈની જાણમાં ધાર્યાકરતાં વેહેલી આવે; અને તેનેમાંટે પણ પકડવાની ધરપકડ ચાલે. આઉપરથી તે જવાન ફ્રેંચમંનને લાગ્યું, કે તેની અને તેની સાથની બાનુઓની હાલત જેમજેમ વખત જતો હતો, તેમતેમ વધારે કઢંગી થતી જતી હતી; અને જોકે, આપણે આગળ જણાવ્યામુજ્યે, તે તેણીઓને હલુસે તેનેથી બની શકેએટલા ઉત્તેજનના સુખને કહી સંભળાવતો હતો, તોયે તે બન્ને બાનુઓ તેઓની વધતી જતી જોખમભરેલી માડી અવસ્થાથી છેકજ આંધળી નહતી.

જોકે આ ત્રણે જણાંઓ પોતાની માડી હાલતનાં વમાસણમાં પડેલાં હતાં, છતાં તેઓ એક ખીજને ભુલી ગયાં નહતાં, કે જેણીનેમાંટે તેઓ ઘણી કાળજી રાખતાં હતાં; અને વખતોવખત તેઓ ધીમે સાદે પોતાની આશા જણાવતાં હતાં, કે તેઓનાંકરતાં કંઈક રાઇન વધારે લાગ્યશાળી નિવડી હોય, તો સાઈ.

પ્રકરણ ૬૦ મું.

કરનલનો કુતરો.

આખરે કાંઈ પાસેના મહામાથી ચોકનીવચમાં એક ઘોડાને ઝોરથી દોડતો આવવાનાં પગલાં, તે ભાગેલાં ઘરમાં ઉચ્ચાટ દેલે ભરાઈ બેઠેલાં ત્રણે જણાંનાં સાંભળવામાં આવ્યાં: અને તે જોઈ અઝિયને પોતાની સાથીઓનાં કાનમાં હલસે કહ્યું, “ખીશક આએ કાંઈ પ્રિન્સ ગોર્ટસ્ચેકોફનો એડી-કાંગછે, કે જે આ સઘળી રીજમીટાના વડા અમલદાર-ઉપર કાંઈ હુકમો લાગ્યોછે.”

અને ખરેખર તેમજ હતું: કારણકે આ ઘોડેસવાર શખ્સના આવવાસાથેજ સેપાહોમાં તરત હાલચાલ અને ગડબડ થવા લાગી: બંદુકો ખભે ચઢાવવાના લશ્કરી આવાજો થયા; અને પછી રીજમીટાએ તે ચોકમાંથી એકપછી એક હારમાં કુચ કરી જવા માંડ્યું.

તે જોઈ ઉલાંશીએ તે બાનુઓને કહ્યું, “હવે મારી પુર ખાતેરી થઈછે, કે એકા-એક છાપો મારવાનો કરદ કર્યામાં આવ્યોછે.” પણ તરતજ તેટલાં તેને એકાએક એક વિચાર આવી ગયો, અને તેથી તે બોલી ઉઠ્યો, “કાણે જાણે એમાંથી આપણને પણ લાભજ થશે? જે જગ્યાએ એ લોકો છાપો મારશે, ત્યાંતો ગડબડસડબડ અને ઘોંટાળો થવાનોજ, અને તેમાં આપણને ફાવતું પાઈ જશે!”

જ્યારે સાથી છેલ્લી રીજમીટા ચોકમાંથી બહાર કુચ કરી ગઈ, ત્યારે દેવલાનાં મેના-રાઓમાં ત્રણ વાગતાતાં ઘંટા ઠોકાયા; અને તે સાંભળીને તે જવાન ફ્રેંચમેને પોતાની સાથવાળી બાનુઓને કહ્યું, “હવે આપણે માથે ઉઠાવેલું કામ પાછું હાથ ધર્યે.”

ત્યારપછી ‘તે ભાંગેલું’ ઘર, કે જેમાં તેઓને ખાસા બે કલાકોમુધી આપ્રમાંણે ઘોંધાઈ રહેલું પડ્યું હતું, તે તેઓએ છોડ્યું: જે ચોકમાં થોડાક વખતઅગાઉજ રીજમીટા જમા થયેલી હતી, તે તેઓ પસાર કરી ગયાં, કે જેમાં હમણાં કાંઈ પણ નહરે પડતું નહતું; કારણકે તેઓને કુચ કરી જતાં રહેવાસીઓએ પોતાની બારીઓમાંથી સહેજ ડોક્યું કરીને જોયાં હતાં; રાતે અને દિવસે આમુજબ તેઓએ વારંવાર રીજમીટાને જમા થતી, કુચ કરી જતી જોઈ હતી, એટલે હવે તેમાં તેઓને કાંઈ ધણું નવાઈજેવું લાગતું નહતું, કે જેથી આ વખતે તેઓ કાંઈ વધારે બારીકાથી જોય.

ઉલાંશી અને તે બાનુઓએ હવે પોતાનો રસ્તો ધીરેધીરે કાપવા માંડ્યો: તેઓની આગળ કુચ કરી જતી પલટણોનાં એકસરખાં પગલાં તેઓને કાને અવારનવાર પડતાં હતાં. પણ તરતજ તેઓને જણાયું, કે તેઓની આગળઆગળ કુચ કરી જતી રીજમીટા ઉભી રહી ગઈ હતી, એટલામાટે એક બીજાં ભાંગેલાં ઘરમાં આસરે લેવાની તેઓને ફર્જ પડી. આવાં ભાંગેલાં ઘરા સેપાસ્ટોપોલ શહેરના તે ભાગમાં આ વખતે ઘણાં હતાં, કે જેમાંથી તેઓને હમણાં રસ્તો કાપવો પડતો હતો. હવે

ઝઝકળું વધારે ખુલ્લું થતું જતું હતું ; અને તે ઝઝકળાંથી ડેલાંશીનાં જોવામાં આવ્યું, કે જે ઘરમાં હાલ તેઓએ આસરો લીધો હતો, તે ઘરની મરામત ચાલતી હતી. તેના નિશ્ચેનાં આરડામાં સઘળી જાતના કડિયાઓનાં ઓળરો પડેલાં હતાં; ખીશક આ મકાન કોઇ ઉંચી પદવીના અને હોદ્દાના રશિયન અધિકારીનું હોયું. જોઈએ, કેમકે જે તેમ નહોત્ય; તો તેની મરામત આટલી બધી જલદી કર્યામાં આવે નહીં.

આસરે અર્ધા કલાકની બીજી ચિંતાતુર ઢીલપટ્ટી ડેલાંશી તે બાતુઓને તે મકાનમાંજ રાખીને પાછો મહલ્લામાં ગયો. તેણે જોયું, કે તે રીજમીટો હવે પાછી આગળ કુચ કરી જતી હતી કે નહીં. તેણે એકતરફથી આવતાં નવાં પગલાંઓનો આવાજ સાંભળ્યો ; તેથી લાગ્યો તે પાછો બાતુઓની આગળ તેજ મકાનમાં આવીને ભરાયો. હજી તો તેમાં દાખેલ થયો નહીં, તેટલાં એક લાંગેલી બારીમાંથી છુપાઇને જોતાં તેણે *બાંધકામ કરનારાં લશ્કરી કામદારોની એક ટુકડીને પોતાનાં કામ કરવાનાં હથિયારોસાથે મહલ્લામાં કુચ કરી આવતી દિડી. હવે તેણે જાણ્યું, કે શા કારણમાટે છાપો મારવાનો વિચાર રાખ્યામાં આવ્યો હતો ; અને શામાટે તે રીજમીટો ખોટી થતી હતી. તે લશ્કરી બાબતોથી પુરતો માહિતગાર હોવાનેલીધે, તેનાં જાણવામાં હવે આવ્યું, કે રશિયનો બીજાં નવાં બંચાવનાં બાંધકામો, અને બીજી નવી બાંધણી ખોદવાનું કામ શરૂ કરવાનો એરદો રાખતા હતા, અને બ્યારે ઇજનેરીખાતાનાં આ માણસો પોતાને કામ લાગે, સારે તેઓનું મંજૂર રક્ષણ કરવાનેમાટે આ રીજમીટોને તૈયાર રાખવામાં આવી હતી.

બ્યાં આ ત્રણે જણાં છુપાયલાં હતાં, ત્યાંથી પેલી ઇજનેરીખાતાની કામ કરનારી ટુકડી પસાર થઇ ગઈ: પણ આ કસાયલા અને કવાયદવાળા ઇજનેરોની પછવાડે કાંઈ પણ લશ્કરી પુશાકવગરના માણસોનું એક ઝખરદસ્ત ટોળું બી જતું હતું,—મજૂરો, ખલાસીઓ, તોપખાતાના કામદારો, અને બીજાં સરકારીખાતાંઓના નોકરો તેમાં હતા ; વળી બીજાં પણ છુટાંછવાયાં ધણાજ હલકા વર્ગનાં માણસો તેમાં હતાં. આ સઘળાંઓને તરત વેળા વેટ પકડવામાં આવ્યાં હતાં, કે મુસાહરાની કબુલાતે તેઓ પોતાની ખુશીથી તેમાં સામેલ થયેલાં હતાં ; આ સઘળાં માણસોને ઝમીન ખોદવા કે માટી કાઢાડવાનાં ઓળરો આખ્યામાં આવેલાં હતાં.

આ જોઇ ડેલાંશીને એકાએક એક ત્રિચાર સુઝ્યો ; અને તે તેણે પોતાની સાથવાળી બાતુઓને જણાવ્યો. તે સાંભળી તેણીએ તે પ્રમાણે કરવાને તરત ખુશીથી કબુલ થઇ,—કારણકે ડેલાંશી જે પણ કેહે, તે વાજેબીજ કેહે, એવા વિચારથી તેણીએ હમેશાં તેની સૂચનાઓઉપર ખુશીથી અમલ કરતી હતી. થોડીક માટી અને ચુનાના કટકાઓ જમા કરી, તેનેથી ડેલાંશીએ આ બાતુઓનાં વેષધારણ કીધેલાં કપડાં જરા પણ દયાવગર ખરડયાં ; અને પછી પોતાનાં કપડાંઓ પણ તેવીજ રીતે ખરડી નાખ્યાં ; જાણે કોઇ તેઓને જોય, તો હવે એમજ સમજે, કે એ લોકો પણ કડિયાઓજ હશે.

“ ચાલો હવે ઓળરો લેઓ, ! ” તેણે કહ્યું: અને એવાં હથિયારો તે ઘરમાં તરેહવાર જાતનાં અને પુષ્કળ પડેલાં હતાં.

તે બાનુઓએ અફ્રેકો ચાંચવો અને પાવડો પોતાને ખભે માર્યો; ઉલાંશીએ પણ તેમજ ક્યું; અને પછી તેઓ તે મકાનમાંથી બહાર પડ્યાં. પણ એટલા વખતમાં તો પેલા વેઠ પકડેલા, અને ખુશીથી કામ કરતા મળુરોનું પચરંગી ટોળું ઝપાટામાં પસાર થઇ ગયું હતું; અને પાસેના એક મહલામાં વળી જતું હતું. ઉલાંશીએ અને બંધ બાનુઓએ જેમ અને તેમ તેઓને પકડી પાડવાને, અને ટોળાંના પછવાડેના ભાગસાથે જોડાઈ જવાને હવે ઉતાવળે હિંડવા માંડ્યું,—પણ તેટલાં પાસેનાંજ એક ખુણામાંથી એક બીજો રોન ફરનારી ટોળીને આવતી તેઓએ જોઈ.

તે ટોળાના નાયકે હુકમ કર્યો, “સથુર!” આ નાયક તેજ નહોતો, કે જેને આ ત્રણે જાણાં પીઠાંમાં મળ્યાં હતાં. તેણે પુછ્યું, “તમો લોકો કોણુછો?”

વડી બાનુએ વગરઅચકવે તરત જવાબ વાળ્યો, “આ સવાલનો જવાબ અમારો દેખાવજ તમોને આપશે.”

નાયક—“અમો દેખાવઉપર ભરોસો રાખતા નથી. કોઈનાં નાસી જવાનો ખુમારો ઉડયોછે—તો જોકે તેની પુરેપુરી ખબર હજી મને મળી નથી—તોપણ તેની કાંઈ ચિંતા નહીં—”

વડી બાનુ—“લશ્કરી ઈજનેરીખાતાનાં માણસોસાથે અમો કામઉપર જઈએ છીએ. અમોને એક અમલદારે ભાડે રાખ્યાછે—”

નાયક—“એ તો બધું કીકછે—તે જોડું હોય, કે ખરુંબી હોય, પણ તેની પરિક્ષા એક રીતે થઇ શકશે—”

વડી બાનુ—“ખચિતજ! ‘મહાપ્રતાપી ઝાર!’”

નાયક—“ખરાબરછે! આદયા જાઓ!” અને પછી પોતે પણ પોતાની ટુકડી સાથે આગળ આદયો.

આપ્રમાણે વળી એક નવી પીઠામાંથી આ ત્રણે જાણાં છટકી જવા પામ્યાં; અને જે સમયસુચકતા તે વડી બાનુએ દેખાડી હતી, તેમાંટે ઉલાંશીએ અને પેલી બીજી બાનુએ તેણીને ફરીથી સુખારકબાદી અને શાખાશી આપી. તેઓને એક વાતની ખબર પડી ગઇ, કે કોઇ નાસી ગયું હતું. તોયેપણ તે કોણુનેવિષે હતું, તેથી તેઓ હજી તદ્દન બીખબર હતાં. કદાચ તે ત્રણ બાનુઓમાંટે હોય: કદાચ તે ઉલાંશીનેમાંટે હોય; કે કદાચ તે ફરનાલ એલમાર્નોફનેમાંટે હોય. ગમે તેનેમાંટે પણ હોય, તોયે એટલુંતો ચોકસ હતું, કે તે ખબર તો ફેણાઈ ગઇ હતી, અને તેટલામાંટે રશિયન લશ્કર હવે વધારે સાવચેતીમાં રહે, એમ હતું: તોયે ઉલાંશીને અને તેનીસાથની બેઉ ખુબસુરત બાનુઓને એક બાબતઉપર પોતાને સુખારકબાદી લેવાની હતી—તે એજ, કે તેઓ હવે પેલા વરદીનો શબ્દ શું હતો, તે બાણનાં પામ્યાં હતાં.

તેઓએ આગળ રરતો કાપ્યો: પણ તેઓને પેલા રોન ફરનારા સંપાહોએ થોડી વાર ટોકવાનેસમયે જે ઢીલ થઈ હતી, તેટલાં લશ્કરી ઈજનેરીખાતાના કામદારો, અને પચરંગી મળુરોનાં ટોળાંથી તેઓ વળી પાછાં છુટાં પડી ગયાં હતાં, અને તેઓને પાછા

પકડી પાડવાને ઘણાં આતુર હતાં. જે મહલામાં તે મળુરો વળ્યા હતા, ત્યાં તેઓ ઉતાવળે આગળ ચાલ્યાં ; અને ખારીઓવાળી દીવારઆગળ આવી પુગ્યાં, કે જે દીવારથી સેબાસ્ટોપોલની પશ્ચિમ બાજુનો બંચાવ થતો હતો. હાં તેઓને એક સંત્રીએ ટોક્યાં—તેઓએ તેને પેલો વરદીનો શબ્દ જણાવ્યો ; અને તે તદ્દન સંતોષ પામ્યા, એટલુંજ નહીં, પણ પેલા મળુરો જે રસ્તે ગયા હતા, તેવડીકે જણાવ્યો. ડેલાંશી અને બાનુઓ વળી પાછાં ધસારાબંધ આગળ વધ્યાં ; તેઓએ પોતાની ખાંધે આગરો મારેલાં હતાં ; અને હવે તેઓ એક ખારીવાળી દીવારને એક છેડે આવી પહોંચ્યાં, કે જેનો છેડો બુર્જ સાથે જોડાયેલો હતો. રક્ષણ કરનારી રીજમીટો, લશ્કરી ઇજનેરીખાતાના કામદારો, પેલું પચરંગી મળુરોનું ટોળું, આ સઘળાઓ હવે કોટની દીવાર પસાર કરી ગયા હતા. ડેલાંશીને અને તેની સાથવાળી બાનુઓને ફરીથી ટોકવામાં આવ્યાં : આ વખતે વળી પેલો વરદીનો શબ્દ કામ લાગ્યો ; અને બીજા પા કલાકથી પણ ઓછા વખતમાં તેઓ સેબાસ્ટોપોલના કોટની દીવારોની બહાર જઈ પુગ્યાં.

હવે તેઓનાં દીઠાંમાં તેઓથી થોડેક દુર રક્ષણ કરનારી રીજમીટો કુચ કરતી જતી આવી—તેઓની પુઠે લશ્કરી કામદારો લશ્કરી ક્વાયદસાથે ચાલતા હતા—અને તેઓનીપછવાડે વેઠે પકડાયેલા અને રાઝીખુશીથી પગારે કામ કરતા મળુરોનાં છુટાંછુટાં ટોળાંઓ જેમ ગમે તેમ આડાંબવળાં ચાલતાં હતાં. એવી સરસ તક ઍક્ટિયન ડેલાંશીને અને બે બાનુઓને કદી પણ મળતે નહીં : કારણકે જે બેતાલરીતે અને ઘોરણુવગર ગામના રશિયન મળુરો ચાલતા હતા, તેથી આ ત્રણે જણાંને સાથેના સાથે રહેવાને બની આવ્યું, અને તેમજ કરો પણ શક ઉભો થવાવગર વળી બીજા મળુરોથી છુટાં ચાલવાને પણ બની શક્યું.

હવે સવાઈ પડવા માંડ્યું હતું ; અને થોડા વખતમાં પેલું કબ્રસ્તાન નજરે પડ્યું. રક્ષણ કરનારી રીજમીટોમાંથી એકએક એક અમલદાર ઘોડો દપટાવતો પાછો ફર્યો, અને લશ્કરી ખોદકામ કરનારાઓને એકદમ ઉભા રહેવાનો હુકમ કર્યો ; અને અલબત્તાં તેથી બીજા મળુરોને પણ થોભવાની ફર્જ પડી. એમ કરવાનો સબખ એ હતો, કે કેટલીક ચોકાસી કરનારી ટોળીઓને તપાસ રાખવાને આગળઆગળ મોકલી આપવામાં આવી હતી, તેઓના દિઠાંમાં ટર્કિશ લાલ ટોપીઓ પડી, કે જેઓ કબ્રસ્તાનની બીજાંબેરે છેક દુર હતા ; આ ઉપરથી વધારે ચોકાસી કરવામાં ટે રશિયન સેપાહોની એક ટુકડીને મોકલી આપવામાં આવી. પણ ઘણો વખત ગયો નહીં, તેટલાં ત્યાં ઉભેલા સર્વેનાં સાંભળવામાં બંદુકો ફુટવાના આવાજો આવ્યા ; આઉપરથી રક્ષણ કરવામાં જે રશિયન રીજમીટોને લાવવામાં આવી હતી, તે સઘળીઓને કબ્રસ્તાનતરફ એકદમ આગળ ધસવાનો હુકમ કર્યામાં આવ્યો, કે જ્યાં દેખાઈતીરિતે ઝપાઝપી ચાલતી હતી. લશ્કરી ખોદકામ કરનારા કામદારો તો અલબત્તાં પોતાની જગ્યાએ હેમતથી ખડા રહ્યા, અને હવેપછી જે હુકમો તેઓને મળે તેમજે ચાલવાને તેઓ તૈયાર ઉભા : પણ વેઠે પકડાયેલા અને બીજા મળુરોએ તો ગભરાઈને કોટતરફ પાછા નાસવા માડ્યું. થોડાંક બાયલાઓએ પ્રથમ તેમ નાસવાની પેહેલ કીધી, અને તેઓને જોઈને બાકીનાઓમાં પણ ગભરાટ ફેળાયો ; તેઓએ સઘળી બાજુએ નાસવાનું શરૂ કીધું, સેવાયકે એક બાજુએ, કે જેતરફ જે તેઓ જાય, તો ઝપાઝપીવાળી જગ્યાની વધારે નજદીક તેઓ જઈ લાગે.

“જલદી ચાલો !” ઑડિયન પોતાની સાથની બાનુઓને કહ્યું ; અને સઘળાં ત્રણે જણાં પોતાના આંગરો એકિઉપર ફેંકી દઇને ત્યાંથી નાડાં. પોતાના હાથવિરચેનાં આ ત્રણે જણાંઓને આપ્રમાણે નાસતાં જોઇને લશ્કરી કામદારો મળકનના અને તિરસ્કારના બોલોથી તેઓની મસ્ખરી કરવા લાગ્યા. અત્રે અમારાં લાંચતારને જણાવવાની અગત્ય છે, કે ઑડિયન કાંઈ હિંચકારાપણાથી આમુજબ બીજાઓની પેઠે નાસતો નહોતો. તે તો ફક્ત છટકવાની કાંઈ સારી તંક શોધતો હતો. પોતાની સાથે તે ખુબસુરત બાનુઓને લઇને તે જોતરફ દોડતો હતો, ત્યાંથી આસરે પા “સાઇલ” નેછેટ જમણી બાળુએ તે કબ્રસ્તાન ધુમાડાથી ભરાઈ ગયું હતું ; અને ત્યાંથી લડાઇને આવ્યાં તેને કાને પડતો હતો.

એકાએક પછવાડેથી એક દોડતા આવતા ઘોડાનાં પગલાં સંભળાયાં ; ઉલાંશી અને બધે બાનુઓએ પાછળ ફરીને જોયું ; તો એક રશિયન અમલદારને તેઓની તરફ ઘોડો દોડાવતો આવતો દિઠો.

તેઓની છેક પાસે આવી લાગતાંજ પોતાના ઘોડો થોબાવીને તે પોકારી ઉઠ્યો, “બીવકુદો ! કમઅકલીઓ ! તમારી બીવકુદાઇભરેલી ધાસ્તીમાં તમે કયો રસ્તો લેઓછો ? તમને પકડીને બંદીવાનો કરવામાં આવશે—અરે !” તે એકાએક ચોક્કસ બોલ્યો ; કારણકે એક “મિનીટ”માં તેણે ઑડિયન ઉલાંશીને એળખી કાઢાડ્યો હતો.

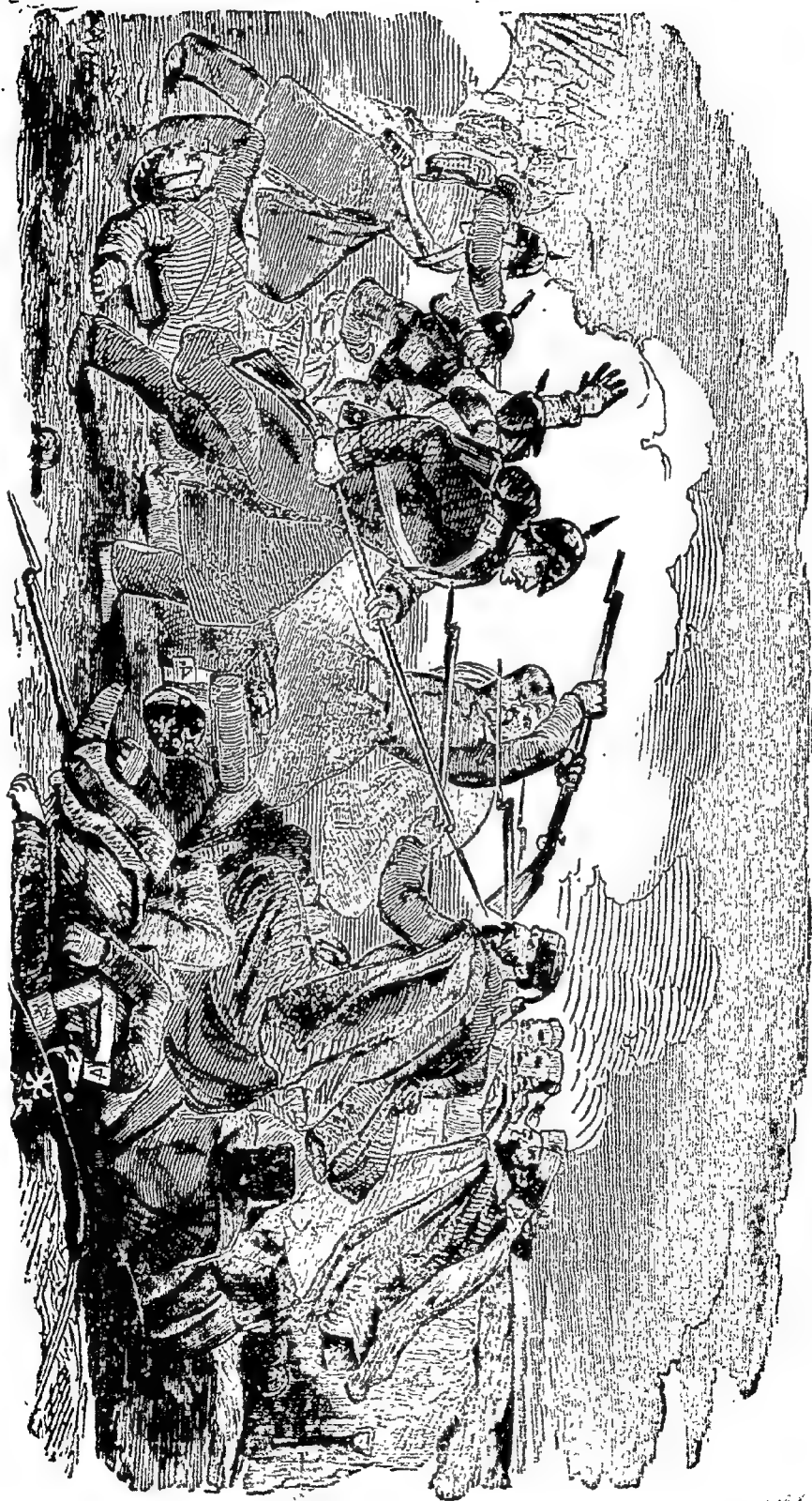
આ રશિયન એડી-કાંગ બીજો કોઇજ નહીં, પણ તેજ હતો, કે જે સેબાસ્ટોપોલમાં ઉલાંશીનાં મકાનમાં તેને મળવા આવતો હતો. અન્યબીથી ઉચારેલાં શબ્દોસાથેજ તેણે પોતાનાં ઘોડાનાં ઝીનની કાથળીમાંથી પોતાની “પીસ્ટોલ” બહાર ખેંચી કાઢાડી ; તે ઉલાંશીનાં માથાંગમ દાંડીને તેને શરણ થવાનો હુકમ કર્યો, પણ આખતા એક પળકારામાં તે જવાન ફ્રેંચમેને તેના હાથને આંચકા મારી તે “પીસ્ટોલ” નિરચે ફેંકી દીધી ; અને તે એડી-કાંગની ઉપર ધસી જઇને તેને ઘોડાઉપરથી નિરચે ખેંચી કાઢાડ્યો. આ વખતે “પીસ્ટોલ” પુટી ગઈ—પણ સારાં નસીબે તેથી કોઇને કરી ઇંઝા થઈ નહીં ; અને પછી તે ભોંયે પડેલા રશિયન એડી-કાંગની છાતીઉપર પોતાનું ઘુટણ દાબીને ઑડિયન ઉભો રહ્યો.

એડીજ વખતે બધે પાલિશ બાનુઓ સાથે બોલી ઉઠી, “રીજમીટો આગળ ધસી આવેછે !” અને પછી તે વડી બાનુ તરતજ ખુશહાલીથી બોલી, “તેઓતો તમારા સ્વદેશી સંપ્રાહોજ છે !—તેઓ ફ્રેંચોજ છે !”

ખરેખર તેમજ હતું ; તેજ વખતે ફ્રેંચ ઘોડેસવારોની એક ટુકડી તે જગ્યાએ દોડતી આવી ; ઉલાંશી અને બધે બાનુઓ હવે સલામત હતાં—અને તેજ વખતે આ રશિયન એડી-કાંગને એક બંદીવાન કરવામાં આવ્યો.

કબ્રસ્તાનમાં ચાલતી લડાઇના આવાઓ ફ્રેંચ મથકે સંભળાયા હતા, —કે જે મથક, આપણે આગળ જણાવી ગયા છે, તેમ તે દાંડવાની જગ્યાનું લાંબાપણ હતું. ટર્કિશ ઘોડેસવારો, કે જેઓને આપણે કમનસીબ બ્રેસિલ વાલમાર ત્યાં લાવ્યો હતો, તેઓ પોતાની હાંમેશની બહાદુરીથી કબ્રસ્તાનમાં કંકડી જતા રશિયનો સાથે લડ્યા હતા ; અને જો તેટલાં ફ્રેંચ ટુકડીઓ તેઓની મદદે કપાટામાં ને આવી હોત, તો આ મુઠીભર ઑટોમનોનો કચડાણ સંખ્યાબંધ રશિયનોથી નિકળી ગયો હોત. રશિયનોને તદ્દન હરાવ્યામાં આવ્યાં, અને ભારી નુકશાની સાથે મારી ફાંટ્યામાં આવ્યાં,

(સિદ્ધ ૨૫ ચુ.) " પહોળી ઇન્દ્ર પત્રો દેવો અને દેશિયનો ક્રોધ પ્રતી મહામહાશયો, જોડાઈ ગયા ". (પાન ૪૫૪ ચુ.)

એકિયન ડેલાંશી અને તેનીસાથની જે બાનુઓને તરતજ ખખર કરવામાં આવી, કે ૭ રાત્રે મેંડેમ હુંઝલઉડ સેઆસ્ટોપોલમાંથી નાસી જવામાં ફતેહ પામી હતી, અને તેણીએ પોતાનું કામ કાઢાડી લેવાપછી કરનલ એલમાનોફને ટર્કિશ લશ્કરી સત્તાવાળાઓનાં મઝમુત પાટામાં સોંપ્યો હતો. અને પાલિશ બાનુઓ પોતાના પતિઓના હાથમાં સુખથી જઈ રી, કે જેઓએ તેણીઓને ફક્ત ઘણાજ પ્યારનેખાતેર નહીં, પણ તે તેણીઓએ જે બહા-લીભરેલાં કામો કીધાં હતાં, તેમણે ઘણા હેતથી ચાંપીને કાઢીઓ કીધી.

એવાજ પ્યારથી અને વિચારથી હુંઝલઉડે પણ કુંદરાઈને પોતાની ગાદમાં દાખી: શુ આ બાનુનાં સુખમાં દુ:ખનો એક કત્રો ભેળાવાની સરજત હતી ! તેણીના બાઈનું દુ: કબ્રસ્તાનમાં પડેલું મળી આવ્યું હતું ; કે જે ટર્કિશ છાવણીમાં ઉંચકી લઈ જવામાં આવ્યું. તે જોઈ કુંદરાઈને ઝરોઝર રડી: તેના અકાળ મરણઉપર તેણીએ ભારે વિલાપ ધ્યા ; તેણીને થોડીજ ખખર હતી, કે તેનાં દેહમાં જે માકું કર્મ તેને કીધું હતું, તેના દગો હતો, તેનાંકરતાં મરણુ બેહતર હતું—તો જોઈ જે કર્મ તેણે કીધું હતું, અથવા ખરીરીતે તે કર્મ કરવામાં તેણે જે મદદ કીધી હતી, તે પોતાની બેહેન-પર જે ઝાલમીએ ભારે સેતમ ચુમ્મર્યો હતો, તેનાં વેરમાં કીધું હતું ! અને સિલ્કને યોગ્ય લશ્કરી માનસાથે ક્રિમિયાની ભૂમિમાં દફનાવ્યામાં આવ્યો: તેની કબર ઉપર બંદુકોના બાણો ફેડવામાં આવ્યા ; અને જો એક શોક કરતી બેહેનના માંસુઓથી તે જગ્યા ફળદ્રુપ થતી હોતે, તો ખચિત તેઉપર ઉત્તમ પ્રુલોનો બહાર ખીલી ફજવાવગર રહેતે નહીં, એટલાં બધાં આંસુઓ તેની કબરઉપર ખીચારી કુંદરાઈને ખેરવ્યાં હતાં !

વાંચનારને યાદ હશે, કે રોન ફરનારી ખીજ ટાળીનો નાયક જ્યારે ડેલાંશીને અને પાલિશ બાનુઓને સેઆસ્ટોપોલના કોટની દીવારઆગળ મળ્યો હતો, ત્યારે તેણે કોઈના નામ જવાબાબે ઉઠેલી ભાંગીતુરી અફવા ઉઠેલી જણાવી હતી. તે નાસી જવાની ખખર, તે કરનલ એલમાનોફનેવિષે હતી. તેના નાસી જવાની ખખર કેમ પડી, તે બજાવજોગછે.

એવું જણાયું, કે સેઆસ્ટોપોલમાં એક બંદીવાનતરીકે એલમાનોફને લાગ્યામાં આવ્યો, તેને પેહેલેજ દિવસે ઘણીએ તજ દીધેલો અને અર્ધો ભુખે મુવેલો એક કુતરો માંથીત્યાં ભટકતો તેનાં દિઠાંમાં આવ્યો. પોતાને પણ લોકોએ તજ દીધેલો અને દુર ધેલો હોવાથી તેના કાંઈ સોજતી રહ્યો હતો નહીં, તેટલામાટે તેણે આ ગરીબ જનવરને મેક સોજતીતરીકે પોતાનીસાથે રાખવાની ઇચ્છા થઈ ; તેણે તે કુતરાને ખુરાક આપ્યો. મેથી તે કુતરો એલમાનોફસાથે ઘણો હળી ગયો ; એલમાનોફે તેને જે ઘરમાં રાખ્યામાં આવ્યો હતો, ત્યાં પોતાનીસાથે રાખ્યો. તે ઘરમાંથી નાસી જતી વેળા તે કુતરો પણ તેની ફેપુકે આવવા લાગ્યો: પણ રખેને તે કુતરાનેલીધે તે પકડાઈ જવા પામે, એવી ધાસ્તીથી જો તેને મારી કાઢાડી પાછો મોકલ્યો. એથી તે ઘરના દરવાજાઆગળ દલાકોસુધી આ તરાએ દયા ઉપજાવેએવી રીતે શુમે પાડયા કીધી, અને વિલાપ કર્યા કીધો—આખરે તે રના માલેકને લાગ્યું, કે આમાં કાંઈ ખોટુંછે, એમ ધારી તે રાતના પોતાનાં બિઠાણાંમાંથી ઉઠ્યો. ત્યારે એલમાનોફના વર્ડી જવાવિષે તેને ખખર થઈ.

જનવરની શુદ્ધી ઘણી અજબબજેવીછે—કેટલીક બાબતોમાં તો ખરેખર અતિયંત મદ્દલુતછે. જરા પણ ઇલાણીવગર, કે ઝમીનની માહેતીવગર કાસેદિયાં કબુતરો કેવાં હઝારો

“માઇલો”થી પોતાને અસલ મથકે વગર ભુલ કરવે પાછાં ફરેછે? ચોટી અને ખડીકણ બિલાડી ગમેએટલી હિણવાછતાં, જે તમો એક ટોપલીમાં કે કાથલામાં મુકીને તેને લાંબે તકાવતે દુર લઇ જશો,—કે ગાડીમાં મુકીને લઈ જશો, તો રસ્તો જાણવા કે જોવાવગર, જેવી પાછી છોડી કે પોતાને ધર આવશે? ત્યારે જે આપણે દુવાંચનારને જાણવીશું, કે બીજે દિને જ્યારે એલમાનોફ દર્કિશ છાવણીમાં પોતાના તંબુમાં બેઠેલો હતો, ત્યારે તંબુનું કપડું ઉંચકાયું—અને તે નમકહલાલ કુતરો અંદર દાખેલ થયો, અને તેના પગો-આગળ ખુશીથી ગેળ કરવા લાગ્યો, તો તેમાં તેને અનન્ય થવાજેવું કશું લાગશે નહીં.

ત્યારપછી બીજા ત્રણ દહાડાઓસુધી, જ્યારે એલમાનોફને જીવંતો રાખવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે આ કુતરો તેના હંમેશનો સાથી થઇ રહ્યો. ચોથે દિને સવારના તે રશિયનને મરવામાંદે બહાર કાઢાડવામાં આવ્યો. તેણે અર્ઝ કરી માંગી લીધું, કે તેને તેના હોદ્દાનેલા-યંક રીતે તેનાં લશ્કરી પુશાકમાં મારી નાખવો: અને તેની આ અર્ઝ દર્કિશ વડા સેનાધિ-પતિએ કબુલ રાખી. જ્યારે ચોક્કસરો તેને મારી નાખવાની જગ્યાએ લઇ જવાને આવ્યા, ત્યારે આ કમનસીબ શખ્સે પોતાના કુતરાને તંબુના થાંખાસાથે બાંધ્યો—તેને છેલ્લીવાર પંસવાર્યો—અને પોતાનો હાથ પોતાની આંખોઆગળ ઝડકી ફેરવીને જરા પણ ખડીવા-વગર દર્કિશ સેપાહોસાથે ચાલ્યો.

આખરે તે જીવંતજી જગ્યાઉપર તેઓ આવી લાગ્યા: બીજા અલકાતુ કોઈ પણ શખ્સને આ વખતે હાઝરે રહેવા દીધામાં આવ્યા નહતા. બંદીવાનઉપરાંત ફક્ત બાર આંટામન બંદુકચીઓની એક ન્હાની ટોડકી, અને તેની સંજા બરાબર બંજ લાવવામાં આવેછે કે નહીં, તેમાંદે દેખરેખ રાખવાને બે અમલદારો ત્યાં હતા. બંધવાયે પોતાનો ડગલો અને કાલાહ કાહાડી ફેંકી દીધાં; તેણે પોતાના હાથમાં એક સુરેદ રૂમલ પકડયો હતો, કે જે ઝમીનઉપર ફેંકતાંજ તેને મારી નાખવાની નેશાની કરવામાંદે પકડેલો હતો.

સંઘળી તૈયારીઓ સંપૂર્ણ થઇ; અને જેવા એલમાનોફ પોતાનો રૂમલ નિચે નાખવા જતો હતો, તેટલાં તેણે પોતાના નમકહલાલ કુતરાને ત્યાં કુદકા મારતો આવતો જોયો—આ વખતે તેનાં દેશમાં જે લાગણીઓ થઇ, તેવું વર્ણન કરવું મીથ્યાછે ! (બુચો ચિત્ર ૨૭ મું.) એક હાથે તેણે પોતાનો ચહેરો ઢાંક્યો—અને બીજા હાથે તેમાં પકડેલો રૂમલ નિચે નાખ્યો—કે તેજ ધડિએ બાર બંદુકા છુટી, અને મોતના બાર કાસેદો દોડ્યો—અને તે રશિયન ખુની ઝમીનઉપર મુઠું થઈ પડ્યો.

પ્રકરણ ૬૧ મું.

હાકેમ સિદ્ધાંત.

કુરનસ એલમાનોફને મારી નાખવામાં આવ્યાપછી તરતજ તેનાં સ્વાનતે લાયક સભ્ય-
તાથી ઉચકી લઈ જવામાં આવ્યું, અને તેજ કચ્છસ્તાન, કે જ્યાં થોડા દિવસોઉપર
બંસિલ વોલમારને મારી નાખવામાં આવ્યો હતો, અને જ્યાં એક ઝખરી ઝપાઝપી થઈ
હતી, ત્યાં દેશનાવ્યામાં આવ્યો. પોતાના કાકા એમર પાશાના હુકમથી મરનાર કરનસની
મરણક્રિયા દવારિક એની દેખરેખહેઠલ બરાબર કર્યામાં આવી. પેલા નમકહલાલ કુતરાની
વાત જાણીને માયાળુ દેશના દવારિકથી રસવાવિના રહેવાયું નહીં ; તેણે પોતાના એક
ખેઠમતગારને તે આપડાં જનવરની ઘણી સંભાળ લેવાનો હુકમ કર્મવ્યો.

પોતાના તંત્રુમાં પાછા ફરવાપછી, દવારિકને પચેલામ મળ્યો, કે તેણે તરત એમર
પાશાનીઆગળ હાજર થવું. એમર પાશાએ આ વેળા પોતાનું મથક બાલાકલાવાની
વાયવ્યદિશાએ કારીયાનિની એક ઉંચી ટેકરીઉપર કાઢેલું હતું, કે જ્યાંથી આસપાસ સઘળે
ઢેકાણેનો દેખાવ નજરે પડતો હતો. હાં દવારિક ગયો ; તેને તેના શકાના ખાનગી ચોર-
ડામાં લઈ જવામાં આવ્યો, કે જ્યાં દાખેલ થતાંજ દવારિકનાં જ્નેવામાં આવ્યું, કે કાંઈ
નાખુશ ખબર તેનાં સાંભળવામાં આવશે. પાશાના ચેહેરાઉપરથી જણાયું, કે તે શુરસે
અને દેલગીર થયેલો હતો ; આ વખતે તેની હંમેશની રીતકરતાં તેણે ઉલટીજ લાગ-
ણીઆ દેખાડી હતી.

એમર પાશા—“તે કંઠાળ શખ્સને મારી નાખવામાં આવ્યોછે ?”

દવારિક—“હા, મારા લોર્ડ.”

એમર પાશા—(થોડીક વાર થોળીને) “મારા વાહાલા ભત્રીજા, માણસોને મારી
નાખવાનાં હુકમનામાંઉપર મારી સહી કરતાં મને જોટલું દુઃખ ઉપજેછે, તેટલું બીજા
કશાંથી ઉપજતું નથી. મેં મારી આખી ઝેંદગી એક લડવૈયાતરીકે ગુજારીછે—મેં જુદી-
જુદી હાજરી રીતે માણસોને મરતાં જોયાંછે—મેં ભયંકર લડાઈઓમાં ઝખરદસ્ત લશ્કરોને
કતલ ચલાવતાં જોયાંછે—અને દુશ્મનોસાથની કાપાકાપીમાં મારી તેજ શમ્શીરે ઘણાંકોનાં
લોહી પીધાંછે. આવા દેખાવો કાંઈ ચોર દમામવાળા અને બહાદુરી દેખાડનારાછે ! કશા
પણુ પરતાવાના દગદગાવગર એક લડવૈયો લડેછે, કારણકે તેમ કરવાનો તેનો ધર્મ અને
ધંધાછે—અને વળી તે જાણેછે, કે જેમ તેમાં તેને ફતેહ મળવાનો સંભવછે, તેમ માર્યા
જવાની પણુ ફેરછે, યાને બધાને તેમાં એકસરખી જોગવાઈ પોતાની બહાદુરી ખતાવવાની
મળેછે. પણુ એક શખ્સને લડવાની તક આપવાવગર તેને કતલ કરવાનાં હુકમનામાંઉપર
સહી કરવી, એ મારી લાગણીઓનીવિરૂદ્ધછે !”

દવારિક—“મારા વાહાલા શકાજી, મને તમારી તે વિરૂદ્ધ લાગણીઓઆખે સારી-
રવેસે ખબરછે. પણુ જ્યારે લશ્કરોઉપર હુકમત ચલાવનાર એક સરદારને હોદ્દાનીરૂએ લડા-

ઈના હંગામમાં તેમ કરવાની ફર્જ પડેછે, તો તેમાંટે આપ સાહેબે પોતાને એટલા બધા બદનામ કરવાનો શો સળબછે ? ”

ઓમર પાશા—“ટવારિક, હું મને પોતાને કાઈ રીતે બદનામ કરતો નથી, કે તથી હપકા આપતો; પણ જેમ તમે હમણાં કહ્યુંછે, તેમ લડાઈના હંગામમાં તેમ કરવાની ફર્જ મારીઉપર પડીછે, તેમાંટે હું અતિયંત દેલગીર થાઉંછું. આ એલમાનાંદનાયાબમાં હું શું કરી શકું ? તે એક જસુસ અને વળી એક ખુની હતો; લડાઈના કાયદામાં પ્રમાવેલુંછે, કે જો આવો એક શખ્સ જસુસતરીકે સાબેત થાય, તો તેને મોતની સજા ફર્માવવી, અને આ શખ્સ તો વળી બેવડો ગુનાહગાર હતો—કારણકે તેને એક જસુસતરીકે પકડવાપછી તેણે અતિ ઘોર કર્મ કરીને લુચ્છાઈથી પોતાનો છુટકારો મેળવ્યો હતો. તેને વાળેળી રીતે સજા કર્યામાં આવીછે ; તોયે જો મારેથી બનો શકતે, તો હું ઝરૂર તેને જનથી બચાવતે. પણ એકપછી એક જે સાબેતીઓ મળીછે, તેથી ઝાહેર થયુંછે, કે આ શખ્સ મુળ મંડા-લુથી રશિયન યુદ્ધમાતમાં ભાગ લેનારો હતો. પણ હવે તે વાત જવા દો:—એક ખીજ બાબતઉપર હું તમારું ધ્યાન રોકવા માંડુંછું.”

ટવારિક—“વાહાલા કાકાજી, હું આશા રાખુંછું, કે જેઓ આપણને પ્યારાંછે, તેઓબાબે આપ સાહેબે કશા ખરાબ સમાચાર સાંભળ્યા તો નથી ? ”

ઓમર પાશા—“આપણાં કુટુંબીઓબાબે તો નથી સાંભળ્યા, પણ ખીજ દોસ્તો, કે જેઓનાં ભક્ષાનેસાઈ આપણે કાળજી રાખ્યે છીએ, તેઓબાબે દેલગીરીભરેલી ખબર મને મળીછે. આ કાગઝ વાંચો. એ મને આજે સવારે એક ખાસ કાસેદમઆરેફતે મળ્યોછે.”

આપ્રમાણે બોલી ઑટોમન સરદારે તે કાગઝ પોતાના ભત્રીજાને આપ્યો,— તે વાંચતા, તેનાં ચહેરાઉપર પણ તેના કાકાના ચહેરાનીમુવાફેક તેવીજ દેલગીરી અને ગુસ્સાની છાપ પડી.

ઓમર પાશા—“સંજોગોવચ્ચે અને મારા લાગવગની કુમકે તમારેથી જેટલી મદદ આપી શકાય, તેટલી આપવામાંટે તમો તરત ઉપડી જાઓ. તમારી મતલબ પાર પાડવામાંટે તમોને કામ લાગે, એટલાસાઈ મેં અલારઆગમચનાં કેટલાંક ચોકસ કાગઝો લખીને તૈયાર રાખ્યાંછે: વળી આ સફર જે તમો માથે ઉઠાવવાનાછો, તેમાંથી ખીજાં કામોની ગરજ પણ સરશે. તમોને લઈ જવામાંટે કામિએશના અખાતમાં ‘સ્ટીમર ટ્રેઈક’ તૈયાર કરી રાખવામાં આવીછે ; પ્રથમ તમોને ગમેતો યુપૉટારિયા જજો, અને ત્યાંથી મારી લાયકીવાળી ભત્રીજી, તમારાં ધણિઆણી ઝિલ્લાહને ‘સ્ટીમર’ ઉપર સાથે લેજો. ત્યાંથી મારાં બાકીનાં લશ્કરને હાલના લડાઈના બદલાતા સંજોગોનેલીધે ખીશક આગળ વધવામાંટે હુકમ કરવાની મને ફર્જ પડશે; અને તેટલામાંટે ઝિલ્લાહને એક વધારે સલામતીભરેલે મથકે ખસાડવાનું તમોને યોગ્ય થઈ પડશે. વાર્નાખાતેનાં પોતાનાં મકાનમાં તમારાં માથાપ તેણીને માથાથી આવકાર દેશે, અને યુપૉટારિયામાં બંદર કરી વાર્ના તમે એકદમ ઉપડી જજો. એમ કરવાથી તમોને તમારી મહોરદારને એક સગવડભરેલી અને સન્નામતીવાળી જગ્યાએ રાખવાની તક મળશે—એટલુંજ નહીં, પણ વળી તમો તમારાં માથાપને પણ મળવા પામશો, અને તેઓને સુખી અને તંદરેસ્ત હાલતમાં જોવાની તક પણ મળશે; પણ વગરકારણે વાર્ના-

ખાતે જોડી થવાનેબદ્ધે, તમોને હાલમાં સોંપવામાં આવેલાં ખાસ અગત્યનાં કામનેવાસ્તે તમો ઉતાવળા આગળ વધજો.”

ટવારિક—“અને હું પણ આ ખાસ અગત્યનું કામ માથે લેવાને ધણો એન્તેઝારછું, કારણકે આ માયાળુ દોસ્તાનાં ભારે અહસાનમાં હુંછું, કે જેઓ હમણાં અતિ બુદ્ધિમાત ખમેછે, તે બહુ માફ દેવ રંછલા થાયછે, અને માફ લોહી ઉઠ્ઠેછે.”

આમુજે વડા સેનાધિપતિ અને તેના ભત્રીજાવચ્ચે થોડીક વધુ “મિનીટી” સુધી ગોઠતેજુ ચાલી ; અને પછી કારીયાનિને મથકેથી ટવારિક “ટ્રીમર ટ્રેફર” ઉપર સવાર થવાને ઉપડ્યો ; આ વખતે તરત ઉપડી જવામાટે તે “ટ્રીમર”નાં ધનજીનો “ટ્રીમ” ચઢાવીને તૈયાર કરી રાખેલાં હતાં, અને તે કામિએશના અખાતમાં ટવારિકના આવવાને-માટે ખોડી થતી હતી.

હવે આપણે આપણી વાર્તાની જગ્યા ખીલગમ લઈ જઈએ: અને કિમિયાથી હવે આપણે આપણાં વાંચનારાંઓને વાલાશિયાનાં પ્રગણાંમાં લઈ જઈએ. તોયેપણુ આપણે વાર્તા પાછી લ’વાંચે, તેઆગમય થોડોક ખોલાસો કરવાની અગલછે.

વાંચનારે જોયું તો હશે, કે કેટલાંક મહાભારત કામોથી અને ઉપરાસાપરી ફતેહોથી ઓમર પાસાની સરદારીહેડલાનાં ડેન્યુબ નદીઆગળનાં ટર્કિશ લશ્કરે આગળાં વર્ષના ઉન્હાળામાં રશિયન લશ્કરને વાલાશિયા અને મોર્ડોવિયાનાં મુખ્ય પ્રગણાંઓમાંથી કેવી રીતે મારી કાઢાડયું હતું. આ રીતે તેઓને મારીને બહાર હાંડી કાઢાડવાનું પરિણામ એ આવ્યું, કે તે પ્રગણાંઓ તેના હકદાર બાદશાહા, સુલતાન અબ્દુલ-મેઝિડની સત્તા-હેડલા પાછા આવ્યાં. લડાઈની શરૂઆતમાં—જ્યારે પેહેલવેહેલાં રશિયનોએ મોર્ડોવિયા અને વાલાશિયાઉપર ચઢાઈ કીધી હતી ત્યારે—સુબા શાહઝાદાઓ, કે જેઓને “હુરપોઝર”ના અલ્લાખથી ઓળખવામાં આવતા હતા, તેઓ પોતાનાં રાજ્યની જગ્યાએથી નિકળી ગયા,— અને બ્યાંસુધી ત્યાં મસ્કોવિટોનો કબ્જો રહ્યો, ત્યાંસુધી તેઓ પોતાની હકુમતવાળી જગ્યા-એથી ગેરહાજરે રહ્યા. પણ રશિયનોને ત્યાંથી હાંડી કાઢાડવાપછી તરતજ આ હુરપોઝરોને પાછા કરવાના આમંત્રણ થયાં, જેઉપરથી પ્રિન્સ ઘિકાએ મોર્ડોવિયા પાછા ફરી પોતાની હકુમતનો વહિવટ પાછો પોતાને સ્વાધિન લીધો, જ્યારે પ્રિન્સ સ્કિટરે વાલાશિયાની રાજ-ધાની ખુશારેસ્ટખાતે પાછો આવ્યો. પણ રખેને રશિયનો પાછા આ મુખ્ય પ્રગણાંઓઉપર ચઢાઈ લાવી, તેનો કબ્જો પાછો લે, તેની ચિંતાથી તેઓનો હજી બંચાવ કરવાનું ચાલુ રાખવાનું અગત્યનું ધાર્યામાં આવ્યું ; તેમજ વળી ઓમર પાસાનાં લશ્કરને ડેન્યુબની નાકરીમાંથી મોકલા કરવાની પણ રૂઝ જણાઈ, કે જેથી તે કિમિયાખાતે જવાને તૈયાર રહે. આ નેમો બર લાવવાના એરાદાથી ઓસ્ટિયન સરકારે સુલતાનનીતરફથી અને તેને નામે આ મુખ્ય પ્રગણાંઓનો બંચાવ કરવાનું પોતાની ખુશીથી માથે લીધું ; અને કમનસીબ ઈંગ્રેજ અને ફ્રેંચ સરકારોએ નામદાર સુલતાનને આ માંગણી કબુલ રાખવાની સલાહ આપી. પણ ઓમર પાસાને ઓસ્ટિયન સરકારમાંથી ભારે બેવિશ્વાસ હતો. તે નામદારને તેઓની ખરી વફાદારી અને તેઓની લલી નેમણાએ ધણો શક હતો ; અને પોતે જ્યારે કિમિયા-તરફ પોતાનાં લશ્કરનો મોટો લાગ લઈને જવાને તૈયાર હતો, કે જે જગ્યાએ લડાઈનું

મુખ્ય ધામ હતું, ત્યારે તેણે ઑટોમન રાજ્યસભાને ધણા દાનેશમંદ શબ્દોમાં લખેલાં પચેધામો મોકલીને ઓઝરખવાહીથી લલામણ કીધી, કે વાલાશિયા અને મોલ્ડોવિયાખાતે ટર્કિશ થોડુ થોડું પણ લશ્કર રેહેવા દેવું, કાંઈ નહીં તો ત્યાં સુલતાનની સત્તા છે, ઓમ હંમેશનેમોટે દેખડવાખાતે. તેની સલાહઉપર ધ્યાન આપવામાં આવ્યું; અને ત્યારે તે મુખ્ય પ્રગણાઓ પોતાનાં લશ્કરના મુખ્ય ભાગોને લઈને છોડી ગયો, ત્યારે બાકીનું નહાતું લશ્કર તેણે પોતાના સર્વેથી બહાદુરમાં બહાદુર અમલદારોમાંના એકની સરદારી હેઠલ પછવાડે રેહેવા દીધું—આ સરદાર કોઈજ નહીં, પણ તેજ ઇશમાયલ પાશા હતો, કે જેણે પોતાની બહાદુરીથી સિટાટની યાદગાર લડાઈમાં પોતાનું નામ પ્રખ્યાત કીધું હતું.

ઉપર જણાવેલી ગોઠવણનીરૂએ એક મોટી ઑસ્ટ્રિયન સૈના, ઉમરાવ જનરલ ક્રાઉટ ફોર્સેનિની સરદારીતળે વાલાશિયામાં દખેલ થઈ, અને ખુશારેસ્ટખાતે પોતાનું વધું મથક કીધું. આ ગોઠવણનેલીધે વાલાશિયા અને મોલ્ડોવિયાના જરા પણ અગત્યનાં દરેક શહેર અને ગામડાંમાં ઑસ્ટ્રિયન લશ્કરની હુકડીઓ મોકલી આપવામાં આવી; અને પ્રિન્સ સ્ટ્રેજેએ એક ઢંઢેરો બહાર પાડી, પોતાની હુકમતતળેનાં વાલાશિયનોને હુકમ કીધો, કે તેઓએ તેઓના આ “બંચાવ કરનારાઓ” તરફ લાયકાથી અને માયાથી વર્તવું. ખીજા હાથઉપર ઇશમાયલ પાશાએ પણ—ઓમર પાશાએ તેનીઉપર મોકલેલા હુકમને તાળે થઈને વાલાશિયન અને મોલ્ડોવિયન શહેરોમાં પોતાનું ટર્કિશ લશ્કર થોડુ થોડું વેહેંચી નાખ્યું. આ વેળા ઓમર પાશા વાર્તાખાતે પોતાનાં લશ્કરનો મોટો ભાગ લઈને ક્રિમિયામાં કેવો મામલો થાય છે, તે તપાસવાને રહ્યો. પણ આ વાત, તો યાદ રાખવાની ઝરની છે, કે ઇશમાયલ પાશાના હાથમાં જે લશ્કર સોંપવામાં આવ્યું હતું, તે ઑસ્ટ્રિયન લશ્કરની સાથે સરખાવતાં સંખ્યામાં ધણું નહાતું હતું. ખરીરીતે જોતાં, મુખ્ય પ્રગણાઓના દરેક શહેરમાં કે કસબામાં ટર્કિશ સેપાહોની જે સંખ્યા રાખવામાં આવી હતી. તેનાંકરતાં પાંચ કે છગણી વધારે ઑસ્ટ્રિયન સેપાહોની સંખ્યા ત્યાં રાખવામાં આવી હતી.

આ સર્વે બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની વાંચનારને અર્જ કર્યાપછી, હવે આપણે આપણી વાર્તા આગળ ચલાવીશું.

ઓમર પાશા અને તેના ભત્રીજાવચ્ચે જે વાતો ચાલી હતી, અને આપણે આ પ્રકરણની શરૂઆતમાં દરસાવી ગયા છે, તેની થોડાક દહાડાપછી એક દિને બપોરે ખુશારેસ્ટખાતે એક બનાવ બનવા પામ્યો. વાલાશિયન રાજધાનીમાં આવેલા પોતાના મેહેલના એક ખાનગી ઓરડામાં હૅરપૉડાર, પ્રિન્સ બાર્બા બિગેસ્કો સ્ટ્રેજે જોડેલો હતો. તે આસરે ચોપણ વર્ષોની ઉમરનો, અને અતિશય ખુબસુરત હતો. તેના કાળા ભરમર બાલ અને દાઢીઉપર વખતની જરા પણ નેશાનીઓ દેખાતી નહતી; અને જોકે આ ઉમરે તો સાધારણરીતે બાલ પાડવા મારી છે, પણ તેનાબાબમાં તેમ બન્યું નહતું. તેની સાંજો કાળી, મોટી, અને તીક્ષ્ણ હતી—તેનાં લવાં ભરેલાં અને કમાનદાર હતાં. તેનો ચહેરો અતિ ઘણો ધટમદાર હતો; અને તેની કાળી મુછોનિચ્ચે રેતકદાર હોઠોમાંથી હારેદોર સુંદર દાંતો નઝરે પડતા હતા. તેનો દેખાવ જોતાં, તે જોનારને તરત જ ગમી આવે, એવો મનવહો હતો; અને ઉપરથી જોનારને તેઉપરથી એવું જણાતું, કે તે ઉદાર અને અમીરી ખવાસનો

શખ્સ હોવો જોઈએ. પણ જો કોઈ બારીક નહીં જોનારો તેને જોય, તો તેને તરત માલુમ પડે, કે હુસ્સૌડારનો દેખાવ પાપી હતો—તેની આંખોમાં એક જાતની ખંદાઈ માલુમ પડતી હતી—તેમજ બ્યારે તે હસતો, ત્યારે ભારે નર્માશ દેખાડતો, તોયે તેનાં હસવામાં પણ લુચ્છાઈ તરત દેખાઈ આવતી હતી. પોતાનો સ્વાર્થ કેમ જાળવવો, તે પ્રિન્સ સ્ટિરને પુરેપુરીરીતે સમજતો હતો. સૂખાતરીકેની તેની હાકેમીમાં તેના અમલતજેના મુખ્ય પ્રણાલિ જેને દુઃખો ખમ્યાં હતાં, તેથી તેણે સુલતાનની બાંહેધરીતણે રહેવામાં ડાહ્યાપણુ જોયું હતું, પણ ખરેખર તો તેની તમામ લાગણી છુપીરીતે રશિયનોનીતરફેણમાં હતી, અને વળી તેજ વખતે તેણે ઓસ્ટ્રિયાની મેહરબાની અને વિશ્વાસ ખેંચી લીધાં હતાં. આવીરીતે ત્રણ ભાગો બળવે,—એકમેકથીવીરુદ્ધ ત્રણ રાજનીતિ સાથે સંભાળી લે—તે માણસ કેવો હશે, તે લખવાકરતાં વિચારી લેવુંજ વધારે સહેલ છે.

હુસ્સૌડાર પોતાના ઝોરડામાં એકલો ખેડેલો હતો ; તે પોતાનીઉપર આવેલા ઢગલાખંધ પત્રો વાંચતો હતો. તેણે એક ઘણોજ ઉમંદા લશ્કરી પુશાક સળેલો હતો ; તેની ખાંધાઉપરના ભારે સોનેરી ગુચ્છાઓમાં વણેલા સેતારાઓમાં હીરાઓ જડેલા હતા : તેની તલવારની મૂઠમાં કીમતી ઝવાહેરો મટેલાં હતાં ; અને તેની છાતી ચાંદોથી ભરાઈ ગયેલી હતી. તે મધ્યમ કદથી રહેજ ઉંચો, અને પાતળિયો હતો ; તેવું શરીર મરોડદાર હતું, અને તેથી તે કોઈ મોટું અને બડેખાં આદમી હોય એવું સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતું હતું ; તેમાં વળી તેના કીમતી પુશાકથી તેનો દેખાવ ભારે દમામદાર લાગતો હતો. પિછાંચોથી આરાસ્તા કીધેલી તેની લશ્કરી ટોપી, કે જેઉપર હીરાજડિત એક વળું હતું, તેઉપર બગલાની લાલ અને સુદેદ ટકગીઓ ખોસેલી હતી. આ ટોપી જે “ટેબલ”આગળ તે વાંચતો ખેડેલો હતો, તેઉપર મુકેલી હતી.

પોતાનીસાંધે પડેલા પયેઘામો અને દસ્તાવેજોના ઢગલામાંના ઘણાક વાંચ્યાપછી, તેજ “ટેબલ”ઉપર મુકેલો એક રૂખાનો ઘંટ પ્રિન્સે વગાડ્યો. તે સાંભળી ઘણા ઉંચા પુશાકવાળો એક ખેદમતગાર તરત ત્યાં હાજર થયો ; હુસ્સૌડારે તેને પુછ્યું, “કોઈ બહારના ઝોરડામાં મને મળવા આવેલું ખોટી થાયછે ?”

નોંકર—“હા, જનાબ, દેશના માહેનાં કારભારનેલગતા નામદાર પ્રધાન આપ નામવરને મળવા માંગેછે.”

પ્રિન્સ—“તે નામદારને હાં દાખેલ કરો.” અને જ્યારે તે ખેદમતગાર ત્યાંથી ગયો, કે તે પોતાની ખેડકઉપરથી ઉડી ઉભો થયો, અને મનમાંજ બડબડવા લાગ્યો, “આ નવા પ્રધાનને વડા વઝીરના ખાસ હુકમથી મને સત્તા આપવાની ફર્જ પડીછે,—તેને મારે રમાડવો જોઈએ—ખચિત તેને મારે રમાડી નાખવો જોઈએછે.”

થોડીજ “મિનીટો”નાઅરસામાં વાલાશિયા દેશના માહેના કારભારનેલગતા પ્રધાનને હુસ્સૌડારનીહુકુરમાં દાખેલ કર્યામાં આવ્યો. તે વૃદ્ધ ઉમરનો શખ્સ હતો ; તેનો દેખાવ, અતિશય લુચ્છાઈવાળો હતો ; તેના ચોહેરાઉપરથી તે ઘણો અકલમંદ અને અતિ ઘણી નેક નૈયતનો દેખાતો હતો. તે વાલાશિયાના ઘણા જાણીતા ઉમરાવોમાહેલો એક હતો : તેની લાગણી તદ્દન ઓટોમનોનીતરફમાં હતી—તે રશિયનો તેમજ ઓસ્ટ્રિયનો